שערי תשובה

●

תוכן עניינים שערי תשובה

שער ראשון - באור התשובה ועיקריה..11

שער שני - להורות הדרכים שיתעורר האדם בהם לשוב אל השי"ת. 31

שער שלישי - נבאר חומר המצוות והאזהרות וחילוקי העונשים 46

שער רביעי - בחילוקי הכפרה...113

ספר היראה..123

סוד התשובה...141

אגרת התשובה...145

שַׁעֲרֵי תְּשׁוּבָה

שַׁעַר רִאשׁוֹן

בְּבֵאוּר הַתְּשׁוּבָה וְעִקָּרֶיהָ

א. מִן הַטּוֹבוֹת אֲשֶׁר הֵיטִיב הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ עִם בְּרוּאָיו, כִּי הֵכִין לָהֶם הַדֶּרֶךְ לַעֲלוֹת מִתּוֹךְ פַּחַת מַעֲשֵׂיהֶם וְלָנוּס מִפַּח פִּשְׁעֵיהֶם, לַחְשׂוֹךְ נַפְשָׁם מִנִּי שַׁחַת וּלְהָשִׁיב מֵעֲלֵיהֶם אַפּוֹ, וְלִמְּדָם וְהִזְהִירָם לָשׁוּב אֵלָיו כִּי יֶחֶטְאוּ לוֹ לְרֹב טוּבוֹ וְיָשְׁרוֹ, כִּי הוּא יָדַע יִצְרָם, שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים כה, ח): טוֹב וְיָשָׁר יְיָ עַל כֵּן יוֹרֶה חַטָּאִים בַּדָּרֶךְ. וְאִם הִרְבּוּ לִפְשׁוֹעַ וְלִמְרוֹד וּבֶגֶד בּוֹגְדִים בָּגָדוּ, לֹא סָגַר בַּעֲדָם דַּלְתֵי תְשׁוּבָה, שֶׁנֶּאֱמַר (ישעיה לא, ו): שׁוּבוּ לַאֲשֶׁר הֶעְמִיקוּ סָרָה. וְנֶאֱמַר (ירמיה ג, כב): שׁוּבוּ בָּנִים שׁוֹבָבִים אֶרְפָּה מְשׁוּבֹתֵיכֶם.

וְהֻזְהַרְנוּ עַל הַתְּשׁוּבָה בְּכַמָּה מְקוֹמוֹת בַּתּוֹרָה. וְהִתְבָּאֵר, כִּי הַתְּשׁוּבָה מְקֻבֶּלֶת גַּם כִּי יָשׁוּב הַחוֹטֵא מֵרֹב צָרוֹתָיו, כָּל שֶׁכֵּן אִם יָשׁוּב מִיִּרְאַת הַשֵּׁם וְאַהֲבָתוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר (דברים ד, ל): בַּצַּר לְךָ וּמְצָאוּךָ כֹּל הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה בְּאַחֲרִית הַיָּמִים וְשַׁבְתָּ עַד יְיָ אֱלֹהֶיךָ וְשָׁמַעְתָּ בְּקֹלוֹ. וְהִתְבָּאֵר בַּתּוֹרָה, כִּי יַעֲזוֹר הַשֵּׁם לַשָּׁבִים כַּאֲשֶׁר אֵין יַד טִבְעָם מַשֶּׂגֶת, וִיחַדֵּשׁ בְּקִרְבָּם רוּחַ טָהֳרָה לְהַשִּׂיג מַעֲלַת אַהֲבָתוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר (שם ל, ב): וְשַׁבְתָּ עַד יְיָ אֱלֹהֶיךָ וְשָׁמַעְתָּ בְקוֹלוֹ כְּכֹל אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם אַתָּה וּבָנֶיךָ בְּכָל לְבָבְךָ וּבְכָל נַפְשֶׁךָ. וְאוֹמֵר בְּגוּף הָעִנְיָן (שם שם, ו): וּמָל יְיָ אֱלֹהֶיךָ אֶת לְבָבְךָ וְאֶת לְבַב זַרְעֶךָ, לְהַשִּׂיג אַהֲבָתוֹ. וְהַנְּבִיאִים וְהַכְּתוּבִים דִּבְּרוּ תָּמִיד עַל דְּבַר הַתְּשׁוּבָה, עַד כִּי בָאוּ עִקָּרֵי הַתְּשׁוּבָה כֻּלָּם מְפֹרָשִׁים בְּדִבְרֵיהֶם כַּאֲשֶׁר יִתְבָּאֵר:

ב. וְדַע, כִּי הַחוֹטֵא כַּאֲשֶׁר יִתְאַחֵר לָשׁוּב מֵחַטָּאתוֹ, יִכְבַּד עָלָיו מְאֹד עָנְשׁוֹ בְּכָל יוֹם, כִּי הוּא יוֹדֵעַ כִּי יָצָא הַקֶּצֶף עָלָיו וְיֵשׁ לוֹ מָנוֹס לָנוּס שָׁמָּה, וְהַמָּנוֹס הוּא הַתְּשׁוּבָה, וְהוּא עוֹמֵד בְּמִרְדּוֹ וְהִנּוֹ בְּרָעָתוֹ, וּבְיָדוֹ לָצֵאת מִתּוֹךְ הַהֲפֵכָה, וְלֹא יָגוּר מִפְּנֵי הָאַף וְהַחֵמָה, עַל כֵּן רָעָתוֹ רַבָּה. וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה עַל הָעִנְיָן הַזֶּה בְּמִדְרַשׁ קֹהֶלֶת (ז, טו), מָשָׁל לְכַת שֶׁל לִסְטִים שֶׁחֲבָשָׁן הַמֶּלֶךְ בְּבֵית הָאֲסוּרִים, וְחָתְרוּ מַחְתֶּרֶת, פָּרְצוּ וַיַּעֲבוֹרוּ, וְנִשְׁאַר אֶחָד מֵהֶם. בָּא שַׂר בֵּית הַסֹּהַר וְרָאָה מַחְתֶּרֶת חֲתוּרָה וְהָאִישׁ הַהוּא עוֹדֶנּוּ עָצוּר, וַיַּךְ אוֹתוֹ בְּמַטֵּהוּ. אָמַר לוֹ, קְשֵׁה יוֹם, הֲלֹא הַמַּחְתֶּרֶת חֲתוּרָה

לְפָנֶיךָ, וְאֵיךְ לֹא מִהַרְתָּ לְהִמָּלֵט עַל נַפְשֶׁךָ:

ג. וְלֹא יִמָּצֵא אִחוּר הַתְּשׁוּבָה זוּלָתִי בְּעַמֵּי הָאָרֶץ, אֲשֶׁר הֵם יְשֵׁנִים שׁוֹכְבִים, וְלֹא יָשִׁיבוּ אֶל לְבָבָם, וְלֹא דַעַת וְלֹא תְבוּנָה לָהֶם לְמַהֵר לְהִמָּלֵט עַל נַפְשָׁם. וְיֵשׁ מֵהֶם נִדָּחִים מֵעַל הַשֵּׁם בָּרוּךְ הוּא, לֹא יַאֲמִינוּ לְעֹנֶשׁ הַחֵטְא. וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ברכות יט, א): אִם רָאִיתָ תַּלְמִיד חָכָם שֶׁעָבַר עֲבֵרָה בַּלַּיְלָה, אַל תְּהַרְהֵר אַחֲרָיו בַּיּוֹם, כִּי בֶאֱמֶת עָשָׂה תְשׁוּבָה:

ד. וְעוֹד, הִתְבּוֹנֵן בְּרָעַת הַמִּתְאַחֵר מִן הַתְּשׁוּבָה כִּי רַבָּה הִיא, כִּי לוּלֵא הִתְמַהְמֵהַּ, כִּי שָׁב נֶאֱנָח בִּמְרִירוּת לֵב, בְּרָגְזָה וּבִדְאָגָה, וְדָלְפָה עֵינוֹ מִתּוּגָה, כִּי יִפְגְּשֵׁהוּ יִצְרוֹ שֵׁנִית וְיִזְדַּמֵּן הַחֵטְא לְיָדוֹ, יִכְבּוֹשׁ אֶת יִצְרוֹ, וְיִזְכּוֹר אֲשֶׁר עָבְרָה עָלָיו כּוֹס הַמְּרִירוּת וְלֹא יוֹסִיף לִשְׁתּוֹתָהּ עוֹד, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים ד, ה): רִגְזוּ וְאַל תֶּחֱטָאוּ. בֵּאוּרוֹ, רִגְזוּ וְהִצְטַעֲרוּ עַל אֲשֶׁר חֲטָאתֶם וְאַל תֶּחֶטְאוּ עוֹד, כִּי הִזְכִּיר חֶטְאָם לְמַעְלָה בְּאָמְרוֹ (שם שם, ד): תְּבַקְשׁוּ כָזָב סֶלָה. וְיָעִיד עַל זֶה הַפֵּרוּשׁ אָמְרוֹ, רִגְזוּ, מִלְּשׁוֹן (בראשית מה, כד) אַל תִּרְגְּזוּ בַּדָּרֶךְ, (חבקוק ג, טז) וְתַחְתַּי אֶרְגָּז, וְעִנְיָנָם הַצַּעַר עַל הַדָּבָר שֶׁעָבַר וְעַל הַהֹוֶה, וְלֹא אָמַר יִרְאוּ אוֹ גוּרוּ. וְכַאֲשֶׁר יְאַחֵר לָשׁוּב, בְּבֹא הַחֵטְא לְיָדוֹ, יִפּוֹל בְּמוֹקְשׁוֹ כִּנְפוֹל בַּתְּחִלָּה, וְיִגְדַּל עֲוֹנוֹ הָאַחֲרוֹן מְאֹד, וְתַעֲלֶה רָעָתוֹ לִפְנֵי הַשֵּׁם, כִּי מֵרֵאשִׁית לֹא חָשַׁב כִּי פִתְאוֹם יָבוֹא הַיֵּצֶר הַשּׁוֹדֵד עָלָיו. אַךְ אַחֲרֵי אֲשֶׁר רָאָה דַּלּוּת כֹּחוֹ וַאֲשֶׁר גָּבְרָה יַד יִצְרוֹ עָלָיו וְכִי עָצוּם הוּא מִמֶּנּוּ, הָיָה עָלָיו לִרְאוֹת כִּי פָרוּעַ הוּא, וְלָשִׁית עֵצוֹת בְּנַפְשׁוֹ לְהוֹסִיף בָּהּ יִרְאַת הַשֵּׁם וּלְהַפִּיל פַּחְדּוֹ עָלֶיהָ, וּלְהַצִּילָהּ מִמַּאֲרַב יִצְרוֹ, וּלְהִשְׁתַּמֵּר מֵעֲוֹנוֹ. וְאָמַר שְׁלֹמֹה עָלָיו הַשָּׁלוֹם (משלי כו, יא): כְּכֶלֶב שָׁב עַל קֵאוֹ כְּסִיל שׁוֹנֶה בְאִוַּלְתּוֹ. בֵּאוּרוֹ, כִּי הַכֶּלֶב אוֹכֵל דְּבָרִים נִמְאָסִים, וְכַאֲשֶׁר יְקִיאֵם נִמְאָסִים יוֹתֵר וְהוּא שָׁב עֲלֵיהֶם לְאָכְלָם, כֵּן עִנְיַן הַכְּסִיל, כִּי יַעֲשֶׂה מַעֲשֶׂה מְגֻנֶּה, וְכַאֲשֶׁר יִשְׁנֶה בוֹ, מְגֻנֶּה יוֹתֵר, כַּאֲשֶׁר בֵּאַרְנוּ:

ה. הַשֵּׁנִית, כִּי הַשּׁוֹנֶה בְחֶטְאוֹ, תְּשׁוּבָתוֹ קָשָׁה, כִּי נַעֲשָׂה לוֹ הַחֵטְא כְּהֶתֵּר, וּבָזֶה כָּבְדָה מְאֹד חַטָּאתוֹ, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (ירמיה ג, ה): הִנֵּה דִבַּרְתְּ וַתַּעֲשִׂי הָרָעוֹת וַתּוּכָל. בֵּאוּר וַתּוּכָל, כִּי הָרָעוֹת נַעֲשׂוֹת לָךְ כְּהֶתֵּר וּכְדָבָר שֶׁהוּא בִיכָלְתֵּךְ וּבִרְשׁוּתֵךְ, מִלְּשׁוֹן (דברים יב, יז): לֹא תוּכַל לֶאֱכֹל בִּשְׁעָרֶיךָ, שֶׁתַּרְגּוּמוֹ, לֵית לָךְ רְשׁוּ. וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (יומא פו, ב): כֵּיוָן שֶׁעָבַר אָדָם עֲבֵרָה וְשָׁנָה בָהּ, נַעֲשֵׂית לוֹ כְּהֶתֵּר. וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה עַל אִישׁ שֶׁעָבַר עֲבֵרָה וְשָׁנָה בָהּ, כִּי מִכָּאן וְאֵילָךְ אִם יַחְשׁוֹב לַעֲשׂוֹת הָעֲבֵרָה וְנֶאֱנַס וְלֹא עֲשָׂאָהּ, מַחֲשַׁבְתּוֹ הָרָעָה מִצְטָרֶפֶת לְמַעֲשֶׂה, וְעָלָיו נֶאֱמַר

(ירמיה ו, יט): הִנֵּה אָנֹכִי מֵבִיא רָעָה אֶל הָעָם הַזֶּה פְּרִי מַחְשְׁבוֹתָם:

ו. וְעַתָּה, בִּינָה שִׁמְעָה זֹאת, כִּי הוּא עִקָּר גָּדוֹל. אֱמֶת הַדָּבָר כִּי יֵשׁ מִן הַצַּדִּיקִים שֶׁנִּכְשָׁלִים בְּחֵטְא לִפְעָמִים, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר (קהלת ז, כ): כִּי אָדָם אֵין צַדִּיק בָּאָרֶץ אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה טּוֹב וְלֹא יֶחֱטָא, אָכֵן כּוֹבְשִׁים אֶת יִצְרָם מְאַת פַּעַם, וְאִם יִפְּלוּ בְּחֵטְא פַּעַם אַחַת, לֹא יִשְׁנוּ לוֹ, וְנָקוֹטוּ בִּפְנֵיהֶם, וְחוֹזְרִים בִּתְשׁוּבָה. אַךְ כֹּל אֲשֶׁר אֵינוֹ נִזְהָר מֵחֵטְא יָדוּעַ וְאֵינוֹ מְקַבֵּל עַל נַפְשׁוֹ לְהִשָּׁמֵר מִמֶּנּוּ, גַּם אִם הוּא מֵהָעֲוֹנוֹת הַקַּלִּים, אַף עַל פִּי שֶׁהוּא נִזְהָר מִכָּל הָעֲבֵרוֹת שֶׁבַּתּוֹרָה, קְרָאוּהוּ חַכְמֵי יִשְׂרָאֵל (חולין ד, ב) מוּמָר לְדָבָר אֶחָד, וְאֶת פּוֹשְׁעִים נִמְנָה, וְגָדוֹל עֲוֹנוֹ מִנְּשֹׂא, כִּי, אִם אָמֹר יֹאמַר הָעֶבֶד לְרַבּוֹ, כֹּל אֲשֶׁר תֹּאמַר אֵלַי אֶעֱשֶׂה זוּלָתִי דָּבָר אֶחָד, כְּבָר שָׁבַר עֹל אֲדוֹנָיו מֵעָלָיו, וְהַיָּשָׁר בְּעֵינָיו יַעֲשֶׂה. וְעַל הָעִנְיָן הַזֶּה נֶאֱמַר (דברים כז, כו): אָרוּר אֲשֶׁר לֹא יָקִים אֶת דִּבְרֵי הַתּוֹרָה הַזֹּאת לַעֲשׂוֹת אוֹתָם. בֵּאוּרוֹ, אֲשֶׁר לֹא יְקַבֵּל עַל נַפְשׁוֹ לְקַיֵּם כָּל דִּבְרֵי הַתּוֹרָה מֵרֹאשׁ וְעַד סוֹף, וְיוֹרֶה עַל זֶה אָמְרוֹ 'אֲשֶׁר לֹא יָקִים לַעֲשׂוֹת', וְלֹא אָמַר 'אֲשֶׁר לֹא יַעֲשֶׂה אוֹתָם':

ז. וְעוֹד תֵּדַע, כִּי הַשּׁוֹנֶה בַּעֲבֵרָה אַחַת עֶשֶׂר פְּעָמִים, אַף עַל פִּי שֶׁנִּזְהָר מִכָּל שְׁאָר הָעֲבֵרוֹת, הִנֵּה הוּא נֶחְשָׁב כְּעוֹבֵר עַל עֲבֵרוֹת חֲלוּקוֹת. וְכֵן אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (מכות כא, א) כִּי אִם יֹאמְרוּ לַנָּזִיר אַל תִּשְׁתֶּה וְהוּא שׁוֹתֶה, אַל תִּשְׁתֶּה וְהוּא שׁוֹתֶה, לוֹקֶה בָּאַחֲרוֹנָה עַל כָּל אַחַת וְאַחַת, כְּמִשְׁפַּט הָאוֹכֵל טְרֵפָה, וּבְהֵמָה טְמֵאָה, וְחֵלֶב וָדָם:

ח. וְרָאֹה רָאִינוּ כִּי רַבּוּ עֲוֹנוֹת הַדּוֹר עַל זֹאת, כִּי יֵשׁ אֲנָשִׁים רַבִּים אֵינָם מְקַבְּלִים עַל נַפְשָׁם לְהִזָּהֵר מֵעֲבֵרוֹת יְדוּעוֹת, וְכָל יְמֵי חַיֵּיהֶם אֵינָם נִזְהָרִים בָּהֶם, אֲבָל הֵם אֶצְלָם כְּהֶתֵּר. וְאִלּוּ לֹא הָיוּ נוֹהֲגִים כֵּן רַק עַל עֲבֵרָה אַחַת, חֹלִי רָע הוּא בְּנַפְשָׁם, כַּאֲשֶׁר בֵּאַרְנוּ, אַף כִּי נוֹהֲגִים כֵּן עַל אַזְהָרוֹת רַבּוֹת, וּבָהֵנָּה מִן הַחֲמוּרוֹת, כְּמוֹ שְׁבוּעַת חִנָּם, וּמְקַלֵּל אֶת חֲבֵרוֹ אוֹ אֶת עַצְמוֹ בַּשֵּׁם, וְהַזְכָּרַת שֵׁם שָׁמַיִם לְבַטָּלָה אוֹ בְּמָקוֹם שֶׁאֵינוֹ טָהוֹר אוֹ בְּיָדַיִם לֹא נְקִיּוֹת, וְהַעְלָמַת עַיִן מִן הֶעָנִי, וְלָשׁוֹן הָרָע, וְשִׂנְאַת חִנָּם, וְגַבְהוּת הַלֵּב, וּנְתִינַת חִתִּית, וְהִסְתַּכֵּל בַּעֲרָיוֹת, וּבִטּוּל תַּלְמוּד תּוֹרָה כְּנֶגֶד כֻּלָּן, וְרַבּוֹת כָּאֵלֶּה. כָּתַבְנוּ מִקְצָתָם אֵצֶל בְּנֵי הַדּוֹר לְהַזְכִּירָם וּלְהַזְהִירָם. וְכֵן רָאוּי לְכָל בַּעֲלֵי תְשׁוּבָה לִכְתּוֹב בִּמְגִלַּת סֵפֶר הַדְּבָרִים אֲשֶׁר נִכְשְׁלוּ בָהֶם וְהַמִּצְוֹת אֲשֶׁר קִצְּרוּ בְקִיּוּמָם, וְלִקְרֹא בְּסֵפֶר זִכְרוֹנוֹתָם בְּכָל יוֹם:

ט. וְהִנֵּה מַדְרֵגוֹת רַבּוֹת לַתְּשׁוּבָה, וּלְפִי הַמַּדְרֵגוֹת יִתְקָרֵב הָאָדָם אֶל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא. וְאָמְנָם לְכָל תְּשׁוּבָה תִּמְצָא סְלִיחָה, אַךְ לֹא תִטְהַר הַנֶּפֶשׁ טֹהַר שָׁלֵם לִהְיוֹת הָעֲוֹנוֹת כְּלֹא הָיוּ, זוּלָתִי כַּאֲשֶׁר יְטַהֵר הָאָדָם אֶת לִבּוֹ וְיָכִין אֶת רוּחוֹ כַּאֲשֶׁר יִתְבָּאֵר. וְכֵן כָּתוּב (תהלים לב, ב): אַשְׁרֵי אָדָם לֹא יַחְשֹׁב יְיָ לוֹ עָוֹן וְאֵין בְּרוּחוֹ רְמִיָּה. וּכְעִנְיַן הַבֶּגֶד הַצָּרִיךְ כִּבּוּס, כִּי הַמְעַט מִן הַכִּבּוּס יוֹעִיל בּוֹ לְהַעֲבִיר הַגֹּעַל מִמֶּנּוּ, אַךְ לְפִי רֹב הַכִּבּוּס יִתְלַבֵּן. וְכֵן כָּתוּב (שם נא, ד): הֶרֶב כַּבְּסֵנִי מֵעֲוֹנִי. וְהֻכַּבֵּס הַנֶּפֶשׁ מִן הֶעָוֹן, כְּפִי אֲשֶׁר תְּכַבֵּס אֶת לִבָּהּ, שֶׁנֶּאֱמַר (ירמיה ד, יד): כַּבְּסִי מֵרָעָה לִבֵּךְ יְרוּשָׁלַיִם. וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ע״ז יט, א): אַשְׁרֵי אִישׁ יָרֵא אֶת יְיָ (תהלים קיב, א), בְּעוֹדוֹ אִישׁ. רְצוֹנָם לוֹמַר, כִּי תְּשׁוּבַת הָאָדָם הַמְעֻלָּה, בִּימֵי בְחוּרוֹתָיו, בְּעוֹד כּוֹחוֹ עָלָיו וְיִתְגַּבֵּר עַל יִצְרוֹ. אָכֵן כָּל תְּשׁוּבָה מוֹעִילָה, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (שם צ, ג): תָּשֵׁב אֱנוֹשׁ עַד דַּכָּא וַתֹּאמֶר שׁוּבוּ בְנֵי אָדָם. וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ירושלמי חגיגה פרק ב הלכה א): עַד דִּכְדּוּכָהּ שֶׁל נָפֶשׁ:

עַתָּה נְבָאֵר עִקְּרֵי הַתְּשׁוּבָה:

י. הָעִקָּר הָרִאשׁוֹן: הַחֲרָטָה. יָבִין לְבָבוֹ כִּי רַע וָמַר עָזְבוֹ אֶת הַשֵּׁם, וְיָשִׁיב אֶל לִבּוֹ כִּי יֵשׁ עֹנֶשׁ וְנָקָם וְשִׁלֵּם עַל הֶעָוֹן, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר (דברים לב, לה): לִי נָקָם וְשִׁלֵּם, וְנֶאֱמַר (איוב יט, כט): גּוּרוּ לָכֶם מִפְּנֵי חֶרֶב כִּי חֵמָה עֲוֹנוֹת חָרֶב. וְיִתְחָרֵט עַל מַעֲשָׂיו הָרָעִים וְיֹאמַר בִּלְבָבוֹ, מֶה עָשִׂיתִי, אֵיךְ לֹא הָיָה פַּחַד אֱלֹהִים לְנֶגֶד עֵינַי, וְלֹא יָגֹרְתִּי מִתּוֹכָחוֹת עַל עָוֹן וּמִן הַשְּׁפָטִים הָרָעִים, כִּי רַבִּים מַכְאוֹבִים לָרָשָׁע, לֹא חָמַלְתִּי עַל גּוּפִי, וְלֹא חָסָה עֵינִי עָלָיו מִשַּׁחֲתוֹ מִפְּנֵי הֲנָאַת רֶגַע אֶחָד, וְנִמְשַׁלְתִּי לְאִישׁ שֶׁיִּגְזוֹל וְיַחְמוֹס וְיֹאכַל וְיִשְׂבַּע, וְיוֹדַע כִּי אַחֲרֵי אָכְלוֹ וְאַחֲרֵי שָׁתוֹ יַגְרֵס הַשּׁוֹפֵט בֶּחָצָץ שִׁנָּיו, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר (משלי כ, יז): עָרֵב לָאִישׁ לֶחֶם שָׁקֶר וְאַחַר יִמָּלֵא פִיהוּ חָצָץ. וְרָעָה מִזֹּאת, כִּי הָיִיתִי עַל הַנֶּפֶשׁ הַיְקָרָה אַכְזָרִי, וְנִטְמְאָה בְּגִלּוּלֵי יִצְרִי, וּמַה הוֹעִילָה בְּכָל קִנְיָנֶיהָ אִם רָעָה בְּעֵינֵי אֲדוֹנֶיהָ, וְאֵיךְ הֶחֱלַפְתִּי בְּעוֹלָם חוֹלֵף עוֹלָם עוֹמֵד לָעַד לְעוֹלָם, אֵיךְ נִמְשַׁלְתִּי כַּבְּהֵמוֹת נִדְמֵיתִי וְהָלַכְתִּי אַחֲרֵי יִצְרִי כְּסוּס כְּפֶרֶד אֵין הָבִין וְתָעִיתִי מִדֶּרֶךְ הַשֵּׂכֶל. וְהִנֵּה הַבּוֹרֵא נָפַח בְּאַפִּי נִשְׁמַת חַיִּים חָכְמַת לֵב וְטוּבַת שֵׂכֶל לְהַכִּירוֹ וּלְיִרְאָה מִלְּפָנָיו וְלִמְשׁוֹל בַּגּוּף וְכָל תּוֹלְדוֹתָיו, כַּאֲשֶׁר הִמְשִׁילָהּ עַל שְׁאָר בַּעֲלֵי חַיִּים שֶׁאֵינָם מְדַבְּרִים, מֵאֲשֶׁר יָקְרָה בְעֵינָיו נִכְבָּדָה, וְאַחֲרֵי אֲשֶׁר בַּעֲבוּר זֹאת נִבְרֵאתִי וַיְהִי בִי הֵפֶךְ מִזֶּה, לָמָּה לִי חַיִּים, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר (משלי כא, טז): אָדָם תּוֹעֶה מִדֶּרֶךְ הַשְׂכֵּל בִּקְהַל רְפָאִים יָנוּחַ. וְעוֹד, כִּי כְּמִשְׁפַּט הַבְּהֵמָה לֹא עָשִׂיתִי, אֲבָל שָׁפַלְתִּי מִמֶּנָּה, כִּי יָדַע שׁוֹר קֹנֵהוּ וַחֲמוֹר אֵבוּס בְּעָלָיו, וַאֲנִי לֹא יָדַעְתִּי וְלֹא הִתְבּוֹנָנְתִּי, וְשִׁלַּחְתִּי נַפְשִׁי לַחָפְשִׁי

מֵאֲדוֹנֶיהָ. טָעַמְתִּי צוּפִי, וְנָשִׂיתִי סוֹפִי, וְגָזַלְתִּי וְחָמַסְתִּי, וְעַל דַּל בּוֹסַסְתִּי, וְלֹא זָכַרְתִּי יוֹם הַמָּוֶת אֲשֶׁר לֹא יַשְׁאִיר לִפְנֵי נִשְׁמָתִי בִּלְתִּי אִם גְּוִיָּתִי וְאַדְמָתִי. וְהָעִנְיָן הַזֶּה אֲשֶׁר בֵּאַרְנוּ, הוּא אֲשֶׁר דִּבֵּר יִרְמְיָה עָלָיו הַשָּׁלוֹם (ירמיה ח, ו): אֵין אִישׁ נִחָם עַל רָעָתוֹ לֵאמֹר מֶה עָשִׂיתִי:

יא. הָעִקָּר הַשֵּׁנִי: עֲזִיבַת הַחֵטְא. כִּי יַעֲזוֹב דְּרָכָיו הָרָעִים וְיִגְמוֹר בְּכָל לְבָבוֹ כִּי לֹא יוֹסִיף לָשׁוּב בַּדֶּרֶךְ הַזֶּה עוֹד. וְאִם אָוֶן פָּעַל, לֹא יוֹסִיף, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר (יחזקאל לג, יא): שׁוּבוּ שׁוּבוּ מִדַּרְכֵיכֶם הָרָעִים, וְנֶאֱמַר (ישעיה נה, ז): יַעֲזֹב רָשָׁע דַּרְכּוֹ:

וְדַע, כִּי מִי אֲשֶׁר חָטָא עַל דֶּרֶךְ מִקְרֶה, כִּי הִתְאַוָּה תַאֲוָה וַיֶּחֱזַק עָלָיו יִצְרוֹ וַיִּתְקְפֵהוּ, וְלֹא נֶחֶלְצוּ רַעְיוֹנָיו וְחוּשָׁיו בְּפִגְעוֹ בוֹ, וְלֹא מִהֲרוּ לִגְעוֹר בְּיַם הַתַּאֲוָה וְיֶחֱרַב, עַל כֵּן יְגוֹרֵהוּ הַיֵּצֶר בַּחֲרָמָיו, וְנָפַל בְּמַכְמוֹרָיו, לְפִי שְׁעָתוֹ וְעִתּוֹ, בִּהְיוֹת רוּחַ הַיֵּצֶר רָע מְבַעֲתוֹ, וְלֹא מֵאֲשֶׁר חֶפְצוֹ וּרְצוֹנוֹ לִמְצֹא עֲוֹנוֹ וְלַעֲשׂוֹת כָּמוֹהוּ אַחֲרֵי זֹאת, רֵאשִׁית תְּשׁוּבַת הָאִישׁ הַזֶּה, הַחֲרָטָה, וְלָשִׂים יָגוֹן בְּלִבּוֹ עַל חַטָּאתוֹ וְלִהְיוֹת נֶפֶשׁ נַעֲנָה וּמָרָה כַלַּעֲנָה, אַחֲרֵי כֵן יוֹסִיף בְּכָל יוֹם יִרְאַת הַשֵּׁם בְּנַפְשׁוֹ, וְיִתֵּן חִתַּת אֱלֹהִים בִּלְבָבוֹ בְּכָל עֵת, עַד אֲשֶׁר יִהְיֶה נָכוֹן לִבּוֹ בָּטוּחַ בַּשֵּׁם, כִּי, אִם יוֹסִיף יַעֲבָר בּוֹ הַיֵּצֶר וִיפַגְּשֵׁהוּ כְּפַעַם בְּפַעַם וְרַבָּה עָלָיו תַּאֲוָתוֹ כַּמִּשְׁפָּט הָרִאשׁוֹן, לֹא יִהְיֶה נִפְתֶּה לִבּוֹ עָלָיו וְיַעֲזוֹב דַּרְכּוֹ, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (משלי כח, יג): וּמוֹדֶה וְעֹזֵב יְרֻחָם, הִזְכִּיר תְּחִלָּה וּמוֹדֶה, עַל הַחֲרָטָה וְהַוִּדּוּי, וְאַחַר כָּךְ וְעוֹזֵב. אַךְ הָאִישׁ הַמִּתְיַצֵּב עַל דֶּרֶךְ לֹא טוֹב תָּמִיד, וְגֶבֶר עַל חֲטָאָיו דּוֹרֵךְ בְּכָל יוֹם וְשׁוֹנֶה בְּאִוַּלְתּוֹ, וְשָׁב בִּמְרוּצָתוֹ גַּם פְּעָמִים רַבּוֹת, וְכָל עֵת אוֹהֵב הָרֵעַ, וּמִכְשׁוֹל עֲוֹנוֹ יָשִׂים נֹכַח פָּנָיו, רְצוֹנִי לוֹמַר, הַתַּאֲוָה וְהַיֵּצֶר, וְחֶפְצוֹ וּמְגַמָּתוֹ, אֲשֶׁר לֹא יִבָּצֵר מִמֶּנּוּ כָּל אֲשֶׁר יָזַם לַעֲשׂוֹת, רֵאשִׁית תְּשׁוּבַת הָאִישׁ הַזֶּה, לַעֲזוֹב דַּרְכּוֹ וּמַחֲשַׁבְתּוֹ הָרָעָה, וּלְהַסְכִּים לְקַיֵּם וּלְקַבֵּל עָלָיו לְבַל יוֹסִיף לַחֲטֹא, אַחֲרֵי כֵן יִתְחָרֵט עַל עֲלִילוֹתָיו הַנִּשְׁחָתוֹת וְיָשֹׁב אֶל הַשֵּׁם, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (ישעיה נה, ז): יַעֲזֹב רָשָׁע דַּרְכּוֹ וְאִישׁ אָוֶן מַחְשְׁבֹתָיו וְיָשֹׁב אֶל יְיָ וִירַחֲמֵהוּ. וְהַמָּשָׁל בָּזֶה, לְמִי שֶׁאוֹחֵז הַשֶּׁרֶץ וּבָא לִטְבּוֹל וּלְהִטָּהֵר, כִּי יַנִּיחַ הַשֶּׁרֶץ תְּחִלָּה וְאַחֲרֵי כֵן יִטְבּוֹל וְיִטְהַר. וְכָל זְמַן שֶׁהַשֶּׁרֶץ בְּיָדוֹ, עוֹד טֻמְאָתוֹ בוֹ, וְאֵין הַטְּבִילָה מוֹעִילָה. וְהִנֵּה עֲזִיבַת מַחֲשֶׁבֶת הַחֵטְא הִיא הַשְׁלָכַת הַשֶּׁרֶץ. וְהַחֲרָטָה מֵאֲשֶׁר חָטָא וְהַוִּדּוּי וְהַתְּפִלָּה, בִּמְקוֹם הַטְּבִילָה. וְהָיָה כִּי יָבוֹאוּ יִסּוּרִין וּמַכְאוֹבִים עַל הָרָשָׁע אֲשֶׁר תָּמִיד כָּל זְמָמָיו לְהִתְהַלֵּךְ בַּאֲשָׁמָיו, יִוָּסֵר בַּתְּחִלָּה, וְיָשִׁיב מַחֲשַׁבְתּוֹ הָרָעָה אֲשֶׁר חָשַׁב וְיַכְרִית מַעֲבָדָיו מִיָּדָיו. וְהַמָּשָׁל בָּזֶה, לְעֵגֶל אֲשֶׁר יַכּוּהוּ בְּמַלְמַד הַבָּקָר לְכַוֵּן תְּלָמָיו. כֵּן הַמִּתְיַצֵּב עַל דֶּרֶךְ לֹא טוֹב, יִקַּח הַמּוּסָר תְּחִלָּה לַעֲזוֹב דַּרְכֵי מָוֶת לָלֶכֶת דֶּרֶךְ יָשָׁר, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (ירמיה לא, יז): שָׁמוֹעַ

שָׁמַעְתִּי אֶפְרַיִם מִתְנוֹדֵד יִסַּרְתַּנִי וָאִוָּסֵר כְּעֵגֶל לֹא לֻמָּד. וְעוֹד נֶאֱמַר אַחֲרָיו (שם שם, יח): כִּי אַחֲרֵי שׁוּבִי נִחַמְתִּי. רוֹצֶה לוֹמַר, כִּי אַחֲרֵי אֲשֶׁר יִסַּרְתַּנִי וָאִוָּסֵר וְשַׁבְתִּי מִדַּרְכִּי הָרָעָה, נִחַמְתִּי אַחֲרֵי כֵן וָאֶתְחָרֵט עַל מַה שֶּׁעָבַר מִדִּבְרֵי עֲוֹנוֹתַי. וְהִנֵּה נִתְבָּאֵר לְךָ מִזֶּה כָּל הָעִנְיָן אֲשֶׁר בֵּאַרְנוּ:

יב. הָעִקָּר הַשְּׁלִישִׁי: הַיָּגוֹן. יִשְׁתּוֹנֵן כִּלְיוֹתָיו וְיַחְשׁוֹב, כַּמָּה רַבָּה רָעַת מִי שֶׁהִמְרָה אֶת יוֹצְרוֹ, וְיַגְדִּיל יָגוֹן בִּלְבָבוֹ, וְסַעַר מִתְחוֹלֵל בְּרַעְיוֹנָיו, וְיֵאָנַח בִּמְרִירוּת לֵב, כִּי יִתָּכֵן שֶׁיִּתְחָרֵט וְיֵרַע בְּעֵינָיו עַל חַטָּאתוֹ אֲשֶׁר חָטָא וְלֹא הִשְׁלִים חָקּוֹ בָּזֶה, כִּי גַם הֶפְסֵד דִּינָר אוֹ אִסָּר, קָשֶׁה בְּעֵינֵי הָאָדָם. אַךְ אִם אָבַד עָשְׁרוֹ בְּעִנְיָן רַע וְיָצָא נְקִי מִנְּכָסָיו, נַפְשׁוֹ עָלָיו תֶּאֱבָל וְתִכְבַּד אַנְחָתוֹ וְנַפְשׁוֹ מָרָה לוֹ. וְכֵן עַל צָרוֹת רָעוֹת וְרַבּוֹת כְּאֵבוֹ נֶצַח וְיָגוֹן בִּלְבָבוֹ יוֹמָם. וְיוֹתֵר מֵהֵמָּה רָאוּי שֶׁיִּצְטַעֵר וְיֵאָנַח מִי שֶׁהִמְרָה אֶת הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ וְהִשְׁחִית וְהִתְעִיב עֲלִילָה לְפָנָיו וְלֹא זָכַר אֲשֶׁר בְּרָאוֹ יֵשׁ מֵאַיִן, וְחֶסֶד עָשָׂה עִמּוֹ, וְיָדוֹ תַּנְחֵהוּ בְּכָל עֵת, וְנוֹצֵר נַפְשׁוֹ בְּכָל רֶגַע, וְאֵיךְ מְלָאוֹ לִבּוֹ לְהַכְעִיס לְפָנָיו, וְאֵיךְ טָח מֵרְאוֹת עֵינֵי הַחוֹטֵא מֵהַשְׂכִּיל לְבָבוֹ. וְהַמַּשְׂכִּיל אֲשֶׁר נִפְקְחוּ עֵינָיו, יוּחָקוּ הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה בִּלְבָבוֹ, וְיָבוֹאוּ חַדְרֵי רוּחוֹ:

יג. וּמַדְרֵגוֹת הַתְּשׁוּבָה וּמַעֲלוֹתֶיהָ, לְפִי גֹדֶל הַמְּרִירוּת וְעֹצֶם הַיָּגוֹן. וְהִיא הַתְּשׁוּבָה אֲשֶׁר תָּבוֹא מִדֶּרֶךְ טֹהַר הַנֶּפֶשׁ וְזַכּוּת שִׂכְלָהּ, כִּי לְפִי שִׂכְלוֹ וּכְפִי אֲשֶׁר תִּפָּקַחְנָה עֵינָיו יִרְבּוּ וְיַעַצְמוּ בִּמְאֹד מְאֹד יְגוֹנָיו בְּרַעְיוֹנָיו עַל רֹב עֲוֹנָיו, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (ישעיה נז, טז): כִּי לֹא לְעוֹלָם אָרִיב וְלֹא לָנֶצַח אֶקְצוֹף כִּי רוּחַ מִלְּפָנַי יַעֲטוֹף וּנְשָׁמוֹת אֲנִי עָשִׂיתִי. בֵּאוּרוֹ, כַּאֲשֶׁר יַעֲטוֹף וְיִצְטַעֵר הָרוּחַ שֶׁהוּא מִלְּפָנַי כִּי הוּא מִן הָעֶלְיוֹנִים, וְיַעַטְפוּ נְשָׁמוֹת אֲשֶׁר אֲנִי עָשִׂיתִי, לֹא אָרִיב עוֹד וְלֹא אֶקְצוֹף, כִּי אֵיךְ לֹא אָחוֹן וַאֲרַחֵם עַל נֶפֶשׁ יְקָרָה אֲשֶׁר הִיא מִלְּפָנַי וּנְשָׁמוֹת אֲנִי עָשִׂיתִי. עַל כֵּן יֵקַל הֶעָוֹן כְּפִי אֲשֶׁר תִּכְבַּד עֲבוֹדַת הָאֲנָחָה עָלָיו, כִּי הַיָּגוֹן יָבוֹא מֵאֵת טֹהַר הַנְּשָׁמָה הָעֶלְיוֹנָה, וְנִרְצְתָה בָזֶה יוֹתֵר מֵאֲשֶׁר תֵּרָצֶה בְּרֹב יִסּוּרֵי הַגּוּף. וּמַכְאוֹבָיו. וְהַמָּשָׁל בָּזֶה, כִּי הַמֶּלֶךְ יַחְמוֹל עַל חֲנִיכָיו יְלִידֵי בֵיתוֹ הַקְּרוֹבִים אֵלָיו, וְהֵם מֵאֲצִילֵי אֶרֶץ הַנִּכְבָּדִים, וְיִתֵּן לָהֶם חֲנִינָה יוֹתֵר מֵחֶמְלָתוֹ עַל הָרְחוֹקִים וְהַפְּחוּתִים, וְאָמַר וּנְשָׁמוֹת אֲנִי עָשִׂיתִי, לְקִרְבָתָן אֶל הָעֶלְיוֹנִים, אַף עַל פִּי שֶׁהַגּוּף וְהַכֹּל מַעֲשֵׂי יָדָיו. וְכָמוֹהוּ (שמות לב, טז): וְהַלֻּחֹת מַעֲשֵׂה אֱלֹהִים הֵמָּה. וְעוֹד אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (קידושין ל, ב): שְׁלֹשָׁה שֻׁתָּפִים יֵשׁ בָּאָדָם, אָבִיו וְאִמּוֹ וְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא. וּלְפִי שֶׁאֵין לָאָב וְלָאֵם שֻׁתָּפוּת בַּנְּשָׁמָה, עַל כֵּן אָמַר וּנְשָׁמוֹת אֲנִי עָשִׂיתִי. וְאָמְרוֹ וּנְשָׁמוֹת אֲנִי עָשִׂיתִי, יוֹרֶה עַל אָמְרוֹ כִּי רוּחַ מִלְּפָנַי, כִּי עִנְיָנוֹ כַּאֲשֶׁר בֵּאַרְנוּ:

יד. וְאָמַר דָּוִד הַמֶּלֶךְ עָלָיו הַשָּׁלוֹם (תהלים לה, י): אֲדֹנָי נֶגְדְּךָ כָל תַּאֲוָתִי וְאַנְחָתִי מִמְּךָ לֹא נִסְתָּרָה, בֵּאוּרוֹ: גְּלוּיָה לְפָנֶיךָ כָּל תַּאֲוָתִי כִּי אֵינֶנָּה זוּלָתִי לַעֲבוֹדָתֶךָ, וְאַתָּה יוֹדֵעַ אַנְחָתִי כִּי אֵינֶנָּה עַל עִסְקֵי עוֹלָם וְהַדְּבָרִים הַכָּלִים, זוּלָתִי עַל חֲטָאַי וְעַל קֹצֶר יָדִי בַּעֲבוֹדָתֶךָ. וְאָמַר אֶחָד מִן הַמִּתְנַפְּלִים בְּחִין עֶרְכּוֹ, אַנְחָתִי מְפַחְדְּךָ, הַרְחֵק מִמֶּנִּי הָאֲנָחוֹת, דַּאֲגָתִי מִקֹּצֶר יָדִי בַּעֲבוֹדָתְךָ, הַרְחֵק מִמֶּנִּי הַדְּאָגוֹת:

טו. הָעִקָּר הָרְבִיעִי: הַצַּעַר בְּמַעֲשֶׂה, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (יואל ב, יב): וְגַם עַתָּה נְאֻם יְיָ שֻׁבוּ עָדַי בְּכָל לְבַבְכֶם וּבְצוֹם וּבִבְכִי וּבְמִסְפֵּד. וְאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ירושלמי ברכות פ״א ה״ד, במדב״ר שלח יז, ז): הַלֵּב וְהָעֵינַיִם שְׁנֵי סַרְסוּרֵי הַחֵטְא. וְכֵן כָּתוּב (במדבר טו, לט): וְלֹא תָתוּרוּ אַחֲרֵי לְבַבְכֶם וְאַחֲרֵי עֵינֵיכֶם. לָכֵן בְּזֹאת יְכֻפַּר עֲוֹן הַסַּרְסוּרִים בְּמִדַּת תְּשׁוּבָתָם כְּנֶגֶד מִדַּת מְשׁוּבָתָם, כִּי יִתְכַּפֵּר עֲוֹן לְבַב הַחַטָּאִים בִּמְרִירוּתָם וְאַנְחוֹתָם בַּשֶּׁבֶר אֲשֶׁר הֵם שׁוֹבְרִים אוֹתוֹ, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב (ישעיה נז, טז): כִּי רוּחַ מִלְּפָנַי יַעֲטוֹף, וְנֶאֱמַר (תהלים נא, יט): לֵב נִשְׁבָּר וְנִדְכֶּה אֱלֹהִים לֹא תִבְזֶה. וְהַמָּשָׁל עַל זֶה מִן הַכֵּלִים הַטְּמֵאִים אֲשֶׁר [אִם] נִשְׁבְּרוּ, מִטֻּמְאָתָם טָהֲרוּ, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (ויקרא יא, לה): תַּנּוּר וְכִירַיִם יֻתָּץ. וַעֲוֹן הָעֵינַיִם יְכֻפַּר בִּדְמָעוֹת, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים קיט, קלו) פַּלְגֵי מַיִם יָרְדוּ עֵינָי עַל לֹא שָׁמְרוּ תוֹרָתֶךָ, לֹא אָמַר עַל לֹא שָׁמַרְתִּי תוֹרָתֶךָ, אֲבָל אָמַר, לֹא שָׁמְרוּ, כִּי הֵם סִבְּבוּ הַחֵטְא, עַל כֵּן הוֹרַדְתִּי פַּלְגֵי מָיִם:

טז. הָעִקָּר הַחֲמִישִׁי: הַדְּאָגָה, כִּי יִדְאַג וְיִפְחַד מֵעֹנֶשׁ עֲוֹנוֹתָיו כִּי יֵשׁ עֲוֹנוֹת שֶׁהַתְּשׁוּבָה תּוֹלָה כַּפָּרָתָן וְיִסּוּרִין מְמָרְקִין, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים לח, יט): כִּי עֲוֹנִי אַגִּיד אֶדְאַג מֵחַטָּאתִי. וְעִנְיַן הַיָּגוֹן עַל שֶׁעָבַר, וְעִנְיַן הַדְּאָגָה עַל הֶעָתִיד. וְעוֹד שֵׁנִית יִדְאַג, אוּלַי הוּא מְקַצֵּר בְּחוֹבַת הַתְּשׁוּבָה בְּצַעַר וּבִמְרִירוּת וּבְצוֹם וּבִבְכִי. וַהֲגַם כִּי הִרְבָּה צַעַר וְהִרְבָּה בֶּכֶה, יִזְחַל וְיִירָא אוּלַי לְעֻמַּת זֶה הִרְבָּה אַשְׁמָה, וְלֹא הִשְׁלִים חֻקּוֹ אֶת כָּל עֱנוּתוֹ וּבַאֲשֶׁר יִבְכֶּה בַצּוֹם נַפְשׁוֹ. וּמִי שֶׁהִתְבּוֹנֵן בְּגֹדֶל עֲבוֹדַת הַבּוֹרֵא עַל יְצוּרָיו, וְכִי אֵין קֵץ לְרָעַת הַמַּמְרֶה אֶת פִּיו, כָּל אֲשֶׁר יוֹסִיף בַּעֲבוֹדָה וּבְדַרְכֵי הַתְּשׁוּבָה, הֲלֹא מִצְעָר הִיא וְהִנָּה לִמְעַט בְּעֵינָיו. וְאָמַר שְׁלֹמֹה הַמֶּלֶךְ עָלָיו הַשָּׁלוֹם (משלי יד, טז): חָכָם יָרֵא וְסָר מֵרָע, בֵּאוּרוֹ, הֶחָכָם אַף עַל פִּי שֶׁהוּא סָר מֵרָע בְּכָל מַאֲמַצֵּי כֹחוֹ, יִירָא וְיִזְחַל אוּלַי לֹא כִלָּה חֻקּוֹ וְלֹא נִזְהַר כְּדַת מַה לַּעֲשׂוֹת. וְכָמוֹהוּ (משלי כח, ו): מֵעִקֵּשׁ דְּרָכַיִם וְהוּא עָשִׁיר, אַף עַל פִּי שֶׁהוּא עָשִׁיר. וְכֵן אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בִּילַמְּדֵנוּ (תנחומא א, לך טו): אַל תְּפָרֵשׁ חָכָם יָרֵא וְסָר מֵרָע, אֶלָּא חָכָם סָר מֵרָע וְיָרֵא. וְסוֹף הַפָּסוּק (שם יד, טז): מוֹכִיחַ עָלָיו, וּכְסִיל מִתְעַבֵּר וּבוֹטֵחַ, אָמַר עַל מִדַּת הַכְּסִיל שֶׁהִיא בְּהֵפֶךְ מִמִּדַּת הֶחָכָם, כִּי הַכְּסִיל מִתְעַבֵּר וְעִם כָּל זֹאת בּוֹטֵחַ שֶׁלֹּא

יִקְרֵהוּ עָוֹן וָנֵזֶק, וּבַעַל הַכַּעַס עָלוּל לִפְשָׁעִים וּמֻפְקָר לִנְזָקִים, שֶׁנֶּאֱמַר (משלי כט, כב): וּבַעַל חֵמָה רַב פָּשַׁע, וְנֶאֱמַר (שם כה, כח): עִיר פְּרוּצָה אֵין חוֹמָה אִישׁ אֲשֶׁר אֵין מַעְצָר לְרוּחוֹ:

יז. וְעוֹד יִדְאַג בַּעַל תְּשׁוּבָה פֶּן יִתְגַּבֵּר עָלָיו יִצְרוֹ, כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (אבות פ״ב, מ״ד): אַל תַּאֲמֵן בְּעַצְמְךָ עַד יוֹם מוֹתְךָ. כָּל שֶׁכֵּן הָאִישׁ אֲשֶׁר נִצְּחוֹ יִצְרוֹ כְּבָר, כִּי רָאוּי לְהִשָּׁמֵר מִן הַיֵּצֶר הָאוֹרֵב בְּכָל עֵת וּלְהוֹסִיף בְּנַפְשׁוֹ יִרְאַת הַשֵּׁם יוֹם יוֹם, וְתִהְיֶה לוֹ לְמָעוֹז בַּעֲבוּר עָלָיו כָּל מִשְׁבְּרֵי הַיֵּצֶר הַמִּתְחַדֵּשׁ לֶעָתִיד:

יח. וְדִבֶּר שְׁלֹמֹה עָלָיו הַשָּׁלוֹם עַל דְּבַר הַתְּשׁוּבָה וּפֵרֵט בּוֹ הָעִנְיָן הַזֶּה, וּפָתַח פֶּתַח דְּבָרָיו וְאָמַר (משלי כח, יב): בַּעֲלֹץ צַדִּיקִים רַבָּה תִפְאָרֶת וּבְקוּם רְשָׁעִים יְחֻפַּשׂ אָדָם. פֵּרוּשׁ, הַצַּדִּיקִים מְפָאֲרִים וּמְכַבְּדִים בְּנֵי אָדָם עַל כָּל מַעֲלָה טוֹבָה הַנִּמְצֵאת בָּהֶם וּרְשָׁעִים מְחַפְּשִׂים מוּמֵי בְּנֵי אָדָם וּשְׁגִיאוֹתָם לְהַשְׁפִּילָם. וְאַף עַל פִּי שֶׁכְּבָר הֵנִיחוּ הַמַּעֲשִׂים הָהֵם וְחָזְרוּ בִּתְשׁוּבָה. אַחַר כָּךְ אָמַר (שם שם, יג): מְכַסֶּה פְשָׁעָיו לֹא יַצְלִיחַ וּמוֹדֶה וְעֹזֵב יְרֻחָם, כִּי אַף עַל פִּי שֶׁאֵין לְבַעַל תְּשׁוּבָה לְגַלּוֹת עֲוֹנוֹתָיו לִבְנֵי אָדָם, כְּמוֹ שֶׁיֵּשׁ לְהָבִין מִמַּה שֶּׁאָמַר וּבְקוּם רְשָׁעִים יְחֻפַּשׂ אָדָם, אֲבָל חַיָּב לְהִתְוַדּוֹת עֲלֵיהֶם, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים לב, ה): חַטָּאתִי אוֹדִיעֲךָ וַעֲוֹנִי לֹא כִסִּיתִי, וְנֶאֱמַר (ירמיה ב, לה): הִנְנִי נִשְׁפָּט אוֹתָךְ עַל אָמְרֵךְ לֹא חָטָאתִי. וְחַכְמֵי יִשְׂרָאֵל זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה פֵּרְשׁוּ (יומא פו, ב): פְּעָמִים שֶׁהַמְכַסֶּה פְּשָׁעָיו לֹא יַצְלִיחַ, כְּמוֹ בַּעֲבֵרוֹת שֶׁבֵּין אָדָם לַחֲבֵרוֹ, כִּי אֵין לוֹ כַּפָּרָה עַד אֲשֶׁר יָשִׁיב הַגְּזֵלָה וְהֶחָמָס וְהָעֹשֶׁק, וְעַד אֲשֶׁר יְבַקֵּשׁ מְחִילָה מֵאֲשֶׁר הֵצִיק לוֹ, אוֹ הִלְבִּין פָּנָיו, אוֹ סִפֵּר עָלָיו לָשׁוֹן הָרָע, אוֹ בַּעֲבֵרוֹת שֶׁבֵּין אָדָם לַמָּקוֹם שֶׁנִּתְפַּרְסְמוּ לִבְנֵי אָדָם, כִּי הָעוֹשֶׂה עֲבֵרוֹת בְּפַרְהֶסְיָא מְחַלֵּל אֶת הַשֵּׁם וְחַיָּב לְהִתְאוֹנֵן וּלְהִתְאַבֵּל עֲלֵיהֶם לִפְנֵי בְּנֵי אָדָם לְקַדֵּשׁ אֶת הַשֵּׁם. וְזֶהוּ שֶׁכָּתוּב (ירמיה לא, יח): כִּי אַחֲרֵי שׁוּבִי נִחַמְתִּי וְאַחֲרֵי הִוָּדְעִי סָפַקְתִּי עַל יָרֵךְ. עִנְיַן נִחַמְתִּי, הַחֲרָטָה וְהַצַּעַר, כִּי עִקַּר הַתְּשׁוּבָה בִּמְרִירוּת הַלֵּב כַּאֲשֶׁר בֵּאַרְנוּ. וְאַחֲרֵי הִוָּדְעִי סָפַקְתִּי עַל יָרֵךְ, אַחֲרֵי שֶׁנּוֹדַעְתִּי לִבְנֵי אָדָם וְהִתְפַּרְסְמוּ עֲוֹנוֹתַי, הִתְאַבַּלְתִּי בְּמַעֲשִׂים נִרְאִים לִבְנֵי אָדָם, כְּמוֹ (יחזקאל כא, יז): סְפֹק אֶל יָרֵךְ, וְנֶאֱמַר (איוב לג, כז): יָשֹׁר עַל אֲנָשִׁים וַיֹּאמֶר חָטָאתִי וְיָשָׁר הֶעֱוֵיתִי:

יט. וּמוֹדֶה וְעֹזֵב יְרֻחָם, פֵּרוּשׁ, אַף עַל פִּי כִּי יְסוֹדוֹת הַתְּשׁוּבָה שְׁלֹשָׁה, הַחֲרָטָה, וְהַוִּדּוּי, וַעֲזִיבַת הַחֵטְא. הַחֲרָטָה וְהַוִּדּוּי בִּכְלָל מוֹדֶה, כִּי הַמִּתְוַדֶּה מִתְחָרֵט, וְאֵין

תְּשׁוּבָה פְּחוּתָה מִשְּׁלֹשָׁה אֵלֶּה, כִּי הַמִּתְחָרֵט וּמִתְוַדֶּה וְאֵינֶנּוּ עוֹזֵב הַחֵטְא, דּוֹמֶה לְמִי שֶׁטּוֹבֵל וְשֶׁרֶץ בְּיָדוֹ שֶׁלֹּא עָלְתָה לוֹ טְבִילָה. אָכֵן מוֹדֶה וְעֹזֵב יְרֻחָם, כִּי הוּא בַּעַל הַתְּשׁוּבָה, אַף עַל פִּי שֶׁיֵּשׁ לַתְּשׁוּבָה מַדְרֵגוֹת רַבּוֹת, כַּאֲשֶׁר בֵּאַרְנוּ:

כ. אָמַר אַחֲרֵי כֵן (משלי כח, יד): אַשְׁרֵי אָדָם מְפַחֵד תָּמִיד וּמַקְשֶׁה לִבּוֹ יִפּוֹל בְּרָעָה, פֵּרוּשׁ, אַף עַל פִּי שֶׁהוּא מוֹדֶה וְעוֹזֵב יֵשׁ עָלָיו לְפַחֵד תָּמִיד, אוּלַי לֹא הִשְׁלִים חֹק הַתְּשׁוּבָה, כִּי הִיא צְרִיכָה לְמַדְרֵגוֹת רַבּוֹת. וְיוֹסִיף אֹמֶץ בְּכָל יוֹם לְהַשִּׂיג הַמַּדְרֵגוֹת. גַּם יִפְחַד אוּלַי יִתְחַדֵּשׁ עָלָיו יִצְרוֹ וְיִשָּׁמֵר מִמֶּנּוּ בְּכָל עֵת, וְיוֹסִיף יִרְאַת הַשֵּׁם בְּנַפְשׁוֹ תָּמִיד, וְיִתְפַּלֵּל תָּמִיד אֶל הַשֵּׁם לְעָזְרוֹ אֶל הַתְּשׁוּבָה וּלְהַצִּילוֹ מִיִּצְרוֹ. 'וּמַקְשֶׁה לִבּוֹ יִפּוֹל בְּרָעָה', הָאוֹמֵר בְּלִבּוֹ, כְּבָר הִשְׁלַמְתִּי חֹק תְּשׁוּבָתִי, וְאֵינֶנּוּ מִשְׁתַּדֵּל תָּמִיד לְהַשִּׂיג מַדְרְגוֹת הַתְּשׁוּבָה וּלְהוֹסִיף בְּנַפְשׁוֹ יִרְאָה, יֵעָנֵשׁ עַל זֶה, כִּי הוּא רָם לֵבָב וְאֵינֶנּוּ מַכִּיר מִגְרַעַת נַפְשׁוֹ, וְגַם אֵינֶנּוּ מַכִּיר גֹּדֶל חִיּוּבוֹ לְהַכְשִׁיר דְּרָכָיו בְּיִתְרוֹן הֶכְשֵׁר לִפְנֵי הַשֵּׁם, גַּם אֵינֶנּוּ נִשְׁמָר מִיִּצְרוֹ הָאוֹרֵב לוֹ תָּמִיד, עַל כֵּן יִפּוֹל בְּיַד יִצְרוֹ:

כא. הָעִקָּר הַשִּׁשִּׁי: הַבּוּשָׁה, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר (ירמיה לא, יח): בֹּשְׁתִּי וְגַם נִכְלַמְתִּי כִּי נָשָׂאתִי חֶרְפַּת נְעוּרָי. וְהִנֵּה הַחוֹטֵא יֵבוֹשׁ מְאֹד לַעֲבוֹר עֲבֵרוֹת לִפְנֵי בְּנֵי אָדָם, וְיִכָּלֵם אִם יַרְגִּישׁוּ וְיַכִּירוּ בַּעֲבֵרוֹתָיו, וְאֵיךְ לֹא יֵבוֹשׁ מִן הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ? וְאֵין זֶה, כִּי אִם לְפִי הֱיוֹת הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ רָחוֹק מִכִּלְיוֹתָיו, עַל כֵּן יֵבוֹשׁ מִן הַנִּבְרָאִים וְלֹא יֵבוֹשׁ מִן הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ. וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ברכות כח, ב): כִּי בִּשְׁעַת פְּטִירַת רַבָּן יוֹחָנָן בֶּן זַכַּאי אָמְרוּ לוֹ תַּלְמִידָיו, רַבֵּנוּ, בָּרְכֵנוּ! אָמַר לָהֶם, יְהִי רָצוֹן שֶׁיְּהֵא מוֹרָא שָׁמַיִם עֲלֵיכֶם כְּמוֹרָא בָּשָׂר וָדָם. אָמְרוּ לוֹ רַבֵּנוּ! עַד כָּאן וְלֹא יוֹתֵר? אָמַר לָהֶם, הַלְוַאי! תֵּדְעוּ שֶׁהֲרֵי אָדָם עוֹבֵר עֲבֵרָה בַּסֵּתֶר וְאוֹמֵר, לֹא יִרְאַנִי הָאָדָם!:

כב. וְהַמַּדְרֵגָה הָעֶלְיוֹנָה בָּזֶה, שֶׁיִּכָּלֵם הָאָדָם עַל עֲוֹנוֹתָיו מִלִּפְנֵי הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ. וְעִנְיַן הַהַכְלָמָה, הַהַרְגָּשָׁה בְּבוּשָׁה וְהִשְׁתַּנּוּת זִיו פָּנָיו, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים סט, ח): כִּסְּתָה כְלִמָּה פָנָי. וּבְכָל מָקוֹם תֵּרָאֶה הַכְּלִמָּה נִזְכֶּרֶת אַחַר הַבּוּשָׁה, כִּי הִיא יְתֵרָה מִן הַבּוּשָׁה, (ירמיה יד, ג): בֹּשׁוּ וְהָכְלְמוּ, (ירמיה לא, יח): בֹּשְׁתִּי וְגַם נִכְלַמְתִּי. וּבִרְאוֹת הַחוֹטֵא כִּי הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ מַעֲבִיר עַל עֲוֹנוֹ וּמַאֲרִיךְ לוֹ וְאֵינֶנּוּ נִפְרָע מִמֶּנּוּ וְלֹא כַחֲטָאָיו עָשָׂה לוֹ, וְלֹא כַעֲוֹנוֹתָיו גָּמַל עָלָיו, יוֹסִיף בּוּשָׁה בִּלְבָבוֹ, כִּי הֲלֹא הַחוֹטֵא לְמֶלֶךְ בָּשָׂר וָדָם וּבוֹגֵד בּוֹ וְהוּא מְכַפֵּר לוֹ, יֵבוֹשׁ מִמֶּנּוּ. וְכֵן כָּתוּב (יחזקאל טז, סג): לְמַעַן תִּזְכְּרִי וָבֹשְׁתְּ וְלֹא יִהְיֶה לָּךְ עוֹד פִּתְחוֹן פֶּה מִפְּנֵי כְּלִמָּתֵךְ בְּכַפְּרִי לָךְ לְכָל אֲשֶׁר עָשִׂית. וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ברכות יב, ב): הָעוֹשֶׂה דָּבָר וּמִתְבַּיֵּשׁ מִמֶּנּוּ, מוֹחֲלִין לוֹ עַל כָּל

עֲוֹנוֹתָיו. וְכֵן מָצִינוּ בְּשָׁאוּל שֶׁאָמַר (שמואל א כח, טו): **וְלֹא עָנָנִי עוֹד גַּם בְּיַד הַנְּבִאִים גַּם בַּחֲלֹמוֹת**, וְלֹא הִזְכִּיר אוּרִים וְתֻמִּים, כִּי נִתְבַּיֵּשׁ לְהַזְכִּירָם, מִפְּנֵי שֶׁהָרַג אַנְשֵׁי נוֹב עִיר הַכֹּהֲנִים. וְאָמַר לוֹ שְׁמוּאֵל (שם שם, יט): **וּמָחָר אַתָּה וּבָנֶיךָ עִמִּי**. עִמִּי, בִּמְחִיצָתִי. וְיַשִּׂיג אָדָם מַדְרֵגַת הַבּוּשָׁה בְּהִתְבּוֹדֵד לַחְשׁוֹב בִּגְדֻלַּת הַשֵּׁם, וְכַמָּה רַבָּה רָעַת הַמַּמְרֶה אֶת פִּיו, וּבְזָכְרוֹ תָּמִיד כִּי הַשֵּׁם רוֹאֶה מַעֲשָׂיו וּבוֹחֵן כִּלְיוֹתָיו וְצוֹפֶה מַחְשְׁבוֹתָיו:

כג. הָעִקָּר הַשְּׁבִיעִי: הַכְּנִיעָה בְּכָל לֵב, וְהַשִּׁפְלוּת, כִּי הַמַּכִּיר אֶת בּוֹרְאוֹ יֵדַע כַּמָּה הָעוֹבֵר עַל דְּבָרָיו שַׁח וְשָׁפָל וְנִגְרַע מֵעֶרְכּוֹ, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים טו, ד): **נִבְזֶה בְּעֵינָיו נִמְאָס**, וְנֶאֱמַר (איוב טו, טז): **אַף כִּי נִתְעָב וְנֶאֱלָח אִישׁ שֹׁתֶה כַמַּיִם עַוְלָה**, (ירמיה ו, ל): **כֶּסֶף נִמְאָס קָרְאוּ לָהֶם**. עַל כֵּן יִכָּנַע וִיהִי שָׁפָל בְּעֵינָיו. וְדָוִד עָלָיו הַשָּׁלוֹם בְּהִתְוַדּוֹתוֹ עַל חֶטְאוֹ בְּבוֹא אֵלָיו נָתָן הַנָּבִיא, אָמַר בְּסוֹף דְּבָרָיו (תהלים נא, יט): **זִבְחֵי אֱלֹהִים רוּחַ נִשְׁבָּרָה לֵב נִשְׁבָּר וְנִדְכֶּה אֱלֹהִים לֹא תִבְזֶה**. רוּחַ נִשְׁבָּרָה, רוּחַ נְמוּכָה. לָמַדְנוּ מִזֶּה כִּי הַהַכְנָעָה, מֵעִקָּרֵי הַתְּשׁוּבָה, כִּי הַמִּזְמוֹר הַזֶּה יְסוֹד מוּסָד לְעִקָּרֵי הַתְּשׁוּבָה, וּבְהַכְנָעָה יִתְרַצֶּה הָאָדָם אֶל הַשֵּׁם, שֶׁנֶּאֱמַר (ישעיה סו, ב): **וְאֶל זֶה אַבִּיט אֶל עָנִי וּנְכֵה רוּחַ**, וְנֶאֱמַר בְּעִנְיַן הַתְּשׁוּבָה (שם נז, יד טו): **וְאָמַר סֹלּוּ סֹלּוּ פַּנּוּ דָרֶךְ הָרִימוּ מִכְשׁוֹל מִדֶּרֶךְ עַמִּי וְגוֹ׳, כִּי כֹה אָמַר רָם וְנִשָּׂא שֹׁכֵן עַד וְקָדוֹשׁ שְׁמוֹ מָרוֹם וְקָדוֹשׁ אֶשְׁכּוֹן וְאֶת דַּכָּא וּשְׁפַל רוּחַ לְהַחֲיוֹת רוּחַ שְׁפָלִים וּלְהַחֲיוֹת לֵב נִדְכָּאִים**. לָמַדְנוּ כִּי הַהַכְנָעָה מֵעִקָּרֵי הַתְּשׁוּבָה. וְכֵן שְׁאָר כָּל הַפָּרָשָׁה מְדַבֶּרֶת עַל בַּעֲלֵי הַתְּשׁוּבָה (שם שם, טז יח): **כִּי לֹא לְעוֹלָם אָרִיב וְגוֹ׳ בַּעֲוֹן בִּצְעוֹ קָצַפְתִּי וְגוֹ׳ דְּרָכָיו רָאִיתִי וְאֶרְפָּאֵהוּ וְאַנְחֵהוּ**. פֵּרוּשׁ, דְּרָכָיו רָאִיתִי בְּהַכְנָעָה כְּמוֹ שֶׁאָמַר וְאֶת דַּכָּא וּשְׁפַל רוּחַ, וּבִמְרִירוּת הַלֵּב כְּמוֹ שֶׁאָמַר כִּי רוּחַ מִלְּפָנַי יַעֲטוֹף. וְאֶרְפָּאֵהוּ, כִּי אֶסְלַח לַעֲוֹנוֹ. כְּמוֹ (הושע יד, ה) **אֶרְפָּא מְשׁוּבָתָם**, (ישעיה ו, י) **וָשָׁב וְרָפָא לוֹ**. וְאַנְחֵהוּ, אַעְזְרֵהוּ עַל עֲזִיבַת הַחֵטְא וְאַגְבִּירֵהוּ עַל יִצְרוֹ. [וְיוֹאֵל עָלָיו הַשָּׁלוֹם אָמַר (ב, יב): **וְגַם עַתָּה נְאֻם ה׳ שֻׁבוּ עָדַי בְּכָל לְבַבְכֶם וּבְצוֹם וּבִבְכִי וּבְמִסְפֵּד**, וְאָמַר אַחֲרֵי כֵן (שם יג): **וְקִרְעוּ לְבַבְכֶם וְאַל בִּגְדֵיכֶם וְשׁוּבוּ וְגוֹ׳**, אַחַר שֶׁאָמַר שֻׁבוּ עָדַי בְּכָל לְבַבְכֶם חָזַר שֵׁנִית וְאָמַר וְקִרְעוּ לְבַבְכֶם וְהִיא הַהַכְנָעָה, כִּי יִתָּכֵן אֲשֶׁר שָׁב הָאָדָם בְּכָל לְבָבוֹ וְהִתְחָרֵט וְעָזַב דַּרְכּוֹ הָרָעָה וְעֹדֶנּוּ רָם לֵבָב, וְאֵין תְּשׁוּבָתוֹ שְׁלֵמָה בִּלְעֲדֵי הַהַכְנָעָה וְהַשִּׁפְלוּת. וְכֵן מָצָאנוּ בַּתּוֹרָה שֶׁהֻזְכְּרָה הַתְּשׁוּבָה עַל דֶּרֶךְ כְּלָל שֶׁנֶּאֱמַר (דברים ל, ב): **וְשַׁבְתָּ עַד הַשֵּׁם אֱלֹהֶיךָ וְשָׁמַעְתָּ בְקֹלוֹ**, וְהִזְכִּיר עַל דְּבַר הַתְּשׁוּבָה עִנְיַן הַכְּנִיעָה בִּפְרַט, שֶׁנֶּאֱמַר (ויקרא כו, מא): **אוֹ אָז יִכָּנַע לְבָבָם הֶעָרֵל וְאָז יִרְצוּ אֶת עֲוֹנָם**, וְאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בְּתוֹרַת כֹּהֲנִים (בחקותי פ״ח ה״ו): **לְצַד הַתְּשׁוּבָה דִּבֵּר הַכָּתוּב**].

כד. וְדַע כִּי מַעֲלוֹת הַהַכְנָעָה רַבּוֹת, כַּאֲשֶׁר יִתְבָּאֵר בְּשַׁעֲרֵי הָעֲנָוָה בְּעֶזְרַת הַשֵּׁם.

וְהַמַּדְרֵגָה הָעֶלְיוֹנָה בְּהַכְנָעָה הַמְחֻיֶּבֶת מִדֶּרֶךְ הַתְּשׁוּבָה, שֶׁיַּגְדִּיל וְיַאְדִּיר עֲבוֹדַת הַשֵּׁם, וְלֹא יַחֲזִיק טוֹבָה לְעַצְמוֹ, כִּי יִקְטַן הַכֹּל בְּעֵינָיו כְּנֶגֶד מַה שֶּׁהוּא חַיָּב בַּעֲבוֹדַת הַשֵּׁם, עַל כֵּן יִכָּנַע וְיַעֲבוֹד בְּהַצְנֵעַ, וְלֹא יַחְמוֹד כָּבוֹד עַל מַעֲשָׂיו הַנִּכְבָּדִים, וְלֹא יְבַקֵּשׁ תִּפְאֶרֶת עַל פְּעָלָיו הַמְפֹאָרִים, וְיַסְתִּירֵם מִדַּעְתָּם כְּפִי הַיְכֹלֶת:

כה. וּבָא הָעִנְיָן הַזֶּה עַל עִקַּר הַתְּשׁוּבָה מְבֹאָר בְּדִבְרֵי הַנָּבִיא עָלָיו הַשָּׁלוֹם, שֶׁנֶּאֱמַר (מיכה ו, ו): בַּמָּה אֲקַדֵּם יְיָ אִכַּף לֵאלֹהֵי מָרוֹם. פֵּרוּשׁ, בַּמָּה אֲקַדֵּם הַשֵּׁם עַל רֹב חֲסָדָיו, כִּי הִזְכִּיר לְמַעְלָה בַּפָּרָשָׁה מֵחַסְדֵי הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ. וּבַמָּה אִכַּף לֵאלֹהֵי מָרוֹם עַל רֹב חֲטָאַי. וְהִזְכִּיר אֱלֹהֵי מָרוֹם, לְהוֹרוֹת וּלְהוֹדִיעַ כַּמָּה רָאוּי אֲשֶׁר יִכַּף וְיִכָּנַע מִי שֶׁהִמְרָה רָם עַל הַכֹּל. וּבֵאֵר הָעִנְיָן הַזֶּה אַחֲרֵי כֵן. הַאֲקַדְּמֶנּוּ בְעוֹלוֹת בַּעֲגָלִים בְּנֵי שָׁנָה, הֲיִרְצֶה יְיָ בְּאַלְפֵי אֵילִים בְּרִבְבוֹת נַחֲלֵי שָׁמֶן, אֲשֶׁר אֲקַדְּמֶנּוּ בָּהֶם עַל רֹב חֲסָדָיו. הַאֶתֵּן בְּכוֹרִי פִּשְׁעִי, בָּא הָעִנְיָן עַל מַה שֶּׁאָמַר אִכַּף לֵאלֹקֵי מָרוֹם וְאָמַר הַאֶתֵּן בְּכוֹרִי פִּשְׁעִי לְהַרְאוֹת כְּנִיעָתִי וּכְפִיפָתִי עַל רֹב חֲטָאַי, וְכִי אֲנִי מַכִּיר עֹצֶם פִּשְׁעִי כִּי רָאוּי לָתֵת בְּכוֹרִי קָרְבָּן בַּעֲבוּר פִּשְׁעִי כִּי רַב מְאֹד וְכִי עָצוּם. פְּרִי בִטְנִי חַטַּאת נַפְשִׁי, הִזְכִּיר עַל הַפֶּשַׁע בְּכוֹרִי וְעַל הַחַטָּאת פְּרִי בִטְנִי, כִּי הַפֶּשַׁע הוּא הַמֶּרֶד כַּאֲשֶׁר אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (יומא לו, ב): וְהוּא יוֹתֵר מִן הַחֵטְא. וְהָיְתָה הַתְּשׁוּבָה, הִגִּיד לְךָ אָדָם מַה טּוֹב וּמָה יְיָ דּוֹרֵשׁ מִמְּךָ כִּי אִם עֲשׂוֹת מִשְׁפָּט וְאַהֲבַת חֶסֶד, כִּי זֶה נִבְחָר מִן הָעוֹלוֹת וְהַמְּנָחוֹת לְקַדֵּם בּוֹ אֶת הַשֵּׁם עַל חֲסָדָיו. וְהַצְנֵעַ לֶכֶת עִם אֱלֹהֶיךָ, זֶה עִקַּר כְּנִיעָתְךָ וּכְפִיפָתְךָ לַעֲבוֹד אֶת הַשֵּׁם בְּהַצְנֵעַ לֶכֶת, כִּי זֶה יוֹרֶה עַל כְּנִיעָתְךָ שֶׁלֹּא תַחְמוֹד כָּבוֹד עַל מַעֲשֶׂיךָ הַנִּכְבָּדִים אַף כִּי עַל הַמַּעֲלוֹת אֲשֶׁר לֹא יַחְפּוֹץ בָּהֶם הַיּוֹצֵר אֶת יְצוּרָיו, כִּי אֵין לְהִתְהַלֵּל בָּהֶם, כְּמוֹ הָעֹשֶׁר וְהַגְּבוּרָה וּמִינֵי הַחָכְמוֹת, זוּלָתִי הַשֵּׂכֶל וְיָדוֹעַ אֶת הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (ירמיה ט, כב): אַל יִתְהַלֵּל חָכָם בְּחָכְמָתוֹ וְגוֹ' (כִּי אִם בְּזֹאת יִתְהַלֵּל הַמִּתְהַלֵּל הַשְׂכֵּל וְיָדֹעַ אוֹתִי וְגוֹ'):

כו. וְעוֹד נִתְחַיֵּב בַּעַל הַתְּשׁוּבָה עַל הַכְּנִיעָה, מִפְּנֵי שֶׁהוּא חַיָּב לְהָסִיר מִנַּפְשׁוֹ הַמִּדּוֹת שֶׁגּוֹרְמוֹת לַחֲטוֹא וּמְעוֹלְלוֹת הַפְּשָׁעִים:

כז. וְהַגַּאֲוָה מְסַבֶּבֶת כַּמָּה עֲבֵרוֹת וּמַגְבֶּרֶת יֵצֶר לֵב הָאָדָם עָלָיו, שֶׁנֶּאֱמַר (דברים ח, יד):

וְרָם לְבָבֶךָ וְשָׁכַחְתָּ אֶת יְיָ אֱלֹהֶיךָ. וְנֶאֱמַר (משלי כא, ד): רוּם עֵינַיִם וּרְחַב לֵב נִר רְשָׁעִים חַטָּאת. פֵּרוּשׁ, הַגַּאֲוָה נִיר הָרְשָׁעִים כִּי מִמֶּנָּה יִפְרוּ הַחֲטָאִים, כַּאֲשֶׁר נֶאֱמַר וְרָם לְבָבֶךָ וְשָׁכַחְתָּ. וְנֶאֱמַר (תהלים י, ב): בְּגַאֲוַת רָשָׁע יִדְלַק עָנִי. וְנֶאֱמַר (שם לא, יט):

הַדִּבְרוֹת עַל צַדִּיק עָתָק בְּגַאֲוָה. וְנֶאֱמַר (יחזקאל לב, כו): כִּי נָתְנוּ חִתִּיתָם בְּאֶרֶץ חַיִּים. וּכְמוֹ שֶׁעוֹשִׂים בְּנֵי אָדָם נִיר בַּשָּׂדֶה כְּדֵי לִפְרוֹת בּוֹ הַזֶּרַע וְלֶאֱסוֹף רֹב תְּבוּאוֹת, כֵּן עוֹשִׂים הָרְשָׁעִים אֶת הַגַּאֲוָה נִיר בִּלְבָבָם, וְזוֹרְעִים בּוֹ הַמַּחֲשָׁבוֹת הָרָעוֹת לְהוֹלִיד וּלְהַצְמִיחַ הָעֲבֵרוֹת שֶׁהֵם פְּרִי מַחְשְׁבוֹתָם. וְעַל דֶּרֶךְ הַמָּשָׁל שֶׁאָמַר הַנָּבִיא (הושע י, ד): וּפָרַח כָּרֹאשׁ מִשְׁפָּט וְגוֹ׳. וּמַה שֶּׁאָמַר חַטָּאת, פֵּרוּשׁ, נִיר רְשָׁעִים, נִיר חַטָּאת, וְכוֹלֵל חֲטָאִים רַבִּים, כְּמוֹ (ירמיה יז, א): חַטַּאת יְהוּדָה. אוֹ יִהְיֶה פֵּרוּשׁוֹ, וְחַטָּאת בְּחֶסְרוֹן וָא״ו, כְּמוֹ (חבקוק ג, יא): שֶׁמֶשׁ יָרֵחַ. וְהַטַּעַם, מִלְּבַד כִּי הַגַּאֲוָה גּוֹרֶמֶת חֲטָאִים, הַמִּדָּה עַצְמָהּ, חַטָּאת, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (משלי טז, ה): תּוֹעֲבַת יְיָ כָּל גְּבַהּ לֵב, וּבַעַל הַגַּאֲוָה נִמְסָר בְּיַד יִצְרוֹ, כִּי אֵין עֵזֶר הַשֵּׁם עִמּוֹ אַחֲרֵי אֲשֶׁר הוּא תּוֹעֲבַת הַשֵּׁם:

כח. וְעוֹד חַיָּב בַּעַל הַתְּשׁוּבָה לְהִכָּנַע וּלְקַיֵּם עָלָיו לְהִתְנַהֵג עַל הַדֶּרֶךְ שֶׁאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (אבות פ״ד מ״י): וֶהֱוֵי שְׁפַל רוּחַ בִּפְנֵי כָל אָדָם, וְיַשִּׂיג מִזֶּה שֶׁלֹּא יִכְעַס וְלֹא יַקְפִּיד עַל חֲבֵרָיו וְגַם לְכָל הַדְּבָרִים אֲשֶׁר יִשְׁמַע אַל יִתֵּן לִבּוֹ וְיַעֲבִיר עַל מִדּוֹתָיו, וְיִזְכֶּה מִזֶּה לְהִתְכַּפֵּר עַל עֲוֹנוֹתָיו, כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ר״ה יז, א): הַמַּעֲבִיר עַל מִדּוֹתָיו מַעֲבִירִים לוֹ עַל כָּל פְּשָׁעָיו, מִדָּה כְּנֶגֶד מִדָּה, וְזֶה פֶּתַח תִּקְוָה נִכְבָּד מְאֹד. וְנֶאֱמַר (איכה ג, כט): יִתֵּן בֶּעָפָר פִּיהוּ אוּלַי יֵשׁ תִּקְוָה, יִתֵּן לְמַכֵּהוּ לֶחִי יִשְׂבַּע בְּחֶרְפָּה:

כט. הָעִקָּר הַשְּׁמִינִי: הַהַכְנָעָה בַּמַּעֲשֶׂה, שֶׁיִּתְנַהֵג בְּמַעֲנֶה רַךְ, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר (משלי טו, א): מַעֲנֶה רַךְ יָשִׁיב חֵמָה, בְּקוֹל נָמוּךְ, כִּי זֶה מִדֶּרֶךְ הַשִּׁפְלוּת, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (ישעיה כט, ד): וְשָׁפַלְתְּ מֵאֶרֶץ תְּדַבֵּרִי וּמֵעָפָר תִּשַּׁח אִמְרָתֵךְ, בְּהֵפֶךְ מִמַּה שֶּׁנֶּאֱמַר עַל הֶעָשִׁיר בַּעַל הַגַּאֲוָה (משלי יח, כג): וְעָשִׁיר יַעֲנֶה עַזּוֹת. וְלֹא יִתְעַסֵּק בִּנְוֵי הַמַּלְבּוּשִׁים וְהַתַּכְשִׁיטִים, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (שמות לג, ה): וְעַתָּה הוֹרֵד עֶדְיְךָ מֵעָלֶיךָ. וְנֶאֱמַר בְּאַחְאָב (מלכים א כא, כז): וַיָּצוֹם וַיִּשְׁכַּב בַּשָּׂק וַיְהַלֵּךְ אַט, וְאָמַר הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ עַל זֶה, הֲרָאִיתָ כִּי נִכְנַע אַחְאָב. וְעִנְיַן וַיְהַלֵּךְ אַט, בְּהֵפֶךְ מִדֶּרֶךְ הַמְּלָכִים שֶׁהֵם מְהַלְּכִים בְּרָב חַיִל וְקוֹל הֲמֻלָּה. וְיִהְיוּ תָמִיד עֵינָיו שַׁחוֹת, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר (איוב כב, כט): וְשַׁח עֵינַיִם יוֹשִׁעַ. וְסִימָנֵי הַהַכְנָעָה, כְּמוֹ, מַעֲנֶה רַךְ, וְקוֹל הַנָּמוּךְ, וְשַׁחוּת הָעַיִן, יַזְכִּירוּהוּ לְהַכְנִיעַ אֶת לִבּוֹ:

ל. הָעִקָּר הַתְּשִׁיעִי: שְׁבִירַת הַתַּאֲוָה הַגַּשְׁמִית, יָשִׁיב אֶל לִבּוֹ כִּי הַתַּאֲוָה עוֹלְלָה לְנַפְשׁוֹ לַחֲטוֹא וְלִמְשׁוֹךְ הֶעָוֹן בְּחַבְלֵי הַשָּׁוְא, וְיַעֲשֶׂה גָּדֵר לִשְׁמוֹר אֶת דֶּרֶךְ הַתְּשׁוּבָה, וְיִפְרוֹשׁ מִן הַתַּעֲנוּגִים, וְלֹא יִמָּשֵׁךְ אַחַר תַּאֲוָתוֹ גַּם בִּדְבָרִים הַמֻּתָּרִים, וְיִתְנַהֵג בְּדַרְכֵי הַפְּרִישׁוּת וְלֹא יֹאכַל רַק לְשׂוֹבַע נַפְשׁוֹ וְקִיּוּם גּוּפוֹ, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר (משלי יג, כה): צַדִּיק אֹכֵל לְשֹׂבַע נַפְשׁוֹ, וְאַל יִגַּשׁ אֶל אִשָּׁה רַק לְקַיֵּם מִצְוַת פְּרִיָּה וְרִבְיָה אוֹ

לְמִצְוַת עוֹנָה, כִּי כָל זְמַן שֶׁהָאָדָם הוֹלֵךְ אַחֲרֵי הַתַּאֲוָה, נִמְשָׁךְ אַחֲרֵי תוֹלְדוֹת הַחֹמֶר וְיִרְחַק מִדֶּרֶךְ הַנֶּפֶשׁ הַמַּשְׂכֶּלֶת וְאָז יִתְגַּבֵּר יִצְרוֹ עָלָיו, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר (דברים לב, טו): וַיִּשְׁמַן יְשֻׁרוּן וַיִּבְעָט, וְנֶאֱמַר (דברים ח, יב יד): פֶּן תֹּאכַל וְשָׂבָעְתָּ וְגוֹ׳ וְרָם לְבָבֶךָ, וְנֶאֱמַר (משלי ל, ט): פֶּן אֶשְׂבַּע וְכִחַשְׁתִּי. וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (סוכה נב, ב): אֵבֶר קָטָן יֵשׁ בָּאָדָם מַשְׂבִּיעוֹ רָעֵב מַרְעִיבוֹ שָׂבֵעַ:

לא. וְהִנֵּה הַתַּאֲוָה הַנְּתוּנָה בְּלֵב אָדָם, שֹׁרֶשׁ כָּל הַפְּעֻלּוֹת. לָכֵן אִם יְתַקֵּן הַתַּאֲווֹת, תַּחַת אֲשֶׁר כָּל הָאֵבָרִים יְשָׁרְתוּם, יִמְשְׁכֵם אַחֲרֵי הַשֵּׂכֶל, וְיִלָּווּ עָלָיו וִישָׁרְתוּהוּ, יִכְשְׁרוּ כָּל הַפְּעָלִים, שֶׁנֶּאֱמַר (משלי כא, ח): וְזַךְ יָשָׁר פָּעֳלוֹ. וְנֶאֱמַר (שם יג, יט): תַּאֲוָה נִהְיָה תֶּעֱרַב לְנָפֶשׁ, נִהְיָה כְּמוֹ נִשְׁבְּרָה, מִלְּשׁוֹן (דניאל ח, כז): נִהְיֵיתִי וְנֶחֱלֵיתִי. אָמַר, כִּי כַּאֲשֶׁר יְשַׁבֵּר אָדָם תַּאֲוָתוֹ גַּם בִּדְבָרִים הַמֻּתָּרִים, בָּזֶה תַּצְלִיחַ הַנֶּפֶשׁ, וְהַמִּדָּה הַזֹּאת תֶּעֱרַב לָהּ, כִּי יָרִים הַשֵּׂכֶל יָדוֹ וְגָבַר. וְתוֹעֲבַת כְּסִילִים סוּר מֵרָע, הַכְּסִילִים אֲשֶׁר אֵינָמוֹ שׁוֹבְרִים תַּאֲוָתָם וְרוֹדְפִים תָּמִיד תַּעֲנוּגוֹת בְּנֵי אָדָם, כִּי תִפְגַּע תַּאֲוָתָם בְּדֶרֶךְ חֵטְא וְכָל דָּבָר רַע, לֹא יָסוּרוּ מִמֶּנּוּ. וְנִקְרְאוּ כְסִילִים עַל רְדִיפַת הַתַּעֲנוּגִים, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (משלי כא, כא): וּכְסִיל אָדָם יְבַלְּעֶנּוּ. וְנֶאֱמַר (ישעיה ה, יא): הוֹי מַשְׁכִּימֵי בַבֹּקֶר שֵׁכָר יִרְדֹּפוּ וְגוֹ׳ וְהָיָה כִנּוֹר וָנֶבֶל וְגוֹ׳ וְאֵת פֹּעַל יְיָ לֹא יַבִּיטוּ. וְנֶאֱמַר (משלי יג, כה): וּבֶטֶן רְשָׁעִים תֶּחְסָר. וְנֶאֱמַר (מלאכי ב, ג): וְזֵרִיתִי פֶרֶשׁ עַל פְּנֵיכֶם פֶּרֶשׁ חַגֵּיכֶם, וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שבת קנא, ב): אֵלּוּ בְּנֵי אָדָם שֶׁכָּל יְמֵיהֶם כַּחַגִּים. וְנֶאֱמַר (משלי יח, א): לְתַאֲוָה יְבַקֵּשׁ נִפְרָד בְּכָל תּוּשִׁיָּה יִתְגַּלָּע. פֵּרוּשׁ, מִי שֶׁמְּבַקֵּשׁ לָלֶכֶת אַחַר תַּאֲוָתוֹ וּרְצוֹנוֹ, נִפְרָד מִכָּל חָבֵר וְעָמִית, כִּי יִרְחֲקוּ מִמֶּנּוּ אוֹהֵב וָרֵעַ, כִּי תַאֲווֹת בְּנֵי אָדָם וּמִדּוֹתָם חֲלוּקוֹת, אֵין רְצוֹנוֹ שֶׁל זֶה כִּרְצוֹנוֹ שֶׁל זֶה. אָכֵן אִם יֵלֵךְ בְּדֶרֶךְ הַשֵּׂכֶל, אָז יִתְחַבְּרוּ לוֹ הַחֲבֵרִים וְיִהְיוּ אוֹהֲבָיו רַבִּים. וְאָמְרוּ בַמּוּסָר, מִי שֶׁהוּא רוֹצֶה אֶת מִדּוֹתָיו, רַבּוּ הַקּוֹפְצִים עָלָיו. וְיֵשׁ לְפָרֵשׁ עַל הָעִנְיָן הַזֶּה בְּעַצְמוֹ, לְתַאֲוָה יְבַקֵּשׁ נִפְרָד, אִישׁ נִפְרָד מִכָּל אָח וְחָבֵר, לְתַאֲוָה הוּא מְבַקֵּשׁ. וּבַעֲבוּר שֶׁמְּבַקֵּשׁ לָלֶכֶת אַחַר רְצוֹנוֹ, לְמַעַן זֹאת מֵרֵעֵהוּ רָחֲקוּ מִמֶּנּוּ, כָּעִנְיָן (משלי יט, ד): וְדָל מֵרֵעֵהוּ יִפָּרֵד. בְּכָל תּוּשִׁיָּה יִתְגַּלָּע, הַהוֹלֵךְ אַחַר תַּאֲוָתוֹ, לֹא בְדָבָר אֶחָד יֶחֱטָא בִלְבַד, אַךְ בְּכָל זֹאת שֶׁבַּתּוֹרָה יִתְגַּלָּע, כִּי יַעֲבוֹר עַל כֻּלָּנָה, מִלְּשׁוֹן (שם כ, ג): וְכָל אֱוִיל יִתְגַּלָּע:

לב. וְעוֹד תִּמָּצֵא לוֹ תוֹעֶלֶת בְּשַׁבְּרוֹ הַתַּאֲוָה הַגַּשְׁמִית, כִּי אִם תִּשְׁאָלֶנּוּ תַאֲוָתוֹ דְּבַר בְּלִיַּעַל וַעֲבֵרָה, יְדַבֵּר אֶל לִבּוֹ, הֵן בְּהֶתֵּר לֹא אֲמַלֵּא תַאֲוָתִי, וְאֵיךְ אֶשְׁלַח יָדִי בְּאִסּוּר:

לג. וְעוֹד תִּמָּצֵא בִּשְׁבִירַת הַתַּאֲוָה תּוֹעֶלֶת רַבָּה וַעֲצוּמָה, כִּי יְגַלֶּה בְצֶדֶק לִבּוֹ וְטוּב חֶפְצוֹ לִתְשׁוּבָה, כִּי הוּא מוֹאֵס הַטֶּבַע אֲשֶׁר גָּרַם לוֹ הַחֵטְא, וּבָזֶה יִתְרַצֶּה אֶל הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ וְיִמְצָא חֵן בְּעֵינָיו, וְכֵן כָּתוּב (תהלים נא, יט): זִבְחֵי אֱלֹהִים רוּחַ נִשְׁבָּרָה לֵב נִשְׁבָּר וְנִדְכֶּה אֱלֹהִים לֹא תִבְזֶה. רוּחַ נִשְׁבָּרָה, הִיא הָרוּחַ הַנְּמוּכָה וְהַנִּכְנַעַת. וְלֵב נִשְׁבָּר, עַל שְׁבִירַת הַתַּאֲוָה הַגַּשְׁמִית, כִּי הַתַּאֲוָה נְתוּנָה בַלֵּב, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (שם כא, ג): תַּאֲוַת לִבּוֹ נָתַתָּה לּוֹ. וּבְמִזְמוֹר הַתְּשׁוּבָה נֶאֱמַר הַמִּקְרָא הַזֶּה. וּבְאָמְרוֹ לֵב נִשְׁבָּר וְנִדְכֶּה אֱלֹהִים לֹא תִבְזֶה, לָמַדְנוּ מִזֶּה, כִּי בַעַל הַתְּשׁוּבָה מִתְרַצֶּה אֶל הַשֵּׁם בִּשְׁבִירַת הַתַּאֲוָה הַגַּשְׁמִית, וְכִי זֶה מֵעִקְּרֵי הַתְּשׁוּבָה. וְעוֹד נֶאֱמַר בְּעִנְיַן הַתְּשׁוּבָה (ישעיה נז, טו): לְהַחֲיוֹת רוּחַ שְׁפָלִים וּלְהַחֲיוֹת לֵב נִדְכָּאִים:

לד. וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (אבות פ״ה משנה כג): כָּל מִי שֶׁיֵּשׁ בּוֹ שָׁלֹשׁ מִדּוֹת הַלָּלוּ, הוּא מִתַּלְמִידָיו שֶׁל אַבְרָהָם אָבִינוּ, עַיִן טוֹבָה, וְרוּחַ נְמוּכָה, וְנֶפֶשׁ שְׁפָלָה. עִנְיַן נֶפֶשׁ שְׁפָלָה, שֶׁאֵינוֹ הוֹלֵךְ אַחַר הַתַּאֲוָה הַגַּשְׁמִית גַּם בִּדְבָרִים הַמֻּתָּרִים, כְּמוֹ שֶׁמָּצִינוּ שֶׁאָמַר אַבְרָהָם (בראשית יב, יא): הִנֵּה נָא יָדַעְתִּי כִּי אִשָּׁה יְפַת מַרְאֶה אָתְּ, כִּי לֹא נִסְתַּכֵּל בָּהּ עַד הַיּוֹם הַהוּא לְהִתְבּוֹנֵן עַל תְּכוּנַת יָפְיָהּ. וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ירו׳ סנהד׳ פ״ב ה״ג): בְּמַה שֶּׁכָּתוּב (ש״ב כ, ג): וַתִּהְיֶינָה צְרֻרוֹת עַד יוֹם מֻתָן אַלְמְנוּת חַיּוּת, בְּכָל יוֹם הָיָה דָּוִד מְצַוֶּה לְהֵיטִיב אֶת רֹאשָׁן וְנוֹתֵן תַּמְרוּקִים לְקִשְּׁטָן, כְּדֵי לְהָצִיק לְתַאֲוָתוֹ וּלְהַכְנִיעָהּ כַּאֲשֶׁר יִכְבּוֹשׁ יִצְרוֹ מֵהֶן, לְמַעַן יִתְכַּפֵּר לוֹ עַל דְּבַר בַּת שֶׁבַע:

לה. הָעִקָּר הָעֲשִׂירִי: לְהֵיטִיב פְּעָלָיו בַּדָּבָר אֲשֶׁר זָדָה עָלָיו. אִם הִסְתַּכֵּל בָּעֲרָיוֹת, יִתְנַהֵג בְּשַׁחוּת הָעֵינַיִם. אִם חָטָא בִּלְשׁוֹן הָרָע, יַעֲסוֹק בַּתּוֹרָה. וּבְכָל הָאֵבָרִים אֲשֶׁר חָטָא, יִשְׁתַּדֵּל לְקַיֵּם בָּהֶם הַמִּצְוֹת. וְכֵן אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שמות רבה כג, ג): הַצַּדִּיקִים בְּאוֹתוֹ דָבָר שֶׁחוֹטְאִים בּוֹ הֵם מִתְרַצִּים. עוֹד אָמְרוּ (ויק״ר כא, ד): אִם עָשִׂיתָ חֲבִילוֹת שֶׁל עֲבֵרוֹת, עֲשֵׂה כְּנֶגְדָּן חֲבִילוֹת חֲבִילוֹת שֶׁל מִצְוֹת. רַגְלַיִם מְמַהֲרוֹת לָרוּץ לְרָעָה, יִהְיוּ רָצוֹת לִדְבַר מִצְוָה. לְשׁוֹן שָׁקֶר, אֱמֶת יֶהְגֶּה חִכּוֹ, וּפִיו יִפְתַּח בְּחָכְמָה, וְתוֹרַת חֶסֶד עַל לְשׁוֹנוֹ. יָדַיִם שׁוֹפְכוֹת דָּם, פָּתוֹחַ יִפְתַּח אֶת יָדוֹ לְאָחִיו לַעֲנִיָּיו. עֵינַיִם רָמוֹת, יִהְיֶה דַּכָּא וְשַׁח עֵינַיִם. לֵב חוֹרֵשׁ מַחְשְׁבוֹת אָוֶן, בְּלִבּוֹ יִצְפּוֹן אִמְרֵי הַתּוֹרָה, וִיהִי הָגוּת לִבּוֹ תְּבוּנוֹת. מְשַׁלֵּחַ מְדָנִים בֵּין אַחִים, יְבַקֵּשׁ שָׁלוֹם וְיִרְדְּפֵהוּ:

לו. הָעִקָּר הָאַחַד עָשָׂר: חִפּוּשׂ דְּרָכָיו, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר (איכה ג, מ): נַחְפְּשָׂה דְרָכֵינוּ

וְנַחְקֹרָה וְנָשׁוּבָה עַד יְיָ. וְיַעֲשֶׂה כֵן לִשְׁלשָׁה דְבָרִים. הָאֶחָד, לְמַעַן יִזְכּוֹר כָּל הַדְּבָרִים שֶׁחָטָא עֲלֵיהֶם וְיִתְוַדֶּה עַל כֻּלָּם, כִּי הַוִּדּוּי מֵעִקָּרֵי הַכַּפָּרָה. הַשֵּׁנִי, לְמַעַן יֵדַע כַּמָּה לוֹ עֲוֹנוֹת וְחַטָּאוֹת וְיוֹסִיף לְהִכָּנַע. וְהַשְּׁלִישִׁי, כִּי אַף עַל פִּי שֶׁהוּא מְקַבֵּל עָלָיו לַעֲזוֹב כָּל חֵטְא, צָרִיךְ שֶׁיֵּדַע הַדְּבָרִים אֲשֶׁר חָטָא עֲלֵיהֶם כְּדֵי לַעֲשׂוֹת בָּהֶם גְּדֵרִים וּלְהִשָּׁמֵר מְאֹד לְנַפְשׁוֹ בָּהֶם מִמַּאֲרַב הַיֵּצֶר, כִּי נַפְשׁוֹ עֲלוּלָה בָהֶם אַחֲרֵי אֲשֶׁר נָקַלּוּ בְעֵינָיו וְשָׁלַט יִצְרוֹ בָּהֶם, וְהִנֵּה נַפְשׁוֹ חוֹלָה מֵהַמַּעֲשִׂים הָהֵם. וְהַחוֹלֶה כַּאֲשֶׁר יָחֵל לְהַבְרִיא, צָרִיךְ לְהִזָּהֵר מֵהַרְבֵּה עִנְיָנִים שֶׁלֹּא יַחֲזִירוּהוּ לְחָלְיוֹ:

לז. הָעִקָּר הַשְּׁנֵים עָשָׂר: צָרִיךְ שֶׁיַּחְקוֹר וְיֵדַע וְיַכִּיר גֹּדֶל הָעֹנֶשׁ לְכָל אֶחָד מֵעֲוֹנוֹתָיו, בְּאֵיזֶה מֵהֶם יֵשׁ מַלְקוֹת, וּבְאֵיזֶה יֵשׁ חַיָּבֵי כְּרֵתוֹת, וּבְאֵיזֶה יֵשׁ חַיָּבֵי מִיתוֹת בֵּית דִּין, לְמַעַן יֵדַע גֹּדֶל עֲוֹנוֹ בְּהִתְוַדּוֹתוֹ, וִימָרֵר בִּבְכִי עַל אֲשֶׁר הִכְעִיס תַּמְרוּרִים, וּלְמַעַן יוֹסִיף לְהִכָּנַע, וּלְמַעַן יִפְחַד מֵעֲוֹנוֹתָיו, כִּי הָעֲבֵרוֹת הַחֲמוּרוֹת, תְּשׁוּבָה תּוֹלָה כַּפָּרָתָן, וְיִסּוּרִין מְמָרְקִין. וְכֵן כָּתוּב (ירמיה ב, כג): רְאִי דַרְכֵּךְ בַּגַּיְא דְּעִי מֶה עָשִׂית. וְיִתְבָּאֵר הָעִקָּר הַזֶּה בַּשַּׁעַר הַשְּׁלִישִׁי:

לח. הָעִקָּר הַשְּׁלֹשָׁה עָשָׂר: לִהְיוֹת הָעֲבֵרוֹת הַקַּלּוֹת חֲמוּרוֹת בְּעֵינָיו לְאַרְבָּעָה פָנִים. הָאֶחָד, כִּי אֵין לוֹ לְהַבִּיט לְקַטְנוּת הָעֲבֵרָה, אֲבָל יַבִּיט לִגְדֻלַּת מִי שֶׁהִזְהִיר עָלֶיהָ. וְהַשֵּׁנִי, כִּי הַיֵּצֶר שׁוֹלֵט בַּעֲבֵרוֹת הַקַּלּוֹת, וְאוּלַי תִּהְיֶה זֹּאת סִבָּה לְהַתְמִיד בָּהֶן וְאָז יֵחָשְׁבוּ גַּם הֵם כַּחֲמוּרוֹת בְּהִצְטָרֵף עֹנֶשׁ כָּל פַּעַם. וּמָשְׁלוּ עַל זֶה מִחוּט שֶׁל מֶשִׁי שֶׁהוּא נִרְפֶּה וְחַלָּשׁ, וְכַאֲשֶׁר יִכְפְּלוּ אוֹתוֹ כְּפָלִים רַבִּים יֵעָשֶׂה עֲבוֹת חֲזָקָה. הַשְּׁלִישִׁי, כִּי בְהַתְמָדָתוֹ עַל הָעֲבֵרָה, נַעֲשֵׂית לוֹ כְּהֶתֵּר, וְיִפְרוֹק עֻלָּהּ מֵעָלָיו, וְלֹא יִשְׁתַּמֵּר מִמֶּנָּה, וְיֵחָשֵׁב עִם פּוֹרְקֵי עֹל וּמְשׁוּמָּדִים לְדָבָר אֶחָד. וְהָרְבִיעִי, כִּי אִם נִצְּחוֹ הַיֵּצֶר בְּדָבָר קָטָן, יְנַצְּחֵהוּ מָחָר בְּדָבָר גָּדוֹל, כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שבת קה, ב): כָּל הַמְשַׁבֵּר כֵּלִים בַּחֲמָתוֹ, יְהִי בְעֵינֶיךָ כְּאִלּוּ עוֹבֵד עֲבוֹדָה זָרָה, שֶׁכָּךְ דַּרְכּוֹ שֶׁל יֵצֶר הָרָע, הַיּוֹם אוֹמֵר לוֹ כָּךְ, וּלְמָחָר אוֹמֵר לוֹ לֵךְ עֲבוֹד אֱלֹהִים אֲחֵרִים. וְנֶאֱמַר (בראשית ד, ז): הֲלֹא אִם תֵּיטִיב שְׂאֵת. פֵּרוּשׁ: לָמָּה נָפְלוּ פָנֶיךָ (שם ו), הֲלֹא אִם תֵּיטִיב מַעֲשֶׂיךָ וְתָשׁוּב אֵלַי – 'שְׂאֵת', פֵּרוּשׁ, תִּשָּׂא פָּנֶיךָ, מִלְּשׁוֹן (איוב יא, טו): כִּי אָז תִּשָּׂא פָנֶיךָ מִמּוּם, וְיֵשׁ לְפָרְשׁוֹ מִלְּשׁוֹן סְלִיחָה. וְאִם לֹא תֵיטִיב לַפֶּתַח חַטָּאת רוֹבֵץ, אִם לֹא תָשׁוּב מֵאֲשֶׁר חָטָאתָ, לֹא הֶעָוֹן אֲשֶׁר בְּיָדְךָ לְבַדּוֹ יָלִין אִתְּךָ, כִּי הַיֵּצֶר רוֹבֵץ לַפֶּתַח לְהַחֲטִיא אוֹתְךָ בְּכָל אֲשֶׁר תֵּלֵךְ, וְנוֹצֵחַ אוֹתְךָ תָּמִיד אַחֲרֵי אֲשֶׁר נִצַּח אוֹתְךָ, וְיָקוּשׁ לְךָ, וְגַם נִלְכַּדְתָּ וְלֹא שַׁבְתָּ. וְאֵלֶיךָ תְּשׁוּקָתוֹ, לְהַדִּיחֲךָ, וְאוֹרֵב לְךָ בְּכָל עֵת. וְאַתָּה תִּמְשָׁל בּוֹ, אִם תִּרְצֶה לְהִתְגַּבֵּר עָלָיו. עַל כֵּן תֵּעָנֵשׁ עַל הַחֵטְא אַחֲרֵי אֲשֶׁר נָתַתִּי לְפָנֶיךָ הַיְכֹלֶת לִכְבּוֹשׁ אֶת

יִצְרֶךָ:

לט. וְאָמַר שְׁלֹמֹה עָלָיו הַשָּׁלוֹם (משלי יג, יג): בָּז לְדָבָר יֵחָבֶל לוֹ וִירֵא מִצְוָה הוּא יְשֻׁלָּם. אָמַר זֶה עַל הַבָּז לַעֲבֵרוֹת הַקַּלּוֹת, כִּי יֵחָבֶל לוֹ מִן הַפָּנִים אֲשֶׁר זָכַרְנוּ. וִירֵא מִצְוָה שֶׁהוּא יָרֵא לְבַטֵּל מִצְוָה כַּאֲשֶׁר יִירָא מֵעֲבֵרָה חֲמוּרָה, הוּא יְשֻׁלָּם, הוּא מִתְעַתֵּד אֶל הַגְּמוּל הַשָּׁלֵם. וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (אבות פ״ב מ״א): הֱוֵי זָהִיר בְּמִצְוָה קַלָּה כְּמִצְוָה חֲמוּרָה. וְעוֹד אָמְרוּ (שם פ״ד מ״ב): שֶׁמִּצְוָה גּוֹרֶרֶת מִצְוָה וַעֲבֵרָה גּוֹרֶרֶת עֲבֵרָה, שֶׁשְּׂכַר מִצְוָה מִצְוָה וּשְׂכַר עֲבֵרָה עֲבֵרָה:

מ. הָעִקָּר הָאַרְבָּעָה עָשָׂר: הַוִּדּוּי, שֶׁנֶּאֱמַר (ויקרא ה, ה): וְהִתְוַדָּה אֲשֶׁר חָטָא עָלֶיהָ. וְיֵשׁ עָלָיו לְהַזְכִּיר עֲוֹנוֹתָיו וַעֲוֹנוֹת אֲבוֹתָיו, כִּי הָיָה נֶעֱנָשׁ עֲלֵיהֶם בְּאָחֳזוֹ מַעֲשֵׂי אֲבוֹתָיו בְּיָדוֹ. וְכֵן כָּתוּב (שם כו, מ): וְהִתְוַדּוּ אֶת עֲוֹנָם וְאֶת עֲוֹן אֲבוֹתָם. [וְהוֹשֵׁעַ עָלָיו הַשָּׁלוֹם שָׂם כָּל דַּרְכֵי הַתְּשׁוּבָה חֵלֶק אֶחָד, וְאַחַר כַּךְ שָׂם חֵלֶק הַשֵּׁנִי הַתְּשׁוּבָה בְּוִדּוּי וּתְפִלָּה, שֶׁנֶּאֱמַר (הושע יד, ב): שׁוּבָה יִשְׂרָאֵל עַד יְיָ אֱלֹהֶיךָ כִּי כָשַׁלְתָּ בַּעֲוֹנֶךָ, וְאַחֲרֵי כֵן נֶאֱמַר (שם ג): קְחוּ עִמָּכֶם דְּבָרִים וְשׁוּבוּ אֶל יְיָ. וְנֶאֱמַר (ישעיה נה, ז): יַעֲזֹב רָשָׁע דַּרְכּוֹ וְאִישׁ אָוֶן מַחְשְׁבֹתָיו וְיָשֹׁב אֶל יְיָ, פֵּרוּשׁ: וְיָשֹׁב בְּוִדּוּי וּתְפִלָּה. וְנֶאֱמַר (יואל ב, יג): וְקִרְעוּ לְבַבְכֶם וְאַל בִּגְדֵיכֶם וְשׁוּבוּ אֶל יְיָ, פֵּרוּשׁ: וְשׁוּבוּ בְּוִדּוּי וּתְפִלָּה. וְעַל מִי שֶׁאֵינוֹ מִתְוַדֶּה נֶאֱמַר (משלי כח, יג): מְכַסֶּה פְשָׁעָיו לֹא יַצְלִיחַ, מִי שֶׁהוּא מְכַסֶּה פְּשָׁעָיו וְלֹא יִתְוַדֶּה יְגַלֶּה הַשֵּׁם עַל חַטֹּאתָיו. וַאֲשֶׁר עֲוֹנוֹ לֹא יְכַסֶּה וְיִתְוַדֶּה, יְכַסֶּה הַשֵּׁם עֲוֹן חַטָּאתוֹ, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים לב, א): אַשְׁרֵי נְשׂוּי פֶּשַׁע כְּסוּי חֲטָאָה. וְאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (מדרש תהלים שם): בַּמֶּה הוּא נְשׂוּי פֶּשַׁע כְּסוּי חֲטָאָה בְּוִדּוּי כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר לְמַטָּה מִזֶּה (שם ה): חַטָּאתִי אוֹדִיעֲךָ וַעֲוֹנִי לֹא כִסִּיתִי אָמַרְתִּי אוֹדֶה עֲלֵי פְשָׁעַי לַה׳ וְאַתָּה נָשָׂאתָ עֲוֹן חַטָּאתִי סֶלָה]:

מא. הָעִקָּר הַחֲמִשָּׁה עָשָׂר: הַתְּפִלָּה. יִתְפַּלֵּל אֶל הַשֵּׁם וִיבַקֵּשׁ רַחֲמִים לְכַפֵּר אֶת כָּל עֲוֹנוֹתָיו, שֶׁנֶּאֱמַר (הושע יד, ג): קְחוּ עִמָּכֶם דְּבָרִים וְשׁוּבוּ אֶל יְיָ – זֶה עִנְיַן הַוִּדּוּי. אִמְרוּ אֵלָיו כָּל תִּשָּׂא עָוֹן וְקַח טוֹב – זֶה עִנְיַן הַתְּפִלָּה. וּפֵרוּשׁ וְקַח טוֹב, מַעֲשֶׂה הַטּוֹב שֶׁעָשִׂינוּ, כִּי אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (סוטה כא, א): עֲבֵרָה מְכַבָּה מִצְוָה. וּבְעֵת הַתְּשׁוּבָה יִתְכַּפְּרוּ הָעֲוֹנוֹת, וְתִתְעוֹרֵר זְכוּת הַמִּצְוָה וְיָאִיר נֵרָהּ אַחֲרֵי אֲשֶׁר לֹא הִגִּיהַּ אוֹרוֹ לִפְנֵי הַתְּשׁוּבָה. וְכֵן כָּתוּב (איוב ח, ו): אִם זַךְ וְיָשָׁר אָתָּה כִּי עַתָּה יָעִיר עָלֶיךָ וְשִׁלַּם נְוַת צִדְקֶךָ. אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ירושלמי ר״ה פ״א ה״ג): אִם זַךְ וְיָשָׁר הָיִיתָ לֹא נֶאֱמַר, אֶלָּא אִם זַךְ וְיָשָׁר אָתָּה, שֶׁעָשִׂיתָ תְּשׁוּבָה. כִּי עַתָּה יָעִיר עָלֶיךָ, עַתָּה אַחֲרֵי

הַתְּשׁוּבָה שֶׁעָשִׂיתָ, יָעִיר עָלֶיךָ כָּל הַצְּדָקוֹת שֶׁעָשִׂיתָ מִלְּפָנִים וַאֲשֶׁר הָיָה בֵיתְךָ פָּתוּחַ לָרְוָחָה וְנָטַעְתָּ אֵשֶׁל אַכְסַנְיָא, כְּמוֹ שֶׁאָמַר (איוב לא, לב): דְּלָתַי לָאֹרַח אֶפְתָּח, וְקֹדֶם הַתְּשׁוּבָה לֹא הָיוּ צִדְקוֹתֶיךָ מְגִינוֹת עָלֶיךָ, וְאַחֲרֵי שׁוּבְךָ וְסָר עֲוֹנֶךָ, יָעִיר זְכוּתְךָ, וְשִׁלַּם נְוַת צִדְקֶךָ. וּנְשַׁלְּמָה פָרִים שְׂפָתֵינוּ, יַחְשׁוֹב וִדּוּיֵנוּ כְּחַטַּאת פָּרִים לְרָצוֹן לָנוּ לְפָנֶיךָ. וְהִזְכִּיר פָּרִים, כִּי חַטַּאת פָּר הָיָה פְּנִימִי, וְהָיוּ מַזִּין מִדָּמוֹ עַל הַפָּרֹכֶת וְעַל מִזְבַּח הַזָּהָב:

מב. וְעוֹד יִתְפַּלֵּל בַּעַל הַתְּשׁוּבָה אֶל הַשֵּׁם לִמְחוֹת כָּעָב פְּשָׁעָיו וְכֶעָנָן חַטֹּאתָיו, וְשֶׁיַּחְפּוֹץ בּוֹ וְיִרְצֵהוּ וְיֵעָתֶר לוֹ כַּאֲשֶׁר אִם לֹא חָטָא, כָּעִנְיָן שֶׁכָּתוּב בְּדִבְרֵי אֱלִיהוּא עַל בַּעַל הַתְּשׁוּבָה אַחֲרֵי הַיִּסּוּרִין (שם לג, כו): יֶעְתַּר אֶל אֱלוֹהַּ וַיִּרְצֵהוּ, כִּי יִתָּכֵן לִהְיוֹת הֶעָוֹן נִסְלַח וְנִפְדֶּה מִן הַיִּסּוּרִין וּמִכָּל גְּזֵרָה וְאֵין לַשֵּׁם חֵפֶץ בּוֹ, וּמִנְחָה לֹא יִרְצֶה מִיָּדוֹ. וְתַאֲוַת הַצַּדִּיקִים מִן הַהַצְלָחוֹת, לְהָפֵק רָצוֹן מֵהַשֵּׁם וְשֶׁיַּחְפּוֹץ בָּהֶם. וּרְצוֹנוֹ, הַחַיִּים הַקַּיָּמִים וְהָאֲמִתִּיִּים וְהָאוֹר הַגָּדוֹל הַכּוֹלֵל כָּל הַנְּעִימוֹת, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים ל, ו): חַיִּים בִּרְצוֹנוֹ. וְנֶאֱמַר (שם פ, כ): יְיָ אֱלֹהִים צְבָאוֹת הֲשִׁיבֵנוּ הָאֵר פָּנֶיךָ וְנִוָּשֵׁעָה, וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (מדרש תהלים מזמור פ): אֵין לָנוּ אֶלָּא הֶאָרַת פָּנֶיךָ, וְהוּא עִנְיַן הָרָצוֹן, וּכְבָר הִקְדַּמְנוּ וּבֵאַרְנוּ זֶה. עַל כֵּן תִּרְאֶה בִּתְפִלַּת דָּוִד בְּעֵת הַתְּשׁוּבָה אַחֲרֵי שֶׁאָמַר (תהלים נא, ד): הֶרֶב כַּבְּסֵנִי מֵעֲוֹנִי וּמֵחַטָּאתִי טַהֲרֵנִי, הִתְפַּלֵּל עוֹד עַל הָרָצוֹן לִהְיוֹת רְצוֹן הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ בּוֹ כְּקֹדֶם הַחֵטְא, וְאָמַר (שם שם, יג): אַל תַּשְׁלִיכֵנִי מִלְּפָנֶיךָ וְרוּחַ קָדְשְׁךָ אַל תִּקַּח מִמֶּנִּי. אַחֲרֵי כֵן הִתְפַּלֵּל וְאָמַר (שם שם, יד): הָשִׁיבָה לִּי שְׂשׂוֹן יִשְׁעֶךָ, שֶׁיִּהוּ נִסֵּי הַשֵּׁם וְיִשְׁעוֹ מְצוּיִּים אִתּוֹ וְשֶׁתִּצְלַח עָלָיו רוּחַ אֱלֹהִים כַּאֲשֶׁר בַּתְּחִלָּה. אַחֲרֵי כֵן אָמַר וְרוּחַ נְדִיבָה תִסְמְכֵנִי, פֵּרוּשׁ, הִנֵּה קָטֹנְתִּי מִפְּנֵי פְשָׁעַי וְאֵינֶנִּי רָאוּי לְנִסֶּיךָ וּלְהִגָּלוֹת עָלַי זְרוֹעַ קָדְשֶׁךָ. וְאִם נָשָׂאתָ עֲוֹן חַטָּאתִי, אֵינֶנִּי כְדַאי לִהְיוֹת נֶאֱהָב וְרָצוּי כְּיַרְחֵי קֶדֶם. אֲבָל בְּרוּחַ נְדִיבָה תִסְמְכֵנִי, כִּי אֵין קֵץ לְנִדְבָתְךָ וְטוֹבָתְךָ, וּבָא וְרוּחַ בְּחֶסְרוֹן בֵּי״ת, כְּמוֹ (בראשית כז, לז): וְדָגָן וְתִירשׁ סְמַכְתִּיו. וְכָעִנְיָן הַזֶּה אָמַר הוֹשֵׁעַ עָלָיו הַשָּׁלוֹם (הושע יד, ה): אֶרְפָּא מְשׁוּבָתָם אֹהֲבֵם נְדָבָה, עִנְיָן אֹהֲבֵם נְדָבָה כְּעִנְיַן מַה שֶּׁאָמַר דָּוִד וְרוּחַ נְדִיבָה תִסְמְכֵנִי:

מג. וְעוֹד יִתְפַּלֵּל בַּעַל הַתְּשׁוּבָה אֶל הַשֵּׁם תָּמִיד שֶׁיַּעְזְרֵהוּ אֶל הַתְּשׁוּבָה, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (ירמיה לא, יז): הֲשִׁיבֵנִי וְאָשׁוּבָה כִּי אַתָּה יְיָ אֱלֹהָי:

מד. הָעִקָּר הַשִּׁשָּׁה עָשָׂר: תִּקּוּן הַמְּעֻוָּת בַּאֲשֶׁר יוּכַל לְתַקֵּן, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר (יונה ג, י): וַיַּרְא הָאֱלֹהִים אֶת מַעֲשֵׂיהֶם כִּי שָׁבוּ מִדַּרְכָּם הָרָעָה, וְנֶאֱמַר (שם שם, ח): וְיָשֻׁבוּ

אִישׁ מִדַּרְכּוֹ הָרָעָה וּמִן הֶחָמָס אֲשֶׁר בְּכַפֵּיהֶם, כִּי בִדְבָרִים שֶׁבֵּין אָדָם לַחֲבֵרוֹ כְּמוֹ הַגָּזֵל וְהֶחָמָס, לֹא יִתְכַּפֵּר עֲוֹנוֹ עַד אֲשֶׁר יָשִׁיב אֶת הַגְּזֵלָה, וְכֵן אִם צִעֵר אֶת חֲבֵרוֹ וְהֵצִיק לוֹ, אוֹ הִלְבִּין פָּנָיו, אוֹ סִפֵּר עָלָיו לָשׁוֹן הָרָע, אֵין לוֹ כַפָּרָה עַד שֶׁיְּבַקֵּשׁ מִמֶּנּוּ מְחִילָה. וְכֵן אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ב״ק צב, א): כִּי אַף עַל פִּי שֶׁנָּתַן לוֹ דְּמֵי בָשְׁתּוֹ וּדְמֵי צַעַר הַהַכָּאָה, אֵין צַעַר הַבּוּשָׁה וְהַהַכָּאָה נִמְחַל לוֹ עַד שֶׁיְּבַקֵּשׁ מִמֶּנּוּ מְחִילָה, שֶׁנֶּאֱמַר (בראשית כ, ז): וְעַתָּה הָשֵׁב אֵשֶׁת הָאִישׁ כִּי נָבִיא הוּא וְיִתְפַּלֵּל בַּעַדְךָ וֶחְיֵה:

מה. וְרָאוּי לְבַעַל הַתְּשׁוּבָה לַעֲשׂוֹת כֵּן קֹדֶם הַוִּדּוּי כְּדֵי שֶׁיִּתְרַצֶּה בְּוִדּוּיוֹ, וְדָוִד עָלָיו הַשָּׁלוֹם בְּעֵת הַתְּשׁוּבָה כֵּן עָשָׂה קֹדֶם הַוִּדּוּי, שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים נא, ו): לְךָ לְבַדְּךָ חָטָאתִי וְהָרַע בְּעֵינֶיךָ עָשִׂיתִי לְמַעַן תִּצְדַּק בְּדָבְרֶךָ תִּזְכֶּה בְשָׁפְטֶךָ. פֵּרוּשׁ, לְךָ לְבַדְּךָ אֲנִי נֶחְשָׁב חוֹטֵא וְאֵינֶנִּי צָרִיךְ זוּלָתִי לִמְחִילָתְךָ, וְאִם חָטָאתִי לְאִישׁ כְּבָר בִּקַּשְׁתִּי מְחִילָה מִמֶּנּוּ, וְכִפַּרְתִּי פָּנָיו, וְכָמוֹהוּ (בראשית מד, לב): וְחָטָאתִי לְאָבִי כָּל הַיָּמִים, עַל הַחֵטְא הַזֶּה אֵחָשֵׁב חוֹטֵא כָּל הַיָּמִים אֵצֶל אָבִי, כִּי לָזֹאת לֹא יִסְלַח לִי. וְתַרְגּוּמוֹ, וְאֶהֱא חָטֵא לְאַבָּא: אוֹ יִהְיֶה פֵּרוּשׁוֹ, לְךָ לְבַדְּךָ חָטָאתִי, לֹא חָטָאתִי לְאִישׁ וְלֹא הֶעְתַּרְתִּי דְבָרַי עָלָיו, וְלֹא לָקַחְתִּי מִיַּד אִישׁ מְאוּמָה שֶׁאֶצְטָרֵךְ לִמְחִילָתוֹ וּלְהָשִׁיב אֶת גְּזֵלָתוֹ, וְאֵין כַּפָּרָתִי תְלוּיָה אֶלָּא בִסְלִיחָתֶךָ, לְמַעַן תִּצְדַּק בְּדָבְרֶךָ תִּזְכֶּה בְשָׁפְטֶךָ, כְּדֵי לְהַרְאוֹת לָעַמִּים צִדְקָתְךָ וְגֹדֶל סְלִיחָתְךָ בְּיוֹם דָּבְרֶךָ וְדִינְךָ בְּעֵת שָׁפְטְךָ אוֹתִי. וּלְשׁוֹן לְמַעַן, כִּי גֹדֶל הַחֵטְא סִבָּה לְהִוָּדַע גֹּדֶל הַצְּדָקָה בִּסְלִיחָתוֹ, עַל כֵּן יַמְשִׁיל הַדָּבָר כְּאִלּוּ הָיָה רֵאשִׁית חַטָּאת, לְמַעַן יְגַלֶּה חֶסֶד הַשֵּׁם וְצִדְקוֹ בִּסְלִיחָתוֹ בְּיוֹם שָׁפְטוֹ. וְכָמוֹהוּ (הושע ח, ד): כַּסְפָּם וּזְהָבָם עָשׂוּ לָהֶם עֲצַבִּים לְמַעַן יִכָּרֵת, כִּי עֲשִׂיַּת הָעֲצַבִּים סִבַּת הִכָּרֵת כַּסְפָּם וּזְהָבָם, הִמְשִׁיל הַדָּבָר כְּאִלּוּ עָשׂוּ הָעֲצַבִּים לְמַעַן יִכָּרֵת. אוֹ יִהְיֶה פֵּרוּשׁוֹ, לְמַעַן זֶה תִּצְדַּק בְּדָבְרֶךָ עַל הַפְּקֻדָּה וְהַשִּׁלּוּם. וְכֵן, לְמַעַן יִכָּרֵת, לְמַעַן זֶה יִכָּרֵת:

מו. וְעַל הַדֶּרֶךְ הָרִאשׁוֹן פֵּרְשׁוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בְּמִדְרַשׁ תְּהִלִּים (מדרש תהלים מזמור נא), כִּי אָמְרוּ שָׁם עַל זֶה מָשָׁל לְרוֹפֵא שֶׁרָאָה אֶת הַמַּכָּה, וְאָמַר: כַּמָּה הַמַּכָּה הַזֹּאת מַכָּה רַבָּה מְאֹד! אָמַר הַחוֹלֶה וַהֲלֹא אֲשֶׁר הֻכֵּתִי מַכָּה נַחְלָה לֹא הָיְתָה זֹאת כִּי אִם לְבַעֲבוּר הִגָּלוֹת צִדְקַת רְפוּאָתְךָ וּבַעֲבוּר הַרְאוֹתְךָ אֶת כֹחָהּ! וְעוֹד נוֹסִיף לֶקַח עַל דְּבַר הָעִקָּר הַזֶּה בְּשַׁעַר הָרְבִיעִי:

מז. הָעִקָּר הַשִּׁבְעָה עָשָׂר: לִרְדּוֹף פְּעֻלַּת הַחֶסֶד וְהָאֱמֶת, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר (משלי טז, ו): בְּחֶסֶד וֶאֱמֶת יְכֻפַּר עָוֹן וּבְיִרְאַת יְיָ סוּר מֵרָע. וְעַתָּה הִתְבּוֹנֵן בְּסוֹד הַמִּקְרָא הַזֶּה. כִּי הָאֻמְנָם אִם הַחוֹטֵא לֹא שָׁב אֶל הַשֵּׁם, לֹא יִתְכַּפֵּר עֲוֹנוֹ בְּפֹעַל הַחֶסֶד, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר

(דברים י, יז): אֲשֶׁר לֹא יִשָּׂא פָנִים וְלֹא יִקַּח שֹׁחַד, וּפֵרְשׁוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ילקוט משלי יא תתקמז): לֹא יִקַּח שֹׁחַד מִצְוָה לִמְחוֹל וּלְהַעֲבִיר עַל הָעֲוֹנוֹת. וְעוֹד אָמְרוּ (בבא קמא נ, א): כָּל הָאוֹמֵר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא וַתְּרָן הוּא, יְוַתְּרוּ חַיָּיו, אֲבָל מַאֲרִיךְ אַפַּיִם. וְאִם לֹא יִשְׁמְעוּ, יָמֹד פְּעֻלָּתָם אֶל חֵיקָם. אָכֵן זֶה שֶׁאָמַר עָלָיו הַשָּׁלוֹם בְּחֶסֶד וֶאֱמֶת יְכֻפַּר עָוֹן, עַל בַּעַל הַתְּשׁוּבָה דִּבֵּר, כִּי יֵשׁ עֲבֵרוֹת שֶׁהַתְּשׁוּבָה וְיוֹם הַכִּפּוּרִים תּוֹלִין וְיִסּוּרִין מְמָרְקִין, כַּאֲשֶׁר יִתְבָּאֵר בְּשַׁעַר הָרְבִיעִי. וְהִנֵּה הַחֶסֶד יָגֵן בְּעַד הַחוֹטֵא וְיִשְׁמוֹר עָלָיו מִן הַיִּסּוּרִין, בְּשֶׁגַּם הַצֵּל יַצִּיל מִן הַמָּוֶת, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב (משלי י, ב): וּצְדָקָה תַּצִּיל מִמָּוֶת:

וְעוֹד יֵשׁ עָוֹן, וְהוּא עֲוֹן חִלּוּל הַשֵּׁם, שֶׁהַתְּשׁוּבָה וְיִסּוּרִין תּוֹלִין וּמִיתָה מְמָרֶקֶת, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (ישעיה כב, יד): אִם יְכֻפַּר הֶעָוֹן הַזֶּה לָכֶם עַד תְּמֻתוּן. וְהִנֵּה כַּאֲשֶׁר הָאָדָם מִשְׁתַּדֵּל לִתְמוֹךְ בְּיַד הָאֱמֶת, וְיַעֲזוֹר אַחֲרֶיהָ וְיִתְעוֹרֵר בִּדְבָרֶיהָ, וְהוֹפִיעַ אוֹרוֹ לְעֵינֵי בְּנֵי עַמּוֹ, וִיחַזֵּק יְדֵי אַנְשֵׁי הָאֱמֶת וְנָשְׂאוּ רֹאשָׁם, וְכִתּוֹת הַשֶּׁקֶר יַשְׁפִּילֵם עַד אֶרֶץ, יַגִּיעֵם עַד עָפָר, הִנֵּה אֵלֶּה דַּרְכֵי קִדּוּשׁ הַשֵּׁם וְהוֹד וְהָדָר לֶאֱמוּנָתוֹ וַעֲבוֹדָתוֹ בָּעוֹלָם, וְעוֹז וְתִפְאֶרֶת בְּמִקְדַּשׁ תּוֹרָתוֹ. עַל כֵּן בְּהַרְבּוֹת פְּעָלָיו לְקַדֵּשׁ אֶת הַשֵּׁם וּלְעוֹרֵר הָאֱמֶת לְהָכִין אוֹתוֹ וּלְסַעֲדוֹ, וְנִסְלַח לוֹ מֵעֲוֹן הַחִלּוּל עִם הַתְּשׁוּבָה בְּשׂוּמוֹ הָאֱמֶת לְעֻמַּת אַשְׁמַת הַחִלּוּל, מִדַּת תְּשׁוּבָתוֹ נֶגֶד מִדַּת מְשׁוּבָתוֹ. זֶה בֵּאוּר בְּחֶסֶד וֶאֱמֶת יְכֻפַּר עָוֹן:

מח. הָעִקָּר הַשְּׁמוֹנָה עָשָׂר: הֱיוֹת חַטָּאתוֹ נֶגְדּוֹ תָּמִיד, כִּי רָאוּי לְנֶפֶשׁ הַחוֹטֵאת לִזְכּוֹר עֲוֹנוֹתֶיהָ תָּמִיד וְאַל תַּשִּׁי אוֹתָם לְקֵץ יָמִים, וּמִלְּבָבוֹ לֹא יֶחָטְפוּ עַד בּוֹא חֲלִיפָתוֹ, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים נא, ה): כִּי פְשָׁעַי אֲנִי אֵדָע וְחַטָּאתִי נֶגְדִּי תָמִיד. וְהָעִקָּר הַזֶּה יִתְבָּאֵר בְּשַׁעַר הַשְּׁלִישִׁי:

מט. הָעִקָּר הַתִּשְׁעָה עָשָׂר: עֲזִיבַת חֶטְאוֹ בְּהִזְדַּמֵּן לוֹ וְהוּא בְּתֹקֶף תַּאֲוָתוֹ. וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (יומא פו, ב): אֵיזֶהוּ בַּעַל תְּשׁוּבָה אֲשֶׁר תְּשׁוּבָתוֹ מַגַּעַת עַד כִּסֵּא הַכָּבוֹד? כַּאֲשֶׁר נִבְחַן וְיָצָא נָקִי בְּאוֹתוֹ פֶּרֶק וּבְאוֹתוֹ מָקוֹם וּבְאוֹתָהּ אִשָּׁה, רְצוֹנָם לוֹמַר, כִּי הִזְדַּמֵּן הַחֵטְא לְיָדוֹ וְהוּא בְּתֹקֶף יִצְרוֹ, וְאוֹנוֹ בִּשְׁרִירֵי בִטְנוֹ כָּעֵת הָרִאשׁוֹנָה אֲשֶׁר חָטָא, וְכָבַשׁ יִצְרוֹ וְנִמְלַט בְּעוֹז יִרְאַת הַשֵּׁם בִּגְאוֹן פַּחְדּוֹ. וּמִי שֶׁלֹּא הִזְדַּמֵּן לְיָדוֹ כָּעִנְיָן הַזֶּה, יוֹסִיף בְּנַפְשׁוֹ יִרְאַת הַשֵּׁם דְּבַר יוֹם בְּיוֹמוֹ, כָּכָה יַעֲשֶׂה כָּל הַיָּמִים. וְכַאֲשֶׁר יַחֲלִיף כֹּחַ הַיִּרְאָה דֵּי כְבוֹשׁ בַּכֹּחַ הַזֶּה אֶת יִצְרוֹ וּמִסַּת מָשְׁלוֹ בְּעֹצֶם הַתַּאֲוָה, הֲלֹא בוֹחֵן לִבּוֹת הוּא יָבִין וְנוֹצֵר נַפְשׁוֹ הוּא יֵדָע, כִּי אִם יָבוֹא לִידֵי נִסָּיוֹן וְיַגִּיעַ לְיָדוֹ כָּעִנְיָן הָרִאשׁוֹן, יַצִּיל אֶת נַפְשׁוֹ מִיַּד יִצְרוֹ. וְהִנֵּה הוּא לִפְנֵי הַשֵּׁם בְּמַדְרֵגָה הָעֶלְיוֹנָה מִן הַתְּשׁוּבָה. וְזֶהוּ שֶׁאָמַר שְׁלֹמֹה עָלָיו הַשָּׁלוֹם (משלי טז, ו): בְּחֶסֶד וֶאֱמֶת

יְכֻפַּר עָוֹן וּבְיִרְאַת יְיָ סוּר מֵרָע. פֵּרוּשׁ, וּבְיִרְאַת הַשֵּׁם לָסוּר מִן הָרָע אִם יִזְדַּמֵּן לְיָדוֹ. וּמִלַּת סוּר, מָקוֹר, וְיָעִיד עַל הַפֵּרוּשׁ הַזֶּה מַה שֶּׁלֹּא אָמַר וְסוּר. וּמַה שֶּׁנֶּאֱמַר (תהלים לד, טו): סוּר מֵרָע וַעֲשֵׂה טוֹב, (איוב א, ח): יְרֵא אֱלֹהִים וְסָר מֵרָע, עִנְיָנוֹ, שֶׁיָּסוּר מִן הָרָע בְּהִזְדַּמֵּן לְיָדוֹ, כִּי לֹא יֹאמְרוּ אָמֹר סוּר מִן הַמַּעֲשֶׂה, בִּלְתִּי לַאֲשֶׁר יִקְרַב לַעֲשׂוֹתוֹ. וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בַּמִּדְרָשׁ (תהלים מ): יָשַׁב וְלֹא עָבַר עֲבֵרָה, נוֹתְנִין לוֹ שָׂכָר כְּעוֹשֶׂה מִצְוָה, כְּגוֹן שֶׁבָּא דְּבַר עֲבֵרָה לְיָדוֹ וְנִצַּל מִמֶּנּוּ:

נ. הָעִקָּר הָעֶשְׂרִים: לְהָשִׁיב רַבִּים מֵעָוֹן כַּאֲשֶׁר תַּשִּׂיג יָדוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר (יחזקאל יח, ל): שׁוּבוּ וְהָשִׁיבוּ מִכָּל פִּשְׁעֵיכֶם, לָמַדְנוּ כִּי זֶה מֵעִקְּרֵי הַתְּשׁוּבָה. וְנֶאֱמַר (ויקרא יט, יז): הוֹכֵחַ תּוֹכִיחַ אֶת עֲמִיתֶךָ וְלֹא תִשָּׂא עָלָיו חֵטְא. לָמַדְנוּ, כִּי אִם לֹא יוֹכִיחֶנּוּ, יֵעָנֵשׁ עַל חֲטָאָיו. וְדָוִד עָלָיו הַשָּׁלוֹם אָמַר בְּמִזְמוֹר הַתְּשׁוּבָה (תהלים נא, טו): אֲלַמְּדָה פֹשְׁעִים דְּרָכֶיךָ וְחַטָּאִים אֵלֶיךָ יָשׁוּבוּ:

נא. הִנֵּה הִשְׁלַמְנוּ בֵּאוּר עִקָּרֵי הַתְּשׁוּבָה. וְעַתָּה שִׂים עַל לְבָבְךָ לְהִתְבּוֹנֵן בִּדְבָרִים הַמְעַכְּבִים אֶת הַתְּשׁוּבָה, רְצוֹנִי לוֹמַר, כִּי מִי שֶׁפָּרַק עֻלּוֹ וְנִכְשַׁל בְּאֶחָד מֵהֶם תָּמִיד, תְּשׁוּבָתוֹ קָשָׁה. אִם כָּשַׁלְתָּ בְּאֶחָד מֵהֶם תָּמִיד, חֲזַק וֶאֱמָץ לִשְׁפּוֹךְ שִׂיחַ וְהַרְבֵּה תְּפִלָּה וְתַחֲנוּן, וֶאֱזוֹר חַיִל לְקַיֵּם כָּל דְּבַר עִקָּרֵי הַתְּשׁוּבָה, וְתוֹסִיף לֶקַח בָּהֶם מִן הַדְּרָכִים אֲשֶׁר יִתְבָּאֲרוּ בְּשַׁעַר הָרְבִיעִי, וְתִמְצָא חֲנִינָה וְתִנָּתֵן לְרַחֲמִים:

נב. וְאֶזְכּוֹר לְךָ מֵאֲשֶׁר דִּבְּרוּ רַבּוֹתֵינוּ בָּזֶה. אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (רי״ף יומא פ״ח): עֶשְׂרִים וְאַרְבָּעָה דְבָרִים מְעַכְּבִים אֶת הַתְּשׁוּבָה, וְאֵלּוּ הֵן: רְכִילוּת, וְלָשׁוֹן הָרַע, וּבַעַל חֵמָה, וּבַעַל מַחֲשָׁבָה רָעָה, וְהַמִּתְחַבֵּר לָרָשָׁע, וְהָרָגִיל בִּסְעוּדָה שֶׁאֵינָהּ מַסְפֶּקֶת לִבְעָלֶיהָ, וְהַמִּסְתַּכֵּל בָּעֲרָיוֹת, וְהַחוֹלֵק עִם גַּנָּב, וְהָאוֹמֵר אֶחֱטָא וְאָשׁוּב, וְכֵן אָמְרוּ בַּמִּשְׁנָה (יומא פה, ב): הָאוֹמֵר אֶחֱטָא וְאָשׁוּב, אֵין מַסְפִּיקִין בְּיָדוֹ לַעֲשׂוֹת תְּשׁוּבָה. אֶחֱטָא וְיוֹם הַכִּפּוּרִים מְכַפֵּר, אֵין יוֹם הַכִּפּוּרִים מְכַפֵּר. וְהַמִּתְכַּבֵּד בִּקְלוֹן חֲבֵרוֹ, וְהַפּוֹרֵשׁ מִן הַצִּבּוּר, וְהַמְבַזֶּה אֲבוֹתָיו, וְהַמְבַזֶּה רַבּוֹתָיו, וְהַמְקַלֵּל אֶת הָרַבִּים, וְהַמְעַכֵּב אֶת הָרַבִּים מֵעֲשׂוֹת דְּבַר מִצְוָה, וְהַמַּטֶּה אֶת חֲבֵרוֹ מִדֶּרֶךְ טוֹבָה לְדֶרֶךְ רָעָה, וְהַמִּשְׁתַּמֵּשׁ בַּעֲבוֹטוֹ שֶׁל עָנִי, וְהַמְקַבֵּל שֹׁחַד עַל מְנָת לְהַטּוֹת אֲחֵרִים בַּדִּין, וְהַמּוֹצֵא אֲבֵדָה וְאֵינוֹ מַחֲזִירָהּ לִבְעָלֶיהָ, וְהָרוֹאֶה בְנוֹ בְּתַרְבּוּת רָעָה וְאֵינוֹ מוֹחֶה בְיָדוֹ, וְהָאוֹכֵל שׁוֹד עֲנִיִּים יְתוֹמִים וְאַלְמָנוֹת, וְהַחוֹלֵק עַל דִּבְרֵי חֲכָמִים, וְהַחוֹשֵׁד בִּכְשֵׁרִים, וְהַשּׂוֹנֵא אֶת הַתּוֹכָחוֹת, וְהַמַּלְעִיג עַל הַמִּצְוֹת:

שַׁעַר שֵׁנִי

לְהוֹרוֹת הַדְּרָכִים שֶׁיִּתְעוֹרֵר הָאָדָם בָּהֶם לָשׁוּב אֶל הַשֵּׁם

א. דַּע כִּי דַּרְכֵי הַסִּבּוֹת שֶׁיִּתְעוֹרֵר הָאָדָם בָּהֶן לָשׁוּב מִדְּרָכָיו הָרָעִים הֵם שִׁשָּׁה, וּבְכָל אֶחָד מֵהֶם לִמַּדְנוּ דַּעַת אֶת הָאָדָם אֵיךְ יִתְהַלֵּךְ בְּחֵקֶר תְּכוּנָתוֹ, וְיַאֲזִין עַד תְּבוּנָתוֹ. וְנָעִיר לָהֶם אֹזֶן לִשְׁמֹעַ הַשֵּׂכֶל וְיָדוּעַ, עִקָּרִים יְקָרִים, לְכָל חֶפְצֵיהֶם דְּרוּשִׁים וְנֶחְקָרִים. וְיוֹתֵר מֵהֵמָּה בְּנִי הִזָּהֵר, לָשׁוּב בְּכָל יוֹם וְנַפְשְׁךָ לְטַהֵר, בִּלְעֲדֵי תֶּחֱזֶה סִבָּה מְעוֹרֶרֶת וְיַלְדֵי יוֹם יְקוֹשׁוּן מַחְשְׁבוֹתֶיךָ, כִּי תִזְכּוֹר אֶת בּוֹרְאֶךָ, וְהָיָה לְךָ זִכְרוֹ לְמֵשִׁיב נֶפֶשׁ מִדַּרְכֵי תוֹלְדוֹת גּוּשׁ עָפָר. וּבְכֵן עֶרְיָה תֵעוֹר קֶשֶׁת מַדָּעֶךָ לְיַשֵּׁר הֲדוּרֵי טִבְעֶךָ, וּמִיִּרְאַת הַשֵּׁם וְאַהֲבָתוֹ וְהַבּוּשָׁה מִלְּפָנָיו תּוֹסִיף מַעֲלָה תָּמִיד, וְתִשְׁקוֹד עַל נִקְיוֹן כַּפֶּיךָ, וּכְרוֹת רַעְיוֹנִים מוֹרְדִים מִשַּׂרְעַפֶּיךָ, וְהִבָּרוּ נוֹשְׂאֵי כְּלֵי נַפְשְׁךָ, וּבְזָכְרָהּ יוֹצְרָהּ תַּעְדֶּה עֶדְיָהּ וְתִכְלוֹל יָפְיָהּ, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב (ישעיה מה, כה): בַּייָ יִצְדְּקוּ וְיִתְהַלְלוּ כָּל זֶרַע יִשְׂרָאֵל, וְתוֹסִיף אֹמֶץ לְהָעִיר אֶת רוּחֲךָ בְּדַרְכֵי הַסִּבּוֹת הַשִּׁשָּׁה אֲשֶׁר יִתְבָּאֲרוּ. וַאֲשֶׁר לֹא הִשִּׂיג הַמַּעֲלָה הַזֹּאת, יִכָּנַע לְבָבוֹ הֶעָרֵל מִדֶּרֶךְ הַסִּבּוֹת וְרָאוֹת רַבּוֹת. וּלְפִי מִעוּט הַהַכָּרָה מִדֶּרֶךְ הַסִּבָּה הַמְעוֹרֶרֶת לֵב הָאָדָם לִתְשׁוּבָה וּכְפִי נְטוֹתָהּ אֶל דֶּרֶךְ הָרָצוֹן, יִוָּדַע וְיִבָּחֵן כִּי הַתְּשׁוּבָה מִן הַנֶּפֶשׁ הַחֲשׁוּבָה:

ב. הַדֶּרֶךְ הָרִאשׁוֹן, כַּאֲשֶׁר תִּמְצֶאנָה אֶת הָאִישׁ צָרוֹת, יָשִׁיב אֶל לִבּוֹ וְיֹאמַר, אֵין זֶה כִּי אִם דְּרָכָיו וּמַעֲלָלָיו אֲשֶׁר עָשׂוּ אֵלֶּה לוֹ, וַחֲטָאָיו עוֹלְלוּ לְנַפְשׁוֹ, וְיָשׁוּב אֶל הַשֵּׁם וִירַחֲמֵהוּ, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר (דברים לא, יז): וּמְצָאֻהוּ רָעוֹת רַבּוֹת וְצָרוֹת וְאָמַר בַּיּוֹם הַהוּא הֲלֹא עַל כִּי אֵין אֱלֹהַי בְּקִרְבִּי מְצָאוּנִי הָרָעוֹת הָאֵלֶּה. וְתִרְאֶה בְּמִנְהַג בָּשָׂר וָדָם, כִּי יֶחֱטָא אִישׁ לְאִישׁ, וּבְעֵת צָרָתוֹ יִתְחָרֵט וְיִכָּנַע אֵלָיו מִפְּנֵי שֶׁהוּא צָרִיךְ לְעֶזְרָתוֹ, תִּהְיֶה הַחֲרָטָה הַזֹּאת גְּרוּעָה בְּעֵינֵי חֲבֵרוֹ, כָּעִנְיָן שֶׁאָמַר יִפְתָּח (שופטים יא, ז): וּמַדּוּעַ בָּאתֶם אֵלַי עַתָּה כַּאֲשֶׁר צַר לָכֶם. וּמֵחַסְדֵי הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ שֶׁהוּא מְקַבֵּל הַתְּשׁוּבָה מִתּוֹךְ הַצָּרָה, וּתְהִי לְרָצוֹן לְפָנָיו, וְיֶאֱהַב נְדָבָה אֶת הַחוֹטֵא בְּשׁוּבוֹ עָדָיו בְּיוֹם תּוֹכֵחָה וּמִקֶּרֶב צָרָה, שֶׁנֶּאֱמַר (הושע יד, ב ד): שׁוּבָה יִשְׂרָאֵל עַד יְיָ אֱלֹהֶיךָ כִּי כָשַׁלְתָּ בַּעֲוֹנֶךָ, קְחוּ עִמָּכֶם דְּבָרִים וְגוֹ׳, אֶרְפָּא מְשׁוּבָתָם אֹהֲבֵם נְדָבָה. וְנֶאֱמַר (משלי ג, יב): כִּי אֶת אֲשֶׁר יֶאֱהַב יְיָ יוֹכִיחַ וּכְאָב אֶת בֵּן יִרְצֶה. וְאִם לֹא יָשׁוּב הָאִישׁ מִדַּרְכּוֹ הָרָעָה בְּיוֹם רָעָה וְהוּכַח בְּמַכְאוֹב וְלֹא שָׁב עַד הַמַּכֵּהוּ, יִגְדַּל עֲוֹנוֹ וְיֻכְפַּל עָנְשׁוֹ. הֲלֹא תִרְאֶה אִם הַמֶּלֶךְ מְיַסֵּר אֶת מִי אֲשֶׁר חָטָא לוֹ וְלֹא יִוָּסֵר, יַקְשֶׁה מוּסָרוֹ וְיַכְבִּיד עֻלּוֹ מְאֹד. וְכֵן כָּתוּב (ויקרא כו, יח): וְאִם עַד אֵלֶּה לֹא תִשְׁמְעוּ לִי וְיָסַפְתִּי לְיַסְּרָה אֶתְכֶם. וְנֶאֱמַר (איוב לו, יג): וְחַנְפֵי

לֵב יָשִׂימוּ אָף, לֹא יְשַׁוְּעוּ כִּי אֲסָרָם:

וְאִם לֹא יֵדַע וְלֹא יִתְבּוֹנֵן כִּי הַתְּלָאוֹת מְצָאוּהוּ מִפְּנֵי חֲטָאָיו, אַךְ יֹאמַר כַּאֲשֶׁר אָמְרוּ הַפְּלִשְׁתִּים (ש״א ו, ט): כִּי לֹא יָדוֹ נָגְעָה בָּנוּ מִקְרֶה הוּא הָיָה לָנוּ, בְּזֹאת יְהִי קֶצֶף עָלָיו מִלִּפְנֵי הַשֵּׁם וְיִגְדַּל עֲוֹן הַכַּת הַזֹּאת מֵחַטַּאת הַכַּת הָרִאשׁוֹנָה. עַל כֵּן כָּתוּב בָּרִאשׁוֹן עַל הַכַּת הָרִאשׁוֹנָה וְיָסַפְתִּי לְיַסְּרָה אֶתְכֶם, וְכָתוּב אַחֲרֵי כֵן עַל הַכַּת הָאַחֶרֶת הַנִּזְכֶּרֶת (ויקרא כו, כא): וְאִם תֵּלְכוּ עִמִּי קֶרִי וְלֹא תֹאבוּ לִשְׁמוֹעַ לִי וְגוֹ׳, כִּי כָל כַּת הָאַחֲרוֹנָה בַּפָּרָשָׁה, קָשָׁה מִן הָרִאשׁוֹנָה, וְאַחֲרֵי כֵן כָּתוּב (ויקרא כו, כג): וְאִם בְּאֵלֶּה לֹא תִוָּסְרוּ לִי וַהֲלַכְתֶּם עִמִּי קֶרִי וְהָלַכְתִּי אַף אֲנִי עִמָּכֶם בְּקֶרִי, וְאַחֲרֵי כֵן כָּתוּב (שם שם, כז): וְאִם בְּזֹאת לֹא תִשְׁמְעוּ לִי וַהֲלַכְתֶּם עִמִּי בְּקֶרִי וְהָלַכְתִּי עִמָּכֶם בַּחֲמַת קֶרִי. וּפֵרוּשׁ וַהֲלַכְתֶּם עִמִּי בְּקֶרִי, כִּי תֹאמְרוּ מִקְרֶה הוּא הָיָה לָנוּ:

וְאִם אֵין הָאִישׁ מַכִּיר מַעְבָּדָיו וְאֵינֶנּוּ יוֹדֵעַ כִּי יֵשׁ בְּיָדוֹ עָוֹן אֲשֶׁר חָטָא, עָלָיו לְפַשְׁפֵּשׁ בְּמַעֲשָׂיו וּלְחַפֵּשׂ דְּרָכָיו, כְּעִנְיַן שֶׁנֶּאֱמַר (איכה ג, מ): נַחְפְּשָׂה דְרָכֵינוּ וְנַחְקֹרָה. וְאִם הַעְלֵם יַעְלִים עֵינָיו וְנוֹאֲלוּ וְנָשְׂאוּ רַעְיוֹנָיו וְלֹא הִכִּרוּ דְּרָכָיו וְלֹא יֵדַע מַעֲשֵׂה יָדָיו וַאֲשֶׁר עָשׂוּ אֶצְבְּעוֹתָיו וְיֹאמַר לֹא חָטָאתִי, חַטָּאתוֹ כָּבְדָה מְאֹד, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (ירמיה ב, לה): הִנְנִי נִשְׁפָּט אוֹתָךְ עַל אָמְרֵךְ לֹא חָטָאתִי. וְנֶאֱמַר (ישעיה מב, כה): וַתְּלַהֲטֵהוּ מִסָּבִיב וְלֹא יָדָע וַתִּבְעַר בּוֹ וְלֹא יָשִׂים עַל לֵב. וְנֶאֱמַר (משלי יט, ג): אִוֶּלֶת אָדָם תְּסַלֵּף דַּרְכּוֹ וְעַל יְיָ יִזְעַף לִבּוֹ:

ג. וְתֵדַע וְתַשְׂכִּיל כִּי מוּסַר הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ, לְטוֹבַת הָאָדָם. כִּי, אִם חָטָא אִישׁ לְפָנָיו וַיַּעַשׂ הָרַע בְּעֵינָיו, מוּסַר הַשֵּׁם עָלָיו לִשְׁתֵּי תוֹעָלוֹת. הָאַחַת, לְכַפֵּר עַל חֲטָאָיו וּלְהַעֲבִיר אֶת עֲוֹנוֹ, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים כה, יח): רְאֵה עָנְיִי וַעֲמָלִי וְשָׂא לְכָל חַטֹּאותָי. וּבְתַחֲלוּאֵי הַגּוּף אֲשֶׁר חִלָּה הַשֵּׁם בּוֹ, יֵרָפֵא חֳלִי נַפְשׁוֹ, כִּי הֶעָוֹן חֳלִי הַנֶּפֶשׁ, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (שם מא, ה): רְפָאָה נַפְשִׁי כִּי חָטָאתִי לָךְ. וְנֶאֱמַר (ישעיה לג, כד): וּבַל יֹאמַר שָׁכֵן חָלִיתִי הָעָם הַיֹּשֵׁב בָּהּ נְשֻׂא עָוֹן. וְהַשֵּׁנִית, לְהַזְכִּירוֹ וְלַהֲשִׁיבוֹ מִדְּרָכָיו הָרָעִים, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב (צפניה ג, ז): אַךְ תִּירְאִי אוֹתִי תִּקְחִי מוּסָר. וְאִם לֹא קִבֵּל הַמּוּסָר וְלֹא נִחַת מִפְּנֵי תוֹכֵחָה, וְלֹא מָל עָרְלַת לְבָבוֹ, אוֹי לוֹ וְאוֹי לְנַפְשׁוֹ, כִּי סָבַל יִסּוּרִין וְנָשָׂא אֶת עֲוֹנוֹ וְלֹא נִרְצָה עֲוֹנוֹ, אֲבָל נִכְפַּל עָנְשׁוֹ, כַּאֲשֶׁר בֵּאַרְנוּ:

ד. וְכַאֲשֶׁר יְקַבֵּל הָאָדָם אֶת מוּסַר הַשֵּׁם וְיֵטִיב דְּרָכָיו וּמַעֲלָלָיו, רָאוּי לוֹ שֶׁיִּשְׂמַח בְּיִסּוּרָיו, לְפִי שֶׁהוֹעִילוּהוּ תוֹעָלוֹת נִשְׂגָּבוֹת, וְיֵשׁ לוֹ לְהוֹדוֹת לַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ עֲלֵיהֶם כְּמוֹ עַל שְׁאָר הַהַצְלָחוֹת, שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים קטז, יג): כּוֹס יְשׁוּעוֹת אֶשָּׂא וּבְשֵׁם יְיָ אֶקְרָא,

וְנֶאֱמַר (שם, ג-ד): צָרָה וְיָגוֹן אֶמְצָא וּבְשֵׁם יְיָ אֶקְרָא:

וְאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בַּסִּפְרֵי (ואתחנן לב): רַבִּי אֱלִיעֶזֶר בֶּן יַעֲקֹב אוֹמֵר, כָּל זְמַן שֶׁהָאָדָם שָׁרוּי בְּשַׁלְוָה, אֵין מִתְכַּפֵּר לוֹ מֵעֲוֹנוֹתָיו כְּלוּם, וְעַל יְדֵי הַיִּסּוּרִין הוּא מִתְרַצֶּה לַמָּקוֹם, שֶׁנֶּאֱמַר (משלי יג, יב): כִּי אֶת אֲשֶׁר יֶאֱהַב יְיָ יוֹכִיחַ וּכְאָב אֶת בֵּן יִרְצֶה. פֵּרוּשׁ, כְּאָב אֶת בֵּן - כֵּן יִרְצֶה הַשֵּׁם אֶת אֲשֶׁר הוֹכִיחַ וְקִבֵּל מוּסָרוֹ. וּכְדֶרֶךְ שֶׁהָאָב יִרְצֶה אֶת בְּנוֹ אַחֲרֵי הַתּוֹכֵחוֹת. וְיֵשׁ לְפָרֵשׁ עוֹד, וּכְאָב יוֹכִיחַ אֶת הַבֵּן אֲשֶׁר יִרְצֶה בּוֹ, וְאֵינוֹ מוֹכִיחַ אֶת הַבָּנִים שֶׁהוּא נוֹאָשׁ מֵהֶם וְיוֹדֵעַ שֶׁלֹּא יוֹעִילוּם הַתּוֹכֵחוֹת. וְנֶאֱמַר עַל הָאֲנָשִׁים שֶׁאֵינָם מַכִּירִים טוֹבַת הַתּוֹכֵחָה וְתוֹעַלְתָּהּ, (הושע ז, יג): וְאָנֹכִי אֶפְדֵּם וְהֵמָּה דִּבְּרוּ עָלַי כְּזָבִים. וְנֶאֱמַר (שם שם, טו): וַאֲנִי יִסַּרְתִּי חִזַּקְתִּי זְרוֹעֹתָם וְאֵלַי יְחַשְּׁבוּ רָע. וְנֶאֱמַר (שם יא, ג): וְאָנֹכִי תִרְגַּלְתִּי לְאֶפְרַיִם קָחָם עַל זְרוֹעֹתָיו וְלֹא יָדְעוּ כִּי רְפָאתִים:

ה. וְיֵשׁ עַל הַבּוֹטֵחַ בַּשֵּׁם לְהוֹחִיל מִמְּעוּף צוּקָתוֹ, כִּי יִהְיֶה הַחֹשֶׁךְ סִבַּת הָאוֹרָה, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב (מיכה ז, ח): אַל תִּשְׂמְחִי אֹיַבְתִּי לִי כִּי נָפַלְתִּי קָמְתִּי כִּי אֵשֵׁב בַּחֹשֶׁךְ יְיָ אוֹר לִי, וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (מדרש תהלים מזמור כב): אִלְמָלֵא נָפַלְתִּי, לֹא קָמְתִּי. אִלְמָלֵא יָשַׁבְתִּי בַחֹשֶׁךְ, לֹא הָיָה אוֹר לִי. וְכָל אִישׁ וָאִישׁ, בְּיוֹם צַר לוֹ יִתֵּן לִבּוֹ לְהָבִין וּלְהִתְעַנּוֹת עִם הַתְּשׁוּבָה וְהַתְּפִלָּה, כְּמוֹ שֶׁהַצִּבּוּר חַיָּבִין לָצוּם וּלְהִתְעַנּוֹת בְּעֵת צָרָתָם כַּאֲשֶׁר תִּקְּנוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, וְזֶה צוֹם נִבְחָר וְיוֹם רָצוֹן. וְכַאֲשֶׁר יָבוֹא מוּסַר הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ עַל הָאִישׁ אֲשֶׁר הוּא זַךְ וְיָשָׁר, יִהְיֶה לְנִסָּיוֹן וּלְהַגְדִּיל שְׂכָרוֹ לָעוֹלָם הַבָּא, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (דברים ח, טז): לְמַעַן עַנֹּתְךָ וּלְמַעַן נַסֹּתֶךָ לְהֵיטִבְךָ בְּאַחֲרִיתֶךָ. וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ברכות ה, א): פִּשְׁפֵּשׁ בְּמַעֲשָׂיו בְּעֵת צָרָתוֹ וְחִפֵּשׂ וְחָקַר וְלֹא מָצָא חֵטְא בְּיָדוֹ, הֵן הֵן יִסּוּרִין שֶׁל אַהֲבָה:

ו. וּמֵעִנְיַן הַדֶּרֶךְ הַזֶּה אֲשֶׁר זָכַרְנוּ, הַתְּשׁוּבָה בְּיוֹם הַמָּוֶת, בִּרְאוֹת הַחוֹטֵא כִּי כָלְתָה אֵלָיו הָרָעָה, וְאָבְדָה תִקְוָתוֹ, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב (משלי יא, ז): בְּמוֹת אָדָם רָשָׁע תֹּאבַד תִּקְוָה. וְהוּא מִתְוַדֶּה בָּעֵת הַהִיא וְשָׁב אֶל הַשֵּׁם בְּלֵב שָׁלֵם, וְגַם הַתְּשׁוּבָה הַהִיא מוֹעִילָה, אַף עַל פִּי שֶׁאֵינָהּ מַשֶּׂגֶת לִתְשׁוּבַת הַשָּׁב בְּעֶצֶם תֻּמּוֹ, כַּאֲשֶׁר הִקְדַּמְנוּ בְּשַׁעַר הָרִאשׁוֹן:

ז. הַדֶּרֶךְ הַשֵּׁנִי, כַּאֲשֶׁר יָבוֹאוּ יְמֵי הַזִּקְנָה וְהִגִּיעוּ יְמֵי הַשֵּׂיבָה, וַיְכַל כֹּחוֹ וַיִּמְעַט, וַיִּשַּׁח יִצְרוֹ, גַּם יִזְכּוֹר קִצּוֹ כִּי קָרוֹב הוּא, וְיָבִין לְאַחֲרִיתוֹ, וְיָשׁוּב אֶל הַשֵּׁם וִירַחֲמֵהוּ. וַאֲשֶׁר אֵינֶנּוּ חוֹזֵר בִּתְשׁוּבָה בְּבוֹא יְמֵי הַזִּקְנָה, יֻכְפַּל עָנְשׁוֹ וְרַבָּה מַשְׂטֵמָה עָלָיו, כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (פסחים קיג, ב): שְׁלֹשָׁה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא

שׁוֹנְאָם, דַּל גֵּאֶה, וְעָשִׁיר מְכַחֵשׁ, וְזָקֵן מְנָאֵף, וְנֶאֱמַר (הושע ז, ט): אָכְלוּ זָרִים כֹּחוֹ וְהוּא לֹא יָדָע גַּם שֵׂיבָה זָרְקָה בּוֹ וְהוּא לֹא יָדָע. וּמִן הַתְּמִיהָה וְהַפְּלִיאָה כִּי יַעֲמוֹד הָאָדָם בַּחֲצִי יָמָיו, וְרוֹאֶה כִּי הַיָּמִים הוֹלְכִים וְדַלִּים, וַתָּחֶל הֲרִיסוּת הַבִּנְיָן, וְיֶחְסַר הַמֶּזֶג בְּטִבְעוֹ, וַתֵּרָאֶה בּוֹ הַיִּבֹשֶׁת, כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים קב, יב): יָמַי כְּצֵל נָטוּי וַאֲנִי כָּעֵשֶׂב אִיבָשׁ, אֵיךְ טָח מֵרְאוֹת עֵינָיו וּמֵהַשְׂכִּיל לְבָבוֹ, וְלֹא יִרְאֶה כִּי נוֹסֵעַ הוּא אֶל הַמָּקוֹם מְקוֹם בֵּית עוֹלָמוֹ, הָלוֹךְ וְנָסוֹע יוֹמָם וָלָיְלָה:

ח. וְיֵשׁ אֲנָשִׁים רַבִּים יִמָּנַע מֵהֶם אוֹר הַתְּשׁוּבָה, כִּי הֵם זַכָּאִים וּטְהוֹרִים בְּעֵינֵיהֶם, וְלֹא יִתְעַשְּׁתוּ עַל תִּקּוּן מַעֲשֵׂיהֶם, כִּי יְדַמּוּ בְנַפְשָׁם שֶׁהֵם מְתֻקָּנִים וְהֵם חַטָּאִים לַשֵּׁם מְאֹד, הֲלֹא כָתוּב (קהלת ז, כ): כִּי אָדָם אֵין צַדִּיק בָּאָרֶץ אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה טוֹב וְלֹא יֶחֱטָא. וְהָאֲנָשִׁים הָהֵם מֵאֲשֶׁר הֵם בּוֹזִים לִדְבַר עֲוֹנוֹת וְלֹא יַרְגִּישׁוּ וְלֹא יָבִינוּ לָמוֹ, אוֹ הוֹדַע אֲלֵיהֶם חַטָּאתָם וְנִשְׁכְּחָה מִלִּבָּם אַחֲרֵי כֵן, וְהִנָּם כְּמוֹ הַחוֹלֶה שֶׁאֵינוֹ מַרְגִּישׁ בְּחָלְיוֹ, וְלֹא יַחְשׁוֹב עַל הָרְפוּאָה, וְיִכְבַּד חָלְיוֹ תָּמִיד עַד אֲשֶׁר לֹא יוּכַל לְהֵרָפֵא. וּפְעָמִים תִּהְיֶה נְסִבָּה לָזֹאת מִקֹּצֶר בִּינָתָם, כִּי לֹא יָבוֹאוּ לִדְרוֹשׁ אֱלֹהִים, וְדַעַת דְּרָכָיו לֹא יֶחְפָּצוּן, עַל כֵּן לֹא יִשְׁקְדוּ עַל דַּלְתוֹת חֲכָמִים וְתַלְמִידֵיהֶם, כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר (משלי טו, יב): לֹא יֶאֱהַב לֵץ הוֹכֵחַ לוֹ, אֶל חֲכָמִים לֹא יֵלֵךְ:

ט. וְהִנֵּה אֲנָשִׁים צַדִּיקִים וִישָׁרִים בְּלִבּוֹתָם, שְׁאָגָה לָהֶם כַּלָּבִיא תָּמִיד בְּמַחְשְׁבוֹתָם, וְיִנְהֲמוּ עַל חֲטָאֵיהֶם כְּנַהֲמַת יָם וְעַל אֲשֶׁר קָצוֹר קָצְרָה יָדָם מֵעֲבוֹדַת הַשֵּׁם, כִּי עַל זֶה יִפְשַׁע גֶּבֶר וְהִרְבָּה אַשְׁמָה כְּמוֹ עַל הָעֲבֵרוֹת הַחֲמוּרוֹת, כְּעִנְיָן שֶׁאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ירושלמי חגיגה פ״א ה״ז): וִתֵּר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא עַל גִּלּוּי עֲרָיוֹת וְעַל שְׁפִיכוּת דָּמִים וְלֹא וִתֵּר עַל עֲוֹן בִּטּוּל תּוֹרָה. אַף כִּי מָלְאוּ רַע הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר עִקַּר מַחְשְׁבוֹתֵיהֶם וּמַעֲשֵׂיהֶם עַל חֶפְצֵי גוּפָם וְהַבְלֵי זְמַנָּם, וּבְסוֹד הַיִּרְאָה אַל תָּבוֹא נַפְשָׁם, וּלְהִשְׁתּוֹנֵן כִּלְיוֹתָם עָלֶיהָ אַל תֵּחַד כְּבוֹדָם בְּמַשְׂכִּיּוֹת לְבָבָם וְחֶדְרָם וּמַשְׂכִּיּוֹתָם לְעִתִּים מְזֻמָּנִים, וְלֹא יִתְּנוּ חֵלֶק לַתּוֹרָה בְּעִסְקֵיהֶם, וּמִקֶּרֶב לִבָּם אָבַד חֶשְׁבּוֹן עַל נַפְשָׁם, כִּי גוֹי אֹבַד עֵצוֹת הֵמָּה, וְכַמָּה הֵם בַּמַּדְרֵגָה הַתַּחְתּוֹנָה:

וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (אבות פ״ה משנה כו): בֶּן שִׁשִּׁים לְזִקְנָה, בֶּן שִׁבְעִים לְשֵׂיבָה, בֶּן שְׁמוֹנִים לִגְבוּרָה, בֶּן תִּשְׁעִים לָשׁוּחַ, בֶּן מֵאָה כְּאִלּוּ מֵת וְעָבַר וּבָטֵל מִן הָעוֹלָם. וְהָיְתָה כַּוָּנָתָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בַּדְּבָרִים הָאֵלֶּה לְהַזְהִיר עַל הַתְּשׁוּבָה וְשֶׁיַּחְשׁוֹב הָאָדָם עַל קִצּוֹ בְּהַגִּיעוֹ לִימֵי הַזִּקְנָה, אִם לֹא זָכָה לַעֲשׂוֹת כֵּן בִּימֵי בְּחוּרוֹתָיו. וְאַחֲרֵי כִּי קָרוֹב לָבֹא עִתּוֹ, יַעֲזוֹב חֶפְצֵי הַגּוּף וְתַאֲווֹתָיו וִיתַקֵּן נַפְשׁוֹ.

וּבְהַגִּיעוֹ לִימֵי הַשֵּׂיבָה יוֹסִיף לְגָרֵשׁ מִלִּבּוֹ עִנְיַן הָעוֹלָם. וּלְפִי מִיעוּט הַשָּׁנִים הַבָּאוֹת, יַמְעִיט בְּעֵסֶק הָעוֹלָם וְיִתְיַחֵד תָּמִיד לְהִתְבּוֹנֵן בְּיִרְאַת הַשֵּׁם, וְלַחְשׁוֹב עִם נַפְשׁוֹ, וּלְתַקֵּן מִדּוֹתָיו, וּלְבַקֵּשׁ תּוֹרָה וּמִצְוֹת. וּמַה שֶּׁאָמְרוּ בֶּן תִּשְׁעִים לָשׁוּחַ, הוּא מִלְּשׁוֹן (תהלים קב, א): יִשְׁפֹּךְ שִׂיחוֹ, (בראשית כד, סג): לָשׂוּחַ בַּשָּׂדֶה, כְּמוֹ שֶׁפֵּרְשׁוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ברכות כו, ב): יִצְחָק תִּקֵּן תְּפִלַּת הַמִּנְחָה, שֶׁנֶּאֱמַר, וַיֵּצֵא יִצְחָק לָשׂוּחַ בַּשָּׂדֶה. כִּי אַחֲרֵי שֶׁהִגִּיעַ לְתִשְׁעִים, רָאוּי לוֹ לִהְיוֹת כָּל עִסְקוֹ בִּתְפִלּוֹת וּבִתְהִלּוֹת הַשֵּׁם וְלָשִׂיחַ בְּנִפְלְאוֹתָיו:

וְדִבֵּר שְׁלֹמֹה עָלָיו הַשָּׁלוֹם בְּעִנְיַן יְמֵי הַזִּקְנָה שֶׁלֹּא יִתְעַצֵּל הָאָדָם בָּהֶם מֵעֲבוֹדַת הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ וְאָמַר (קהלת יא, ו): בַּבֹּקֶר זְרַע אֶת זַרְעֶךָ וְלָעֶרֶב אַל תַּנַּח יָדֶךָ כִּי אֵינְךָ יוֹדֵעַ אֵי זֶה יִכְשַׁר הֲזֶה אוֹ זֶה וְאִם שְׁנֵיהֶם כְּאֶחָד טוֹבִים. הִמְשִׁיל יְמֵי הַיַּלְדוּת וְהַשַּׁחֲרוּת לַבֹּקֶר וִימֵי הַזִּקְנָה לָעֶרֶב, וְהַזֶּרַע דֶּרֶךְ מָשָׁל לְבָנִים וְתַלְמִידִים, כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (יבמות סב, ב): נָשָׂא אִשָּׁה בְּיַלְדוּתוֹ, יִשָּׂא אִשָּׁה בְּזִקְנוּתוֹ וְכוּ׳. הֶעֱמִיד תַּלְמִידִים בְּיַלְדוּתוֹ, יַעֲמִיד תַּלְמִידִים בְּזִקְנוּתוֹ, כִּי אוּלַי יַצְלִיחוּ בְּנֵי הַזְּקוּנִים בַּתּוֹרָה וּבַמִּצְוֹת מִבְּנֵי הַנְּעוּרִים, וְכֵן הַתַּלְמִידִים אֲשֶׁר יַעֲמִיד בְּזִקְנוּתוֹ אוּלַי יַצְלִיחוּ מִן הָרִאשׁוֹנִים אוֹ יִהְיוּ כְּאֶחָד טוֹבִים:

אַחֲרֵי כֵן אָמַר (קהלת יא, ז): וּמָתוֹק הָאוֹר וְטוֹב לָעֵינַיִם לִרְאוֹת אֶת הַשָּׁמֶשׁ. פֵּרוּשׁ, חָזַר לְדַבֵּר עַל יְמֵי הַזִּקְנָה שֶׁהִמְשִׁיל אוֹתָם לָעֶרֶב. וּמִפְּנֵי כִּי הַזָּקֵן לֹא יִטְעַם אֶת אֲשֶׁר יֹאכַל וְאֶת אֲשֶׁר יִשְׁתֶּה כְּדִבְרֵי בַרְזִלַּי הַגִּלְעָדִי (שמואל ב יט, לו), אָמַר כִּי יֵשׁ לוֹ לַזָּקֵן לֵהָנוֹת בִּמְאוֹר הַשֶּׁמֶשׁ וְאַל תִּקְצַר נַפְשׁוֹ עָלָיו, כִּי קֹצֶר הַנֶּפֶשׁ מוֹנֵעַ אֶת הָאָדָם מִמְּלֶאכֶת שָׁמַיִם, וְיֶעֱרַב לוֹ הָאוֹר כַּאֲשֶׁר יַעַרְכֶנּוּ לְעֻמַּת יְמֵי הַחֹשֶׁךְ הַבָּאִים, כַּאֲשֶׁר יַזְכִּיר בַּמִּקְרָא אֲשֶׁר לְמַטָּה מִזֶּה (קהלת שם, ח): כִּי אִם שָׁנִים הַרְבֵּה יִחְיֶה הָאָדָם בְּכֻלָּם יִשְׂמָח וְיִזְכֹּר אֶת יְמֵי הַחֹשֶׁךְ כִּי הַרְבֵּה יִהְיוּ כָּל שֶׁבָּא הָבֶל. פֵּרוּשׁ, גַּם כִּי יַזְקִין הָאָדָם מְאֹד אַל יְהִי עַל עַצְמוֹ לְמַשָּׂא, אַךְ בְּכָל שְׁנוֹתָיו יִשְׂמָח, לְמַעַן לֹא יְאַבֵּד אַחַת מִשְּׁנוֹתָיו וְלֹא יִשְׁבּוֹת מֵעֲבוֹדַת הַבּוֹרֵא, וְיִזְכּוֹר יְמֵי הַחֹשֶׁךְ כִּי הַרְבֵּה יִהְיוּ, וְאָז לֹא יוּכַל לַעֲבוֹד עֲבוֹדָה, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים ו, ו): בִּשְׁאוֹל מִי יוֹדֶה לָּךְ:

וְהַצַּדִּיקִים מִתְגַּבְּרִים בְּזִקְנָתָם וְיַאַזְרוּ חַיִל וְיַחֲלִיפוּ כֹחַ לַעֲבוֹדַת הַשֵּׁם, כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שבת קנב, א): [קנים ספ״ג] תַּלְמִידֵי חֲכָמִים כָּל זְמַן שֶׁמַּזְקִינִים, חָכְמָה מִתּוֹסֶפֶת בָּהֶם, וְנֶאֱמַר (תהלים צב, טו): עוֹד יְנוּבוּן בְּשֵׂיבָה דְּשֵׁנִים וְרַעֲנַנִּים יִהְיוּ, וְהִזְכִּיר לְמַעְלָה (שם שם, יג יד): צַדִּיק כַּתָּמָר יִפְרָח וְגוֹ׳, שְׁתוּלִים בְּבֵית יְיָ, כִּי הַצַּדִּיקִים

שְׁתוּלִים בְּבֵית הַשֵּׁם מִנְּעוּרֵיהֶם, וּגְדֵלִים בְּבָתֵּי מִדְרָשׁוֹת מִבְּחוּרֵיהֶם, כַּתָּמָר שֶׁיִּפְרַח וּכְאֶרֶז שֶׁגָּדֵל בַּלְּבָנוֹן. וְכֵן אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (מדרש תהלים צב, יד): שְׁתוּלִים בְּבֵית יְיָ, אֵלּוּ הַתִּינוֹקוֹת, עַל דֶּרֶךְ מַה שֶּׁכָּתוּב (תהלים קמד, יב): אֲשֶׁר בָּנֵינוּ כִּנְטִעִים מְגֻדָּלִים בִּנְעוּרֵיהֶם. וְאָמַר אַחֲרֵי כֵן, בַּדָּבָר הַזֶּה אֵינָם נִמְשָׁלִים לָאִילָנוֹת, כִּי הָאִילָנוֹת בְּהַזְקִינָם לֹא יִתְּנוּ חֵילָם, וְהַצַּדִּיקִים יְנוּבוּן בְּשֵׂיבָה. עוֹד אָמַר עָלָיו הַשָּׁלוֹם (שם עא, יח): וְגַם עַד זִקְנָה וְשֵׂיבָה אֱלֹהִים אַל תַּעַזְבֵנִי עַד אַגִּיד זְרוֹעֲךָ לְדוֹר לְכָל יָבוֹא גְּבוּרָתֶךָ:

י. הַדֶּרֶךְ הַשְּׁלִישִׁי, כַּאֲשֶׁר יִשְׁמַע מוּסַר הַחֲכָמִים וְהַמּוֹכִיחִים, יַקְשִׁיב וְיִשְׁמַע וְיִכָּנַע וְיַחֲזוֹר בִּתְשׁוּבָה, וִיקַבֵּל בִּלְבּוֹ כָּל דִּבְרֵי הַתּוֹכָחוֹת, וְשֶׁלֹּא יִגְרַע דָּבָר מִדִּבְרֵיהֶם. וְהִנֵּה הָאִישׁ הַזֶּה בְּרֶגַע קָטֹן יֵצֵא מֵאֲפֵלָה לְאוֹר גָּדוֹל, כִּי עֵת אֲשֶׁר יַאֲזִין וְיַסְכִּית וּלְבָבוֹ יָבִין וָשָׁב וִיקַבֵּל בְּיוֹם שָׁמְעוֹ דִּבְרֵי הַמּוֹכִיחַ, וִיקַיֵּם עָלָיו לִהְיוֹתוֹ עוֹשֶׂה כְּכֹל אֲשֶׁר יוֹרוּהוּ תּוֹפְשֵׂי הַתּוֹרָה מִן הַיּוֹם הַזֶּה וָמַעְלָה, לְהִזָּהֵר כַּאֲשֶׁר יַזְהִירוּ יוֹדְעֵי בִינָה לָעִתִּים, עָלְתָה בְיָדוֹ הַתְּשׁוּבָה וְנֶהְפַּךְ לְאִישׁ אַחֵר. וּמֵעֵת אֲשֶׁר קִבֵּל כָּזֹאת בְּמַחֲשַׁבְתּוֹ וְגָמַר עָלָיו כָּכָה בִּלְבָבוֹ, קָנָה לְנַפְשׁוֹ זְכוּת וְשָׂכָר עַל כָּל הַמִּצְוֹת וְהַמּוּסָרִים, וְאַשְׁרָיו כִּי צִדֵּק נַפְשׁוֹ בְּשָׁעָה קַלָּה. וְכֵן אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (מכילתא בא שמות יב, כח): וַיֵּלְכוּ וַיַּעֲשׂוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, וְכִי מִיָּד עָשׂוּ, וַהֲלֹא לֹא עָשׂוּ עַד אַרְבָּעָה עָשָׂר לַחֹדֶשׁ! אֶלָּא, כֵּיוָן שֶׁקִּבְּלוּ עֲלֵיהֶם לַעֲשׂוֹת, מַעֲלֶה עֲלֵיהֶם כְּאִלּוּ עָשׂוּ מִיָּד. וְאָמַר בְּאָבוֹת שֶׁל רַבִּי נָתָן (פרק כ״ב): כֹּל שֶׁמַּעֲשָׂיו מְרֻבִּין מֵחָכְמָתוֹ, חָכְמָתוֹ מִתְקַיֶּמֶת, שֶׁנֶּאֱמַר (שמות כד, ז): נַעֲשֶׂה וְנִשְׁמָע. בֵּאוּר הַדָּבָר, כִּי הָאִישׁ אֲשֶׁר קִבֵּל עַל נַפְשׁוֹ בְּלֵב נֶאֱמָן לִשְׁמוֹר וְלַעֲשׂוֹת עַל פִּי הַתּוֹרָה אֲשֶׁר יוֹרוּהוּ וְעַל פִּי הַמִּשְׁפָּט אֲשֶׁר יֹאמְרוּ לוֹ הַיּוֹשְׁבִים עַל הַמִּשְׁפָּט, יֵשׁ בְּיָדוֹ מִן הַיּוֹם הַזֶּה שָׂכָר עַל כָּל הַמִּצְוֹת, עַל אֲשֶׁר שָׁמְעָה אָזְנוֹ מִדִּבְרֵי הַתּוֹרָה וַתָּבֶן לָהֶם וְעַל הַדְּבָרִים אֲשֶׁר לֹא גָלוּ אָזְנוֹ עֲלֵיהֶם עֲדֶנָּה, וְצֶדֶק לָבַשׁ, וְקָנָה זְכוּת עַל הַנִּגְלוֹת אֵלָיו וְעַל כָּל נֶעְלַם מֵעֵינָיו, וְאַחֲרֵי זֹאת, יוֹם יוֹם יִדְרוֹשׁ וְיִשְׁקוֹד עַל דַּלְתוֹת מוֹכִיחָיו, וְיַשְׂכִּיל מִכָּל מְלַמְּדָיו, וְנִמְצָא הָאִישׁ הַזֶּה מַעֲשָׂיו מְרֻבִּין מֵחָכְמָתוֹ, כִּי לֹא יָדַע אֶת הַדָּבָר, וְהִנֵּה שְׂכָרוֹ אִתּוֹ, וּכְעִנְיַן מַה שֶּׁאָמְרוּ יִשְׂרָאֵל בְּסִינַי נַעֲשֶׂה וְנִשְׁמָע, שֶׁהִקְדִּימוּ קַבָּלַת הַמַּעֲשֶׂה עַל נַפְשָׁם לִפְנֵי הַשְּׁמִיעָה. וּבְעִנְיָן אַחֵר לֹא יִתָּכֵן שֶׁיִּהְיוּ מַעֲשֵׂי הָאָדָם מְרֻבִּין מִמַּה שֶּׁהוּא יוֹדֵעַ:

יא. וַאֲשֶׁר לֹא יִתְעוֹרֵר לְקוֹל הַמּוֹכִיחִים, יֻכְפַּל עֲוֹנוֹ, כִּי הִזְהִירוּהוּ וְהִקְשָׁה אֶת לִבּוֹ וְלֹא נִזְהַר, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (משלי יז, י יא): תֵּחַת גְּעָרָה בְּמֵבִין מֵהַכּוֹת כְּסִיל מֵאָה. אַךְ מְרִי יְבַקֶּשׁ רָע וּמַלְאָךְ אַכְזָרִי יְשֻׁלַּח בּוֹ, פֵּרוּשׁ, הָאִישׁ הָרָע לֹא יִכָּנַע לְקוֹל הַמּוֹכִיחִים,

אַךְ יְבַקֵּשׁ לְהַמְרוֹת. וְתַחַת כִּי לֹא נִחַת מִדִּבְרֵי הַמַּלְאָךְ הַמּוֹכִיחַ, מַלְאָךְ אַכְזָרִי יְשֻׁלַּח בּוֹ, מִדָּה כְּנֶגֶד מִדָּה. כִּי הַמּוֹכִיחִים נִקְרְאוּ מַלְאָכִים, שֶׁנֶּאֱמַר (דה״ב לו, טז): וַיִּהְיוּ מַלְעִבִים בְּמַלְאֲכֵי הָאֱלֹהִים וּבוֹזִים דְּבָרָיו וּמִתַּעְתְּעִים בִּנְבִאָיו:

וְעוֹד אָמַר עָלָיו הַשָּׁלוֹם (משלי טו, י): מוּסָר רָע לְעֹזֵב אֹרַח, שׂוֹנֵא תוֹכַחַת יָמוּת. פֵּרוּשׁ, אֱמֶת כִּי רָאוּי מוּסָר רָע לְעוֹזֵב אוֹרַח וְעוֹבֵר עַל דִּבְרֵי תוֹרָה, אָכֵן יֵשׁ תִּקְוָה כִּי יִוָּסֵר וְיָשׁוּב מִדַּרְכּוֹ הָרָעָה, אַךְ רַע מִמֶּנּוּ שׂוֹנֵא תוֹכָחוֹת, כִּי אֵין לוֹ תִקְוָה וְתַקָּנָה בְּמוּסָר רָע, אֲבָל אַחַת דָּתוֹ לָמוּת. כִּי הָעוֹבֵר עֲבֵרָה תִּתְקְפֵהוּ הַתַּאֲוָה, וְהַיֵּצֶר הִשִּׁיאוֹ, וְיִתָּכֵן כִּי נַפְשׁוֹ מָרָה לוֹ עַל אֲשֶׁר לֹא עָצַר כֹּחַ מִפְּנֵי יִצְרוֹ, וְאוּלַי יִכְסוֹף לְתוֹכַחַת וִיקַוֶּה לְמוּסָר. אֲבָל שׂוֹנֵא הַתּוֹכַחַת, כְּבָר נוֹאָשׁ מִנַּפְשׁוֹ, וְשִׂנְאַת הַתּוֹכַחַת תִּהְיֶה לוֹ לְעֵדָה כִּי הוּא שׂוֹנֵא דִּבְרֵי הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ:

יב. עוֹד אָמַר עָלָיו הַשָּׁלוֹם (משלי טו, ל לא): מְאוֹר עֵינַיִם יְשַׂמַּח לֵב שְׁמוּעָה טוֹבָה תְּדַשֶּׁן עָצֶם. אֹזֶן שֹׁמַעַת תּוֹכַחַת חַיִּים בְּקֶרֶב חֲכָמִים תָּלִין. וְיֵשׁ לְכָל חֲכַם לֵב לָדַעַת, כִּי לֹא יִתָּכֵן שֶׁחִבֵּר שְׁלֹמֹה עָלָיו הַשָּׁלוֹם דְּבָרִים בְּטֵלִים כָּאֵלֶּה חִנָּם בְּתוֹךְ דִּבְרֵי הַמּוּסָר וְיִרְאַת הַשֵּׁם, בְּשֶׁכְּבָר הֵעִיד עָלָיו הַכָּתוּב (מ״א ה, יא): וַיֶּחְכַּם מִכָּל הָאָדָם. אָכֵן זֶה פֵּשֶׁר הַדָּבָר, מְאוֹר עֵינַיִם יְשַׂמַּח לֵב, הָעַיִן אֵבֶר נִכְבָּד מְאֹד, כִּי יִרְאוּ בוֹ אֶת הַמְּאוֹרוֹת הַמְשַׂמְּחִים אֶת הַלֵּב. וְנִכְבָּדָה מִמֶּנּוּ הָאֹזֶן, כִּי יִשְׁמְעוּ בָהּ שְׁמוּעָה טוֹבָה הַמְדַשֶּׁנֶת אֶת הָעֶצֶם שֶׁאֵין בּוֹ הַהַרְגָּשָׁה וְלֹא יְדֻשַּׁן בִּמְאוֹר עֵינַיִם בִּלְתִּי בְּתַעֲנוּג יָתֵר. וְכֵן אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ב״ק פה, ב): כִּי הָאֹזֶן נִכְבָּד מִשְּׁאָר הָאֵבָרִים, שֶׁאִם סִמֵּא אֶת עֵינוֹ, נוֹתֵן לוֹ דְּמֵי עֵינוֹ. חֵרְשׁוֹ, נוֹתֵן לוֹ דְּמֵי כֻלּוֹ. וְהֵן הָאָדָם חַיָּב לַעֲבוֹד אֶת הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ בְּאֵבָרָיו וִיצוּרָיו כֻּלָּם, כִּי לַעֲבוֹדָתוֹ יְצָרָם, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב (משלי טז, ד): כֹּל פָּעַל יְיָ לַמַּעֲנֵהוּ, אַף כִּי בָאֵבָרִים הַנִּכְבָּדִים אֲשֶׁר יָצַר בּוֹ, נִתְחַיֵּב לַעֲבוֹד בָּהֶם אֶת יוֹצְרָם. וְהָעֹנֶשׁ הַגָּדוֹל יָתֵר מְאֹד אִם יַפְרִיעֵם מִמַּעֲשֵׂה מִצְוֹתָיו וַעֲבוֹדָה לֹא יַעֲבוֹד בָּהֶם וְלֹא כַּגְּמוּל עֲלֵיהֶם הֵשִׁיב, כִּי הַשֵּׁם הֵיטִיב עִמּוֹ בְּחוּשָׁיו הַנִּכְבָּדִים טוֹבָה עֲצוּמָה, וְכָבוֹד וְהָדָר עִטְּרוֹ בָּהֶם, עַל כֵּן הִקְדִּים לְהַזְכִּיר אַחַת מִמַּעֲלוֹת הָאֹזֶן, בַּעֲבוּר הַרְאוֹתְךָ גֹּדֶל חוֹבַת עֲבוֹדָתוֹ: וּבֵאֵר אַחֲרֵי כֵן כִּי תִהְיֶה עֲבוֹדַת הָאֹזֶן בִּשְׁמוֹעַ אֶל הַתּוֹכָחוֹת, וְאָמַר, אֹזֶן שֹׁמַעַת תּוֹכַחַת חַיִּים בְּקֶרֶב חֲכָמִים תָּלִין. פֵּרוּשׁ, רָאוּי לִשְׁכּוֹן בֵּין הַחֲכָמִים אַחֲרֵי אֲשֶׁר יַקְשִׁיב לְתוֹכַחְתָּם. וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שמ״ר יתרו כז, ט): נָפַל אָדָם מִן הַגַּג וְנִשְׁבְּרוּ אֵבָרָיו, צָרִיךְ רְטִיָּה וְתַחְבֹּשֶׁת עַל כָּל אֵבֶר מֵאֵבָרָיו וְעֶצֶם מֵעֲצָמָיו, וְהַחוֹטֵא אֲשֶׁר חָטָא בְּכָל אֵבָרָיו וְנֶחְשַׁב כְּאִלּוּ רָבְתָה מַכָּה בְּאֵבָרָיו

כֻּלָּם מִכַּף רַגְלוֹ וְעַד קָדְקֳדוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר (ישעיה א, ו): מִכַּף רֶגֶל וְעַד רֹאשׁ אֵין בּוֹ מְתֹם. וְהִנֵּה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מְרַפֵּא כָּל אֵבָרָיו בִּרְטִיָּה אַחַת, וְהִיא שְׁמִיעַת הָאֹזֶן, שֶׁנֶּאֱמַר (ישעיה נה, ג): הַטּוּ אָזְנְכֶם וּלְכוּ אֵלַי שִׁמְעוּ וּתְחִי נַפְשְׁכֶם:

יג. הַדֶּרֶךְ הָרְבִיעִי, בְּעֵת אֲשֶׁר יֶהְגֶּה הָאָדָם בְּתוֹרַת הַשֵּׁם וְיִקְרָא בְּדִבְרֵי הַנְּבִיאִים וְהַכְּתוּבִים, וְיָבִין בְּנֹעַם הַמּוּסָרִים וְיִרְאֶה הָאַזְהָרוֹת וְהָעֳנָשִׁים, יֶחֱרַד לַדְּבָרִים וְיָכִין לִבּוֹ לְהֵטִיב דְּרָכָיו וּמַעֲלָלָיו, וְיִתְרַצֶּה אֶל הַשֵּׁם, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר (שם סו, ב): וְאֶל זֶה אַבִּיט אֶל עָנִי וּנְכֵה רוּחַ וְחָרֵד עַל דְּבָרִי, וְכֵן כָּתוּב בְּעִנְיַן יֹאשִׁיָּהוּ, (מ״ב כב, יא): וַיְהִי כִּשְׁמֹעַ הַמֶּלֶךְ אֶת דִּבְרֵי סֵפֶר הַתּוֹרָה וַיִּקְרַע אֶת בְּגָדָיו. וּבְעִנְיַן עֶזְרָא נֶאֱמַר (נחמיה ח, ט): כִּי בוֹכִים כָּל הָעָם כְּשָׁמְעָם אֶת דִּבְרֵי הַתּוֹרָה. וַאֲשֶׁר לֹא שָׁת לִבּוֹ אֶל דִּבְרֵי הַשֵּׁם, יִכְבַּד פִּשְׁעוֹ עָלָיו, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר (ירמיה לו, כד): וְלֹא פָחֲדוּ וְלֹא קָרְעוּ אֶת בִּגְדֵיהֶם. וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ירו׳ ברכות פ״א ה״א): כָּל הַלּוֹמֵד וְאֵינוֹ מְקַיֵּם, נוֹחַ לוֹ שֶׁנֶּהְפְּכָה שִׁלְיָתוֹ עַל פָּנָיו וְלֹא יָצָא לַאֲוִיר הָעוֹלָם. וְנֶאֱמַר (הושע ח, יב): אֶכְתָּב לוֹ רֻבֵּי תּוֹרָתִי כְּמוֹ זָר נֶחְשָׁבוּ. וְנֶאֱמַר (ירמיה ח, ח): אֵיכָה תֹאמְרוּ חֲכָמִים אֲנַחְנוּ וְתוֹרַת יְיָ אִתָּנוּ אָכֵן הִנֵּה לַשֶּׁקֶר עָשָׂה עֵט שֶׁקֶר סֹפְרִים:

יד. הַדֶּרֶךְ הַחֲמִישִׁי, בַּעֲשֶׂרֶת יְמֵי תְשׁוּבָה, הַיָּרֵא אֶת דְּבַר הַשֵּׁם, לִבּוֹ יָחִיל בְּקִרְבּוֹ, בְּדַעְתּוֹ כִּי כָל מַעֲשָׂיו בַּסֵּפֶר נִכְתָּבִין, וּבָעֵת הַהִיא הָאֱלֹהִים יָבִיא בְמִשְׁפָּט אֶת כָּל מַעֲשֶׂה עַל כָּל נֶעְלָם אִם טוֹב וְאִם רָע, כִּי הָאָדָם נִדּוֹן בְּרֹאשׁ הַשָּׁנָה וּגְזַר דִּין שֶׁלּוֹ נֶחְתָּם בְּיוֹם הַכִּפּוּרִים, וּבְעֵת אֲשֶׁר יֵדַע הָאָדָם כִּי יְבִיאוּ אֶת דִּינוֹ לִפְנֵי מֶלֶךְ בָּשָׂר וָדָם, הֲלֹא יֶחֱרַד חֲרָדָה גְדוֹלָה וְיָשִׁית עֵצוֹת בְּנַפְשׁוֹ, וּבְכָל דַּרְכֵי חֲרִיצוּת יָחִישׁ מִפְלָט לוֹ, וְלֹא תַעֲלֶה עַל רוּחוֹ לִפְנוֹת עַל יָמִין אוֹ עַל שְׂמֹאל וּלְהִתְעַסֵּק בְּיֶתֶר חֲפָצָיו, וְלֹא יַשְׁגִּיחַ לְפַתֵּחַ וּלְשַׂדֵּד אַדְמָתוֹ, וְלֹא יִפְנֶה דֶּרֶךְ כְּרָמִים, וְלֹא יִתְרַפֶּה בְּיוֹם צָרָה מֵהָכִין לֵב לְהִנָּצֵל כִּצְבִי מִיָּד. לָכֵן מַה נּוֹאֲלוּ הַיּוֹצְאִים לְפָעֳלָם וְלַעֲבוֹדָתָם עֲדֵי עָרֶב בְּיָמִים הַנּוֹרָאִים יְמֵי הַדִּין וְהַמִּשְׁפָּט וְאֵינָם יוֹדְעִים מַה יִּהְיֶה מִשְׁפָּטָם, הֲלֹא לַאֲחוֹתָם יֶהְגֶּה לִבָּם בַּיּוֹם שֶׁיְּדֻבַּר בָּהּ, שֶׁנֶּאֱמַר (שיר השירים ח, ח): מַה נַּעֲשֶׂה לַאֲחוֹתֵנוּ בַּיּוֹם שֶׁיְּדֻבַּר בָּהּ:

וְרָאוּי לְכָל יְרֵא אֱלֹהִים לְמַעֵט בַּעֲסָקָיו וְלִהְיוֹת רַעְיוֹנָיו נְחִתִּים, וְלִקְבּוֹעַ בַּיּוֹם וּבַלַּיְלָה עִתִּים לְהִתְבּוֹדֵד בַּחֲדָרָיו וּלְחַפֵּשׂ דְּרָכָיו וְלַחְקֹר, וּלְקַדֵּם אַשְׁמוּרוֹת, וּלְהִתְעַסֵּק בְּדַרְכֵי הַתְּשׁוּבָה וְכִשְׁרוֹן הַמַּעֲשֶׂה, וְלִשְׁפּוֹךְ שִׂיחַ, וְלָשֵׂאת תְּפִלָּה וְרִנָּה, וּלְהַפִּיל תְּחִנָּה,

וְהָעֵת עֵת רָצוֹן וְהַתְּפִלָּה נִשְׁמַעַת בָּהּ, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר (ישעיה מט, ח): בְּעֵת רָצוֹן עֲנִיתִיךָ וּבְיוֹם יְשׁוּעָה עֲזַרְתִּיךָ. וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ר"ה יח, ב): (ישעיה נה ו): דִּרְשׁוּ יְיָ בְּהִמָּצְאוֹ, אֵלּוּ עֲשָׂרָה יָמִים שֶׁבֵּין רֹאשׁ הַשָּׁנָה לְיוֹם הַכִּפּוּרִים. וּמִצְוַת עֲשֵׂה מִן הַתּוֹרָה לְהָעִיר אָדָם אֶת רוּחוֹ לַחֲזוֹר בִּתְשׁוּבָה בְּיוֹם הַכִּפּוּרִים, שֶׁנֶּאֱמַר (ויקרא טז, ל): מִכֹּל חַטֹּאתֵיכֶם לִפְנֵי יְיָ תִּטְהָרוּ. עַל כֵּן הִזְהִירָנוּ הַכָּתוּב שֶׁנִּטָּהֵר לִפְנֵי הַשֵּׁם בִּתְשׁוּבָתֵנוּ, וְהוּא יְכַפֵּר עָלֵינוּ בַּיּוֹם הַזֶּה לְטַהֵר אוֹתָנוּ:

טו. הַדֶּרֶךְ הַשִּׁשִּׁי, כָּל עֵת יִכּוֹן לִקְרַאת אֱלֹהָיו, כִּי לֹא יֵדַע הָאָדָם אֶת עִתּוֹ, עַל כֵּן כִּלְיוֹתָיו יִשְׁתּוֹנֵן, וּבִצְדָקָה יִכּוֹנֵן, לְהָשִׁיב רוּחוֹ בְּטָהֳרָה אֶל הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר נְתָנָהּ, וִיחַפֵּשׂ דְּרָכָיו וּמַעֲלָלָיו בְּכָל יוֹם, יִפְקְדֵם לִבְקָרִים, וְלִרְגָעִים יִבְחָנֵם. וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שבת קנג, א): רַבִּי אֱלִיעֶזֶר אוֹמֵר, שׁוּב יוֹם אֶחָד לִפְנֵי מִיתָתְךָ. אָמְרוּ לוֹ תַּלְמִידָיו, רַבֵּנוּ, וְכִי אָדָם יוֹדֵעַ בְּאֵיזֶה יוֹם יָמוּת? אָמַר לָהֶם: כָּל שֶׁכֵּן! יָשׁוּב הַיּוֹם, שֶׁמָּא יָמוּת לְמָחָר, וְנִמְצְאוּ כָּל יָמָיו בִּתְשׁוּבָה. וְאוֹמֵר (קהלת ט, ח): בְּכָל עֵת יִהְיוּ בְגָדֶיךָ לְבָנִים וְשֶׁמֶן עַל רֹאשְׁךָ אַל יֶחְסָר, לֹבֶן הַבְּגָדִים מָשָׁל עַל נְקִיּוּת הַנֶּפֶשׁ בִּתְשׁוּבָה, וְהַשֶּׁמֶן מָשָׁל לְמַעֲשִׂים טוֹבִים וְשֵׁם טוֹב, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר (קהלת ז, א): טוֹב שֵׁם מִשֶּׁמֶן טוֹב. עוֹד אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (קהלת רבה ט, ו): בָּעִנְיָן הַזֶּה, מָשָׁל לְאִשְׁתּוֹ שֶׁל מַלָּח שֶׁהָיְתָה מִתְקַשֶּׁטֶת וַתָּשֶׂם בַּפּוּךְ עֵינֶיהָ, וּבַעְלָהּ עוֹבֵר אָרְחוֹת יַמִּים, וַתֹּאמַרְנָה לָהּ הַשְּׁכֵנוֹת, הֲלֹא בַּעְלֵךְ הָלַךְ בַּדֶּרֶךְ לְמֵרָחוֹק, וְעַל מַה זֶּה לַשָּׁוְא תִּתְיַפִּי? אָמְרָה לָהֶם, בַּעְלִי מַלָּח הוּא, אוּלַי יֵהָפֵךְ רוּחַ יָם וְקַל מְהֵרָה יָבֹא, וְיִמְצָאֵנִי וְהִנְנִי מְקֻשֶּׁטֶת! וְיֵשׁ עַל הָאָדָם לְשַׁעֵר בְּנַפְשׁוֹ בִּהְיוֹתוֹ שַׁאֲנָן וְשָׁלֵו, אֵיךְ יִדְאַג לְבָבוֹ וְיִרְאָה וָרַעַד יָבֹא בוֹ בְּיוֹם הַמָּוֶת בִּהְיוֹתוֹ נָכוֹן לַעֲלוֹת לִתֵּן אֶת הַחֶשְׁבּוֹן, וְאֵיךְ יִתְוַדֶּה בְּעֵת מוֹתוֹ בְּלֵב נִשְׁבָּר. וְכָכָה יַעֲשֶׂה כָּל הַיָּמִים, יִתְוַדֶּה בְּלֵב נִדְכֶּה, וְיִהְיֶה מוֹרָא שָׁמַיִם עָלָיו:

טז. וְיֵשׁ עַל הָאָדָם לְחַדֵּשׁ לוֹ בְּכָל יוֹם מִצְוֹת, אוּלַי הִגִּיעַ תּוֹר מוֹתוֹ, וְלֹא יְחַסֵּר הַמִּצְוֹת הָהֵן. וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵנוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (קהלת רבה א, כח): כָּל הָעוֹשֶׂה מִצְוָה אַחַת סָמוּךְ לְמִיתָתוֹ, דּוֹמֶה שֶׁקִּיֵּם אֶת כָּל הַתּוֹרָה וְלֹא הָיָה חָסֵר אֶלָּא אוֹתָהּ מִצְוָה. וְכָל הָעוֹשֶׂה עֲבֵרָה אַחַת סָמוּךְ לְמִתָתוֹ, דּוֹמֶה כְּאִלּוּ בִּטֵּל כָּל הַתּוֹרָה:

יז. וְיֵשׁ אֲנָשִׁים אֲשֶׁר לֹא יַרְגִּישׁוּ בְּעִנְיַן הַמָּוֶת לַעֲשׂוֹת צֵדָה לַדֶּרֶךְ וּלְתַקֵּן מַעֲשֵׂיהֶם, וְלֹא יַעֲלוּ עַל לִבָּם יוֹם מוֹתָם עַד בּוֹאוֹ, וְהֵם נִמְשָׁלִים כַּבְּהֵמוֹת, אֲשֶׁר לֹא יַרְגִּישׁוּ בְּעִנְיַן הַמָּוֶת עַד יוֹם הַטְּבִיחָה, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים מט, טו): כַּצֹּאן לִשְׁאוֹל שַׁתּוּ מָוֶת יִרְעֵם וַיִּרְדּוּ בָם יְשָׁרִים לַבֹּקֶר וְצוּרָם לְבַלּוֹת שְׁאוֹל מִזְּבֻל לוֹ. פֵּרוּשׁ, כַּצֹּאן שַׁתּוּ נַפְשָׁם

לִשְׁאוֹל כִּי לֹא יַרְגִּישׁוּ בְּעִנְיַן מוֹתָם עַד בּוֹאוֹ פִּתְאוֹם. מָוֶת יִרְעֵם, אֵין מוֹת הָרְשָׁעִים כְּמוֹת הַבְּהֵמוֹת, מוֹת הַבְּהֵמוֹת פַּעַם אַחַת, וְהָרְשָׁעִים מָוֶת יִרְעֶה בָּהֶם בְּכָל יוֹם, מִלְּשׁוֹן (מיכה ז, יד): יִרְעוּ בָשָׁן וְגִלְעָד, וּמֵעִנְיַן (איוב יח, יג): יֹאכַל בַּדָּיו בְּכוֹר מָוֶת. כִּי נֶפֶשׁ הָרְשָׁעִים הַהַשְׁחָתָה וְהַהֶפְסֵד יִדְבְּקוּ בָהּ בְּכָל עֵת עַד אֲשֶׁר תִּשָּׁחֵת וְתִכְלֶה וְתֹאבֵד. וַיִּרְדּוּ בָם יְשָׁרִים לַבֹּקֶר. הִמְשִׁיל זְמַן תְּחִיַּת הַמֵּתִים לַבֹּקֶר אֲשֶׁר יֵעוֹר בּוֹ הָאָדָם מִשְּׁנָתוֹ, וְכָעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר (דניאל יב, ב): וְרַבִּים מִיְּשֵׁנֵי אַדְמַת עָפָר יָקִיצוּ. כִּי אָז יִרְדּוּ הַיְשָׁרִים בָּרְשָׁעִים, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב (מלאכי ג, כא): וְעַסּוֹתֶם רְשָׁעִים כִּי יִהְיוּ אֵפֶר תַּחַת כַּפּוֹת רַגְלֵיכֶם. וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בְּעִנְיַן יוֹם הַדִּין לִתְחִיַּת הַמֵּתִים (ראש השנה יז, א): לְאַחַר שְׁנֵים עָשָׂר חֹדֶשׁ גּוּפָן כָּלֶה וְנִשְׁמָתָן נִשְׂרֶפֶת וְנַעֲשִׂין אֵפֶר תַּחַת כַּפּוֹת רַגְלֵי הַצַּדִּיקִים, שֶׁנֶּאֱמַר וְעַסּוֹתֶם רְשָׁעִים וְגוֹ'. וְצוּרָם לְבַלּוֹת שְׁאוֹל, צוּרָם כְּמוֹ צוּרָתָם, וְכֵן (הושע יג, ב): כִּתְבוּנָם עֲצַבִּים, כִּתְבוּנָתָם. וְיִקָּרֵא הַנֶּפֶשׁ צוּרַת הָאָדָם. וְיֵשׁ מִן הַדּוֹבְרִים עַל הַנֶּפֶשׁ שֶׁאָמְרוּ בְּגֶדֶר הַנֶּפֶשׁ שֶׁהִיא צוּרָה עִקָּרִית. וּבֵאוּר הָעִנְיָן, כִּי נֶפֶשׁ הָרָשָׁע יְבַלֶּה שְׁאוֹל אוֹתָהּ, וְהִיא מִזְּבוּל לוֹ, כִּי הַנֶּפֶשׁ מִן הָעֶלְיוֹנִים, מִלְּשׁוֹן (ישעיה סג, טו): מִזְּבֻל קָדְשְׁךָ, וְהָרָשָׁע סִבֵּב בְּחַטֹּאתָיו וְעוֹלֵל לְנַפְשׁוֹ, נֶפֶשׁ הַיְקָרָה וְהָעֶלְיוֹנָה שֶׁהִיא מִזְּבוּל לוֹ, לְבַלּוֹת אוֹתָהּ שְׁאוֹל מָטָּה:

וְכַמָּה קָשֶׁה הַמָּוֶת לְמִי שֶׁלֹּא הִפְרִיד תַּאֲוַת הָעוֹלָם מִנַּפְשׁוֹ עַד אֲשֶׁר יַפְרִידֶנָּה הַמָּוֶת! וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בְּמַסֶּכֶת דֶּרֶךְ אֶרֶץ, רְצוֹנְךָ שֶׁלֹּא תָּמוּת? מוּת עַד שֶׁלֹּא תָמוּת! בֵּאוּר הָעִנְיָן, הָרוֹצֶה שֶׁיִּהְיֶה לוֹ יוֹם הַמָּוֶת לְחַיֵּי עַד, יְדַבֵּר אֶל לִבּוֹ, אַחֲרֵי אֲשֶׁר סוֹפוֹ לַעֲזוֹב אֶת הָאֲדָמָה וּלְהַנִּיחַ חֶפְצֵי הַגּוּף וּבְאַחֲרִיתוֹ יִשְׁטְמֵם וְיִטְשֵׁם, יַעַזְבֵם בְּחַיָּיו וְלֹא יִשְׁתַּמֵּשׁ בָּאֲדָמָה רַק לַעֲבוֹדַת הַבּוֹרֵא יִתְעַלֶּה, וְאָז יִהְיֶה לוֹ יוֹם הַמָּוֶת לַחַיִּים שֶׁאֵין לָהֶם הֶפְסֵק:

יח. וְדַע כִּי נֶפֶשׁ הָרָשָׁע אֲשֶׁר כָּל תַּאֲוָתָהּ לְחֶפְצֵי הַגּוּף בְּחַיָּיו, וְנִפְרֶדֶת תַּאֲוָתָהּ מֵעֲבוֹדַת הַבּוֹרֵא וְנִבְדֶּלֶת מִשָּׁרָשֶׁיהָ, תֵּרֵד בְּמוֹתוֹ לְמַטָּה לָאָרֶץ אֶל מְקוֹם תַּאֲוָתָהּ, וִיהִי תוֹלַדְתָּהּ כְּטֶבַע הֶעָפָר לָרֶדֶת וְלֹא לַעֲלוֹת, אֲבָל יַעֲלוּהָ לַמָּרוֹם לְדִין וּלְמִשְׁפָּט וְלִרְאוֹת אֵיךְ הֶחֱלִיפָה מָרוֹם בִּשְׁאוֹל כַּאֲשֶׁר יַעֲלוּ אֶת הָאֶבֶן עַל יְדֵי כַּף הַקֶּלַע. וְאַחֲרֵי עֲלוֹתָהּ לַמָּרוֹם, תֵּרֵד בְּטִבְעָהּ לְמַטָּה לָאָרֶץ, כַּאֲשֶׁר הָאֶבֶן חוֹזֶרֶת וְנוֹפֶלֶת לָאָרֶץ אַחֲרֵי הַזְּרִיקָה, שֶׁנֶּאֱמַר (שמואל א כה, כט): וְהָיְתָה נֶפֶשׁ אֲדֹנִי צְרוּרָה בִּצְרוֹר הַחַיִּים אֵת יְיָ אֱלֹהֶיךָ וְאֵת נֶפֶשׁ אֹיְבֶיךָ יְקַלְּעֶנָּה בְּתוֹךְ כַּף הַקָּלַע:

וְאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בְּמִדְרַשׁ מִשְׁלֵי אַחַת נִשְׁמָתָן שֶׁל צַדִּיקִים וְאַחַת נִשְׁמָתָן שֶׁל רְשָׁעִים עוֹלוֹת לַמָּרוֹם, אֶלָּא שֶׁנִּשְׁמָתָן שֶׁל רְשָׁעִים חוֹזְרוֹת וְיוֹרְדוֹת וּמִטָּרְפוֹת לָאָרֶץ,

שֶׁנֶּאֱמַר: וְאֵת נֶפֶשׁ אֹיְבֶיךָ יְקַלְּעֶנָּה וְגוֹ׳. וְנֶאֱמַר (משלי יא, ז): בְּמוֹת אָדָם רָשָׁע תֹּאבַד תִּקְוָה, כִּי לֹא תִהְיֶה תִקְוָה לְנֶפֶשׁ הָרָשָׁע לָצֵאת מֵחֹשֶׁךְ לְאוֹר, שֶׁנֶּאֱמַר עַל נֶפֶשׁ הָרָשָׁע (תהלים מט, כ): תָּבֹא עַד דּוֹר אֲבוֹתָיו עַד נֶצַח לֹא יִרְאוּ אוֹר:

יט. הִנֵּה נִתְבָּאֵר כִּי נִשְׁמַת הָרְשָׁעִים יוֹרֶדֶת לִשְׁאוֹל, מִשְּׁנֵי מִקְרָאוֹת שֶׁזָּכַרְנוּ וּמִדִּבְרֵי חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה. וְעוֹד נֶאֱמַר (משלי טו, כד): אֹרַח חַיִּים לְמַעְלָה לְמַשְׂכִּיל לְמַעַן סוּר מִשְּׁאוֹל מָטָּה. וְעוֹד נֶאֱמַר (קהלת ג, כא): מִי יוֹדֵעַ רוּחַ בְּנֵי הָאָדָם הָעֹלָה הִיא לְמָעְלָה וְרוּחַ הַבְּהֵמָה הַיֹּרֶדֶת הִיא לְמַטָּה לָאָרֶץ. פֵּרוּשׁ, מִי יַכִּיר הַצַּדִּיקִים וְהָרְשָׁעִים בָּעוֹלָם הַזֶּה? כִּי יֵשׁ רְשָׁעִים אֲשֶׁר מַעֲשֵׂיהֶם בְּמַחְשָׁךְ וְלֹא יַכִּירוּ בָהֶם בְּנֵי אָדָם, וְיֵשׁ צַדִּיקִים שֶׁיִּירְאוּ שָׁמַיִם בַּסֵּתֶר, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר (מיכה ו, ח): וְהַצְנֵעַ לֶכֶת. וַיִּקְרָא לְנֶפֶשׁ הָרָשָׁע נֶפֶשׁ הַבְּהֵמָה, מִפְּנֵי שֶׁנִּמְשֶׁכֶת אַחַר הַתַּאֲוָה הַגַּשְׁמִית כַּבְּהֵמָה, וְכָעִנְיָן שֶׁכָּתוּב (יונה ד, יא): אֲשֶׁר לֹא יָדַע בֵּין יְמִינוֹ לִשְׂמֹאלוֹ וּבְהֵמָה רַבָּה. וּלְנֶפֶשׁ הַצַּדִּיקִים קָרָא רוּחַ בְּנֵי הָאָדָם, וְכָעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר (יחזקאל לד, לא): אָדָם אַתֶּם:

וּבֵאוּר לְשׁוֹן הַמִּקְרָא כֵּן הוּא, מִי יוֹדֵעַ רוּחַ בְּנֵי הָאָדָם וְהֵם הַצַּדִּיקִים הָעוֹלָה הִיא לְמַעְלָה, כִּי יֵשׁ הַרְבֵּה צַדִּיקִים שֶׁאֵין אָדָם יָכוֹל לִגְזוֹר עֲלֵיהֶם בָּעוֹלָם הַזֶּה שֶׁהֵם צַדִּיקִים בֶּאֱמֶת וְכִי תַעֲלֶה נַפְשָׁם לַמָּרוֹם, כָּעִנְיַן מַה שֶּׁנֶּאֱמַר (שמואל א טז, ז): כִּי הָאָדָם יִרְאֶה לַעֵינַיִם וַיְיָ יִרְאֶה לַלֵּבָב, וְגַם כִּי רַבִּים מִן הַצַּדִּיקִים הֵם יִרְאֵי שָׁמַיִם בַּסֵּתֶר וְאֵין צִדְקָתָם מוּדַעַת, וְכָעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר (מיכה ו, ט): וְהַצְנֵעַ לֶכֶת [עִם אֱלֹהֶיךָ]. וְיִקְרָא לְנֶפֶשׁ הָרָשָׁע, נֶפֶשׁ הַבְּהֵמָה מִפְּנֵי שֶׁנִּמְשֶׁכֶת אַחַר הַתַּאֲוָה הַגַּשְׁמִית כַּבְּהֵמָה וּכְעִנְיַן שֶׁכָּתוּב (יונה ד, יא): אֲשֶׁר לֹא יָדַע בֵּין יְמִינוֹ לִשְׂמֹאלוֹ וּבְהֵמָה רַבָּה. וּלְנֶפֶשׁ הַצַּדִּיקִים יִקְרָא רוּחַ בְּנֵי הָאָדָם, וּכְעִנְיַן שֶׁנֶּאֱמַר (יחזקאל לד, לא): אָדָם אַתֶּם, וּבֵאוּר לְשׁוֹן הַמִּקְרָא כֵּן הוּא, מִי יוֹדֵעַ רוּחַ בְּנֵי אָדָם וְהֵם הַצַּדִּיקִים הָעוֹלָה הִיא לְמַעְלָה, כִּי יֵשׁ צַדִּיקִים בֶּאֱמֶת וְכִי תַעֲלֶה נַפְשָׁם לַמָּרוֹם, כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר (ש״א טז, יז): כִּי הָאָדָם יִרְאֶה לַעֵינַיִם וַיְיָ יִרְאֶה לַלֵּבָב. וְגַם כִּי רַבִּים מִן הַצַּדִּיקִים הֵם יִרְאֵי שָׁמַיִם בַּסֵּתֶר וְאֵין צִדְקָתָם מוּדַעַת וּכְעִנְיַן שֶׁנֶּאֱמַר (מיכה ו, ח): וְהַצְנֵעַ לֶכֶת עִם אֱלֹהֶיךָ, וְרוּחַ הַבְּהֵמָה וְגוֹ׳ גַּם יֵשׁ רְשָׁעִים רַבִּים שֶׁאֵין אָדָם מַכִּיר בְּמַעֲשֵׂיהֶם, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר (ישעיה כט, טו): וְהָיָה בְמַחְשָׁךְ מַעֲשֵׂיהֶם וַיֹּאמְרוּ מִי רֹאֵנוּ וּמִי יֹדְעֵנוּ. וְכֵן פֵּרְשׁוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (קהלת רבה ג, כא): כִּי רוּחַ בְּנֵי הָאָדָם, אֵלּוּ הַצַּדִּיקִים. וְרוּחַ הַבְּהֵמָה, אֵלּוּ הָרְשָׁעִים:

וְלֹא יוּכַל אִישׁ לוֹמַר כִּי הָיָה מִסְתַּפֵּק עַל נִשְׁמַת הָאָדָם אִם תַּעֲלֶה לְמַעְלָה, כִּי הִנֵּה כָּתוּב (קהלת יב, ז): וְהָרוּחַ תָּשׁוּב אֶל הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר נְתָנָהּ. וְעוֹד, אֵיךְ יִסְתַּפֵּק עַל רוּחַ

הַבְּהֵמָה אִם יוֹרֶדֶת לְמַטָּה, הֲלֹא רוּחַ הַבְּהֵמָה מִן הָאָרֶץ וְאֵיךְ תַּעֲלֶה? וְנִתְבָּאֵר בַּתּוֹרָה, כִּי נִשְׁמַת הָאָדָם עֶלְיוֹנִית, כִּי כָּתוּב עַל נֶפֶשׁ הַבְּהֵמָה כִּי הִיא מִן הָאָרֶץ, שֶׁנֶּאֱמַר (בראשית א, כד): תּוֹצֵא הָאָרֶץ נֶפֶשׁ חַיָּה לְמִינָהּ, וְעַל נִשְׁמַת הָאָדָם כָּתוּב (בראשית ב, ז): וַיִּפַּח בְּאַפָּיו נִשְׁמַת חַיִּים, עַל כֵּן תַּעֲלֶה נִשְׁמַת הָאָדָם בְּמוֹת הַגּוּף לְמַעְלָה, כִּי כָּל הַדְּבָרִים שָׁבִים אֶל שָׁרְשָׁם, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר (קהלת יב, ז): וְיָשֹׁב הֶעָפָר עַל הָאָרֶץ כְּשֶׁהָיָה וְהָרוּחַ תָּשׁוּב אֶל הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר נְתָנָהּ. וְנֶאֱמַר עַל נִשְׁמַת הַצַּדִּיקִים (זכריה ג, ז): וְנָתַתִּי לְךָ מַהְלְכִים בֵּין הָעֹמְדִים הָאֵלֶּה. פֵּרוּשׁ, בֵּין הַמַּלְאָכִים שֶׁהֵם עוֹמְדִים וְקַיָּמִים, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים קמח, ו): וַיַּעֲמִידֵם לָעַד לְעוֹלָם, וְנֶאֱמַר (דניאל ז, טז): קִרְבֵת עַל חַד מִן קָאֲמַיָּא. וְאָמְרוּ [רַבּוֹתֵינוּ] זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שבת קנב, ב): נַפְשׁוֹתֵיהֶן שֶׁל צַדִּיקִים גְּנוּזוֹת תַּחַת כִּסֵּא הַכָּבוֹד, שֶׁנֶּאֱמַר (שמואל א כה, כט): וְהָיְתָה נֶפֶשׁ אֲדֹנִי צְרוּרָה בִּצְרוֹר הַחַיִּים:

וְכָל אַנְשֵׁי לֵבָב יַחְשְׁבוּ הָעוֹלָם הַזֶּה כְּמוֹ דִּירַת עֲרַאי, וְלֹא יִשְׁתַּמְּשׁוּ בּוֹ רַק לַעֲבוֹדַת הַבּוֹרֵא יִתְבָּרַךְ, וְיָכִינוּ בּוֹ צֵדָה לְנַפְשָׁם, כִּי אִם שָׁנִים רַבּוֹת יִחְיֶה הָאָדָם וְאִלּוּ חָיָה אֶלֶף שָׁנִים פַּעֲמַיִם, אַחֲרֵי שֶׁיֵּשׁ מִסְפָּר לְשָׁנָיו, יִכְלֶה הַמִּסְפָּר וְסוֹפוֹ כְּלֹא הָיָה יִהְיֶה. וְעוֹלַם הַגְּמוּל אֵין לוֹ תַכְלִית, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר (איוב טז, כב): כִּי שְׁנוֹת מִסְפָּר יֶאֱתָיוּ וְאֹרַח לֹא אָשׁוּב אֶהֱלֹךְ. אַף כִּי יְמֵי הָאָדָם כְּצֵל עוֹבֵר, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים צ, י): יְמֵי שְׁנוֹתֵינוּ בָּהֶם שִׁבְעִים שָׁנָה וְגוֹ׳. וְנֶאֱמַר (תהלים קמד, ד): יָמָיו כְּצֵל עוֹבֵר, וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (קהלת רבה א, ג): לֹא כְּצִלּוֹ שֶׁל אִילָן וְלֹא כְּצִלּוֹ שֶׁל כֹּתֶל, אֶלָּא כְּצֵל עוֹף הַפּוֹרֵחַ וְעוֹבֵר. רְצוֹנָם לוֹמַר, כִּי חַיָּב הָאָדָם לְהַמְשִׁיל הָעוֹלָם הַזֶּה בִּלְבָבוֹ כְּצֵל עוֹף הַפּוֹרֵחַ וּבְרֶגַע קָטֹן עוֹבֵר, גַּם כִּי אֵין הָאָדָם יוֹדֵעַ אִם הַיּוֹם כָּאן וּלְמָחָר בַּקֶּבֶר, וְנִמְצָא בְּהִשְׁתַּדְּלוֹ וְטָרְחוֹ עַל יוֹם מָחָר כִּי הוּא מִצְטַעֵר עַל עוֹלָם שֶׁאֵינוֹ שֶׁלּוֹ. וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (סנהדרין ק, ב): אַל תָּצֵר צָרַת מָחָר כִּי לֹא תֵדַע מַה יֵּלֶד יוֹם:

כ. וְעִקַּר סֵפֶר קֹהֶלֶת חִבְּרוֹ שְׁלֹמֹה עָלָיו הַשָּׁלוֹם, לְמַעַן יָשִׂים הָאָדָם עַל לִבּוֹ כִּי הָעוֹלָם הֲבֵל הֲבָלִים וְלֹא יִשְׁתַּמֵּשׁ בּוֹ זוּלָתִי לַעֲבוֹדַת הַבּוֹרֵא יִתְבָּרַךְ, וְהוֹדִיעַ כַּוָּנָתוֹ בִּפְתִיחָתוֹ וַחֲתִימָתוֹ, כִּי פָּתַח וְאָמַר (קהלת א, ב): הֲבֵל הֲבָלִים אָמַר קֹהֶלֶת הֲבֵל הֲבָלִים הַכֹּל הָבֶל. וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (קה״ר ג, יג): אִלּוּ אָדָם אַחֵר הָיָה אוֹמֵר כֵּן, הָיִינוּ אוֹמְרִים אוּלַי לֹא אָסַף שְׁתֵּי פְּרוּטוֹת מִיָּמָיו, עַל כֵּן נֶחְשַׁב הָעוֹלָם הֶבֶל בְּעֵינָיו. אָכֵן שְׁלֹמֹה שֶׁנִּכְתַּב עָלָיו (מ״א י, כז): וַיִּתֵּן הַמֶּלֶךְ אֶת הַכֶּסֶף בִּירוּשָׁלַיִם כָּאֲבָנִים, לוֹ נָאֶה לוֹמַר כִּי הָעוֹלָם הֲבֵל הֲבָלִים. וְחָתַם סִפְרוֹ וְאָמַר (קהלת יב, יג): סוֹף דָּבָר הַכֹּל נִשְׁמָע אֶת הָאֱלֹהִים יְרָא וְאֶת מִצְוֹתָיו שְׁמוֹר כִּי זֶה כָּל הָאָדָם:

כא. וּמִי שֶׁחֲנָנוֹ הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ דֵּעָה, יָשִׁיב אֶל לִבּוֹ כִּי הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ שְׁלָחוֹ בָּעוֹלָם הַזֶּה לִשְׁמוֹר מִשְׁמַרְתּוֹ וְתוֹרָתוֹ וְחֻקּוֹתָיו וּמִצְוֹתָיו, וְלֹא יִפְקַח עֵינָיו זוּלָתִי לַעֲשׂוֹת שְׁלִיחוּתוֹ. וּלְקֵץ הַיָּמִים, אִם עָשָׂה שְׁלִיחוּתוֹ בֶּאֱמוּנָה, יָשׁוּב וּבָא בְרִנָּה, וְשִׂמְחַת עוֹלָם עַל רֹאשׁוֹ, כְּעֶבֶד אֲשֶׁר שְׁלָחוֹ הַמֶּלֶךְ לְעֵבֶר הַיָּם, שֶׁאֵין עֵינָיו וְלִבּוֹ זוּלָתִי עַל דְּבַר שְׁלִיחוּתוֹ עַד שׁוּבוֹ אֶל אֲדוֹנָיו. וְכֵן אָמַר שְׁלֹמֹה עָלָיו הַשָּׁלוֹם (משלי כב, יט כא): לִהְיוֹת בַּיְיָ מִבְטַחֶךָ וְגוֹ׳, לְהוֹדִיעֲךָ קֹשְׁטְ אִמְרֵי אֱמֶת לְהָשִׁיב אֲמָרִים אֱמֶת לְשֹׁלְחֶךָ:

כב. וּמִן הַדְּבָרִים שֶׁאָדָם חַיָּב לִזְכּוֹר בַּעֲבוּרָם יוֹם הַמָּוֶת, כְּדֵי שֶׁלֹּא יִתְבַּטֵּל וְאַל תִּרְפֶּינָה יָדָיו מֵעֲבוֹדַת הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ, וְתִדַּד שְׁנָתוֹ מֵעֵינָיו לַעֲמוֹל בַּתּוֹרָה וּלְהִתְבּוֹנֵן בְּיִרְאַת הַשֵּׁם וּלְתַקֵּן מִדּוֹת נַפְשׁוֹ, וּלְהַשִּׂיג מַעֲלוֹת הַיִּרְאָה וְהָאַהֲבָה, וְלַחְשׁוֹב מַחֲשָׁבוֹת אֵיךְ יַגְדִּיל וְיַאְדִּיר מִצְוֹת לִהְיוֹת לְנַפְשׁוֹ סְגֻלָּה וְאוֹצָר, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר (משלי י, ח): חֲכַם לֵב יִקַּח מִצְוֹת, כִּי יֵדַע וְיִזְכּוֹר שֶׁהַיָּמִים קְצָרִים, כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (אבות פ״ב מ״כ): הַיּוֹם קָצֵר, וְהַמְּלָאכָה מְרֻבָּה, וְהַפּוֹעֲלִים עֲצֵלִים וּבַעַל הַבַּיִת דּוֹחֵק:

כג. וּמִי שֶׁאֵינוֹ זוֹכֵר יוֹם הַמָּוֶת תָּמִיד, דּוֹמֶה בְעֵינָיו שֶׁיֵּשׁ לוֹ פְּנַאי וּמִתּוּן לְהַשִּׂיג חֶפְצוֹ. וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (אבות פ״ד, משנה כב): יָפָה שָׁעָה אַחַת בִּתְשׁוּבָה וּמַעֲשִׂים טוֹבִים בָּעוֹלָם הַזֶּה מִכָּל חַיֵּי הָעוֹלָם הַבָּא, וְיָפָה שָׁעָה אַחַת שֶׁל קוֹרַת רוּחַ בָּעוֹלָם הַבָּא מִכָּל חַיֵּי הָעוֹלָם הַזֶּה:

כד. וְכֵן אָמַר שְׁלֹמֹה הַמֶּלֶךְ עָלָיו הַשָּׁלוֹם (קהלת ט, ד): כִּי מִי אֲשֶׁר יְחֻבַּר אֶל כָּל הַחַיִּים יֵשׁ בִּטָּחוֹן כִּי לְכֶלֶב חַי הוּא טוֹב מִן הָאַרְיֵה הַמֵּת. פֵּרוּשׁ, שְׁבַח חַיֵּי הָעוֹלָם הַזֶּה לְעִנְיַן הַתְּשׁוּבָה וּפְעֻלַּת הַמִּצְוָה וְהַשָּׂגַת מַעֲלוֹת הַנֶּפֶשׁ, וְהוּא הַבִּטָּחוֹן הַנִּמְצָא לַאֲשֶׁר יְחֻבַּר אֶל הַחַיִּים. וּפֵרוּשׁ כִּי לְכֶלֶב חַי, כִּי הָאָדָם הַפָּחוּת בַּחַיִּים, יָכוֹל לְהוֹסִיף מַעֲלוֹת בְּנַפְשׁוֹ מַה שֶּׁלֹּא יוּכַל לַעֲשׂוֹת כֵּן הֶחָכָם וְהַצַּדִּיק הַמֵּת. וּבְמָקוֹם אַחֵר בִּזָּה וְגִנָּה הָעוֹלָם הַזֶּה לְעִנְיַן הַשָּׂגַת תַּעֲנוּגָיו וּכְבוֹדוֹ, וְאָמַר (שם א, ג): מַה יִּתְרוֹן לָאָדָם בְּכָל עֲמָלוֹ שֶׁיַּעֲמֹל תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ. עוֹד אָמַר (קהלת ד, ב): וְשַׁבֵּחַ אֲנִי אֶת הַמֵּתִים שֶׁכְּבָר מֵתוּ מִן הַחַיִּים אֲשֶׁר הֵמָּה חַיִּים עֲדֶנָה:

כה. וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (אבות פ״ג, מ״א): הִסְתַּכֵּל בִּשְׁלֹשָׁה דְבָרִים וְאֵין אַתָּה בָא לִידֵי עֲבֵרָה. מֵאַיִן בָּאתָ, מִטִּפָּה סְרוּחָה. וּלְאָן אַתָּה הוֹלֵךְ, לִמְקוֹם עָפָר רִמָּה וְתוֹלֵעָה. וְלִפְנֵי מִי אַתָּה עָתִיד לִתֵּן דִּין וְחֶשְׁבּוֹן, לִפְנֵי מֶלֶךְ מַלְכֵי הַמְּלָכִים הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא. בֵּאוּר הַדָּבָר, כַּאֲשֶׁר תַּחְשׁוֹב מֵאַיִן בָּאתָ, תַּכְנִיעַ נַפְשְׁךָ וְתִשְׂנָא

הַגַּאֲוָה. וְכַאֲשֶׁר תִּזְכּוֹר לְאָן אַתָּה הוֹלֵךְ, תִּבְזֶה הָעוֹלָם הַזֶּה וְתַכִּיר כִּי מוֹתָרוֹ אַיִן, וְלֹא תִתְעַסֵּק בּוֹ זוּלָתִי לַעֲבוֹדַת הַבּוֹרֵא יִתְבָּרַךְ. וְכַאֲשֶׁר תָּשִׁיב אֶל לִבְּךָ לִפְנֵי מִי אַתָּה עָתִיד לִתֵּן אֶת הַחֶשְׁבּוֹן, יְהִי מוֹרָא שָׁמַיִם עָלֶיךָ. וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ב"ר ט, ה): (בראשית א, לא) וַיַּרְא אֱלֹהִים אֶת כָּל אֲשֶׁר עָשָׂה וְהִנֵּה טוֹב מְאֹד, זֶה הַמָּוֶת. כִּי גַּם הַמָּוֶת טוֹב, לְהַכְנִיעַ הַנְּפָשׁוֹת, וְלִהְיוֹת חִתַּת אֱלֹהִים עַל הַלְּבָבוֹת, וּלְבִלְתִּי עֲשׂוֹת הָעוֹלָם הַזֶּה עִקָּר:

וְיֵשׁ אֲנָשִׁים שֶׁאֵינָם נוֹתְנִין פְּנַאי לְנַפְשָׁם לִקְבּוֹעַ עִתִּים לְהָבִין לְאַחֲרִיתָם מִטִּרְדָּתָם בְּקִנְיָנֵי הָעוֹלָם, כָּעִנְיָן שֶׁכָּתוּב (איוב ד, כא): הֲלֹא נִסַּע יִתְרָם בָּם יָמוּתוּ וְלֹא בְחָכְמָה. פֵּרוּשׁ, הֲלֹא נִסַּע יִתְרָם מָמוֹנָם מֵהֶם בִּנְסִיעָתָם, הִנֵּה כִּי אֵין לוֹ בָּהֶם תּוֹעֶלֶת, אֲבָל אָבַד מֵהֶם טוֹבָה הַרְבֵּה, כִּי גָּרַם לָהֶם אֲשֶׁר יָמוּתוּ וְלֹא בְחָכְמָה, כִּי לֹא חָכְמוּ לְהָבִין לְאַחֲרִיתָם וּלְתַקֵּן נַפְשָׁם וּלְהָכִין צֵדָה לְדַרְכָּם, כָּעִנְיָן שֶׁכָּתוּב (דברים לב, כט): לוּ חָכְמוּ יַשְׂכִּילוּ זֹאת יָבִינוּ לְאַחֲרִיתָם:

כו. וְהִנֵּה נַחְתּוֹם הָעִנְיָן הַזֶּה בְּמַאֲמָר נִכְבָּד אֲשֶׁר לַחֲכָמֵי יִשְׂרָאֵל זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (אבות פ"א מי"ד): הָיָה הִלֵּל עָלָיו הַשָּׁלוֹם אוֹמֵר, אִם אֵין אֲנִי לִי מִי לִי, וּכְשֶׁאֲנִי לְעַצְמִי מָה אֲנִי, וְאִם לֹא עַכְשָׁיו אֵימָתַי. בֵּאוּר הַדָּבָר, אִם הָאָדָם לֹא יְעוֹרֵר נַפְשׁוֹ, מַה יּוֹעִילוּהוּ הַמּוּסָרִים, כִּי אַף עַל פִּי שֶׁנִּכְנָסִים בְּלִבּוֹ בְּיוֹם שָׁמְעוֹ, יְשַׁכְּחֵם הַיֵּצֶר וְיַעֲבִירֵם מִלְּבָבוֹ, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר (הושע ו, ד): וְחַסְדְּכֶם כַּעֲנַן בֹּקֶר. וְנֶאֱמַר (משלי י, כ): כֶּסֶף נִבְחָר לְשׁוֹן צַדִּיק לֵב רְשָׁעִים כִּמְעָט. פֵּרוּשׁ, מוּסַר הַצַּדִּיק, זַךְ בְּלִי סִיג, וּלְשׁוֹנוֹ נִבְחָר. אֲבָל לֵב הָרְשָׁעִים הַשּׁוֹמְעִים מוּסָרוֹ, רֶגַע אֶחָד הוּא, מִלְּשׁוֹן (תהלים פא, טו): כִּמְעַט אוֹיְבֵיהֶם אַכְנִיעַ, עִנְיָנוֹ, כְּרֶגַע אוֹיְבֵיהֶם אַכְנִיעַ. וְיִקָּרֵא לֵב, הַלֵּב הַנָּבוֹן וְהַמְתֻקָּן, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (משלי טו, לב): וְשׁוֹמֵעַ תּוֹכַחַת קוֹנֶה לֵּב, (שם יז, טז): לִקְנוֹת חָכְמָה וְלֵב אָיִן. אָכֵן צָרִיךְ הָאָדָם בְּשָׁמְעוֹ הַמּוּסָר לְעוֹרֵר נַפְשׁוֹ וְלָשׂוּם הַדְּבָרִים אֶל לִבּוֹ, וְלַחְשׁוֹב בָּהֶם תָּמִיד, וַעֲלֵיהֶם יוֹסִיף לֶקַח, וּמִלִּבּוֹ יוֹצִיא מִלִּין, וְיִתְבּוֹדֵד בְּחַדְרֵי רוּחוֹ, וְיָשׁוּב יַהֲפוֹךְ יַד תּוֹכַחְתּוֹ עַל נַפְשׁוֹ, וְלֹא יִסְמוֹךְ עַל תּוֹכַחַת הַמּוֹכִיחַ לְבַדּוֹ, וְתוֹכַחְתּוֹ לַבְּקָרִים וְלִרְגָעִים תִּהְיֶה, עַד אֲשֶׁר תְּקַבֵּל נַפְשׁוֹ הַמּוּסָר וְעַד אֲשֶׁר תִּטְהָר:

וּכְשֶׁאֲנִי לְעַצְמִי מָה אֲנִי, גַּם כְּשֶׁאֲנִי לִי לְהִשְׁתַּדֵּל לְתַקֵּן נַפְשִׁי בְּכָל כֹּחִי, וַאֲנִי הוֹגֶה בַּחָכְמָה בְּכָל עֵת, מָה אֲנִי, כִּי הַשָּׂגַת הָאָדָם קְצָרָה וְדַלָּה, וְעִם הַטֹּרַח וְהַתִּקּוּן יַשִּׂיג מְעַט מִן הַמַּעֲלוֹת. רְאֵה מִי אָנֹכִי וּמֶה חַיַּי כְּשֶׁאֵין אֲנִי לְעַצְמִי לְהִשְׁתַּדֵּל וְלִטְרוֹחַ לְתַקֵּן נַפְשִׁי. וְהַמָּשָׁל בָּזֶה מִן הַשָּׂדֶה שֶׁהוּא זְבוּרִית, כִּי עִם רֹב הַטֹּרַח בְּתִקּוּנוֹ וְעִם רֹב

עֲבוֹדָה יוֹצִיא זֶרַע מְעָט. וְאִם לֹא יִטְרְחוּ בְתִקּוּנוֹ, לֹא יַצְמִיחַ וְלֹא יַעֲלֶה בוֹ כָּל עֵשֶׂב, אֲבָל קוֹץ וְדַרְדַּר יַצְמִיחַ. רַק הַשָּׂדֶה אֲשֶׁר הוּא עִדִּית, גַּם כִּי לֹא יִטְרַח בַּעֲבוֹדָתוֹ, יִמְצָא בִזְרִיעָתוֹ תּוֹעֶלֶת. וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (אבדר״נ טז): בְּעִנְיַן מַה שֶּׁכָּתוּב (תהלים קג, יד): כִּי הוּא יָדַע יִצְרֵנוּ, מָשָׁל לְמֶלֶךְ שֶׁנָּתַן שָׂדֶה לַעֲבָדָיו וְהִזְהִירָם לְעָבְדָהּ וּלְשָׁמְרָהּ וּלְהָבִיא לוֹ מִמֶּנָּה שְׁלֹשִׁים כּוֹר בְּכָל שָׁנָה, וְהֵם טָרְחוּ בָהּ וְעָבְדוּ אוֹתָהּ הֵיטֵב וְהֵבִיאוּ מִמֶּנָּה לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ חֲמִשָּׁה כוֹרִים. אָמַר לָהֶם, מַה זֹּאת עֲשִׂיתֶם? אָמְרוּ לוֹ, אֲדוֹנֵנוּ הַמֶּלֶךְ, שָׂדֶה שֶׁנָּתַתָּ לָנוּ זִבּוּרִית הִיא, וַאֲנַחְנוּ בְּכָל כֹּחֵנוּ עָבַדְנוּ אוֹתָהּ, וְעִם כָּל הַטֹּרַח לֹא עָשְׂת אֶת הַתְּבוּאָה יוֹתֵר מִזֶּה הַשִּׁעוּר:

וְאִם לֹא עַכְשָׁיו, אֵימָתַי, אֵין רָאוּי לִי לְאַחֵר יוֹם אוֹ יוֹמַיִם הִשְׁתַּדְּלוּתִי בְּתִקּוּן נַפְשִׁי וּבִקְבִיעוּת עִתִּים לַתּוֹרָה, כִּי אִם אוֹמַר אֲקַוֶּה לְעֵת הַפְּנַאי וְעַד הֱיוֹת בְּיָדִי כֶּסֶף דֵּי סִפּוּקִי, הִנֵּה טִרְדוֹת הָעוֹלָם אֵינָן פּוֹסְקוֹת, כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (אבות פ״ב, מ״ה): אַל תֹּאמַר לִכְשֶׁאֶפָּנֶה אֶשְׁנֶה, שֶׁמָּא לֹא תִפָּנֶה:

כז. וְהַשֵּׁנִית, אַחֲרֵי אֲשֶׁר יֶאֱסוֹף וְיִכְנוֹס, עוֹד יִכְסוֹף לֶאֱסוֹף, כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (קה״ר א, יג): אֵין אָדָם יוֹצֵא מִן הָעוֹלָם וַחֲצִי תַאֲוָתוֹ בְּיָדוֹ, יֵשׁ בְּיָדוֹ מָנֶה מִתְאַוֶּה לַעֲשׂוֹתוֹ מָאתַיִם, הִשִּׂיגָה יָדוֹ מָאתַיִם מִתְאַוֶּה לַעֲשׂוֹתָם אַרְבַּע מֵאוֹת. וְכֵן כָּתוּב (קהלת ה, ט): אֹהֵב כֶּסֶף לֹא יִשְׂבַּע כֶּסֶף:

כח. וְהַשְּׁלִישִׁית, הַזְּמַן מִתְמַעֵט וְהַמְּלָאכָה מְרֻבָּה, מְלֶאכֶת הַתּוֹרָה וְתִקּוּן הַנֶּפֶשׁ וְהַשָּׂגַת הַמַּעֲלוֹת, כְּמוֹ הָאַהֲבָה, וְהַיִּרְאָה וְהַדְּבֵקוּת, כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (אבות פ״ב, מ״כ): הַיּוֹם קָצֵר וְהַמְּלָאכָה מְרֻבָּה:

כט. הָרְבִיעִית, כַּאֲשֶׁר יְאַחֵר תִּקּוּן נַפְשׁוֹ, יִקְרֵהוּ עָוֹן וְיִכָּשֵׁל בַּעֲבֵרוֹת תָּמִיד:

ל. הַחֲמִישִׁית, בְּאִחוּר תִּקּוּן הַנֶּפֶשׁ, הַיֵּצֶר הוֹלֵךְ וּמִתְגַּבֵּר, וְיַקְשִׁיחַ הַלֵּב, וְיִקְשֶׁה עָלָיו לְתַקֵּן נַפְשׁוֹ אַחַר כֵּן, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב (משלי כד, לא): וְהִנֵּה עָלָה כֻלּוֹ קִמְּשׂוֹנִים. וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, כַּאֲשֶׁר הַיֵּצֶר קָשׁוּר בַּעֲבֵרָה יִדְמֶה כְּעִנְיַן הַמִּינוּת וְלֹא תַשִּׂיג יָדוֹ לְטָהֳרָתוֹ. וְאָמְרוּ בַּמּוּסָרִים, הַהֶרְגֵּל עַל כָּל דָּבָר, שִׁלְטוֹן:

לא. הַשִּׁשִּׁית, אוּלַי לֹא יִמָּשְׁכוּ יָמָיו וְיָמוּת טֶרֶם יַשְׁלִים חֹק הַתְּשׁוּבָה, עַל כֵּן הִזְהִיר עָלָיו הַשָּׁלוֹם (קהלת ט, ח): בְּכָל עֵת יִהְיוּ בְגָדֶיךָ לְבָנִים:

לב. הַשְּׁבִיעִית, בְּהִתְאַחֲרוֹ מִן הַתְּשׁוּבָה, יִהְיוּ עֲוֹנוֹתָיו יְשָׁנִים, וְיִשְׁכַּח יְגוֹנָם, וְלֹא יִדְאַג לָהֶם כַּאֲשֶׁר בַּתְּחִלָּה:

לג. הַשְּׁמִינִית, בְּבוֹאוֹ בַּיָּמִים וְיֶחֱלַשׁ כֹּחַ הַיֵּצֶר, לֹא יְקַבֵּל שָׂכָר עַל הַתְּשׁוּבָה כַּאֲשֶׁר בְּתִקּוּן לְבָבוֹ בִּימֵי בְחוּרוֹתָיו. וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ע״ז יט, א): (תהלים קיב, א): אַשְׁרֵי אִישׁ יָרֵא אֶת יְיָ, בְּעוֹדוֹ אִישׁ. וְאָמְרוּ (סנהדרין כב, א): כַּאֲשֶׁר לֹא תִמְצָא יַד הַגַּנָּב לִגְנוֹב, יַחֲזִיק נַפְשׁוֹ כְּאִישׁ שָׁלוֹם:

לד. הַתְּשִׁיעִית, בִּימֵי הַזִּקְנָה, בְּהֶעְדֵּר כֹּחַ הַהַרְגָּשׁוֹת, אֵינֶנּוּ עוֹצֵר כֹּחַ לְחַדֵּשׁ מְסִלּוֹת בִּלְבָבוֹ וְלַעֲרוֹךְ מַחֲשָׁבוֹת לְהִלָּחֵם בָּהֶן בְּיִצְרוֹ, וּלְהַשִּׂיג הַמַּעֲלוֹת, וְלִטְרוֹחַ וְלַעֲמוֹל בַּתּוֹרָה וּבַפְּעֻלּוֹת, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (קהלת יב, א): וּזְכֹר אֶת בּוֹרְאֶךָ בִּימֵי בְּחוּרֹתֶיךָ עַד אֲשֶׁר לֹא יָבֹאוּ יְמֵי הָרָעָה וְהִגִּיעוּ שָׁנִים אֲשֶׁר תֹּאמַר אֵין לִי בָהֶם חֵפֶץ. עַל כֵּן רָאוּי לָאָדָם לְהָחִישׁ מִפְלָט לְנַפְשׁוֹ, כָּעִנְיָן שֶׁאָמַר דָּוִד עָלָיו הַשָּׁלוֹם (תהלים קיט, ס): חַשְׁתִּי וְלֹא הִתְמַהְמָהְתִּי לִשְׁמֹר מִצְוֹתֶיךָ:

שַׁעַר שְׁלִישִׁי

בְּבֵאוּר חֹמֶר הַמִּצְוֹת וְהָאַזְהָרוֹת וְחִלּוּקֵי הָעֳנָשִׁים

א. מִפְּנֵי שֶׁהֻזְהַר בַּעַל הַתְּשׁוּבָה לְחַפֵּשׂ דְּרָכָיו, וְכַמָּה לוֹ עֲוֹנוֹת וְחַטָּאוֹת, וְאַחֲרֵי אֲשֶׁר תַּם חֵפֶשׂ מְחֻפָּשׂ, הֻזְהַר לַחְקֹר גֹּדֶל כָּל חֵטְא מֵחֲטָאָיו, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (איכה ג, מ): נַחְפְּשָׂה דְרָכֵינוּ וְנַחְקֹרָה, לְהוֹדַע אֵלָיו כָּל חַטֹּאתָיו אֲשֶׁר חָטָא, כַּמָּה הִגְדִּיל לְאַשְׁמָה בָהּ, כִּי יֵשׁ אַשְׁמָה עַד לַשָּׁמַיִם גְּדוֹלָה, וְיֵשׁ רָעָה כְּנֶגֶד כַּמָּה חֲטָאִים גְּדוֹלִים שְׁקוּלָה. וְהַתְּשׁוּבָה הַגְּדוֹלָה, כְּפִי הֱיוֹת גְּדוֹלִים חִקְרֵי לֵב בָּאֵלֶּה. כִּי לְדַעְתּוֹ רַב הֶעָוֹן וְגָדְלוֹ, נַפְשׁוֹ יָרְעָה לוֹ. אוֹ אָז יִכָּנַע לְבָבָם הֶעָרֵל, וְאָז יִרְצוּ אֶת עֲוֹנָם:

ב. וְעוֹד תּוֹעִיל חֲקִירַת עֹצֶם הֶעָוֹן לְכַסּוֹת כְּלִמָּה פָּנָיו בִּשְׁאֵלַת הַמְּחִילָה, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר (עזרא ט, ו): אֱלֹהַי בֹּשְׁתִּי וְנִכְלַמְתִּי לְהָרִים אֱלֹהַי פָּנַי אֵלֶיךָ, וּלְהֵעָטוֹת בּוּשָׁה עַל נַפְשׁוֹ לִפְנֵי הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ אַחֲרֵי הַבִּטָּחוֹן בִּסְלִיחָתוֹ, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר (יחזקאל טז, סג): לְמַעַן תִּזְכְּרִי וָבֹשְׁתְּ וְגוֹ׳ בְּכַפְּרִי לָךְ לְכָל אֲשֶׁר עָשִׂית, וְלִהְיוֹת לְנֶגֶד עֵינָיו גְּדֻלַּת חֶסֶד הַכַּפָּרָה, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים כו, ג): כִּי חַסְדְּךָ לְנֶגֶד עֵינָי. וְהַמָּשָׁל בָּזֶה, כִּי, אִם חָטָא הָעֶבֶד לַאֲדוֹנָיו וּבָא לְהִכָּנַע לְפָנָיו, אֵין נַפְשׁוֹ אֶל הָעֶבֶד, בִּלְתִּי אַחֲרֵי יְדִיעָתוֹ כֹּבֶד פִּשְׁעוֹ. וְאִם יִדְמֶה בְנַפְשׁוֹ כִּי הַחֵטְא נָקֵל, יִגְדַּל הַקֶּצֶף עָלָיו. לָכֵן יִתְחַיֵּב הַחוֹטֵא לְהַכִּיר עֹצֶם הַחֵטְא וְעָנְשׁוֹ, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר (ש״א כו, כא): הִנֵּה הִסְכַּלְתִּי וָאֶשְׁגֶּה הַרְבֵּה מְאֹד. עַל כֵּן הֻצְרַכְנוּ לְלַמֵּד לִבְנֵי יְהוּדָה, לְתוֹרָה וְלִתְעוּדָה, חֹמֶר הָעֳנָשִׁים לְכָל עָוֹן וּלְכָל חַטָּאת. עַל כֵּן עַל כָּל דִּבְרֵי הַהַקְדָּמָה הַזֹּאת.

וְעוֹד לְתוֹעֶלֶת נִשְׂגָּבָה גְּדוֹלָה וּבְצוּרָה, כִּי רָאֹה רָאִיתִי רֹב הָעָם חוֹשְׁבִים עַל כַּמָּה פְּשָׁעִים כְּבֵדִים כִּי הֵם קַלִּים, וְעַל חַיָּבֵי מִיתוֹת וּכְרֵתוֹת כִּי הַזְּהִירוּת בָּהֶם יִתְרוֹן הֶכְשֵׁר אוֹ מִדַּת חֲסִידוּת, וְנִכְשָׁלִים מִבְּלִי מֵשִׂים וְאֵין תּוֹכַחַת, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר (ישעיה מח, ח): גַּם מֵאָז לֹא פִתְּחָה אָזְנֶךָ. עַל כֵּן הֻצְרַכְנוּ לְהַזְהִירָם וּלְגַלּוֹת אָזְנָם עַל חֹמֶר עֲבֵרוֹת רַבּוֹת, וְכִי יֵשׁ בַּמִּצְוֹת הַקַּלּוֹת דְּרָכִים וּצְדָדִים רַבִּים לְכִלָּיוֹן חָרוּץ וּלְאָבְדַן הַנֶּפֶשׁ. וְרַבִּים מִן הָרְשָׁעִים יַעַזְבוּ דַרְכָּם, כִּי יֵדְעוּ הָאֲבַדּוֹן וְהַהֶפְסֵד אֲשֶׁר בָּהּ, בְּהִגָּלוֹת לָהֶם גֹּדֶל הַחֵטְא וְאֶת אֲשֶׁר נִגְזַר עָלָיו. וְנִכְשָׁלִים יַאַזְרוּ חַיִל לִכְבּוֹשׁ תַּאֲוָתָם, כִּי אֵיכָכָה יוּכְלוּ וְרָאוּ בְּאָבְדַן נַפְשָׁם:

ג. וְהַמָּשָׁל בָּזֶה, לְאָדָם הֶחָפֵץ לָלֶכֶת אֶל עִיר, וַיֹּאמְרוּ לוֹ כִּי הַדֶּרֶךְ מְשֻׁבֶּשֶׁת בְּצִנִּים וּפַחִים וְאַבְנֵי נֶגֶף, וּלְצָרְכּוֹ אֶל הַמָּקוֹם הַהוּא לֹא יֶחְדַּל מִלֶּכֶת. וְהָיָה כִּי יֹאמְרוּ אֵלָיו כִּי שַׁחַל בַּדֶּרֶךְ וְנָמֵר שׁוֹקֵד עָלָיו, אָז יְכַלֶּה רַגְלָיו מִן הַדֶּרֶךְ הַהִיא. עַל כֵּן אָמַר שְׁלֹמֹה עָלָיו הַשָּׁלוֹם (משלי א, ב): לָדַעַת חָכְמָה וּמוּסָר לְהָבִין. פֵּרוּשׁ, כִּשְׁרוֹן הַמַּעֲשֶׂה וַעֲזִיבַת הָעֲבֵרוֹת יִקָּרֵא חָכְמָה, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר (דברים ד, ו): כִּי הִיא חָכְמַתְכֶם וּבִינַתְכֶם. וְאַחַר שֶׁיִּלְמַד וְיֵדַע הַמִּצְוֹת וּמַה הֵם הָעֲבֵרוֹת, צָרִיךְ שֶׁיִּלְמַד גְּנוּת הָעֲבֵרוֹת וְהַהֶפְסֵד וְהָאֲבַדּוֹן הַנִּמְצָא בָהֶן לְהַרְחִיק נַפְשׁוֹ מֵהֶן, וּלְהוֹכִיחַ עַצְמוֹ בְּזִכְרוֹן הָעֳנָשִׁים וּלְיַסֵּר זוּלָתוֹ. וְזֹאת הַיְדִיעָה תִּקָּרֵא מוּסָר, וְלַמּוֹכִיחִים יִנְעַם לִלְמוֹד לָדַעַת זֹאת:

וְעַתָּה נְבָאֵר מַעֲלוֹת חֹמֶר הַמִּצְוֹת וְהָאַזְהָרוֹת וְחִלּוּק הָעֳנָשִׁים:

ד. הַמַּדְרֵגָה הָרִאשׁוֹנָה, חֹמֶר דִּבְרֵי סוֹפְרִים. נִתְחַיַּבְנוּ מִן הַתּוֹרָה לְקַבֵּל תַּקָּנוֹת הַנְּבִיאִים וְהַשּׁוֹפְטִים וְלִשְׁמוֹעַ דִּבְרֵי חֲכָמִים וּלְהִזָּהֵר בְּגִדְרֵיהֶם, שֶׁנֶּאֱמַר (דברים יז, יא): לֹא תָסוּר מִן הַדָּבָר אֲשֶׁר יַגִּידוּ לְךָ יָמִין וּשְׂמֹאל, וְגַם כִּי הֻזְהַרְנוּ מִן הַתּוֹרָה לְקַיֵּם עָלֵינוּ לִהְיוֹת עוֹשִׂים כְּכֹל אֲשֶׁר יוֹרוּנוּ. אָכֵן מִצְוַת עֲשֵׂה מִן הַתּוֹרָה חֲמוּרָה מִדִּבְרֵיהֶם, מִפְּנֵי שֶׁהֻזְכַּר עִקַּר הַדָּבָר בְּסֵפֶר תּוֹרַת הָאֱלֹהִים מְפֹרָשׁ וְצִוָּה הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ עָלָיו בִּפְרָט. וְיֵשׁ דְּרָכִים וּצְדָדִים יִמָּצְאוּן שָׁם דִּבְרֵי סוֹפְרִים חֲמוּרִים מִדִּבְרֵי תוֹרָה, כַּאֲשֶׁר אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (סנהדרין פח, ב): חֹמֶר בְּדִבְרֵי סוֹפְרִים מִדִּבְרֵי תוֹרָה, שֶׁהָאוֹמֵר אֵין תְּפִלִּין לַעֲבוֹר עַל דִּבְרֵי תוֹרָה, פָּטוּר. חָמֵשׁ טוֹטָפוֹת לְהוֹסִיף עַל דִּבְרֵי סוֹפְרִים, חַיָּב. וְכָל הָעוֹבֵר עַל דִּבְרֵי חֲכָמִים חַיָּב מִיתָה (ברכות ד, ב):

ה. וְעַתָּה הֲלֹא לְךָ לָדַעַת, מִפְּנֵי מַה הָעוֹבֵר עַל דִּבְרֵי חֲכָמִים חַיָּב מִיתָה יוֹתֵר מִן הָעוֹבֵר עַל מִצְוַת עֲשֵׂה וְעַל מִצְוַת לֹא תַעֲשֶׂה. וְזֶה פֵּשֶׁר הַדָּבָר, כִּי הָעוֹבֵר עַל דִּבְרֵי חֲכָמִים, אֲשֶׁר מְלָאוֹ לִבּוֹ לַעֲשׂוֹת כֵּן, כִּי תֵקַל מִצְוָתָם בְּעֵינָיו, לֹא מֵהִתְגַּבֵּר יִצְרוֹ

עָלָיו, אֲבָל כִּי תִכְהֶיןָ עֵינָיו מֵרְאוֹת אוֹר דִּבְרֵיהֶם וְלֹא יְהַלֵּךְ לְנֹגַהּ הָאֱמוּנָה, וְלֹא מָשַׁךְ בְּעֹל גְּזֵרָתָם, וְלֹא יִטְרַח לְקַיֵּם מַאֲמָרָם כִּי לֹא נִכְתַּב בְּסֵפֶר הַתּוֹרָה. וְלֹא נָהַג כְּדֶרֶךְ הָעוֹבֵר עַל דִּבְרֵי הַתּוֹרָה אֲשֶׁר נַפְשׁוֹ מָרָה לוֹ וְנָקוֹט בְּפָנָיו וְיִירָא וְיֵצֶר לוֹ כִּי יַשִּׁיאֵהוּ יִצְרוֹ לַחֲטֹא. עַל כֵּן מִשְׁפַּט מָוֶת יִהְיֶה לָאִישׁ, כִּי הִפִּיל דָּבָר אֶחָד מִכָּל דְּבָרָם הַטּוֹב, וְהִנֵּה הוּא כְּאוֹמֵר, נְנַתְּקָה אֶת מוֹסְרוֹתֵימוֹ, וְדוֹמֶה לְמַה שֶּׁכָּתוּב בְּעִנְיַן זָקֵן הַמַּמְרֶה אֶת פִּי חֲכָמִים (דברים יז, יב): וְהָאִישׁ אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה בְזָדוֹן לְבִלְתִּי שְׁמֹעַ אֶל הַכֹּהֵן וְגוֹ׳:

ו. וְהַשֵּׁנִית, כִּי הָאִישׁ הַהוּא רָחוֹק מִן הַתְּשׁוּבָה, אַחֲרֵי אֲשֶׁר אֵין הַדָּבָר חָמוּר עָלָיו כִּי יִשְׁנֶה בְּאִוַּלְתּוֹ תָּמִיד. וְהַחֵטְא הַקַּל עָנְשׁוֹ יוֹתֵר מִן הֶחָמוּר בְּהִכָּשֵׁל בּוֹ הַחוֹטֵא פְּעָמִים רַבּוֹת:

ז. עוֹד אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שה״ש א, ב): כִּי טוֹבִים דֹּדֶיךָ מִיָּיִן, חֲבִיבִין דִּבְרֵי סוֹפְרִים יוֹתֵר מִיֵּינָהּ שֶׁל תּוֹרָה. וַאֲנַחְנוּ צְרִיכִים לְפָרֵשׁ גַּם אֶת זֶה. יָדוֹעַ תֵּדַע, כִּי יִרְאַת הַשֵּׁם יְסוֹד הַמִּצְוֹת, שֶׁנֶּאֱמַר (דברים י, יב): וְעַתָּה יִשְׂרָאֵל מָה יְיָ אֱלֹהֶיךָ שֹׁאֵל מֵעִמָּךְ כִּי אִם לְיִרְאָה אֶת יְיָ אֱלֹהֶיךָ. וּבָזֶה יִרְצֶה הַשֵּׁם אֶת בְּרוּאָיו, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים קמז, יא): רוֹצֶה יְיָ אֶת יְרֵאָיו. וְתַקָּנוֹת חֲכָמִים וְגִדְרֵיהֶם, יְסוֹד לְדֶרֶךְ הַיִּרְאָה, כִּי יַעֲשׂוּ גָּדֵר וְהַרְחָקָה פֶּן תִּגַּע יַד אָדָם בְּאִסּוּר הַתּוֹרָה, כְּבַעַל הַשָּׂדֶה אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה גָּדֵר לְשָׂדֵהוּ מֵאֲשֶׁר יָקָר בְּעֵינָיו, כִּי יָרֵא פֶּן יִכָּנְסוּ בוֹ בְּנֵי אָדָם וְהָיָה לְמִשְׁלַח שׁוֹר וּלְמִרְמַס שֶׂה, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר (ויקרא יח, ל): וּשְׁמַרְתֶּם אֶת מִשְׁמַרְתִּי, עֲשׂוּ מִשְׁמֶרֶת לְמִשְׁמַרְתִּי (יבמות כא, א). וְרֹב הַזְּהִירוּת וְהַגָּדֵר וְהַהַרְחָקָה מִן הָאִסּוּר הֲלֹא זֶה מֵעִקְּרֵי הַמּוֹרָא. וְהַמַּרְבֶּה לְהִזָּהֵר יַגִּיעַ אֶל הַשָּׂכָר הַגָּדוֹל, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים יט, יב): גַּם עַבְדְּךָ נִזְהָר בָּהֶם בְּשָׁמְרָם עֵקֶב רָב. עַל כֵּן אָמְרוּ, חֲבִיבִין דִּבְרֵי סוֹפְרִים יוֹתֵר מִיֵּינָהּ שֶׁל תּוֹרָה, כִּי גִדְרֵיהֶם וּגְזֵרוֹתָם מֵעִקְּרֵי הַיִּרְאָה. וּמִצְוַת הַיִּרְאָה שָׂכָר הַרְבֵּה כְּנֶגֶד מִצְוֹת רַבּוֹת, כִּי הִיא הַיְסוֹד לָהֶם. וְהַדֻּגְמָא לַדָּבָר, כִּי הַנִּזְהָר מֵהִתְיַחֵד עִם אִשָּׁה מִפַּחְדּוֹ פֶּן יִכָּשֵׁל בֶּעָוֹן וְכַאֲשֶׁר גָּזְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, הֲלֹא זֶה מֵאֲשֶׁר זָרַח עַל נַפְשׁוֹ אוֹר יִרְאַת אֱלֹהִים יִתְבָּרַךְ:

ח. וְהִנֵּה הִקְדַּמְנוּ לְךָ בְּשַׁעַר הַיִּרְאָה, כִּי נִתְחַיֵּב הָאָדָם לִרְאוֹת בַּבָּנִים, וּלְהָבִין בָּהֶם, וּלְהַבְדִּיל בֵּין עִקֵּשׁ וּפְתַלְתֹּל וּבֵין הַיָּשָׁר הוֹלֵךְ, לְתוֹעֶלֶת נִשְׂגָּבָה אֲשֶׁר הוֹדַעְנוּךָ. וְהִנֵּה כִּי תִרְאֶה אֲנָשִׁים זוֹלְלִים מְזַלְזְלִים בִּנְטִילַת יָדַיִם, וְיֵשְׁבוּ לֶאֱכוֹל לֶחֶם וְאֵינָם מְבָרְכִים לִפְנֵי אָכְלָם וְאַחַר אָכְלָם, וְכָהֵנָּה רַבּוֹת מִדִּבְרֵי חֲכָמִים וְתַקָּנוֹתָם אֲשֶׁר פּוֹרְצִים גְּדֵרָם, בְּזֹאת יִבָּחֵנוּ, בְּזֹאת תֵּדַע וּבָחַנְתָּ אֶת דַּרְכָּם, כִּי הֵם רָעִים וְחַטָּאִים

לַשֵּׁם מְאֹד וְאַחֲרִיתָם עֲדֵי אוֹבֵד. וַעֲלֵיהֶם אָמְרוּ, כִּי הָעוֹבֵר עַל דִּבְרֵי חֲכָמִים חַיָּב מִיתָה, כִּי הַמַּעֲלָלִים הָאֵלֶּה לֹא יַכְרִיחֵם הַיֵּצֶר עֲלֵיהֶם, וְלֹא תִתְקְפֵם תּוֹלְדוֹת הַחֹמֶר וְהַתַּאֲוָה הַגַּשְׁמִית לַחֲטֹא בָהֶם, אֵין זֶה כִּי אִם רֹעַ לֵב וּפֵרוּק עֹל שָׁמַיִם מֵעַל צַוָּארָם. וְהִנֵּה הֵם כְּכָל הֲמוֹן כַּת הַזֵּדִים הָאוֹמְרִים לָאֵל סוּר מִמֶּנּוּ וְדַעַת דְּרָכֶיךָ לֹא חָפַצְנוּ. גַּם הֵם רְחוֹקִים מִדֶּרֶךְ הָאֱמֶת:

גַּם הַכַּת אֲשֶׁר אֵינָם נִזְהָרִים מִגְּבִינָה שֶׁל גּוֹיִם וּבִשּׁוּלֵי גוֹיִם, כִּי יֵקַלּוּ דִּבְרֵי חֲכָמִים בְּעֵינָם, אַף עַל פִּי שֶׁחוֹטְאִים לְמַלֵּא בִטְנָם, הִנֵּה בָּזוּ לְדִבְרֵי חֲכָמִים וְשָׁבְרוּ עֹל הַתּוֹרָה וְהַמּוֹרָא. גַּם עֲלֵיהֶם אָמְרוּ, הָעוֹבֵר עַל דִּבְרֵי חֲכָמִים חַיָּב מִיתָה, כַּאֲשֶׁר בֵּאַרְנוּ. וְהַשֵּׁנִית, כִּי אַחֲרֵי שֶׁיָּדְעוּ כִּי עַם הַקֹּדֶשׁ נִשְׁמָרִים בְּכָל אֵלֶּה, הַבְדֵּל הִבְדִּילוּ עַצְמָם מֵעַל עַמֵּנוּ וּפֵרְשׁוּ מִדַּרְכֵי צִבּוּר, וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ר״ה יז, א): כִּי הַפּוֹרְשִׁים מִדַּרְכֵי צִבּוּר, יוֹרְדִין לְגֵיהִנֹּם וְנִדּוֹנִין שָׁם לְדוֹרֵי דוֹרוֹת. וְדַע, כִּי הָעוֹבֵר עַל דִּבְרֵי חֲכָמִים, עָנְשׁוֹ בְּיַד בֵּית דִּין לְהַכּוֹתוֹ מַכּוֹת מַרְדּוּת, כְּפִי אֲשֶׁר עֵינֵי בֵית דִּין רוֹאוֹת לְיַסֵּר וְלַעֲנֹשׁ בָּעֵת הַהִיא, אִם לִפְחוֹת מֵאַרְבָּעִים אוֹ לְהוֹסִיף לְהַכּוֹתוֹ עַל אֵלֶּה:

ט. הַמַּדְרֵגָה הַשְּׁנִיָּה, חֹמֶר מִצְוַת עֲשֵׂה. יְסוֹד הַשָּׂכָר וְשֹׁרֶשׁ הַגְּמוּל חֵלֶף הָעֲבוֹדָה בְּקִיּוּם מִצְוַת עֲשֵׂה, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (משלי יג, יג): וִירֵא מִצְוָה הוּא יְשֻׁלָּם, וְנֶאֱמַר (מלאכי ג, יח): וְשַׁבְתֶּם וּרְאִיתֶם וְגוֹ׳, בֵּין עֹבֵד אֱלֹהִים לַאֲשֶׁר לֹא עֲבָדוֹ. וְהָעֲבוֹדָה הִיא בְּמִצְוֹת הַתְּלוּיוֹת בְּמַעֲשֶׂה, בֵּין שֶׁאֵין בָּהֶן זוּלָתִי מִצְוַת עֲשֵׂה, בֵּין שֶׁיֵּשׁ עִמָּהֶן לֹא תַעֲשֶׂה כְּגוֹן [בִּצְדָקָה], שֶׁנֶּאֱמַר (דברים טו, ז): לֹא תְאַמֵּץ אֶת לְבָבְךָ וְגוֹ׳. וּמִצְוַת הָעֲבוֹדָה תִּתְבָּאֵר בְּשַׁעַר הָעֲבוֹדָה בְּעֶזְרַת הָאֵל:

אוּלָם, יִמָּצֵא דֶרֶךְ בִּשְׂכַר הַנִּזְהָר מֵעֲבוֹר עַל מִצְוַת לֹא תַעֲשֶׂה, אֲשֶׁר הַשֵּׂג יַשִּׂיג לִשְׂכַר עוֹשֶׂה מִצְוָה, כְּגוֹן אִם הִזְדַּמֵּן דְּבַר עֲבֵרָה לְיַד הָאִישׁ וְהִתְאַוָּה תַּאֲוָה לִדְבַר עֶרְוָה וְכָבַשׁ יִצְרוֹ, כִּי זֶה מֵעִקָּרֵי יִרְאַת הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ. וְכֵן מִי שֶׁהִזְדַּמֵּן לְיָדוֹ לְהִתְעַשֵּׁר בְּאוֹנָאָה וְתַרְמִית וְאֵין רוֹאֶה וְאֵין יוֹדֵעַ, וְהִתְהַלֵּךְ בְּתֻמּוֹ וּבֹר כַּפָּיו, שְׂכָרוֹ עַל זֶה כְּזוֹרֵעַ לִצְדָקָה וְטוֹרֵחַ בְּמִצְוָה. וְכֵן כָּתוּב (תהלים קיט, ג): אַף לֹא פָעֲלוּ עַוְלָה בִּדְרָכָיו הָלָכוּ. וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ירו׳ קידושין ספ״א): כֵּיוָן שֶׁלֹּא פָעֲלוּ עַוְלָה, בִּדְרָכָיו הָלָכוּ. וּכְבָר הִקְדַּמְנוּ לְךָ פֵּרוּשׁ הַמִּקְרָא הַזֶּה. וְכֵן אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (קידושין לט, ב): יָשַׁב וְלֹא עָבַר עֲבֵרָה, נוֹתְנִין לוֹ שָׂכָר כְּעוֹשֶׂה מִצְוָה, כְּגוֹן שֶׁבָּא דְבַר עֲבֵרָה לְיָדוֹ וְנִצּוֹל מִמֶּנּוּ. וְעוֹד אָמְרוּ (מדרש תהלים ל, רנ): לְיִרְאֵי יְיָ וּלְחֹשְׁבֵי שְׁמוֹ (מלאכי ג טו), זֶה הַבָּא דְּבַר עֲבֵרָה לְיָדוֹ וְנִצּוֹל מִמֶּנּוּ. גַּם הַשָּׂכָר הַזֶּה עִקָּרוֹ וִיסוֹדוֹ מִצְוַת עֲשֵׂה שֶׁכָּבַשׁ יִצְרוֹ בְּיִרְאַת אֱלֹהִים, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (דברים י, כ): אֶת יְיָ אֱלֹהֶיךָ תִּירָא:

וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (אבות פ״ב, מ״א): הֱוֵי זָהִיר בְּמִצְוָה קַלָּה כְּבַחֲמוּרָה שֶׁאֵין אַתָּה יוֹדֵעַ מַתַּן שְׂכָרָן שֶׁל מִצְוֹת. וְהִנֵּה בַּתּוֹרָה פֹּרַשׁ מַה יֵּעָשֶׂה לְכָל הָעוֹבֵר עַל מִצְוַת לֹא תַעֲשֶׂה, וַיְחֻלַּק עֲלֵיהֶם עֳנָשִׁים וּמִשְׁפָּטִים וְדָת מַה לַּעֲשׂוֹת בָּהֶם. וְהָעֳנָשִׁים, מַלְקוּת אַרְבָּעִים, מִיתָה וְכָרֵת בִּידֵי שָׁמַיִם, וְאַרְבַּע מִיתוֹת בֵּית דִּין. וּמַתַּן שָׂכָר עַל כָּל מִצְוָה לֹא נִתְפָּרֵשׁ בַּתּוֹרָה, כְּדֵי שֶׁלֹּא יַחְדְּלוּ לְקַיֵּם הַמִּצְוֹת הַקַּלּוֹת וְיִתְעַסְּקוּ בַּחֲמוּרוֹת לְבַדָּנָה:

י. וּמָשְׁלוּ עַל זֶה מֵעִנְיַן הַמֶּלֶךְ אֲשֶׁר אָמַר לַעֲבָדָיו לִנְטוֹעַ בְּפַרְדֵּסוֹ כָּל עֵץ נֶחְמָד, וְשָׂכָר אָמַר לָתֵת לָהֶם, וְלֹא הוֹדִיעָם שְׂכַר מַטַּע כָּל אִילָן, כִּי חָפֵץ הַמֶּלֶךְ אֲשֶׁר לֹא יֶחְסַר כֹּל בְּפַרְדֵּסוֹ, עַל כֵּן יִטְּעוּהוּ רַב מִינִים נִטְעֵי נַעֲמָנִים. וְאִלּוּ יָדְעוּ עֲבָדָיו שְׂכַר נְטִיעַת כָּל עֵץ מֵעֲצֵי הַפַּרְדֵּס, אָז יִתְּנוּ אֶת כָּל עֲמָלָם בְּנִצְרֵי מַטָּעָיו אֲשֶׁר שְׂכָרָם רַב מִן הַשְּׁאָר, לְהַרְבּוֹת הַשָּׂכָר. כֵּן עִנְיַן הַמִּצְוֹת, כִּי הוֹאִיל הַשֵּׁם לְזַכּוֹת אֶת יִשְׂרָאֵל בְּקִיּוּם כָּל הַמִּצְוֹת לְהַנְחִילָם חַיֵּי עוֹלָם, וְלִהְיוֹת כָּל הַמִּצְוֹת יַחְדָּו לִוְיַת חֵן לְרֹאשָׁם, כִּי בְהַשְׁלִים חֹק מְלַאכְתָּם, תְּהִי מַשְׂכֻּרְתָּם שְׁלֵמָה מֵעִמּוֹ. הֲלֹא יָדַעְתָּ כִּי אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ע״ז יז, ב): כָּל הָעוֹסֵק בַּתּוֹרָה בִּלְבָד, דּוֹמֶה כְּמִי שֶׁאֵין לוֹ אֱלוֹהַּ, אַף עַל פִּי שֶׁאָמְרוּ (פאה פ״א, מא): תַּלְמוּד תּוֹרָה כְּנֶגֶד כֻּלָּם. וְהַמִּצְוָה הַקַּלָּה, שְׂכָרָהּ גָּדוֹל וְהַפְלֵא אֲשֶׁר לֹא יִמַּד וְלֹא יִסָּפֵר. הֲלֹא תִרְאֶה בְּמִצְוַת שִׁלּוּחַ הַקֵּן שֶׁאֵין בָּהּ טֹרַח וְלֹא פִּזּוּר מָמוֹן נֶאֱמַר עָלֶיהָ (דברים כב, ז): לְמַעַן יִיטַב לָךְ וְהַאֲרַכְתָּ יָמִים. וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (חולין קמ, ב): רַבִּי יַעֲקֹב אוֹמֵר, אֵין לְךָ מִצְוָה קַלָּה בַּתּוֹרָה שֶׁאֵין תְּחִיַּת הַמֵּתִים תְּלוּיָה בָהּ, שֶׁנֶּאֱמַר בְּשִׁלּוּחַ הַקֵּן, לְמַעַן יִיטַב לָךְ וְגוֹ׳. לְמַעַן יִיטַב לָךְ, לָעוֹלָם שֶׁכֻּלּוֹ טוֹב. וְהַאֲרַכְתָּ יָמִים, לָעוֹלָם שֶׁכֻּלּוֹ אָרֹךְ. וּמָה אִם מִצְוָה קַלָּה שֶׁהִיא בִּכְאִסָּר, אָמְרָה תּוֹרָה כָּךְ. מִצְוֹת חֲמוּרוֹת עַל אַחַת כַּמָּה וְכַמָּה:

יא. וְעַתָּה נְדַבֵּר בְּעִנְיַן עֹנֶשׁ בִּטּוּל מִצְוַת עֲשֵׂה. אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (כתובות פו, ב): וְאִם יַזְהִירוּ אֶת הָאִישׁ לַעֲשׂוֹת סֻכָּה אוֹ לוּלָב וְאֵינוֹ עוֹשֶׂה, מַכִּים אוֹתוֹ עַד שֶׁתֵּצֵא נַפְשׁוֹ. וְאָמְרוּ (ר״ה יז, א): כִּי הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר לֹא הִנִּיחוּ עַל רֹאשָׁם תְּפִלִּין מֵעוֹלָם, הֵם הַנִּקְרָאִים פּוֹשְׁעֵי יִשְׂרָאֵל בְּגוּפָן, וְעָנְשָׁן חָמוּר מִן הָעוֹבֵר פַּעַם אַחַת עַל חַיָּבֵי כְּרֵתוֹת וּמִיתוֹת בֵּית דִּין. וְאָמְרוּ (שם): כֹּל שֶׁעֲוֹנוֹתָיו מְרֻבִּין מִזְּכֻיּוֹתָיו, וּבִכְלָלָם עֲוֹן פּוֹשְׁעֵי יִשְׂרָאֵל בְּגוּפָן, כְּגוֹן שֶׁלֹּא הֵנִיחַ תְּפִלִּין מֵעוֹלָם אוֹ עוֹבְרֵי עֲבֵרָה כְּגוֹן עֲרָיוֹת, לְיוֹם הַדִּין יוֹרְדִין לְגֵיהִנֹּם וְנִדּוֹנִין שָׁם שְׁנֵים עָשָׂר חֹדֶשׁ, וּלְאַחַר שְׁנֵים עָשָׂר חֹדֶשׁ גּוּפָן כָּלֶה וְנִשְׁמָתָן נִשְׂרֶפֶת וְרוּחַ מְפַזַּרְתָּן תַּחַת כַּפּוֹת רַגְלֵי הַצַּדִּיקִים, שֶׁנֶּאֱמַר (מלאכי ג, כא): וְעַסּוֹתֶם רְשָׁעִים כִּי יִהְיוּ אֵפֶר. וְאָמְרוּ (סנהדרין צט, א): מִי שֶׁמֵּקֵל בְּעִנְיַן מִצְוַת

עֲשֵׂה, כְּמוֹ הַמְבַזֶּה חֻלּוֹ שֶׁל מוֹעֵד שֶׁיֵּשׁ בּוֹ מִצְוַת עֲשֵׂה, שֶׁנֶּאֱמַר (שמות כג, טו): אֶת חַג הַמַּצּוֹת תִּשְׁמֹר, אַף עַל פִּי שֶׁיֵּשׁ בְּיָדוֹ תּוֹרָה וּמַעֲשִׂים טוֹבִים, אֵין לוֹ חֵלֶק לָעוֹלָם הַבָּא. וְיֵשׁ עַל כָּל מִצְוַת עֲשֵׂה אַזְהָרַת לָאו כּוֹלֶלֶת, שֶׁנֶּאֱמַר (דברים יג, א): לֹא תֹסֵף עָלָיו וְלֹא תִגְרַע מִמֶּנּוּ:

יב. וְקִיּוּם מִצְוַת עֲשֵׂה נִקְרָא יִרְאַת שָׁמַיִם, כְּמוֹ הַזְּהִירוּת בְּמִצְוַת לֹא תַעֲשֶׂה, שֶׁנֶּאֱמַר (ויקרא יט, לב): מִפְּנֵי שֵׂיבָה תָּקוּם וְהָדַרְתָּ פְּנֵי זָקֵן וְיָרֵאתָ מֵאֱלֹהֶיךָ אֲנִי יְיָ, וְנֶאֱמַר (תהלים לד, יב): יִרְאַת יְיָ אֲלַמֶּדְכֶם, וְנֶאֱמַר אַחֲרָיו (שם שם, טו): סוּר מֵרָע וַעֲשֵׂה טוֹב בַּקֵּשׁ שָׁלוֹם וְרָדְפֵהוּ. לָמַדְנוּ מִזֶּה, כִּי מִי שֶׁאֵינוֹ עוֹסֵק בַּעֲשִׂיַּת הַטּוֹב וּבַקָּשַׁת שָׁלוֹם, הֵפֵר יִרְאַת שָׁמַיִם, וְהוּא מִן הָרְשָׁעִים, כִּי לֹא יָרֵא אֱלֹהִים, שֶׁנֶּאֱמַר (קהלת ח, יג): וְטוֹב לֹא יִהְיֶה לָרָשָׁע וְלֹא יַאֲרִיךְ יָמִים כַּצֵּל אֲשֶׁר אֵינֶנּוּ יָרֵא מִלִּפְנֵי אֱלֹהִים:

יג. וְיֵשׁ בְּמִצְוֹת עֲשֵׂה מִן הַחֲמוּרוֹת שֶׁאֵין הֲמוֹן הָעָם נִזְהָרִים בָּהֶם, כְּגוֹן הַזְכָּרַת שֵׁם שָׁמַיִם לְבַטָּלָה, שֶׁנֶּאֱמַר (דברים י, כ): אֶת יְיָ אֱלֹהֶיךָ תִּירָא, וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (תמורה ד, א): הֻזְהַרְנוּ בָּזֶה שֶׁלֹּא לְהַזְכִּיר שֵׁם שָׁמַיִם לְבַטָּלָה:

וְכֵן גְּמִילוּת חֲסָדִים שֶׁהִיא מִצְוַת עֲשֵׂה, שֶׁנֶּאֱמַר (שמות יח, כ): וְהוֹדַעְתָּ לָהֶם אֶת הַדֶּרֶךְ יֵלְכוּ בָהּ, זוֹ גְּמִילוּת חֲסָדִים (ב״מ ל, ב). וְאָמְרוּ (סוכה מט, ב): גְּדוֹלָה גְמִילוּת חֲסָדִים יוֹתֵר מִן הַצְּדָקָה, שֶׁהַצְּדָקָה לָעֲנִיִּים, וּגְמִילוּת חֲסָדִים בֵּין לָעֲנִיִּים בֵּין לָעֲשִׁירִים. עַל כֵּן אָמְרוּ (אבות פ״א, ב): עַל שְׁלֹשָׁה דְבָרִים הָעוֹלָם עוֹמֵד, עַל הַתּוֹרָה, וְעַל הָעֲבוֹדָה, וְעַל גְּמִילוּת חֲסָדִים. וְהִנֵּה הַצְּדָקָה בְּמָמוֹנוֹ, וּגְמִילוּת חֲסָדִים בֵּין בְּגוּפוֹ בֵּין בְּמָמוֹנוֹ, כִּי חַיָּב אָדָם לִטְרוֹחַ בִּדְרִישַׁת טוֹב לְעַמּוֹ וְלִשְׁקוֹד בַּעֲמַל נַפְשׁוֹ עַל תַּקָּנַת חֲבֵרוֹ אִם דַּל וְאִם עָשִׁיר, וְזֹאת מִן הַחֲמוּרוֹת וּמִן הָעִקָּרִים הַנִּדְרָשִׁים מִן הָאָדָם, שֶׁנֶּאֱמַר (מיכה ו, ח): הִגִּיד לְךָ אָדָם מַה טּוֹב וּמָה יְיָ דּוֹרֵשׁ מִמְּךָ כִּי אִם עֲשׂוֹת מִשְׁפָּט וְאַהֲבַת חֶסֶד:

וְכֵן מִצְוָה לְהִכָּנֵס לִפְנִים מִשּׁוּרַת הַדִּין, שֶׁנֶּאֱמַר (שמות יח, כ): וְאֶת הַמַּעֲשֶׂה אֲשֶׁר יַעֲשׂוּן, וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בבא מציעא ל, ב): זֶה לִפְנִים מִשּׁוּרַת הַדִּין. וְיֵשׁ בְּעִנְיָן זֶה דְּרָכִים רַבִּים אֲשֶׁר תִּהְיֶה בָהֶן הַמִּצְוָה הַזֹּאת מִן הַחֲמוּרוֹת, הַכֹּל לְפִי עִנְיַן הַדִּין, כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, לֹא חָרְבָה יְרוּשָׁלַיִם אֶלָּא עַל שֶׁהֶעֱמִידוּ דִבְרֵיהֶם עַל דִּין תּוֹרָה וְלֹא נִכְנְסוּ לִפְנִים מִשּׁוּרַת הַדִּין:

יד. וְיֵשׁ אֲנָשִׁים רַבִּים בַּהֲמוֹן הָעָם חוֹשְׁבִים כִּי אֵין עִקַּר הָאֲבַדּוֹן וְהֶפְסֵד הַנֶּפֶשׁ זוּלָתִי בַּעֲבֵרוֹת שֶׁיֵּשׁ בָּהֶם מַעֲשֶׂה, וְכִי אֵין אָבְדַן נֶפֶשׁ אֶל הָאִישׁ אֲשֶׁר הוּא טָהוֹר מֵחֵטְא בְּמַעֲשֶׂה וּבְדֶרֶךְ הָעֲבֵרוֹת לֹא הָלַךְ וְחָדַל מֵעֲשׂוֹת מִצְוֹת וּמַעֲשִׂים טוֹבִים. עַל

כֵּן אָנוּ חַיָּבִין לְהוֹדִיעַ תּוֹעֵי רוּחַ בִּינָה, כִּי אָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ירושלמי חגיגה פ״א ה״ז): וִתֵּר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא עַל עֲבוֹדָה זָרָה וְגִלּוּי עֲרָיוֹת וּשְׁפִיכוּת דָּמִים וְלֹא וִתֵּר עַל עֲוֹן בִּטּוּל תּוֹרָה. וְאָמְרוּ (ספרי דברים עקב): כְּשֵׁם שֶׁשְּׂכַר תַּלְמוּד תּוֹרָה גָּדוֹל מִכָּל הַמִּצְוֹת, כָּךְ עֹנֶשׁ הַמְבַטְּלָהּ גָּדוֹל מִכָּל הָעֲבֵרוֹת. וְאָמְרוּ (סנהדרין צט, א): (במדבר טו לא): כִּי דְבַר יְיָ בָּזָה וְאֶת מִצְוָתוֹ הֵפַר, נֶאֱמַר עַל מִי שֶׁאֶפְשָׁר לוֹ לַעֲסוֹק בַּתּוֹרָה וְאֵינוֹ עוֹסֵק. וּכְבָר זָכַרְנוּ לָךְ כָּל אֵלֶּה בְּשַׁעַר הַתּוֹרָה:

טו. וּמָצָאנוּ בְּעִנְיַן אַנְשֵׁי סְדוֹם שֶׁהָיוּ רָעִים לַשֵּׁם מְאֹד בְּכַמָּה עֲלִילוֹת נִשְׁחָתוֹת, כְּמוֹ הַגָּזֵל וְהֶחָמָס וְעִוּוּת הַדִּין וְגִלּוּי עֲרָיוֹת, וְעִם כָּל זֶה הִזְכִּיר הַכָּתוּב כִּי אָבְדוּ וְנִשְׁמְדוּ בַּעֲוֹן בִּטּוּל הַצְּדָקוֹת, שֶׁנֶּאֱמַר (יחזקאל טז, מט): הִנֵּה זֶה הָיָה עֲוֹן סְדֹם אֲחוֹתֵךְ גָּאוֹן שִׂבְעַת לֶחֶם וְגוֹ׳ וְיַד עָנִי וְאֶבְיוֹן לֹא הֶחֱזִיקָה. וְנֶאֱמַר עַל הָאֲנָשִׁים שֶׁאֵינָם עוֹרְכִים מַחֲשָׁבוֹת לְהִתְבּוֹנֵן תָּמִיד בְּיִרְאַת הַשֵּׁם (ישעיה כט, יג יד): וַתְּהִי יִרְאָתָם אֹתִי מִצְוַת אֲנָשִׁים מְלֻמָּדָה, לָכֵן הִנְנִי יוֹסִף לְהַפְלִיא אֶת הָעָם הַזֶּה הַפְלֵא וָפֶלֶא. וְנֶאֱמַר (ירמיה יב, א ב): מַדּוּעַ דֶּרֶךְ רְשָׁעִים צָלֵחָה וְגוֹ׳, קָרוֹב אַתָּה בְּפִיהֶם וְרָחוֹק מִכִּלְיוֹתֵיהֶם. וְנֶאֱמַר (תהלים עג, כז): כִּי הִנֵּה רְחֵקֶיךָ יֹאבֵדוּ:

טז. וְדַע כִּי לְפִי גֹדֶל הַמִּצְוָה, יִגְדַּל עֹנֶשׁ מִי שֶׁיֶּחְדַּל לַעֲשׂוֹתָהּ, אַף עַל פִּי שֶׁאֵינוֹ עוֹשֶׂה מַעֲשֶׂה בַּהֲפָרָתָהּ, כְּמוֹ שֶׁמָּצִינוּ בְּמִצְוַת הַפֶּסַח וּבְמִצְוַת הַמִּילָה שֶׁהֵם מִצְוֹת עֲשֵׂה וְיֵשׁ בָּהֶן כָּרֵת:

יז. וְדַע כִּי הַמַּעֲלוֹת הָעֶלְיוֹנוֹת נִמְסְרוּ לָנוּ בְּמִצְוֹת עֲשֵׂה. כְּמוֹ מַעֲלוֹת הַבְּחִירָה, שֶׁנֶּאֱמַר (דברים ל, יט): וּבָחַרְתָּ בַּחַיִּים. וּמַעֲלוֹת תַּלְמוּד תּוֹרָה, שֶׁנֶּאֱמַר (שם ו, ז): וְדִבַּרְתָּ בָּם. וּמַעֲלוֹת לֶכֶת בְּדַרְכֵי הַשֵּׁם, שֶׁנֶּאֱמַר (שם כח, ט): וְהָלַכְתָּ בִּדְרָכָיו. וּמַעֲלוֹת שְׁלֵמוּת הַבִּטָּחוֹן, שֶׁנֶּאֱמַר (שם יח, יג): תָּמִים תִּהְיֶה עִם יְיָ אֱלֹהֶיךָ. וּמַעֲלוֹת הִתְבּוֹנֵן בִּגְדֻלַּת הַשֵּׁם, שֶׁנֶּאֱמַר (שם ד, לט): וְיָדַעְתָּ הַיּוֹם וַהֲשֵׁבֹתָ אֶל לְבָבֶךָ כִּי יְיָ הוּא הָאֱלֹהִים. וְדָוִד אָמַר (תהלים יד, ב): יְיָ מִשָּׁמַיִם הִשְׁקִיף עַל בְּנֵי אָדָם לִרְאוֹת הֲיֵשׁ מַשְׂכִּיל דֹּרֵשׁ אֶת אֱלֹהִים. וּמַעֲלוֹת זִכְרוֹן חֲסָדָיו וְהִתְבּוֹנֵן בָּהֶם, שֶׁנֶּאֱמַר (דברים ח, ב): וְזָכַרְתָּ אֶת כָּל הַדֶּרֶךְ. וְנֶאֱמַר (שם שם, ה): וְיָדַעְתָּ עִם לְבָבֶךָ כִּי כַּאֲשֶׁר יְיַסֵּר אִישׁ אֶת בְּנוֹ יְיָ אֱלֹהֶיךָ מְיַסְּרֶךָּ. וְדָוִד אָמַר (תהלים קז, מג): וְיִתְבּוֹנְנוּ חַסְדֵי יְיָ, וְנֶאֱמַר (שם כו, ג): כִּי חַסְדְּךָ לְנֶגֶד עֵינָי. וּמַעֲלוֹת הַקְּדֻשָּׁה, שֶׁנֶּאֱמַר (ויקרא יא, מד): וְהִתְקַדִּשְׁתֶּם וִהְיִיתֶם קְדֹשִׁים. וּמַעֲלוֹת הָעֲבוֹדָה, שֶׁנֶּאֱמַר (דברים י, כ): אֹתוֹ תַעֲבֹד. וּמַעֲלוֹת הַיִּרְאָה, שֶׁנֶּאֱמַר (שם): אֶת יְיָ אֱלֹהֶיךָ תִּירָא. וּמַעֲלוֹת הָאַהֲבָה, שֶׁנֶּאֱמַר (שם ו, ה): וְאָהַבְתָּ אֵת יְיָ אֱלֹהֶיךָ. וּמַעֲלוֹת הַדְּבֵקוּת,

שֶׁנֶּאֱמַר (שם י, כ): וּבוֹ תִדְבָּק. לְכָל אַחַת מֵהֵנָּה כַּמָּה מַדְרֵגוֹת כַּאֲשֶׁר יִתְבָּאֵר בְּעֶזְרַת הַשֵּׁם. וּבַעֲבוּר הַמַּעֲלוֹת הָאֵלֶּה נִבְרָא הָאָדָם, שֶׁנֶּאֱמַר (ישעיה מג, ז): כֹּל הַנִּקְרָא בִשְׁמִי וְלִכְבוֹדִי בְּרָאתִיו. וּמַה תִּקְוַת הַנִּבְרָא אִם לֹא יָשִׂים עֲמַל נַפְשׁוֹ וְעִקַּר עִסְקוֹ בִּדְבָרִים אֲשֶׁר נִבְרָא בַּעֲבוּרָם:

יח. וְהִנֵּה נִתְבָּאֵר בַּתּוֹרָה עֹנֶשׁ בִּטּוּל הַמִּצְוָה שֶׁנֶּאֱמַר (דברים כז, כו): אָרוּר אֲשֶׁר לֹא יָקִים אֶת דִּבְרֵי הַתּוֹרָה הַזֹּאת לַעֲשׂוֹת אוֹתָם. אָמַר לַעֲשׂוֹת אוֹתָם, יוֹרֶה כִּי זֶה נֶאֱמַר עַל בִּטּוּל מַעֲשֵׂה הַמִּצְוֹת:

יט. וְדַע כִּי נִתְחַיֵּב הַנִּבְרָא לִהְיוֹת צִיר נֶאֱמָן וְעֶבֶד מַשְׂכִּיל בְּכָל מְלֶאכֶת עֲבוֹדַת אֲדוֹנָיו, וְהַפּוֹעֵל הַנֶּאֱמָן יִהְיֶה מָהִיר בִּמְלַאכְתּוֹ וְיַשְׁגִּיחַ עַל מְלֶאכֶת הַפּוֹעֲלִים חֲבֵרָיו, וְעֵינָיו עַל דַּרְכֵיהֶם לִרְאוֹת אִם בֶּאֱמוּנָה הֵם עוֹשִׂים, וְיַזְהִירֵם וְיוֹדִיעֵם אֶת הַמַּעֲשֶׂה אֲשֶׁר יַעֲשׂוּן, כִּי חֶפְצוֹ וּרְצוֹנוֹ אֲשֶׁר תֵּעָשֶׂה מְלֶאכֶת אֲדוֹנָיו בְּלֹא רְמִיָּה, עַל כֵּן יַחֲזִיק יְדֵי עוֹשֵׂי הַמְּלָאכָה. וְאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בְּסִפְרֵי אָרוּר אֲשֶׁר לֹא יָקִים, אָדָם שֶׁלָּמַד וְשָׁנָה וְלִמֵּד לַאֲחֵרִים וְקִיֵּם אֶת הַתּוֹרָה וְיֵשׁ בְּיָדוֹ כֹּחַ לְהַחֲזִיק יְדֵי הָעוֹסֵק בַּתּוֹרָה וּבַמִּצְוֹת וְלֹא הֶחֱזִיק, הֲרֵי הוּא בִּכְלָל אָרוּר אֲשֶׁר לֹא יָקִים:

כ. וּמִן הַמִּצְוֹת הַחֲמוּרוֹת, שֶׁלֹּא לָדוּן בְּעַרְכָּאוֹת שֶׁל גּוֹיִם, שֶׁנֶּאֱמַר (שמות כא, א): וְאֵלֶּה הַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר תָּשִׂים לִפְנֵיהֶם, לִפְנֵיהֶם וְלֹא לִפְנֵי גוֹיִם, וּפוֹשְׁעִים יִכָּשְׁלוּ בָהּ. וּכְבָר הִקְדַּמְנוּ לְדַבֵּר עַל דַּרְכֵי מָוֶת הַנִּמְצָאִים בַּעֲבֵרָה הַזֹּאת:

כא. וְעַל בִּטּוּל מוֹרָא אָב וָאֵם שֶׁהִיא מִצְוַת עֲשֵׂה, שֶׁנֶּאֱמַר (דברים כז, טז): אָרוּר מַקְלֶה אָבִיו וְאִמּוֹ. עִנְיַן מַקְלֶה, שֶׁמְּזַלְזֵל בִּכְבוֹדָם וּמֵפֵר מוֹרָאָם, כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (קדושין לא, ב): (ויקרא יט, ג): אִישׁ אִמּוֹ וְאָבִיו תִּירָאוּ, אֵיזֶהוּ מוֹרָא אָב? לֹא יֵשֵׁב בִּמְקוֹמוֹ, וְלֹא סוֹתֵר אֶת דְּבָרָיו, וְלֹא מַכְרִיעוֹ:

כב. וּמִצְוַת תְּפִלִּין וּמִצְוַת מְזוּזָה, מִצְוֹת עֲשֵׂה הֵם, וְהִנָּם בִּכְלָל קַבָּלַת מַלְכוּת שָׁמַיִם, כִּי עַל כֵּן נִכְתְּבוּ בְּפָרָשַׁת שְׁמַע יִשְׂרָאֵל. וְתוּכַל לְהִתְבּוֹנֵן מִזֶּה עַל עֹנֶשׁ הַמְבַטֵּל הַמִּצְוֹת הָאֵלֶּה, כִּי הוּא שׁוֹבֵר עֹל, מְנַתֵּק מוֹסֵרוֹת, וּכְבָר הִקְדַּמְנוּ לְדַבֵּר עַל הַמִּצְוֹת הָאֵלֶּה. וְעַל מִצְוַת צִיצִית אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בְּסִפְרֵי (במדבר שלח): שֶׁהַצִּיצִית מוֹסֶפֶת קְדֻשָּׁה, שֶׁנֶּאֱמַר (במדבר טו, מ): לְמַעַן תִּזְכְּרוּ וַעֲשִׂיתֶם אֶת כָּל מִצְוֹתָי וִהְיִיתֶם קְדֹשִׁים לֵאלֹהֵיכֶם. וְגַם כִּי אֵין מִצְוַת צִיצִית זוּלָתִי עַל מִי שֶׁיֵּשׁ לוֹ בֶגֶד אֲשֶׁר לוֹ אַרְבַּע כַּנְפוֹת, וְאִם אֵין לוֹ בֶּגֶד כָּזֶה אֵינוֹ חַיָּב לִקְנוֹתוֹ, אַף גַּם זֹאת אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (מנחות מא, א): כִּי עָנוֹשׁ יֵעָנֵשׁ לְעִתּוֹת בַּצָּרָה עַל דְּבַר אֲשֶׁר לֹא חָמַד

בִּלְבָבוֹ יֹפִי הַמִּצְוָה וּשְׂכָרָהּ לְבַעֲבוּר סַבֵּב פְּנֵי דְּבַר חִיּוּבָהּ עָלָיו וְלָקַחַת לוֹ בֶּגֶד שֶׁיֵּשׁ לוֹ אַרְבַּע כַּנְפוֹת לַעֲשׂוֹת בּוֹ צִיצִית עַל כְּנָפָיו:

כג. וְדַע כִּי הַיָּרֵא אֶת דְּבַר הַשֵּׁם, יַחְמִיר וִידַקְדֵּק וְיָשִׂים נַפְשׁוֹ בְּכַפּוֹ עַל מִצְוָה קַלָּה כְּמוֹ עַל הַחֲמוּרוֹת, כִּי לֹא יָבִינוּ לַאֲשֶׁר הַמִּצְוָה הַזֹּאת קַלָּה לְעֻמַּת הַחֲמוּרוֹת, אַךְ יָבִינוּ לִגְדֻלַּת הַמַּזְהִיר עָלֶיהָ יִתְבָּרַךְ. וּפְקַח עֵינֶיךָ הֵיטֵב לִרְאוֹת כִּי הָעִקָּר הַנִּכְבָּד הַזֶּה נִתְבָּאֵר בַּתּוֹרָה, כִּי נִכְתַּב עַל מִצְוַת הַקִּימָה מִפְּנֵי הַשֵּׂיבָה, כְּמוֹ שֶׁנִּכְתַּב עַל מִצְוַת מוֹרָא אָבִיו וְאִמּוֹ וּשְׁמִירַת הַשַּׁבָּת, אֲנִי יְיָ:

וְרַבּוֹת מִן הַמִּצְוֹת אֲשֶׁר הַרְבֵּה מִן הָעָם הַנִּמְצָאִים בַּדּוֹר, קִצְרֵי יָד מֵעֲשׂוֹתָם, הֲבֵאנוּם אֶל מָקוֹם זֶה, נוֹסָד לְכָל אֶחָד בַּסֵּפֶר הַזֶּה. קָחֵם נָא אֵלֶיךָ, עָנְדֵם עַל לוּחַ לִבֶּךָ:

כד. הַמַּדְרֵגָה הַשְּׁלִישִׁית, לָאו שֶׁנִּתַּק לַעֲשֵׂה. אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (חולין קמא, א): לָאו שֶׁנִּתַּק לַעֲשֵׂה אֵין לוֹקִין עָלָיו, כְּגוֹן (דברים כב, ו): לֹא תִקַּח הָאֵם עַל הַבָּנִים, שֶׁנִּתַּק לַעֲשֵׂה, שֶׁנֶּאֱמַר (דברים כב, ז): שַׁלֵּחַ תְּשַׁלַּח. וְאַף עַל פִּי שֶׁאֵין לוֹקִין בִּידֵי בֵית דִּין, יֵשׁ בָּהֶם שֶׁעָנְשָׁן חָמוּר וְנָגַע עַד שָׁמַיִם, וּמִשְׁפָּטָן נִשָּׂא עַד שְׁחָקִים, כְּגוֹן הַגָּזֵל שֶׁנֶּאֱמַר (ויקרא יט, יג): וְלֹא תִגְזֹל, וְנִתַּק לַעֲשֵׂה (ויקרא ה, כג): וְהֵשִׁיב אֶת הַגְּזֵלָה. וְאָמְרוּ (סנהדרין קח, א): לֹא נֶחְתַּם גְּזַר דִּינָם שֶׁל דּוֹר הַמַּבּוּל אֶלָּא עַל הַגָּזֵל, שֶׁנֶּאֱמַר (בראשית ו, יג): קֵץ כָּל בָּשָׂר בָּא לְפָנַי כִּי מָלְאָה הָאָרֶץ חָמָס. וְאַף עַל פִּי שֶׁהָעֶרְוָה חֲמוּרָה מִן הַגָּזֵל, מִדַּת עֹנֶשׁ הַגָּזֵל לְהַקְרִיב יוֹם אֵידוֹ וּלְהָחִישׁ עֲתִידוֹת לוֹ. עוֹד אָמְרוּ (ויקרא רבה בהר לג, ב): סְאָה מְלֵאָה עֲוֹנוֹת, אֵין מְקַטְרֵג בְּכֻלָּן כְּמוֹ הַגָּזֵל:

וְאָמַר שְׁלֹמֹה עָלָיו הַשָּׁלוֹם עַל אוֹצְרוֹת הַמִּרְמָה וְהָאוֹנָאָה (משלי כא, ו): פֹּעַל אֹצָרוֹת בִּלְשׁוֹן שָׁקֶר הֶבֶל נִדָּף מְבַקְשֵׁי מָוֶת. פֵּרוּשׁ, אוֹצְרוֹת הַמִּרְמָה וְהָאוֹנָאָה הֶבֶל נִדָּף הֵם, כִּי אַחֲרִיתָם לְכִלָּיוֹן. וְעוֹדָם בִּרְשׁוּתוֹ, צוֹרְרִים הֵם לוֹ וּמְבַקְשִׁים נֶפֶשׁ בַּעֲלֵיהֶם וּמְסַבְּבִים לְמוֹתוֹ, כָּעִנְיָן שֶׁאָמַר חֲבַקּוּק עָלָיו הַשָּׁלוֹם (חבקוק ב, ט יא): הוֹי בֹּצֵעַ בֶּצַע רָע לְבֵיתוֹ וְגוֹ׳, כִּי אֶבֶן מִקִּיר תִּזְעָק וְגוֹ׳. וְגֵזֶל הֶעָנִי חַיָּבִין עָלָיו מִיתָה בִּידֵי שָׁמַיִם, שֶׁנֶּאֱמַר (משלי כב, כב): אַל תִּגְזָל דָּל כִּי דַל הוּא וְאַל תְּדַכֵּא עָנִי בַשָּׁעַר כִּי יְיָ יָרִיב רִיבָם וְקָבַע אֶת קֹבְעֵיהֶם נָפֶשׁ. פֵּרוּשׁ, אַל תִּגְזָל דָּל בַּעֲבוּר שֶׁהוּא דַל וְאֵין עוֹזֵר לוֹ, וְאַל תְּדַכֵּא עָנִי בַשַּׁעַר בְּהַכְלָמָה וּבְבִזָּיוֹן. בַּשָּׁעַר, כְּלוֹמַר בָּרַבִּים. וְכָעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר (ישעיה ג, טו): מַה לָּכֶם תְּדַכְּאוּ עַמִּי וּפְנֵי עֲנִיִּים תִּטְחָנוּ. כִּי יְיָ יָרִיב רִיבָם, אַחַר שֶׁאֵין לָהֶם סוֹמֵךְ וּמִי שֶׁיִּטְעוֹן וְיָרִיב רִיבָם. וְקָבַע אֶת קֹבְעֵיהֶם נָפֶשׁ, אַחֲרֵי שֶׁהוּבָאת אֵלָיו צַעֲקַת הַדַּל לֹא יִקַּח מִמְּךָ מָמוֹן תַּחַת הַגְּזֵלָה אֲשֶׁר גָּזַלְתָּ, אֲבָל יִשֹּׁל אֱלוֹהַּ נַפְשְׁךָ. וְנֶאֱמַר (איוב כז,

ח) : כִּי מַה תִּקְוַת חָנֵף כִּי יִבְצָע כִּי יֵשֶׁל אֱלוֹהַּ נַפְשׁוֹ, וְנֶאֱמַר (משלי א, יט) : כֵּן אָרְחוֹת כָּל בֹּצֵעַ בָּצַע אֶת נֶפֶשׁ בְּעָלָיו יִקָּח :

וּמִי שֶׁיָּצִיק וִיצַעֵר אַלְמָנָה וְיָתוֹם, בֵּין בְּגָזֵל, בֵּין בְּעֹשֶׁק, בֵּין בְּהַכְלָמָה וְכָל מִינֵי הַצַּעַר, חַיָּב מִיתָה בִּידֵי שָׁמָיִם. וְכֵן הַדַּיָּנִים שֶׁיֵּשׁ בְּיָדָם לְהַצִּיל גָּזוּל מִיַּד עוֹשֵׁק, וְיָתוֹם לֹא יִשְׁפּוֹטוּ, מִשְׁפַּט מָוֶת לָהֶם, שֶׁנֶּאֱמַר (שמות כב, כא כג) : כָּל אַלְמָנָה וְיָתוֹם לֹא תְעַנּוּן, אִם עַנֵּה תְעַנֶּה אֹתוֹ כִּי אִם צָעֹק יִצְעַק אֵלַי שָׁמֹעַ אֶשְׁמַע צַעֲקָתוֹ, וְחָרָה אַפִּי וְהָרַגְתִּי אֶתְכֶם בֶּחָרֶב וְהָיוּ נְשֵׁיכֶם אַלְמָנוֹת וּבְנֵיכֶם יְתֹמִים. פֵּרוּשׁ, וְהָיוּ נְשֵׁיכֶם אַלְמָנוֹת, כְּנֶגֶד עִנּוּי הָאַלְמָנָה. וּבְנֵיכֶם יְתֹמִים, כְּנֶגֶד עִנּוּי הַיָּתוֹם, מִדָּה כְּנֶגֶד מִדָּה :

וְהַמְצַעֵר כָּל אִישׁ מִיִּשְׂרָאֵל, אַף עַל פִּי שֶׁלֹּא נִכְתַּב בּוֹ הָעֳנָשִׁים הָאֵלֶּה, עוֹבֵר בְּלֹא תַעֲשֶׂה, שֶׁנֶּאֱמַר (ויקרא כה, יז) : וְלֹא תוֹנוּ אִישׁ אֶת עֲמִיתוֹ, וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בבא מציעא נח, ב) : בְּאוֹנָאַת דְּבָרִים הַכָּתוּב מְדַבֵּר, וְהוּא מֵעִנְיַן הַצַּעַר וְהַמָּצוֹק, מִלְּשׁוֹן (ישעיה מט, כו) : וְהַאֲכַלְתִּי אֶת מוֹנַיִךְ אֶת בְּשָׂרָם. וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ב״מ נט, א) : כָּל הַשְּׁעָרִים נִנְעֲלוּ חוּץ מִשַּׁעֲרֵי אוֹנָאָה. וּבִמְקוֹם שֶׁדִּבֵּר הַכָּתוּב בְּאוֹנָאַת מָמוֹן הִזְכִּיר שָׁם מִקָּח וּמִמְכָּר, שֶׁנֶּאֱמַר (ויקרא כה, יד) : וְכִי תִמְכְּרוּ מִמְכָּר לַעֲמִיתֶךָ וְגוֹ׳ אַל תּוֹנוּ. וְאָמְרוּ, גְּדוֹלָה אוֹנָאַת דְּבָרִים מֵאוֹנָאַת מָמוֹן, שֶׁזוֹ בְּגוּפוֹ וְזוֹ בְּמָמוֹנוֹ, זוֹ נֶאֱמַר בָּהּ (שם שם, יז) : וְיָרֵאתָ מֵאֱלֹהֶיךָ, וְזוֹ לֹא נֶאֱמַר בָּהּ וְיָרֵאתָ :

כה. וְהַנֶּשֶׁךְ וְהַרְבִּית יֵשׁ בָּהֶן לֹא תַעֲשֶׂה, שֶׁנֶּאֱמַר (שם שם, לו) : אַל תִּקַּח מֵאִתּוֹ נֶשֶׁךְ וְתַרְבִּית. וְנִתַּק לַעֲשֵׂה, שֶׁנֶּאֱמַר (שם) : וְחֵי אָחִיךָ עִמָּךְ. פֵּרוּשׁ, אִם לָקַחְתָּ מֵאִתּוֹ נֶשֶׁךְ וְתַרְבִּית, הָשֵׁב תְּשִׁיבֵם לְאָחִיךָ, לְמַעַן יִחְיֶה עִמָּךְ. וְעָנְשׁוֹ חָמוּר מְאֹד כָּל זְמַן שֶׁלֹּא תִקֵּן הַמְעֻוָּת, שֶׁאֵינוֹ בָא לִתְחִיַּת הַמֵּתִים, שֶׁנֶּאֱמַר (יחזקאל יח, יג) : בַּנֶּשֶׁךְ נָתַן וְתַרְבִּית לָקַח וָחָי לֹא יִחְיֶה, וּפֵרְשׁוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (פדר״א לג) : עַל עִנְיַן תְּחִיַּת הַמֵּתִים, כִּי אֵין הַנּוֹתֵן כַּסְפּוֹ בְּנֶשֶׁךְ וְתַרְבִּית חַיָּב מִיתָה. וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שמ״ר משפטים לא, ו) : כִּי מִי שֶׁיֵּשׁ בְּיָדוֹ עֲוֹן הָרִבִּית, אֵין מַלְאָךְ מֵלִיץ מְלַמֵּד עָלָיו זְכוּת. וְזֶהוּ שֶׁנֶּאֱמַר וָחָי, בִּלְשׁוֹן שְׁאֵלָה וּתְמִיהָה, הֲיֵשׁ מֵלִיץ שֶׁיֹּאמַר כִּי דָתוֹ לִחְיוֹת ? ! כֻּלָּם יַעֲנוּ וְיֹאמְרוּ, לֹא יִחְיֶה :

כו. הַמַּדְרֵגָה הָרְבִיעִית, לָאו שֶׁאֵין בּוֹ מַעֲשֶׂה. אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (סנהדרין סג, א) : לָאו שֶׁאֵין בּוֹ מַעֲשֶׂה אֵין לוֹקִין עָלָיו. וּמְפֹרָשׁ בְּדִבְרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (יומא פה, ב) : כִּי לָאו שֶׁאֵין בּוֹ מַעֲשֶׂה, חָמוּר מִן הַלָּאו שֶׁנִּתַּק לַעֲשֵׂה. וְיֵשׁ בְּאַזְהָרוֹת לָאו שֶׁאֵין בּוֹ מַעֲשֶׂה, אַזְהָרוֹת תְּלוּיוֹת בַּלֵּב, מֵהֶן בַּלָּשׁוֹן, וּמֵהֶן בִּקְפִיצַת יָד וְהַמְּנַע מִן

הַמַּעֲשֶׂה. וְכֵן יֵשׁ עֲבֵרוֹת שֶׁאֵין בָּהֶן מַעֲשֶׂה, תְּלוּיוֹת בְּחוּשׁ הַשֶּׁמַע וּבְחוּשׁ הָרְאוּת. וְרָאִינוּ רַבִּים מִבְּנֵי אָדָם שָׁכְחוּ רַבּוֹת מֵהֶן. וְיֵשׁ אֲשֶׁר יָדְעוּ וְאֵינָם נִזְהָרִים בָּהֶן מִפְּנֵי שֶׁאֵינָן תְּלוּיוֹת בְּמַעֲשֶׂה, כִּי הָעֲבֵרוֹת הַתְּלוּיוֹת בַּמַּעֲשֶׂה, כְּמוֹ אֲכִילַת הַחֵלֶב וְהַדָּם וְהַנְּבֵלָה וְהַטְרֵפָה, אֵין הַדָּבָר קָרוֹב לְהִכָּשֵׁל בָּהֶן כְּמוֹ הָעֲבֵרוֹת הַנַּעֲשׂוֹת בַּמַּחֲשָׁבָה וּבַלָּשׁוֹן וּבְשֶׁבֶת מִן הַמַּעֲשֶׂה. עַל כֵּן רָאִינוּ לִזְכּוֹר מִקְצָתָן לְהַזְכִּיר וּלְהַזְהִיר אֲשֶׁר לֹא יָדַע לְהִזָּהֵר, וְלֹא בָאנוּ לְהַאֲרִיךְ בָּהֶם, זוּלָתִי לִרְמוֹז עֲלֵיהֶן לִהְיוֹת לְזִכָּרוֹן לְשָׁבֵי פֶשַׁע:

כז. מִן הָאַזְהָרוֹת הַתְּלוּיוֹת בַּלֵּב, הִשָּׁמֶר לְךָ פֶּן תִּשְׁכַּח אֶת יְיָ אֱלֹהֶיךָ (דברים ח, יא). וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, כָּל מָקוֹם שֶׁנֶּאֱמַר הִשָּׁמֶר פֶּן וְאַל, הֲרֵי זֶה לֹא תַעֲשֶׂה. הֻזְהַרְנוּ בָזֶה לִזְכּוֹר אֶת הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ בְּכָל עֵת. וְחַיָּב הָאָדָם לְהִשְׁתַּדֵּל לִקְנוֹת לְנַפְשׁוֹ תָּמִיד הַהַנְהָגוֹת הַמְחֻיָּבוֹת מִן הַזְּכִירָה, כְּמוֹ הַיִּרְאָה, וְהַצְּנִיעוּת, וְקִשּׁוּט הַמַּחֲשָׁבוֹת, וְטַכְסִיס הַמִּדּוֹת, כִּי זֶרַע הַקֹּדֶשׁ יַשִּׂיגוּ כָּל הַנְהָגָה נָאוָה וְהַמַּעֲטִירָה בְּעָלֶיהָ מִזְכִּירַת הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (ישעיה מה, כה): בַּייָ יִצְדְּקוּ וְיִתְהַלְלוּ כָּל זֶרַע יִשְׂרָאֵל:

כח. הִשָּׁמֶר לְךָ וּשְׁמֹר נַפְשְׁךָ מְאֹד פֶּן תִּשְׁכַּח אֶת הַדְּבָרִים אֲשֶׁר רָאוּ עֵינֶיךָ (דברים ד, ט). וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (מנחות צט, ב): כָּל הַשּׁוֹכֵחַ דָּבָר אֶחָד מִתַּלְמוּדוֹ, עוֹבֵר בִּשְׁנֵי לָאוִין. יָכוֹל אֲפִלּוּ תָקְפָה עָלָיו מִשְׁנָתוֹ, תַּלְמוּד לוֹמַר וּפֶן יָסוּרוּ מִלְּבָבְךָ, לֹא דִבֶּר הַכָּתוּב אֶלָּא בְּמִי שֶׁיְּסִירֵם מִלִּבּוֹ עַל יְדֵי שֶׁהוּא בָטֵל מִן הַתּוֹרָה וְאֵינוֹ הוֹגֶה בָהּ תָּמִיד:

כט. אַל תֹּאמַר בִּלְבָבְךָ בַּהֲדֹף יְיָ אֱלֹהֶיךָ אֹתָם מִלְּפָנֶיךָ לֵאמֹר בְּצִדְקָתִי הֱבִיאַנִי יְיָ לָרֶשֶׁת אֶת הָאָרֶץ הַזֹּאת וְגוֹ׳ לֹא בְצִדְקָתְךָ וּבְיֹשֶׁר לְבָבְךָ (דברים ט, ד ה). הֻזְהַרְנוּ בָזֶה, שֶׁלֹּא נְדַמֶּה בְנַפְשֵׁנוּ, הַצְלָחָתֵנוּ בְּצִדְקָתֵנוּ וְיֹשֶׁר לְבָבֵנוּ, אֲבָל נַאֲמִין וְנֵדַע עִם לְבָבֵנוּ כִּי הַצְלָחָתֵנוּ מֵחֶסֶד הָעֶלְיוֹן וְרַב טוּבוֹ, וְכָעִנְיָן שֶׁאָמַר יַעֲקֹב אָבִינוּ עָלָיו הַשָּׁלוֹם (בראשית לב, יא): קָטֹנְתִּי מִכֹּל הַחֲסָדִים וּמִכָּל הָאֱמֶת:

ל. לֹא תְנַסּוּ אֶת יְיָ אֱלֹהֵיכֶם (דברים ו, טז). הֻזְהַרְנוּ בָזֶה, שֶׁלֹּא יֹאמַר אָדָם, אֲנַסֶּה נָא בַּעֲבוֹדַת הַצְּדָקָה הֲיַצְלִיחַ הַשֵּׁם דַּרְכִּי, וְאֶבְחַן בְּכִשְׁרוֹן הַמַּעֲשֶׂה. אִם כֶּסֶף וְזָהָב יַרְבֶּה לִי? וְהָאִישׁ הַטּוֹב לֹא נִמְצָא בוֹ רִפְיוֹן יָדַיִם אִם עֲמָלוֹ בְּחָכְמָה וָדַעַת וְכִשְׁרוֹן הַמַּעֲשֶׂה וְלֹא צָלְחָה דַרְכּוֹ בְּעִנְיַן קִנְיַן כַּסְפּוֹ וּבִשְׁאָר טוֹבַת חֶפְצֵי הַגּוּף. וְאָמְרוּ

רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (תענית ט, א): כִּי בְמִצְוַת הַמַּעַשְׂרוֹת בִּלְבַד הֻתְּרָה הַבְּחִינָה, שֶׁנֶּאֱמַר (מלאכי ג, י): הָבִיאוּ אֶת כָּל הַמַּעֲשֵׂר אֶל בֵּית הָאוֹצָר וִיהִי טֶרֶף בְּבֵיתִי וּבְחָנוּנִי נָא בָּזֹאת. וְאָמַר שְׁלֹמֹה עָלָיו הַשָּׁלוֹם (משלי ג, ט יא): כַּבֵּד אֶת יְיָ מֵהוֹנֶךָ וּמֵרֵאשִׁית כָּל תְּבוּאָתֶךָ, וְיִמָּלְאוּ אֲסָמֶיךָ שָׂבָע וְגוֹ׳. מוּסַר יְיָ בְּנִי אַל תִּמְאָס וְאַל תָּקוֹץ בְּתוֹכַחְתּוֹ. פֵּרוּשׁ, אִם לֹא יִהְיֶה לְךָ כֵּן לְהִמָּלֵא אֲסָמֶיךָ שָׂבָע בְּתִתְּךָ מֵהוֹנְךָ וּמֵרֵאשִׁית כָּל תְּבוּאָתְךָ לַעֲבוֹדַת הַצְּדָקָה, אֲבָל יֹאחֲזוּךָ יְמֵי עֹנִי, אַל תִּמְאָס מוּסַר הַשֵּׁם וְדַע כִּי גַם זֶה לְטוֹבָתְךָ, (שם שם, יב): כִּי אֶת אֲשֶׁר יֶאֱהַב יְיָ יוֹכִיחַ, לְהֵיטִיבוֹ בְּאַחֲרִיתוֹ, לִהְיוֹת תְּמוּרַת שְׂכַר הָעוֹלָם הַזֶּה וְתַחַת כְּבוֹדוֹ, שְׂכַר אֱמֶת וְהַטּוּב הַצָּפוּן הָעוֹמֵד לָעַד לְעוֹלָם:

לא. כִּי תֹאמַר בִּלְבָבְךָ רַבִּים הַגּוֹיִם הָאֵלֶּה מִמֶּנִּי אֵיכָה אוּכַל לְהוֹרִישָׁם, לֹא תִירָא מֵהֶם (דברים ז, יז יח):

לב. כִּי תֵצֵא לַמִּלְחָמָה עַל אֹיְבֶךָ וְרָאִיתָ סוּס וָרֶכֶב עַם רַב מִמְּךָ לֹא תִירָא מֵהֶם (שם כ, א). הֻזְהַרְנוּ בָזֶה, שֶׁאִם יִרְאֶה הָאָדָם כִּי צָרָה קְרוֹבָה, תִּהְיֶה יְשׁוּעַת הַשֵּׁם בִּלְבָבוֹ וְיִבְטַח עָלֶיהָ, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים פה, י): אַךְ קָרוֹב לִירֵאָיו יִשְׁעוֹ. וְכֵן כָּתוּב (ישעיה נא, יב): מִי אַתְּ וַתִּירְאִי מֵאֱנוֹשׁ יָמוּת:

לג. לֹא תָגוּרוּ מִפְּנֵי אִישׁ כִּי הַמִּשְׁפָּט לֵאלֹהִים הוּא (דברים א, יז). הֻזְהַרְנוּ בָזֶה, לְהַאֲמִין שֶׁלֹּא יִקְרֵנוּ נֶזֶק מִצַּד מִשְׁפַּט הַצֶּדֶק כַּאֲשֶׁר לֹא נַכִּיר בּוֹ פָּנִים, כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (פסחים ה, ב): שְׁלוּחֵי מִצְוָה אֵינָם נִזּוֹקִין לֹא בַהֲלִיכָתָן וְלֹא בַחֲזָרָתָן. וְזֶהוּ פֵּרוּשׁ כִּי הַמִּשְׁפָּט לֵאלֹהִים הוּא, שֶׁלֹּא יְבוֹאֲכֶם נֶזֶק בְּסִבָּתוֹ:

לד. לְבִלְתִּי רוּם לְבָבוֹ מֵאֶחָיו וְגוֹ׳ (דברים יז, כ). הֻזְהַרְנוּ בָזֶה, לְהָסִיר מִנַּפְשֵׁנוּ מִדַּת הַגַּאֲוָה, וְשֶׁלֹּא יִתְגָּאֶה הַגָּדוֹל עַל הַקָּטָן, וַאֲפִלּוּ הַמֶּלֶךְ לֹא יָרוּם לְבָבוֹ מֵאֶחָיו וְכִי יִשְׂתָּרֵר עֲלֵיהֶם גַּם הִשְׂתָּרֵר בְּהַנְהָגוֹתָיו, אַךְ הָיֹה יִהְיֶה שְׁפַל רוּחַ. וְהַגַּאֲוָה, מִן הָעֲבֵרוֹת הַחֲמוּרוֹת הַמְאַבְּדוֹת וּמְכַלּוֹת הַנֶּפֶשׁ, שֶׁנֶּאֱמַר (משלי טז, ה): תּוֹעֲבַת יְיָ כָּל גְּבַהּ לֵב. וּמַה יּוֹעִיל קִנְיַן כַּסְפּוֹ וְרֹב עָשְׁרוֹ וְגִנְזֵי בְּרוֹמָיו. וְהִנֵּה אַחֲרֵי כִּי נִתְעָב וְנֶאֱלַח, גָּבְהֵי תִּפְאֶרֶת גְּדֻלָּתוֹ עֲמֻקִּים מִשְּׁאוֹל. וְאַל יִתְהַלֵּל חָכָם זוּלָתִי בַּעֲבוֹדַת הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ וּבְיִרְאָתוֹ, וְהַבִּטָּחוֹן בּוֹ וּבְאַהֲבָתוֹ, וְהִדַּבְּקוּת בּוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר (דברים י, כא): הוּא תְהִלָּתְךָ וְהוּא אֱלֹהֶיךָ. וְנֶאֱמַר (ירמיה ט, כב כג): אַל יִתְהַלֵּל חָכָם בְּחָכְמָתוֹ וְגוֹ׳ כִּי אִם בְּזֹאת יִתְהַלֵּל הַמִּתְהַלֵּל הַשְׂכֵּל וְיָדֹעַ אוֹתִי:

לה. נָתוֹן תִּתֵּן לוֹ וְלֹא יֵרַע לְבָבְךָ בְּתִתְּךָ לוֹ (דברים טו, י). הֻזְהַרְנוּ בָזֶה, לְהַרְחִיק מִנַּפְשֵׁנוּ

צָרוּת הָעַיִן וְלִהְיוֹתֵנוּ טוֹבֵי עַיִן, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר (משלי כב, ט): טוֹב עַיִן הוּא יְבֹרָךְ. וְלֹא דַי בְּמַתְּנַת הַיָּד, עַד אֲשֶׁר נִטַּע בְּנַפְשׁוֹתֵינוּ מִדַּת הַנְּדִיבוּת. עַל כֵּן הִזְהִיר וְאָמַר וְלֹא יֵרַע לְבָבְךָ אַחַר שֶׁאָמַר נָתֹן תִּתֵּן לוֹ:

לו. לֹא תְאַמֵּץ אֶת לְבָבְךָ וְלֹא תִקְפּוֹץ אֶת יָדְךָ (דברים טו, ז). הֻזְהַרְנוּ לְהָסִיר מִנַּפְשֵׁנוּ מִדַּת הָאַכְזְרִיּוּת, וְלִנְטוֹעַ בָּהּ נִטְעֵי נַעֲמָנִים הֵם הָרַחֲמִים וְהַחֲסָדִים הַנֶּאֱמָנִים, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב (שם כח, ט): וְהָלַכְתָּ בִּדְרָכָיו. וּבַעֲבוּר כִּי מִן הָאֶפְשָׁר שֶׁלֹּא יִקְפּוֹץ אֶת יָדוֹ וְיָחוֹן אֶת הֶעָנִי וְלֹא מִדֶּרֶךְ רַחֲמָנוּת, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר (משלי יב, י): וְרַחֲמֵי רְשָׁעִים אַכְזָרִי, עַל כֵּן כָּתוּב, לֹא תְאַמֵּץ אֶת לְבָבְךָ. וְעֹנֶשׁ הָאַכְזְרִיּוּת רַע וָמָר, כַּאֲשֶׁר יִתְבָּאֵר בְּשַׁעַר הָאַכְזְרִיּוּת בְּעֶזְרַת הָאֵל. וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שבת קנא, ב), (דברים יג, יח): וְנָתַן לְךָ רַחֲמִים וְרִחַמְךָ וְהִרְבֶּךָ, כָּל הַמְרַחֵם עַל הַבְּרִיּוֹת, מְרַחֲמִין עָלָיו מִן הַשָּׁמַיִם. וְכֹל שֶׁאֵינוֹ מְרַחֵם עַל הַבְּרִיּוֹת, אֵין מְרַחֲמִין עָלָיו מִן הַשָּׁמָיִם:

לז. וְלֹא תָחוֹס עֵינְךָ עָלָיו וְלֹא תַחְמוֹל וְלֹא תְכַסֶּה עָלָיו (שם שם, ט). הֻזְהַרְנוּ בָּזֶה, שֶׁלֹּא לַחְמוֹל וּלְרַחֵם עַל הַמַּחֲטִיאִים וְהַמַּכְשִׁילִים בְּנֵי אָדָם. וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ילקוט שמואל טו, קכא): כֹּל הַנַּעֲשָׂה רַחֲמָנִי עַל הָאַכְזָרִים, לַסּוֹף נַעֲשָׂה אַכְזָרִי עַל הָרַחֲמָנִים:

לח. לֹא תִקֹּם וְלֹא תִטֹּר אֶת בְּנֵי עַמֶּךָ (ויקרא יט, יח). אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (יומא כג, א): אֵיזוֹ הִיא נְקִימָה? אָמַר לוֹ, הַשְׁאִילֵנִי קַרְדֻּמְּךָ. אָמַר לוֹ, אֵינִי מַשְׁאִילְךָ כְּדֶרֶךְ שֶׁלֹּא הִשְׁאַלְתָּנִי אֶת שֶׁלְּךָ. וְאֵיזוֹ הִיא נְטִירָה? אָמַר לוֹ, הֲרֵינִי מַשְׁאִילְךָ וְאֵינִי כְּמוֹתְךָ שֶׁלֹּא הִשְׁאַלְתָּנִי. וְאֵין הָעֹנֶשׁ בָּזֶה עַל הַדִּבּוּר, אֶלָּא עַל נְטִירַת הַלֵּב. וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, כִּי אַזְהָרַת הַנְּטִירָה עַל דָּבָר שֶׁבַּמָּמוֹן. אֲבָל עַל דִּבְרֵי גַאֲוָה וָבוּז וּדְרִישַׁת רָעָה, מֻתָּר לָשׂוּם הַדְּבָרִים עַל לִבּוֹ. וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה עַל זֶה (שם כב, ב), כָּל תַּלְמִיד חָכָם שֶׁאֵינוֹ נוֹקֵם וְנוֹטֵר כַּנָּחָשׁ, אֵינוֹ תַּלְמִיד חָכָם. אֲבָל אִם יְבַקְשׁוּ מִמֶּנּוּ מְחִילָה, יַעֲבִיר עַל מִדּוֹתָיו:

לט. לֹא תִשְׂנָא אֶת אָחִיךָ בִּלְבָבֶךָ (ויקרא יט, יז). הֻזְהַרְנוּ בָּזֶה, לְהָסִיר מִנַּפְשֵׁנוּ מִדַּת הַשִּׂנְאָה, וְהִיא מִדָּה מְעוֹלֶלֶת פְּשָׁעִים רַבִּים, וּמְסַבֶּבֶת כַּמָּה עֲלִילוֹת נִשְׁחָתוֹת, כְּמוֹ לָשׁוֹן הָרָע שֶׁהוּא שָׁקוּל כְּנֶגֶד כַּמָּה חַיָּבֵי מִיתוֹת בֵּית דִּין, כַּאֲשֶׁר יִתְבָּאֵר, וּכְמוֹ דְּרִישַׁת רָעָה, וְהַשִּׂמְחָה לְאֵיד, וּגְרִימַת נְזָקִים לַחֲבֵרִים, וַהֲלִיכַת רָכִיל, וּנְקִימָה, וּנְטִירָה, וּמְאַבֶּדֶת טוֹבָה הַרְבֵּה מִן הַנֶּפֶשׁ, כַּאֲשֶׁר יִתְבָּאֵר בְּשַׁעַר הַשִּׂנְאָה. וּרְאֵה עַד הֵיכָן הִגִּיעַ עֹנֶשׁ הַשִּׂנְאָה, כִּי אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (יומא ט, ב): בַּיִת שֵׁנִי שֶׁהָיוּ

עוֹסְקִים בַּתּוֹרָה וּמַעֲשִׂים טוֹבִים מִפְּנֵי מָה חָרַב? מִפְּנֵי שִׂנְאַת חִנָּם שֶׁהָיְתָה בֵּינֵיהֶם:

מ. וְנִשְׁמַרְתָּ מִכֹּל דָּבָר רָע (דברים כג, י). פֵּרְשׁוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (כתובות מו, א): שֶׁלֹּא יְהַרְהֵר אָדָם בַּיּוֹם וְיָבוֹא לִידֵי טֻמְאָה בַּלַּיְלָה, וְאַף עַל פִּי שֶׁאֵינוֹ מְהַרְהֵר כְּדֵי לַעֲשׂוֹת. וְדָבָר הַלָּמֵד מֵעִנְיָנוֹ שֶׁכָּתוּב אַחֲרָיו (דברים כג, יא): כִּי יִהְיֶה בְךָ אִישׁ אֲשֶׁר לֹא יִהְיֶה טָהוֹר מִקְּרֵה לָיְלָה:

מא. וְלֹא תָתוּרוּ אַחֲרֵי לְבַבְכֶם וְאַחֲרֵי עֵינֵיכֶם (במדבר טו, לט). הֻזְהַרְנוּ בָּזֶה, שֶׁלֹּא לַחְשׁוֹב לַעֲשׂוֹת עֲבֵרָה וְכָל דְּבַר פֶּשַׁע וָחֵטְא, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר (משלי כד, ח): מְחַשֵּׁב לְהָרֵעַ. וְשֶׁלֹּא לְהַרְהֵר בְּדִבְרֵי הַמִּינִין, פֶּן יִכָּשֵׁל וְיִמָּשֵׁךְ אַחֲרֵיהֶם, וַאֲשֶׁר יָשִׁיב אֶל לִבּוֹ כִּי הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ בּוֹחֵן לֵב וְחוֹקֵר כְּלָיוֹת, אֵיךְ יָעִיז פָּנָיו לְטַמֵּא לִבּוֹ לִדְבַר בְּלִיַּעַל יָצוּק בּוֹ. וְאָמַר שְׁלֹמֹה עָלָיו הַשָּׁלוֹם (שם שם, ט): זִמַּת אִוֶּלֶת חַטָּאת. עוֹד אָמַר (שם ו, טז יח): שֶׁשׁ הֵנָּה שָׂנֵא יְיָ וְשֶׁבַע תּוֹעֲבַת נַפְשׁוֹ וְגוֹ׳ לֵב חֹרֵשׁ מַחְשְׁבוֹת אָוֶן:

מב. לֹא תִשָּׂא שֵׁמַע שָׁוְא (שמות כג, א). הֻזְהַרְנוּ בָּזֶה, שֶׁלֹּא לְקַבֵּל לָשׁוֹן הָרָע, וּכְמוֹ שֶׁאָמַר הַתַּרְגּוּם, לָא תְקַבֵּל שְׁמַע דִּשְׁקָר:

מג. לֹא תַחְמֹד בֵּית רֵעֶךָ (שם כ, יז), וְלֹא תִתְאַוֶּה בֵּית רֵעֶךָ (דברים ה, יח). הֻזְהַרְנוּ בָּזֶה, שֶׁלֹּא לְהִתְעוֹלֵל עֲלִילוֹת בְּרֶשַׁע לָקַחַת שָׂדֶה וָכֶרֶם וְכֹל אֲשֶׁר לְרֵעֵנוּ, גַּם כִּי נִתֵּן מִכְרָם. וְהֻזְהַרְנוּ עַל מַחֲשֶׁבֶת הַדָּבָר הָרָע הַזֶּה שֶׁלֹּא נַסְכִּים בְּמַחֲשַׁבְתֵּנוּ לַעֲשׂוֹתוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר לֹא תַחְמֹד. וְאִם יִכְסֹף אָדָם שֶׁיִּמְכּוֹר לוֹ חֲבֵרוֹ שָׂדֶה אוֹ כֶרֶם אוֹ אֶחָד מֵחֲפָצָיו וְלֹא יֵשׁ אֶת נַפְשׁוֹ לְמָכְרוֹ, וְאִם יִפְצַר בּוֹ בְּרֹב דִּבְרֵי תַחֲנוּנִים יֵבוֹשׁ לְהָשִׁיב פָּנָיו, אָסוּר לִפְצָר בּוֹ, כִּי זֶה כְּמוֹ הֶכְרֵחַ וָאֹנֶס. וְהַחוֹמֵד לָקַחַת כָּל חֵפֶץ וְהוּא אִישׁ נִכְבָּד שֶׁאִם יִשְׁאַל שְׁאֵלָה אוֹר פָּנָיו לֹא יַפִּילוּן, אָסוּר לִשְׁאוֹל מֵעִם רֵעֵהוּ מִקָּח אוֹ מַתָּת בִּלְתִּי אִם יֵדַע כִּי נָתוֹן יִתֵּן לוֹ בְּנֶפֶשׁ חֲפֵצָה, וְלֹא יֵרַע לְבָבוֹ בְּתִתּוֹ לוֹ:

מד. מִן הָאַזְהָרוֹת הַתְּלוּיוֹת בַּלָּשׁוֹן:

כִּי יְיָ אֱלֹהֶיךָ מִתְהַלֵּךְ בְּקֶרֶב מַחֲנֶךָ לְהַצִּילְךָ וְלָתֵת אֹיְבֶיךָ לְפָנֶיךָ וְהָיָה מַחֲנֶיךָ קָדוֹשׁ וְלֹא יִרְאֶה בְךָ עֶרְוַת דָּבָר (דברים כג, טו). אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ברכות כה, ב): כִּי בִּכְלָל הָאַזְהָרָה הַזֹּאת, כִּי בַּהֲגוֹתֵנוּ בְּתוֹרַת הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ וּבְדַבְּרֵנוּ בַּתְּפִלָּה לְפָנָיו, יִהְיֶה מַחֲנֵנוּ קָדוֹשׁ וְלֹא יֵרָאֶה בָנוּ עֶרְוַת דָּבָר. לָכֵן נִצְטַוִּינוּ בָּזֶה לְהַזְכִּיר שֵׁם שָׁמַיִם בִּקְדֻשָּׁה, וְלַעֲסוֹק בְּדִבְרֵי תוֹרָה וּתְפִלָּה בִּקְדֻשָּׁה, וְשֶׁלֹּא לְהַזְכִּיר שֵׁם שָׁמַיִם וְדִבְרֵי תוֹרָה אִם הוּא עָרֹם, אוֹ אִם יֵשׁ אָדָם עָרֹם כְּנֶגְדּוֹ. וְכֵן הֻזְהַרְנוּ שֶׁיִּהְיֶה הַמָּקוֹם

נָקִי, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (דברים כג, יד): וְחָפַרְתָּה בָהּ וְשַׁבְתָּ וְכִסִּיתָ אֶת צֵאָתֶךָ, וְכָל שֶׁכֵּן כִּי הוּא מֻזְהָר שֶׁלֹּא לְהַזְכִּיר שֵׁם שָׁמַיִם אִם אֵין יָדָיו נְקִיּוֹת, וְאִם נָגְעוּ יָדָיו בְּדָבָר הַנִּמְאָס עָלָיו, יִרְחָצֵן, וְכָעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים כו, ו): אֶרְחַץ בְּנִקָּיוֹן כַּפָּי:

וּבְלֶכְתּוֹ בַדֶּרֶךְ וְהוּא מִסְתַּפֵּק אִם הַדֶּרֶךְ נָקִי, אַל יַזְכִּיר שֵׁם שָׁמַיִם, וְאַל יְדַבֵּר בְּדִבְרֵי תוֹרָה. וְאִם יֵשׁ דָּבָר שֶׁאֵינוֹ נָקִי לְאַחֲרָיו, כְּגוֹן צוֹאָה אוֹ נְבֵלָה אוֹ מֵי מִשְׁרָה, צָרִיךְ שֶׁיַּרְחִיק אַרְבַּע אַמּוֹת מִמָּקוֹם שֶׁכָּלָה הָרֵיחַ, וּלְפָנָיו כִּמְלֹא עֵינָיו. וְהַזְּהִירוּת בָּזֶה, מִדַּרְכֵי יִרְאַת שָׁמַיִם, שֶׁנֶּאֱמַר (מלאכי ג, טז): לְיִרְאֵי יְיָ וּלְחֹשְׁבֵי שְׁמוֹ. וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ברכות כד, ב), (במדבר טו, לא): כִּי דְבַר יְיָ בָּזָה, זֶה הַמְדַבֵּר דִּבְרֵי תוֹרָה בִּמְבוֹאוֹת הַמְטֻנָּפוֹת. וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (קה״ר א, יז), (דניאל ב כא): יָהֵב חָכְמְתָא לְחַכִּימִין, מִפְּנֵי כִּי הַחֲכָמִים מְכַבְּדִים אֶת הַתּוֹרָה וְעוֹסְקִים בָּהּ בִּקְדֻשָּׁה. וְאִלּוּ נִתְּנָה לַטִּפְּשִׁים, הָיוּ מְדַבְּרִים בְּדִבְרֵי תוֹרָה בִּמְבוֹאוֹת הַמְטֻנָּפוֹת:

מה. וְיֵשׁ בְּאַזְהָרוֹת הַתְּלוּיוֹת בַּלָּשׁוֹן שֶׁלּוֹקִין עֲלֵיהֶן, כִּי כֵן אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (מכות טז, א): כָּל הָאַזְהָרוֹת שֶׁבַּתּוֹרָה לָאו שֶׁאֵין בּוֹ מַעֲשֶׂה אֵין לוֹקִין עָלָיו, חוּץ מִנִּשְׁבָּע וּמְקַלֵּל אֶת חֲבֵרוֹ בַּשֵּׁם. וְהַשְּׁבוּעָה לַשָּׁוְא, אַף עַל פִּי שֶׁאֵין בָּהּ מִיתַת בֵּית דִּין, עָנְשָׁהּ חָמוּר בִּידֵי שָׁמַיִם יוֹתֵר מֵהַרְבֵּה עֲבֵרוֹת שֶׁיֵּשׁ בָּהֶן מִיתוֹת בֵּית דִּין. כִּי הַנִּשְׁבָּע לַשֶּׁקֶר, מְחַלֵּל אֶת הַשֵּׁם, שֶׁנֶּאֱמַר (ויקרא יט, יב): וְלֹא תִשָּׁבְעוּ בִשְׁמִי לַשָּׁקֶר וְחִלַּלְתָּ אֶת שֵׁם אֱלֹהֶיךָ אֲנִי יְיָ. וְחִלּוּל הַשֵּׁם עָנְשׁוֹ לְמַעְלָה מִכָּל הָעֲבֵרוֹת. וְלֹא נִכְתַּב כֵּן עַל אַחַת מִן הָעֲבֵרוֹת אֶלָּא עַל הַשְּׁבוּעָה לַשֶּׁקֶר וְעַל עֲבוֹדָה זָרָה, שֶׁנֶּאֱמַר (שם כ, ג): כִּי מִזַּרְעוֹ נָתַן לַמֹּלֶךְ לְמַעַן טַמֵּא אֶת מִקְדָּשִׁי וּלְחַלֵּל אֶת שֵׁם קָדְשִׁי. וְנֶאֱמַר בְּאַזְהָרוֹת עֲבוֹדָה זָרָה (שמות כ, ה): לֹא תִשְׁתַּחֲוֶה לָהֶם וְלֹא תָעָבְדֵם כִּי אָנֹכִי יְיָ אֱלֹהֶיךָ אֵל קַנָּא, רְצוֹנוֹ לוֹמַר, כִּי לֹא יִסְלַח עֲוֹן עֲבוֹדָה זָרָה עַל דֶּרֶךְ סְלִיחָתוֹ לִשְׁאָר עֲבֵרוֹת, כָּעִנְיָן שֶׁכָּתוּב (ירמיה ה, ז): אֵי לָזֹאת אֶסְלַח לָךְ בָּנַיִךְ עֲזָבוּנִי וַיִּשָּׁבְעוּ בְּלֹא אֱלֹהִים. וְכֵן כָּתוּב בְּאַזְהָרוֹת הַשְּׁבוּעָה לַשֶּׁקֶר (שמות כ, ז): כִּי לֹא יְנַקֶּה יְיָ אֵת אֲשֶׁר יִשָּׂא אֶת שְׁמוֹ לַשָּׁוְא. וְנִכְתְּבָה אַזְהָרַת הַשְּׁבוּעָה לַשֶּׁקֶר אַחַר אַזְהָרַת עֲבוֹדָה זָרָה, יַעַן וּבְיַעַן כִּי הַשְּׁבוּעָה לַשֶּׁקֶר נִמְצָא בִּכְנָפֶיהָ עֲוֹן חִלּוּל הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ: וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ילקוט משלי, תתקסב): בְּעִנְיַן מַה שֶּׁכָּתוּב (משלי ל, ח ט): רֵאשׁ וָעֹשֶׁר אַל תִּתֶּן לִי וְגוֹ׳, פֶּן אֶשְׂבַּע וְכִחַשְׁתִּי וְאָמַרְתִּי מִי יְיָ וּפֶן אִוָּרֵשׁ וְגָנַבְתִּי וְתָפַשְׂתִּי שֵׁם אֱלֹהָי, הַשְּׁנִיָּה קָשָׁה מִן הָרִאשׁוֹנָה, שֶׁנֶּאֱמַר (יחזקאל כ, לט): וְאַתֶּם בֵּית יִשְׂרָאֵל [כֹּה אָמַר אֲדֹנָי אֱלֹהִים] אִישׁ גִּלּוּלָיו לְכוּ עֲבֹדוּ וְאַחַר אִם אֵינְכֶם שֹׁמְעִים אֵלָי וְאֶת שֵׁם קָדְשִׁי לֹא תְחַלְּלוּ עוֹד.

רְצוֹנוֹ לוֹמַר, כִּי עֲוֹן הַנִּשְׁבָּע לַשֶּׁקֶר בְּבֵית דִּין, חָמוּר מֵעֹנֶשׁ הָעוֹבֵד עֲבוֹדָה זָרָה בַּסֵּתֶר, מִפְּנֵי חִלּוּל הַשֵּׁם. וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שבועות לט, א): עַל כָּל עֲבֵרוֹת שֶׁבַּתּוֹרָה, נִפְרָעִין מִמֶּנּוּ וּמִמִּשְׁפַּחְתּוֹ, וְכָאן מִמֶּנּוּ וּמִכָּל הָעוֹלָם:

וְאִם חִיְּבוּ בֵּית דִּין אֶת הָאָדָם לְהִשָּׁבַע שְׁבוּעָה וְהוּא יוֹדֵעַ אֲשֶׁר פִּיו דִּבֶּר שָׁוְא, אָסוּר לְקַבֵּל עָלָיו הַשְּׁבוּעָה לֵאמֹר, אָנֹכִי אִשָּׁבֵעַ, לְמַעַן הַפְחִיד אֶת חֲבֵרוֹ, אַף עַל פִּי שֶׁאֵין בְּלִבּוֹ לְהִשָּׁבֵעַ, שֶׁנֶּאֱמַר (שמות כ, ז): לֹא תִשָּׂא, וְיֵשׁ בִּכְלַל מַשְׁמָעוֹ, לֹא תְקַבֵּל לְהִשָּׁבַע לַשָּׁוְא. וְכֵן אָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בִּמְכִילְתָּא (בחדש פ״ז), וְתַרְגּוּם (שמות כג, א): לֹא תִשָּׂא שֵׁמַע שָׁוְא, לָא תְקַבֵּל. וְאָסוּר לְהִשָּׁבַע חִנָּם אַף עַל פִּי שֶׁהוּא נִשְׁבָּע עַל אֱמֶת, שֶׁנֶּאֱמַר (שם כ, ז): לֹא תִשָּׂא אֶת שֵׁם יְיָ אֱלֹהֶיךָ לַשָּׁוְא, וְתַרְגּוּמוֹ לְמַגָּנָא: וְכֵן הַמְסַבֵּב לְהַשְׁבִּיעַ אֶת חֲבֵרוֹ חִנָּם, גָּדוֹל עֲוֹנוֹ, כְּגוֹן שֶׁהָיָה חֲבֵרוֹ חַיָּב לוֹ מָנֶה, וְיִכְפּוֹל עַל תְּבִיעָתוֹ לְמַעַן יֵצֵא קַו הַדִּין עַל הוֹדָאָתוֹ לְמִקְצָת לְהִשָּׁבַע שְׁבוּעַת הַתּוֹרָה, אוֹ שֶׁתּוֹבֵעַ אֶת חֲבֵרוֹ עַל חִנָּם, אֲשֶׁר לֹא יָדַע יִשְׁאָלֵהוּ, וּמַשְׁבִּיעוֹ שְׁבוּעַת הֶסֵּת, וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ (שבועות לט, א): כִּי זֶה הָאִישׁ נִקְרָא גַּנָּב, שֶׁגּוֹנֵב דַּעַת הַבְּרִיּוֹת, וְעָלָיו נֶאֱמַר (זכריה ה, ד): הוֹצֵאתִיהָ נְאֻם יְיָ צְבָאוֹת וּבָאָה אֶל בֵּית הַגַּנָּב וְאֶל בֵּית הַנִּשְׁבָּע בִּשְׁמִי לַשָּׁקֶר וְלָנֶה בְּתוֹךְ בֵּיתוֹ וְכִלַּתּוּ וְאֶת עֵצָיו וְאֶת אֲבָנָיו. וּמִי שֶׁהוּא יוֹדֵעַ שֶׁאִם יִשָּׁבַע יַחְשְׁדוּהוּ בְּנֵי אָדָם עַל שְׁבוּעָתוֹ, יֵשׁ לוֹ לְהִמָּנַע וְלַחְשׂוֹךְ נַפְשׁוֹ מִן הַשְּׁבוּעָה לִכְבוֹד שָׁמַיִם, גַּם כִּי הָאֱמֶת אִתּוֹ:

מו. אֱלֹהִים לֹא תְקַלֵּל וְנָשִׂיא בְעַמְּךָ לֹא תָאֹר (שמות כב, כז). לֹא תְקַלֵּל חֵרֵשׁ (ויקרא יט, יד).

הֻזְהַרְנוּ בָּזֶה, שֶׁלֹּא יְקַלֵּל אִישׁ מִיִּשְׂרָאֵל בַּשֵּׁם וְלֹא בְּאֶחָד מִכָּל הַכִּנּוּיִים. וּמַה שֶּׁהֻזְכַּר בַּתּוֹרָה אֱלֹהִים לֹא תְקַלֵּל, וְנָשִׂיא וְחֵרֵשׁ, כִּי בָא לְהַזְהִיר שֶׁלֹּא לְקַלֵּל הַשּׁוֹפֵט כַּאֲשֶׁר יַרְשִׁיעֵהוּ בַדִּין, וְלֹא אֶת הַנָּשִׂיא כַּאֲשֶׁר יַעֲנוֹשׁ אוֹתוֹ לְשַׁלְּחוֹ בְּיַד פִּשְׁעוֹ. וְהֻצְרַךְ לְהַזְכִּיר הַחֵרֵשׁ, פֶּן תֹּאמַר, אֵין עֹנֶשׁ בְּקִלְלָתוֹ אַחֲרֵי אֲשֶׁר אֵינֶנּוּ שׁוֹמֵעַ וְלֹא יַשִּׂיגֵהוּ צַעַר עַל קִלְלָתוֹ. וּבְסוֹף פָּרָשַׁת מִשְׁפָּטִים נִכְתַּב, אֱלֹהִים לֹא תְקַלֵּל, לֵאמֹר, שֶׁלֹּא תְקַלֵּל הַשּׁוֹפֵט אֶת הַמִּשְׁפָּטִים הָאֵלֶּה. אֲבָל הַשּׁוֹפֵט אֲשֶׁר לֹא כַדָּת, אוֹתוֹ תְקַלֵּל. וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ (שבועות לו, א): הַמְקַלֵּל אֶת חֲבֵרוֹ אוֹ אֶת עַצְמוֹ בַּשֵּׁם, לוֹקֶה, וְעָנְשׁוֹ בִּידֵי שָׁמַיִם רַב מְאֹד, שֶׁנֶּאֱמַר (דברים כח, נח נט): אִם לֹא תִשְׁמֹר לַעֲשׂוֹת אֶת כָּל דִּבְרֵי הַתּוֹרָה הַזֹּאת [בַּסֵּפֶר] לְיִרְאָה אֶת הַשֵּׁם הַנִּכְבָּד וְהַנּוֹרָא הַזֶּה אֶת יְיָ אֱלֹהֶיךָ, וְהִפְלָא יְיָ אֶת מַכּוֹתְךָ, וּפֵרְשׁוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (תמורה ג, ב): עִנְיַן הַפָּסוּק הַזֶּה, עַל מִי שֶׁמְּקַלֵּל אֶת חֲבֵרוֹ אוֹ אֶת עַצְמוֹ בַּשֵּׁם:

מז. וְאָסוּר לְאָדָם שֶׁיֹּאמַר, כִּי יוֹשִׁיעֵהוּ הַשֵּׁם כַּאֲשֶׁר הַדָּבָר הַזֶּה דְּבַר אֱמֶת. וְהִנֵּה

הוּא כָּזָב, כִּי הִנֵּה קִלֵּל אֶת עַצְמוֹ בַּשֵּׁם, שֶׁמִּכְּלָל הֵן אַתָּה שׁוֹמֵעַ לָאו:

מח. יַיִן וְשֵׁכָר אַל תֵּשְׁתְּ וְגוֹ׳ וּלְהַבְדִּיל בֵּין הַקֹּדֶשׁ וּבֵין הַחֹל וְגוֹ׳ וּלְהוֹרֹת אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל (ויקרא י, ט יא): אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (עירובין סד, א): הַשּׁוֹתֶה רְבִיעִית יַיִן שֶׁאֵינוֹ מָזוּג בַּמַּיִם, אַל יוֹרֶה. וְאִם שָׁתָה יוֹתֵר מֵרְבִיעִית, אַף עַל פִּי שֶׁמְּזָגוֹ, אַל יוֹרֶה:

מט. וְלֹא תוֹנוּ אִישׁ אֶת עֲמִיתוֹ (ויקרא כה, יז), בְּאוֹנָאַת דְּבָרִים, הַכָּתוּב מְדַבֵּר, כַּאֲשֶׁר הִקְדַּמְנוּ לְמָעְלָה. וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ (ב״מ נח, ב): הָיָה בַּעַל תְּשׁוּבָה, לֹא יֹאמַר לוֹ זְכוֹר מַעֲשֶׂיךָ הָרִאשׁוֹנִים. הָיָה בֶּן גֵּרִים, לֹא יֹאמַר לוֹ זְכוֹר מַעֲשֵׂי אֲבוֹתֶיךָ. וְזֶהוּ שֶׁנֶּאֱמַר (שמות, כב כ): וְגֵר לֹא תוֹנֶה וְלֹא תִלְחָצֶנּוּ. לֹא תוֹנֶה, בִּדְבָרִים. וְלֹא תִלְחָצֶנּוּ, בְּמָמוֹן. וּבְכַמָּה מְקוֹמוֹת הִזְהִירָה הַתּוֹרָה עַל אוֹנָאַת הַגֵּר, מִפְּנֵי אֲשֶׁר שָׁכַח עַמּוֹ וּבֵית אָבִיו וּבָא לַחֲסוֹת תַּחַת כַּנְפֵי הַשְּׁכִינָה, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר (רות ב, יא): וַתַּעַזְבִי אָבִיךְ וְאִמֵּךְ וְאֶרֶץ מוֹלַדְתֵּךְ וַתֵּלְכִי אֶל עַם אֲשֶׁר לֹא יָדַעַתְּ, וְנֶאֱמַר (שם שם, יב): וּתְהִי מַשְׂכֻּרְתֵּךְ שְׁלֵמָה מֵעִם יְיָ אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר בָּאת לַחֲסוֹת תַּחַת כְּנָפָיו. מָשָׁל לִצְבִי שֶׁבָּא לָעֵדֶר וְשָׁם יִרְבַּץ עִם הַצֹּאן יִרְעֶה, וְחָמַל עָלָיו בַּעַל הָעֵדֶר, כִּי עָזַב כַּר נִרְחָב וַיַּעֲמוֹד בְּמָקוֹם צָר:

נ. לֹא תִהְיֶה אַחֲרֵי רַבִּים לְרָעֹת (שמות כג, ב). הֻזְהַרְנוּ בָזֶה, שֶׁלֹּא לְחַזֵּק יְדֵי עוֹבְרֵי עֲבֵרָה בִּדְבָרִים, וְשֶׁלֹּא לְהִתְחַבֵּר אֶל הַמַּסְכִּימִים אֶל הָעָוֶל, וְכָעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר (ישעיה ח, יב): לֹא תֹאמְרוּן קֶשֶׁר לְכֹל אֲשֶׁר יֹאמַר הָעָם הַזֶּה קָשֶׁר:

נא. וְאָסוּר לְהִתְחַבֵּר אֶל הָרָשָׁע בְּעִסְקֵי הָעוֹלָם, שֶׁנֶּאֱמַר (דה״ב כ, לז): בְּהִתְחַבֶּרְךָ עִם אֲחַזְיָהוּ פָּרַץ יְיָ אֶת מַעֲשֶׂיךָ. וַאֲפִלּוּ לִדְבַר מִצְוָה אָסוּר לְהִתְחַבֵּר לָרָשָׁע, שֶׁנֶּאֱמַר (משלי ג, לא): אַל תְּקַנֵּא בְּאִישׁ חָמָס וְאַל תִּבְחַר בְּכָל דְּרָכָיו. וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בְּאָבוֹת שֶׁל רַבִּי נָתָן (פט): אַל תְּהִי חָבֵר לָרָשָׁע אֲפִלּוּ לִדְבַר מִצְוָה. וְרַבּוּ דַּרְכֵי מָוֶת הַנִּמְצָאִים בְּחֶבְרַת הָרְשָׁעִים, וּכְבָר גִּלִּינוּ עַל הֶעָוֹן הַזֶּה וְכֹבֶד עָנְשׁוֹ:

נב. וְלִפְנֵי עִוֵּר לֹא תִתֵּן מִכְשֹׁל (ויקרא יט, יד). הֻזְהַרְנוּ בָזֶה, שֶׁלֹּא לְהוֹרוֹת אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר לֹא כַדָּת וְשֶׁלֹּא כַהֲלָכָה. וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (אבות פ״א, מ״א): הֱווּ מְתוּנִים בַּדִּין. וְנִמְהֲרֵי לֵב לְהָבִין וּלְהוֹרוֹת, לֹא יַצִּילוּ אֶת נַפְשָׁם מִתַּת מִכְשׁוֹל לִפְנֵי עִוֵּר, וְחַטָּאתָם כָּבְדָה מְאֹד, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים פב, ה): לֹא יָדְעוּ וְלֹא יָבִינוּ בַּחֲשֵׁכָה יִתְהַלָּכוּ יִמּוֹטוּ כָּל מוֹסְדֵי אָרֶץ. וְעוֹד אָמְרוּ (אבות פ״ד, מט״ז): הֱוֵי זָהִיר בַּתַּלְמוּד שֶׁשִּׁגְגַת תַּלְמוּד עוֹלָה זָדוֹן. וְאָמְרוּ (סוטה כב, א), (משלי ז, כו): כִּי רַבִּים חֲלָלִים הִפִּילָה, זֶה תַּלְמִיד

שֶׁלֹּא הִגִּיעַ לְהוֹרָאָה וּמוֹרֶה. וַעֲצֻמִים כָּל הֲרֻגֶיהָ, זֶה תַּלְמִיד שֶׁהִגִּיעַ לְהוֹרָאָה וְאֵינוֹ מוֹרֶה:

נג. עוֹד הֻזְהַרְנוּ מִן הַמִּקְרָא הַזֶּה, לְהַשִּׂיא עֵצָה הוֹגֶנֶת לַאֲשֶׁר יִוָּעֵץ עִמָּנוּ, וְלֹא לְהַכְשִׁילוֹ בְּעֵצָה נִבְעָרָה. וְלֹא יִיָּעֵץ אֶת חֲבֵרוֹ לְפִי דַרְכּוֹ:

נד. וְחַיָּב אָדָם לַחְשׁוֹב מַחֲשָׁבוֹת לְהַעֲלוֹת עֵצוֹת הֲגוּנוֹת וּמְתֻקָּנוֹת לַחֲבֵרוֹ, וְזֶה אֶחָד מֵעִקְּרֵי דַּרְכֵי גְמִילוּת חֲסָדִים, שֶׁנֶּאֱמַר (משלי כז, ט): שֶׁמֶן וּקְטֹרֶת יְשַׂמַּח לֵב וּמֶתֶק רֵעֵהוּ מֵעֲצַת נָפֶשׁ:

נה. לֹא תֵלֵךְ רָכִיל בְּעַמֶּיךָ (ויקרא יט, טז). אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (כתובות מו, א): כִּי בִּכְלָל הָאַזְהָרָה הַזֹּאת שֶׁלֹּא לְהוֹצִיא שֵׁם רָע עַל אִישׁ מִבְּנֵי עַמֵּנוּ, וְעָנְשׁוֹ חָמוּר בִּידֵי שָׁמַיִם, כַּאֲשֶׁר יִתְבָּאֵר בְּמַדְרֵגַת חַיָּבֵי מִיתָה. עוֹד אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שם): לֹא תֵלֵךְ רָכִיל בְּעַמֶּיךָ, אַזְהָרָה לַדַּיָּן שֶׁלֹּא יְהֵא רַךְ לָזֶה וְקָשֶׁה לָזֶה:

נו. וְשֵׁם אֱלֹהִים אֲחֵרִים לֹא תַזְכִּירוּ (שמות כג, יג), (סנהדרין סג, ב): לֹא יֹאמַר אָדָם לַחֲבֵירוֹ, שְׁמֹר לִי אֵצֶל עֲבוֹדָה זָרָה פְּלוֹנִית:

נז. וְלֹא תְחָנֵּם (דברים ז, ב), פֵּרְשׁוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ע״ז כ, א): לֹא תִתֵּן לָהֶם חֵן, שֶׁאָסוּר לְאָדָם לוֹמַר, כַּמָּה נָאֶה גּוֹי זֶה. עוֹד פֵּרְשׁוּ, שֶׁלֹּא לָתֵת לָהֶם מַתְּנַת חִנָּם:

נח. וְלֹא יִהְיֶה כְקֹרַח וְכַעֲדָתוֹ (במדבר יז, ה). אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (סנהדרין קי, א): כָּל הַמַּחֲזִיק בְּמַחֲלֹקֶת עוֹבֵר בְּלָאו, שֶׁנֶּאֱמַר, וְלֹא יִהְיֶה כְקֹרַח וְכַעֲדָתוֹ. וּמֻתָּר לְסַפֵּר לְשׁוֹן הָרָע עַל בַּעֲלֵי הַמַּחֲלֹקֶת, שֶׁנֶּאֱמַר (מ״א א, כו): וְלִי אֲנִי עַבְדְּךָ וּלְצָדֹק הַכֹּהֵן וְגוֹ׳:

נט. מִי שֶׁאֵינוֹ מַחֲזִיק בְּמַחֲלֹקֶת עַל הַמִּתְיַצְּבִים עַל דֶּרֶךְ לֹא טוֹב וּמוֹשְׁכֵי הֶעָוֹן, הֲרֵי הוּא נֶעֱנָשׁ מִפִּשְׁעֵיהֶם לְכָל חַטֹּאתָם, וְעוֹבֵר בְּלָאו, שֶׁנֶּאֱמַר (ויקרא יט, יז): וְלֹא תִשָּׂא עָלָיו חֵטְא. וְנֶאֱמַר (הושע י, ט): מִימֵי הַגִּבְעָה חָטָאתָ יִשְׂרָאֵל שָׁם עָמָדוּ לֹא תַשִּׂיגֵם בַּגִּבְעָה מִלְחָמָה עַל בְּנֵי עַלְוָה. פֵּרוּשׁ, אִם שָׁם עָמְדוּ הַדּוֹר הַזֶּה, לֹא הִשִּׂיגָה אוֹתָם בַּגִּבְעָה מִלְחָמָה לְבַעֵר הָרָע כַּאֲשֶׁר הִשִּׂיגָה מִלְחָמָה לִבְנֵי הַדּוֹר הַהוּא. שָׁם עָמָדוּ, כְּמוֹ אִם שָׁם עָמְדוּ. וְכֵן (בראשית מד, כב): וְעָזַב אֶת אָבִיו, וְאִם עָזַב. רוֹצֶה לוֹמַר, מִמִּין חֵטְא גִּבְעָה הָיְתָה חַטָּאתָם. אָכֵן, הֵם הָיוּ טוֹבִים מֵאֵלֶּה, כִּי נִקְהֲלוּ וְעָמְדוּ עַל נַפְשָׁם לְבַעֵר הָרָע. וְנֶאֱמַר (שופטים ה, כג): אוֹרוּ מֵרוֹז אָמַר מַלְאַךְ יְיָ אֹרוּ אָרוֹר יֹשְׁבֶיהָ כִּי לֹא בָאוּ לְעֶזְרַת יְיָ, לְעֶזְרַת יְיָ בַּגִּבּוֹרִים. וְנֶאֱמַר (דברים א, יז): לֹא תָגוּרוּ מִפְּנֵי אִישׁ. וְכָל מִי שֶׁהוּא לַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ, יִמְסוֹר נַפְשׁוֹ עַל קְדֻשַּׁת הַשֵּׁם, שֶׁנֶּאֱמַר (שמות לב, כו): מִי לַייָ אֵלָי

וַיֵּאָסְפוּ אֵלָיו כָּל בְּנֵי לֵוִי. וְנֶאֱמַר (במדבר כה, ז): וַיַּרְא פִּינְחָס וְגוֹ׳ וַיִּקַּח רֹמַח בְּיָדוֹ. וְחוֹבָה עַל כָּל יְרֵא אַף כִּי אוֹהֵב טְהָר לֵב, לְהָעִיר קִנְאָה כִּי יִרְאֶה וְהִנֵּה יַד שָׂרִים וּסְגָנִים בַּמַּעַל. וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ כָּל פִּרְצָה שֶׁאֵינָהּ מִן הַגְּדוֹלִים, אֵינָהּ פִּרְצָה, שֶׁנֶּאֱמַר (עזרא ט, ב): וְיַד הַשָּׂרִים וְהַסְּגָנִים הָיְתָה בַּמַּעַל הַזֶּה רִאשׁוֹנָה:

ס. וּבְאַחֵיכֶם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אִישׁ בְּאָחִיו לֹא תִרְדֶּה בּוֹ בְּפָרֶךְ (ויקרא כה, מו). לֹא יִשְׁתַּעְבֵּד אָדָם בַּחֲבֵרָיו. וְאִם אֵימָתוֹ עֲלֵיהֶם אוֹ שֶׁהֵם בּוֹשִׁים לְהָחֵל דְּבָרוֹ, לֹא יְצַוֶּה אוֹתָם לַעֲשׂוֹת קְטַנָּה אוֹ גְדוֹלָה אֶלָּא לִרְצוֹנָם וְתוֹעַלְתָּם, וַאֲפִלּוּ לְהָחֵם צַפַּחַת מַיִם אוֹ לָצֵאת בִּשְׁלִיחוּתוֹ אֶל רְחוֹב הָעִיר לִקְנוֹת עַד כִּכַּר לָחֶם. אֲבָל אָדָם שֶׁאֵינוֹ נוֹהֵג כַּשּׁוּרָה, מֻתָּר לְצַוּוֹתוֹ לְכֹל אֲשֶׁר יַחְפּוֹץ:

סא. וְלֹא תְחַלְּלוּ אֶת שֵׁם קָדְשִׁי (שם כב, לב), זֶה מֵחַיָּבֵי כְּרֵתוֹת כַּאֲשֶׁר יִתְבָּאֵר. וְדַע, כִּי הַהֶפְסֵד וְהָאֲבַדּוֹן הַמָּצוּי בְּנַפְשׁוֹת הֲמוֹן הָעָם, הֲלֹא הוּא עַל שְׂפַת לָשׁוֹן, כִּי הֵם מַזְכִּירִים שֵׁם שָׁמַיִם לְבַטָּלָה, וְגַם מַזְכִּירִים מִבְּלִי מוֹרָא. וְעַל עִנְיָן זֶה, פֵּרְשׁוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ויק״ר אמור, כז): מַה שֶּׁכָּתוּב (ישעיה א, ג): יִשְׂרָאֵל לֹא יָדַע. גַּם אֵינָם מְדַקְדְּקִים בְּנִקְיוּת הַמָּקוֹם וְנִקְיוֹן כַּפַּיִם. וְחַכְמֵי יִשְׂרָאֵל הָיוּ מְנַדִּים וּמְשַׁמְּתִים הַמּוֹצִיא שֵׁם שָׁמַיִם לְבַטָּלָה, וְהָיוּ חוֹשְׁדִים אוֹתוֹ עַל הַשְּׁבוּעָה, וְאָמְרוּ (נדרים ו, ב): הַשּׁוֹמֵעַ מֵחֲבֵרוֹ שֶׁמַּזְכִּיר שֵׁם שָׁמַיִם לְבַטָּלָה, צָרִיךְ לְנַדּוֹתוֹ. וְאִם לֹא נִדָּהוּ, הוּא עַצְמוֹ יְהֵא בְּנִדּוּי:

סב. וְעַל דִּבְרַת בְּנֵי הָאָדָם שֶׁאֵינָם נִזְהָרִים בִּלְשׁוֹנָם בִּכְבוֹד תַּלְמִידֵי חֲכָמִים, בֵּין בִּפְנֵיהֶם בֵּין שֶׁלֹּא בִּפְנֵיהֶם, נַעֲשִׂים אֶפִּיקוֹרְסִים שֶׁאֵין לָהֶם חֵלֶק לָעוֹלָם הַבָּא. וְכֵן אֲבַדּוֹן אַרְבַּע כִּתּוֹת הֲלֹא הוּא בְּחַטַּאת פִּימוֹ דְּבַר שְׂפָתֵימוֹ, הַכֹּל כְּמוֹ שֶׁיִּתְבָּאֵר בַּשַּׁעַר הַזֶּה. עַל כֵּן כָּתוּב (משלי יח, כא): מָוֶת וְחַיִּים בְּיַד לָשׁוֹן:

סג. וְהִתְבּוֹנֵן וּרְאֵה עֲוֹן הַלָּשׁוֹן וְכֹבֶד פִּשְׁעוֹ, כִּי הַמְקַלֵּל אָבִיו וְאִמּוֹ, עָנְשׁוֹ חָמוּר מִן הַמַּכֶּה. כִּי מִשְׁפַּט הַמְקַלֵּל, בִּסְקִילָה שֶׁהִיא הַחֲמוּרָה בְּמִיתוֹת בֵּית דִּין. וְהַמַּכֶּה, מִשְׁפָּטוֹ בְּחֶנֶק:

סד. וְגַם רַבִּים נוֹקְשִׁים וְנִלְכָּדִים בְּחַלְלָם הַחוּשִׁים הַנִּכְבָּדִים, חוּשׁ הָרְאוּת, וְחוּשׁ הַשֵּׁמַע. וְנֶאֱמַר עַל חוּשׁ הָרְאוּת (במדבר טו, לט): וְלֹא תָתוּרוּ אַחֲרֵי לְבַבְכֶם וְאַחֲרֵי עֵינֵיכֶם, הֻזְהַרְנוּ בָּזֶה, שֶׁלֹּא יִסְתַּכֵּל אָדָם בְּאֵשֶׁת אִישׁ וּבִשְׁאָר עֲרָיוֹת פֶּן יִוָּקֵשׁ בָּם:

סה. וּמִן הָעֲבֵרוֹת הַתְּלוּיוֹת בְּחוּשׁ הָרְאוּת, רוּם עֵינַיִם, כִּי הוּא מְעוֹלָל מִן הַגַּאֲוָה,

שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים קא, ו) : גְּבַהּ עֵינַיִם וּרְחַב לֵבָב אֹתוֹ לֹא אוּכָל :

סו. וּמִדִּבְרֵי רַבּוֹתֵינוּ עַל חוּשׁ הַשֵּׁמַע, (כתובות ה, ב) : אַל יַשְׁמִיעַ אָדָם לְאָזְנָיו דְּבָרִים בְּטֵלִים, שֶׁהֵן נִכְווֹת תְּחִלָּה לָאֵבָרִים. וְעַל הַמַּאֲזִין לְכָל פֶּה דּוֹבֵר נְבָלָה נֶאֱמַר (משלי כב, יד) : שׁוּחָה עֲמֻקָּה פִּי זָרוֹת. יָשִׁיתוּ לֵב לְכָל אֵלֶּה, יִרְאֵי אֱלֹהִים הַבַּעֲלֵי תְּשׁוּבָה, לְהַצִּיל אֶת נַפְשָׁם מִיַּד לֶהָבָה. וּכְבָר הִקְדַּמְנוּ לְךָ דְּבָרִים נִכְבָּדִים בָּעִנְיָן הַזֶּה בְּשַׁעֲרֵי גִּדְרֵי הַזְּהִירוּת :

סז. מִן הָאַזְהָרוֹת הַתְּלוּיוֹת בִּקְפִיצַת יָד וְהִמָּנַע מִן הַמַּעֲשֶׂה. וְלֹא תִקְפֹּץ אֶת יָדְךָ מֵאָחִיךָ הָאֶבְיוֹן וְגוֹ׳, הִשָּׁמֶר לְךָ פֶּן יִהְיֶה דָבָר עִם לְבָבְךָ בְלִיַּעַל לֵאמֹר קָרְבָה שְׁנַת הַשֶּׁבַע שְׁנַת הַשְּׁמִטָּה וְרָעָה עֵינְךָ בְּאָחִיךָ הָאֶבְיוֹן וְלֹא תִתֵּן לוֹ (דברים טו, ז ט). לָמַדְנוּ מִזֶּה, כִּי הַנִּמְנָע מִלְּהַלְווֹת לֶעָנִי עוֹבֵר בִּשְׁנֵי לָאוִין שֶׁהֵם, הִשָּׁמֶר, פֶּן. וְאִם לְעֵת אֲשֶׁר קָרְבָה שְׁנַת הַשֶּׁבַע הֻזְהַרְנוּ שֶׁלֹּא נֶחְדַּל מִלְּהַלְווֹת מִיִּרְאַת דְּבַר הַשְּׁמִטָּה, אַף כִּי בִּזְמַן שֶׁלֹּא יַפְסִיד חוֹבוֹ, כִּי יִגְדַּל חֵטְא הַקּוֹפֵץ יָדוֹ מִלְּהַלְווֹת. וְעַל גֹּדֶל הֶעָוֹן, קָרָא הַכָּתוּב מַחֲשֶׁבֶת צַר הָעַיִן מִלְּהַלְווֹת, דְּבַר בְּלִיַּעַל. וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (כתובות סח, א) : כָּל הַמַּעֲלִים עֵינָיו מִן הַצְּדָקָה, כְּאִלּוּ עוֹבֵד עֲבוֹדָה זָרָה. כְּתִיב כָּאן, פֶּן יִהְיֶה דָבָר עִם לְבָבְךָ בְלִיַּעַל, וְשָׁם כְּתִיב (דברים יג, יד) : יָצְאוּ אֲנָשִׁים בְּנֵי בְלִיַּעַל מִקִּרְבֶּךָ, וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ילקוט שמואל כח, קלד) : כִּי נִקְרָא צַר הָעַיִן, בְּלִיַּעַל. וְכֵן כָּתוּב (ש״א כה, כה) : אֶל אִישׁ הַבְּלִיַּעַל הַזֶּה עַל נָבָל, עַל שֶׁהָיָה צַר עַיִן, שֶׁאָמַר לְעַבְדֵי דָוִד (שם כח, יא) : וְלָקַחְתִּי אֶת לַחְמִי וְאֶת מֵימַי וְאֶת טִבְחָתִי. וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שבת סג, א) : גָּדוֹל הַמַּלְוֶה לֶעָנִי יוֹתֵר מִן הָעוֹשֶׂה צְדָקָה :

סח. לֹא תַעֲשֹׁק אֶת רֵעֲךָ (ויקרא יט, יג). וְאָמַר דָּוִד עָלָיו הַשָּׁלוֹם (תהלים לז, כא) : לֹוֶה רָשָׁע וְלֹא יְשַׁלֵּם. (ויקרא יט, יג) : לֹא תָלִין פְּעֻלַּת שָׂכִיר אִתְּךָ עַד בֹּקֶר. (דברים כד, טו) : בְּיוֹמוֹ תִתֵּן שְׂכָרוֹ וְלֹא תָבוֹא עָלָיו הַשֶּׁמֶשׁ. וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ב״מ קי, ב) : שְׂכִיר יוֹם גּוֹבֶה כָּל הַיּוֹם וְכָל הַלַּיְלָה, שְׂכִיר לַיְלָה גּוֹבֶה כָּל הַלַּיְלָה וְכָל הַיּוֹם, אֶחָד שְׂכַר הַבְּהֵמָה וְאֶחָד שְׂכַר הָאָדָם וְאֶחָד שְׂכַר הַכֵּלִים עוֹבֵר עֲלֵיהֶם עַל בַּל תָּלִין. קַבְּלָנוּת, עוֹבֵר עָלָיו עַל בַּל תָּלִין :

סט. לֹא תָלִין נִבְלָתוֹ עַל הָעֵץ (דברים כא, כג). הַמֵּלִין אֶת מֵתוֹ עוֹבֵר בְּלָאו, זוּלָתִי אִם הֱלִינוֹ לִכְבוֹדוֹ :

ע. לֹא תוּכַל לְהִתְעַלֵּם (שם כב, ג). הֻזְהַרְנוּ בָזֶה, שֶׁלֹּא לְהִתְרַשֵּׁל מֵהַצָּלַת מָמוֹן חֲבֵרֵינוּ בֵּין מִטַּלְטְלִין בֵּין קַרְקָעוֹת, כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ב״מ לא, א) : וְכֵן

תַּעֲשֶׂה לְכָל אֲבֵדַת אָחִיךָ, לְרַבּוֹת אֲבֵדַת קַרְקָעוֹת. כְּגוֹן אִם הָיוּ מַיִם שׁוֹטְפִים וּבָאִים שָׁם, חַיָּב לִגְדּוֹר בִּפְנֵיהֶם. אַף כִּי הֻזְהַרְנוּ לְהִשְׁתַּדֵּל בְּהַצָּלַת חֲבֵרֵנוּ וְלָשִׁית עֵצוֹת לְעֶזְרָתָם בְּעֵת צָרָתָם, וְכֵן כָּתוּב (ויקרא יט, טז): לֹא תַעֲמֹד עַל דַּם רֵעֶךָ. וְאָמַר שְׁלֹמֹה (משלי כד, י): הִתְרַפִּיתָ בְּיוֹם צָרָה צַר כֹּחֶכָה. פֵּרוּשׁ, אִם יֵשׁ לְךָ כֹּחַ לְהַצִּיל בְּעֵצָה אוֹ בְּהִשְׁתַּדְּלוּת וְאַתָּה מַרְאֶה אֶת נַפְשְׁךָ שֶׁאֵין בְּךָ יְכֹלֶת וְכֹחַ, יִקְצַר כֹּחֶךָ. מִדָּה כְּנֶגֶד מִדָּה. וְנֶאֱמַר אַחֲרָיו (שם שם, יב): כִּי תֹאמַר הֵן לֹא יָדַעְנוּ זֶה, הֲלֹא תֹכֵן לִבּוֹת הוּא יָבִין וְנֹצֵר נַפְשְׁךָ הוּא יֵדָע וְהֵשִׁיב לְאָדָם כְּפָעֳלוֹ. הִנֵּה הַמְּנִיעָה מִן הַהַצָּלָה וְשִׁית עֵצוֹת עַל הָעֵזֶר, הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא יַחְשׁוֹב לוֹ כְּפָעֳלוֹ:

עא. וְטוֹב וְנָכוֹן מְאֹד לִהְיוֹת בְּכָל עִיר וָעִיר מִתְנַדְּבִים בָּעָם מִן הַמַּשְׂכִּילִים, לִהְיוֹת נְכוֹנִים וּמְזֻמָּנִים לְכָל דְּבַר הַצָּלָה בִּהְיוֹת אִישׁ אוֹ אִשָּׁה מִיִּשְׂרָאֵל שְׁרוּיִים בְּצַעַר. וְהִנֵּה נִתְחַיַּבְנוּ לִטְרוֹחַ בְּשׁוֹר אָחִינוּ אוֹ שֵׂיוֹ הַנִּדָּחִים, לִהְיוֹת עִמָּנוּ עַד דְּרוֹשׁ אָחִינוּ אוֹתוֹ, עַתָּה מַה לַּעֲשׂוֹת יְקָר וּגְדֻלָּה לְבַעֲלֵיהֶם. וְכֵן כָּתוּב (ישעיה נח, ז): וַעֲנִיִּים מְרוּדִים תָּבִיא בָיִת:

עב. הוֹכֵחַ תּוֹכִיחַ אֶת עֲמִיתֶךָ וְלֹא תִשָּׂא עָלָיו חֵטְא (ויקרא יט, יז). הֻזְהַרְנוּ בָּזֶה, שֶׁלֹּא נִשָּׂא חֵטְא בְּחֵטְא חֲבֵרֵינוּ בְּהִמָּנְעֵנוּ מֵהוֹכִיחַ אוֹתָם. וְאִם אִישׁ אֶחָד יֶחֱטָא, בְּהִגָּלוֹת נִגְלוֹת חֶטְאוֹ, כָּל הָעֵדָה יֵעָנְשׁוּ עָלָיו אִם לֹא יוֹכִיחוּהוּ בְּשֵׁבֶט מוּסָרָם. וְכֵן כָּתוּב (יהושע כב, כ): הֲלוֹא עָכָן בֶּן זֶרַח מָעַל מַעַל בַּחֵרֶם וְעַל כָּל עֲדַת יִשְׂרָאֵל הָיָה קָצֶף וְהוּא אִישׁ אֶחָד לֹא גָוַע בַּעֲוֹנוֹ. וְנֶאֱמַר (דברים כט, כח): וְהַנִּגְלֹת לָנוּ וּלְבָנֵינוּ עַד עוֹלָם. וַאֲפִלּוּ אֻמּוֹת הָעוֹלָם אָמְרוּ (יונה א, ז): וְנֵדְעָה בְּשֶׁלְּמִי הָרָעָה הַזֹּאת, אַף כִּי יִשְׂרָאֵל שֶׁהֵם עֲרֵבִים זֶה בָּזֶה:

עג. וּלְהִנָּצֵל מִן הָעֹנֶשׁ הַזֶּה, נָכוֹן הַדָּבָר לִבְחוֹר אַנְשֵׁי אֱמֶת, וְלַחֲזוֹת מִכָּל הָעָם אַנְשֵׁי חַיִל, לְתִתָּם רָאשֵׁי הַשְׁגָּחָה עַל כָּל שׁוּק וּמִגְרָשׁ מִשְׁכְּנוֹתָם, לְהַשְׁגִּיחַ עַל שְׁכֵנֵיהֶם וּלְהוֹכִיחָם עַל כָּל דְּבַר פֶּשַׁע וּלְבַעֵר הָרָע:

עד. כִּי תִדֹּר נֶדֶר לַיְיָ אֱלֹהֶיךָ לֹא תְאַחֵר לְשַׁלְּמוֹ (דברים כג, כב). הִנֵּה יֵשׁ עֹנֶשׁ בְּאִחוּר הַנְּדָרִים וְהַצְּדָקוֹת אַף עַל פִּי שֶׁמְּשַׁלֵּם אוֹתָם אַחֲרֵי כֵן. וְאִם נָדַר אָדָם לָתֵת צְדָקָה לַעֲנִיִּים, חַיָּב לְשַׁלֵּם אוֹתָהּ מִיָּד. וְאִם מִדֶּרֶךְ הַשִּׁכְחָה יֶאֱרַע לוֹ אִחוּר הַנְּדָרִים, אַף גַּם זֹאת עָנוֹשׁ יֵעָנֵשׁ, כִּי אַחֲרֵי שֶׁהוּא יוֹדֵעַ שֶׁהַשִּׁכְחָה מְצוּיָה בָּאָדָם, הָיָה לוֹ לִזְכּוֹר נְדָרָיו וּלְהַעֲלוֹתָם עַל לִבּוֹ תָּמִיד לְבִלְתִּי יִשְׁכָּחֵם, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר (משלי כ, כה): מוֹקֵשׁ אָדָם יָלַע קֹדֶשׁ וְאַחַר נְדָרִים לְבַקֵּר. עַל כֵּן עָנְשׁוֹ חָמוּר עַל פְּשִׁיעָתוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר (קהלת ה,

ה): אַל תִּתֵּן אֶת פִּיךָ לַחֲטִיא אֶת בְּשָׂרֶךָ וְאַל תֹּאמַר לִפְנֵי הַמַּלְאָךְ כִּי שְׁגָגָה הִיא לָמָּה יִקְצֹף הָאֱלֹהִים עַל קוֹלֶךָ וְחִבֵּל אֶת מַעֲשֵׂה יָדֶיךָ. פֵּרוּשׁ, אַל תִּתֵּן אֶת פִּיךָ לַחֲטִיא, לָמָּה תִדּוֹר אִם אֵינְךָ זָהִיר בְּנִדְרְךָ וְתָבִיא עָלֶיךָ אָשָׁם? וּכְבָר הִקְדַּמְנוּ לְבָאֵר הַמִּקְרָא הַזֶּה בְּשַׁעֲרֵי גִּדְרֵי הַזְּהִירוּת. וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שבת לב, ב): בַּעֲוֹן נְדָרִים בָּנִים מֵתִים, שֶׁנֶּאֱמַר (קהלת ה, ה): וְחִבֵּל אֶת מַעֲשֵׂה יָדֶיךָ. עוֹד יִתְפָּרֵשׁ הַמִּקְרָא עַל עִנְיַן לָשׁוֹן הָרָע, כִּי יֵעָנֵשׁ עַל הַפְּשִׁיעָה בּוֹ, אַף עַל פִּי שֶׁלֹּא נִתְכַּוֵּן לְבַזּוֹת חֲבֵרוֹ. וְהִנֵּה נִצְטַוִּינוּ שֶׁלֹּא לִנְדּוֹר נְדָרִים, שֶׁנֶּאֱמַר (דברים כג, כג): וְכִי תֶחְדַּל לִנְדֹּר לֹא יִהְיֶה בְךָ חֵטְא, וְרַבּוֹתֵינוּ דָּרְשׁוּ מִזֶּה (נדרים עז, ב): שֶׁאִם תִּדּוֹר יִהְיֶה בְךָ חֵטְא, כִּי הַנֶּדֶר מִכְשׁוֹל לִפְנֵי הַנּוֹדֵר פֶּן יַחֵל דְּבָרוֹ אוֹ יְאַחֵר לְשַׁלֵּם. אֲבָל צַדִּיק, חוֹנֵן וְנוֹתֵן מִבִּלְתִּי שֶׁיִּדּוֹר, זוּלָתִי כַּאֲשֶׁר יִקְרָא מִן הַמֵּצַר כִּי אָז יִדּוֹר נֶדֶר, כָּעִנְיָן שֶׁכָּתוּב (בראשית כח, כ): וַיִּדַּר יַעֲקֹב נֶדֶר לֵאמֹר. וְכֵן בְּהִתְאַסֵּף רָאשֵׁי עָם יַחַד שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל, יִדְּרוּ נְדָרִים לְחַזֵּק יָדַיִם רָפוֹת:

עה. הַמַּדְרֵגָה הַחֲמִישִׁית, לָאו שֶׁיֵּשׁ בּוֹ מַעֲשֶׂה. אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (מכות יג, ב): לָאו שֶׁיֵּשׁ בּוֹ מַעֲשֶׂה לוֹקִין עָלָיו, וְהַמַּלְקוּת אַרְבָּעִים חָסֵר אֶחָת. וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (סנהדרין י, א): מַלְקוּת, תַּחַת מִיתָה עוֹמֶדֶת. וְאָמְרוּ (שם פא, ב): מִי שֶׁלָּקָה וְשָׁנָה, כּוֹנְסִין אוֹתוֹ לְכִפָּה. וְחוֹבָה עַל הַמּוֹכִיחִים לְחַפֵּשׂ דַּרְכֵי הָעָם וְלַחְקוֹר וְלָדַעַת בַּמֶּה יִכָּשְׁלוּ, וּלְהַזְהִירָם. כִּי יֵשׁ אַזְהָרוֹת רַבּוֹת אַף עַל פִּי שֶׁהֵם שׁוֹמְרִים מִקְצָת הָאַזְהָרָה, מְבַטְּלִים הֵם מִקְצָתָהּ, כְּגוֹן אִסּוּר מְלָאכָה בַּשַּׁבָּת, שֶׁהֵם שׁוֹמְרִים שַׁבָּת מֵחַלְּלוֹ בְּרֹב הַמְּקוֹמוֹת. וְיֵשׁ מְלָאכוֹת שֶׁאֵין מִקְצָת הָעָם נִזְהָרִים בָּהֶן לְפִי שֶׁאֵינָן יְדוּעוֹת אֶצְלָם, וְתָלִין אִתָּם מְשׁוּגָתָם תַּחַת אֲשֶׁר לֹא יָלִינוּ בְּקֶרֶב חֲכָמִים, וְתוֹרָה לֹא יְבַקְשׁוּ מִפִּיהֶם. עַל כֵּן תּוֹרוֹת עָבְרוּ וְנֶעֱנָשׁוּ, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (ישעיה כו, י): יֻחַן רָשָׁע בַּל לָמַד צֶדֶק. וְיֵשׁ פּוֹשְׁעִים יִכָּשְׁלוּ בָם, כִּי לֹא הֻרְגְּלוּ בִּנְעוּרֵיהֶם בֵּית אֲבִיהֶם לְהִזָּהֵר בָּהֶן וְנָחֲלוּ אָבוֹת, וְלֹא יִשְׁמְעוּ לְקוֹל מוֹרִים, וְאֵלֶּה עוֹשִׂים בְּזָדוֹן:

עו. וְכֵן כָּל הָעָם נִזְהָרִים מִדַּם הַנֶּפֶשׁ וּמִדַּם הַתַּמְצִית, וּמִקְצָתָם אֵינָם נִזְהָרִים בְּהֶכְשֵׁר הַמְּלִיחָה לְהוֹצִיא הַבָּשָׂר מִידֵי דָמוֹ כַּמִּשְׁפָּט. וְכָהֵנָּה רַבּוֹת מְאֹד מִבְּלִי הַדַּעַת וְאֵין תּוֹכַחַת, וּכְמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (משלי כט, יח): בְּאֵין חָזוֹן יִפָּרַע עָם:

עז. וְיֵשׁ אַזְהָרוֹת שֶׁאֵין מִקְצָת הֶהָמוֹן שׁוֹמְרִים עִקַּר הָאַזְהָרוֹת, כְּמוֹ הַחֲבָלָה וְהַהַכָּאָה, שֶׁהַמַּכֶּה אֶת חֲבֵרוֹ עוֹבֵר בִּשְׁנֵי לָאוִין, שֶׁנֶּאֱמַר (דברים כה, ג): אַרְבָּעִים יַכֶּנּוּ לֹא יֹסִיף פֶּן יֹסִיף, וְרַבִּים עוֹבְרִים עַל הַלָּאוִין הָאֵלֶּה בְּהַכָּאַת נְשׁוֹתֵיהֶם. וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (סנהדרין נח, ב): כֹּל הַמֵּרִים יָד עַל חֲבֵרוֹ, אַף עַל פִּי שֶׁלֹּא הִכָּהוּ,

נִקְרָא רָשָׁע, שֶׁנֶּאֱמַר (שמות ב, יג): וַיֹּאמֶר לָרָשָׁע לָמָּה תַכֶּה רֵעֶךָ, לָמָּה הִכִּיתָ לֹא נֶאֱמַר אֶלָּא תַכֶּה. וְאִיּוֹב אָמַר (איוב לא, כא): אִם הֲנִפֹתִי עַל יָתוֹם יָדִי. וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, רַב הוּנָא קָצַץ יַד הַמַּכֶּה, אָמַר (שם לח, טו): וּזְרוֹעַ רָמָה תִּשָּׁבֵר:

עח. וְכֵן בְּהַשְׁחָתַת הַזָּקָן, שֶׁנֶּאֱמַר (ויקרא יט, כז): וְלֹא תַשְׁחִית אֵת פְּאַת זְקָנֶךָ, וְהַחַטָּאִים מַנִיחִים חוּט הַשֵּׂעָר, וְעִקָּרֵי פִּרְקֵי הַפֵּאוֹת לֹא נֵדַע מְקוֹמָם אַיֵּה, וְהִנָּם בָּנִים מַשְׁחִיתִים בְּעִקַּר הַפֵּאָה. וְהַקָּפַת פְּאַת הָרֹאשׁ, אֲסוּרָה גַּם בְּמִסְפְּרַיִם כְּעֵין תָּעַר:

עט. וְיֵשׁ אֲנָשִׁים לֹא נִשְׁמְרוּ מִבֶּגֶד כִּלְאַיִם שַׁעַטְנֵז, כִּי יִתְפְּרוּ בֶּגֶד צֶמֶר בְּחוּט הַפִּשְׁתִּים, אוֹ יַעֲשׂוּ מִבֶּגֶד פִּשְׁתִּים שָׂפָה לְפִי בֶגֶד הַצֶּמֶר:

פ. אִישׁ אִישׁ אֶל כָּל שְׁאֵר בְּשָׂרוֹ לֹא תִקְרְבוּ (שם יח, ו). כָּל קֵרוּב בָּשָׂר, אָסוּר, כְּגוֹן הַנְּגִיעָה בִּידֵי אֵשֶׁת אִישׁ. וּפֵרוּשׁ לְגַלּוֹת עֶרְוָה, כִּי הַקְּרִיבָה מְבִיאָה לִידֵי עֶרְוָה. וְכִי תֹאמַר בִּלְבָבֶךָ, אֵיפֹה נִמְצָא בַּכָּתוּב כִּי גָּדְרָה הַתּוֹרָה גָּדֵר כִּי תֹאמַר אֲשֶׁר אָסְרוּ מַגַּע יָד לְיָד לִהְיוֹת גָּדֵר לַעֲבֵרָה? נְשִׁיבְךָ דָּבָר, הִנֵּה בְּמִצְוַת הַנָּזִיר אֲשֶׁר עִקַּר נְזִירוּתוֹ פֶּן יִשְׁתֶּה וְיִשְׁכַּח מְחֻקָּק, אוֹ יַתְעֵהוּ רוּח זְנוּנִים, אוֹסַרְתּוֹ הַתּוֹרָה מִכֹּל אֲשֶׁר יֵעָשֶׂה מִגֶּפֶן הַיַּיִן, וְכָל זֶה לְגֶדֶר הַרְחָקָה מִמִּשְׁתֵּה הַיַּיִן, וְכֵן אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בַּמִּדְרָשׁ (שמות רבה בא טז, ב):

פא. וְלִפְנֵי עִוֵּר לֹא תִתֵּן מִכְשֹׁל (ויקרא יט, יד). אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ (מ״ק יז, א): כִּי הֻזְהַרְנוּ בָזֶה לְבִלְתִּי הַכּוֹת אָדָם בְּנוֹ הַגָּדוֹל, פֶּן תִּהְיֶה לַבֵּן לְפוּקָה וּלְמִכְשׁוֹל לַחֲטֹא בִלְשׁוֹנוֹ וּלְהַקְלוֹת אָבִיו. וְכֵן הֻזְהַרְנוּ בָזֶה, שֶׁלֹּא לְזַמֵּן כָּל מִכְשׁוֹל עָוֹן לְיִשְׂרָאֵל וְגַם אֶל הַנָּכְרִי, שֶׁלֹּא יִתֵּן כּוֹס יַיִן לַנָּזִיר וְאֵבֶר מִן הַחַי לִבְנֵי נֹחַ, גַּם לֹא יוֹשִׁיט אֵלָיו אֶת אֲשֶׁר לוֹ. וְכֵן אִם בָּא הַנָּכְרִי לִקְנוֹת מִיִּשְׂרָאֵל לְבוֹנָה אוֹ שַׁעֲוָה לְהַקְרִיב לַעֲבוֹדָה זָרָה, לֹא יִמְכְּרֵם לוֹ, וְכֵן לֹא יִמְכּוֹר לַנָּכְרִי סִפְרֵי מִינִין, וְלֹא יַכְשִׁילֵהוּ בְּאֶחָד מִן הַדְּבָרִים שֶׁהֻזְהֲרוּ בְנֵי נֹחַ עֲלֵיהֶם:

פב. לֹא תַשְׁחִית אֶת עֵצָהּ לִנְדֹּחַ עָלָיו גַּרְזֶן (דברים כ, יט). הֻזְהַרְנוּ בָזֶה, שֶׁלֹּא לִכְרוֹת כָּל עֵץ מַאֲכָל גַּם לִבְנוֹת בּוֹ מָצוֹר כָּל זְמַן שֶׁיִּמְצָא מֵאִילָנֵי סְרָק דֵּי סִפּוּקוֹ. וְכֵן הֻזְהַרְנוּ בָזֶה שֶׁלֹּא לְפַזֵּר מָמוֹן לָרִיק אֲפִלּוּ שָׁוֶה פְרוּטָה. וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ (ב״ק צ״א, ב): הַמְקָרֵעַ עַל מֵתוֹ יוֹתֵר מִדַּי, לוֹקֶה, וְכָל שֶׁכֵּן הַמְשַׁבֵּר כֵּלִים בַּחֲמָתוֹ, כִּי שְׁתַּיִם רָעוֹת עָשָׂה, הִשְׁחִית מָמוֹן, וְהִשְׁלִיט אֶת כַּעְסוֹ לְהַעֲבִירוֹ עַל דִּבְרֵי תוֹרָה, כִּי מֵעַתָּה יֵשׁ עִמּוֹ מִלְחָמָה מִיֵּצֶר הַכַּעַס לְהַעֲבִירוֹ עַל דָּתוֹ, כָּעִנְיָן שֶׁכָּתוּב (משלי כט, כב): וּבַעַל חֵמָה רַב פָּשַׁע. וּכְבָר הִקְדַּמְנוּ לְךָ מַה שֶּׁאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שבת קה, ב): אִם רָאִיתָ

אָדָם שֶׁהוּא מְשַׁבֵּר כֵּלִים בַּחֲמָתוֹ, יְהִי בְעֵינֶיךָ כְּאִלּוּ עוֹבֵד עֲבוֹדָה זָרָה, שֶׁכָּךְ דַּרְכּוֹ שֶׁל יֵצֶר הָרָע, הַיּוֹם אוֹמֵר לוֹ עֲשֵׂה כָּךְ, וּלְמָחָר אוֹמֵר לוֹ לֵךְ עֲבוֹד אֱלֹהִים אֲחֵרִים. וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (יבמות מד, א): לֹא יִשְׁפּוֹךְ אָדָם מֵי בוֹרוֹ וַאֲחֵרִים צְרִיכִין לוֹ. אַף כִּי שֶׁהֻזְהַרְנוּ שֶׁלֹּא לְהַשְׁחִית הַגּוּף בִּמְסִירָתוֹ לְסַכָּנוֹת, אוֹ בְּסִגּוּף הַגּוּף לְבַלְּעוֹ חִנָּם בְּתַעֲנִית מִתּוֹךְ צַעֲרוֹ וְכַעְסוֹ, אוֹ לְהִתְאַבֵּל עַל מֵתוֹ. אֲבָל הַמִּתְאוֹנֵן וְהַמִּתְאַבֵּל עַל עֲוֹנוֹתָיו, עָלָיו נֶאֱמַר (ישעיה נז, יח): דְּרָכָיו רָאִיתִי וְאֶרְפָּאֵהוּ וְאַנְחֵהוּ וַאֲשַׁלֵּם נִחֻמִים לוֹ וְלַאֲבֵלָיו. וְנֶאֱמַר (בראשית ט, ה): וְאַךְ אֶת דִּמְכֶם לְנַפְשֹׁתֵיכֶם אֶדְרֹשׁ, וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ב"ק צא, ב): מִיַּד נַפְשׁוֹתֵיכֶם אֶדְרוֹשׁ אֶת דִּמְכֶם:

פג. שָׁלֹשׁ שָׁנִים יִהְיֶה לָכֶם עֲרֵלִים לֹא יֵאָכֵל (ויקרא יט, כג). הָעָרְלָה, נוֹהֶגֶת בְּחוּצָה לָאָרֶץ וַאֲסוּרָה בַהֲנָאָה. וְכֹל אֲשֶׁר יֵאָסֵר בַּהֲנָאָה, אָסוּר לְתִתּוֹ בְּמַתָּנָה לַגּוֹי. וְעַל כֵּן הֻצְרַךְ הַכָּתוּב לְהַתִּיר לָתֵת נְבֵלָה לַנָּכְרִי, לְהוֹדִיעַ כִּי מֻתֶּרֶת הִיא בַּהֲנָאָה, שֶׁנֶּאֱמַר (דברים יד, כא): לֹא תֹאכְלוּ כָל נְבֵלָה לַגֵּר אֲשֶׁר בִּשְׁעָרֶיךָ תִּתְּנֶנָּה וַאֲכָלָהּ וְגוֹ'. וְהַנּוֹתֵן לַנָּכְרִי עָרְלָה אוֹ חָמֵץ בְּפֶסַח אוֹ בָּשָׂר שֶׁנִּתְבַּשֵּׁל בֶּחָלָב, לוֹקֶה. וְכֵן אִם יִתֵּן מֵהֶן לִפְנֵי כֶלֶב שֶׁמְּזוֹנוֹתָיו עָלָיו. וּמִצְוַת הָעָרְלָה וְכִלְאֵי הַכֶּרֶם בֵּין בָּאָרֶץ וּבֵין בְּחוּצָה לָאָרֶץ, לִשְׂרוֹף אוֹתָם בָּאֵשׁ. וְאִם יֵשׁ לַגּוֹי אִילָן עָרְלָה, אָסוּר לְיִשְׂרָאֵל לִלְקוֹט מִמֶּנּוּ פֵּרוֹת לְצֹרֶךְ הַגּוֹי וַאֲפִלּוּ בְחִנָּם, לְפִי שֶׁהוּא נֶהֱנֶה בָזֶה שֶׁמַּחֲזִיק לוֹ הַגּוֹי טוֹבָה. וְכֵן אָסוּר לְיִשְׂרָאֵל לְהַשְׁקוֹת לַגּוֹי מִיֵּינוֹ שֶׁל הַגּוֹי עַצְמוֹ, בֵּין בְּשָׂכָר בֵּין בְּחִנָּם. וְכֶרֶם רְבָעִי אָסוּר בַּהֲנָאָה בְּלֹא פִדְיוֹן. וְאֵין פּוֹדִין אוֹתוֹ, עַד שֶׁיָּבוֹאוּ פֵּרוֹתָיו לְעוֹנַת הַמַּעַשְׂרוֹת. וְאֵימָתַי עוֹנַת הַמַּעַשְׂרוֹת? מִשֶּׁנִּגְמְרוּ פֵּרוֹתֵיהֶם, כְּעִנְיָן שֶׁשָּׁנוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (מעשרות פ"א מ"ב): מֵאֵימָתַי הַפֵּרוֹת חַיָּבִין בַּמַּעֲשֵׂר:

פד. עַל כֵּן לֹא יֹאכְלוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת גִּיד הַנָּשֶׁה (בראשית לב, לג). גִּיד הַנָּשֶׁה אָסוּר בַּהֲנָאָה, וְאָסוּר לְתִתּוֹ לְעַבְדּוֹ וּלְשִׁפְחָתוֹ הַנָּכְרִיִּים. וְאָסוּר לִשְׁלוֹחַ יָרֵךְ לְגוֹי וְגִיד הַנָּשֶׁה בְּתוֹכָהּ. וְאָסוּר לִתֵּן גִּיד הַנָּשֶׁה וְשַׁמְנוֹ לְכַלְבּוֹ וּלְחָתוּל שֶׁמְּזוֹנוֹתָם עָלָיו:

פה. לֹא תִּגְנֹבוּ וְלֹא תְכַחֲשׁוּ וְלֹא תְשַׁקְּרוּ (ויקרא יט, יא). אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ (ב"מ סא, ב): לֹא תִגְנֹבוּ עַל מְנָת לְמֵיקַט, שֶׁלֹּא יֹאמַר, אֶגְנוֹב כְּלִי פְלוֹנִי כְּדֵי שֶׁיִּצְטַעֵר וְנָקוֹט בְּפָנָיו וְיִזָּהֵר בִּשְׁמִירַת כֵּלָיו וְאַחַר כָּךְ אַחֲזִירֶנּוּ לוֹ. וְכֵן אָסוּר לִטּוֹל כְּלִי מִבֵּית חֲבֵרוֹ דֶּרֶךְ גְּנֵבָה לְהִשְׁתַּמֵּשׁ בּוֹ וּלְהַחֲזִירוֹ. וְלֹא יִגְנוֹב אֶת שֶׁלּוֹ מֵאַחֲרֵי הַגַּנָּב, שֶׁלֹּא יֵרָאֶה כְּגַנָּב:

פו. לֹא תְנַחֲשׁוּ וְלֹא תְעוֹנֵנוּ (ויקרא יט, כו). לֹא תְנַחֲשׁוּ, כְּגוֹן אֵלּוּ הַמְנַחֲשִׁים בַּחֻלְדָּה

וּבָעוֹפוֹת, פִּתּוֹ נָפְלָה מִפִּיו, צְבִי הִפְסִיקוֹ בַּדֶּרֶךְ, וְאוֹמֵר אוֹת הוּא כִּי לֹא יַצְלִיחַ דַּרְכּוֹ, וְסָר מִן הַדֶּרֶךְ בַּעֲבוּר זֶה. וְהַדּוֹמֶה לָעִנְיָנִים הָאֵלֶּה, שֶׁלֹּא יֵלֵךְ לִקְרַאת נְחָשִׁים, הֵן לַעֲשׂוֹת מַעֲשֶׂה, הֵן לְהִמָּנַע מִן הַמַּעֲשֶׂה. לֹא תְעוֹנְנוּ, לְשׁוֹן עוֹנוֹת וְשָׁעוֹת, שֶׁאוֹמֵר, יוֹם פְּלוֹנִי יָפֶה לְהַתְחִיל מְלָאכָה, שָׁעָה פְּלוֹנִית קָשָׁה לָצֵאת. וְאֵין לִשְׁמוֹעַ אֶל דִּבְרֵי הוֹבְרֵי הַשָּׁמַיִם, אֲבָל יִבְטַח לִבְּךָ בַּשֵּׁם אֱלֹהֵי הַשָּׁמַיִם וֵאלֹהֵי הָאָרֶץ. עַל כֵּן כָּתוּב עַל הָעִנְיָן הַזֶּה (דברים יח, יג): תָּמִים תִּהְיֶה עִם יְיָ אֱלֹהֶיךָ. לָמַדְנוּ מִזֶּה, כִּי הַמְעוֹנְנִים וְהַקּוֹסְמִים נֶעְדָּרִים הַבִּטָּחוֹן. וְהָעֲלִילוֹת הַנִּשְׁחָתוֹת הָהֵן, מַעֲשֵׂה אֶרֶץ כְּנַעַן, שֶׁנֶּאֱמַר (שם שם, יד): כִּי הַגּוֹיִם הָאֵלֶּה אֲשֶׁר אַתָּה יוֹרֵשׁ אוֹתָם אֶל מְעֹנְנִים וְאֶל קֹסְמִים יִשְׁמָעוּ וְאַתָּה לֹא כֵן נָתַן לְךָ יְיָ אֱלֹהֶיךָ:

פז. לֹא תַעֲשׂוּ עָוֶל בַּמִּשְׁפָּט (ויקרא יט, טו). הֲרֵי הוּא אוֹמֵר אַחֲרֵי כֵן, לֹא תִשָּׂא פְּנֵי דָל וְלֹא תֶהְדַּר פְּנֵי גָדוֹל בְּצֶדֶק תִּשְׁפֹּט עֲמִיתֶךָ. וּמַהוּ מִשְׁפָּט הָאָמוּר בִּתְחִלַּת הַמִּקְרָא? אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ספרי ויקרא קדושים יט, פד): הוּא הַמִּדָּה וְהַמִּשְׁקָל וְהַמְּשׁוּרָה. מְלַמֵּד, שֶׁהַמּוֹדֵד נִקְרָא דַּיָּן, שֶׁאִם שִׁקֵּר בַּמִּדָּה, הֲרֵי הוּא כִּמְקַלְקֵל אֶת הַדִּין וְקָרוּי עַוָּל וּמְשֻׁקָּץ וְחֵרֶם וְתוֹעֵבָה, וְגוֹרֵם לַחֲמִשָּׁה דְבָרִים כִּמְעַוֵּת הַדִּין, מְטַמֵּא אֶת הָאָרֶץ, וּמְחַלֵּל אֶת הַשֵּׁם, וּמְסַלֵּק הַשְּׁכִינָה, וּמַפִּיל הָעָם בֶּחָרֶב, וּמַגְלֶה אוֹתָם מֵאַרְצָם. בַּמִּדָּה, זוֹ מִדַּת הָאָרֶץ. בַּמִּשְׁקָל, כְּמַשְׁמָעוֹ. וּבַמְּשׁוּרָה, הִיא מִדַּת הַלַּח וְהַיָּבֵשׁ. אַבְנֵי צֶדֶק, הֵם הַמִּשְׁקָלוֹת שֶׁשּׁוֹקְלִים כְּנֶגְדָּם. אֵיפָה, הִיא מִדַּת הַיָּבֵשׁ. הִין, זוֹ מִדַּת הַלַּח. אֲנִי יְיָ אֱלֹהֵיכֶם אֲשֶׁר הוֹצֵאתִי, אֲנִי הִבְחַנְתִּי בְּמִצְרַיִם בֵּין טִפָּה שֶׁל בְּכוֹר לְטִפָּה שֶׁאֵינָהּ שֶׁל בְּכוֹר, וַאֲנִי נֶאֱמָן לִפָּרַע מִמִּי שֶׁטּוֹמֵן מִשְׁקְלוֹתָיו בַּמֶּלַח כְּדֵי לְהוֹנוֹת הַבְּרִיּוֹת שֶׁאֵין מַכִּירִין בָּהֶן:

פח. לֹא תִהְיֶה לוֹ כְּנֹשֶׁה (שמות כב, כד). הֻזְהַרְנוּ בָזֶה, שֶׁלֹּא לְצַעֵר אֶת הַלֹּוֶה, וְלֹא יַעֲבוֹר הַמַּלְוֶה לְפָנָיו וְיוֹדֵעַ שֶׁאֵין לוֹ מַה לִּפְרוֹעַ, כִּי הוּא מֵצִיק לוֹ וּמְדַכֵּא אֶת רוּחוֹ בָּזֶה. וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ב״מ עה, ב): הֲרֵי הוּא כְּאִלּוּ דָּן אוֹתוֹ בִּשְׁנֵי דִינִין, שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים סו, יב): הִרְכַּבְתָּ אֱנוֹשׁ לְרֹאשֵׁנוּ בָּאנוּ בָאֵשׁ וּבַמָּיִם. וְרָאוּי לַעֲטוֹת קִנְאָה לְהוֹכִיחַ הַמִּסְתּוֹלְלִים בְּעַמֵּנוּ בְּמִקְצָת מְקוֹמוֹת לֶאֱסוֹר הַלֹּוֶה בִּזִקִּים גַּם כִּי לֹא יִזְדַּמֵּן לוֹ לִפְרוֹעַ:

פט. לֹא תְשִׂימוּן עָלָיו נֶשֶׁךְ (שמות כב, כד). אַזְהָרָה לָעֵדִים, שֶׁהַמַּלְוֶה וְהַלֹּוֶה וְהֶעָרֵב וְהָעֵדִים עוֹבְרִין בְּלֹא תַעֲשֶׂה, עַל כֵּן אָמַר לֹא תְשִׂימוּן לְשׁוֹן רַבִּים אַחַר שֶׁאָמַר לֹא תִהְיֶה לוֹ כְּנֹשֶׁה, לְפִי שֶׁהִיא אַזְהָרָה לָעֵדִים:

צ. כָּל מוּם לֹא יִהְיֶה בּוֹ (ויקרא כב, כא). הֻזְהַרְנוּ בָּזֶה, שֶׁלֹּא לְהַטִּיל מוּם בַּבְּכוֹר אֲפִלּוּ בַּזְּמַן הַזֶּה:

צא. לֹא תַחֲרֹשׁ בְּשׁוֹר וּבַחֲמֹר יַחְדָּו (דברים כב, י). הֻזְהַרְנוּ בָּזֶה, שֶׁלֹּא לַחֲרוֹשׁ וְשֶׁלֹּא לָדוּשׁ בִּשְׁנֵי מִינִים כְּשֶׁהֵם מְצֻמָּדִים בְּעֹל אוֹ בְחֶבֶל. וְהוּא הַדִּין שֶׁלֹּא לְהַנְהִיגָם כְּשֶׁהֵם מְצֻמָּדִים. וְזֶה שֶׁהִזְכִּיר חֲרִישָׁה, דִּבֶּר הַכָּתוּב בְּהֹוֶה. וַאֲפִלּוּ לְהַנְהִיגָם בְּקוֹל, אָסוּר. וּשְׁתֵּי פְרִידוֹת, זוֹ בַּת סוּסְיָא וְזוֹ בַּת חֲמוֹרָה, שְׁנֵי מִינִים הֵן וְאָסוּר לְהַנְהִיגָן יָחַד. וְאָסוּר לְהַנְהִיג הַפֶּרֶד עִם הַסּוּס אוֹ עִם הַחֲמוֹר:

בְּהֶמְתְּךָ לֹא תַרְבִּיעַ כִּלְאַיִם (ויקרא יט, יט). פִּרְדָּה שֶׁתָּבְעָה זָכָר, אֵין מַרְכִּיבִין עָלֶיהָ לֹא סוּס וְלֹא חֲמוֹר אֶלָּא פֶּרֶד שֶׁהוּא מִינָהּ, כְּגוֹן שֶׁהַפִּרְדָּה וְהַפֶּרֶד אִמּוֹתֵיהֶן שָׁווֹת, שְׁנֵיהֶם בְּנֵי סוּסְיָא אוֹ חֲמוֹרָה:

צב. וְאֶבֶן מַשְׂכִּית לֹא תִתְּנוּ בְּאַרְצְכֶם (ויקרא כו, א). הֻזְהַרְנוּ בָּזֶה, שֶׁלֹּא לְהִשְׁתַּחֲווֹת עַל רִצְפַּת אֲבָנִים בְּבֵית הַכְּנֶסֶת וּבְכָל מָקוֹם, חוּץ מִבֵּית הַמִּקְדָּשׁ:

צג. אַל תְּשַׁקְּצוּ אֶת נַפְשֹׁתֵיכֶם (שם יא, מג). הֻזְהַרְנוּ בָּזֶה, שֶׁלֹּא לֶאֱכוֹל הַדְּבָרִים הַנִּמְאָסִים עַל הַנֶּפֶשׁ, שֶׁלֹּא יֹאכַל דָּג אוֹ חָגָב, עַד שֶׁיָּמוּת. וְכֵן לֹא יִשְׁתֶּה בְּקֶרֶן מַקִּיזֵי הַדָּם. וְהַמַּשְׁהֶה אֶת נְקָבָיו, עוֹבֵר מִשּׁוּם בַּל תְּשַׁקְּצוּ אֶת נַפְשֹׁתֵיכֶם (מכות טז:):

צד. אַל תְּחַלֵּל אֶת בִּתְּךָ לְהַזְנוֹתָהּ וְלֹא תִזְנֶה הָאָרֶץ וּמָלְאָה הָאָרֶץ זִמָּה (שם יט, כט). פֵּרְשׁוּ רַבּוֹתֵינוּ (סנהדרין עו, א): כִּי בָא הַכָּתוּב הַזֶּה לְהַזְהִיר שֶׁלֹּא יִמְסוֹר אָדָם בִּתּוֹ פְּנוּיָה לַבִּיאָה שֶׁלֹּא לְשֵׁם קִדּוּשִׁין. וְלֹא תִזְנֶה הָאָרֶץ, שֶׁאִם אַתָּה עוֹשֶׂה כֵּן, הָאָרֶץ מְזַנָּה וְעוֹשָׂה פֵּרוֹתֶיהָ בְּמָקוֹם אַחֵר וְלֹא בְּאַרְצְכֶם. וְכֵן הוּא אוֹמֵר (ירמיה ג, ג): וַיִּמָּנְעוּ רְבִבִים וּמַלְקוֹשׁ לוֹא הָיָה [וּמֵצַח אִשָּׁה זוֹנָה הָיָה לָךְ]. וְלֹא הֻתְּרוּ פִילַגְשִׁים בְּלֹא כְתֻבָּה וּבְלֹא קִדּוּשִׁין אֶלָּא לַמֶּלֶךְ, שֶׁאֵימָתוֹ מֻטֶּלֶת עַל הַבְּרִיּוֹת, וְלֹא יִזְנוּ אֲחֵרִים עִמָּהּ, עַל כֵּן יִחוּד הַמֶּלֶךְ עַל הַפִּילַגְשִׁים כְּעֵין אִישׁוּת. וְאַחַר הֶתֵּר הַפִּילַגְשִׁים לַמֶּלֶךְ, גָּזְרוּ רַבּוֹתֵינוּ עַל כַּלָּה בְלֹא בְרָכָה שֶׁתְּהֵא אֲסוּרָה עַל בַּעְלָהּ כַּנִּדָּה (מס׳ כלה):

צה. וְהִנֵּה רָאִיתָ גֹּדֶל עֹנֶשׁ הַמְיַחֵד לוֹ פְנוּיָה לִזְנוּת, כִּי נֶאֱמַר עַל זֶה (ויקרא יט, כט): וְלֹא תִזְנֶה הָאָרֶץ וּמָלְאָה הָאָרֶץ זִמָּה. הַבָּא עַל הַפְּנוּיָה פַּעַם אַחַת דֶּרֶךְ מִקְרֶה לוֹקֶה מַכַּת מַרְדּוּת מִדִּבְרֵי סוֹפְרִים, מִלְּבַד הַמִּכְשׁוֹלָה הַגְּדוֹלָה וְהָרָעָה אֲשֶׁר תִּמְצָא אֶת הַבָּאִים אֶל הַפְּנוּיָה, כִּי הִיא בוֹשָׁה לִטְבּוֹל מִטֻּמְאַת נִדָּתָהּ בְּמֵי נָהָר אוֹ מִקְוֵה מַיִם פֶּן יִגָּלֶה לָרַבִּים קוֹל זְנוּתָהּ, עַל כֵּן תִּהְיֶה בְּנִדָּתָהּ, טֻמְאָתָהּ בְּשׁוּלֶיהָ לֹא זָכְרָה אַחֲרִיתָהּ.

עוֹד אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ (סנהדרין עו, א): אַל תְּחַלֵּל אֶת בִּתְּךָ לְהַזְנוֹתָהּ, הֲרֵי זוֹ אַזְהָרָה שֶׁלֹּא יַשִּׂיא אָדָם אֶת בִּתּוֹ לְזָקֵן:

צו. לֹא תֹאכְלוּ כָל נְבֵלָה (דברים יד, כא). אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (חולין לב, א): כֹּל שֶׁנִּפְסְלָה בִּשְׁחִיטָתָהּ, נְבֵלָה. וְלַמּוֹכִיחִים יִנְעַם, הָעֵד בָּעָם. וְיִזָּהֲרוּ בְּתוֹרַת הַשְּׁחִיטָה וְדִקְדּוּקֶיהָ, לְהַשְׁלִים חֻקֶּיהָ, וְיִבְחֲרוּ לָהֶם בְּכָל חֻקֶּיהָ שׁוֹחֵט יְרֵא חֵטְא, כִּי עַם רָב מִיִּשְׂרָאֵל תְּלוּיִים עָלָיו בְּמִצְוַת הַשְּׁחִיטָה וְהַבְּדִיקָה. וְגַם אָמְנָה אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שם ג, ב): רֹב מְצוּיִין אֵצֶל שְׁחִיטָה מֻמְחִין הֵם, יֵשׁ מְקוֹמוֹת מִבְּלִי מֵשִׂים וְאֵין תּוֹכַחַת, מְצוּיִים שָׁם רַבִּים מִן הָעָם הַנִּמְצָאִים אֵצֶל שְׁחִיטָה, בִּלְתִּי מֻמְחִים בְּתוּשִׁיָּה:

וְעוֹד רָאִינוּ בְּמִקְצָתָם שַׁעֲרוּרִיָּה, כִּי רַבִּים מִן הַמֻּמְחִים רִחֲקוּ לִבָּם מִיִּרְאַת חֵטְא. וַאֲשֶׁר אֵינֶנּוּ יָרֵא, לִבּוֹ לֹא יָבִין לְדַקְדֵּק בִּבְדִיקַת הַסַּכִּין, כִּי צָרִיךְ לְכַוֵּן אֶת לִבּוֹ בִּמְאֹד מְאֹד בִּבְדִיקָתוֹ. הֲלֹא תִרְאֶה כִּי יִבְדּוֹק אָדָם פַּעֲמַיִם שָׁלֹשׁ וְלֹא יַרְגִּישׁ בִּפְגִימָה דַקָּה וְאַחֲרֵי כֵן יִמְצָאֶנָּה, כִּי הֵכִין לִבּוֹ בָּאַחֲרוֹנָה, וּבְחִינַת חוּשׁ הַמִּשּׁוּשׁ כְּפִי כַּוָּנַת הַלֵּב, מִלְּבַד כִּי יִפְשַׁע גֶּבֶר מִבְּלִי יִרְאָה בִּבְדִיקַת הַסִּמָּנִים וְיֶתֶר דְּרָכִים וּצְדָדִים, כְּהִגָּלוֹת נִגְלוֹת לִפְנֵי כָּל יוֹדְעֵי דָּת וָדִין:

צז. וְשֹׁחַד לֹא תִקָּח (שמות כג, ח): אֲפִלּוּ עַל מְנַת לְזַכּוֹת אֶת הַזַּכַּאי וּלְחַיֵּב אֶת הַחַיָּב, וְאַף עַל פִּי שֶׁהִסְכִּימוּ שְׁנֵי הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר לָהֶם הָרִיב לָתֵת לוֹ שָׂכָר בְּשֻׁתָּפוּת. כָּךְ אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (כתובות קה, א): הַנּוֹטֵל שְׂכָרוֹ לָדוּן, דִּינָיו בְּטֵלִים, אֲבָל רַשָּׁאִים לִתֵּן לוֹ שְׂכַר הַהֶפְסֵד אֲשֶׁר יַפְסִיד בַּאֲשֶׁר יַפְרִיעוּהוּ מִמַּעֲשָׂיו אִם הַהֶפְסֵד נִכָּר וְקָצוּב וְיָדוּעַ לִבְנֵי אָדָם, וּבִלְבַד שֶׁלֹּא יִתֵּן אֶחָד מֵהֶם בִּשְׂכַר הַהֶפְסֵד יוֹתֵר מֵחֲבֵרוֹ:

צח. אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שם שם, ב), וְשֹׁחַד לֹא תִקָּח, אֲפִלּוּ שֹׁחַד דְּבָרִים. שֶׁאִם אָמַר לוֹ אֶחָד מֵהֶם דִּבְרֵי חֹנֶף יַחְשׂוֹךְ נַפְשׁוֹ מִן הַדִּין הַהוּא. וְאִם הֵבִיא אֵלָיו תְּשׁוּרָה בְּבוֹאוֹ לָדוּן לְפָנָיו, לֹא יִקָּחֶנָּה מִיָּדוֹ. וְאִם הִקְדִּים וְהֶעֱבִיר הַמִּנְחָה עַל פָּנָיו וְלָקַח אֶת מִנְחָתוֹ, כְּבָר נִפְסַל הַשּׁוֹפֵט הַזֶּה לְשָׁפְטוֹ:

צט. כָּל מְלָאכָה לֹא יֵעָשֶׂה בָהֶם אַךְ אֲשֶׁר יֵאָכֵל לְכָל נֶפֶשׁ וְגוֹ׳ (שמות יב, טז): אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ (ביצה יב, א): מִתּוֹךְ שֶׁהֻתְּרָה הוֹצָאָה לְצֹרֶךְ אֹכֶל נֶפֶשׁ בְּיוֹם טוֹב, הֻתְּרָה שֶׁלֹּא לְצֹרֶךְ אֹכֶל נֶפֶשׁ, וּבִלְבַד שֶׁהִיא לְצֹרֶךְ הַיּוֹם. כְּעִנְיָן שֶׁאָמְרוּ, מוֹצִיאִין אֶת סֵפֶר תּוֹרָה לִרְשׁוּת הָרַבִּים בְּיוֹם טוֹב לִקְרוֹא בוֹ בַּיּוֹם הַהוּא, אֲבָל אָסוּר לְהוֹצִיא לְצֹרֶךְ חֹל, זוּלָתִי לְצֹרֶךְ יוֹם טוֹב. וְרַבִּים מִן הָעָם חוֹטְאִים לְהוֹצִיא מַפְתֵּחַ תֵּבָתָם לִרְשׁוּת

הָרַבִּים בְּיוֹם טוֹב, גַּם כִּי אֵין בַּתֵּיבָה מִכָּל מַאֲכָל אֲשֶׁר יֵאָכֵל בְּיוֹם טוֹב:

ק. וְלֹא יִלְבַּשׁ גֶּבֶר שִׂמְלַת אִשָּׁה (דברים כב, ה). אַזְהָרָה לַמַּעֲבִיר שְׂעַר בֵּית הַשֶּׁחִי וּבֵית הָעֶרְוָה:

קא. וְלֹא תָשִׂים דָּמִים בְּבֵיתֶךָ (שם שם, ח). אַזְהָרָה לַמַּעֲמִיד כֶּלֶב רָע בְּתוֹךְ בֵּיתוֹ וְסֻלָּם רָעוּעַ בְּתוֹךְ בֵּיתוֹ:

קב. לֹא תַעֲבֹד בִּבְכֹר שׁוֹרֶךָ וְלֹא תָגֹז בְּכוֹר צֹאנֶךָ (שם טו, יט). הַבְּכוֹר נוֹהֵג בֵּין בָּאָרֶץ בֵּין בְּחוּצָה לָאָרֶץ. וּבְכוֹר שֶׁנִּתְעָרֵב בְּמֵאָה אוֹ בְאֶלֶף, אוֹסֵר אֶת כֻּלָּן בַּהֲנָאָה:

קג. לֹא תַעֲשׂוּן כֵּן לַייָ אֱלֹהֵיכֶם (שם יב, ד). אַזְהָרָה לַמּוֹחֵק אֶת הַשֵּׁם:

קד. וּבְחֻקֹּתֵיהֶם לֹא תֵלֵכוּ (ויקרא יח, ג). הֻזְהַרְנוּ בָזֶה, לְהִתְרַחֵק מִכָּל דַּרְכֵי הָאֱמֹרִי, וּמֵהֶם, הַלְּחָשִׁים, וְהַקְּמִיעִים שֶׁאֵינָם מִן הַמֻּמְחֶה לִרְפוּאָה:

קה. וְלֶחֶם וְקָלִי וְכַרְמֶל לֹא תֹאכְלוּ עַד עֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה (שם כג, יד). הֶחָדָשׁ, אָסוּר מִן הַתּוֹרָה גַּם בְּחוּצָה לָאָרֶץ:

קו. כָּתַבְנוּ מִקְצָת הַדְּבָרִים אֲשֶׁר שׁוֹגְגִים בָּהֶם רַבִּים מִבְּלִי הַדַּעַת, כִּי לֹא גָלוּ עֲלֵיהֶם אֶת אָזְנָם, וּמִקְצָת הַדְּבָרִים אֲשֶׁר יָדְעוּ כִּי אֲסוּרִים וְלֹא יָדְעוּ חֹמֶר הָאִסּוּר. וְזָכַרְנוּ מֵהֶם, לְמַעַן לֹא יָלִין הָעָם הַמִּשְׁגֶּה בָּהֶם. יִשְׁמַע חָכָם וְיוֹסִיף לֶקַח לְהַזְהִיר אֶת הָעָם עַל הַדְּבָרִים אֲשֶׁר תִּקְרֶאנָה אוֹתָם כָּאֵלֶּה עֲלֵיהֶם. וְהַמַּשְׂכִּילִים יַזְכִּירוּ, וּכְזֹהַר הָרָקִיעַ יַזְהִירוּ:

קז. הַמַּדְרֵגָה הַשִּׁשִּׁית: מִיתָה בִּידֵי שָׁמָיִם. הַהֶפְרֵשׁ אֲשֶׁר בֵּין מִיתָה וְכָרֵת, כִּי חִיּוּב הַמִּיתָה, עָלָיו לֹא עַל זַרְעוֹ. וּבְעֹנֶשׁ הַכָּרֵת, הוּא וְזַרְעוֹ נִכְרָת. אוּלָם אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (פסחים לב, ב): כִּי עַל עִנְיָן אֶחָד וְעַל צַד יִנָּשֵׂא חֹמֶר הַמִּיתָה בִּידֵי שָׁמַיִם מִן הַכָּרֵת, כִּי מִי שֶׁהוּא חַיָּב מִיתָה בִּידֵי שָׁמַיִם, עוֹלֶה מָוֶת בַּחַלּוֹנָיו, וּבַעֲלֵי חַיִּים מִקְנֵה קִנְיָנוֹ מֵתִים, פָּרָתוֹ רוֹעָה בַּאֲפָר וְהִיא מֵתָה, תַּרְנְגָלְתּוֹ רוֹעָה בָּאַשְׁפָּה וְהִיא מֵתָה, וְיִדְבַּק הַמָּוֶת בּוֹ עַד כַּלּוֹתוֹ אוֹתוֹ:

קח. וְחַיָּבֵי מִיתָה בִּידֵי שָׁמַיִם, נִסְדְּרוּ בַּמִּשְׁנָה מִקְצָתָם, כְּמוֹ הָאוֹכֵל אֶת הַטֶּבֶל, וְהוּא הַדָּגָן שֶׁלֹּא נִתְקַן בְּהַפְרָשַׁת תְּרוּמוֹת וּמַעַשְׂרוֹת מִמֶּנּוּ. וְהַמִּצְוָה הַזֹּאת, נוֹהֶגֶת בְּאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל, וּכְגוֹן כֹּהֵן טָמֵא שֶׁאָכַל תְּרוּמָה טְהוֹרָה, וְזָר שֶׁאָכַל אֶת הַתְּרוּמָה:

קט. וְיֵשׁ בָּהֶם אֲשֶׁר בֵּאֲרוּ אוֹתָם רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בַּגְּמָרָא וּבַמִּדְרָשִׁים, וְרֻבָּם יֵשׁ לִלְמוֹד אוֹתָם מִן הַפָּסוּק, כְּגוֹן הַמְעַנֶּה אַלְמָנָה וְיָתוֹם, שֶׁנֶּאֱמַר (שמות כב, כא כג): כָּל אַלְמָנָה וְיָתוֹם לֹא תְעַנּוּן, אִם עַנֵּה תְעַנֶּה אֹתוֹ וְגוֹ׳ וְחָרָה אַפִּי וְגוֹ׳, וְאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (מכילתא שמות, משפטים יח): אֶחָד הַצּוֹעֵק וְאֶחָד שֶׁאֵינוֹ צוֹעֵק. רוֹצֶה לוֹמַר, עוֹנֶשׁ הַמְעַנֶּה אַלְמָנָה וְיָתוֹם אַחַת דָּתוֹ, אִם צָעֹק יִצְעַק הַמִּתְעַנֶּה תַּחַת יָדוֹ וְאִם הַחֲרֵשׁ יַחֲרִישׁ, אֲבָל מְמַהֲרִים לִפָּרַע מִמֶּנּוּ כַּאֲשֶׁר יִצְעַק הַיָּתוֹם אֶל הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ:

קי. וְהַגּוֹזֵל אֶת הֶעָנִי, שֶׁנֶּאֱמַר (משלי כב, כב כג): אַל תִּגְזָל דָּל כִּי דַל הוּא וְגוֹ׳ כִּי יְיָ יָרִיב רִיבָם וְקָבַע אֶת קֹבְעֵיהֶם נָפֶשׁ. וּכְבָר בֵּאַרְנוּ זֶה בַּמַּדְרֵגָה הַשְּׁלִישִׁית. וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ב״ק קיט, א): כִּי הַגּוֹזֵל אֶת הֶעָנִי, כְּאִלּוּ נוֹטֵל הֵימֶנּוּ נִשְׁמָתוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר (משלי א, יט): כֵּן אָרְחוֹת כָּל בֹּצֵעַ בָּצַע אֶת נֶפֶשׁ בְּעָלָיו יִקָּח. וּפְעָמִים שֶׁמְּקַפֵּחַ פַּרְנָסָתוֹ אֲפִלּוּ בִּגְזֵלַת פָּחוֹת מִשָּׁוֶה פְּרוּטָה, עַל כֵּן דָּם יֵחָשֵׁב לָאִישׁ הַהוּא דָּם שָׁפָךְ אִם גָּזַל מִמֶּנּוּ שָׁוֶה פְּרוּטָה:

קיא. וְהַמּוֹצִיא שֵׁם רָע, שֶׁנֶּאֱמַר (במדבר יד, לז): וַיָּמֻתוּ הָאֲנָשִׁים מוֹצִאֵי דִבַּת הָאָרֶץ רָעָה בַּמַּגֵּפָה לִפְנֵי יְיָ. אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ערכין טו, א): אִם הַמּוֹצִיא שֵׁם רָע עַל הָאָרֶץ, עָנְשׁוֹ בְּמִיתָה. הַמּוֹצִיא שֵׁם רָע עַל אִישׁ יִשְׂרָאֵל שֶׁנִּתְחַיֵּב בַּתּוֹרָה וּבַמִּצְוֹת, עַל אַחַת כַּמָּה וְכַמָּה. וְנֶאֱמַר (דברים כב, יט): וְעָנְשׁוּ אֹתוֹ מֵאָה כֶסֶף וְנָתְנוּ לַאֲבִי הַנַּעֲרָה כִּי הוֹצִיא שֵׁם רָע. הִנֵּה לֹא הִזְכִּיר הַכָּתוּב חֶטְאוֹ עַל אֲשֶׁר הָיָה מְבַקֵּשׁ נֶפֶשׁ הָאִשָּׁה וּמְסַבֵּב לַהֲמִיתָהּ בְּבֵית דִּין בְּעֵדֵי שֶׁקֶר אֲשֶׁר הֵבִיא עַל זְנוּתָהּ, וְהִזְכִּיר עֲוֹן הוֹצָאַת שֵׁם רָע, כִּי הוּא הֶעָוֹן הַגָּדוֹל יוֹתֵר מִן הַמְבַקֵּשׁ נֶפֶשׁ לִסְפוֹתָהּ, כִּי צַעַר הַכְּלִמָּה מַר מִמָּוֶת. וְכֵן אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, עַל הוֹצָאַת שֵׁם רָע חִיְּבוֹ הַכָּתוּב מַלְקוֹת וּמָמוֹן, לֹא עַל דְּבַר אֲשֶׁר בִּקֵּשׁ לַהֲמִיתָהּ:

וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ירושלמי ב״ק פ״ח, ה״ז): כִּי הַמּוֹצִיא שֵׁם רָע בְּדִבְרֵי פְּגַם מִשְׁפָּחָה, אֵין לוֹ כַּפָּרָה עוֹלָמִית, כִּי לֹא דַיּוֹ בִּמְחִילַת הַחַיִּים אֲשֶׁר הֵמָּה חַיִּים עֲדֶנָה, כִּי סִבֵּב לְהַחְפִּיר וּלְהַבְאִישׁ מוֹלַדְתָּם אֲשֶׁר יוֹלִידוּ. וְעוֹד אֲנַחְנוּ מוֹסִיפִים בֵּאוּר כָּזֶה בְּבֵאוּר חֹמֶר עֲוֹן אַרְבַּע מִיתוֹת:

קיב. וְהַמְשַׂחֵק עִם הַתִּינוֹקוֹת וּמְנָאֵף בֵּין בַּיָּד בֵּין בָּרֶגֶל, חַיָּב מִיתָה (משנת ר״א פי״ח). וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (נדה יג, ב): כִּי עָנְשׁוֹ כְּעֹנֶשׁ דּוֹר הַמַּבּוּל שֶׁהָיוּ מַשְׁחִיתִים דַּרְכָּם. וְכֵן הָעוֹשֶׂה כְּמַעֲשֵׂה עֵר וְאוֹנָן, דָּשׁ מִבִּפְנִים וְזוֹרֶה מִבַּחוּץ לְאַבֵּד הַזֶּרַע, חַיָּב מִיתָה, שֶׁנֶּאֱמַר (בראשית לח, י): וַיֵּרַע בְּעֵינֵי יְיָ אֲשֶׁר עָשָׂה וַיָּמֶת גַּם אֹתוֹ.

וְנֶאֱמַר עַל הַמּוֹצִיאִים אֶת הַזֶּרַע לְבַטָּלָה (ישעיה נז, ה): הַנֵּחָמִים בָּאֵלִים תַּחַת כָּל עֵץ רַעֲנָן שֹׁחֲטֵי הַיְלָדִים:

קיג. וְתַלְמִיד חָכָם שֶׁאֵינוֹ נוֹהֵג בִּצְנִיעוּת, חַיָּב מִיתָה, לְפִי שֶׁמַּרְחִיק אַהֲבַת הַבְּרִיּוֹת מִן הַתּוֹרָה. וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שבת קיד, א): כִּי עַל זֶה נֶאֱמַר (משלי ח, לו): כָּל מְשַׂנְאַי אָהֲבוּ מָוֶת. פֵּרוּשׁ מְשַׂנְאַי, מַשְׂנִיאַי, שֶׁהֵם גּוֹרְמִים לַבְּרִיּוֹת לִשְׂנוֹא אֶת הַתּוֹרָה. וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (יומא פו, א): בִּזְמַן שֶׁאָדָם קוֹרֵא וְשׁוֹנֶה, וְדִבּוּרוֹ בְּנַחַת עִם הַבְּרִיּוֹת, וּמִקָּחוֹ וּמַתָּנוֹ בַּשּׁוּק נָאֶה, וְנוֹשֵׂא וְנוֹתֵן בֶּאֱמוּנָה, מַה הַבְּרִיּוֹת אוֹמְרוֹת עָלָיו, אַשְׁרֵי אָבִיו וְאִמּוֹ שֶׁלִּמְּדוּ לוֹ תּוֹרָה, אוֹי לָהֶם לִבְנֵי אָדָם שֶׁלֹּא לָמְדוּ תּוֹרָה. פְּלוֹנִי שֶׁלָּמַד תּוֹרָה, רְאִיתֶם כַּמָּה יָפִים דְּרָכָיו, וְכַמָּה מְתֻקָּנִים מַעֲשָׂיו. עָלָיו הַכָּתוּב אוֹמֵר (ישעיה מט, ג): וַיֹּאמֶר לִי עַבְדִּי אָתָּה יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר בְּךָ אֶתְפָּאָר:

וּבִזְמַן שֶׁאָדָם קוֹרֵא וְשׁוֹנֶה, וְאֵין דִּבּוּרוֹ בְּנַחַת עִם הַבְּרִיּוֹת, וְאֵין מִקָּחוֹ וּמַתָּנוֹ בַּשּׁוּק נָאֶה, וְאֵינוֹ נוֹשֵׂא וְנוֹתֵן בֶּאֱמוּנָה, מַה הַבְּרִיּוֹת אוֹמְרוֹת עָלָיו, אוֹי לוֹ לִפְלוֹנִי שֶׁלָּמַד תּוֹרָה, אוֹי לוֹ לְרַבּוֹ וּלְאָבִיו שֶׁלִּמְּדוּ לוֹ תּוֹרָה, אַשְׁרֵי בְּנֵי אָדָם שֶׁלֹּא לָמְדוּ תּוֹרָה. פְּלוֹנִי שֶׁלָּמַד תּוֹרָה, רְאִיתֶם כַּמָּה מְכֹעָרִים מַעֲשָׂיו, כַּמָּה מְקֻלְקָלִים דְּרָכָיו. עָלָיו הַכָּתוּב אוֹמֵר (יחזקאל לו, כ): וַיְחַלְּלוּ אֶת שֵׁם קָדְשִׁי בֶּאֱמֹר לָהֶם עַם יְיָ אֵלֶּה וּמֵאַרְצוֹ יָצָאוּ:

קיד. אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (מסכת דרך ארץ יא): כֹּל שֶׁיֵּשׁ בֵּית הַמִּדְרָשׁ בְּעִירוֹ וְאֵינוֹ הוֹלֵךְ שָׁם, חַיָּב מִיתָה:

קטו. וְהַחוֹלֵק עַל יְשִׁיבָתוֹ שֶׁל רַבּוֹ, חַיָּב מִיתָה (מס׳ כלה):

קטז. וְהַמּוֹרֶה הֲלָכָה בִּפְנֵי רַבּוֹ, חַיָּב מִיתָה (עירובין סג.). וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שם): לֹא מֵתוּ נָדָב וַאֲבִיהוּא בְּהַקְרִיבָם אֵשׁ זָרָה עַל חֵטְא הַהַקְרָבָה, כִּי כַוָּנָתָם הָיְתָה לְשֵׁם מִצְוָה, כִּי אָמְרוּ, הִנֵּה כָּתוּב בַּתּוֹרָה (ויקרא א, ז): וְנָתְנוּ בְּנֵי אַהֲרֹן הַכֹּהֵן אֵשׁ עַל הַמִּזְבֵּחַ. אַף עַל פִּי שֶׁיּוֹרֶדֶת אֵשׁ מִן הַשָּׁמַיִם, מִצְוָה לְהָבִיא מִן הַהֶדְיוֹט. אֲבָל עָנְשָׁם הָיָה מִפְּנֵי שֶׁהוֹרוּ הֲלָכָה בִּפְנֵי מֹשֶׁה רַבֵּנוּ:

קיז. וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (אבות פ״ה, מי״א): דֶּבֶר בָּא לָעוֹלָם עַל מִיתוֹת הָאֲמוּרוֹת בַּתּוֹרָה שֶׁלֹּא נִמְסְרוּ לְבֵית דִּין וְעַל פֵּרוֹת שְׁבִיעִית. וְאָמְרוּ עוֹד (אבות פ״ה, מי״ב): בְּאַרְבָּעָה פְרָקִים הַדֶּבֶר מִתְרַבֶּה, בָּרְבִיעִית, וּבַשְּׁבִיעִית, וּבְמוֹצָאֵי שְׁבִיעִית, וּבְמוֹצָאֵי הֶחָג שֶׁבְּכָל שָׁנָה. בָּרְבִיעִית, מִפְּנֵי מַעְשַׂר עָנִי שֶׁבַּשְּׁלִישִׁית. בַּשְּׁבִיעִית, מִפְּנֵי

מַעְשַׂר עָנִי שֶׁבַּשְּׁשִׁית. וּבְמוֹצָאֵי שְׁבִיעִית, מִפְּנֵי פֵּרוֹת שְׁבִיעִית. וּבְמוֹצָאֵי הֶחָג שֶׁבְּכָל שָׁנָה, מִפְּנֵי גֵּזֶל מַתְּנוֹת עֲנִיִּים. וְרָאִינוּ מִזֶּה, כִּי יֵשׁ מִיתָה בִּידֵי שָׁמַיִם עַל גֵּזֶל מַתְּנוֹת עֲנִיִּים, וְתֵדַע וּבָחַנְתָּ מִזֶּה חֹמֶר הַנּוֹדֵר לִצְדָקָה וְאֵינוֹ מְשַׁלֵּם:

קיח. גַּם הַקּוֹפֵץ יָדוֹ מֵאָחִיו הָאֶבְיוֹן וּמִבְּשָׂרוֹ מִתְעַלֵּם, דּוֹמֶה לְאֵלֶּה. כִּי אַחֲרֵי אֲשֶׁר נִתְחַיֵּב לָתֵת, הִנֵּה הוּא כְּגוֹזֵל מַתְּנוֹתָיו:

הַמַּדְרֵגָה הַשְּׁבִיעִית, חֹמֶר הַכָּרֵת:

קיט. הָעֲוֹנוֹת שֶׁחַיָּבִין עַל זְדוֹנָן כָּרֵת, חַיָּב הַשּׁוֹגֵג בָּהֶם לְהָבִיא חַטָּאת. וְכֵן אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (כריתות ב, א): כִּי אֵין אָדָם חַיָּב לְהָבִיא חַטָּאת זוּלָתִי בְּדָבָר שֶׁעָנוּשׁ עַל זְדוֹנוֹ כָּרֵת. וְהַכָּרֵת, שֶׁנִּכְרַת הוּא וְזַרְעוֹ, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר (ויקרא כ, כ): חֶטְאָם יִשָּׂאוּ עֲרִירִים יָמוּתוּ.

קכ. וְחִיּוּב הַכָּרֵת עַל שְׁנֵי הַחֲלָקִים: הַחֵלֶק הָאֶחָד, שֶׁנִּכְרָתִים מִן הָעוֹלָם הַזֶּה, כְּגוֹן הַבָּא עַל אֲחוֹתוֹ, וְעַל אֲחוֹת אָבִיו, וְעַל אֲחוֹת אִמּוֹ, וְעַל אֲחוֹת אִשְׁתּוֹ, וְעַל אֵשֶׁת אָחִיו אַחַר שִׁלּוּחֶיהָ אוֹ אַחֲרֵי מוֹת בַּעְלָהּ, וְכֵן הַבָּא עַל אֵשֶׁת אֲחִי אָבִיו, וְעַל אֵשֶׁת אֲחִי אִמּוֹ, וְהָאוֹכֵל חֵלֶב וָדָם, וְהָאוֹכֵל חָמֵץ בַּפֶּסַח, וְהָעוֹשֶׂה מְלָאכָה בְּיוֹם הַכִּפּוּרִים, וּמִי שֶׁלֹּא עָשָׂה פֶּסַח, וְהַבָּא עַל הַנִּדָּה:

קכא. וְהַחֵלֶק הַשֵּׁנִי, שֶׁנִּכְרָתִים מִן הָעוֹלָם הַזֶּה וְהָעוֹלָם הַבָּא, כְּגוֹן הָעוֹבֵד עֲבוֹדָה זָרָה, וְהָעוֹשֶׂה עֲבֵרוֹת בְּפַרְהֶסְיָא, וְהַבּוֹזֶה אֶת הַתּוֹרָה, כְּגוֹן הַמְבַזֶּה אֶת לוֹמְדֶיהָ וְאוֹהֲבֵי הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ, וְהַמֵּפֵר בְּרִית בָּשָׂר. וְאָנוּ מְבָאֲרִים הֵיטֵב עִנְיַן הַכִּתּוֹת הָהֵן בַּמַּדְרֵגָה הָעֲשִׂירִית:

קכב. וּמִי שֶׁנִּתְחַיֵּב כָּרֵת, פְּעָמִים שֶׁתַּאֲרִיךְ לוֹ הַזְּכוּת בָּעוֹלָם הַזֶּה שְׁנַיִם וּשְׁלֹשָׁה דוֹרוֹת. וְאִחוּר הַמָּוֶת לָרְשָׁעִים, לְשַׁלֵּם שְׂכָרָם בָּעוֹלָם הַזֶּה וּלְאַבְּדָם מִן הָעוֹלָם הַבָּא, שֶׁנֶּאֱמַר (דברים ז, י): וּמְשַׁלֵּם לְשֹׂנְאָיו אֶל פָּנָיו לְהַאֲבִידוֹ לֹא יְאַחֵר לְשֹׂנְאוֹ אֶל פָּנָיו יְשַׁלֶּם לוֹ. וּמְפֹרָשׁ הַדָּבָר בְּדִבְרֵי דָּוִד עָלָיו הַשָּׁלוֹם (תהלים צב, ז ח): אִישׁ בַּעַר לֹא יֵדָע וּכְסִיל לֹא יָבִין אֶת זֹאת, בִּפְרֹחַ רְשָׁעִים כְּמוֹ עֵשֶׂב וַיָּצִיצוּ כָּל פֹּעֲלֵי אָוֶן לְהִשָּׁמְדָם עֲדֵי עַד. וְכֵן אָמַר אָסָף עָלָיו הַשָּׁלוֹם (תהלים עג, ג יז): כִּי קִנֵּאתִי בַּהוֹלְלִים שְׁלוֹם רְשָׁעִים אֶרְאֶה, כִּי אֵין חַרְצֻבּוֹת לְמוֹתָם וְגוֹ׳, עַד אָבוֹא אֶל מִקְדְּשֵׁי אֵל אָבִינָה לְאַחֲרִיתָם. פֵּרוּשׁ, כִּי הַנְּקָמָה בָּרְשָׁעִים, בְּאַחֲרִיתָם, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (משלי כד, כ): כִּי לֹא תִהְיֶה אַחֲרִית לָרָע נֵר רְשָׁעִים יִדְעָךְ:

קכג. וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ב״ק נ, ב תוס׳ ד״ה ארך אפים): אָמַר רַבִּי יֹאשִׁיָּהוּ, מִפְּנֵי שְׁלשָׁה דְבָרִים הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מַאֲרִיךְ פָּנִים עִם הָרְשָׁעִים בָּעוֹלָם הַזֶּה, שֶׁמָּא יַעֲשׂוּ תְשׁוּבָה, אוֹ יַעֲשׂוּ מִצְוֹת שֶׁיְּשַׁלֵּם לָהֶם הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא שְׂכָרָם בָּעוֹלָם הַזֶּה, אוֹ שֶׁמָּא יֵצְאוּ מֵהֶם בָּנִים צַדִּיקִים, שֶׁכָּךְ מָצִינוּ, שֶׁכַּאֲשֶׁר הֶאֱרִיךְ פָּנִים לְאָחָז, יָצָא מִמֶּנּוּ חִזְקִיָּה. וְגַם אָמוֹן, יָצָא מִמֶּנּוּ יֹאשִׁיָּהוּ. וְגַם שִׁמְעִי, יָצָא מִמֶּנּוּ מָרְדְּכָי:

קכד. וְעִנְיַן הַכָּרֵת, קִצּוּר הַשָּׁנִים, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר (משלי י, כז): וּשְׁנוֹת רְשָׁעִים תִּקְצֹרְנָה. וְיֵשׁ בְּעִנְיַן קִצּוּר הַשָּׁנִים הֶפְרֵשׁ בֵּין מִיתָה לְכָרֵת. כִּי הַכָּרֵת, מוֹת הָאָדָם קֹדֶם חֲמִשִּׁים שָׁנָה. וְהַמִּיתָה, קֹדֶם שִׁשִּׁים, כְּמֵתֵי מִדְבָּר (מו״ק כח, א). רְצוֹנִי לוֹמַר, כִּי מִי שֶׁנִּגְזַר עָלָיו לִחְיוֹת שִׁבְעִים אוֹ שְׁמוֹנִים שָׁנָה וְנִתְחַיֵּב מִיתָה, יָמוּת פָּחוֹת מִבֶּן שִׁשִּׁים.

אֲבָל יֵשׁ צַדִּיקִים שֶׁמִּסְפַּר יְמֵיהֶם פָּחוֹת מִשִּׁשִּׁים, כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ (תענית ה, ב): בֶּן חֲמִשִּׁים וּשְׁתַּיִם, זוֹ הִיא מִיתָתוֹ שֶׁל שְׁמוּאֵל הָרָמָתִי, וְנֶאֱמַר (במדבר ד, יח): אַל תַּכְרִיתוּ אֶת שֵׁבֶט מִשְׁפְּחֹת הַקְּהָתִי מִתּוֹךְ הַלְוִיִּם, וְדָרְשׁוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה מִזֶּה (ירו׳ בכורים פ״ב ה״א), כִּי הַכָּרֵת קֹדֶם חֲמִשִּׁים שָׁנָה. פֵּרוּשׁ הַמִּקְרָא, אַל תִּהְיֶה נְסִבָּה מֵאִתְּכֶם לְהַכְרִית שֵׁבֶט הַקְּהָתִי מִתּוֹךְ עֲבוֹדַת הַלְוִיִּם, כִּי, אִם לֹא תִשְׁמְרוּ אוֹתָם שֶׁלֹּא יָבוֹאוּ לִרְאוֹת כְּבַלַּע אֶת הַקֹּדֶשׁ, יִכָּרְתוּ מִתּוֹךְ עֲבוֹדַת הַלְוִיִּם וְיָמוּתוּ קֹדֶם חֲמִשִּׁים שָׁנָה, שֶׁנֶּאֱמַר (שם ח, כה): וּמִבֶּן חֲמִשִּׁים שָׁנָה יָשׁוּב מִצְּבָא הָעֲבֹדָה וְגוֹ׳:

קכה. וְיֵשׁ בְּחַיָּבֵי כְּרִיתוּת אֲשֶׁר גּוֹרֵם לְזַרְעוֹ מוֹקֵשׁ רָע וּשְׁחִיתוּת, לְבַד מֵאֲשֶׁר אַחֲרִית הַזֶּרַע לְהִכָּרֵת, וְהוּא הַבָּא עַל הַנִּדָּה, וְהַהוּא יִקָּרֵא זֶרַע מְרֵעִים, כִּי יִהְיֶה תַּו הָעַזּוּת עַל מִצְחוֹ בְּעוֹדוֹ בַּחַיִּים חַיָּתוֹ, כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (מסכת כלה רבתי פ״ב): עַז פָּנִים הֲלֹא הוּא בֶּן אִשָּׁה נִדָּה. וּתְהִי עֲוֹנוֹת הַבֵּן עַל עַצְמוֹת הָאָב, כִּי הוּא עוֹלֵל לְנַפְשׁוֹ לִהְיוֹת פּוֹשֵׁעַ מִבֶּטֶן, וְאוֹי לְרָשָׁע רָע כִּי שַׁחַת לוֹ, וְהִכָּרֵת תִּכָּרֵת נַפְשׁוֹ וְנֶפֶשׁ אִשְׁתּוֹ, וְזַרְעוֹ בְּלִיַּעַל כֻּלּוֹ נָכְרִית, וְהָאִשָּׁה הִנֵּה הִיא בְּנִדַּת טֻמְאָתָהּ, גַּם אִם טָהֲרָה מִזּוֹבָהּ, וְסָפְרָה לָּהּ שִׁבְעַת יָמִים כַּמִּשְׁפָּט, כָּל זְמַן שֶׁלֹּא טָבְלָה בְּמִקְוֵה מַיִם אוֹ מֵי נָהָר וּמַעְיָן אֲשֶׁר בּוֹ אַרְבָּעִים סְאָה. גִּמַטְרִיָא לַדָּבָר, הַהוֹלְכִים לְאַ״ט. (ישעיה ח, ו):

קכו. הַמַּדְרֵגָה הַשְּׁמִינִית, אַרְבַּע מִיתוֹת בֵּית דִּין, וְהֵם: סְקִילָה, שְׂרֵפָה, הֶרֶג, וָחֶנֶק. וְהַסְּקִילָה חֲמוּרָה מִן הַשְּׂרֵפָה, וְהַשְּׂרֵפָה מִן הַהֶרֶג שֶׁהוּא בְסַיִף, וְהַהֶרֶג מִן הַחֶנֶק.

מִן הָעֲבֵרוֹת שֶׁהֵם בִּסְקִילָה, הַבָּא עַל אֵשֶׁת אָבִיו, וְעַל הַכַּלָּה, וְעַל הַזָּכָר, וּבַעַל אוֹב וְיִדְּעוֹנִי, וְהַמְחַלֵּל אֶת הַשַּׁבָּת, וְהַמְקַלֵּל אָבִיו וְאִמּוֹ, וְהַבָּא עַל נַעֲרָה הַמְאֹרָסָה, וְהַמֵּסִית, וְהַמְכַשֵּׁף, וּבֵן סוֹרֵר וּמוֹרֶה. וַחֲמוּרִים מִכֻּלָּם, הַמְגַדֵּף וְהָעוֹבֵד עֲבוֹדָה זָרָה:

קכז. בִּשְׂרֵפָה, הַבָּא עַל אִשָּׁה וּבִתָּהּ, וְעַל בַּת אִשְׁתּוֹ, וְעַל בַּת בְּנָהּ, וְעַל בַּת בִּתָּהּ, וְעַל חֲמוֹתוֹ, וְעַל אֵם חֲמוֹתוֹ, וְעַל אֵם חָמִיו. (סנהדרין עה, א):

קכח. בְּסַיִף שְׁנַיִם, הָרוֹצֵחַ וְאַנְשֵׁי עִיר הַנִּדַּחַת (שם עו, ב):

קכט. בְּחֶנֶק, מַכֶּה אָבִיו וְאִמּוֹ, וְגוֹנֵב נֶפֶשׁ מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל, וְזָקֵן מַמְרֶה עַל פִּי בֵית דִּין, וּנְבִיא הַשֶּׁקֶר, וְהַמִּתְנַבֵּא בְּשֵׁם עֲבוֹדָה זָרָה, וְהַבָּא עַל אֵשֶׁת אִישׁ (שם פד, ב):

קל. אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שם): מִיּוֹם שֶׁחָרַב בֵּית הַמִּקְדָּשׁ, אַף עַל פִּי שֶׁבָּטְלוּ אַרְבַּע מִיתוֹת בֵּית דִּין, דִּין אַרְבַּע מִיתוֹת לֹא בָטְלוּ, מִי שֶׁנִּתְחַיֵּב סְקִילָה, אוֹ נוֹפֵל מִן הַגַּג, אוֹ חַיָּה דוֹרַסְתּוֹ. וּמִי שֶׁנִּתְחַיֵּב שְׂרֵפָה, אוֹ נוֹפֵל בִּדְלֵקָה אוֹ נָחָשׁ מַכִּישׁוֹ. וּמִי שֶׁנִּתְחַיֵּב הֲרִיגָה, אוֹ נִמְסָר לַמַּלְכוּת, אוֹ לִסְטִין בָּאִים עָלָיו. וּמִי שֶׁנִּתְחַיֵּב חֲנִיקָה, אוֹ טוֹבֵעַ בַּנָּהָר, אוֹ מֵת בִּסְרוּנְכִי:

קלא. וְהַבָּא עַל הַשִּׁפְחָה, דּוֹמֶה לְחַיָּבֵי מִיתוֹת בֵּית דִּין בִּשְׁנֵי דְרָכִים, כִּי אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (סנהד׳ פא, ב): הַבּוֹעֵל אֲרַמִּית, קַנָּאִין פּוֹגְעִין בּוֹ, כָּעִנְיָן שֶׁכָּתוּב (במדבר כה, ח): וַיִּדְקֹר אֶת שְׁנֵיהֶם. וּפֵשֶׁר הָעִנְיָן, כִּי יִמְצָאֵהוּ אִישׁ וְהִנֵּה תּוֹעֶה בִּמְקוֹם רוֹאִים וְעוֹד לֹא פֵרַשׁ מִן הָעֲבֵרָה, בְּפִגְעוֹ בוֹ הוּא יְמִיתֶנּוּ. וְהַדָּבָר הַזֶּה חָמוּר מִכָּל חַיָּבֵי מִיתוֹת בֵּית דִּין, כִּי לֹא יָמוּתוּ זוּלָתִי בְּעֵדִים וְהַתְרָאָה וְעַל פִּי סַנְהֶדְרִין. וְהַחוֹטֵא הַזֶּה, כָּל מוֹצְאוֹ יַהַרְגֵהוּ בְּלִי עֵדִים וְהַתְרָאָה:

קלב. וּמִלְּבַד זֶה, חִלֵּל הָרָשָׁע הַנִּזְכָּר אֶת קֹדֶשׁ הַשֵּׁם אֲשֶׁר אָהֵב וּבָעַל בַּת אֵל נֵכָר. וְכָל בֶּן נֵכָר אֲשֶׁר יוֹלִיד, יִהְיֶה לוֹ לְפַח וּלְמוֹקֵשׁ וּלְמַזְכֶּרֶת עָוֹן, וְיִשָּׂא הָאָב בַּעֲוֹן הַבֵּן, וּבַשֵּׁם בָּגַד, כִּי בָנִים זָרִים יָלָד:

קלג. עוֹד שֵׁנִית, יְגַלּוּ שָׁמַיִם עֲוֹנוֹ וְאֶרֶץ מִתְקוֹמְמָה לוֹ, כִּי חֶטְאוֹ עַל מַפַּלְתּוֹ יִשְׁקוֹד, וְאַחֲרִיתוֹ יִהְיֶה נִתְלֶה עַל הָעֵץ בַּקָּדְקוֹד. וְהִנֵּה יִדְמֶה בָזֶה לְחַיָּבֵי מִיתוֹת בֵּית דִּין לְאַחַר חֻרְבַּן הַבַּיִת, כִּי מִן הַשָּׁמַיִם יִשְׁפְּטוּן שֶׁיְּמוּתוּן בְּמִרְדָּם שֶׁלֹּא כְמוֹת כָּל הָאָדָם, כַּאֲשֶׁר בֵּאַרְנוּ. וְכֵן אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (במדב״ר נשא, י): כֹּל הַבּוֹעֵל אֶת הַשִּׁפְחָה, נִתְלֶה בַּקָּדְקֹד, שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים סח, כב): אַךְ אֱלֹהִים יִמְחַץ רֹאשׁ אֹיְבָיו קָדְקֹד שֵׂעָר מִתְהַלֵּךְ בַּאֲשָׁמָיו. פֵּירוּשׁ יִמְחַץ קָדְקֹד בַּשֵּׂעָר, כִּי יִתָּלֶה בִשְׂעָרוֹ. וְנֶאֱמַר

(מלאכי ב, יב): יַכְרֵת יְיָ לָאִישׁ אֲשֶׁר יַעֲשֶׂנָּה עֵר וְעֹנֶה מֵאָהֳלֵי יַעֲקֹב. וּפֵרְשׁוּ רַבּוֹתֵינוּ, עֵר בַּחֲכָמִים, וְעוֹנֶה בַּתַּלְמִידִים:

קלד. וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (אבות פ״ה, מי״א): חֶרֶב בָּאָה לָעוֹלָם עַל עִנּוּי הַדִּין, וְעַל עִוּוּת הַדִּין, וְעַל הַמּוֹרִים בַּתּוֹרָה שֶׁלֹּא כַהֲלָכָה. חַיָּה רָעָה בָּאָה לָעוֹלָם עַל שְׁבוּעַת שָׁוְא וְעַל חִלּוּל הַשֵּׁם:

קלה. וּמִן הַדְּבָרִים אֲשֶׁר יִנְעַם לַמּוֹכִיחִים לְהַזְהִיר וּלְהָעֵד בָּעָם עֲלֵיהֶם, וְלִשְׁמוֹר אָרְחוֹת פָּרִיץ בְּמִצְוַת הַשַּׁבָּת, עַל אוֹדוֹת אֲבוֹת מְלָאכוֹת וְתוֹלָדוֹת, כִּי רַבּוֹת מֵהֵנָּה נֶעְלְמוּ מֵעֵינֵי רַבִּים, אַף אֵין מַגִּיד אַף אֵין מַשְׁמִיעַ:

קלו. הַמַּדְרֵגָה הַתְּשִׁיעִית, חֹמֶר הָעֲבֵרוֹת שֶׁיֵּהָרֵג וְאַל יַעֲבוֹר עֲלֵיהֶן. אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (סנהדרין עד, א): בְּכָל עֲבֵרוֹת שֶׁבַּתּוֹרָה אִם יֹאמַר לוֹ אָדָם, עֲבוֹר וְאַל תֵּהָרֵג, יַעֲבוֹר וְאַל יֵהָרֵג, שֶׁנֶּאֱמַר (ויקרא יח, ה): אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה אֹתָם הָאָדָם וָחַי בָּהֶם, וָחַי בָּהֶם וְלֹא שֶׁיָּמוּת בָּהֶם, חוּץ מֵעֲבוֹדָה זָרָה וְגִלּוּי עֲרָיוֹת וּשְׁפִיכוּת דָּמִים, שֶׁאִם יֹאמַר לוֹ אָדָם עַל אַחַת מִשְּׁלֹשׁ אֵלֶּה, עֲבוֹר וְאַל תֵּהָרֵג, יֵהָרֵג וְאַל יַעֲבוֹר וְאַף עַל פִּי שֶׁיֹּאמְרוּ לוֹ לַעֲשׂוֹת הָעֲבֵרָה בְּצִנְעָה. וְאִם יֹאמְרוּ לוֹ לַעֲבוֹר עַל אַחַת מִכָּל מִצְוֹת שֶׁבַּתּוֹרָה בְּפַרְהֶסְיָא, יֵהָרֵג וְאַל יַעֲבוֹר, שֶׁנֶּאֱמַר (שם כב, לב): וְנִקְדַּשְׁתִּי בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל. וּבִשְׁעַת הַשְּׁמָד, אֲפִלּוּ בְּצִנְעָא, יֵהָרֵג וְאַל יַעֲבוֹר:

קלז. וְהַשָּׁלֹשׁ עֲבֵרוֹת הַנִּזְכָּרוֹת, הַצַּד הַקַּל שֶׁבָּהֶן עָנְשׁוֹ חָמוּר מִכַּמָּה עֲבֵרוֹת חֲמוּרוֹת. וְקָרְאוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה הַצַּד הַקַּל שֶׁבַּעֲבֵרָה, אֲבַק עֲבֵרָה. וְאָמְרוּ (פסחים כה, א): בַּכֹּל מִתְרַפְּאִים מֵחֳלִי שֶׁיֵּשׁ בּוֹ סַכָּנַת נְפָשׁוֹת, חוּץ מֵעֲצֵי אֲשֵׁרָה, שֶׁאִם יֹאמְרוּ לוֹ הָבֵא עָלִין שֶׁל אֲשֵׁרָה וְהִתְרַפֵּא בָהֶן, יָמוּת וְאַל יִתְרַפֵּא בָהֶן. וְאַף עַל פִּי שֶׁאֵין הַנֶּהֱנֶה מֵעֲצֵי אֲשֵׁרָה עוֹבֵד עֲבוֹדָה זָרָה, מִפְּנֵי שֶׁהוּא אֲבַק עֲבוֹדָה זָרָה, יָמוּת וְאַל יִתְרַפֵּא בָהֶם, לְפִי שֶׁהוּא כִּמְחַזֵּק יְדֵי עוֹבְדֵי הָאֲשֵׁרָה, פֶּן יֹאמְרוּ לוֹ, הָאֲשֵׁרָה הִצִּלַתְהוּ:

קלח. וְכֵן לְעִנְיַן גִּלּוּי עֲרָיוֹת, יָמוּת וְאַל יִתְרַפֵּא מִן הָאָבָק שֶׁל גִּלּוּי עֲרָיוֹת. כְּגוֹן שֶׁחָשַׁק בְּאֵשֶׁת אִישׁ וְאָמְרוּ לוֹ אֵין לוֹ רְפוּאַת תְּעָלָה עַד שֶׁתַּעֲמוֹד לְפָנָיו עֲרֻמָּה אוֹ שֶׁתְּסַפֵּר עִמּוֹ מֵאֲחוֹרֵי הַגָּדֵר, יָמוּת וְאַל יִפְרוֹץ גֶּדֶר אִסּוּר אֵשֶׁת אִישׁ (סנהדרין עה, א). וְהַכֵּר מִזֶּה חֹמֶר הַמַּגָּע בְּיַד אֵשֶׁת אִישׁ:

קלט. וְהִנֵּה אֲבַק הָרְצִיחָה - הַלְבָּנַת פָּנִים, כִּי פָנָיו יֶחֱוָרוּ וְנָס מַרְאֵה הָאָדָם, וְדוֹמֶה אֶל הָרְצִיחָה. וְכֵן אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ב״מ נח, ב). וְהַשֵּׁנִית, כִּי צַעַר הַהַלְבָּנָה מַר מִמָּוֶת, עַל כֵּן אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (כתובות סז, ב): לְעוֹלָם יַפִּיל

אָדָם עַצְמוֹ לְכִבְשַׁן הָאֵשׁ וְאַל יַלְבִּין פְּנֵי חֲבֵרוֹ בָּרַבִּים. וְלֹא אָמְרוּ כֵן בִּשְׁאָר עֲבֵרוֹת חֲמוּרוֹת. אָכֵן דִּמּוּ אֲבַק הָרְצִיחָה אֶל הָרְצִיחָה, וּכְמוֹ שֶׁאָמְרוּ, כִּי יֵהָרֵג וְלֹא יִרְצָח (סנהדרין עד, א). וְדוֹמֶה לָזֶה אָמְרוּ, שֶׁיַּפִּיל עַצְמוֹ לְכִבְשַׁן הָאֵשׁ וְאַל יַלְבִּין פְּנֵי חֲבֵרוֹ בָּרַבִּים. וְלָמְדוּ זֶה מֵעִנְיַן תָּמָר, שֶׁנֶּאֱמַר (בראשית לח, כה): הִיא מוּצֵאת וְהִיא שָׁלְחָה אֶל חָמִיהָ וְגוֹ׳. הִנֵּה כִּי אַף עַל פִּי שֶׁהוֹצִיאוּהָ לִשָּׂרֵף, לֹא גִלְּתָה כִּי הָיְתָה הָרָה מִיהוּדָה, שֶׁלֹּא לְהַלְבִּין פָּנָיו:

קמ. וְעוֹד אָמְרוּ (ב״מ נח, ב), כֹּל הַיּוֹרְדִין לְגֵיהִנֹּם עוֹלִין, חוּץ מִשְּׁלֹשָׁה שֶׁיּוֹרְדִין וְאֵינָן עוֹלִין, הַמַּלְבִּין פְּנֵי חֲבֵרוֹ בָּרַבִּים, וְהַמְכַנֶּה שֵׁם לַחֲבֵרוֹ, וְהַבָּא עַל אֵשֶׁת אִישׁ. הִנֵּה, כִּי דִמּוּ הַמַּלְבִּין פְּנֵי חֲבֵרוֹ בָּרַבִּים וְהַמְכַנֶּה שֵׁם לַחֲבֵרוֹ בְּשֶׁגַּם הוּא מַלְבִּין פָּנָיו אֶל הַבָּא עַל אֵשֶׁת אִישׁ, שֶׁהוּא מִן הָעֲבֵרוֹת שֶׁיֵּהָרֵג עֲלֵיהֶן וְאַל יַעֲבֹר (סנהדרין שם):

קמא. וְעוֹד אָמְרוּ (ב״מ נט, א), הַמַּלְבִּין פְּנֵי חֲבֵרוֹ בָּרַבִּים, אֵין לוֹ חֵלֶק לָעוֹלָם הַבָּא. וּמַה שֶּׁלֹּא אָמְרוּ כֵן עַל הָרוֹצֵחַ שֶׁאֵין לוֹ חֵלֶק לָעוֹלָם הַבָּא, כִּי הַמַּלְבִּין פְּנֵי חֲבֵרוֹ אֵינֶנּוּ מַכִּיר גֹּדֶל חֶטְאוֹ, וְאֵין נַפְשׁוֹ מָרָה לוֹ עַל עֲוֹנוֹ כְּמוֹ הָרוֹצֵחַ, עַל כֵּן הוּא רָחוֹק מִן הַתְּשׁוּבָה:

קמב. וְעַל מִצְוַת שַׁבָּת אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ירושלמי נדרים פ״ג הי״ד): שְׁקוּלָה שַׁבָּת כְּנֶגֶד כָּל הַמִּצְוֹת. וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (חולין ה, א): כִּי הָעוֹבֵד עֲבוֹדָה זָרָה אוֹ הַמְחַלֵּל שַׁבָּת בְּפַרְהֶסְיָא, הוּא כּוֹפֵר לְכָל הַתּוֹרָה כֻּלָּהּ, וּשְׁחִיטָתוֹ נְבֵלָה, וְאוֹסֵר אֶת הַיַּיִן בְּמַגָּעוֹ:

קמג. הַמַּדְרֵגָה הָעֲשִׂירִית, חֹמֶר הָעֲבֵרוֹת אֲשֶׁר אֵין לְעוֹשֵׂיהֶן חֵלֶק לָעוֹלָם הַבָּא:

הַיְצוּרִים כֻּלָּם נִבְרְאוּ לִכְבוֹד הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ, שֶׁנֶּאֱמַר (ישעיה מג, ז): כֹּל הַנִּקְרָא בִשְׁמִי וְלִכְבוֹדִי בְּרָאתִיו יְצַרְתִּיו אַף עֲשִׂיתִיו. אָכֵן נוֹדַע מִן הַשֵּׂכֶל, כִּי הַמְחַלֵּל אֶת הַשֵּׁם וּבוֹזֶה דְבָרוֹ, אָבְדָה תִקְוָתוֹ. כִּי לֹא רַב לוֹ אֲשֶׁר לֹא יָקִים מַה שֶּׁנִּדְרָשׁ מִמֶּנּוּ מֵעִקַּר יְצִירָתוֹ לְכַבֵּד אֶת הַשֵּׁם וּלְקַדְּשׁוֹ, אֲבָל שָׁלַח יָדָיו לַעֲשׂוֹת הַתְּמוּרָה וְהַהֵפֶךְ וּלְחַלֵּל אֶת שֵׁם קָדְשׁוֹ. וְכֵן כָּתוּב (במדבר טו, ל לא): וְהַנֶּפֶשׁ אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה בְּיָד רָמָה וְגוֹ׳ אֶת יְיָ הוּא מְגַדֵּף וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהִיא מִקֶּרֶב עַמָּהּ, כִּי דְבַר יְיָ בָּזָה וְאֶת מִצְוָתוֹ הֵפַר הִכָּרֵת תִּכָּרֵת הַנֶּפֶשׁ הַהִיא עֲוֹנָה בָהּ. פֵּרוּשׁ, אַחַר הִכָּרֵת הַנֶּפֶשׁ, עֲוֹנָהּ בָּהּ, כִּי לֹא יְכַפֵּר הַמָּוֶת עָלָיו, וְאֵין לוֹ חֵלֶק לָעוֹלָם הַבָּא. עַל כֵּן הִזְכִּיר בָּעִנְיָן הַזֶּה, עֲוֹנָה בָהּ, כִּי לֹא

זָכַר כֵּן בִּשְׁאָר כְּרֵתוֹת:

וּפֵרוּשׁ וְהַנֶּפֶשׁ אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה בְּיָד רָמָה, כְּגוֹן הָעוֹשֶׂה עֲבֵרוֹת יְדוּעוֹת לִבְנֵי אָדָם בְּפַרְהֶסְיָא. וְכֵן הַפּוֹרֵק עֹל מַלְכוּת שָׁמַיִם וַאֲפִלּוּ בַּסֵּתֶר, כִּי גַם הוּא עֹשֶׂה בְּיָד רָמָה. וְעִנְיַן הַפּוֹרֵק עֹל, כְּגוֹן הַכּוֹפֵר לֶאֱכֹל נְבֵלוֹת אוֹ לֶאֱכֹל חֵלֶב וָדָם אוֹ לְחַלֵּל יוֹם טוֹב, וְאַף עַל פִּי שֶׁאֵינוֹ עוֹבֵר עַל שְׁאָר הַמִּצְוֹת, אַחֲרֵי אֲשֶׁר הֵסִיר מֵעָלָיו עֹל אַזְהָרָה אַחַת, כְּבָר מָרַד בַּשֵּׁם יִתְבָּרַךְ. אָמְנָם כִּי גַם פְּעָמִים הַצַּדִּיקִים נִכְשָׁלִים בְּחֵטְא אֶחָד, אֲבָל אֵין זֶה בִּלְתִּי עַל דֶּרֶךְ מִקְרֶה בְּהִתְגַּבֵּר עָלָיו הַיֵּצֶר, וְנַפְשׁוֹ מָרָה לוֹ עַל הַדָּבָר, וְנִזְהָר מִמֶּנּוּ אַחֲרֵי כֵן. אֲבָל הָאוֹמֵר בִּלְבָבוֹ לִפְרוֹק מֵעָלָיו עֹל אַזְהָרָה אַחַת, כָּל עֵת אֲשֶׁר יִתְאַוֶּה לַעֲבוֹר, הוּא הַנִּקְרָא כּוֹפֵר לְדָבָר אֶחָד. וּכְבָר הִקְדַּמְנוּ לְבָאֵר זֶה בְּשַׁעַר הָרִאשׁוֹן מִשַּׁעֲרֵי הַתְּשׁוּבָה:

וְאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ע״ז כו, א): כִּי הָרוֹעִים לֹא מַעֲלִין אוֹתָן מִן הַבּוֹר וְלֹא מוֹרִידִין אוֹתָם לַבּוֹר. וְעִנְיַן הָרוֹעִים, אֲנָשִׁים יַרְעוּ בְּהֶמְתָּם בִּשְׂדוֹת אֲחֵרִים, וְהִנָּם פּוֹרְקִים מֵעֲלֵיהֶם עֹל אַזְהָרַת הַגָּזֵל, וְעִנְיָנָם כְּעִנְיַן הַכּוֹפֵר לֶאֱכוֹל נְבֵלוֹת אוֹ לְאַחַת מִשְּׁאָר עֲבֵרוֹת לְתֵאָבוֹן. אֲבָל הַמִּינִין וְהָאֶפִּיקוֹרְסִין, מוֹרִידִין אוֹתָן לַבּוֹר. וְהַמְּשֻׁמָּד לֶאֱכוֹל נְבֵלוֹת לְהַכְעִיס, גַּם הוּא בִּכְלָל הַמִּינִין. וְעִנְיַן לְהַכְעִיס, שֶׁאֵינֶנּוּ חוֹטֵא לְתַאֲוַת מַאֲכַל תַּאֲוָה, כִּי גַם בִּהְיוֹת לְפָנָיו בָּשָׂר שָׁחוּט, יִקַּח מִן הַנְּבֵלָה, כִּי הוּא מוֹרֵד וְאֵינֶנּוּ מְקַבֵּל עַל נַפְשׁוֹ לְהִשָּׁמֵר מֵאִסּוּר נְבֵלָה:

קמד. הִנֵּה בֵּאַרְנוּ עִנְיַן וְהַנֶּפֶשׁ אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה בְּיָד רָמָה. עַתָּה נְבָאֵר כִּי דְבַר יְיָ בָּזָה.

אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (סנהדרין צט, א): כִּי דְבַר יְיָ בָּזָה וְאֶת מִצְוָתוֹ הֵפַר, זֶה הָאוֹמֵר אֵין תּוֹרָה מִן הַשָּׁמַיִם, וְהַמְגַלֶּה פָּנִים בַּתּוֹרָה, וְהַמְבַזֶּה תַּלְמִידֵי חֲכָמִים, וְהַמְבַזֶּה אֶת הַמּוֹעֲדוֹת, כִּי אַף עַל פִּי שֶׁיֵּשׁ בְּיָדוֹ תּוֹרָה וּמַעֲשִׂים טוֹבִים, אֵין לוֹ חֵלֶק לָעוֹלָם הַבָּא:

קמה. וּפֵרוּשׁ הַמְגַלֶּה פָּנִים בַּתּוֹרָה, הָאִישׁ אֲשֶׁר הֵעִיז פָּנָיו לְדַבֵּר עַל הַתּוֹרָה דְּבָרִים אֲשֶׁר לֹא כֵן, וְאוֹמֵר, חִנָּם נִכְתְּבוּ בַתּוֹרָה אֵלֶּה הַפְּסוּקִים וּסְפִירוֹת הָעִנְיָנִים הָאֵלֶּה. וּמִגַּאֲוָתוֹ וּגְאוֹנוֹ אוֹמֵר בְּלִבּוֹ, כִּי אַחַר שֶׁאֵין יָדוֹ מַשֶּׂגֶת לָבוֹא עַד תְּכוּנַת טַעַם הַדְּבָרִים, כִּי אֵין סֵתֶר לָמוֹ. וְנֶאֱמַר (דברים לב, מז): כִּי לֹא דָבָר רֵק הוּא מִכֶּם, וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (כתובות ירושלמי, ס״פ): אִם רֵק הוּא, מִכֶּם, שֶׁאֵינְכֶם יוֹדְעִים לְפָרֵשׁ

טַעַם הַדָּבָר. וְכֵן כָּל הָעוֹזֵב דָּבָר אֶחָד מִדִּבְרֵי הַתּוֹרָה וְלֹא יוֹדֶה עָלָיו, הִנֵּה זֶה מְגַלֶּה פָּנִים בַּתּוֹרָה, כְּגוֹן הָאוֹמֵר, מַה הוֹעִילוּ אֶצְלֵנוּ לוֹמְדֵי תוֹרָה, אִם חָכְמוּ חָכְמוּ לְנַפְשָׁם וְלֹא נַחֲלָה לָנוּ בִשְׂכָרָם. וְהִנֵּה כִּחֲשׁוּ בְּמַה שֶּׁכָּתוּב בַּתּוֹרָה (בראשית יח, כו): וְנָשָׂאתִי לְכָל הַמָּקוֹם בַּעֲבוּרָם:

קמו. וְעִנְיַן הַמְבַזֶּה אֶת הַמּוֹעֲדוֹת, שֶׁעוֹשֶׂה מְלָאכָה בְּחֻלּוֹ שֶׁל מוֹעֵד וּבָז אֶל הָעֹנֶשׁ, מִפְּנֵי שֶׁאֵין אִסּוּר מְלֶאכֶת חֻלּוֹ שֶׁל מוֹעֵד מְפֹרָשׁ בַּתּוֹרָה. וְזֶהוּ עַל דֶּרֶךְ כּוֹפֵר לְדָבָר אֶחָד לְהַכְעִיס אֲשֶׁר בֵּאַרְנוּ כְּבָר כִּי אֵין לוֹ חֵלֶק לָעוֹלָם הַבָּא. וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בכורות ל, ב): הֲרֵי שֶׁבָּא לְהִתְגַּיֵּר וְאָמַר, הֲרֵי אֲנִי מְקַבֵּל עָלַי כָּל הַתּוֹרָה חוּץ מִדָּבָר אֶחָד מִדִּבְרֵי סוֹפְרִים, אֵין מְקַבְּלִים אוֹתוֹ. וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (מכות כג, א): הַמְבַזֶּה אֶת הַמּוֹעֲדוֹת, כְּאִלּוּ עוֹבֵד עֲבוֹדָה זָרָה, שֶׁנֶּאֱמַר (שמות לד, יח): אֶת חַג הַמַּצּוֹת תִּשְׁמֹר, וְסָמוּךְ לוֹ (שם שם, יז): אֱלֹהֵי מַסֵּכָה לֹא תַעֲשֶׂה לָּךְ. וּפֵרְשׁוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (חגיגה יח, א): אֶת חַג הַמַּצּוֹת תִּשְׁמֹר, שֶׁלֹּא תַעֲשֶׂה מְלָאכָה בְּכָל חַג הַמַּצּוֹת, וְהֻזְהַרְנוּ בָזֶה עַל מְלֶאכֶת חֻלּוֹ שֶׁל מוֹעֵד. וּמַה שֶּׁכָּתוּב (ויקרא כג, לט): בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן שַׁבָּתוֹן וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי שַׁבָּתוֹן, כִּי יֵשׁ מְלָאכוֹת רַבּוֹת שֶׁהֵן מֻתָּרוֹת בְּחֻלּוֹ שֶׁל מוֹעֵד, כְּמוֹ שֶׁהֵן מְפֹרָשׁוֹת בְּדִבְרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה:

קמז. וְזֶה שֶׁאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, כִּי הַמְבַזֶּה תַלְמִיד חָכָם, הוּא בוֹזֶה דְּבַר הַשֵּׁם וְאֵין לוֹ חֵלֶק לָעוֹלָם הַבָּא, יֵשׁ לַדָּבָר שֹׁרֶשׁ בַּשֵּׂכֶל וְעִקָּר בַּמֶּחְקָר. וְהִנֵּה אֲנַחְנוּ מַצִּיעִים לָעִנְיָן טוּב טַעַם וָדָעַת:

אָמַר שְׁלֹמֹה עָלָיו הַשָּׁלוֹם (משלי ג, לה): כָּבוֹד חֲכָמִים יִנְחָלוּ וּכְסִילִים מֵרִים קָלוֹן. עִנְיַן קָלוֹן, אִישׁ קָלוֹן. וְכֵן (תהלים קט, ד): וַאֲנִי תְפִלָּה, אִישׁ תְּפִלָּה. (ירמיה ט, ה): שִׁבְתְּךָ בְּתוֹךְ מִרְמָה, בְּתוֹךְ אַנְשֵׁי מִרְמָה. פֵּרוּשׁ, הָאִישׁ הַנִּקְלֶה וְהַנָּבָל, מֵרִים כְּסִילִים וּמְכַבֵּד וּמְשַׁבֵּחַ אוֹתָם, כִּי יֵשׁ בִּכְבוֹד הַחֲכָמִים וְהַיְשָׁרִים תּוֹעָלוֹת גְּדוֹלוֹת, וּבִכְבוֹד הַכְּסִילִים וְהָרְשָׁעִים מִכְשׁוֹלִים רַבִּים וַעֲצוּמִים. כִּי בְּהִתְהַדֵּר הַחֲכָמִים וּבִתְתָּם עֶלְיוֹנִים, דִּבְרֵיהֶם נִשְׁמָעִים, וְיִלָּווּ עֲלֵיהֶם הָעָם כֻּלּוֹ וְיִדְמוּ לְמוֹ עֲצוֹתָם. וְהַשֵּׁנִית, בִּרְאוֹת בְּנֵי אָדָם אֶת כָּל כְּבוֹדָם, יִלְמְדוּ לֶקַח לִנְחוֹל כָּבוֹד וְתִרְבֶּה הַדָּעַת. וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (פסחים נ, ב): לְעוֹלָם יַעֲסוֹק אָדָם בַּתּוֹרָה וַאֲפִלּוּ שֶׁלֹּא לִשְׁמָהּ, כִּי מִתּוֹךְ שֶׁלֹּא לִשְׁמָהּ בָּא לִשְׁמָהּ. וְהַשְּׁלִישִׁית, רַבִּים מִיְּשֵׁנֵי לְבָבוֹת יֵעוֹרוּ מִשְּׁנָתָם בִּרְאוֹתָם הֲדַר כְּבוֹד הַתּוֹרָה, וְיַכִּירוּ מַעֲלָתָהּ, וְיָבוֹא חֶשְׁקָהּ בִּלְבָבָם, וְיִהְיֶה עִסְקָם בָּהּ לַשֵּׁם יִתְעַלֶּה,

וּלְעָבְדוֹ בְּלֵבָב שָׁלֵם:

קמח. הִנֵּה אֵלֶּה טְעָמִים נִכְבָּדִים חֲזָקִים כִּרְאִי מוּצָק. וְיֵשׁ עוֹד טַעַם נִכְבָּד עוֹלֶה עַל כֻּלָּם, וְאֵלָיו רָמַזְנוּ בְּפֶתַח דְּבָרֵינוּ בְּעִנְיַן הַכִּתּוֹת הָרָעוֹת הַנִּזְכָּרוֹת. כִּי הַדָּבָר יָדוּעַ, אֲשֶׁר מִדַּרְכֵי קְדוּשׁ הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ, לְהוֹדִיעַ בְּכָל מִבְטָא שְׂפָתַיִם, וּבְכָל אֲשֶׁר יִרְמְזוּן עֵינַיִם, וּבְכָל הַנְהָגָה וּפֹעַל יָדַיִם, כִּי יְסוֹד לְנֶפֶשׁ הָאָדָם וּצְבִי עֶדְיוֹ וְהַטּוֹב וְהָעִקָּר וְהַתּוֹעֶלֶת וְהַיְקָר אֲשֶׁר בּוֹ, עֲבוֹדַת הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ וְיִרְאָתוֹ וְתוֹרָתוֹ, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב (קהלת יב, יג): כִּי זֶה כָּל הָאָדָם. וְדָבָר זֶה כְּבוֹד הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ.

וְהַמְבַזִּים לְתַלְמִיד חָכָם וְיִרְאָתוֹ, מְבַטְּלִים הַיְדִיעָה הַזֹּאת וּמַרְאִים הַהֵפֶךְ בְּהַנְהָגָתָם, וּכְאִלּוּ אוֹמְרִים אָמוֹר כִּי אֵין הָעֲבוֹדָה עִקָּר, וְכִי הַכָּבוֹד וְהֶהָדָר לְהַצְלָחַת עִנְיְנֵי הָעוֹלָם וְכִי שֹׁרֶשׁ דָּבָר נִמְצָא מִבִּלְתִּי עֲבוֹדַת הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ, וְהֵם מְחַלְּלִים אֶת הַתּוֹרָה, עַל כֵּן יֹאבְדוּ מִתּוֹךְ הַקָּהָל וְיִכְלוּ בְּאֶפֶס תִּקְוָה, כִּי הֵם עוֹבְדִים אֶת הַשֵּׁם מִבְּלִי עֵסֶק הַתּוֹרָה. הֲלֹא הַדָּבָר יָדוּעַ, כִּי אֵין הָעֲבוֹדָה מִתְקַיֶּמֶת בִּלְתִּי עַל יְדֵי לוֹמְדֵי הַתּוֹרָה אֲשֶׁר יֶהְגּוּ בָהּ יוֹמָם וָלַיְלָה, כִּי הֵם יוֹרוּ דֵעָה וְיוֹדְעֵי בִינָה לָעִתִּים, לָדַעַת מַה יַּעֲשֶׂה יִשְׂרָאֵל, וְהֵם יַעֲמִידוּהָ בְּיִשְׂרָאֵל לְבִלְתִּי תִשָּׁכַח מִפִּי זַרְעָם. וּבְמָקוֹם שֶׁאֵין עוֹסְקֵי תוֹרָה, יִרְבּוּ הַמִּכְשׁוֹלִים, וְיָשָׁר בָּאָדָם אָיִן. עַל כֵּן, יְכַבְּדוּ עַבְדֵי הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ אֶת חַכְמֵי הַתּוֹרָה לִכְבוֹד הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ, וּלְהוֹדִיעַ כִּי עֲבוֹדָתוֹ לְבַדָּהּ עִקַּר הַנִּמְצָא:

וְאַחֲרֵי אֲשֶׁר הִתְבָּרֵר שֶׁהַכֹּל בָּרָא הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ לִכְבוֹדוֹ, חַיָּב הָאָדָם לָשׂוּם לִבּוֹ בְּכָל עֵת לְכַבֵּד אֶת הַשֵּׁם וּלְקַדְּשׁוֹ בְּכָל דְּבָרָיו וּלְרוֹמְמוֹ, לְהוֹדוֹת לוֹ וּלְבָרְכוֹ תָּמִיד, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים לד, ב): אֲבָרְכָה אֶת יְיָ בְּכָל עֵת תָּמִיד תְּהִלָּתוֹ בְּפִי. וְכַאֲשֶׁר יִתְיַצֵּב בְּתוֹךְ הָעָם וִידַבֵּר עִם חֲבֵרָיו, יִתְבּוֹנֵן בִּינָה וִידַקְדֵּק וְיַשְׂגִּיחַ בְּכָל מוֹצָא שְׂפָתָיו, לְקַדֵּשׁ אֶת הַשֵּׁם בִּדְבָרָיו, וּלְדַבֵּר בְּשֶׁבַח עֲבוֹדָתוֹ וּתְהִלַּת יִרְאָתוֹ, וּלְשַׁבֵּחַ עֲבָדָיו וִירֵאָיו. וְיִזְכֶּה בָזֶה בְּהֶגְיוֹן לִבּוֹ וּמִבְטָא שְׂפָתָיו בְּלֹא יְגִיעָה וּפֹעַל כַּפַּיִם, זְכוּת גְּדוֹלָה עַד לַשָּׁמַיִם, כִּי זֶה מֵעִקָּרֵי יְצִירַת הָאָדָם:

וְנֶאֱמַר (משלי כז, כא): מַצְרֵף לַכֶּסֶף וְכוּר לַזָּהָב וְאִישׁ לְפִי מַהֲלָלוֹ. פֵּרוּשׁוֹ, מַעֲלוֹת הָאָדָם לְפִי מַה שֶּׁיְּהַלֵּל. אִם הוּא מְשַׁבֵּחַ הַמַּעֲשִׂים הַטּוֹבִים וְהַחֲכָמִים וְהַצַּדִּיקִים, תֵּדַע וּבָחַנְתָּ כִּי אִישׁ טוֹב הוּא וְשֹׁרֶשׁ הַצֶּדֶק נִמְצָא בוֹ, כִּי לֹא יִמְצָא אֶת לִבּוֹ רַק לְשַׁבֵּחַ אֶת הַטּוֹב וְהַטּוֹבִים תָּמִיד בְּכָל דְּבָרָיו, וּלְגַנּוֹת אֶת הָעֲבֵרוֹת, וּלְהַבְזוֹת בַּעֲלֵיהֶן (מִבְּלִי מָאוֹס בָּרָע וּבָחוֹר בַּטּוֹב), וְאִם יִתָּכֵן כִּי יֵשׁ בְּיָדוֹ עֲוֹנוֹת נִסְתָּרִים, אֲבָל מֵאוֹהֲבֵי הַצֶּדֶק הוּא, וְלוֹ שֹׁרֶשׁ בַּבְּחִירָה. וְהוּא מֵעֲדַת מְכַבְּדֵי הַשֵּׁם. וְהַמְשַׁבֵּחַ מַעֲשִׂים מְגֻנִּים אוֹ מְהַלֵּל

רְשָׁעִים, הוּא הָרָשָׁע הַגָּמוּר וְהַמְחַלֵּל אֶת עֲבוֹדַת הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ:

קמט. עוֹד אָמַר שְׁלֹמֹה עָלָיו הַשָּׁלוֹם (משלי כה, כו כז): מַעְיָן נִרְפָּשׂ וּמָקוֹר מָשְׁחָת צַדִּיק מָט לִפְנֵי רָשָׁע, אָכֹל דְּבַשׁ הַרְבּוֹת לֹא טוֹב וְחֵקֶר כְּבֹדָם כָּבוֹד. כִּי כַּאֲשֶׁר יְרַפֵּשׂ הָאָדָם אֶת הַמַּעְיָן בְּרַגְלָיו, יִדְלַח מֵימָיו לְפִי שָׁעָה, אַחֲרֵי כֵן יִשְׁקְטוּ הַמַּיִם וְיִהְיוּ צְלוּלִים כְּבָרִאשׁוֹנָה. כֵּן הַצַּדִּיק. כַּאֲשֶׁר הוּא מָט לִפְנֵי רָשָׁע, לֹא תִשְׁפַּל מַעֲלָתוֹ וְלֹא תִמְעַט בַּעֲבוּר זֹאת. וְאִם הוּא עָכוּר לְפִי שָׁעָה, שֶׁבַע יִפּוֹל צַדִּיק וָקָם וְיָשׁוּב לְאֵיתָנוֹ וּכְבוֹדוֹ. אָכֹל דְּבַשׁ הַרְבּוֹת לֹא טוֹב, אֲבָל הַרְבּוֹת הַחֵקֶר בִּכְבוֹד צַדִּיקִים, כְּבוֹד הַחוֹקֵר, כִּי נִזְכַּר הַצַּדִּיק בְּפָסוּק שֶׁלְּמַעְלָה, וּמִלַּת הַרְבּוֹת נִמְשֶׁכֶת לְחֵקֶר כְּבוֹדָם, כְּמִשְׁפָּט בִּמְקוֹמוֹת הָרַבִּים. וְהַמִּכְשׁוֹלוֹת הַנִּמְצָאִים בִּכְבוֹד הָרְשָׁעִים, רַבִּים וִידוּעִים, כִּי יֵשׁ בִּכְבוֹדָם חִלּוּל הַתּוֹרָה וְהָעֲבוֹדָה, וְהוּא הֶעָוֹן הַמְכַלֶּה מִנֶּפֶשׁ וְעַד בָּשָׂר:

קנ. וְהַשֵּׁנִית, כִּי רַבִּים נִמְשָׁכִים אַחֲרֵיהֶם וְאוֹחֲזִים מַעֲשֵׂיהֶם:

קנא. וְהַשְּׁלִישִׁית, כִּי הַמִּתְחַבְּרִים לָהֶם אַף עַל פִּי שֶׁאֵינָם עוֹשִׂים כְּמַעֲשֵׂיהֶם, מְקַבְּלִים פֻּרְעָנֻיּוֹת כַּיּוֹצֵא בָהֶם, כַּאֲשֶׁר זָכַרְנוּ כְּבָר:

קנב. וְהָרְבִיעִית, כִּי הֵם מַכְנִיעִים כְּבוֹד אַנְשֵׁי אֱמֶת וּמְבַטְּלִים הָעֲבוֹדָה, וְאֵין הַצְלָחָה לִכְבוֹד הַצַּדִּיקִים זוּלָתִי אַחֲרֵי הַשְׁפָּלַת כְּבוֹדָם, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב (משלי יד, יא): בֵּית רְשָׁעִים יִשָּׁמֵד וְאֹהֶל יְשָׁרִים יַפְרִיחַ. וְנֶאֱמַר (שם יא, יא): בְּבִרְכַּת יְשָׁרִים תָּרוּם קָרֶת וּבְפִי רְשָׁעִים תֵּהָרֵס:

קנג. עוֹד אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ברכות כד, ב), כִּי יֵשׁ בִּכְלָל מַה שֶּׁכָּתוּב (במדבר טו, לא): כִּי דְבַר יְיָ בָּזָה, הַמְדַבֵּר בְּדִבְרֵי תוֹרָה בִּמְבוֹאוֹת הַמְטֻנָּפוֹת, וְכָל שֶׁאֶפְשָׁר לוֹ לַעֲסוֹק בַּתּוֹרָה וְאֵינוֹ עוֹסֵק (סנהדרין צט, א), וְהַקּוֹרֵא בִּסְפְרֵי מִינִין. וּמַה שֶּׁכָּתוּב וְאֶת מִצְוָתוֹ הֵפַר, זֶה הַמֵּפֵר בְּרִית בָּשָׂר (שם):

קנד. עוֹד שָׁנִינוּ (סנהדרין צ, א): כָּל יִשְׂרָאֵל יֵשׁ לָהֶם חֵלֶק לָעוֹלָם הַבָּא, שֶׁנֶּאֱמַר (ישעיה ס, כא): וְעַמֵּךְ כֻּלָּם צַדִּיקִים לְעוֹלָם יִירְשׁוּ אָרֶץ. וְאֵלּוּ שֶׁאֵין לָהֶם חֵלֶק לָעוֹלָם הַבָּא, הָאוֹמֵר אֵין תְּחִיַּת הַמֵּתִים מִן הַתּוֹרָה, וְאֵין תּוֹרָה מִן הַשָּׁמַיִם, וְהָאֶפִּיקוֹרוֹס. וְהִזְהִירוּנוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בַּמַּאֲמָר הַזֶּה לְהַאֲמִין כִּי נִכְתְּבָה אֱמוּנַת תְּחִיַּת הַמֵּתִים בַּתּוֹרָה, וְכִי הִיא אַחַת מֵעִקָּרֶיהָ. וְאֶחָד מִן הַמְּקוֹמוֹת שֶׁנִּתְפָּרְשָׁה בָהֶן תְּחִיַּת הַמֵּתִים בַּתּוֹרָה, שֶׁנֶּאֱמַר (דברים לב, לט): אֲנִי אָמִית וַאֲחַיֶּה מָחַצְתִּי וַאֲנִי אֶרְפָּא. וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (פסחים סח, א): יָכוֹל מִיתָה בְּאֶחָד וּתְחִיָּה בְּאֶחָד, תַּלְמוּד לוֹמַר,

מָחַצְתִּי וַאֲנִי אֶרְפָּא. כְּשֵׁם שֶׁהַמַּחַץ וְהָרְפוּאָה בְּאֶחָד, כָּךְ מִיתָה וּתְחִיָּה בְּאֶחָד:

קנה. וְעִנְיַן הָאֶפִּיקוֹרוֹס פֵּרְשׁוּ בּוֹ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (סנהדרין צט, ב): כִּי הוּא הָאִישׁ אֲשֶׁר אֵינֶנּוּ נוֹהֵג בְּדֶרֶךְ מוֹרָא וְהָדָר בְּתַלְמִידֵי חֲכָמִים אַף עַל פִּי שֶׁאֵינוֹ מְבַזֶּה אוֹתָם, כְּגוֹן שֶׁהוּא מְבַזֶּה חֲבֵרוֹ בִּפְנֵי תַלְמִיד חָכָם וְלֹא שָׂם כָּבוֹד לְתוֹרַת הֶחָכָם, כִּי אַחֲרֵי שֶׁאֵין הַתּוֹרָה הֲדוּרָה בְּעֵינָיו לִנְהוֹג בָּהּ דֶּרֶךְ כָּבוֹד, אֵין לוֹ חֵלֶק לָעוֹלָם הַבָּא, כִּי גַּם זֶה בִּמְחַלְּלֵי הַתּוֹרָה יֵחָשֵׁב. עַל כֵּן אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (פסחים כב, ב): אֶת יְיָ אֱלֹהֶיךָ תִּירָא (דברים ו, יג), לְרַבּוֹת תַּלְמִידֵי חֲכָמִים:

קנו. וְהַשֵּׁנִית, כִּי הַיִּרְאָה מֵהֶם סִבָּה לְיִרְאַת שָׁמַיִם, כִּי בִּהְיוֹת דִּבְרֵיהֶם נִשְׁמָעִים מִדֶּרֶךְ יִרְאָתָם הֲלֹא הֵם יוֹרוּ וְיַדְרִיכוּ אֶת הָעָם לְיִרְאָה אֶת הַשֵּׁם הַנִּכְבָּד וְהַנּוֹרָא. וְנֶאֱמַר (ש"א יב, יח): וַיִּירָא כָל הָעָם מְאֹד אֶת יְיָ וְאֶת שְׁמוּאֵל. וְכֵן בִּכְלָל הָאֶפִּיקוֹרוֹס, הָאוֹמֵר, מַה הוֹעִילוּ לָנוּ הַלּוֹמְדִים בְּלִמּוּדָם, הֲיֵשׁ דָּבָר שֶׁיֹּאמְרוּ רְאֵה זֶה חָדָשׁ הוּא? מֵעוֹלָם לֹא הִתִּירוּ לָנוּ אֶת כָּל עוֹרֵב וְלֹא אָסְרוּ לָנוּ בְּנֵי יוֹנָה (סנהדרין צט, ה). וְאֵלֶּה הָאֲנָשִׁים גַּם לֹא יָדְעוּ גַּם לֹא שָׁמְעוּ גַּם לֹא פִּתְּחָה אָזְנָם עַל הַתּוֹעָלוֹת הַנִּמְצָאוֹת בְּעֵסֶק הַתּוֹרָה, וּבַעֲבוּר זֹאת עֵסֶק הַתּוֹרָה שָׁפָל בְּעֵינֵיהֶם, וְהֵמָּה הָיוּ בְּמוֹרְדֵי אוֹר מַעֲלָתָהּ, וְאֵין לָהֶם חֵלֶק לָעוֹלָם הַבָּא. עַל כֵּן נִתְחַיַּבְנוּ לְלַמֵּד לִבְנֵי יְהוּדָה הַתּוֹעָלוֹת הַנִּמְצָאוֹת בְּעֵסֶק הַתּוֹרָה. וְכָתַבְנוּ מִקְצָתָם בְּשַׁעַר הַתּוֹרָה בְּעֶזְרַת הַשֵּׁם, לְמַעַן יִכְסְפוּ הַלְּבָבוֹת לַתּוֹרָה. וַאֲשֶׁר אֵין כֹּחַ בָּהֶם לִלְמוֹד, יֵדְעוּ הֲדַר כְּבוֹד עֵסֶק הַתּוֹרָה, וְיִזְכּוּ בִּידִיעָתוֹ וְלֹא תֹאבַד נַפְשָׁם מִן הָעוֹלָם הַבָּא:

קנז. וְכֵן בִּכְלָל הָאֶפִּיקוֹרוֹס, הַקּוֹרֵא לְרַבּוֹ בִּשְׁמוֹ. וְאָמְרוּ, כִּי סִבַּת מַה שֶּׁנֶּעֱנַשׁ גֵּחֲזִי, מִפְּנֵי שֶׁקָּרָא לְרַבּוֹ בִּשְׁמוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר (מלכים ב ח, ה): זֹאת הָאִשָּׁה וְזֶה בְּנָהּ אֲשֶׁר הֶחֱיָה אֱלִישָׁע:

קנח. וְהִנֵּה עִקַּר כָּל הָעֳנָשִׁים הַנִּזְכָּרִים בַּמַּדְרֵגָה הַזֹּאת, מִפְּנֵי חִלּוּל הַתּוֹרָה. וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (נדרים ירושלמי פרק ג, הלכה ט): כִּי עֲוֹן חִלּוּל הַשֵּׁם, גָּדוֹל מִכָּל הָעֲבֵרוֹת, וְלֹא יִתָּכֵן לְהִתְכַּפֵּר בִּתְשׁוּבָה וְיִסּוּרִין כַּאֲשֶׁר יִתְבָּאֵר בְּשַׁעַר חִלּוּקֵי הַכַּפָּרָה. וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (קדושין מ, א): אֵין מַאֲרִיכִין בַּפֻּרְעָנוּת לְעֹנֶשׁ חִלּוּל הַשֵּׁם, אֶחָד שׁוֹגֵג וְאֶחָד מֵזִיד. וְעַתָּה עֲמוֹד וְהִתְבּוֹנֵן גֹּדֶל חִיּוּבֵנוּ לְקַדֵּשׁ אֶת הַשֵּׁם, כִּי עִקַּר מַה שֶּׁקִּדְּשָׁנוּ הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ בְּתוֹרָתוֹ וּבְמִצְוֹתָיו וְהִבְדִּילָנוּ לִהְיוֹת לוֹ, כְּדֵי לְקַדְּשׁוֹ וּלְיִרְאָה מִמֶּנּוּ, רָאוּי שֶׁיִּהְיוּ מְקַדְּשָׁיו קְדוֹשִׁים, בְּשֶׁגַּם הַכֵּלִים שֶׁעוֹבְדִים בָּהֶם לִפְנֵי הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ צְרִיכִים לִהְיוֹת קֹדֶשׁ, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (ויקרא כב, לב): וְלֹא תְחַלְּלוּ

אֶת שֵׁם קָדְשִׁי וְנִקְדַּשְׁתִּי בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֲנִי יְיָ מְקַדִּשְׁכֶם. שִׂים לִבְּךָ לְהָבִין, כִּי הָעִנְיָן שֶׁאָמַרְנוּ, מְפֹרָשׁ בַּמִּקְרָא הַזֶּה. וְנֶאֱמַר (תהלים קיא, ט): צִוָּה לְעוֹלָם בְּרִיתוֹ קָדוֹשׁ וְנוֹרָא שְׁמוֹ. פֵּרוּשׁ, בַּעֲבוּר כִּי קָדוֹשׁ וְנוֹרָא שְׁמוֹ, צִוָּה לְעוֹלָם בְּרִיתוֹ וְקִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו לְקַדְּשׁוֹ וּלְיִרְאָה מִמֶּנּוּ, עַל כֵּן כָּתוּב אַחֲרָיו (תהלים קיא, י): רֵאשִׁית חָכְמָה יִרְאַת יְיָ. וְעַל יְדֵי קְדֻשַּׁת הַמִּצְוֹת, נֵחָשֵׁב בְּהַקְדִּישֵׁנוּ אֶת הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ עִם הַקְּדוֹשִׁים הָעֶלְיוֹנִים שֶׁמַּקְדִּישִׁים וּמַעֲרִיצִים אוֹתוֹ, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים פט, ח): אֵל נַעֲרָץ בְּסוֹד קְדֹשִׁים רַבָּה וְגוֹ׳:

קנט. עוֹד יֵשׁ כִּתּוֹת שֶׁאֵין לָהֶן חֵלֶק לָעוֹלָם הַבָּא, וְהֵם, כַּת אוֹיְבֵי הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ, וְכַת הַמְחַבְּלִים כֶּרֶם הַשֵּׁם, וְכַת הַנּוֹתְנִים חִתִּיתָם בְּאֶרֶץ חַיִּים. וְהִנֵּה אֲנַחְנוּ מַצִּיעִים עִנְיָנָם, וְהָרְאָיוֹת עַל עָנְשָׁם מְפֹרָשׁ בַּתּוֹרָה. כִּי כַּת אוֹיְבֵי הַשֵּׁם, יֹאבְדוּ מִן הָעוֹלָם הַבָּא, שֶׁנֶּאֱמַר (דברים ז, י): וּמְשַׁלֵּם לְשֹׂנְאָיו אֶל פָּנָיו לְהַאֲבִידוֹ לֹא יְאַחֵר לְשֹׂנְאוֹ אֶל פָּנָיו יְשַׁלֶּם לוֹ, פֵּרוּשׁ, מְשַׁלֵּם לְשׂוֹנְאָיו שְׂכַר הַמִּצְוֹת שֶׁהֵם עוֹשִׂים בָּעוֹלָם הַזֶּה לְהַאֲבִידָם מִן הָעוֹלָם הַבָּא. וְתַרְגּוּמוֹ, וּמְשַׁלֵּם לְשָׂנְאוֹהִי טָבָן דְּאִינוּן עָבְדִין קֳדָמוֹהִי בְּחַיֵּיהוֹן לְאוֹבָדֵיהוֹן. וְאָמַר דָּוִד (תהלים לז, כ): כִּי רְשָׁעִים יֹאבֵדוּ וְאֹיְבֵי יְיָ כִּיקַר כָּרִים כָּלוּ בֶעָשָׁן כָּלוּ. הִזְכִּיר עַל הָרְשָׁעִים לְשׁוֹן אֲבֵדָה, (כִּי) [כֵּן] יֵאָמֵר עַל הַצַּעַר וְהַגָּלוּת, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר (ישעיה כז, יג): הָאֹבְדִים בְּאֶרֶץ אַשּׁוּר (ירמיה נ, ו): צֹאן אֹבְדוֹת הָיוּ עַמִּי. (תהלים קיט, קעו): תָּעִיתִי כְּשֶׂה אֹבֵד. וְיֵאָמֵר עַל הַמָּוֶת, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר (שם שם, צב): אָז אָבַדְתִּי בְעָנְיִי. (אסתר ח, ו): בְּאָבְדַן מוֹלַדְתִּי. (ויקרא כג, ל): וְהַאֲבַדְתִּי אֶת הַנֶּפֶשׁ הַהִוא. עִנְיָנוֹ הִכָּרֵת מִן הָעוֹלָם הַזֶּה, כִּי הָרְשָׁעִים יֵעָנְשׁוּ בְּצָרוֹת וְיִסּוּרִין אוֹ בְּמָוֶת, וְכֵן יֵעָנְשׁוּ בְּמִשְׁפָּט עַל מַעֲשֵׂיהֶם בָּעוֹלָם הַבָּא לְקֵץ וּזְמָן, אֲבָל אוֹיְבֵי הַשֵּׁם הִמְשִׁילָם לְחֶלְבֵי הַכְּשָׂבִים וְשָׁמְנָם שֶׁהוּא נִתָּךְ בָּאֵשׁ וְכָלֶה בֶּעָשָׁן, וְלֹא הִמְשִׁילָם לִבְשַׂר הַכָּרִים, כִּי יֵעָשֶׂה גַּחֶלֶת וְיִשָּׁאֵר הָאֵפֶר, עַל כֵּן אָמַר כָּלוּ בֶעָשָׁן כָּלוּ, כַּאֲשֶׁר חֶלְבֵי הַכָּרִים כָּלִים בֶּעָשָׁן, כָּךְ יִכְלוּ אוֹיְבֵי הַשֵּׁם, כִּי תִכְלֶה נַפְשָׁם וְתֹאבַד מִן הָעוֹלָם הַבָּא, וְנֶאֱמַר (שמות כ, ה): פֹּקֵד עֲוֹן אָבֹת עַל בָּנִים עַל שִׁלֵּשִׁים וְעַל רִבֵּעִים:

קס. וְעִנְיַן שׂוֹנְאֵי הַשֵּׁם נִמְצָא לִפְעָמִים גַּם בַּאֲנָשִׁים שֶׁהֵם עוֹשִׂים הַמִּצְוֹת וְנִזְהָרִים מִכָּל עֲבֵרָה בְּמַעֲשֶׂה וּבְלָשׁוֹן, אִם נַפְשָׁם רָעָה וּבְקֶרֶב לִבָּם יִקְשֶׁה לָהֶם כַּאֲשֶׁר חַבְרֵיהֶם עוֹסְקִים בַּתּוֹרָה, וְיֵרַע בְּעֵינֵיהֶם בִּהְיוֹת בְּנֵי אָדָם עוֹבְדִים אֶת הַשֵּׁם וְיִרְאִים מִלְּפָנָיו. כַּאֲשֶׁר תֹּאמַר עַל הָאִישׁ אֲשֶׁר לֹא יַחְפּוֹץ שֶׁיְּכַבְּדוּ בְּנֵי אָדָם אֶת הַמֶּלֶךְ וְשֶׁיַּעַבְדוּהוּ, כִּי הוּא שׂוֹנֵא אֶת הַמֶּלֶךְ. כָּל שֶׁכֵּן אִם הוֹצִיאוּ מַחֲשַׁבְתָּם אֶל הַפֹּעַל, שֶׁהֵם מְנִיאִים אֶת לֵב בְּנֵי אָדָם מֵעֵסֶק הַתּוֹרָה וּמִן הַמִּצְוֹת, כִּי הֵם שׂוֹנְאֵי הַשֵּׁם. וְכֵן הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר עֵינָם צָרָה בִּכְבוֹד תַּלְמִידֵי חֲכָמִים הַיְשָׁרִים וְהַצַּדִּיקִים, וְשׂוֹנְאִים

עֲטֶרֶת תִּפְאַרְתָּם, אוֹ יֵרַע לְבָבָם אִם עֲדֵיהֶם תֵּאתֶה וּבָאָה מֶמְשֶׁלֶת הַדּוֹר, וְכֵן כָּתוּב (ש״א ח, ז): כִּי לֹא אֹתְךָ מָאָסוּ כִּי אֹתִי מָאֲסוּ מִמְּלֹךְ עֲלֵיהֶם. וְכָל שֶׁכֵּן אִם יְבַקְשׁוּ כְבוֹדָם לִכְלִמָּה אוֹ יַשְׁפִּילוּ. וְכֵן אִם יֶאֱהָבוּן כְּבוֹד הָרְשָׁעִים וּמָשְׁלָם עַל עָפָר, כִּי אֵלֶּה בֶּאֱמֶת שׂוֹנְאֵי הַשֵּׁם, וְאֵין רְצוֹנָם בְּקִיּוּם עֲבוֹדָתוֹ, וְלֹא יַחְפְּצוּ בְּהַדְרַת קֹדֶשׁ יִרְאָתוֹ וַאֲשֶׁר יִרְבּוּן מְאֹד עֲבָדָיו וִירֵאָיו:

קסא. וְכֵן כַּת הַמְחַבְּלִים כֶּרֶם הַשֵּׁם כְּמוֹ הַמָּסוֹרוֹת וּמַחֲטִיאֵי הָרַבִּים, הִנֵּה הֵם שׂוֹנְאֵי הַשֵּׁם, כַּאֲשֶׁר תֹּאמַר כִּי הָאֲנָשִׁים הַמַּשְׁחִיתִים עָרֵי הַמֶּלֶךְ אוֹ כְרָמָיו וּפַרְדְּסָיו, כִּי הֵם שׂוֹנְאֵי הַמֶּלֶךְ. וְנֶאֱמַר (ישעיה ה, ז): כִּי כֶרֶם יְיָ צְבָאוֹת בֵּית יִשְׂרָאֵל וְאִישׁ יְהוּדָה נְטַע שַׁעֲשׁוּעָיו. וְנֶאֱמַר (תהלים פג, ד): עַל עַמְּךָ יַעֲרִימוּ סוֹד וְיִתְיָעֲצוּ עַל צְפוּנֶיךָ. וְנֶאֱמַר (שם שם, ו): כִּי נוֹעֲצוּ לֵב יַחְדָּו עָלֶיךָ בְּרִית יִכְרֹתוּ. וְנֶאֱמַר (שם ב, ב): וְרוֹזְנִים נוֹסְדוּ יָחַד עַל יְיָ וְעַל מְשִׁיחוֹ. עַל כֵּן אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ראש השנה יז, א): כִּי הַמָּסוֹרוֹת וְשֶׁחָטְאוּ וְהֶחֱטִיאוּ אֶת הָרַבִּים, יוֹרְדִין לְגֵיהִנֹּם וְנִדּוֹנִין שָׁם לְדוֹרֵי דוֹרוֹת:

קסב. וְכַת הַנּוֹתְנִים חִתִּיתָם בְּאֶרֶץ חַיִּים דִּבֶּר עֲלֵיהֶם יְחֶזְקֵאל עָלָיו הַשָּׁלוֹם (יחזקאל לב, כד כז): אֲשֶׁר נָתְנוּ חִתִּיתָם בְּאֶרֶץ חַיִּים וְגוֹ׳, וַתְּהִי עֲוֹנוֹתָם עַל עַצְמוֹתָם. לָמַדְנוּ מִזֶּה, כִּי לֹא יְכַפֵּר עֲלֵיהֶם הַמָּוֶת, אָכֵן עַד עוֹלָם עֲוֹנוֹתָם עַל עַצְמוֹתָם. וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ר״ה יז, א): הַמִּינִים, וְהַמְּשֻׁמָּדִים, וְהָאֶפִּיקוֹרוֹסִים שֶׁכָּפְרוּ בַּתּוֹרָה, וְשֶׁכָּפְרוּ בִּתְחִיַּת הַמֵּתִים, וְשֶׁפֵּרְשׁוּ מִדַּרְכֵי צִבּוּר, וְשֶׁנָּתְנוּ חִתִּיתָם בְּאֶרֶץ חַיִּים כְּגוֹן הַפַּרְנָסִים הַמַּטִּילִים אֵימָה יְתֵרָה עַל הַצִּבּוּר שֶׁלֹּא לְשֵׁם שָׁמַיִם, וְשֶׁחָטְאוּ וְשֶׁהֶחֱטִיאוּ אֶת הָרַבִּים כְּגוֹן יָרָבְעָם בֶּן נְבָט וַחֲבֵרָיו, יוֹרְדִין לְגֵיהִנֹּם וְנִדּוֹנִין בָּהּ לְדוֹרֵי דוֹרוֹת, שֶׁנֶּאֱמַר (ישעיה סו, כד): וְיָצְאוּ וְרָאוּ בְּפִגְרֵי הָאֲנָשִׁים הַפֹּשְׁעִים בִּי כִּי תוֹלַעְתָּם לֹא תָמוּת וְאִשָּׁם לֹא תִכְבֶּה:

קסג. וְעֹנֶשׁ הַנּוֹתְנִים חִתִּיתָם בְּאֶרֶץ חַיִּים מֵחֲמִשָּׁה פָנִים, הַשְּׁנַיִם מִצַּד עַצְמוֹ, וְהַשְּׁלֹשָׁה מִצַּד הָעָם. הַשְּׁנַיִם שֶׁהֵם מִצַּד עַצְמוֹ, הָאֶחָד, כִּי הָאֱנוֹשׁ רִמָּה וְתוֹלֵעָה, וְכֵן נִקְרָא גַּם עוֹד בְּחַיִּים חַיָּתוֹ. וְלֹא דַיּוֹ שֶׁלֹּא יָשַׁח וְלֹא יִשְׁפַּל, כִּי יִשְׂתָּרֵר גַּם הִשְׂתָּרֵר שֶׁלֹּא לְשֵׁם שָׁמַיִם. וְגַם בְּמַחֲשֶׁבֶת הַגַּאֲוָה מִבְּלִי הִשְׂתָּרֵר, נִפְסָד הָאָדָם, שֶׁנֶּאֱמַר (משלי טז, ה): תּוֹעֲבַת יְיָ כָּל גְּבַהּ לֵב:

קסד. וְהַשֵּׁנִי, כִּי הָאָדָם חַיָּב לְהָכִין מַעַרְכֵי לִבּוֹ בְּכָל עֵת, לְהַשְׁכִּין בְּלִבּוֹ אֵימָה וְיִרְאָה מֵעַל פְּנֵי הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ. וְעַל הָרְשָׁעִים נֶאֱמַר (ירמיה ה, עד): וְלוֹא אָמְרוּ בִלְבָבָם נִירָא נָא אֶת יְיָ אֱלֹהֵינוּ. וְהָאִישׁ הַנּוֹתֵן חִתִּיתוֹ בְּאֶרֶץ חַיִּים שֶׁלֹּא לְשֵׁם שָׁמַיִם, אֵין

בְּלִבּוֹ אֵימָה מִלִּפְנֵי הַשֵּׁם וְרוֹצֶה לְהַטִּיל אֵימָתוֹ עַל בְּרִיּוֹתָיו, וְתַחַת שֶׁיֵּשׁ לוֹ לַעֲרוֹךְ מַחֲשָׁבוֹת לְהַשְׁכִּין אֵימַת הַשֵּׁם בְּלִבּוֹ, הוּא עוֹרֵךְ אוֹתָן לְהַטִּיל אֵימַת עַצְמוֹ עַל עַם הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ. וְנֶאֱמַר (ש״ב כג, ג): מוֹשֵׁל בָּאָדָם צַדִּיק מוֹשֵׁל יִרְאַת אֱלֹהִים. פֵּירוּשׁ רָאוּי לִהְיוֹת מוֹשֵׁל בָּאָדָם צַדִּיק שֶׁהוּא מוֹשֵׁל יִרְאַת אֱלֹהִים, כִּי אַחַר שֶׁהוּא יְרֵא אֶת הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ רָאוּי לְעַמּוֹ שֶׁיִּירְאוּ מִלְּפָנָיו:

קסה. וְהַשְּׁלֹשָׁה פָּנִים שֶׁהֵם מִצַּד הָעָם, הָאֶחָד, כִּי הוּא מְצַעֵר אֶת הַצִּבּוּר בְּהַטָּלַת אֵימָתוֹ, וְנֶאֱמַר (ויקרא כה, יז): וְלֹא תוֹנוּ אִישׁ אֶת עֲמִיתוֹ, וְהוּא עַל עִנְיַן הַצַּעַר בִּדְבָרִים, כַּאֲשֶׁר בֵּאַרְנוּ כְּבָר:

קסו. וְהַשֵּׁנִי, כִּי כַּמָּה מִכְשׁוֹלִים בָּאִים בְּסִבַּת הַטָּלַת אֵימָה, כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (גיטין ו, ב): לְעוֹלָם אַל יַטִּיל אָדָם אֵימָה יְתֵרָה בְּתוֹךְ בֵּיתוֹ, שֶׁהֲרֵי פִּילֶגֶשׁ בַּגִּבְעָה הִטִּיל עָלֶיהָ בַּעְלָהּ אֵימָה יְתֵרָה וְהִפִּילָה כַּמָּה רְבָבוֹת מִיִּשְׂרָאֵל:

קסז. וְהַשְּׁלִישִׁי, כִּי עַם הַקָּדוֹשׁ שֶׁהֵם עוֹבְדֵי הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ, אֵין לָהֶם לְהִכָּנַע לְבָשָׂר וָדָם, וְאֵינוֹ מִן הָרָאוּי לִהְיוֹת מוֹרָא בָשָׂר וָדָם עֲלֵיהֶם אֶלָּא לְשֵׁם שָׁמַיִם, שֶׁנֶּאֱמַר (ויקרא כה, נה): כִּי לִי בְנֵי יִשְׂרָאֵל עֲבָדִים, עֲבָדַי הֵם וְלֹא עֲבָדִים לַעֲבָדִים. וְנֶאֱמַר (שמות יט, ו): וְאַתֶּם תִּהְיוּ לִי מַמְלֶכֶת כֹּהֲנִים וְגוֹי קָדוֹשׁ. לְשׁוֹן כֹּהֲנִים, אֲדוֹנִים וְשָׂרִים. וְכָמוֹהוּ (ש״ב ח, יח): וּבְנֵי דָוִד כֹּהֲנִים הָיוּ. וְכָל הָעָם נִקְרָאִים מַמְלָכָה, מִלְּשׁוֹן (מ״א יח, י): אִם יֶשׁ גּוֹי וּמַמְלָכָה, (ישעיה ס, יב): כִּי הַגּוֹי וְהַמַּמְלָכָה. פֵּרוּשׁ, אַתֶּם תִּהְיוּ לִי מַמְלָכָה שֶׁכֻּלָּהּ שָׂרִים, שֶׁלֹּא יִהְיֶה עֲלֵיכֶם עֹל בָּשָׂר וָדָם. וְנֶאֱמַר (שם נא, יב): מִי אַתְּ וַתִּירְאִי מֵאֱנוֹשׁ יָמוּת. וְנֶאֱמַר (שם שם, ז): אַל תִּירְאוּ חֶרְפַּת אֱנוֹשׁ. וְאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (סוטה מז, ב): מִשֶּׁרַבּוּ הָאוֹמְרִים לָרַע טוֹב וְלַטּוֹב רָע, פָּרְקוּ מֵעֲלֵיהֶם עֹל שָׁמַיִם וְהִמְלַךְ עֲלֵיהֶם עֹל בָּשָׂר וָדָם, וְאָמַר דָּוִד הַמֶּלֶךְ עָלָיו הַשָּׁלוֹם (תהלים ט, כ כא): קוּמָה יְיָ אַל יָעֹז אֱנוֹשׁ יִשָּׁפְטוּ גוֹיִם עַל פָּנֶיךְ, שִׁיתָה יְיָ מוֹרָה לָהֶם יֵדְעוּ גוֹיִם אֱנוֹשׁ הֵמָּה סֶלָה. לָמַדְנוּ מִזֶּה, כִּי עֵת אֲשֶׁר יָעִיז אֱנוֹשׁ, אֵינוֹ מַכִּיר שֶׁהוּא אֱנוֹשׁ, כִּי אֵין שְׂרָרָה רְאוּיָה לֶאֱנוֹשׁ זוּלָתִי לְשֵׁם שָׁמָיִם:

קסח. וְעַתָּה נְפָרֵשׁ עִנְיַן עֹנֶשׁ הַפּוֹרְשִׁים מִדַּרְכֵי צִבּוּר, וְכִי הוּא נִכְלָל בְּעָנְשֵׁי הַכִּתּוֹת שֶׁהִקְדַּמְנוּ. בְּהִתְאַסֵּף רָאשֵׁי עָם וּקְהִלּוֹת הַקֹּדֶשׁ לַעֲבוֹד אֶת הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ, וּמַסְכִּימִים הַסְכָּמוֹת לְהַעֲמִיד לָהֶם מִצְוֹת, הִנֵּה הֵם מַקְדִּישִׁים אֶת הַשֵּׁם יִתְגַּדַּל וְיִתְקַדַּשׁ, שֶׁנֶּאֱמַר (דברים לג, ה): וַיְהִי בִישֻׁרוּן מֶלֶךְ בְּהִתְאַסֵּף רָאשֵׁי עָם יַחַד שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל. וְנֶאֱמַר (תהלים מז, י): נְדִיבֵי עַמִּים נֶאֱסָפוּ עַם אֱלֹהֵי אַבְרָהָם כִּי לֵאלֹהִים מָגִנֵּי

אֶרֶץ מְאֹד נַעֲלָה. נִקְרְאוּ יִשְׂרָאֵל עַמִּים, מִפְּנֵי שֶׁהֵם שְׁנֵים עָשָׂר שְׁבָטִים, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר (דברים לג, יט): עַמִּים הַר יִקְרָאוּ, וְהֵם עַם אֶחָד לַעֲבוֹד אֶת הַשֵּׁם, עַל כֵּן אָמַר עַם אֱלֹהֵי אַבְרָהָם. וְהַמְּלָכִים וְהַשָּׂרִים נִקְרְאוּ מָגִנִּים, מִלְּשׁוֹן (ישעיה כא, ה): מִשְׁחוּ מָגֵן. פֵּרוּשׁ, נְדִיבֵי עַמִּים נֶאֱסָפוּ לַעֲבוֹד אֶת הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ, כִּי מַלְכֵיהֶם וְשָׂרֵיהֶם לֵאלֹהִים, שֶׁהֵם עֲבָדָיו וֶאֱמוּנָיו, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים פט, יט): כִּי לַייָ מָגִנֵּנוּ וְלִקְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל מַלְכֵּנוּ. מְאֹד נַעֲלָה, שֶׁהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מִתְעַלֶּה וּמִתְהַלֵּל בַּאֲסִיפָתָם וַעֲבוֹדָתָם. וְהָאִישׁ הַפּוֹרֵשׁ מִדַּרְכֵי הַצִּבּוּר, הִנֵּה הוּא כִּמְקַטְרֵג עַל הַסְכָּמַת עֲבוֹדַת הַשֵּׁם וּכְיוֹצֵא מִכְּלָל הַמְקַדְּשִׁים אֶת הַשֵּׁם וּמַרְאֶה עַצְמוֹ כִּי לֹא יַחְפּוֹץ לִהְיוֹת בְּסוֹדָם וּלְהִכָּתֵב בִּכְתָבָם, הִנֵּה הוּא מְחַלֵּל אֶת הָעֲבוֹדָה, וְהוּא בִּכְלָל הַכִּתּוֹת שֶׁזָּכַרְנוּ שֶׁהֵם בּוֹזִים אֶת דְּבַר הַשֵּׁם וְאֵין לָהֶן חֵלֶק לָעוֹלָם הַבָּא. וְהַשֵּׁנִית, כִּי הֵם מְנִיאִים לֵב חֲלוּשֵׁי הַדֵּעוֹת בִּפְרִישָׁתָם מִדַּרְכֵי הַצִּבּוּר, וְהִנָּם מִן הַמַּחֲטִיאִים אֶת הָרַבִּים:

קסט. עַתָּה נְפָרֵשׁ עִנְיַן כַּת עוֹזְבֵי הַשֵּׁם, וְנֹאמַר כִּי הֵם הָאֲנָשִׁים שֶׁאֵין עֲלֵיהֶם עֹל יִרְאַת שָׁמַיִם, וְהֵם מְקַיְּמִים אֶת הַמִּצְוֹת מִצְוַת אֲנָשִׁים מְלֻמָּדָה. וְכַאֲשֶׁר יִתְגַּבֵּר הַיֵּצֶר עַל הָאִישׁ הַהוּא וְעָלָיו חָלַף רוּחַ וַיַּעֲבוֹר וְאָשֵׁם, לֹא יֵאָנַח וְלֹא יִדְאַג לְחֶטְאוֹ, אָכַל וּמָחָה פִיו, וְהוּא בְעֵינָיו כְּאִלּוּ לֹא פָעַל אָוֶן, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר (שם לו, ב): נְאֻם פֶּשַׁע לָרָשָׁע בְּקֶרֶב לִבִּי אֵין פַּחַד אֱלֹהִים לְנֶגֶד עֵינָיו:

קע. וְיֵשׁ מִן הַכַּת הָרָעָה הַהִיא, כִּי לֹא רַב לָהֶם אֲשֶׁר לֹא לָבְשׁוּ חֲרָדוֹת כִּי חָלְפוּ חֹק וְעֵדוּת, אֲבָל יְהַלְלוּ וִיבָרְכוּ נַפְשָׁם בְּמַלֹּאתָם תַּאֲוָתָם, וְהֵם הַמַּכְעִיסִים וְהַמְנָאֲצִים לִפְנֵי הַשֵּׁם, שֶׁנֶּאֱמַר (שם י, ג): כִּי הִלֵּל רָשָׁע עַל תַּאֲוַת נַפְשׁוֹ וּבֹצֵעַ בֵּרֵךְ נִאֵץ יְיָ. וְדִבֶּר יְשַׁעְיָה עָלָיו הַשָּׁלוֹם עַל אָבְדַן הַכַּת הַהִיא, שֶׁנֶּאֱמַר (ישעיה א, כח): וְשֶׁבֶר פֹּשְׁעִים וְחַטָּאִים יַחְדָּו וְעֹזְבֵי יְיָ יִכְלוּ, הִמְשִׁיל הַמּוֹרְדִים וְהַחוֹטְאִים לִכְלִי הַנִּשְׁבָּר שֶׁיֵּשׁ בּוֹ שְׁאֵרִית, וְאָמַר כִּי עוֹזְבֵי הַשֵּׁם יִכְלוּ, שֶׁאֵין לָהֶם חֵלֶק לָעוֹלָם הַבָּא, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר (מלאכי ג, יט): אֲשֶׁר לֹא יַעֲזֹב לָהֶם שֹׁרֶשׁ וְעָנָף:

קעא. וְאָבְדַן הַכִּתּוֹת הַנִּזְכָּרוֹת, בִּזְמַן שֶׁלֹּא עָשׂוּ תְשׁוּבָה. אֲבָל אִם שָׁבוּ מִדַּרְכֵיהֶן הָרָעִים, נִמְלְטָה נַפְשָׁם מִן הָאֲבַדּוֹן, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר (ירמיה ג, כב): שׁוּבוּ בָּנִים שׁוֹבָבִים אֶרְפָּה מְשׁוּבוֹתֵיכֶם:

קעב. בֵּאוּר דִּבְרֵי עֲוֹנוֹת אַרְבַּע כִּתּוֹת:

אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (סוטה מב, א): אַרְבַּע כִּתּוֹת אֵין מְקַבְּלוֹת פְּנֵי הַשְּׁכִינָה, כַּת לֵיצָנִים, כַּת שַׁקְרָנִים, כַּת חֲנֵפִים, כַּת מְסַפְּרֵי לָשׁוֹן הָרָע. כַּת לֵיצָנִים,

דִּכְתִיב (הושע ז, ה): מָשַׁךְ יָדוֹ אֶת לֹצְצִים. כַּת שְׁקָרִים, דִּכְתִיב (תהלים קא, ז): דֹּבֵר שְׁקָרִים לֹא יִכּוֹן לְנֶגֶד עֵינָי. כַּת חֲנֵפִים דִּכְתִיב (איוב יג, טז): כִּי לֹא לְפָנָיו חָנֵף יָבוֹא. כַּת מְסַפְּרֵי לָשׁוֹן הָרָע, דִּכְתִיב (תהלים ה, ה): כִּי לֹא אֵל חָפֵץ רֶשַׁע, אָתָּה, לֹא יְגֻרְךָ רָע:

קעג. עַתָּה נַאֲזִין עַד תְּכוּנַת עִנְיָנֵיהֶם וּתְכוּנַת אָפְנֵיהֶם, לְהַשְׂכִּילְךָ בִּינַת מִבְחַר עִמְקֵיהֶם, וּנְחַלֵּק אוֹתָם לְחֶלְקֵיהֶם, וְנַחְשׂוֹף סוֹף חֹמֶר עָנְשֵׁי עֲלִילוֹת נִגְעָלוֹת, וְתַשִּׂיג בְּמַעַרְכֵי הַחֲלָקִים הַרְבֵּה תּוֹעָלוֹת, כִּי אוּלַי טֶרֶם עָמַדְתָּ עַל דְּבָרֵינוּ, לֹא בָחַנְתָּ טוּב טַעַם כֹּבֶד פֶּשַׁע כָּל חֵלֶק מֵחֶלְקֵיהֶם, וְחָזוּת קָשָׁה וְחֹמֶר הָעֹנֶשׁ אֲשֶׁר בְּכָל אֶחָד מֵהֶם לֹא חָזִיתָ, וְאוּלַי קָצֵהוּ רָאִיתָ וְכֻלּוֹ לֹא רָאִיתָ. וְכָל חֵלֶק אֲשֶׁר נְסַדֵּר רִאשׁוֹן, הוּא חָמוּר מִן הַשֵּׁנִי. וּמִתּוֹךְ דְּבָרֵינוּ גַּם בַּחֲלָקִים הַקַּלִּים אֲשֶׁר נַזְכִּיר, תַּכִּיר בַּלָּהוֹת צַלְמָוֶת וְתֵדַע כִּי אַחֲרִיתָם דַּרְכֵי מָוֶת. וְאוּלַי מֵאָז לֹא פִתְּחָה אָזְנֶךָ, וְהָיוּ כְּמוֹ דֶרֶךְ יָשָׁר לְפָנֶיךָ, וְעַתָּה כִּי נִכְתּוֹב עֲלֵיהֶם מְרוֹרוֹתָם, תָּבִיא מְגוּרָתָם בְּרַעְיוֹנֶיךָ, גַּם יָבוֹאוּ חַדְרֵי רוּחֶךָ הַמּוּסָרִים הַנְּכוֹנִים, בִּרְאוֹתְךָ כִּי אָעִידָה לִּי עֵדִים נֶאֱמָנִים, הַשֵּׂכֶל וְהַמִּקְרָאוֹת, וְדִבְרֵי חֲכָמִים וְחִידוֹתָם הַנִּפְלָאוֹת, וְהָיוּ לְעֵד וּלְאוֹת. וּבָזֶה הָאֱמֶת אֵלֶיךָ יִבָּחֵן, וִיעָרֶה עָלֶיךָ מִמָּרוֹם רוּחַ חֵן, וּבִעַרְתָּ הַמִּדּוֹת הָרָעוֹת מִקִּרְבֶּךָ, וְיִתְמוֹךְ דְּבָרִים נִבְרִים לִבֶּךָ:

קעד. וְזֶה דְבַר כַּת הַלֵּצִים. נֶחֱלַק הַלֵּיצָנוּת עַל חֲמִשָּׁה חֲלָקִים. הַחֵלֶק הָאֶחָד, אִישׁ לָשׁוֹן הַנּוֹתֵן דֹּפִי בִּבְנֵי אָדָם, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים נ, כ): תֵּשֵׁב בְּאָחִיךָ תְּדַבֵּר בְּבֶן אִמְּךָ תִּתֶּן דֹּפִי. וְנִקְרָא לֵץ, שֶׁנֶּאֱמַר (משלי כא, כד): זֵד יָהִיר לֵץ שְׁמוֹ עוֹשֶׂה בְּעֶבְרַת זָדוֹן. פֵּרוּשׁ, שְׁתֵּי הַמִּדּוֹת הָרָעוֹת שֶׁהֵם הַזָּדוֹן וְהַגַּאֲוָה, נִקְבְּצוּ וְנִתְחַבְּרוּ בָּאָדָם הַלֵּץ. כִּי מִבְּלִי הֱיוֹת לוֹ תּוֹעֶלֶת בַּדָּבָר, הוּא גּוֹרֵם נֵזֶק עָצוּם לַחֲבֵרָיו אֲשֶׁר יַבְאִישׁ אֶת רֵיחָם בְּעֵינֵי הָאָדָם, וְזֶה תַּכְלִית הַזָּדוֹן יוֹתֵר מִן הַגּוֹזֵל וְהַחוֹמֵס שֶׁעוֹשֶׂה לְהַרְבּוֹת לוֹ מָמוֹן. וְגַם הוּא יָהִיר, כִּי הַשָּׁפָל וְהַנִּכְנָע כַּאֲשֶׁר יַכִּיר מִגְרַעַת עַצְמוֹ וּמוּמָיו, לֹא יִתְלוֹצֵץ עַל בְּנֵי אָדָם. וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (תענית ח, א): לֶעָתִיד לָבוֹא מִתְקַבְּצוֹת חַיּוֹת אֵצֶל הַנָּחָשׁ וְאוֹמְרוֹת לוֹ, אֲרִי דּוֹרֵס וְאוֹכֵל, זְאֵב טוֹרֵף וְאוֹכֵל, אַתָּה מַה הֲנָאָה יֵשׁ לְךָ? אָמַר לָהֶם, וּמַה יִּתְרוֹן לְבַעַל הַלָּשׁוֹן? שֶׁנֶּאֱמַר (קהלת י, יא): אִם יִשֹּׁךְ הַנָּחָשׁ בְּלוֹא לָחַשׁ וְאֵין יִתְרוֹן לְבַעַל הַלָּשׁוֹן. וְזֶה הַחֵלֶק גַּם הוּא מֵחֶלְקֵי כַּת מְסַפְּרֵי לָשׁוֹן הָרָע:

קעה. הַחֵלֶק הַשֵּׁנִי, מִי שֶׁלּוֹעֵג לִבְנֵי אָדָם, כִּי יָבוּז לָהֶם בְּלִבּוֹ לְקֹצֶר הַשָּׂגָתָם בְּמַעֲלוֹת אוֹ בְהַצְלָחוֹת הַזְּמָן בְּכָבוֹד וּבִשְׂרָרָה, אוֹ יָבוּז אוֹתָם לְעָנְיָם וְרֵישָׁם, וְהַגַּאֲוָה הֱבִיאַתְהוּ אֶל הַמִּדָּה הַזֹּאת אוֹ רֹב הַשַּׁלְוָה וְהַתַּעֲנוּג, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים קכג, ד): רַבַּת שָׂבְעָה לָּהּ נַפְשֵׁנוּ הַלַּעַג הַשַּׁאֲנַנִּים הַבּוּז לִגְאֵי יוֹנִים. וּפְעָמִים יַלְעִיג הַלֵּץ עַל

הַקְּדוֹשִׁים וְהַנְּבִיאִים, כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר (ירמיה כ, ז): כֻּלֹּה לֹעֵג לִי. וְאָמַר שְׁלֹמֹה עָלָיו הַשָּׁלוֹם (משלי יד, כא): בָּז לְרֵעֵהוּ חוֹטֵא. עוֹד נֶאֱמַר (שם יא, יב): בָּז לְרֵעֵהוּ חֲסַר לֵב. וְנֶאֱמַר (שם יז, ה): לֹעֵג לָרָשׁ חֵרֵף עֹשֵׂהוּ שָׂמֵחַ לְאֵיד לֹא יִנָּקֶה. פֵּרוּשׁ, לוֹעֵג לָרָשׁ, הֶרְאָה אֶת נַפְשׁוֹ כִּי תְדַמֶּה אֲשֶׁר הַהַצְלָחוֹת בְּיַד בְּנֵי אָדָם וְהַשֵּׂג יַשִּׂיגוּן אוֹתָן בְּחָכְמָתָם, כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר (דברים ח, יז): וְאָמַרְתָּ בִּלְבָבֶךָ כֹּחִי וְעֹצֶם יָדִי עָשָׂה לִי אֶת הַחַיִל הַזֶּה. וְנֶאֱמַר (ישעיה י, יג): כִּי אָמַר בְּכֹחַ יָדִי עָשִׂיתִי וּבְחָכְמָתִי כִּי נְבֻנֹתִי. וּבַעֲבוּר זֶה לוֹעֵג לָרָשׁ, כִּי יֹאמַר בִּלְבָבוֹ שֶׁלֹּא הִשִּׂיג לְעֹשֶׁר מֵחֹסֶר דַּעְתּוֹ וְשִׁפְלוּת יָדָיו. וְהִנֵּה חֵרֵף עוֹשֵׂה הָרָשׁ וְהֶעָשִׁיר, כִּי הַכֹּל מֵאֵת הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ, כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר (משלי כב, ב): עָשִׁיר וָרָשׁ נִפְגָּשׁוּ עֹשֵׂה כֻלָּם יְיָ:

וְעַל הַשָּׂמֵחַ לְאֵיד אָמַר לֹא יִנָּקֶה, כִּי אַף עַל פִּי שֶׁלֹּא הִזִּיק בְּמַעֲשֶׂה וְלֹא בְדִבּוּר, לֹא יִנָּקֶה, אַךְ אֵין רָעַת הַשָּׂמֵחַ לְאֵיד מַשֶּׂגֶת לְרָעַת הַלּוֹעֵג עַל הָרָשׁ. וּמִפְּנֵי כִּי הַלֵּיצָנוּת, בְּסִבַּת הַגַּאֲוָה שֶׁהִיא הֵפֶךְ הָעֲנָוָה, אָמַר שְׁלֹמֹה עָלָיו הַשָּׁלוֹם (שם ג, לד): אִם לַלֵּצִים הוּא יָלִיץ וְלַעֲנָוִים יִתֶּן חֵן. פֵּרוּשׁ, אִם לַלֵּצִים בֶּאֱמֶת, הַלֵּצִים הַלּוֹעֲגִים לִבְנֵי אָדָם, הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ יִלְעַג לָהֶם, כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים ב, ד): יוֹשֵׁב בַּשָּׁמַיִם יִשְׂחָק אֲדֹנָי יִלְעַג לָמוֹ. וּלְשׁוֹן אִם, לְאַמֵּת הַדָּבָר. וְכֵן (במדבר כד, כב): כִּי אִם יִהְיֶה לְבָעֵר קָיִן. (משלי כג, יח): כִּי אִם יֵשׁ אַחֲרִית:

קעו. הַחֵלֶק הַשְּׁלִישִׁי, מִי שֶׁלּוֹעֵג תָּמִיד לִדְבָרִים וְלִפְעֻלּוֹת וְאֵין דַּעְתּוֹ לְהַבְזוֹת בַּעֲלֵיהֶן, אַךְ מַרְחִיק הַדְּבָרִים שֶׁאֵין לְהַרְחִיקָם וּמַרְחִיק תּוֹחֶלֶת הַפְּעֻלּוֹת שֶׁיֵּשׁ תִּקְוָה לְתוֹעַלְתָּם, וְעַל זֶה נֶאֱמַר (שם יג, יג): בָּז לְדָבָר יֵחָבֶל לוֹ. וְאָמְרוּ (אבות פ״ד, מ״ג): אַל תְּהִי בָז לְכָל אָדָם וְאַל תְּהִי מַפְלִיג לְכָל דָּבָר, שֶׁאֵין לְךָ אָדָם שֶׁאֵין לוֹ שָׁעָה וְאֵין לְךָ דָבָר שֶׁאֵין לוֹ מָקוֹם. וְהַלֵּץ הַזֶּה הֱבִיאָהוּ לְמִדָּתוֹ הָרָעָה, הֱיוֹתוֹ חָכָם בְּעֵינָיו, וּפְעָמִים שֶׁתָּבִיא הַמִּדָּה הַזֹּאת אֶת הָאָדָם לִידֵי מִינוּת לְהַלְעִיג עַל מִצְוֹת, כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים קיט, נא): זֵדִים הֱלִיצֻנִי עַד מְאֹד מִתּוֹרָתְךָ לֹא נָטִיתִי. וְהַחֵלֶק הַשְּׁלִישִׁי הַזֶּה הִיא הַכַּת שֶׁאֵינָהּ מְקַבֶּלֶת תּוֹכַחַת, שֶׁנֶּאֱמַר (משלי ט, ח): אַל תּוֹכַח לֵץ פֶּן יִשְׂנָאֶךָּ. וְנֶאֱמַר (שם שם, ז): יֹסֵר לֵץ לֹקֵחַ לוֹ קָלוֹן. וְנֶאֱמַר (שם יט, כה): לֵץ תַּכֶּה וּפֶתִי יַעְרִם. וְהַגּוֹרֵם אֶל הַכַּת הַזֹּאת לְבִלְתִּי שְׁמוֹעַ מוּסָר, מִפְּנֵי שֶׁהַמִּדָּה הַמְבִיאָה אֶל חֵלֶק הַזֶּה הִיא מִדַּת הֱיוֹת הָאָדָם חָכָם בְּעֵינָיו, וְכָל כָּךְ מָשְׁלָה בוֹ הַמִּדָּה הַזֹּאת, עַד שֶׁיִּתְלוֹצֵץ לְדַעַת זוּלָתוֹ, וְהִיא הַמִּדָּה שֶׁאֵין לָהּ תִּקְוָה, שֶׁנֶּאֱמַר (שם כו, יב): רָאִיתָ אִישׁ חָכָם בְּעֵינָיו תִּקְוָה לִכְסִיל מִמֶּנּוּ:

קעז. הַחֵלֶק הָרְבִיעִי, הַקּוֹבֵעַ עַצְמוֹ תָּמִיד לְשִׂיחָה בְטֵלָה וּדְבָרִים בְּטֵלִים כְּדֶרֶךְ יוֹשְׁבֵי קְרָנוֹת. וּשְׁתַּיִם רָעוֹת יֵשׁ בַּדָּבָר הָרָע הַזֶּה. הָאֶחָד, כִּי כָל הַמַּרְבֶּה דְבָרִים מֵבִיא חֵטְא. וְהַשֵּׁנִית, כִּי הוּא בָטֵל מִדִּבְרֵי הַתּוֹרָה. וְיֵשׁ בַּדָּבָר הַזֶּה דַּרְכֵי מָוֶת, כִּי אֵיךְ לֹא זָכַר וְלֹא שָׂם עַל לִבּוֹ, כִּי בָעִתִּים הָהֵן אֲשֶׁר הוּא מַשְׂחִיתָן, יוּכַל לְהַשִּׂיג הַנְּעִימוֹת וְלִקְנוֹת חַיֵּי עוֹלָם אִם יִקְבַּע הָעִתִּים הַמְזֻמָּנוֹת הָהֵן לַתּוֹרָה אֲשֶׁר הוּא פָנוּי בָּהֶן מִמְּלַאכְתּוֹ וַעֲסָקָיו. אֵין זֶה כִּי אִם בַּזּוֹת לִבּוֹ אֶת הַמִּצְוֹת וְאֶת שְׂכַר הָעוֹלָם הַבָּא. וּמִלְּבַד אֲשֶׁר אִבַּד טוֹבָה הַרְבֵּה, יִשָּׂא אֶת עֲוֹנוֹ, כִּי אַשְׁמַת הַבִּטּוּל מִן הַתּוֹרָה בְּעֵת הַיְכֹלֶת לַעֲסוֹק בָּהּ, אֵשׁ הִיא עַד אֲבַדּוֹן תֹּאכֵל. כַּאֲשֶׁר אָמְרוּ (במדבר טו, לא): כִּי דְבַר יְיָ בָּזָה, כֹּל שֶׁאֶפְשָׁר לוֹ לַעֲסוֹק בַּתּוֹרָה וְאֵינוֹ עוֹסֵק, כַּאֲשֶׁר הִקְדַּמְנוּ לָךְ. וְאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, הַהוֹלֵךְ לִמְקוֹם אֲשֶׁר אֶסְפוּ שָׁם אֲסֵפָה לִשְׂחוֹק, זֶה הוּא מוֹשַׁב לֵצִים. וְעָלָיו אוֹמֵר הַכָּתוּב (תהלים א, א): וּבְמוֹשַׁב לֵצִים לֹא יָשָׁב. וְכָתוּב אַחֲרָיו, כִּי אִם בְּתוֹרַת יְיָ חֶפְצוֹ. לָמַדְתָּ, כִּי מוֹשַׁב לֵצִים מֵבִיא לִידֵי בִטּוּל תּוֹרָה. וַאֲשֶׁר לֹא שָׁת לִבּוֹ לַעֲסוֹק בַּתּוֹרָה בִּשְׁעוֹתָיו הַבְּטֵלוֹת, יִתְעַשֵּׁת לְנַפְשׁוֹ וְלֹא יֹאבַד, וְיִתְבּוֹדֵד בָּהֶן לַחְשׁוֹב עַל קִצּוֹ וּלְהָבִין לְאַחֲרִיתוֹ, וּלְחַפֵּשׂ דְּרָכָיו, וְלִקְנוֹת מַעֲלוֹת הַנֶּפֶשׁ וּלְהִתְקָרֵב אֶל הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ:

הַחֵלֶק הַחֲמִישִׁי, הַמִּתְלוֹצֵץ בִּדְבַר שְׂפָתַיִם עַל הַמַּעֲשִׂים וְהַדְּבָרִים, לֹא שֶׁיָּבוּז לָהֶם בְּלִבּוֹ, אַךְ מִדֶּרֶךְ הַשְּׂמֵחִים לְלֹא דָבָר, וְחֹק הַשְּׂחוֹק. וּפְעָמִים שֶׁגּוֹרֵם לָזֶה מִשְׁתֵּה הַיַּיִן וְהַשִּׁכְרוּת, שֶׁנֶּאֱמַר (משלי כ, א): לֵץ הַיַּיִן הֹמֶה שֵׁכָר וְכָל שֹׁגֶה בּוֹ לֹא יֶחְכָּם. פֵּרוּשׁ, לֵץ אִישׁ הַיַּיִן, הוֹמֶה אִישׁ שֵׁכָר, כָּל שֹׁגֶה בּוֹ לֹא יֶחְכָּם. כְּמוֹ (תהלים קט, ד): וַאֲנִי תְפִלָּה, אִישׁ תְּפִלָּה. וְרוֹצֶה [לוֹמַר], כִּי מִשְׁתֵּה הַיַּיִן גּוֹרֵם לִשְׁלֹשָׁה דְבָרִים רָעִים. הָאֶחָד, לִהְיוֹת הָאִישׁ מִתְלוֹצֵץ. וְהַשֵּׁנִי, לִהְיוֹת הוֹמֶה וּבַעַל דְּבָרִים. וְאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (אבות פ״א, יז): וְכָל הַמַּרְבֶּה דְבָרִים מֵבִיא חֵטְא. וְנֶאֱמַר (קהלת ה, ב): וְקוֹל כְּסִיל בְּרֹב דְּבָרִים. וְהַשְּׁלִישִׁי, כָּל שֹׁגֶה בּוֹ לֹא יֶחְכָּם.

וְדַע, כִּי לֹא יִהְיֶה מִנְהַג הַלֵּיצָנוּת קָבוּעַ בְּנֶפֶשׁ הָאָדָם, עַד שֶׁהוּא פוֹרֵק עֹל שָׁמַיִם מֵעָלָיו. עַל כֵּן יֵעָנֵשׁ לָשֵׂאת עֹל הַיִּסּוּרִין מִדָּה כְּנֶגֶד מִדָּה, שֶׁנֶּאֱמַר (ישעיה כח, כב): וְעַתָּה אַל תִּתְלוֹצָצוּ פֶּן יֶחְזְקוּ מוֹסְרֵיכֶם. וְאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ע״ז יח, ב): כָּל הַמִּתְלוֹצֵץ יִסּוּרִין בָּאִים עָלָיו, שֶׁנֶּאֱמַר (שם): פֶּן יֶחְזְקוּ מוֹסְרֵיכֶם. וְהַחֲכָמִים הָיוּ מַזְהִירִים לְתַלְמִידֵיהֶם שֶׁלֹּא לְהִתְלוֹצֵץ גַּם עַל דֶּרֶךְ מִקְרֶה וַעֲרַאי. וְעַל הַחֵלֶק הַזֶּה הֻצְרְכוּ לְהַזְהִיר, כִּי רַבִּים יִכָּשְׁלוּ בוֹ עַל דֶּרֶךְ מִקְרֶה:

קעח. וְזֶה דְּבַר כַּת שְׁקָרִים. עִנְיַן הַכַּת הַזּוֹ נֶחֱלָק לְתִשְׁעָה חֲלָקִים, הַחֵלֶק הָאֶחָד,

אִישׁ כָּזָב, אֲשֶׁר תּוֹרָה עָזַב, וְיָרַע וַיַּשְׁחִית בְּמַעֲנֵה פִיו, כְּמוֹ הַמְכַחֵשׁ בַּעֲמִיתוֹ בְּפִקָּדוֹן אוֹ בִתְשׂוּמֶת יָד אוֹ בִשְׂכַר שָׂכִיר, שֶׁנֶּאֱמַר (ויקרא יט, יא): וְלֹא תְכַחֲשׁוּ וְלֹא תְשַׁקְּרוּ אִישׁ בַּעֲמִיתוֹ. וְכֵן הָעוֹנֶה בְרֵעֵהוּ עֵד שֶׁקֶר, שֶׁנֶּאֱמַר (שמות כ, יג): לֹא תַעֲנֶה בְרֵעֲךָ עֵד שָׁקֶר. וּמִן הַחֵלֶק הַזֶּה, כְּלָל הַתַּרְמִית וְהָאוֹנָאוֹת בְּמִסְחָרִים וּבְשֻׁתָּפוּת, שֶׁנֶּאֱמַר (ויקרא כה, יד): אַל תּוֹנוּ אִישׁ אֶת אָחִיו. וְנֶאֱמַר (תהלים נה, יב): וְלֹא יָמִישׁ מֵרְחֹבָהּ תֹּךְ וּמִרְמָה. וְנִקְרָא אִישׁ אָוֶן, וְנִקְרָא בְלִיַּעַל, וְהוּא כֶּבֶד עָוֹן בְּכִתּוֹת הָרְשָׁעִים, כַּאֲשֶׁר הִקְדַּמְנוּ בְשַׁעֲרֵי יִרְאַת חֵטְא. וּמִדּוֹת זֶה אִישׁ הָאָוֶן שֶׁהוּא קוֹרֵץ בְּעֵינָיו, מוֹרֶה בְאֶצְבְּעוֹתָיו, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (משלי ו, יב יד): אָדָם בְּלִיַּעַל אִישׁ אָוֶן וְגוֹ׳ קוֹרֵץ בְּעֵינָיו מֹלֵל בְּרַגְלָיו מֹרֶה בְאֶצְבְּעוֹתָיו:

קעט. הַחֵלֶק הַשֵּׁנִי, הַמְשַׁקֵּר וְאֵין בְּעֶצֶם הַשֶּׁקֶר נֶזֶק וְהֶפְסֵד לַחֲבֵרוֹ, אַךְ יִתָּכֵן בּוֹ לַעֲשׂוֹתוֹ סִבָּה אֶל הַנֶּזֶק וְאֶל הָרָע, כְּמוֹ הַמַּתְעֶה אֶת חֲבֵרוֹ שֶׁיַּאֲמִין בּוֹ כִּי הוּא אוֹהֵב וְרֵעַ נֶאֱמָן עִמּוֹ, וּמִתְכַּוֵּן בָּזֶה כְּדֵי שֶׁיִּבְטַח בּוֹ וְלֹא יִשָּׁמֵר מִמֶּנּוּ, וְיוּכַל לְהַדִּיחַ עָלָיו רָעָה, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר (ירמיה ט, ז): בְּפִיו שָׁלוֹם אֶת רֵעֵהוּ יְדַבֵּר וּבְקִרְבּוֹ יָשִׂים אָרְבּוֹ. וְנֶאֱמַר אַחֲרָיו, הַעַל אֵלֶּה לֹא אֶפְקָד בָּם נְאֻם יְיָ אִם בְּגוֹי אֲשֶׁר כָּזֶה לֹא תִתְנַקֵּם נַפְשִׁי. וְאֵלֶּה שְׁנֵי הַחֲלָקִים עָנְשָׁם עַל שְׁנֵי דְבָרִים, עַל הַשֶּׁקֶר, וְעַל הַנֶּזֶק הַצָּרוּר בִּכְנָפָיו, כִּי הַשֶּׁקֶר מִלְּבַד צַד הַנֶּזֶק, הוּא תּוֹעֲבַת הַשֵּׁם, שֶׁנֶּאֱמַר (משלי יב, כב): תּוֹעֲבַת יְיָ שִׂפְתֵי שָׁקֶר. וְנֶאֱמַר (שם ו, טז יט): שֶׁשׁ הֵנָּה שָׂנֵא יְיָ וְגוֹ׳ עֵינַיִם רָמוֹת לְשׁוֹן שָׁקֶר וְגוֹ׳, לֵב חוֹרֵשׁ מַחְשְׁבוֹת אָוֶן וְגוֹ׳. וְנֶאֱמַר (שם ח, יג): וּפִי תַהְפֻּכוֹת שָׂנֵאתִי. וְנֶאֱמַר (איוב טו, טז): אַף כִּי נִתְעָב וְנֶאֱלָח אִישׁ שֹׁתֶה כַמַּיִם עַוְלָה. וְאַף בָּשָׂר וָדָם נִתְעָב הַשֶּׁקֶר לָהֶם, שֶׁנֶּאֱמַר (משלי יב): תּוֹעֲבַת ה׳ שִׂפְתֵי שָׁקֶר:

קפ. הַחֵלֶק הַשְּׁלִישִׁי, הַבָּא בְעָרְמָה וְדִבְרֵי מִרְמָה לִמְנוֹעַ טוֹב מִבְּעָלָיו, לְהַעֲבִיר הַטּוֹבָה אֵלָיו, לֹא לִגְזוֹל מֵחֲבֵרוֹ דָּבָר שֶׁהוּא שֶׁלּוֹ וְלֹא לַחְמְסוֹ, אֲבָל יִתֵּן עֵינוֹ בַּטּוֹבָה הָעֲתִידָה לָבוֹא לִידֵי חֲבֵרוֹ, וְצוֹדֶה אוֹתָהּ לְקַחְתָּהּ אֵלָיו בְּשֶׁקֶר מִלָּיו, אוֹ יְסַבֵּב בִּשְׁקָרָיו אֲשֶׁר יִתֵּן חֲבֵרוֹ לוֹ מַתָּת. וְעִקַּר עָנְשׁוֹ עַל הַשֶּׁקֶר. אָכֵן יִגְדַּל עֹנֶשׁ הַשֶּׁקֶר כַּאֲשֶׁר יְסַבֵּב מִמֶּנּוּ הֶפְסֵד לְזוּלָתוֹ, אַף עַל פִּי שֶׁאֵין עִקַּר הָעֹנֶשׁ עַל הַהֶפְסֵד, כִּי לֹא הִפְסִיד מִמֶּנּוּ דָּבָר שֶׁזָּכָה בּוֹ, כָּעִנְיָן שֶׁאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (סנהדרין צב, א): כָּל הַמַּחֲלִיף בְּדִבּוּרוֹ, כְּאִלּוּ עוֹבֵד עֲבוֹדָה זָרָה, שֶׁנֶּאֱמַר (בראשית כז, יב): אוּלַי יְמֻשֵּׁנִי אָבִי וְהָיִיתִי בְעֵינָיו כִּמְתַעְתֵּעַ, וְנֶאֱמַר עַל עֲבוֹדָה זָרָה (ירמיה י טו): הֶבֶל הֵמָּה מַעֲשֵׂה תַּעְתֻּעִים. וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה כְּאִלּוּ עוֹבֵד עֲבוֹדָה זָרָה, הֵבִיאוּ הַדִּמְיוֹן עַל קָצֶה אֶחָד כִּי הוּא נִסְתָּר בַּשֶּׁקֶר וְנֶעֱזָר בַּשָּׁוְא:

קפא. הַחֵלֶק הָרְבִיעִי, הַמְשַׁקֵּר בְּסִפּוּר הַדְּבָרִים אֲשֶׁר שָׁמַע וּמַחֲלִיף קְצָתָם בְּמִתְכַּוֵּן, וְאֵין לוֹ תוֹעֶלֶת בִּשְׁקָרָיו וְלֹא הֶפְסֵד לְזוּלָתוֹ, אֲבָל כֹּה מִשְׁפָּטוֹ מֵאַהֲבָתוֹ שֶׁקֶר מִדַּבֵּר צֶדֶק סֶלָה, וּפְעָמִים שֶׁהוּא בוֹדֶה מִלִּבּוֹ סִפּוּר הַדְּבָרִים כֻּלּוֹ. וְהָאִישׁ הַזֶּה יֵקַל עָנְשׁוֹ מִצַּד אֶחָד, עַל כִּי אֵין הֶפְסֵד לָאִישׁ בִּשְׁקָרָיו וּפַחֲזוּתוֹ, אֲבָל גָּדוֹל מְאֹד עָנְשׁוֹ בְּעֹז פָּנָיו וְאַהֲבַת הַשֶּׁקֶר, וְיִכְבַּד עֲוֹנוֹ כִּי יֶאֱהָבֵהוּ לִבְלִי תוֹעֶלֶת:

וְאָמַר שְׁלֹמֹה עָלָיו הַשָּׁלוֹם (משלי ו, יט): יָפִיחַ כְּזָבִים עֵד שָׁקֶר. פֵּרוּשׁ, אִם תִּרְאֶה אָדָם אֲשֶׁר יָפִיחַ כְּזָבִים בְּשִׂיחָתוֹ וְסִפּוּר דְּבָרָיו, תֵּדַע כִּי תְבִיאֵהוּ הַמִּדָּה הַזֹּאת לְהָעִיד שֶׁקֶר בְּאָחִיו וְלַעֲנוֹת בּוֹ סָרָה, אַחֲרֵי אַהֲבָתוֹ הַשֶּׁקֶר. וְזֶה הַחֵלֶק הִתִּירוּהוּ לְקַיֵּם מִצְוֹת וּדְרִישַׁת טוֹבָה וְשָׁלוֹם. וְאָמְרוּ (כתובות יז, א): כִּי מֻתָּר לְשַׁבֵּחַ הַכַּלָּה לִפְנֵי הֶחָתָן וְלֵאמֹר שֶׁהִיא נָאָה וַחֲסוּדָה, אַף עַל פִּי שֶׁאֵינוֹ כֵּן. וְאָמְרוּ (יבמות סה, ב): מֻתָּר לְשַׁנּוֹת בְּדִבְרֵי שָׁלוֹם, שֶׁנֶּאֱמַר (בראשית נ, טז): אָבִיךָ צִוָּה לִפְנֵי מוֹתוֹ לֵאמֹר, כֹּה תֹאמְרוּ לְיוֹסֵף אָנָּא שָׂא נָא [פֶּשַׁע אַחֶיךָ]:

וְיֵשׁ אֲנָשִׁים יַחֲלִיפוּ מִקְּצָת הַדְּבָרִים אֲשֶׁר שָׁמְעוּ בִּבְלִי דַעַת, כִּי לֹא יָשִׁיתוּ לִבָּם לַחְקֹר בְּעֵת שָׁמְעָם, גַּם זֹאת מִדָּה רָעָה. וְאָמַר שְׁלֹמֹה עָלָיו הַשָּׁלוֹם (משלי כא, כח): וְאִישׁ שׁוֹמֵעַ לָנֶצַח יְדַבֵּר. פֵּרוּשׁ, אִישׁ נוֹתֵן לֵב לִשְׁמוֹעַ וּלְהַאֲזִין עַד תְּכוּנַת הַדְּבָרִים אֲשֶׁר יְדַבְּרוּ בְּאָזְנָיו לְמַעַן יְסַפֵּר אוֹתָם עַל נָכוֹן וְלֹא יִמָּצֵא בְּפִיו לְשׁוֹן תַּרְמִית, לָנֶצַח יְדַבֵּר, כִּי יֶאֱהָבוּ בְּנֵי אָדָם לִשְׁמוֹעַ דְּבָרָיו וְלֹא יֹאמְרוּ לוֹ לְעוֹלָם, לָמָּה תְּדַבֵּר עוֹד דְּבָרֶיךָ?:

קפב. הַחֵלֶק הַחֲמִישִׁי, הָאוֹמֵר לַחֲבֵרוֹ כִּי יֵטִיב עִמּוֹ וְיִתֶּן לוֹ מַתָּת, וְעוֹדֶנּוּ מְדַבֵּר עִמּוֹ, עִם לְבָבוֹ יָשִׂיחַ שֶׁלֹּא לָתֵת. וְנֶאֱמַר (תהלים לד, יד): נְצֹר לְשׁוֹנְךָ מֵרָע וּשְׂפָתֶיךָ מִדַּבֵּר מִרְמָה, וּפֵרְשׁוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ב״מ מט, א): שֶׁלֹּא יְדַבֵּר אֶחָד בַּפֶּה וְאֶחָד בַּלֵּב. וְעוֹד אָמְרוּ (ירושלמי ב״מ, פ״ד, ה״ב): דְּבָרִים אֵין בָּהֶם מִשּׁוּם מְחֻסְּרֵי אֲמָנָה אִם יַחֲזוֹר מִדְּבָרָיו, וּבִלְבַד שֶׁיְּהֵא אוֹמֵר בַּפֶּה וְגוֹמֵר בַּדָּעַת:

קפג. הַחֵלֶק הַשִּׁשִּׁי, הַמַּבְטִיחַ אֶת חֲבֵרוֹ לְהֵיטִיב עִמּוֹ וִישַׁקֵּר דְּבָרָיו וְיָשִׂים לְאַל מִלָּתוֹ. כִּי אַחֲרֵי אֲשֶׁר אָמַר לְהֵיטִיב עִמּוֹ עַל דֶּרֶךְ הַבְטָחָה וּבָטַח בּוֹ לֵב חֲבֵרוֹ, אֵין לוֹ לְחַלֵּל הַבְטָחָתוֹ, כִּי זֶה דֶּרֶךְ שֶׁקֶר, וְהוּא כְּאָדָם עֹבֵר בְּרִית, שֶׁנֶּאֱמַר (צפניה ג, יג): שְׁאֵרִית יִשְׂרָאֵל לֹא יַעֲשׂוּ עַוְלָה וְלֹא יְדַבְּרוּ כָזָב וְלֹא יִמָּצֵא בְּפִיהֶם לְשׁוֹן תַּרְמִית. וְכֵן הָאוֹמֵר לָתֵת לַחֲבֵרוֹ מַתָּנָה מֻעֶטֶת אַף עַל פִּי שֶׁלֹּא הִזְכִּיר לְשׁוֹן הַבְטָחָה, אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ (ב״מ מט): כִּי הַחוֹזֵר בּוֹ מְחֻסַּר אֲמָנָה, כִּי לֵב חֲבֵרוֹ סוֹמֵךְ עָלָיו וּבוֹטֵחַ בּוֹ, אַחֲרֵי שֶׁהַמַּתָּנָה מֻעֶטֶת, כִּי נָתוֹן יִתֵּן לוֹ. וְאִם אִישׁ עָנִי הוּא, אַף עַל פִּי שֶׁהַמַּתָּנָה

מְרֻבָּה, אִם יַחֲזוֹר בּוֹ, רָעָתוֹ רַבָּה, כִּי נָדַר נֶדֶר. וְנֶאֱמַר (במדבר ל, ג): לֹא יַחֵל דְּבָרוֹ:

וְכֵן מִי שֶׁיִּתְפָּאֵר בִּפְנֵי רַבִּים לָתֵת מַתָּנָה לְאָדָם, וְהִנֵּה הוּא כְּמִתְהַלֵּל עַל נְדִיבוּתוֹ בָּזֶה, הִנֵּה זֹאת כְּמוֹ הַבְטָחָה, וְלֹא נָכוֹן שֶׁיָּשׁוּב מִדְּבָרָיו אַחֲרֵי שֶׁהִתְכַּבֵּד וְהִתְהַלֵּל בַּדָּבָר, כָּעִנְיָן שֶׁכָּתוּב (משלי כה, יד): נְשִׂיאִים וְרוּחַ וְגֶשֶׁם אָיִן, אִישׁ מִתְהַלֵּל בְּמַתַּת שָׁקֶר. פֵּרוּשׁ, כְּמוֹ שֶׁיִּצְטַעֲרוּ בְּנֵי אָדָם אַחֲרֵי בוֹא סִימָנֵי הַגֶּשֶׁם וְלֹא בָא הַגֶּשֶׁם, כֵּן עִנְיַן אִישׁ מִתְהַלֵּל בְּמַתַּת שָׁקֶר. כִּי מַה שֶּׁמִּתְהַלֵּל בַּדָּבָר, סִימַן קִיּוּם הַדָּבָר. עַל כֵּן, יִצְטַעֵר הָאִישׁ שֶׁהִבְטִיחָהוּ עַל הַמַּתָּנָה בְּהַכְזִיב תּוֹחַלְתּוֹ:

קפד. הַחֵלֶק הַשְּׁבִיעִי, מִי שֶׁמַּתְעֶה אֶת חֲבֵרוֹ לֵאמֹר כִּי עָשָׂה עִמּוֹ טוֹבָה אוֹ דִּבֵּר טוֹב עָלָיו וְלֹא עָשָׂה. אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (חולין צד, א): אָסוּר לִגְנוֹב דַּעַת הַבְּרִיּוֹת וַאֲפִלּוּ דַּעַת גּוֹי. וְהִנֵּה הַחֵטְא הַזֶּה, חָמוּר אֵצֶל חַכְמֵי יִשְׂרָאֵל יוֹתֵר מִגֵּזֶל נָכְרִי, יַעַן וּבְיַעַן כִּי שְׂפַת שֶׁקֶר אַשְׁמָה רַבָּה, וְנִתְחַיַּבְנוּ עַל גִּדְרֵי הָאֱמֶת, כִּי הוּא מִיסוֹדֵי הַנֶּפֶשׁ:

קפה. הַחֵלֶק הַשְּׁמִינִי, מִי שֶׁמִּשְׁתַּבֵּחַ בְּמַעֲלוֹת שֶׁאֵינָן נִמְצָאוֹת בּוֹ. אָמַר שְׁלֹמֹה עָלָיו הַשָּׁלוֹם (משלי יז, ז): לֹא נָאוָה לְנָבָל שְׂפַת יֶתֶר אַף כִּי לְנָדִיב שְׂפַת שָׁקֶר. פֵּרוּשׁ, אֵין לְנָבָל לְהִתְגָּאוֹת וּלְהִתְנַשֵּׂא בְּמַעֲלַת אֲבוֹתָיו, כִּי אָמַר בַּמִּקְרָא שֶׁלְּמַעְלָה מִזֶּה (שם שם, ו): וְתִפְאֶרֶת בָּנִים אֲבוֹתָם. אַף כִּי אֵין לְנָדִיב לְהִתְכַּבֵּד בַּשֶּׁקֶר וְלֵאמֹר, כֹּה עָשִׂיתִי וּפִזַּרְתִּי וְנָתַתִּי, וְלֹא כֵן עָשָׂה. וְזֶה גְּנַאי לְכָל אָדָם, וְכָל שֶׁכֵּן לְנָדִיב. וְגִנָּה נִדְבוֹתָיו אֲשֶׁר עָשָׂה, כִּי הִלֵּל נַפְשׁוֹ עַל מַה שֶּׁלֹּא עָשָׂה, כִּי זֹאת תִּהְיֶה לְעֵדָה, כִּי לִבּוֹ בְּכָל צִדְקוֹתָיו אֲשֶׁר עָשָׂה, אַךְ לְשֵׁם וְלִתְהִלָּה. וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ירושלמי סוף שביעית): כִּי מִי שֶׁמְּכַבְּדִים אוֹתוֹ בְּמַדְרְגוֹת הַכָּבוֹד הָרְאוּיוֹת לָתֵת לְמִי שֶׁהוּא יוֹדֵעַ שְׁתֵּי מַסֶּכְתּוֹת וְהוּא אֵינוֹ יוֹדֵעַ זוּלָתִי אַחַת, עָלָיו שֶׁיֹּאמַר לָהֶם, אַחַת לְבַדָּהּ אֲנִי יוֹדֵעַ. כָּל שֶׁכֵּן כִּי אָסוּר לְכַזֵּב וּלְהִתְפָּאֵר לֵאמֹר, שָׁמַעְנוּ כָּאֵלֶּה רַבּוֹת:

קפו. הַחֵלֶק הַתְּשִׁיעִי, בָּנִים לֹא יְשַׁקְּרוּ בְּסִפּוּר דְּבָרִים אֲשֶׁר יִשְׁמְעוּ וְהַגָּדַת מְאֹרָעוֹת, אֲבָל יַחֲלִיפוּ דְּבָרִים עַל אוֹדוֹת חֶפְצֵיהֶם מֵאֵין הֶפְסֵד לְאָדָם בַּדָּבָר, אַךְ יִמְצְאוּ כִּמְעַט הֲנָאָה בְּשִׁקְרוּתָם אַף עַל פִּי שֶׁאֵינָם מַרְוִיחִים מָמוֹן בְּכָךְ. וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ (יבמות סג, א): כִּי גַם זֶה אָסוּר, וְהוּא שֶׁנֶּאֱמַר (ירמיה ט, ד): לִמְּדוּ לְשׁוֹנָם דַּבֶּר שֶׁקֶר. אַךְ אֵין עָנְשָׁם כְּעֹנֶשׁ הַמְשַׁקְּרִים לְלֹא דָבָר, אֲשֶׁר זָכַרְנוּ עִנְיָנָם בַּחֵלֶק הָרְבִיעִי:

הִנֵּה אֵלֶּה חֶלְקֵי כַּת שֶׁל שְׁקָרִים. וּכְבָר הִקְדַּמְנוּ לְךָ עִקָּרִים בְּדַרְכֵי אִישׁ אֱמוּנִים, וְכִי הֵמָּה יְסוֹדוֹת לַנֶּפֶשׁ:

קפז. וְזֶה דְּבַר כַּת הַחֲנֵפִים. עִנְיַן הַכַּת הַזֹּאת נֶחֱלָק לְתִשְׁעָה חֲלָקִים, הַחֵלֶק הָרִאשׁוֹן, הֶחָנֵף אֲשֶׁר הִכִּיר אוֹ רָאָה אוֹ יָדַע כִּי יֵשׁ עָוֶל בְּכַף חֲבֵרוֹ וְכִי הֶחֱזִיק בְּתַרְמִית, אוֹ כִּי יֶחֱטָא אִישׁ לְאִישׁ בִּלְשׁוֹן הָרָע אוֹ בְּאוֹנָאַת דְּבָרִים, וְיַחֲלִיק לוֹ לָשׁוֹן לֵאמֹר לֹא פָעַלְתָּ אָוֶן. הַמְעַט מִמֶּנּוּ עֲוֹן הַנִּמְנָע מִן הַתּוֹכָחָה, שֶׁנֶּאֱמַר (ויקרא יט, יז): הוֹכֵחַ תּוֹכִיחַ אֶת עֲמִיתֶךָ וְלֹא תִשָּׂא עָלָיו חֵטְא, וְיוֹסִיף לַחֲטוֹא עַל אָמְרוֹ, לֹא חָטָאתָ, כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר (ירמיה כג, יד): וְחִזְּקוּ יְדֵי מְרֵעִים. וְהִנֵּה זֶה בְּיַד הֶחָנֵף הָאֱוִיל עָוֹן פְּלִילִי כִּי לֹא יְקַנֵּא לָאֱמֶת, אֲבָל יַעֲזוֹר אַחֲרֵי הַשֶּׁקֶר וְיֹאמַר לָרַע טוֹב וְיָשֶׂם חֹשֶׁךְ לְאוֹר. גַּם נָתַן מִכְשׁוֹל לִפְנֵי הַחוֹטֵא מִשְּׁנֵי פָּנִים, הָאֶחָד, כִּי אֵינֶנּוּ נִחָם עַל רָעָתוֹ. וְהַשֵּׁנִי, כִּי יִשְׁנֶה בְּאִוַּלְתּוֹ בְּיוֹם מָחָר, כִּי הִלֵּל רָשָׁע הֶחָנֵף אוֹתוֹ עַל תַּאֲוַת נַפְשׁוֹ, מִלְּבַד כִּי יִשָּׂא עֹנֶשׁ עַל הַנֵּזֶק אֲשֶׁר הִזִּיק לַאֲשֶׁר אָשַׁם לוֹ הַחוֹטֵא, עַל צַדְּקוֹ מִי אֲשֶׁר חָטָא לוֹ, מִלְּבַד כִּי יֵעָנֵשׁ עַל דְּבַר שֶׁקֶר, שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים ה, ז): תְּאַבֵּד דֹּבְרֵי כָזָב. וְנֶאֱמַר (משלי יז, טו): מַצְדִּיק רָשָׁע וּמַרְשִׁיעַ צַדִּיק תּוֹעֲבַת יְיָ גַּם שְׁנֵיהֶם. כָּל שֶׁכֵּן אִם הָעָוֶל אֲשֶׁר בְּכַף חֲבֵרוֹ גָּלוּי לָרַבִּים, כִּי בֶּאֱמוֹר אֵלָיו הֶחָנֵף לִפְנֵי בְנֵי אָדָם, זַךְ אַתָּה בְּלִי פֶשַׁע, חִלֵּל וּבִזָּה דָּת וָדִין:

קפח. וְחַיָּב הָאָדָם לִמְסוֹר עַצְמוֹ לְסַכָּנָה, וְאַל יַשִּׂיא אֶת נַפְשׁוֹ עֲוֹן אַשְׁמָה כָּזֹאת. וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ (סוטה מא, א): עַל עִנְיַן אַגְרִיפַּס שֶׁהָיָה קוֹרֵא בַתּוֹרָה, וּכְשֶׁהִגִּיעַ לְפָסוּק זֶה (דברים יז, טו): לֹא תוּכַל לָתֵת עָלֶיךָ אִישׁ נָכְרִי, זָלְגוּ עֵינָיו דְּמָעוֹת, וְאָמְרוּ לוֹ, אָחִינוּ אָתָּה. בְּאוֹתָהּ שָׁעָה, נִתְחַיְּבוּ שׂוֹנְאֵיהֶם שֶׁל יִשְׂרָאֵל כְּלָיָה, שֶׁהֶחֱנִיפוּ לוֹ לְאַגְרִיפַּס. אַף כִּי הַיּוֹשֵׁב עַל הַמִּשְׁפָּט אֵין לוֹ לְפַחֵד מֵאֱנוֹשׁ יָמוּת, שֶׁנֶּאֱמַר (שם א, יז): לֹא תָגוּרוּ מִפְּנֵי אִישׁ. וְהַחֵלֶק הַזֶּה שֶׁהִזְכַּרְנוּ, הוּא חֵלֶק אָדָם רָשָׁע הַנִּמְנֶה עִם שְׁתֵּי כִּתּוֹת הָרָעוֹת מִן הִתְחַבְּרוּת אֵלָיו הַשֶּׁקֶר וְהַחֲנוּפָה. וְיֵשׁ בְּחֶלְקֵי כַת חֲנֵפִים אֲשֶׁר בָּם הֶחָנֵף נִסְפֶּה וְאָבֵד בַּעֲוֹן הַחֲנוּפָה לְבַד, כַּאֲשֶׁר יִתְבָּאֵר:

קפט. הַחֵלֶק הַשֵּׁנִי, הֶחָנֵף אֲשֶׁר יְהַלֵּל רָשָׁע לִפְנֵי בְנֵי אָדָם אִם בְּפָנָיו אִם שֶׁלֹּא בְפָנָיו, אַף עַל פִּי שֶׁלֹּא יַצְדִּיקֶנּוּ עַל חֲמָסוֹ וְלֹא יְכַזֵּב עַל מִשְׁפָּטוֹ, אֲבָל יֹאמַר עָלָיו כִּי אִישׁ טוֹב הוּא. וְעַל זֶה נֶאֱמַר (משלי כח, ד): עֹזְבֵי תוֹרָה יְהַלְלוּ רָשָׁע, כִּי לוּלֵא אֲשֶׁר עָזַב אֶת הַתּוֹרָה, לֹא הִלֵּל הָעוֹבֵר עַל דְּבָרֶיהָ וּמֵפֵר מִצְוֹתֶיהָ. וְגַם כִּי לֹא יְשַׁבַּח אֶת הָרָשָׁע זוּלָתִי בְּמַה שֶּׁנִּמְצָא בוֹ מִן הַטּוֹב וְיָלִיץ עָלָיו בִּפְנֵי בְנֵי אָדָם לְהַגִּיד לְאָדָם יָשְׁרוֹ, גַּם זוֹ רָעָה חוֹלָה, כִּי בְהַזְכִּירוֹ אֶת הַטּוֹב, וְאֶת הָרָע לֹא יַזְכִּיר, וְעַל כָּל פְּשָׁעָיו יְכַסֶּה, צַדִּיק יֵחָשֵׁב אֵצֶל הַשּׁוֹמְעִים, וְיִתְּנוּ לוֹ יְקָר, וְיָרִים יָדוֹ וְגָבַר:

וּכְבָר הִקְדַּמְנוּ לְהוֹדִיעֲךָ הַמִּכְשׁוֹלוֹת וְהַשְּׁחִיתוֹת הַנִּמְצָאוֹת בִּכְבוֹד הָרְשָׁעִים, עַל כֵּן

לֹא נָכוֹן לְהַזְכִּיר צִדְקָתָם בִּלְתִּי אִם יַזְכִּיר רִשְׁעָם וְכִסְלָם, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (משלי י, ז): וְשֵׁם רְשָׁעִים יִרְקָב. וְנֶאֱמַר (ישעיה נז, יב): אֲנִי אַגִּיד צִדְקָתֵךְ וְאֶת מַעֲשַׂיִךְ וְלֹא יוֹעִילוּךְ. פֵּרוּשׁ, לֹא יוֹעִילוּךְ מַעֲשַׂיִךְ הַטּוֹבִים לְהַצִּילֵךְ מֵרָעָתֵךְ בְּקוּמִי לַמִּשְׁפָּט בְּעָרְכִּי לְעֻמָּתָם רֹב פְּשָׁעַיִךְ וּמַעֲשֵׂה תַעְתּוּעַיִךְ, כִּי דִבְרֵי עֲוֹנוֹתַיִךְ גָּבְרוּ מֵהֶם. וּכְמוֹ שֶׁאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ (ר״ה טז, ב): כִּי מִי שֶׁעֲוֹנוֹתָיו מְרֻבִּין מִזְּכֻיּוֹתָיו, נִכְתָּב וְנֶחְתָּם לְאַלְתַּר לְמִיתָה. וְהָרְשָׁעִים נִכָּרִים הֵם בְּשִׂיחָתָם וְהַנְהָגָתָם, כַּאֲשֶׁר הִקְדַּמְנוּ לְךָ בְּשַׁעֲרֵי יִרְאַת חֵטְא:

קצ. וְהִנֵּה הַצַּדִּיקִים יְתַעֲבוּ הָרָשָׁע, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (משלי כט, כו): תּוֹעֲבַת צַדִּיקִים אִישׁ עָוֶל. וַאֲשֶׁר בְּסוֹד הַצַּדִּיקִים לֹא יִהְיֶה, אִם תַּעֵב לֹא יְתַעֲבֶנּוּ וְגַם קֹב לֹא יִקֳּבֶנּוּ, גַּם בָּרֵךְ לֹא יְבָרְכֶנּוּ:

קצא. וְיִתָּכֵן, כִּי יֶקֶר מִקְרֶה, הַמְשַׁבֵּחַ אֶת הָרָשָׁע, מִדֶּרֶךְ פְּתַיּוּת, כִּי הַפֶּתִי אוֹמֵר לַשֶּׁבַח טוֹב הוּא אִם הָיוֹ יִהְיֶה עַל דְּבַר אֱמֶת וְאִם תִּהְיֶה תְמוּרָתוֹ. וּמִבְּלִי הַדַּעַת שִׁבַּח הוּא אֶת הַמֵּתִים, כִּי אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ (ברכות יח, ב): עַל הָרְשָׁעִים, רְפָאִים יֵחָשְׁבוּ בַּחַיִּים וּמֵתִים קְרוּיִים, שֶׁנֶּאֱמַר (קהלת ט, ה): וְהַמֵּתִים אֵינָם יוֹדְעִים מְאוּמָה. וְהַשְּׁגָגָה הַזֹּאת, עוֹלָה זָדוֹן, כִּי לֹא יֶאֱהַב הָעֶבֶד אֶת הָאָדוֹן אִם יֶאֱהַב מְשַׂנְאָיו וִיקָרֵב רְחוֹקָיו, הֲלֹא לָהֶם לָדַעַת מִדֶּרֶךְ הַדַּעַת כִּי כֵן. וְנֶאֱמַר (משלי ג, לה): וּכְסִילִים מֵרִים קָלוֹן. וּכְבָר הִקְדַּמְנוּ פֵּרוּשׁוֹ:

קצב. הַחֵלֶק הַשְּׁלִישִׁי, הֶחָנֵף הַמְשַׁבֵּחַ אֶת הָרָשָׁע בְּפָנָיו, אַף חָכְמָתוֹ עָמְדָה לוֹ כִּי לֹא יְשַׁבְּחֶנּוּ בִּפְנֵי בְנֵי אָדָם פֶּן יִהְיֶה לָהֶם לְמוֹקֵשׁ. גַּם זֶה הֶחָנֵף גָּדוֹל עֲוֹנוֹ, כִּי הֶחֱלִיק אֵלָיו בְּעֵינָיו, וְלֹא יָשׁוּב מִדַּרְכּוֹ הָרָעָה וְלֹא יִדְאַג לַעֲוֹנוֹתָיו, כִּי צַדִּיק הוּא בְּעֵינָיו. וְכֹל אֲשֶׁר אֵינוֹ מֵעֲדַת הַצַּדִּיקִים, אִם יְשַׁבְּחוּהוּ, יֹאמַר בְּלִבּוֹ, אָמְנָם יָדַעְתִּי כִּי כֵן, כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר (משלי יא, ט): בְּפֶה חָנֵף יַשְׁחִית רֵעֵהוּ וּבְדַעַת צַדִּיקִים יֵחָלֵצוּ. פֵּרוּשׁ, הֶחָנֵף מַשְׁחִית רֵעֵהוּ בְּפִיו, כִּי יְשַׁבְּחֶנּוּ וְיַאֲמִין לַדְּבָרִים, וְיַקְשֶׁה אֶת רוּחוֹ, וְיִרְאֶה אֶת נַפְשׁוֹ בִּיקָר, וְלֹא יָבִין אִם עֻפְּלָה נַפְשׁוֹ וְהַמַּכְשֵׁלָה הַזֹּאת תַּחַת יָדוֹ, גַּם יָרוּם לְבָבוֹ וְיִפּוֹל בְּמִכְמֹרֶת גַּאֲוָתוֹ, וְהִנֵּה כִּי הַשְׁחֵת הִשְׁחִיתוֹ בְּחֵלֶק שְׂפָתָיו:

וּבְדַעַת צַדִּיקִים יֵחָלֵצוּ, הַצַּדִּיקִים יֵחָלְצוּ בְּדַעְתָּם מִנִּזְקֵי הֶחָנֵף, כִּי אִם יְשַׁבְּחֻנּוּ, לֹא יָרוּם לְבָבוֹ לְמַעַן זֹאת, כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ (נדה ל, ב): אֲפִלּוּ כָּל הָעוֹלָם אוֹמְרִים עָלֶיךְ צַדִּיק אַתָּה, הֱוֵי בְעֵינֶיךְ כְּרָשָׁע. וְאָמְרוּ (אבדר״נ פכ״ט): אִם יֵשׁ עָלֶיךְ רֵעִים, מִקְצָתָם מְשַׁבְּחִים וּמִקְצָתָם מוֹכִיחִים, אֱהַב אֶת הַמּוֹכִיחִים וּשְׂנָא אֶת הַמְשַׁבְּחִים, כִּי אֵלֶּה לְחַיֵּי עוֹלָם יְבִיאוּךְ, וְאֵלֶּה בְּרָעָתְךְ יְשַׂמְּחוּךְ כִּי יְשַׁבְּחוּךְ:

וְיִתָּכֵן גַּם כֵּן לְפָרֵשׁ, וּבְדַעַת צַדִּיקִים יֵחָלְצוּ רֵעֵיהֶם, כִּי לֹא יַחֲנִיפוּ לָהֶם, אֲבָל הוֹכֵחַ יוֹכִיחוּם וְיוֹרוּ אוֹתָם בַּדֶּרֶךְ, בִּתְעוֹתָם בְּתֹהוּ לֹא דָרֶךְ. וְנֶאֱמַר (משלי כו, כח): וּפֶה חָלָק יַעֲשֶׂה מִדְחֶה. הִמְשִׁיל פֶּה חָלָק לְדֶרֶךְ חֲלַקְלַקּוֹת, וְאָמַר, כִּי כַּאֲשֶׁר יִפּוֹל הָאָדָם וְיִדָּחֶה בְּלֶכְתּוֹ בְּדֶרֶךְ חֲלַקְלַקּוֹת, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים לה, ה ו): יִהְיוּ כְּמֹץ לִפְנֵי רוּחַ וּמַלְאַךְ יְיָ דֹּחֶה, יְהִי דַרְכָּם חֹשֶׁךְ וַחֲלַקְלַקֹּת, כֵּן יִפּוֹל הָאָדָם וְיִדָּחֶה בְּפֶה חָלָק, וְהוּא פֶּה חָנֵף. וְעַל הָעִנְיָן אֲשֶׁר בֵּאַרְנוּ, אָמַר דָּוִד עָלָיו הַשָּׁלוֹם (שם יב, ד): יַכְרֵת יְיָ כָּל שִׂפְתֵי חֲלָקוֹת לָשׁוֹן מְדַבֶּרֶת גְּדֹלוֹת. קִלֵּל פֶּה חָלָק, כִּי יַשְׁחִית בּוֹ רֵעֵהוּ, וְהַלָּשׁוֹן הַקָּשֶׁה שֶׁהוּא הֵפֶךְ הֶחָלָק, וְהוּא לָשׁוֹן הָרָע. וְיֵשׁ מִן הַחֲנֵפִים שֶׁמִּתְכַּוְּנִים לְהַחֲנִיף לְאַנְשֵׁי זְרוֹעַ כְּדֵי שֶׁיְּכַבְּדוּ אוֹתָם וִינַשְּׂאוּם. וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ (אבות דרבי נתן, פרק כט): כֹּל הַמַּחֲנִיף לַחֲבֵרוֹ לְשֵׁם כָּבוֹד, לַסּוֹף נִפְטָר מִמֶּנּוּ בְּקָלוֹן:

קצג. הַחֵלֶק הָרְבִיעִי, הַמִּתְחַבֵּר לָרָשָׁע. וְלֹא דַיּוֹ אֲשֶׁר לֹא יוֹכִיחֵהוּ בְּשֵׁבֶט פִּיו וְהַרְחֵק לֹא יַרְחִיקֶנּוּ, אֲבָל כְּמוֹ חָבֵר יְקָרְבֵהוּ. וְנֶאֱמַר (דה״ב כ, לז): בְּהִתְחַבֶּרְךָ עִם אֲחַזְיָהוּ פָּרַץ יְיָ אֶת מַעֲשֶׂיךָ. וְהַצַּדִּיקִים מָאֹס יִמְאֲסוּ אֶת הָרָשָׁע, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים טו, ד): נִבְזֶה בְּעֵינָיו נִמְאָס. וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ב״ק צב, ב): לֹא לְחִנָּם הָלַךְ זַרְזִיר אֵצֶל עוֹרֵב אֶלָּא מִפְּנֵי שֶׁהוּא מִינוֹ. וְאָמְרוּ, כָּל עוֹף לְמִינוֹ יִשְׁכּוֹן וּבֶן אָדָם לְדוֹמֶה לוֹ. וְאָמְרוּ (מגילה כח, א): אָסוּר לְהִסְתַּכֵּל בִּדְמוּת אָדָם רָשָׁע, שֶׁנֶּאֱמַר (מ״ב ג, יד): לוּלֵי פְּנֵי יְהוֹשָׁפָט מֶלֶךְ יְהוּדָה אֲנִי נֹשֵׂא אִם אַבִּיט אֵלֶיךָ וְאִם אֶרְאֶךָּ. וְאָמְרוּ, כֹּל הַמִּסְתַּכֵּל בִּדְמוּת אָדָם רָשָׁע, עֵינָיו כֵּהוֹת לְעֵת זִקְנָתוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר (בראשית כז, א): וַיְהִי כִּי זָקֵן יִצְחָק וַתִּכְהֶיןָ עֵינָיו מֵרְאֹת, מִפְּנֵי שֶׁהִסְתַּכֵּל בִּדְמוּת עֵשָׂו, אַף עַל פִּי שֶׁלֹּא הָיָה מַכִּיר מַעְבָּדָיו, כִּי הָיָה עֵשָׂו מַסְתִּיר מַעֲשָׂיו, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר (ישעיה כט, טו): וְהָיָה בְמַחְשָׁךְ מַעֲשֵׂיהֶם. וּכְבָר הִקְדַּמְנוּ לְהוֹדִיעֲךָ בָּאֵר הֵיטֵב, כִּי רַבּוּ דַרְכֵי מָוֶת הַנִּמְצָאִים אֶל הַמִּתְחַבֵּר לָרָשָׁע:

קצד. הַחֵלֶק הַחֲמִישִׁי, אִישׁ כִּי יַאֲמִינוּ בְנֵי אָדָם בִּדְבָרָיו וְסָמְכוּ כָּל הַשּׁוֹמְעִים עַל מַאֲמָרָיו, וְיִתְכַּוֵּן לְנַשֵּׂא אַחַד הָעָם אוֹ גוֹאֲלוֹ הַקָּרוֹב אֵלָיו בְּאַהֲבָתוֹ אוֹתוֹ, וְיֹאמַר עָלָיו כִּי הוּא אִישׁ חָכָם, וְהוּא בֵּן לֹא חָכָם, וְהָיָה לְפוּקָה וְצוּר מִכְשׁוֹל כִּי יִסְמְכוּ עַל הוֹרָאוֹתָיו, וְעַל פִּיו יִהְיֶה כָּל רִיב, וְיַעֲוֵת מִשְׁפָּט, וְאֶת הָעוֹלָם יַחֲרִיב. וְכֵן כִּי יֹאמַר עַל אִישׁ כִּי הוּא נֶאֱמַן רוּחַ וְלֹא הִכִּירוֹ אִם הוּא אִישׁ אֱמוּנִים אוֹ בֵּן לֹא אֵמֻן בּוֹ, וְאוּלַי יִשְׁמַע הַשּׁוֹמֵעַ וְיַפְקִידֵהוּ עַל בֵּיתוֹ וְכָל יֶשׁ לוֹ יִתֵּן בְּיָדוֹ, וְכִחֵשׁ בּוֹ וְאָמַר לֹא רְאִיתִיךָ. וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ (סנהדרין ז, ב): כֹּל הַמַּעֲמִיד דַּיָּן שֶׁאֵינוֹ הָגוּן כְּאִלּוּ נָטַע אֲשֵׁרָה, וּבִמְקוֹם תַּלְמִיד חָכָם כְּאִלּוּ נָטַע אֵצֶל מִזְבֵּחַ. וְהָיָה מִי שֶׁהֵקִים לְרֹאשׁ בַּיָּמִים

הָרִאשׁוֹנִים מִי שֶׁאֵינוֹ רָאוּי לְהוֹרוֹת, קָרְאוּ עָלָיו מִקְרָא שֶׁכָּתוּב (חבקוק ב, יט): הוֹי אֹמֵר לָעֵץ הָקִיצָה עוּרִי לְאֶבֶן דּוּמָם הוּא יוֹרֶה הִנֵּה הוּא תָּפוּשׂ זָהָב וָכֶסֶף וְכָל רוּחַ אֵין בְּקִרְבּוֹ. וְעָתִיד הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְהִפָּרַע מִמַּעֲמִידָיו, שֶׁנֶּאֱמַר (שם שם, כ): וַיְיָ בְּהֵיכַל קָדְשׁוֹ הַס מִפָּנָיו כָּל הָאָרֶץ:

קצה. הַחֵלֶק הַשִּׁשִּׁי, מִי שֶׁיֵּשׁ בְּיָדוֹ לִמְחוֹת וְאֵינוֹ מוֹחֶה וְאֵין בְּפִיו תּוֹכָחוֹת, וְעַל מַעֲשֵׂה הַחַטָּאִים לֹא יִלְטוֹשׁ עַיִן וְלֹא יַשְׁגִּיחַ, וְלֹא יִהְיֶה לָהֶם לְאִישׁ מוֹכִיחַ.

וְהִנֵּה נִצְטַוִּינוּ לְבַעֵר הָרָע מִקֶּרֶב עַמֵּנוּ, שֶׁנֶּאֱמַר (דברים יג, ו): וּבִעַרְתָּ הָרָע מִקִּרְבֶּךָ. וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ (שבת נד, ב): כָּל מִי שֶׁיֵּשׁ בְּיָדוֹ לִמְחוֹת בְּאַנְשֵׁי בֵיתוֹ וְאֵינוֹ מוֹחֶה, נִתְפָּשׂ עַל אַנְשֵׁי בֵיתוֹ. יֵשׁ בְּיָדוֹ לִמְחוֹת בְּאַנְשֵׁי עִירוֹ וְאֵינוֹ מוֹחֶה, נִתְפָּשׂ עַל אַנְשֵׁי עִירוֹ. יֵשׁ בְּיָדוֹ לִמְחוֹת בְּכָל הָעוֹלָם וְאֵינוֹ מוֹחֶה, נִתְפָּשׂ עַל כָּל הָעוֹלָם. וְנֶאֱמַר (ויקרא כו, לז): וְכָשְׁלוּ אִישׁ בְּאָחִיו, וְדָרְשׁוּ בוֹ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (סנהדרין כז, ב): אִישׁ בַּעֲוֹן אָחִיו. וְאָמְרוּ (שם): כָּל יִשְׂרָאֵל עֲרֵבִים זֶה לָזֶה:

קצו. הַחֵלֶק הַשְּׁבִיעִי, הָרוֹאֶה אֶת אַנְשֵׁי מְקוֹמוֹ עַם קְשֵׁה עֹרֶף, וְאוֹמֵר בְּלִבּוֹ אוּלַי לֹא יַקְשִׁיבוּ אִם אֲדַבֵּר לָהֶם נְכוֹחוֹת וּפִי אֲמַלֵּא תוֹכָחוֹת, עַל כֵּן יַחְשׂוֹךְ פִּיו.

וְהִנֵּה עֲוֹנוֹ יִשָּׂא, כִּי לֹא נִסָּה לְהוֹכִיחַ וּלְהַזְהִיר, אוּלַי אִם רוֹחֵם הָעִיר, יֵעוֹרוּ מִשְּׁנַת אִוַּלְתָּם, וְלֹא תָלִין אִתָּם מְשׁוּגָתָם. וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שבת נה, א): בְּעִנְיַן מַה שֶּׁכָּתוּב (יחזקאל ט, ד): וְהִתְוִיתָ תָּו עַל מִצְחוֹת הָאֲנָשִׁים הַנֶּאֱנָחִים וְהַנֶּאֱנָקִים וְגוֹ', אָמְרָה מִדַּת הַדִּין, אַף עַל פִּי שֶׁהַלָּלוּ צַדִּיקִים גְּמוּרִים וְקִיְּמוּ אֶת הַתּוֹרָה, הָיָה לָהֶם לִמְחוֹת וְלֹא מָחוּ. אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, גָּלוּי וְיָדוּעַ לְפָנַי שֶׁאִם הָיוּ מוֹחִין לֹא הָיוּ מְקַבְּלִין מֵהֶם. אָמְרָה מִדַּת הַדִּין, רִבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם, אִם לְפָנֶיךָ גָּלוּי, הֵם לֹא יָדְעוּ אִם יִשְׁמְעוּ הָעָם לְקוֹלָם וְאִם יֶחְדָּלוּ. וְצִוָּה הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ אַחֲרֵי כֵן (שם שם, ו): וּמִמִּקְדָּשִׁי תָּחֵלּוּ, וְהֵם הַצַּדִּיקִים הַמְקֻדָּשִׁים, כִּי נֶעֶנְשׁוּ עַל דְּבַר שֶׁלֹּא מָחוּ. וְנֶאֱמַר (ויקרא יט, יז): הוֹכֵחַ תּוֹכִיחַ אֶת עֲמִיתֶךָ וְלֹא תִשָּׂא עָלָיו חֵטְא. וְאִם הַדָּבָר גָּלוּי לַכֹּל וְיָדוּעַ וְנִבְחַן וְנֶחְקַר כִּי הַחוֹטֵא שׂוֹנֵא מוּסָר וְלֹא יִשְׁמַע לְקוֹל מוֹרָיו וְלִמְלַמְּדָיו לֹא יַטֶּה אָזְנוֹ, עַל זֶה נֶאֱמַר (משלי ט, ח): אַל תּוֹכַח לֵץ פֶּן יִשְׂנָאֶךָּ. וְאָמְרוּ (יבמות סה, ב): כְּשֵׁם שֶׁמִּצְוָה לוֹמַר דָּבָר הַנִּשְׁמָע, כָּךְ מִצְוָה שֶׁלֹּא לוֹמַר דָּבָר שֶׁאֵינוֹ נִשְׁמָע. וְאָמְרוּ (ביצה ל, א): מוּטָב שֶׁיִּהְיוּ שׁוֹגְגִין וְאַל יִהְיוּ מְזִידִין:

קצז. הַחֵלֶק הַשְּׁמִינִי, אִישׁ אֲשֶׁר יִשְׁמַע אֶת דִּבְרֵי בְנֵי אָדָם מְדַבְּרִים לְשׁוֹן הָרָע, אוֹ כִּי יִשְׁמַע כָּל פֶּה דּוֹבֵר נְבָלָה, אוֹ יוֹשֵׁב בְּסוֹד מְשַׂחֲקִים בּוֹזִים תּוֹרָה וּמִצְוֹת,

וְיוֹדֵעַ כִּי הֵם סָרָבִים וְסַלּוֹנִים וְאִם יוֹכִיחֵם לֹא יַקְשִׁיבוּ אֶל דְּבָרָיו, עַל כֵּן יָשִׂים יָד עַל פֶּה, גַּם זֶה יֵעָנֵשׁ כִּי לֹא יַעֲנֶה כְסִילִים כְּאִוַּלְתָּם, פֶּן יֹאמְרוּ כִּי הוּא כְּמוֹ הֵם וְכִי הוֹדָה עַל דִּבְרֵיהֶם, אַף כִּי יִתְחַיֵּב לַעֲנוֹת וְלִגְעוֹר בָּהֶם לָתֵת גֹּדֶל לַתּוֹרָה וְלַמִּצְוֹת אֲשֶׁר בָּזוּ לָעֲגוּ לָהֶם, וּלְקַנֵּא לִכְבוֹד נָקִי וְצַדִּיק אֲשֶׁר יָשִׂיחוּ בוֹ:

קצח. וְזֶה אֶחָד מִן הַדְּבָרִים אֲשֶׁר יִתְחַיֵּב הָאָדָם לַעֲזוֹב בַּעֲבוּרָם חֶבְרַת הָרְשָׁעִים, כִּי יֵעָנֵשׁ בְּשָׁמְעוֹ דִבְרֵיהֶם הָרָעִים תָּמִיד, וְיִלְאֶה לַעֲנוֹתָם. וְזֶה הַדָּבָר מְפֹרָשׁ בְּדִבְרֵי שְׁלֹמֹה, שֶׁנֶּאֱמַר (משלי כד, א ב): אַל תְּקַנֵּא בְּאַנְשֵׁי רָעָה וְאַל תִּתְאָו לִהְיוֹת אִתָּם, כִּי שֹׁד יֶהְגֶּה לִבָּם וְעָמָל שִׂפְתֵיהֶם תְּדַבֵּרְנָה. רְצוֹנוֹ לוֹמַר, כִּי תִשָּׂא עָוֹן בְּחַטָּאתָם, כִּי תִשְׁמַע דִּבְרֵיהֶם הָרָעִים תָּמִיד וְתִהְיֶה כְּמַחֲרִישׁ:

קצט. הַחֵלֶק הַתְּשִׁיעִי, הַמְכַבֵּד אֶת הָרְשָׁעִים מִדֶּרֶךְ שָׁלוֹם. אָמְנָם לֹא יְדַבֵּר טוֹב עַל הָרָשָׁע, וְלֹא יִתְנַהֵג בִּכְבוֹדוֹ עַל דֶּרֶךְ אֲשֶׁר יַחְשְׁבוּ בְנֵי אָדָם כִּי יְכַבְּדֶנּוּ מֵאֲשֶׁר יָקַר בְּעֵינָיו נִכְבָּד, כִּי לֹא יַחֲלוֹק לוֹ כָּבוֹד זוּלָתִי כְּדֶרֶךְ שֶׁמְּכַבְּדִים בְּנֵי הָאָדָם אֶת הָעֲשִׁירִים מִדֶּרֶךְ סִלְסוּל וּלְתִקְוַת תּוֹעֶלֶת, בַּעֲבוּר כִּי צָלְחָה דַרְכָּם וְלֹא מִפְּנֵי חִין עֶרְכָּם. וְאַף גַּם זֹאת יֵשׁ חֵטְא וְאַשְׁמָה בַּדָּבָר הַזֶּה, כִּי אִם הֻתַּר לְכַבֵּד הָעֲשִׁירִים, לֹא כֵן הָרְשָׁעִים, שֶׁנֶּאֱמַר (איוב מ, יא יב): וּרְאֵה כָל גֵּאֶה וְהַשְׁפִּילֵהוּ, רְאֵה כָל גֵּאֶה הַכְנִיעֵהוּ וַהֲדֹךְ רְשָׁעִים תַּחְתָּם. אַךְ הַחֵלֶק הַזֶּה הֻתַּר מִדְּאָגָה מִדָּבָר פֶּן יַזִּיק הָרָשָׁע וְיִגְרוֹם הֶפְסֵד בִּזְמַן שֶׁיַּד הָרָשָׁע תַּקִּיפָה וּשְׁעָתוֹ חֲצוּפָה, וְאֵין בְּיָדֵינוּ לְהַכְנִיעוֹ וּבְחֵילֵנוּ לַהֲנִיעוֹ, עַל כֵּן הֻתַּר לְכַבְּדוֹ כְּדֶרֶךְ שֶׁמְּכַבְּדִים בְּנֵי הָאָדָם אַנְשֵׁי זְרוֹעַ רָמָה מִפַּחַד וְאֵימָה בְּקִימָה וְהִדּוּר וְהַדּוֹמֶה לָהֶם, אַךְ לֹא יְשַׁבְּחֶנּוּ וְלֹא יְדַבֵּר טוֹב עָלָיו לִבְנֵי אָדָם. וְכֵן אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (סוטה מא, ב): מֻתָּר לְהַחֲנִיף אֶת הָרְשָׁעִים בָּעוֹלָם הַזֶּה:

ר. וְזֶה דְבַר כַּת מְסַפְּרֵי לָשׁוֹן הָרָע. אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ערכין טו, ב): כֹּל הַמְסַפֵּר לָשׁוֹן הָרָע כְּאִלּוּ כּוֹפֵר בָּעִקָּר, שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים יב, ה): אֲשֶׁר אָמְרוּ לִלְשֹׁנֵנוּ נַגְבִּיר שְׂפָתֵינוּ אִתָּנוּ מִי אָדוֹן לָנוּ, וְעַל כֵּן חֲשָׁבוּהוּ כְּאִלּוּ כָּפַר בָּעִקָּר, כִּי הוּא מְסַבֵּב וְגוֹרֵם נֵזֶק גָּדוֹל וְרָעָה רַבָּה לַחֲבֵרָיו, בְּהַבְאִישׁוֹ אֶת רֵיחָם בְּעֵינֵי הָעָם אוֹ בִּשְׁאָר דַּרְכֵי הֶפְסֵד. וְלֹא יִתָּכֵן אֲשֶׁר יָכִין אָדָם לַחֲבֵרָיו כְּלֵי מַשְׁחִית וְנֵזֶק מַר מִמָּוֶת, מִבְּלִי שֶׁיּוֹעִיל לְעַצְמוֹ בָּזֶה תּוֹעֶלֶת וְרֶוַח מָמוֹן, בִּלְתִּי אִם לָכַד יִצְרוֹ אֶת נַפְשׁוֹ וּפָרַק עֹל שָׁמַיִם מֵעָלָיו וְנִתֵּק הַמּוֹסֵרוֹת, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (שם נד, ה): כִּי זָרִים קָמוּ עָלַי וְעָרִיצִים בִּקְשׁוּ נַפְשִׁי לֹא שָׂמוּ אֱלֹהִים לְנֶגְדָּם, וּפֵרְשׁוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (מדרש תהלים נד): לֹא שָׂמוּ אֱלֹהִים

לְנֶגְדָּם, כִּי נִתְכַּוְּנוּ שֶׁיְּבָרֵךְ אוֹתָם שָׁאוּל, כְּמוֹ שֶׁאָמַר לָהֶם (שמואל א כג, כא): בְּרוּכִים אַתֶּם לַייָ כִּי חֲמַלְתֶּם עָלָי. לֹא שָׂמוּ אֱלֹהִים לְנֶגְדָּם, שֶׁכָּתוּב בְּתוֹרָתוֹ (דברים כז, כד): אָרוּר מַכֵּה רֵעֵהוּ בַּסָּתֶר. וְנֶאֱמַר (קהלת י, יא): וְאֵין יִתְרוֹן לְבַעַל הַלָּשׁוֹן:

וְנֶאֱמַר עַל דּוֹאֵג (תהלים נב, ד): הַוּוֹת תַּחְשֹׁב לְשׁוֹנֶךָ, אָהַבְתָּ רָע מִטּוֹב שֶׁקֶר מִדַּבֵּר צֶדֶק סֶלָה. וּפֵרְשׁוּ (מדרש תהלים נב): מַה יִּתְרוֹן לְךָ וּמַה בֶּצַע כִּי סִפַּרְתָּ לָשׁוֹן הָרָע? הֲלֹא לְמָמוֹן לֹא הָיִיתָ אַתָּה צָרִיךְ, אַךְ עָשַׁרְתָּ, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר עָלָיו (שמואל א כא, ח): אַבִּיר הָרֹעִים אֲשֶׁר לְשָׁאוּל, אֵין זֶה כִּי אִם אֲהַבְתְּךָ אֶת הָרָע מִן הַטּוֹב, וְשֶׁקֶר מִדַּבֵּר צֶדֶק, כִּי פָּרַקְתָּ עוֹל. וְנֶאֱמַר (משלי ו, ל): לֹא יָבוּזוּ לַגַּנָּב כִּי יִגְנוֹב, וְנֶאֱמַר אַחֲרָיו (שם שם, לב): נֹאֵף אִשָּׁה חֲסַר לֵב וְגוֹ׳. רְצוֹנוֹ לוֹמַר, כִּי הוּא רַע מִן הַגַּנָּב שֶׁהוּא צָרִיךְ לְמַלֵּא נַפְשׁוֹ כִּי יִרְעָב. וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (מדרש תהלים קכ): כִּי בַּעַל לָשׁוֹן הָרָע, מִשְּׁנֵיהֶם רָע, כִּי יֶחֱטָא חֲטָאָה גְדוֹלָה מִבְּלִי הֲנָאָה, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים קכ, ג): מַה יִּתֵּן לְךָ וּמַה יֹּסִיף לָךְ לָשׁוֹן רְמִיָּה:

רא. וְהַשֵּׁנִית, עַל כֵּן נֶחְשָׁב הַמְסַפֵּר לָשׁוֹן הָרָע כְּאִלּוּ כָּפַר בָּעִקָּר, לְפִי שֶׁאוֹמֵר בִּלְבָבוֹ כִּי שְׂפָתָיו בִּרְשׁוּתוֹ, וּמִפְּנֵי שֶׁאֵין בָּהּ מַעֲשֶׂה, וְכִי הוּא הַשַּׁלִּיט עַל לְשׁוֹנוֹ, וְגָמַר בְּדַעְתּוֹ כִּי אֵין לוֹ לִכְלוֹא אֶת רוּחַ שְׂפָתָיו מִדַּבֵּר הָעוֹלֶה עַל רוּחוֹ, וְכִי הָאֵבָרִים הֵמָּה לְבַדָּם אֵינָם בִּרְשׁוּתוֹ לַחֲטֹא בָהֶם, כְּעִנְיַן שֶׁנֶּאֱמַר (שם יב, ה): שְׂפָתֵינוּ אִתָּנוּ מִי אָדוֹן לָנוּ, וְלֹא יֹאמַר, אַיֵּה אֱלוֹהַ עוֹשָׂי אֲשֶׁר כָּל תְּנוּעוֹת יְצִירוֹתָיו נְתוּנוֹת הֵמָּה לוֹ, אַחַת מֵהֵנָּה לֹא נֶעְדָּרָה, כֻּלָּם לַעֲשׂוֹת רְצוֹנוֹ מְשֻׁעְבָּדוֹת, רַק אֵין דָּבָר, וַאֲרֶשֶׁת שָׂפָה בִּרְשׁוּתֵנוּ. לֹא כֵן הָרְשָׁעִים הַחוֹטְאִים בִּשְׁאָר עֲבֵרוֹת, כִּי יוֹדְעִים הֵם כִּי רַע וָמָר עָזְבָם אֶת הַשֵּׁם, אַךְ נִמְשָׁכִים אַחַר תַּאֲוָתָם וְיִצְרָם הַמִּתְגַּבֵּר, וְצַר לָהֶם עַל זֶה. וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ (ערכין טו, ב): שָׁקוּל לָשׁוֹן הָרָע כְּנֶגֶד שָׁלֹשׁ עֲבֵרוֹת, וְאֵלּוּ הֵן, עֲבוֹדָה זָרָה, וְגִלּוּי עֲרָיוֹת, וּשְׁפִיכוּת דָּמִים. בַּעֲבוֹדָה זָרָה נֶאֱמַר (שמות לב, לא): אָנָּא חָטָא הָעָם הַזֶּה חֲטָאָה גְדֹלָה. בְּגִלּוּי עֲרָיוֹת נֶאֱמַר (בראשית לט, ט): וְאֵיךְ אֶעֱשֶׂה הָרָעָה הַגְּדֹלָה הַזֹּאת. בִּשְׁפִיכוּת דָּמִים נֶאֱמַר (שם ד, יג): גָּדוֹל עֲוֹנִי מִנְּשׂוֹא. וְאִלּוּ עַל לָשׁוֹן הָרָע נֶאֱמַר (תהלים יב, ד): יַכְרֵת יְיָ כָּל שִׂפְתֵי חֲלָקוֹת לָשׁוֹן מְדַבֶּרֶת גְּדֹלוֹת:

רב. וְהִנֵּה אָנוּ צְרִיכִים לְפָרֵשׁ לְךָ הֵיאַךְ יִתָּכֵן כִּי יִהְיֶה עֲוֹן לָשׁוֹן הָרָע יָתֵר עַל הַשָּׁלֹשׁ הָאֵלֶּה, הֲלֹא עַל כָּל אַחַת מֵהֶן אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (סנהדרין עד, א): יֵהָרֵג אָדָם וְאַל יַעֲבוֹר עֲלֵיהֶן. וְאָמְרוּ, חֲמוּרָה עֲבוֹדָה זָרָה שֶׁכָּל הַמּוֹדֶה בָהּ, כְּכוֹפֵר בְּכָל הַתּוֹרָה. וְאָמְרוּ (חולין ה, א): כִּי הַמּוּמָר לַעֲבוֹדָה זָרָה, מוּמָר לְכָל הַתּוֹרָה כֻּלָּהּ. וְכַאֲשֶׁר

תָּשִׂים לִבְּךָ לְמַאֲמָרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, תִּמְצָא לוֹ כַּמָּה שָׁרָשִׁים וְכַמָּה פָּנִים:

רג. הָאֶחָד, כִּי בַעַל הַלָּשׁוֹן הוּא שׁוֹנֶה בְאִוַּלְתּוֹ, עֶשֶׂר פְּעָמִים בַּיּוֹם יַכְלִים וְיַבְאִישׁ וְיַחְפִּיר וִידַבֵּר שְׂפַת יֶתֶר וְיַכֶּה בַסֵּתֶר, וּמִי יִתֵּן קֵץ לְעָנְשׁוֹ, כִּי בַעַל הַלָּשׁוֹן לֹא יָשִׂים קִנְצֵי לְמִלִּין, בְּשֶׁגַּם עֲבֵרָה קַלָּה, כְּבֵדָה מְאֹד עַל הִשָּׁנוֹת הָאִוֶּלֶת פְּעָמִים רַבּוֹת, כַּאֲשֶׁר הִקְדַּמְנוּ, אַף כִּי חֲטָאָה גְדוֹלָה וְרָעָה חוֹלָה. וּבְאָמְרָם רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה שָׁקוּל לָשׁוֹן הָרַע כְּנֶגֶד שָׁלֹשׁ עֲבֵרוֹת, רָצוּ לוֹמַר, כְּנֶגֶד עוֹבֵר אוֹתָן לְעֵת שֶׁיִּתְקְפוֹ יִצְרוֹ, וְלֹא כְנֶגֶד הַמְשֻׁמָּד וְהַיּוֹצֵא מִן הַכְּלָל לַעֲבוֹר עֲלֵיהֶן בְּכָל עֵת:

רד. וְהַשֵּׁנִי, כִּי בַעַל הַלָּשׁוֹן תְּשׁוּבָתוֹ קָשָׁה, אַחֲרֵי אֲשֶׁר לִמֵּד לְשׁוֹנוֹ דַּבֵּר שֶׁקֶר וּפִיו שָׁלַח בְּרָעָה, וּמֵרֹב הַהֶרְגֵּל אֵינֶנּוּ שַׁלִּיט בְּרוּחוֹ, וּכְאִלּוּ לְשׁוֹנוֹ גוֹרֵם הַמַּחֲשָׁבָה, כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים נב, ד): הַוּוֹת תַּחְשֹׁב לְשׁוֹנֶךָ. וְנֶאֱמַר (קהלת י, יב): וְשִׂפְתוֹת כְּסִיל תְּבַלְּעֶנּוּ. וְנֶאֱמַר (משלי יח, ז): פִּי כְסִיל מְחִתָּה לוֹ. מְחִתָּה, לְשׁוֹן יִרְאָה וּמָגוֹר. רוֹצֶה לוֹמַר, כִּי הַכְּסִיל יָרֵא וְיָגוֹר מִזַּעַם לְשׁוֹנוֹ פֶּן יִוָּקֵשׁ בּוֹ כַּאֲשֶׁר יָרֵא מֵאוֹיְבוֹ, כִּי אֵין שְׂפָתָיו בִּרְשׁוּתוֹ:

רה. וְהַשְּׁלִישִׁי, בַּעַל הַלָּשׁוֹן חֶטְאוֹ נָקֵל בְּעֵינָיו, כִּי יֹאמַר אַךְ דְּבַר שְׂפָתַיִם הוּא, וְלֹא פָנָה אֶל נְזָקָיו הָרַבִּים, עַל כֵּן לֹא יָשׁוּב מִדַּרְכּוֹ הָרָעָה. וְאִם שׁוֹב יָשׁוּב, אֵין תְּשׁוּבָתוֹ שְׁלֵמָה, כִּי לֹא יַכִּיר גֹּדֶל חֶטְאוֹ, כִּי הַתְּשׁוּבָה הַשְּׁלֵמָה לְהִנָּקוֹת מִפֶּשַׁע רָב, כִּי יֵקַד יְקוֹד הַיָּגוֹן בְּנַפְשׁוֹ כִּיקוֹד אֵשׁ:

רו. וְאָמַר שְׁלֹמֹה עָלָיו הַשָּׁלוֹם (שם כא, כד): זֵד יָהִיר לֵץ שְׁמוֹ עוֹשֶׂה בְּעֶבְרַת זָדוֹן. פֵּרוּשׁ, הַלֵּץ אֲשֶׁר גָּבַר זְדוֹנוֹ לְהַכּוֹת בִּלְשׁוֹנוֹ בְּגַאֲוָתוֹ וּגְאוֹנוֹ וְעֶבְרָתוֹ וַחֲרוֹנוֹ, אַל תֹּאמַר כִּי בִלְשׁוֹנוֹ לְבַד יַכֶּה וְלֹא בְמַעֲשֶׂה, כִּי יָדוֹעַ תֵּדַע כִּי הוּא עוֹשֶׂה בְּעֶבְרַת זָדוֹן, רוֹצֶה לוֹמַר, כִּי אִם לֹא יוּכַל לְהַכּוֹת אֶת אוֹיְבָיו בִּלְשׁוֹנוֹ וְיוּכַל הַכּוֹת בּוֹ בְּמַעֲשֶׂה, יַכֶּה בְעֶבְרָה וְלֹא יַחְמוֹל, כַּאֲשֶׁר אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (סנהדרין ירושלמי פרק י, הלכה ב): בְּעִנְיַן דּוֹאֵג, כִּי כַאֲשֶׁר צִוָּה שָׁאוּל לְהַכּוֹת בַּכֹּהֲנִים וַיְמָאֲנוּ אֲנָשָׁיו לְהַכּוֹתָם, אָמַר לְדוֹאֵג, אַתָּה הִכִּיתָ בַּלָּשׁוֹן, אַתָּה תַכֶּה בֶחָרֶב, שֶׁנֶּאֱמַר (שמואל א כב, יח): סֹב אַתָּה וּפְגַע בַּכֹּהֲנִים:

רז. וְהָרְבִיעִי, אִם יָשׁוּב בַּעַל הַלָּשׁוֹן בִּתְשׁוּבָה, צָרִיךְ לְבַקֵּשׁ מְחִילָה לַאֲשֶׁר מוּצָק לוֹ מִזַּעַם לְשׁוֹנוֹ, וְהוּא לֹא יִזְכּוֹר מִסְפַּר כֻּלָּם, כִּי רַבִּים מַכְאוֹבִים הִכְאִיב וְכַמָּה נְפָשׁוֹת הִדְאִיב, גַּם רַבִּים מֵאֲשֶׁר זוֹכֵר, כִּי אוֹתָם עָכַר, וְהֵם לֹא יָדְעוּ כִּי הִדִּיחַ עֲלֵיהֶם אֶת הָרָעָה, יִתְבַּיֵּשׁ לְהוֹדִיעָם וּלְגַלּוֹת אָזְנָם עַל אֲשֶׁר גְּמָלָם רָעָה, כִּי הוּא מַכֶּה וְאֵין

מַכָּתוֹ יְדוּעָה, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים קכ, ג ד): מַה יִּתֵּן לְךָ וּמַה יֹּסִיף לָךְ לָשׁוֹן רְמִיָּה, חִצֵּי גִבּוֹר שְׁנוּנִים. עַל כֵּן נִמְשַׁל לָשׁוֹן הָרָע לַחֵץ, כִּי הַמּוֹשֵׁךְ בַּקֶּשֶׁת, פְּעָמִים רַבּוֹת יִשְׁלַח חִצָּיו בָּאָדָם וְלֹא נוֹדַע מִי הִכָּהוּ:

רח. וְעוֹד עַל עִנְיָן אַחֵר נִמְשַׁל לַחֵץ, כִּי שׁוֹלֵף הַחֶרֶב אִם נִכְמְרוּ רַחֲמָיו עַל הָאָדָם בְּהִתְחַנְּנוֹ אֵלָיו, יָשִׁיב חַרְבּוֹ אֶל נְדָנָהּ. לֹא כֵן זוֹרֵק הַחֵץ, כִּי אֵין בְּיָדוֹ לַהֲשִׁיבוֹ. כֵּן בַּעַל לָשׁוֹן הָרָע, אַחַר אֲשֶׁר יָצָא הַדָּבָר מִפִּיו, לֹא יוּכַל לְתִקוּן. וּפְעָמִים שֶׁיְּדַבֵּר עַל פְּגַם מִשְׁפָּחָה וְהִזִּיק כָּל הַדּוֹרוֹת הַבָּאִים אַחֲרָיו, וְלֹא תַגִּיעַ עָלָיו מְחִילָה מִזֶּה. עַל כֵּן אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בבא קמא, ירושלמי פרק ח): כִּי הַמְדַבֵּר בִּפְגַם מִשְׁפָּחָה, אֵין לוֹ כַּפָּרָה עוֹלָמִית. וְהִנֵּה הַמְשַׁלֵּחַ לְשׁוֹנוֹ, גַּם עַל הַקְּדוֹשִׁים אֲשֶׁר בָּאָרֶץ הֵמָּה יְדַבֵּר, כִּי עַל מִי לֹא עָבְרָה רָעָתוֹ תָּמִיד! וּכְבָר אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (סנהדרין צ, א): כִּי הָאֶפִּיקוֹרוֹס אֵין לוֹ חֵלֶק לָעוֹלָם הַבָּא:

רט. וְהַחֲמִישִׁי, כִּי לָשׁוֹן הָרָע יָבִיא אֶת בְּעָלָיו לָתֵת אֶת פִּיו לְדַבֵּר אֶל הַשֵּׁם תּוֹעָה, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים עג, ט): שַׁתּוּ בַשָּׁמַיִם פִּיהֶם וּלְשׁוֹנָם תִּהֲלַךְ בָּאָרֶץ. וְאֵין בְּכָל הָעֲבֵרוֹת אֲשֶׁר יַשִּׂיג עָנְשָׁם לְעֹנֶשׁ הַמֵּטִיחַ דְּבָרִים. וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ (ערכין טו, א): עֲשָׂרָה נִסְיוֹנוֹת נִסּוּ אֲבוֹתֵינוּ וּבְכֻלָּם לֹא נִתְחַתֵּם גְּזַר דִּינָם אֶלָּא עַל לָשׁוֹן הָרָע, שֶׁנֶּאֱמַר (במדבר יד, כח): אִם לֹא כַּאֲשֶׁר דִּבַּרְתֶּם בְּאָזְנָי כֵּן אֶעֱשֶׂה לָכֶם. וְנֶאֱמַר (דברים א, לד): וַיִּשְׁמַע יְיָ אֶת קוֹל דִּבְרֵיכֶם וַיִּקְצֹף וַיִּשָּׁבַע לֵאמֹר. וְנֶאֱמַר (מלאכי ב, יז): הוֹגַעְתֶּם יְיָ בְּדִבְרֵיכֶם. וְאָמַר דָּוִד עָלָיו הַשָּׁלוֹם (תהלים נ, טז כ): וְלָרָשָׁע אָמַר אֱלֹהִים מַה לְּךָ לְסַפֵּר חֻקָּי וַתִּשָּׂא בְרִיתִי עֲלֵי פִיךָ וְגוֹ׳, אִם רָאִיתָ גַנָּב וַתִּרֶץ עִמּוֹ וְגוֹ׳, פִּיךָ שָׁלַחְתָּ בְרָעָה וּלְשׁוֹנְךָ תַּצְמִיד מִרְמָה, תֵּשֵׁב בְּאָחִיךָ תְדַבֵּר. הִנֵּה לָמַדְתָּ מִזֶּה, כִּי אֵין הַתּוֹרָה מְגִינָה עַל בַּעַל לָשׁוֹן הָרָע וְעַל הַמְשׁוּמָּד לִגְנוֹב וְלִנְאוֹף, וְכִי אֵינָם רְאוּיִים לַעֲסוֹק בַּתּוֹרָה. וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (סוטה כא, א): דּוֹאֵג כֵּיוָן שֶׁסִּפֵּר לָשׁוֹן הָרָע, אַף חָכְמָתוֹ לֹא עָמְדָה לוֹ וְלֹא הֵגִינָה עָלָיו תּוֹרָתוֹ. וּמַה שֶּׁאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שם): עֲבֵרָה מְכַבָּה מִצְוָה וְאֵין עֲבֵרָה מְכַבָּה תוֹרָה, שֶׁנֶּאֱמַר (משלי ו, כג): כִּי נֵר מִצְוָה וְתוֹרָה אוֹר, עַל הָעוֹבֵר עֲבֵרָה דֶּרֶךְ מִקְרֶה אָמְרוּ, וְלֹא עַל הַפּוֹרֵק עֹל אַזְהָרַת הָעֲבֵרָה מֵעָלָיו:

רי. וְהִתְבּוֹנֵן כַּמָּה יִגְדַּל עֲוֹן בְּנֵי אָדָם הַמְסַפְּרִים לָשׁוֹן הָרָע, הַמְעַט מֵהֶם עֲוֹנָם הַגָּדוֹל כִּי יִכְלוּ שִׂפְתֵיהֶם וְחָשְׂכוּ לְשׁוֹנָם מִדַּבֵּר בְּדִבְרֵי תוֹרָה, עַד כִּי הַשְׁחֵת יַשְׁחִיתוּן לְדַבֵּר בְּלָשׁוֹן הָרָע. וְאָמַר דָּוִד עָלָיו הַשָּׁלוֹם (תהלים קיט, כג): גַּם יָשְׁבוּ שָׂרִים בִּי נִדְבָּרוּ עַבְדְּךָ יָשִׂיחַ בְּחֻקֶּיךָ. פֵּרוּשׁ, הֵם בְּטֵלִים מִלָּשִׂיחַ בְּחֻקֶּיךָ וּמְדַבְּרִים לָשׁוֹן הָרָע

וְנִדְבָּרִים כִּי בְּעוֹד אֲשֶׁר אָשִׂיחַ בְּחֻקֶּיךָ. וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ (ערכין טו, א): מַרְפֵּא לָשׁוֹן הָרָע לְהִנָּצֵל מִמֶּנּוּ, שֶׁיַּעֲסוֹק אָדָם בַּתּוֹרָה, שֶׁנֶּאֱמַר (משלי טו, ד): מַרְפֵּא לָשׁוֹן עֵץ חַיִּים. וְזֶהוּ שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים לט, ב): אֶשְׁמְרָה לְפִי מַחְסוֹם. וּפֵרְשׁוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (מדרש תהלים לט): כִּי הַמַּחְסוֹם הוּא הָעֵסֶק בַּתּוֹרָה:

וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ (ילקוט תהלים תשכא): כְּנֶסֶת יִשְׂרָאֵל בְּקוֹלָהּ אֲהוּבָה וּבְקוֹלָהּ שְׂנוּאָה. בְּקוֹלָהּ אֲהוּבָה, שֶׁנֶּאֱמַר (שיה״ש ב, יד): הַשְׁמִיעִנִי אֶת קוֹלֵךְ כִּי קוֹלֵךְ עָרֵב. וּבְקוֹלָהּ שְׂנוּאָה, שֶׁנֶּאֱמַר (ירמיה יב, ח): נָתְנָה עָלַי בְּקוֹלָהּ עַל כֵּן שְׂנֵאתִיהָ. וְזֶהוּ שֶׁנֶּאֱמַר (משלי יח, כא): מָוֶת וְחַיִּים בְּיַד לָשׁוֹן וְאֹהֲבֶיהָ יֹאכַל פִּרְיָהּ. פֵּרוּשׁ וְאֹהֲבֶיהָ יֹאכַל פִּרְיָהּ, אוֹהֵב הַלָּשׁוֹן וְהוּא הָאִישׁ הֶחָפֵץ לְדַבֵּר תָּמִיד, הָעֵצָה הַנְּכוֹנָה אֵלָיו שֶׁיֹּאכַל פִּרְיָהּ, שֶׁלֹּא יְדַבֵּר בְּדִבְרֵי בַטָּלָה אַךְ בְּדִבְרֵי תוֹרָה חָכְמָה וּמוּסָר, וַהֲבָאַת שָׁלוֹם בֵּין אָדָם לַחֲבֵרוֹ, וּלְהַצְדִּיק הָרַבִּים, וּלְשַׁבֵּחַ הַטּוֹב, וּלְגַנּוֹת אֶת הָרָע, וּלְקַנֵּא אֶל הָאֱמֶת, כִּי זְכֻיּוֹת אֵין קֵץ יוּכַל לִקְנוֹת לְנַפְשׁוֹ בִּלְשׁוֹנוֹ, וְכַאֲשֶׁר הִקְדִּים כִּי חַיִּים בְּיַד לָשׁוֹן:

ריא. וְהִנֵּה כַּת מְסַפְּרֵי לָשׁוֹן הָרָע נֶחְלְקָה לְשִׁשָּׁה חֲלָקִים, הַחֵלֶק הָרִאשׁוֹן, כַּאֲשֶׁר יִתֵּן מוּם בָּאָדָם וְהַמּוּם לֹא יִהְיֶה בּוֹ, וּפְעָמִים כִּי תַּחַת יֹפִי יִתֵּן דֹּפִי. וְהִנֵּה זֶה לִבּוֹ יִקְבֹּץ לוֹ מִדַּת שְׁתֵּי הַכִּתּוֹת הָרָעוֹת, שֶׁהֵם כַּת שַׁקָּרִים וְכַת מְסַפְּרֵי לָשׁוֹן הָרָע. וְהִנֵּה הֻזְהַרְנוּ מִן הַתּוֹרָה שֶׁלֹּא לְקַבֵּל לָשׁוֹן הָרָע, אוּלַי הִנֵּה הוּא שָׁוְא וּדְבַר כָּזָב, שֶׁנֶּאֱמַר (שמות כג, א): לֹא תִשָּׂא שֵׁמַע שָׁוְא:

וְאָמַר שְׁלֹמֹה עָלָיו הַשָּׁלוֹם (משלי יז, ד): מֵרַע מַקְשִׁיב עַל שְׂפַת אָוֶן שֶׁקֶר מֵזִין עַל לְשׁוֹן הַוֹּת. פֵּרוּשׁ, שְׁתֵּי כִתּוֹת מְקַבְּלוֹת לָשׁוֹן הָרָע. הָאַחַת, אִישׁ מֵרַע וּבַעַל זָדוֹן, מִלְּשׁוֹן (ישעיה ט, טז): כִּי כֻלּוֹ חָנֵף וּמֵרַע, כִּי הוּא חוֹשֵׁד בַּכְּשֵׁרִים וְאוֹהֵב לִמְצֹא פְּגַם וְאָשָׁם עַל חֲבֵרוֹ וְקָלוֹן עַל כְּבוֹדוֹ. וְהָיָה כְּשָׁמְעוֹ כִּי יַגִּיד עָלָיו רֵעוֹ לָשׁוֹן הָרָע, זְדוֹן לִבּוֹ הִשִּׁיאוֹ לְהַאֲמִין כִּי הַדְּבָרִים כֵּנִים. וְהַכַּת הַשֵּׁנִית, אִישׁ שֶׁקֶר גַּם הוּא מַאֲזִין וּמַאֲמִין עַל לְשׁוֹן הַוֹּת, כִּי אַחֲרֵי אֲשֶׁר לֹא יִרְחַק מִדְּבַר שֶׁקֶר, לֹא יָחוּשׁ אִם תְּקַבֵּל נַפְשׁוֹ כָּזָב וְאִם תִּשָּׂא שֵׁמַע שָׁוְא, עַל כֵּן יְמַהֵר לְקַבֵּל לָשׁוֹן הָרָע. שֶׁקֶר מֵזִין, כְּמוֹ אִישׁ שֶׁקֶר. וְכֵן (ירמיה ט, ה): שִׁבְתְּךָ בְּתוֹךְ מִרְמָה, בְּתוֹךְ אַנְשֵׁי מִרְמָה. וְכֵן (תהלים קט, ד): וַאֲנִי תְפִלָּה, אִישׁ תְּפִלָּה:

ריב. וְדַע, כִּי כַּאֲשֶׁר יוֹדֶה הַשּׁוֹמֵעַ עַל לָשׁוֹן הָרָע, אַחַת דָּתוֹ וּמְנַת מִדָּיו עִם הַמְסַפֵּר לָשׁוֹן הָרָע, כִּי יֹאמְרוּ אָמוֹר, הִנֵּה קִבְּלוּ הַשּׁוֹמְעִים אֶת הַדָּבָר וְאוֹת הוּא כִּי הִנֵּה אֱמֶת הִנֵּה נָכוֹן. גַּם אִם הִטָּה אֹזֶן הַשּׁוֹמֵעַ וְהֶרְאָה אֶת נַפְשׁוֹ כְּמַקְשִׁיב קֶשֶׁב וּמַאֲמִין לַדְּבָרִים הָהֵם בִּפְנֵי בְנֵי אָדָם, גַּם זֶה עוֹזֵר לְרָעָה וְגוֹרֵם קָלוֹן לַחֲבֵרוֹ וּמְחַזֵּק יְדֵי

הַמֵּבִיא אֶת דִּבָּתוֹ רָעָה אֶל הַבְּרִיּוֹת. וְאָמַר שְׁלֹמֹה עָלָיו הַשָּׁלוֹם (משלי כה, כג): רוּחַ צָפוֹן תְּחוֹלֵל גָּשֶׁם וּפָנִים נִזְעָמִים לְשׁוֹן סָתֶר. פֵּרוּשׁ, כַּאֲשֶׁר רוּחַ צָפוֹן תְּפַזֵּר הֶעָבִים וְתִמְנַע הַגֶּשֶׁם, כֵּן פָּנִים נִזְעָמִים יִמְנְעוּ לָשׁוֹן הָרָע, כִּי בִרְאוֹת הַמַּגִּיד אֶת פְּנֵי הַשּׁוֹמֵעַ וְהִנָּם זוֹעֲפִים, יֶחְדַּל קוֹל הֲמוֹן גֶּשֶׁם דְּבָרָיו. אֲבָל אִם יִרְאֶה כִּי הַשּׁוֹמֵעַ יִשְׁמַע לוֹ, יִשְׁתֶּה כַמַּיִם עַוְלָה וְלֹא יַחְשׂוֹךְ פִּיו מִשְּׁקָרָיו, וְהָיָה כָזֶה יוֹם מָחָר, כִּי יִשְׁנֶה בְאִוַּלְתּוֹ לְסַפֵּר תָּמִיד לְשׁוֹן שֶׁקֶר, וְשָׁב לְשׁוֹנוֹ אַחַר גֶּשֶׁם כְּזָבָיו. תְּחוֹלֵל, מִלְּשׁוֹן חֲלִילָה. וְכֵן (במדבר ל, ג): לֹא יַחֵל דְּבָרוֹ, לֹא יְבַטֵּל. וְכֵן (בראשית ד, כו): אָז הוּחַל לִקְרֹא, אָז נִמְנָע:

ריג. עוֹד אָמַר שְׁלֹמֹה עָלָיו הַשָּׁלוֹם (משלי כו, כח): לְשׁוֹן שֶׁקֶר יִשְׂנָא דַכָּיו. פֵּרוּשׁ, הָאִישׁ הֶעָנָיו וְדַכָּא וּשְׁפַל רוּחַ, יִשְׂנָא אֶת לְשׁוֹן שֶׁקֶר, לֹא יֹאבֶה לוֹ וְלֹא יִשְׁמַע אֵלָיו, כִּי הֶעָנָיו חָפֵץ בִּיקַר הַבְּרִיּוֹת וְצַר לוֹ עַל בָּשְׁתָּם וּקְלוֹנָם. וָ״ו דַּכָּיו בִּמְקוֹם הֵ״א הַשֹּׁרֶשׁ כְּוָ״ו עָנָיו. וְיֵשׁ מְפָרְשִׁים, בַּעַל לְשׁוֹן שֶׁקֶר יִשְׂנָא מְדַכָּיו וּמוֹכִיחָיו וְלֹא יוֹסִיף לְהָבִיא אֲלֵיהֶם דִּבַּת בְּנֵי אָדָם רָעָה. וְהִנֵּה הֻזְהַרְנוּ בְּמָה שֶּׁכָּתוּב (שמות כג, א): לֹא תִשָּׂא שֵׁמַע שָׁוְא, שֶׁלֹּא נַאֲמִין בְּלִבֵּנוּ סִפּוּר לָשׁוֹן הָרָע לְהַחֲזִיק בְּמַחֲשַׁבְתֵּנוּ כִּי הַדְּבָרִים אֱמֶת, וּלְהַבְזוֹת בְּעֵינֵינוּ אֶת מִי שֶׁנֶּאֶמְרוּ עָלָיו:

ריד. הַחֵלֶק הַשֵּׁנִי, הַמְסַפֵּר לָשׁוֹן הָרָע וְיִרְחַק בּוֹ מִדְּבַר שָׁקֶר. וְאֶל זֶה כִּוְּנוּ בְּאָמְרָם כַּת מְסַפְּרֵי לָשׁוֹן הָרָע, אַף עַל פִּי שֶׁאֵינָם מִן הַכַּת שֶׁל שַׁקָּרִים. וְהִנֵּה אִם יַזְכִּיר אָדָם לַחֲבֵרוֹ בֵּינוֹ לְבֵין עַצְמוֹ מַעֲשֵׂה אֲבוֹתָיו הָרָעִים, הִנֵּה הוּא עוֹבֵר עַל מַה שֶּׁכָּתוּב בַּתּוֹרָה (ויקרא כה, יז): וְלֹא תוֹנוּ אִישׁ אֶת עֲמִיתוֹ, בְּאוֹנָאַת דְּבָרִים דִּבֶּר הַכָּתוּב כְּמוֹ שֶׁהִקְדַּמְנוּ, וְנֶאֱמַר (יחזקאל יח, כ): בֵּן לֹא יִשָּׂא בַּעֲוֹן הָאָב. וְאִם יַכְלִימֵהוּ עַל מַעֲשֵׂה אֲבוֹתָיו בִּפְנֵי אֲחֵרִים, עַל זֶה אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ (ב״מ נח, ב): כִּי הַמַּלְבִּין פְּנֵי חֲבֵרוֹ בָּרַבִּים, מִן הַיּוֹרְדִים לְגֵיהִנָּם וְאֵינָם עוֹלִים. וְאִם יְסַפֵּר וְיוֹדִיעַ אֶת תּוֹעֲבוֹת אֲבוֹתָיו בִּפְנֵי בְנֵי אָדָם שֶׁלֹּא בְּפָנָיו לְהַבְאִישׁ אֶת רֵיחוֹ וּלְהַבְזוֹתוֹ בְּעֵינֵי בְנֵי עַמּוֹ, עַל זֶה אָמְרוּ אֲשֶׁר כַּת מְסַפֶּרֶת לָשׁוֹן הָרָע, אֵין מְקַבֶּלֶת פְּנֵי הַשְּׁכִינָה. וְכֵן אִם הָיָה בַּעַל תְּשׁוּבָה וְהוּא מְסַפֵּר עָלָיו עֲוֹנוֹת רִאשׁוֹנִים:

רטו. וְדַע, כִּי אִם יִרְאֶה אִישׁ כִּי עָבַר חֲבֵרוֹ עַל דְּבַר תּוֹרָה בַּסֵּתֶר וְהוּא גִלָּה עַל חַטֹּאתָיו עַל שַׁעַר בַּת רַבִּים, אָשֹׁם אָשַׁם עַל זֶה, כִּי אוּלַי הַחוֹטֵא הַהוּא שָׁב מִדַּרְכּוֹ הָרָעָה, וִיגוֹנָיו בְּרַעְיוֹנָיו, וְלֵב יוֹדֵעַ מָרַת נַפְשׁוֹ. וְלֹא נָכוֹן לְגַלּוֹתָם זוּלָתִי לְחָכָם צָנוּעַ אֲשֶׁר לֹא יְסַפֵּר לְיֶתֶר הֶהָמוֹן, רַק הַרְחֵק יַרְחִיק מֵחֶבְרָתוֹ עַד אֲשֶׁר יִוָּדַע אֵלָיו כִּי שָׁב מִדַּרְכּוֹ הָרָעָה. וְאִם הַחוֹטֵא תַּלְמִיד חָכָם וְאִישׁ יְרֵא חֵטְא, רָאוּי לַחְשׁוֹב עָלָיו כִּי

בֶּאֱמֶת עָשָׂה תְשׁוּבָה, וְאִם יִתְקְפוֹ יִצְרוֹ פַּעַם אַחַת, נַפְשׁוֹ מָרָה לוֹ אַחֲרֵי כֵן:

רטז. וְהַמְסַפֵּר לָשׁוֹן הָרָע, שְׁתַּיִם הֵנָּה קוֹרְאוֹתָיו, הַנֵּזֶק וְהַבֹּשֶׁת אֲשֶׁר יִגְרוֹם לַחֲבֵרוֹ, וּבְחִירָתוֹ לְחַיֵּב וּלְהַרְשִׁיעַ אֶת חֲבֵרָיו, וְשִׂמְחָתוֹ לְאֵידָם. וְעַל צַד אֶחָד יִגְדַּל עֲוֹן הַמְסַפֵּר לָשׁוֹן הָרָע עַל דְּבַר אֱמֶת מִן הַמְסַפֵּר עַל דְּבַר שֶׁקֶר, כִּי יַאֲמִין הָעָם בְּסַפְּרוֹ עַל חֲבֵרוֹ דְּבָרִים כֵּנִים, וְיַעֲלֶה בָאְשׁוֹ לִפְנֵיהֶם, וְיִהְיֶה לָבוּז בְּעֵינֵיהֶם, אַחַר אֲשֶׁר נִחַם עַל רָעָתוֹ וְנִסְלַח לוֹ מֵחַטֹּאתָיו:

ריז. וְאָמַר שְׁלֹמֹה עָלָיו הַשָּׁלוֹם (משלי יד, ט י): אֱוִלִים יָלִיץ אָשָׁם וּבֵין יְשָׁרִים רָצוֹן, לֵב יוֹדֵעַ מָרַת נַפְשׁוֹ וּבְשִׂמְחָתוֹ לֹא יִתְעָרַב זָר. פֵּרוּשׁ, הָאֱוִיל יָלִיץ חוֹבָה, כִּי יְחַפֵּשׂ מוּמֵי בְנֵי אָדָם וְאַשְׁמָתָם, וְיִתֵּן בָּהֶם דֹּפִי וּפְגָם, וְלֹא יְדַבֵּר לְעוֹלָם בְּשֶׁבַח וְדָבָר טוֹב הַנִּמְצָא בָם. וְהַמָּשָׁל עַל זֶה, כִּי הַזְּבוּבִים לְעוֹלָם בָּאוּ וְנָחוּ כֻלָּם עַל מְקוֹמוֹת הַלִּכְלוּךְ. וְאָמַר אֱוִלִים יָלִיץ לְשׁוֹן יָחִיד, עַל כָּל אֶחָד וְאֶחָד מִן הָאֱוִילִים, כְּמוֹ (בראשית מט, כב): בָּנוֹת צָעֲדָה עֲלֵי שׁוּר. וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ (קידושין ע, א): כָּל הַפָּסוּל, פּוֹסֵל וְאֵינוֹ מְדַבֵּר בְּשִׁבְחוֹ שֶׁל עוֹלָם, וְדַרְכּוֹ לִפְסוֹל בְּנֵי אָדָם בְּמוּמוֹ. וּבֵין יְשָׁרִים רָצוֹן, כִּי דֶּרֶךְ הַיְשָׁרִים לְכַסּוֹת עַל כָּל פְּשָׁעִים וּלְשַׁבֵּחַ הָאָדָם כִּי נִמְצָא בוֹ דָּבָר טוֹב. וְזָכְרוּ בַמּוּסָר, כִּי אָדָם אֶחָד וְחָכָם עָבְרוּ עַל הַנְּבֵלָה. אָמַר הָאָדָם, כַּמָּה מְסְרַחַת נְבֵלָה זוֹ! אָמַר הֶחָכָם, כַּמָּה לְבָנִים שִׁנֶּיהָ!:

וְאָמַר אַחֲרֵי זֶה, לֵב יוֹדֵעַ מָרַת נַפְשׁוֹ. וְכָל חָכָם יוֹדֵעַ כִּי לֹא הֵבִיא שְׁלֹמֹה בְּתוֹךְ הַמּוּסָרִים הַנִּבְחָרִים דְּבָרִים אֵין בָּם מוֹעִיל, אֲבָל בָּא הָעִנְיָן עַל דְּבַר הַפָּסוּק הָרִאשׁוֹן לְהַגִּיד רָעַת הָאֱוִיל הַמֵּלִיץ אָשָׁם, כִּי יִתָּכֵן שֶׁהַחוֹטֵא שָׁב מִדַּרְכּוֹ וְנַפְשׁוֹ מָרָה לוֹ, וְאֵין יוֹדֵעַ מָרַת נֶפֶשׁ הָאָדָם וְלֹא שִׂמְחָתוֹ זוּלָתוֹ, וְהוּא נְשׂוּא עָוֹן, כִּי עִקַּר הַתְּשׁוּבָה לְפִי מְרִירוּת הַלֵּב. עַל כֵּן יֶחֱטָא וְאָשֵׁם הָאֱוִיל הַמַּזְכִּיר עֲוֹנוֹ:

ריח. וְעָלֶיךָ לָדַעַת, כִּי עֹנֶשׁ הָאֱוִיל הַמֵּלִיץ אָשָׁם, אֵינֶנּוּ זוּלָתִי כִּי יִתֵּן דֹּפִי בְּאִישׁ יְרֵא חֵטְא אֲשֶׁר יִתְקְפוֹ יִצְרוֹ וְיַעֲבוֹר וְאָשֵׁם, כִּי מִנְהָגוֹ וְדַרְכּוֹ לְהִתְחָרֵט עַל חֲטָאָיו, וְכָל שֶׁכֵּן אִם נוֹדַע הַדָּבָר כִּי חָזַר בִּתְשׁוּבָה. אֲבָל הָאִישׁ אֲשֶׁר תֵּדַע וּבָחַנְתָּ אֶת דַּרְכּוֹ כִּי אֵין פַּחַד אֱלֹהִים לְנֶגֶד עֵינָיו וְתָמִיד יִתְיַצֵּב עַל דֶּרֶךְ לֹא טוֹב, מִצְוָה לְסַפֵּר בִּגְנוּתוֹ וּלְגַלּוֹת עַל חַטֹּאתָיו, וּלְהַבְאִישׁ בַּעֲלֵי עֲבֵרוֹת בְּעֵינֵי בְנֵי אָדָם, וּלְמַעַן תִּגְעַל נֶפֶשׁ הַשּׁוֹמְעִים אֶת הַמַּעֲשִׂים הָרָעִים. וְנֶאֱמַר (משלי כט, כז): תּוֹעֲבַת צַדִּיקִים אִישׁ עָוֶל. וְנֶאֱמַר (שם ח, יג): יִרְאַת יְיָ שְׂנֹאת רָע. וְאָמְרוּ (סנהדרין נב, א): רָשָׁע בֶּן צַדִּיק, מֻתָּר לִקְרוֹתוֹ רָשָׁע בֶּן רָשָׁע. צַדִּיק בֶּן רָשָׁע, מֻתָּר לִקְרוֹתוֹ צַדִּיק בֶּן צַדִּיק:

וְהִנֵּה כִּי תִרְאֶה אָדָם אֲשֶׁר יְדַבֵּר דָּבָר אוֹ יַעֲשֶׂה מַעֲשֶׂה וְיֵשׁ לִשְׁפֹּט דְּבָרוֹ וּמַעֲשֵׂהוּ לְצַד (טוֹבָה) [חוֹבָה] וּלְצַד הַזְּכוּת, אִם הָאִישׁ הַהוּא יְרֵא אֱלֹהִים, נִתְחַיַּבְתָּ לָדוּן אוֹתוֹ לְכַף זְכוּת עַל דֶּרֶךְ אֱמֶת, גַּם כִּי יִהְיֶה הַדָּבָר קָרוֹב וְנוֹטֶה יוֹתֵר אֵצֶל הַדַּעַת לְכַף חוֹבָה. וְאִם הוּא מִן הַבֵּינוֹנִים אֲשֶׁר יִזָּהֲרוּ מִן הַחֵטְא וּפְעָמִים יִכָּשְׁלוּ בוֹ, יֵשׁ עָלֶיךָ לְהַטּוֹת הַסָּפֵק וּלְהַכְרִיעוֹ לְכַף הַזְּכוּת, כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שבת קכז, ב): הַדָּן אֶת חֲבֵרוֹ לְכַף זְכוּת, הַמָּקוֹם יְדִינֵהוּ לְכַף זְכוּת, וְהִיא מִצְוַת עֲשֵׂה מִן הַתּוֹרָה, שֶׁנֶּאֱמַר (ויקרא יט, טו): בְּצֶדֶק תִּשְׁפֹּט עֲמִיתֶךָ. וְאִם הַדָּבָר נוֹטֶה לְכַף חוֹבָה, יִהְיֶה הַדָּבָר אֶצְלְךָ כְּמוֹ סָפֵק וְאַל תַּכְרִיעֵהוּ לְכַף חוֹבָה. וְאִם הָאִישׁ הַהוּא רֹב מַעֲשָׂיו לְרַע אוֹ בְחַנְתּוֹ כִּי אֵין יִרְאַת אֱלֹהִים בִּלְבָבוֹ, תַּכְרִיעַ מַעֲשָׂיו וּדְבָרָיו לְכַף חוֹבָה, שֶׁנֶּאֱמַר (משלי כא, יב): מַשְׂכִּיל צַדִּיק לְבֵית רָשָׁע מְסַלֵּף רְשָׁעִים לָרָע. וּכְבָר הִקְדַּמְנוּ לְךָ פֵּרוּשׁוֹ:

ריט. וְאָמַר שְׁלֹמֹה עָלָיו הַשָּׁלוֹם (משלי כד, כח כט): אַל תְּהִי עֵד חִנָּם בְּרֵעֶךָ וַהֲפִתִּיתָ בִּשְׂפָתֶיךָ, אַל תֹּאמַר כַּאֲשֶׁר עָשָׂה לִי כֵּן אֶעֱשֶׂה לּוֹ אָשִׁיב לָאִישׁ כְּפָעֳלוֹ. פֵּרוּשׁ, לֹא הֻצְרַךְ לְהַזְהִיר לֵאמֹר אַל תְּהִי עֵד שֶׁקֶר, אֲבָל אָמַר אַל תְּהִי עֵד חִנָּם. כִּי, אִם נוֹקֵשׁ רֵעֲךָ בְּחֵטְא, אַל תָּעִיד עָלָיו וְאַל תְּגַלֶּה עַל חֶטְאוֹ חִנָּם לְלֹא תוֹכַחַת. כִּי הָאָמְנָם אִם גָּזַל הָאָדָם אוֹ עָשַׁק אֶת עֲמִיתוֹ, חַיָּב לְהָעִיד עַל זֶה כְּדֵי שֶׁיָּשִׁיב הַגְּזֵלָה אֲשֶׁר גָּזַל עַל פִּי שְׁנַיִם עֵדִים. וְאִם אֵין שָׁם זוּלָתִי עֵד אֶחָד, שְׁבוּעָה תִּהְיֶה בֵּין שְׁנֵיהֶם. אֲבָל אִם רָאָה כִּי נִכְשַׁל חֲבֵרוֹ בִּדְבַר עֶרְוָה אוֹ בְּאַחַת מִן הָעֲבֵרוֹת, אֵין רָאוּי שֶׁיָּעִיד עַל זֶה חִנָּם, רְצוֹנוֹ לוֹמַר לְלֹא תוֹכַחַת, גַּם כִּי יֵשׁ אִתּוֹ עֵד שֵׁנִי לְהָקִים דָּבָר. וְאִם הַחוֹטֵא יְרֵא חֵטְא, רָאוּי לוֹ לְדַבֵּר אֶל לִבּוֹ כִּי בֶאֱמֶת עָשָׂה תְּשׁוּבָה. גַּם רָאוּי שֶׁיִּירָא לְנַפְשׁוֹ וְיֹאמַר בְּלִבּוֹ, אַחֲרֵי כִּי הָאִישׁ יְרֵא שָׁמַיִם, אוּלַי זְכֻיּוֹתָיו מְרֻבּוֹת מֵעֲוֹנוֹתָיו. וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ (קידושין לט, ב), כִּי הָאִישׁ אֲשֶׁר זְכֻיּוֹתָיו מְרֻבּוֹת מֵעוֹנוֹתָיו, הִנֵּה הוּא מֵעֲדַת צַדִּיקִים:

אָמְנָם אִם הַחוֹטֵא הוּא מִן הָאֱוִילִים אֲשֶׁר מִשְׁפָּטָם לִשְׁנוֹת בְּאִוַּלְתָּם, טוֹב כִּי יַגִּידוּ אֶל הַשּׁוֹפְטִים לְיַסְּרוֹ לְהַפְרִישׁוֹ מִן הָאִסּוּר. אֲבָל אִם הוּא עֵד אֶחָד, לֹא טוֹב הֱיוֹת הָאָדָם לְבַדּוֹ מֵעִיד עַל חֲבֵרוֹ, כִּי עֵדוּתוֹ חִנָּם, לְפִי שֶׁאֵין סוֹמְכִים עָלָיו, שֶׁנֶּאֱמַר (דברים יט, טו): לֹא יָקוּם עֵד אֶחָד בְּאִישׁ לְכָל עָוֹן וּלְכָל חַטָּאת. לָכֵן, מוֹצִיא שֵׁם רָע יֵחָשֵׁב. וּמִלַּת וַהֲפִתִּיתָ, כְּמוֹ וְהֲפִתּוּתָ בְּשֶׁקֶל הַסִּבּוֹת. רְצוֹנוֹ לוֹמַר, כִּי בִשְׂפָתֶיךָ אַתָּה טוֹחֵן פָּנָיו מֵרֹב כְּלִמָּתוֹ בְּגַלּוֹתְךָ מִסְתַּר עֲוֹנוֹ:

וְאָמַר אַחֲרֵי כֵן, אַל תֹּאמַר כַּאֲשֶׁר עָשָׂה לִי כֵּן אֶעֱשֶׂה לּוֹ, כִּי אִם גִּלָּה עַל חֶטְאֲךָ, לֹא תִקּוֹם וְלֹא תִטּוֹר לַעֲשׂוֹת לוֹ כַּאֲשֶׁר עָשָׂה לָךְ. וְזֶה מוּסָר נִכְבָּד וּמֵעִקָּרֵי הַיִּרְאָה. וְאִם

הַחוֹטֵא אִישׁ אֲשֶׁר אֵינֶנּוּ יָרֵא מִלִּפְנֵי הָאֱלֹהִים, כְּמוֹ הַפּוֹרֵק מֵעָלָיו עֹל מַלְכוּת שָׁמַיִם וְאֵינוֹ נִזְהָר מֵעֲבֵרָה אַחַת אֲשֶׁר כָּל שַׁעַר עַמּוֹ יוֹדֵעַ כִּי הִיא עֲבֵרָה, מֻתָּר לְהַכְלִימוֹ וּלְסַפֵּר בִּגְנוּתוֹ. כָּךְ אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ (ב״מ נט, א): (ויקרא כה, יז): וְלֹא תוֹנוּ אִישׁ אֶת עֲמִיתוֹ, עַם שֶׁאִתְּךָ בַּתּוֹרָה וּבַמִּצְוֹת, אַל תּוֹנֵהוּ בִּדְבָרִים. וַאֲשֶׁר לֹא שָׁת לִבּוֹ אֶל דְּבַר הַשֵּׁם, מֻתָּר לְהַכְלִימוֹ בְּמַעֲלָלָיו וּלְהוֹדִיעַ תּוֹעֲבוֹתָיו וְלִשְׁפּוֹךְ בּוּז עָלָיו. וְעוֹד אָמְרוּ (יומא פו, ב): מְפַרְסְמִין אֶת הַחֲנֵפִים מִפְּנֵי חִלּוּל הַשֵּׁם. אֲבָל אִם נִכְשַׁל בְּחֵטְא עַל דֶּרֶךְ מִקְרֶה וְרֹב הַיָּמִים דַּרְכּוֹ לְהִשְׁתַּמֵּר מֵעֲוֹנוֹ, אֵין לְגַלּוֹת עַל חֶטְאוֹ כַּאֲשֶׁר בֵּאַרְנוּ.

וְיִתָּכֵן לְפָרֵשׁ, אַל תְּהִי עֵד חִנָּם בְּרֵעֶךָ לְהָעִיד עָלָיו עַל עֲבֵרוֹת אֲשֶׁר גַּם אַתָּה חָלִיתָ בָּהֶן כָּמוֹהוּ. עַל כֵּן יִקָּרֵא, רֵעֵהוּ, וְיוֹרֶה עַל זֶה אָמְרוֹ אַחֲרֵי כֵן, אַל תֹּאמַר כַּאֲשֶׁר עָשָׂה לִי כֵּן אֶעֱשֶׂה לוֹ. כִּי אַף עַל פִּי שֶׁהִיא מִצְוָה לְפַרְסֵם אֶת הַחוֹטְאִים בְּנַפְשׁוֹתָם וְאֶת הַחֲנֵפִים, אֲבָל הַחוֹטֵא אִם לְאִישׁ כָּמוֹהוּ רִשְׁעוֹ וּלְבֶן אָדָם חַטֹּאתָיו, אֵין לוֹ לְפַרְסְמוֹ, כִּי אֵין כַּוָּנָתוֹ בְּגַלּוֹתוֹ מִסְתָּרָיו לְטוֹבָה, כִּי אִם לִשְׂמוֹחַ לְאֵיד. וְהַשֵּׁנִית, כִּי אֵיךְ בּוֹשׁ לֹא יֵבוֹשׁ לְהַזְכִּיר עַל זוּלָתוֹ דֹּפִי הַמַּעֲשִׂים הָהֵם וְהוּא אוֹחֵז בָּהֶם. וְנֶאֱמַר (הושע א, ד): וּפָקַדְתִּי אֶת דְּמֵי יִזְרְעֶאל עַל בֵּית יֵהוּא. הִנֵּה כִּי אַף עַל פִּי שֶׁעָשָׂה יֵהוּא מִצְוָה בְּהַכְרִיתוֹ בֵּית אַחְאָב, נָשָׂא עֲוֹנוֹ, כִּי גַם הוּא הָיָה רַב פֶּשַׁע:

רכ. וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ (פסחים קיג, ב): כִּי הַמֵּעִיד יְחִידִי עַל חֲבֵרוֹ בִּדְבַר עֲבֵרָה, מַלְקִין אוֹתוֹ מַכַּת מַרְדּוּת, אַךְ יוּכַל לְגַלּוֹת הַדָּבָר בְּהַצְנֵעַ לְרַבּוֹ וּלְאִישׁ סוֹדוֹ אִם יֵדַע כִּי יַאֲמִינוּ דְּבָרָיו כְּדִבְרֵי שְׁנֵי עֵדִים. וְאִם יֵשׁ עֵד שֵׁנִי עִמּוֹ, יִשְׁמְעוּ הַשּׁוֹפְטִים דִּבְרֵיהֶם לְיַסֵּר הַחוֹטֵא בְּהַצְנֵעַ. וְלֹא יַלְבִּינוּ פָּנָיו בָּרַבִּים, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (ויקרא יט, יז): הוֹכֵחַ תּוֹכִיחַ אֶת עֲמִיתֶךָ וְלֹא תִשָּׂא עָלָיו חֵטְא:

רכא. וְדַע כִּי בִדְבָרִים שֶׁבֵּין אָדָם לַחֲבֵרוֹ, כְּמוֹ גָּזֵל וְעֹשֶׁק וְנֶזֶק וְצַעַר וּבֹשֶׁת וְאוֹנָאַת דְּבָרִים, יָכוֹל לְסַפֵּר הַדְּבָרִים לִבְנֵי אָדָם. גַּם הַיָּחִיד אֲשֶׁר יִרְאֶה יַגִּיד, כְּדֵי לַעֲזוֹר לַאֲשֶׁר אָשַׁם לוֹ וּלְקַנֵּא לֶאֱמֶת. וְהִנֵּה אָמְרָה הַתּוֹרָה שֶׁיָּעִיד עֵד אֶחָד בְּבֵית דִּין עַל תְּבִיעַת מָמוֹן לְחַיֵּב אֶת הַנִּתְבָּע שְׁבוּעָה, אָמְנָם יֵשׁ עָלָיו לְהוֹכִיחַ אֶת הָאִישׁ תְּחִלָּה:

רכב. הַחֵלֶק הַשְּׁלִישִׁי, הוֹלֵךְ רָכִיל. וְהֻזְהַרְנוּ עַל זֶה מִן הַתּוֹרָה, שֶׁנֶּאֱמַר (שם שם, טז): לֹא תֵלֵךְ רָכִיל בְּעַמֶּיךָ. וְגַם זֶה נִקְרָא לָשׁוֹן הָרָע, וְהוּא בִּכְלָל כַּת מְסַפְּרֵי לָשׁוֹן הָרָע, כְּמוֹ שֶׁזָּכְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה עַל דּוֹאֵג הָאֲדוֹמִי שֶׁהָיָה בַּעַל לָשׁוֹן הָרָע כִּי הִגִּיד לְשָׁאוּל וַיֹּאמֶר לוֹ, בָּא דָוִד אֶל בֵּית אֲחִימֶלֶךְ. וְנֵזֶק הָרְכִילוּת חָדַל לִסְפּוֹר כִּי אֵין מִסְפָּר, כִּי הוּא מַרְבֶּה שִׂנְאָה בָּעוֹלָם וּמַכְשִׁיל אֶת בְּנֵי אָדָם לַעֲבוֹר עַל מַה שֶּׁכָּתוּב

בַּתּוֹרָה (שם שם, יז): לֹא תִשְׂנָא אֶת אָחִיךָ בִּלְבָבֶךָ. וְהִנֵּה הָעוֹלָם קַיָּם עַל הַשָּׁלוֹם, וּמִפְּנֵי הַשִּׂנְאָה נְמוֹגִים אֶרֶץ וְכָל יוֹשְׁבֶיהָ, כַּאֲשֶׁר הִקְדַּמְנוּ:

וּפְעָמִים רַבּוֹת יִתֵּן הָרָכִיל חֶרֶב בְּיַד חֲבֵרוֹ לַהֲרוֹג אֶת רֵעֵהוּ, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב (יחזקאל כב, ט): אַנְשֵׁי רָכִיל הָיוּ בָךְ לְמַעַן שְׁפָךְ דָּם. וְנֶאֱמַר (ירמיה ו, כח): כֻּלָּם סָרֵי סוֹרְרִים הֹלְכֵי רָכִיל נְחשֶׁת וּבַרְזֶל כֻּלָּם מַשְׁחִיתִם הֵמָּה. וְקָרְאוּ רַבּוֹתֵינוּ (פאה ירושל׳ פ״א, ה״א): אֶת הָרְכִילוּת, לְשׁוֹן שְׁלִישִׁי, מִפְּנֵי שֶׁהוּא הוֹרֵג שְׁלשָׁה, הָאוֹמְרוֹ, וְהַמְקַבְּלוֹ, וּמִי שֶׁנֶּאֱמַר עָלָיו. כְּמוֹ שֶׁיָּדַעְתָּ מֵעִנְיַן דּוֹאֵג שֶׁנִּטְרַד בְּסִבַּת הָרְכִילוּת, וְנֶהֶרְגוּ הַכֹּהֲנִים, וְנֶעֱנַשׁ שָׁאוּל אֲשֶׁר קִבֵּל אֶת הָרְכִילוּת:

רכג. וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (נדה סא, א): עַל עִנְיַן הָרְכִילוּת, אַף עַל פִּי שֶׁאָסוּר לְקַבְּלוֹ וְלִשְׂנֹא אֶת חֲבֵרוֹ בִּגְלָלוֹ, אֲבָל אַל יְהִי בָז לַדָּבָר, אַךְ אֶת נַפְשׁוֹ יִשְׁמוֹר וְיָחוּשׁ לַדְּבָרִים. וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (פאה ירושלמי פ״א, ה״א): דּוֹרוֹ שֶׁל שָׁאוּל הָיוּ בָהֶם דֵּילָטוֹרִין כְּמוֹ דּוֹאֵג וְהַזִּיפִים, וְעַל יְדֵי כֵן הָיוּ יוֹרְדִין לַמִּלְחָמָה וְנוֹפְלִים. דּוֹרוֹ שֶׁל אַחְאָב לֹא הָיוּ בָהֶם דֵּילָטוֹרִין, כְּמוֹ שֶׁיָּדַעְתָּ מֵעִנְיַן הַנְּבִיאִים שֶׁהָיוּ מִתְחַבְּאִים מִפְּנֵי אִיזֶבֶל, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב (מ״א יח, כב): אֲנִי נוֹתַרְתִּי נָבִיא לַיְיָ לְבַדִּי. וְעוֹבַדְיָה הֶחְבִּיא מֵהֶם מֵאָה נְבִיאִים וְלֹא גִלָּה אָדָם כִּי יֵשׁ נָבִיא בְּיִשְׂרָאֵל זוּלָתִי אֵלִיָּהוּ, וְעַל יְדֵי כֵן הָיוּ יוֹרְדִין לַמִּלְחָמָה וְנוֹצְחִים, אַף עַל פִּי שֶׁהָיָה אַחְאָב עוֹבֵד עֲבוֹדָה זָרָה:

רכד. וְהַמְּסַכְסֵךְ אַחִים וְאוֹהֲבִים וּמֵבִיא שִׂנְאָה בֵּינֵיהֶם, קָשֶׁה מִכָּל חֶלְקֵי לָשׁוֹן הָרָע, שֶׁנֶּאֱמַר (משלי ו, יט): וּמְשַׁלֵּחַ מְדָנִים בֵּין אַחִים. וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ (ויק״ר מצורע טז, א): כִּי הַשְּׁבִיעִית קָשָׁה מִכֻּלָּן, כַּאֲשֶׁר הִקְדַּמְנוּ לְךָ בְּשַׁעֲרֵי יִרְאַת חֵטְא:

רכה. וְחַיָּב הָאָדָם לְהַסְתִּיר הַסּוֹד אֲשֶׁר יְגַלֶּה אֵלָיו חֲבֵרוֹ דֶּרֶךְ סֵתֶר אַף עַל פִּי שֶׁאֵין בְּגִלּוּי הַסּוֹד הַהוּא עִנְיַן רְכִילוּת, כִּי יֵשׁ בְּגִלּוּי הַסּוֹד נֵזֶק לְבַעְלָיו וְסִבָּה לְהָפֵר מַחֲשַׁבְתּוֹ, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (משלי טו, כב): הָפֵר מַחֲשָׁבוֹת בְּאֵין סוֹד. וְהַשֵּׁנִית, כִּי מְגַלֶּה הַסּוֹד, אַךְ יֵצֵא מִגֶּדֶר הַצְּנִיעוּת, וְהִנֵּה הוּא מַעֲבִיר עַל דַּעַת בַּעַל הַסּוֹד. וְאָמַר שְׁלֹמֹה עָלָיו הַשָּׁלוֹם (שם כ, יט): גּוֹלֶה סוֹד הוֹלֵךְ רָכִיל. רְצוֹנוֹ לוֹמַר, אִם תִּרְאֶה אִישׁ שֶׁאֵינֶנּוּ מוֹשֵׁל בְּרוּחוֹ לִשְׁמוֹר לְשׁוֹנוֹ מִגִּלּוּי הַסּוֹד, אַף עַל פִּי שֶׁאֵין בְּמַחְשׂוֹף הַסּוֹד הַהוּא עִנְיַן רְכִילוּת בֵּין אָדָם לַחֲבֵרוֹ, תְּבִיאֵהוּ הַמִּדָּה הַזֹּאת לִהְיוֹת הוֹלֵךְ רָכִיל שֶׁהוּא מֵאַרְבַּע כִּתּוֹת הָרָעוֹת, אַחֲרֵי אֲשֶׁר אֵין שְׂפָתָיו בִּרְשׁוּתוֹ לְשָׁמְרָן. עוֹד אָמַר (שם יא, יג): הוֹלֵךְ רָכִיל מְגַלֶּה סוֹד. רְצוֹנוֹ לוֹמַר, אַל תַּפְקִיד סוֹדְךָ לְמִי שֶׁהוֹלֵךְ רָכִיל, כִּי אַחֲרֵי אֲשֶׁר אֵינֶנּוּ שׁוֹמֵר שְׂפָתָיו מִן הָרְכִילוּת, אַל תִּבְטַח עָלָיו בְּהַסְתֵּר סוֹדְךָ, אַף עַל פִּי

שֶׁמָּסַרְתָּ דְבָרֶיךָ בְּיָדוֹ דֶּרֶךְ סוֹד וָסֵתֶר:

וְהִזְהִרָנוּ מִן הַתּוֹרָה שֶׁלֹּא לְקַבֵּל לָשׁוֹן הָרָע, שֶׁנֶּאֱמַר (שמות כג, א): לֹא תִשָּׂא שֵׁמַע שָׁוְא, וְנֶאֱמַר (משלי כט, יב): מֹשֵׁל מַקְשִׁיב עַל דְּבַר שָׁקֶר כָּל מְשָׁרְתָיו רְשָׁעִים. וּפֵרְשׁוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (מדרש תהלים נד): כַּאֲשֶׁר הַמּוֹשֵׁל מְקַבֵּל לָשׁוֹן הָרָע וְדִבְרֵי רְכִילוּת, יֵעָשׂוּ מְשָׁרְתָיו רְשָׁעִים וְהוֹלְכֵי רָכִיל לִמְצֹא חֵן בְּעֵינֵי אֲדוֹנֵיהֶם. וְהִנֵּה אֶל שְׁלֹשֶׁת הַחֲלָקִים אֲשֶׁר זָכַרְנוּ, כִּוְּנוּ בְּזָכְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה כַּת מְסַפְּרֵי לָשׁוֹן הָרָע:

רכו. הַחֵלֶק הָרְבִיעִי, אֲבַק לָשׁוֹן הָרָע. אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ (ב"ב קסה, א): רֹב הָעוֹלָם נִכְשָׁלִים בְּגָזֵל, וּמִעוּטָם בַּעֲרָיוֹת, וְכֻלָּם בַּאֲבַק לָשׁוֹן הָרָע. וְאָמְרוּ, כִּי עִנְיַן אֲבַק לָשׁוֹן הָרָע, כַּאֲשֶׁר יְסַבֵּב הָאָדָם בִּדְבָרָיו שֶׁיְּסַפְּרוּ בְנֵי אָדָם לָשׁוֹן הָרָע. וְאָמְרוּ [ב"ב קסד, ב] (ערכין טז א): לְעוֹלָם אַל יְסַפֵּר אָדָם בְּטוֹבָתוֹ שֶׁל חֲבֵרוֹ, שֶׁמִּתּוֹךְ טוֹבָתוֹ בָּא לִידֵי גְנוּתוֹ. וְהִנֵּה אֲנַחְנוּ צְרִיכִים לְבָאֵר הַמַּאֲמָר הַזֶּה, כִּי יָדוּעַ הַדָּבָר, כִּי מִן הַמִּדּוֹת הַנָּאוֹת, לְסַפֵּר בְּשֶׁבַח הַחֲכָמִים וְהַצַּדִּיקִים, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (משלי כה, כז): וְחֵקֶר כְּבֹדָם כָּבוֹד. וְאָמְרוּ עַל הָאֱוִיל, שֶׁאֵינוֹ מְדַבֵּר בְּשִׁבְחוֹ שֶׁל עוֹלָם. אֲבָל זֹאת תְּכוּנַת הָעִנְיָן הַזֶּה, כִּי אֵין לְסַפֵּר בְּטוֹבַת הָאָדָם זוּלָתִי בַּד בְּבַד, רְצוֹנִי לוֹמַר, כַּאֲשֶׁר יְדַבֵּר אִישׁ אֶל רֵעֵהוּ, וְלֹא בִקְהַל עָם וּבְמוֹשַׁב רַבִּים, עַד אֲשֶׁר יִוָּדַע אֵלָיו כִּי אֵין בַּמַּעֲמָד הַהוּא שׂוֹנֵא וּמְקַנֵּא לָאִישׁ אֲשֶׁר יְדַבֵּר טוֹב עָלָיו. וְאִם יַחְפֹּץ לְשַׁבֵּחַ אָדָם אֲשֶׁר כְּבָר הֻחְזַק לִבְנֵי עַמּוֹ וְנוֹדַע אֲשֶׁר הוּא אָדָם כָּשֵׁר וְלֹא תִמָּצֵא בוֹ רָעָה וְאַשְׁמָה, גַּם עַל פְּנֵי שׂוֹנֵא וּמְקַנֵּא יֵשׁ לְשַׁבְּחוֹ, כִּי לֹא יוּכַל לְגַנּוֹתוֹ. וְאִם יְגַנֵּהוּ, יֵדְעוּ הַכֹּל אֲשֶׁר פִּיו דִּבֶּר שָׁוְא, וּתְהִי לְשׁוֹנוֹ מוֹקֵשׁ לְנַפְשׁוֹ:

רכז. עוֹד זָכְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה עַל עִנְיַן לָשׁוֹן הָרָע וְאָמְרוּ (ערכין טו, ב): הִנֵּה אִם שָׁאֲלָה אִשָּׁה מִשְּׁכֶנְתָּהּ לַחְתּוֹת אֵשׁ מִיָּקוּד וַתַּעַן וַתֹּאמַר אַיֵּה אֵיפֹה גַּחֲלֵי אֵשׁ כִּי אִם בְּבֵית פְּלוֹנִי אֲשֶׁר תָּמִיד יִצְלֶה בָּשָׂר וְיֹאכַל, זֶה וְהַדּוֹמֶה לוֹ, אֲבַק לָשׁוֹן הָרָע. וְנֶאֱמַר (משלי כז, יד): מְבָרֵךְ רֵעֵהוּ בְּקוֹל גָּדוֹל בַּבֹּקֶר הַשְׁכֵּים קְלָלָה תֵּחָשֶׁב לוֹ, וּפֵרְשׁוּ רַבּוֹתֵינוּ הַמִּקְרָא הַזֶּה עַל הַמְשַׁבֵּחַ אֶת חֲבֵרוֹ בְּשֶׁבַח הַבָּא לִידֵי הֶפְסֵד, כְּעִנְיַן הָאוֹרֵחַ אֲשֶׁר יָצָא אֶל רְחוֹב הָעִיר וַיִּקְרָא בְּקוֹל גָּדוֹל וַיְסַפֵּר אֶת אֲשֶׁר גְּמָלוֹ בַּעַל הַבַּיִת טוֹבָה, כִּי טָבַח טֶבַח וְהֵכִין לָאוֹרֵחַ הַבָּא אֵלָיו. וַיְהִי בְּהִשָּׁמַע דְּבַר הָאוֹרֵחַ, וַיִּתְלַקְּטוּ אֲנָשִׁים רֵקִים וְיָסוּרוּ אֶל בֵּית בַּעַל הַבַּיִת. וְחַיָּב הָאָדָם לִשְׁמוֹר פִּיו וּלְשׁוֹנוֹ שֶׁלֹּא יֵחָשֵׁד בִּדְבָרָיו וְלֹא יִתְּנוּ אוֹתוֹ כִּמְסַפֵּר לָשׁוֹן הָרָע. וְאִם יָבִיא עַצְמוֹ לִידֵי הַחֲשַׁד בָּזֶה, הִנֵּה הִשְׁחִית מוּסָרוֹ, וְיֵחָשֵׁב לָאִישׁ הַזֶּה אֲבַק לָשׁוֹן הָרָע:

רכח. וְעַתָּה הִשְׁתּוֹנֵן בְּכִלְיוֹתֶיךָ לַעֲמוֹד עַל עִקַּר הַדָּבָר הַזֶּה. הִנֵּה הִקְדַּמְנוּ, כִּי מֻתָּר לְסַפֵּר בִּגְנוּת הַחוֹטֵא עַל חָמָס אֲשֶׁר בְּכַפָּיו אִם נוֹדַע הַדָּבָר כִּי לֹא עָזַב דַּרְכּוֹ, כְּמוֹ הַגּוֹזֵל וְהַחוֹמֵס, אוֹ הַמַּזִּיק וְהַמֵּצִיק, אוֹ הַמַּלְבִּין פָּנִים וּמַבְאִישׁ וּמַחְפִּיר, וְהַמְסַפֵּר לָשׁוֹן הָרָע, וְלֹא הֵשִׁיב אֶת הַגְּזֵלָה, וְלֹא שִׁלֵּם נִזְקוֹ, וְלֹא בִקֵּשׁ פְּנֵי חֲבֵרוֹ לְהַעֲבִיר אֶת עֲוֹנוֹ. וְאָמְנָם הַמְּטִיבִים דַּרְכָּם, דַּבֵּר יְדַבְּרוּ בָּרִאשׁוֹנָה אֶת הַחוֹטֵא, אוּלַי יוּכְלוּ הוֹעִיל בְּדֶרֶךְ תּוֹכָחָה לַהֲשִׁיבוֹ מִדַּרְכּוֹ הָרָעָה. וְאִם מָאֵן יְמָאֵן, אָז יוֹדִיעוּ לָרַבִּים אֶת דְּרָכָיו וּמַעֲלָלָיו. וְעַתָּה כַּאֲשֶׁר יִתְפּוֹשׂ אָדָם עַל מַעֲשֵׂה חֲבֵרוֹ עַל דְּבַר אֲשֶׁר הֵזִיד עַל רֵעֵהוּ, וִיסַפֵּר מַעֲשֵׂהוּ לִבְנֵי אָדָם, וִיגַלֶּה חוֹבַת הַחוֹטֵא, וִיגַנֶּה מַעֲשֵׂהוּ מִטְּעָנוֹת רַבּוֹת, הִנֵּה יֵחָשֵׁד הַמְסַפֵּר בָּזֶה וְיִתְּנוּ אוֹתוֹ כִּמְסַפֵּר לָשׁוֹן הָרָע, וְיֹאמְרוּ אָמוֹר, כִּי גַם אִם אֱמֶת הָיָה הַדָּבָר, הָיָה רָאוּי לְגַלּוֹת אֹזֶן הַחוֹטֵא לַמּוּסָר בַּתְּחִלָּה. וְעַל דְּבַר אֲשֶׁר לֹא קָדַם לוֹ תּוֹכָחוֹת, יַחְשְׁדֻנוּ שׁוֹמְעוֹ לֵאמֹר, כִּי לֹא הָיָה אוֹמֵר כָּל אֵלֶּה בִּפְנֵי חֲבֵרוֹ, וְכִי הוּא מַחֲנִיף לוֹ, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר (הושע ד, ד): אַךְ אִישׁ אַל יָרֵב וְאַל יוֹכַח אִישׁ. וְנֶהֱנֶה לְדַבֵּר בְּאַשְׁמַת הָעָם, אֲשֶׁר בְּהַעֲווֹתָם יִשְׂמַח וּבִקְלוֹנָם יִתְכַּבֵּד שֶׁלֹּא בִפְנֵיהֶם, וְדוֹמֶה לְבַעַל לָשׁוֹן הָרָע וּבוֹ דָבַק מִן הָאָבָק:

וְעוֹד יֹאמְרוּ בְּנֵי אָדָם, אֵין הַדְּבָרִים כֵּנִים, וּמִלִּבּוֹ הוּא בוֹדְאָם. וְאִם לוֹא אֵיפוֹא מַדּוּעַ לֹא גִלָּה עַל עֲוֹנוֹ בְּפָנָיו רִאשׁוֹנָה וְהֶעְלִים מִמֶּנּוּ? עַל כֵּן אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ (ערכין טו, ב): כָּל דָּבָר אֲשֶׁר יֵאָמֵר בִּפְנֵי בְעָלָיו, אֵין בּוֹ דֶּרֶךְ לָשׁוֹן הָרָע. רְצוֹנָם לוֹמַר, כִּי אִם הִקְדִּים לַחֲבֵרוֹ תּוֹכַחַת מְגֻלָּה עַל מַעֲשֵׂהוּ וְלֹא הִקְשִׁיב עַל דְּבָרָיו, אַחֲרֵי כֵן יוּכַל לְהוֹדִיעַ לִבְנֵי אָדָם אַשְׁמַת הָאִישׁ וְרוֹעַ מוּסָרוֹ, וְלֹא יֵחָשֵׁד כִּי יַחְפּוֹץ לָתֵת דֹּפִי בַּחֲבֵרוֹ:

וְכֵן אִם הַמְסַפֵּר מֻחְזָק לָרַבִּים כִּי לֹא יִשָּׂא פְּנֵי אִישׁ וְאֶל אָדָם לֹא יְכַנֶּה, וְאֶת כָּל אֲשֶׁר יֹאמַר שֶׁלֹּא בִפְנֵי חֲבֵרוֹ, אוֹתוֹ יְדַבֵּר בְּפָנָיו וְלֹא יָגוּר מִפְּנֵי אִישׁ, וְהֻחְזַק גַּם כֵּן בְּתוֹךְ עַמּוֹ אֲשֶׁר לֹא יְדַבֵּר רַק אֱמֶת, אֵין לְחָשְׁדוֹ בְּדַבְּרוֹ עַל אַשְׁמַת אָדָם לַחֲבֵרוֹ שֶׁלֹּא בְּפָנָיו. וְכֵן זָכְרוּ בְדִבְרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה עַל הָעִנְיָן הַזֶּה וְאָמְרוּ, אָמַר רַבִּי יוֹסֵי, מִיָּמַי לֹא אָמַרְתִּי דָבָר וְחָזַרְתִּי לַאֲחוֹרָי. רְצוֹנוֹ לוֹמַר, לֹא אָמַרְתִּי דָּבָר עַל אָדָם שֶׁלֹּא בְּפָנָיו וְכָבַשְׁתִּי אוֹתוֹ בִּהְיוֹתִי בְּפָנָיו. עוֹד אָמְרוּ, כָּל דָּבָר אֲשֶׁר יֵאָמֵר בִּפְנֵי שְׁלֹשָׁה אֵין בּוֹ דֶּרֶךְ לָשׁוֹן הָרָע. רְצוֹנָם לוֹמַר, אַחֲרֵי כִּי בָרַבִּים הָיוּ עִמּוֹ בְּעֵת אֲשֶׁר סִפֵּר הַדְּבָרִים, אָכֵן נוֹדַע הַדָּבָר לַחֲבֵרוֹ, וְהִנֵּה זֶה כְּאִלּוּ אָמַר הַדְּבָרִים בְּפָנָיו:

רכט. הַחֵלֶק הַחֲמִישִׁי, נַבְלוּת הַפֶּה. אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שבת לג, א): כֹּל הַמְנַבֵּל אֶת פִּיו, אֲפִלּוּ נִגְזַר עָלָיו גְּזַר דִּין שֶׁל שִׁבְעִים שָׁנָה לְטוֹבָה, נֶהְפָּךְ עָלָיו

לְרָעָה. וְאָמַר יְשַׁעְיָה (ישעיה ט, טז): עַל כֵּן עַל בַּחוּרָיו לֹא יִשְׂמַח אֲדֹנָי וְאֶת יְתֹמָיו וְאֶת אַלְמְנֹתָיו לֹא יְרַחֵם כִּי כֻלּוֹ חָנֵף וּמֵרַע וְכָל פֶּה דֹּבֵר נְבָלָה בְּכָל זֹאת לֹא שָׁב אַפּוֹ וְעוֹד יָדוֹ נְטוּיָה. וּבַעֲבוּר זֹאת הַמְנַבֵּל אֶת פִּיו כֶּבֶד עָוֹן וְנִתְעָב וְנֶאֱלָח, כִּי עָזַב וְהִנִּיחַ הַבּוּשָׁה וְהַצְּנִיעוּת שֶׁהֵן הַמִּדּוֹת הַיְדוּעוֹת לְזֶרַע הַקֹּדֶשׁ, וְהָלַךְ עַל שְׁבִילֵי עַזּוּת פָּנִים שֶׁהִיא מִדַּת הַנְּבָלִים הָרָעִים. וְהַשֵּׁנִית, כִּי חִלֵּל אֶת קֹדֶשׁ יִשְׂרָאֵל, שֶׁנֶּאֱמַר (דברים ד, ו): וְאָמְרוּ רַק עַם חָכָם וְנָבוֹן הַגּוֹי הַגָּדוֹל הַזֶּה, וְזֶה נָהַג עַל דֶּרֶךְ הַסְּכָלִים הַנִּמְאָסִים הַמְרֻחָקִים מִדֶּרֶךְ הַשֵּׂכֶל שֶׁכֻּלּוֹ יָפֶה אַף נָעִים, וְעָלָה בָאְשָׁם וַתַּעַל צַחֲנָתָם, וְכָל חָכָם וְנָבוֹן שַׁקֵּץ יְשַׁקְּצֵם וְתַעֵב יְתַעֲבֵם. וְהִנֵּה הוּא מְחַלֵּל כְּלִי הַשֵּׂכֶל אֲשֶׁר הוּא יָקָר מִכָּל כְּלֵי חֶמְדָּה, שֶׁנֶּאֱמַר (משלי כ, טו): וּכְלִי יְקָר שִׂפְתֵי דָעַת. וְהַשּׁוֹמֵעַ דְּבַר נַבְלוּת הַפֶּה, עָנְשׁוֹ גָּדוֹל, כִּי לֹא יֶאְטֹם אָזְנוֹ וְלֹא יִבָּדֵל מִתּוֹךְ דּוֹבְרֵי נְבָלָה, וְעָלָיו נֶאֱמַר (משלי כב, יד): שׁוּחָה עֲמֻקָּה פִּי זָרוֹת [זְעוּם יְיָ יִפּוֹל שָׁם]:

רל. וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ (פסחים ג, א): לְעוֹלָם אַל יוֹצִיא אָדָם דָּבָר מְגֻנֶּה מִפִּיו, שֶׁהֲרֵי עִקֵּם הַכָּתוּב שְׁמוֹנֶה אוֹתִיּוֹת וְלֹא הוֹצִיא דָבָר מְגֻנֶּה מִפִּיו, שֶׁנֶּאֱמַר (בראשית ז, ח): וּמִן הַבְּהֵמָה אֲשֶׁר אֵינֶנָּה טְהֹרָה. כִּי בָּעֵת הַהִיא הָיְתָה בְהֵמָה הַטְּמֵאָה מֻתֶּרֶת בַּאֲכִילָה, אַךְ לֹא הָיְתָה טְהוֹרָה לַקָּרְבָּן, עַל כֵּן נֶחְשָׁב לָשׁוֹן מְגֻנֶּה אִם יְגַנֶּה אָדָם הַדְּבָרִים אֲשֶׁר הֵם לְמַאֲכַל אָדָם. וְהִנֵּה חַיָּב הָאָדָם לְהִזָּהֵר שֶׁלֹּא יוֹצִיא מִפִּיו דָּבָר מְגֻנֶּה גַּם כִּי תְבִיאֵנוּ הַנָּחָתוֹ לָשׁוֹן מְגֻנֶּה לְהַאֲרִיךְ דְּבָרָיו וּלְהַרְחִיב מַאֲמָרָיו, וְזֶה כְּמוֹ גָּדֵר לְהִזָּהֵר מִנַּבְלוּת הַפֶּה שֶׁהִיא מִן הָעֲבֵרוֹת הַחֲמוּרוֹת, וְגַם גָּדֵר לְהִזָּהֵר מִסִּפּוּר לָשׁוֹן הָרָע וּנְתִינַת דֹּפִי בַּבְּרִיּוֹת, כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה עַל הַרְחָקַת הַדִּבּוּר בִּגְנוּת (ב״ב קכג, א): אֲפִלּוּ בִּגְנוּת בְּהֵמָה טְמֵאָה לֹא דִבֵּר הַכָּתוּב. וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ (פסחים ג, ב): כִּי אֶחָד מִן הַכֹּהֲנִים אָמַר לִפְנֵי רַבָּן יוֹחָנָן בֶּן זַכַּאי, הִגִּיעַ לְחֶלְקִי מִלֶּחֶם הַפָּנִים כִּשְׂעוֹר זְנַב הַלְּטָאָה, וּבָדְקוּ אַחֲרָיו וּמָצְאוּ בוֹ שֶׁמֶץ פְּסוּל:

וְעוֹד אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ, כִּי חַיָּב הָאָדָם לִבְחוֹר בִּדְבָרָיו לְשׁוֹן כָּבוֹד וּלְהַנִּיחַ לָשׁוֹן שֶׁאֵינָהּ שֶׁל כָּבוֹד גַּם כִּי אֵינֶנָּה מְגֻנָּה, בֵּין בְּדִבְרֵי הַתּוֹרָה וּבֵין בְּשִׂיחַת עִסְקֵי הָעוֹלָם, וּבִלְבַד שֶׁלֹּא יַאֲרִיךְ דְּבָרָיו בַּעֲבוּר זֶה בְּדַבְּרוֹ בְּדִבְרֵי תוֹרָה, כִּי חַיָּב הָאָדָם לִשְׁנוֹת לְתַלְמִידָיו בְּדֶרֶךְ קְצָרָה. וְעִנְיַן לְשׁוֹן כָּבוֹד, הוּא דֶּרֶךְ הַדִּבּוּר וְהַשִּׂיחָה אֲשֶׁר דָּרְכוּ בָהּ נְקִיֵּי הַדַּעַת וּמְדַבְּרֵי צָחוֹת, וְהֵם שׁוֹקְלִים וּמַכִּירִים אֵי זוֹ לְשׁוֹן כָּבוֹד וְאֵי זוֹ תְּמוּרָתוֹ, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (איוב טו, ה): וְתִבְחַר לְשׁוֹן עֲרוּמִים. וְנֶאֱמַר (שם לג, ג): וְדַעַת שְׂפָתַי בָּרוּר מִלֵּלוּ. וְנֶאֱמַר (משלי י, כ): כֶּסֶף נִבְחָר לְשׁוֹן צַדִּיק:

רלא. הַחֵלֶק הַשִּׁשִּׁי, נִרְגָּן. אָמַר שְׁלֹמֹה עָלָיו הַשָּׁלוֹם (שם יח, ח): דִּבְרֵי נִרְגָּן כְּמִתְלַהֲמִים וְהֵם יָרְדוּ חַדְרֵי בָטֶן. פֵּרוּשׁ, הַנִּרְגָּן הוּא הָאִישׁ אֲשֶׁר דַּרְכּוֹ וְחָקּוֹ לְהִתְאוֹנֵן וּלְהִתְרַעֵם וְיִמְצָא תְנוּאוֹת עַל חֲבֵרוֹ תָּמִיד, עַל מַעֲשָׂיו וְעַל דְּבָרָיו, וְאַף עַל פִּי שֶׁחֲבֵרוֹ בְּתֻמּוֹ מִתְהַלֵּךְ עִמּוֹ וְלֹא זָד עָלָיו בַּדָּבָר, וְיָדוּן כָּל דָּבָר לְחוֹבָה וְלֹא לִזְכוּת, וְכָל שְׁגָגָה יָשִׂים לְזָדוֹן, וְהִנֵּה יִתֵּן עַצְמוֹ כְּמוֹ עָשׁוּק וְהָלוּם, וּכְאִלּוּ כָּבְדָה חַטַּאת חֲבֵרוֹ עָלָיו, וְהוּא הַמַּכֶּה וְהַהוֹלֵם, כִּי דְבָרָיו יוֹרְדִין חַדְרֵי בָטֶן, כִּי מִי שֶׁיָּלִין תְּלוּנוֹת עַל חֲבֵרוֹ כַּאֲשֶׁר לֹא נְגָעוֹ וְכַאֲשֶׁר עָשָׂה עִמּוֹ רַק טוֹב, זֶה סַעַר מִתְחוֹלֵל עַל הַלֵּב, וְהִנֵּה הוּא כְּיוֹרֶה זִקִּים יוֹרְדִין חַדְרֵי בָטֶן. מִלַּת כְּמִתְלַהֲמִים כְּמוֹ מִתְהַלְמִים, עַל דֶּרֶךְ שִׂמְלָה, שַׂלְמָה, מִלְּשׁוֹן (שם כג, לה): הֲלָמוּנִי בַּל יָדָעְתִּי. וּכְאִלּוּ אָמַר, דִּבְרֵי נִרְגָּן כְּמִתְהָלֵם. וְאָמְרוּ מִתְלַהֲמִים לְשׁוֹן רַבִּים, כִּי נִרְגָּן כּוֹלֵל הַנִּרְגָּנִים, כְּמוֹ (ירמיה יא, טו): וּבְשַׂר קֹדֶשׁ יַעַבְרוּ מֵעָלָיִךְ. (ישעיה מה, ח): וְיִפְרוּ יֶשַׁע:

עוֹד אָמַר שְׁלֹמֹה הַמֶּלֶךְ עָלָיו הַשָּׁלוֹם (משלי טז, כח): וְנִרְגָּן מַפְרִיד אַלּוּף. רְצוֹנוֹ לוֹמַר, כִּי יַפְרִיד מֵעָלָיו אוֹהֵב וָרֵעַ, כִּי לֹא יוּכְלוּן שְׂאֵת חֶבְרָתוֹ. וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ (מסכת דרך ארץ זוטא, פרק ט): אַל תַּרְבֶּה בְּתַרְעוֹמוֹת שֶׁלֹּא תָבוֹא לִידֵי חֵטְא. וּפְעָמִים רַבּוֹת הַנִּרְגָּן כְּפוּי טוֹבָה, גַּם יַחְשְׁבֶהָ לְרָעָה וְיָשִׁיב רָעָה תַּחַת טוֹבָה, וְנֶאֱמַר (משלי יז, יג): מֵשִׁיב רָעָה תַּחַת טוֹבָה לֹא תָמוּשׁ רָעָה מִבֵּיתוֹ. וּפְעָמִים יַחְשׁוֹב עַל חַסְדֵי הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ כִּי הֵם לְנָקֵם וְשִׁלֵּם, כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר (דברים א, כז): וַתֵּרָגְנוּ בְאָהֳלֵיכֶם וַתֹּאמְרוּ בְּשִׂנְאַת יְיָ אֹתָנוּ הוֹצִיאָנוּ. עַל כֵּן הִתְרַחֵק מִדֶּרֶךְ הַנִּרְגָּנִים, כִּי נְתִיבוֹתֵיהֶם עִקְּשׁוּ לָהֶם, כָּל דּוֹרֵךְ בָּהּ לֹא יָדַע שָׁלוֹם. וְלָדוּן לְכַף זְכוּת לַמֵּד לְשׁוֹנְךָ, וְהָיָה צֶדֶק אֵזוֹר מָתְנֶיךָ:

שַׁעַר רְבִיעִי

בְּחִלּוּקֵי הַכַּפָּרָה

א. כְּדֶרֶךְ שֶׁיֵּשׁ לַגּוּף חֹלִי וּמַדְוֶה, כֵּן יֵשׁ לַנֶּפֶשׁ. וּמַדְוֶה הַנֶּפֶשׁ וְחָלְיָהּ, מִדּוֹתֶיהָ הָרָעוֹת וַחֲטָאֶיהָ. וּבְשׁוּב רָשָׁע מִדַּרְכּוֹ הָרָעָה, יְרַפֵּא הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ חֳלִי הַנֶּפֶשׁ הַחוֹטֵאת, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים מא, ה): יְיָ חָנֵּנִי רְפָאָה נַפְשִׁי כִּי חָטָאתִי לָךְ. וְנֶאֱמַר (ישעיה ו, י): וָשָׁב וְרָפָא לוֹ. וְעַל דֶּרֶךְ שֶׁיִּמָּצֵא פְעָמִים בְּתַחֲלוּאֵי הַגּוּף שֶׁהֵקַל הַחֹלִי מֵעָלָיו וְעָלְתָה אֲרוּכַת רֹב הַמַּדְוֶה, וְעוֹד לֹא יִנָּקֶה הַגּוּף מִמֶּנּוּ זוּלָתִי בְּמִשְׁתֵּה הַמַּשְׁקִים הַמָּרִים, וְעוֹד שֶׁיִּסְבּוֹל הַצַּעַר בְּעִנּוּי נַפְשׁוֹ מִכָּל מַאֲכַל תַּאֲוָה, כֵּן יֵשׁ נֶפֶשׁ חוֹלָה מֵעָוֹן רָב. וְאַף עַל פִּי שֶׁנִּרְפָּא רֹב הַחֹלִי וְסָר מַרְבִּית חֶלְקֵי הָעֹנֶשׁ אַחֲרֵי הַתְּשׁוּבָה וְשָׁב הַשֵּׁם

יִתְבָּרַךְ מֵחֲרוֹן אַפּוֹ, לֹא תִנָּקֶה הַנֶּפֶשׁ עֲדֶנָּה מִן הַחֹלִי וְלֹא נִרְצָה עֲוֺנָהּ, עַד אֲשֶׁר יְוָּסֵר הַחוֹטֵא בְּיִסּוּרִין וְהוּכַח בְּמַכְאוֹב, וְתִקְרֶאנָה אוֹתוֹ רָעוֹת וְצָרוֹת, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר (בראשית ד, יג יד): גָּדוֹל עֲוֺנִי מִנְּשֹׂא, הֵן גֵּרַשְׁתָּ אֹתִי הַיּוֹם מֵעַל פְּנֵי הָאֲדָמָה וּמִפָּנֶיךָ אֶסָּתֵר וְהָיִיתִי נָע וָנָד בָּאָרֶץ וְהָיָה כָל מֹצְאִי יַהַרְגֵנִי. וְעַל יְדֵי הַתְּשׁוּבָה, נִסְלַח רֹב עֲוֺנוֹ וְסָר עִקַּר הָעֹנֶשׁ, וְנִמְלַט מִן הַמָּוֶת, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (שם שם, טו): וַיָּשֶׂם יְיָ לְקַיִן אוֹת לְבִלְתִּי הַכּוֹת אֹתוֹ כָּל מֹצְאוֹ. וְנִשְׁאַר עָלָיו עֹנֶשׁ הַגָּלוּת, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (שם שם, טז): וַיֵּשֶׁב בְּאֶרֶץ נוֹד קִדְמַת עֵדֶן. וְאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ילקוט רמז לח, מד״ר ויקרא י): כִּי עֹנֶשׁ הַטִּלְטוּל גַּם הוּא הֵקַל מֵעָלָיו אַחֲרֵי הַתְּשׁוּבָה, כִּי לִפְנֵי זֶה נִכְפְּלָה עָלָיו גְּזֵרַת הַטִּלְטוּל, שֶׁנֶּאֱמַר (בראשית יד, ל): וְהָיִיתִי נָע וָנָד בָּאָרֶץ. הִנֵּה הִזְכִּיר הַטִּלְטוּל בְּכֶפֶל לָשׁוֹן. וְאַחֲרֵי הַתְּשׁוּבָה נֶאֱמַר (שם שם, טז): וַיֵּשֶׁב בְּאֶרֶץ נוֹד:

ב. וְהָעִנְיָן הַזֶּה הִתְבָּרֵר עוֹד מִמַּה שֶּׁכָּתוּב בַּתּוֹרָה (ויקרא ד, כז כח): וְאִם נֶפֶשׁ אַחַת תֶּחֱטָא בִשְׁגָגָה מֵעַם הָאָרֶץ בַּעֲשֹׂתָהּ אַחַת מִמִּצְוֺת יְיָ אֲשֶׁר לֹא תֵעָשֶׂינָה וְאָשֵׁם, אוֹ הוֹדַע אֵלָיו חַטָּאתוֹ אֲשֶׁר חָטָא. וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, כִּי הַחַטָּאת תָּבוֹא עַל הַשְּׁגָגָה בְּדָבָר שֶׁחַיָּבִין עַל זְדוֹנוֹ כָּרֵת. וּמִפְּנֵי עֲוֺן הַכָּרֵת כִּי רַב הוּא, לֹא תְשֻׁלַּם כַּפָּרַת הַחוֹטֵא בוֹ גַּם בִּשְׁגָגָה, עַד שֶׁיָּבִיא חַטָּאת, וְאַף עַל פִּי שֶׁהִתְוַדָּה עַל חֶטְאוֹ, כִּי מִבִּלְתִּי הַוִּדּוּי וְהַתְּשׁוּבָה, לֹא יִתְכַּפֵּר עֲוֺנוֹ בְּקָרְבַּן הַחַטָּאת, שֶׁנֶּאֱמַר (משלי כא, כז): זֶבַח רְשָׁעִים תּוֹעֵבָה. וְאַחֲרֵי הַוִּדּוּי וְהַקָּרְבָּן, יְכֻפַּר עֲוֺנוֹ, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (ויקרא ד, לא): וְכִפֶּר עָלָיו הַכֹּהֵן וְנִסְלַח לוֹ. וְהִתְבּוֹנֵן מִזֶּה, אִם הַשּׁוֹגֵג בִּלְתִּי טָהוֹר הוּא אַחֲרֵי הַתְּשׁוּבָה עַד שֶׁיָּבִיא קָרְבָּן, מַה עַז עֹנֶשׁ הַמֵּזִיד! אָכֵן, יִתְכַּפֵּר עֲוֺנוֹ בְּיִסּוּרִין, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (איוב לג, יט כו): וְהוּכַח בְּמַכְאוֹב עַל מִשְׁכָּבוֹ וְגוֹ׳, יֶעְתַּר אֶל אֱלוֹהַּ וְיִרְצֵהוּ. וְנֶאֱמַר (משלי ג, יב): כִּי אֶת אֲשֶׁר יֶאֱהַב יְיָ יוֹכִיחַ וּכְאָב אֶת בֵּן יִרְצֶה. וְיֵשׁ עֵצָה וְתַקָּנָה לַחוֹטֵא בְּמַעֲשִׂים טוֹבִים לְהָגֵן עָלָיו מִן הַמַּכְאוֹבִים, כַּאֲשֶׁר יִתְבָּאֵר:

ג. עוֹד הִתְבָּרֵר הָעִנְיָן הַזֶּה בַּתּוֹרָה, שֶׁנֶּאֱמַר (ויקרא טז ל): כִּי בַיּוֹם הַזֶּה יְכַפֵּר עֲלֵיכֶם לְטַהֵר אֶתְכֶם וְגוֹ׳. הִנֵּה כִּי הֻצְרְכָה כַּפָּרַת יוֹם הַכִּפּוּרִים אַחֲרֵי הַתְּשׁוּבָה, כִּי עִקַּר כַּפָּרַת יוֹם הַכִּפּוּרִים עִם הַתְּשׁוּבָה, כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (יומא פו, ב): מִיתָה וְיוֹם הַכִּפּוּרִים מְכַפְּרִין עִם הַתְּשׁוּבָה:

ד. וְיֵשׁ עָוֺן אֲשֶׁר לֹא תִנָּקֶה הַנֶּפֶשׁ מִמֶּנּוּ וּבִלְתִּי טְהוֹרָה הִיא וְאֵינָהּ רְצוּיָה, עַד אֲשֶׁר הַמָּוֶת יַפְרִיד בֵּינָהּ וּבֵין הַגּוּף אֲשֶׁר חָטְאָה בוֹ. כְּמוֹ שֶׁיֵּשׁ חֳלִי שֶׁלֹּא יִנָּקֶה הַגּוּף מִמֶּנּוּ כָּל הַיָּמִים. וְהוּא עֲוֺן חִלּוּל הַשֵּׁם, שֶׁנֶּאֱמַר (ישעיה כב, יג): וְהִנֵּה שָׂשׂוֹן וְשִׂמְחָה

הָרֹג בָּקָר וְשָׁחֹט צֹאן. כִּי לֹא הָיוּ מַשְׁגִּיחִים עַל דִּבְרֵי הַנְּבִיאִים וְלֹא חֲרֵדִים עֲלֵיהֶם, אֲבָל הָיוּ קוֹבְעִים בַּגָּלוּי וְהַקְהֵל חֲבֵרִים בְּמִינֵי שִׂמְחָה. וְנֶאֱמַר עַל זֶה (שם שם, יד): אִם יְכֻפַּר הֶעָוֹן הַזֶּה לָכֶם עַד תְּמֻתוּן. וְנֶאֱמַר (דה״ב לו, טז): וַיִּהְיוּ מַלְעִבִים בְּמַלְאֲכֵי הָאֱלֹהִים וּבוֹזִים דְּבָרָיו וּמִתַּעְתְּעִים בִּנְבִאָיו עַד עֲלוֹת חֲמַת יְיָ בְּעַמּוֹ עַד לְאֵין מַרְפֵּא:

ה. וְגַם לַחֳלִי הַזֶּה, אַף עַל פִּי שֶׁאֵין לוֹ מַרְפֵּא עַל דֶּרֶךְ שְׁאָר הָעֲוֹנוֹת, יִמְצָא לוֹ מַרְפֵּא אִם יַעְזְרֵהוּ הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ לְקַדֵּשׁ תּוֹרָתוֹ נֶגֶד בְּנֵי אָדָם וּלְהוֹדִיעַ לִבְנֵי הָאָדָם גְּבוּרַת הַשֵּׁם וּכְבוֹד הֲדַר מַלְכוּתוֹ, וְסָר עֲוֹנוֹ בְּרֹב גֹּדֶל כִּשְׁרוֹן הַמַּעֲשֶׂה שֶׁהוּא בְּהֵפֶךְ מִן הַמַּעֲשֶׂה אֲשֶׁר נוֹאַל וַאֲשֶׁר חָטָא בוֹ, כְּמַאֲמַר הָרוֹפְאִים עַל חֳלִי הַגּוּף, כִּי יֵרָפֵא בְּהֶפְכּוֹ וְהֶעֱלָה אֲרוּכָתוֹ בִּתְמוּרָתוֹ. וְאָמַר שְׁלֹמֹה הַמֶּלֶךְ עָלָיו הַשָּׁלוֹם (משלי טז, ה): בְּחֶסֶד וֶאֱמֶת יְכֻפַּר עָוֹן, וּבֵאַרְנוּהוּ בְּשַׁעַר הָרִאשׁוֹן מִן הַתְּשׁוּבָה. וְעִנְיַן אֱמֶת שֶׁהִזְכִּיר, בֵּאוּרוֹ שֶׁיָּכִין הַחוֹטֵא לִבּוֹ לְחַזֵּק יְדֵי הָאֱמֶת, וְלַעֲזוֹר לִמְבַקְשֵׁי אֱמוּנָה, וּלְהָסִיר הַשֶּׁקֶר וְהָעָוֶל. כִּי הוֹדָעַת הָאֱמֶת וַהֲשִׁיבוֹ לְבִצָּרוֹן, כְּבוֹד אֱלֹהִים, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר (ירמיה כב, טז): דָּן דִּין עָנִי וְאֶבְיוֹן אָז טוֹב לוֹ הֲלֹא הִיא הַדַּעַת אֹתִי. וְנֶאֱמַר עַל רוֹדְפֵי הַשֶּׁקֶר (שם ט, ה): בְּמִרְמָה מֵאֲנוּ דַעַת אֹתִי. וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ב״ב ד, א): בְּעִנְיַן הוֹרְדוֹס שֶׁהָרַג אֶת הַחֲכָמִים וְשָׁאַל עֵצָה לְבָבָא בֶּן בּוּטָא אִם יוּכַל לִרְפֹּא לוֹ וְלִגְהוֹת מִמֶּנּוּ מָזוֹר? וַיֹּאמֶר אֵלָיו, אַתָּה כִּבִּיתָ נֵרוֹ שֶׁל עוֹלָם, לֵךְ וַעֲסוֹק בְּאוֹרוֹ שֶׁל עוֹלָם וְהִשְׁתַּדֵּל בְּבִנְיַן בֵּית הַמִּקְדָּשׁ:

ו. עַתָּה נְבָאֵר עִנְיַן חִלּוּקֵי הַכַּפָּרָה בַּאֵר הֵיטֵב. אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (יומא פו, א): שָׁאַל רַבִּי מַתְיָה בֶּן חָרָשׁ אֶת רַבִּי אֶלְעָזָר בֶּן עֲזַרְיָה בְּרוֹמִי, שָׁמַעְתָּ אַרְבָּעָה חִלּוּקֵי כַפָּרָה שֶׁהָיָה רַבִּי יִשְׁמָעֵאל דּוֹרֵשׁ? אָמַר לוֹ, שְׁלֹשָׁה הֵם וּתְשׁוּבָה עִם כָּל אַחַת וְאַחַת. עָבַר אָדָם עַל מִצְוַת עֲשֵׂה וְעָשָׂה תְשׁוּבָה, אֵינוֹ זָז מִשָּׁם עַד שֶׁמּוֹחֲלִים לוֹ מִיָּד, שֶׁנֶּאֱמַר (ירמיה ג, כב): שׁוּבוּ בָּנִים שׁוֹבָבִים אֶרְפָּה מְשׁוּבֹתֵיכֶם. עָבַר עַל לֹא תַעֲשֶׂה וְעָשָׂה תְשׁוּבָה, תְּשׁוּבָה תוֹלָה וְיוֹם הַכִּפּוּרִים מְכַפֵּר, שֶׁנֶּאֱמַר (ויקרא טז, ל): כִּי בַיּוֹם הַזֶּה יְכַפֵּר עֲלֵיכֶם לְטַהֵר אֶתְכֶם מִכֹּל חַטֹּאתֵיכֶם לִפְנֵי יְיָ תִּטְהָרוּ. עָבַר עַל כְּרֵתוֹת וְעַל מִיתוֹת בֵּית דִּין וְעָשָׂה תְשׁוּבָה, תְּשׁוּבָה וְיוֹם הַכִּפּוּרִים תּוֹלִין וְיִסּוּרִין מְמָרְקִין, שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים פט, לג): וּפָקַדְתִּי בְשֵׁבֶט פִּשְׁעָם וּבִנְגָעִים עֲוֹנָם. אֲבָל מִי שֶׁיֵּשׁ בְּיָדוֹ עֲוֹן חִלּוּל הַשֵּׁם, אֵין כֹּחַ בִּתְשׁוּבָה לִתְלוֹת, וְלֹא בְיוֹם הַכִּפּוּרִים לְכַפֵּר, וְלֹא בְיִסּוּרִין לְמָרֵק, אֶלָּא כֻּלָּם תּוֹלִין וּמִיתָה מְמָרֶקֶת, שֶׁנֶּאֱמַר (ישעיה כב, יד): אִם יְכֻפַּר הֶעָוֹן הַזֶּה לָכֶם עַד תְּמֻתוּן. וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (יומא לו, א. ת״כ ויקרא): עוֹלָה מְכַפֶּרֶת עַל מִי שֶׁעָבַר עַל מִצְוַת עֲשֵׂה אַחֲרֵי הַתְּשׁוּבָה, כִּי אָמְנָם נִתְכַּפֵּר עֲוֹנוֹ בִּתְשׁוּבָה, אַךְ

הָעוֹלָה תּוֹסִיף עַל כַּפָּרָתוֹ, וְיוֹסִיף לְהִתְרַצּוֹת בָּהּ אֶל הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ:

ז. עוֹד אָמְרוּ (ירושלמי יומא פ"ח, ה"ז): עוֹלָה מְכַפֶּרֶת עַל הָעוֹלֶה עַל רוּחַ בְּנֵי הָאָדָם מֵהִרְהוּרֵי הַלֵּב וּמַחֲשֶׁבֶת הָעֲבֵרוֹת, וְכֵן כָּתוּב (איוב א, ה): וַיְהִי כִּי הִקִּיפוּ יְמֵי הַמִּשְׁתֶּה וַיִּשְׁלַח אִיּוֹב וַיְקַדְּשֵׁם וְהִשְׁכִּים בַּבֹּקֶר וְהֶעֱלָה עֹלוֹת מִסְפַּר כֻּלָּם כִּי אָמַר אִיּוֹב אוּלַי חָטְאוּ בָנַי וּבֵרְכוּ אֱלֹהִים בִּלְבָבָם:

ח. וְעַתָּה כִּי אֵין לָנוּ קָרְבָּנוֹת בַּעֲוֹנוֹתֵינוּ וּבַעֲוֹנוֹת אֲבוֹתֵינוּ, אִם חָטָא בְּהִרְהוּרֵי הַלֵּב אוֹ שֶׁעָבַר עַל מִצְוַת עֲשֵׂה, יִקְרָא פָּרָשַׁת הָעוֹלָה אֲשֶׁר בִּתְחִלַּת סֵדֶר וַיִּקְרָא וּבִתְחִלַּת סֵדֶר צַו אֶת אַהֲרֹן, כִּי מִקְרָא פָּרָשַׁת הַקָּרְבָּן יִהְיֶה לָנוּ בִּמְקוֹם הַקְרָבַת הַקָּרְבָּן, בֵּין שֶׁנִּקְרָא בִכְתָב בֵּין שֶׁנִּקְרָא בְעַל פֶּה, כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (מנחות קי, א): כֹּל הָעוֹסֵק בְּפָרָשַׁת עוֹלָה, כְּאִלּוּ הִקְרִיב עוֹלָה. בְּפָרָשַׁת חַטָּאת, כְּאִלּוּ הִקְרִיב חַטָּאת. בְּפָרָשַׁת אָשָׁם, כְּאִלּוּ הִקְרִיב אָשָׁם:

וְאִם עָבַר אָדָם עַל מִצְוַת לֹא תַעֲשֶׂה וְעָשָׂה תְשׁוּבָה, יִדְאַג לַעֲוֹנוֹ וְיִכְסוֹף וִיחַכֶּה לְהַגִּיעַ לְיוֹם הַכִּפּוּרִים לְמַעַן יִתְרַצֶּה אֶל הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ, כִּי רְצוֹנוֹ חַיֵּי הַנֶּפֶשׁ וְהַגּוּף וְחַיֵּי כָּל נוֹצָר, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים ל, ו): חַיִּים בִּרְצוֹנוֹ. וְעַל כֵּן אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ר"ה ט, א): כֹּל הַקּוֹבֵעַ סְעוּדָה בְּעֶרֶב יוֹם הַכִּפּוּרִים, כְּאִלּוּ נִצְטַוָּה לְהִתְעַנּוֹת תְּשִׁיעִי וַעֲשִׂירִי וְהִתְעַנָּה בָהֶם, כִּי הֶרְאָה שִׂמְחָתוֹ בְּהַגִּיעַ זְמַן כַּפָּרָתוֹ, וְתִהְיֶה לוֹ לְעֵדָה עַל דַּאֲגָתוֹ לְאַשְׁמָתוֹ, וִיגוֹנוֹתָיו לַעֲוֹנוֹתָיו:

ט. וְהַשֵּׁנִית, כִּי בִשְׁאָר יָמִים טוֹבִים אֲנַחְנוּ קוֹבְעִים סְעוּדָה לְשִׂמְחַת הַמִּצְוָה, כִּי יִגְדַּל וְיִשְׂגֶּה מְאֹד שְׂכַר הַשִּׂמְחָה עַל הַמִּצְוֹת, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (דה"א כט, יז): וְעַתָּה עַמְּךָ הַנִּמְצְאוּ פֹה רָאִיתִי בְשִׂמְחָה לְהִתְנַדֶּב לָךְ. וְנֶאֱמַר (דברים כח, מז): תַּחַת אֲשֶׁר לֹא עָבַדְתָּ אֶת יְיָ אֱלֹהֶיךָ בְּשִׂמְחָה וּבְטוּב לֵבָב. וּמִפְּנֵי שֶׁהַצּוֹם בְּיוֹם הַכִּפּוּרִים, נִתְחַיַּבְנוּ לִקְבּוֹעַ הַסְּעוּדָה עַל שִׂמְחַת הַמִּצְוָה בְּעֶרֶב יוֹם הַכִּפּוּרִים:

י. וְהַשְּׁלִישִׁית, לְמַעַן נֶחֱזַק לְהַרְבּוֹת תְּפִלָּה וְתַחֲנוּנִים בְּיוֹם הַכִּפּוּרִים וְלָשִׁית עֵצוֹת בְּנַפְשֵׁנוּ עַל הַתְּשׁוּבָה וְעִקָּרֶיהָ:

יא. וְאִם עָבַר אָדָם עַל כְּרֵתוֹת וְעַל מִיתוֹת בֵּית דִּין וְעָשָׂה תְשׁוּבָה, אַחֲרֵי כִּי לֹא נִרְצָה הֶעָוֹן בְּלִי יִסּוּרִים, כִּי הַתְּשׁוּבָה תוֹלָה וְיִסּוּרִין מְמָרְקִין, יָכִין לִבּוֹ לַעֲשׂוֹת מִצְוֹת הַמְּגִינּוֹת מִן הַיִּסּוּרִין כְּמוֹ מִצְוַת הַצְּדָקָה, כִּי הִיא מַצֶּלֶת גַּם מִן הַמָּוֶת, שֶׁנֶּאֱמַר (משלי י, ב): וּצְדָקָה תַּצִּיל מִמָּוֶת. וּמִי שֶׁאֵין לוֹ מָמוֹן לַעֲשׂוֹת צְדָקָה, יְדַבֵּר טוֹב עַל הֶעָנִי,

וְיִהְיֶה לוֹ לְפֶה לְבַקֵּשׁ מֵאֲחֵרִים לְהֵיטִיב עִמּוֹ. וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ב״ב ט, א): גָּדוֹל הַמְעַשֶּׂה יוֹתֵר מִן הָעוֹשֶׂה. וְכֵן יַעֲסוֹק בְּמִצְוַת גְּמִילוּת חֲסָדִים לַעֲזוֹר אֶת חֲבֵרָיו בַּעֲצָתוֹ וְהִשְׁתַּדְּלוּתוֹ, כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (סוכה מט, ב): גְּדוֹלָה גְּמִילוּת חֲסָדִים מִן הַצְּדָקָה, שֶׁהַצְּדָקָה בְּמָמוֹנוֹ וּגְמִילוּת חֲסָדִים בֵּין בְּגוּפוֹ וּבֵין בְּמָמוֹנוֹ, וְהַצְּדָקָה לַעֲנִיִּים בִּלְבָד וּגְמִילוּת חֲסָדִים בֵּין לַעֲנִיִּים וּבֵין לַעֲשִׁירִים. וְכֵן יְדַבֵּר עַל לֵב הֶעָנִי וִיכַבְּדֵהוּ וִינַחֲמֵהוּ מִצָּרָתוֹ, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר (ישעיה נח, י): וְתָפֵק לָרָעֵב נַפְשֶׁךָ. וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ב״ב ט, ב): כִּי הַמְפַיְּסוֹ בִּדְבָרִים, גָּדוֹל מִן הַנּוֹתֵן צְדָקָה. וְכֵן יַעֲסוֹק בְּמִצְוַת בִּקּוּר חוֹלִים וּקְבוּרַת מֵתִים וְתַנְחוּמֵי אֲבֵלִים וּלְשַׂמֵּחַ חָתָן וְכַלָּה, כִּי כָל אֵלֶּה מִדַּרְכֵי הַחֶסֶד. וּכְנֶגֶד כֻּלָּן מִצְוַת תַּלְמוּד תּוֹרָה לְשֵׁם שָׁמַיִם. וְכָל הַמּוֹעֵצוֹת שֶׁזָּכַרְנוּ, בִּכְלָל מַה שֶּׁאָמַר שְׁלֹמֹה הַמֶּלֶךְ עָלָיו הַשָּׁלוֹם (משלי טז, ו): בְּחֶסֶד וֶאֱמֶת יְכֻפַּר עָוֹן, כִּי קִנְיַן הַתּוֹרָה נִקְרָא קִנְיַן הָאֱמֶת, כְּמוֹ שֶׁאָמַר (שם כג כג): אֱמֶת קְנֵה וְאַל תִּמְכּוֹר. וְנֶאֱמַר (תהלים קיט, קמב): וְתוֹרָתְךָ אֱמֶת:

וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ויקרא רבה קדושים כה, א): עֵץ חַיִּים הִיא לַמַּחֲזִיקִים בָּהּ (משלי ג, יח), עָבַר אָדָם עַל כְּרֵתוֹת אוֹ מִיתוֹת בֵּית דִּין, אִם הָיָה רָגִיל לִקְרוֹא פֶּרֶק אֶחָד בַּיּוֹם, יִקְרָא שְׁנֵי פְרָקִים. אִם הָיָה רָגִיל לִקְרוֹא פָּרָשָׁה אַחַת, יִקְרָא שְׁתֵּי פָרָשִׁיּוֹת. וּמִשְּׁנֵי פָנִים תָּגֵן עָלָיו הַתּוֹרָה מִן הַיִּסּוּרִים, הָאַחַת, כִּי אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שבת קכז, ב): תַּלְמוּד תּוֹרָה כְּנֶגֶד כֻּלָּם. וְהַשֵּׁנִי, כִּי יָשִׁית עֲמָלוֹ בַּתּוֹרָה וְטָרְחוֹ בָהּ וַאֲשֶׁר תִּדַּד שְׁנָתוֹ מֵעֵינָיו, יַעֲלֶה בִּמְקוֹם יִסּוּרִים, כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (סנהדרין צט, ב): כָּל הַגּוּפִים לְעָמָל יֻלָּדוּ, אַשְׁרֵי מִי שֶׁהַיְגִיעָה שֶׁלּוֹ בַּתּוֹרָה. וְאָמְרוּ (סנהדרין כו, ב): לָמָּה נִקְרָא שְׁמָהּ תּוּשִׁיָּה? שֶׁמַּתֶּשֶׁת כֹּחוֹ שֶׁל אָדָם:

יב. וְכֵן יָשִׂים בִּמְקוֹם יִסּוּרִים, צוֹמוֹת וְתַעֲנִיּוֹת, וְהוֹרָדַת דְּמָעוֹת, וּמְנִיעַת נַפְשׁוֹ מִן הַתַּעֲנוּגִים, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים קט, כד): בִּרְכַּי כָּשְׁלוּ מִצּוֹם וּבְשָׂרִי כָּחַשׁ מִשָּׁמֶן. וְנֶאֱמַר (יואל ב, יב): שֻׁבוּ עָדַי בְּכָל לְבַבְכֶם וּבְצוֹם וּבִבְכִי וּבְמִסְפֵּד. וְיֵאָנַח תָּמִיד בִּמְרִירוּת לִבּוֹ, כְּמוֹ שֶׁזָּכַרְנוּ בְּשַׁעַר הָרִאשׁוֹן מִן הַתְּשׁוּבָה. וְיָשִׂים רִבּוּי הַמְּרִירוּת בִּמְקוֹם הַיִּסּוּרִים, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (משלי יח, יד): רוּחַ אִישׁ יְכַלְכֵּל מַחֲלֵהוּ וְרוּחַ נְכֵאָה מִי יִשָּׂאֶנָּה. פֵּרוּשׁ, כַּאֲשֶׁר יֶחֱלֶה הַגּוּף, הַנֶּפֶשׁ תִּסְבּוֹל חָלְיוֹ, מִלְּשׁוֹן (מלאכי ג, ב): וּמִי מְכַלְכֵּל אֶת יוֹם בּוֹאוֹ, כְּלוֹמַר תַּעֲזוֹר לַגּוּף וְתִסְעָדֵהוּ כַּאֲשֶׁר תְּדַבֵּר עַל לִבּוֹ וּתְנַחֲמֵהוּ לְקַבֵּל וְלִסְבּוֹל. אֲבָל כַּאֲשֶׁר הַנֶּפֶשׁ חוֹלָה וּנְכֵאָה מִן הַיָּגוֹן וְהַדְּאָגָה, מִי יְנַחֵם הַנֶּפֶשׁ וּמִי יִסְבּוֹל וְיִסְעַד אוֹתָהּ? הִנֵּה כִּי הַדְּאָגָה וּמְרִירוּת הַלֵּב יִכְבְּדוּ מֵחֳלִי הַגּוּף, כִּי הַנֶּפֶשׁ סוֹעֶדֶת הַגּוּף בְּחָלְיוֹ. אֲבָל כְּשֶׁהַנֶּפֶשׁ חוֹלָה וּנְכֵאָה מִיגוֹנֶיהָ, לֹא יִסְעָדֶנָּה הַגּוּף:

וְאִם תִּמְצָא אֶת הַחוֹטֵא תְּלָאָה וְתִקְרֶה אוֹתוֹ צָרָה וְיַצְדִּיק עָלָיו אֶת הַדִּין וִיקַבֵּל הַמּוּסָר בְּאַהֲבָה, יִהְיֶה זֶה לוֹ לְמָגֵן מִן הַיִּסּוּרִין הָרַבִּים הָרְאוּיִים לָבוֹא עָלָיו, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים עו, יא): כִּי חֲמַת אָדָם תּוֹדֶךָּ שְׁאֵרִית חֵמוֹת תַּחְגֹּר. פֵּרוּשׁ, כַּאֲשֶׁר צַעַר הָאָדָם יוֹדֶה אוֹתְךָ, כְּלוֹמַר, שֶׁיּוֹדֶה אוֹתְךָ הָאָדָם בְּעֵת צַעֲרוֹ, מִלְּשׁוֹן (איוב ו, ב): לוּ שָׁקוֹל יִשָּׁקֵל כַּעְשִׂי, שֶׁעִנְיָנוֹ הַצַּעַר. שְׁאֵרִית חֵמוֹת, שֶׁהָיוּ מְפֻתָּחוֹת לָבוֹא עַל הָאָדָם, כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר (מ״א כ, יא): אַל יִתְהַלֵּל חֹגֵר כִּמְפַתֵּחַ, תַּחְגּוֹר וּתְעַכֵּב אוֹתָם וְלֹא תְבִיאֵם עָלָיו. וְזֶה הַדֶּרֶךְ מָשָׁל לַמְפַתֵּחַ הַחֶרֶב וּמֵשִׁיב אוֹתָהּ אֶל נְדָנָהּ. וְנֶאֱמַר (ישעיה יב, א): אוֹדְךָ יְיָ כִּי אָנַפְתָּ בִּי יָשֹׁב אַפְּךָ וּתְנַחֲמֵנִי. פֵּרוּשׁ, אוֹדְךָ עַל מוּסָרְךָ וְקִבַּלְתִּיו בְּאַהֲבָה. וּבַעֲבוּר זֶה שֶׁאוֹדְךָ עַל שֶׁאָנַפְתָּ בִּי, יָשֹׁב אַפְּךָ וּתְנַחֲמֵנִי. וְכֵן בְּעִנְיַן הַהוֹדָאָה עַל הַטּוֹבָה נֶאֱמַר (תהלים נב, יא): אוֹדְךָ לְעוֹלָם כִּי עָשִׂיתָ וַאֲקַוֶּה שִׁמְךָ כִּי טוֹב נֶגֶד חֲסִידֶיךָ. פֵּרוּשׁ, אוֹדְךָ עַל הַטּוֹבָה שֶׁעָשִׂיתָ עִמָּדִי, וּבַעֲבוּר זֶה אֲקַוֶּה לְהַתְמָדַת טוֹבוֹתֶיךָ. וְנֶאֱמַר (שם קטז, יג): כּוֹס יְשׁוּעוֹת אֶשָּׂא וּבְשֵׁם יְיָ אֶקְרָא. (שם שם, ג ד): צָרָה וְיָגוֹן אֶמְצָא, וּבְשֵׁם יְיָ אֶקְרָא:

וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (מדרש תהלים עט): בְּעִנְיַן מַה שֶּׁכָּתוּב (תהלים ג, א): מִזְמוֹר לְדָוִד בְּבָרְחוֹ, (משלי כא, טו): שִׂמְחָה לַצַּדִּיק עֲשׂוֹת מִשְׁפָּט, מִדָּתָם שֶׁל צַדִּיקִים פּוֹרְעִים חוֹבָן וּמְזַמְּרִין לְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא. מָשָׁל, לְבַעַל הַבַּיִת שֶׁהָיָה לוֹ אָרִיס וְהָיָה אוֹתוֹ אָרִיס חַיָּב לוֹ, עָשָׂה אוֹתוֹ אָרִיס אֶת הַגֹּרֶן וּצְבָרָהּ וַעֲשָׂאָהּ כְּרִי, נָטַל בַּעַל הַבַּיִת אֶת הַכְּרִי וְנִכְנַס הָאָרִיס רֵיקָן לְבֵיתוֹ, וְהָיָה שָׂמֵחַ שֶׁהָיָה נִכְנָס רֵיקָם. אָמְרוּ לוֹ, יָצָאתָ מִגָּרְנְךָ וְיָדֶיךָ עַל רֹאשְׁךָ וְאַתָּה שָׂמֵחַ? אָמַר לָהֶם, אַף עַל פִּי כֵן הַשְּׁטָר מְמֹרָק. פָּרַעְתִּי אֶת חוֹבִי:

יג. וְחַיָּב הָאָדָם לְהִתְבּוֹנֵן וְלָדַעַת, כִּי אֵין הַתְּלָאָה אֲשֶׁר מְצָאַתְהוּ וְהַיִּסּוּרִין הַבָּאִין עָלָיו לְפִי גֹּדֶל עֲוֹנוֹ וְרֹב חֲטָאָיו, אַךְ הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ מְיַסְּרוֹ דֶּרֶךְ מוּסַר הָאָב אֶת בְּנוֹ, בְּחֶמְלַת הַשֵּׁם עָלָיו, שֶׁנֶּאֱמַר (דברים ח, ה): וְיָדַעְתָּ עִם לְבָבֶךָ כִּי כַּאֲשֶׁר יְיַסֵּר אִישׁ אֶת בְּנוֹ יְיָ אֱלֹהֶיךָ מְיַסְּרֶךָּ. וּפֵרְשׁוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ילקוט שמות, יתרו שנ): לִבְּךָ יוֹדֵעַ מַעֲשִׂים שֶׁעָשִׂיתָ וְיִסּוּרִין שֶׁהֵבֵאתִי עָלֶיךָ כִּי לֹא לְפִי מַעֲשֶׂיךָ יִסַּרְתִּיךָ. וְנֶאֱמַר (איוב יא, ו): וְדַע כִּי יַשֶּׁה לְךָ אֱלוֹהַּ מֵעֲוֹנֶךָ. וְנֶאֱמַר (עזרא ט, יג): כִּי אַתָּה אֱלֹהֵינוּ חָשַׂכְתָּ לְמַטָּה מֵעֲוֹנֵנוּ:

וְכַאֲשֶׁר יָבוֹא הַמּוּסָר עַל אוֹיְבֵי הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ, בְּעָוֹן אֶחָד הֵם נִסְפִּים, כִּי תָבוֹא עֲלֵיהֶם הַפֻּרְעָנוּת בְּבַת אַחַת, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים לד, כב): תְּמוֹתֵת רָשָׁע רָעָה. וּשְׁאָר עֲוֹנוֹתָם

נִשְׁאָרִים עַל נַפְשָׁם, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (יחזקאל לב, כז): וַתְּהִי עֲוֹנוֹתָם עַל עַצְמוֹתָם. אֲבָל בְּבוֹא הַמּוּסָר עַל הַצַּדִּיקִים, מְעַט מְעַט יָבוֹא עֲלֵיהֶם עַד תֹּם עֲוֹנוֹתָם, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (עמוס ג, ב): רַק אֶתְכֶם יָדַעְתִּי מִכֹּל מִשְׁפְּחוֹת הָאֲדָמָה עַל כֵּן אֶפְקֹד עֲלֵיכֶם אֵת כָּל עֲוֹנוֹתֵיכֶם. וּפֵרְשׁוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ע״ז ד, א): מָשָׁל, לְאָדָם שֶׁהִלְוָה לִשְׁנֵי בְּנֵי אָדָם, אֶחָד אוֹהֲבוֹ וְאֶחָד שׂוֹנְאוֹ. אוֹהֲבוֹ, נִפְרָע מִמֶּנּוּ מְעַט מְעַט. שׂוֹנְאוֹ, נִפְרָע מִמֶּנּוּ בְּבַת אַחַת. וְנֶאֱמַר (משלי כד טז): כִּי שֶׁבַע יִפּוֹל צַדִּיק וָקָם וּרְשָׁעִים יִכָּשְׁלוּ בְרָעָה. פֵּרוּשׁ, בְּרָעָה אַחַת יִכָּשְׁלוּ וְיִתָּמּוּ. וְנֶאֱמַר (ירמיה י, כד): יַסְּרֵנִי יְיָ אַךְ בְּמִשְׁפָּט אַל בְּאַפְּךָ פֶּן תַּמְעִטֵנִי. פֵּרוּשׁ, אַךְ בְּמִשְׁפָּט, בְּמִדַּת רַחֲמֶיךָ וְחֹק חֲסָדֶיךָ, מִלְּשׁוֹן (במדבר כט, כא): בְּמִסְפָּרָם כַּמִּשְׁפָּט, כַּחֹק. (תהלים קיב, ה): יְכַלְכֵּל דְּבָרָיו בְּמִשְׁפָּט, בְּמִדָּה. וּמָשְׁלוּ עוֹד מָשָׁל בָּעִנְיָן הַזֶּה וְאָמְרוּ (מדרש תהלים יח): מִי שֶׁאֵינוֹ יוֹדֵעַ לְהַכּוֹת, מַכֶּה אֶת בְּנוֹ עַל עֵינָיו וְעַל פָּנָיו. אֲבָל מִי שֶׁיּוֹדֵעַ לְהַכּוֹת, מַכֶּה אֶת בְּנוֹ בְּעִנְיָן שֶׁלֹּא יַזִּיק לוֹ. וְכֵן כָּתוּב (תהלים קיח, יח): יַסֹּר יִסְּרַנִּי יָּהּ וְלַמָּוֶת לֹא נְתָנָנִי. וְנֶאֱמַר (איוב ב, ו): אַךְ אֶת נַפְשׁוֹ שְׁמֹר:

וְלֹא יָבוֹאוּ עַל הָרְשָׁעִים זוּלָתִי יִסּוּרֵי נָקָם. אֲבָל יִסּוּרֵי הַבְּחִינָה לֹא יָבוֹאוּ זוּלָתִי עַל הַצַּדִּיקִים, שֶׁהֵם מְקַבְּלִים אוֹתָם בְּאַהֲבָה וּמוֹסִיפִים תִּקּוּן בְּמַעֲשֵׂיהֶם, וְהַיִּסּוּרִין לְטוֹבָתָם וְתוֹעַלְתָּם וְגֹדֶל שְׂכָרָם, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים יא, ה): יְיָ צַדִּיק יִבְחָן. וּמָשְׁלוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה מָשָׁל בָּזֶה וְאָמְרוּ (בראשית רבה נח, פרשה לב): בִּזְמַן שֶׁיּוֹדֵעַ בַּעַל הַפִּשְׁתָּן כִּי הַפִּשְׁתָּן חָזָק, מַכֶּה עָלָיו הַרְבֵּה לַעֲשׂוֹתוֹ רַךְ וָטוֹב:

יד. וְהִנֵּה אֲנַחְנוּ חוֹזְרִים לְעִנְיַן דְּבָרֵינוּ בְּסֵדֶר הַכַּפָּרוֹת וְנֹאמַר, כִּי כַּאֲשֶׁר יַעֲבוֹר אָדָם עַל כְּרֵתוֹת וְעַל מִיתוֹת בֵּית דִּין בְּשׁוֹגֵג, חַיָּב לְהִתְוַדּוֹת וּלְבַקֵּשׁ תַּחֲנוּנִים עַל הַסְּלִיחָה וּלְהֵאָנֵחַ בִּמְרִירוּת לֵב וְלִדְאוֹג וּלְפַחֵד, כִּי אֵלֶּה מֵעִקָּרֵי הַכַּפָּרוֹת. וְיַעֲסוֹק תָּמִיד בְּפָרָשַׁת חַטָּאת, וְיֵחָשֵׁב לוֹ כְּאִלּוּ הִקְרִיב חַטָּאת. רְצוֹנִי לוֹמַר כִּי יוֹעִיל הַרְבֵּה בַּדָּבָר וְיִתְכַּפֵּר לוֹ מֵעֵין כַּפָּרַת הַחַטָּאת:

טו. וְדַע כִּי הַשּׁוֹגֵג עָנֹשׁ יֵעָנֵשׁ, כַּאֲשֶׁר הִקְדַּמְנוּ לְבָאֵר, אַף כִּי הַפּוֹשֵׁעַ, רְצוֹנוֹ לוֹמַר, מִי שֶׁשָּׁגַג בְּדָבָר שֶׁדֶּרֶךְ בְּנֵי אָדָם לְהִזָּהֵר מִמֶּנּוּ, וְיֵשׁ לוֹ לִדְאוֹג וּלְפַחֵד מֵחֶטְאוֹ. וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (מדרש תהלים מח): בְּפֵרוּשׁ מַה שֶּׁכָּתוּב (תהלים מח, ג): יְפֵה נוֹף מְשׂוֹשׂ כָּל הָאָרֶץ הַר צִיּוֹן יַרְכְּתֵי צָפוֹן קִרְיַת מֶלֶךְ רָב. כַּאֲשֶׁר הָיָה אָדָם עוֹבֵר עֲבֵרָה בְּשׁוֹגֵג, הָיָה לִבּוֹ דּוֹאֵג עָלָיו וְחָרֵד וּמְפַחֵד לְחֶטְאוֹ, עַד שֶׁהָיָה עוֹלֶה לִירוּשָׁלַיִם וְהָיָה מַקְרִיב קָרְבַּן הַחַטָּאת וְהָיָה אַךְ שָׂמֵחַ. עַל זֶה נֶאֱמַר, יְפֵה נוֹף מְשׂוֹשׂ כָּל הָאָרֶץ. וּמַה שֶּׁאָמַר יַרְכְּתֵי צָפוֹן, עַל הַמִּזְבֵּחַ דִּבֵּר, כִּי יַרְכְּתֵי צָפוֹן הָיָה מְשׂוֹשׂ כָּל הָאָרֶץ, כִּי

הַחַטָּאת הָיְתָה נִשְׁחֶטֶת עַל יֶרֶךְ הַמִּזְבֵּחַ צָפוֹנָה:

וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (מדרש תהלים נא): בִּזְמַן שֶׁאָדָם עוֹבֵר עֲבֵרָה וְנוֹשֵׂא וְנוֹתֵן בְּלִבּוֹ תָמִיד עַל עִנְיַן חַטָּאתוֹ אֲשֶׁר חָטָא וְחָרֵד וּמְפַחֵד עָלֶיהָ, הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מוֹחֵל לוֹ. וּבִזְמַן שֶׁמַּעֲבִיר הָעֲבֵרָה מִנֶּגֶד עֵינָיו וְהִיא קְטַנָּה וְקַלָּה לְנֶגֶד עֵינָיו, דּוֹמֶה עִנְיָנוֹ לְמִי שֶׁנְּשָׁכוֹ עַקְרָב וְהוּא בָז לַנְּשִׁיכָה, וְדוֹחֵק רַגְלוֹ עַל הָאָרֶץ לְהַעֲבִיר הָאֶרֶס, וְרוֹאָיו יֹאמְרוּ לוֹ, הֲלֹא יָדַעְתָּ כִּי תַעֲלֶה מִכַּף רַגְלְךְ וְעַד קָדְקֳדֶךְ:

טז. עַתָּה נְדַבֵּר עַל מִי שֶׁיֵּשׁ בְּיָדוֹ עֲוֹן חִלּוּל הַשֵּׁם שֶׁלֹּא יִתְכַּפֵּר עֲוֹנוֹ בְּיִסּוּרִים. וְהִנֵּה הִקְדַּמְנוּ, כִּי יֵשׁ לוֹ רְפוּאוֹת תְּעָלָה אִם יְקַדֵּשׁ אֶת הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ תָּמִיד. עוֹד תִּמְצָא לוֹ כַּפָּרָה בְּהֶגְיוֹנוֹ תָמִיד בַּתּוֹרָה וִיגִיעָתוֹ בָּהּ, כַּאֲשֶׁר אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ר״ה יח, א): אִם יִתְכַּפֵּר עֲוֹן בֵּית עֵלִי בְּזֶבַח וּבְמִנְחָה אֵין מִתְכַּפֵּר, אֲבָל מִתְכַּפֵּר בְּדִבְרֵי תוֹרָה, וְאַף עַל פִּי שֶׁהָיָה עֲוֹן בֵּית עֵלִי מֵחִלּוּל מִצְוַת קָדָשִׁים, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (ש״א ג, יג): בַּעֲוֹן אֲשֶׁר יָדַע כִּי מְקַלְלִים לָהֶם בָּנָיו. וְהִנֵּה כִּי הַתּוֹרָה רְפוּאָה לְכָל מַכָּה נַחְלָה מְאֹד. עַל כֵּן כָּתוּב (משלי טו, ד): מַרְפֵּא לָשׁוֹן עֵץ חַיִּים:

יז. וְעַל זֶה שֶׁאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (יומא פו, א): כִּי עַל כְּרֵתוֹת וּמִיתוֹת בֵּית דִּין, תְּשׁוּבָה וְיוֹם הַכִּפּוּרִים תּוֹלִין וְיִסּוּרִין מְמָרְקִין, יֵשׁ שְׁאֵלָה, וַהֲלֹא כָתוּב (ויקרא טז, ל): מִכֹּל חַטֹּאתֵיכֶם לִפְנֵי יְיָ תִּטְהָרוּ! וְהַתְּשׁוּבָה בָזֶה, כִּי מַה שֶּׁנֶּאֱמַר לִפְנֵי יְיָ תִּטְהָרוּ, [זוֹ] מִצְוַת עֲשֵׂה עַל הַתְּשׁוּבָה, שֶׁנְּחַפֵּשׂ דְּרָכֵינוּ וְנַחְקוֹרָה וְנָשׁוּבָה אֶל הַשֵּׁם בְּיוֹם הַכִּפֻּרִים. וְאַף עַל פִּי שֶׁנִּתְחַיַּבְנוּ עַל זֶה בְּכָל עֵת, הַחִיּוּב נוֹסָף בְּיוֹם הַכִּפּוּרִים, וְהַטָּהֳרָה אֲשֶׁר בְּיָדֵינוּ הִיא הַתְּשׁוּבָה וְתִקּוּן הַמַּעֲשִׂים. אֲבָל מָה שֶּׁכָּתוּב (שם): כִּי בַיּוֹם הַזֶּה יְכַפֵּר עֲלֵיכֶם לְטַהֵר אֶתְכֶם שֶׁהוּא אָמוּר עַל הַטָּהֳרָה שֶׁהַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ מְטַהֵר אוֹתָנוּ מִן הֶעָוֹן וּמְכַפֵּר עָלֵינוּ כַּפָּרָה שְׁלֵמָה בְּיוֹם הַכִּפּוּרִים בְּלֹא יִסּוּרִים, זֶה נֶאֱמַר עַל מִצְוֹת לֹא תַעֲשֶׂה. אֲבָל עַל כְּרֵתוֹת וּמִיתוֹת בֵּית דִּין, תְּשׁוּבָה וְיוֹם הַכִּפּוּרִים תּוֹלִין וְיִסּוּרִין מְמָרְקִין:

יח. וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (יומא פה, ב): מִכֹּל חַטֹּאתֵיכֶם לִפְנֵי יְיָ תִּטְהָרוּ, עֲבֵרוֹת שֶׁבֵּין אָדָם לַמָּקוֹם, יוֹם הַכִּפּוּרִים מְכַפֵּר. עֲבֵרוֹת שֶׁבֵּין אָדָם לַחֲבֵרוֹ, אֵין יוֹם הַכִּפּוּרִים מְכַפֵּר עַד שֶׁיְּרַצֶּה אֶת חֲבֵרוֹ. לָכֵן מִי שֶׁגָּזַל אֶת חֲבֵרוֹ, יָשִׁיב אֶת הַגְּזֵלָה וְאַחֲרֵי כֵן יִתְוַדֶּה. וְאִם הִתְוַדָּה תְחִלָּה, לֹא עָלָה לוֹ הַוִּדּוּי, כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בבא קמא קי, א): בְּעִנְיַן הַגּוֹזֵל וְהַנִּשְׁבָּע לַשֶּׁקֶר שֶׁהוּא חַיָּב לְשַׁלֵּם קֶרֶן וָחֹמֶשׁ וּלְהָבִיא אָשָׁם, שֶׁהַמֵּבִיא גְזֵלוֹ עַד שֶׁלֹּא הֵבִיא אֲשָׁמוֹ, יָצָא. אֲשָׁמוֹ עַד שֶׁלֹּא

הֵבִיא גְזֵלוֹ, לֹא יָצָא. שֶׁנֶּאֱמַר בְּעִנְיַן גֵּזֶל הַגֵּר שֶׁאֵין לוֹ יוֹרְשִׁים וְנוֹתֵן הַתַּשְׁלוּמִים לַכֹּהֵן (במדבר ה, ח): הָאָשָׁם הַמּוּשָׁב לַיְיָ לַכֹּהֵן מִלְּבַד אֵיל הַכִּפּוּרִים אֲשֶׁר יְכַפֶּר בּוֹ עָלָיו. פֵּרוּשׁ, הָאָשָׁם הַנִּזְכָּר בַּמִּקְרָא הַזֶּה הוּא עַל הַתַּשְׁלוּמִים, מִלְּשׁוֹן (שם שם, ז): וְנָתַן לַאֲשֶׁר אָשַׁם לוֹ, וְהוּא מֵבִיא הַתַּשְׁלוּמִים מִלְּבַד אֵיל הַכִּפּוּרִים אֲשֶׁר יְכַפֵּר בּוֹ עָלָיו אַחַר כֵּן:

יט. וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (יומא פז, א): אִם הִקְנִיט אָדָם אֶת חֲבֵרוֹ בִּדְבָרִים צָרִיךְ לְפַיְּסוֹ, וְאֵין צָרִיךְ לוֹמַר אִם דִּבֶּר עָלָיו לָשׁוֹן הָרַע, כִּי זֶה מִן הָעֲבֵרוֹת הַחֲמוּרוֹת. וְאִם לֹא מָחַל לוֹ חֲבֵרוֹ, חַיָּב לָבוֹא לְפָנָיו עִם חֲבוּרַת שְׁלֹשָׁה בְּנֵי אָדָם. וְאִם לֹא מָחַל לוֹ, יָבוֹא לְפָנָיו שֵׁנִית עִם חֲבוּרָה אַחֶרֶת. וְכֵן יַעֲשֶׂה פַּעַם שְׁלִישִׁית. וְאָמַר אֱלִיהוּא (איוב לג, כז): יָשֹׁר עַל אֲנָשִׁים וַיֹּאמֶר חָטָאתִי וְיָשָׁר הֶעֱוֵיתִי וְלֹא שָׁוָה לִי. פֵּרוּשׁ, הָאִישׁ הַיָּשָׁר הֶעֱוֵיתִי, מִלְּשׁוֹן (שם א, א): תָּם וְיָשָׁר. כִּי לֹא הָיִיתִי רוֹאֶה זְכוּת לְאִישׁ הַיָּשָׁר, אֲבָל שְׂפָתָיו נַעֲוֶה וְנֶעְקָשׁ, וְלֹא הָיָה שָׁוֶה וְיָשָׁר אֶצְלִי. וְלֹא שָׁוָה לִי, מִלְּשׁוֹן (ישעיה כח, כה): הֲלֹא אִם שִׁוָּה פָנֶיהָ. (בראשית יד, יז): אֶל עֵמֶק שָׁוֵה. וְעִנְיַן יְשׁוּר וְהַשְׁוָאָה. וּלְפִי שֶׁבִּזָּה אֶת הַיְשָׁרִים לִפְנֵי בְּנֵי אָדָם, צָרִיךְ לְהִכָּנַע לָהֶם וּלְהִתְוַדּוֹת לִפְנֵי רַבִּים, עַל כֵּן אָמַר יָשֹׁר עַל אֲנָשִׁים. וְעַל כֵּן דִּבֵּר אֱלִיהוּא עַל הַחֵטְא הַזֶּה בִּפְרָט, כִּי הוּא מִן הָעֲבֵרוֹת הַחֲמוּרוֹת וְהַמַּפְסִידוֹת אֶת הַנֶּפֶשׁ. וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שבת קיט, ב): כָּל הַמְבַזֶּה תַּלְמִיד חָכָם, אֵין לוֹ רְפוּאָה לְמַכָּתוֹ, מִפְּנֵי שֶׁחִלֵּל אֶת הַתּוֹרָה, שֶׁנֶּאֱמַר (דברי הימים ב לו, טז): וַיִּהְיוּ מַלְעִבִים בְּמַלְאֲכֵי הָאֱלֹהִים וְגוֹ׳ לְאֵין מַרְפֵּא:

כ. וּמַה שֶּׁאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, כִּי מִי שֶׁיֵּשׁ בְּיָדוֹ חִלּוּל הַשֵּׁם, תְּשׁוּבָה וְיוֹם הַכִּפּוּרִים תּוֹלִין וּמִיתָה מְמָרֶקֶת, לְפִי שֶׁהַמִּיתָה מְמָרֶקֶת כָּל חֵטְא אֲשֶׁר הַתְּשׁוּבָה מוֹעִילָה. וְאִם נֶהֱרַג וְהִתְוַדָּה לִפְנֵי מוֹתוֹ, מֵעֵת שֶׁנָּפְלָה עָלָיו אֵימַת מָוֶת יֶשׁ לוֹ כַּפָּרָה, וְנֶחְשָׁב הַהוֹרֵג כְּשׁוֹפֵךְ דַּם נָקִי וְחָסִיד, שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים עט, ב): בְּשַׂר חֲסִידֶיךָ לְחַיְתוֹ אָרֶץ. וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (מדרש תהלים עט): כִּי זֶה נֶאֱמַר גַּם עַל הָרְשָׁעִים שֶׁבָּהֶם, שֶׁנֶּאֱמַר עֲלֵיהֶם (ירמיה ה, ח): סוּסִים מְיֻזָּנִים מַשְׁכִּים הָיוּ, כִּי נֶחְשְׁבוּ כַּחֲסִידִים לְפִי שֶׁנַּעֲשָׂה בָהֶם הַדִּין, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב (דברים כה, ג): וְנִקְלָה אָחִיךָ לְעֵינֶיךָ, כֵּיוָן שֶׁלָּקָה הֲרֵי הוּא כְּאָחִיךָ:

כא. וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (יומא פו, ב): עֲבֵרוֹת שֶׁהִתְוַדָּה עֲלֵיהֶן בְּיוֹם הַכִּפּוּרִים זֶה, חוֹזֵר וּמִתְוַדֶּה עֲלֵיהֶן בְּיוֹם הַכִּפּוּרִים אַחֵר, שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים נא, ה): וְחַטָּאתִי נֶגְדִּי תָמִיד. רַבִּי אֱלִיעֶזֶר בֶּן יַעֲקֹב אוֹמֵר, אֵינוֹ חוֹזֵר וּמִתְוַדֶּה עֲלֵיהֶן בְּיוֹם הַכִּפּוּרִים אַחֵר. וּבְמִדְרָשִׁים הִזְהִירוּ מְאֹד שֶׁלֹּא יַחֲזוֹר וְיִתְוַדֶּה עֲלֵיהֶן בְּיוֹם הַכִּפּוּרִים

אַחֵר, וְהִזְהִירוּ עַל זֶה מִשְּׁלֹשָׁה פָּנִים. הָאֶחָד, כִּי הוּא מַרְאֶה עַצְמוֹ מִקְּטַנֵּי הַבִּטָּחוֹן וּכְאִלּוּ אֵינֶנּוּ בּוֹטֵחַ עַל גֹּדֶל סְלִיחַת הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ שֶׁהוּא נוֹשֵׂא עָוֹן וְעוֹבֵר עַל פֶּשַׁע, וְהִזְכִּירוּ עַל זֶה (שם לא, יט): תֵּאָלַמְנָה שִׂפְתֵי שָׁקֶר. וְהַשֵּׁנִי, כִּי אִם אֵינוֹ מַזְכִּיר זוּלָתִי הָעֲוֹנוֹת הַקּוֹדְמִים, יִדְמֶה כִּי אֵין דַּאֲגָתוֹ זוּלָתִי עַל הָרִאשׁוֹנוֹת וְכִי לֹא חָטָא מֵאַחֲרֵי כֵן, וְאִם כֵּן יִדְמֶה כִּי אֵינֶנּוּ חוֹפֵשׂ וְחוֹקֵר דְּרָכָיו, וְזֶה חֳלִי רָע הוּא, כִּי הַמַּשְׁגִּיחִים עַל נַפְשָׁם, רוֹאִים בָּהּ תָּמִיד דִּבְרֵי עֲוֹנוֹת אוֹ בְּמִדּוֹתֶיהָ, וְכַאֲשֶׁר מְקַצֶּרֶת מֵהַשָּׂגַת מַדְרֵגוֹת הַיִּרְאָה אוֹ כַּאֲשֶׁר מְקַצֶּרֶת מִן הָעֲבוֹדָה וְעֵסֶק הַתּוֹרָה, כִּי הָעֳנָשִׁים גְּדוֹלִים עַל אֵלֶּה, גַּם כִּי פְּשִׁיעוֹת הַלָּשׁוֹן מְצוּיוֹת. וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ב״ב קסד, ב): שְׁלֹשָׁה דְּבָרִים אֵין אָדָם נִצָּל מֵהֶם בְּכָל יוֹם, הִרְהוּר עֲבֵרָה, וַאֲבַק לָשׁוֹן הָרָע, וְשֶׁאֵינָם מְכַוְּנִים לִבָּם בִּתְפִלָּתָם פְּעָמִים רַבּוֹת. וְהַשְּׁלִישִׁי, כִּי יִדְמֶה שֶׁהוּא מִתְפָּאֵר בְּהִתְוַדּוֹתוֹ עַל הָרִאשׁוֹנוֹת לְבַדָּם כִּי לֹא חָטָא אַחֲרֵי כֵן. וְאָמְרוּ בְּמִדְרָשִׁים, בִּשְׁבִיל שֶׁאֵין לְךָ מִן הֶחָדָשׁ, אַתָּה מִתְוַדֶּה עַל הָרִאשׁוֹנוֹת. וּמַה שֶּׁכָּתוּב וְחַטָּאתִי נֶגְדִּי תָמִיד, פֵּרְשׁוּ בַּמִּדְרָשׁ שֶׁיִּהְיוּ נֶגֶד עֵינָיו וְנִזְכָּרִים בְּלִבּוֹ, אֲבָל לֹא יַזְכִּירֵם בְּפִיו. עוֹד פֵּרְשׁוּ בוֹ בְּתַלְמוּד יְרוּשַׁלְמִי, שֶׁלֹּא יִהְיוּ בְעֵינֶיךָ כְּאִלּוּ לֹא עֲשִׂיתָם, אֶלָּא כְּאִלּוּ עֲשִׂיתָם וְנִמְחָלוּ. וּכְבָר זָכַרְנוּ זֶה בְּשַׁעֲרֵי עִקָּרֵי הַתְּשׁוּבָה:

וְאָמְנָם יֵשׁ לוֹ לְבַקֵּשׁ רַחֲמִים כָּל יְמֵי חַיָּיו עַל סְלִיחַת עֲוֹנוֹתָיו הָרִאשׁוֹנִים וְהָאַחֲרוֹנִים, וְלִהְיוֹת יָרֵא וּמְפַחֵד אוּלַי לֹא הִשְׁלִים חֹק עִקָּרֵי הַתְּשׁוּבָה. וְהַשֵּׁנִית, כִּי הָעֲבֵרוֹת שֶׁיֵּשׁ בָּהֶן כָּרֵת, יִסּוּרִין מְמָרְקִין אוֹתָן כַּאֲשֶׁר זָכַרְנוּ. גַּם דָּוִד הַמֶּלֶךְ עָלָיו הַשָּׁלוֹם אָמַר (תהלים כה, ז): חַטֹּאות נְעוּרַי וּפְשָׁעַי אַל תִּזְכֹּר. אַךְ לֹא יַזְכִּיר הַקּוֹדְמוֹת בִּפְרָט אַחֲרֵי אֲשֶׁר שָׁב מֵהֶן וְהִתְוַדָּה עֲלֵיהֶן בְּיוֹם הַכִּפּוּרִים שֶׁכְּבָר קִיֵּם מִצְוַת הַוִּדּוּי בָּהֶן, וְיֵשׁ לוֹ לִבְטוֹחַ שֶׁכְּבָר נִתְקַבֵּל וִדּוּיוֹ בְּמַה שֶּׁהַוִּדּוּי רָאוּי לְכַפֵּר. אָכֵן כָּל הַיָּמִים יִתְפַּלֵּל עַל סְלִיחַת עֲוֹנוֹתָיו, כַּאֲשֶׁר זָכַרְנוּ. וְאֵין מְחוֹבַת הַתְּפִלָּה לִפְרוֹט חֲטָאָיו, רַק מְחוֹבַת הַוִּדּוּי. וְעוֹד מִטַּעַם אַחֵר צָרִיךְ לְהִתְפַּלֵּל עַל עֲוֹנוֹת (הַיָּמִים): הָרִאשׁוֹנִים, כִּי אוּלַי יֵשׁ לוֹ עֲוֹנוֹת וְחַטָּאוֹת שֶׁלֹּא הִתְבּוֹנֵן עֲלֵיהֶם וְלֹא זְכָרָם וְלֹא הִתְוַדָּה עֲלֵיהֶם, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר (שם יט, יג): מִנִּסְתָּרוֹת נַקֵּנִי:

כב. וְסֵדֶר הַוִּדּוּי, חָטָאנוּ, עָוִינוּ, פָּשַׁעְנוּ. וְהַחֵטְא, כּוֹלֵל הַשְּׁגָגָה וְהַפְּשִׁיעָה. וְעִנְיַן הַפְּשִׁיעָה בִּלְשׁוֹן חַכְמֵי יִשְׂרָאֵל, כְּשֶׁאֵינוֹ נִזְהָר בְּעִנְיָן שֶׁדֶּרֶךְ בְּנֵי אָדָם לְהִזָּהֵר, כַּאֲשֶׁר הִקְדַּמְנוּ. וְהָעֲוֹנוֹת, הֵם הַזְּדוֹנוֹת. וְהַפְּשָׁעִים, הֵם הַמְּרָדִים, מִלְּשׁוֹן (מ״ב ג, ז):

מֶלֶךְ מוֹאָב פָּשַׁע בִּי. וְהַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ סוֹלֵחַ כְּגֹדֶל חַסְדּוֹ גַּם לַמּוֹרְדִים בּוֹ כִּי יָשׁוּבוּ אֵלָיו בְּכָל לִבָּם. וְנֶאֱמַר (דניאל ט, ט): לַאדֹנָי אֱלֹהֵינוּ הָרַחֲמִים וְהַסְּלִיחוֹת כִּי מָרַדְנוּ בּוֹ. וְנֶאֱמַר (תהלים כה, יא): לְמַעַן שִׁמְךָ יְיָ וְסָלַחְתָּ לַעֲוֹנִי כִּי רַב הוּא. וְנֶאֱמַר (שם סה, ד): דִּבְרֵי עֲוֹנוֹת גָּבְרוּ מֶנִּי פְּשָׁעֵינוּ אַתָּה תְכַפְּרֵם:

סֵפֶר הַיִּרְאָה

לְרַבֵּנוּ יוֹנָה

טוֹב לַגֶּבֶר כִּי יִשָּׂא עֹל בִּנְעוּרָיו (איכה ג כז). כִּי טוֹב לָאָדָם לָשֵׂאת וְלִסְבּוֹל עֻלּוֹ שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא וְלָתֵת מוֹסֵרוֹת וּמוֹטוֹת עַל צַוָּארוֹ לְהִכָּנֵס לַעֲבוֹדַת בּוֹרֵא הָעוֹלָם. וְיִזְכּוֹר אֶת בּוֹרְאוֹ בִּימֵי בְחוּרוֹתָיו, וּבְכָל יוֹם וָיוֹם יוֹסִיף אֹמֶץ וְיִתְחַזֵּק בְּמִצְוֹת בּוֹרֵא עוֹלָם, וְיַכְנִיס אַהֲבָתוֹ בְלִבּוֹ, וְיַחְשׁוֹב הַבּוֹרֵא תָּמִיד לְנֶגֶד עֵינָיו, וְעַל יְדֵי כֵן יִתֵּן יִרְאַת הַצּוּר עַל פָּנָיו, וְיַכְנִיעַ לִבּוֹ, וְיַשְׁפִּיל קוֹמָתוֹ וְאֶת רוּם עֵינָיו, וְיֵלֵךְ שְׁחוֹחַ, וְיִתְהֶה עַל עֲוֹנוֹת נְעוּרָיו, וְיִבְכֶּה עֲלֵיהֶם תָּמִיד, וְיִשְׁמוֹר בְּכָל כֹּחוֹ מֵחֲטוֹא עוֹד בְּמִסְתָּרִים, וְלֹא יַעֲשֶׂה בְּמַחְשָׁךְ מַעֲשָׂיו, וְאָז יִהְיֶה אָהוּב וְנֶחְמָד בְּעֵינֵי הַבּוֹרֵא וְכָל רוֹאָיו יְאַשְּׁרוּהוּ:

אֵלֶּה הַדְּבָרִים אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה אוֹתָם הָאָדָם וָחַי בָּהֶם חַיֵּי הָעוֹלָם. בְּכָל בֹּקֶר בְּהָקִיצוֹ מִשְּׁנָתוֹ, יִזְדַּעְזַע וְיִהְיֶה נִרְתַּע וְנֶחְפָּר מֵאֵימַת הַבּוֹרֵא בְּזָכְרוֹ חַסְדּוֹ אֲשֶׁר עָשָׂה לוֹ וֶאֱמוּנָתוֹ אֲשֶׁר שָׁמַר לוֹ, כִּי הֶחֱזִיר לוֹ נִשְׁמָתוֹ אֲשֶׁר הִפְקִיד אֶצְלוֹ, וְאָז יְבָרֵךְ בְּלִבּוֹ אֶת הַבּוֹרֵא אֲשֶׁר הִגְדִּיל לַעֲשׂוֹת עִמּוֹ, כִּי חִדֵּשׁ וְהֶחֱלִיף כֹּחוֹ. וּבְשׂוּמוֹ הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה אֶל לִבּוֹ, תִּבְעַר אַהֲבַת הַבּוֹרֵא בְּלִבּוֹ, וְאָז אַל יָסוֹב עַל מִטָּתוֹ דֶּרֶךְ עָצֵל, אַךְ בִּמְהִירוּת וּזְרִיזוּת יָקוּם מִיָּד. וְאִם יִפְגַּע בּוֹ מְנֻוָּל וְיוֹלִיכֶנּוּ דֶּרֶךְ עַצְלוּת, יָשִׁיב אֲמָרָיו לוֹ וְיָשִׂים אֶל לִבּוֹ, כִּי אִם יִקְרָא בַּעַל חוֹב אוֹ אָדָם אַחֵר אֵלָיו, יָקוּם מִיָּד, אוֹ מִפְּנֵי כְּבוֹד אָדָם, אוֹ מִפְּנֵי רֶוַח שֶׁיָּבִיא לוֹ חַיֵּי שָׁעָה, אוֹ מִיִּרְאַת הֶפְסֵד מָמוֹן, כְּמוֹ נָפְלָה דְּלֵקָה בָעִיר, יָקוּם מִיָּד בִּמְהֵרָה וְלֹא יִתְרַשֵּׁל. אוֹ אִם יִצְטָרֵךְ לָלֶכֶת לַעֲבוֹדַת הַמֶּלֶךְ, יָקוּם וְאַל יִתְרַשֵּׁל פֶּן יַעֲלִילוּ עָלָיו. אוֹ לִמְצֹא חֵן בְּעֵינֵי הַמֶּלֶךְ. עַל אַחַת כַּמָּה וְכַמָּה לַעֲבוֹדַת מֶלֶךְ מַלְכֵי הַמְּלָכִים הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, שֶׁיֵּשׁ לוֹ לְהִזָּהֵר לָקוּם בִּמְהִירוּת וּבִזְרִיזוּת, וְיִירָא פֶּן יְאַחֵר לָבוֹא. וְכָל מַעֲשָׂיו יַחְשׁוֹב לַעֲשׂוֹת לְשֵׁם שָׁמַיִם, וּלְפִי כֹּחוֹ יֵלֵךְ בְּדַרְכֵי הַחֲכָמִים, וְיִהְיֶה נִכְנָע:

אַל יַעֲמוֹד עָרוֹם מִמִּטָּתוֹ, אַף מְיֻשָּׁב, כְּמוֹ שֶׁהָיָה מִתְפָּאֵר רַבִּי יוֹסֵי (שבת קיח ב): מִיָּמַי לֹא רָאוּ קוֹרוֹת בֵּיתִי אִמְרֵי חֲלוּקִי. אַךְ יִקַּח חֲלוּקוֹ וְיַכְנִיס בּוֹ רֹאשׁוֹ וּזְרוֹעָיו, וְאָז בְּקוּמוֹ יִהְיֶה מְכֻסֶּה. וְאַל יֹאמַר, הִנְנִי בְּחַדְרֵי חֲדָרִים בְּבַיִת אָפֵל, מִי רוֹאֵנִי וּמִי מְעִידֵנִי, כִּי מְלֹא כָל הָאָרֶץ כְּבוֹדוֹ, לְפָנָיו כַּחֲשֵׁכָה כָּאוֹרָה.

וְיִלְבַּשׁ בְּגָדָיו, וְיִהְיֶה לוֹ טַלִּית קָטָן וְיִלְבְּשֶׁנּוּ מִתַּחַת לְמַדָּיו, כִּי עִקַּר מִצְוַת צִיצִית, לְזִכָּרוֹן לְלָבְשׁוֹ תָמִיד, כִּי לְזִכְרוֹן הַמִּצְוֹת נִתְּנָה, וּלְמַעַן לֹא יָסוּר הָאָדָם אַחֲרֵי שְׁרִירוּת לִבּוֹ וְאַחֲרֵי מַרְאֵה עֵינָיו הַמַּחֲטִיאוֹת אֶת הַגּוּף. וְהַדֶּרֶךְ הַזֶּה לֹא יִמָּצֵא כִּי אִם בְּלֶכְתּוֹ בְּדֶרֶךְ אֲשֶׁר דִּבְרֵי עֶרְוָה מְצוּיִים שָׁם. עַל כֵּן יִלְבַּשׁ אוֹתוֹ מִיָּד בְּלֹא בְרָכָה אִם לֹא רָחַץ יָדָיו. וְטוֹב לִהְיוֹת זָרִיז לִטּוֹל יָדָיו קֹדֶם וִיבָרֵךְ עוֹבֵר לַעֲשִׂיָּתוֹ. וְצָרִיךְ לְהִתְעַטֵּף מְעֻמָּד. וְאוֹתוֹ טַלִּית קָטָן, טוֹב שֶׁיִּהְיֶה כְּעֵין סַרְבָּל, כִּי אֵין בָּזֶה פִּקְפּוּק.

וְיִנְעוֹל מִנְעָלָיו שֶׁל יָמִין תְּחִלָּה וְאַחַר כָּךְ שֶׁל שְׂמֹאל, וְיִקְשׁוֹר שֶׁל שְׂמֹאל וְאַחַר כָּךְ שֶׁל יָמִין, כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ (שבת סא א): יְרֵא שָׁמַיִם יוֹצֵא יְדֵי שְׁתֵּיהֶן, לְקַיֵּם דִּבְרֵי שְׁתֵּיהֶן, לְקַיֵּם דִּבְרֵי הַמִּשְׁנָה וְדִבְרֵי רַבִּי יוֹחָנָן, כִּתְפִלָּיו כָּךְ מִנְעָלָיו. מַה תְּפִלָּיו בִּשְׂמֹאל, אַף מִנְעָלָיו בִּשְׂמֹאל. וּמֵעֵת קוּמוֹ לְהִתְהַלֵּךְ עַל הַדֶּרֶךְ, יִכְפּוֹף קוֹמָתוֹ וְיָשׁוּחַ רֹאשׁוֹ, כִּי הַשְּׁכִינָה לְמַעְלָה מֵרֹאשׁוֹ, וְלָכֵן נָכוֹן לְכַסּוֹת רֹאשׁוֹ, וְאַל יִהְיֶה בְּגִלּוּי רֹאשׁ:

וְיֵלֵךְ וְיִבְדּוֹק עַצְמוֹ בְּבֵית הַכִּסֵּא, וְשָׁם יִהְיֶה צָנוּעַ, אַל יְגַלֶּה עַצְמוֹ כִּי אִם לְפָנָיו טֶפַח וּמֵאֲחוֹרָיו טְפָחַיִם, וְהָאִשָּׁה מִלְּאַחֲרֶיהָ טֶפַח וּמִלְּפָנֶיהָ וְלֹא כְלוּם. וְלֹא יַשְׁתִּין מְעֻמָּד, פֶּן יִהְיוּ נִיצוֹצוֹת נִתָּזִים עַל רַגְלָיו וְיֵרָאֶה כִּכְרוּת שָׁפְכָה, אֶלָּא יַעֲמוֹד בְּמָקוֹם גָּבוֹהַּ אוֹ יַשְׁתִּין בְּעָפָר תָּחוּחַ. וְאִם יַשְׁתִּין מְעֻמָּד, יִזָּהֵר פֶּן יֶאֱחוֹז בָּאַמָּה, אֶלָּא מֵעֲטָרָה וּלְמַטָּה לְצַד הָאָרֶץ, וְאַף אִם הוּא נָשׂוּי, כִּי אַחֲרֵי אֲשֶׁר הָעֹנֶשׁ גָּדוֹל כָּל כָּךְ שֶׁהוּא מֵבִיא מַבּוּל לָעוֹלָם, מְאֹד יֵשׁ לוֹ לָאָדָם לְהִתְחַזֵּק וּלְקַדֵּשׁ עַצְמוֹ אַף בַּמֻּתָּר לוֹ. וְכֵן רַבֵּנוּ הַקָּדוֹשׁ מִיָּמָיו לֹא הִכְנִיס יָדָיו לְמַטָּה מֵאַבְנֵטוֹ (שבת קיח ב). וּכְשֶׁיֵּשֵׁב לִפְנוֹת, יֵשֵׁב וִיגַלֶּה, וִיכַסֶּה וְיָקוּם. וְאַל (יִפְצַּר) [יְצַעֵר] עַצְמוֹ לִפְנוֹת בְּחֹזֶק, פֶּן יִנָּתְקוּ שִׁנֵּי הַכַּרְכַּשְׁתָּא וְיִסְתַּכֵּן. וִיקַנֵּחַ בִּשְׂמֹאל אֲבָל לֹא בַיָּמִין. מִפְּנֵי שֶׁמַּרְאֶה בָהּ טַעֲמֵי תוֹרָה וְאוֹכֵל בָּהּ. וְיִבְדּוֹק עַצְמוֹ יָפֶה יָפֶה, כִּי אַחֲרֵי אֲשֶׁר קְרָבָיו וּבְנֵי מֵעָיו צְרִיכִים לְבָרֵךְ אֶת הַבּוֹרֵא תָּמִיד, שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים קג א): בָּרְכִי נַפְשִׁי אֶת יְיָ וְכָל קְרָבַי אֶת שֵׁם קָדְשׁוֹ, אֵין נָאֶה לְהָבִיא בֶּטֶן מְלֵאָה צוֹאָה לִפְנֵי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא רִבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם לְבָרְכוֹ. וְיִשְׁמוֹר פֶּן יְלַכְלֵךְ בְּגָדָיו לֹא בְמֵי רַגְלַיִם וְלֹא בְרְעִי. אִם יֵשׁ לוֹ יְכֹלֶת, יִהְיוּ לוֹ שְׁנֵי מִכְנָסַיִם. אֶחָד, שֶׁלּוֹבֵשׁ בִּשְׁעַת הַתְּפִלָּה לְבַד, לְמַעַן יִהְיֶה נָקִי יוֹתֵר בִּתְפִלָּתוֹ. וְאִם אֵין לוֹ, יִזָּהֵר

שֶׁלֹּא יְטַנֵּף אֶת (שֶׁלּוֹ) [שֶׁלּוֹבֵשׁ], וִיכַבְּסֵם תָּמִיד לְהָסִיר כִּתְמֵי הַצּוֹאָה מֵעֲלֵיהֶן.

וְיִרְחַץ בְּנִקָּיוֹן כַּפָּיו בַּמַּיִם אִם יֵשׁ לוֹ, יִרְחָצֵם יָפֶה יָפֶה וִיבָרֵךְ עֲלֵיהֶם עַל נְטִילַת יָדָיִם. וּבְבִרְכַּת אֲשֶׁר יָצַר, יַמְתִּין עַד הַתְּפִלָּה. וְאִם בֵּרַךְ אֲשֶׁר יָצַר, יֹאמַר עִמָּהּ, אֱלֹהַי, נְשָׁמָה שֶׁנָּתַתָּ בִּי, כִּי הִיא סְמוּכָה לָהּ, וּלְפִיכָךְ אֵינָהּ פּוֹתַחַת בְּבָרוּךְ. וְאָז בְּעֵת הַתְּפִלָּה יַתְחִיל אֲשֶׁר נָתַן לַשֶּׂכְוִי בִינָה, אוֹ יַחֲזוֹר וִיבָרֵךְ אֲשֶׁר יָצַר. וְעַל נְטִילַת יָדַיִם יְבָרֵךְ בִּשְׁעַת נִגּוּב וְלֹא בִנְטִילָתָן:

וּמִיַּד יְבָרֵךְ עַל מִצְוַת צִיצִית בְּטַלִּית אֲשֶׁר לָבַשׁ, אִם לֹא בֵרַךְ בְּהִתְעַטְּפוֹ. וּבְכָל פַּעַם שֶׁהוּא מִתְעַטֵּף, צָרִיךְ לְבָרֵךְ. וְאַחֲרֵי כֵן יָנִיחַ תְּפִלָּה שֶׁל יָד בִּזְרוֹעַ שְׂמֹאל לְמַעְלָה מִן הַפֶּרֶק שֶׁקּוֹרִין קוּבָּדוּ בְּלַעַ״ז מְעַט, כְּנֶגֶד הַלֵּב, וִיבָרֵךְ לְהָנִיחַ תְּפִלִּין, וְאַחַר כָּךְ יָשִׂים שֶׁל רֹאשׁ כְּנֶגֶד הַמֹּחַ וִיבָרֵךְ עַל מִצְוַת תְּפִלִּין. וְאַל יְדַבֵּר בֵּין תְּפִלָּה שֶׁל יָד לִתְפִלָּה שֶׁל רֹאשׁ. שָׂח בֵּין תְּפִלָּה לִתְפִלָּה חוֹזֵר וּמְבָרֵךְ עַל שֶׁל רֹאשׁ שְׁתַּיִם, ״לְהָנִיחַ״ וְ״עַל מִצְוַת״.

וְתָמִיד יְמַשְׁמֵשׁ בִּתְפִלָּיו, בְּשֶׁל יָד וְאַחַר כָּךְ בְּשֶׁל רֹאשׁ, לְמַעַן יִזָּהֵר לִהְיוֹת בִּנְקִיּוּת, כִּי תְּפִלִּין צְרִיכִין גּוּף נָקִי שֶׁלֹּא יָפִיחַ בָּהֶן וְשֶׁלֹּא יִישַׁן בָּהֶן. וְצָרִיךְ לְבָרֵךְ כְּשֶׁיְּמַשְׁמֵשׁ זְמַן גָּדוֹל אַחַר הֲנָחָתָן, דְּקַיְמָא לָן כְּרַבָּנָן דְּבֵי רַב אָשֵׁי (סוכה מו א): דְּכָל אֵימַת דִּמְמַשְׁמְשֵׁי בְהוּ מְבָרְכֵי. וּמִפִּי מוֹרִי הָרַב רַבִּי שְׁמוּאֵל בְּרַבִּי שְׁנֵיאוֹר שָׁמַעְתִּי, דְּאֵין צָרִיךְ לְבָרֵךְ מִשּׁוּם מִשְׁמוּשׁ אֶלָּא כְּשֶׁהֵן נֶעֱקָרוֹת מִמְּקוֹמָן וְהוּא מַחֲזִירָן לִמְקוֹמָן.

וּלְעִנְיַן שֵׁנָה, יֵשׁ שְׁלֹשָׁה חִלּוּקִים בַּדָּבָר, כְּשֶׁהֵן בְּרֹאשׁוֹ, יִישַׁן בָּהֶן שְׁנַת עֲרַאי אֲבָל לֹא קֶבַע. וּכְשֶׁהוּא אוֹחֲזָן בְּיָדוֹ, לֹא עֲרַאי וְלֹא קֶבַע, פֶּן יִפְּלוּ מִיָּדוֹ. וְאִם הִנִּיחָן אֵצֶל מְרַאֲשׁוֹתָיו, יִפְרוֹשׂ סוּדָר עֲלֵיהֶן וְיִישַׁן אֶצְלָן בֵּין עֲרַאי וּבֵין קֶבַע. וּכְשֶׁנִּכְנָס לְבֵית הַכִּסֵּא, חוֹלְצָן חוּץ לְאַרְבַּע אַמּוֹת, אוֹ כּוֹרְכָן וּמַנִּיחָן בִּכְלִי תּוֹךְ כְּלִי בְּחֵיקוֹ כְּנֶגֶד לִבּוֹ:

וְיֵלֵךְ לְבֵית הַכְּנֶסֶת. וּבְבוֹאוֹ סָמוּךְ לְבֵית הַכְּנֶסֶת, יְמַהֵר פְּעָמָיו, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב (תהלים נה טו): בְּבֵית אֱלֹהִים נְהַלֵּךְ בְּרָגֶשׁ. וְיִבְדּוֹק מִנְעָלָיו פֶּן יִהְיוּ מְטֻנָּפִים, וְכֵן אָמַר שְׁלֹמֹה בְּחָכְמָתוֹ (קהלת ד יז): שְׁמֹר רַגְלְךָ כַּאֲשֶׁר תֵּלֵךְ אֶל בֵּית הָאֱלֹהִים. וְיָבוֹא לְבֵית הַכְּנֶסֶת, וְאוֹמֵר בִּכְנִיסָתוֹ (תהלים ה ח): וַאֲנִי בְּרֹב חַסְדְּךָ אָבוֹא בֵיתֶךָ אֶשְׁתַּחֲוֶה אֶל הֵיכַל קָדְשְׁךָ בְּיִרְאָתֶךָ, וְיֵשֵׁב בִּמְקוֹמוֹ. וְאִם יֵשׁ לוֹ עוֹד טַלִּית, יִתְכַּסֶּה בּוֹ וִיבָרֵךְ לְהִתְעַטֵּף בְּצִיצִית. וְיֵשֵׁב וְלֹא יִפְתַּח פִּיו עַד שֶׁיִּשְׁהֶה מְעַט, וְיָשִׂים אֶל לִבּוֹ לִפְנֵי מִי הוּא עוֹמֵד וּמִי הַשּׁוֹמֵעַ דְּבָרָיו. וְאָז יִלְבַּשׁ חֲרָדָה וְאֵימָה וְזִיעַ וָרֶתֶת. וְיִפְתַּח תְּפִלָּתוֹ עַל הַסֵּדֶר, אֶחָד הַמַּרְבֶּה וְאֶחָד הַמַּמְעִיט וּבִלְבַד שֶׁיְּכַוֵּן לִבּוֹ לַשָּׁמַיִם (ברכות ה ב). וִיתַקֵּן מַלְבּוּשָׁיו,

שֶׁנֶּאֱמַר (עמוס ד יב): הִכּוֹן לִקְרַאת אֱלֹהֶיךָ יִשְׂרָאֵל.

וּכְשֶׁהוּא מִתְפַּלֵּל, אַל יַגְבִּיהַּ קוֹלוֹ בִּתְפִלָּתוֹ, אַךְ יַשְׁמִיעַ לְאָזְנָיו מַה שֶּׁיּוֹצִיא מִפִּיו, וְיַחְתּוֹךְ בִּשְׂפָתָיו כָּל תֵּיבָה וְתֵיבָה, וְאַל יִבְלָעֵן. גַּם סוֹף הַתֵּבוֹת יַחְתּוֹךְ לְהַפְרִידָן מֵהַתֵּבָה הַסְּמוּכָה לָהֶן, פֶּן יִכָּשֵׁל בְּ סַפְּרוּ בַגּוֹיִם אֶת כְּבוֹדוֹ, שַׁבְּחִי יְרוּשָׁלַיִם אֶת יְיָ, וְכֵן כָּל אֶת, וְאוֹתוֹ, וְאוֹתָהּ, הַסְּמוּכוֹת לְמֵ״ם, צָרִיךְ לְהַפְרִידָן זוֹ מִזּוֹ, וְכֵן אֱלֹהֵיכֶם, אֱמֶת, וְכַיּוֹצֵא בָאֵלֶּה. וְלֹא יִהְיֶה מַאֲרִיךְ בִּתְפִלָּתוֹ יוֹתֵר מִדַּי בַּצִּבּוּר, פֶּן יַחְשְׁבוּהוּ לְיָהִיר וָלֵץ.

וּבִקְרִיאַת שְׁמַע יִהְיֶה מְאֹד נִזְהָר שֶׁיּוֹצִיא בִשְׂפָתָיו וְיַשְׁמִיעַ לְאָזְנָיו מָאתַיִם וְאַרְבָּעִים וּשְׁמוֹנֶה תֵּבוֹת שֶׁבּוֹ. וְיִתֵּן רֶוַח בֵּין הַדְּבֵקִים, כְּדִבְרֵי רַבּוֹתֵינוּ (ברכות טו ב): בְּכָל לְבָבְךָ, וְעַל לְבָבֶךָ, וְכַיּוֹצֵא בָהֶן. וּבְכָל אֶחָד וְאֶחָד מִשְּׁלֹשָׁה שֵׁמוֹת הָאֲמוּרִים בְּפָסוּק רִאשׁוֹן, יַאֲרִיךְ עַד שֶׁיַּחְשׁוֹב הָיָה הֹוֶה יִהְיֶה. וְלֹא יַאֲרִיךְ בְּאָלֶ״ף דְּאֶחָד, וְלֹא יְמַהֵר בְּחֵ״ת לִקְרוֹתָהּ בַּחֲטָף. וְיַאֲרִיךְ בְּדָלֶ״ת, עַד שֶׁיַּחְשׁוֹב בִּלְבָבוֹ שֶׁבּוֹרֵא עוֹלָם הוּא מֶלֶךְ לְמַעְלָה וּלְמַטָּה בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ, וּבְאַרְבַּע רוּחוֹת הָעוֹלָם מִמִּזְרָח וּמִמַּעֲרָב מִצָּפוֹן וּמִדָּרוֹם וּתְהוֹם רַבָּה, וּמָאתַיִם וְאַרְבָּעִים וּשְׁמוֹנָה אֵבָרִים שֶׁבּוֹ. וְאִם לֹא יוּכַל לְכַוֵּן כָּל כָּךְ, יְכַוֵּן הַשֵּׁם שֶׁהוּא עַתָּה אֱלֹהֵינוּ, עָתִיד לִהְיוֹת אֶחָד. וּבְכָל פַּעַם בְּהַזְכִּירוֹ שֵׁם הַמְיֻחָד יַחְשׁוֹב בּוֹ פֵּרוּשׁ קְרִיאָתוֹ שֶׁהוּא אֲדוֹן כֹּל. בְּכָל לְבָבְךָ, בִּשְׁנֵי יְצָרֶיךָ, יֵצֶר טוֹב וְיֵצֶר רָע. וּבְכָל נַפְשְׁךָ, אֲפִלּוּ נוֹטֵל נִשְׁמָתֶךָ. וּבְכָל מְאֹדֶךָ, בְּכָל מִדָּה וּמִדָּה שֶׁהוּא מוֹדֵד לָךְ. אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם, יַפְסִיק עַד יַחְשׁוֹב הַיּוֹם נִצְטַוּוּ לִי. עַל לְבָבֶךָ, עַד כָּאן כַּוָּנַת הַלֵּב וְעִקַּר קַבָּלַת עֹל מַלְכוּת שָׁמַיִם. וַאֲפִלּוּ מְהַלֵּךְ בַּדֶּרֶךְ, נָכוֹן לַעֲמוֹד עַד שֶׁיַּגִּיעַ לְעַל לְבָבֶךָ, אַךְ מִפָּסוּק רִאשׁוֹן יָצָא יְדֵי חוֹבָה. מִכָּאן וְאֵילַךְ יִקְרָא כְּדַרְכּוֹ בְּכַוָּנָה לְפִי כֹחוֹ. כְּשֶׁיַּגִּיעַ לוּקְשַׁרְתָּם לְאוֹת עַל יָדֶךָ, יְמַשְׁמֵשׁ בִּתְפִלִּין שֶׁל יָד. לוְהָיוּ לְטוֹטָפוֹת בֵּין עֵינֶיךָ, יְמַשְׁמֵשׁ בִּתְפִלִּין שֶׁל רֹאשׁ. וּכְשֶׁיַּגִּיעַ לוּרְאִיתֶם אוֹתוֹ, יְעַיֵּן בְּצִיצִיתוֹ. וְיַחְתּוֹךְ זַיִ״ן דְּתִזְכְּרוּ:

וְאַל יִרְמוֹז בְּעֵינָיו וְיִקְרוֹץ בִּשְׂפָתָיו וְיִמְלוֹל בְּרַגְלָיו וְיוֹרֶה בְּאֶצְבְּעוֹתָיו, כִּי תוֹעֲבַת הַשֵּׁם כָּל עוֹשֵׂה אֵלֶּה. וּבִתְפִלָּתוֹ מְיֻשָּׁב אַל יִסְמוֹךְ לַאֲחֹרָיו, וְלֹא יְהֵא נוֹטֶה לִצְדָדִין דֶּרֶךְ גַּאֲוָה, אֶלָּא יֵשֵׁב וְרֹאשׁוֹ כָפוּף, שֶׁלֹּא יִרְאֶה פְּנֵי הַיּוֹשֵׁב נֶגְדּוֹ חוּץ לְאַרְבַּע אַמּוֹתָיו. וּשְׁנֵי אֲצִילָיו עַל עֶצֶם הַיָּרֵךְ מְקוֹם חִבּוּרוֹ לַגּוּף מִכָּאן וּמִכָּאן, וּשְׁתֵּי יָדָיו תַּחַת לְבוּשׁוֹ, הַיְמָנִית עַל הַשְּׂמָאלִית כְּנֶגֶד טַבּוּרוֹ. וְאַל יִפְשׁוֹט רַגְלָיו, אַךְ יִהְיוּ שׁוֹקָיו עַל עָמְדָן, לְמַעַן יִהְיֶה יוֹתֵר בִּרְעָדָה וּבְיִרְאָה. וִינַעְנַע כָּל גּוּפוֹ לְקַיֵּם (תהלים לה י): כָּל

עַצְמֹתַי תֹּאמַרְנָה. וּבְקוּמוֹ לְהִתְפַּלֵּל, יְכַוֵּן רַגְלָיו זוֹ אֵצֶל זוֹ, וְיָשׁוּחַ רֹאשׁוֹ, וְיִדְחוֹק אֲצִילָיו לְגוּפוֹ נֶגֶד חֲגוֹרָתוֹ, וְיָשִׂים יָדָיו תַּחַת לְבוּשׁוֹ, הַיְמָנִית עַל הַשְּׂמָאלִית. וְעוֹשֶׂה שֶׁבַע כְּרִיעוֹת, יִשְׁחֶה בְּבִרְכַּת אָבוֹת תְּחִלָּה וָסוֹף, יִשְׁחֶה בְּבָרוּךְ אַתָּה בִּמְהִירוּת וְיִזְקוֹף בַּשֵּׁם בְּנַחַת, וְיִשְׁחֶה בְּמוֹדִים תְּחִלָּה וָסוֹף, וְלֹא יוֹתֵר בַּבְּרָכוֹת. אֲבָל כְּשֶׁהוּא פּוֹסֵעַ שָׁלֹשׁ פְּסִיעוֹת, נוֹתֵן שָׁלוֹם בַּשְּׂמֹאל בַּתְּחִלָּה וְכוֹרֵעַ, לַיָּמִין וְכוֹרֵעַ. לְפָנָיו וְכֹרֵעַ וְתִהְיֶה הַכְּרִיעָה כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ חֲכָמִים (ברכות כח ב): עַד שֶׁיִּתְפַּקְקוּ כָּל חֻלְיוֹת שֶׁבַּשִּׁדְרָה, וְעַד כְּדֵי שֶׁיֵּרָאֶה אִסָּר כְּנֶגֶד לִבּוֹ, וְזֶהוּ בָּשָׂר בְּרֹחַב אִסָּר בֵּין פֶּרֶק חֻלְיוֹת הַשִּׁדְרָה כְּנֶגֶד הַלֵּב. וּכְשֶׁאָדָם זָקוּף, מֻבְלָע וְאֵינוֹ נִרְאֶה. וּכְשֶׁהוּא שׁוֹחֶה, אָז יִתְפָּרְדוּ הַחֻלְיוֹת וְנִרְאֶה אוֹתוֹ בָשָׂר. וְאַל יַחֲזוֹר מִיָּד לִמְקוֹמוֹ, פֶּן יֵחָשֵׁב כְּכֶלֶב שָׁב עַל קֵאוֹ. וְלֹא יָרֹק בִּתְפִלָּתוֹ. וְאִם נִזְדַּמֵּן לוֹ רֹק, מַבְלִיעוֹ בִּכְסוּתוֹ. וְאַף לֹא יְגַהֵק (בלע״ז אינטריל״ד), וְלֹא יְפַהֵק (בלע״ז בדליי״ר). וְאִם פִּהֵק, מַנִּיחַ יָדוֹ עַל סַנְטֵרוֹ אוֹ עַל פִּיו. וְלֹא יֶאֱחוֹז מְאוּמָה בְּיָדוֹ, כִּי יִירָא פֶּן יִפּוֹל מִיָּדוֹ וְלֹא יִתְכַּוֵּן. וְלֹא יִתְפַּלֵּל לֹא כְּנֶגֶד רַבּוֹ וְלֹא לַאֲחוֹרֵי רַבּוֹ:

וִיסַדֵּר תְּפִלָּתוֹ, אַךְ לֹא יַעֲשֶׂנָּה קֶבַע כְּאָדָם הָאוֹמֵר חֹק קָבוּעַ הוּא עָלַי בְּכָל יוֹם, כָּךְ וְכָךְ תְּפִלּוֹת מֻטָּלוֹת חוֹבָה עָלַי, אֶלָּא יַעֲשֶׂנָּה תַּחֲנוּנִים לִפְנֵי הַמָּקוֹם. וְאַל יְעַיֵּן בִּתְפִלָּתוֹ לֵאמֹר, כַּמָּה הִתְפַּלַּלְתִּי בְּכַוָּנָה, רְאוּיָה הִיא לְהִתְקַבֵּל, כִּי הוּא מִשְּׁלֹשָׁה דְבָרִים הַמַּזְכִּירִים עֲוֹנוֹתָיו שֶׁל אָדָם, כִּי מְקַטְרְגִים עָלָיו וְאוֹמְרִים, וְכִי רָאוּי הוּא לְכָךְ שֶׁתִּתְקַבֵּל תְּפִלָּתוֹ, וַהֲלֹא עָשָׂה כָּךְ וְכָךְ, אַךְ יַחְשׁוֹב בִּלְבָבוֹ, כִּי מְאֹד הָיָה לוֹ לַעֲמוֹד בַּתְּפִלָּה יוֹתֵר, אוּלַי יְכַפֵּר אֶחָד מֵעֲוֹנוֹתָיו הַקְּטַנִּים, וְיִזְכּוֹר כִּי בָשָׂר הוּא, רוּחַ הוֹלֵךְ וְלֹא יָשׁוּב, וּמַה יִּתְרוֹן לוֹ לְהִתְגָּאוֹת בְּמַעֲשָׂיו, הֲלֹא לְכָךְ נוֹצַר. וְאִם עַל כָּרְחוֹ יִגְאֶה לִבּוֹ, יָשִׂים אֶל לִבּוֹ גְּאוֹנֵי עוֹלָם שֶׁגָּוְעוּ וְעָבְרוּ מִן הָעוֹלָם אֲשֶׁר עָשׂוּ טוֹבָה אֶלֶף יָדוֹת יוֹתֵר מִמֶּנּוּ:

וּבְעוֹדוֹ בְּבֵית הַכְּנֶסֶת, אַל יְדַבֵּר דִּבּוּר חֹל עִם אָדָם וְאַף כִּי בִּשְׁעַת קְרִיאַת הַתּוֹרָה. וְאִם יֵשְׁבוּ אֶצְלוֹ בְּנֵי אָדָם הַמְדַבְּרִים, יָנִיעַ שְׂפָתָיו וִידַמֶּה עַצְמוֹ כְּמִתְפַּלֵּל. וְאַל יִתְפָּאֵר לוֹמַר, אֵינִי מְדַבֵּר, כִּי כָּל הַמִּתְפָּאֵר כִּמְעַט הוּא נוֹטֵל אֶת שְׂכָרוֹ. וְיַעֲנֶה אָמֵן עַל כָּל בְּרָכָה, כִּי גָּדוֹל הָעוֹנֶה אָמֵן יוֹתֵר מִן הַמְבָרֵךְ, וּפוֹתְחִים לוֹ שַׁעֲרֵי גַן עֵדֶן. וִיהֵא שְׁמֵהּ רַבָּא מְבָרַךְ, יַעֲנֶה בְּכֹל כֹּחוֹ בְּפִיו וּבְכָל כַּוָּנָתוֹ. וְלֹא יֵצֵא מִבֵּית הַכְּנֶסֶת בִּשְׁעַת קְרִיאַת הַתּוֹרָה אִם לֹא בֵּין גַּבְרָא לְגַבְרָא:

לְעוֹלָם, בֵּין בִּשְׁעַת תְּפִלָּה וּבֵין בִּשְׁעַת בִּרְכַּת הַמָּזוֹן, כָּל שָׁעָה שֶׁאָדָם עָסוּק לְדַבֵּר בַּשְּׁכִינָה, לֹא יִגַּע בִּבְשָׂרוֹ, כִּי אִם בַּיָּדַיִם עַד הַפֶּרֶק הָעֶלְיוֹן, וּבְצַוָּארוֹ עַד חֲלוּקוֹ, אֲבָל

לֹא בְרַגְלָיו, וְלֹא בְכָל שְׁאָר בְּשָׂרוֹ וּבְמִנְעָלָיו. וְאִם נָגַע, יִטּוֹל יָדָיו אוֹ יְשַׁפְשֵׁף בְּעָפָר [אוֹ בִצְרוֹר] אוֹ בְקֵיסָם. וְאִם יִצְטָרֵךְ לְחַכֵּךְ, יְחַכֵּךְ מֵעַל לְחֲלוּקוֹ. וְאַל יִגַּע לֹא בְכִנָּה, וְלֹא בִשְׂעַר בֵּית הַשֶּׁחִי וּבֵית הָעֶרְוָה. וְאִם נָגַע, יִטּוֹל יָדָיו אוֹ יְשַׁפְשֵׁף בְּעָפָר אוֹ בִצְרוֹר אוֹ בְקֵיסָם. וּבִשְׁעַת תְּפִלָּה, טֶפַח מְגֻלֶּה אֲפִלּוּ בְאִשְׁתּוֹ עֶרְוָה, וְאָסוּר לִקְרוֹת שְׁמַע וּלְהִתְפַּלֵּל וּלְהִסְתַּכֵּל בָּהּ:

וְיֵצֵא מִבֵּית הַכְּנֶסֶת בְּנַחַת וּבְדֶרֶךְ כְּרִיעָה, וְיֹאמַר (תהלים ה ט): יְיָ נְחֵנִי בְצִדְקָתֶךָ וְגוֹ׳, וְיֵלֵךְ. וּבְלֶכְתּוֹ בַדֶּרֶךְ, אַל יָשׁוּחַ יוֹתֵר מִדַּי, וְאַל יַשְׁפִּיל סוּדָרוֹ עַל עֵינָיו, פֶּן יֵחָשֵׁב לְלַעַג. וְאַל יֵלֵךְ בְּקוֹמָה זְקוּפָה. כִּי הַהוֹלֵךְ בְּקוֹמָה זְקוּפָה, דּוֹמֶה כִּמְסַלֵּק הַמּוֹרָא מֵעָלָיו, אֶלָּא יֵלֵךְ בְּמִדָּה בֵינוֹנִית, לֹא זָקוּף וְלֹא כָפוּף יוֹתֵר מִדַּי, (אֶלָּא): [עַד] שֶׁלֹּא יִרְאֶה הַבָּא כְנֶגְדּוֹ בְּפָנָיו.

וְיַשְׁפִּיל עֵינָיו, שֶׁלֹּא יִרְאֶה אֶת חֲבֵרוֹ כְּנֶגְדּוֹ כִּמְלֹא עֵינָיו. וְאִם פָּגַע דְּבַר עֶרְוָה כְּגוֹן אִשָּׁה, בֵּין יְהוּדִית בֵּין אֲרַמִּית, בֵּין נְשׂוּאָה בֵּין פְּנוּיָה, בֵּין גְּדוֹלָה בֵּין קְטַנָּה, יַעֲצוֹם עֵינָיו אוֹ יִסְבֹּב לְצַד אַחֵר, כְּדֵי שֶׁלֹּא יִרְאֶנָּה. וְכֵן אָמַר הֶחָכָם, אֵין לְךָ דָּבָר חוֹצֵץ בִּפְנֵי הַתַּאֲוָה כַּעֲצִימַת הָעַיִן. וְכֵן אִם פָּגַע חֲזִיר וַחֲזִירָה אוֹ כָל בְּהֵמָה נִזְקָקִים זוֹ לָזוֹ, אַל יִסְתַּכֵּל בָּהֶם. וְיִהְיֶה מַקְדִּים בִּשְׁלוֹם כָּל אָדָם אֲפִלּוּ אֵינוֹ יִשְׂרָאֵל. כְּדֵי שֶׁיִּהְיֶה אָהוּב וְנֶחְמַד לַבְּרִיּוֹת, אַךְ לֹא בִשְׁלוֹם אִשָּׁה.

וְיָבוֹא לְבֵיתוֹ בְשָׁלוֹם, וְיָסִיר תְּפִלָּיו וְיִתְּנֵם בַּכִּיס, שֶׁל יָד עַל שֶׁל רֹאשׁ. וְיָסִיר שֶׁל רֹאשׁ תְּחִלָּה וְאַחַר כָּךְ שֶׁל יָד. וְיָסִיר מִכְנָסָיו וְיִלְבַּשׁ אֲחֵרִים. וְטוֹב שֶׁיִּלְמַד מִיָּד, מִשּׁוּם דִּכְתִיב (תהלים פד ח): יֵלְכוּ מֵחַיִל אֶל חָיִל, וּמִיָּד, טֶרֶם יֵלֵךְ לַעֲסָקָיו:

וְאִם הוּא אָדָם חָלוּשׁ וְרָגִיל בְּפַת שַׁחֲרִית, יֹאכַל מִיָּד. וְיִטּוֹל יָדָיו תְּחִלָּה בְּהַרְבֵּה מַיִם, וּלְכָל הַפָּחוֹת יִטּוֹל מַיִם רְבִיעִית הַלּוֹג. וְיִתֵּן שָׁלֹשׁ פְּעָמִים מַיִם עַל יָדָיו, וִישַׁפְשֵׁף הֵיטֵב. וְשֶׁלֹּא יְהֵא דָבָר חוֹצֵץ, כִּי כָל הַחוֹצֵץ בִּטְבִילָה, חוֹצֵץ בִּנְטִילַת יָדַיִם. וְיַגְבִּיהֵן בִּנְטִילָה, שֶׁלֹּא יַחַזְרוּ מַיִם הָרִאשׁוֹנִים וִיטַמְּאוּ אֶת הַיָּדַיִם. וִינַגְּבֵן הֵיטֵב וִיבָרֵךְ עַל הַלֶּחֶם הַמּוֹצִיא. וְיִתֵּן רֶוַח בֵּין תֵּבָה לַתֵּבָה.

וְכָל מַה שֶּׁיֵּהָנֶה בוֹ מִן הָעוֹלָם הַזֶּה בֵּין בְּפֵירוֹת, בֵּין בְּרֵיחַ, בֵּין בַּאֲכִילָה, בֵּין בְּכָל דָּבָר שֶׁיֵּהָנֶה, אָסוּר לֵהָנוֹת בְּלֹא בְרָכָה. וִיבָרֵךְ בְּכָל דָּבָר לְפָנָיו וּלְאַחֲרָיו הַבְּרָכָה הָאֲמוּרָה בָּהּ עַל פִּי רַבּוֹתֵינוּ עֲלֵיהֶם הַשָּׁלוֹם. וְאִם אֵינוֹ בָקִי, יֵלֵךְ אֵצֶל בָּקִי לִלְמוֹד, וְאַל יָשִׂים עַצְמוֹ כַּבְּהֵמָה. וְאִם לֹא מָצָא בָקִי, יֵלֵךְ וְיַנִּיחַ הֲנָאָתוֹ, וְלֹא יֵהָנֶה מִן הַדָּבָר עַד שֶׁיֵּדַע לְבָרֵךְ עָלָיו אֶת בּוֹרְאוֹ כַּדָּת וְכַמִּשְׁפָּט. וּכְשֶׁיְּבָרֵךְ, יְכַוֵּן אֶת לִבּוֹ לְבָרֵךְ אֶת

הַבּוֹרֵא, וְלֹא כְּדָבָר הָרָגִיל בְּפִי אָדָם לָצֵאת שֶׁלֹּא בְּכַוָּנָה. וְכֵן לְבִרְכַּת הַמִּצְוֹת וְכָל מַעֲשֶׂה הָאָדָם יַעֲשֶׂה, יַעֲשֶׂה דְּבָרִים לְשֵׁם פָּעֳלָם וְלֹא מִצְוַת אֲנָשִׁים מְלֻמָּדָה וּמִנְהַג אָבוֹת. וּמְאֹד יִהְיֶה צָנוּעַ בַּאֲכִילָתוֹ, וְאַחַר גְּמָר סְעֻדָּתוֹ יְבָרֵךְ בִּרְכַּת הַמָּזוֹן, וְאַחַר כָּךְ יִשְׁתֶּה מַיִם אוֹ יַיִן לְהַשְׁלִים מֵאָה בְרָכוֹת בַּיּוֹם. וְהַכֹּל לְשֵׁם שָׁמָיִם:

וְטֶרֶם יֵלֵךְ לַעֲסָקָיו, יִלְמַד פָּסוּק אוֹ הֲלָכָה, כְּדֵי לְקַיֵּם מִצְוַת וְהָגִיתָ בּוֹ (יהושע א ח). וְאוֹתָהּ שָׁעָה יִלְמַד בְּהֶגְיוֹן הַלֵּב, וְלִהְיוֹת אָזְנָיו וְעֵינָיו פְּקוּחוֹת אֶל אֲשֶׁר מוֹצִיא בִשְׂפָתָיו. וְאַל יַפְסִיק מִשְׁנָתוֹ לִדְבָרִים בְּטֵלִים, כִּי אַף לוֹמַר מַה נָּאֶה אִילָן זֶה, מַה נָּאֶה נִיר זֶה, אֲשֶׁר יֶשׁ בּוֹ דְּבַר שֶׁבַח שֶׁמְּבָרְכִים עֲלֵיהֶם בָּרוּךְ שֶׁכָּכָה לוֹ בְּעוֹלָמוֹ, הֲרֵי זֶה מִתְחַיֵּב בְּנַפְשׁוֹ (אבות פ״ג מ״ט). קַל וָחֹמֶר לְשִׂיחַת חֻלִּין אֲשֶׁר כָּל דִּבְרֵי עֲבֵרָה תְּלוּיִים בָּהּ, וְהַשָּׂח בָּהֶם עוֹבֵר בְּלָאו וַעֲשֵׂה (יומא יט ב). עֲשֵׂה, וְדִבַּרְתָּ בָּם (דברים ו ז): וְלֹא בִּדְבָרִים אֲחֵרִים, וְלָאו הַבָּא מִכְּלָל עֲשֵׂה, עֲשֵׂה. וְלָאו, כָּל הַדְּבָרִים יְגֵעִים לֹא יוּכַל אִישׁ לְדַבֵּר (קהלת א ח). וְכָל שֶׁכֵּן לְהַפְסִיק מִדִּבְרֵי תוֹרָה שֶׁהוּא חַיָּב לַעֲסוֹק בָּהֶם. וְעַל הַמַּפְסִיקִים נֶאֱמַר (איוב ל ד): הַקֹּטְפִים מַלּוּחַ עֲלֵי שִׂיחַ וְשֹׁרֶשׁ רְתָמִים לַחְמָם. וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ (חגיגה יב ב): כָּל הַפּוֹסֵק מִדִּבְרֵי תוֹרָה וְעוֹסֵק בְּדִבְרֵי שִׂיחָה, מַאֲכִילִין אוֹתוֹ גַּחֲלֵי רְתָמִים בְּגֵיהִנֹּם:

אַחֲרֵי כֵן יֵלֵךְ לַעֲסָקָיו, כִּי יָפָה דֶּרֶךְ אֶרֶץ, וְלֹא יוּכַל אָדָם לַעֲבוֹד אֶת הַבּוֹרֵא אִם לֹא יִטְרַח לְבַקֵּשׁ מְזוֹנוֹתָיו. וְכֵן אָמַר דָּוִד (תהלים קכח א ב): אַשְׁרֵי כָּל יְרֵא יְיָ הַהֹלֵךְ בִּדְרָכָיו, יְגִיעַ כַּפֶּיךָ כִּי תֹאכֵל אַשְׁרֶיךָ וְטוֹב לָךְ.

וְיִהְיוּ עֲסָקָיו בֶּאֱמוּנָה, וְיִרְחַק מִדְּבַר שֶׁקֶר וּמֵחֶבְרַת אֲנָשִׁים רָעִים וּמִמּוֹשַׁב לֵצִים. וְאִם יִצְטָרֵךְ לָשֶׁבֶת עִמָּהֶם פֶּן יַלְעִיגוּ וְיִתְלוֹצְצוּ עָלָיו וְיֵרָאֶה כְּעוֹשֶׂה עַצְמוֹ חָשׁוּב, אַל יִכָּנֵס לְתוֹךְ דִּבְרֵיהֶם וְאַל יָשִׁיב לָהֶם כִּי אִם בְּקֹצֶר רוּחַ, וְיָקוּם מִיָּד שֶׁיּוּכַל. וְיִזָּהֵר בְּלִי לְהוֹנוֹת אֶת חֲבֵרוֹ לֹא בִּדְבָרִים וְקַל וָחֹמֶר בְּמָמוֹן. וְאַף עִסְקוֹ עִם הַנָּכְרִי יִהְיֶה בֶּאֱמוּנָה, פֶּן יִתְחַלֵּל שֵׁם שָׁמַיִם וְתוֹרַת יִשְׂרָאֵל תִּתְבַּזֶּה עַל יָדוֹ. וְאִם יִשְׁמַע מוֹצִיאֵי דִבָּה עַל אִישׁ, אַל יַאֲמִין לָהֶם, כִּי שֶׁמָּא הֵם שׂוֹנְאָיו, אֶלָּא יַעֲשֶׂה עַצְמוֹ כְּמַאֲמִין וְאַל יַאֲמִין. וְאִם יְקַלְּלֵהוּ אָדָם וִיחָרְפֵהוּ, אַל יָשִׁיב לוֹ מְאוּמָה, וְיִהְיֶה נֶעֱלָב וְלֹא עוֹלֵב, וְאַל יֵצֵא לָרִיב מַהֵר. וְאַל יָבֹא אֵצֶל בְּנֵי אָדָם, שֶׁהֵם מִתְלַחֲשִׁים יַחַד וְאַל יוֹצִא דִבָּה עַל שׁוּם אָדָם וַאֲפִלּוּ הוּא שׂוֹנְאוֹ. וְאַל יִשְׂנָא בִלְבָבוֹ כִּי אִם אֶת אֲשֶׁר הַמָּקוֹם שָׂנֵא. וְכָל עִנְיָנוֹ וְעִסְקוֹ יְהֵא לְשֵׁם שָׁמָיִם.

וּבְשׁוּבוֹ מֵעֲסָקָיו, אַל יֵשֵׁב בָּטֵל, כִּי מַה לָּאָדָם לִהְיוֹת יוֹשֵׁב בָּטֵל, הֲלֹא הַבַּטָּלָה

מְבִיאָה לִידֵי שִׁעֲמוּם וְלִידֵי הִרְהוּרִים רָעִים, אַף כִּי תַלְמוּד תּוֹרָה אֵין לוֹ שִׁעוּר:

וְאִם יָבֹאוּ אוֹרְחִים לְבֵיתוֹ, יַכְנִיסֵם לְבֵיתוֹ בְּסֵבֶר פָּנִים יָפוֹת, וּמִיָּד בְּבוֹאָם יָשִׂים לִפְנֵיהֶם לֶחֶם לֶאֱכוֹל, כִּי פְּעָמִים בָּא הֶעָנִי וְלֹא אָכַל וְהוּא בוֹשׁ לִשְׁאוֹל. וְיִתֵּן לָהֶם לַחְמוֹ וּמֵימָיו וְאֶת אֲשֶׁר יֹאכַל, בְּפָנִים מְאִירוֹת. וְאַף אִם יִהְיֶה בִלְבָבוֹ עֶצֶב וּדְאָגָה, יַשְׁחֶנָּה מִלִּבּוֹ בִּפְנֵיהֶם, וִינַחֲמֵם בִּדְבָרָיו וִיהִי לָהֶם לְמֵשִׁיב נָפֶשׁ. וַאֲפִלּוּ אִם יִהְיוּ לוֹ אֶלֶף עֲבָדִים, יִטְרַח הוּא בְעַצְמוֹ, וְיַעֲמוֹד עֲלֵיהֶם, כִּי מִי לָנוּ גָדוֹל מֵאַבְרָהָם שֶׁשִּׁמֵּשׁ לַמַּלְאָכִים, וְהָיוּ לוֹ כַּמָּה עֲבָדִים וּשְׁפָחוֹת, שֶׁנֶּאֱמַר (בראשית יז כג): וְאֵת כָּל יְלִידֵי בֵיתוֹ, וְאַף עַל פִּי שֶׁנִּרְאוּ כַּעַרְבִיִּים, כְּדִבְרֵי רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה. וּבְכָל מַה שֶּׁעָשָׂה עַל יְדֵי עַצְמוֹ, שִׁלֵּם לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְיִשְׂרָאֵל בִּכְבוֹדוֹ וּבְעַצְמוֹ. וְאַל יְסַפֵּר לִפְנֵיהֶם, כָּךְ וְכָךְ אִירַע לִי, מִקְּצָת תְּלָאוֹתָיו, כִּי דְבָרִים אֵלּוּ שׁוֹבְרִים אֶת רוּחָם, כִּמְדַמֶּה לָהֶם כִּי בִשְׁבִילָם אָמַר כֵּן, וְכִמְעַט אֵין לוֹ שָׂכָר בַּעֲמָלוֹ. וִיכַבְּדֵם כַּאֲדוֹנִים לוֹ. וְכֵן מָצִינוּ בְּאַבְרָהָם (שם יח ג): שֶׁקְּרָאָם אֲדוֹנִים. וְגָדוֹל הַכְנָסָתָם יוֹתֵר מִקַּבָּלַת פְּנֵי הַשְּׁכִינָה. וּבִשְׁעַת הָאֹכֶל יַרְאֶה אֶת עַצְמוֹ כְּמִצְטַעֵר שֶׁאֵינוֹ יָכוֹל לְהֵיטִיב לָהֶם יוֹתֵר. וְכֵן הוּא אוֹמֵר (ישעיה נח י): וְתָפֵק לָרָעֵב נַפְשֶׁךָ. וְיֹאמַר לוֹ, תֵּצֵא נַפְשִׁי שֶׁאֵין לִי מַה לִּתֵּן לָךְ. וְאִם יָלִינוּ אֶצְלוֹ, יַשְׁכִּיבֵם בְּמֵיטַב מִטּוֹתָיו, כִּי גְדוֹלָה מְנוּחַת הֶעָיֵף בִּהְיוֹתוֹ שׁוֹכֵב בְּטוֹב, וְיוֹתֵר עוֹשֶׂה לוֹ נַחַת רוּחַ הַמַּשְׁכִּיבוֹ הֵיטֵב יוֹתֵר מִן הַמַּאֲכִילוֹ וּמַשְׁקֵהוּ, וְגַלְגַּל הוּא הַחוֹזֵר בָּעוֹלָם. וּבְצֵאתָם יְלַוֵּם וְיִתֵּן לָהֶם פַּת צֵדָה לַדֶּרֶךְ, כִּי עַל פַּת לֶחֶם יִפְשַׁע גָּבֶר (משלי כח כא), (סנהדרין קד א): כִּי עַל אֲשֶׁר לֹא נָתַן יְהוֹנָתָן לְדָוִד פַּת לֶחֶם בְּהִפָּרְדוֹ מֵאִתּוֹ, נִתְגַּלְגֵּל הַדָּבָר וְנֶהֶרְגוּ כֹּהֲנֵי נוֹב, שְׁמוֹנִים וַחֲמִשָּׁה אִישׁ נוֹשְׂאֵי אֵפוֹד בָּד. וְהַעֲנֵק תַּעֲנִיק לָהֶם מִסַּת נִדְבַת יָדֶךָ:

וְאִם בָּאָה מִצְוָה לְיָדְךָ, תְּמַהֵר בָּהּ וְאַל תִּתְרַשֵּׁל בָּהּ, כִּי זְהִירוּת מְבִיאָה לִידֵי זְרִיזוּת, נְקִיּוּת, פְּרִישׁוּת, טָהֳרָה, קְדֻשָּׁה, יִרְאַת חֵטְא, חֲסִידוּת, וַעֲנָוָה. וִיהֵא זָהִיר בִּכְבוֹד חֲכָמִים. בָּא חָכָם אֶצְלְךָ, תְּקַבֵּל פָּנָיו בְּכָבוֹד וְכַבְּדֵהוּ. יֵשׁ חָתָן בָּעִיר, לֵךְ וַעֲסוֹק בּוֹ וְשַׂמְּחֵהוּ, כִּי הַמְשַׂמְּחוֹ זוֹכֶה לִרְאוֹת בְּשִׂמְחַת יְרוּשָׁלָיִם. יֵשׁ מֵת בָּעִיר, טְרַח בּוֹ וְסָפְדֵהוּ, אַךְ בְּמִדָּה בֵּינוֹנִית, כִּי אֵין כְּבוֹדוֹ לוֹמַר מַה שֶּׁלֹּא הָיָה בּוֹ, וּשְׁתִיקָה יָפָה. אַךְ הַמִּדּוֹת אֲשֶׁר יָדַעְתָּ אֲשֶׁר הָיוּ בוֹ טוֹבוֹת, תְּסַפֵּר, וּתְלַוֵּהוּ. אִם יֵשׁ בְּרִית מִילָה בָּעִיר, טְרַח וַעֲסוֹק וֶהְיֵה כִּמְסַיֵּעַ בַּמִּצְוָה, כִּי גָדוֹל שְׂכַר מְסַיֵּעַ כְּעוֹשֶׂה הַמִּצְוָה. וְאִם חֲבֵרֶיךָ בְּצָרָה, הֱיֵה צַר בְּצָרָתָם, וְאַל תִּשְׂמַח בְּעֵת כִּשְׁלוֹנָם, וֶהְיֵה שָׂמֵחַ בְּטוֹבָתָם. שָׁמַעְתָּ צָרַת יִשְׂרָאֵל הָרְחוֹקִים, הֵאָנַח וְהִתְפַּלֵּל עֲלֵיהֶם, וְכָל שֶׁכֵּן עַל הַקְּרוֹבִים. בָּרֵךְ אֶת הַצּוּר עַל כָּל הַבָּא, עַל הַטּוֹב וְעַל הָרָע. תִּשְׂמַח בְּיִסּוּרִין וְתַחְשׁוֹב הַכֹּל לְטוֹבָה

בְּכָל מִדָּה וּמִדָּה שֶׁהוּא מוֹדֵד לְךָ, וְזֶהוּ שֶׁכָּתוּב (דברים ו ה): וּבְכָל מְאֹדֶךָ. וְאַל תִּבְעַט בְּיִסּוּרִים, וְתַחְשׁוֹב הַכֹּל לְטוֹבָה. וֶאֱמוֹר כֹּל דְּעָבִיד רַחֲמָנָא לְטַב עָבִיד:

וְהִתְרַחֵק מִן הַנְּדָרִים, כִּי בַּעֲוֹן הַנְּדָרִים בָּנִים מֵתִים, וְאִשְׁתּוֹ שֶׁל אָדָם מֵתָה. וּמִן הַשְּׁבוּעוֹת וּמִן הַכַּעַס, כִּי כָל הַכּוֹעֵס, מְבַלְבֵּל דַּעְתּוֹ וְרוּחוֹ וְלֹא יִתְיַצֵּב בְּאַהֲבַת הַבּוֹרֵא. וְכֵן אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ (ברכות כט ב): לֹא תִרְתַּח וְלֹא תֶחֱטָא. וּבְכַמָּה מְקוֹמוֹת דִּבֵּר שְׁלֹמֹה בְּחָכְמָתוֹ (קהלת יא י): וְהָסֵר כַּעַס מִלִּבֶּךָ. (שם ז ט): כִּי כַעַס בְּחֵיק כְּסִילִים יָנוּחַ. (קידושין מ ב) הָרַגְזָן לֹא עָלָה בְיָדוֹ אֶלָּא רַגְזָנוּתוֹ. וְגַם מֹשֶׁה רַבֵּנוּ שֶׁהָיָה אָב לַחֲכָמִים וְלַנְּבִיאִים, כָּל מָקוֹם שֶׁבָּא לִכְלָל כַּעַס, בָּא לִכְלָל טָעוּת. וַאֲפִלּוּ אִם עָשָׂה לְךָ אָדָם שֶׁלֹּא כְהוֹגֶן, אַל תַּקְפִּיד וּלְמוֹד מֵהִלֵּל עַנְוְתָן זִכְרוֹנוֹ לִבְרָכָה. וְאַף לְהַטִּיל אֵימָה בְּתוֹךְ בֵּיתוֹ, מִצְוָה לְהַרְאוֹת עַצְמוֹ כַּעֲסָן וְדַעְתּוֹ מְיֻשֶּׁבֶת וְרוּחוֹ נָחָה, וְאַל יַטִּיל אֵימָה יְתֵרָה, אַךְ בְּמִדָּה בֵּינוֹנִית. וְאַל יִקְרַע כֵּלָיו בַּחֲמָתוֹ, אַף לֹא יַשְׁחִית כָּל מְאוּמָה. וְיָכוֹף אֶת יִצְרוֹ מִכָּל אֲשֶׁר יִתְאַוֶּה, אַף מִשִּׂיחָה בְטֵלָה, כִּי מַה יִּתְרוֹן בִּדְבָרִים שֶׁלֹּא לְצֹרֶךְ, אֵין זֶה כִּי אִם הַרְבּוֹת פָּשַׁע:

וֶהֱוֵי רָצוּי לְאָחִיךָ וְלַחֲבֵרֶיךָ. וְאַל תִּשְׁכַּב בַּלַּיְלָה וּקְטָטָה לְךָ עִם אָדָם, אַךְ לֵךְ וּתְרַצֶּה אוֹתוֹ עַד שֶׁיִּתְפַּיֵּס. וְאַף אִם חָטָא לְךָ, בַּקֵּשׁ מִמֶּנּוּ פִּיּוּס. וְאַל תֹּאמַר, הֵן חָטָא לִי, וְעָלָיו לָבוֹא לְפַיְּסֵנִי, כּוֹף אֶת יִצְרְךָ וְלֵךְ אֵלָיו, לְמַעַן לֹא יִגְבַּהּ לְבָבְךָ וְתִהְיֶה מְתֹעָב לִפְנֵי הַבּוֹרֵא, שֶׁנֶּאֱמַר (משלי טז ה): תּוֹעֲבַת יְיָ כָּל גְּבַהּ לֵב:

וּמְאֹד הִזָּהֵר שֶׁלֹּא לְשַׁקֵּר, אֲפִלּוּ בְּדִבְרֵי הֲבַאי, כִּי חִלּוּל הַשֵּׁם יֵשׁ בַּדָּבָר. וְאַף לֹא לְהִשְׂתַּכֵּר בַּשֶּׁקֶר, כִּי יֵצֵא שְׂכָרוֹ בְּהֶפְסֵדוֹ, כִּי הוּא מֵאַרְבַּע כִּתּוֹת שֶׁאֵינָן מְקַבְּלוֹת פְּנֵי הַשְּׁכִינָה, כַּת מְשַׁקְּרִים, כַּת חֲנֵפִים, כַּת לֵצִים, וְכַת מְסַפְּרֵי לָשׁוֹן הָרָע. וְכֵן עָנְשׁוֹ שֶׁל בַּדַּאי, שֶׁאֲפִלּוּ אוֹמֵר אֱמֶת, אֵין שׁוֹמְעִים לוֹ (סנהדרין פט ב). וְכָל הַמְשַׁנֶּה בְּדִבּוּרוֹ, כְּאִלּוּ עוֹבֵד עֲבוֹדָה זָרָה (שם צב א), דִּכְתִיב הָכָא (בראשית כז יב): וְהָיִיתִי בְעֵינָיו כִּמְתַעְתֵּעַ, וּכְתִיב הָתָם (ירמיה י טו): הֶבֶל הֵמָּה מַעֲשֵׂה תַּעְתֻּעִים. וְהִזָּהֵר מִן הַלֵּיצָנוּת, כִּי הִיא שְׁנִיָּה לַעֲבֵרוֹת, וְהִיא מַעֲבִירָה אֶת הַמּוֹרָא וּמַרְגִּילָה אֶת הָאָדָם לַעֲבוֹר, וְכָל הַמִּתְלוֹצֵץ נוֹפֵל בְּגֵיהִנֹּם. וְשֶׁלֹּא לְהַחֲנִיף, כִּי לֹא לְפָנָיו חָנֵף יָבוֹא (איוב יג טז): וְשֶׁלֹּא לְסַפֵּר לָשׁוֹן הָרָע, כִּי לַכֹּל יֵשׁ רְפוּאָה, חוּץ מִלָּשׁוֹן הָרָע. וְשֶׁלֹּא לְקַבְּלוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר (שמות כג א): לֹא תִשָּׂא שֵׁמַע שָׁוְא:

וְהִתְרַחֵק מִן הַכָּבוֹד, וְכַבֵּד כָּל אָדָם, וְתַעֲבִיר עַל מִדּוֹתֶיךָ, וֶהֱוֵי דָן אֶת כָּל אָדָם לְכַף זְכוּת, לְמַעַן יַעֲבִירוּ מִן הַשָּׁמַיִם עַל פְּשָׁעֶיךָ וְיָדוּנוּ אוֹתְךָ לְכַף זְכוּת. וְאִם אַתָּה אֵצֶל

בְּנֵי אָדָם שֶׁחַיָּב אַתָּה בִּכְבוֹדָם, כְּגוֹן אָבִיךָ וְאִמְּךָ, כַּבְּדֵם וְתִירָא מֵהֶם, וְלֹא תֵשֵׁב בִּמְקוֹמָם, וְלֹא תִסְתּוֹר אֶת דִּבְרֵיהֶם. אִם אָמְרוּ דָבָר, אֲפִלּוּ יָדַעְתָּ כִּי אֵינֶנּוּ כֵן, אַל תֹּאמַר, לֹא כֵן הָיָה. וְאִם יֵשׁ לָהֶם דָּבָר עִם אָדָם, אַל תַּכְרִיעַ בֵּינֵיהֶם. וְאַל תִּכָּנֵס לְתוֹךְ דִּבְרֵיהֶם, כִּי אַף תּוֹךְ דִּבְרֵי חֲבֵרוֹ אִם נִכְנַס בָּהֶם, נִקְרָא גֹּלֶם. כְּלָלוֹ שֶׁל דָּבָר, כָּל מַה שֶּׁיּוּכַל לִתְלוֹת הַכָּבוֹד בָּהֶם, יִתְלֶה, וְלֹא בּוֹ. וּמְאֹד יֵשׁ לְהִזָּהֵר בִּכְבוֹדָם, כִּי הוּקַשׁ כְּבוֹדָם לִכְבוֹד הַמָּקוֹם, וְהַמְכַבְּדָם כְּאִלּוּ כִּבֵּד אֶת הַמָּקוֹם. וְהַמְצַעֲרָם כְּאִלּוּ צִעֵר (עַצְמוֹ): [הַמָּקוֹם]. וְחַיָּב לְהַאֲכִילָם וּלְהַשְׁקוֹתָם וּלְהַלְבִּישָׁם וּלְהַכְנִיסָם וּלְהוֹצִיאָם. וְאִם אֵין לוֹ יָסוֹב עַל הַפְּתָחִים וְיִתֵּן לָהֶם. וּמַה שֶּׁיַּעֲשֶׂה לָהֶם, דֶּרֶךְ כָּבוֹד יַעֲשֶׂה, כִּי יֵשׁ מַאֲכִיל אָבִיו פַּסְיוֹנֵי, וְטוֹרְדוֹ מִן הָעוֹלָם. וּמַטְחִינוֹ בָרֵחַיִם, וּמְבִיאוֹ לְחַיֵּי הָעוֹלָם הַבָּא (קדושין לא א). הָיָה אָבִיו עוֹבֵר עַל דִּבְרֵי תוֹרָה, אַל יֹאמַר לוֹ, אַבָּא, עָבַרְתָּ עַל דִּבְרֵי תוֹרָה, אֶלָּא אוֹמֵר לוֹ, מִקְרָא כָּתוּב בַּתּוֹרָה כָּךְ הוּא. וְהוּא יָבִין מֵעַצְמוֹ, וְאַל תְּבַיְּשׁוֹ. וְלֹא יְדַבֵּר עַל מַעֲשֵׂיהֶם בְּשׁוּם עִנְיָן, אֲפִלּוּ זָרַק אַרְנָקוֹ לַיָּם אוֹ לָאוּר בְּפָנָיו, לֹא יַכְלִימֶנּוּ. וְאִם שָׁמַע אָדָם מְדַבֵּר עֲלֵיהֶם שֶׁלֹּא כְּהֹגֶן, יַקְהֶה שִׁנָּיו וְיֹאמַר לוֹ, שֶׁקֶר אַתָּה דוֹבֵר. אַךְ אֵין לְהַכּוֹת אֶת חֲבֵרוֹ עַל כָּךְ, וְאַף שְׁתִיקָה יָפָה בְּמָקוֹם שֶׁאֵין כְּבוֹדָם, כְּמוֹ שֶׁהוּא יוֹדֵעַ, שֶׁאִם יִמְחֶה אָז יוֹסִיף הָאַחֵר לוֹמַר עֲלֵיהֶם דִּבְרֵי גְנַאי אֲחֵרִים. וּרְצוֹנָם הוּא כְבוֹדָם. וְהֵם שֶׁמָּחֲלוּ עַל כְּבוֹדָם, כְּבוֹדָם מָחוּל:

וֶהֱוֵי יְרֵא מִן הַחֲכָמִים, כְּמוֹ שֶׁדָּרַשׁ רַבִּי עֲקִיבָא (פסחים כב א): אֶת יְיָ אֱלֹהֶיךָ תִּירָא (דברים ו יג), לְרַבּוֹת תַּלְמִידֵי חֲכָמִים. וְהִדָּבֵק בָּהֶם וּבְדַרְכֵיהֶם הַטּוֹבִים, וַעֲמוֹד מִפְּנֵיהֶם, וְאַף מִפְּנֵי הַזְּקֵנִים שֶׁאֵינָם חֲכָמִים, וּבַטֵּל רְצוֹנְךָ מִפְּנֵי רְצוֹנָם. וְכַבֵּד אֶת אָחִיךָ הַגָּדוֹל, וַאֲחִי אָבִיךָ, וַאֲחִי אִמְּךָ, וּבַעַל אִמְּךָ, וְאֵשֶׁת אָבִיךָ, כִּי בְּכֻלָּם דָּרְשׁוּ חֲכָמִים (כתובות קג א): מִן הַמִּקְרָא שֶׁכָּתוּב (שמות כ יב): כַּבֵּד אֶת אָבִיךָ וְאֶת אִמֶּךָ:

אַל תִּרְדּוֹף אַחַר יְשִׁיבַת עַמֵּי הָאָרֶץ וְלֵצִים, כִּי מֵהֶם לֹא תִלְמוֹד חָכְמָה, כִּי אִם דְּבָרִים רֵקִים וְלָצוֹן. אַךְ רְדוֹף אַחַר הַחֲכָמִים, כִּי מֵהֶם תִּלְמַד חָכְמָה. וְאַל תְּהִי בָז לְדִבְרֵי אָחִיךָ, וְאַל תִּלְעַג לְשׁוּם אָדָם:

אַל תִּמְנַע טוֹב מִבְּעָלָיו. אִם שְׁאָלְךָ אָדָם עַל טוֹבָה שֶׁבָּעוֹלָם אוֹ דְבַר מִצְוָה, אַל תִּמְנָעֶנּוּ מִלַּעֲשׂוֹתָהּ. אַךְ אִם אֵין דַּעְתְּךָ עַל הַדָּבָר, אֱמוֹר לוֹ, עֲשֵׂה כְּחָכְמָתֶךָ.

וֶהֱיֵה רָגִיל בִּצְדָקָה כְּפִי כֹחֶךָ, וּלְכָל הַפָּחוֹת שַׁעְבֵּד עַצְמְךָ לַבּוֹרֵא לָתֵת כֹּפֶר נַפְשְׁךָ חֹק קָבוּעַ בְּכָל שָׁבוּעַ פְּרוּטָה אוֹ מֶחֱצָה, כִּי אֲפִלּוּ עָנִי הַמִּתְפַּרְנֵס מִן הַצְּדָקָה יֵשׁ לוֹ לַעֲשׂוֹת צְדָקָה. וּכְשֶׁתִּתֵּן לְעָנִי, תֵּן לוֹ בַּסֵּתֶר, כִּי מַתָּן בַּסֵּתֶר יִכְפֶּה אָף (משלי כא יד).

וַעֲנִיֵּיךָ קוֹדְמִין. וְאַל תִּקְפּוֹץ יָדְךָ מֵהַלְווֹת לְעָנִי בִּשְׁעַת דָּחְקוֹ, כִּי גָּדוֹל הַמַּלְוֶה יוֹתֵר מִן הָעוֹשֶׂה צְדָקָה, וְצִדְקָתוֹ עוֹמֶדֶת לָעַד, כִּי אֵינֶנּוּ חָסֵר בַּדָּבָר, וְיַחְשׁוֹב כִּי לְכַמָּה נָכְרִים הוּא מַלְוֶה בְּלֹא רִבִּית. וְאִם יִקְשֶׁה בְעֵינָיו לְהַלְווֹתוֹ בְּלֹא מַשְׁכּוֹן, יַלְוֶנּוּ בְמַשְׁכּוֹן וְיִקְבַּע לוֹ זְמַן לְהַלְוָאָתוֹ. וּבְתוֹךְ יְמֵי הַהַלְוָאָה לֹא יִקְרָאֵהוּ לַעֲשׂוֹת מְלַאכְתּוֹ אוֹ כָל דָּבָר אִם לֹא יִתֵּן לוֹ שְׂכָרוֹ מֻשְׁלָם, שֶׁנִּרְאֶה כָּרִבִּית.

וּבְמַעַשְׂרוֹת, אַל תַּרְפֶּה יָדֶיךָ מִלִּטְלָהּ כָּרָאוּי. כֵּיצַד? מִכָּל דָּבָר שֶׁמִּשְׂתַּכֵּר, הֵן לְלַמֵּד, הֵן לִכְתּוֹב, הֵן לַעֲשׂוֹת מְלָאכָה, אוֹ אַף אִם מָצָא מְצִיאָה, אוֹ נָתְנוּ לוֹ בְּמַתָּנָה, אוֹ כָּל עִנְיָן שֶׁיִּהְיֶה, הֵן כֶּסֶף הֵן שָׁוֶה זָהָב, מִן הַכֹּל יַפְרִישׁ מַעֲשֵׂר, כִּי דָּבָר זֶה אֵין לוֹ עֵרֶךְ, כִּי אֶת אֲשֶׁר אָסַר הַבּוֹרֵא בְּכָל דָּבָר לְנַסּוֹתוֹ, הִתִּיר בַּמַּעֲשֵׂר (תענית ט א):

אַל תִּגְנוֹב דַּעַת הַבְּרִיּוֹת וַאֲפִלּוּ דַּעְתּוֹ שֶׁל גּוֹי, וְאַל תְּסַרְהֵב בַּחֲבֵרְךָ יוֹתֵר מִדַּי. וְאַל תֹּאמַר לוֹ, דָּבָר זֶה עָשִׂיתִי בִשְׁבִילְךָ, וְלֹא עָשִׂיתָ בִשְׁבִילוֹ. אַךְ אִם יִטְעֶה וְיִדְמֶה כִּי בִשְׁבִילוֹ עָשִׂיתָ, אֵין צָרִיךְ לוֹמַר לוֹ, לֹא עָשִׂיתִי בַּעֲבוּרֶךָ, כִּי הוּא מַטְעֶה אֶת עַצְמוֹ, וְאֵין זֶה גְנֵבַת דַּעַת. כְּלָלוֹ שֶׁל דָּבָר, כָּל צַד גְּנֵבַת דַּעַת, אֲסוּרָה:

אַל תַּזְכִּיר שֵׁם שָׁמַיִם לְבַטָּלָה, כִּי הַמַּזְכִּיר שֵׁם שָׁמַיִם לְבַטָּלָה, רָאוּי לְנַדּוֹתוֹ (נדרים ז ב). וְאַף שֶׁלֹּא לְצוֹרֶךְ, [וְלֹא] בְּמָקוֹם מְטֻנָּף. וְלֹא תִשָּׁבַע כְּלָל, וְאַף לֹא בְכִנּוּיִים, וְאַף לֹא בְמִדּוֹתָיו וּבְמַעֲשָׂיו, כְּגוֹן שַׁמָּשָׁיו וּמְשָׁרְתָיו מַלְאֲכֵי מַעְלָה. וְכֵן לֹא יִשָּׁבַע בַּתּוֹרָה וְלֹא בֶאֱמֶת, כִּי הַשֵּׁם נִקְרָא אֱמֶת, וַיְיָ אֱלֹהִים אֱמֶת (ירמיה י י). וְלֹא יְקַלֵּל חֲבֵרוֹ בַּשֵּׁם, אַף לֹא עַצְמוֹ כֹּה יַעְזְרֵנִי הַשֵּׁם. וְאַל יִשָּׁמַע שֵׁם טֻמְאָה עַל שְׂפָתֶיךָ, כְּמוֹ שְׁמוֹת הַקְּדֵשִׁים יֵעָקְרוּ וְיֵהָרְסוּ. וּכְשֶׁתַּזְכִּירֵם לְצֹרֶךְ בִּפְנֵי הַגּוֹיִם, אֱמוֹר בְּשָׂפָה רָפָה וּבְכֹבֶד רֹאשׁ. וְכָל דְּבַר נִבּוּל וְצַד דְּבַר עֶרְוָה לֹא יִשָּׁמַע עַל פִּיךָ, כְּגוֹן לְהַזְכִּיר זוֹנָה אוֹ כָל דְּבַר נְבָלָה, כִּי שׁוּחָה עֲמֻקָּה פִּי זָרוֹת (משלי כב יד), מַעֲמִיקִים לוֹ גֵיהִנֹּם וְהוֹפְכִים לוֹ גְּזַר דִּין שֶׁל שִׁבְעִים שָׁנָה לְרָעָה (שבת לג א). וְאַף הַשּׁוֹמְעִים וְשׁוֹתְקִים וְנֶהֱנִים בִּשְׁמִיעָה וְאֵינָם הוֹלְכִים מִשָּׁם, נִכְשָׁלִים בַּדָּבָר:

וְאַל תַּחְשׁוֹד חֲבֵרְךָ, כִּי שֶׁמָּא כָּשֵׁר הוּא בַדָּבָר, וְהַחוֹשֵׁד בִּכְשֵׁרִים לוֹקֶה בְגוּפוֹ. וְאַל תָּבִיא עַצְמְךָ לִידֵי חֲשַׁד, לִהְיוֹת נָקִי מֵהַשֵּׁם וּמִיִּשְׂרָאֵל, פֶּן יִכָּשְׁלוּ בְנֵי אָדָם עַל יָדְךָ שֶׁיַּחְשְׁדוּךָ הַבְּרִיּוֹת. מְחוֹל לְכָל הַחוֹשְׁדִים בְּךָ:

וְאל תַּהֲרוֹג כִּנָּה וְאַל תַּעֲשֶׂה שׁוּם דָּבָר מָאוּס בִּפְנֵי חֲבֵרָךְ. וְאִם עָשׂוּ אֲחֵרִים לְפָנֶיךָ וְנִמְאַסְתָּ, מְחוֹל לָהֶם וְאַל יִכָּשְׁלוּ עַל יָדֶךָ. וְאִם מָצָאתָ רֹק מוּטָל, הָרֵם וְסַלְּקֵהוּ אוֹ כַּסֵּהוּ וּמְחוֹל לַאֲשֶׁר עָשָׂה אוֹתוֹ פֶּן יָבוֹא אַחֵר וְיַכְשִׁילֶנּוּ שֶׁלֹּא יִמְחוֹל. וְהִזָּהֵר שֶׁלֹּא

יִמָּצֵא טִנּוּף עַל בְּגָדֶיךָ אוֹ שֶׁמֶן אוֹ כָּל דָּבָר מָאוּס, כִּי הַמִּתְלַכְלֵךְ וְאֵינוֹ נִזְהָר בִּנְקִיּוּת, מַשְׂנִיא אוֹהֲבָיו שֶׁל מָקוֹם לַבְּרִיּוֹת וְחַיָּב מִיתָה, שֶׁנֶּאֱמַר (משלי ח לו): כָּל מְשַׂנְאַי אָהֲבוּ מָוֶת, אַל תִּקְרֵי מְשַׂנְאַי אֶלָּא מַשְׂנִיאַי. וְיִרְאֵי הַשֵּׁם שֶׁאֵינָם מְשַׁמְּרִים עַצְמָם בִּנְקִיּוּת, אוֹמְרִים רוֹאֵיהֶם, כַּמָּה לוֹמְדֵי תוֹרָה מְאוּסִים, וְנִמְצָא שֵׁם שָׁמַיִם מִתְחַלֵּל עַל יְדֵיהֶם. וְאַל תְּשַׁקֵּץ נַפְשְׁךָ בְּהַשְׁהוֹת נְקָבֶיךָ. וְהַמַּשְׁהֶה נְקָבָיו בַּגְּדוֹלִים וּבַקְּטַנִּים, עוֹבֵר בִּשְׁתַּיִם, אַל תְּשַׁקְּצוּ (ויקרא יא מג), וְלֹא יִרְאֶה בְךָ עֶרְוַת דָּבָר (דברים כג טו). אַל תֹּאמַר שׁוּם נִחוּשׁ, כִּי לֹא נַחַשׁ בְּיַעֲקֹב וְלֹא קֶסֶם בְּיִשְׂרָאֵל (במדבר כג כג). וּבְכַמָּה מְקוֹמוֹת הִזְהִירָה תוֹרָתֵנוּ, לֹא יִמָּצֵא בְךָ וְגוֹ׳ מְנַחֵשׁ (דברים יח י), לֹא תְנַחֲשׁוּ (ויקרא יט כו). וְאֵין לָנוּ לָשִׂים שׁוּם סִימָן אֶלָּא מַה שֶּׁאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה. וְאִם יֵשׁ לוֹ לְאָדָם לַעֲשׂוֹת מִצְוָה, כְּגוֹן לַחֲזוֹר עַל מַסֶּכְתָּא אוֹ לְהָשִׁיב בְּנוֹ אֶל הַסֵּפֶר, לֹא יֹאמַר אַמְתִּין עַד רֹאשׁ חֹדֶשׁ אוֹ עַד הַפֶּסַח, כִּי בְּכָל יוֹם וּבְכָל עֵת, טוֹב לְהַתְחִיל וְלַעֲשׂוֹת מִצְוֹת. וּמִי שֶׁאֵינוֹ מַקְפִּיד, לְעוֹלָם לֹא יַקְפִּידוּ עִמּוֹ. אַךְ הַמַּקְפִּידִים, הַשָּׂטָן עוֹמֵד עַל יְמִינָם וּלְהַחֲזִיקָם בְּטָעוּתָם:

אַל תִּתְכַּבֵּד בִּקְלוֹן חֲבֵרְךָ. וְאַל תָּרִים זְרוֹעֲךָ עַל שׁוּם אָדָם לְהַכּוֹתוֹ, כִּי הַסּוֹטֵר לוֹעוֹ שֶׁל יִשְׂרָאֵל, כְּאִלּוּ סוֹטֵר לוֹעוֹ שֶׁל שְׁכִינָה, שֶׁנֶּאֱמַר (משלי כ כה): מוֹקֵשׁ אָדָם יָלַע קֹדֶשׁ. וְתִקָּצֵץ יָדוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר (איוב לח טו): וּזְרוֹעַ רָמָה תִּשָּׁבֵר. וְרָאוּי הוּא לְהִקָּבֵר חַי, שֶׁנֶּאֱמַר (שם כב ח): וְאִישׁ זְרוֹעַ לוֹ הָאָרֶץ. וַאֲפִלּוּ בַּהֲרָמַת יָד נִקְרָא רָשָׁע, שֶׁנֶּאֱמַר (שמות ב יג): וַיֹּאמֶר לָרָשָׁע לָמָּה תַכֶּה רֵעֶךָ (סנהדרין נח ב). עַל כֵּן יֵשׁ לוֹ לְאָדָם לְהִזָּהֵר מְאֹד מִלְּהַכּוֹת, אִם לֹא בְּנוֹ הַקָּטָן אוֹ תַלְמִידוֹ שֶׁהוּא מוֹכִיחוֹ:

אִם תּוֹכִיחַ אֶת חֲבֵרְךָ, אַל תּוֹכִיחֶנּוּ וְיִתְבַּיֵּשׁ (ערכין טז ב), אֲבָל תּוֹכִיחֶנּוּ בַּסֵּתֶר. וַאֲפִלּוּ מֵאָה פְּעָמִים. אַל תַּלְבִּין פְּנֵי חֲבֵרְךָ בָּרַבִּים, כִּי הַמַּלְבִּין פְּנֵי חֲבֵרוֹ, דָּם יֵחָשֵׁב לוֹ דָּם שָׁפָךְ. תֵּדַע, דְּאָזִיל סֻמְקָא וְאָתֵי חִוְּרָא, וְאֵין לוֹ חֵלֶק לָעוֹלָם הַבָּא. וְנוֹחַ לוֹ לְאָדָם שֶׁיַּפִּיל עַצְמוֹ לְתוֹךְ כִּבְשַׁן הָאֵשׁ וְאַל יַלְבִּין פְּנֵי חֲבֵרוֹ בָּרַבִּים (ברכות מג ב). אַךְ אִם הוֹכֵחַ הוֹכַחְתָּ אָדָם בַּסֵּתֶר כַּמָּה פְּעָמִים וְלֹא קִבֵּל, מֻתָּר לְבַיְּשׁוֹ וּלְהַלְבִּין פָּנָיו וְלִשְׂנֹאתוֹ וּלְרָדְפוֹ עַד שֶׁיְּקַבֵּל. וְכָל מִי שֶׁיֵּשׁ בְּיָדוֹ לְהוֹכִיחַ וְאֵינוֹ מוֹכִיחַ אָדָם עוֹבֵר, הָעֲבֵרָה בְּרֹאשׁוֹ. וְאִם הוֹכִיחַ, אָז נַפְשׁוֹ הִצִּיל:

אַל תִּתְיַחֵד עִם שׁוּם אִשָּׁה, אֲפִלּוּ בִתְּךָ אוֹ אֲחוֹתְךָ, וַאֲפִלּוּ פְּנוּיָה, חוּץ מֵאִשְׁתְּךָ וַאֲפִלּוּ הִיא נִדָּה וְאִמֶּךָ. וְאֵיזֶהוּ יִחוּד? סָגוּר בְּמַפְתֵּחַ אוֹ בְמַנְעוּל, זֶהוּ יִחוּד הָאָמוּר בַּתּוֹרָה (דברים יג ז): כִּי יְסִיתְךָ אָחִיךָ בֶן אִמֶּךָ וְגוֹ׳. וַאֲפִלּוּ עִם שְׁתֵּי נָשִׁים. וְטוֹב לִזָּהֵר אֲפִלּוּ

בְּפֶתַח פָּתוּחַ לִרְשׁוּת הָרַבִּים מִשֶּׁבֶת עִם אִשָּׁה אֶחָת.

אַל תַּשְׁמִיעַ לְאָזְנְךָ בְּמִתְכַּוֵּן קוֹל אִשָּׁה מְשׁוֹרֶרֶת, כִּי קוֹל בְּאִשָּׁה, עֶרְוָה. שַׂעֲרָהּ וְכָל הָאָמוּר בְּשִׁיר הַשִּׁירִים, עֶרְוָה. קוֹל, שֵׂעָר, שִׁנַּיִם, צַוָּאר, כָּל הָאָמוּר בַּפָּרָשָׁה לְשֶׁבַח. וְאָסוּר (לוֹ) לְהִסְתַּכֵּל אֲפִלּוּ בְּאֶצְבַּע קְטַנָּה שֶׁל אִשָּׁה לָזוּן עֵינָיו מִן הָעֶרְוָה. וְכָל הַמְּרַצֶּה מָעוֹת לְאִשָּׁה מִיָּדוֹ לְיָדָהּ כְּדֵי לְהִסְתַּכֵּל בָּהּ, אֲפִלּוּ קִבֵּל תּוֹרָה כְּמֹשֶׁה רַבֵּנוּ מִיָּדוֹ שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, לֹא יִנָּקֶה מִדִּינָהּ שֶׁל גֵּיהִנֹּם:

הַרְגֵּל תָּמִיד שְׂפָתֶיךָ דִּבְרֵי יִרְאַת שָׁמַיִם, כְּגוֹן הֱוֵי עַז כַּנָּמֵר (אבות פ״ה מכ״ד), סוֹף דָּבָר הַכֹּל נִשְׁמָע (קהלת יב יג), וְעַתָּה יִשְׂרָאֵל מָה יְיָ אֱלֹהֶיךָ שֹׁאֵל מֵעִמָּךְ כִּי אִם לְיִרְאָה וְגוֹ׳ (דברים י יב), מְאֹד מְאֹד הֱוֵי שְׁפַל רוּחַ (אבות פ״ד מ״ד): וְכַיּוֹצֵא בָאֵלֶּה, הַרְגֵּל עַל לְשׁוֹנְךָ, וְאָז לֹא תִכָּשֵׁל:

אַל תַּהֲדוֹק רֹאשְׁךָ עַל הַסֵּפֶר. וְאַל תַּהֲרוֹג כִּנָּה עַל הַשֻּׁלְחָן, כִּי הוּא נִקְרָא מִזְבֵּחַ. וְאַל תְּדַבֵּר בִּשְׁעַת בִּרְכַּת הַמָּזוֹן. גַּדֵּל בָּנֶיךָ לְתַלְמוּד תּוֹרָה וּלְמַעֲשִׂים טוֹבִים, גַּם לְעֵת זִקְנָה לֹא יָסוּרוּ. וְלַמֵּד לִבְנוֹתֶיךָ הִלְכוֹת נִדָּה וְחַלָּה, אִסּוּר וְהֶתֵּר דְּבָרִים הַנּוֹהֲגִים בָּהֶן, פֶּן יַאֲכִילוּךָ דָּבָר אָסוּר אוֹ לִבְנֵי בֵיתָן. הֱוֵי זָהִיר בְּבִרְכַּת הַלְּבָנָה בְּכָל חֹדֶשׁ בִּזְמַנָּהּ, מִשֶּׁיֵּאוֹתוּ לְאוֹרָהּ וְעַד רֻבּוֹ שֶׁל חֹדֶשׁ, כִּי אִלְמָלֵי לֹא זָכוּ יִשְׂרָאֵל אֶלָּא לְהַקְבִּיל פְּנֵי אֲבִיהֶם שֶׁבַּשָּׁמַיִם בְּכָל חֹדֶשׁ וָחֹדֶשׁ, דַּיָּם (סנהדרין מב א). הֱוֵי זָהִיר בִּכְבוֹד אִשְׁתְּךָ, כְּדִבְרֵי רַבּוֹתֵינוּ (יבמות סב ב), אוֹהֵב אִשְׁתּוֹ כְּגוּפוֹ וּמְכַבְּדָהּ יוֹתֵר מִגּוּפוֹ, כִּי דַיֶּךָ שֶׁהִיא מְגַדֶּלֶת בָּנֶיךָ וּמַצֶּלֶת עַצְמְךָ מִן הַחֵטְא וֶהֱוֵי זָהִיר בְּאוֹנָאָתָהּ, כִּי דִמְעָתָהּ מְצוּיָה, לְפִיכָךְ אוֹנָאָתָהּ מְצוּיָה וּקְרוֹבָה, כִּי שַׁעֲרֵי דִמְעָה לֹא נִנְעָלוּ (ב״מ נט א). הַסְתֵּר סוֹדְךָ וְכָל שֶׁכֵּן סוֹד אֲחֵרִים, מִשּׁוֹכֶבֶת חֵיקֶךָ שְׁמוֹר פִּתְחֵי פִיךָ:

הִתְנָאֶה בַּמִּצְוֹת כְּפִי כֹחֲךָ, וְהִדּוּר מִצְוָה עַד שְׁלִישׁ בַּמִּצְוָה, כְּגוֹן, מָצָא אֶתְרוֹג בִּשְׁתֵּים עֶשְׂרֵה פְּרוּטוֹת וּמָצָא אַחֵר הָדוּר מִמֶּנּוּ, יוֹסִיף עַד שְׁמוֹנֶה עֶשְׂרֵה פְּרוּטוֹת לִקַּח אֶת הֶהָדוּר. מִצְוָה שֶׁאֵין לָהּ דּוֹרֵשׁ, תִּדְרְשֶׁנָּה, וְאַל תְּהִי קַלָּה בְעֵינֶיךָ לֹא מִצְוָה וְלֹא עֲבֵרָה. וְאַל תִּבְרַח מֵעֲשׂוֹת מִצְוָה לֹא בִּשְׁבִיל יִרְאַת הֶפְסֵד וְלֹא מִפְּנֵי פַּחַד עֹנֶשׁ הַגּוּף, כִּי כְדָאִית הִיא הַמִּצְוָה לְשָׁמְרְךָ מִכָּל הֶזֵּק. וְאִם חַס וְחָלִילָה יֶאֱרַע לְךָ הֶזֵּק, נֶאֱמָן הוּא בַּעַל מְלַאכְתְּךָ שֶׁיְּמַלֵּא חֶסְרוֹנְךָ שֶׁחָסַרְתָּ בַּעֲבוּרוֹ:

בְּצֵאתְךָ לַדֶּרֶךְ צֵא בְּכִי טוֹב, וְהִזָּהֵר בִּתְפִלַּת הַדֶּרֶךְ. וְזוֹהִי, יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ, שֶׁתּוֹלִיכֵנוּ לְשָׁלוֹם, וְתַצְעִידֵנוּ לְשָׁלוֹם, וְתִסְמְכֵנוּ לְשָׁלוֹם, וְתַצִּילֵנוּ מִכַּף כָּל אוֹיֵב וְאוֹרֵב בַּדֶּרֶךְ, וְתַנְחֵנוּ אֶל מְחוֹז חֶפְצֵנוּ בְּשָׁלוֹם, וְתַחֲזִירֵנוּ לְבָתֵּינוּ

לְשָׁלוֹם, כִּי אַתָּה שׁוֹמֵעַ תְּפִלָּה. בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ, שׁוֹמֵעַ תְּפִלָּה. וְצָרִיךְ לְאָמְרָהּ אֲפִלּוּ אִם אֵינוֹ רוֹצֶה לָלֶכֶת אֶלָּא פַּרְסָה, וּבְתוֹךְ מַהֲלַךְ פַּרְסָה. וְכֵן אִם שָׁכַח לְאָמְרָהּ וְנִזְכַּר לְאַחַר שֶׁהָלַךְ פַּרְסָה, אוֹמֵר בְּלֹא חֲתִימַת בְּרָכָה. פָּגַעְתָּ גּוֹיִם, אַל תְּשַׁנֶּה דִבּוּרְךָ כְּאִלּוּ אֵינְךָ יְהוּדִי. גַּם אִם יֹאמְרוּ לְךָ גּוֹי אָתָּה, אֱמֹר יְהוּדִי אָנִי. וְלֹא תַעֲבוֹר עַל הַמֶּכְסָנִין וְתִתָּפֵשׂ וְתָשִׂים יִרְאָתְךָ וְנַפְשְׁךָ עַל קֶרֶן הַצְּבִי.

אַל תַּעֲמוֹד בִּמְקוֹם סַכָּנָה וְתִסְמוֹךְ עַל הַנֵּס, אַךְ תִּירָא תָמִיד פֶּן יִגְרוֹם הַחֵטְא, וּזְכוֹר לְיַעֲקֹב אָבִינוּ, וַיִּירָא וְגוֹ׳ וַיֵּצֶר לוֹ (בראשית לב ח). אַל תַּקְנִיט גּוֹי קָטָן, כִּי הַגּוֹיִם נוֹטְרֵי אֵיבָה הֵם:

אַל תְּהִי צַדִּיק הַרְבֵּה. רָאִיתָ אִשָּׁה טוֹבַעַת בַּנָּהָר, אַל תֹּאמַר אָנוּס וְלֹא אֶרְאֶנָּה, וְכַיּוֹצֵא בָזֶה. שָׁמַעְתָּ אִישׁ אוֹמֵר לְהַכּוֹת אֶת חֲבֵרוֹ, אַל תֹּאמַר, לֹא אֲגַלֶּה לוֹ וְאֶהְיֶה רָכִיל. לֹא תַעֲמוֹד עַל דַּם רֵעֶךָ, וֶאֱמֹר לוֹ כְּפִי יְכָלְתְּךָ שֶׁלֹּא בִלְשׁוֹן רְכִילוּת, וְאָז אֶת נַפְשְׁךָ הִצַּלְתָּ:

אַל תְּשַׁבַּח אִשָּׁה בְּיָפְיָהּ בִּפְנֵי חֲבֵרְךָ, פֶּן עַל יָדְךָ יַחְמְדֶנָּה, וּכְתִיב (שמות כ טז): לֹא תַחְמֹד, קְרֵי בֵהּ לֹא תַחְמִיד, וְכֵן קְרֵי בֵהּ לֹא תְחַמֵּד. אַל תְּקַשֵּׁט עַצְמְךָ וְתֵלֵךְ בֵּין הַנָּשִׁים כְּדֵי שֶׁיִּתְאַוּוּ לָךְ. וְאַל תַּרְבֶּה שִׂיחָה עִמָּהֶן אֲפִלּוּ עִם אִשְׁתֶּךָ. וְזֶה רִבּוּי שִׂיחָה, כְּאוֹתוֹ שֶׁשָּׁאַל לִבְרוּרְיָה (עירובין נג ב): בְּאֵיזוֹ דֶּרֶךְ נֵלֵךְ לְלוּד? אָמְרָה לוֹ, גְּלִילִי שׁוֹטֶה, הָיָה לְךָ לוֹמַר, בְּאֵיזוֹ לְלוּד. וְלֹא יְעַיֵּן בְּבִגְדֵי צֶבַע שֶׁלָּהֶן, וַאֲפִלּוּ שְׁטוּחִים עַל הַכֹּתֶל. כְּלָלוֹ שֶׁל דָּבָר, כָּל מַה שֶּׁיּוּכַל לְהִתְרַחֵק מֵהֶן וּמִמַּשָּׂאָן וּמִמַּתָּנָן וּמִדִּבּוּרָן, יִתְרַחֵק, כִּי תָמִיד יֵצֶר הָרָע בּוֹעֵר כָּאֵשׁ לְהַחֲטִיא אֶת הָאָדָם, וְלָכֵן צָרִיךְ הָאָדָם לִהְיוֹת כָּל שָׁעָה יוֹעֵץ תַּחְבּוּלוֹת לַעֲשׂוֹת מִלְחָמָה עִמּוֹ:

אַל תְּשַׁבַּח אָדָם בִּפְנֵי שׂוֹנְאוֹ שֶׁמִּתְקַנֵּא בוֹ וּמִתּוֹךְ שִׁבְחוֹ בָּא לִידֵי גְנוּתוֹ, וְאַת תְּגַנֵּהוּ בִּפְנֵי אוֹהֲבוֹ. אַל תְּגַנֶּה מִקַּח חֲבֵרוֹ בְּפָנָיו וְאַל תְּשַׁבְּחֵהוּ, אֶלָּא שְׁתוֹק, כִּי לָמָּה תֵשֵׁב וְתַחֲנִיף.

אַל תִּכָּנֵס לְבֵיתְךָ פִּתְאוֹם, וְכָל שֶׁכֵּן לְבֵית חֲבֵרֶךָ. אַל תִּיָּעֵץ אָדָם לְפִי דַרְכְּךָ, אֶלָּא תֵּן עֵצָה טוֹבָה וְהוֹגֶנֶת לְכָל מִי שֶׁיִּוָּעֵץ אִתְּךָ לִכְבוֹד הַבּוֹרֵא. כְּלָלוֹ שֶׁל דָּבָר, כָּל דָּבָר הַמָּסוּר לַלֵּב שֶׁאֵין אָדָם מַבְחִין לְמָה אַתָּה מִתְכַּוֵּן, לְטוֹבָה אוֹ לְרָעָה, נֶאֱמַר בּוֹ (ויקרא יט יד): וְיָרֵאתָ מֵאֱלֹהֶיךָ, הַמַּכִּיר מַחֲשַׁבְתֶּךָ. אַל תִּקְרָא שׁוּם אָדָם בְּכִנּוּיוֹ, אֲפִלּוּ שֶׁלֹּא בְפָנָיו, וַאֲפִלּוּ לוֹמַר לְאָדָם כְּדֵי שֶׁיּוּכַל לְהַכִּירוֹ, אַךְ דְּחוֹק עַצְמְךָ בָּעִנְיָן אַחַר פְּלוֹנִי בֶּן פְּלוֹנִי עַד שֶׁיַּכִּירֵהוּ. אַל תִּקְרָא לְשׁוּם אָדָם בְּשׁוּם דְּבַר נִוּוּל, וַאֲפִלּוּ לַקָּטָן אָסוּר

לִקְרוֹתוֹ מָאוּס דֶּרֶךְ שְׂחוֹק, כִּי כֻלָּם נְקִיִּים וּקְדוֹשִׁים.

וְאַל תְּשַׁבַּח שׁוּם גּוֹי לֹא בְחֵן וְלֹא בְיֹפִי (אֶלָּא) [וְלֹא] בְּמַעֲשָׂיו. וּכְשֶׁתִּרְאֶה גּוֹי עָשָׂה טוֹבָה אוֹ נֶאֱמָנוּת אוֹ צְדָקָה, דְּאַג, כִּי חֶסֶד לְאֻמִּים חַטָּאת לְיִשְׂרָאֵל, וְאַל תְּדִינֵם לְכַף זְכוּת אִם לֹא בִפְנֵיהֶם מִפְּנֵי דַרְכֵי שָׁלוֹם. וְאַל תִּתֵּן דְּיוֹ לְסוֹפְרֵי אֻמּוֹת הָעוֹלָם הַכּוֹתְבִים שְׁמוֹת הַטֻּמְאָה וּפְסִילֵיהֶם, כִּי אָסוּר לְסַיֵּעַ יְדֵי עוֹבְרֵי עֲבֵרָה:

הִשָּׁמֵר מִלְּצַעֵר בַּעֲלֵי חַיִּים, הֵן בְּהֵמָה הֵן עוֹף, וְכָל שֶׁכֵּן שֶׁלֹּא לְצַעֵר אָדָם, שֶׁהוּא עָשׂוּי בְּצֶלֶם הַמָּקוֹם. אִם אַתָּה רוֹצֶה לִשְׂכּוֹר פּוֹעֲלִים וּמָצָאתָ עֲנִיִּים, יִהְיוּ עֲנִיִּים בְּנֵי בֵיתֶךָ, וְאַךְ אַל תִּבְזֶה אוֹתָם, אַךְ דֶּרֶךְ כָּבוֹד תְּצַוֶּה לָהֶם, וּתְשַׁלֵּם שְׂכָרָם מֻשְׁלָם, וְאַל תִּדְחֵם בְּלֵךְ וָשׁוּב, כִּי הַרְבֵּה לָאוִים יֵשׁ בַּדָּבָר, וְאֵלָיו הוּא נוֹשֵׂא אֶת נַפְשׁוֹ:

אַל תֵּשֵׁב בֵּין הָעוֹמְדִים וְאַל תַּעֲמוֹד בֵּין הַיּוֹשְׁבִים, וְלֹא תִישַׁן בֵּין הָעֵרִים וְאַל תְּהִי עֵר בֵּין הַיְשֵׁנִים, וְלֹא שָׂמֵחַ בֵּין הָעֲצֵבִים וְלֹא עָצֵב בֵּין הַשְּׂמֵחִים. כְּלָלוֹ שֶׁל דָּבָר, אַל יְשַׁנֶּה אָדָם מִן הַמִּנְהָג, אַךְ הַכֹּל יִהְיֶה לְטוֹבָה וּבְיִרְאַת שָׁמַיִם, שֶׁאִם רוֹאֶה לֵצִים, אַל יִתְלוֹצֵץ כְּמוֹתָם.

אַל תִּתְפָּאֵר מִשּׁוּם דָּבָר שֶׁעָשִׂיתָ, וְאַף אַל תַּעֲמוֹד בְּמָקוֹם שֶׁיֵּשׁ מַעֲלָה, פֶּן יִגְבַּהּ לְבָבֶךָ. וְאִם שָׁמַעְתָּ שֶׁשִּׁבְּחוּךָ בְּנֵי אָדָם, דְּאַג וְהִצְטַעֵר בַּדָּבָר. אַל תִּפְרוֹשׁ מִן הַצִּבּוּר, כִּי לֹא תְקַבֵּל שָׂכָר עִמָּהֶם. וְאִם תִּפְרוֹשׁ, שְׁנֵי מַלְאָכִים הַמְלַוִּים לוֹ לְאָדָם מַנִּיחִים יְדֵיהֶם עַל רֹאשׁוֹ וְאוֹמְרִים, פְּלוֹנִי שֶׁפֵּרַשׁ מִן הַצִּבּוּר, אַל יִרְאֶה בְּנֶחָמַת הַצִּבּוּר. אִם מִנּוּךָ צִבּוּר פַּרְנָס, אַל תִּתְגָּאֶה עֲלֵיהֶם, וְאַל תַּטִּיל עֲלֵיהֶם אֵימָה שֶׁלֹּא לְשֵׁם שָׁמַיִם, וּסְבוֹל טָרְחָם, כִּי גָּדוֹל פַּרְנַס הַדּוֹר. וְאִם אַתָּה סוֹפֵר, אַל תְּחַסֵּר אוֹת אוֹ תֵבָה אוֹ תְּיַתֵּר לַחְתּוֹם שִׁמְךָ בָּרֹאשׁ. אִם אַתָּה שָׂכִיר לְלַמֵּד תּוֹרָה, הִזָּהֵר בִּשְׁעַת מְלַאכְתְּךָ מִלַּעֲשׂוֹת מְלָאכָה אַחֶרֶת, אַף לֹא שׁוּם דָּבָר, כִּי בְרֶגַע יִטְעוּ תַלְמִידֶיךָ וְלֹא תִשְׁמַע, וּמְלַאכְתְּךָ מְלֶאכֶת רְמִיָּה, וּרְמִיָּה בְּאָרוּר. וְאַף לֹא לַעֲנוֹת וּלְדַבֵּר לְשׁוּם אָדָם, וּלְמַד מֵאַבָּא חִלְקִיָּה זִכְרוֹנוֹ לִבְרָכָה (תענית כג א):

אַל תַּשְׁכֵּן בְּאָהֳלֶיךָ סֵפֶר חֻמָּשׁ נְבִיאִים וּכְתוּבִים שֶׁאֵינוֹ מֻגָּהּ אִם יָדַעְתָּ לְהַגִּיהוֹ. וְאַל תַּנִּיחַ בֵּיתְךָ בְּלֹא מַעֲקֶה לַמַּדְרֵגוֹת, וְאַל תְּגַדֵּל כֶּלֶב רָע אוֹ שׁוּם מַזִּיק. כְּלָלוֹ שֶׁל דָּבָר, הָסֵר מִבֵּיתְךָ כָּל הֶזֵּק וְכָל מִכְשׁוֹל. שָׁאַלְתָּ כְּלִי מֵחֲבֵרְךָ אוֹ כָל דָּבָר לַעֲשׂוֹת בּוֹ מְלָאכָה, אַל תַּעֲשֶׂה בוֹ מְלָאכָה אַחֶרֶת. וְאַל תִּשְׁאַל שׁוּם דָּבָר שֶׁלֹּא בִרְשׁוּת, כִּי הַשּׁוֹאֵל שֶׁלֹּא

מִדַּעַת, גַּזְלָן הוּא. וְאַל תַּשְׁאִיל לַאֲחֵרִים בְּלֹא רְשׁוּת מִי שֶׁשָּׁאַלְתָּ מִמֶּנּוּ. וְאִם נָתַן לְךָ אָדָם דָּבָר לְהִשְׁתַּמֵּשׁ בּוֹ, אַל תִּמְכְּרֶנּוּ שֶׁלֹּא בִרְשׁוּתוֹ. אוֹ אִם נָתַן לְךָ דָּמִים לִקַּח טַלִּית, אַל תִּקַּח בָּהֶם חָלוּק, כִּי הַמְשַׁנֶּה מִדַּעַת בַּעַל הַבַּיִת, גַּזְלָן הוּא. כְּלָל גָּדוֹל בַּתּוֹרָה, דְּעָלָךְ סְנִי, לְחַבְרָךְ לָא תַעְבֵּד:

וְכָל עֵת וְכָל שָׁעָה חֲשׁוֹב אֵיךְ תַּעֲשֶׂה מִצְוֹת וְאֵיךְ תִּשָּׁמֵר מֵעֲבֵרָה, כְּדֵי שֶׁתַּשְׁלִים כָּל הַיּוֹם בְּטוֹבָה. סוֹף דָּבָר הַכֹּל נִשְׁמָע, הָסֵר מִלִּבְּךָ כָּל מַחְשְׁבוֹת אָוֶן, אַךְ הַרְהֵר תּוֹרָה וְיִרְאַת שָׁמָיִם. וּבִמְקוֹם מְטֻנָּף בְּבֵית הַכִּסֵּא, יַחְשׁוֹב חֶשְׁבּוֹנוֹת, וְזֶה הַדָּבָר יָסִיר מִלִּבּוֹ מַחֲשָׁבוֹת טְהוֹרוֹת בִּמְקוֹם טִנּוּפוֹת. וְאַחֲרֵי טָהֳרָתוֹ, יָשׁוּב לְמַחֲשַׁבְתּוֹ הָרִאשׁוֹנָה, אֵיךְ יִהְיֶה זָהִיר בַּעֲבוֹדַת הַבּוֹרֵא, וְזֶה נִקְרָא עָרוּם בְּיִרְאָה:

לְעֵת עֶרֶב לֵךְ וּבְדוֹק עַצְמְךָ יָפֶה יָפֶה טֶרֶם שֶׁתֵּלֵךְ לְבֵית הַתְּפִלָּה. וּלְבַשׁ מִכְנָסֶיךָ וַעֲשֵׂה כָּל הַסֵּדֶר שֶׁאָמַרְנוּ בִּתְפִלַּת שַׁחֲרִית. וְאִם תּוּכַל, לֹא תֹאכַל לֹא בִּימוֹת הַחַמָּה וְלֹא בִּימוֹת הַגְּשָׁמִים עַד לְאַחַר תְּפִלַּת הָעֶרֶב, כְּמוֹ שֶׁדָּרְשׁוּ רַבּוֹתֵינוּ (ברכות י ב): וְאֹתִי הִשְׁלַכְתָּ אַחֲרֵי גַוֶּךָ (מ״א יד ט), לְאַחַר שֶׁנִּתְגָּאִיתָ תְּקַבֵּל עֹל מַלְכוּת שָׁמַיִם אִם לֹא תֹאכַל בְּעוֹד הַיּוֹם גָּדוֹל שִׁעוּר שָׁלֹשׁ פַּרְסָאוֹת.

בָּא מִבֵּית הַתְּפִלָּה וְהִגִּיעַ זְמַן שְׁכִיבָה, יִקְרָא קְרִיאַת שְׁמַע כֻּלָּהּ שֶׁיֵּשׁ בָּהּ מָאתַיִם וְאַרְבָּעִים וּשְׁמוֹנֶה תֵּבוֹת, לְהַרְחִיק כָּל מַזִּיק מִמָּאתַיִם וְאַרְבָּעִים וּשְׁמוֹנָה אֵבָרִים שֶׁבּוֹ וִיהִי נֹעַם, וְהַשְׁכִּיבֵנוּ בְּלֹא חֲתִימָה. וּמִקְרָאוֹת, אֶחָד הַמַּרְבֶּה וְאֶחָד הַמַּמְעִיט. וְיַפְקִיד רוּחוֹ בְּיַד בּוֹרְאוֹ, וְיִתְוַדֶּה, וְיִמְחוֹל לְכָל הַמְצַעֲרִים אוֹתוֹ, כִּדְאָמְרֵי רַבּוֹתֵינוּ (מגילה כח א): שָׁרֵי לֵהּ לְכָל מַאן דִּמְצַעֲרָן.

וְיִתֵּן מִטָּתוֹ בֵּין צָפוֹן לְדָרוֹם, וְיַחֲלוֹץ (מנעליו): שֶׁל שְׂמֹאל וְאַחַר כָּךְ שֶׁל יָמִין, וְיִשְׁכַּב, וְיָסִיר חֲלוּקוֹ בְּמִטָּתוֹ, וְלֹא יִרְאוּהוּ קוֹרוֹת בֵּיתוֹ מְגֻלֶּה. וְאִם יֵשׁ שָׁם כִּתְבֵי קֹדֶשׁ בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר הוּא שׁוֹכֵב שָׁם, יְכַסֶּה. וְחֻמָּשׁ, צָרִיךְ לְהַנִּיחַ בְּתֵבָה, וּמְכֻסֶּה. וְאַל יִישַׁן פְּרַקְדָּן, פֶּן יָשִׂים יָדוֹ עַל הָעֶרְוָה. וְאִם יֵשׁ לוֹ אִשָּׁה, יִהְיֶה צָנוּעַ, וְיִזָּהֵר מִדַּבֵּר עִמָּהּ נְבָלָה, כִּי אַף שִׂיחָה בְטֵלָה שֶׁבֵּין אִישׁ לְאִשְׁתּוֹ, עַל הַכֹּל בָּא בַּמִּשְׁפָּט. וּבִשְׁעַת בְּעִילָה, אַל יְהַרְהֵר בְּאִשָּׁה אַחֶרֶת, כִּי כִּמְעַט עוֹשֶׂה בָנָיו מַמְזֵרִים. וְאַל יָכוֹף אִשְׁתּוֹ לִדְבַר מִצְוָה, אֶלָּא יְפַיְּסֶנָּה. וְאַל יְשַׁמֵּשׁ עִמָּהּ סָמוּךְ לְוִסְתָּהּ עוֹנָה אַחַת, וְלֹא בַיּוֹם. וְיִזָּהֵר מְאֹד מְאֹד שֶׁלֹּא יוֹצִיא שׁוּם נִבּוּל וּדְבַר עֶרְוָה מִפִּיו אַף דֶּרֶךְ שְׂחוֹק. וְיִתְכַּוֵּן בִּשְׁעַת מַעֲשֶׂה, לְשֵׁם מִצְוָה וְשֶׁיִּהְיוּ לוֹ בָנִים שֶׁיֵּלְכוּ בְּדַרְכֵי הַשֵּׁם, וְלֹא יִתְכַּוֵּן לַהֲנָאָתוֹ, וְיִזָּהֵר כְּפִי יְכָלְתּוֹ שֶׁלֹּא יוֹצִיא זֶרַע לְבַטָּלָה. וְקֹדֶם שֶׁיִּשְׁכַּב, יִלְמוֹד, לְקַיֵּם מִצְוַת וְהָגִיתָ,

וְיִשְׁכַּב וְיִישַׁן וְיָנוּחַ:

הִנֵּה כָּל הַסֵּדֶר הַזֶּה יִנְהַג כָּל יְמֵי הֶבְלוֹ, וְעוֹד יוֹסִיף כָּהֵנָּה וְכָהֵנָּה לַעֲשׂוֹת טוֹבָה וְיִרְאַת שָׁמָיִם:

וְיַשְׁלִים פָּרָשִׁיּוֹתָיו עִם הַצִּבּוּר בְּכָל שָׁבוּעַ, שְׁנַיִם מִקְרָא וְאֶחָד תַּרְגּוּם. וְאִם אֵין לוֹ תַּרְגּוּם, יִקְרָא שְׁנַיִם מִקְרָא וְאֶחָד לַעַז, וְטוֹב יוֹתֵר מִלּוֹמַר שָׁלֹשׁ פְּעָמִים הַמִּקְרָא, כִּי הַתַּרְגּוּם הָיָה לְהָבִין הַמִּקְרָא לְמִי שֶׁאֵינוֹ בָּקִי, כָּל שֶׁכֵּן לַעַז פֵּרוּשׁ שֶׁהִיא לְשׁוֹן הַלּוֹעֲזוֹת. וְהַמִּקְרָא יִקְרָא בִּנְגִינוֹתָיו, כִּי הַקּוֹרֵא בְּלֹא זִמְרָה, הַתּוֹרָה חוֹגֶרֶת שָׂק:

וּבְעֶרֶב שַׁבָּת, יִטְרַח לִסְעוּדַת שַׁבָּת. וַאֲפִלּוּ יֵשׁ לוֹ כַּמָּה עֲבָדִים, יִטְרַח הוּא בְּעַצְמוֹ לִכְבוֹד שַׁבָּת הַנִּקְרֵאת כַּלָּה וּמַלְכָּה, וּשְׁקוּלָה כְּנֶגֶד כָּל הַמִּצְוֹת. וְיִשְׁתַּדֵּל בְּתִקּוּנֵי שַׁבָּת, כִּי הָא דְּרָבָא מָלַח שִׁבּוּטָא. וּלְפִי כֹּחוֹ יִקְנֶה מַעֲדַנִּים לְעֹנֶג שַׁבָּת. וְלֹא יֹאכַל בְּעֶרֶב שַׁבָּת מִן הַמִּנְחָה וּלְמַעְלָה, פֶּן יַפְסִיד סְעוּדַת שַׁבָּת. וְסָמוּךְ לָעֶרֶב יַעֲרוֹךְ שֻׁלְחָן, כִּסֵּא וּמְנוֹרָה, וְיָכִין הַכֹּל, כּוֹסוֹת וּקְעָרוֹת. וְיִהְיֶה זָהִיר לְיַיִן לְקִדּוּשׁ הַיּוֹם. וְיִטּוֹל צִפָּרְנָיו בְּכָל עֶרֶב שַׁבָּת. וְיַשְׁחִיז סַכִּינוֹ, כְּמוֹ שֶׁדָּרְשׁוּ רַבּוֹתֵינוּ (ספרי): וְהָיָה בַּיּוֹם הַשִּׁשִּׁי וְהֵכִינוּ אֵת (שמות טז ה), זֶה הַשְׁחָזַת סַכִּין. וְעוֹד דָּרְשׁוּ (ספרי): וְיָדַעְתָּ כִּי שָׁלוֹם אָהֳלֶךָ (איוב ה כד), זֶה הַשְׁחָזַת סַכִּין, כִּי אִם קֵהָה הַבַּרְזֶל וְלֹא יוּכַל לַחְתּוֹךְ, אֵין זֶה שְׁלוֹם בַּיִת. וְיִרְחַץ פָּנָיו יָדָיו וְרַגְלָיו בְּחַמִּין לָעֶרֶב אַחַר שֶׁעָשָׂה כָּל צְרָכָיו. וְכָל מַה שֶּׁיַּעֲשֶׂה, יַחֲשׁוֹב לַעֲשׂוֹת לִכְבוֹד שַׁבָּת.

וְיוֹסִיף מֵחֹל עַל הַקֹּדֶשׁ. וְעִם חֲשֵׁכָה, יְמַשְׁמֵשׁ בִּבְגָדָיו, וְיַדְלִיק בְּעוֹד הַשֶּׁמֶשׁ בְּרֹאשׁ הָאִילָנוֹת. קָדֵשׁ הַיּוֹם, יִתְפַּלֵּל שֶׁל שַׁבָּת, וְיָנוּחַ וְיִתְעַנֵּג, וְיָסִיר מִלִּבּוֹ כָּל אֲנָחָה וְכָל מַחֲשָׁבָה כְּאִלּוּ כָּל מְלַאכְתּוֹ עֲשׂוּיָה. וִיכַבֵּד אֶת הַשַּׁבָּת בִּכְסוּת נְקִיָּה וְשֻׁלְחָן עָרוּךְ כְּפִי מַה שֶּׁיּוּכַל, וְיֹאכַל שָׁלֹשׁ סְעוּדוֹת. אַל יְדַבֵּר שׁוּם דָּבָר בַּחֲפָצָיו הַצְּרִיכִים לוֹ, אַךְ בְּחֶפְצֵי שָׁמַיִם. חֶשְׁבּוֹנוֹת שֶׁעָבְרוּ, מֻתָּר. וְאַל יַרְבֶּה שִׂיחָה אִם לֹא בְּדִבְרֵי תוֹרָה וְיִרְאַת שָׁמַיִם, כִּי אַף שְׁאֵלַת שָׁלוֹם הִתִּירוּ בְּקֹשִׁי. וְאַל יַפְסִיעַ פְּסִיעָה גַּסָּה אִם לֹא לָלֶכֶת לִדְבַר מִצְוָה, וְלֹא שׁוּם טֹרַח אַל יַעֲשֶׂה, וְאַל יְדַבֵּר מֵאֹהֲבָיו שֶׁמֵּתוּ וּמִכָּל עַגְמַת נֶפֶשׁ. כְּלָלוֹ שֶׁל דָּבָר, נִקְרָא יוֹם עֹנֶג וּמְנוּחָה. וְיוֹסִיף מִן הַחֹל עַל הַקֹּדֶשׁ, וְאַל יוֹצִיא דִמְעָה מֵעֵינָיו. וְיִשְׁמְרֵהוּ כְּהִלְכוֹתָיו עַל פִּי רַבּוֹתֵינוּ עֲלֵיהֶם הַשָּׁלוֹם. בְּמוֹצָאֵי שַׁבָּת יַבְדִּיל בַּתְּפִלָּה וְעַל הַכּוֹס. לֹא הִבְדִּיל בַּתְּפִלָּה וּבָא לַעֲשׂוֹת צְרָכָיו קֹדֶם שֶׁהִבְדִּיל, יְבָרֵךְ, בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם הַמַּבְדִּיל בֵּין קֹדֶשׁ לְחֹל, וְיַעֲשֶׂה צְרָכָיו. וִיסַדֵּר שֻׁלְחָנוֹ בְּמוֹצָאֵי שַׁבָּת, אַף עַל פִּי שֶׁאֵינוֹ צָרִיךְ אֶלָּא לִכְזַיִת, וִילַוֶּה הַמַּלְכָּה בְּשִׁירוֹת

וְתִשְׁבָּחוֹת:

וּבְעֶרֶב יוֹם טוֹב יִנְהַג בְּעַצְמוֹ כְּמוֹ שֶׁאָמַרְנוּ בְּעֶרֶב שַׁבָּת. כְּלָלוֹ שֶׁל דָּבָר, לַכֹּל זְמָן. בְּעֵת שִׂמְחָה. בַּפּוּרִים יַרְבֶּה בְּשִׂמְחָה וּבְמִשְׁתֶּה, אַךְ שֶׁיְּהֵא לִבּוֹ לַשָּׁמַיִם, שֶׁלֹּא יֵצֵא מִפִּיו דְּבַר עֶרְוָה וְנִבּוּל פֶּה. בְּעֵת עֶצֶב, עֶצֶב. מִשֶּׁנִּכְנָס אָב, מְמַעֲטִים בְּשִׂמְחָה. מִשֶּׁנִּכְנָס אֱלוּל עַד מוֹצָאֵי יוֹם הַכִּפּוּרִים, יְהֵא חָרֵד וְיָרֵא מֵאֵימַת הַדִּין. תָּמִיד בְּכָל חֹדֶשׁ, יוֹם אֶחָד אוֹ יוֹתֵר יֵשֵׁב בְּתַעֲנִית אוֹ לְכָל הַפָּחוֹת יֹאכַל לֶחֶם וּמַיִם, וְאוֹתוֹ יוֹם יִהְיֶה בִּבְכִי וּבְמִסְפֵּד. בֶּכִי, זֶה הַבּוֹכֶה בִּדְמָעוֹת. וּמִסְפֵּד, כְּאָדָם הַסּוֹפֵד עַל מֵתוֹ, מְסַפֵּר מַעֲשָׂיו וְאוֹמֵר, אוֹי לִי שֶׁעָשִׂיתִי חֵטְא פְּלוֹנִי, אוֹי לִי, כַּמָּה חִיַּבְתִּי נַפְשִׁי לְמַלְכּוֹ שֶׁל עוֹלָם.

וְזוֹהִי הַתְּשׁוּבָה הַמְעֻלָּה שֶׁנֶּאֶמְרָה עַל יְדֵי יוֹאֵל הַנָּבִיא (יואל ב יג): וְקִרְעוּ לְבַבְכֶם וְאַל בִּגְדֵיכֶם וְגוֹ'. וְיִתְהֶה עַל עֲוֹנוֹתָיו הַגְּלוּיִים לוֹ כַּהֲוָיָתָם, וְיִהְיֶה מוֹדֶה וְעוֹזֵב וְלֹא טוֹבֵל וְשֶׁרֶץ בְּיָדוֹ:

וְיִתְפַּלֵּל בְּכָל יוֹם כְּפִי צַחוּת לְשׁוֹנוֹ עַל כָּל חוֹלֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל שֶׁיִּתְרַפְּאוּ, וְעַל הַבְּרִיאִים שֶׁלֹּא יֶחֱלוּ וְשֶׁיִּנָּצְלוּ מִכָּל נֶזֶק, וְשֶׁיַּצִּיל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִכָּל גּוֹיִם וּמֵרוּחוֹת רָעוֹת, וּמִדִּקְדּוּקֵי עֲנִיּוּת, וּמִכָּל מִינֵי פֻּרְעָנִיּוֹת הַמִּתְרַגְּשׁוֹת וּבָאוֹת לָעוֹלָם, וְשֶׁיַּתִּיר אֶת כָּל אֲסִירֵי עַמּוֹ, וְשֶׁיַּתִּיר אֶת כָּל חֶבְלֵי הַיּוֹלְדוֹת, וְשֶׁיָּשִׁיב לְיִרְאָתוֹ כָּל הָאֲנוּסִים בְּיַד גּוֹיִם, וְעַל חֲשׂוּכֵי בָנִים שֶׁיִּתֵּן לָהֶם זֶרַע טוֹב וְכָשֵׁר, וְעַל אוֹתָם שֶׁיֵּשׁ לָהֶם בָּנִים שֶׁיִּחְיוּ בְּיִרְאַת הַשֵּׁם. וְעַל כֻּלָּם שֶׁיִּשְׁמוֹר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא שְׁאֵרִית (תּוֹרָתוֹ) [עַמּוֹ], וְיִנְקוֹם אֶת נִקְמָתָם בִּמְהֵרָה בְּיָמֵינוּ, וְעַל עַם הַקֹּדֶשׁ שֶׁיָּשׁוּבוּ בִּתְשׁוּבָה שְׁלֵמָה, וִיקַבְּלֵם וְיַחֲזִירֵם בִּתְשׁוּבָה שְׁלֵמָה לְפָנָיו. וְיִקְרָא בְּכָל יוֹם בְּפָרָשַׁת וְעַתָּה יִשְׂרָאֵל (דברים י יב): שֶׁכֻּלָּהּ יִרְאַת שָׁמַיִם, לְמַעַן יִזְכּוֹר תָּמִיד אֶת הַבּוֹרֵא וְלֹא יֶחֱטָא:

סוֹד הַתְּשׁוּבָה

סוֹד הַתְּשׁוּבָה לְהֶחָסִיד רַבֵּנוּ יוֹנָה גִּירוֹנְדִי זַצַ"ל, אֲשֶׁר יִלְמַד הָאָדָם תָּמִיד וּבִפְרַט בער"ה ועשי"ת:

[סוֹד הַתְּשׁוּבָה] שָׁלַח לָנוּ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא בְּיַד עֲבָדָיו הַנְּבִיאִים וּבְיַד יְחֶזְקֵאל הַנָּבִיא (יחזקאל יח ל לא): נְאֻם אֲדֹנָי אֱלֹהִים שׁוּבוּ וְהָשִׁיבוּ מִכָּל פִּשְׁעֵיכֶם וְלֹא יִהְיֶה לָכֶם לְמִכְשׁוֹל עָוֹן, הַשְׁלִיכוּ מֵעֲלֵיכֶם אֶת כָּל פִּשְׁעֵיכֶם אֲשֶׁר פְּשַׁעְתֶּם בָּם וַעֲשׂוּ לָכֶם לֵב חָדָשׁ וְרוּחַ חֲדָשָׁה וְלָמָּה תָמֻתוּ. אָדָם אֲשֶׁר פָּשַׁע וְחָטָא וּבָא לַחֲסוֹת תַּחַת כַּנְפֵי הַשְּׁכִינָה וּלְהִכָּנֵס בְּדַרְכֵי הַתְּשׁוּבָה (תהלים לב ח): אַשְׂכִּילְךָ וְאוֹרְךָ בְּדֶרֶךְ זוּ תֵלֵךְ:

בַּיּוֹם הַהוּא יַשְׁלִיךְ כָּל פְּשָׁעָיו אֲשֶׁר עָשָׂה, וְיַעֲשֶׂה עַצְמוֹ כְּאִלּוּ כִּי הַיּוֹם נוֹלַד וְאֵין בְּיָדוֹ לֹא זְכוּת וְלֹא חוֹבָה, וְזֶה הַיּוֹם תְּחִלַּת מַעֲשָׂיו, הַיּוֹם יְפַלֵּס אוֹרְחוֹתָיו שֶׁלֹּא יַטּוּ מַעְגְּלוֹתָיו מִדֶּרֶךְ הַטּוֹב. וְדֶרֶךְ זוּ תְּבִיאֶנּוּ לָשׁוּב בִּתְשׁוּבָה שְׁלֵמָה, כִּי הוּא יַעֲשֶׂה עַצְמוֹ כְּמַשְׁלִיךְ מֵעָלָיו כֹּבֶד הָעֲוֹנוֹת וְעֹצֶם הַחֲטָאִים אֲשֶׁר עָשָׂה. וְלֹא יַבְהִילוּהוּ רַעְיוֹנָיו אֲשֶׁר לֹא יַנִּיחוּהוּ לָשׁוּב, כִּי יֵבוֹשׁ מֵחֲטָאָיו, כִּי יַחְשׁוֹב, אֵיךְ אוּכַל לְהָעִיז פָּנַי וְלָשׁוּב, וַאֲנִי חָטָאתִי עָוִיתִי וּפָשַׁעְתִּי, כָּזֹאת וְכָזֹאת עָשִׂיתִי, עָבַרְתִּי וְשָׁנִיתִי וְשִׁלַּשְׁתִּי עַד אֵין סְפוּרוֹת, וְאֵיךְ אָבוֹא עוֹד לְפָנָיו כְּבֹשֶׁת גַּנָּב כִּי יִמָּצֵא, כִּי בוֹשְׁתִּי לַעֲמוֹד לְפָנָיו, וְאַף אֵיךְ אֶרְמוֹס חֲצֵרָיו, וְאֵיךְ אֶשְׁמוֹר חֻקָּיו. אַל יַחְשׁוֹב כֵּן. כִּי הַמֵּסִית יוֹשֵׁב כִּזְבוּב בְּמִפְתְּחֵי הַלֵּב, מִתְחַדֵּשׁ עָלָיו בְּכָל יוֹם, צוֹפֶה וּמַבִּיט לְהַכְשִׁילוֹ וּמֵשִׂים לִבּוֹ לָעֵצָה הָרָעָה הַזֹּאת. רַק יַחְשׁוֹב, כִּי כֵן מִדַּת הַבּוֹרֵא יִתְבָּרַךְ, יָדוֹ פְּשׁוּטָה לְקַבֵּל שָׁבִים. לָכֵן טוֹב לוֹ לְהַשְׁלִיךְ פְּשָׁעָיו וְלַעֲשׂוֹת לוֹ לֵב חָדָשׁ:

וְכֹה יַעֲשֶׂה בְּיוֹם טָהֳרָתוֹ, בְּהִתְנַדְּבוֹ רוּחוֹ אוֹתוֹ לִהְיוֹת עֶבֶד לְבוֹרְאוֹ, יַפִּיל תְּחִנָּתוֹ לִפְנֵי בוֹרְאוֹ, וְיֹאמַר:

אָנָּא יְיָ, חָטָאתִי, עָוִיתִי, פָּשַׁעְתִּי כָּזֹאת וְכָזֹאת עָשִׂיתִי מִיּוֹם הֱיוֹתִי עַל הָאֲדָמָה עַד הַיּוֹם הַזֶּה. וְעַתָּה נְשָׂאַנִי לִבִּי וְנָדְבָה אוֹתִי רוּחִי לָשׁוּב אֵלֶיךָ בֶּאֱמֶת וּבְלֵב טוֹב וְשָׁלֵם, בְּכָל לִבִּי וְנַפְשִׁי וּמְאוֹדִי, וְלִהְיוֹת מוֹדֶה וְעוֹזֵב, לְהַשְׁלִיךְ מֵעָלַי כָּל פְּשָׁעַי וְלַעֲשׂוֹת לִי לֵב חָדָשׁ וְרוּחַ חֲדָשָׁה, וְלִהְיוֹת זָרִיז וְזָהִיר בְּיִרְאָתֶךָ. וְאַתָּה יְיָ אֱלֹהַי, הַפּוֹתֵחַ יָד בִּתְשׁוּבָה וּמְסַיֵּעַ לַבָּאִים לִטָּהֵר, פְּתַח יָדְךָ וְקַבְּלֵנִי בִּתְשׁוּבָה שְׁלֵמָה לְפָנֶיךָ, וְסַיְּעֵנִי לְהִתְחַזֵּק בְּיִרְאָתֶךָ, וְעָזְרֵנִי נֶגֶד הַשָּׂטָן הַנִּלְחָם בִּי בְּתַחְבּוּלוֹת וּמְבַקֵּשׁ נַפְשִׁי לַהֲמִיתֵנִי, לְבִלְתִּי יִמְשָׁל בִּי. וְהַרְחִיקֵהוּ מִמָּאתַיִם וְאַרְבָּעִים וּשְׁמוֹנָה אֵבָרִים שֶׁבִּי, וְתַשְׁלִיכֵהוּ

בִּמְצוּלוֹת יָם, וְתִגְעַר בּוֹ לְבִלְתִּי יַעֲמוֹד עַל יְמִינִי לְשִׂטְנִי. וְעָשִׂיתָ אֶת אֲשֶׁר אֵלֵךְ בְּחֻקֶּיךָ, וַהֲסִירוֹתָ לֵב הָאֶבֶן מִקִּרְבִּי, וְנָתַתָּ לִי לֵב בָּשָׂר. אָנָּא יְיָ אֱלֹהַי, שְׁמַע אֶל תְּפִלַּת עַבְדֶּךָ וְאֶל תַּחֲנוּנָיו וְקַבֵּל תְּשׁוּבָתִי, וְאַל יְעַכֵּב שׁוּם חֵטְא וְעָוֹן אֶת תְּפִילָתִי וּתְשׁוּבָתִי. וְיִהְיוּ לִפְנֵי כִסֵּא כְבוֹדְךָ מְלִיצֵי יֹשֶׁר לְהַמְלִיץ בַּעֲדִי לְהִכָּנֵס תְּפִלָּתִי לְפָנֶיךָ. וְאִם בְּחֶטְאַי הָרַב וְעָצוּם אֵין לִי מֵלִיץ יֹשֶׁר, חֲתוֹר לִי אַתָּה מִתַּחַת כִּסֵּא כְבוֹדֶךָ, וְקַבֵּל תְּשׁוּבָתִי, וְלֹא אָשׁוּב רֵיקָם מִלְּפָנֶיךָ, כִּי אַתָּה שׁוֹמֵעַ תְּפִלָּה. וְתָמִיד יַרְגִּיל בִּתְפִלָּה זוֹ:

וְזוֹ הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר יֵלֵךְ בָּהּ וְאֵת הַמַּעֲשֶׂה אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה לְהַרְגִּיל עַצְמוֹ לְהִשָּׁמֵר מִכָּל חֵטְא. בַּבֹּקֶר בְּעֵת הָקִיצוֹ מִשְּׁנָתוֹ, יַחְשׁוֹב בְּדַעְתּוֹ כִּי יָשׁוּב וִיפַשְׁפֵּשׁ בְּמַעֲשָׂיו, וְלֹא יְעַוֵּת לְפִי כֹחוֹ אֲפִלּוּ פְּסִיעָה אֶחָת. לְעֵת הָאֹכֶל, קֹדֶם שֶׁיֹּאכַל, יִתְוַדֶּה עַל כָּל עֲוֹנוֹתָיו. וְאִם עָשָׂה עִוּוּת בְּשׁוּם דָּבָר, יִתְוַדֶּה עַל הַדָּבָר בְּהַעֲווֹתוֹ. וְהַוִּדּוּי הַזֶּה יַרְחִיקֵהוּ מִכָּל עָוֹן וָחֵטְא, כִּי אִם יָבוֹא לְיָדוֹ דְּבַר עֲבֵרָה יִזָּהֵר מִמֶּנָּה וְיֹאמַר בְּלִבּוֹ, אֵיךְ אֶעֱשֶׂה הָרָעָה הַגְּדוֹלָה הַזֹּאת, וּלְהִתְוַדּוֹת עָלֶיהָ, וְאֶהְיֶה מֵאוֹתָם שֶׁנֶּאֱמַר עֲלֵיהֶם (תהלים עח לו לז): וַיְפַתּוּהוּ בְּפִיהֶם וּבִלְשׁוֹנָם יְכַזְּבוּ לוֹ, וְלִבָּם לֹא נָכוֹן עִמּוֹ וְלֹא נֶאֶמְנוּ בִּבְרִיתוֹ, וְאֶהְיֶה כְּטוֹבֵל וְשֶׁרֶץ בְּיָדוֹ. וְאַף כִּי אֶהְיֶה בְּדַעַת קַלָּה וּמְעוּטָה לִפְנֵי בוֹרְאִי, שֶׁלֹּא אוּכַל לַעֲמוֹד כְּנֶגֶד תַּאֲוָתִי מִפְּנֵי כְבוֹדוֹ שָׁעָה מְעֻטֶת כָּזֹאת. וּבְהַעֲלוֹתוֹ דָּבָר זֶה בְּלִבּוֹ וְרוּחוֹ, אָז יִשָּׁמֵר מֵעֲבֵרָה:

וִיהֶיֶה קַל כַּצְּבִי וְגִבּוֹר כָּאֲרִי לַעֲשׂוֹת רְצוֹן אָבִיו שֶׁבַּשָּׁמָיִם. וְאַף מֵעֲוֹן עֲקֵבָיו יְהֵא נִזְהָר, כִּי כָל דְּרָכָיו יִהְיוּ בְּמִשְׁקָל. וְכֵן אָמַר דָּוִד (שם מט ו): לָמָּה אִירָא בִּימֵי רָע, עֲוֹן עֲקֵבַי יְסוּבֵּנִי, וְהֵם הָעֲוֹנוֹת וְהַמִּצְוֹת שֶׁאָדָם דָּשׁ בַּעֲקֵבָיו וְלֹא יְחַשְּׁבֵם לִכְלוּם.

הִגִּיעַ עֵת הָאֹכֶל, וַיְחַפֵּשׂ וְלֹא מָצָא אֶת הַתְּרָפִים, אָז יְהֵא מוֹדֶה וּמְשַׁבֵּחַ לִפְנֵי בוֹרְאוֹ עַל אֲשֶׁר עֲזָרוֹ מִשּׂוֹנְאָיו, וְזָכָה לִהְיוֹת שָׁעָה אַחַת בִּתְשׁוּבָה בָּעוֹלָם הַזֶּה, וּבָזֶה יֹאכַל אֲכִילַת שַׁחֲרִית. וְקֹדֶם אֲכִילַת הָעֶרֶב יִתְוַדֶּה הַכֹּל כַּאֲשֶׁר אָמַרְנוּ, וְכֵן מִזְּמַן אֲכִילָה שֶׁבָּעֶרֶב יַעֲשֶׂה עַד זְמַן שְׁכִיבָה. הֲרֵי לְךָ שְׁלֹשָׁה פְּרָקִים לִשְׁלֹשָׁה וִדּוּיִים, כָּכָה יַעֲשֶׂה כָּל הַיָּמִים מִיּוֹם תְּחִלַּת תְּשׁוּבָתוֹ עַד חֹדֶשׁ יָמִים אוֹ שָׁנָה תְמִימָה, עַד שֶׁיִּתְחַזֵּק בְּיִרְאַת הַבּוֹרֵא וְיַנִּיחַ כָּל מַעֲשָׂיו הָרָעִים. וּכְשֶׁיִּשְׁמוֹר עַצְמוֹ מִן הָעֲבֵרוֹת שֶׁהָיָה רָגִיל בָּהֶם, וְכַמָּה פְּעָמִים שֶׁבָּאוּ לְיָדוֹ וְנִזְהַר מֵהֶם, לֹא יִירָא עוֹד, כִּי מִן הַשָּׁמַיִם יְסַיְּעוּהוּ, וְאַף הָעֲבֵרוֹת יַחְשְׁבוּ לוֹ לִזְכוּת.

וְעַל פְּשָׁעָיו הַיְשָׁנִים אֲשֶׁר הִשְׁלִיךְ מֵעָלָיו, יִהְיֶה תָמִיד תּוֹהֶה וּמִתְחָרֵט, וּמְבַקֵּשׁ עֲלֵיהֶם מֵאֵת הַמָּקוֹם לִמְחוֹתָם מִסֵּפֶר הַזִּכְרוֹנוֹת. וְגַם יְעַנֶּה נַפְשׁוֹ עֲלֵיהֶם. וְאִם אָדָם

חַלָּשׁ הוּא שֶׁאֵינוֹ יָכוֹל לִסְבּוֹל עִנּוּיִים קָשִׁים וְתַעֲנִיּוֹת, יִמְשׁוֹךְ מִתַּאֲווֹתָיו. וְאַל יְמַלֵּא כָּל תַּאֲווֹתָיו, לֹא בְּמַאֲכָל וְלֹא בְּמִשְׁתֶּה. וְכֵן אָמַר הָרַב רַבִּי אַבְרָהָם בַּר דָּוִד שֶׁהָיָה אֶחָד מֵחֲסִידֵי עוֹלָם, הַגָּדֵר הַגָּדוֹל הַמְעֻלֶּה הַמֻּפְלָא, מְנִיעַת הַמַּאֲכָלוֹת. וְכֵן פֵּרֵשׁ דְּבָרָיו, אַל יַעֲזֹב לְגַמְרֵי מִלֶּאֱכוֹל בָּשָׂר וְלִשְׁתּוֹת יַיִן, כִּי דַּיֶּיךְ מַה שֶּׁאָסְרָה תּוֹרָה. אַךְ בְּעֵת מַאֲכָלוֹ וְעוֹדֶנּוּ תָּאֵב לֶאֱכוֹל, יַנִּיחַ מִמֶּנּוּ לִכְבוֹד הַבּוֹרֵא מִתַּאֲווֹתָיו וְאַל יֹאכַל כְּפִי תַּאֲוָתוֹ. וְדֶרֶךְ זוֹ תִּמְנָעֶנּוּ מֵחֲטוֹא וְתַזְכִּירֶנּוּ אַהֲבַת הַבּוֹרֵא יוֹתֵר מִתַּעֲנִית אֶחָד בַּשָּׁבוּעַ, כִּי זֶה בְּכָל יוֹם תָּמִיד, מִדֵּי אָכְלוֹ וּמִדֵּי שְׁתוֹתוֹ, יַנִּיחַ מִתַּאֲוָתוֹ לִכְבוֹד הַבּוֹרֵא:

וְיָשִׂים לִבּוֹ בַּתּוֹרָה, אִם הָיָה רָגִיל לִלְמוֹד דַּף אֶחָד, יִלְמוֹד שְׁנֵי דַּפִּים. כִּי גָּדוֹל תַּלְמוּד תּוֹרָה שֶׁמֵּבִיא לִידֵי מַעֲשֶׂה. וְיִהְיֶה מְיַסֵּר עַצְמוֹ בִּכְפִיַּת יִצְרוֹ לַתּוֹרָה וְלַמִּצְוֹת, וְהֵן הֵן יִסּוּרִין שֶׁל אַהֲבָה. וְאַל יֵלֵךְ אָדָם בְּמִצְוֹת הַבּוֹרֵא כְּאָדָם הָעוֹשֶׂה בְּמִקְרֶה פְּעָמִים עוֹשֶׂה פְּעָמִים מַנִּיחַ, אֶלָּא כֻּלָּן יַעֲשֶׂה בְּלֵב שָׁלֵם תָּמִיד. וְאַל יַנִּיחַ מִשּׁוּם עִנְיָן, לֹא מִפְּנֵי עַצְלוּת, וְלֹא מִפְּנֵי בּוּשָׁה. כְּגוֹן, אִם רָגִיל לֶאֱכוֹל שָׁלֹשׁ סְעוּדוֹת שַׁבָּת לְמִצְוָה, וְנִתְאָרַח אֵצֶל בְּנֵי אָדָם שֶׁאֵינָם מַחֲזִיקִים בְּאוֹתָהּ מִצְוָה, אַל יַנִּיחַ הַמִּצְוָה מִפְּנֵי הַבּוּשָׁה, כִּי אוֹי לָהּ לְאוֹתָהּ בּוּשָׁה, אֶלָּא יָעִיז פָּנָיו וְיֹאמַר, שִׂימוּ [לֶחֶם] וְאֶסְעוֹד כַּזַּיִת כְּמִצְוַת הַבּוֹרֵא. וְכֵן כָּל כַּיּוֹצֵא בָּזֶה. וַאֲפִלּוּ אִם יִהְיוּ הָעוֹלָם מִתְלוֹצְצִים עָלָיו, מִכָּל מָקוֹם יֵשׁ לוֹ לִהְיוֹת כְּפֶתִי בְּעֵינֵיהֶם וְלֹא יַעֲבוֹר עַל מִצְוָה קְטַנָּה מִמִּצְוֹת הַבּוֹרֵא, שֶׁעַל זֶה נֶאֱמַר (משלי ה יט): בְּאַהֲבָתָהּ תִּשְׁגֶּה תָמִיד, כְּלוֹמַר בְּאַהֲבָתָהּ שֶׁל מִצְוָה תִּהְיֶה שׁוֹגֶה וּפֶתִי לְהַנִּיחַ כָּל עֲסָקֶיךָ וְלָדוּן בָּהּ. וְדֻגְמַת זֶה מָצִינוּ בְּרַבִּי אֶלְעָזָר בֶּן פְּדָת, שֶׁהָיָה יוֹשֵׁב בְּצַד שׁוּק הַתַּחְתּוֹן שֶׁל צִפּוֹרִי וְעוֹסֵק בַּתּוֹרָה, וּסְדִינוֹ מֻטָּל בְּצַד שׁוּק הָעֶלְיוֹן, וְהָיָה נִרְאֶה כְּפֶתִי בְּעֵינֵי הָעוֹלָם בִּשְׁבִיל אַהֲבַת מִצְוַת הַבּוֹרֵא לַעֲסוֹק בַּתּוֹרָה (עירובין נד ב). וְאִם עָשָׂה כֵן וְנִפְטַר בַּחֲצִי יָמָיו, נוֹתְנִין לוֹ שָׂכָר כְּאִלּוּ חַי כָּל שִׁבְעִים שָׁנָה, יְמֵי שְׁנוֹתֵינוּ בַּמִּצְוֹת. וְזֶהוּ שֶׁאָמַר שְׁלֹמֹה הַמֶּלֶךְ עָלָיו הַשָּׁלוֹם בְּחָכְמָתוֹ (קהלת ה יא): מְתוּקָה שְׁנַת הָעֹבֵד אִם מְעַט וְאִם הַרְבֵּה יֹאכֵל, אִם יָמָיו מְרֻבִּין אוֹ מֻעָטִין, שְׂכָרוֹ שֶׁל מֻעָט כִּשְׂכָרוֹ שֶׁל מְרֻבֶּה. מֹשֶׁה פִּרְנֵס אֶת יִשְׂרָאֵל אַרְבָּעִים שָׁנָה, וּשְׁמוּאֵל הַנָּבִיא פִּרְנֵס עֶשֶׂר שָׁנִים, וּשְׁקָלָן הַכָּתוּב כְּאֶחָד, דִּכְתִיב (תהלים צט ו): מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן בְּכֹהֲנָיו וּשְׁמוּאֵל בְּקֹרְאֵי שְׁמוֹ. מָשָׁל לְמֶלֶךְ שֶׁשָּׂכַר פּוֹעֲלִים, וְהִתְחִילוּ בִּמְלָאכָה לַעֲשׂוֹת בֶּאֱמוּנָה. אָמַר הַמֶּלֶךְ לְאֶחָד מֵהֶם, בֹּא וּנְטַיֵּל בַּמְּדִינוֹת, בְּגַנּוֹת וּפַרְדֵּסִים. הָלַךְ עִמּוֹ כָּל הַיּוֹם, וְהָאֲחֵרִים טָרְחוּ בִּמְלַאכְתָּן. לְעֵת עֶרֶב בָּאוּ לַמֶּלֶךְ וְאָמְרוּ, תֵּן לָנוּ שְׂכָרֵנוּ, וּבָא אוֹתוֹ שֶׁטִּיֵּל עִם הַמֶּלֶךְ וְשָׁאַל שְׂכָרוֹ כְּמוֹ כֵן. אָמְרוּ הָאֲחֵרִים, וּמַה יֵּשׁ לְךָ לִקַּח, הֲלֹא לֹא טָרַחְתָּ כָּל הַיּוֹם כֻּלּוֹ בֶּאֱמוּנָה בִּמְלָאכָה. הֵשִׁיב לָהֶם, עַל יָדִי לֹא נִשְׁאַר לִפְעוֹל. וְרָאָה הַמֶּלֶךְ

שֶׁהַדִּין עִמּוֹ וְנָתַן לוֹ שְׂכָרוֹ. כֵּן הוּא כָּתוּב בְּמִדְרַשׁ תַּנְחוּמָא:

וְהַשָּׁב אַל יְדַמֶּה בְנַפְשׁוֹ לוֹמַר, לָמָּה זֶה הֶבֶל אִיגַע, לְרִיק וּלְתֹהוּ כֹּחִי אֲכַלֶּה, כִּי אֵיךְ תַּעֲמוֹד תְּשׁוּבָתִי לִפְנֵי עֲוֹנוֹתַי, וְכָל מַה שֶּׁאוּכַל לַעֲשׂוֹת לֹא יוֹעִיל כְּנֶגֶד הָעֲוֹנוֹת שֶׁעָבְרוּ עָלַי. אַל יֹאמַר כֵּן, כִּי הִבְטִיחַ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא עַל יְדֵי יְחֶזְקֵאל הַנָּבִיא כִּי פִּשְׁעֵיהֶם לֹא יִזָּכְרוּ עוֹד, דִּכְתִיב (יחזקאל יח כא כב): וְהָרָשָׁע כִּי יָשׁוּב מִכָּל חַטֹּאתָיו אֲשֶׁר עָשָׂה וְשָׁמַר אֶת כָּל חֻקּוֹתַי וְעָשָׂה מִשְׁפָּט וּצְדָקָה, חָיֹה יִחְיֶה לֹא יָמוּת, כָּל פְּשָׁעָיו אֲשֶׁר עָשָׂה לֹא יִזָּכְרוּ לוֹ, בְּצִדְקָתוֹ אֲשֶׁר עָשָׂה יִחְיֶה.

וְעוֹד מִקְרָא מָלֵא כְּתִיב עַל הַנִּבְהָלִים עַל עֲוֹנוֹתֵיהֶם, לְחַזֵּק יְדֵיהֶם לָשׁוּב, דִּכְתִיב (יחזקאל לג י יא): וְאַתָּה בֶן אָדָם אֱמֹר אֶל בֵּית יִשְׂרָאֵל כֵּן אֲמַרְתֶּם לֵאמֹר כִּי פְשָׁעֵינוּ וְחַטֹּאתֵינוּ עָלֵינוּ וּבָם אֲנַחְנוּ נְמַקִּים וְאֵיךְ נִחְיֶה, אֱמֹר אֲלֵיהֶם, חַי אָנִי נְאֻם אֲדֹנָי אֱלֹהִים, אִם אֶחְפֹּץ בְּמוֹת הָרָשָׁע, כִּי אִם בְּשׁוּב רָשָׁע מִדַּרְכּוֹ וְחָיָה, שׁוּבוּ שׁוּבוּ מִדַּרְכֵיכֶם הָרָעִים וְלָמָּה תָמוּתוּ בֵּית יִשְׂרָאֵל. וּבְיַד כָּל עֲבָדָיו הַנְּבִיאִים הִזְהִיר אוֹתָנוּ הַשְׁכֵּם וְשָׁלוֹחַ עַל עֵסֶק הַתְּשׁוּבָה. וְגַם רַבּוֹתֵינוּ חַכְמֵי הַדּוֹרוֹת הִזְהִירוּ מְאֹד עַל הַתְּשׁוּבָה וְאָמְרוּ, שׁוּב יוֹם אֶחָד לִפְנֵי מִיתָתְךָ. וְאָמְרוּ, גְּדוֹלָה מַעֲלָתָם שֶׁל בַּעֲלֵי תְשׁוּבָה מִצַּדִּיקִים גְּמוּרִים. וְזֶהוּ שֶׁאָמְרוּ, מָקוֹם שֶׁבַּעֲלֵי תְשׁוּבָה עוֹמְדִין, אֵין צַדִּיקִים גְּמוּרִים עוֹמְדִים. וּגְדוֹלָה תְשׁוּבָה שֶׁמַּגַּעַת עַד כִּסֵּא הַכָּבוֹד, דִּכְתִיב (הושע יד ב): שׁוּבָה יִשְׂרָאֵל עַד ה׳ אֱלֹהֶיךָ, וְהִיא מִן הַדְּבָרִים שֶׁנִּבְרְאוּ קֹדֶם בְּרִאַת הָעוֹלָם, וְכֵן אָמְרוּ בְּמִדְרַשׁ פָּרָשַׁת בְּרֵאשִׁית (בראשית ד יג): וַיֹּאמֶר קַיִן אֶל יְיָ גָּדוֹל עֲוֹנִי מִנְּשׂוֹא, שֶׁעָשָׂה תְשׁוּבָה, וּלְכָךְ יֵשׁ בַּפָּסוּק זֶה שֶׁבַע תֵּבוֹת, לְפִי שֶׁהַתְּשׁוּבָה עוֹלָה עַד כִּסֵּא הַכָּבוֹד, שִׁבְעָה רְקִיעִים, שִׁבְעָה אֲוִירִים. וְעַל יְדֵי הַתְּשׁוּבָה, וּבָא לְצִיּוֹן גּוֹאֵל. וְכֵן כָּתוּב (ישעיה נט כ): וּבָא לְצִיּוֹן גּוֹאֵל וּלְשָׁבֵי פֶשַׁע וְגוֹ׳. וְאֵין מִי אֲשֶׁר יָכוֹל לֵדַע וּלְהוֹדִיעַ עַד הֵיכָן כֹּחָהּ שֶׁל תְּשׁוּבָה.

לָכֵן כָּל אִישׁ הַיָּרֵא וְחָרֵד, יָשִׁיב אֶל לִבּוֹ יִרְאַת הַבּוֹרֵא וְיָשׁוּב מִכָּל חַטֹּאתָיו וְיָכִין לוֹ לֵב חָדָשׁ וְטָהוֹר וְנָקִי לַעֲבוֹד אֶת בּוֹרְאוֹ, וְיִנְהַג אֶת עַצְמוֹ בְּכָל אֲשֶׁר אָמַרְנוּ, וְעוֹד כָּהֵנָּה וְכָהֵנָּה, וְיִהְיֶה עָרוּם בְּיִרְאָה לַחְשׁוֹב מַחֲשָׁבוֹת אֵיךְ יוּכַל לְיִרְאָה אֶת הַשֵּׁם הַנִּכְבָּד וְהַנּוֹרָא, וְלַעֲשׂוֹת חֶפְצֵי בוֹרְאוֹ בֵּינוֹ וּבֵין קוֹנוֹ וְלֹא לְעֵינֵי אָדָם לְהִתְפָּאֵר. וְאַשְׁרֵי הַזּוֹכֶה וּמְזַכֶּה, וְכָל הָעוֹלָם לֹא נִבְרָא אֶלָּא בִשְׁבִילוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר (קהלת יב יג): סוֹף דָּבָר וְגוֹ׳ כִּי זֶה כָּל הָאָדָם, וְדָרְשׁוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ברכות ו ב): כָּל הָעוֹלָם כֻּלּוֹ לֹא נִבְרָא אֶלָּא לְצַוּוֹת לָזֶה:

אִגֶּרֶת הַתְּשׁוּבָה

לְרַבֵּנוּ יוֹנָה

א) אַחֲרֵי ה׳ אֱלֹהֵיכֶם תֵּלֵכוּ וְאֹתוֹ תִירָאוּ, וְאֶת מִצְוֹתָיו תִּשְׁמֹרוּ וּבְקֹלוֹ תִשְׁמָעוּ וְאֹתוֹ תַעֲבֹדוּ וּבוֹ תִדְבָּקוּן (דברים יג, ה). מִי לֹא יִירָאֲךָ מֶלֶךְ הַגּוֹיִם כִּי לְךָ יָאָתָה, כִּי בְכָל חַכְמֵי הַגּוֹיִם וּבְכָל מַלְכוּתָם מֵאֵין כָּמוֹךָ (ירמיהו י, ז). סוֹף דָּבָר הַכֹּל נִשְׁמָע, אֶת הָאֱלֹקִים יְרָא וְאֶת מִצְוֹתָיו שְׁמוֹר כִּי זֶה כָּל הָאָדָם (קהלת יב, יג):

יִרְאַת אֱלֹקֵינוּ, יִשְׁתַּבַּח שְׁמוֹ לָעַד, יְסוֹד הַתּוֹרָה, מְקוֹר כָּל הַמִּצְוֹת וְהָאַזְהָרוֹת וְהַמּוּסָרִים, שֶׁנֶּאֱמַר, יִרְאַת ה׳ מְקוֹר חַיִּים לָסוּר מִמֹּקְשֵׁי מָוֶת. וּמִצְוָה נָאוָה וְחוֹמָה נִשְׂגָּבָה, גְּדוֹלָה וּבְצוּרָה עַד שָׁמַיִם, אֲשֶׁר לֹא תָמוּשׁ כָּל הַיּוֹם מִכָּל נֶפֶשׁ הָאָדָם יִרְאַת שָׁמַיִם, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר, כִּי אִם בְּיִרְאַת ה׳ כָּל הַיּוֹם (משלי כג, יז). וְיִזְרַח שֶׁמֶשׁ הַיִּרְאָה עַל הַנֶּפֶשׁ וְעַל כָּל מַצְפּוּנֶיהָ, לִמְשֹׁל בַּיּוֹם וּבַלַּיְלָה בְּרַעְיוֹנָהּ. וְזֶה הַדָּבָר יְסוֹד הַנֶּפֶשׁ, שֶׁנֶּאֱמַר, זִכְרוּ זֹאת וְהִתְאֹשָׁשׁוּ, הָשִׁיבוּ פֹשְׁעִים עַל לֵב. וְעִנְיַן ״וְהִתְאֹשָׁשׁוּ״ הִוָּסְדוּ, כְּמוֹ, וְאֻשַּׁיָּא יַחִיטוּ. וְיֵרָאֶה בְכָל עֵת אוֹר הַבּוּשָׁה עַל פְּנֵי הָאָדָם, שֶׁנֶּאֱמַר, וּבַעֲבוּר תִּהְיֶה יִרְאָתוֹ עַל פְּנֵיכֶם לְבִלְתִּי תֶחֱטָאוּ. וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, זוֹ הַבּוּשָׁה, שֶׁהִיא נִכֶּרֶת עַל פְּנֵי הָאָדָם. מְלַמֵּד, שֶׁהַבּוּשָׁה מְבִיאָה לִידֵי יִרְאָה. מִכָּאן אָמְרוּ, סִימָן יָפֶה לָאָדָם שֶׁהוּא בַּיְשָׁן:

אֶת ה׳ אֱלֹקֶיךָ תִּירָא אֹתוֹ תַעֲבֹד, וּבוֹ תִדְבָּק וּבִשְׁמוֹ תִּשָּׁבֵעַ. עִבְדוּ אֶת ה׳ בְּיִרְאָה וְגִילוּ בִּרְעָדָה. עִבְדוּ אֶת ה׳ בְּשִׂמְחָה, בֹּאוּ לְפָנָיו בִּרְנָנָה. וְהָיָה כִּי יֹאמְרוּ אֲלֵיכֶם בְּנֵיכֶם, מָה הָעֲבֹדָה הַזֹּאת לָכֶם? וְהִגַּדְתֶּם לִבְנֵיכֶם לֵאמֹר, הָעֲבוֹדָה הִיא, שֶׁאָנוּ חַיָּבִין לִהְיוֹת עַבְדֵי הַשֵּׁם, יְהִי שְׁמוֹ מְבֹרָךְ לְעוֹלָם וּלְעוֹלְמֵי עוֹלָמִים, אֲשֶׁר בָּרָא כָּל הַיְצוּר לַעֲבֹד לְפָנָיו, כֹּל הַנִּקְרָא בִשְׁמוֹ וְלִכְבוֹדוֹ בְּרָאוֹ, וְלָנוּ חֵלֶק וְנַחֲלָה בַּעֲבוֹדָתוֹ מִכָּל הַגּוֹיִם וְהַלְּשׁוֹנוֹת, אֲשֶׁר הוֹצִיאָנוּ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם, מִבֵּית עֲבָדִים, לִהְיוֹת לוֹ לַעֲבָדִים, וְהָעֶבֶד חַיָּב לַעֲשׂוֹת עֲבוֹדַת רַבּוֹ עִקַּר מְלַאכְתּוֹ; וְאִם יַעֲשֶׂה עֲבוֹדַת עַצְמוֹ עִקָּר אֵין זֶה מִדַּת הָעֶבֶד, אֵין זֶה כִּי אִם רֹעַ לִבּוֹ בְּחֻקַּת עֲבוֹדַת רַבּוֹ. לְפִיכָךְ אָנוּ חַיָּבִין לַעֲשׂוֹת עִקַּר מְלַאכְתֵּנוּ תּוֹרָה וְיִרְאָה וּמַעֲשִׂים טוֹבִים. וְהוּא שֶׁאָמְרוּ בְּאָבוֹת דְּרַבִּי נָתָן, רַבִּי יְהוּדָה נָשִׂיא אוֹמֵר, הָעוֹשֶׂה תוֹרָתוֹ עִקָּר וּמְלַאכְתּוֹ טְפֵלָה, עוֹשִׂים אוֹתוֹ עִקָּר לָעוֹלָם הַבָּא. הִנֵּה הֵאִיר פֶּתַח דְּבָרֵינוּ בְּמִצְוַת הַיִּרְאָה וְהָעֲבוֹדָה:

[יוֹם א׳]:

ב) זִכְרוּ תּוֹרַת מֹשֶׁה עַבְדִּי, אֲשֶׁר צִוִּיתִי אוֹתוֹ בְחֹרֵב עַל כָּל יִשְׂרָאֵל חֻקִּים וּמִשְׁפָּטִים. הִזְהִירָנוּ הַנָּבִיא, עָלָיו הַשָּׁלוֹם, בַּמִּקְרָא הַזֶּה, לִזְכֹּר דִּבְרֵי הַתּוֹרָה וְהַמִּצְוָה, כִּי הַזְּכִירָה מְבִיאָה לִידֵי עֲשִׂיָּה, וּכְמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר, לְמַעַן תִּזְכְּרוּ וַעֲשִׂיתֶם אֶת כָּל מִצְוֹתָי. וּבִגְלַל הַדָּבָר הַזֶּה יָבוֹא אֵלִיָּהוּ הַנָּבִיא, זָכוּר לְטוֹב, כְּמוֹ שֶׁמְּפֹרָשׁ אַחַר הַמִּקְרָא הַזֶּה, שֶׁנֶּאֱמַר, הִנֵּה אָנֹכִי שֹׁלֵחַ לָכֶם אֵת אֵלִיָּה הַנָּבִיא לִפְנֵי בֹּא יוֹם ה׳ הַגָּדוֹל וְהַנּוֹרָא. עַל כֵּן יֵשׁ עָלֵינוּ לְהַזְכִּיר אִישׁ אֶת אָחִיו וְאִישׁ אֶת רֵעֵהוּ דִּבְרֵי תּוֹרַת אֱלֹקֵינוּ, יִשְׁתַּבַּח בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ; וְכָל יִשְׂרָאֵל עֲרֵבִים זֶה בָזֶה, שֶׁנֶּאֱמַר, הוֹכֵחַ תּוֹכִיחַ אֶת עֲמִיתֶךָ וְלֹא תִשָּׂא עָלָיו חֵטְא. וְעַל הַכֹּל יֵשׁ לָנוּ לְהַזְכִּיר לַחֲבֵרֵינוּ, הַדְּבָרִים אֲשֶׁר נִכְשָׁלִים בָּהֶם רַבִּים, וְהַדְּבָרִים הַנֶּעֱלָמִים מֵעֵינֵי רַבִּים, לְחַזֵּק בָּהֶם יָדַיִם רָפוֹת וְנִכְשָׁלִים אָזְרוּ חָיִל:

ג) כָּל אִישׁ מִיִּשְׂרָאֵל חַיָּב לְהַנִּיחַ תְּפִלִּין בִּשְׁעַת תְּפִלָּה. וּבַעַל קֶרִי אֵינוֹ חַיָּב טְבִילָה כְּדֵי לְהַנִּיחַ תְּפִלִּין, אֶלָּא מֻתָּר לַהֲנִיחָן בְּלֹא טְבִילָה. וּמִי שֶׁאֵין הַדָּבָר נֹחַ לוֹ לְהַנִּיחַ תְּפִלִּין בְּבֵית הַכְּנֶסֶת, לְכָל הַפָּחוֹת יַנִּיחֵם בְּבֵיתוֹ, וְיִקְרָא פָּרָשָׁה רִאשׁוֹנָה שֶׁל קְרִיאַת שְׁמַע. וְהַתְּפִלִּין צְרִיכִין עִבּוּד לִשְׁמָן, וְשֶׁיְּהוּ הָאַזְכָּרוֹת נִכְתָּבוֹת לִשְׁמָן, שֶׁיִּזְכֹּר הַסּוֹפֵר בְּשָׁעָה שֶׁהוּא כּוֹתְבָן כִּי הָאַזְכָּרוֹת הוּא כּוֹתֵב. וְלֹא יַסִּיחַ דַּעְתּוֹ מִן הַתְּפִלִּין עַד שֶׁיְּסַלֵּק אוֹתָם מֵעַל רֹאשׁוֹ וּמֵעַל זְרוֹעוֹ. וְיַנִּיחַ שֶׁל זְרוֹעַ תְּחִלָּה, וְאַחַר כָּךְ בְּשֶׁל רֹאשׁ. כְּשֶׁמַּנִּיחַ תְּפִלִּין בְּרֹאשׁוֹ יַנִּיחֵם בִּמְקוֹם שֵׂעָר וְלֹא בְּמִצְחוֹ, שֶׁהוּא מָקוֹם שֶׁאֵין בּוֹ שֵׂעָר. וְהַמְקַיֵּם מִצְוַת תְּפִלִּין סוֹפוֹ לְקַיֵּם כָּל הַתּוֹרָה, לְפִי שֶׁהוּא מְקַבֵּל עָלָיו עֹל מַלְכוּת שָׁמַיִם בְּמִצְוָה זוֹ, וּמִתּוֹךְ כָּךְ תָּבוֹא בְלִבּוֹ יִרְאַת שָׁמַיִם לְבִלְתִּי יֶחֱטָא, שֶׁנֶּאֱמַר, וְהָיָה לְךָ לְאוֹת עַל יָדְךָ וּלְזִכָּרוֹן בֵּין עֵינֶיךָ לְמַעַן תִּהְיֶה תּוֹרַת ה׳ בְּפִיךָ. וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, הַמַּנִּיחַ תְּפִלִּין וְקוֹרֵא קְרִיאַת שְׁמַע זוֹ הִיא קַבָּלַת עֹל מַלְכוּת שָׁמַיִם שְׁלֵמָה, וְהָעוֹלָם כֻּלּוֹ נִבְרָא לְקַבֵּל עֲלֵיהֶם עֹל מַלְכוּת שָׁמַיִם. וּמִי שֶׁאֵינוֹ מַנִּיחַ תְּפִלִּין, יֵשׁ עָלָיו קָרוֹב לִשְׁלֹשׁ מֵאוֹת עֳנָשִׁין בְּכָל שָׁנָה; וְהַמַּנִּיחָן בְּכָל יוֹם, יֵשׁ בְּיָדוֹ זְכֻיּוֹת לְאֵין תַּכְלִית. אָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, פּוֹשְׁעֵי יִשְׂרָאֵל בְּגוּפָן, כְּגוֹן קַרְקַפְתָּא דְּלָא מָנְחָא תְּפִלִּין מֵעוֹלָם:

ד) וְכָל הַמִּתְעַטֵּף בְּצִיצִית, קְדֻשָּׁתוֹ כְּפוּלָה מֵחֲבֵרוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר, לְמַעַן תִּזְכְּרוּ וַעֲשִׂיתֶם אֶת כָּל מִצְוֹתָי וִהְיִיתֶם קְדֹשִׁים לֵאלֹקֵיכֶם. וְכֵן אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בְּסִפְרֵי, ״וִהְיִיתֶם קְדוֹשִׁים״ מְלַמֵּד שֶׁהַצִּיצִית מוֹסֶפֶת קְדֻשָּׁה. וְצָרִיךְ שֶׁיִּהְיוּ הַחוּטִין שְׁזוּרִין, וְשֶׁיַּרְחִיק מְקוֹם חוּטֵי הַצִּיצִית מִשְּׂפַת הַטַּלִּית, מִזֶּה וּמִזֶּה, כִּמְלֹא קֶשֶׁר גּוּדָל, וְיִזָּהֵר

שֶׁיִּהְיֶה בְּתוֹךְ שָׁלֹשׁ אֶצְבָּעוֹת:

ה) וְחַיָּב אָדָם לִקְבֹּעַ מְזוּזָה בְּכָל הַשְּׁעָרִים שֶׁבְּבֵיתוֹ בֵּין בְּכָל הַחֲדָרִים, בֵּין בְּכָל הָעֲלִיּוֹת, אֲפִלּוּ עֶשְׂרִים אוֹ יוֹתֵר. וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, כָּל מִי שֶׁיֵּשׁ לוֹ תְּפִלִּין בְּרֹאשׁוֹ וּבִזְרוֹעוֹ, וְצִיצִית בְּבִגְדוֹ, וּמְזוּזָה בְּפִתְחוֹ מֻבְטָח לוֹ שֶׁלֹּא יֶחֱטָא, שֶׁנֶּאֱמַר, וְהַחוּט הַמְשֻׁלָּשׁ לֹא בִמְהֵרָה יִנָּתֵק:

ו) וְחַיָּב אָדָם לְהִתְפַּלֵּל בְּכָל יוֹם. וְאָסוּר לִטְעֹם כְּלוּם קֹדֶם שֶׁיִּתְפַּלֵּל, שֶׁנֶּאֱמַר, וַעֲבַדְתֶּם אֵת ה׳ אֱלֹקֵיכֶם וּבֵרַךְ אֶת לַחְמְךָ וְאֶת מֵימֶיךָ וְגוֹ׳ עֲבוֹדָה זוֹ הִיא תְּפִלָּה. וְלֹא יַעֲשֶׂה מְלָאכָה קֹדֶם שֶׁיִּתְפַּלֵּל. וְהַמַּשְׁכִּים לְפֶתַח חֲבֵרוֹ וּמַקְדִּים לוֹ שָׁלוֹם קֹדֶם שֶׁיִּתְפַּלֵּל כְּאִלּוּ עֲשָׂאוֹ בָּמָה. וְעִקַּר מִצְוַת תְּפִלָּה שֶׁיְּכַוֵּן אֶת לִבּוֹ בִּשְׁעַת הַתְּפִלָּה, וִיטַהֵר מַחֲשַׁבְתּוֹ מִכָּל עֲסָקָיו, שֶׁנֶּאֱמַר, וּלְעָבְדוֹ בְּכָל לְבַבְכֶם וּבְכָל נַפְשְׁכֶם אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בְּסִפְרֵי, אֵיזוֹ הִיא עֲבוֹדָה שֶׁבַּלֵּב? הֱוֵי אוֹמֵר, זוֹ תְּפִלָּה. וְיַעֲמֹד בִּשְׁעַת הַתְּפִלָּה בְּיִרְאָה וָפַחַד, שֶׁנֶּאֱמַר, עִבְדוּ אֶת ה׳ בְּיִרְאָה וְגוֹ׳. וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, אֵין עוֹמְדִין לְהִתְפַּלֵּל אֶלָּא מִתּוֹךְ כֹּבֶד רֹאשׁ. וְאִם הִתְפַּלֵּל וְלֹא כִוֵּן צָרִיךְ לַחֲזֹר וּלְהִתְפַּלֵּל. אֲבָל אִם כִּוֵּן לִבּוֹ בִּבְרָכָה רִאשׁוֹנָה, אַף עַל פִּי שֶׁפָּשַׁע וְלֹא כִוֵּן לִבּוֹ בִּשְׁאָר הַבְּרָכוֹת, אֵין צָרִיךְ לַחֲזֹר וּלְהִתְפַּלֵּל:

וּבְשָׁעָה שֶׁשְּׁלִיחַ צִבּוּר חוֹזֵר וּמִתְפַּלֵּל, חַיָּב לַעֲנוֹת אָמֵן עַל כָּל בְּרָכָה וּבְרָכָה; וִיכַוֵּן לִבּוֹ בְּכָל בְּרָכָה וּבְרָכָה, כְּדֵי שֶׁיֵּדַע עַל אֵיזוֹ בְּרָכָה הוּא עוֹנֶה אָמֵן. וְיֵשׁ לוֹ בָּזֶה שָׂכָר כָּפוּל, וַהֲרֵי זֶה כְּמִי שֶׁהִתְפַּלֵּל שְׁתֵּי פְּעָמִים, זוֹ אַחַר זוֹ. וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בַּמִּדְרָשׁ, אִם הִתְפַּלַּלְתָּ וְלֹא כִּוַּנְתָּ לִבְּךָ, וְחָזַרְתָּ וְהִתְפַּלַּלְתָּ תְּהֵא מְבֻשָּׂר שֶׁתְּפִלָּתְךָ נִשְׁמַעַת. וְלֹא יָשִׂיחַ בְּדִבְרֵי חֻלִּין בְּבֵית הַכְּנֶסֶת. וְכָל הַמְסַפֵּר בַּעֲסָקָיו בְּבֵית הַכְּנֶסֶת כָּל זְמַן שֶׁשְּׁלִיחַ צִבּוּר מִתְפַּלֵּל, הֲרֵי זֶה חוֹטֵא, וְתֵחַת בּוֹ גַּעֲרַת הַבְּרוּרִים, וְגַם כָּל הַקָּהָל חַיָּבִין לְהוֹכִיחוֹ וְלַחְשֹׂךְ אוֹתוֹ מֵחֵטְא לַשֵּׁם יִתְעַלֶּה עֲדֵי עַד; וְכָל הַיְצוּרִים נִבְרְאוּ לִכְבוֹד הַשֵּׁם יִתְעַלֶּה. וְאִם יִפְנֶה לְבָבְךָ וְלֹא תִשְׁמַע בְּשָׁעָה שֶׁמְּשַׁבְּחִין לְפָנָיו וּמְסַפְּרִין תְּהִלּוֹתָיו וֶעֱזוּזוֹ וְנִפְלְאוֹתָיו אַיֵּה הַכָּבוֹד וְאַיֵּה הַמּוֹרָא! אַף כִּי הַמְסַפֵּר בָּעֵת הַהִיא שִׂיחַת חֻלִּין, גָּדוֹל עֲוֹנוֹ מִנְּשׂוֹא:

וְחַיָּב אָדָם לְהַשְׁכִּים לְבֵית הַכְּנֶסֶת. וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, כָּל הַמַּשְׁכִּים וּמַעֲרִיב לְבֵית הַכְּנֶסֶת מַאֲרִיךְ יָמִים. וְעוֹד אָמְרוּ, הַנִּמְנֶה מֵעֲשָׂרָה רִאשׁוֹנִים, נוֹטֵל שָׂכָר כְּנֶגֶד כֻּלָּם. וְהַהוֹלֵךְ בֹּקֶר וָעֶרֶב לְבֵית הַכְּנֶסֶת בָּעוֹלָם הַזֶּה, זוֹכֶה לַעֲשׂוֹת כֵּן בְּבֵית הַמִּקְדָּשׁ, שֶׁנֶּאֱמַר, אַשְׁרֵי יוֹשְׁבֵי בֵיתֶךָ, עוֹד יְהַלְלוּךָ סֶּלָה. וְהָאוֹהֵב לֵילֵךְ לְבֵית

הַכְּנֶסֶת, אוֹהֵב לְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, שֶׁנֶּאֱמַר, מַה יְּדִידוֹת מִשְׁכְּנוֹתֶיךָ ה׳ צְבָאוֹת:

וּבְשָׁעָה שֶׁאָדָם קוֹרֵא קְרִיאַת שְׁמַע וּמַגִּיעַ לַפָּסוּק, וְאָהַבְתָּ אֵת ה׳ אֱלֹקֶיךָ בְּכָל לְבָבְךָ וּבְכָל נַפְשְׁךָ וּבְכָל מְאֹדֶךָ. יַעֲלֶה עַל לְבָבוֹ מַה שֶּׁאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, ״בְּכָל נַפְשְׁךָ״ אֲפִלּוּ נוֹטֵל אֶת נַפְשֶׁךָ, וִישַׁעְבֵּד אֶת נַפְשׁוֹ לַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ, וְיִגְמֹר בְּמַחֲשַׁבְתּוֹ לִמְסֹר נַפְשׁוֹ עַל קְדֻשַּׁת הַשֵּׁם וְלֵהָרֵג עָלָיו וַתֵּחָשֵׁב לוֹ לִצְדָקָה כְּאִלּוּ נֶהֱרַג עַל קְדֻשַּׁת הַשֵּׁם. וְנִגְלָה לָנוּ זֶה הַסּוֹד מִמַּה שֶּׁאָמְרוּ בְּסִפְרֵי, ״בְּכָל נַפְשְׁךָ״ זֶה שֶׁאָמַר הַכָּתוּב, כִּי עָלֶיךָ הֹרַגְנוּ כָל הַיּוֹם וְכִי אֶפְשָׁר לוֹ לְאָדָם לֵהָרֵג בְּכָל יוֹם? אֶלָּא, אֵלּוּ הַצַּדִּיקִים, שֶׁמַּעֲלֶה עֲלֵיהֶם הַכָּתוּב כְּאִלּוּ נֶהֱרָגִין בְּכָל יוֹם:

ז) וְחַיָּב אָדָם לַעֲסֹק בַּתּוֹרָה בְּכָל יוֹם, שֶׁנֶּאֱמַר, וְהָיָה עֵקֶב תִּשְׁמְעוּן אֵת הַמִּשְׁפָּטִים הָאֵלֶּה וּשְׁמַרְתֶּם וַעֲשִׂיתֶם אֹתָם; וְנֶאֱמַר, וּלְמַדְתֶּם אֹתָם וּשְׁמַרְתֶּם לַעֲשֹׂתָם; וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, תַּלְמוּד תּוֹרָה כְּנֶגֶד כֻּלָּם. וְאָמְרוּ בְּסִפְרֵי, כְּשֵׁם שֶׁתַּלְמוּד תּוֹרָה גָּדוֹל מִכָּל הַמִּצְוֹת, כָּךְ עֹנֶשׁ בִּטּוּל הַתּוֹרָה גָּדוֹל מִשְּׁאָר עֲבֵרוֹת. וּמָצִינוּ בְּבַיִת רִאשׁוֹן, שֶׁוִּתֵּר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא עַל עֲבוֹדָה זָרָה וְעַל גִּלּוּי עֲרָיוֹת וּשְׁפִיכוּת דָּמִים, וְלֹא וִתֵּר עַל עֲוֹן בִּטּוּל תּוֹרָה, שֶׁנֶּאֱמַר, מִי הָאִישׁ הֶחָכָם וְיָבֵן אֶת זֹאת וַאֲשֶׁר דִּבֶּר פִּי ה׳ אֵלָיו וְיַגִּדָהּ, עַל מָה אָבְדָה הָאָרֶץ. וַיֹּאמֶר ה׳ עַל עָזְבָם אֶת תּוֹרָתִי אֲשֶׁר נָתַתִּי לִפְנֵיהֶם. וְהָרוֹצֶה לְהִנָּצֵל מִן הָעֹנֶשׁ הַמַּר וְהֶעָוֹן הַגָּדוֹל הַזֶּה, יִתְעַסֵּק בְּצָרְכֵי הַתַּלְמִידִים וְהָרַבָּנִים הַלּוֹמְדִים לְשֵׁם שָׁמַיִם, וְיַעֲזֹר בִּשְׂכִירוּת הָרַבָּנִים, כְּדֵי שֶׁיַּעַמְדוּ בְּעִירוֹ וְיִהְיוּ עוֹסְקִים בַּתּוֹרָה עַל יָדוֹ. וּפֵרְשׁוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בְּסִפְרֵי, כִּי זֶה הוּא מַה שֶּׁאָמַר הַכָּתוּב, עֵץ חַיִּים הִיא לַמַּחֲזִיקִים בָּהּ ׳לְלוֹמְדֶיהָ׳ לֹא נֶאֱמַר, אֶלָּא ׳לַמַּחֲזִיקִים בָּהּ׳, שֶׁהֵם מַחֲזִיקִים יְדֵי הַתַּלְמִידִים וְהָרַבָּנִים:

כְּשֶׁבְּנֵי אָדָם פּוֹסְקִין מִמְּלַאכְתָּם וּמֵעִסְקֵיהֶן וְהוֹלְכִין לְבָתֵּיהֶן, אוֹ יוֹשְׁבִין בַּקְּרָנוֹת, וְהֵם בְּטֵלִים אוֹ מְשִׂיחִים בִּדְבָרִים בְּטֵלִים רָעָתָם רַבָּה וְחַטָּאתָם כָּבְדָה מְאֹד, לְפִי שֶׁהֵם מְבַזִּים אֶת הַתּוֹרָה; שֶׁאִלּוּ הָיוּ מַאֲמִינִים שֶׁאֵין תַּכְלִית לְמַתַּן שְׂכָרָהּ לָמָּה לֹא יָשִׁיבוּ רַגְלֵיהֶם לְבֵית הַסֵּפֶר לִלְמֹד הֲלָכוֹת, אוֹ קוֹרֵא מִקְרָא אוֹ סִדּוּר הַתְּפִלּוֹת? הֲלֹא הָאָדָם זָרִיז וְאָץ בְּרַגְלָיו לִמְלַאכְתּוֹ וְלַעֲסָקָיו, וְיוֹדֵעַ כִּי הַכֹּל הָבֶל; וְאֵיךְ יִשְׁכַּח חַיֵּי הָעוֹלָם הַבָּא וְלֹא יִתֵּן לָהֶם חֵלֶק בְּיוֹם מִן הַיָּמִים אוֹ שָׁעָה מִן הַשָּׁעוֹת, אַף בְּעֵת שֶׁהוּא בָּטֵל מִמְּלַאכְתּוֹ, וּבַל יֹאמַר בִּלְבָבוֹ, עֵת לַעֲשׂוֹת לַה׳, לִקְרֹא בַּתּוֹרָה וּלְתַנּוֹת צִדְקוֹת הַשֵּׁם! אָשָׁם הוּא, אָשֹׁם אָשַׁם לַה׳. עַל כֵּן אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, כִּי זֶה שֶׁאָמַר הַכָּתוּב, כִּי דְבַר ה׳ בָּזָה וְאֶת מִצְוָתוֹ הֵפַר, הִכָּרֵת תִּכָּרֵת הַנֶּפֶשׁ הַהִוא עֲוֹנָהּ

בָּהּ, כִּי זֶה עַל כָּל מִי שֶׁאֶפְשָׁר לוֹ לַעֲסֹק בַּתּוֹרָה וְאֵינוֹ עוֹסֵק, שֶׁהוּא בּוֹזֶה אֶת דְּבַר ה׳. עַל כֵּן חַיָּב כָּל אָדָם לְתַקֵּן מָקוֹם בְּבֵיתוֹ, וְיָשִׂים לוֹ שָׁם הֲלָכוֹת אוֹ תְּהִלִּים אוֹ סִדּוּר תְּפִלּוֹת, וְכַאֲשֶׁר יִפָּנֶה מֵעֲסָקָיו וּמִדֵּי עָבְרוֹ מִמְּלַאכְתּוֹ יָסוּר שָׁמָּה לִשְׁנוֹת אוֹ לִקְרוֹת:

וְגַם בַּתַּקָּנָה הַזֹּאת יַפְלִיא עֵצָה עַל נַפְשׁוֹ לַחְשֹׂךְ נַפְשׁוֹ מִנִּי שַׁחַת, וְיַחְשֹׁב עַל קִצּוֹ וְיָבִין אַחֲרִיתוֹ; כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, הִסְתַּכֵּל בִּשְׁלֹשָׁה דְּבָרִים וְאִי אַתָּה בָא לִידֵי עֲבֵרָה, דַּע מֵאַיִן בָּאתָ, וּלְאָן אַתָּה הוֹלֵךְ, וְלִפְנֵי מִי אַתָּה עָתִיד לִתֵּן אֶת הַחֶשְׁבּוֹן. גַּם יָכִין אֶת לִבּוֹ בָּעֵת הַהִיא וְיִקְרָא דִּבְרֵי הַסֵּפֶר הַזֶּה; וְאִם יִרְאֶה כִּי הוּא מְקַיֵּם אֶת כָּל תֹּקֶף דִּבְרֵי הַסֵּפֶר הַזֶּה יִשְׂמַח לִבּוֹ וְיָגֵל כְּבוֹדוֹ; וְהָיָה כִּי יֶאְשַׁם לְאַחַת מֵאֵלֶּה וְהִתְוַדָּה אֲשֶׁר חָטָא עָלֶיהָ וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, יָשׁוּב הַיּוֹם שֶׁמָּא יָמוּת לְמָחָר, וְנִמְצְאוּ כָּל יָמָיו בִּתְשׁוּבָה, שֶׁנֶּאֱמַר, בְּכָל עֵת יִהְיוּ בְגָדֶיךָ לְבָנִים וְשֶׁמֶן עַל רֹאשְׁךָ אַל יֶחְסָר. וְטוֹב וְנָכוֹן שֶׁיִּקְנֹס כָּל אָדָם עַצְמוֹ בְּפָשׁוּט אוֹ בְּמֶחֱצָה, עַל כָּל יוֹם וָיוֹם שֶׁיִּפְשַׁע מִלֶּכֶת לְבֵית הַכְּנֶסֶת וְאֶל הַמָּקוֹם אֲשֶׁר שָׁם לוֹ סֵפֶר אֶחָד מִסִּפְרֵי הַקֹּדֶשׁ:

[יום ב׳]:

ח) וְחַיָּב אָדָם לִדְרֹשׁ טוֹב לְעַמּוֹ וַחֲבֵרָיו בְּכָל הַדְּבָרִים שֶׁהוּא אוֹהֵב וְדוֹרֵשׁ טוֹב לְנַפְשׁוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר, וְאָהַבְתָּ לְרֵעֲךָ כָּמוֹךָ. וְאָמְרוּ חֲכָמִים זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, ״וְאָהַבְתָּ לְרֵעֲךָ כָּמוֹךָ״ זֶה כְּלָל גָּדוֹל בַּתּוֹרָה, שֶׁעַל יְדֵי הַשָּׁלוֹם מְקַיְּמִין יִשְׂרָאֵל אֶת הַתּוֹרָה. וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, שָׁקוּל הַשָּׁלוֹם כְּנֶגֶד הַכֹּל. וְעַל כֵּן אָנוּ אוֹמְרִים בַּתְּפִלָּה, עֹשֶׂה שָׁלוֹם וּבוֹרֵא אֶת הַכֹּל. וּתְפִלַּת הַצִּבּוּר נִשְׁמַעַת, כְּשֶׁהֵן בְּשָׁלוֹם, וְכָל דַּרְכֵי הַתּוֹרָה מְבִיאוֹת לִידֵי שָׁלוֹם, שֶׁנֶּאֱמַר, וְכָל נְתִיבֹתֶיהָ שָׁלוֹם. וְיִשְׂרָאֵל אוֹהֲבֵי שָׁלוֹם הֵם, וְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא בֵּרְכָם בַּשָּׁלוֹם, מִפְּנֵי שֶׁהַשָּׁלוֹם מַחֲזִיק כָּל הַבְּרָכוֹת, שֶׁנֶּאֱמַר, ה׳ יְבָרֵךְ אֶת עַמּוֹ בַשָּׁלוֹם. עַל כֵּן נִקְרֵאת כְּנֶסֶת יִשְׂרָאֵל ״שׁוּלַמִּית״, וְאֻמּוֹת הָעוֹלָם נִקְרְאוּ ״שׂוֹנֵא שָׁלוֹם״, שֶׁנֶּאֱמַר, עִם שׂוֹנֵא שָׁלוֹם:

וְחַיָּבִין יִשְׂרָאֵל לִבְרֹר אֲנָשִׁים בְּרוּרִים, שֶׁיַּטִּילוּ שָׁלוֹם בֵּין אִישׁ לְאִשְׁתּוֹ וּבֵין אָדָם לַחֲבֵרוֹ, שֶׁיְּהֵא בְּיָדָם כֹּחַ לָכֹף וּלְהַכְרִיחַ בְּנֵי אָדָם עַל הַשָּׁלוֹם. וְיִהְיוּ אוֹתָם הַבְּרוּרִים, אֲנָשִׁים שְׂמֵחִים, שֶׁיּוֹדְעִים לְפַיֵּס וּלְרַצּוֹת בְּנֵי אָדָם, לְהַטִּיל שָׁלוֹם, וְלֹא יִהְיוּ כַּעֲסָנִים וְרַגְזָנִים, שֶׁנֶּאֱמַר, אִישׁ חֵמָה יְגָרֶה מָדוֹן; וְנֶאֱמַר, מַעֲנֶה רַךְ יָשִׁיב חֵמָה. וְאָמְרוּ בַּתַּלְמוּד עַל הַמַּטִּילִים שָׁלוֹם, גַּבְרֵי בְּדִיחֵי אֲנַן וּמַשְׁוִינַן שְׁלָמָא. וְאָמְרוּ חֲכָמִים

זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה עַל הָאֲנָשִׁים הָאֵלֶּה שֶׁהֵם מַטִּילִים שָׁלוֹם בְּשִׂמְחָה וּבְטוּב לֵבָב, כִּי מֻבְטָח לָהֶם שֶׁהֵם בְּנֵי הָעוֹלָם הַבָּא:

ט) וְיִזָּהֵר אָדָם שֶׁלֹּא יְקַלֵּל חֲבֵרוֹ וְלֹא יְקַלֵּל אֶת עַצְמוֹ, לֹא בַּשֵּׁם וְלֹא בְּכִנּוּי, שֶׁהַמְקַלֵּל אֶת חֲבֵרוֹ אוֹ אֶת עַצְמוֹ בְּכָל הַכִּנּוּיִים חַיָּב מַלְקוּת. וְזֹאת מִן הָעֲבֵרוֹת הַחֲמוּרוֹת שֶׁבַּתּוֹרָה, שֶׁנֶּאֱמַר, אִם לֹא תִשְׁמֹר לַעֲשׂוֹת אֶת כָּל דִּבְרֵי הַתּוֹרָה הַזֹּאת לְיִרְאָה אֶת הַשֵּׁם הַנִּכְבָּד וְהַנּוֹרָא הַזֶּה וְהִפְלָא ה׳ אֶת מַכֹּתְךָ; וּפֵרְשׁוּ חֲכָמִים, ״אִם לֹא תִשְׁמֹר לַעֲשׂוֹת לְיִרְאָה אֶת הַשֵּׁם״ שֶׁלֹּא תִזְכְּרֵהוּ עַל מַה שֶּׁהֻזְהַרְתָּ שֶׁלֹּא לְהַזְכִּיר, שֶׁכְּבָר הִזְהִירָה תּוֹרָה שֶׁלֹּא יְקַלֵּל אָדָם אֶת חֲבֵרוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר, אֱלֹהִים לֹא תְקַלֵּל וְנָשִׂיא בְעַמְּךָ לֹא תָאֹר; וְנֶאֱמַר, לֹא תְקַלֵּל חֵרֵשׁ וְגוֹ׳; וְאָמְרוּ חֲכָמִים, הוּא הַדִּין לְכָל אָדָם, שֶׁאָסוּר לְקַלְּלוֹ. וְלֹא חִיְּבָה הַתּוֹרָה מַלְקוּת עַל הַמְקַלֵּל אֶת חֲבֵרוֹ, עַד שֶׁיְּקַלֵּל אוֹתוֹ בַּשֵּׁם אוֹ בְכִנּוּי. וְיִזָּהֵר אָדָם כְּשֶׁהוּא רוֹצֶה לְאַמֵּת אֶת דְּבָרָיו וְאוֹמֵר, דָּבָר זֶה אֱמֶת הוּא, כֹּה יוֹשִׁיעֵנִי ה׳! לֹא יֹאמַר כֵּן, אֶלָּא דְּבַר אֱמֶת, לְפִי שֶׁזּוֹ שְׁבוּעָה הִיא, וְנִקְרֵאת ״שְׁבוּעַת הָאָלָה״:

י) וְיִזָּהֵר אָדָם, שֶׁלֹּא יַזְכִּיר אֶת הַשֵּׁם לְבַטָּלָה, שֶׁנֶּאֱמַר, אֶת ה׳ אֱלֹקֶיךָ תִּירָא, וּפֵרְשׁוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בְּסֵדֶר ״קְדֹשִׁים תִּהְיוּ״, כִּי בָּא הַכָּתוּב הַזֶּה לְהַזְהִיר שֶׁלֹּא יַזְכִּיר אָדָם שֵׁם שָׁמַיִם לְבַטָּלָה. וְהַמַּזְכִּיר אֶת הַשֵּׁם אוֹ אֶת הַכִּנּוּי, צָרִיךְ לְהַזְכִּירוֹ בְּאֵימָה וּבְיִרְאָה; וְאוֹתָם שֶׁאֵינָם מַזְכִּירִים אֶת הַשֵּׁם בְּאֵימָה וּבְיִרְאָה, אֵינָם יוֹדְעִים אֶת הַשֵּׁם, שֶׁנֶּאֱמַר, יִשְׂרָאֵל לֹא יָדַע עַמִּי לֹא הִתְבּוֹנָן, וְכֵן פֵּרְשׁוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בְּוַיִּקְרָא רַבָּה. וְיִזָּהֵר אָדָם, שֶׁלֹּא יַזְכִּיר הַשֵּׁם אוֹ אֶת הַכִּנּוּי אֶלָּא בְּיָדַיִם נְקִיּוֹת וּבְמָקוֹם נָקִי, וְאִם אֵינוֹ יוֹדֵעַ אִם הַמָּקוֹם נָקִי אִם לָאו, אַל יַזְכִּיר אֶת הַשֵּׁם, כְּמוֹ שֶׁפֵּרְשׁוּ חֲכָמֵינוּ בִּבְרָכוֹת. וְעוֹד אָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, כִּי דְבַר ה׳ בָּזָה זֶה הַמַּזְכִּיר דִּבְרֵי תוֹרָה בַּמְּבוֹאוֹת הַמְּטֻנָּפוֹת:

יא) וְאָסוּר לְאָדָם לְהִסְתַּכֵּל בְּאֵשֶׁת אִישׁ מִן הַתּוֹרָה, שֶׁנֶּאֱמַר, וְלֹא תָתוּרוּ אַחֲרֵי לְבַבְכֶם וְאַחֲרֵי עֵינֵיכֶם. וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, לִבָּא וְעֵינָא תְּרֵי סַרְסוּרֵי דַּחֲטָאָה נִינְהוּ. וְאָסוּר לְהִסְתַּכֵּל אֲפִלּוּ בְּאִשָּׁה פְּנוּיָה מִדִּבְרֵי קַבָּלָה ״בְּרִית כָּרַתִּי לְעֵינָי וּמָה אֶתְבּוֹנֵן עַל בְּתוּלָה״:

וְכָל הַמִּסְתַּכֵּל בְּאֵשֶׁת אִישׁ, מַכְשִׁיל כֹּחַ יִצְרוֹ הַטּוֹב, וְהוֹדוֹ נֶהְפַּךְ עָלָיו לְמַשְׁחִית, שֶׁכָּךְ אָמְרוּ חֲכָמִים, הַמִּסְתַּכֵּל בַּעֲרָיוֹת, קַשְׁתּוֹ נִנְעֶרֶת, וַאֲשֶׁר לֹא יִשָּׂא עֵינָיו אֶל אֵשֶׁת אִישׁ, זוֹכֶה וְתֶחֱזֶינָה עֵינָיו בְּנֹעַם ה׳, מִדָּה כְּנֶגֶד מִדָּה, חֵלֶף עֲבוֹדָתוֹ אֲשֶׁר לֹא זָן עֵינָיו

בְּמַרְאֶה הָאִסּוּר ; שֶׁכָּךְ אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, כָּל הַכּוֹבֵשׁ עֵינָיו מִן הָעֲרָיוֹת, זוֹכֶה וּמְקַבֵּל פְּנֵי שְׁכִינָה, שֶׁנֶּאֱמַר, וְעֹצֵם עֵינָיו מֵרְאוֹת בְּרָע, וְנֶאֱמַר אַחֲרָיו, מֶלֶךְ בְּיָפְיוֹ תֶּחֱזֶינָה עֵינֶיךָ :

וְאָסוּר לִיגַּע בְּאֵשֶׁת אִישׁ, בְּיָדֶיהָ אוֹ בְּפָנֶיהָ אוֹ בְּכָל דָּבָר מֵאֵבָרֶיהָ, מִן הַתּוֹרָה, שֶׁנֶּאֱמַר, אִישׁ אִישׁ אֶל כָּל שְׁאֵר בְּשָׂרוֹ לֹא תִקְרְבוּ. וְכֵן הֲלָכָה בְּרוּרָה, שֶׁהַקְּרִיבָה הַזֹּאת הִיא הַנְּגִיעָה בְּיָדֶיהָ אוֹ בְּפָנֶיהָ אוֹ בְּכָל דָּבָר מֵאֵיבָרֶיהָ כְּדֵי לֵהָנוֹת מִן הַנְּגִיעָה ; וְזֹאת מִן הָעֲבֵרוֹת הַחֲמוּרוֹת שֶׁבַּתּוֹרָה. וּמִתְבָּרֵר בְּמַסֶּכֶת סַנְהֶדְרִין, כִּי רָאוּי לָאָדָם שֶׁיֵּהָרֵג וְאַל יַעֲבֹר עַל זֶה, וְעַל זֶה אָמַר שְׁלֹמֹה בְּחָכְמָתוֹ, וּמוֹצֵא אֲנִי מַר מִמָּוֶת אֶת הָאִשָּׁה אֲשֶׁר הִיא מְצוֹדִים וַחֲרָמִים לִבָּהּ אֲסוּרִים יָדֶיהָ וְגוֹ׳ :

וְאָסוּר לְאָדָם לְהַרְהֵר בְּאִשָּׁה, מִן הַתּוֹרָה, וַאֲפִלּוּ הִיא פְּנוּיָה. וְחָמוּר הִרְהוּר הַפְּנוּיָה מִמַּגָּעָהּ, לְפִי שֶׁעַל הַהִרְהוּר עוֹבֵר בְּלָאו מִן הַתּוֹרָה, שֶׁנֶּאֱמַר, וְנִשְׁמַרְתָּ מִכֹּל דָּבָר רָע, וּפֵרְשׁוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, שֶׁלֹּא יְהַרְהֵר אָדָם בַּיּוֹם וְיָבֹא לִידֵי טֻמְאָה בַּלַּיְלָה :

יב) וְיִזָּהֵר אָדָם שֶׁלֹּא יְדַבֵּר לָשׁוֹן הָרָע, שֶׁכָּךְ אָמְרוּ חֲכָמִים, כָּל הַמְסַפֵּר לָשׁוֹן הָרָע כְּאִלּוּ כּוֹפֵר בָּעִקָּר, שֶׁנֶּאֱמַר, אֲשֶׁר אָמְרוּ לִלְשֹׁנֵנוּ נַגְבִּיר שְׂפָתֵינוּ אִתָּנוּ מִי אָדוֹן לָנוּ. וְכֵן אָסוּר לוֹ לְאָדָם לְקַבֵּל לָשׁוֹן הָרָע, שֶׁנֶּאֱמַר, לֹא תִשָּׂא שֵׁמַע שָׁוְא. וְאָמְרוּ חֲכָמִים, אַרְבַּע כִּתּוֹת אֵין מְקַבְּלוֹת פְּנֵי שְׁכִינָה, וְאֵלּוּ הֵן, כַּת לֵצִים, כַּת חֲנֵפִים, כַּת שַׁקְּרִים, כַּת מְסַפְּרֵי לָשׁוֹן הָרָע. וְיִזָּהֵר אָדָם שֶׁלֹּא יְדַבֵּר אֶחָד בַּפֶּה וְאֶחָד בַּלֵּב, שֶׁנֶּאֱמַר, נְצֹר לְשׁוֹנְךָ מֵרָע וּשְׂפָתֶיךָ מִדַּבֵּר מִרְמָה. וְיִזָּהֵר אָדָם מִן הָרְכִילוּת, שֶׁנֶּאֱמַר, לֹא תֵלֵךְ רָכִיל בְּעַמֶּךָ :

יג) וְחַיָּב אָדָם לִהְיוֹת רַחְמָנִי, וְאַל יְהֵא צַר עַיִן, שֶׁנֶּאֱמַר, לֹא תְאַמֵּץ אֶת לְבָבְךָ וְלֹא תִקְפֹּץ אֶת יָדְךָ מֵאָחִיךָ הָאֶבְיוֹן :

יד) וְיִזָּהֵר אָדָם מִן הַגַּאֲוָה וְגַסּוּת הָרוּחַ, שֶׁאָדָם שֶׁיֵּשׁ בּוֹ גַּאֲוָה נִקְרָא תּוֹעֵבָה לִפְנֵי הַמָּקוֹם, שֶׁנֶּאֱמַר, תּוֹעֲבַת ה׳ כָּל גְּבַהּ לֵב ; וְנֶאֱמַר, לְבִלְתִּי רוּם לְבָבוֹ מֵאֶחָיו ; וְנֶאֱמַר, וְרָם לְבָבֶךָ וְשָׁכַחְתָּ אֶת ה׳ אֱלֹקֶיךָ :

טו) יִזָּהֵר אָדָם שֶׁלֹּא יִשְׂנָא אֶת חֲבֵרוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר, לֹא תִשְׂנָא אֶת אָחִיךָ בִּלְבָבֶךָ. וְאָמְרוּ חֲכָמִים זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, בַּיִת שֵׁנִי הָיָה שָׁם תּוֹרָה וּמַעֲשִׂים טוֹבִים, וּמִפְּנֵי מָה חָרַב ? מִפְּנֵי שִׂנְאַת חִנָּם שֶׁהָיָה בֵּינֵיהֶם. שִׂנְאַת חִנָּם מְבִיאָה אֶת הָאָדָם לִידֵי עֲבֵרוֹת שֶׁבַּתּוֹרָה. וְאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, וְאָהַבְתָּ לְרֵעֲךָ כָּמוֹךָ זֶה כְּלָל גָּדוֹל בַּתּוֹרָה, שֶׁעַל יְדֵי אַהֲבַת הַחֲבֵרִים וְהַשָּׁלוֹם מְקַיְּמִין יִשְׂרָאֵל אֶת הַתּוֹרָה :

[יום ג׳]:

טז) רַבִּים חוֹשְׁבִים, כִּי לֹא תֹאבַד הַנֶּפֶשׁ בְּהִמָּנַע מִן הַטּוֹב וּבַחֲשֹׂךְ מִן הַיֹּשֶׁר, וְלֹא יָדְעוּ וְלֹא יָבִינוּ כִּי הַמַּעְלִים עֵינָיו מִן הַצְּדָקָה, רָעָתוֹ רַבָּה וְחַטָּאתוֹ כִּי כָבְדָה מְאֹד:

אָמְנָם הַגָּזֵל מִן הָעֲבֵרוֹת הַחֲמוּרוֹת, וַעֲוֹן הַמַּעְלִים עֵינָיו מִן הֶעָנִי גָּדוֹל מִן הַגָּזֵל, שֶׁנֶּאֱמַר, הִנֵּה זֶה הָיָה עֲוֹן סְדֹם אֲחוֹתֵךְ, גָּאוֹן שִׂבְעַת לֶחֶם וְשַׁלְוַת הַשְׁקֵט הָיָה לָהּ וְלִבְנוֹתֶיהָ, וְיַד עָנִי וְאֶבְיוֹן לֹא הֶחֱזִיקָה אַף עַל פִּי שֶׁהָיוּ אַנְשֵׁי סְדֹם אַנְשֵׁי חָמָס, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר, וְאַנְשֵׁי סְדֹם רָעִים וְחַטָּאִים, שָׂם הַכָּתוּב רֹאשׁ עֲוֹנָם, אֲשֶׁר לֹא הֶחֱזִיקוּ יַד עָנִי וְאֶבְיוֹן. וְנֶאֱמַר, הִשָּׁמֶר לְךָ פֶּן יִהְיֶה דָבָר עִם לְבָבְךָ בְלִיַּעַל לֵאמֹר קָרְבָה שְׁנַת הַשֶּׁבַע שְׁנַת הַשְּׁמִטָּה וְרָעָה עֵינְךָ בְּאָחִיךָ הָאֶבְיוֹן וְלֹא תִתֵּן לוֹ, וְקָרָא עָלֶיךָ אֶל ה׳ וְהָיָה בְךָ חֵטְא הִנֵּה נִקְרָא צַר עַיִן, בְּלִיַּעַל הַשֵּׁם הָרַע מִשְּׁמוֹת הָרְשָׁעִים; וְכֵן הוּא אוֹמֵר בְּנָבָל, אַל נָא יָשִׂים אֲדֹנִי אֶת לִבּוֹ אֶל אִישׁ הַבְּלִיַּעַל הַזֶּה עַל נָבָל, כִּי כִשְׁמוֹ כֵּן הוּא; וּפֵרְשׁוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בְּמִדְרַשׁ תְּהִלִּים, כִּי נִקְרָא בְלִיַּעַל מִפְּנֵי שֶׁהָיָה צַר עַיִן, שֶׁנֶּאֱמַר לְעַבְדֵי דָוִד, וְלָקַחְתִּי אֶת לַחְמִי וְאֶת מֵימַי וְאֵת טִבְחָתִי אֲשֶׁר טָבַחְתִּי. וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, כָּל הַמַּעְלִים עֵינָיו מִן הַצְּדָקָה, כְּאִלּוּ עוֹבֵד עֲבוֹדָה זָרָה. וּמִצְוַת יִרְאַת שָׁמַיִם לַעֲשׂוֹת הַטּוֹב וְלָקַחַת מִצְוֹת, שֶׁנֶּאֱמַר, יִרְאַת ה׳ אֲלַמֶּדְכֶם. מִי הָאִישׁ הֶחָפֵץ חַיִּים וְגוֹ׳. [טוֹב עַיִן הוּא יְבֹרָךְ, כִּי נָתַן מִלַּחְמוֹ לַדָּל ; וְנֶאֱמַר, וִירֵא מִצְוָה הוּא יְשֻׁלָּם:

רַבִּים יוֹדְעִים חִיּוּב מִצְוַת הַצְּדָקָה וּשְׂכַר פְּעֻלָּתָהּ וְלֹא יָדְעוּ פָּרָשַׁת גְּמִילוּת חֲסָדִים. וֶאֱמֶת הַדָּבָר וְיַצִּיב וְנָכוֹן, כִּי יֵשׁ אָדָם הֶחֱזִיק יָדוֹ בִּגְמִילוּת חֲסָדִים; וְאִם דַּל הוּא וְאֵין יָדוֹ מַשֶּׂגֶת וַיָּשֶׂם בַּיָּם יָדוֹ וּבִנְהָרוֹת הַצְּדָקָה יְמִינוֹ, בְּלֹא כֶסֶף וּבְלֹא מְחִיר, וּבְרוּחַ שְׂפָתָיו יִלְבַּשׁ צְדָקָה כַּשִּׁרְיוֹן, וּבְאִמְרֵי פִיו הָיוּ יִהְיֶה רַב פְּעָלִים, וַיַּגְדִּיל וַיַּאְדִּיר מַעֲשִׂים טוֹבִים, גְּדוֹלִים מִן הָאַדִּיר אֲשֶׁר בַּנְּדִיבִים וּמִן הַמְפַזְּרִים וְנוֹתְנִין לִצְדָקָה:

וְזֶה מַעֲשֵׂה גְּמִילוּת חֲסָדִים:

יְדַבֵּר עַל לֵב הֶעָנִי, וְיִהְיוּ דְבָרָיו נַחַת רוּחַ לָאֶבְיוֹן, וִינַחֲמֶנּוּ מִמַּעֲשָׂיו וּמֵעִצְּבוֹן יָדָיו, וִיכַבְּדֵהוּ וִינַשְּׂאֵהוּ, וְיֻכַּר מִדְּבָרָיו כִּי עָגְמָה נַפְשׁוֹ לָאֶבְיוֹן. וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, הַנּוֹתֵן פְּרוּטָה לֶעָנִי מִתְבָּרֵךְ בְּשֵׁשׁ בְּרָכוֹת, וְהַמְפַיְּסוֹ בִּדְבָרִים מִתְבָּרֵךְ בְּאַחַת עֶשְׂרֵה בְּרָכוֹת, שֶׁנֶּאֱמַר, וְתָפֵק לָרָעֵב נַפְשֶׁךָ. וְהוּא עִנְיַן הַפִּיּוּס בִּדְבָרִים, וְהַרְאוֹת לוֹ הָרָצוֹן הַטּוֹב בְּנֶפֶשׁ חֲפֵצָה. וּרְאֵה בַּפָּרָשָׁה בָּאֵר הֵיטֵב, כִּי שְׂכָרוֹ הַרְבֵּה מְאֹד מֵעוֹשֵׂה הַצְּדָקוֹת, וּבִרְכוֹתָיו רַבּוֹת וְנִכְבָּדוֹת מִמֶּנּוּ:

וְהַשֵּׁנִי יַלְוֶה לֶעָנִי לְטוֹב לוֹ, לְהַרְחִיב לוֹ. וְנֶאֱמַר, טוֹב אִישׁ חוֹנֵן וּמַלְוֶה; וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, גָּדוֹל הַמַּלְוֶה לְפָנַי מִן הָעוֹשֶׂה צְדָקָה:

וְהַשְּׁלִישִׁית נוֹתֵן לוֹ עֵצָה וְדָבָר לְרַוְחָתוֹ וְהַצְלָחָתוֹ, וְיִטֹּל שָׂכָר עַל פְּרִי הָעֵצָה וְנַחַת רוּח שֶׁעָשָׂה לוֹ, כִּי הָאָדָם שָׂמֵחַ בְּהַכִּירוֹ אַהֲבַת חֲבֵרוֹ הַנֶּאֱמֶנֶת לוֹ, בְּהַשְׁגִּיחוֹ עַל אׇרְחוֹתָיו מֵחַלּוֹנוֹת רְצוֹנוֹ הַטּוֹב, שֶׁנֶּאֱמַר, שֶׁמֶן וּקְטֹרֶת יְשַׂמַּח לֵב, וּמֶתֶק רֵעֵהוּ מֵעֲצַת נָפֶשׁ:

וְהָרְבִיעִית יָשִׁית עֵצוֹת לִפְנֵי רַבִּים לַעֲשׂוֹת צְדָקָה וָחֶסֶד, וִיקַבֵּל שָׂכָר עַל הָרַבִּים אֲשֶׁר הִצְדִּיק וְעַל הַנְּפָשׁוֹת אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה, וְיִשְׂתַּכֵּר עַל הַצְּדָקָה אֲשֶׁר תֵּעָשֶׂה עַל יָדוֹ, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר, וְנָדִיב נְדִיבוֹת יָעָץ וְהוּא עַל נְדִיבוֹת יָקוּם. וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, גָּדוֹל הַמְעַשֶּׂה יוֹתֵר מִן הָעוֹשֶׂה, וְזֶהוּ שֶׁכָּתוּב, וְאַהֲבַת חֶסֶד. וּמִן הַדֶּרֶךְ הַזֶּה אֲשֶׁר יְשַׁבַּח כָּל הָאָדָם, כָּל עֹשֵׂה הַטּוֹב וְכָל מֵיטִיבֵי צָעַד, לְחַזֵּק יָדָם וּלְמַעַן יֹאחֲזוּ דַּרְכָּם וְיוֹסִיפוּ [אָמֵן]. וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בַּמִּדְרָשׁ, אֲנִי יְשֵׁנָה וְלִבִּי עֵר "אֲנִי יְשֵׁנָה" בַּגָּלוּת מִן הַצְּדָקָה מִבְּלִי יְכֹלֶת, "וְלִבִּי עֵר" לִגְמִילוּת חֲסָדִים:

יז) שְׁבוּעַת שֶׁקֶר הַקְּשָׁה לַעֲבוֹדָה זָרָה. וְאַחַר שֶׁהִזְהִירָה הַתּוֹרָה בַּעֲשֶׂרֶת הַדִּבְּרוֹת עַל עֲבוֹדָה זָרָה הִזְהִירָה עַל שְׁבוּעַת שָׁוְא. וְנֶאֱמַר בַּעֲבוֹדָה זָרָה, כִּי ה׳ אֱלֹקֶיךָ אֵשׁ אֹכְלָה הוּא אֵל קַנָּא, לוֹמַר, אַף עַל פִּי שֶׁאֲנִי רַחוּם וְחַנּוּן, כּוֹעֵס אֲנִי עַל עוֹבְדֵי עֲבוֹדָה זָרָה; וְנֶאֱמַר עַל שְׁבוּעַת שֶׁקֶר, וְנַקֵּה לֹא יְנַקֶּה, לוֹמַר, אַף עַל פִּי שֶׁאֲנִי מְנַקֶּה לַשָּׁבִים בִּשְׁאָר עֲבֵרוֹת, אֵינִי מְנַקֶּה הַנִּשְׁבָּע לַשָּׁקֶר:

הָעוֹבֵד עֲבוֹדָה זָרָה מְחַלֵּל אֶת הַשֵּׁם, שֶׁנֶּאֱמַר, כִּי מִזַּרְעוֹ נָתַן לַמֹּלֶךְ, לְמַעַן טַמֵּא אֶת מִקְדָּשִׁי וּלְחַלֵּל אֶת שֵׁם קׇדְשִׁי. וְהַנִּשְׁבָּע שְׁבוּעַת שֶׁקֶר מְחַלֵּל אֶת הַשֵּׁם, שֶׁנֶּאֱמַר,

וְלֹא תִשָּׁבְעוּ בִשְׁמִי לַשָּׁקֶר וְחִלַּלְתָּ אֶת שֵׁם אֱלֹקֶיךָ אֲנִי ה׳. וּכְשֶׁבֵּית דִּין מְחַיְּבִין שְׁבוּעָה עַל הָאָדָם, וְהוּא יוֹדֵעַ בְּעַצְמוֹ שֶׁאֵינוֹ יָכוֹל לִשָּׁבַע בֶּאֱמֶת אָסוּר לוֹ לוֹמַר "אָנֹכִי אִשָּׁבֵעַ" בִּכְדֵי לְאַיֵּם חֲבֵרוֹ לְהִתְפַּשֵּׁר עִמּוֹ, שֶׁכָּךְ אָמְרוּ חֲכָמִים זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בִּמְכִלְתָּא מִנַּיִן שֶׁלֹּא יְקַבֵּל עָלָיו לְהִשָּׁבֵעַ? שֶׁנֶּאֱמַר, לֹא תִשָּׂא אֶת שֵׁם ה׳ אֱלֹקֶיךָ לַשָּׁוְא, וּלְשׁוֹן קַבָּלָה הוּא, כְּמוֹ, לֹא תִשָּׂא שֵׁמַע שָׁוְא, שֶׁתַּרְגּוּמוֹ, לָא תְּקַבֵּל שְׁמַע דִּשְׁקָר:

הַמַּלְשִׁינִים, וְהַמָּסוֹרוֹת, וְהַנּוֹתְנִים חִתִּיתָם בְּאֶרֶץ חַיִּים, יוֹרְדִין לְגֵיהִנָּם וְנִדּוֹנִין שָׁם לְדוֹרֵי דוֹרוֹת:

יח) הַמַּלְבִּין פְּנֵי חֲבֵרוֹ בָּרַבִּים וְלֹא עָשָׂה תְּשׁוּבָה, אֵין לוֹ חֵלֶק לָעוֹלָם הַבָּא, וְאֵין

תְּשׁוּבָתוֹ תְּשׁוּבָה עַד שֶׁיְּרַצֶּה אֶת חֲבֵרוֹ:

יט) וְאָסוּר לְצַעֵר כָּל אִישׁ מִיִּשְׂרָאֵל, בֵּין בִּדְבָרִים בֵּין בְּמַעֲשֶׂה, שֶׁנֶּאֱמַר, לֹא תוֹנוּ אִישׁ אֶת עֲמִיתוֹ, וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, בְּאוֹנָאַת דְּבָרִים הַכָּתוּב מְדַבֵּר. וּלְשׁוֹן אוֹנָאָה לְשׁוֹן צַעַר, שֶׁנֶּאֱמַר, וְהַאֲכַלְתִּי אֶת מוֹנַיִךְ אֶת בְּשָׂרָם. כְּשֶׁמַּזְהִיר הַכָּתוּב עַל אוֹנָאַת מָמוֹן, הִזְכִּיר שֵׁם ״מִקָּח וּמִמְכָּר״, שֶׁנֶּאֱמַר, וְכִי תִמְכְּרוּ מִמְכָּר לַעֲמִיתֶךָ אוֹ קָנֹה מִיַּד עֲמִיתֶךָ אַל תּוֹנוּ אִישׁ אֶת אָחִיו. וְאִם הוּא מְצַעֵר בִּדְבָרִים אוֹ בְּמַעֲשֶׂה אַלְמָנָה וְיָתוֹם, חַיָּב מִיתָה בִּידֵי שָׁמַיִם, שֶׁנֶּאֱמַר, אִם עַנֵּה תְעַנֶּה אֹתוֹ כִּי אִם צָעֹק יִצְעַק וְגוֹ׳, וְחָרָה אַפִּי וְהָרַגְתִּי אֶתְכֶם בֶּחָרֶב:

כ) הַמַּלְוֶה בְּרִבִּית מִתְמוֹטֵט וּמָמוֹנוֹ כָּלֶה, וְאָבֵד עָשְׁרוֹ בְּעִנְיַן רַע. אֲפִלּוּ מָמוֹן שֶׁהִרְוִיחַ בְּזֵעַת אַפּוֹ וְעֹשֶׁר שֶׁעָשָׂה בְּמִשְׁפָּט פְּרוּטָה שֶׁל רִבִּית מְכַלָּה אֶת כֻּלּוֹ, וְלֹא יֶעְשַׁר וְלֹא יָקוּם חֵילוֹ, וְאַחֲרִיתוֹ עֲדֵי אֹבֵד, כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, בָּא זֶה וְאִבֵּד אֶת זֶה; וְנֶאֱמַר, כַּסְפּוֹ לֹא נָתַן בְּנֶשֶׁךְ וְשֹׁחַד עַל נָקִי לֹא לָקָח, עֹשֵׂה אֵלֶּה לֹא יִמּוֹט לְעוֹלָם. לָמַדְנוּ, שֶׁהַמַּלְוֶה בְּרִבִּית מִתְמוֹטֵט. וְאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, שֶׁהַמַּלְוֶה בְּרִבִּית מִתְמוֹטֵט וְאֵינוֹ עוֹלֶה לְעוֹלָם, שֶׁנֶּאֱמַר בַּנֶּשֶׁךְ נָתַן וְתַרְבִּית לָקַח וָחָי לֹא יִחְיֶה. אָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, אַף עַל פִּי שֶׁיֵּשׁ עָלָיו מַלְאָךְ מֵלִיץ וְכוּ׳ עַל הָעוֹשֶׂה עֲבֵרוֹת, וּמַזְכִּיר עַל זְכֻיּוֹת שֶׁבְּיָדוֹ; אֲבָל הַמַּלְוֶה בְּרִבִּית, אֵין מַלְאָךְ אֶחָד מְלַמֵּד עָלָיו זְכוּת:

כא) עֲוֹן נִבְלוּת הַפֶּה מִן הָעֲבֵרוֹת הַחֲמוּרוֹת שֶׁמַּחֲרִיבוֹת, שֶׁנֶּאֱמַר, עַל כֵּן עַל בַּחוּרָיו לֹא יִשְׂמַח ה׳ וְאֶת יְתֹמָיו וְאֶת אַלְמְנֹתָיו לֹא יְרַחֵם, כִּי כֻלּוֹ חָנֵף וּמֵרַע וְכָל פֶּה דֹּבֵר נְבָלָה, בְּכָל זֹאת לֹא שָׁב אַפּוֹ וְעוֹד יָדוֹ נְטוּיָה. הַמְסַפֵּר לָשׁוֹן הָרָע, כּוֹפֵר בָּעִקָּר, שֶׁנֶּאֱמַר, אֲשֶׁר אָמְרוּ לִלְשֹׁנֵנוּ נַגְבִּיר שְׂפָתֵינוּ אִתָּנוּ מִי אָדוֹן לָנוּ:

כב) תַּקָּנָה גְּדוֹלָה לְיִרְאַת שָׁמַיִם וְדַרְכֵי תְשׁוּבָה עֲשֵׂה לְךָ רַב וּקְנֵה לְךָ חָבֵר. וּתְדַבֵּר תָּמִיד עִם הֶחָבֵר בְּדַרְכֵי יִרְאַת שָׁמַיִם, וְתִתְיָעֵץ עִמּוֹ תָּמִיד עַל תִּקּוּן מַעֲשֶׂיךָ, וְהֵיאַךְ תִּנָּצֵל מִן הַחֵטְא בְּכָל דָּבָר וְדָבָר שֶׁיָּבוֹא לְיָדֶךָ, שֶׁנֶּאֱמַר, אָז נִדְבְּרוּ יִרְאֵי ה׳ אִישׁ אֶל רֵעֵהוּ וַיַּקְשֵׁב ה׳ וַיִּשְׁמָע, וַיִּכָּתֵב סֵפֶר זִכָּרוֹן לְפָנָיו לְיִרְאֵי ה׳ וּלְחֹשְׁבֵי שְׁמוֹ. וְאָמְרוּ בְּאָבוֹת דְּרַבִּי נָתָן, רַבִּי עֲקִיבָא אוֹמֵר, הַמִּדַּבֵּק לְעוֹבְרֵי עֲבֵרָה, אַף עַל פִּי שֶׁאֵינוֹ עוֹשֶׂה כְּמַעֲשֵׂיהֶם, מְקַבֵּל פֻּרְעָנוּת, כַּיּוֹצֵא בָּהֶם, וְהַמִּדַּבֵּק לְעוֹשֵׂה מִצְוָה, אַףעַל פִּי שֶׁאֵינוֹ עוֹשֶׂה כְּמַעֲשֵׂיהֶם, מְקַבֵּל שָׂכָר כַּיּוֹצֵא בָּהֶם:

הַדְּרָשׁ הַשֵּׁנִי:

[יום ד׳]:

כג) לֹא יִתְפֹּר אָדָם בֶּגֶד צֶמֶר בְּחוּט שֶׁל פִּשְׁתָּן, אֶלָּא בְּקַנְבּוֹס אוֹ בְּמֶשִׁי. וְלֹא יָשִׂים אִמְרָא שֶׁל בֶּגֶד פִּשְׁתִּים הַנִּקְרָא פִּירְמָא, בְּבֶגֶד צֶמֶר. וְעוֹר, שֶׁתָּפְרוּ בָהּ חֲתִיכוֹת בֶּגֶד פִּשְׁתִּים במקום וינא, לֹא יִתְפֹּר בְּבֶגֶד צֶמֶר, עַד שֶׁיָּסִיר מִמֶּנָּה בֶּגֶד הַפִּשְׁתִּים. וְכֵן כָּרִים וּכְסָתוֹת שֶׁל צֶמֶר לֹא יִתְפֹּר אָדָם בְּחוּט פִּשְׁתָּן, אֶלָּא בְּחוּט קַנְבּוּס אוֹ בְּחוּט שֶׁל צֶמֶר. אֲפִלּוּ עֶשֶׂר מַצָּעוֹת, זוֹ עַל גַּבֵּי זוֹ, וְיֵשׁ כִּלְאַיִם בַּתַּחְתּוֹנָה לֹא יֵשֵׁב עַל הָעֶלְיוֹנָה. וְצָרִיךְ שֶׁיַּעֲשׂוּ הַחַיָּטִין גָּדֵר, שֶׁלֹּא יִתְפְּרוּ בֶּגֶד צֶמֶר אֶלָּא בְּקַנְבּוֹס אוֹ בְּמֶשִׁי:

כד) לֹא יַשְׁחִית אָדָם פְּאַת זְקָנוֹ, וְלֹא יַעֲשֶׂה כְּמַעֲשֵׂה הַמַּנִּיחִים חוּט שֶׁל שְׂעָרוֹת וּמְגַלְּחִים הַשְּׁאָר בְּתַעַר, כִּי תּוֹעִים הֵם, וְאִי אֶפְשָׁר בְּלֹא מִכְשׁוֹל; אֶלָּא יְגַלְּחוּ כָּל זְקָנָם בְּמִסְפָּרַיִם. וְכֵן עוֹשִׂין בְּכָל גָּלוּת הַחֵל הַזֶּה אֲשֶׁר בְּצָרְפַת. אָמְנָם תַּחַת הַגָּרוֹן אֵינוֹ אָסוּר מִן הַתּוֹרָה, לְפִי שֶׁאֵין שָׁם פֵּאָה, אֲבָל אָסְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה לְהַעֲבִיר שֵׂעָר בְּתַעַר בְּכָל מָקוֹם [שֶׁבַּגּוּף], וַאֲפִלּוּ (עַל) [תַּחַת] זְרוֹעוֹתָיו, לְפִי שֶׁדּוֹמֶה לְתִקּוּן הַנָּשִׁים, אֲבָל מֻתָּר לְהַעֲבִירוֹ בְּמִסְפָּרַיִם:

כה) גִּיד הַנָּשֶׁה וְשַׁמְנוּנִית שֶׁלּוֹ אָסוּר מִן הַתּוֹרָה בַּהֲנָאָה. לְפִיכָךְ לֹא יִתֵּן אוֹתוֹ לְשִׁפְחָתוֹ וְלֹא לְעַבְדּוֹ, אֶלָּא לִכְלָבִים שֶׁאֵין מְזוֹנוֹתָיו עָלָיו, שֶׁכָּל דָּבָר הָאָסוּר בַּהֲנָאָה, אָסוּר לְמָכְרוֹ וְאָסוּר לִתְּנוֹ בְּמַתָּנָה, מִפְּנֵי שֶׁמַּחֲזִיקִין לוֹ טוֹבָה; וְאָסוּר לִתְּנוֹ לְחָתוּל אוֹ לְכֶלֶב שֶׁמְּזוֹנוֹ עָלָיו:

כו) קְדֵרָה שֶׁהִנִּיחָה שִׁפְחָה עַל הָאֵשׁ, וְנִתְבַּשְּׁלָה כְּמַאֲכַל בֶּן דְּרוּסַאי אוֹתוֹ תַּבְשִׁיל אָסוּר בַּאֲכִילָה, וְשׁוֹבְרִין אֶת הַקְּדֵרָה, וּמַגְעִילִין אֶת הַקְּעָרוֹת שֶׁאָכְלוּ בָהֶן אוֹתוֹ תַּבְשִׁיל. וְאִם הַקְּעָרוֹת שֶׁל חֶרֶס, יִשָּׁבֵרוּ. וְאַף עַל פִּי שֶׁהִדְלִיק יִשְׂרָאֵל אֶת הָאוּר, לֹא תִּתֵּן הַשִּׁפְחָה אֶת הַקְּדֵרָה עַל גַּבֵּי הָאֵשׁ, אֶלָּא יְהוּדִית נוֹתֶנֶת הַקְּדֵרָה עַל גַּבֵּי הָאֵשׁ. וְהַשִּׁפְחָה יְכוֹלָה לְנַעֵר אֶת הַקְּדֵרָה; וְכָל שָׁעָה שֶׁתַּעֲבִיר אֶת הַקְּדֵרָה מֵעַל גַּבֵּי הָאֵשׁ קֹדֶם שֶׁנִּתְבַּשְּׁלָה כְּמַאֲכַל בֶּן דְּרוּסַאי, צְרִיכָה הַיְּהוּדִית לְהַחֲזִירָהּ עַל גַּבֵּי הָאֵשׁ:

הַשּׁוֹלֵחַ מַחֲבַת לַתַּנּוּר, שֶׁקּוֹרִין קסולה, בְּיַד נָכְרִי, וְאֵין שָׁם שׁוֹמֵר יִשְׂרָאֵל, הֲרֵי הַבָּשָׂר אֲשֶׁר בַּמַּחֲבַת נְבֵלָה חוֹשְׁשִׁין שֶׁמָּא תַּחֲלִיף הַגּוֹיָה חֲתִיכָה מִן הַחֲתִיכוֹת, אוֹ תַּחֲלִיף הַתַּרְנְגֹלֶת אוֹ תַּחֲלִיף הַמָּרָק; שֶׁכָּךְ אָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, בָּשָׂר שֶׁל יִשְׂרָאֵל בְּיַד גּוֹי אָסוּר אֲפִלּוּ בְּחוֹתָם אֶחָד, עַד שֶׁיְּהֵא שָׁם חוֹתָם בְּתוֹךְ חוֹתָם:

לֹא יִתֵּן הַנָּכְרִי הַמַּחֲבַת לְתוֹךְ הָאֵשׁ, אַף עַל פִּי שֶׁיֵּשׁ שָׁם שׁוֹמֵר יִשְׂרָאֵל, אֲפִלּוּ הִשְׁלִיךְ הַיִּשְׂרָאֵל עֵץ אֶחָד לְתוֹךְ הַתַּנּוּר. וְאֵין הַתַּנּוּר נִכְשָׁר בְּהַשְׁלָכַת הָעֵץ אֶלָּא לֶאֱפוֹת [אֶת הַפַּת] בִּלְבַד, אֲבָל לֹא לַתַּבְשִׁיל; אֶלָּא שֶׁצְּרִיךְ שֶׁיִּתֵּן הַיְּהוּדִי אֶת הַמַּחֲבַת לְתוֹךְ הַתַּנּוּר, לְמָקוֹם שֶׁרָאוּי לְהִתְבַּשֵּׁל שָׁם:

הַיְּהוּדִית הַהוֹלֶכֶת לַתַּנּוּר לֶאֱפוֹת פַּת, תַּשְׁלִיךְ הַקּוֹדֶמֶת לֶאֱפוֹת עֵץ אֶחָד לְתוֹךְ הָאוּר, וּשְׂכָרָהּ הַרְבֵּה מְאֹד.

וּמְפַיְּסִים (מִן) [הָאוֹפֶה], שֶׁיִּיטַב הַדָּבָר בְּעֵינָיו, מָקוֹם שֶׁאֵין הַיְּהוּדִית הוֹלֶכֶת לַתַּנּוּר, שׂוֹכְרִין הַקָּהָל אִישׁ אֶחָד לְהַשְׂכִּיר הַתַּנּוּר:

כז) יִשְׁמְעֵאלִית שֶׁטָּבְלָה לְשֵׁם עַבְדוּת אִם לֹא הֶאֱמִינָה בְּתוֹרַת מֹשֶׁה, וְאֵינָהּ מְקַיֶּמֶת וּמְקַבֶּלֶת עָלֶיהָ מִצְוֹת שֶׁאִשָּׁה חַיֶּבֶת בָּהֶם, הֲרֵי הִיא עוֹשָׂה יֵין נֶסֶךְ בְּמַגָּעָהּ, וַהֲרֵי הִיא גּוֹיָה לְכָל דְּבָרֶיהָ:

יַיִן שֶׁנָּתְנוּ בּוֹ מְעַט דְּבַשׁ וְנָגַע בּוֹ גּוֹי הֲרֵי הוּא יֵין נֶסֶךְ. וְכֵן הוֹרוּ כָּל חַכְמֵי צָרְפַת וְאַלְמַנְיָא וּפְרוֹבִינְצָא וְקָטָלוֹנְיָא, וְלֹא פִּקְפֵּק אֶחָד מֵהֶם בַּדָּבָר מֵעוֹלָם:

צֶבַע שֶׁנָּתְנוּ בּוֹ חֹמֶץ, אָסוּר לִקַּח אוֹתוֹ מִן הַגּוֹיִים:

כח) גְּבִינָה שֶׁל גּוֹיִם אֲסוּרָה בְּכָל מָקוֹם. [וְכֵן חָלָב] שֶׁחֲלָבוֹ גּוֹי וְאֵין יִשְׂרָאֵל רוֹאֵהוּ:

כט) הַשּׁוֹחֵט אֶת הָעוֹף, צָרִיךְ לִשְׁחֹט אֶת הַוְּרִידִין וּלְנַקְּבָן בִּשְׁעַת הַשְּׁחִיטָה; וְאִם לֹא עָשָׂה כֵן, צָרִיךְ לַחְתֹּךְ אֶת הָעוֹף אֵבֶר אֵבֶר, בֵּין לִצְלִי בֵּין לִקְדֵרָה, וּכְשֶׁבּוֹדֵק הַסִּימָנִים, בּוֹדֵק גַּם כֵּן אִם נִשְׁחֲטוּ הַוְּרִידִין:

ל) כְּשֶׁמּוֹלְחִין אֶת הַבָּשָׂר, שׁוֹרִין אוֹתוֹ בְּמַיִם תְּחִלָּה, כְּדֵי שֶׁיִּתְרַכֵּךְ הַבָּשָׂר וְיִהְיֶה נֹחַ לִפְלֹט אֶת דָּמוֹ עַל יְדֵי הַמֶּלַח. וּמְדִיחִין אוֹתוֹ אַחַר הַשְּׁרִיָּה יָפֶה יָפֶה, וְאַחַר כָּךְ מוֹלְחִין אוֹתוֹ יָפֶה. אֵין מוֹלְחִין אֶת הַבָּשָׂר אֶלָּא בִּכְלִי מְנֻקָּב. וְצָרִיךְ לְהִזָּהֵר בַּמְּלִיחָה, שֶׁיִּהְיוּ גַּרְעִינֵי הַמֶּלַח קְרוֹבִים וּסְמוּכִים זֶה לָזֶה, שֶׁאֵין הַבָּשָׂר יוֹצֵא [מִידֵי] דָּמוֹ בְּפָחוֹת מִכֵּן. וְצָרִיךְ שֶׁיִּהְיֶה הַמֶּלַח בֵּינוֹנִי, שֶׁלֹּא יִהְיֶה גַּס, שֶׁמָּא לֹא יִתְעַכֵּב בַּבָּשָׂר וְיִפֹּל מִשָּׁם כְּשֶׁהוֹפְכִין מִצַּד זֶה לְצַד זֶה. וְלֹא דַּק הַרְבֵּה, שֶׁלֹּא יִתְמַחֶה בְּלֵחוּת הַמַּיִם הַטּוֹפְחִין עַל גַּבֵּי הַבָּשָׂר וְיִכְלֶה מְהֵרָה. כְּשֶׁבָּאִין לְהָדִיחַ אֶת הַבָּשָׂר לְהַעֲבִיר הַמֶּלַח מֵעָלָיו, מְנַפְּצִין מִמֶּנּוּ הַמֶּלַח שֶׁעָלָיו תְּחִלָּה, וְנוֹתְנִין הַמַּיִם בִּכְלִי תְּחִלָּה; וְנוֹתְנִין שָׁם מַיִם הַרְבֵּה, שֶׁלֹּא יֵחָשְׁבוּ הַמַּיִם רוֹתְחִין מֵחֲמַת הַמֶּלַח, וְיַחְזְרוּ וְיִבָּלְעוּ בַּבָּשָׂר:

הַכָּבֵד אֵינוֹ מֻתָּר בִּמְלִיחָה אֶלָּא בִּצְלִיָּה. וְקוֹרְעִין אוֹתוֹ שְׁתִי וָעֵרֶב, וּמַעֲמִיקִין בִּקְרִיעָתוֹ עַד הַסִּמְפּוֹנוֹת, וּמַנִּיחִין פְּנֵי הַקְּרָעִים עַל גַּבֵּי הָאֵשׁ. וְאִם רָצָה לְתִתּוֹ בַּקְּעָרָה לְאַחַר צְלִיָּתוֹ רַשַּׁאי. וְהַכָּבֵד שֶׁל עוֹף, שֶׁיֵּשׁ בּוֹ שְׁנֵי חֲלָקִים, קוֹרְעִין כָּל חֵלֶק וְחֵלֶק שְׁתִי וָעֵרֶב, וְצוֹלִין אוֹתוֹ עַל פִּי הַקְּרִיעָה כָּעִנְיָן שֶׁאָמַרְנוּ:

לא) עָרְלָה נוֹהֶגֶת בְּחוּצָה לָאָרֶץ, וְכָךְ נֶאֶמְרָה הֲלָכָה לְמֹשֶׁה מִסִּינַי. סְפֵקָהּ מֻתָּר; וַדָּאָהּ אָסוּר. פֵּרוֹת עָרְלָה אֲסוּרִין בַּהֲנָאָה, וְהַקְּלִפִּין גַּם כֵּן אֲסוּרִין בַּהֲנָאָה, שֶׁנֶּאֱמַר, אֶת פִּרְיוֹ אֶת הַטָּפֵל לְפִרְיוֹ. אִילָן שֶׁנְּטָעוֹ גּוֹי, אֲפִלּוּ הוּא שֶׁלּוֹ עָרְלָה נוֹהֶגֶת בּוֹ, בֵּין בָּאָרֶץ בֵּין בְּחוּצָה לָאָרֶץ. הָעָרְלָה שָׁלֹשׁ שָׁנִים אֲסוּרָה וּבַשָּׁנָה הָרְבִיעִית עַד חֲמִשָּׁה עָשָׂר בִּשְׁבָט אֲסוּרָה, וְכָל פֵּרוֹת הַנֶּחֱנָטִין קֹדֶם חֲמִשָּׁה עָשָׂר בִּשְׁבָט שֶׁל שָׁנָה רְבִיעִית אֲסוּרִין בַּהֲנָאָה לְעוֹלָם:

כֶּרֶם רְבָעִי אָסוּר בְּלֹא פִּדְיוֹן כֵּיצַד פּוֹדֶה? בּוֹצֵר אֶת הַכֶּרֶם, וּמְחַלֵּל אֶת הָעֲנָבִים עַל (עֲשָׂרָה) [אַרְבַּע] פְּשׁוּטִים, וְאוֹמֵר, תְּהֵא קְדֻשַּׁת הָעֲנָבִים הָאֵלֶּה מְחֻלֶּלֶת עַל אֵלּוּ הַמָּעוֹת, וְשׁוֹחֵק אֶת הַמָּעוֹת וּמְפַזֵּר אֶת עֲפָרָם אוֹ שׂוֹרְפָם. וְאִם חִלְּלָם עַל שְׁוֵה פְרוּטָה, הֲרֵי הֵן מְחֻלָּלִין עָלָיו וּמֻתָּרִין:

כִּלְאֵי הַכֶּרֶם אֲסוּרִין בַּאֲכִילָה וּבַהֲנָאָה אֲפִלּוּ בְּחוּצָה לָאָרֶץ. וְאֵין נֶאֱסָרִין עַד שֶׁיִּהְיוּ שָׁם שְׁנֵי מִינִין מִלְּבַד הַכֶּרֶם, כְּגוֹן, חִטָּה וּשְׂעוֹרָה, אֲבָל מִין אֶחָד בַּכֶּרֶם, כְּגוֹן חִטָּה בִּלְבַד בַּכֶּרֶם אוֹ שְׂעוֹרָה בִּלְבַד בַּכֶּרֶם, בְּחוּצָה לָאָרֶץ מֻתָּר:

אַף עַל פִּי שֶׁהִתַּרְנוּ מִין אֶחָד בַּכֶּרֶם, צָרִיךְ לְהִזָּהֵר שֶׁלֹּא יִזְרַע עַל הֶעָפָר שֶׁעַל גַּבֵּי הַגֶּפֶן הַטָּמוּן בָּאָרֶץ, אֶלָּא אִם כֵּן עַל גַּבָּיו עָפָר שְׁלֹשָׁה טְפָחִים, כְּדֵי שֶׁלֹּא יִהְיוּ יוֹרְדִין שָׁרְשֵׁי הַזֶּרַע וּבָאִין בְּתוֹךְ הַגֶּפֶן. וְהִנֵּה זוֹ הַרְכָּבָה, וְהִיא אֲסוּרָה בְּחוּצָה לָאָרֶץ:

אָסוּר מִן הַתּוֹרָה לְהַרְכִּיב אִילָן בְּאִילָן, מִין בְּשֶׁאֵינוֹ מִינוֹ, אֲפִלּוּ בְּחוּצָה לָאָרֶץ; מִין בְּמִינוֹ מֻתָּר אֲפִלּוּ בְּאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל. וּבַמִּשְׁנָיוֹת וּבַבְּרַיְתוֹת מְפֹרָשׁ אֵיזֶהוּ מִין בְּמִינוֹ וְאֵיזֶהוּ מִין בְּשֶׁאֵינוֹ מִינוֹ. זֶה כְּלָל גָּדוֹל בַּתּוֹרָה, כָּל דָּבָר שֶׁאֵינְךָ יוֹדֵעַ אִם הוּא מֻתָּר אוֹ אָסוּר, הֲרֵי זֶה אָסוּר עָלֶיךָ, עַד שֶׁתִּשְׁאַל עָלָיו לְחָכָם וְיֹאמַר לְךָ שֶׁהוּא מֻתָּר:

לב) כָּל יִשְׂרָאֵל חַיָּבִין לְהַפְרִישׁ חַלָּה מֵעִסָּתָן. וְאֵין לָהּ שִׁעוּר. וְאָסוּר לְבַעַל קֶרִי עַד שֶׁיִּטְבֹּל לְקִרְיוֹ בְּמִקְוֶה שֶׁהַנִּדָּה טוֹבֶלֶת בּוֹ. וְיֵשׁ מְקוֹמוֹת שֶׁמַּפְרִישִׁין בּוֹ שְׁתֵּי חַלּוֹת, אַחַת לָאוּר וְאַחַת לַכֹּהֵן, וְהוּא הַמִּנְהָג הַיָּפֶה; וְהַחַלָּה הַשֵּׁנִית אוֹכֵל אוֹתָהּ הַכֹּהֵן וְאַף עַל פִּי שֶׁהוּא בַּעַל קֶרִי. וְשִׁעוּר הָעִסָּה שֶׁמַּפְרִישִׁין מִמֶּנָּה חַלָּה חֲמֵשֶׁת רְבָעִים קֶמַח

וָעוֹד, וְשִׁעוּר חֲמֵשֶׁת רְבָעִים מ״ג בֵּיצִים, כְּמִנְיַן ״חַלָּה״, וְחֹמֶשׁ בֵּיצָה. וְאִם הַדָּבָר אֵצֶל הָאִשָּׁה בְּסָפֵק וְאֵינָהּ יוֹדַעַת אִם יֵשׁ בְּעִסָּתָהּ כַּשִּׁעוּר הַזֶּה אִם לָאו תַּפְרִישׁ חַלָּה בְּלֹא בְּרָכָה. וּכְשֶׁהָאִשָּׁה מַפְרֶשֶׁת חַלָּה רִאשׁוֹנָה, מְבָרֶכֶת, ״בָּרוּךְ אַתָּה ה׳, אֱלֹקֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ לְהַפְרִישׁ חַלָּה״:

לג) אָסוּר לְהַדְלִיק אוֹ לַעֲשׂוֹת כָּל מְלָאכָה בְּעֶרֶב שַׁבָּת אַחַר שְׁקִיעַת הַחַמָּה, וְנִקְרֵאת בִּלְשׁוֹן חֲכָמִים ״בֵּין הַשְּׁמָשׁוֹת״. וְאִם הַיּוֹם מְעֻנָּן, אָסוּר לְהַדְלִיק עַד שֶׁיִּהְיֶה הַדָּבָר בָּרוּר כַּשֶּׁמֶשׁ, שֶׁלֹּא שָׁקְעָה הַשֶּׁמֶשׁ. וְהַמַּדְלִיק בְּסָפֵק, חַיָּבִין הַקָּהָל לִגְעֹר בּוֹ:

לד) אָסוּר לְיִשְׂרָאֵל לְהַשְׂכִּיר בְּהֵמָה לְגוֹי אוֹ לְהַשְׁאִילָהּ, בְּדַעַת שֶׁתְּהֵא בִּרְשׁוּת הַגּוֹי בְּשַׁבָּת, שֶׁמָּא יַעֲשֶׂה בָּהּ הַגּוֹי מְלָאכָה בְּשַׁבָּת, מִפְּנֵי שֶׁהַיִּשְׂרָאֵל מְצֻוֶּה עַל שְׁבִיתַת בְּהֶמְתּוֹ בְּשַׁבָּת:

וְאָסוּר לְהוֹסִיף מַיִם, וַאֲפִלּוּ הֵן חַמִּין לְתוֹךְ הַקְּדֵרָה שֶׁל תַּבְשִׁיל הַחַמִּין בְּשַׁבָּת; וְהַמּוֹסִיף, הֲרֵי הוּא כִּמְבַשֵּׁל בְּשַׁבָּת:

[יום ה׳]:

לה) אָסוּר לְאָדָם שֶׁיִּהְיֶה לִבּוֹ טָרוּד בַּעֲסָקָיו בְּשַׁבָּת, אַף עַל פִּי שֶׁאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה דְּדִבּוּר אָסוּר, הִרְהוּר מֻתָּר אִם יֵשׁ לוֹ מִתּוֹךְ הַהִרְהוּר טִרְדַּת הַלֵּב אוֹ נִדְנוּד דְּאָגָה אָסוּר, שֶׁנֶּאֱמַר, וְעָשִׂיתָ כָּל מְלַאכְתֶּךָ. וְאָמְרוּ בַּמְּכִילְתָּא, שֶׁתְּהֵא כָּל מְלַאכְתֶּךָ בְּעֵינֶיךָ כְּאִלּוּ הִיא עֲשׂוּיָה, שֶׁלֹּא תְּהַרְהֵר עָלֶיהָ. וְכֵן אָנוּ אוֹמְרִים בִּתְפִלַּת מִנְחָה, מְנוּחַת שָׁלוֹם הַשְׁקֵט וָבֶטַח, מְנוּחָה שְׁלֵמָה שֶׁאַתָּה רוֹצֶה בָּהּ; וּבְבִרְכַּת הַמָּזוֹן אָנוּ אוֹמְרִים, שֶׁלֹּא תְּהֵא צָרָה וְיָגוֹן בְּיוֹם מְנוּחָתֵנוּ:

אַל יַעֲסֹק אָדָם בְּדִבְרֵי בַטָּלָה בְּשַׁבָּת, אֶלָּא יְעַנֵּג אֶת הַשַּׁבָּת, וְיַעֲסֹק בַּתּוֹרָה אוֹ בַּמִּקְרָא אוֹ בַּמִּדְרָשׁ אוֹ בַּהֲלָכוֹת אוֹ בַּגְּמָרָא, שֶׁכֵּן אָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בַּמִּדְרָשׁ, וְנָתְנוּ טַעַם לַדָּבָר, שֶׁלֹּא נִתְּנָה שַׁבָּת אֶלָּא דֻּגְמָא שֶׁל עוֹלָם הַבָּא, שֶׁנֶּאֱמַר, וַאֲכַלְתֶּם אָכוֹל וְשָׂבוֹעַ וְהִלַּלְתֶּם אֶת שֵׁם ה׳ אֱלֹקֵיכֶם אֲשֶׁר עָשָׂה עִמָּכֶם לְהַפְלִיא:

אָסוּר לְהַדְלִיק וְלַעֲשׂוֹת שׁוּם מְלָאכָה בְּמוֹצָאֵי שַׁבָּת, אֲפִלּוּ בַּחֲצוֹת הַלַּיְלָה, עַד שֶׁיַּבְדִּיל אוֹ עַד שֶׁיִּתְפַּלֵּל:

לו) כְּשֵׁם שֶׁאָסוּר לֶאֱפוֹת וּלְבַשֵּׁל מִיּוֹם טוֹב לְחֹל [כָּךְ אָסוּר לְבַשֵּׁל וְלֶאֱפוֹת מִיּוֹם טוֹב אֶחָד לְיוֹם טוֹב שֵׁנִי]:

אָסוּר לֶאֱפוֹת בְּתַנּוּרִים גְּדוֹלִים בְּיוֹם טוֹב, אֶלָּא הַפַּת שֶׁהוּא צָרִיךְ בּוֹ בַּיּוֹם; שֶׁלֹּא הִתִּירוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה לֶאֱפוֹת יוֹתֵר מִן הַצָּרִיךְ לוֹ, אֶלָּא בְּתַנּוּר קָטָן, מִפְּנֵי שֶׁהַפַּת יָפָה בְּשָׁעָה שֶׁהַתַּנּוּר מָלֵא, כְּדֵי שֶׁתִּתְפַּזֵּר הַלֶּהָבָה וְלֹא תַּחֲרֹךְ אֶת הַפַּת, אֲבָל בְּתַנּוּר גָּדוֹל אֵין צָרִיךְ לְמַלֹּאת אוֹתוֹ מִן הַפַּת; וְלֹא עוֹד אֶלָּא כְּשֶׁמְּמַלְּאִין אוֹתוֹ מִן הַפַּת, מִצְטַנֵּן יוֹתֵר מִדַּי. וְהַשְּׁנִית תַּנּוּרִים גְּדוֹלִים שֶׁבָּעִיר, אִם אֵינָם מִתְמַלְּאִין מִן הַפַּת שֶׁל יִשְׂרָאֵל, הֲרֵי מִתְמַלְּאִים מִן הַפַּת שֶׁל גּוֹיִם, וְאִם יִשְׂרָאֵל אוֹפֶה יוֹתֵר מִמַּה שֶּׁהוּא צָרִיךְ בּוֹ בַּיּוֹם, נִמְצָא אוֹפֶה שֶׁלֹּא לְצֹרֶךְ:

לז) וְאָסוּר לִמְרֹט בְּיוֹם טוֹב צַוַּאר הָעוֹף לְצֹרֶךְ שְׁחִיטָה, אֶלָּא מוֹרְטוֹ מֵעֶרֶב יוֹם טוֹב, לְפִי שֶׁהַמּוֹרֵט עוֹף בְּיוֹם טוֹב אֲפִילוּ בַּיָּד, הֲרֵי הוּא אָב מְלָאכָה, כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בְּמַסֶּכֶת בְּכוֹרוֹת:

אֵין מְמַעֲטִין אֶת הַשֶּׁמֶן הַנָּתוּן בַּנֵּר הַדָּלוּק בְּיוֹם טוֹב, וְאֵין מַדְלִיקִין מִמֶּנּוּ לְנֵר אַחֵר, כָּל זְמַן שֶׁהוּא דּוֹלֵק. וְאִם יֵשׁ בּוֹ שְׁתֵּי פְּתִילוֹת, אֵין לוֹקְחִים מִשָּׁם פְּתִילָה אַחַת לְהָאִיר לוֹ בְּמָקוֹם אַחֵר. אֵין גּוֹדְלִין אֶת הַפְּתִילוֹת בְּיוֹם טוֹב. וְתִהְיֶינָה הַנָּשִׁים זְהִירוֹת לְגַדֵּל מֵעֶרֶב יוֹם טוֹב אֶת הַפְּתִילוֹת הַצְּרִיכוֹת לָהֶן בְּיוֹם טוֹב:

לח) אָסוּר לַעֲשׂוֹת מְלָאכָה בְּחֻלּוֹ שֶׁל מוֹעֵד, מִן הַתּוֹרָה, חוּץ מִן הַמְּלָאכוֹת שֶׁפֵּרְשׁוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה שֶׁהֵן מֻתָּרוֹת, כְּמוֹ שֶׁמְּפֹרָשׁ בַּגְּמָרָא. וְאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, הַמְבַזֶּה אֶת הַמּוֹעֲדוֹת, כְּאִלּוּ עוֹבֵד עֲבוֹדָה זָרָה, שֶׁנֶּאֱמַר, אֵת חַג הַמַּצּוֹת תִּשְׁמֹר, וּסְמִיךְ לֵהּ, אֱלֹהֵי מַסֵּכָה לֹא תַעֲשֶׂה לָּךְ; וּפֵרֵשׁ רַבֵּנוּ שְׁמוּאֵל זִכְרוֹנוֹ לִבְרָכָה בִּפְסָחִים, וְגַם רַשִׁ"י בְּמַסֶּכֶת מַכּוֹת, פֶּרֶק אֵלּוּ הַלּוֹקִין, הַמְבַזֶּה אֶת הַמּוֹעֲדוֹת שֶׁעוֹשֶׂה מְלָאכָה בְּחֻלּוֹ שֶׁל מוֹעֵד. וּמִזֶּה הַכָּתוּב, אֶת חַג הַמַּצּוֹת תִּשְׁמֹר, דָּרְשׁוּ בַּגְּמָרָא בְּמַסֶּכֶת חֲגִיגָה, אָסוּר לַעֲשׂוֹת מְלָאכָה בְּחֻלּוֹ שֶׁל מוֹעֵד:

וְאָסוּר לַעֲשׂוֹת סְחוֹרָה אוֹ הַלְוָאָה אוֹ רֶוַח בְּחֻלּוֹ שֶׁל מוֹעֵד:

לט) אָסוּר לַעֲשׂוֹת שׁוּם הוֹרָאָה, בֵּין בְּדִין בֵּין בְּאִסּוּר וְהֶתֵּר, אַחַר שֶׁאָכַל וְשָׁתָה, שֶׁכָּךְ אָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, הַשּׁוֹתֶה רְבִיעִית יַיִן חַי אַל יוֹרֶה; וְאִם שָׁתָה יוֹתֵר מֵרְבִיעִית, אַף עַל פִּי שֶׁהוּא מָזוּג, אַל יוֹרֶה; וְהַמּוֹרֶה עוֹבֵר בְּלָאו, שֶׁנֶּאֱמַר, יַיִן וְשֵׁכָר אַל תֵּשְׁתְּ, וּכְתִיב, וּלְהַבְדִּיל בֵּין הַקֹּדֶשׁ וּבֵין הַחֹל וּבֵין הַטָּמֵא וּבֵין הַטָּהוֹר, וּכְתִיב, וּלְהוֹרֹת אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֵת כָּל הַחֻקִּים. וְכֵן אָמְרוּ חֲכָמִים זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בְּסֵדֶר קָדָשִׁים:

מ) הַמַּכֶּה אֶת חֲבֵרוֹ, עוֹבֵר בִּשְׁנֵי לָאוִין, שֶׁנֶּאֱמַר, אַרְבָּעִים יַכֶּנּוּ לֹא יֹסִיף, פֶּן יֹסִיף לְהַכֹּתוֹ עַל אֵלֶּה, וְכָל מָקוֹם שֶׁנֶּאֱמַר בּוֹ ׳הִשָּׁמֶר׳ ׳פֶּן׳ וְ׳אַל׳ הֲרֵי זֶה לֹא תַעֲשֶׂה. וְכֵן הַמַּכֶּה אֶת אִשְׁתּוֹ עוֹבֵר בִּשְׁנֵי לָאוִין, אִם לֹא יַכֶּה אוֹתָהּ כְּדֵי לְהוֹכִיחָהּ עַל עֲבֵרָה. הַמֵּרִים יָדוֹ עַל חֲבֵרוֹ, נִקְרָא רָשָׁע מִשְּׁעַת הֲרָמַת יָד בִּלְבַד, שֶׁנֶּאֱמַר, וַיֹּאמֶר לָרָשָׁע לָמָּה תַכֶּה רֵעֶךָ ׳לָמָּה הִכִּיתָ׳ לֹא נֶאֱמַר, אֶלָּא ״לָמָּה תַכֶּה׳:

מא) אָסוּר לְדַבֵּר אֶחָד בַּפֶּה וְאֶחָד בַּלֵּב, שֶׁנֶּאֱמַר, נְצֹר לְשׁוֹנְךָ מֵרָע וּשְׂפָתֶיךָ מִדַּבֵּר מִרְמָה, סוּר מֵרָע וַעֲשֵׂה טוֹב. וְאָסוּר לְאָדָם לִגְנֹב דַּעַת הַבְּרִיּוֹת, וַאֲפִלּוּ דַּעַת הַגּוֹי:

מב) בְּכוֹר בְּהֵמָה טְהוֹרָה בַּזְּמַן הַזֶּה, אָסוּר בַּאֲכִילָה וּבַהֲנָאָה עַד שֶׁיִּפֹּל בּוֹ מוּם. וְאָסוּר לְהַטִּיל בּוֹ מוּם, [וְהַמַּטִּיל בּוֹ מוּם, עוֹבֵר בְּלָאו, שֶׁנֶּאֱמַר, כָּל מוּם לֹא יִהְיֶה בּוֹ, וְקָרִינַן בֵּהּ, כָּל מוּם לֹא יְהַיֶּה בּוֹ. וּכְשֶׁיִּפֹּל בּוֹ מוּם, נוֹתְנוֹ לַכֹּהֵן לְשָׁחְטוֹ וּלְאָכְלוֹ, וְהַכֹּהֵן יָכוֹל לְהַאֲכִיל מִמֶּנּוּ לְיִשְׂרָאֵל. אֵיזֶהוּ מוּם שֶׁהַבְּכוֹר נִשְׁחָט עָלָיו? כְּגוֹן מוּמִים גְּדוֹלִים וְנִכָּרִים לַכֹּל, נִקְטְעָה יָדוֹ, נִשְׁבְּרָה רַגְלוֹ, נִסְמֵית עֵינוֹ. נִתְעָרֵב הַבְּכוֹר קֹדֶם שֶׁנָּפַל בּוֹ מוּם בְּמֵאָה בְּהֵמוֹת, וְאֵין מַכִּירִין אֵיזֶהוּ הַבְּכוֹר כֻּלָּן אֲסוּרוֹת בִּמְכִירָה [וּבִנְתִינָהּ]. וּבֶהֱמַת שֻׁתָּפוּת גּוֹי פּוֹטֶרֶת מִן הַבְּכוֹרָה:

מג) הַגּוֹי אֵינוֹ קוֹנֶה בְּכֶסֶף אֶלָּא בִּמְשִׁיכָה, וְצָרִיךְ שֶׁיִּתְכַּוֵּן הַגּוֹי לִמְשֹׁךְ לְדַעַת קְנִיָּה:

מד) פֶּטֶר חֲמוֹר שֶׁל יִשְׂרָאֵל בַּזְּמַן הַזֶּה אָסוּר בַּהֲנָאָה עַד שֶׁיִּפְדֶּה אוֹתוֹ בְּשֶׂה, אֲפִלּוּ כָּל שֶׁהוּא, וּבִשְׁאָר דְּבָרִים בְּשָׁוְיוֹ; וְנוֹתֵן הַפִּדְיוֹן לַכֹּהֵן:

מה) אָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, שֶׁהַפּוֹרֵק עֹל מִן הָרְשָׁעִים הַגְּמוּרִים. וּבִכְלַל פּוֹרֵק עֹל, הָאוֹמֵר, אֲקַיֵּם כָּל הַתּוֹרָה זוּלָתִי אַחַת מִן הַמִּצְוֹת, לְפִי שֶׁלֹּא לִמְּדוּנִי אֲבוֹתַי עָלֶיהָ וְלֹא הֻרְגַּלְתִּי מִנְּעוּרַי לְהִזָּהֵר בָּהּ, אוֹ שֶׁאֵין נִזְהָרִין בָּהּ אַנְשֵׁי מְקוֹמִי. כִּי לֹא יֹאמַר הָעֶבֶד לְרַבּוֹ, אֶבְחַר הַמְּלָאכוֹת הָאֵלֶּה וְלֹא אֶבְחַר בְּאֵלֶּה. וְקָרְאוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה אֶת הָאִישׁ הַהוּא מְשֻׁמָּד, דְּתַנְיָא, הַכֹּל שׁוֹחֲטִין, וַאֲפִלּוּ כּוּתִי, וַאֲפִלּוּ יִשְׂרָאֵל מְשֻׁמָּד; וְנִתְבָּאֵר בַּגְּמָרָא, כִּי עִנְיַן מְשֻׁמָּד הַנִּזְכָּר בַּבְּרַיְתָא הוּא מְשֻׁמָּד לְדָבָר אֶחָד, וְעָלָיו נֶאֱמַר, אָרוּר אֲשֶׁר לֹא יָקִים אֶת דִּבְרֵי הַתּוֹרָה הַזֹּאת פֵּשֶׁר הַדָּבָר, שֶׁאֵינוֹ מְקַבֵּל עָלָיו כָּל הַמִּצְוֹת שֶׁבַּתּוֹרָה. וְהַשּׁוֹנֶה בַּעֲבֵרָה אַחַת מֵאָה פְּעָמִים, כְּעוֹשֶׂה עֲבֵרוֹת חֲלוּקוֹת, שֶׁאָמְרוּ חֲכָמִים זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, אִם יֹאמְרוּ לְנָזִיר, ״אַל תִּשְׁתֶּה יַיִן״ וְהוּא שׁוֹתֶה, חַיָּב עַל כָּל אַחַת וְאֶחָת. וּמַה שֶּׁכָּתוּב, כִּי אָדָם אֵין צַדִּיק בָּאָרֶץ אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה טוֹב וְלֹא יֶחֱטָא חָלִילָה לַצַּדִּיק לִפְרֹק מֵעָלָיו עֹל מִצְוָה אַחַת, אֲבָל הוּא נִזְהָר בַּמִּצְוֹת אֶלֶף פְּעָמִים, וּפְעָמִים אֲשֶׁר יִכָּשֵׁל בָּהּ פַּעַם אַחַת וְהִתְוַדָּה אֲשֶׁר חָטָא עָלֶיהָ, וְיָשֹׁב

אֶל ה׳ וִירַחֲמֵהוּ:

מו) חַיָּב אָדָם לִפְדּוֹת אֶת בְּנוֹ הַבְּכוֹר, בֵּין בָּאָרֶץ בֵּין בְּחוּצָה לָאָרֶץ, וְלִתֵּן חֲמִשָּׁה סְלָעִים לַכֹּהֵן. וְאֵין הַכֹּהֵן רַשַּׁאי לִקַּח מִמֶּנּוּ כְּלִי שֶׁשָּׁוֶה סֶלַע אֶחָד וְלוֹמַר, שָׁוֶה הוּא אֶצְלִי חֲמִשָּׁה סְלָעִים; אֶלָּא אִם הוּא נִכְבָּד, וְדֶרֶךְ הַנִּכְבָּדִים שֶׁיִּקְחוּ הַכְּלִי [הַהוּא] בְּיֹקֶר. אַף עַל פִּי שֶׁהוּא אֵינוֹ צָרִיךְ לְאוֹתוֹ הַכֶּלִי. וְשִׁעוּר חֲמִשָּׁה סְלָעִים שְׁנֵים עָשָׂר וָחֵצִי פרדינש וְאַרְבָּעָה דִּינָרִים טורנישי״ש. וְכֵן קִבְּלוּ מֵרַבֵּנוּ שְׁלֹמֹה זִכְרוֹנוֹ לִבְרָכָה. וְחַיָּב אָדָם לִפְדּוֹת אֶת בְּנוֹ; וְאִם לֹא פְּדָאָהוּ אָבִיו כְּשֶׁיִּגְדַּל יִפְדֶּה אֶת עַצְמוֹ. וְהַכֹּהֵן יָכוֹל לְהַחֲזִיר הַחֲמִשָּׁה סְלָעִים אַחַר שֶׁהִגִּיעוּ לְיָדוֹ אִם רָצָה, אֲבָל צָרִיךְ שֶׁיִּגְמֹר בְּלִבּוֹ הַיִּשְׂרָאֵל בְּשָׁעָה שֶׁיִּתְּנֵם בְּמַתָּנָה גְּמוּרָה, וְלֹא שֶׁיְּהֵא מִתְכַּוֵּן שֶׁיַּחֲזִיר לוֹ הַכֹּהֵן. וְאִם הִתְנָה עִם הַכֹּהֵן וְאָמַר לוֹ, הֲרֵינִי נוֹתְנָם לְךָ בְּמַתָּנָה עַל מְנָת לְהַחֲזִיר בְּנוֹ פָּדוּי, וְאָסוּר לַעֲשׂוֹת כֵּן לְכַתְּחִלָּה:

מז) הַמְבָרֵךְ בִּרְכַּת הַמָּזוֹן צָרִיךְ שֶׁיִּטֹּל יָדָיו קֹדֶם שֶׁיְּבָרֵךְ, שֶׁנֶּאֱמַר, וְהִתְקַדִּשְׁתֶּם וִהְיִיתֶם קְדֹשִׁים; ״וְהִתְקַדִּשְׁתֶּם״ אֵלּוּ מַיִם רִאשׁוֹנִים, ״וִהְיִיתֶם קְדֹשִׁים״ אֵלּוּ מַיִם אַחֲרוֹנִים. וְהַלָּלוּ אֵין נוֹטְלִין עַל גַּבֵּי קַרְקַע, אֶלָּא עַל גַּבֵּי כֵּלִים:

מח) מִצְוָה לוֹמַר בָּעֶרֶב פָּרָשַׁת ״צַו אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל״ כְּמוֹ שֶׁמִּצְוָה לְאָמְרָהּ בַּבֹּקֶר, לְפִי שֶׁהַתָּמִיד הָיָה קָרֵב בֵּין הָעַרְבַּיִם כְּמוֹ שֶׁהָיָה קָרֵב בַּשַּׁחַר. וּמַתְחִילִין, ״וַיְדַבֵּר ה׳ אֶל מֹשֶׁה לֵּאמֹר צַו אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל״, עַד ״כְּמִנְחַת הַבֹּקֶר וּכְנִסְכּוֹ תַּעֲשֶׂה אִשֵּׁה רֵיחַ נִיחֹחַ לַה׳״:

הַקּוֹרֵא בְּסֵפֶר תּוֹרָה בְּבֵית הַכְּנֶסֶת, אוֹמֵר ״בָּרְכוּ אֶת ה׳ הַמְבֹרָךְ״ בְּקוֹל רָם, וְהַשּׁוֹמְעִים עוֹנִים אַחֲרָיו בָּרוּךְ ה׳ הַמְבֹרָךְ לְעוֹלָם וָעֶד״; הוּא עוֹנֶה אַחֲרָיו ״בָּרוּךְ ה׳ הַמְבֹרָךְ לְעוֹלָם וָעֶד״, כְּדֶרֶךְ שֶׁהַמְבָרֵךְ בִּרְכַּת הַמָּזוֹן, עוֹנִין אַחֲרָיו וְהוּא עוֹנֶה אַחֲרֵיהֶם:

מט) אָמְרוּ חֲכָמִים זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, אַל יִשְׁתַּמֵּשׁ אָדָם בְּאִשָּׁה, בֵּין גְּדוֹלָה בֵּין קְטַנָּה, שֶׁלֹּא יַנִּיחַ אִשָּׁה לִתֵּן מַיִם עַל יָדָיו אוֹ עַל רַגְלָיו אוֹ לִרְחֹץ אֶת רֹאשׁוֹ, אֶלָּא אִם כֵּן הִיא בִּתּוֹ אוֹ אִשְׁתּוֹ:

נ) אָמְרוּ חֲכָמִים זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, גָּדוֹל הַמַּלְוֶה לֶעָנִי יוֹתֵר מִן הַנּוֹתֵן צְדָקָה. וְכָל מִי שֶׁאֵינוֹ מַלְוֶה לֶעָנִי בִּשְׁעַת דָּחְקוֹ, בִּהְיוֹת לְאֵל יָדוֹ נִקְרָא בְּלִיַּעַל, שֶׁנֶּאֱמַר, הִשָּׁמֶר לְךָ פֶּן יִהְיֶה דָבָר עִם לְבָבְךָ בְלִיַּעַל לֵאמֹר קָרְבָה שְׁנַת הַשֶּׁבַע שְׁנַת הַשְּׁמִטָּה וְגוֹ׳ נָתוֹן

תִּתֵּן לוֹ. וְאִם בִּזְמַן שֶׁהָיְתָה שְׁבִיעִית נוֹהֶגֶת, וְהָיָה הַמַּלְוֶה מַפְסִיד אֶת חוֹבוֹ נִקְרָא בְּלִיַּעַל עַל אַחַת כַּמָּה וְכַמָּה מִי שֶׁאֵינוֹ מַפְסִיד אֶת חוֹבוֹ וְאֵינוֹ מַלְוֶה עַל הַמַּשְׁכּוֹן:

נִשְׁלַם הַדְּרוּשׁ הַשֵּׁנִי:

הַדְּרָשׁ הַשְּׁלִישִׁי דְּרַשׁ הַנָּשִׁים:

נא) כֹּה תֹאמַר לְבֵית יַעֲקֹב וְתַגֵּיד לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל. בְּשָׁעָה שֶׁנִּתְּנָה תּוֹרָה, נִצְטַוָּה מֹשֶׁה רַבֵּנוּ, עָלָיו הַשָּׁלוֹם, לוֹמַר תְּחִלָּה לְבֵית יַעֲקֹב, וְהֵן הַנָּשִׁים, שֶׁיֹּאמַר לָהֶן רָאשֵׁי פְּרָקִים וּדְבָרִים קְצָרִים שֶׁהֵן מַשִּׂיגוֹת לְהָבִין. וְלָמָּה נִצְטַוָּה לְדַבֵּר עִם הַנָּשִׁים תְּחִלָּה? מִפְּנֵי שֶׁהֵן שׁוֹלְחוֹת בְּנֵיהֶן לְבֵית הַסֵּפֶר, וּמְשִׂימוֹת עֵינֵיהֶן עַל בְּנֵיהֶם שֶׁיִּתְעַסְּקוּ בַּתּוֹרָה, וּמְרַחֲמוֹת עֲלֵיהֶם בְּבוֹאָם מִבֵּית הַסֵּפֶר, וּמוֹשְׁכוֹת לִבָּם בִּדְבָרִים טוֹבִים שֶׁיְּהֵא חֶפְצָם בַּתּוֹרָה, וְשׁוֹמְרוֹת אוֹתָם שֶׁלֹּא יִבָּטְלוּ מִן הַתּוֹרָה, וּמְלַמְּדוֹת אוֹתָם יִרְאַת חֵטְא בְּיַלְדוּתָם, שֶׁנֶּאֱמַר, חֲנֹךְ לַנַּעַר עַל פִּי דַרְכּוֹ, גַּם כִּי יַזְקִין לֹא יָסוּר מִמֶּנָּה; וְנִמְצָא עַל פִּי הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה, כִּי הַנָּשִׁים הַצְּנוּעוֹת מְסַבְּבוֹת הַתּוֹרָה וְהַיִּרְאָה:

נב) וְהִזַּרְתֶּם אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִטֻּמְאָתָם אַזְהָרָה לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל, שֶׁיִּפְרְשׁוּ מִנְּשׁוֹתֵיהֶן סָמוּךְ לְוִסְתָּן. וְכַמָּה יִפְרְשׁוּ מֵהֶם? קֹדֶם לְוִסְתָּם יוֹם אוֹ לַיְלָה. וְהַנִּזְהָרִים בָּזֶה זוֹכִים לְבָנִים בַּעֲלֵי הוֹרָאָה, דִּכְתִיב, וּלְהַבְדִּיל בֵּין הַקֹּדֶשׁ וּבֵין הַחֹל וּבֵין הַטָּמֵא וּבֵין הַטָּהוֹר, וּלְהוֹרֹת אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל:

[בִּדְפוּס רִאשׁוֹן חֲסֵרִים כָּאן כַּמָּה סְעִיפִים בִּדְרַשׁ הַנָּשִׁים, וּלְפִי דַּעַת גְּדוֹלֵי תוֹרָה וְיִרְאָה הִשְׁמַטְנוּם גַּם כָּאן בְּמַהֲדוּרָתֵנוּ זוֹ]:

נז) תְּהֵא הָאִשָּׁה זְהִירָה שֶׁיְּהֵא שָׁלוֹם בֵּינָהּ וּבֵין בַּעְלָהּ, וּתְהֵא אֲהוּבָה וּרְצוּיָה לְבַעֲלָהּ, מִפְּנֵי שֶׁאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, בְּנֵי הַמְּרִיבָה וּבְנֵי שְׂנוּאַת הַלֵּב הֵם עַזֵּי פָנִים וּמוֹרְדִים וּפוֹשְׁעִים:

נח) וּתְהֵא הָאִשָּׁה צְנוּעָה בִּטְבִילָתָהּ, וְתָבוֹא דֶּרֶךְ צְנִיעוּת מִן הַטְּבִילָה. וְכֵן תְּהֵא צְנוּעָה בְּכָל מַעֲשֶׂיהָ, כִּי בִּזְכוּת הַצְּנִיעוּת בָּנֶיהָ כְּשֵׁרִים וְצַדִּיקִים. וּצְרִיכָה הָאִשָּׁה שֶׁתְּהֵא צְנוּעָה וְנִזְהֶרֶת שֶׁלֹּא יִסְתַּכְּלוּ בָהּ בְּנֵי אָדָם חוּץ מִבַּעְלָהּ, שֶׁהַמִּסְתַּכְּלִין בְּפָנֶיהָ אוֹ בְּיָדֶיהָ יוֹרְדִין לַגֵּיהִנֹּם, וְהִיא עֲנוּשָׁה בְּעֹנֶשׁ כָּל אֶחָד וְאֶחָד מֵהֶם, מִפְּנֵי שֶׁהֶחֱטִיאָה אוֹתָם וְלֹא נָהֲגָה צְנִיעוּת בְּעַצְמָהּ, וְנִכְשְׁלוּ בָהּ:

נט) תְּהֵא הָאִשָּׁה זְהִירָה לְהִתְפַּלֵּל, עֶרֶב וָבֹקֶר וְצָהֳרַיִם. וּבְסוֹף תְּפִלָּתָהּ יְהֵא עִקַּר תַּחֲנוּנֶיהָ עַל בָּנֶיהָ וּבְנוֹתֶיהָ, שֶׁיִּהְיוּ יִרְאֵי שָׁמַיִם וְשֶׁיִּהְיוּ בָּנֶיהָ מַצְלִיחִין בַּתּוֹרָה, כִּי

עִקַּר זְכוּתָהּ שֶׁל אִשָּׁה לָעוֹלָם הַבָּא, שֶׁבָּנֶיהָ עוֹבְדִים לְהַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ וְעוֹשִׂים רְצוֹנוֹ וִירֵאִים אוֹתוֹ. וּכְשֶׁהִיא בְּבֵית עוֹלָמָהּ, וּבָנֶיהָ יֵשׁ בְּלִבָּם יִרְאַת שָׁמַיִם וְעוֹסְקִין בַּתּוֹרָה וּבַמִּצְוֹת, נֶחְשָׁב לָהּ הַדָּבָר הַזֶּה כְּאִלּוּ הִיא בַּחַיִּים וְעוֹשָׂה כָּל הַמִּצְוֹת, וְהִיא בְּמַעֲלוֹת עֶלְיוֹנוֹת לָעוֹלָם הַבָּא:

כְּשֶׁהִיא נוֹתֶנֶת צְדָקָה, תִּתְפַּלֵּל בְּאוֹתָהּ שָׁעָה בְּיָדַיִם נְקִיּוֹת, שֶׁיִּהְיוּ בָנֶיהָ יִרְאֵי שָׁמַיִם וּמַצְלִיחִים בַּתּוֹרָה וּבַמִּצְוֹת, מִפְּנֵי שֶׁתְּפִלָּתוֹ שֶׁל אָדָם נִשְׁמַעַת בְּשָׁעָה שֶׁהוּא עוֹשֶׂה מִצְוָה. אֶחָד מִן הַחֲכָמִים הָיָה נוֹתֵן פְּרוּטָה לִצְדָקָה כָּל שָׁעָה וְשָׁעָה שֶׁהָיָה בָּא לְהִתְפַּלֵּל, שֶׁנֶּאֱמַר, אֲנִי בְּצֶדֶק אֶחֱזֶה פָנֶיךָ:

ס) כְּשֶׁהָאִשָּׁה מַדְלֶקֶת אֶת הַנֵּר בְּעֶרֶב שַׁבָּת, תִּזָּהֵר בְּנַפְשָׁהּ לְהַדְלִיק מִבְּעוֹד יוֹם, שֶׁהַשֶּׁמֶשׁ נִרְאֵית. וְאִם הִיא פּוֹשַׁעַת בְּנַפְשָׁהּ לְהַדְלִיק אַחַר שְׁקִיעַת הַחַמָּה, הֲרֵי הִיא מְחַלֶּלֶת אֶת הַשַּׁבָּת, וְאוֹי לְנַפְשָׁהּ. וּבְיוֹם הַמְעֻנָּן, אִם יֵשׁ בּוֹ סָפֵק בָּעוֹלָם אִם שָׁקְעָה הַחַמָּה אִם לָאו, תַּנִּיחַ לְיִשְׁמְעֵאלִית לְהַדְלִיק. וּמִצְוָה גְּדוֹלָה שֶׁלֹּא תְּאַחֵר לְהַדְלִיק, כְּדֵי שֶׁלֹּא תִּצְטָרֵךְ הַנָּכְרִית לְהַדְלִיק, אֶלָּא תַּדְלִיק מִבְּעוֹד יוֹם. וְתַדְלִיק הִיא בְּעַצְמָהּ, לֹא עַל יְדֵי עַבְדָּהּ וְשִׁפְחָתָהּ, וַאֲפִלּוּ הֵם יְהוּדִים, וְלֹא עַל יְדֵי חֲבֶרְתָּהּ, כְּדֵי שֶׁתִּטֹּל הִיא שְׂכַר הַמִּצְוָה, שֶׁיְּהֵא נִכָּר לַכֹּל הַחִבָּה שֶׁהִיא מְחַבֶּבֶת הַמִּצְוֹת. וּתְבָרֵךְ בְּיָדַיִם נְקִיּוֹת, ״בָּרוּךְ אַתָּה ה׳ אֱלֹקֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ לְהַדְלִיק נֵר שֶׁל שַׁבָּת״. וְתִתְפַּלֵּל בְּאוֹתָהּ שָׁעָה עַל בָּנֶיהָ, שֶׁיִּהְיוּ בָנֶיהָ מְאִירִים בָּעוֹלָם בַּתּוֹרָה וּבַמִּצְוֹת, וְתִתְפַּלֵּל וְתֹאמַר, ״יְהִי רָצוֹן שֶׁיִּהְיוּ בָּנַי מְאִירִים בָּעוֹלָם בְּתוֹרָה וּבְמִצְוֹת וּבְיִרְאַת שָׁמַיִם״, מִפְּנֵי שֶׁתְּפִלָּה זוֹ נָאָה לְהִתְפַּלֵּל בְּשָׁעָה שֶׁהֵאִירָה נֵר שֶׁל שַׁבָּת, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, כִּי נֵר מִצְוָה וְתוֹרָה אוֹר:

אֶחָד מִן הַחֲכָמִים הָיָה רָגִיל לַעֲבֹר עַל פֶּתַח אַחַת מִנְּשֵׁי הַגְּדוֹלִים, וְהָיָה רוֹאֶה שֶׁהָיְתָה בַּעֲלַת הַבַּיִת זְהִירָה מְאֹד לְהַדְלִיק נֵר שֶׁל שַׁבָּת בְּעִתּוֹ וְנֵר חֲנֻכָּה בְּעִתּוֹ. אָמַר הֶחָכָם, בֶּאֱמֶת תֵּדְעוּ, כִּי מִן הַבַּיִת הַזֶּה יֵצְאוּ שְׁנֵי אֲנָשִׁים גְּדוֹלִים! וַיְהִי כֵן. וַתֵּלֶד הָאִשָּׁה הַהִיא שְׁנַיִם מֵחַכְמֵי יִשְׂרָאֵל שֶׁהֵאִירוּ אֶת הָעוֹלָם בְּחָכְמָתָם, עַל דְּבַר אֲשֶׁר הֵאִירָה הָאִשָּׁה הַהִיא נֵר מִצְוָה בְּעִתּוֹ:

סא) כָּל הַיָּמִים שֶׁהָאִשָּׁה הָרָה, תִּתְפַּלֵּל תָּמִיד שֶׁיִּהְיֶה הַוָּלָד יְרֵא שָׁמַיִם וַחֲכַם לֵב וּמַצְלִיחַ בַּתּוֹרָה וּבַמִּצְוֹת; וְתִפְתַּח יָדָהּ תָּמִיד לַעֲנִיִּים, וְתִתְפַּלֵּל הַתְּפִלָּה הַזֹּאת. דָּוִד הַמֶּלֶךְ, עָלָיו הַשָּׁלוֹם הָיוּ לוֹ נָשִׁים רַבּוֹת, וּבִימֵי הַהֵרָיוֹן הָיוּ נוֹדְרוֹת נְדָרִים וּמִתְפַּלְּלוֹת שֶׁיִּהְיוּ בְנֵיהֶם גִּבּוֹרֵי חַיִל וּכְלִילֵי יֹפִי, עַד שֶׁיֹּאמְרוּ הַכֹּל הֲגוּנִים הֵם לְכָל מַעֲלוֹת,

וְיִצְלְחוּ לִמְלוּכָה. אָמְרָה בַּת שֶׁבַע, אֵשֶׁת הַמֶּלֶךְ דָּוִד, עָלָיו הַשָּׁלוֹם, כִּי לֹא כַּנָּשִׁים אֲשֶׁר לְאִישִׁי אֲדוֹנִי הַמֶּלֶךְ אָנֹכִי, אֲבָל כָּל נְדָרַי הָיוּ בִּהְיוֹתִי הָרָה, לְמַעַן אֶזְכֶּה לִהְיוֹת בְּנִי חָכָם בְּתוֹרָה וִירֵא חֵטְא וְיִצְלַח לִנְבִיאוּת. וַיִּשְׁמַע הַשֵּׁם אֶת קוֹלִי, וַיֶּחְכַּם שְׁלֹמֹה בְּנִי מִכָּל הָאָדָם, וְגַם אֲשֶׁר לֹא שָׁאַלְתִּי נָתַן לִי הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ, כִּי שְׁלֹמֹה בְנִי יִמְלֹךְ אַחֲרֵי אָבִיו. וּבְנֵי נְשֵׁי אֲדוֹנִי, אֲשֶׁר הִתְפַּלְּלוּ אִמּוֹתָם עֲלֵיהֶם שֶׁיִּזְכּוּ לַמַּלְכוּת, לֹא הָיָה לָהֶם כֵּן, תַּחַת אֲשֶׁר שָׂמוּ הַמַּלְכוּת עִקָּר, וַאֲנִי שַׂמְתִּי עֲבוֹדַת הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ עִקָּר. וְזֶהוּ שֶׁאָמְרָה בַּת שֶׁבַע, מַה בְּרִי וּמַה בַּר בִּטְנִי וּמֶה בַּר נְדָרָי:

סב) עֶזְרָא עָלָיו הַשָּׁלוֹם תִּקֵּן תַּקָּנוֹת רַבּוֹת בְּיִשְׂרָאֵל, וְאַחַת מֵהֵנָּה לִהְיוֹת הָאִשָּׁה מַשְׁכֶּמֶת וְאוֹפָה בַּיּוֹם שֶׁתִּרְצֶה לֶאֱפוֹת פַּת, כְּדֵי שֶׁתְּהֵא הַפַּת מְצוּיָה לָעֲנִיִּים בְּבוֹאָם לַבַּיִת בַּבֹּקֶר, וּלְמַעַן תִּהְיֶה לָהֶם הֲנָאָה בַּיּוֹם הַהוּא מִן הַפַּת הַחַמָּה, וְלֹא תִּתֵּן לָהֶם מִן הַיָּבֵשׁ. כַּאֲשֶׁר תִּפְרֹס הָאִשָּׁה לָרָעֵב לַחְמָהּ, נָתוֹן תִּתֵּן מִלֶּחֶם חֲמוּדוֹת אֲשֶׁר אִתָּהּ בַּבַּיִת, וּתְהִי מַתַּת יָדָהּ בְּסֵבֶר פָּנִים יָפוֹת וְדֶרֶךְ חֶסֶד וְרַחֲמִים, כִּי הָרַחֲמָנוּת יִכְפֹּל שְׂכַר הַצְּדָקָה. וְתִתֵּן לוֹ מִמַּה שֶׁתִּתֵּן דֶּרֶךְ כָּבוֹד וּמַעֲנֶה רַךְ, וְהָיָה לוֹ לְמֵשִׁיב נֶפֶשׁ. אָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, הַנּוֹתֵן פְּרוּטָה לֶעָנִי מִתְבָּרֵךְ בְּשֵׁשׁ בְּרָכוֹת, וְהַמְפַיְּסוֹ מִתְבָּרֵךְ בְּאַחַת עֶשְׂרֵה בְּרָכוֹת:

סג) צְרִיכָה הָאִשָּׁה לְהָדִיחַ הַבָּשָׂר קֹדֶם מְלִיחָה. וּבְשַׂר הַיְרֵכַיִם צָרִיךְ הֲדָחָה וְשִׁפְשׁוּף גָּדוֹל, כְּדֵי לְהָסִיר הַשַּׁמְנוּנִית הַנִּדְבָּק בַּבָּשָׂר מִן הַסַּכִּין שֶׁמְּנַקְּרִין בּוֹ; וְהַהֲדָחָה הַזֹּאת צְרִיכָה שֶׁתְּהֵא הֲדָחָה יְתֵרָה וְשִׁפְשׁוּף גָּדוֹל יוֹתֵר מִן הַהֲדָחָה שֶׁמְּדִיחִין לְהַעֲבִיר הַדָּם, שֶׁהַשַּׁמְנוּנִית אֵינוֹ סָר מֵהֶם כְּמוֹ הַדָּם. וְהַהֲדָחָה הַזֹּאת צְרִיכָה בֵּין לִקְדֵרָה בֵּין לִצְלִי:

הִזָּהֲרוּ שֶׁלֹּא לָתֵת הַבָּשָׂר בְּחֹמֶץ, עַד שֶׁיְּדִיחֶנּוּ יָפֶה יָפֶה וְיִמְלְחֶנּוּ יָפֶה יָפֶה, וְיִשְׁהֶה שִׁעוּר הַצָּרִיךְ לִמְלִיחָה, וִידִיחֶנּוּ יָפֶה יָפֶה:

הַבָּשָׂר קֹדֶם שֶׁיַּמְלִיחֶנּוּ צָרִיךְ לְהַעֲבִיר כָּל הַדָּם מֵעַל פָּנָיו. וּמִנְהָג כָּשֵׁר שֶׁשּׁוֹרִין אוֹתוֹ בְּמַיִם קֹדֶם לָכֵן, כְּדֵי שֶׁיְּהֵא רַךְ וְנֹחַ לִפְלֹט דָּמוֹ עַל יְדֵי הַמְּלִיחָה. צָרִיךְ לַחְתֹּךְ חוּטֵי הַגַּף שֶׁל עוֹף וְחוּטִין שֶׁבִּלְחִי הָעוֹף, לְפִי שֶׁאָמְרוּ, חוּטֵי דִּיְדָא וּדְלוֹעָא אֲסִירֵי מִשּׁוּם דְּמָא:

בְּשַׂר הָאֵבָרִים הָרִאשׁוֹנִים, אָסוּר לְחָתְכוֹ בְּסַכִּין שֶׁחָתְכוּ בּוֹ חֲלָבִים אוֹ בְּסַכִּין שֶׁמְּנַקְּרִין בּוֹ אֶת הַבָּשָׂר מִן הַחֵלֶב. וְאִם חֲתָכוֹ בְּסַכִּין זֶה וְלֹא הֱדִיחוֹ בְּשִׁפְשׁוּף גָּדוֹל, צָרִיךְ לְהָדִיחַ מְקוֹם חֲתַךְ הַבָּשָׂר בְּשִׁפְשׁוּף גָּדוֹל מְאֹד:

סַכִּין שֶׁשָּׁחַט בָּהּ בְּהֵמָה אוֹ עוֹף, אָסוּר לַחְתֹּךְ בָּהּ בָּשָׂר רוֹתֵחַ עַד שֶׁיַּגְעִילֶנּוּ בְּרוֹתְחִין עַל גַּבֵּי הָאֵשׁ. וְאִם רוֹצֶה לַחְתֹּךְ בָּהּ בָּשָׂר צוֹנֵן, צָרִיךְ שֶׁיָּדִיחַ הַסַּכִּין יָפֶה יָפֶה:

הַבָּשָׂר לְאַחַר שֶׁנִּמְלַח, אַף עַל פִּי שֶׁשָּׁהָה בַּמֶּלַח כַּשִּׁעוּר הָרָאוּי לִשְׁהוֹת, אָסוּר לֶאֱכֹל מִמֶּנּוּ עַד שֶׁיְּדִיחֶנּוּ יָפֶה יָפֶה, וְאָסוּר לַחְתֹּךְ בְּסַכִּין עַד שֶׁיָּדִיחַ הַבָּשָׂר יָפֶה יָפֶה. וְאִם חֲתָכוֹ בְּסַכִּין, צָרִיךְ הַגְעָלָה בְּרוֹתְחִין עַל גַּבֵּי הָאֵשׁ, לְפִי שֶׁהַמֶּלַח הֲרֵי הוּא כְּרוֹתֵחַ:

הַמִּנְהָג כְּשֶׁרוֹצִין לְקַיֵּם הַבָּשָׂר מָלִיחַ שְׁנֵי יָמִים אוֹ שְׁלֹשָׁה יָמִים, מְדִיחִין אוֹתוֹ יָפֶה יָפֶה לְאַחַר שֶׁשָּׁהָה בַּמֶּלַח כַּשִּׁעוּר הָרָאוּי, וְאַחַר כָּךְ חוֹזְרִין וּמוֹלְחִין אוֹתוֹ כִּרְצוֹנָם בִּכְלִי מְנֻקָּב, כְּדֵי שֶׁיְּהֵא מֻתָּר לַחְתֹּךְ מִמֶּנּוּ בְּסַכִּין, וּכְדֵי שֶׁלֹּא יִפֹּל מִן הַדָּם הַנּוֹטֵף מִן הַבָּשָׂר דֶּרֶךְ נֶקֶב הַכְּלִי עַל הַכֵּלִים שֶׁבַּבַּיִת וְיֶאֱסֹר אוֹתָם:

הַבָּשָׂר לְאַחַר שֶׁהֱדִיחוּ אוֹתוֹ מִן הַמֶּלַח, אָסוּר לְתִתּוֹ בְּאוֹתוֹ הַכְּלִי הַמְנֻקָּב שֶׁמּוֹלְחִין בּוֹ הַבָּשָׂר, מִפְּנֵי שֶׁהַצִּיר הַנִּשְׁאָר בּוֹ הוּא מָלִיחַ, וּמָלִיחַ הֲרֵי הוּא כְּרוֹתֵחַ, וִיהֵא נִבְלָע בַּבָּשָׂר וְיַאַסְרֶנּוּ:

סד) לֹא תַּנִּיחַ הָאִשָּׁה נִקּוּרֵי הַחֵלֶב וְכָל דָּבָר הָאָסוּר בַּאֲכִילָה בַּבַּיִת שֶׁמְּבַשְּׁלִין בּוֹ הַקְּדֵרָה, אִם יֵשׁ בַּבַּיִת נָכְרִית אוֹ שִׁפְחָה. גִּיד הַנָּשֶׁה וְשַׁמְנוּנִית שֶׁלּוֹ אָסוּר בַּהֲנָאָה מִן הַתּוֹרָה, לְפִיכָךְ לֹא תִּתֵּן אוֹתָהּ לְשִׁפְחָה אוֹ לְנָכְרִית, וְכֵן אָסוּר לְתִתּוֹ לְחָתוּל אוֹ לְכֶלֶב שֶׁלָּהּ, מֵאַחַר שֶׁמְּזוֹנוֹתָם עָלֶיהָ:

סה) כְּלֵי מַתָּכוֹת שֶׁלּוֹקְחִין מִן הַגּוֹי, אַף עַל פִּי שֶׁהוּא חָדָשׁ וְלֹא נִשְׁתַּמְּשׁוּ בּוֹ מֵעוֹלָם, צָרִיךְ טְבִילָה אוֹ בְּנָהָר אוֹ בְּמֵי מִקְוֶה. וּכְלֵי זְכוּכִית חֲדָשִׁים, הֲרֵי הֵן כִּכְלֵי מַתָּכוֹת. וּכְשֶׁטּוֹבְלָן מְבָרֵךְ, ״בָּרוּךְ אַתָּה ה׳ אֱלֹקֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ עַל טְבִילַת כֵּלִים״. וּכְלֵי קוּנְיָא, וְהֵם כְּלֵי חֶרֶס הַמְצֻפִּים בַּאֲבָר, מַטְבִּילִין אוֹתָם בְּמִקְוֶה אוֹ בְּנָהָר בְּלֹא בְּרָכָה. וּכְלֵי מַתֶּכֶת יְשָׁנִים שֶׁלְּקָחָן מִן הַגּוֹי, מְדִיחָן בְּשִׁפְשׁוּף יָפֶה וּמַגְעִילָן וּמְדִיחָן, וְאַחַר כָּךְ מַטְבִּילָן בַּנָּהָר אוֹ בְּמִקְוֶה:

סו) אַל יִתֵּן הַגּוֹי הָעֲנָבִים בַּגַּת בִּזְמַן שֶׁהִתְחִיל לִמְשֹׁךְ בַּגַּת, בֵּין בְּרֹאשׁוֹ, בֵּין בְּסוֹפוֹ, בֵּין בְּאֶמְצָעוֹ:

סז) חֲמֵשֶׁת רְבָעִים קֶמַח וָעוֹד חַיָּבִין בְּחַלָּה. וַחֲמֵשֶׁת רְבָעִין הֵן אַרְבָּעִים וְשָׁלֹשׁ בֵּיצִים כְּמִנְיַן ׳חַלָּה׳, וְחֹמֶשׁ בֵּיצָה יוֹתֵר, מִלְּבַד שִׁעוּר הַחַלָּה. וְאִם אֵין הַדָּבָר יָדוּעַ לָאִשָּׁה אִם יֵשׁ בָּעִסָּה שִׁעוּר חַלָּה אִם לֹא, תַּפְרִישׁ חַלָּה וְלֹא תְּבָרֵךְ עָלֶיהָ. וְאִם יֵשׁ שָׁם כֹּהֵן קָטָן שֶׁלֹּא רָאָה קֶרִי מֵעוֹלָם, אוֹ כֹּהֵן גָּדוֹל שֶׁטָּבַל לְקִרְיוֹ נוֹתֵן הַחַלָּה לַכֹּהֵן וְאוֹכְלָהּ.

וְאִם אֵין שָׁם כֹּהֵן הָרָאוּי לְאָכְלָהּ, מַפְרִישָׁתָהּ וְנוֹתֶנֶת אוֹתָהּ בָּאוּר. וְיֵשׁ מְקוֹמוֹת שֶׁנּוֹהֲגִים לְהַפְרִישׁ חַלָּה אַחֶרֶת לִתֵּן אוֹתָהּ לַכֹּהֵן. וְאוֹתָהּ חַלָּה שֶׁנּוֹתֶנֶת, אוֹכֵל אוֹתָהּ כָּל כֹּהֵן שֶׁיִּרְצֶה, אֲפִלּוּ הוּא בַּעַל קֶרִי וְאֵינוֹ צָרִיךְ טְבִילָה:

סח) רָאוּי לִסְגֻלַּת הַנָּשִׁים הַנִּכְבָּדוֹת וְהַצְּנוּעוֹת לְהַעֲמִיד עֲלֵיהֶן מִצְוָה וּלְזַכּוֹת בְּנוֹת הָעִיר, לָכֵן יֵצֵא דְּבַר צֶדֶק מִלִּפְנֵיהֶן. וְיִבְחֲרוּ לָהֶן אִשָּׁה טוֹבָה וְנֶאֱמֶנֶת לִגְבּוֹת פְּרוּטוֹת לְמַלְבּוּשֵׁי עֲנִיִּים וּלְהַחֲיוֹת עַם רָב, לְהַשְׂבִּיעַ נֶפֶשׁ שׁוֹקֵקָה; וְתִתֵּן פְּרוּטָה בְּכָל שָׁבוּעַ וְשָׁבוּעַ כָּל אִשָּׁה הָעוֹשָׂה מְלָאכָה, וַאֲשֶׁר כֹּחַ בָּהּ לַעֲמֹד בַּתַּקָּנָה הַזֹּאת. וְלֹא תִּדֹּר נֶדֶר בָּזֶה, אֲבָל בְּבוֹא לְבֵיתָהּ הַגַּבָּאִית, נָתוֹן תִּתֵּן לָהּ בְּכָל עֵת אֲשֶׁר יִדְּבֶנָּה לִבָּהּ. וְתִטְרַח בַּיָּמִים וּבַלֵּילוֹת [יוֹתֵר] עַל אֲשֶׁר הָיְתָה טוֹרַחַת יוֹם יוֹם, כְּדֵי לְהַרְוִיחַ אוֹתָהּ הַפְּרוּטָה שֶׁנּוֹתֶנֶת צְדָקָה, שֶׁשְּׂכַר הַנּוֹתֵן צְדָקָה מַגִּיעַ כַּפּוֹ עָצוּם וָרָב. וְתִשְׂמַח הָאִשָּׁה בִּמְלַאכְתָּהּ, וְתִנְשֶׂה אֶת כָּל עֲמָלָהּ בַּעֲבוּר הַפְּרוּטָה הַהִיא אֲשֶׁר תָּרִים מִמֶּנָּה תְּרוּמַת הַצְּדָקָה, וְיִדְמֶה בְּעֵינֶיהָ בְּעֵת הַמְּלָאכָה כְּאִלּוּ יָדֶיהָ נוֹטְפוֹת מוֹר, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, וְיָדַי נָטְפוּ מוֹר:

יְכוֹלוֹת הַנָּשִׁים הַצְּנוּעוֹת לְמַלֵּט נַפְשָׁם וְנֶפֶשׁ בַּעֲלֵיהֶן [וְנֶפֶשׁ בְּנֵיהֶן], כַּאֲשֶׁר יָבוֹאוּ בַּעֲלֵיהֶן אִישׁ אִישׁ מִמְּלַאכְתּוֹ אֲשֶׁר הֵמָּה עוֹשִׂים, וְהֵם יְגֵעִים וִיעֵפִים וְאֵינָם זוֹכְרִים לָתֵת חֵלֶק מִיגִיעָתָם וּמִמַּחְשְׁבוֹת לִבָּם לַתּוֹרָה עַל הַנָּשִׁים לְהַזְכִּירָם לִפְתֹּחַ סֵפֶר אֶחָד מִכִּתְבֵי הַקֹּדֶשׁ וְלַעֲסֹק בְּדִבְרֵי תוֹרָה, וְאַל יִשְׁעוּ בְּדִבְרֵי בַטָּלָה, כְּדֵי שֶׁלֹּא יְהֵא עַל נַפְשָׁם עָוֹן גָּדוֹל וְאַשְׁמָה לִשְׁבּוֹת יוֹמָם וָלַיְלָה מִן הַתּוֹרָה, שֶׁעֹנֶשׁ בִּטּוּל תּוֹרָה גָּדוֹל מִכָּל עֲבֵרוֹת שֶׁבַּתּוֹרָה:

גַּם יַזְכִּירוּ לְאַנְשֵׁיהֶן לְהַבִּיט בְּ״אִגֶּרֶת הַתְּשׁוּבָה״ אֲשֶׁר חִבַּרְנוּ, וְיוֹדִיעוּ לָהֶם וְלִבְנֵיהֶם דִּבְרֵי הָאִגֶּרֶת הַזֹּאת, כִּי בָהֶם יִזְכּוּ לְחַיֵּי הָעוֹלָם הַבָּא:

סט) דֶּרֶךְ יְשָׁרָה שֶׁיָּבֹר לוֹ הָאָדָם לְיִרְאַת שָׁמַיִם לִקְנוֹת לוֹ חָבֵר אֶחָד אוֹ שְׁנַיִם אוֹ שְׁלֹשָׁה, לְדַבֵּר עִמָּהֶם תָּמִיד בְּדִבְרֵי יִרְאַת שָׁמַיִם; וְאִם יֶחֱטָא אֶחָד מִן הַחֲבֵרִים אוֹ יִפְשַׁע בְּמִצְוָה, יוֹכִיחַ חֲבֵרוֹ, וְיַזְכִּירוּ אֵלֶּה אֶת אֵלֶּה כָּל דְּבַר מִצְוָה. וְיַזְהִירוּ זֶה אֶת זֶה עַל הַתְּפִלִּין, וְשֶׁלֹּא לְדַבֵּר בְּעוֹד שֶׁשְּׁלִיחַ צִבּוּר סוֹדֵר אֶת הַתְּפִלָּה. וְכֵן יַזְכִּירוּ זֶה אֶת זֶה לִקְרֹא בְּכָל שָׁבוּעַ, בְּחֹל אוֹ בְּשַׁבָּת ״אִגֶּרֶת הַתְּשׁוּבָה״ הַזֹּאת, וְיִשְׁאֲלוּ אִישׁ לְרֵעֵהוּ, מַה הֵם הַדְּבָרִים שֶׁבָּאִגֶּרֶת כְּדֵי שֶׁנַּשִּׂיג לְקַיֵּם אוֹתָם? וְאִם יֵשׁ דָּבָר שֶׁאֵינוֹ מְקַיֵּם אוֹתוֹ, יַחֲזִיקוּ חֲבֵרָיו אֶת יָדָיו לְקַיֵּם כָּל דָּבָר מִדִּבְרֵי הָאִגֶּרֶת, וְכָל דְּבַר מִצְוָה שֶׁיַּחְפֹּץ אֶחָד מֵהֶם לַעֲשׂוֹת, יַעַזְרוּהוּ חֲבֵרָיו עַל הַדָּבָר. וְזֶה דְּבַר הַצְלָחָה לִתְשׁוּבָה וּמַעֲשִׂים טוֹבִים.

וְדָבָר אָהוּב וְחָבִיב לַשָּׁמַיִם, שֶׁנֶּאֱמַר, אָז נִדְבְּרוּ יִרְאֵי ה׳ אִישׁ אֶל רֵעֵהוּ וַיַּקְשֵׁב ה׳ וַיִּשְׁמָע, וַיִּכָּתֵב סֵפֶר זִכָּרוֹן לְפָנָיו לְיִרְאֵי ה׳ וּלְחֹשְׁבֵי שְׁמוֹ. וְכֵן יַזְכִּירוּ הַחֲבֵרִים אִישׁ אֶת אָחִיו שֶׁלֹּא לְהִשָּׁבַע לְבַטָּלָה, בֵּין בְּשֵׁם בֵּין בְּכִנּוּי, בֵּין שֶׁיַּזְכִּיר הַכִּנּוּי בִּלְשׁוֹן הַקֹּדֶשׁ אוֹ בְּלָשׁוֹן אַחֶרֶת, וְכֵן שֶׁלֹּא יְקַלֵּל אֶת חֲבֵרוֹ אוֹ אֶת עַצְמוֹ בְּשֵׁם אוֹ בְּכִנּוּי. וְטוֹב וְיָפֶה לִקְנֹס כָּל אֶחָד עַצְמוֹ בְּסַךְ יָדוּעַ, א מְעַט וְאִם הַרְבֵּה, עַל אֵלֶּה:

בְּנֵי כָּל מִדְרָשׁ וּמִדְרָשׁ בְּבֵית הַכְּנֶסֶת, יַזְהִירוּ אֶת כָּל אֶחָד וְאֶחָד מִבְּנֵי הַמִּדְרָשׁ, שֶׁלֹּא לְדַבֵּר עַד תֹּם שְׁלִיחַ צִבּוּר אֶת הַתְּפִלָּה:

הַתַּלְמִידִים יִלְמַד כָּל אֶחָד מֵהֶם אִגֶּרֶת הַתְּשׁוּבָה בַּחֲבוּרָה [בְּבֵיתוֹ] בְּשַׁבָּת קֹדֶם הַמִּנְחָה אוֹ בְּבֵית הַכְּנֶסֶת, וְיִלָּווּ אֵלָיו אֲחֻזַּת מֵרֵעֵהוּ, וּשְׂכָרוֹ הַרְבֵּה מְאֹד אֶחָד הַקּוֹרֵא אֶת כֻּלָּהּ וְאֶחָד הַקּוֹרֵא אֶת מִקְצָתָהּ לְעִתִּים מְזֻמָּנִים, וּבִלְבַד שֶׁיְּכַוֵּן אֶת לִבּוֹ לְקַיֵּם אֶת מַה שֶּׁיִּקְרָא וּלְמַלֵּא בְּיָדָיו מַה שֶּׁמְּבַטֵּא בִּשְׂפָתָיו:

ע) לֹא יָמוּשׁ מִתּוֹךְ לֵב הָאָדָם הַבִּטָּחוֹן בַּשֵּׁם יִתְעַלֶּה וְהַתּוֹחֶלֶת אֵלָיו, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר, בִּטְחוּ בוֹ בְכָל עֵת וְגוֹ׳, וְנֶאֱמַר, נַפְשִׁי לַה׳ מִשֹּׁמְרִים לַבֹּקֶר. וּלְפִי רֹב הַיִּרְאָה יֶחֱזַק הַבִּטָּחוֹן, שֶׁנֶּאֱמַר, יִרְאֵי ה׳ בִּטְחוּ בַה׳:

הָעוֹלָם כֻּלּוֹ נִבְרָא לִכְבוֹד הַשֵּׁם יִתְעַלֶּה, שֶׁנֶּאֱמַר, כֹּל הַנִּקְרָא בִשְׁמִי וְלִכְבוֹדִי בְּרָאתִיו. הָרוֹצֶה לְכַבֵּד אֶת הַשֵּׁם יִתְעַלֶּה, יְכַבֵּד אֶת אָבִיו וְאֶת אִמּוֹ. אָמְרוּ חֲכָמִים זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, בִּזְמַן שֶׁמְּכַבֵּד אֶת אָבִיו וְאֶת אִמּוֹ, אוֹמֵר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, מַעֲלֶה אֲנִי עֲלֵיהֶם כְּאִלּוּ דַּרְתִּי בֵּינֵיהֶם וְכִבְּדוּנִי. וְעִקַּר כִּבּוּד אָב וָאֵם לַעֲשׂוֹת לָהֶם נַחַת רוּחַ בֵּין בִּדְבָרִים בֵּין בְּמַעֲשֶׂה. וְהַמְצַעֲרָם בִּדְבָרִים גָּדוֹל עֲוֹנוֹ מִנְּשׂוֹא, שֶׁכָּךְ אָמְרוּ חֲכָמִים זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, יֵשׁ מַאֲכִיל אֶת אָבִיו פַּסְיוֹנִי, וְטוֹרְדוֹ מִן הָעוֹלָם. וְהַמְכַבֵּד אָב וָאֵם נוֹחֵל הָעוֹלָם הַזֶּה וְהָעוֹלָם הַבָּא, שֶׁנֶּאֱמַר, לְמַעַן יַאֲרִיכֻן יָמֶיךָ וּלְמַעַן יִיטַב לָךְ וְהַאֲרַכְתָּ יָמִים:

ארחות צדיקים

●

תוכן עניינים אורחות צדיקים

הקדמה 171
שער א' - שער הגאווה.........178
שער ב' - שער הענוה...........186
שער ג' - שער הבושת..........193
שער ד' - שער העזות...........198
שער ה' - שער האהבה.........199
שער ו' - שער השנאה..........208
שער ז' - שער הרחמים.........210
שער ח' - שער האכזריות.....212
שער ט' - שער הדאגה..........217
שער י' - שער השמחה.........220
שער הבטחון.........................227
שער יא' - שער החרטה........235
שער יב' - שער הכעס...........237
שער יג' - שער הרצון...........241
שער יד' - שער הקנאה.........245
שער טו' - שער הזריזות.......250
שער טז' - שער העצלות......253
שער יז' - שער הנדיבות.......256
שער יח' - שער הצייקנות.....260
שער יט' - שער הזכירה........261
שער כ' - שער השכחה.........270
שער כא' - שער השתיקה.....271
שער כב' - שער הליצנות......276
שער כג' - שער שקר............278
שער כד' - שער החניפות......282
שער כה' - שער לשון הרע....289
שער כו' - שער האמת..........297
שער כז' - שער התשובה......301
שער כח' - שער התורה........332
שער כט' - יראת שמים........341

אָרְחוֹת צַדִּיקִים

הַקְדָּמָה

"סוֹף דָּבָר הַכֹּל נִשְׁמָע, אֶת הָאֱלֹהִים יְרָא וְאֶת מִצְוֹתָיו שְׁמוֹר, כִּי זֶה כָּל הָאָדָם" (קהלת יב יג). זֶה הַפָּסוּק אֲמָרוֹ שְׁלֹמֹה הַמֶּלֶךְ, וְהוּא הָיָה חָכָם מִכָּל הָאָדָם, וְהָיָה מֶלֶךְ עַל הַתַּחְתּוֹנִים וְעַל הָעֶלְיוֹנִים (מגלה יא ב). וְאַחַר שֶׁרָאָה כָּל הַמַּעֲשִׂים, וְנִסָּה כָּל הַדְּבָרִים, וְהוֹדִיעַ לָעוֹלָם כַּמָּה חָכְמוֹת, חָתַם כָּל דְּבָרָיו וְאָמַר: סוֹף שֶׁל כָּל דָּבָר הוּא יִרְאַת הַשֵּׁם. וְכֵן הִתְחִיל בְּמִשְׁלֵי (א, ז): "יִרְאַת ה' רֵאשִׁית דָּעַת"; וְסִיֵּם (שם לא, ל): "אִשָּׁה יִרְאַת ה' הִיא תִתְהַלָּל". וְאִלּוּ אָדָם אַחֵר הָיָה מַזְהִיר אוֹתָנוּ עַל יִרְאַת שָׁמַיִם – לֹא הָיוּ דְּבָרָיו מְקֻבָּלִים עַל הָעוֹלָם, כִּי הָעוֹלָם הָיוּ אוֹמְרִים: עֲבוּר שֶׁאֵין לוֹ עִנְיָן אַחֵר, וְהוּא פָּנוּי – לְכָךְ מַזְהִיר עַל יִרְאַת הַשֵּׁם. אֶלָּא שְׁלֹמֹה הַמֶּלֶךְ שֶׁהָיָה עָשִׁיר מִכָּל הָאָדָם, דִּכְתִיב (מלכים א, י כז): "וַיִּתֵּן הַמֶּלֶךְ אֶת הַכֶּסֶף בִּירוּשָׁלַםִ כָּאֲבָנִים", וְהָיָה חָכָם מִכֹּל וּמֶלֶךְ, כְּדִכְתִיב (מלכים א, ה יא): "וַיֶּחְכַּם מִכָּל הָאָדָם" – לוֹ נָאֶה לוֹמַר "הֲבֵל הֲבָלִים הַכֹּל הָבֶל" (קהלת א ב), וְאֵין לַעֲסֹק אֶלָּא בְּיִרְאַת שָׁמַיִם. וְכֵן מֹשֶׁה רַבֵּנוּ עָלָיו הַשָּׁלוֹם, אֲב כָּל הַחֲכָמִים וְהַנְּבִיאִים, כָּתַב בַּתּוֹרָה (דברים י יב): "וְעַתָּה יִשְׂרָאֵל מָה ה' אֱלֹהֶיךָ שֹׁאֵל מֵעִמָּךְ כִּי אִם לְיִרְאָה אֶת ה' אֱלֹהֶיךָ". וְכֵן דָּוִד הַמֶּלֶךְ עָלָיו הַשָּׁלוֹם אָמַר (תהלים קיא י): "רֵאשִׁית חָכְמָה יִרְאַת ה'".

וּמִפְּנֵי שֶׁאָנוּ רוֹאִים אֶת הָאָדָם שֶׁהוּא מִבְחַר הַבְּרוּאִים אֲשֶׁר בָּרָא הָאֵל בָּעוֹלָם הַתַּחְתּוֹן, כִּי הוּא מְתֻקָּן בְּצֶלֶם אֱלֹהִים וּבְצוּרָתוֹ, וְנָאֶה בִּמְלַאכְתּוֹ מִכָּל הַבְּרוּאִים, וְיֵשׁ בּוֹ הַנְּשָׁמָה הַמִּתְבּוֹנֶנֶת סוֹד הָעֶלְיוֹנִים וְהַתַּחְתּוֹנִים – מִכָּל זֶה יָדַעְנוּ שֶׁהוּא עִנְיַן כָּל הַכַּוָּנוֹת מִזֶּה הָעוֹלָם; וְכָל מַה שֶּׁנִּבְרָא בָּעוֹלָם הַזֶּה – הַכֹּל לְצָרְכּוֹ. וְעַל זֶה נִתְּנָה לָאָדָם תּוֹרַת אֱמֶת, לְהוֹרוֹתוֹ הַדֶּרֶךְ הַיְשָׁרָה. כִּי הָאָדָם הוּא חָבִיב מְאֹד לִפְנֵי הַשֵּׁם, כִּי אָנוּ רוֹאִים שֶׁהַמַּלְאָכִים מִשְׁתַּמְּשִׁים בְּצָרְכֵי הָאָדָם הַצַּדִּיק, כְּמוֹ שֶׁיָּדַעְנוּ מֵאַבְרָהָם אָבִינוּ, וְכֵן יִצְחָק; וְיַעֲקֹב אָמַר (בראשית מח טז): "הַמַּלְאָךְ הַגֹּאֵל אֹתִי מִכָּל רָע יְבָרֵךְ אֶת הַנְּעָרִים", וּכְתִיב (הושע יב ה): "וַיָּשַׂר אֶל מַלְאָךְ וַיֻּכָל". וְדָנִיֵּאל אָמַר (ו כג): "אֱלָהִי שְׁלַח מַלְאֲכֵהּ וּסְגַר פֻּם אַרְיָוָתָא וְלָא חַבְּלוּנִי". וְעוֹד מָצִינוּ שֶׁבָּא מַלְאָךְ לְעֶזְרַת הַצַּדִּיקִים, דִּכְתִיב (מלכים ב יט לה): "וַיְהִי בַּלַּיְלָה הַהוּא וַיֵּצֵא מַלְאַךְ יְיָ, וַיַּךְ בְּמַחֲנֵה אַשּׁוּר", וְרַבִּים כָּאֵלֶּה. וּכְבָר יָדַעְנוּ כִּי יֵשׁ אָדָם שֶׁיֵּשׁ לוֹ יִתְרוֹן הַרְבֵּה עַל שְׁאָר בְּנֵי אָדָם, עַד שֶׁאָדָם

אֶחָד שָׁוֶה מִנְיָן רַב מִבְּנֵי אָדָם אֲחֵרִים, אַף עַל פִּי שֶׁהֵם בִּדְמוּת אַחַת וִיסוֹד אֶחָד לָהֶם. אֶלָּא שֶׁנַּפְשׁוֹ שֶׁל זֶה עָלְתָה אֶל הַמַּעֲלוֹת הָעֶלְיוֹנוֹת יוֹתֵר מִנַּפְשׁוֹ שֶׁל זֶה, כִּי זֶה הִמְשִׁיל חָכְמָתוֹ עַל תַּאֲוָתוֹ; וְזֶה הַגָּרוּעַ הִמְשִׁיל תַּאֲוָתוֹ עַל חָכְמָתוֹ, וְהוֹלֵךְ כָּל יָמָיו בְּמַחֲשַׁכִּים, וּמְמַשֵּׁשׁ כְּעִוֵּר בָּאֲפֵלָה.

חֲמִשָּׁה כּוֹחוֹת יֵשׁ בָּאָדָם: הָאֶחָד הוּא כֹּחַ הַשְּׁמִיעָה, הַשֵּׁנִי הוּא כֹּחַ הָרְאוּת, הַשְּׁלִישִׁי הוּא כֹּחַ הָרֵיחַ, הָרְבִיעִי הוּא כֹּחַ הַטַּעַם, הַחֲמִישִׁי הוּא כֹּחַ הַמִּשּׁוּשׁ, שֶׁאָדָם מַרְגִּישׁ כְּשֶׁהוּא מְמַשֵּׁשׁ בְּדָבָר.

חֲמִשָּׁה כּוֹחוֹת הַלָּלוּ כֻּלָּם מַעֲשֵׂה הָאָדָם, וְאֵין פְּעֻלָּה נַעֲשֵׂית בְּלֹא אֶחָד מֵחֲמֵשֶׁת הַכּוֹחוֹת. וְהַלֵּב פּוֹעֵל עַל יְדֵיהֶם, כִּי חֲמִישָּׁה כּוֹחוֹת הָאֵלּוּ מְבִיאִים לַלֵּב כָּל עִנְיָן, וְכָל מַעֲשֶׂה וּמַחֲשָׁבָה נִמְשֶׁכֶת אַחֲרֵיהֶם. הַלֵּב יֵשׁ בּוֹ דֵּעוֹת רַבּוֹת, כְּגוֹן הַגַּאֲוָה וְהָעֲנָוָה, הַזִּכָּרוֹן וְהַשִּׁכְחָה, הַיָּגוֹן וְהַשִּׂמְחָה, הַבֹּשֶׁת וְהָעַזּוּת, וְכָאֵלּוּ יֵשׁ עוֹד רַבּוֹת. וְכָל אֵלּוּ הַדֵּעוֹת מִתְחַזְּקוֹת מִן חֲמֵשֶׁת הַכּוֹחוֹת, כִּי הַסּוּמָא לֹא יוּכַל לְהִתְגָּאוֹת כְּאִלּוּ הָיָה רוֹאֶה.

לָכֵן כָּל אָדָם הַנִּלְבָּב יִשְׁתַּדֵּל בְּכָל כֹּחוֹ לְהַגִּיעַ לְתַכְלִית הַטּוֹבָה. שֶׁאִם הִגִּיעַ אָדָם לְמַעְלָה טוֹבָה, לְעוֹלָם יַחְמֹד לַעֲלוֹת אֶל מַעֲלָה שֶׁהִיא לְמַעְלָה מִמֶּנָּה, עַד שֶׁיַּגִּיעַ לְתַכְלִית הַטּוֹבָה, בָּזֶה יַגִּיעַ לְעוֹלָם הַגְּמוּל שֶׁהוּא עוֹלָם הַבָּא. וּכְבָר נִתְאַוָּה דָּוִד לְהַגִּיעַ לְטוּב הָעוֹלָם הַבָּא בְּאָמְרוֹ (תהלים לא כ): "מָה רַב טוּבְךָ אֲשֶׁר צָפַנְתָּ לִּירֵאֶיךָ". וְאוֹמֵר (שם לו ט): "יִרְוְיֻן מִדֶּשֶׁן בֵּיתֶךָ וְנַחַל עֲדָנֶיךָ תַשְׁקֵם". וְהַמַּעֲלָה הַזֹּאת לֹא תַּגִּיעַ אֶלָּא אֶל הָרָאוּי לָהּ, כְּמוֹ שֶׁאָמַר (תהלים טו, א-ב): "מִי יָגוּר בְּאָהֳלֶךָ מִי יִשְׁכֹּן בְּהַר קָדְשֶׁךָ, הוֹלֵךְ תָּמִים וּפֹעֵל צֶדֶק", וּשְׁאָר הָעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר שָׁם.

וְכֵיוָן שֶׁהִזְכַּרְנוּ יִתְרוֹן מַעֲלוֹת הָאָדָם, רָאוּי לָנוּ לְבָאֵר חֲשִׁיבוּתוֹ וּגְנוּתוֹ, טוּבוֹ וְרָעָתוֹ, עַד שֶׁיִּהְיֶה לִפְנֵי הַמַּשְׂכִּיל דֶּרֶךְ הַיָּשָׁר וְיַגִּיעַ לַחֲצַר הַמֶּלֶךְ. כִּי יִבְחַר נַפְשׁוֹ בְּכָל כֹּחוֹ בַּמִּדּוֹת הַטּוֹבוֹת, כֵּיוָן שֶׁיֵּשׁ לוֹ בְּרֵירָה – יִזְרֹק הַפְּסֹלֶת וְיִקַּח הַסֹּלֶת.

כֵּיצַד? יֵשׁ אָדָם שֶׁהוּא בַּעַל חֵמָה – כּוֹעֵס תָּמִיד, וְיֵשׁ אָדָם שֶׁדַּעְתּוֹ מְיֻשֶּׁבֶת עָלָיו וְאֵינוֹ כּוֹעֵס כְּלָל, כִּי אִם מְעַט לְכַמָּה שָׁנִים. וְיֵשׁ אָדָם שֶׁהוּא גְּבַהּ לֵב בְּיוֹתֵר, וְיֵשׁ שֶׁהוּא שְׁפַל רוּחַ מְאֹד. וְיֵשׁ שֶׁהוּא בַּעַל תַּאֲוָה, וְלֹא תִּשְׂבַּע נַפְשׁוֹ מֵהֲלֹךְ בְּתַאֲוָתוֹ, וְיֵשׁ שֶׁהוּא טְהוֹר גּוּף בְּיוֹתֵר וְלֹא יִתְאַוֶּה אֲפִלּוּ לִדְבָרִים מוּעָטִים שֶׁהַגּוּף צָרִיךְ. וְיֵשׁ בַּעַל נֶפֶשׁ רְחָבָה, לֹא תִּשְׂבַּע נַפְשׁוֹ מִכָּל מָמוֹן שֶׁבָּעוֹלָם, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (קהלת ה ט): "אֹהֵב כֶּסֶף לֹא יִשְׂבַּע כֶּסֶף". וְיֵשׁ קְצַר רוּחַ שֶׁדַּי לוֹ אֲפִילוּ בְּדָבָר מוּעָט, וְלֹא יִרְדֹּף לְהַשִּׂיג כָּל צְרָכָיו.

וְיֵשׁ שֶׁהוּא מְסַגֵּף עַצְמוֹ בְּרָעָב וְקֹבֵץ עַל יָד, וְאֵינוֹ אוֹכֵל פְּרוּטָה מִשֶּׁלּוֹ אֶלָּא בְּצַעַר גָּדוֹל, וְיֵשׁ שֶׁהוּא מְאַבֵּד מָמוֹנוֹ בְּיָדַיִם לְדַעְתּוֹ. וְעַל דְּרָכִים הָאֵלּוּ וּשְׁאָר הַדֵּעוֹת, כְּגוֹן מְהוֹלֵל וְאוֹנֵן, צַר עַיִן וְנָדִיב, אַכְזָר וְרַחְמָן, רַךְ לְבַב וְאַמִּיץ לֵב, וְכָל כַּיּוֹצֵא בָּהֶן.

וְכָל הַדֵּעוֹת – יֵשׁ מֵהֶן שֶׁהָיוּ לָאָדָם מִתְּחִלַּת בְּרִיאָתוֹ לְפִי טֶבַע גּוּפוֹ, וְיֵשׁ מֵהֶן דֵּעוֹת שֶׁטִּבְעוֹ שֶׁל אָדָם זֶה מְכֻוָּן וְעָתִיד לְקַבֵּל אוֹתָם מְהֵרָה יוֹתֵר מִשְּׁאָר דֵּעוֹת. וְיֵשׁ שֶׁאֵינָם לָאָדָם בִּתְחִלַּת בְּרִיאָתוֹ אֶלָּא לָמַד אוֹתָם מֵאֲחֵרִים, אוֹ שֶׁפּוֹנֶה לִבּוֹ מֵעַצְמוֹ לְפִי מַחֲשָׁבָה שֶׁעָלְתָה בְּלִבּוֹ, אוֹ שֶׁשָּׁמַע שֶׁזֹּאת הַדֵּעָה טוֹבָה לוֹ וּבָהּ רָאוּי לֵילֵךְ, וְהִנְהִיג עַצְמוֹ בָּהּ עַד שֶׁנִּקְבְּעָה בְּלִבּוֹ.

יֵשׁ מִדָּה שֶׁצָּרִיךְ לְהִשְׁתַּמֵּשׁ בָּהּ בְּרֹב הַמְּקוֹמוֹת, וְיֵשׁ מִדָּה שֶׁצָּרִיךְ לְהִשְׁתַּמֵּשׁ בָּהּ מְעַט. וְזֶה דּוֹמֶה לְעוֹשֶׂה תַּבְשִׁיל, וְצָרִיךְ יָרָק וּבָשָׂר וּמַיִם וּמֶלַח וּפִלְפְּלִין, וְכָל אֵלּוּ הַמִּינִים צָרִיךְ לִקַּח מִכָּל אֶחָד כַּשִּׁעוּר: מִזֶּה מְעַט וּמִזֶּה הַרְבֵּה. אִם יְמַעֵט הַבָּשָׂר – יִהְיֶה רָזֶה, אִם יַרְבֶּה מֶלַח – לֹא יִהְיֶה נֶאֱכָל מֵחֲמַת מִלְחוֹ. וְכֵן כֻּלָּם: אִם יְמַעֵט בְּמַה שֶּׁצָּרִיךְ הַרְבֵּה, וְיַרְבֶּה בְּמַה שֶּׁצָּרִיךְ מְעַט – יְהֵא הַמַּאֲכָל מְקֻלְקָל. אֲבָל הַבָּקִי, אֲשֶׁר יִקַּח מִכָּל אֶחָד מִשְׁקָל הָרָאוּי, אָז יְהֵא הַמַּאֲכָל עָרֵב וּמָתוֹק לְאוֹכְלָיו. וְכָעִנְיָן הַזֶּה בַּמִּדּוֹת: יֵשׁ מִדּוֹת שֶׁצָּרִיךְ לִקַּח מֵהֶן מְרֻבֶּה, כְּגוֹן הָעֲנָוָה וְהַבֹּשֶׁת וְדוֹמֵיהֶן, וְיֵשׁ מִדּוֹת שֶׁצָּרִיךְ לִקַּח מֵהֶן מְעַט, כְּגוֹן הַגַּאֲוָה וְהָעַזּוּת וְהָאַכְזָרִיּוּת. לָכֵן בִּהְיוֹת הָאָדָם שׁוֹקֵל בְּפֶלֶס הַמֹּאזְנַיִם לִקַּח מִכָּל מִדָּה שִׁעוּרָהּ, לֹא יִפְחֹת וְלֹא יוֹסִיף – בָּזֶה יַגִּיעַ לְתַכְלִית הַטּוֹבָה.

תֵּדַע וְתָבִין: מִי שֶׁטִּבְעוֹ נוֹטֶה לְמִדָּה רָעָה אוֹ שֶׁהֻרְגַּל בְּמִדָּה רָעָה, וְלֹא יִתֵּן אֶל לִבּוֹ לָשׁוּב מִמֶּנָּה, אַךְ תָּמִיד מִתְגַּבֵּר בָּהּ – זֶה מֵבִיא אוֹתוֹ שֶׁיִּמְאַס וְיִגְעַל בְּמִדּוֹת טוֹבוֹת. וּכְמוֹ שֶׁרֹב הַכְּאֵב וְהַצַּעַר וְהַיִּסּוּרִין הוּא חֳלִי הַגּוּף, כֵּן רֹב מִדּוֹת רָעוֹת הֵם חֳלִי הַנֶּפֶשׁ. וּכְמוֹ שֶׁבְּחָלְיֵי הַגּוּף טוֹעֲמִים הַמַּר מָתוֹק וְהַמָּתוֹק מַר, וְיֵשׁ מִן הַחוֹלִים שֶׁמִּתְאַוֶּה לְמַאֲכָל שֶׁאֵינוֹ טוֹב לוֹ וְשׂוֹנֵא מַאֲכָל הַטּוֹב, הַכֹּל לְפִי רֹב הַחֹלִי, כָּךְ יֵשׁ בְּנֵי אָדָם שֶׁנַּפְשׁוֹתֵיהֶם חוֹלוֹת, וְאוֹהֲבִים הָרָעוֹת וְשׂוֹנְאִים דֶּרֶךְ הַטּוֹבָה וּמִתְעַצְּלִים לָלֶכֶת בָּהּ, וְהִיא כְּבֵדָה עֲלֵיהֶן מְאֹד לְפִי חָלְיָם. וְכֵן יְשַׁעְיָהוּ אוֹמֵר בָּאֲנָשִׁים הַלָּלוּ (ה, כ): ״הוֹי הָאֹמְרִים לָרַע טוֹב וְלַטּוֹב רָע שָׂמִים חֹשֶׁךְ לְאוֹר וְאוֹר לְחֹשֶׁךְ שָׂמִים מַר לְמָתוֹק וּמָתוֹק לְמָר״. וַעֲלֵיהֶם נֶאֱמַר (משלי ב, יג): ״הַעֹזְבִים אָרְחוֹת יֹשֶׁר לָלֶכֶת בְּדַרְכֵי חֹשֶׁךְ״.

וְכֵיצַד וּמַה הוּא תַּקָּנַת חָלְיֵי הַנֶּפֶשׁ? יֵלְכוּ אֵצֶל הַחֲכָמִים, שֶׁהֵם רוֹפְאֵי הַנְּפָשׁוֹת, שֶׁמְּלַמְּדִין אוֹתָם עַד שֶׁיַּחֲזִירוּם לְדֶרֶךְ טוֹבָה. וְהַמַּכִּירִים בְּדֵעוֹת רָעוֹת שֶׁלָּהֶם וְאֵינָם

הוֹלְכִים אֵצֶל חָכָם לְרַפֵּא אוֹתָם, עֲלֵיהֶם אָמַר שְׁלֹמֹה (משלי א, ז): "חָכְמָה וּמוּסָר אֱוִילִים בָּזוּ".

יֵשׁ כַּמָּה בְּנֵי אָדָם אֲשֶׁר תַּאֲוָתָם לִתְפֹּשׂ דֶּרֶךְ הַטּוֹב, וְאֵינָם יוֹדְעִים מַה טּוֹב לָהֶם, וְחוֹשְׁבִים בְּכָל יוֹם לְהַשִּׂיג מַעֲלָה הָעֶלְיוֹנָה, וְאֵינָם מַשִּׂיגִים כָּל יְמֵיהֶם. וְזֶה הָעִנְיָן מֵחֲמַת שְׁנֵי דְּבָרִים הוּא:

הָאֶחָד שֶׁאֵינוֹ מַכִּיר חֶסְרוֹנוֹ, וְאֵינוֹ מַבְחִין בִּדְרָכָיו הַמְגֻנִּים. וְהוּא דּוֹמֶה לִרְאוּבֵן הַמְחַפֵּשׂ לְשִׁמְעוֹן וְאֵינוֹ מַכִּירוֹ - אֲפִילּוּ יְחַפֵּשׂ אוֹתוֹ כָּל הַיּוֹם לֹא יִמְצָאֵהוּ, כִּי כַּמָּה פְּעָמִים יָבוֹא אֶצְלוֹ וְלֹא יַכִּירֵהוּ. כֵּן הָאָדָם הַזֶּה, אַף עַל פִּי שֶׁהוּא חוֹשֵׁב תָּמִיד מַה יַּעֲשֶׂה, וּמְחַפֵּשׂ מַעֲשֶׂה הַטּוֹב - לֹא יַשִּׂיגוֹ, כֵּיוָן שֶׁאֵינוֹ מַכִּיר חֶסְרוֹנוֹ.

וְיֵשׁ אָדָם שֶׁהוּא יוֹדֵעַ מִדּוֹת הָרָעוֹת שֶׁיֵּשׁ בּוֹ, וְחוֹשֵׁב לָצֵאת מֵהֶם וְלֶאֱחֹז בְּמִדּוֹת טוֹבוֹת, וְגַם הוּא לֹא יַשִּׂיג כָּל יָמָיו דֶּרֶךְ הַיָּשָׁר, מֵחֲמַת שֶׁמִּתְעַצֵּל לְחַפֵּשׂ הַמִּדּוֹת הַטּוֹבוֹת כָּרָאוּי. וְהוּא דּוֹמֶה לִרְאוּבֵן שֶׁמְּחַפֵּשׂ שִׁמְעוֹן וּמַכִּירוֹ, וְאַף עַל פִּי כֵן אֵינוֹ מוֹצְאוֹ מֵחֲמַת שֶׁאֵינוֹ מְחַפֵּשׂ אוֹתוֹ כָּרָאוּי.

וְעַל זֶה נֶאֱמַר: (משלי י כ) "כֶּסֶף נִבְחָר לְשׁוֹן צַדִּיק". מִי שֶׁנּוֹשֶׁה בַּחֲבֵרוֹ וּבָא לְשַׁלֵּם לוֹ כֶּסֶף בְּמִשְׁקָל, אִם אֵינוֹ מַכִּיר בַּאֲמִתַּת הַמִּשְׁקָל וְצֶדֶק הַמֹּאזְנַיִם, אוֹ מַכִּיר הַכֹּל אַךְ שֶׁאֵינוֹ בָּקִי בִּבְחִינַת הַכֶּסֶף - זֶה הָאִישׁ קָרוֹב לִהְיוֹת נִזָּק בְּעִנְיַן הַמִּשְׁקָל וְהַכֶּסֶף. כִּי לִפְעָמִים יְמָאֵן בְּכֶסֶף וְיִקַּח הַסִּיגִים, גַּם יִקַּח פָּחוֹת מִמִּשְׁקָל הָרָאוּי לוֹ, כִּי שֶׁמָּא יִקַּח מִשְׁקָל הַקַּל אוֹ יָשִׂים הַכֶּסֶף בַּכַּף הַכָּבֵד שֶׁבַּמֹּאזְנַיִם - מִכָּל אֵלּוּ יָבֹא לִידֵי טָעוּת. אוֹ אֲפִלּוּ אִם הוּא בָּקִי בְּכֶסֶף וּבְמִשְׁקָל, אִם אֵינוֹ מִסְתַּכֵּל בּוֹ כָּרָאוּי אֶפְשָׁר שֶׁיִּתְעָרֵב בְּכַסְפּוֹ סִיגִים. אֲבָל אִם הוּא בָּקִי בַּכֹּל, בַּמִּשְׁקָל וּבַכֶּסֶף, וּמִסְתַּכֵּל בּוֹ כָּרָאוּי - אָז הוּא מְשַׁלֵּם כָּרָאוּי כֶּסֶף נָקִי וְשָׁלֵם בְּמִשְׁקָל. לָכֵן דִּמָּה "לְשׁוֹן צַדִּיק" לְ"כֶסֶף נִבְחָר", כִּי הַצַּדִּיק צָרִיךְ לְהַכִּיר הַטּוֹב וְהָרַע וְכָל הַמִּדּוֹת, וְצָרִיךְ לְהִסְתַּכֵּל וּלְהִתְבּוֹנֵן בָּהֶן כָּרָאוּי, וְלִהְיוֹת טוֹרֵחַ בְּגוּפוֹ וּבְחָכְמָתוֹ לַעֲזֹב הַטִּפְּשׁוּת וְלֶאֱחֹז בַּתְּבוּנָה, וּלְהָסִיר תַּעֲרוֹבוֹת הַסִּיגִים מִמֶּנּוּ, וְאָז תִּהְיֶה נִשְׁמָתוֹ צְרוּפָה וּמְזֻקֶּקֶת לֵאלֹהִים, כִּדְכְתִיב (משלי כה ד): "הָגוֹ סִיגִים מִכָּסֶף וַיֵּצֵא לַצֹּרֵף כֶּלִי"; פֵּרוּשׁ: כְּשֶׁיָּסִירוּ הַסִּיגִים, אָז יִהְיֶה הַכְּלִי צָרוּף.

וְיֵשׁ אָדָם הַמְשַׁנֶּה בְּמִנְהָגָיו וְאֵינוֹ קָבוּעַ: זְמַן אֶחָד אוֹחֵז בְּמִנְהָג זֶה, וּזְמַן אֶחָד מִסְתַּלֵּק מֵאוֹתוֹ מִנְהָג וְאוֹחֵז מִנְהָג אַחֵר, וְכָכָה יַעֲשֶׂה לְעוֹלָם. וְהוּא דּוֹמֶה לְאָדָם שֶׁחָפֵץ לָלֶכֶת אֶל עִיר, וְאֵינוֹ יוֹדֵעַ דַּרְכּוֹ, וְלֹא יַכִּיר הַשְּׁבִילִים הַמּוֹלִיכִים אוֹתוֹ אֵלֶיהָ. לָכֵן הוּא מִשְׁתּוֹמֵם: פַּעַם אַחַת יֵלֵךְ דֶּרֶךְ אַחַת, וְיַחֲזֹר וְיִתְעֶה בְּדֶרֶךְ אַחֶרֶת, וְכֵן

בַּשְּׁלִישִׁית וְכֵן בָּרְבִיעִית. וְעַל כַּיּוֹצֵא בּוֹ אָמַר הֶחָכָם (קהלת י טו): ״עֲמַל הַכְּסִילִים תְּיַגְּעֶנּוּ אֲשֶׁר לֹא יָדַע לָלֶכֶת אֶל עִיר״.

לְכָךְ יֵשׁ לַחֲמֹל עַל אֲנָשִׁים הַטְּבוּעִים בְּהַבְלֵי הַשָּׁוְא, לְלַמְּדָם צֶדֶק הַמִּשְׁקָל וְיֹשֶׁר הַמֹּאזְנַיִם, וּלְהוֹדִיעָם בְּחִינַת הַכֶּסֶף, וּלְהוֹרוֹת לָהֶם דְּרָכִים הַיְשָׁרִים; לְמַעַן יִבְרֹר הָאָדָם בִּתְחִלַּת הַבְחָנָתוֹ מְסִלָּה אֲשֶׁר תְּבִיאֵהוּ לְמָקוֹם רַעֲנָן וְדָשֵׁן אֲשֶׁר שָׁם כָּל הַטּוֹבָה, וְהוּא יִרְאַת שָׁמַיִם, אֲשֶׁר הוּא סוֹף כָּל הַמַּעֲשִׂים. וְהוּא הַשְּׁאֵלָה אֲשֶׁר הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ שׁוֹאֵל מִכָּל אָדָם, כְּדִכְתִיב (דברים י יב): ״מָה ה׳ אֱלֹהֶיךָ שֹׁאֵל מֵעִמָּךְ כִּי אִם לְיִרְאָה״. וְאֵין שׁוּם מַעֲשֶׂה נֶחְשָׁב בִּלְתִּי הַיִּרְאָה הַטְּהוֹרָה.

לָכֵן יֵשׁ לְהוֹדִיעַ לַכֹּל, כִּי כָּל אִישׁ הָרוֹצֶה לְהָבִיא נַפְשׁוֹ לִידֵי מִדּוֹת הַטּוֹבוֹת – צָרִיךְ לְעָרֵב יִרְאַת שָׁמַיִם עִם כָּל מִדָּה וּמִדָּה. כִּי יִרְאַת הַשֵּׁם הִיא קֶשֶׁר הַמַּחֲזֶקֶת כָּל הַמִּדּוֹת, וְדוֹמֶה לְחוּט שֶׁהִכְנִיסוּהוּ לְתוֹךְ חוֹרֵי הַמַּרְגָּלִיּוֹת, וְקָשְׁרוּ קְשָׁרִים בְּתַחְתִּיתוֹ לְהַחֲזִיק כָּל הַמַּרְגָּלִיּוֹת; אֵין סָפֵק כִּי בְּהִנָּתֵק הַקֶּשֶׁר – יִפְּלוּ כָּל הַמַּרְגָּלִיּוֹת. כָּךְ הַיִּרְאָה הִיא הַמַּחֲזֶקֶת כָּל הַמִּדּוֹת, וְאִם תַּתִּיר קֶשֶׁר הַיִּרְאָה – יִבָּדְלוּ מִמְּךָ כָּל הַמִּדּוֹת טוֹבוֹת. וּכְשֶׁאֵין בְּיָדְךָ מִדּוֹת טוֹבוֹת – אֵין בְּיָדְךָ תּוֹרָה וּמִצְווֹת, כִּי כָּל הַתּוֹרָה תְּלוּיָה בְּתִקּוּן הַמִּדּוֹת. כִּי כָּל הַמִּדּוֹת טוֹבוֹת וְרָעוֹת – הֶחָכָם יָכוֹל לַעֲשׂוֹת הָרָעוֹת לְטוֹבוֹת, וְהַכְּסִיל יַעֲשֶׂה מִדּוֹת טוֹבוֹת לְרָעוֹת.

וּמִי שֶׁהוֹלֵךְ בַּחֹשֶׁךְ וְאֵינוֹ מִתְבּוֹנֵן בְּתִקּוּן הַמִּדּוֹת, אֶפְשָׁר שֶׁיְּהֵא בּוֹ מִדָּה הַמְאַבֶּדֶת כָּל זְכֻיּוֹתָיו. כְּגוֹן הַמִּתְגָּאֶה בְּמַעֲשָׂיו, וּמִתְפָּאֵר וּמְיַפֶּה עַצְמוֹ תָּמִיד בִּגְנוּת שֶׁל חֲבֵרוֹ וּמִתְכַּבֵּד בִּקְלוֹנוֹ. וְהָאִישׁ הַהוּא דּוֹמֶה לְמִי שֶׁמְּמַלֵּא חָבִית יַיִן מְשֻׁבָּח, וְיֵשׁ בְּתַחְתִּית הֶחָבִית נֶקֶב קָטָן – אֵין סָפֵק שֶׁיֵּאָבֵד כָּל הַיַּיִן הַמְשֻׁבָּח בַּנֶּקֶב הַקָּטָן אִם לֹא יִסְתֹּם אוֹתוֹ. כָּךְ הַמִּתְגָּאֶה הַזֶּה: אַף עַל פִּי שֶׁהוּא מָלֵא תוֹרָה, יְאַבֵּד הַכֹּל עַל יְדֵי הַמִּדָּה הָרָעָה הַזֹּאת וְאִם לֹא יָחוּשׁ לְתַקְּנָהּ.

וּמְעַטִּים הֵם בָּעוֹלָם הַמַּכִּירִים הָאֱמֶת. יֵשׁ שֶׁאֵין חֲכָמִים לְהַכִּיר, וּכְמוֹ שֶׁאֵין הַקָּטוּעַ שְׁתֵּי רַגְלָיו יָכוֹל לַעֲלוֹת בַּסֻּלָּם – כָּךְ לֹא יַעֲלֶה בְּמַדְרֵגַת הַחָכְמָה מִי שֶׁאֵין בּוֹ תְּבוּנָה. יֵשׁ שֶׁהוּא חָכָם, וְנִטְבָּע בְּתַאֲווֹת הָעוֹלָם מִנְּעָרָיו עַד שֶׁיָּשִׂים כָּל חָכְמָתוֹ לְהַשִּׂיג תַּאֲוָתוֹ וְלַעֲשׂוֹת רְצוֹן יִצְרוֹ הָרָע; כִּי הֻרְגַּל מִנְּעוּרָיו בְּמַעֲשִׂים הָרָעִים עַד שֶׁהֵם קְבוּעִים בְּנַפְשׁוֹ, וְקָשֶׁה לוֹ מְאֹד לְהִמָּלֵט מִפַּח יְקוּשׁ הָעֲווֹנוֹת. וְיֵשׁ שֶׁיֵּשׁ בּוֹ חָכְמָה לְהַכִּיר, וְגַם חָפֵץ לֵילֵךְ בִּדְרָכִים טוֹבִים, אַךְ לֹא הָיָה אֵצֶל הַחֲכָמִים לִשְׁמֹעַ מֵהֶם הַחָכְמָה וְהַדְּרָכִים הַיְשָׁרִים, וּמִתּוֹךְ כָּךְ הוֹלֵךְ בְּמַחֲשַׁכִּים. וְדוֹמֶה לְמִי שֶׁיֵּשׁ לוֹ מַטְמוֹן

בְּבֵיתוֹ, וְאֵינוֹ יוֹדֵעַ הַמַּטְמוֹן, וּמוֹכֵר הַבַּיִת לְאַחֵר.

הִתְבּוֹנֵן כִּי הָאָדָם בְּרֹב מִדּוֹתָיו – זוֹ מְשֻׁנָּה מִזּוֹ, וְכָל מִדָּה וּמִדָּה טוֹרֶפֶת דַּעַת הָאָדָם, זוֹ מוֹשַׁכְתּוֹ לְכָאן וְזוֹ מוֹשַׁכְתּוֹ לְכָאן, וְיֵצֶר הָרַע מְסַיְּעוֹ לְכָל מִדָּה – שֶׁיִּבְחַר הַפָּחוּת שֶׁבָּהּ. וְהוּא דוֹמֶה לְאָדָם שֶׁהוֹלֵךְ בַּמִּדְבָּר, וּפוֹגְעִים בּוֹ דֻּבִּים וַאֲרָיוֹת וּנְמֵרִים וּזְאֵבִים וְהַרְבֵּה מַשְׁחִיתִים. הָאִישׁ הַזֶּה צָרִיךְ לִפְקֹחַ עֵינָיו וּלְהִלָּחֵם עִם כָּל אֶחָד וְאֶחָד, וְאִם יַעֲלִים עֵינָיו רֶגַע אַחַת – יִטְרְפוּהוּ הַמַּזִּיקִים. כָּךְ הָאָדָם בְּמִדּוֹתָיו הָרָעוֹת, כְּגוֹן הַתַּאֲוָה, וְהַגַּאֲוָה, וְהַשִּׂנְאָה, וְהַכַּעַס, וְכַיּוֹצֵא בָּהֶן – מִתְגַּלְגְּלוֹת בְּלִבּוֹ תָּמִיד; וְאִם יִתְעַלֵּם וְלֹא יְתַקְּנֵם – יֵעָקֵר מִלִּבּוֹ אוֹר הָאֱמֶת וְיָמֵשׁ חֹשֶׁךְ. וְעַל זֶה נֶאֱמַר (תהלים טז ח): ״שִׁוִּיתִי ה׳ לְנֶגְדִּי תָמִיד״.

הָאָדָם בְּשָׁעָה שֶׁנּוֹלָד הוּא בְּגוּפוֹ וּבְחָכְמָתוֹ חַלָּשׁ מִשְּׁאָר כָּל הַבְּרִיּוֹת. כִּי כָּל הַבְּרִיּוֹת בְּיוֹם הִוָּלְדָם הֵם הוֹלְכִים וְאוֹכְלִים וּמְסַיְּעִים לְעַצְמָם, אֲבָל הָאָדָם צָרִיךְ טֹרַח גָּדוֹל בְּגוּפוֹ, וְגַם כֵּן צָרִיךְ יוֹתֵר תִּקּוּן לְנִשְׁמָתוֹ לְתַקֵּן הַחָכְמָה וּלְהָבִין דְּרָכִים טוֹבִים. כִּי הָאָדָם בִּתְחִלָּתוֹ בְּלֹא מְלַמֵּד נוֹהֵג כִּבְהֵמָה, אַךְ לִבּוֹ דוֹמֶה לְלוּחַ שֶׁהוּא מוּכָן לִכְתֹּב עָלָיו. אִם הַלּוּחַ הַזֶּה בְּיַד טִפֵּשׁ – יְשַׂרְטֵט עָלָיו שִׂרְטוּטֵי הֲבָלִים, עַד שֶׁיִּתְקַלְקֵל לֹא יִהְיֶה בּוֹ תּוֹעֶלֶת עוֹד. אֲבָל הֶחָכָם יִכְתֹּב עָלָיו סֵדֶר עִנְיָנָיו וּצְרָכָיו וְחוֹבוֹתָיו, וּמִתּוֹךְ הַלּוּחַ יְכַלְכֵּל וִיפַרְנֵס בָּנָיו, וְיַגִּיעַ לְתוֹעֶלֶת גְּדוֹלָה. כָּךְ לֵב הָאָדָם: הַכְּסִילִים יְצַיְּרוּ בּוֹ צִיּוּרֵי הֶבֶל וָשֶׁקֶר, וְיִכְתְּבוּ עָלָיו חֲקוּקֵי הֶבֶל וָאָוֶן, וְיִמְלְאוּ לִבָּם מַחְשְׁבוֹת הֶבֶל וָרִיק. וְהַמַּשְׂכִּילִים יִכְתְּבוּ עַל לִבָּם מִכְתַּב אֱלֹהִים, שֶׁהוּא יְסוֹד הַתּוֹרָה וְהַמִּצְוֹת וְחָכְמַת הַמִּדּוֹת, עַד אֲשֶׁר יַזְהִירוּ נַפְשׁוֹתָם כְּזֹהַר הָרָקִיעַ. וְלָזֶה הָיְתָה כַּוָּנַת שְׁלֹמֹה בְּאָמְרוֹ (משלי י ג): ״קָשְׁרֵם עַל אֶצְבְּעֹתֶיךָ כָּתְבֵם עַל לוּחַ לִבֶּךָ״.

עוֹד אָמַר שְׁלֹמֹה (משלי כ יא): ״גַּם בְּמַעֲלָלָיו יִתְנַכֶּר נָעַר אִם זַךְ וְאִם יָשָׁר פָּעֳלוֹ״. זֶה הַפָּסוּק נֶאֱמַר עַל הַבְחָנַת הַנְּעָרִים, כִּי מִנְּעוּרֵיהֶם נִכָּר מִדּוֹתֵיהֶם. כְּמוֹ שֶׁתִּרְאֶה מִקְצָת הַנְּעָרִים נִרְאֶה בָּהֶם מִדַּת בֹּשֶׁת, וּמִקְצָתָם הָעַזּוּת, וּמִקְצָתָם נוֹטִים אֶל הַתַּאֲוָה, וּמִקְצָתָם נוֹטִים אֶל מַעֲלוֹת טוֹבוֹת. וְדַע כִּי כָּל מִדּוֹת הָאָדָם אֲשֶׁר תִּרְאֶה בּוֹ בִּימֵי הַבַּחֲרוּת וְהַזִּקְנוּת – הֵם הָיוּ בִּימֵי הַיַּלְדוּת וְהַשַּׁחֲרוּת; אַךְ בַּזְּמַן הַהוּא לֹא יִהְיֶה בּוֹ כֹּחַ לְהַרְאוֹתָם וְלַהֲבִיאָם לִידֵי הַמַּעֲשֶׂה. וְהַנְּעָרִים אֲשֶׁר גָּדְלָה עֲלֵיהֶם נַבְלוּת, אֶפְשָׁר שֶׁיּוּכַל הָאָדָם לְהַעְתִּיקָם אֶל הַדֶּרֶךְ הַטּוֹבָה, כִּי נֹחַ לְקַבֵּל לָהֶם, אֵין בָּהֶם כֹּחַ וְחָכְמָה לָצֵאת וְלִבְרֹחַ מִתַּחַת יַד הַמְיַסֵּר, וְהֵם צְרִיכִים לִסְבֹּל. אֲבָל בִּימֵי הַזִּקְנָה אֵינָם נֶעְתָּקִים בְּקַל מִמַּה שֶּׁהָיוּ בָּהֶם בִּימֵי הַבַּחֲרוּת. וְהֵם דּוֹמִין לְטַס כֶּסֶף שֶׁהָיָה טָמוּן בַּקַּרְקַע,

וְהֶעֱלָה חֲלוּדָה עָבָה בְּאֹרֶךְ הַטְמָנָתוֹ - צָרִיךְ אוֹתוֹ הַכֶּסֶף מְרִיקָה אַחַר מְרִיקָה עַד שֶׁיָּשׁוּב הַכֶּסֶף לְמַרְאֵהוּ הַנָּאֶה. כָּךְ הָאָדָם אֲשֶׁר הָלַךְ לְפִי דַּרְכּוֹ וּמִנְהָגוֹ, וְנִשְׁקַע בְּעִמְקֵי הַמִּדּוֹת הַגְּרוּעוֹת - צָרִיךְ לְלַטֵּשׁ שִׂכְלוֹ לְהַבְדִּיל בֵּין הַטָּמֵא וּבֵין הַטָּהֹר, וּלְהַרְגִּיל בָּעֲבוֹדָה, עַד שֶׁיִּהְיוּ הַמִּדּוֹת טְבוּעוֹת וּקְשׁוּרוֹת בְּלִבּוֹ.

זֶה הַסֵּפֶר נִקְרָא "סֵפֶר הַמִּדּוֹת", וְהוּא נִכְתַּב וְנֶחְתַּם בְּטַבַּעַת הַחָכְמָה לְלַמֵּד לָאָדָם דַּעַת, לִהְיוֹת הַסֵּפֶר הַזֶּה בִּידֵי כָּל אִישׁ לִכְלִי אֻמָּנוּת, לְתַקֵּן מִתּוֹכוֹ מִדּוֹתָיו וּמַעֲשָׂיו. כִּי הָאֻמָּן אֲשֶׁר בְּיָדוֹ כְּלִי אֻמָּנוּתוֹ - יוּכַל לַעֲשׂוֹת מְלַאכְתּוֹ. אֲבָל כְּשֶׁאֵין בְּיָדוֹ כְּלִי אֻמָּנוּתוֹ - וְלֹא יְכָלוּ לַעֲשׂוֹת מְאוּמָה. לָכֵן שְׁמַע מוּסָר, וְקַח כְּלִי אֻמָּנוּתְךָ בְּיָדְךָ לְתַקֵּן מִדּוֹתֶיךָ. הֲלֹא תִּרְאֶה: מִי שֶׁיֵּשׁ לוֹ הַרְבֵּה מִינֵי מַטְבְּעוֹת, קְטַנּוֹת וּגְדוֹלוֹת, וְאֵינוֹ יוֹדֵעַ עֶרְכָּם וְשָׁוְיָם - לֹא יֵדַע מַה לִּקְנוֹת בְּכָל אַחַת; עַד שֶׁיֵּדַע עֵרֶךְ שֶׁל כָּל מַטְבֵּעַ. וְגַם צָרִיךְ לֵידַע אֵיזֶה מַטְבֵּעַ פָּסַל הַמֶּלֶךְ, וְגָזַר עָלֶיהָ שֶׁלֹּא לְהוֹצִיאָהּ. אַחַר שֶׁיִּשְׁקֹל כָּל מַטְבֵּעַ וּמַטְבֵּעַ וְיַעַרְכָהּ, אָז יֵדַע לִקַּח בְּכָל אַחַת צְרָכָיו בְּעֵרֶךְ שָׁוֶה; וּבְמַטְבֵּעַ שֶׁגָּזַר הַמֶּלֶךְ שֶׁלֹּא לְהוֹצִיאָהּ - יִזָּהֵר שֶׁלֹּא יוֹצִיאָהּ אֶלָּא בְּעִנְיָן שֶׁלֹּא יִקָּנֵס. נִמְצָא שֶׁזֶּה הָאִישׁ מַגִּיעַ בְּכָל מַטְבֵּעַ וּמַטְבֵּעַ לְטוֹבָה וּלְשִׂמְחָה. אֲבָל הַטִּפֵּשׁ אֲשֶׁר לֹא יִשְׁקֹל וְלֹא יַעֲרֹךְ, וְיוֹצִיא מַה שֶּׁפָּסַל הַמֶּלֶךְ - אֵין סָפֵק שֶׁיַּגִּיעַ זֶה לְהֶזֵּק גָּדוֹל.

וְאַתָּה בְּנִי, קַח הַמָּשָׁל הַזֶּה הַנִּמְשָׁל עַל רֹב מִדּוֹת שֶׁבְּךָ, גְּדוֹלוֹת וּקְטַנּוֹת, וְתִשְׁקֹל כָּל מִדָּה וּמִדָּה בְּפֶלֶס חָכְמָתְךָ. עַד שֶׁתֵּדַע עֵרֶךְ כָּל מִדָּה וּמִדָּה, וְתֵדַע הַמִּדּוֹת אֲשֶׁר פָּסַל הַמֶּלֶךְ הַגָּדוֹל לְהִזָּהֵר בָּהֶם, שֶׁלֹּא יֵרָאֶה בְּךָ לֹא יִמָּצֵא בְּךָ, אֶלָּא בְּמָקוֹם שֶׁלֹּא תְּקַבֵּל הֶזֵּק וְעֹנֶשׁ. וּבָזֶה תַּגִּיעַ אֶל הַשְּׁלֵמוּת, וְתִהְיֶה אֻמָּן וּכְלִי אֻמָּנוּתְךָ בְּיָדְךָ.

עַתָּה נִרְצֶה לְהוֹדִיעַ שָׁרְשֵׁי הַמִּדּוֹת וְעַנְפֵיהֶם, וְתוֹעַלְתָּם וְנִזְקָם. וְכַוָּנָתֵנוּ לְהָשִׁיב טִבְעֵי הָאָדָם מֵעִנְיַן הַסִּכְלוּת אֶל אַהֲבַת הַמּוּסָר, וְשֶׁיִּשְׁתַּדְּלוּ הַפְּתָאִים לָדַעַת טִבְעֵי הַחֲכָמִים. וּמֵהַשֵּׁם יִתְעַלֶּה זִכְרוֹ נִשְׁאַל עֵזֶר שֶׁיּוֹדִיעֵנוּ הַדְּרָכִים הַיְשָׁרִים וּנְתִיבוֹת הַצֶּדֶק, לְהוֹרוֹת שִׁבְטֵי יְשֻׁרוּן עֲדַת הַחֶסֶד.

שַׁעַר הָרִאשׁוֹן

שַׁעַר הַגַּאֲוָה

הַשַּׁעַר הָרִאשׁוֹן: נְדַבֵּר בּוֹ עַל מִדַּת הַגַּאֲוָה. וּמַה טּוֹב שֶׁנִּזְדַּמֵּן תְּחִלָּה לְכָל הַשְּׁעָרִים, מִפְּנֵי חִיּוּב הָאָדָם לְהִבָּדֵל מִמֶּנָּה, כִּי הִיא פֶּתַח לְרָעוֹת רַבּוֹת, וְלֹא רָאִינוּ כָּזֹאת לְרָעָה בְּכָל הַמִּדּוֹת. לָכֵן צָרִיךְ הָאָדָם לְהִתְחַכֵּם וּלְהַנְהִיגָהּ אֶל הַמִּנְהָג הָרָאוּי, וְלִדְחוֹת אוֹתָהּ בְּמָקוֹם שֶׁאֵינָהּ רְאוּיָה בּוֹ.

הַגַּאֲוָה הִיא הַמַּטְבֵּעַ אֲשֶׁר פָּסַל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, וְהִזְהִירָנוּ עָלֶיהָ בְּתוֹרָתוֹ. כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (דברים ו יב): ״הִשָּׁמֶר לְךָ פֶּן תִּשְׁכַּח אֶת ה׳, אֲשֶׁר הוֹצִיאֲךָ מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם״. כִּי הַגֵּאֶה יִשְׁכַּח יוֹצְרוֹ, כִּדְכְתִיב (דברים יג, יג-יח): ״וּבְקָרְךָ וְצֹאנְךָ יִרְבְּיֻן וְכֶסֶף וְזָהָב יִרְבֶּה לָּךְ..., וְרָם לְבָבֶךָ וְשָׁכַחְתָּ אֶת ה׳ אֱלֹהֶיךָ..., וְאָמַרְתָּ בִּלְבָבֶךָ כֹּחִי וְעֹצֶם יָדִי עָשָׂה לִי אֶת הַחַיִל הַזֶּה. וְזָכַרְתָּ אֶת ה׳ אֱלֹהֶיךָ כִּי הוּא הַנֹּתֵן לְךָ כֹּחַ לַעֲשׂוֹת חָיִל״. וּבַמֶּלֶךְ נֶאֱמַר (דברים יז כ): ״לְבִלְתִּי רוּם לְבָבוֹ מֵאֶחָיו״. אִם הִזְהִירָה תוֹרָה אֲפִילוּ בְּמֶלֶךְ – כָּל שֶׁכֵּן בְּהֶדְיוֹטוֹת, שֶׁלֹּא יִשְׂתָּרְרוּ זֶה עַל זֶה.

הַגַּאֲוָה מִתְחַלֶּקֶת לִשְׁנֵי חֲלָקִים: **הָאֶחָד גַּאֲוַת הָאָדָם בְּגוּפוֹ, וְהַחֵלֶק הַשֵּׁנִי גַּאֲוַת הָאָדָם בְּמַעֲלוֹת הַחָכְמָה וּבְמַעֲשָׂיו.**

גַּאֲוַת הָאָדָם בְּגוּפוֹ יֵשׁ בּוֹ שְׁנֵי חֲלָקִים: הָאֶחָד טוֹב, וְהָאֶחָד רָע.

וְזֹאת הִיא גַּאֲוַת הָאָדָם בְּגוּפוֹ הָרָעָה: בְּעֵת שֶׁתִּתְגַּבֵּר הַגַּאֲוָה בְּלֵב הָאָדָם, אָז תִּמְשֹׁל עַל הָאָדָם מִקָּדְקֳדוֹ עַד כַּף רַגְלוֹ: **בְּרֹאשׁוֹ וּבִגְרוֹנוֹ**, כִּדְכְתִיב (ישעיהו ג, טז): ״יַעַן כִּי גָבְהוּ בְּנוֹת צִיּוֹן וַתֵּלַכְנָה נְטוּיוֹת גָּרוֹן״. **בְּיָדָיו וּבְרַגְלָיו**, דִּכְתִיב (תהלים לו, יב): ״אַל תְּבוֹאֵנִי רֶגֶל גַּאֲוָה וְיַד רְשָׁעִים אַל תְּנִדֵנִי״. וְעַל רֶגֶל גַּאֲוָה נֶעֶנְשָׁה בַּת רַבִּי חֲנִינָא בֶּן תְּרַדְיוֹן, שֶׁנִּגְזַר עָלֶיהָ לֵישֵׁב בְּקֻבָּה שֶׁל זוֹנוֹת. כִּי פַּעַם אַחַת הָלְכָה לִפְנֵי גְּדוֹלֵי רוֹמִי, וְשָׁמְעָה שֶׁאָמְרוּ: כַּמָּה נָאָה פְּסִיעוֹתֶיהָ שֶׁל רִיבָה זוֹ! וְאָז דִּקְדְּקָה יוֹתֵר (עבודה זרה יח א). **בָּעֵינַיִם**, כִּדְכְתִיב (משלי ו יז): ״עֵינַיִם רָמוֹת״. **בָּאָזְנַיִם:** לֹא יִשְׁמַע דִּבְרֵי הָעֲנִיִּים הָאֻמְלָלִים. **בְּרֵיחַ אַפּוֹ:** בְּעָמְדוֹ אֵצֶל עֲנִיִּים אוֹ כְּשֶׁנִּכְנָס לְבָתֵּיהֶם, הֵם סְרוּחִים בְּעֵינָיו. וְאַף בִּדְבָרָיו יְדַבֵּר עַל צַדִּיק עָתָק בְּגַאֲוָה.

וְגַם נִכֶּרֶת בְּעִנְיַן מַאֲכָל וּמַשְׁקֶה, וּבְמַלְבּוּשֵׁי בִּגְדֵי גַּאֲוָה מַלְבּוּשֵׁי נָכְרִי. וְעַל זֶה הֻזְהַרְנוּ בְּתוֹרַת מֹשֶׁה, שֶׁנֶּאֱמַר (ויקרא כ כג): ״וְלֹא תֵלְכוּ בְּחֻקֹּת הַגּוֹי״; וּכְתִיב (ויקרא יח ג): ״וּבְחֻקֹּתֵיהֶם לֹא תֵלֵכוּ״; וְנֶאֱמַר (דברים יב ל): ״הִשָּׁמֶר לְךָ פֶּן תִּנָּקֵשׁ אַחֲרֵיהֶם״ –

הַכֹּל בְּעִנְיָן אֶחָד הוּא מַזְהִיר, שֶׁיְּהֵא יִשְׂרָאֵל מֻבְדָּל בְּמַלְבּוּשָׁיו וּבִדְבָרָיו וּבְכָל מִנְהָגָיו מִן הַגּוֹיִם. וְכֵן הוּא אוֹמֵר (ויקרא כ כו): "וָאַבְדִּל אֶתְכֶם מִן הָעַמִּים".

בַּעֲלֵי הַגַּאֲוָה הֵם מְתֹעָבִים בְּעֵינֵי הַשֵּׁם, שֶׁנֶּאֱמַר (משלי טז ה): "תּוֹעֲבַת ה׳ כָּל גְּבַהּ לֵב". וְהוּא נִמְסָר בְּיַד יִצְרוֹ, כִּי אֵין עֵזֶר הַשֵּׁם עִמּוֹ, אַחֲרֵי אֲשֶׁר הוּא תּוֹעֲבַת הַשֵּׁם. וַאֲפִלּוּ לֹא נִתְגָּאֶה עַל שׁוּם אָדָם, לֹא בְּדִבּוּר וְלֹא בְּמַעֲשֶׂה, אַךְ בְּלִבּוֹ לְבַד הוּא מִתְגָּאֶה – נִקְרָא "תּוֹעֵבָה", שֶׁנֶּאֱמַר: "תּוֹעֲבַת ה׳ כָּל גְּבַהּ לֵב" – אֲפִילוּ אֵין לוֹ גַּבְהוּת אֶלָּא בַּלֵּב נִקְרָא "תּוֹעֵבָה".

אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ: כָּל מִי שֶׁיֵּשׁ בּוֹ גַּסּוּת הָרוּחַ – כְּאִלּוּ עוֹבֵד עֲבוֹדַת כּוֹכָבִים; כְּתִיב הָכָא (משלי טז ה): "תּוֹעֲבַת ה׳ כָּל גְּבַהּ לֵב", וּכְתִיב הָתָם (דברים ז כו): "וְלֹא תָבִיא תוֹעֵבָה אֶל בֵּיתֶךָ". וְיֵשׁ אוֹמְרִים: כְּאִלּוּ בָּא עַל עֲרָיוֹת, דִּכְתִיב (ויקרא יח כז): "כִּי אֶת כָּל הַתּוֹעֵבוֹת הָאֵל עָשׂוּ...". וְיֵשׁ אוֹמְרִים: כְּאִלּוּ בָּנָה בָּמָה (סוטה ד ב). וְאָמְרוּ: כָּל אָדָם שֶׁיֵּשׁ בּוֹ גַּסּוּת הָרוּחַ – מִתְמַעֵט, שֶׁנֶּאֱמַר (איוב כד כד): "רוֹמּוּ מְּעַט וְאֵינֶנּוּ". וְרָאוּי לְגָדְעוֹ כַּאֲשֵׁרָה, שֶׁנֶּאֱמַר (ישעיהו י לג): "וְרָמֵי הַקּוֹמָה גְּדוּעִים". וְאֵין עֲפָרוֹ נִנְעָר, וְהַשְּׁכִינָה מְיַלֶּלֶת עָלָיו. אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: אֵין אֲנִי וְהוּא יְכוֹלִים לָדוּר בָּעוֹלָם, שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים קא ה): "גְּבַהּ עֵינַיִם וּרְחַב לֵבָב אֹתוֹ לֹא אוּכָל" (סוטה ה א). וְאָמְרוּ: הַאי מָאן דְּיָהִיר, אֲפִלּוּ אַאִנְשֵׁי בֵּיתֵיהּ לֹא מִתְקַבֵּל, שֶׁנֶּאֱמַר (חבקוק ב ה): "גֶּבֶר יָהִיר וְלֹא יִנְוֶה" – אֲפִילוּ בְּנָוֶה שֶׁלּוֹ (בבא בתרא צח א).

הַגַּאֲוָה מְבִיאָה לִידֵי רְדִיפוּת כָּבוֹד, לְהִשְׂתָּרֵר עַל בְּנֵי אָדָם. וּכְבָר יָדַעְתָּ מָה אֵרַע לְקֹרַח וַעֲדָתוֹ מֵחֲמַת גַּאֲוָתוֹ, שֶׁבִּקֵּשׁ לְהִתְגַּדֵּל, וְלָקַח גְּדֻלָּה שֶׁלֹּא נִתְּנָה לוֹ מִן הַשָּׁמַיִם. וּמִתּוֹךְ כָּךְ נִכְנַס לְמַחֲלֹקֶת, וּמִן הַמַּחֲלֹקֶת יָצְאָה קִנְאָה וְשִׂנְאָה. וְכָל אֵלּוּ מִדּוֹת פְּחוּתוֹת מְאֹד, כַּאֲשֶׁר יִתְבָּאֵר בְּעֶזְרַת הַשֵּׁם.

סוֹף דָּבָר: כָּל הַמְקַשֵּׁט אֶת גּוּפוֹ כְּדֵי לְהִתְגָּאוֹת – הֲרֵי זֶה שׁוֹכֵחַ הַשֵּׁם בָּרוּךְ הוּא, וְלֹא יָחוּשׁ עַל הַמִּצְוֹת, וְלֹא יִרְדֹּף אַחַר מַעֲשִׂים טוֹבִים. כִּי כָּל כַּוָּנָתוֹ עַל עַצְמוֹ, לְקַשֵּׁט גּוּפוֹ הַכָּלֶה, אֲשֶׁר אַחֲרִיתוֹ רִמָּה. וְהַמְקַשֵּׁט גּוּפוֹ הוּא קָרוֹב לְזִימָּה, כִּי יִתְרָאֶה לִפְנֵי נָשִׁים לִשָּׂא חֵן בְּעֵינֵיהֶן, וּמִתּוֹךְ כָּךְ יִתְקָרֵב אֶצְלָן, וְיָבֹא לִידֵי שְׂחוֹק וְקַלּוּת רֹאשׁ. וְגַם הָאִשָּׁה הַמְקֻשֶּׁטֶת לִפְנֵי הָאֲנָשִׁים – בָּזֶה הִיא מַדְלֶקֶת לִבָּם וּמַכְנֶסֶת הִרְהוּרִים בְּלִבָּם; וּבָזֶה עָנְשָׁהּ גָּדוֹל מְאֹד, שֶׁהִיא נוֹתֶנֶת מִכְשׁוֹל לִפְנֵי רַבִּים. הֲלֹא אָסְרוּ חֲכָמִים לְהִסְתַּכֵּל בְּבִגְדֵי צִבְעוֹנִים שֶׁל נָשִׁים הַשְּׁטוּחִים בַּכֹּתֶל, אֲפִלּוּ כְּשֶׁאֵינָהּ מְלֻבֶּשֶׁת בָּהֶן (ע״ז כ ב) – כָּל שֶׁכֵּן שֶׁיֵּשׁ עֹנֶשׁ גָּדוֹל לְאִשָּׁה הַמִּתְקַשֶּׁטֶת לִפְנֵי אֲנָשִׁים הַמִּסְתַּכְּלִים בָּהּ.

וְעוֹד הַגַּאֲוָה מְבִיאָה לִידֵי תַּאֲוָה. כִּי הַמִּתְגָּאֶה - לִבּוֹ רָחָב וּמִתְאַוֶּה לְכָל דָּבָר. וְתַאֲוָה הִיא הַמִּדָּה הָרָעָה שֶׁבְּכָל הַמִּדּוֹת, כִּי יִתְאַוֶּה מֵחֲמַת גַּאֲוָתוֹ לְהִתְלַבֵּשׁ בִּבְגָדִים יְקָרִים, וְלִבְנוֹת פַּלְטְרִין גְּדוֹלִים, וְלֶאֱכֹל מַאֲכָלִים טוֹבִים. כִּי הַמִּתְגָּאֶה - לְעוֹלָם לִדְבָרִים גְּבוֹהִים יַחְמֹד; וְאוּלַי אֵינוֹ מַשִּׂיג יָדוֹ לִדְבָרִים אֵלּוּ, וּמִתּוֹךְ כָּךְ יָבוֹא לִידֵי גְּנֵבָה וּגְזֵלָה. כִּי הַמִּתְגָּאֶה לִבּוֹ חוֹמֵד, וְרָחָב כַּיָּם לְהִתְעַשֵּׁר, וְלֹא יִהְיֶה שָׂמֵחַ בְּחֶלְקוֹ, כִּי יִמְעַט בְּעֵינָיו מַה שֶּׁיֵּשׁ לוֹ לְפִי רֹב הוֹצָאוֹת תַּאֲוַת גַּאֲוָתוֹ.

וְעוֹד הַגַּאֲוָה גּוֹרֶמֶת שֶׁלֹּא יְהֵא סַבְלָן לִסְבֹּל עַל הַבְּרִיּוֹת. וְאֵין צֹרֶךְ לְהַאֲרִיךְ בִּפְחִיתַת מִי שֶׁאֵינוֹ סַבְלָן, כִּי יָדוּעַ הוּא לַכֹּל.

וְזֹאת הִיא גַּאֲוַת הַגּוּף שֶׁהִיא טוֹבָה: שֶׁמָּא יֹאמַר הָאָדָם: "הוֹאִיל וְהַגַּאֲוָה הִיא מִדָּה רָעָה כָּל כָּךְ, אֶפְרֹשׁ מִמֶּנָּה בְּיוֹתֵר" - עַד שֶׁלֹּא יֹאכַל בָּשָׂר וְלֹא יִשְׁתֶּה יַיִן, וְלֹא יִשָּׂא אִשָּׁה, וְלֹא יֵשֵׁב בְּדִירָה נָאָה, וְלֹא יִלְבַּשׁ מַלְבּוּשׁ נָאֶה אֶלָּא הַשַּׂק וְהַצֶּמֶר, וּקְרוּעִים וּמְלֻכְלָכִים; וּמִשְׁתַּמֵּשׁ בְּכֵלִים מְלֻכְלָכִים וּמְאוּסִים, וְלֹא יִרְחַץ פָּנָיו יָדָיו וְרַגְלָיו עַד שֶׁיַּשְׁחִיר תָּאֳרוֹ מִשְּׁאָר אֲנָשִׁים. וְכָל זֶה כְּדֵי שֶׁיִּתְרַחֵק מִן הַגַּאֲוָה, עַד שֶׁלֹּא יוּכַל לְהִתְרַחֵק יוֹתֵר. הַמְּהַלֵּךְ בְּדֶרֶךְ זֶה נִקְרָא "חוֹטֵא". הֲרֵי הוּא אוֹמֵר בְּנָזִיר (במדבר ו יא): "וְכִפֶּר עָלָיו מֵאֲשֶׁר חָטָא עַל הַנָּפֶשׁ"; אָמְרוּ חֲכָמִים (תענית יא א): וּמַה זֶּה שֶׁלֹּא פֵּרַשׁ עַצְמוֹ אֶלָּא מִן הַיַּיִן נִקְרָא "חוֹטֵא", הַמּוֹנֵעַ עַצְמוֹ מִכָּל דָּבָר עַל אַחַת כַּמָּה וְכַמָּה. אָמְרוּ חֲכָמִים (ירושלמי נדרים פ"ט ה"א): לֹא דַּיֶּךָ מַה שֶּׁאָסְרָה תּוֹרָה, אֶלָּא שֶׁאַתָּה אוֹסֵר עָלֶיךָ דְּבָרִים אֲחֵרִים?! עַל עִנְיָן זֶה וְכַיּוֹצֵא בָּזֶה אָמַר שְׁלֹמֹה (קהלת ז טז): "אַל תְּהִי צַדִּיק הַרְבֵּה וְאַל תִּתְחַכַּם יוֹתֵר לָמָּה תִּשּׁוֹמֵם".

הַדֶּרֶךְ הַיְשָׁרָה בָּאָדָם: שֶׁיְּהֵא נָקִי בְּכָל עִנְיָנָיו, כִּי הַנְּקִיּוּת הוּא גָּדֵר שֶׁל מַעֲשִׂים טוֹבִים. כֵּיצַד? יִלְבַּשׁ בְּגָדִים בֵּינוֹנִים, וְלֹא מַלְבּוּשִׁים עֲנִיִּים הַמְבַזִּים לוֹבְשָׁם; אֶלָּא בְּגָדִים בֵּינוֹנִים נָאִים וּנְקִיִּים, הֶעָנִי לְפִי עָנְיוֹ וְהֶעָשִׁיר לְפִי עָשְׁרוֹ. וְאָסוּר שֶׁיִּמָּצֵא כֶּתֶם אוֹ שַׁמְנוּנִית עַל בְּגָדָיו, וְלֹא יִהְיוּ קְרוּעִים. וְלֹא יִהְיוּ מְתֻקָּנִים כְּבִגְדֵי גַּסֵּי הָרוּחַ.

גַּם מַאֲכָלוֹ יְהֵא נָקִי. וְלֹא יֹאכַל מַעֲדַנֵּי מֶלֶךְ, אַךְ מַאֲכָל בֵּינוֹנִי וּמַשְׁקֶה בֵּינוֹנִי לְפִי הַשָּׂגַת יָדוֹ. וְלֹא יִשְׁתֶּה וְלֹא יֹאכַל בְּכֵלִים מְאוּסִים, פֶּן יַעֲבֹר עַל "אַל תְּשַׁקְּצוּ אֶת נַפְשֹׁתֵיכֶם" (ויקרא יא מג), אֶלָּא הַכֹּל יְהֵא בִּנְקִיּוּת. גַּם שֻׁלְחָנוֹ גַּם מִטָּתוֹ יִהְיוּ נְקִיִּים, וְכָל עִנְיָנָיו יִהְיוּ נְקִיִּים.

גַּם גּוּפוֹ יְהֵא נָקִי וְלֹא מְזֹהָם. אַךְ יִזָּהֵר לִרְחֹץ פָּנָיו יָדָיו וְרַגְלָיו, גַּם כָּל גּוּפוֹ לְעִתִּים, כַּאֲשֶׁר מָצִינוּ בְּהִלֵּל הַזָּקֵן (ויקרא רבה לד ג), שֶׁבְּשָׁעָה שֶׁהָיָה נִפְטָר מִתַּלְמִידָיו הָיָה מְהַלֵּךְ

וְהוֹלֵךְ עִמָּם. אָמְרוּ לוֹ תַּלְמִידָיו: רַבִּי, לְהֵיכָן אַתָּה הוֹלֵךְ? אָמַר לָהֶם: לַעֲשׂוֹת מִצְוָה. אָמְרוּ לוֹ: וְכִי מַה מִּצְוָה זוֹ? אָמַר לָהֶם: לִרְחֹץ בְּבֵית הַמֶּרְחָץ. אָמְרוּ לוֹ: וְכִי זוֹ מִצְוָה הִיא? אָמַר לָהֶם: הֵן! מָה אִם אִיקוֹנִין שֶׁל מְלָכִים, שֶׁמַּעֲמִידִים אוֹתוֹ בְּבָתֵּי תְּאַטְרָאוֹת וּבְבָתֵּי קִרְקְסָאוֹת, מִי שֶׁנִּתְמַנָּה עֲלֵיהֶן הוּא מוֹרְקָן וְשׁוֹטְפָן, וְהֵן מַעֲלִין לוֹ מְזוֹנוֹת, וְלֹא עוֹד אֶלָּא שֶׁהוּא מִתְגַּדֵּל עִם גְּדוֹלֵי מַלְכוּת. אֲנִי שֶׁנִּבְרֵאתִי בְּצֶלֶם וּבִדְמוּת, דִּכְתִיב (בראשית ט ו): "כִּי בְּצֶלֶם אֱלֹהִים עָשָׂה אֶת הָאָדָם" - עַל אַחַת כַּמָּה וְכַמָּה! וְעוֹד, דִּכְתִיב (משלי טז ד): "כֹּל פָּעַל ה׳ לַמַּעֲנֵהוּ" (שבת נ ב). וְכָל הַנִּזְהָר בַּדְּבָרִים הָאֵלּוּ לְשֵׁם מִצְוָה, וְלֹא כְּדֵי לְהִתְקַשֵּׁט וּלְהִתְגָּאוֹת, אַף עַל פִּי שֶׁאֵלּוּ דְּבָרִים נִרְאִים כְּמוֹ גַּאֲוָה, כֵּיוָן שֶׁכַּוָּנָתוֹ לְשֵׁם שָׁמַיִם - יֵשׁ בּוֹ מִצְוָה.

גַּאֲוַת חָכְמָה וּמַעֲשִׂים טוֹבִים יֵשׁ בָּהּ שְׁנֵי חֲלָקִים: הָאֶחָד טוֹב, וְהָאֶחָד רָע.

הַגַּאֲוָה הָרָעָה הִיא: אֲשֶׁר יְבַזֶּה בְּנֵי אָדָם בְּלִבּוֹ וּבְפִיו, וְכֻלָּם קְטַנִּים וּפְחוּתִים בְּעֵינָיו. וּמְהַלֵּל וּמְשַׁבֵּחַ עַצְמוֹ שֶׁהוּא גָּדוֹל בְּחָכְמָה, וּמִתּוֹךְ כָּךְ לֹא יוֹדֶה עַל הָאֱמֶת מֵרֹב גַּאֲוָתוֹ. וּלְעוֹלָם נִרְאֶה בְּעֵינָיו חָכְמָתוֹ וַעֲצָתוֹ, וּדְבָרָיו וּמַעֲשָׂיו, שֶׁהֵם מְשֻׁבָּחִים מִמַּעֲשֵׂה וְחָכְמַת עֲצַת חֲבֵרָיו. וּמִתְפָּאֵר תָּמִיד בְּחָכְמָתוֹ וּבְמַעֲשָׂיו, כִּי הוּא חָפֵץ לְקַבֵּל שֶׁבַח וְכָבוֹד עַל דְּבָרָיו הַיְשָׁרִים. וְעַל זֶה אָמַר שְׁלֹמֹה (משלי כז ב): "יְהַלֶּלְךָ זָר וְלֹא פִיךָ".

הַגֵּאֶה לְעוֹלָם יַחֲזִיק טוֹבָה לְעַצְמוֹ. וּמִתּוֹךְ כָּךְ לֹא יִטְרַח עַל הַתּוֹרָה, כִּי לֹא יָחוּשׁ עַל כְּבוֹד שָׁמַיִם, רַק שֶׁיּוֹדוּ לוֹ הָעוֹלָם שֶׁהוּא אָדָם טוֹב וְחָכָם, וּבָזֶה יֵשׁ לוֹ דַּי. וְתָמִיד הוּא שָׂמֵחַ בְּמִכְשׁוֹל חֲבֵרָיו וּבְמִעוּט יְדִיעָתָם, וּמִתְכַּבֵּד בִּקְלוֹן חֲבֵרָיו. וְזֶה אֶחָד מֵעֶשְׂרִים וְאַרְבָּעָה דְּבָרִים הַמְעַכְּבִים אֶת הַתְּשׁוּבָה. אָדָם שֶׁכָּל מַעֲשָׂיו טוֹבִים הֵם וּמִתְהַלֵּל בָּהֶם לְהִתְכַּבֵּד, דּוֹמֶה לְתַבְשִׁיל חָשׁוּב מְאֹד בְּכָל אַבְקַת רוֹכֵל וְרָאשֵׁי בְשָׂמִים, וְעוֹמֵד אֵצֶל הָאֵשׁ עַד שֶׁיְּהֵא מַקְדִּיחַ וּמַסְרִיחַ, עַד שֶׁלֹּא שׁוֹוֶה לֶאֱכֹל מֵחֲמַת מְרִירוּת שְׂרֵפַת הָאֵשׁ; כָּךְ הָאָדָם הַמִּתְפָּאֵר בְּמַעֲשִׂים, מַקְדִּיחַ וּמַסְרִיחַ בְּמַהֲלָלוֹ מַעֲשָׂיו הַטּוֹבִים.

וְהַמִּתְפָּאֵר בְּחָכְמָתוֹ וּבְמַעֲשָׂיו שֶׁאֵין בּוֹ - אֵין מִדָּה רָעָה כְּמוֹתָהּ וְאֵין דֻּגְמָתָהּ. וַהֲלֹא אָמְרוּ חֲכָמִים (ירושלמי שביעית י ח): אִם מְכַבְּדִים אֶת הָאָדָם מֵחֲמַת שֶׁסּוֹבְרִים שֶׁהוּא יוֹדֵעַ שְׁתֵּי מַסֶּכְתּוֹת, וְאֵינוֹ יוֹדֵעַ רַק אַחַת, יֹאמַר לָהֶן שֶׁאֵינוֹ יוֹדֵעַ אֶלָּא אַחַת. כָּל שֶׁכֵּן וְכָל שֶׁכֵּן שֶׁלֹּא יַטְעֶה אֶת הָעוֹלָם שֶׁיַּחֲזִיקוּהוּ בְּחֶזְקָה גְּדוֹלָה שֶׁאֵינוֹ בּוֹ.

וְדַע שֶׁאֲנַחְנוּ מְחֻיָּבִים שֶׁיִּהְיוּ כָּל מַעֲשֵׂינוּ מְיֻחָדִים לְשֵׁם הַבּוֹרֵא יִתְעַלֶּה, בְּגָלוּי

וּבַסֵּתֶר. וְכָל מַעֲשֵׂה עֲבוֹדַת אֱלֹהִים יִהְיֶה לְהַגִּיעַ אֶל רְצוֹנוֹ בִּלְבַד, בִּלְתִּי רְצוֹן בְּנֵי אָדָם לְקַווֹת שֶׁבַח עַל מַעֲשֵׂהוּ וּלְקַבֵּל כָּבוֹד. אַךְ יַעֲשֶׂה הַכֹּל לְשֵׁם הָאֵל הַמַּשְׁקִיף אֶל הַלֵּב, כְּמוֹ שֶׁאָמַר הַכָּתוּב (ירמיהו יז י): "אֲנִי ה׳ חֹקֵר לֵב בֹּחֵן כְּלָיוֹת"; וְאוֹמֵר (דברים כט כח): "הַנִּסְתָּרֹת לַה׳ אֱלֹהֵינוּ". לָכֵן אִם לֹא יִזָּהֵר בְּחָכְמָה וּבִזְרִיזוּת לְהִנָּצֵל מִן הַגַּאֲוָה, אַף עַל פִּי שֶׁיֵּשׁ בְּיָדוֹ תּוֹרָה וּמַעֲשִׂים טוֹבִים – הוּא יוֹרֵשׁ גֵּיהִנֹּם. כִּי הַצַּר אוֹרֵב לוֹ, וּמֵבִיא טְעָנוֹת וּרְאָיוֹת לְהָבִיא הָאָדָם לִידֵי גַּאֲוָה, וְתִהְיֶה חָכְמָתוֹ לְטָרְדוֹ מִן הָעוֹלָם. לָכֵן אַל יִתְעַצֵּל מִלְּנַצֵּחַ יֵצֶר הָרַע יוֹם יוֹם, וְזֶה נִקְרָא "מִלְחָמָה גְּדוֹלָה". כְּמוֹ שֶׁמָּצִינוּ בְּאֶחָד מִן הַחֲסִידִים, שֶׁפָּגַע בַּאֲנָשִׁים הַבָּאִים מִן הַמִּלְחָמָה וְשָׁלְלוּ שָׁלָל גָּדוֹל. אָמַר לָהֶם: שַׁבְתֶּם מֵהַמִּלְחָמָה הַקְּטַנָּה, וַעֲדַיִן אַתֶּם עֲתִידִים לַמִּלְחָמָה הַגְּדוֹלָה. אָמְרוּ לוֹ: מַה הִיא הַמִּלְחָמָה? אָמַר לָהֶן: הַיֵּצֶר וְחֵילוֹתָיו! כִּי כָּל אוֹיֵב שֶׁיֵּשׁ לְךָ, שֶׁתְּנַצַּח אוֹתוֹ פַּעַם אַחַת אוֹ שְׁתַּיִם אוֹ שָׁלֹשׁ – אָז יַנִּיחַ אוֹתְךָ. אֲבָל הַיֵּצֶר אֵינוֹ פּוֹסֵק מִמְּךָ אַף אִם יִהְיֶה נָצוּחַ מֵאָה פְּעָמִים, כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ (אבות ב ד): וְאַל תַּאֲמֵן בְּעַצְמְךָ עַד יוֹם מוֹתְךָ. כִּי כָּל יָמֶיךָ יֶאֱרֹב לְךָ אוּלַי תַּעֲלִים עֵינֶיךָ מִמֶּנּוּ, וְאִם יְנַצַּחֲךָ בַּקַּל שֶׁבַּקַּלּוֹת – סוֹף יְנַצַּחֲךָ בֶּחָמוּר שֶׁבַּחֲמוּרוֹת. וּבַעֲבוּר שֶׁהַגַּאֲוָה שֹׁרֶשׁ לְהַרְבֵּה מִדּוֹת פְּחוּתוֹת, וְגַם הַצַּר מִשְׁתַּתֵּף וּמִתְעָרֵב בְּלֵב הָאָדָם, וְכָל עִנְיַן הַיֵּצֶר הוּא לְהַכְזִיב הָאֱמֶת וּלְאַמֵּת הַשֶּׁקֶר, וְהוּא מְלַמֵּד אֶת הָאָדָם לְהִתְגָּאוֹת וּמֵבִיא לוֹ רְאָיוֹת, וְלָכֵן צָרִיךְ אַתָּה לְהִתְחַכֵּם כְּנֶגְדּוֹ.

תְּחִלַּת תַּחְבּוּלוֹתָיו שֶׁל הַיֵּצֶר הוּא מַקְשֶׁה לִבּוֹ וּמַגְבִּיהוֹ, וּמַמְתִּיק לוֹ הַגַּאֲוָה וּשְׁאָר מִדּוֹת רָעוֹת. וְאַף כִּי יוֹדֵעַ הָאָדָם בְּוַדַּאי שֶׁיֵּשׁ פֶּשַׁע וְעָוֹן בְּגַאֲוָתוֹ, אֲפִלּוּ הָכִי עוֹבֵד בְּמֵזִיד וּמִתְגָּאֶה, כִּי הַצַּר מַבְעִיר אֶת לִבּוֹ אַחַר הַכָּבוֹד עַד שֶׁלֹּא יָחוּשׁ עַל הָעֲבֵרָה.

אֲבָל הָאָדָם שֶׁהוּא זַךְ בְּמַעֲשָׂיו, וְלֹא יִתְגָּאֶה וְלֹא יְהַלֵּל עַצְמוֹ כְּשֶׁיּוֹדֵעַ שֶׁיֵּשׁ עֲבֵרָה בַּדָּבָר, אָז יָבוֹא הַיֵּצֶר הָרַע וְיַעֲרֹךְ עוֹד מִלְחָמָה לְהַפִּילוֹ לְלָכְדוֹ בְּרִשְׁתּוֹ, וְיוֹרֶה הֶתֵּר וּמַסְבִּיר לוֹ סְבָרוֹת שֶׁיֵּשׁ לוֹ מִצְוָה וְשָׂכָר עַל מַה שֶּׁמִּתְהַלֵּל וּמִתְפָּאֵר. וְכָךְ יֹאמַר לוֹ הַיֵּצֶר: "כְּבָר הִגַּעְתָּ לְמַעֲלַת חָכְמָה וַחֲסִידוּת, וְרָאוּי לְךָ לְהִתְרַצּוֹת וּלְהִשְׁתַּדֵּל לִמְצֹא חֵן בְּעֵינֵי הָעוֹלָם וּלְהַחֲנִיף לָהֶם, לְגַלּוֹת לָהֶם חָכְמָתְךָ וְצִדְקָתְךָ כְּדֵי שֶׁיֹּאהֲבוּךָ." וְיָבִיא לְךָ רְאָיָה מִדִּבְרֵי רַבּוֹתֵינוּ (אבות ג י): כָּל שֶׁרוּחַ הַבְּרִיּוֹת נוֹחָה הֵימֶנּוּ – רוּחַ הַמָּקוֹם נוֹחָה הֵימֶנּוּ. וְכָל זֶה רְאָיוֹת שֶׁקֶר, כִּי אוֹתָהּ הַסְּבָרָא הִיא עָנָף מִן הַגַּאֲוָה. אֲבָל הָעִנְיָן הַזֶּה הוּא כְּמוֹ שֶׁאָמַר הַכָּתוּב (משלי טז ז): "בִּרְצוֹת ה׳ דַּרְכֵי אִישׁ גַּם אוֹיְבָיו יַשְׁלִם אִתּוֹ". וְכָךְ פֵּרוּשׁ הָעִנְיָן: אִם הָאָדָם לֹא יִתְהַלֵּל לִפְנֵי בְּנֵי אָדָם, וְלֹא יִשְׁתַּדֵּל לִמְצֹא חֵן בְּעֵינֵיהֶם בַּעֲשׂוֹתוֹ מַעֲשָׂיו הַטּוֹבִים, וְאַף עַל פִּי כֵן אוֹהֲבִים אוֹתוֹ – זֶהוּ רְאָיָה גְּדוֹלָה

שֶׁהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אוֹהֵב אוֹתוֹ, וְזָרַע לוֹ אַהֲבָה בְּלִבּוֹת בְּנֵי אָדָם, וְשָׂם לוֹ שֵׁם טוֹב עַל לְשׁוֹנָם. וֶאֱמֶת הוּא שׂוֹנְאָם כְּשֶׁאֵינָם מְקַיְּמִים אֶת הַמִּצְוֹת, כִּי אֵין הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אוֹהֵב אֶלָּא לוֹמְדֵי תּוֹרָה וּמְקַיְּמִים אוֹתָהּ.

אַחַר כָּךְ יְסִיתְךְ הַצַּר לְגַלּוֹת חֲסִידוּתְךְ וּמַעֲשֶׂיךְ הַטּוֹבִים לִפְנֵי הָעָם, וּמֵבִיא רְאָיָה: ″אוּלַי יַעֲשׂוּ גַּם הֵם כָּמוֹךְ?″ וְגַם זֶה נִמְשָׁךְ מִן הַגַּבְהוּת: אַף עַל פִּי שֶׁמָּצִינוּ כַּמָּה גְּדוֹלִים שֶׁנִּשְׁתַּבְּחוּ (סכה כח א), לֹא עָשׂוּ אֶלָּא לִפְנֵי תַּלְמִידֵיהֶם וַחֲבֵרֵיהֶם כְּדֵי שֶׁיִּמָּשְׁכוּ אַחֲרֵיהֶם וְיַחֲזִיקוּ בְּמַעֲשֵׂיהֶם; וּוַדַּאי זֶה מִצְוָה כְּדֵי לְחַבֵּב לָהֶם מַעֲשִׂים טוֹבִים. וַאֲפִלּוּ בִּפְנֵי אֵלּוּ לֹא יִתְגָּאֶה בְּלִבּוֹ בְּאָמְרוֹ ″זֶה אֲנִי יוֹדֵעַ″ אוֹ ″זֶה אֲנִי עוֹשֶׂה″, אֲבָל לִפְנֵי הָעוֹלָם בֶּאֱמֶת אָסוּר לְגַלּוֹת לָהֶם.

גַּם אִם תֵּלֵךְ בַּעֲנָוָה וְתַעֲמֹד לְהִתְפַּלֵּל בַּאֲרִיכוּת וְתִלְמַד בִּקְבִיעוּת, יְפַתְּךְ הַיֵּצֶר לְהִתְגָּאוֹת וְיֹאמַר לְךְ: ″עַתָּה הָרוֹאִים אוֹתְךְ בְּנֵי אָדָם יַחְשְׁבוּךְ וִיכַבְּדוּךְ בַּעֲבוּר דְּרָכֶיךְ הַטּוֹבִים. וְיֵשׁ רֶוַח גָּדוֹל בָּזֶה: מִתּוֹךְ שֶׁאַתָּה חָשׁוּב בְּעֵינֵיהֶם - יְקַבְּלוּ מוּסָרְךְ וְתוֹכַחְתְּךְ.″ כָּל זֶה הֶבֶל, כִּי בַּעֲשׂוֹתְךְ מַעֲשֶׂה הַטּוֹב לְשֵׁם הַבּוֹרֵא בָּרוּךְ הוּא לְבַד, דִּבְרֵי תּוֹכַחְתְּךְ יִתְקַבְּלוּ בִּפְנֵי הָעוֹלָם גַּם אִם לֹא תַּחְשֹׁב כָּךְ, כִּי אֵין קַבָּלַת הַתּוֹכֵחָה תְּלוּיָה בְּמַחְשְׁבוֹתֶיךְ.

וְאַחֲרֵי שֶׁתִּסְתַּלֵּק מִכָּל זֶה, יְסִיתְךְ הַיֵּצֶר וְיֹאמַר לְךְ: ″לֹא יִתָּכֵן שֶׁתִּהְיֶה עֲבוֹדָתְךְ שְׁלֵמָה עַד שֶׁתִּתְרַחֵק מֵהֶן לְגַמְרֵי, כְּגוֹן שֶׁתְּכַסֶּה מַעֲשֶׂיךְ הַטּוֹבִים, וּלְהוֹרוֹת הָפוּךְ מִמַּה שֶּׁהָיָה כְּבָר בְּלִבְּךְ: תִּתְפַּלֵּל קָצָר, וּכְשֶׁתִּרְצֶה לִלְמֹד שׁוּם חָכְמָה תִּתְיַחֵד, וְלֹא יֵדַע שׁוּם אָדָם זוּלַת הַבּוֹרֵא בָּרוּךְ הוּא. וְלֹא תַּרְאֶה שׁוּם מִדָּה טוֹבָה, אַךְ לְהֵרָאוֹת הָעַצְלוּת בְּמַעֲשֵׂה הָעֲבוֹדָה, כְּדֵי שֶׁלֹּא יֵצֵא לְךְ שֵׁם וְתַפְסִיד שְׂכָרְךְ. וְלֹא תְּצַוֶּה עַל הַטּוֹב וְלֹא תַּזְהִיר מִן הָרַע, וְלֹא תּוֹדִיעַ חָכְמָתְךְ לְאִישׁ זוּלָתְךְ, וְלֹא תַּרְאֶה סִימַן יְרֵא שָׁמַיִם וְלֹא אוֹת, כְּגוֹן תְּפִלִּין וּמְזוּזָה וְצִיצִית. אֶלָּא תִּתְנַהֵג בְּמִנְהָגָם וְתֵלֵךְ בְּדַרְכֵיהֶם, וְתִהְיֶה מְעֹרָב עִמָּהֶם בְּמַאֲכָל בְּמִשְׁתֶּה, וּבְחֶדְוָה וּבְרֹב הַשְּׂחוֹק.″ כָּל זֶה מֵעִנְיְנֵי הַיֵּצֶר לִלְכֹּד בְּנֵי אָדָם בְּרִשְׁתּוֹ, וְהָעוֹשֶׂה עִנְיָן זֶה לְשֵׁם מִצְוָה מַפְסִיד אֶלֶף אֲלָפִים יוֹתֵר מִשְּׂכָרוֹ, וְדוֹמֶה לַבּוֹרֵחַ מֵאֵשׁ קְטַנָּה לְאֵשׁ גְּדוֹלָה.

אַךְ הַיָּשָׁר הוּא: לְהִתְפַּלֵּל בְּכַוָּנָה בַּאֲרִיכוּת, וִיצַוֶּה עַל הַטּוֹב וְיַזְהִיר מֵהָרָע, וְיַעֲשֶׂה כָּל הַטּוֹבוֹת בַּגָּלוּי וּבַסֵּתֶר. וְאִם יְכַבְּדוּהוּ עַל זֶה וִישַׁבְּחוּהוּ - אֵין מַזִּיק לוֹ בַּשֶּׁבַח, אַחֲרֵי שֶׁלֹּא כִּוֵּן לָזֶה בִּשְׁעַת הַמַּעֲשֶׂה. לָכֵן בְּעֵת אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה מַעֲשֶׂה הַטּוֹב, תַּבְחִין בְּעַצְמְךְ מִמִּי אַתָּה מְקַוֶּה הַגְּמוּל: אֲשֶׁר מֵהָאֵל - הוּא שָׁלֵם, אֲבָל אִם מֵאֲחֵרִים - אֵינוֹ

שָׁלֵם. וְגַם תַּבְחִין אִם זֶה הַמַּעֲשֶׂה אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה לִפְנֵי הָעוֹלָם, אִם הָיִיתָ עוֹשֶׂה בְּיִחוּד בְּחַדְרֵי חֲדָרִים בְּזֶה הָעִנְיָן אֲשֶׁר אַתָּה עוֹשֶׂה בָּרַבִּים, וְאִם יִתְבָּרֵר לְךָ זֶה – אָז מַעַשְׂךָ שָׁלֵם.

כָּל מַה שֶּׁסִּפַּרְנוּ נֶגֶד יֵצֶר הָרַע אֵינוֹ כִּי אִם טִפָּה מֵהַיָּם נֶגֶד מַה שֶּׁהוּא חַיָּב לְהִזָּהֵר בּוֹ, כִּי בְּכָל דָּבָר וּבְכָל מַעֲשֶׂה וּבְכָל מִדָּה – בָּא הַצַּר לְשַׁחֵת וּלְקַלְקֵל. וּפָתַחְנוּ פֶּתַח לְהוֹדִיעַ עִנְיַן הַצַּר לְמִי שֶׁלֹּא יָדַע תְּחִלַּת דְּרָכָיו. וְהֶחָכָם יָבִין, וִימַהֵר לְסַלְּקֵהוּ מִתּוֹכוֹ, "וּטֳהָר יָדַיִם יֹסִיף אֹמֶץ" (איוב יז ט).

הַגַּאֲוָה בְּמַעֲלַת הַחָכְמָה מְשֻׁבַּחַת, שֶׁנֶּאֱמַר (ירמיהו ט כג): "כִּי אִם בְּזֹאת יִתְהַלֵּל הַמִּתְהַלֵּל הַשְׂכֵּל וְיָדֹעַ אוֹתִי". וְיוֹסִיף הוֹדָאָה לַבּוֹרֵא בָּרוּךְ הוּא, וְגַם דֵּעָה וְהַשְׂכֵּל וּמִדּוֹת טוֹבוֹת בַּתְּפִלָּה לוֹמַר: "מוֹדֶה אֲנִי לְפָנֶיךָ, שֶׁנָּתַתָּ חֶלְקִי מִיּוֹשְׁבֵי בֵּית הַמִּדְרָשׁ, וְלֹא מִיּוֹשְׁבֵי קְרָנוֹת." וּכְמוֹ: "אַשְׁרֵינוּ מַה טּוֹב חֶלְקֵנוּ וּמַה נָּעִים גּוֹרָלֵנוּ." וְעַל זֶה נֶאֱמַר (דברי הימים ב יז ו): "וַיִּגְבַּהּ לִבּוֹ בְּדַרְכֵי ה'". כִּי יִהְיֶה אָדָם יְקַר רוּחַ וּגְבַהּ לֵב בְּעִנְיְנֵי הָעוֹלָם הַבָּא, שֶׁלֹּא יַסְפִּיק לוֹ בְּמַה שֶּׁיִּזְדַּמֵּן לוֹ, וְלֹא יֹאמַר דַּי בְּמַה שֶּׁיִּמְצָא יָדוֹ מֵהֶם; אֶלָּא יִמְעַט בְּעֵינָיו כָּל מַעֲשֵׂהוּ, וְתִגְבַּהּ נַפְשׁוֹ לְמַעְלָה תָּמִיד, וְיִתְרָעֵם בְּנַפְשׁוֹ כְּמוֹ שֶׁמְּקַצֵּר מֵעֲבוֹדַת הַבּוֹרֵא בָּרוּךְ הוּא. וְזֹאת הַגַּאֲוָה אֵינָהּ מַזֶּקֶת לָעֲנָוָה אַךְ מְסַיַּעְתּוֹ, וְגוֹרֶמֶת לוֹ לִשְׂמֹחַ בְּמַעֲלוֹת הַטּוֹבוֹת, וְלִשְׂמֹחַ בִּכְבוֹד חֲבֵרָיו וְלָחוּס עַל כְּבוֹדָם.

וְהַגַּאֲוָה נֶגֶד הָרְשָׁעִים הִיא מְשֻׁבַּחַת מְאֹד, לְהוֹכִיחָם וּלְהַכְלִים אוֹתָם, וְלֹא יִכָּנַע לָהֶם. וִיצַוֶּה עַל הַטּוֹב וְיַזְהִיר מֵהָרַע כְּפִי יְכָלְתּוֹ, אַף עַל פִּי שֶׁזֶּה דּוֹמֶה בְּעֵינֵי הָעוֹלָם כְּמִשְׂתָּרֵר וּכְמִתְגָּאֶה, אַחֲרֵי שֶׁלִּבּוֹ לְשֵׁם שָׁמַיִם – הֲרֵי זֶה מְשֻׁבָּח. וְלֹא יִכָּנַע לָרְשָׁעִים, כְּמוֹ מָרְדְּכַי שֶׁלֹּא נִכְנַע לְהָמָן (אסתר ג). וּבְכָל מָקוֹם שֶׁיֵּשׁ מִצְוָה – עָלָיו לַעֲשׂוֹת, וְלֹא יִכָּנַע כְּלָל לָרְשָׁעִים לַעֲזֹב הַטּוֹב מִפְּנֵי הַשְׁפָּלָתוֹ לִפְנֵיהֶם. וְזֶה צָרִיךְ חָכְמָה: מָתַי יִשְׂתָּרֵר נֶגְדָּם בִּדְבַר מִצְוָה? כִּי פְּעָמִים אֵינוֹ שׁוֶֹה שֶׁיַּעֲמֹד נֶגְדָּם, שֶׁאִם יָעֵז פָּנָיו נֶגְדָּם בַּעֲבוּר מִצְוָה אַחַת – יַפְסִיד אוֹתָם מֵאָה מִצְווֹת. לְכָךְ צָרִיךְ הֶחָכָם לְהִתְבּוֹנֵן לְפִי הַשָּׁעָה וְהָעִנְיָן, וּלְפִי זֶה יְסַדֵּר מַעֲשָׂיו; כִּי יֵשׁ דָּבָר שֶׁצָּרִיךְ לַעֲזֹב בִּשְׁבִילָם, וְיֵשׁ דָּבָר שֶׁלֹּא יַנִּיחַ בִּשְׁבִילָם בְּשׁוּם עִנְיָן. וְצָרִיךְ בְּגוּפוֹ וּבִמְאֹדוֹ לַעֲמֹד נֶגְדָּם, וְלֹא יִכָּנַע לָהֶם. וְכָל זֶה בִּדְבַר מִצְוָה, אֲבָל בְּעִנְיַן מַשָּׂא וּמַתָּן – יִכָּנַע לִפְנֵיהֶם וְיַעֲשֶׂה עִמָּהֶם לִפְנִים מִשּׁוּרַת הַדִּין בְּכָל דָּבָר, וְזֶהוּ מִצְוָה גְדוֹלָה.

וּמִי שֶׁיֵּשׁ בּוֹ מִדַּת הַגַּאֲוָה – צָרִיךְ לְהִשְׁתַּדֵּל וְלָשׁוּב מִמֶּנָּה. כִּי הִיא מְגֻנָּה מְאֹד, וְהַהֶזֵּק שֶׁלָּהּ רַב וּמָצוּי תָּמִיד, וְהַתּוֹעֶלֶת שֶׁיֵּשׁ בָּהּ מְעַט. לְפִיכָךְ צָרִיךְ לְהִתְרַחֵק מִמֶּנָּה מְאֹד,

כִּי הַגַּאֲוָה מְבִיאָה אֶת הָאָדָם לְשֶׁבֶר וְשִׁפְלוּת, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (משלי טז יח): "לִפְנֵי שֶׁבֶר גָּאוֹן"; וְנֶאֱמַר (שם כט כג): "גַּאֲוַת אָדָם תַּשְׁפִּילֶנּוּ". וּכְבָר יָדַעְתָּ מָה אֵרַע לְפַרְעֹה בְּאָמְרוֹ (שמות ה ב) "מִי יְיָ...", וּלְגָלְיָת הַפְּלִשְׁתִּי שֶׁאָמַר (שמואל א יז י) "אֲנִי חֵרַפְתִּי אֶת מַעַרְכוֹת יִשְׂרָאֵל", וּלְסַנְחֵרִיב שֶׁאָמַר (ישעיהו לו כ) "מִי בְּכָל אֱלֹהֵי הָאֲרָצוֹת אֲשֶׁר הִצִּילוּ אֶת אַרְצָם מִיָּדִי כִּי יַצִּיל ה' אֶת יְרוּשָׁלַםִ מִיָּדִי", וּנְבוּכַדְנֶצַּר בְּאָמְרוֹ (דניאל ג טו) "וּמַן הוּא אֱלָהּ דִּי יְשֵׁיזְבִנְכוֹן מִן יְדָי", וְהַדּוֹמֶה לָהֶן אֲשֶׁר אָמְרוּ כְּדִבְרֵיהֶם – וְאַחֲרִיתָם הָיָה בּוּז וְקָלוֹן. וּמִי שֶׁהוּא בְּמִדָּה זוֹ – אֵינוֹ נִצּוֹל מֵחֵטְא וְעָוֹן, כְּמוֹ שֶׁאָמַר הֶחָכָם (משלי כא כד): "זֵד יָהִיר לֵץ שְׁמוֹ עוֹשֶׂה בְּעֶבְרַת זָדוֹן".

וְכֵיוָן שֶׁהִגִּיעַ דְּבָרֵינוּ עַד הֵנָּה לְדַבֵּר עַל הַגַּאֲוָה, שְׁמַע דִּבְרֵי חֲכָמִים. חָכָם אֶחָד אָמַר: מִי הוּא אֲשֶׁר לֹא תִּפָּרֵד מִמֶּנּוּ הַדְּאָגָה? זֶה הַמְבַקֵּשׁ לַעֲלוֹת מַעֲלָה שֶׁהִיא לְמַעְלָה מִמֶּנָּה. וְאָמְרוּ: מִי שֶׁמַּחֲזִיק עַצְמוֹ בְּחֶזְקַת דַּעְתָּן – מַחֲזִיקִין אוֹתוֹ בְּנֵי אָדָם לְשׁוֹטֶה. וְאָמְרוּ: סָמוּךְ לַגַּאֲוָה – מַעֲלָלִים רָעִים. וּמִי שֶׁיֵּשׁ בּוֹ מַעֲלָלִים רָעִים, תִּהְיֶה עָלָיו שִׂנְאַת הַבְּרִיּוֹת, וְהַנְּפָשׁוֹת נוֹטוֹת מֵעָלָיו. וְאָמַר חָכָם אֶחָד: כַּאֲשֶׁר נְעִימוּת הַצּוּרָה אוֹר הַגּוּף, כָּךְ נְעִימוּת הַמִּדּוֹת אוֹר הַנֶּפֶשׁ. וְאָמַר עוֹד: אֵין הַחֲשִׁיבוּת בַּנֶּפֶשׁ שֶׁיִּהְיֶה הַמֶּלֶךְ מִתְגָּאֶה, כָּל שֶׁכֵּן בְּנֵי אָדָם אֲחֵרִים זֶה אֶל זֶה. וְאָמַר: שֶׁהָיָה מֶלֶךְ אֶחָד יוֹשֵׁב עַל כִּסֵּא מַלְכוּתוֹ, וּלְפָנָיו הָיוּ כִּסְאוֹת זוֹ לְמַעְלָה מִזּוֹ. וְאָמַר לָהֶם הַמֶּלֶךְ: אֵיךְ יְשַׁבְתֶּם זֶה לְמַעְלָה מִזֶּה בְּלֹא רְשׁוּתִי? וְהֵשִׁיב הָעֶלְיוֹן: גֹּדֶל יִחוּס מִשְׁפַּחְתִּי הוֹשִׁיבָנִי מִמַּעַל לְרֵעַי. וְאָמַר הַשֵּׁנִי: עָלִיתִי עַל אֲשֶׁר תַּחְתַּי מִפְּנֵי רֹב חָכְמָתִי. וְעָנָה הַשְּׁלִישִׁי: שִׁפְלוּת נַפְשִׁי וְדִכְאוּת לִבִּי הוֹשִׁיבָנִי תַּחְתֵּיהֶם. וְהֶעֱלָהוּ הַמֶּלֶךְ וְגִדְּלוֹ. וְעַל זֶה נֶאֱמַר (משלי כה ז): "כִּי טוֹב אֲמָר לְךָ עֲלֵה הֵנָּה מֵהַשְׁפִּילְךָ לִפְנֵי נָדִיב".

בְּעֵת שֶׁרוֹאֶה אָדָם שֶׁמִּדַּת הַגַּאֲוָה מִתְגַּבֶּרֶת עָלָיו, צָרִיךְ לַחֲשֹׁב דְּבָרִים הַמַּבְהִילִים אֶת לִבּוֹ: שֶׁבָּא מִטִּפָּה סְרוּחָה, וְיָשׁוּב לְעָפָר וְרִמָּה, וְיִתֵּן דִּין וְחֶשְׁבּוֹן לִפְנֵי מֶלֶךְ מַלְכֵי הַמְּלָכִים הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא. וְיַחֲשֹׁב: כַּמָּה גֵּאִים שֶׁנִּתְגָּאוּ וְעָבְרוּ מִן הָעוֹלָם, נִשְׁתַּכְּחוּ וְהָיוּ כְּלֹא הָיוּ מֵעוֹלָם. וּמַה הוֹעִילָה לָהֶם גַּאֲוָתָם?

גָּדֵר לְהִתְרַחֵק מִן הַגַּאֲוָה וּמִשְּׁאָר מִדּוֹת רָעוֹת:

הָרוֹצֶה לַעֲקֹר הַגֵּאוּת מִלִּבּוֹ מִכֹּל וָכֹל, לֹא יוּכַל לַעֲשׂוֹת זֶה בְּמַחֲשָׁבָה לְבַד. אֶלָּא בַּתְּחִלָּה צָרִיךְ לְהִתְרַחֵק מִן הַגַּבְהוּת עַד קָצֶה הָאַחֲרוֹן. כֵּיצַד? אָדָם שֶׁהָיָה רָגִיל לִלְבֹּשׁ בְּגָדִים חֲשׁוּבִים וּמְתֻקָּנִים כְּמַלְבּוּשֵׁי גַּסֵּי הָרוּחַ, וְרוֹצֶה לָשׁוּב מִזֶּה, אִם יִלְבַּשׁ בְּגָדִים טוֹבִים וִיתַקֵּן אוֹתָם בְּמִדָּה בֵּינוֹנִית – בָּזֶה לֹא יַעֲקֹר מִלִּבּוֹ הַגֵּאוּת. אוֹ אִם הָיָה

מִנְהָגוֹ לְהִתְכַּבֵּד וּלְהִשְׁתַּדֵּל בִּדְבָרָיו אוֹ בִּשְׁאָר מַעֲשָׂיו – אֵין תַּקָּנָה לְתַקֵּן עַד שֶׁיַּנְהִיג עַצְמוֹ בְּבִזָּיוֹן הַרְבֵּה, וְיֵשֵׁב לְמַטָּה מִן הַכֹּל, וְיִלְבַּשׁ בְּלוּיֵי הַסְּחָבוֹת הַמְּבַזִּים אֶת לוֹבְשֵׁיהֶם, וְכַיּוֹצֵא בִּדְבָרִים אֵלּוּ, עַד שֶׁיֵּעָקֵר גֹּבַהּ הַלֵּב מִמֶּנּוּ. וְכֵן מִי שֶׁהוּא בַּעַל חֵמָה וְכַעַס הַרְבֵּה, תְּחִילָּה יִנְהַג עַצְמוֹ שֶׁאִם הִכּוּ אוֹתוֹ אוֹ קִלְּלוּ אוֹתוֹ – לֹא יַרְגִּישׁ כְּלָל, וְיֵלֵךְ בְּדֶרֶךְ זוֹ זְמַן רַב עַד שֶׁיֵּעָקֵר שֹׁרֶשׁ הַגַּאֲוָה מִמֶּנּוּ; וְאָז יַחֲזֹר וְיֵלֵךְ בַּדֶּרֶךְ הָאֶמְצָעִי, וְיֵלֵךְ בָּהּ כָּל יָמָיו. וְעַל דֶּרֶךְ זֶה יַעֲשֶׂה בְּכָל הַמִּדּוֹת הָרָעוֹת: מִתְּחִלָּה יִתְרַחֵק מִמֶּנָּה עַד שֶׁלֹּא יוּכַל לְהִתְרַחֵק יוֹתֵר, וְיִנְהַג בָּזֶה זְמַן רַב, וְאָז יַחֲזֹר וְיִתְפֹּס הַדֶּרֶךְ הַבֵּינוֹנִי. וְעִנְיָן זֶה הוּא רְפוּאָה שְׁלֵמָה לְכָל מִדּוֹת רָעוֹת. וּמִי שֶׁדַּעְתּוֹ נִמְשֶׁכֶת לַעֲבֹד הַבּוֹרֵא בָּרוּךְ הוּא בְּכָל חֵלֶק וָחֵלֶק בַּחֵלֶק הַמֻּבְחָר שֶׁבָּהּ – יָשִׂים זֶה הַדֶּרֶךְ לְפָנָיו וְלִפְנֵי חֲבֵרוֹ. וְעַל זֶה נֶאֱמַר (תהלים נ כג): ״וְשָׂם דֶּרֶךְ אַרְאֶנּוּ בְּיֵשַׁע אֱלֹהִים״.

שַׁעַר הַשֵּׁנִי

שַׁעַר הָעֲנָוָה

הָעֲנָוָה הִיא מִדָּה טוֹבָה, וְהִיא הִפּוּךְ הַגַּאֲוָה. וּמִי שֶׁיֵּשׁ בּוֹ הַמִּדָּה הַזֹּאת, כְּבָר הֵשִׁיב נַפְשׁוֹ מִכַּמָּה מִינֵי רָעוֹת.

וּמִי שֶׁהִגִּיעַ אֶל מַעֲלָה זֹאת הַנִּכְבֶּדֶת – עוֹשֶׂה מִצְוָה וּמְקַבֵּל שָׂכָר לְפִי גֹּדֶל עַנְוְתָנוּתוֹ. כִּי הָעֲנָוָה שֹׁרֶשׁ הָעֲבוֹדָה, וּמַעֲשֶׂה קָטָן שֶׁל הֶעָנָו מִתְקַבֵּל לִפְנֵי הַשֵּׁם בָּרוּךְ הוּא אֶלֶף יָדוֹת יוֹתֵר מִמַּעֲשֶׂה גָּדוֹל שֶׁל הַגַּאֲוָה. וְכֵן אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ (מנחות קי א): אֶחָד הַמַּרְבֶּה וְאֶחָד הַמַּמְעִיט, וּבִלְבַד שֶׁיְּכַוֵּן לִבּוֹ לַשָּׁמַיִם.

אֲבָל מַעֲשֶׂה שֶׁל הַגַּאֲוָה אֵינוֹ מִתְקַבֵּל לִפְנֵי הַשֵּׁם בָּרוּךְ הוּא, כִּי הִיא תּוֹעֲבַת נַפְשׁוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר (משלי טז ה): ״תּוֹעֲבַת ה׳ כָּל גְּבַהּ לֵב״. וּבַעֲבוּר זֶה צוֹעֵק וְאֵינוֹ נַעֲנֶה, שֶׁנֶּאֱמַר (ישעיהו א טו): ״גַּם כִּי תַרְבּוּ תְפִלָּה אֵינֶנִּי שֹׁמֵעַ״; וְעוֹשִׂים מִצְווֹת וְטוֹרְפִים אוֹתָם בְּפָנָיו, שֶׁנֶּאֱמַר (שם א יב): ״מִי בִקֵּשׁ זֹאת מִיֶּדְכֶם רְמֹס חֲצֵרָי״, וְנֶאֱמַר (ירמיהו ז כא): ״עֹלוֹתֵיכֶם סְפוּ עַל זִבְחֵיכֶם וְאִכְלוּ בָשָׂר״.

אֲבָל בְּמִדַּת הָעֲנָוָה וְהַשִּׁפְלוּת מַגִּיעַ לְכָל טוֹב, כִּי ״וְלַעֲנָוִים יִתֶּן חֵן״ (משלי ג לד). וְכֵיוָן שֶׁיֵּשׁ לוֹ חֵן בְּעֵינֵי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, צוֹעֵק וְנַעֲנֶה מִיָּד, שֶׁנֶּאֱמַר (ישעיהו סה כד): ״טֶרֶם יִקְרָאוּ וַאֲנִי אֶעֱנֶה״. וְעוֹשֶׂה מִצְווֹת וּמְקַבְּלִים אוֹתָם בְּנַחַת וּבְשִׂמְחָה, שֶׁנֶּאֱמַר (קהלת ט ז): ״כִּי כְבָר רָצָה הָאֱלֹהִים אֶת מַעֲשֶׂיךָ״; וְלֹא עוֹד אֶלָּא שֶׁמִּתְאַוֶּה לָהֶם, שֶׁנֶּאֱמַר (מלאכי ג ד): ״וְעָרְבָה לַה׳ מִנְחַת יְהוּדָה וִירוּשָׁלָםִ״.

וּמַה הִיא הָעֲנָוָה? הִיא הַכְנָעָה וְשִׁפְלוּת הַנֶּפֶשׁ, וְחוֹשֵׁב עַצְמוֹ כְּאַיִן. וְהָאָדָם חַיָּב בָּהּ בְּכָל עֵת וּבְכָל זְמַן, לִהְיוֹת נִבְזֶה בְּעֵינָיו, וּשְׁפַל רוּחַ וְרַךְ לֵבָב וְרוּחַ נִשְׁבָּרָה.

שֹׁרֶשׁ הָעֲנָוָה: שֶׁיַּחְשֹׁב בְּעַצְמוֹ בְּעוֹד שֶׁהוּא שָׁלֵו וְשָׁקֵט, בָּרִיא וְעָשִׁיר, אֲשֶׁר הַבּוֹרֵא בָּרוּךְ הוּא הֵיטִיב עִמּוֹ טוֹבָה, וְשֶׁהוּא אֵינוֹ רָאוּי לָהּ. וְשֶׁיַּחֲשֹׁב גְּדֻלַּת הָאֵל וְרוֹמְמוּת תִּפְאַרְתּוֹ, וְיַחְשֹׁב: מָה אֲנִי? הֲלֹא אֲנִי בְּרִיָּה שְׁפֵלָה מְאֹד, וַאֲנִי בָּעוֹלָם הַשָּׁפֵל וְהַכָּלֶה. וְיַחְשֹׁב: כָּל מַעֲשִׂים טוֹבִים שֶׁאוּכַל לַעֲשׂוֹת אֵינָם כִּי אִם טִפָּה מִן הַיָּם נֶגֶד מַה שֶּׁאֲנִי חַיָּב לַעֲשׂוֹת. וְיַעֲשֶׂה כָּל מַעֲשָׂיו לִכְבוֹד שָׁמַיִם: וְלֹא לְהַחְנִיף לְשׁוּם אָדָם, וְלֹא לְשׁוּם הֲנָאָה, אַךְ יַעֲשֶׂה הַכֹּל לִשְׁמוֹ הַגָּדוֹל – זֶה שֹׁרֶשׁ הָעֲנָוָה. אֲבָל הַנִּכְנָע לִפְנֵי הַבּוֹרֵא בָּרוּךְ הוּא כְּשֶׁיֶּחֱלֶה גּוּפוֹ אוֹ אֶחָד מֵאֵבָרָיו, אוֹ בְּעֵת שֶׁמֵּתִים בָּנָיו וְאוֹהֲבָיו, אוֹ בְּעֵת יְרִידָתוֹ מֵעָשְׁרוֹ וּגְדֻלָּתוֹ, אוֹ כְּשֶׁיַּזְקִין – בֶּאֱמֶת לְעוֹלָם הָעֲנָוָה וְהַשִּׁפְלוּת מְקֻבָּל לִפְנֵי הַשֵּׁם בָּרוּךְ הוּא, אַךְ לֹא הִגִּיעַ בָּזֶה לְעִקַּר הָעֲנָוָה.

וְחַיָּב לְהִתְנַהֵג בַּעֲנָוָה בְּמַשָּׂא וּבְמַתָּן עִם בְּנֵי אָדָם בְּעִנְיְנֵי הַמָּמוֹן, לִפְנִים מִשּׁוּרַת הַדִּין עִם כָּל אָדָם. וְכָל הַנְהָגָתוֹ עִם הָעוֹלָם הַכֹּל יְהֵא בְּשִׁפְלוּת וּבְנַחַת.

וְעִקַּר הָעֲנָוָה: שֶׁיִּכָּנַע לְאוֹתָם שֶׁהֵן תַּחְתָּיו, כְּגוֹן לַעֲבָדָיו וְלִבְנֵי בֵּיתוֹ, וּלְאוֹתָם עֲנִיִּים שֶׁהֵם מִתְפַּרְנְסִים וְנֶהֱנִים מִמֶּנּוּ, וְהוּא אֵינוֹ צָרִיךְ לָהֶם וְאֵינוֹ יָרֵא מֵהֶם. הַנִּכְנָע לָאַלְמָנוֹת וְלַגֵּרִים וְסוֹבֵל טָרְחָם וּמַשָּׂאָם, וְהַשּׁוֹמֵעַ חֶרְפָּתוֹ וְאֵינוֹ מֵשִׁיב מֵחֲמַת גֹּדֶל עַנְוְתָנוּתוֹ – זוֹ הִיא עֲנָוָה יְשָׁרָה מְאֹד.

יֵשׁ עוֹד עֲנָוָה טוֹבָה מְאֹד, כְּגוֹן מִי שֶׁנִּכְנָע לִפְנֵי רַבּוֹ וְלִפְנֵי חֲכָמִים וְלִפְנֵי צַדִּיקִים הַהוֹלְכִים בְּדַרְכֵי יְשָׁרִים, וְחוֹשֵׁב בְּלִבּוֹ: אֵלּוּ הֵם עַבְדֵי הַשֵּׁם בָּרוּךְ הוּא, מְשָׁרְתָיו וְאוֹהֲבָיו; וּבַעֲבוּר זֶה יַשְׁפִּיל עַצְמוֹ לִפְנֵיהֶם וּמְכַבְּדָם. גַּם זֶה עֲנָוָה טוֹבָה, שֶׁיַּחֲשֹׁב: אֶכָּנַע לִפְנֵי חֲכָמִים, כְּדֵי שֶׁיְּקָרְבוּנִי וִילַמְּדוּנִי וְיוֹכִיחוּנִי, וְיוֹלִיכוּנִי בְּדַרְכֵי הַשֵּׁם בָּרוּךְ הוּא.

וְיֵשׁ עוֹד עֲנָוָה טוֹבָה מְאֹד, שֶׁיִּכָּנַע לִפְנֵי תַּלְמִידָיו וִיפָרֵשׁ לָהֶם כָּל סָתוּם, לַגָּדוֹל לְפִי גָּדְלוֹ וְלַקָּטָן לְפִי קָטְנוֹ. וִיפָרֵשׁ, וְיַחֲזֹר וִיפָרֵשׁ בְּסֵבֶר פָּנִים יָפוֹת עַד שֶׁיָּבִינוּ, וְלֹא יֹאמַר: אֵיךְ אָשִׁיב עָלָיו עַד שֶׁיָּבִין, הֲלֹא לִבּוֹ קָשֶׁה כְּאֶבֶן? וִיסַדֵּר הָעִנְיָן בְּנַחַת כַּמָּה פְּעָמִים. וּכְבָר יָדַעְתָּ שְׂכָרוֹ שֶׁל רַבִּי פְּרִידָא, שֶׁחָזַר לְתַלְמִיד אֶחָד אַרְבַּע מֵאוֹת פְּעָמִים.

וְיֵשׁ עוֹד עֲנָוָה גְּדוֹלָה: לִלְמֹד לִפְנֵי הַקְּטַנִּים, וְלִדְרֹשׁ מֵהֶם מַה שֶּׁנֶּעְלָם מִמֶּנּוּ, וְלֹא

יֹאמַר: אֵיךְ אֶלְמַד לִפְנֵי זֶה וְאֵיךְ אֶדְרֹשׁ מִמֶּנּוּ, הֲלֹא הוּא קָטָן מִמֶּנִּי. וְעַל זֶה נֶאֱמַר: "מִכָּל מְלַמְּדַי הִשְׂכַּלְתִּי" (תהלים קיט צט). וְעוֹד אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ: מְאֹד מְאֹד הֱוֵי שְׁפַל רוּחַ בִּפְנֵי כָּל אָדָם (אבות ד ד) – לֹא בִּפְנֵי הַגְּדוֹלִים לְבַד צָרִיךְ לִהְיוֹת שְׁפַל רוּחַ, אֶלָּא אַף לִפְנֵי הַקְּטַנִּים. וְהַהוֹלֵךְ בְּדֶרֶךְ זֶה יְזַכֶּה אֶת הָרַבִּים, כִּי הוּא נוֹשֵׂא חֵן בְּעֵינֵי כָּל רוֹאָיו, וְכָל מַעֲשָׂיו וְסִדְרֵי עִנְיָנָיו מְקֻבָּל לָהֶם, וְתָמִיד הֵם מְשַׁבְּחִים אוֹתוֹ, וּמִתּוֹךְ כָּךְ הֵם חוֹמְדִים לַעֲשׂוֹת כָּמוֹהוּ, וְכָל אָדָם יְבָרֵךְ אֶת בְּנוֹ שֶׁיִּהְיֶה כְּמוֹ פְּלוֹנִי, וּבָזֶה הוּא מְקַדֵּשׁ הַשֵּׁם בָּרוּךְ הוּא. אֲבָל הַמִּתְגָּאֶה הוּא מְחַלֵּל הַשֵּׁם בָּרוּךְ הוּא וּמַחֲטִיא אֶת הָרַבִּים, וְהוּא דּוֹמֶה לִנְבֵלָה שֶׁהִיא מֻשְׁלֶכֶת בַּשּׁוּק, וְכָל עוֹבֵר וָשָׁב מַנִּיחַ יָדוֹ עַל חוֹטְמוֹ עַד שֶׁיַּעֲבֹר: כָּךְ הַמִּתְגָּאֶה הוּא מְגַנֶּה אֶת הַתּוֹרָה וְלוֹמְדֶיהָ, וּמַרְחִיק בְּנֵי אָדָם מִן הַתּוֹרָה, כִּי אוֹמְרִים: מַה תּוֹעֶלֶת יֵשׁ בַּתּוֹרָה אַחֲרֵי אֲשֶׁר לוֹמְדֶיהָ רָעִים?! וּמִתּוֹךְ כָּךְ פּוֹרְשִׁים הֵן מִן הַתּוֹרָה.

הָעֲנָוָה נִכֶּרֶת בָּאָדָם בְּשִׁשָּׁה דְּבָרִים:

הָרִאשׁוֹן: בְּחֹזֶק כַּעֲסוֹ שֶׁל אָדָם. כְּגוֹן שֶׁבִּזָּהוּ אָדָם מְאֹד בִּדְבָרִים אוֹ בְּמַעֲשֶׂה, וְיֵשׁ לוֹ לְהִנָּקֵם מִמֶּנּוּ, וּמוֹשֵׁל בְּרוּחוֹ וּמוֹחֵל לוֹ בַּעֲבוּר הַבּוֹרֵא בָּרוּךְ הוּא – זֶה סִימַן עֲנָוָה. וְלִפְעָמִים אָסוּר לִמְחֹל, כְּגוֹן תַּלְמִיד חָכָם שֶׁבִּזּוּהוּ בָּרַבִּים, עַד שֶׁיְּפַיְּסֵהוּ.

הַשֵּׁנִי: כְּשֶׁיָּבֹא הֶפְסֵד גָּדוֹל, אוֹ שֶׁיָּמוּתוּ בָּנָיו וּקְרוֹבָיו, וּמַצְדִּיק דִּין הַבּוֹרֵא בָּרוּךְ הוּא עָלָיו וּמְקַבֵּל מֵאַהֲבָה, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (ויקרא י ג): "וַיִּדֹּם אַהֲרֹן" – וְזֶה יוֹרֶה מְאֹד עַל הָעֲנָוָה.

הַשְּׁלִישִׁי: אִם יִשְׁמַע שֶׁהָעוֹלָם מְשַׁבְּחִים אוֹתוֹ עַל חָכְמָתוֹ וְעַל מַעֲשָׂיו הַטּוֹבִים, לֹא יִשְׂמַח בְּלִבּוֹ עַל זֶה, אֶלָּא יַחֲשֹׁב שֶׁמַּעֲשָׂיו הַטּוֹבִים הֵם מוּעָטִים נֶגֶד מַה שֶּׁהוּא חַיָּב לַעֲשׂוֹת, וְאֵינָם אֶלָּא כְּטִפָּה מֵהַיָּם. וְכָל שֶׁכֵּן אִם יֹאמְרוּ עָלָיו מַעֲשִׂים טוֹבִים שֶׁלֹּא עָשָׂה, שֶׁלֹּא יִשְׂמַח אֶלָּא יִצְטַעֵר בְּלִבּוֹ עַל שֶׁיָּצָא לוֹ שֵׁם בְּדָבָר שֶׁאֵין בּוֹ.

וְאִם אֶחָד סִפֵּר עָלָיו מַעֲשִׂים רָעִים: אִם אֱמֶת הַדָּבָר, לֹא יְחַפֵּשׂ לְעַוֵּת הָאֱמֶת לְנַקּוֹת עַצְמוֹ, כְּמוֹ שֶׁאָמַר יְהוּדָה "צָדְקָה מִמֶּנִּי" (בראשית לח כו); וְאַל יִשְׁתַּדֵּל לְהַכְחִישׁ אוֹתוֹ הָאִישׁ שֶׁסִּפֵּר עָלָיו, וְאַל יִשְׂנָאֵהוּ עַל שֶׁגִּלָּה הַדָּבָר, אַךְ יִכָּנַע לַבּוֹרֵא בָּרוּךְ הוּא אֲשֶׁר גִּלָּה מְעַט מֵהַרְבֵּה לְיַסְּרוֹ וּלְהוֹכִיחוֹ כְּדֵי שֶׁיָּשׁוּב אֵלָיו.

וְאִם מַה שֶּׁסִּפֵּר עָלָיו הוּא שֶׁקֶר, אַל יַכְלִים הַמְסַפֵּר וְלֹא יִכְעַס עָלָיו. כִּי כְּבָר הָיָה אֶחָד מִן הַחֲכָמִים שֶׁסִּפְּרוּ עָלָיו רַע, וּכְשֶׁנּוֹדַע הַדָּבָר לְחָסִיד, שָׁלַח לְאוֹתוֹ שֶׁסִּפֵּר עָלָיו

דּוֹרוֹן, וְכָתַב לוֹ: אַתָּה שָׁלַחְתָּ לִי דּוֹרוֹן מִזְּכוּיוֹתֶיךָ, וַאֲנִי גָּמַלְתִּי לְךָ בְּדוֹרוֹן זֶה שֶׁשָּׁלַחְתִּי לְךָ. כִּי לְיוֹם הַדִּין מַרְאִים מִצְווֹת לְהַרְבֵּה בְּנֵי אָדָם שֶׁלֹּא עָשׂוּ אוֹתָן מִצְווֹת, וְיֹאמְרוּ: הֲלֹא לֹא עָשִׂינוּ זֶה! וְיָשִׁיבוּ לָהֶם: אוֹתָם שֶׁסִּפְּרוּ עֲלֵיכֶם רַע – הֵם עָשׂוּ אֵלּוּ מִצְווֹת, וְנוֹטְלִים אוֹתָם מֵהֶם וְנוֹתְנִים לָכֶם.

וְכֵן לָרְשָׁעִים מַרְאִים עֲבֵרוֹת שֶׁלֹּא עָשׂוּ, וּכְשֶׁיֹּאמְרוּ: הֲלֹא לֹא עָשִׂינוּ! יָשִׁיבוּ לָהֶם: אֵלּוּ הָעֲבֵרוֹת עָשׂוּ אוֹתָם שֶׁסִּפַּרְתֶּם עֲלֵיהֶם לָשׁוֹן הָרַע, וְנִטְּלוּ מֵהֶם וְנִתְוַסְּפוּ עֲלֵיכֶם.

וְזֶהוּ שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים עט יב): "וְהָשֵׁב לִשְׁכֵנֵינוּ שִׁבְעָתַיִם אֶל חֵיקָם, חֶרְפָּתָם אֲשֶׁר חֵרְפוּךָ יְיָ" – כִּי כָּל הַמְחָרֵף הַצַּדִּיק, כְּאִלּוּ מְחָרֵף הַשֵּׁם בָּרוּךְ הוּא, כִּי אוֹיְבֵי יִשְׂרָאֵל הֵם נִקְרָאִים "אוֹיְבֵי הַשֵּׁם" בְּכַמָּה מְקוֹמוֹת. וְעַל זֶה הֻזְהַרְנוּ בַּתּוֹרָה (דברים כד ט): "זָכוֹר אֵת אֲשֶׁר עָשָׂה ה׳ אֱלֹהֶיךָ לְמִרְיָם". לְפִיכָךְ מִי שֶׁסּוֹבֵל בִּזְיוֹנוֹ וְשׁוֹתֵק, נִכָּר שֶׁהוּא עָנָו. וְכֵן מָצִינוּ בְּהִלֵּל הַנָּשִׂיא (שבת פח ב) בְּאֶחָד שֶׁבִּזָּהוּ, שֶׁאָמַר לוֹ "אַל יִרְבֶּה כְּמוֹתְךָ בְּיִשְׂרָאֵל!" – וְלֹא הִקְפִּיד (שבת לא ב).

וְיֵשׁ בַּמִּדְרָשׁ: אֵין עָנָו אֶלָּא הַשּׁוֹמֵעַ חֶרְפָּתוֹ וְאֵינוֹ מֵשִׁיב, דִּכְתִיב (במדבר יב א): "וַתְּדַבֵּר מִרְיָם וְאַהֲרֹן בְּמֹשֶׁה", וּכְתִיב (שם יב ג): "וְהָאִישׁ מֹשֶׁה עָנָו מְאֹד". וַעֲלֵיהֶם נֶאֱמַר (שופטים ה לא): "וְאֹהֲבָיו כְּצֵאת הַשֶּׁמֶשׁ בִּגְבֻרָתוֹ".

הָרְבִיעִי: אִם הַבּוֹרֵא בָּרוּךְ הוּא מֵיטִיב לוֹ בְּעֹשֶׁר וּבְבָנִים, וְנוֹתֵן לוֹ חָכְמָה יְתֵרָה וּתְבוּנָה וְכָבוֹד – יוֹסִיף עֲנָוָה וְשִׁפְלוּת לִפְנֵי הַבּוֹרֵא בָּרוּךְ הוּא, וִיכַבֵּד בְּנֵי אָדָם וְיֵיטִיב לָהֶם יוֹתֵר מִבַּתְּחִלָּה. כְּמוֹ בְּאַבְרָהָם, בְּשָׁעָה שֶׁאָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא "הַמְכַסֶּה אֲנִי מֵאַבְרָהָם" (בראשית יח יז), אָמַר "וְאָנֹכִי עָפָר וָאֵפֶר" (שם יח כד).

רֹב חָכְמָה וְרֹב מָמוֹן הַכָּפוּל בָּעוֹלָם הַזֶּה יִהְיֶה מֵחֲמַת אֶחָד מִשְּׁלֹשָׁה דְּבָרִים: הָאֶחָד לְטוֹבָה מֵאֵת הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, הַשֵּׁנִי לְנִסָּיוֹן, וְהַשְּׁלִישִׁי לְנָקָמָה. סִימַן הַטּוֹבָה: אִם הֶעָשִׁיר הַזֶּה לֹא יַעֲשֶׂה הֶזֵּק לְשׁוּם אָדָם בְּמָמוֹנוֹ, אוֹ הֶחָכָם לֹא יִתְחַכֵּם לְהָרַע לְשׁוּם אָדָם בְּחָכְמָתוֹ; אַךְ זֶה בְּחָכְמָתוֹ וְזֶה בְּעָשְׁרוֹ מוֹסִיפִים עֲבוֹדַת הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְפִי עִנְיָנָם – אָז בֶּאֱמֶת הַחָכְמָה אוֹ הָעֹשֶׁר לְטוֹבָה הֵם מֵאֵת הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא.

וְסִימַן הַנִּסָּיוֹן הוּא, שֶׁהָיָה בַּעַל הַמָּמוֹן טָרוּד עַל שְׁמִירַת מָמוֹנוֹ, וְיָרֵא שֶׁמָּא יַפְסִיד מָמוֹנוֹ, וְאֵינוֹ נֶהֱנֶה לְפִי הַמָּמוֹן לִשְׁלֹט בּוֹ וְלֶאֱכֹל מִמֶּנּוּ, וְגַם אֵינוֹ מֵרֵעַ לְאָדָם בְּעָשְׁרוֹ, וְגַם לֹא יִתְגָּאֶה, אַךְ טוֹרֵחַ תָּמִיד לְקַבֵּץ הוֹן וְדוֹאֵג בִּשְׁמִירָתוֹ, וְגַם אֵינוֹ עוֹשֶׂה נְדָבָה וְאֵינוֹ מְרַחֵם עַל הָעֲנִיִּים, לֹא מַאֲכִיל וְלֹא מַלְבִּישׁ. וְכֵן הֶחָכָם: אִם מֵשִׂים רֹב חָכְמָתוֹ

עַל עוֹלָם הַזֶּה לְתַקֵּן צְרָכָיו, וְאֵינוֹ מִתְחַכֵּם לֹא לְרָעָה וְלֹא לְטוֹבָה – אֵלּוּ וַדַּאי לְנִסָּיוֹן הֵם.

וְסִימַן הַנְּקָמָה: שֶׁיִּהְיֶה בַּעַל הַמָּמוֹן מַזִּיק לַאֲחֵרִים בְּמָמוֹנוֹ, וּמִתְגָּאֶה בּוֹ, וְאֵינוֹ עוֹשֶׂה בּוֹ צְדָקָה, וְטָרוּד בּוֹ לְהִתְעַנֵּג, כְּמוֹ שֶׁאָמַר הַכָּתוּב (ישעיהו כב יג): "שָׂשׂוֹן וְשִׂמְחָה, הָרֹג בָּקָר וְשָׁחֹט צֹאן"; וְאוֹמֵר (שם ה יב): "וְהָיָה כִנּוֹר וָנֶבֶל, תֹּף וְחָלִיל וָיַיִן מִשְׁתֵּיהֶם"; וְלֹא יְשַׁלֵּם מִמֶּנּוּ חֹק הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא – עַל זֶה נֶאֱמַר (קהלת ה יב): "עֹשֶׁר שָׁמוּר לִבְעָלָיו לְרָעָתוֹ". וְכֵן אִם הֶחָכָם יַעֲרִים לַעֲשׂוֹת רָעוֹת וְלֹא יַעֲשֶׂה טוֹב, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (ירמיהו ד כב): "חֲכָמִים הֵמָּה לְהָרַע, וּלְהֵיטִיב לֹא יָדָעוּ" – אָז חָכְמָתוֹ לוֹ לְמִכְשׁוֹל.

לָכֵן הַמַּשְׂכִּיל יַעֲשֶׂה בְּמָמוֹנוֹ וּבְחָכְמָתוֹ הַטּוֹב לְפִי רֹב מָמוֹנוֹ וְחָכְמָתוֹ. וְיוֹסִיף הַכְנָעָה וּשְׁפָלוּת, וְלֹא יִגְבַּהּ לִבּוֹ. וּלְעוֹלָם יִדְאַג שֶׁמָּא הָעֹשֶׁר הַזֶּה הוּא שְׂכָרוֹ, וְהוּא מֵאוֹתָם שֶׁנֶּאֱמַר עֲלֵיהֶם (דברים ז י): "וּמְשַׁלֵּם לְשֹׂנְאָיו אֶל פָּנָיו לְהַאֲבִידוֹ". וְגַם יִדְאַג הֶחָכָם, שֶׁמָּא הוּא מֵאוֹתָם שֶׁנֶּאֱמַר עֲלֵיהֶם (ירמיהו ד כב): "חֲכָמִים הֵמָּה לְהָרַע, וּלְהֵיטִיב לֹא יָדָעוּ". וְכָל אָדָם חַיָּב לְהִתְחַכֵּם וּלְהִתְבּוֹנֵן, לְהַגִּיעַ בְּחָכְמָתוֹ לְמַעֲשִׂים טוֹבִים, עַד שֶׁאֵין כֹּחַ בְּחָכְמָתוֹ לְהַשִּׂיג יוֹתֵר.

הַחֲמִישִׁי: כְּשֶׁמּוֹכִיחַ אֶת עַצְמוֹ בְּמַה שֶּׁעָשָׂה רָעָה לְאָדָם בְּמַעֲשִׂים אוֹ בִּדְבָרִים, וְאֵינוֹ צָרִיךְ לְאוֹתוֹ אָדָם לְשׁוּם דָּבָר, וְאֵינוֹ מְקַוֶּה לְקַבֵּל טוֹבָה מִמֶּנּוּ; וְיֵלֵךְ מֵעַצְמוֹ בִּלְתִּי הַפְצָרַת אֲחֵרִים וּמְבַקֵּשׁ מִמֶּנּוּ מְחִילָה, וּמַכְנִיעַ עַצְמוֹ מִלְּפָנָיו, וּמְתַקֵּן אֶת שֶׁעִוֵּת, וּמְדַבֵּר לוֹ תַּחֲנוּנִים – גַּם זֶה סִימָן לַעֲנָוָה.

הַשִּׁשִּׁי: שֶׁיִּנְהַג בַּעֲנָוָה בִּדְבָרִים רַכִּים, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (משלי טו א): "מַעֲנֶה רַךְ יָשִׁיב חֵמָה". וּבְקוֹל נָמוּךְ, כִּי זֶה מְדַבֵּר הַשִּׁפְלוּת, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (ישעיהו כט ד): "וְשָׁפַלְתְּ מֵאֶרֶץ תְּדַבֵּרִי, וּמֵעָפָר תִּשַּׁח אִמְרָתֵךְ". וְלֹא יִתְעַסֵּק בְּנוֹי הַמַּלְבּוּשִׁים וְתַכְשִׁיטִים, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (איוב כב כט): "וְשַׁח עֵינַיִם יוֹשִׁעַ". וְלֹא יִתְעַסֵּק בְּתַעֲנוּגִים, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר (משלי יג כה): "צַדִּיק אֹכֵל לְשֹׂבַע נַפְשׁוֹ". כָּל אֵלּוּ הֵם סִימָנֵי הָעֲנָוָה.

הָעֲנָוָה הִיא סֻלָּם לַעֲלוֹת לְדַרְכֵי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים כה ט): "יַדְרֵךְ עֲנָוִים בַּמִּשְׁפָּט, וִילַמֵּד עֲנָוִים דַּרְכּוֹ". וּמִמֶּנּוּ יַגִּיעַ לְהַשִּׂיג יִרְאַת הַשֵּׁם בָּרוּךְ הוּא, שֶׁנֶּאֱמַר (משלי כב ד): "עֵקֶב עֲנָוָה יִרְאַת יְיָ". הַשְּׁכִינָה שׁוֹרָה עַל הָעֲנָוִים, שֶׁנֶּאֱמַר (ישעיהו נז טו): "אֶשְׁכּוֹן וְאֶת דַּכָּא וּשְׁפַל רוּחַ". הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא הִטָּה שְׁכִינָתוֹ עַל הַר סִינַי וְיָרַד לְמַטָּה, וְהִנִּיחַ כָּל הֶהָרִים הַגְּבוֹהִים. וּכְתִיב (שם כו יט): "הָקִיצוּ וְרַנְּנוּ שֹׁכְנֵי עָפָר, כִּי טַל אוֹרֹת טַלֶּךָ" – מִי שֶׁנַּעֲשָׂה שָׁכֵן לְעָפָר בְּחַיָּיו בָּעוֹלָם הַזֶּה, יִחְיֶה לָעוֹלָם הַבָּא.

וּכְתִיב (תהלים קלח ו): "כִּי רָם ה' וְשָׁפָל יִרְאֶה". וּמִי שֶׁמֵּשִׂים לִבּוֹ כְּבָשָׂר, תְּפִלָּתוֹ נִשְׁמַעַת (סוטה ה א), דִּכְתִיב (ישעיהו סו כג): יָבוֹא כָל בָּשָׂר לְהִשְׁתַּחֲוֹת לְפָנַי, אָמַר יְיָ"; וּכְתִיב (תהלים סה ג): "שֹׁמֵעַ תְּפִלָּה עָדֶיךָ כָּל בָּשָׂר יָבֹאוּ".

אָמַר רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן לֵוִי: כַּמָּה גְּדוֹלִים נְמוּכֵי רוּחַ לִפְנֵי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא. שֶׁבִּזְמַן שֶׁבֵּית הַמִּקְדָּשׁ קַיָּם, אָדָם מַקְרִיב עוֹלָה - שְׂכַר עוֹלָה בְּיָדוֹ; מִנְחָה - שְׂכַר מִנְחָה בְּיָדוֹ. אֲבָל מִי שֶׁדַּעְתּוֹ שְׁפֵלָה, מַעֲלֶה עָלָיו הַכָּתוּב כְּאִלּוּ הִקְרִיב כָּל הַקָּרְבָּנוֹת כֻּלָּם, שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים נא יט): "זִבְחֵי אֱלֹהִים רוּחַ נִשְׁבָּרָה". וְלֹא עוֹד אֶלָּא שֶׁאֵין תְּפִלָּתוֹ נִמְאֶסֶת, שֶׁנֶּאֱמַר (שם): "לֵב נִשְׁבָּר וְנִדְכֶּה, אֱלֹהִים לֹא תִבְזֶה" (סוטה ה ב).

הַרְבֵּה עֲנָפִים טוֹבִים צוֹמְחִים מִשֹּׁרֶשׁ הָעֲנָוָה:

הֶעָנָו הוּא סַבְלָן, וּמֵהַסַּבְלָנוּת יָבֹא שָׁלוֹם. וּבָעֲנָוָה יַשְׁקִיט כַּעַס שֶׁל אָדָם הַכּוֹעֵס עָלָיו, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (משלי טו א): "מַעֲנֶה רַּךְ יָשִׁיב חֵמָה". וְהַשָּׁלוֹם הוּא מִדָּה טוֹבָה מְאֹד.

הֶעָנָו יֵשׁ לוֹ חֵן, שֶׁנֶּאֱמַר (משלי ג לד): "וְלַעֲנָוִים יִתֵּן חֵן".

הֶעָנָו תְּפִלָּתוֹ מְקֻבֶּלֶת לִפְנֵי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, כִּי הוּא מַעֲבִיר עַל מִדּוֹתָיו. וּבִגְלַל זֶה נִתְקַבְּלָה תְּפִלָּתוֹ שֶׁל רַבִּי עֲקִיבָא כְּשֶׁאָמַר "אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ".

הֶעָנָו זוֹכֶה לְהִתְחַכֵּם, כִּי יִכָּנַע לִפְנֵי חֲכָמִים וּמִתְאַבֵּק בַּעֲפַר רַגְלֵיהֶם, וְנֶאֱמַר (משלי יג כ): "הֹלֵךְ אֶת חֲכָמִים יֶחְכָּם". הֶעָנָו מְרַחֲמִים עָלָיו מִן הַשָּׁמַיִם, שֶׁנֶּאֱמַר (שם כח יג): "וּמוֹדֶה וְעֹזֵב יְרוּחָם".

הֶעָנָו בּוֹרֵחַ מִן הַגְּדֻלָּה וּמִן הַכָּבוֹד, וּבָזֶה תָּלוּי הַצְּנִיעוּת, שֶׁנֶּאֱמַר (מיכה ו ח): "וְהַצְנֵעַ לֶכֶת עִם אֱלֹהֶיךָ".

הֶעָנָו שָׂמֵחַ בְּחֶלְקוֹ שֶׁחָלַק לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, הֵן רֹב הֵן מְעַט, שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים לז טז): "טוֹב מְעַט לַצַּדִּיק". וּבְזֶה תִּשְׁקֹט לִבּוֹ מִטִּרְדַּת הָעוֹלָם הַזֶּה, וּמִתּוֹךְ כָּךְ לִבּוֹ פָּנוּי לָתוּר בְּחָכְמָה וּבַעֲבוֹדַת הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא.

הֶעָנָו יָדִין כָּל אָדָם לְכַף זְכוּת. מָשָׁל כִּי שָׁאֲלוּ אֶחָד מִן הַחֲסִידִים: בַּמֶּה הָיִיתָ זוֹכֶה לִהְיוֹת אָדוֹן לִבְנֵי דוֹרְךָ? הֵשִׁיב: מִפְּנֵי שֶׁכָּל אָדָם שֶׁרָאִיתִי, הֶחֱזַקְתִּי יוֹתֵר טוֹב מִמֶּנִּי. אִם הָיָה חָכָם יוֹתֵר מִמֶּנִּי, אָמַרְתִּי: גַּם הוּא יְרֵא אֱלֹהִים יוֹתֵר מִמֶּנִּי, מִפְּנֵי רֹב חָכְמָתוֹ. וְאִם הָיָה קָטָן בְּחָכְמָה מִמֶּנִּי, אָמַרְתִּי: הוּא שׁוֹגֵג וַאֲנִי מֵזִיד. וְאִם הָיִיתִי זָקֵן מִמֶּנּוּ, אָמַרְתִּי: עֲווֹנוֹתָיו מוּעָטִים מֵעֲווֹנוֹתַי. וְאִם הָיָה כָּמוֹנִי בְּחָכְמָה וּבְיָמִים, אָמַרְתִּי: לִבּוֹ

טוֹב לֵאלֹהִים יוֹתֵר מִלִּבִּי; לְפִי שֶׁאֲנִי יוֹדֵעַ הָעֲבֵרוֹת שֶׁעָשִׂיתִי, וְאֵינִי יוֹדֵעַ הָעֲבֵרוֹת שֶׁעָשָׂה הוּא. וְאִם הָיָה עָשִׁיר מִמֶּנִּי, אָמַרְתִּי שֶׁהוּא עוֹשֶׂה צְדָקוֹת יוֹתֵר מִמֶּנִּי. וּמֵאֵלּוּ הַטְּעָמִים הָיִיתִי מְכַבֵּד בְּנֵי אָדָם, וְהָיִיתִי נִכְנָע לִפְנֵיהֶם.

מוּמֵי הֶעָנָו נִשְׁכָּחִים, מֵחֲמַת שֶׁהָעוֹלָם רוֹצִים בִּכְבוֹדוֹ, וְגַם עוֹזְרָיו רַבִּים. מָשָׁל: אָמְרוּ עָלָיו עַל אֶחָד מִן הַמְּלָכִים, שֶׁהָיוּ שׁוֹכְבִים בַּלַּיְלָה אֲנָשִׁים הַרְבֵּה, וְקָם הוּא בְּעַצְמוֹ וְתִקֵּן הַנֵּר שֶׁלֹּא יִכְבֶּה. אָמְרוּ לוֹ: לָמָּה לֹא צִוִּיתָנוּ? אָמַר לָהֶם: מֶלֶךְ קַמְתִּי וּמֶלֶךְ שַׁבְתִּי. וְאָמְרוּ: כָּל מַעֲלָה מִתְקַנְּאִים בּוֹ, חוּץ מִן הָעֲנָוָה. וְאָמְרוּ: מִי שֶׁהוּא נִבְזֶה בְּעֵינֵי עַצְמוֹ, גָּדוֹל בְּעֵינֵי אֲחֵרִים.

אַךְ מַה שֶּׁצָּרִיךְ לְהַרְחִיק בְּמִדָּה זֹאת: שֶׁלֹּא יְהֵא עָנָו וְנִכְנָע לִפְנֵי הָרְשָׁעִים. וְעַל זֶה אָמַר הַכָּתוּב (משלי כה כו): ״מַעְיָן נִרְפָּשׂ וּמָקוֹר מָשְׁחָת, צַדִּיק מָט לִפְנֵי רָשָׁע״. וְאִם יֵשׁ יְכֹלֶת בְּיָדוֹ, יָקוּם מִן הָרְשָׁעִים לִכְבוֹד הַשֵּׁם, וִיחַזֵּק תּוֹכַחְתּוֹ נֶגְדָּם, וְיַעֲמֹד עֲלֵיהֶם כַּאֲרִי נוֹהֵם לְהַצִּיל הַנִּגְזָל מִיַּד הַגּוֹזֵל. וְיוֹרֶה בְּנֵי אָדָם עֲבוֹדַת הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, וְיוֹכִיחֵם בְּכָל כֹּחוֹ כְּפִי חָכְמָתוֹ: בַּתְּחִלָּה בְּנַחַת, וְאִם לֹא יוֹעִיל יַכְלִימֵם. וִיצַוֶּה עַל הַטּוֹב וְיַזְהִיר מִן הָרַע, בְּפִיו וּבִלְשׁוֹנוֹ כְּפִי חָכְמָתוֹ. וִימַהֵר לָקַחַת דִּינֵי אֱלֹהִים מִמִּי שֶׁחַיָּב בָּהֶם, וְלֹא יִכָּנַע וְלֹא יִשְׁפַּל בָּזֶה.

יֵשׁ עֲנָוָה שֶׁהִיא רָעָה כְּמוֹ הַגַּאֲוָה, כָּעִנְיָן שֶׁעָשׂוּ נְבִיאֵי שֶׁקֶר, שֶׁהָיוּ לוֹבְשִׁים בְּגָדִים כְּמוֹ נְבִיאֵי הָאֱמֶת, שֶׁיְּקַבְּלוּ כִּזְבֵיהֶם וְשִׁקְרֵיהֶם, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (זכריה יג ד): ״וְלֹא יִלְבְּשׁוּ אַדֶּרֶת שֵׂעָר לְמַעַן כַּחֵשׁ״. לְכָךְ אוֹתָם הַהוֹלְכִים בָּעֲנָוָה בְּעִנְיַן הַמַּלְבּוּשִׁים, וּמְדַבְּרִים בְּנַחַת, וּמַנְהִיגִים עַצְמָם בְּחֶזְקַת חֲסִידִים וְצַדִּיקִים לְמַעַן יַאֲמִינוּ לָהֶם וְיִסְמְכוּ עַל דִּבְרֵיהֶם, וְיַחֲנִיפוּ לְמִי שֶׁאֵין לְהַחֲנִיף, וְעוֹשִׂים רַמָּאוּת בַּסֵּתֶר, וְאֵין חוֹשְׁשִׁים לְקַיֵּם הַמִּצְוֹת רַק בָּרַבִּים, וְלֹא כְּשֶׁהֵם בְּיָחִיד, וְגוֹנְבִים דַּעַת הַבְּרִיּוֹת – אֵלּוּ הֵם מְחַלְּלִים הַשֵּׁם בָּרוּךְ הוּא יוֹתֵר מִכָּל הָאָדָם, וְגוֹרְמִים שֶׁאֵין הָעוֹלָם מַאֲמִינִים לַטּוֹבִים; וְהֵם נֶחְשָׁדִים מִבְּנֵי אָדָם, שֶׁיֹּאמְרוּ: שֶׁמָּא אֵלּוּ הֵם כְּאֵלּוּ. וְהַמַּכִּיר בָּהֶם חַיָּב לְפַרְסֵם וּלְהוֹדִיעַ לַכֹּל, כַּאֲשֶׁר אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ (יומא פו ב): מְפַרְסְמִים אֶת הַחֲנֵפִים.

לָכֵן הָקִיצָה, וְאַל תִּתְעַלֵּם לְרַפּוֹת הַגַּבְהוּת וְהָרַמָּאוּת מִמְּךָ. וְאַל תִּמָּנַע בַּעֲבוּר שֶׁתִּרְאֶה הַרְבֵּה מִבְּנֵי גִּילְךָ עוֹשִׂים כֵּן, שֶׁאֵינָם מְסִירִים הַגַּבְהוּת וְהָרַמָּאוּת, וְאוֹמְרִים לַמּוֹכִיחִים: ״מִי הָאִישׁ שֶׁאֵין לוֹ גַּאֲוָה? וּמִי הָאִישׁ שֶׁיָּכוֹל לְהִזָּהֵר הֱיוֹת יָשָׁר בְּמַשָּׂא וּמַתָּן, וְשֶׁלֹּא לְרַמּוֹת בְּנֵי אָדָם, וְלַעֲשׂוֹת כָּל מַעֲשָׂיו בְּהֶכְשֵׁר? הֲלֹא יֵשׁ כַּמָּה בְּנֵי אָדָם

טוֹבִים וּגְדוֹלִים מִמֶּנִּי הָעוֹשִׂים כָּךְ וְכָךְ! עַל כֵּן עֲשֵׂה כְּמוֹתָם, וּמַה שֶּׁיִּהְיֶה לָהֶם בָּעוֹלָם הַבָּא יִהְיֶה גַּם לִי." הַמְחַשְּׁבִים כָּךְ הוּא שְׁטוּת שֶׁאֵין דֻּגְמָתוֹ. מָשָׁל: כִּי מִי שֶׁעֵינָיו כּוֹאֲבִים, וְיֵשׁ לוֹ כָּחֹל שֶׁהוּא מֻמְחֶה לִרְפוּאַת הָעַיִן, וּכְבָר נוֹדָע לַכֹּל אֲמִתַּת הָרְפוּאָה. אֵין זֶה חָכְמָה לוֹמַר: "לֹא אֶעֱשֶׂה שׁוּם רְפוּאָה, וְאִם אֶהְיֶה עִוֵּר מַה בְּכָךְ? כַּמָּה עִוְרִים בָּעוֹלָם, וּמַה שֶּׁיִּהְיֶה לָהֶם יִהְיֶה גַּם לִי" – הֲלֹא זֶה לַעַג וּשְׁטוּת לִפְנֵי כֹּל. לָכֵן עַיֵּן עַל נַפְשְׁךָ, וְהִשְׁתַּדֵּל בְּכָל כֹּחֲךָ, וְאַל תִּתֵּן עֵינֶיךָ בְּמִי שֶׁלְּמַטָּה מִמְּךָ בְּמַעֲלַת הַחָכְמָה וּבַעֲבוֹדַת הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, כִּי בָּזֶה תִּקְצַר בָּעֲבוֹדָה וּבַחָכְמָה. אַךְ תִּתֵּן עֵינֶיךָ וְלִבְּךָ בְּמִי שֶׁהוּא לְמַעְלָה מִמְּךָ, וְהִשְׁתַּדֵּל לִרְדֹּף אַחֲרָיו וּלְהַשִּׂיגוֹ כְּפִי יְכָלְתְּךָ בְּמַעֲלַת הַחָכְמָה וּבַעֲבוֹדַת הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא. וְעַל זֶה נֶאֱמַר (הושע ו ג): "וְנֵדְעָה נִרְדְּפָה לָדַעַת אֶת יְיָ, כְּשַׁחַר נָכוֹן מָצְאוֹ, וְיָבוֹא כַגֶּשֶׁם לָנוּ, כְּמַלְקוֹשׁ יוֹרֶה אָרֶץ".

שַׁעַר הַשְּׁלִישִׁי

שַׁעַר הַבֹּשֶׁת

הַבּוּשָׁה. אָמְרוּ חֲכָמִים: הַשֵּׂכֶל הוּא הַבּוּשָׁה, וְהַבּוּשָׁה הוּא הַשֵּׂכֶל. כִּי עַל אָדָם וְחַוָּה נֶאֱמַר (בראשית ב כה): "וַיִּהְיוּ שְׁנֵיהֶם עֲרוּמִּים הָאָדָם וְאִשְׁתּוֹ, וְלֹא יִתְבֹּשָׁשׁוּ" – וְלֹא הָיוּ יוֹדְעִים הַצְּנִיעוּת וּלְהַבְחִין בֵּין טוֹב וּבֵין רָע. וּלְאַחַר שֶׁאָכְלוּ מֵעֵץ הַדַּעַת נֶאֱמַר (שם ג ז): "וַתִּפָּקַחְנָה עֵינֵי שְׁנֵיהֶם". וְכֵן כָּל בַּעֲלֵי חַיִּים זוּלָתִי הָאָדָם – אֵין לָהֶם בּוּשָׁה, הוֹאִיל וְאֵין לָהֶם חָכְמָה. וְכָל חֲכַם לֵב יוֹדֵעַ מַעֲלַת הַשֵּׂכֶל וְהַחָכְמָה, כִּי בָּהּ יַגִּיעַ אֶל אֲמִתַּת הַדְּבָרִים, וְגַם בָּהּ יַגִּיעַ אֶל יִחוּד בּוֹרְאוֹ בָּרוּךְ הוּא לַעֲבוֹדָתוֹ, וּבָהּ יָכוֹל לְהִדָּמוֹת לַמַּלְאָכִים. וְכֵיוָן שֶׁמַּעֲלַת הַחָכְמָה גְּדוֹלָה כָּל כָּךְ, צְרִיכָה שֶׁתְּהֵא חֲבֶרְתָּהּ הַדּוֹמָה לָהּ, שֶׁהִיא מִדַּת הַבּוּשָׁה, קְרוֹבָה לָהּ. וּרְאָיָה: שֶׁלֹּא רָאִיתָ בַּיְשָׁן חֲסַר דַּעַת, וְלֹא דַעְתָּן בְּלִי בּוּשָׁה. וְעַל כֵּן רָאוּי לְכָל אָדָם לְהִשְׁתַּדֵּל וּלְהִתְנַהֵג בַּמִּדָּה הַחֲשׁוּבָה הַזֹּאת, לְהִתְחַכֵּם לָהּ עַד שֶׁתְּהֵא קְבוּעָה בְּנַפְשׁוֹ. וְיַגְבִּיר אוֹתָהּ עַל כָּל טְבָעָיו, וְתִהְיֶה בְּעֵינָיו חֲשׁוּבָה מִשְּׁאָר מִדּוֹתָיו, כִּי בָהּ יַגִּיעַ אֶל רֹב הַמַּעֲלוֹת, וְיִמָּנַע מֵעֲבֵרוֹת וּמִכָּל מִדּוֹת מְגֻנּוֹת.

מִדַּת הַבּוּשָׁה הִיא גָּדֵר וּמְחִיצַת הַבַּרְזֶל לִפְנֵי כָּל הָעֲבֵרוֹת. כִּי אָדָם עוֹבֵר כַּמָּה עֲבֵרוֹת בַּסֵּתֶר, מַה שֶּׁיִּתְבַּיֵּשׁ לִפְנֵי בְּנֵי אָדָם. וְכֵן אָמְרוּ חֲכָמִים (ברכות כח ב): בִּשְׁעַת פְּטִירַת בֶּן זַכַּאי, אָמְרוּ לוֹ תַּלְמִידָיו: רַבֵּנוּ, בָּרְכֵנוּ! אָמַר לָהֶם: יְהִי רָצוֹן, שֶׁתְּהֵא מוֹרָא שָׁמַיִם עֲלֵיכֶם כְּמוֹרָא בָּשָׂר וָדָם. אָמְרוּ לוֹ: עַד כָּאן וְתוּ לֹא?! אָמַר: הַלְוַאי! תֵּדַע, שֶׁהֲרֵי

אָדָם עוֹבֵר עֲבֵרָה בַּסֵּתֶר וְאוֹמֵר: לֹא יִרְאֵנִי הָאָדָם. וְכָל זֶה מִפְּנֵי שֶׁיָּרֵא שֶׁיָּבֹא לִידֵי בּוּשָׁה. וְיָשׁוּב מִן הָעֲבֵרוֹת מֵחֲמַת שֶׁיִּתְבַּיֵּשׁ מִבְּנֵי אָדָם, כִּי מִתּוֹךְ שֶׁלֹּא לִשְׁמָהּ – בָּא לִשְׁמָהּ (פסחים נ ב).

אֲבָל הַמַּעֲלָה הָעֶלְיוֹנָה מִמִּדַּת הַבּוּשָׁה הוּא שֶׁיִּתְבַּיֵּשׁ לִפְנֵי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר (עזרא ט ו): ״אֱלֹהַי בֹּשְׁתִּי וְנִכְלַמְתִּי לְהָרִים אֱלֹהַי פָּנַי אֵלֶיךָ״. וְאִם תַּחְשֹׁב: אֵיךְ אֶתְבַּיֵּשׁ מִמִּי שֶׁאֵינִי רוֹאֵהוּ בְּעֵינַי? בֶּאֱמֶת אַתָּה צָרִיךְ לָדַעַת, אַף עַל פִּי שֶׁהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא נֶעֱלָם מֵעֵינֵי כָּל חַי, הוּא נִמְצָא בַּלְּבָבוֹת וְנִגְלֶה בַּמַּחֲשָׁבוֹת. וְיַשִּׂיג הַמַּדְרֵגוֹת שֶׁל הַבּוּשָׁה בְּהִתְבּוֹדְדוֹ לַחְשֹׁב בִּגְדֻלַּת הַשֵּׁם בָּרוּךְ הוּא, וּבְזָכְרוֹ תָּמִיד הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, שֶׁרוֹאֶה מַעֲשָׂיו וּבוֹחֵן כִּלְיוֹתָיו וְצוֹפֶה מַחְשְׁבוֹתָיו.

מָשָׁל, אֶחָד מִן הַחֲכָמִים אָמַר: אִם נִזְהַרְתָּ כָּל יָמֶיךָ שֶׁלֹּא חָטָאתָ, אַל תַּחֲזִיק טוֹבָה לְעַצְמְךָ; כִּי תְּחִלַּת עֲזִיבַת הָעֲבֵרוֹת – מֵחֲמַת שֶׁמִּתְבַּיֵּשׁ מִבְּנֵי אָדָם. לָכֵן צָרִיךְ הָאָדָם לְהִזָּהֵר מְאֹד בָּזֶה, לְהַעֲלוֹת עַל לִבּוֹ בְּעָזְבוֹ הָעֲבֵרוֹת, שֶׁלֹּא יַעַזְבֵם מִפְּנֵי הַבּוּשָׁה שֶׁל בְּנֵי אָדָם. כִּי הַיֵּצֶר מַמְשִׁיךְ לִבּוֹ לְעִנְיָן זֶה: אִם תַּעֲשֶׂה כָּךְ, יַכְלִימוּךָ בְּנֵי אָדָם. לָכֵן צָרִיךְ הָאָדָם לַעֲשׂוֹת רִאשׁוֹן לְכָל רִאשׁוֹנִים, שֶׁיֵּדַע אֶת יוֹצְרוֹ וְיַכִּיר כֹּחוֹ, וְיִתֵּן אֶת לִבּוֹ לְמִי יַעֲבֹד וּמִי הוּא יָרֵא, לְמִצְווֹת מִי יַעֲשֶׂה וּמִי הִזְהִירוֹ; כְּמוֹ שֶׁאָמַר דָּוִד לִשְׁלֹמֹה בְּנוֹ (דברי הימים א כח ט): ״דַּע אֶת אֱלֹהֵי אָבִיךָ וְעָבְדֵהוּ״. וּבְזֶה הָעִנְיָן יַגִּיעַ שֶׁיִּתְבַּיֵּשׁ לִפְנֵי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא בִּלְבַד.

דָּבָר יָדוּעַ וּבָרוּר, אֲשֶׁר כָּל הָעוֹלָם עוֹשִׂים עִנְיָנִים רַבִּים בַּסֵּתֶר, וְכֵן מְדַבְּרִים בִּדְבָרִים רַבִּים בַּסֵּתֶר וְחוֹשְׁבִים מַחֲשָׁבוֹת רַבּוֹת, וְאֵין חוֹשְׁשִׁין כְּלָל רַק שֶׁלֹּא יִוָּדְעוּ הָעִנְיָנִים. וְאִם הָיוּ כָּל מַעֲשֵׂיהֶם שֶׁעָשׂוּ מִנְּעוּרֵיהֶם, וְכָל הַדְּבָרִים שֶׁדִּבְּרוּ, וְכָל הַמַּחֲשָׁבוֹת שֶׁחָשְׁבוּ גְּלוּיִים וִידוּעִים לְכָל אָדָם – הָיוּ מִתְבַּיְּשִׁים בּוּשָׁה גְּדוֹלָה מְאֹד. כָּל שֶׁכֵּן וְכָל שֶׁכֵּן שֶׁצָּרִיךְ לְהִתְבַּיֵּשׁ לִפְנֵי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, הַמַּשְׁקִיף אֶל הַלְּבָבוֹת, וְרוֹאֶה הַמַּחֲשָׁבוֹת, וְיוֹדֵעַ כָּל הַמַּעֲשִׂים וְהַדְּבָרִים וְהַמַּחֲשָׁבוֹת שֶׁעָשָׂה הָאָדָם כָּל יָמָיו, וְאֵין לְפָנָיו שִׁכְחָה – שֶׁצָּרִיךְ לְהִתְבַּיֵּשׁ לְפָנָיו וּלְהִכָּלֵם.

אַרְבַּע מַדְרֵגוֹת בַּבּוּשָׁה: הָאֶחָד: הַמִּתְבַּיֵּשׁ לַעֲשׂוֹת עֲבֵרוֹת בַּגָּלוּי, וְעוֹשֶׂה עֲבֵרוֹת בַּסֵּתֶר – הֲרֵי זֶה גּוֹנֵב דַּעַת עֶלְיוֹן, שֶׁמִּתְבַּיֵּשׁ לִפְנֵי הָעוֹלָם וְלֹא לִפְנֵי הַשֵּׁם בָּרוּךְ הוּא. וְרָעָתוֹ רַבָּה מְאֹד. הַשֵּׁנִי: שֶׁמִּתְבַּיֵּשׁ לִפְנֵי הָעוֹלָם, וְגַם בַּסֵּתֶר יִמָּנַע מִן הָעֲבֵרוֹת, כִּי יָרֵא שֶׁמָּא יִוָּדַע לִבְנֵי אָדָם, וְיִתְבַּיֵּשׁ לִפְנֵיהֶם. עַל זֶה אָמְרוּ (פסחים נ ב): מִתּוֹךְ שֶׁלֹּא לִשְׁמָהּ בָּא לִשְׁמָהּ. הַשְּׁלִישִׁי אִם יַחֲשֹׁב: ״אֵיךְ אֶעֱשֶׂה בַּסֵּתֶר הָרָעָה הַזֹּאת, אֲשֶׁר

אֶתְבַּיֵּשׁ לִפְנֵי הָעֶבֶד יוֹתֵר מִלִּפְנֵי הָאָדוֹן, וְאֶגְנֹב הַדַּעַת הָעֶלְיוֹנָה?!" – וּמִתּוֹךְ כָּךְ יִמָּנַע מִן הָעֲבֵרָה, מַעֲלָה טוֹבָה הִיא זֹאת. הָרְבִיעִי אִם יִתְבַּיֵּשׁ הָאָדָם בַּגָּלוּי וּבַסֵּתֶר לִפְנֵי הַשֵּׁם בָּרוּךְ הוּא לְבַד – אֵין מַעֲלָה לְמַעְלָה מִמַּעֲלָה הַזֹּאת.

אָמְרוּ חֲכָמִים (ברכות יב ב): כָּל הָעוֹשֶׂה דְּבַר עֲבֵרָה וּמִתְבַּיֵּשׁ בּוֹ – מוֹחֲלִין לוֹ כָּל עֲווֹנוֹתָיו. וְעוֹד אָמְרוּ (אבות ה כ): בֹּשֶׁת פָּנִים לְגַן עֵדֶן. וְאָמְרוּ חֲכָמִים: הַבּוּשָׁה וְהָאֱמוּנָה מְחֻבָּרוֹת זוֹ לְמַעְלָה מִזּוֹ, כִּי הַבַּיְשָׁן מַחֲזִיק בֶּאֱמוּנָה עִם כָּל אָדָם, וּמִי שֶׁאֵינוֹ נֶאֱמָן – אֵין לוֹ בֹּשֶׁת. אָמַר הֶחָכָם: כְּשֶׁאֵינְךָ מִתְבַּיֵּשׁ, תַּעֲשֶׂה כָּל רְצוֹנְךָ.

יַרְגִּיל אָדָם עַצְמוֹ שֶׁלֹּא יַעֲשֶׂה דָּבָר שֶׁחֲבֵרוֹ מִתְבַּיֵּשׁ לוֹמַר לוֹ. כְּגוֹן אָדָם שֶׁיֵּשׁ לוֹ סֵתֶר, וְנִכְנָס אֶצְלוֹ חֲבֵרוֹ, וּמִתְבַּיֵּשׁ לוֹמַר לוֹ לָצֵאת. אוֹ אִם יִתְאַכְסֵן בְּבֵית חֲבֵרוֹ, וְהוּא מִצְטַעֵר, וּמִתְבַּיֵּשׁ לוֹמַר לוֹ לָצֵאת. אוֹ שֶׁיִּקְרָא כְּתָבִים שֶׁל חֲבֵרוֹ, וַחֲבֵרוֹ מִתְבַּיֵּשׁ לוֹמַר לוֹ שֶׁלֹּא יִקְרָא. וְכָל כַּיּוֹצֵא בְּזֶה. יְדַקְדֵּק מְאֹד בַּדָּבָר, שֶׁלֹּא יַכְבִּיד עַצְמוֹ בְּשׁוּם דָּבָר, וְשֶׁלֹּא יִשְׁאַל שׁוּם דָּבָר מִמֶּנּוּ בְּמַתָּנָה, אִם לְהַשְׁאִיל כֵּלָיו אִם מְעוֹתָיו, בְּמָקוֹם שֶׁיּוֹדֵעַ שֶׁאֵינוֹ עוֹשֶׂה בְּרָצוֹן וּמִתְבַּיֵּשׁ לְהָשִׁיב פָּנָיו רֵיקָם. וּמִי שֶׁיֵּשׁ לוֹ מִדַּת הַבּוּשָׁה, קָשֶׁה לוֹ שֶׁחֲבֵרוֹ מִתְבַּיֵּשׁ מִמֶּנּוּ. וְעַל זֶה אָמַר הֶחָכָם: אַל תֹּאהַב אָדָם, אֶלָּא מִי שֶׁמַּרְאֶה עַצְמוֹ שֶׁאֵינוֹ יָכוֹל לַעֲמֹד בִּלְתִּי עֶזְרָתְךָ, וְאַף עַל פִּי שֶׁאַתָּה צָרִיךְ לְעֶזְרָתוֹ יוֹתֵר מִמַּה שֶּׁצָּרִיךְ לְעֶזְרָתְךָ. וְאִם תֶּחֱטָא לוֹ – הוּא יִמְחַל לְךָ, וְיַרְאֶה עַצְמוֹ כְּאִלּוּ הוּא הַחוֹטֵא; וְיִשְׁאַל מִמְּךָ דְּבָרִים שֶׁאֵינוֹ צָרִיךְ, כְּדֵי שֶׁלֹּא תִּתְבַּיֵּשׁ לִשְׁאֹל מִמֶּנּוּ. וְהָרוֹצֶה לְהַרְגִּיל עַצְמוֹ בְּבוּשָׁה יֵשֵׁב תָּמִיד לִפְנֵי מִי שֶׁמִּתְבַּיֵּשׁ מִמֶּנּוּ. וְאַל יְחַלֵּל הֲדַר פָּנָיו לִשְׁאֹל מִבְּנֵי אָדָם, כִּי כֵּיוָן שֶׁתְּחַלֵּל הֲדַר פָּנֶיךָ – אִי אַתָּה מוֹצֵא מִי שֶׁמְּחַדְּשֵׁהוּ לָךְ.

יֵשׁ מְבַיֵּשׁ אֶת חֲבֵרוֹ וְלֹא בִּשְׁבִיל שֶׁהוּא שׂוֹנֵא לוֹ, אֶלָּא בִּשְׁבִיל לְסַלֵּק בּוּשָׁתוֹ. כְּגוֹן שֶׁהוּא עוֹשֶׂה דְּבַר בֹּשֶׁת, וְהוּא אוֹמֵר: מֶה עָשִׂיתִי? וַהֲלֹא פְּלוֹנִי וּפְלוֹנִי עָשׂוּ כָּמוֹנִי! וּבָזֶה הוּא מֵקֵל בּוּשָׁתוֹ מִמֶּנּוּ. וְיֵשׁ בָּזֶה רָעוֹת גְּדוֹלוֹת: **הָאֶחָד** שֶׁהוּא מְבַיֵּשׁ אֲחֵרִים בִּשְׁבִיל הֲנָאָתוֹ. וְהַשֵּׁנִי שֶׁהוּא מִתְקַשֶּׁה בָּזֶה לָשׁוּב, כִּי יַחֲשֹׁב: מֶה עָשִׂיתִי? הֲלֹא פְּלוֹנִי וּפְלוֹנִי עָשׂוּ כָּךְ! וְהַשְּׁלִישִׁי שֶׁהוּא מַחֲטִיא אֶת הָרַבִּים, כִּי מִתּוֹךְ כָּךְ יִהְיֶה אוֹתוֹ הַחֵטְא קַל בְּעֵינָיו, כֵּיוָן שֶׁהֵסִיר הַבּוּשָׁה מֵאוֹתוֹ חֵטְא.

וְאִם הוּא אוֹמֵר שֶׁקֶר עַל אֲחֵרִים כְּדֵי לְהָקֵל בּוּשָׁתוֹ – אָז עָנְשׁוֹ גָּדוֹל מְאֹד, שֶׁהוּא נוֹתֵן דֹּפִי בִּכְשֵׁרִים. וְעוֹד הַרְבֵּה רָעוֹת תְּלוּיוֹת בָּזֶה.

יֵשׁ מִתְבַּיֵּשׁ אִם יִמָּנַע מִן הָעֲבֵרוֹת. כְּגוֹן שֶׁנָּהֲגוּ אַנְשֵׁי עִירוֹ בַּעֲבֵרוֹת יְדוּעוֹת, כְּגוֹן לְהִסְתַּכֵּל בְּנָשִׁים וְכַיּוֹצֵא בְּזֶה מִשְּׁאָר עֲבֵרוֹת, וּמְבַיְּשִׁים אֶת הַנִּמְנָע מִזֶּה, וּמִתְלוֹצְצִים

מִמִּי שֶׁאֵינוֹ הוֹלֵךְ בְּדַרְכֵיהֶם. בָּזֶה צָרִיךְ לְהִתְחַזֵּק לִסְבֹּל הַבֹּשֶׁת, וְצָרִיךְ לִמְנֹעַ מִן הָעֲבֵרוֹת אַף אִם יְבַיְּשׁוּהוּ בַּעֲבוּר מְנִיעָתוֹ.

וְכֵן יֵשׁ מִתְבַּיֵּשׁ אִם מְקַיֵּם מִצְווֹת שֶׁלֹּא נָהֲגוּ הָעוֹלָם לְקַיְּמָם. וְהַמְקַיֵּם מִצְווֹת שֶׁלֹּא נָהֲגוּ הָעוֹלָם, עִם כָּל זֶה צָרִיךְ לִסְבֹּל וּלְקַיֵּם הַמִּצְוֹת הָהֵם; וְאֵין לְהַנִּיחַ שׁוּם מִצְוָה בַּעֲבוּר הַבּוּשָׁה, כִּי צָרִיךְ לְהִתְבַּיֵּשׁ לִפְנֵי הַבּוֹרֵא יִתְבָּרַךְ שֶׁצִּוָּה עַל הַמִּצְוֹת. כִּי זֶה דָּבָר בָּרוּר שֶׁעֶבֶד הַמֶּלֶךְ לֹא יַעֲזֹב מִצְווֹת הַמֶּלֶךְ, גַּם אִם יִסְבֹּל בֹּשֶׁת גָּדוֹל מִן הָעוֹלָם הַמְשַׂחֲקִים עָלָיו בַּעֲשׂתוֹ מַה שֶּׁצִּוָּהוּ אֲדוֹנָיו. וּמִי שֶׁאֵינוֹ סוֹבֵל הַבּוּשָׁה בִּמְקוֹם הַמִּצְוָה, וּמִתְבַּיֵּשׁ לַעֲשׂוֹת הַמִּצְוָה, וְעוֹזֵב דֶּרֶךְ הַטּוֹב בַּעֲבוּר הַבּוּשָׁה – זוֹ הַבּוּשָׁה רָעָה מְאֹד.

וְכֵן אִם יִתְבַּיֵּשׁ לְהוֹדוֹת עַל הָאֱמֶת – גַּם זֶה חֹלִי רַע מְאֹד. וְכֵן אִם יִתְבַּיֵּשׁ לְהוֹכִיחַ בְּנֵי אָדָם וּלְצַוּוֹת לָהֶם עַל הַטּוֹב. וְכֵן אִם יֵשֵׁב לִפְנֵי רַבּוֹ וּמִתְבַּיֵּשׁ לִשְׁאֹל מַה שֶּׁאֵינוֹ יוֹדֵעַ, הֵן קָטָן הֵן גָּדוֹל – זֶה מְגֻנֶּה מְאֹד. וְעַל זֶה אָמַר הַכָּתוּב (משלי ל לב): "אִם נָבַלְתָּ בְהִתְנַשֵּׂא, וְאִם זַמּוֹתָ יָד לְפֶה". וְאָמְרוּ הַחֲכָמִים (אבות ב ה): לֹא הַבַּיְשָׁן לָמֵד. אֶלָּא הַדֶּרֶךְ הַיָּשָׁר הוּא שֶׁלֹּא יִתְבַּיֵּשׁ לִשְׁאֹל מַה שֶּׁאֵינוֹ יוֹדֵעַ, הֵן קָטָן הֵן גָּדוֹל. הֲלֹא תִרְאֶה דָּוִד מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל, שֶׁאָמַר (תהלים קיט מו): "וַאֲדַבְּרָה בְעֵדֹתֶיךָ נֶגֶד מְלָכִים וְלֹא אֵבוֹשׁ".

חָסִיד נִקְרָא עַל שֵׁם הַבֹּשֶׁת, כִּי "חָסִיד" לְשׁוֹן "לָבָן" הוּא, כִּי תַּרְגּוּמָא שֶׁל "חֲסִידָא" הוּא "חִוַּרְתָּא" (ויקרא יא יט). וְכֵן "וְלֹא עַתָּה פָּנָיו יֶחֱוָרוּ" (ישעיהו כט כב). תַּרְגּוּם שֶׁל "חֶרְפָּה" הוּא "חִסּוּדָא". וְכָל זֶה לָמָּה? כִּי הֶחָסִיד צָרִיךְ לִסְבֹּל בֹּשֶׁת כְּדֵי לְקַיֵּם אֶת הַתּוֹרָה, וְצָרִיךְ לְהַעֲבִיר מֵעַל פָּנָיו הַבֹּשֶׁת בִּמְקוֹם מִצְוָה; וְאָז נִקְרָא "חָסִיד", וּבָזֶה יַגִּיעַ לִנְבוּאָה, כִּדְכְתִיב (תהלים פט כ): "אָז דִּבַּרְתָּ בְחָזוֹן לַחֲסִידֶיךָ". וְיַגִּיעַ בְּבוּשָׁתוֹ לִידֵי יִרְאַת שָׁמַיִם, כִּדְכְתִיב (שמות כ יז): "וּבַעֲבוּר תִּהְיֶה יִרְאָתוֹ עַל פְּנֵיכֶם, לְבִלְתִּי תֶחֱטָאוּ" – אֵיזֶהוּ יִרְאָה שֶׁהִיא נִכֶּרֶת עַל הַפָּנִים? הֱוֵי אוֹמֵר: זוֹ הַבּוּשָׁה (נדרים כ א).

וְיִזָּהֵר מְאֹד שֶׁלֹּא לְבַיֵּשׁ שׁוּם אָדָם, כִּי אָמְרוּ חֲכָמִים (בבא מציעא נט א): הַמַּלְבִּין אֶת פְּנֵי חֲבֵרוֹ בָּרַבִּים – אֵין לוֹ חֵלֶק לָעוֹלָם הַבָּא. אֲבַק הָרְצִיחָה הִיא הַלְבָּנַת פָּנִים, כִּי אָזַל סֻמָּקָא וְאָתֵי חִוְּרָא (שם נח ב), וְדוֹמֶה לִרְצִיחָה. וְכֵן אָמְרוּ חֲכָמִים עוֹד (ברכות מג ב): צַעַר הַהַלְבָּנָה מַר מִמָּוֶת, עַל כֵּן יַפִּיל אָדָם אֶת עַצְמוֹ לְתוֹךְ כִּבְשַׁן הָאֵשׁ וְאַל יַלְבִּין פְּנֵי חֲבֵרוֹ בָּרַבִּים. וְלָמְדוּ מִתָּמָר: אַף עַל פִּי שֶׁהוֹצִיאוּהָ לְהִשָּׂרֵף – לֹא רָצְתָה לְהַלְבִּין פְּנֵי יְהוּדָה.

וַאֲפִלּוּ בִּמְקוֹם תּוֹכֵחָה אָמְרָה תּוֹרָה (ויקרא יט יז): "וְלֹא תִשָּׂא עָלָיו חֵטְא". כֵּיצַד?

תּוֹכִיחַ מִתְּחִלָּה בַּסֵּתֶר וּבְנַחַת. אֲבָל אִם תּוֹכִיחֵהוּ מִתְּחִלָּה בָּרַבִּים וּתְבַיְּשֶׁנּוּ – אָז תְּקַבֵּל עָלָיו חֵטְא (ערכין טז ב). מִכָּל שֶׁכֵּן הַמְבַיֵּשׁ חֲבֵרוֹ שֶׁלֹּא בִּמְקוֹם תּוֹכֵחָה. וְחֻרְבַּן יְרוּשָׁלַיִם נִתְגַּלְגֵּל עַל יְדֵי בֹּשֶׁת דְּבַר קַמְצָא (גיטין נה ב). לָכֵן צָרִיךְ הָאָדָם לִזָּהֵר מְאֹד, שֶׁלֹּא יַעֲשֶׂה דָּבָר אֲשֶׁר יַגִּיעַ מִזֶּה לְשׁוּם אָדָם בָּעוֹלָם בֹּשֶׁת.

גַּם בְּדִבְרֵי תּוֹרָה, אִם יִשָּׂא וְיִתֵּן עִם חֲבֵרוֹ וְשָׁמַע שֶׁחֲבֵרוֹ טָעָה, לֹא יֹאמַר לוֹ "טָעִיתָ" אוֹ "אֵינְךָ מֵבִין" אוֹ כַּיּוֹצֵא בָּהּ, שֶׁלֹּא יִתְבַּיֵּשׁ. אַךְ יַעֲשֶׂה עַצְמוֹ כְּאִלּוּ לֹא הֵבִין שֶׁטָּעָה. וְכֵן לֹא יְכַנֶּה שֵׁם לַחֲבֵרוֹ, שֶׁלֹּא יִתְבַּיֵּשׁ. אֶלָּא אִם יַחְפֹּץ לְדַבֵּר עַל מִי שֶׁיֵּשׁ לוֹ כִּנּוּי, גַּם שֶׁלֹּא בְּפָנָיו, יֹאמַר "פְּלוֹנִי מִמָּקוֹם פְּלוֹנִי" אוֹ "בְּנוֹ שֶׁל פְּלוֹנִי", אוֹ יֹאמַר סִימָנִים עַד שֶׁיְּהֵא נִכָּר זוּלַת הַכִּנּוּי. וְלֹא יֹאמַר אָדָם בָּרַבִּים אוֹ בִּיחִידִי "פְּלוֹנִי רָצָה לִתֵּן לִי בִּתּוֹ, וַאֲנִי לֹא רָצִיתִי אוֹתָהּ" – כִּי בָּזֶה הוּא נוֹתֵן כָּבוֹד לְעַצְמוֹ וּבֹשֶׁת לַחֲבֵרוֹ. וְכֵן יְדַקְדֵּק בְּכָל עִנְיָן שֶׁלֹּא יַגִּיעַ בֹּשֶׁת לַחֲבֵרוֹ מִתּוֹךְ דְּבָרָיו.

לְעוֹלָם יִהְיֶה אָדָם מִן הַנֶּעֱלָבִין וְאֵינָן עוֹלְבִין, וּמִן הַשּׁוֹמְעִין אֶת חֶרְפָּתָם וְאֵינָם מְשִׁיבִים. וַעֲלֵיהֶם נֶאֱמַר (שופטים ה לא): "וְאֹהֲבָיו כְּצֵאת הַשֶּׁמֶשׁ בִּגְבֻרָתוֹ" (שבת פח ב) – מִדָּה כְּנֶגֶד מִדָּה: יַעַן אֲשֶׁר שָׁמַע חֶרְפָּתוֹ וְנֶהְפְּכוּ פָּנָיו לְיֵרָקוֹן, יַבְהִיקֵם הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא יוֹתֵר מֵאוֹר הַשֶּׁמֶשׁ, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר (ישעיהו ס א): "וּכְבוֹד ה' עָלַיִךְ זָרָח".

מִמִּדַּת הַבּוּשָׁה יַגִּיעַ לַעֲנָוָה, כִּי יִכָּנַע לִבְנֵי אָדָם מֵחֲמַת בּוּשְׁתּוֹ. וְיַגִּיעַ לְמִדַּת הַצְּנִיעוּת, כִּי הַבַּיְשָׁן יִתְבַּיֵּשׁ לַעֲשׂוֹת מַעֲשָׂיו בַּגָּלוּי. אָמְרוּ חֲכָמִים: הַבָּנִים הַכְּשֵׁרִים הַבֹּשֶׁת נִרְאֶה עַל פְּנֵיהֶם, כִּי מִי שֶׁהוּא בַּיְשָׁן הוּא סִימָן שֶׁהוּא מִזֶּרַע אַבְרָהָם יִצְחָק וְיַעֲקֹב (יבמות עט א). אָמְרוּ חֲכָמִים: הַבֹּשֶׁת נוֹדַעַת בְּעֵת הַכַּעַס. וְאָמְרוּ: טוֹב שִׂנְאַת הַבַּיְשָׁן מֵאַהֲבַת הַכְּסִיל.

צָרִיךְ אָדָם לְהִתְבַּיֵּשׁ מִכָּל אָדָם, וְלָשׂוּם עַל פָּנָיו מַסְוֵה הַבּוּשָׁה, כְּמוֹ שֶׁאַתָּה יָדַעְתָּ בְּעִנְיַן שָׁאוּל בְּהֵחָבְאוֹ, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (שמואל א י כב): "הִנֵּה הוּא נֶחְבָּא אֶל הַכֵּלִים". וְהָאֵל בְּחָרוֹ לְמַלְכוּתוֹ, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (שם פסוק כד): "הַרְאִיתֶם אֲשֶׁר בָּחַר בּוֹ יְיָ". אָמְרוּ חֲכָמִים: הַמִּדָּה הַזֹּאת הִיא מִמַּעַלְלֵי הַנֶּפֶשׁ הַיְקָרָה, וְהִיא לְעֻמַּת הַשְׁלָמַת הַגּוּף. וּמִי שֶׁמִּתְבַּיֵּשׁ – תִּגְדַּל מַעֲלָתוֹ. וְיוֹתֵר תַּבְחִין וְתִתְבּוֹנֵן.

שַׁעַר רְבִיעִי

שַׁעַר הָעַזּוּת

הָעַזּוּת הִיא מִדָּה גְּרוּעָה בְּרֹב פְּעֻלּוֹתֶיהָ, וְהִיא הִפּוּךְ מִמִּדַּת הַבּוּשָׁה. כִּי הַבַּיְשָׁן מַעֲבִיר עַל מִדּוֹתָיו, וְחוֹמֵל וְסוֹלֵחַ וּמוֹחֵל. אֲבָל מִי שֶׁהוּא עַז פָּנִים לֹא יִתְבַּיֵּשׁ מִפְּנֵי אִישׁ, אַךְ עוֹמֵד בְּעַזּוּת עִם כָּל אָדָם. וְעוֹשֶׂה כָּל מַעֲשֶׂה רַע וְלֹא יִתְבַּיֵּשׁ, אַךְ מִתְחַזֵּק בְּרָעָתוֹ וּמִתְקַשֶּׁה בָּעֲבֵירָה. וְעַל זֶה נֶאֱמַר (ירמיהו ה ג): "חִזְּקוּ פְנֵיהֶם מִסֶּלַע"; וְנֶאֱמַר (יחזקאל ב ד): "וְהַבָּנִים קְשֵׁי פָנִים וְחִזְקֵי לֵב". וְכָל הַמַּעֲלוֹת הַטּוֹבוֹת הַנֶּאֱמָרוֹת עַל הַבּוּשָׁה הֵן הֶפֶךְ בְּעַזּוּת. וְכַאֲשֶׁר מִתְגַּבֵּר הָאָדָם בַּמִּדָּה הַזֹּאת - נִבְזֶה הוּא מְאֹד בְּעֵינֵי אָדָם, וַאֲפִלּוּ הוּא חָכָם.

וְהַרְבֵּה רָעוֹת נִגְרָרוֹת אַחַר הָעַזּוּת, שֶׁהוּא מֵעֵז פָּנִים עִם בְּנֵי אָדָם - לֹא יִמָּלֵט מִן הַמַּחֲלֹקֶת וְשִׂנְאָה וְקִנְאָה. וּמִי שֶׁהוּא מֵעַזֵּי פָּנִים הוּא מַכְחִישׁ יִחוּסוֹ (יבמות עט א). וְהוּא לֹא יִשָּׂא פְּנֵי גָּדוֹל, וּפְנֵי זָקֵן לֹא יָחֹן, וְכָל עֲבֵרוֹת שֶׁבַּתּוֹרָה הֵם קַלּוֹת בְּעֵינָיו לַעֲבֹר עֲלֵיהֶם, הַכֹּל לְפִי רֹב הָעַזּוּת שֶׁבּוֹ. וְעָלָיו נֶאֱמַר (אבות ה כ): "עַז פָּנִים לְגֵיהִנֹּם".

הֶעָז נִקְרָא "רָשָׁע", שֶׁנֶּאֱמַר (משלי כא כט): "הֵעֵז אִישׁ רָשָׁע בְּפָנָיו". וְהָרְשָׁעִים מְגֻנִּים וּמְאוּסִים לִפְנֵי הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ, וְשֵׁם הָרְשָׁעִים מְגֻנֶּה, כִּדְכְתִיב (שם י ז): "וְשֵׁם רְשָׁעִים יִרְקָב". עַל הַבֹּשֶׁת נֶאֱמַר (תהלים כה ט): "וִילַמֵּד עֲנָוִים דַּרְכּוֹ"; וְעַל הָעַז הָרָשָׁע נֶאֱמַר (שם קמו ט): "וְדֶרֶךְ רְשָׁעִים יְעַוֵּת".

מִי שֶׁיֵּשׁ בּוֹ מִדַּת הָעַזּוּת, עוֹשֶׂה עֲבֵרוֹת חֲבִילוֹת חֲבִילוֹת וְחוֹשֵׁב עַצְמוֹ צַדִּיק. וְעַל דֶּרֶךְ זֶה אָנוּ מִתְוַדִּים: אֵין אָנוּ עַזֵּי פָנִים וּקְשֵׁי עֹרֶף לוֹמַר לְפָנֶיךָ ה׳ אֱלֹהֵינוּ צַדִּיקִים אֲנַחְנוּ וְלֹא חָטָאנוּ, אֲבָל אֲנַחְנוּ וַאֲבוֹתֵינוּ חָטָאנוּ. וְזוֹ הִיא מִדָּה רָעָה חוֹלָה, מִי שֶׁהוּא רָשָׁע וְיֹאמַר "לֹא חָטָאתִי", וְעַל זֶה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא שׁוֹפֵט וְאֵינוֹ מְרַחֵם עָלָיו, כִּדְכְתִיב (ירמיהו ב לה): "הִנְנִי נִשְׁפָּט אוֹתָךְ עַל אָמְרֵךְ לֹא חָטָאתִי"; וּכְתִיב (משלי כח יג): "וּמוֹדֶה וְעֹזֵב יְרֻחָם". וְזֶה הַדֶּרֶךְ הָעַז הוּא רָחוֹק מְאֹד מִדַּרְכֵי הַתְּשׁוּבָה. וְעַל הַזּוֹנָה נֶאֱמַר (שם ז יג): "הֵעֵזָה פָנֶיהָ וַתֹּאמַר לוֹ".

הַמִּדָּה הַזֹּאת הִיא רָעָה מְאֹד, כִּי מְבִיאָה אֶת הָאָדָם לְבַיֵּשׁ אֶת חֲבֵרוֹ וְאֶת הָעֲנִיִּים, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר (משלי יח כג): "תַּחֲנוּנִים יְדַבֶּר רָשׁ, וְעָשִׁיר יַעֲנֶה עַזּוֹת". וְכָל שֶׁכֵּן אִם מְבַיֵּשׁ אֶת רַבּוֹתָיו וּמֵעֵז פָּנָיו נֶגְדָּם, וּמַקְשֶׁה עָרְפּוֹ נֶגֶד מוֹכִיחָיו מֵרֹב עַזּוּתוֹ - אָז הַמִּדָּה הַזֹּאת מוֹצִיאָתוֹ מִן הָעוֹלָם. וְרָאוּי לְהַרְחִיקָהּ מִנַּפְשׁוֹ.

אַךְ הַמִּדָּה הַזֹּאת מְשֻׁבַּחַת מְאֹד בְּעַזּוּת הַתּוֹרָה וְהָעֲבוֹדָה: לְהָעֵז פָּנָיו נֶגֶד הָרְשָׁעִים, וּלְהַקְשׁוֹת עֹרֶף כְּנֶגְדָּם, שֶׁלֹּא לִשְׁמֹעַ לַעֲצָתָם, וְשֶׁלֹּא לְהוֹדוֹת עַל שִׁקְרֵיהֶם וְתוֹעֲבוֹתֵיהֶם, וְשֶׁלֹּא לְהַחֲנִיף לָהֶם. וְצָרִיךְ לְהָעֵז פָּנָיו אַף בְּקִיּוּם הַמִּצְוֹת, אַף אִם יִשְׂחֲקוּ בוֹ בְּנֵי אָדָם. וְצָרִיךְ לְהָעֵז פָּנָיו נֶגֶד רַבּוֹתָיו לִשְׁאֹל מַה שֶּׁאֵינוֹ יוֹדֵעַ, וְלֹא יִתְבַּיֵּשׁ בָּזֶה (אבות ג ה). וְצָרִיךְ לְהָעֵז פָּנָיו לְהוֹכִיחַ בְּנֵי אָדָם, לְגַלּוֹת לָהֶם חֲטָאוֹתֵיהֶם.

וְצָרִיךְ הָאָדָם לְהַחֲזִיק עַל הַמִּדָּה הַזֹּאת: לְהַכְנִיעַ בִּמְקוֹם הַגְּנַאי, וּלְהִתְגַּבֵּר עָלֶיהָ כְּפִי כֹּחוֹ. כִּי קָשֶׁה מְאֹד לְהִמָּלֵט מִן הַמִּדָּה הָרָעָה הַזֹּאת, אִם לֹא שֶׁיָּשִׂים חֹזֶק כֹּחוֹ וְעֹצֶם גְּבוּרָתוֹ, לְנַצְּחוֹ וּלְהַעֲבִירוֹ מִפָּנָיו בִּמְקוֹם הַחֵטְא, וּלְהַעֲמִידוֹ בְּקִרְבּוֹ וְעַל פָּנָיו בְּמָקוֹם אֲשֶׁר מְקַבֵּל שָׂכָר עַל קַשְׁיוּת עָרְפּוֹ.

שַׁעַר חֲמִישִׁי

שַׁעַר הָאַהֲבָה

הָאַהֲבָה כּוֹלֶלֶת מַעֲשִׂים רַבִּים יוֹתֵר מִכָּל הַמִּדּוֹת. וּבְעֵת שֶׁיָּשִׂים הָאָדָם אַהֲבָתוֹ לְרָעָה - אֵין מִדָּה רָעָה בְּכָל הַמִּדּוֹת כָּמוֹהָ. וּכְשֶׁיָּשִׂים הָאָדָם אַהֲבָתוֹ לְטוֹבָה, הִיא לְמַעְלָה מִכָּל הַמִּדּוֹת, כִּדְכְתִיב (דברים ו ה): ״וְאָהַבְתָּ אֵת ה׳ אֱלֹהֶיךָ״ - וְאֵין מַעֲלָה בַּעֲבוֹדַת הַבּוֹרֵא יוֹתֵר מִמִּי שֶׁעוֹבֵד מֵאַהֲבָה.

וְעַתָּה שְׁמַע אֵיךְ הָאַהֲבָה מְקַלְקֶלֶת הַמַּעֲשִׂים, בְּעֵת שֶׁיַּגְבִּיר אַהֲבָתוֹ עַל חָכְמָתוֹ. כִּי כַּמָּה מִינֵי אֲהָבוֹת זוֹ מְשֻׁנָּה מִזּוֹ:

הָאַהֲבָה הָאַחַת: הָאָדָם אוֹהֵב אֶת בָּנָיו. וּמֵרֹב הָאַהֲבָה אֵינוֹ מְיַסְּרָם וּמַדְרִיכָם לְדֶרֶךְ טוֹבָה, וּמַנִּיחָם לָלֶכֶת בִּשְׁרִירוּת לִבָּם הָרַע, וּמִזֶּה יָבוֹא הֶזֵּק גָּדוֹל.

הָאַהֲבָה הַשְּׁנִיָּה: אַהֲבַת מָמוֹן. וּמֵרֹב תְּשׁוּקָתוֹ אֶל הַמָּמוֹן - לֹא יִהְיֶה מַשָּׂא וּמַתָּן שֶׁלּוֹ בֶּאֱמוּנָה, וְחוֹמֵד וְעוֹשֵׁק וְגוֹזֵל כְּדֵי לְהַרְבּוֹת הוֹן. וּמֵרוֹב חֶמְדַּת הָעֹשֶׁר יִקְפֹּץ יָדוֹ מִן הַצְּדָקָה, וְיִהְיֶה צַר עַיִן.

הָאַהֲבָה הַשְּׁלִישִׁית: אַהֲבַת נָשִׁים. וְאִם תִּהְיֶה לוֹ אִשָּׁה רָעָה בַּעֲלַת גַּאֲוָה, הִיא תָּסִיר מִלִּבּוֹ כָּל הַמִּצְוֹת, וְהִיא תַּמְשִׁכֵהוּ אַחֲרֶיהָ. וּמֵרֹב הָאַהֲבָה אֵינוֹ מֵעֵז פָּנָיו נֶגְדָּהּ וְשׁוֹמֵעַ לַעֲצָתָהּ, וְהִיא תְּבִיאֵהוּ לִידֵי מַעֲלָלִים רָעִים. וְגַם מֵרֹב אַהֲבָתוֹ בְּנָשִׁים יִסְתַּכֵּל בָּהֶן תָּדִיר, וְיָבֹא לִידֵי נִאוּף.

הָאַהֲבָה הָרְבִיעִית הִיא אַהֲבַת קְרוֹבָיו: אָבִיו וְאִמּוֹ, אֶחָיו וְאַחְיוֹתָיו וּשְׁאָר קְרוֹבָיו,

וְרֵעָיו וַחֲבֵרָיו. וּמִתּוֹךְ אַהֲבָתָם יְסַיֵּעַ לָהֶם בְּמַחְלְקְתָּם, וְלֹא יְדַקְדֵּק אִם הֵם פָּשְׁעוּ בְּבַעֲלֵי הַמַּחֲלֹקֶת; אַךְ לְעוֹלָם יַעֲזֹר וּמֵגֵן וּמְכַסֶּה עֲלֵיהֶן, וְאַף אִם פָּרְצוּ פְּרָצוֹת רַבּוֹת יָגֵן עֲלֵיהֶם. וְגַם שׁוֹמֵעַ לַעֲצָתָם, וְאַף אִם הָעֵצָה הַהִיא אֵינָהּ טוֹבָה - לֹא יָסוּר מִדִּבְרֵיהֶם. וְגַם יִרְצֶה לְהַעֲלוֹתָם לְמַעֲלוֹת שֶׁאֵינָן רְאוּיוֹת לָהֶן, כְּגוֹן לַעֲשׂוֹתָם מוֹשְׁלִים וּפַרְנְסֵי הַדּוֹר, וְלִהְיוֹת רוֹדִים בָּעָם, וַאֲפִילוּ אִם הֵם רְשָׁעִים - לֹא יָחוּשׁ בָּזֶה. וְהִנֵּה הָאַהֲבָה מְעַוֶּרֶת עֵינָיו וּמַחֲרֶשֶׁת אָזְנָיו, וְיֵשׁ בָּזֶה קִלְקוּל גָּדוֹל, כִּי הֵם יַטְעוּ אֶת הָעוֹלָם לְהַבְלֵיהֶם.

הָאַהֲבָה הַחֲמִישִׁית הִיא אַהֲבַת אֹרֶךְ יָמִים. וּמֵרֹב שֶׁהוּא אוֹהֵב אֶת הַחַיּוּת - לֹא יַעֲמֹד בַּנִּסָּיוֹן.

הָאַהֲבָה הַשִּׁשִּׁית הִיא אַהֲבַת הַכָּבוֹד. וְהָאוֹהֵב אֶת הַכָּבוֹד לֹא יִהְיוּ מַעֲשָׂיו לְשֵׁם שָׁמַיִם, כִּי בְּכָל הַמִּצְוֹת שֶׁיַּעֲשֶׂה, אוֹ יִתֵּן צְדָקָה אוֹ עוֹסֵק בַּתּוֹרָה אוֹ בִּשְׁאָר מִצְוֹות - תִּהְיֶה מַחֲשַׁבְתּוֹ וְכַוָּנָתוֹ אַחַר הַשֶּׁבַח וְהַכָּבוֹד, וְחָפֵץ שֶׁיִּתְּנוּ לוֹ כָּבוֹד וּגְדֻלָּה. וְזֶה הֶפְסֵד גָּדוֹל בְּמַעֲשֵׂה הָעֲבוֹדָה, וַאֲפִלּוּ מִי שֶׁיֵּשׁ בּוֹ תּוֹרָה וּמַעֲשִׂים טוֹבִים - הַכָּבוֹד מוֹצִיאוֹ מִן הָעוֹלָם. כָּל שֶׁכֵּן מִי שֶׁאֵין בּוֹ תּוֹרָה וּמַעֲשִׂים טוֹבִים, וְרוֹדֵף אַחַר הַכָּבוֹד, שֶׁכַּמָּה מַעֲשָׂיו מְגֻנִּים.

וְעוֹד יֵשׁ אַהֲבָה שְׁבִיעִית, שֶׁהִיא רָעָה עַל כָּל הָאֲהָבוֹת, וְהִיא אַהֲבַת תַּעֲנוּגִים וְתַפְנוּקִים: כְּגוֹן אֲכִילָה וּשְׁתִיָּה, וּשְׁאָר הֲנָאוֹת כְּגוֹן זְנוּת וְטִיּוּלִים. וְאֵין צָרִיךְ לְהַאֲרִיךְ בְּזֶה הָעִנְיָן, כִּי הָאוֹהֵב יַיִן וּמִשְׁתַּכֵּר, וְאוֹכֵל תָּמִיד מַעֲדַנִּים, וְהוֹלֵךְ לְבֵית הַמִּשְׁתֶּה תָּדִיר - הוּא יִשְׁכַּח בּוֹרְאוֹ, כְּדִכְתִיב (דברים כא טו-טז): "וְאָכַלְתָּ וְשָׂבָעְתָּ; הִשָּׁמְרוּ לָכֶם פֶּן יִפְתֶּה לְבַבְכֶם, וְסַרְתֶּם וַעֲבַדְתֶּם..."; וּכְתִיב (שם לב טו): "וַיִּשְׁמַן יְשֻׁרוּן וַיִּבְעָט".

הָרוֹצֶה לְהִמָּלֵט מִפַּח יָקוּשׁ כָּל הָאֲהָבוֹת הָאֵלֶּה, צָרִיךְ חָכְמָה גְדוֹלָה וְאֹמֶץ רַב פֶּן יִלָּכֵד בִּשְׁחִיתוּתָם. כִּי כָּל הָאֲהָבוֹת הָאֵלֶּה מַקִּיפוֹת אֶת לֵב הָאָדָם, וְאִם יִדְחֶה אַהֲבָה אַחַת אוֹ שְׁתַּיִם מִקִּרְבּוֹ - עֲדַיִן הָאֲהָבוֹת הַנִּשְׁאָרוֹת יִרְדְּפוּהוּ מֵאוֹר אֶל חֹשֶׁךְ. עַל כֵּן יֵשׁ לְלַמֶּדְךָ, שֶׁתִּהְיֶה זָהִיר וְזָרִיז לְהִשְׁתַּמֵּשׁ בְּכָל הָאֲהָבוֹת הָאֵלֶּה, לָדַעַת בָּהֶם דַּרְכֵי הַשֵּׁם בָּרוּךְ הוּא, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר (משלי ג ו): "בְּכָל דְּרָכֶיךָ דָעֵהוּ".

אַהֲבַת בָּנָיו תִּהְיֶה עַל דֶּרֶךְ זֶה: שֶׁיַּחֲשֹׁב לְהַדְרִיךְ בָּנָיו בְּדַרְכֵי הַמִּשְׁפָּט, וּלְלַמְּדָם מַעֲשֵׂה עֲבוֹדַת הַשֵּׁם בָּרוּךְ הוּא, וּלְצַוּוֹת אַחֲרָיו לַעֲבֹד אֶת הַשֵּׁם בָּרוּךְ הוּא, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר (ישעיהו לח יט): "אָב לְבָנִים יוֹדִיעַ אֶל אֲמִתֶּךָ"; וּכְתִיב (דברים ד ט): "וְהוֹדַעְתָּם

לְבָנֶיךָ וְלִבְנֵי בָנֶיךָ". וּכְמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר בְּאַבְרָהָם (בראשית יח יט): "כִּי יְדַעְתִּיו, לְמַעַן אֲשֶׁר יְצַוֶּה אֶת בָּנָיו וְאֶת בֵּיתוֹ אַחֲרָיו".

וְאַהֲבַת הַמָּמוֹן תִּהְיֶה עַל דֶּרֶךְ זֶה: יֹאהַב מָמוֹנוֹ לְמַעַן אֲשֶׁר לֹא יַחְמֹד מָמוֹן אֲחֵרִים, וְלֹא יִצְטָרֵךְ לִגְנֹב וְלִגְזֹל; וְלֹא יִצְטָרֵךְ לְקַבֵּל צְדָקָה, אַךְ מִשֶּׁלּוֹ יְפַרְנֵס אֲחֵרִים, וְיַלְבִּישׁ עֲנִיִּים וְיַאֲכִילֵם, וְיַחֲזִיק בְּמָמוֹנוֹ לוֹמְדֵי תּוֹרָה יִרְאֵי הַשֵּׁם. וְגַם מֵחֲמַת עָשְׁרוֹ יְפַנֶּה עַצְמוֹ מֵעִסְקֵי הָעוֹלָם הַזֶּה, וְיִקְבַּע עִתִּים לַתּוֹרָה וּלְקַיֵּם הַמִּצְוֹת, הוֹאִיל וְיֵשׁ סִפֵּק בְּיָדוֹ. וְלֹא יִבְטַח בְּרֹב חֵילוֹ לְהִתְגָּאוֹת, אַךְ יִקְנֶה בְּמָמוֹנוֹ הַכָּלֶה חַיֵּי הָעוֹלָם הַבָּא שֶׁאֵינוֹ כָּלֶה, וְעַל זֶה הַדֶּרֶךְ יֹאהַב מָמוֹנוֹ.

וְאַהֲבַת נָשִׁים תִּהְיֶה עַל דֶּרֶךְ זֶה: שֶׁיַּחְשֹׁב שֶׁהִיא מַצִּילָתוֹ מִן הַחֵטְא וּמְרַחַקְתּוֹ מִן הַנִּאוּף, וּבָהּ מְקַיֵּם מִצְוַת פְּרִיָּה וְרִבְיָה, וְהִיא מְגַדֶּלֶת אֶת בָּנָיו. וְהִיא עוֹבֶדֶת לוֹ כָּל יָמֶיהָ, וּמְכִינָה לוֹ מַאֲכָלָיו וּשְׁאָר צָרְכֵי הַבַּיִת. וּמִתּוֹךְ כָּךְ יִהְיֶה פָּנוּי לִלְמֹד תּוֹרָה וְלַעֲסֹק בַּמִּצְוֹת, וְהִיא עוֹזֶרֶת לוֹ לַעֲבוֹדַת הַבּוֹרֵא יִתְבָּרַךְ.

וְאַהֲבַת אָבִיו וְאִמּוֹ תִּהְיֶה עַל דֶּרֶךְ זֶה: שֶׁיַּחְשֹׁב שֶׁגִּדְּלוּהוּ, וְטָרְחוּ בוֹ לְלַמְּדוֹ דַּרְכֵי הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ, וְהוֹרוּהוּ וְחִנְּכוּהוּ לְתוֹרָה וּלְמִצְוֹת. וּבָהֶם יְקַיֵּם מִצְוֹת הַבּוֹרֵא יִתְבָּרַךְ, כְּדִכְתִיב (שמות כ יב): "כַּבֵּד אֶת אָבִיךָ וְאֶת אִמֶּךָ".

וְאֶחָיו וְאַחְיוֹתָיו וּשְׁאָר קְרוֹבָיו יֹאהַב עַל דֶּרֶךְ זֶה: שֶׁהֵם עוֹסְקִים בּוֹ לַהֲבִיאוֹ לְמַעֲלוֹת טוֹבוֹת, וְהֵם מְסַיְּעִים אוֹתוֹ לַעֲבוֹדַת הַבּוֹרֵא יִתְבָּרַךְ. וְהוּא יַעֲסֹק בָּהֶם לְלַמְּדָם וּלְהוֹכִיחָם, וְלֹא יִשָּׂא לָהֶם פָּנִים, וּבָזֶה יֵשׁ לוֹ שָׂכָר וְהִיא מִדָּה גְּדוֹלָה, כְּדִכְתִיב (תהלים טו ג): "וְחֶרְפָּה לֹא נָשָׂא עַל קְרֹבוֹ". וְהַרְבֵּה תּוֹעֶלֶת יֵשׁ לוֹ לָאָדָם בִּקְרוֹבָיו, כְּדֶרֶךְ שֶׁמָּצִינוּ בְּלוֹט, אֲשֶׁר הִצִּילוֹ אַבְרָהָם וְנִלְחַם עֲבוּרוֹ; וְגַם בִּסְדוֹם נִצַּל בִּזְכוּת אַבְרָהָם.

וְיֹאהַב רֵעָיו וּשְׁאָר כָּל יִשְׂרָאֵל אַהֲבָה שְׁלֵמָה, לְקַיֵּם מַה שֶּׁנֶּאֱמַר (ויקרא יט יח): "וְאָהַבְתָּ לְרֵעֲךָ כָּמוֹךָ". וְזֶהוּ כְּלָל גָּדוֹל בַּתּוֹרָה: דַּעֲלָךְ סְנִי – לְחַבְרָךְ לֹא תַּעֲבֵד (שבת לא א). וְגָדוֹל מִזֶּה (בראשית ט ו): "כִּי בְּצֶלֶם אֱלֹהִים עָשָׂה אֶת הָאָדָם" (ירושלמי נדרים ט ו).

וְיֵשׁ תּוֹעֶלֶת גְּדוֹלָה לְמִי שֶׁנּוֹהֵג בְּחִבָּה וּבְרֵעוּת עִם בְּנֵי אָדָם; תּוֹעֶלֶת הָאַחַת בָּעוֹלָם הַזֶּה, וּשְׁנִיָּה לָעוֹלָם הַבָּא:

תּוֹעֶלֶת הָעוֹלָם הַזֶּה: כִּי מִי שֶׁמִּתְנַהֵג בְּאַהֲבָה עִם כָּל אָדָם יַעְזְרוּהוּ הַכֹּל: אִם יִפֹּל יִרְבּוּ עוֹזְרָיו וְסוֹמְכָיו, וְאִם יַעֲמֹד אָדָם נֶגְדּוֹ לָרִיב עִמּוֹ – רַבִּים יַעַמְדוּ אֶצְלוֹ לְהַצִּילוֹ. וְאִם יְדַבְּרוּ עָלָיו רָעָה – רַבִּים יַשְׁתִּיקוּ הַמְדַבְּרִים אֶת הָרָעָה וּמַכְלִימִים אוֹתָם. וְאִם

תָּבוֹא עָלָיו צָרָה, הַכֹּל מִצְטַעֲרִים עָלָיו וְנוֹתְנִים לוֹ יָד. וְאִם יָבוֹא לִידֵי דֹּחַק וְעֹנִי, רַבִּים יְרַחֲמוּהוּ בִּנְתִינַת מַתְּנוֹתֵיהֶם.

תּוֹעֶלֶת הָעוֹלָם הַבָּא: מֵחֲמַת שֶׁהוּא נֶאֱהָב לַכֹּל – אָז דְּבָרָיו נִשְׁמָעִים, וְיִהְיֶה יְכֹלֶת בְּיָדוֹ לְהוֹכִיחַ בְּנֵי אָדָם שֶׁיֵּטִיבוּ מַעֲשֵׂיהֶם. וְגַם מִתּוֹךְ הָאַהֲבָה יַעֲמֹד בְּשָׁלוֹם עִם הַכֹּל, וּמִתּוֹךְ כָּךְ הוּא שָׁקֵט וְשָׁלֵו, וּפָנוּי לִלְמֹד תּוֹרָה וְלַעֲשׂוֹת מַעֲשִׂים טוֹבִים. וְגַם מִתּוֹךְ הָאַהֲבָה יַעְזְרוּהוּ, וְיַעֲשׂוּ מְלַאכְתּוֹ וְיָגֵנּוּ בַּעֲדוֹ, וְיִמְצָא הָרְוָחָה יְתֵרָה לַעֲבֹד הַבּוֹרֵא יִתְבָּרַךְ עֲבוֹדָה שְׁלֵמָה. וּמֵחֲמַת הָאַהֲבָה הוּא נוֹשֵׂא חֵן בְּעֵינֵי כָּל רוֹאָיו, וּמַעֲשָׂיו הַטּוֹבִים יִהְיוּ מְקֻבָּלִים לַכֹּל, וְכָל אֶחָד יַחֲמֹד לַעֲשׂוֹת כְּמַעֲשֵׂהוּ.

וּבְאֵיזֶה דֶּרֶךְ יַגִּיעַ הָאָדָם לְאַהֲבַת כָּל אָדָם? אַשְׂכִּילְךָ וְאוֹרְךָ: הַדֶּרֶךְ הוּא שֶׁיַּעֲזֹר בְּנַפְשׁוֹ וּבְמָמוֹנוֹ לְכָל אָדָם כְּפִי יְכָלְתּוֹ. הָעֵזֶר בְּנַפְשׁוֹ הוּא שֶׁיְּשָׁרֵת לְכָל אָדָם, הֵן עָנִי הֵן עָשִׁיר, וְיִטְרַח עֲבוּרָם. הָעֵזֶר בְּמָמוֹנוֹ, הוּא שֶׁיַּלְוֶה לְעָשִׁיר בְּעֵת הִצְטָרְכוֹ לְמָעוֹת, וְכֵן לְעָנִי יַלְוֶה בִּשְׁעַת דּוֹחֲקוֹ, וְכֵן יִפְקְדֵהוּ בְּמַתָּנָה כְּפִי כֹּחוֹ, וְלִקְצָת הָעִתִּים יִשְׁלַח מָנוֹת וְדוֹרוֹנוֹת גַּם לַעֲשִׁירִים. וִיהֵא וַתְּרָן בְּשֶׁלּוֹ. אִם יִהְיֶה לוֹ עֵסֶק עִם בְּנֵי אָדָם, יִהְיֶה כָּל מַשָּׂא וּמַתָּן שֶׁלּוֹ בֶּאֱמוּנָה, וְאַל יַקְפִּיד בְּדָבָר מוּעָט עַל חֲבֵרוֹ. לְעוֹלָם יִהְיֶה חָפֵץ שֶׁחֲבֵרוֹ יֵהָנֶה מִמֶּנּוּ, וְאַל יִשְׁתַּדֵּל הוּא לֵהָנוֹת מֵחֲבֵרוֹ. וּלְעוֹלָם יִהְיוּ דְּבָרָיו בְּנַחַת עִם בְּנֵי אָדָם: אִם בִּיְּשָׁהוּ אָדָם – אַל יְבַיְּשֵׁהוּ, וְאִם הִטְעָהוּ אָדָם – אַל יִטְעֵהוּ. יִסְבֹּל עַל צַוָּארוֹ עֹל הָעוֹלָם, וְהוּא אַל יַכְבִּיד עֲלֵיהֶם. וְלֹא יִתְקוֹטֵט עִם שׁוּם אָדָם, וִיקַבֵּל כָּל אָדָם בְּשִׂמְחָה וּבְסֵבֶר פָּנִים יָפוֹת, כִּי הַסְבָּרַת פָּנִים תְּחַזֵּק הָאַהֲבָה. וְיִשָּׂא וְיִתֵּן עִם חֲבֵרוֹ בְּטוֹבָתוֹ, וִינַחֵם כָּל אָדָם מֵעִצְבוֹ וּמִדַּאֲגָתוֹ. אִם גִּלָּה לוֹ אָדָם סוֹד – אַל יְגַלֵּהוּ, אַף אִם יַכְעִיסֵהוּ. וְלֹא יְדַבֵּר עַל שׁוּם אָדָם רַע, וְלֹא יִשְׁמַע שֶׁיְּדַבְּרוּ רָעוֹת עַל אָדָם. וּלְעוֹלָם יִשְׁתַּדֵּל לִמְצֹא זְכוּת עַל בְּנֵי אָדָם בְּמָקוֹם שֶׁאֶפְשָׁר לִהְיוֹת, וְיוֹתֵר יִזָּהֵר בָּזֶה, וְאָז יִהְיֶה אָהוּב לַכֹּל. וִיכַבֵּד כָּל אָדָם בְּמַעֲשָׂיו וּבִדְבָרָיו. וְלֹא יִתְגָּאֶה עַל שׁוּם אָדָם, אַךְ יִכָּנַע תַּחַת כָּל אָדָם. וּבְכָל מַעֲשָׂיו יְכַוֵּן לְשֵׁם שָׁמַיִם.

וְצָרִיךְ מְאֹד לְהִזָּהֵר מֵחֶבְרַת בְּנֵי אָדָם שֶׁאֵינָם מְהֻגָּנִים, כְּדֵי שֶׁלֹּא יִלְמַד מִמַּעֲשֵׂיהֶם, וּלְהִתְרַחֵק מִמּוֹשַׁב לֵצִים. וְאָמַר הֶחָכָם לִבְנוֹ: שְׁמַע בְּנִי! כִּי יַעֲלֶה בִּלְבָבְךָ לְהִתְחַבֵּר עִם בְּנֵי אָדָם – הִתְחַבֵּר עִם חָכָם, כִּדְכְתִיב (משלי יג כ): ״הֹלֵךְ אֶת חֲכָמִים יֶחְכָּם״; וְנֶאֱמַר (שם ט ט): ״תֵּן לְחָכָם וְיֶחְכַּם עוֹד״. שֶׁאִם תֶּחְכַּם – יְפָאֶרְךָ וְלֹא יַחֲלֹק עַל חָכְמָתְךָ, וְאָז תֵּדַע שֶׁתּוּכַל לִסְמֹךְ עַל חָכְמָתְךָ. אִם תְּכַבְּדֵהוּ – יְכַבֶּדְךָ; תְּהַדְּרֵהוּ – יְהַדֶּרְךָ; וְאִם תִּצְטָרֵךְ לְעֶזְרָתוֹ – יַעַזְרֶךָ; וּמַה שֶּׁתֹּאמַר יַצְדִּיקְךָ; אִם תִּכְעַס – יִסְבְּלֶךָ;

וְתִלְמַד מִמַּעֲשָׂיו הַטּוֹבִים. וְהִתְחַבֵּר עִם כָּל אָדָם שֶׁתִּלְמַד מִמֶּנּוּ דְּבָרִים אֲשֶׁר יְבִיאוּךָ לַעֲבוֹדַת הַבּוֹרֵא יִתְבָּרַךְ.

וְאָמְרוּ חֲכָמִים: כְּשֶׁתִּרְצֶה לַחֲבֹר עִם אֵיזֶה אָדָם – הַכְעִיסֵהוּ, וְאִם יוֹדֶה לְךָ הָאֱמֶת בִּשְׁעַת כַּעֲסוֹ – הִתְחַבֵּר לוֹ; וְאִם לָאו – עֲזֹב אוֹתוֹ. וְאַל תִּתְחַבֵּר אֶלָּא לְמִי שֶׁיַּכִּיר אֶת עֶרֶךְ עַצְמוֹ, וּמִי שֶׁאֵינוֹ מַכִּיר אֶת עֶרֶךְ עַצְמוֹ – אֵין טוֹב בְּחֶבְרָתוֹ. קְנֵה לְךָ חָבֵר הַמּוֹכִיחַ אוֹתְךָ בַּעֲשׂוֹתְךָ שֶׁלֹּא כַּהֹגֶן, וְהַמְלַמֶּדְךָ לַעֲשׂוֹת הַטּוֹב, וְאַל תָּקוּץ בְּתוֹכַחְתּוֹ; וְהָעוֹזֵר אוֹתְךָ בְּנַפְשׁוֹ וּבְמָמוֹנוֹ, וְהָעוֹזֵר קְנֵה וְלֹא תִּמְכֹּר, וְזֶהוּ חֲבֵרְךָ הַנֶּאֱמָן. אֲבָל חָבֵר הַמַּחֲנִיף וְהַמְיַשֵּׁר לְךָ טָעוּתְךָ וְשִׁגְגָתְךָ, וְהַמְנַחֵם אוֹתְךָ עַל מַעֲשֶׂיךָ הָרָעִים – הִסְתַּלֵּק מֵעָלָיו, וּמְנַע רַגְלְךָ מִנְּתִיבָתוֹ. וְכֵן חָבֵר שֶׁיִּקַּח מִמְּךָ צָרְכּוֹ, וְיַזִּיקְךָ הֶזֵּק גָּדוֹל עֲבוּר הֲנָאָה מוּעֶטֶת – מַהֵר וְסוּר מֵעָלָיו. וְאַל תִּתְחַבֵּר לְמַסְכִּימִים עַל הָעַוְלָה, שֶׁנֶּאֱמַר (ישעיהו ח יב): ״לֹא תֹאמְרוּן קֶשֶׁר לְכֹל אֲשֶׁר יֹאמַר הָעָם הַזֶּה קָשֶׁר״.

וְאָסוּר לְהִתְחַבֵּר עִם רָשָׁע בְּעִסְקֵי הָעוֹלָם, שֶׁנֶּאֱמַר (דברי הימים ב, כ לז): ״בְּהִתְחַבֶּרְךָ עִם אֲחַזְיָהוּ, פָּרַץ ה׳ אֶת מַעֲשֶׂיךָ״. וַאֲפִלּוּ לִדְבַר מִצְוָה אָסוּר לְהִתְחַבֵּר לָרָשָׁע, שֶׁנֶּאֱמַר (משלי ג לא): ״אַל תְּקַנֵּא בְּאִישׁ חָמָס, וְאַל תִּבְחַר בְּכָל דְּרָכָיו״. וְאָמְרוּ חֲכָמִים בְּאָבוֹת דְּרַבִּי נָתָן (ט ד): תִּתְרַחֵק מִשָּׁכֵן רַע, וְאַל תִּתְחַבֵּר לָרָשָׁע אֲפִלּוּ לִדְבַר מִצְוָה. וְרַבּוּ דַּרְכֵי הַמָּוֶת הַנִּמְצָאִים בְּחֶבְרַת הָרְשָׁעִים.

וְאִם יְדַקְדֵּק אָדָם עַל עַצְמוֹ, וְיִהְיוּ דְּבָרָיו בְּנַחַת עִם הַבְּרִיּוֹת וְדַעְתּוֹ מְעֹרֶבֶת עִמָּהֶם, נֶעֱלָב וְאֵינוֹ עוֹלֵב, וּמְכַבֵּד אֲפִלּוּ אוֹתָם הַמְּקִלִּים בּוֹ, וְנוֹשֵׂא וְנוֹתֵן בֶּאֱמוּנָה, וְלֹא יַרְבֶּה בַּאֲרוּחַת עַמֵּי הָאָרֶץ וִישִׁיבָתָם, וְלֹא יֵרָאֶה נִרְאֶה תָּמִיד אֶלָּא עוֹסֵק בַּתּוֹרָה, וְעָטוּף בְּצִיצִית וּמֻכְתָּר בִּתְפִלִּין, וְעוֹשֶׂה בְּכָל מַעֲשָׂיו לִפְנִים מִשּׁוּרַת הַדִּין, וְהוּא שֶׁלֹּא יִתְרַחֵק הַרְבֵּה וְלֹא יִשְׁתּוֹמֵם, עַד שֶׁיִּמְצְאוּ הַכֹּל מְקַלְּסִים אוֹתוֹ וְאוֹהֲבִים אוֹתוֹ וּמִתְאַוִּים לְמַעֲשָׂיו – הֲרֵי זֶה קִדֵּשׁ אֶת הַשֵּׁם, וְעָלָיו הַכָּתוּב אוֹמֵר (ישעיהו מט ג): ״וַיֹּאמֶר לִי עַבְדִּי אָתָּה, יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר בְּךָ אֶתְפָּאָר״.

וְאַהֲבַת אֹרֶךְ יָמִים תִּהְיֶה עַל דֶּרֶךְ זֶה: שֶׁיֹּאהַב יְמֵי חַיָּיו לֹא עֲבוּר שֶׁיֹּאכַל וְיִשְׁתֶּה וְיֵהָנֶה בִּימֵי הֶבְלוֹ, אַךְ יַחֲשֹׁב: מְלֶאכֶת הַתּוֹרָה וְהַמִּצְוֹת מְרֻבָּה, וְאִם הָיִיתִי חַי כִּפְלַיִם וּכִפְלֵי כִּפְלַיִם – לֹא הָיִיתִי יָכוֹל לְהַשְׁלִים חֹק הַתּוֹרָה וּלְהַשִּׂיג מַעֲלוֹת הַתּוֹרָה, אֲשֶׁר בָּהֶם יִתְרַצֶּה עֶבֶד אֶל אֲדוֹנָיו. וְעַל דֶּרֶךְ זֶה יֹאהַב יְמֵי חַיָּיו, כִּי בָּהֶם יִקְנֶה עֲבוֹדַת הַבּוֹרֵא בָּרוּךְ הוּא וְיִרְאָתוֹ הַטְּהוֹרָה וְאַהֲבָתוֹ, וְיִקְנֶה צֵידָה בָּעוֹלָם הַזֶּה אֲשֶׁר יָבִיא אוֹתוֹ לָעוֹלָם הַבָּא. וְיִקְנֶה בָּעוֹלָם וּבַיָּמִים הַכָּלִים – עוֹלָם הַקַּיָּם, תַּעֲנוּג אֲשֶׁר לֹא

יִפְסֹק לְעוֹלָם וּלְעוֹלְמֵי עוֹלָמִים. וְתָמִיד יִירָא מִן הַמָּוֶת, כִּי שֶׁמָּא עֲדַיִן לֹא הִגִּיעַ לְתַכְלִית הַשְּׁלֵמוּת אֲשֶׁר בְּכֹחוֹ לְהַגִּיעַ, וּבְכָל יוֹם וָיוֹם יוֹסִיף אַהֲבָה וְיִרְאָה לַמָּקוֹם. אֲבָל חַיִּים שֶׁאֵין בָּהֶם יִרְאַת הַשֵּׁם – אֵין זֶה נִקְרָא ״חַיִּים״, וְיָקוּץ וְיִמְאַס בַּחַיִּים שֶׁהֵם נֶגֶד הַבּוֹרֵא יִתְבָּרַךְ, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר בְּרִבְקָה (בראשית כז מו): ״קַצְתִּי בְחַיַּי מִפְּנֵי בְּנוֹת חֵת, אִם יִקַּח יַעֲקֹב אִשָּׁה מִבְּנוֹת חֵת כָּאֵלֶּה מִבְּנוֹת הָאָרֶץ, לָמָּה לִּי חַיִּים״. וּלְכָךְ בְּמָקוֹם שֶׁיֵּשׁ חִלּוּל הַשֵּׁם לֹא יָחוּשׁ עַל חַיָּיו, וְתָמִיד יְהֵא לִבּוֹ נָכוֹן לִמְסֹר עַצְמוֹ עַל קִדּוּשׁ הַשֵּׁם בְּכָל הַמִּצְוֹת, הֵן בַּקַּלּוֹת וְהֵן בַּחֲמוּרוֹת.

וְאַהֲבַת הַכָּבוֹד הִיא רָעָה מְאֹד, לָכֵן יִתְרַחֵק מִן הַכָּבוֹד בְּכָל יְכָלְתּוֹ. וְאִם אָדָם מִתְרַחֵק מִשְּׁנֵי דְּבָרִים, וְהֵם כָּבוֹד וַהֲנָאַת אֲחֵרִים – אָז הוּא קָרוֹב לְכָל הַמַּעֲלוֹת הַטּוֹבוֹת. כִּי הַכָּבוֹד מְקַלְקֵל כָּל הַמַּעֲשִׂים, כִּי בְּכָל הַמַּעֲשִׂים שֶׁיַּעֲשֶׂה יַחְשֹׁב לְהִתְכַּבֵּד. וַאֲפִלּוּ לֹא יָחוּשׁ עַל הַכָּבוֹד, אִם הוּא רוֹדֵף לֵהָנוֹת מֵאֲחֵרִים – אָז כָּל מַעֲשָׂיו מְקֻלְקָלִים, כִּי תָּמִיד יַטֶּנּוּ לִבּוֹ אַחַר הַבֶּצַע. לָכֵן יִתֵּן אֶל לִבּוֹ לְהִתְרַחֵק מִן הַכָּבוֹד, וְגַם מִלֵּהָנוֹת מֵאֲחֵרִים.

וְלִפְעָמִים יֵשׁ מִצְוָה בִּרְדִיפַת כָּבוֹד, כְּמוֹ אִם הוּא אִישׁ צַדִּיק וְחָכָם, וְהָעוֹלָם מְזַלְזְלִים בּוֹ וּמְצַחֲקִים עָלָיו עֲבוּר מַעֲשָׂיו הַטּוֹבִים, וּמִתּוֹךְ כָּךְ דְּבָרָיו בְּזוּיִים וְאֵינָם נִשְׁמָעִים. וְאִם הָיָה בּוֹ כֹּחַ לָכוֹף בְּנֵי אָדָם שֶׁיְּכַבְּדוּהוּ וְיִשְׁמְעוּ תּוֹכְחוֹתָיו וּדְבָרָיו – בָּזֶה יֵשׁ לִרְדֹּף אַחַר הַכָּבוֹד כְּדֵי לְהוֹכִיחַ בְּנֵי אָדָם. כְּגוֹן אִם בִּזּוּהוּ בָּרַבִּים – אֵין לוֹ לִמְחֹל עַד שֶׁיְּפַיְּסוּהוּ. אֲבָל רֹב פְּעָמִים יִסְתַּלֵּק מִן הַכָּבוֹד וְיִבְרַח מִמֶּנּוּ. הֲלֹא אָמְרוּ חֲכָמִים (אבות ד כא): הַקִּנְאָה וְהַתַּאֲוָה וְהַכָּבוֹד מוֹצִיאִים אֶת הָאָדָם מִן הָעוֹלָם. וְלֹא יִלְמַד וְלֹא יַעֲשֶׂה שׁוּם מַעֲשֶׂה טוֹב כְּדֵי שֶׁיִּתְכַּבֵּד; אַךְ יַעֲשֶׂה מַעֲשֶׂה הַטּוֹב לְשֵׁם הַבּוֹרֵא יִתְבָּרַךְ, וְסוֹף הַכָּבוֹד לָבֹא.

אַהֲבַת תַּעֲנוּגִים, כְּגוֹן אֲכִילָה וּשְׁתִיָּה וְשֵׁינָה: דַּע שֶׁצָּרִיךְ הָאָדָם שֶׁיְּכַוֵּן מַעֲשָׂיו כֻּלָּם כְּדֵי לֵידַע אֶת הַשֵּׁם בָּרוּךְ הוּא, וְיִהְיֶה שִׁבְתּוֹ וְקוּמוֹ וְדִבּוּרוֹ – הַכֹּל לְעֻמַּת זֶה הַדָּבָר. כֵּיצַד? כְּשֶׁיִּשָּׂא וְיִתֵּן, אוֹ יַעֲשֶׂה שׁוּם מַעֲשֶׂה אוֹ מְלָאכָה, לֹא יִהְיֶה בְּלִבּוֹ זִכְרוֹן מָמוֹן לְבַד; אֶלָּא יַעֲשֶׂה דְּבָרִים אֵלּוּ כְּדֵי שֶׁיִּמְצָא דְּבָרִים שֶׁהַגּוּף צָרִיךְ בָּהֶם, מֵאֲכִילָה וּשְׁתִיָּה וִישִׁיבַת בַּיִת וּנְשִׂיאַת אִשָּׁה. וּכְשֶׁיֹּאכַל וְיִשְׁתֶּה וְיִבְעַל, לֹא יָשִׂים אֶל לִבּוֹ דְּבָרִים הַלָּלוּ כְּדֵי לֵהָנוֹת, עַד שֶׁנִּמְצָא שֶׁאֵינוֹ אוֹכֵל וְשׁוֹתֶה אֶלָּא הַמָּתוֹק לַחֵךְ, וְיִבְעַל כְּדֵי לֵהָנוֹת; אֶלָּא שֶׁיָּשִׂים אֶל לִבּוֹ שֶׁיֹּאכַל כְּדֵי לְהַבְרוֹת גּוּפוֹ וְאֵיבָרָיו. לְפִיכָךְ לֹא יֹאכַל כָּל שֶׁהַחֵךְ מִתְאַוֶּה כְּמוֹ הַכֶּלֶב וְהַחֲמוֹר, אֶלָּא יֹאכַל דְּבָרִים הַמּוֹעִילִים לַגּוּף,

אִם מָרִים אִם מְתוּקִים. וְלֹא יֹאכַל דְּבָרִים הָרָעִים לַגּוּף, אַף עַל פִּי שֶׁהֵם מְתוּקִים לַחֵךְ. בְּזֶה הַמִּנְהָג יַנְהִיג עַצְמוֹ, וְיָשִׂים אֶל לִבּוֹ שֶׁיִּהְיֶה שָׁלֵם וְחָזָק, כְּדֵי שֶׁתְּהֵא נַפְשׁוֹ יְשָׁרָה לָדַעַת אֶת הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ. כִּי אִי אֶפְשָׁר שֶׁיָּבִין וְיִתְחַכֵּם בַּתּוֹרָה וּבַמִּצְוֹת, וְהוּא חוֹלֶה אוֹ אֶחָד מֵאֵיבָרָיו כּוֹאֵב לוֹ. לְפִיכָךְ אֵין טוֹב לְהִתְעַנּוֹת תָּמִיד, פֶּן יֶחֱלַשׁ כֹּחוֹ וְיִתְמַעֵט שִׂכְלוֹ. לָכֵן צָרִיךְ לְתַקֵּן כָּל עִנְיָנָיו לַעֲבוֹדַת הַבּוֹרֵא יִתְבָּרַךְ: אִם יְמַלֵּא כְּרֵסוֹ – אָז יִכְבֵּד בְּגוּפוֹ; וְאִם יְמַעֵט מְזוֹנוֹ – אָז יֶחָלֵשׁ.

וְזֶה טוֹב לְךָ, אֲשֶׁר תַּמְעִיט בְּמִינֵי הַלִּפְתָּן, וְתִסְמֹךְ עַל לִפְתָּן אֶחָד בְּעוֹד שֶׁתּוּכַל, וְיִהְיֶה דַּי לְךָ מִמֶּנּוּ מְעַט כְּפִי מַה שֶּׁתּוּכַל. וְהִתְכַּוֵּן בּוֹ לְהַגִּיעַ הַלֶּחֶם אֶל בִּטְנְךָ, וְלֹא לְהִתְעַנֵּג. וְהַרְגֵּל נַפְשְׁךָ קְצָת הָעִתִּים מִבְּלִי לִפְתָּן, כְּדֵי לְהַנְהִיג טִבְעֲךָ עַד שֶׁיֵּקַל עָלֶיךָ בְּעֵת הִמָּנְעוֹ. וְאִם תּוּכַל תַּעֲזֹב הַלִּפְתָּן, אֲשֶׁר יֵשׁ בּוֹ יְגִיעָה וְטֹרַח. וְשִׂים אֲכִילָתְךָ בַּיּוֹם קַלָּה מֵאֲכִילָתְךָ בַּלַּיְלָה. וְתִתְנַהֵג לֶאֱכֹל פַּעֲמַיִם בַּיּוֹם, כְּדֵי שֶׁתְּהֵא תְּנוּעַת אֵיבָרֶיךָ קַלָּה בַּיּוֹם, וּמִתּוֹךְ כָּךְ יֵקַלּוּ עָלֶיךָ עִנְיְנֵי תּוֹרָתְךָ. וְתִתְנַהֵג לִשְׁתּוֹת מַיִם, אֶלָּא אִם כֵּן תִּהְיֶה כַּוָּנָתְךָ בִּשְׁתִיַּת הַיַּיִן לְתוֹעֶלֶת גּוּפְךָ אוֹ לְהַעֲבִיר הַדְּאָגָה. וְהִזָּהֵר מְאֹד מֵהַרְבּוֹת מִמֶּנּוּ, כִּי הוּא מְשַׁכֵּר וּמַרְחִיק לַתּוֹרָה. וְזֶה הַכְּלָל יִהְיֶה לְעוֹלָם בְּיָדְךָ: אַל יְמַלֵּא אָדָם כָּל תַּאֲוָתוֹ מֵאֲכִילָה וּשְׁתִיָּה, אַךְ יֹאכַל וְיִשְׁתֶּה לְהַעֲמִיד גּוּפוֹ עַל בֻּרְיוֹ, וְיִמְשֹׁךְ יָדָיו מִן הַמּוֹתָר. וְאַל יֹאהַב הָאָדָם אֶת הָעוֹלָם כְּדֵי שֶׁיֹּאכַל וְיִשְׁתֶּה וְיֵהָנֶה מִמֶּנּוּ. וְכֵן אָמַר אֶחָד מִן הַחֲכָמִים: אֹכַל לְמַעַן אֶחְיֶה. וְאָמַר הַכְּסִיל: אֶחְיֶה לְמַעַן אֹכַל. וְעַל זֶה נֶאֱמַר (משלי יג כה): "צַדִּיק אֹכֵל לְשֹׂבַע נַפְשׁוֹ, וּבֶטֶן רְשָׁעִים תֶּחְסָר".

וְכֵן הַנּוֹשֵׂא אִשָּׁה יַחֲשֹׁב לְשֵׁם שָׁמַיִם, שֶׁיְּקַיֵּם פְּרִיָּה וּרְבִיָּה, וְיִהְיֶה לוֹ זֶרַע עוֹבְדֵי הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ וְיִרְאֵי שָׁמַיִם. אוֹ יַחְשֹׁב שֶׁיְּמַלֵּא תַּאֲוָתוֹ וִיכַלֶּה יִצְרוֹ בְּאִשְׁתּוֹ, כְּדֵי שֶׁלֹּא יִתְאַוֶּה לְנָשִׁים אֲחֵרוֹת. אוֹ כְּדֵי לִפְקֹד אֶת אִשְׁתּוֹ כְּשֶׁהוּא יוֹדֵעַ שֶׁהִיא מִתְאַוָּה לוֹ, כְּדֵי שֶׁלֹּא תִּתְאַוֶּה לַאֲנָשִׁים אֲחֵרִים. אוֹ יְכַוֵּן לְהַבְרוֹת גּוּפוֹ, שֶׁיְּצִיאַת הַזֶּרַע מִמֶּנּוּ הִיא בְּרִיאוּת הַגּוּף. אֲבָל הַמַּרְבֶּה לְשַׁמֵּשׁ יוֹתֵר מִדַּי – יָבוֹאוּ עָלָיו חֳלָאִים רַבִּים.

וְהַמְהַלֵּךְ בְּדֶרֶךְ זֶה, כָּל יָמָיו כֻּלּוֹ הוּא עוֹבֵד הַשֵּׁם בָּרוּךְ הוּא. וַאֲפִלּוּ בְּשָׁעָה שֶׁנּוֹשֵׂא וְנוֹתֵן, וַאֲפִלּוּ בְּשָׁעָה שֶׁבּוֹעֵל, מִפְּנֵי שֶׁמַּחֲשַׁבְתּוֹ בַּכֹּל כְּדֵי שֶׁיִּמְצָא צְרָכָיו בִּלְבַד, עַד שֶׁיְּהֵא גּוּפוֹ שָׁלֵם לַעֲבֹד אֶת הַשֵּׁם בָּרוּךְ הוּא. וַאֲפִלּוּ בְּשָׁעָה שֶׁיָּשֵׁן, אִם יָשֵׁן בִּשְׁבִיל שֶׁתָּנוּחַ נַפְשׁוֹ עָלָיו, וְיָנוּחַ גּוּפוֹ שֶׁלֹּא יֶחֱלֶה, כִּי לֹא יוּכַל לַעֲבֹד אֶת הַשֵּׁם בָּרוּךְ הוּא וְהוּא חוֹלֶה, וְנִמְצָא שֵׁינָה שֶׁלּוֹ עֲבוֹדָה לַמָּקוֹם בָּרוּךְ הוּא. עַל עִנְיָן זֶה צִוּוּ חֲכָמִים וְאָמְרוּ (אבות ב יב): כָּל מַעֲשֶׂיךָ יִהְיוּ לְשֵׁם שָׁמַיִם. וְהוּא שֶׁאָמַר שְׁלֹמֹה בְּחָכְמָתוֹ (משלי ג

ו): ״בְּכָל דְּרָכֶיךָ דָעֵהוּ, וְהוּא יְיַשֵּׁר אֹרְחֹתֶיךָ״.

יַעֲזֹב אָדָם כָּל הָאַהֲבוֹת וְיִדְבַּק בְּאַהֲבַת הַבּוֹרֵא בָּרוּךְ הוּא, כְּדִכְתִיב (דברים ו ה): ״וְאָהַבְתָּ אֵת ה׳ אֱלֹהֶיךָ״. וְאַהֲבַת הַשֵּׁם בָּרוּךְ הוּא, הִיא תַּכְלִית כָּל הַתְּכוּנוֹת וְסוֹף כָּל הַמַּעֲלוֹת בְּמַדְרֵגוֹת כָּל אַנְשֵׁי הָעֲבוֹדָה, וְכָל הַמִּדּוֹת הֵן כְּמוֹ סֻלָּם לְמַעֲלַת הָאַהֲבָה. וְהִיא נִדְבַת הַנְּפָשׁוֹת מֵאַנְשֵׁי הַחֲסִידִים וְהַנְּבִיאִים וְהַפְּרוּשִׁים, וְסוֹפָן אֵין לְמַעְלָה הֵימֶנָּה. וְהַרְבֵּה פְּעָמִים מַקְדִּים הַסֵּפֶר יִרְאַת הָאֱלֹהִים עַל אַהֲבָתוֹ, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (דברים י יב): ״וְעַתָּה יִשְׂרָאֵל, מָה ה׳ אֱלֹהֶיךָ שֹׁאֵל מֵעִמָּךְ, כִּי אִם לְיִרְאָה אֶת ה׳ אֱלֹהֶיךָ וּלְאַהֲבָה אֹתוֹ״. וּמִפְּנֵי שֶׁהָאַהֲבָה הִיא תַּכְלִית הַפְּרִישׁוּת וְסוֹפָהּ, וְהַקְּרוֹבָה שֶׁבַּמַּדְרֵגוֹת אֶל מַדְרֵגַת אַהֲבַת הָאֱלֹהִים. וְאִי אֶפְשָׁר שֶׁיַּגִּיעַ הָאָדָם אֵלֶיהָ אֶלָּא אַחַר שֶׁתִּקְדַּם יִרְאָתוֹ וּפַחְדּוֹ מֵהָאֱלֹהִים. וְעַל כֵּן הִקְדִּימָה הַיִּרְאָה לָאַהֲבָה.

וּמַה הִיא הָאַהֲבָה? הִיא אַהֲבַת הַנֶּפֶשׁ וּנְטוּתָהּ מֵעַצְמָהּ אֶל הַבּוֹרֵא יִתְבָּרַךְ, כְּדֵי שֶׁתִּדְבַּק בְּאוֹרוֹ הָעֶלְיוֹן. הַנֶּפֶשׁ הַזֹּאת הִיא מְקוֹר הַדַּעַת, וְהִיא טְהוֹרָה וְזַכָּה; וְהַבּוֹרֵא קוֹשְׁרָהּ בַּגּוּף אֲשֶׁר חֶשְׁקוֹ רַב, לְנַסּוֹת אִם הִיא תֵּלֵךְ בְּדַרְכֵי הַשֵּׁם. וּמִפְּנֵי שֶׁהָאָדָם מְלֻבָּשׁ בַּגּוּף, הַנִּבְרָא בְּרוּחַ בְּהֵמוֹת - אֵין כֹּחַ בַּנְּשָׁמָה הַנִּבְרֵאת מֵאֱלֹהִים לַחְשֹׁב אַחַר בּוֹרְאָהּ, כִּי מְעֹרֶבֶת הִיא בְּתַאֲווֹת הַגּוּף. וְכָל יְמֵי קַטְנוּת הָאָדָם - אֵינוֹ מְבַקֵּשׁ וְאֵינוֹ שׁוֹאֵל אֶלָּא תַּאֲווֹתָיו וְתַעֲנוּגָיו. כִּי מֵרֹב תַּאֲווֹת הַגּוּף, אֲכִילָה וּשְׁתִיָּה וְעִדּוּנֵי הָעוֹלָם הַזֶּה, שֶׁהוּא עוֹלָם שָׁוְא וָשֶׁקֶר, וְחוֹשֵׁב לֶאֱסֹף הוֹן רַב - אֵין כֹּחַ בְּהַנְּשָׁמָה לַחְשֹׁב אַחַר הַבּוֹרֵא יִתְבָּרַךְ, כִּי הִיא מְלֻבֶּשֶׁת בְּהַבְלֵי שָׁוְא. וְאַחֲרֵי שֶׁתַּרְגִּישׁ הַנֶּפֶשׁ בַּמֶּה שֶׁיֵּשׁ לָהּ תּוֹעֶלֶת לְעַצְמָהּ בִּלְתִּי שִׁתּוּף הַגּוּף, אָז הִיא תִּתְאַוֶּה לְבַקֵּשׁ מְנוּחָה מִמִּדּוֹת הַגּוּף, כַּאֲשֶׁר יִתְאַוֶּה הַחוֹלֶה לָרוֹפֵא. וּכְשֶׁתִּתְרַפֵּא הַנֶּפֶשׁ מִתַּחֲלוּאֶיהָ, אָז יִהְיֶה לָהּ אוֹר בְּעַצְמָהּ וְכֹחַ בְּנַפְשָׁהּ.

וְכֵיצַד הִיא הָאַהֲבָה? שֶׁיֹּאהַב אֶת הַשֵּׁם אַהֲבָה גְּדוֹלָה וִיתֵרָה רַבָּה מְאֹד, עַד שֶׁתְּהֵא נַפְשׁוֹ קְשׁוּרָה בְּאַהֲבַת הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ. וְהַנֶּפֶשׁ הֲלֹא מְלֵאָה אַהֲבָה, וְאוֹתָהּ אַהֲבָה קְשׁוּרָה בַּשִּׂמְחָה, וְאוֹתָהּ הַשִּׂמְחָה מַבְרַחַת מֵעַל לְבָבוֹ נְעִימוּת הַגּוּף וְתַעֲנוּג הָעוֹלָם. וְאוֹתָהּ שִׂמְחָה עַזָּה וּמִתְגַּבֶּרֶת עַל לְבָבוֹ, וְכָל הֲנָאוֹת שֶׁבָּעוֹלָם הֵם כְּאַיִן כְּנֶגֶד תִּגְבֹּרֶת תֹּקֶף שִׂמְחַת אַהֲבַת הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ, וְכָל שַׁעֲשׁוּעֵי יְלָדָיו כְּלֹא הָיוּ כְּנֶגֶד שַׁעֲשׁוּעַ הַלֵּב הָאוֹהֵב אֶת הַשֵּׁם בְּכָל לִבּוֹ. וְכָל הִרְהוּר שֶׁלּוֹ אֵיךְ לַעֲשׂוֹת רְצוֹן הַבּוֹרֵא יִתְבָּרַךְ, וּלְזַכּוֹת אֶת הָרַבִּים, וְלַעֲשׂוֹת קִדּוּשׁ הַשֵּׁם, וְלִמְסֹר עַצְמוֹ בְּאַהֲבַת הַשֵּׁם.

וְזֶה יִרְאַת הַשֵּׁם: שֶׁלֹּא תַּעֲבֹר עַל מַה שֶּׁכָּתוּב בַּתּוֹרָה, הָאַהֲבָה כְּגוֹן פִּנְחָס שֶׁמָּסַר

עַצְמוֹ בְּאַהֲבַת הַשֵּׁם; וְאַבְרָהָם אָבִינוּ שֶׁאָמַר (בראשית יד כב-כג): "הֲרִימֹתִי יָדִי אֶל ה' אֵל עֶלְיוֹן, קֹנֵה שָׁמַיִם וָאָרֶץ, אִם מִחוּט וְעַד שְׂרוֹךְ נַעַל"; וֶאֱלִישָׁע שֶׁלֹּא רָצָה לָקַחַת מִנַּעֲמָן (מלכים ב, ה טו-טז). וְאַל יִבָּטֵל מִדִּבְרֵי תּוֹרָה בִּשְׁבִיל תַּעֲנוּגֵי וְשַׁעֲשׁוּעֵי יְלָדָיו, וְחִבַּת רְאִיַּת נָשִׁים וְדִבּוּר; וְגַם לַעֲזֹב טִיּוּלָם; וְיִנְעִים זְמִירוֹת כְּדֵי לְמַלֹּאת לְבָבוֹ שִׂמְחָה בְּאַהֲבַת הַשֵּׁם.

הָעוֹבֵד מֵאַהֲבָה עוֹסֵק בַּתּוֹרָה וּמִצְוֹת, וְהוֹלֵךְ בִּנְתִיבוֹת הַחָכְמָה הַמַּרְאִים אֵיךְ יַעֲשֶׂה כָּל הַמִּצְוֹת מֵאַהֲבָה, וְאֵיךְ יֹאהַב אֶת הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ אַהֲבָה גְּדוֹלָה: לֹא מִפְּנֵי דָּבָר שֶׁבָּעוֹלָם, לֹא מִפְּנֵי יִרְאַת הָרָעָה וְלֹא כְּדֵי לְקַבֵּל הַטּוֹבָה; אֶלָּא עוֹשֶׂה הָאֱמֶת מִפְּנֵי שֶׁהוּא אֱמֶת, וְסוֹף הַטּוֹבָה לָבֹא. וּמַעֲלָה זוֹ מַעֲלָה גְדוֹלָה עַד מְאֹד, וְאֵין כָּל אָדָם זוֹכֶה לָהּ, וְהִיא מַעֲלַת אַבְרָהָם אָבִינוּ שֶׁקְּרָאוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא "אֹהֲבִי" (ישעיהו מא ח), לְפִי שֶׁלֹּא עָבַד אֶלָּא מֵאַהֲבָה. וְהוּא שֶׁצִּוָּה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא עַל יְדֵי מֹשֶׁה רַבֵּנוּ עָלָיו הַשָּׁלוֹם, שֶׁנֶּאֱמַר (דברים ו ה): "וְאָהַבְתָּ אֵת ה' אֱלֹהֶיךָ, בְּכָל לְבָבְךָ וּבְכָל נַפְשְׁךָ וּבְכָל מְאֹדֶךָ". וּבִזְמַן שֶׁיֹּאהַב אֶת הַשֵּׁם בָּרוּךְ הוּא אַהֲבָה הָרְאוּיָה - מִיָּד יַעֲשֶׂה כָּל הַמִּצְוֹת מֵאַהֲבָה.

דָּבָר יָדוּעַ וּבָרוּר שֶׁאֵין אַהֲבַת הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא נִקְשֶׁרֶת בְּלִבּוֹ שֶׁל אָדָם עַד שֶׁיִּשְׁגֶּה בָּהּ תָּמִיד כָּרָאוּי, וְיַעֲזֹב כָּל מַה שֶּׁבָּעוֹלָם חוּץ מִמֶּנָּה, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (דברים ו ה): "בְּכָל לְבָבְךָ וּבְכָל נַפְשְׁךָ". וְנִמְצָא הַשּׁוֹגֶה בָּהּ תָּמִיד כְּאִלּוּ הוּא חוֹלֶה חֳלִי אַהֲבָה, שֶׁאֵין דַּעְתּוֹ פְּנוּיָה מֵאַהֲבַת אוֹתָהּ אִשָּׁה, וְהוּא שׁוֹגֶה בָּהּ תָּמִיד: בֵּין בְּשִׁבְתּוֹ בֵּין בְּקוּמוֹ, בֵּין בְּשָׁעָה שֶׁהוּא אוֹכֵל וְשׁוֹתֶה - יוֹתֵר מִזֶּה תִּהְיֶה אַהֲבַת הַשֵּׁם בְּלֵב אוֹהֲבָיו. וְזֶהוּ שֶׁאָמַר שְׁלֹמֹה עַל דֶּרֶךְ מָשָׁל (שיר השירים ב ה): "כִּי חוֹלַת אַהֲבָה אָנִי". וְכָל שִׁיר הַשִּׁירִים מָשָׁל הוּא לְזֶה הָעִנְיָן. לְפִיכָךְ צָרִיךְ הָאָדָם לְהָבִין וּלְהַשְׂכִּיל בְּחָכְמָה וּבִתְבוּנָה הַמּוֹדִיעוֹת לוֹ אֶת קוֹנוֹ. וּכְפִי כֹּחַ שֶׁיֵּשׁ בָּאָדָם לְהָבִין וּלְהַשִּׂיג הָאֵל הַנִּכְבָּד וְהַנּוֹרָא - מְצֻוֶּה לְאַהֲבָה אוֹתוֹ וּלְיִרְאָה מִמֶּנּוּ, שֶׁנֶּאֱמַר (דברים ו ה): "וְאָהַבְתָּ אֵת ה' אֱלֹהֶיךָ"; וְנֶאֱמַר (שם ו יג): "אֶת ה' אֱלֹהֶיךָ תִּירָא".

וְזֶה הַדֶּרֶךְ לְהַשִּׂיג בּוֹ אַהֲבַת הַשֵּׁם בָּרוּךְ הוּא: בְּשָׁעָה שֶׁיִּתְבּוֹנֵן הָאָדָם בְּמַעֲשָׂיו וּבִבְרוּאָיו הַנִּפְלָאִים הַגְּדוֹלִים, וְיִרְאֶה מֵהֶם חָכְמָתוֹ שֶׁאֵין לָהּ עֵרֶךְ וְלֹא קֵץ - מִיָּד הוּא אוֹהֵב אֶת הַמָּקוֹם בָּרוּךְ הוּא, וּמְשַׁבֵּחַ וּמְפָאֵר, וּמִתְאַוֶּה תַּאֲוָה גְּדוֹלָה לֵידַע אֶת הַשֵּׁם הַגָּדוֹל; כְּמוֹ שֶׁאָמַר דָּוִד (תהלים מב ג): "צָמְאָה נַפְשִׁי לֵאלֹהִים לְאֵל חָי". וּכְשֶׁמְּחַשֵּׁב בַּדְּבָרִים הָאֵלֶּה שֶׁאָמַר דָּוִד מִיָּד הוּא נִרְתָּע לַאֲחוֹרָיו וְיִירָא וְיִפְחַד, וְיֵדַע

שֶׁהוּא בְּרִיָּה קְטַנָּה שְׁפֵלָה וַאֲפֵלָה, עוֹמֶדֶת בְּדַעַת קַלָּה מְעוּטָה לִפְנֵי תְּמִים דֵּעוֹת; כְּמוֹ שֶׁאָמַר דָּוִד (שם ח ד): "כִּי אֶרְאֶה שָׁמֶיךָ מַעֲשֵׂה אֶצְבְּעֹתֶיךָ", וּסְמִיךְ לֵיהּ: "מָה אֱנוֹשׁ כִּי תִזְכְּרֶנּוּ" (שם פסוק ה). וּבִזְמַן שֶׁאָדָם מִתְבּוֹנֵן בַּדְּבָרִים הַגְּדוֹלִים, וּמַכִּיר גַּדְלוּתוֹ מִמַּלְאָךְ וְגַלְגַּל, וְיִרְאֶה חָכְמָתוֹ שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא בְּכָל הַיְצוּרִים וּבְכָל הַבְּרוּאִים – מוֹסִיף אַהֲבָה לַמָּקוֹם בָּרוּךְ הוּא, וְיִצְמָא נַפְשׁוֹ וְיִכְמַהּ בְּשָׂרוֹ לֶאֱהֹב אֶת הַמָּקוֹם בָּרוּךְ הוּא, וְיִירָא וְיִפְחַד מִשִּׁפְלוּתוֹ וְדַלּוּתוֹ וְקַלּוּתוֹ כְּשֶׁיַּעֲרֹךְ עַצְמוֹ לְאֶחָד מֵהַגּוּפִים הַקְּדוֹשִׁים אֲשֶׁר בָּרָא הַשֵּׁם בָּרוּךְ הוּא. וּבְמָקוֹם אַחֵר נֶאֱמַר (איוב א א): "יְרֵא אֱלוֹקִים", וּבֵאֲרוּ שֶׁמִּתְיָרֵא מִדִּין עֹנֶשׁ שָׁמַיִם וּמִגֵּיהִנֹּם, וּמֵעָנְשֵׁי עוֹלָם הַזֶּה (סוטה כז ב). וְזֹאת הַמִּדָּה רְחוֹקָה מִן הָאַהֲבָה מְאֹד מְאֹד.

אֲבָל יִירָא מֵהַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ כְּמוֹ אָדָם שֶׁאוֹהֵב אֶת אִשְׁתּוֹ וְהִיא אוֹהַבְתּוֹ, וְהוּא יָרֵא לַעֲשׂוֹת דָּבָר כְּנֶגְדָּהּ פֶּן יְאַבֵּד אַהֲבָתָהּ – כֵּן הַדָּבָר הַזֶּה: חוֹצֵב רִשְׁפֵּי אֵשׁ אַהֲבַת הַבּוֹרֵא יִתְעַלֶּה, וְיִירָא לַעֲבֹר עַל מִצְווֹתָיו פֶּן יַפְסִיד אַהֲבַת הַבּוֹרֵא יִתְבָּרַךְ. וְזֶהוּ "עִבְדוּ אֶת ה׳ בְּיִרְאָה" (תהלים ב יא) – הִיא יִרְאַת הָאַהֲבָה, "וְגִילוּ בִּרְעָדָה" – מֵרֹב פַּחַד הַבּוֹרֵא תָּגִלוּ לַעֲשׂוֹת חֶפְצוֹ. וְזֹאת הַיִּרְאָה הִיא יִרְאַת הָאַהֲבָה, וְעָלֶיהָ נֶאֱמַר (ישעיהו לג ו): "יִרְאַת ה׳ הִיא אוֹצָרוֹ". וְאֵין הָאַהֲבָה הַזֹּאת מִתְקַיֶּמֶת אֶלָּא בְּמִי שֶׁנּוֹתֵן דַּעְתּוֹ לְקַיֵּם כָּל הַמִּצְוֹת כְּהִלְכָתָן, כִּי מִי שֶׁאֵינוֹ יוֹדֵעַ הַמִּצְוֹת אֲשֶׁר צִוָּהוּ יוֹצֵר הַכֹּל – אֵין זֶה נִקְרָא "אוֹהֵב" גָּמוּר. לָכֵן יֹאהַב כָּל אֲשֶׁר יְבִיאֵהוּ לְאַהֲבַת הַבּוֹרֵא בָּרוּךְ הוּא וּבָרוּךְ שְׁמוֹ. וְהָעוֹשֶׂה זֶה – טוֹב לוֹ בָּעוֹלָם הַזֶּה וְלָעוֹלָם הַבָּא.

שַׁעַר שִׁשִּׁי

שַׁעַר הַשִּׂנְאָה

הַשִּׂנְאָה. בַּמִּדָּה הַזֹּאת יֵשׁ בָּהּ לָאו, דִּכְתִיב (ויקרא יט יז): "לֹא תִשְׂנָא אֶת אָחִיךָ בִּלְבָבֶךָ", וּבָזֶה הֻזְהַרְנוּ לְהָסִיר מִנַּפְשֵׁנוּ מִדַּת הַשִּׂנְאָה. וְהִיא מִדָּה הַגּוֹרֶמֶת עֲוֹנוֹת הַרְבֵּה, כְּמוֹ לָשׁוֹן הָרַע. כִּי הַשּׂוֹנֵא אֶת חֲבֵרוֹ מְסַפֵּר לָעוֹלָם בְּשִׂנְאָתוֹ וְקוֹבֵל עָלָיו, וְתָמִיד דּוֹרֵשׁ רָעָה עָלָיו וְשָׂמֵחַ לְאֵידוֹ; וְגוֹרֶמֶת נְזִיקִין, שֶׁיַּזִּיק לוֹ כְּשֶׁיּוּכַל לְהַזִּיק לוֹ, וְנוֹקֵם וְנוֹטֵר עָלָיו, וְלֹא יְרַחֵם עָלָיו אֲפִלּוּ הוּא דָּחוּק מְאֹד. וּמֵחֲמַת הַשִּׂנְאָה יְגַנֶּה בְּמַעֲשָׂיו הַטּוֹבִים, וְיַשְׂנִיאֵם בְּעֵינָיו וּבְעֵינֵי אֲחֵרִים; וּמוֹנֵעַ טוֹב מִבְּעָלָיו, וְלֹא יוֹדֶה לוֹ עַל הָאֱמֶת. וְאִם חַיָּב הוּא לוֹ הוּא נוֹגְשׂוֹ.

יֵשׁ כַּמָּה מִינֵי שִׂנְאָה:

יֵשׁ שׂוֹנֵא חֲבֵרוֹ עֲבוּר שֶׁהִזִּיק לוֹ בְּמָמוֹנוֹ, אוֹ שֶׁהִכָּהוּ, אוֹ עֲבוּר שֶׁבִּיְּשֵׁהוּ, אוֹ שֶׁהוֹצִיא עָלָיו שֵׁם רַע. עַל אֵלּוּ וְכַיּוֹצֵא בָּהֶן – לֹא יִשְׂנָא חֲבֵרוֹ וְיִשְׁתֹּק, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר בִּרְשָׁעִים (שמואל ב, יג כב): ″וְלֹא דִבֶּר אַבְשָׁלוֹם עִם אַמְנוֹן לְמֵרָע וְעַד טוֹב, כִּי שָׂנֵא אַבְשָׁלוֹם אֶת אַמְנוֹן″. אֶלָּא מְצֻוֶּה לְהוֹדִיעוֹ וְלוֹמַר לוֹ: לָמָּה עָשִׂיתָ לִי כָּךְ וְכָךְ? שֶׁנֶּאֱמַר (ויקרא שם): ″הוֹכֵחַ תּוֹכִיחַ אֶת עֲמִיתֶךְ″. וְאִם חָזַר וּבִקֵּשׁ לִמְחֹל לוֹ – צָרִיךְ לִמְחֹל לוֹ, וְלֹא יִהְיֶה הַמּוֹחֵל אַכְזָרִי. וְאַף אִם לֹא יְבַקֵּשׁ מִמֶּנּוּ לִמְחֹל לוֹ – לֹא יִשְׂנָאֵהוּ; אֶלָּא יִתְנַהֵג עִמּוֹ בְּאַהֲבָה, וּלְבַסּוֹף יָבוֹא לִידֵי כֵּן שֶׁיְּתַקֵּן לוֹ מַה שֶּׁעִוֵּת.

יֵשׁ רָעָה מִמֶּנָּה וְהִיא שִׂנְאַת חִינָם, וְהִיא הֶחֱרִיבָה בַּיִת שֵׁנִי (יומא ט ב). וְשִׂנְאָה מֵחֲמַת קִנְאָה הִיא רָעָה מִמֶּנָּה. וְרָאוּי לְאָדָם לְיַסֵּר אֶת נַפְשׁוֹ לְהִתְרַחֵק מֵהֶן.

וְיֵשׁ שׂוֹנֵא חֲבֵרוֹ עֲבוּר שֶׁאֵינוֹ גּוֹמֵל לוֹ חֶסֶד, אוֹ שֶׁאֵינוֹ נוֹתֵן לוֹ מַתָּנָה כְּפִי חֶפְצוֹ, אוֹ שֶׁאֵינוֹ מַלְוֶה לוֹ בִּשְׁעַת דָּחְקוֹ – כָּל זֶה רָאוּי לְאָדָם לְהִתְרַחֵק מִכַּיּוֹצֵא בָּזֶה. אַךְ יְקַבֵּל מֵאַהֲבָה כָּל מַה שֶּׁיִּגְזֹר לוֹ הַבּוֹרֵא בָּרוּךְ הוּא, וְלֹא יִבְטַח בָּאָדָם. וְיַחֲשֹׁב: אִלּוּ הָיִיתִי זוֹכֶה מֵאֵת הַמָּקוֹם בָּרוּךְ הוּא – הָיָה נוֹתֵן לִי זוּלַת מַתְּנַת בָּשָׂר וָדָם וְהַלְוָאָתָם. וְאִם הוּא עוֹמֵד בְּעֹנִי וּבְדֹחַק, אוֹ שֶׁהוּא חוֹלֶה וּמְיֻסָּר בְּיִסּוּרִין – יַחְשֹׁב אֲשֶׁר הַבּוֹרֵא לְטוֹבָתוֹ גָּזַר עָלָיו כָּל זֶה לְקַבֵּל מֵאַהֲבָה. וְאֵין סָפֵק: בַּעֲשׂוֹתוֹ זֶה, אָז תִּסְתַּלֵּק מִלִּבּוֹ כָּל שִׂנְאָה. וְזֶה יְסוֹד גָּדוֹל וְעַמּוּד חָזָק לַתּוֹרָה וְלַמִּצְוֹת, לְקַבֵּל מֵאַהֲבָה כָּל דָּבָר, וּלְהַנְהִיג עַצְמוֹ בָּזֶה, וְלוֹמַר עַל כָּל פְּגָעָיו ″גַּם זוּ לְטוֹבָה″. וּמִתְכַּוֵּן כֵּן בְּלִבּוֹ, וְשָׂמֵחַ בְּמִשְׁפַּט הַבּוֹרֵא יִתְבָּרַךְ – יִנָּצֵל מִשִּׂנְאָה וְאֵיבָה וְקִנְאָה. וְגַם אֻמָּן שׂוֹנֵא בְּנֵי אֻמָּנוּתוֹ – הַכֹּל הֶבֶל וְרָעָה רַבָּה, כִּי יַחֲשֹׁב: כָּל אָדָם לֹא יוּכַל לְהַרְוִיחַ יוֹתֵר מִמַּה שֶּׁגָּזַר עָלָיו הַבּוֹרֵא.

וְהָרָעָה שֶׁבְּמִינֵי הַשִּׂנְאָה וְהַקָּשָׁה שֶׁבָּהֶן: כְּגוֹן בְּנֵי אָדָם הַשּׂוֹנְאִים מוֹכִיחֵיהֶם, וְהַמְיַסְּרִין אוֹתָם לְהוֹרוֹתָם הַדֶּרֶךְ הַיְשָׁרָה, כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר (עמוס ה י): ″שָׂנְאוּ בַשַּׁעַר מוֹכִיחַ″. וְיֵשׁ שִׂנְאָה רָעָה מִמֶּנָּה, כְּגוֹן בְּנֵי אָדָם הַשּׂוֹנְאִים עוֹשֵׂי טוֹבָה וְרוֹדְפֵי צֶדֶק, כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים לח כא): ″יִשְׂטְנוּנִי תַּחַת רָדְפִי טוֹב″. וְהַהוֹלְכִים בְּדֶרֶךְ זֶה הֵם שׂוֹנְאִים אֶת הַשֵּׁם, כִּי הֵם שׂוֹנְאִים אֶת אוֹהֲבָיו, וְהֵם שׂוֹנְאִים הַתּוֹרָה וְהַמִּצְוֹת, אַחֲרֵי שֶׁהֵם גּוֹעֲלִים וּמוֹאֲסִים וְשׂוֹנְאִים הַמְקַיְּמִים אוֹתָהּ.

אָמַר הֶחָכָם: אִם תִּרְצֶה שֶׁיִּשְׂנָאֲךְ חֲבֵרְךְ – תְּבַקְּרֵהוּ תָּמִיד. וְאִם תִּרְצֶה שֶׁיֹּאהַבְךְ – בַּקְּרֵהוּ לְעִתִּים רְחוֹקוֹת. וְעַל זֶה נֶאֱמַר (משלי כה יז): ″הֹקַר רַגְלְךְ מִבֵּית רֵעֶךְ, פֶּן יִשְׂבָּעֲךְ

וּשְׂנֵאֶךָּ״.

וְצָרִיךְ שֶׁתֵּדַע כִּי מִי שֶׁיִּשְׂנָא בְּנֵי אָדָם – גַּם הֵם יִשְׂנָאוּהוּ. וְהַמַּגְבִּיר הַשִּׂנְאָה בְּלִבּוֹ – הוּא מֵבִיא עַל עַצְמוֹ רָעָה. וּכְשֶׁיֵּשׁ אַהֲבָה שֶׁלֹּא לְשֵׁם שָׁמַיִם – תָּשׁוּב לְשִׂנְאָה גְּדוֹלָה וְקִנְאָה, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר בְּאַמְנוֹן (שמואל ב, יג טו): ״וַיִּשְׂנָאֶהָ אַמְנוֹן שִׂנְאָה גְּדוֹלָה״.

אַל תַּאֲמִין בַּעֲצַת הַשּׂוֹנֵא וְהָאוֹיֵב, שֶׁנֶּאֱמַר (משלי יז ו): ״וְנַעְתָּרוֹת נְשִׁיקוֹת שׂוֹנֵא״. וְדַע כִּי הַרְבֵּה בְּנֵי אָדָם מַרְאִים אֶת הָאַהֲבָה בְּדִבְרֵיהֶם, וְאֶפְשָׁר שֶׁהֵם שׂוֹנְאִים גְּמוּרִים בִּלְבָבָם, וְצָרִיךְ שֶׁלֹּא תַּאֲמִין בָּהֶם, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (שם כו כד): ״בִּשְׂפָתָיו יִנָּכֵר שׂוֹנֵא, וּבְקִרְבּוֹ יָשִׁית מִרְמָה״. וְאַף עַל פִּי שֶׁמַּחֲלִיק לְךָ לְשׁוֹנוֹ וּמְדַבֵּר רַכּוֹת – אַל תַּטֶּה לִבְּךָ אֵלָיו, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (שם פסוק כה): ״כִּי יְחַנֵּן קוֹלוֹ אַל תַּאֲמֶן בּוֹ, כִּי שֶׁבַע תּוֹעֵבוֹת בְּלִבּוֹ״. וְזֶה כְּמוֹ שֶׁהֶרְאָה יוֹאָב לְאַבְנֵר בֶּן נֵר (שמואל ב, ג כז), וְלַעֲמָשָׂא בֶּן יֶתֶר (שם כ ט י) הַשָּׁלוֹם וְהָאַהֲבָה, עַד שֶׁהֲרָגָם. וּכְמוֹ יִשְׁמָעֵאל עִם גְּדַלְיָה בֶּן אֲחִיקָם (ירמיהו מא א ב), עַד שֶׁהֲרָגוֹ.

אָמַר אֶחָד מִן הַחֲכָמִים: הַטּוֹב שֶׁבְּכָל מַה שֶּׁתַּחְשֹׁב עַל שׂוֹנַאֲךָ – שֶׁתְּשִׁיבֵהוּ אֶל אַהֲבָתְךָ אִם תּוּכַל.

יֵשׁ שִׂנְאָה שֶׁהִיא מִצְוָה, כְּגוֹן אָדָם רָשָׁע שֶׁאֵינוֹ מְקַבֵּל תּוֹכֵחָה, שֶׁנֶּאֱמַר (משלי ח יג): ״יִרְאַת ה׳ שְׂנֹאת רָע״; וְאוֹמֵר (תהלים קלט כא-כב): ״הֲלוֹא מְשַׂנְאֶיךָ ה׳ אֶשְׂנָא, וּבִתְקוֹמְמֶיךָ אֶתְקוֹטָט. תַּכְלִית שִׂנְאָה שְׂנֵאתִים, לְאוֹיְבִים הָיוּ לִי״. וְיִשְׂנָא שֶׁקֶר וּדְבַר כָּזָב. סוֹף דָּבָר: יִשְׂנָא כָּל דָּבָר הַמַּרְחִיק אוֹתוֹ וְהַמּוֹנְעוֹ מֵאַהֲבַת יוֹצֵר הַכֹּל, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר (שם קיט קכח): ״כָּל אֹרַח שֶׁקֶר שָׂנֵאתִי״. וְזֶה כְּלָל גָּדוֹל: שֶׁיִּשְׂנָא אָדָם כָּל דְּבַר שֶׁקֶר. וְכָל מַה שֶּׁיּוֹסִיף שִׂנְאָה לְדַרְכֵי הַשֶּׁקֶר – יוֹסִיף אַהֲבָה לַתּוֹרָה, כִּדְכְתִיב (שם קיט קסג): ״שֶׁקֶר שָׂנֵאתִי וַאֲתַעֵבָה, תּוֹרָתְךָ אָהָבְתִּי״. וְיֶאֱהַב אֱמֶת וְשָׁלוֹם, כִּדְכְתִיב (זכריה ח יט): ״וְהָאֱמֶת וְהַשָּׁלוֹם אֱהָבוּ״.

שַׁעַר שְׁבִיעִי

שַׁעַר הָרַחֲמִים

הָרַחֲמִים. זֹאת הַמִּדָּה הִיא מְשֻׁבַּחַת מְאֹד, וְהִיא אַחַת מִשְּׁלֹשׁ עֶשְׂרֵה מִדּוֹת הַמְיֻחָסוֹת לְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, כִּדְכְתִיב (שמות לד ו): ״רַחוּם וְחַנּוּן״. וְכָל מַה שֶּׁיּוּכַל הָאָדָם לְהִתְנַהֵג בָּהּ – יִתְנַהֵג וְיִשְׁתַּדֵּל. וְכַמָּה שֶׁהָאָדָם רוֹצֶה שֶׁיְּרַחֲמוּ עָלָיו בִּשְׁעַת צָרְכּוֹ – כֵּן רָאוּי לוֹ שֶׁיְּרַחֵם עַל מִי שֶׁיִּצְטָרֵךְ, כְּמוֹ שֶׁאָמַר הַכָּתוּב (ויקרא יט יח): ״וְאָהַבְתָּ לְרֵעֲךָ

כָּמוֹךָ".

הַבּוֹרֵא יִתְבָּרַךְ חָלַק זֹאת הַמִּדָּה לַצַּדִּיקִים וְלַעֲבָדָיו לְהַכִּירָם בָּהּ, כַּאֲשֶׁר יָדַעְתָּ בְּיוֹסֵף (בראשית מג לא): "כִּי נִכְמְרוּ רַחֲמָיו". וְרָאוּי לַמַּשְׂכִּיל שֶׁתִּהְיֶה מִדַּת הָרַחֲמִים וְהַחֲנִינָה תְּקוּעָה וְנִמְצֵאת בְּלִבּוֹ כָּל הַיָּמִים.

וְיֵשׁ כַּמָּה מִינֵי רַחֲמָנוּת, וְהֵם רְחוֹקִים זֶה מִזֶּה. רַחֲמֵי הָאָב עַל הַבֵּן - זֶהוּ רַחֲמָנוּת הַבָּא מִטֶּבַע כָּל הַחַיִּים, כְּדֶרֶךְ הַכְּלָבִים וְהַבְּהֵמוֹת. וְאִם יִמְנַע שֵׁבֶט מוּסָר מִבְּנוֹ, כִּי נִכְמְרוּ רַחֲמָיו עָלָיו לְהַכּוֹתוֹ, וּמַנִּיחוֹ לֵילֵךְ בִּשְׁרִירוּת לִבּוֹ הָרַע - הִנֵּה זֶה הָרַחֲמָנוּת טוֹרֵד וּמְאַבֵּד אֶת הַבֵּן מֵחַיֵּי הָעוֹלָם הַבָּא. הִנֵּה הָאָדוֹן מְרַחֵם עַל עַבְדּוֹ, וְאָדָם הַמְרַחֵם עַל חֲבֵרוֹ בְּמָקוֹם שֶׁמְּקַוֶּה מִמֶּנּוּ תּוֹעֶלֶת - בְּכָל זֶה הִיא טוֹבָה מְאֹד שֶׁיִּתְפֹּס בְּלִבּוֹ מִדַּת הָרַחֲמָנוּת.

אֲבָל הַטּוֹב וְהַמְעֻלֶּה שֶׁבְּמִדַּת הָרַחֲמָנוּת: שֶׁיְּרַחֵם עַל בְּנוֹ לַהֲבִיאוֹ לַעֲבוֹדַת הַבּוֹרֵא יִתְבָּרַךְ, כְּדִכְתִיב (ישעיהו לח יט): "אָב לְבָנִים יוֹדִיעַ אֶל אֲמִתֶּךָ". וִירַחֵם עַל נִשְׁמָתוֹ יוֹתֵר מִמַּה שֶּׁמְּרַחֵם עַל גּוּפוֹ. וְצָרִיךְ לְהַכּוֹתוֹ בְּשֵׁבֶט מוּסָר, לְהַדְרִיכוֹ בְּדֶרֶךְ יְשָׁרָה אֲפִלּוּ בְּאַכְזָרִיּוּת, כִּי זֶה הָאַכְזָרִיּוּת הוּא רַחֲמָנוּת. וְאַף הַמְגַדֵּל יָתוֹם, שֶׁנֶּאֱמַר עָלָיו (שמות כב כא): "כָּל אַלְמָנָה וְיָתוֹם לֹא תְעַנּוּן" - מִצְוָה לְהַלְקוֹתוֹ בִּכְדֵי לְיַשְּׁרוֹ לְדֶרֶךְ יְשָׁרָה. אַף עַל פִּי כֵן צָרִיךְ לְנַהֵל הַיָּתוֹם בְּרַחֲמִים יוֹתֵר מִשְּׁאָר כָּל אָדָם, אַךְ לֹא יְנִיחֵהוּ לֵילֵךְ בִּשְׁרִירוּת לִבּוֹ. וְגַם צָרִיךְ שֶׁלֹּא יְרַחֵם עַל עַצְמוֹ יוֹתֵר מִדַּי, אֶלָּא צָרִיךְ לְיַסֵּר עַצְמוֹ וְלָכוֹף יִצְרוֹ הָרַע. וְכֵן יְרַחֵם עַל קְרוֹבָיו הָעֲנִיִּים, כְּדִכְתִיב (ישעיהו נח ז): "וּמִבְּשָׂרְךָ לֹא תִתְעַלָּם". וְגַם עַל הָעֲנִיִּים יְרַחֵם, וּבְיוֹתֵר יְרַחֵם עַל יִרְאֵי הַשֵּׁם. וְזֶהוּ עִקַּר הָרַחֲמָנוּת - הַחוֹנֵן וְהַמְרַחֵם עוֹבְדֵי הַשֵּׁם וְהָעוֹשִׂים רְצוֹנוֹ.

אֲבָל יֵשׁ רַחֲמָנוּת שֶׁהִיא רָעָה יוֹתֵר מֵאַכְזָרִיּוּת: כְּגוֹן הַמְרַחֵם עַל הָרְשָׁעִים וְהַמַּחֲזִיק אוֹתָם. וְיֵשׁ מִכְשׁוֹל גָּדוֹל לָאִישׁ הַמַּגְבִּיהַּ הָרְשָׁעִים וְהַנּוֹתֵן לָהֶם יָד, וּמַשְׁפִּיל הַטּוֹבִים וּמוֹאֵס בָּהֶם. וְעַל זֶה נֶאֱמַר בַּתּוֹרָה (דברים יג ט): "וְלֹא תָחוֹס עֵינְךָ עָלָיו, וְלֹא תַחְמֹל". לֹא יְרַחֵם עַל עָנִי בַּדִּין, כְּדִכְתִיב (שמות כג ג): "וְדָל לֹא תֶהְדַּר בְּרִיבוֹ" - שֶׁלֹּא יַטֶּה מִשְׁפָּט עֲבוּר דָּחְקוֹ שֶׁל עָנִי.

וְיֵשׁ רַחֲמָנוּת שֶׁהִיא אַכְזָרִיּוּת: כְּגוֹן הַנּוֹתֵן צְדָקָה לְעָנִי, וְאַחַר כָּךְ מַכְבִּיד עַל אוֹתוֹ עָנִי וְאוֹמֵר: נָתַתִּי לְךָ כָּךְ וְכָךְ, צָרִיךְ אַתָּה לִטְרֹחַ בַּעֲבוּרִי וְלַעֲבֹד אוֹתִי כְּכֹל אֲשֶׁר עָשִׂיתִי לְךָ. וְעַל זֶה נֶאֱמַר (משלי יב י): "וְרַחֲמֵי רְשָׁעִים אַכְזָרִי".

גַּם עַל הַבְּהֵמוֹת צָרִיךְ לְרַחֵם. כִּי אָסוּר לְצַעֵר בַּעֲלֵי חַיִּים, וְעַל זֶה אָמְרָה תּוֹרָה (דברים כב ד): ״הָקֵם תָּקִים עִמּוֹ״. וְצָרִיךְ לְהַאֲכִיל לִבְהֶמְתּוֹ קוֹדֶם שֶׁיֹּאכַל הוּא (ברכות מ א).

מִדַּת הָרַחֲמָנוּת הִיא סִימָן לְזֶרַע אַבְרָהָם אָבִינוּ, זֶרַע יִשְׂרָאֵל, כִּדְכְתִיב (דברים יג יח): ״וְנָתַן לְךָ רַחֲמִים, וְרִחַמְךָ וְהִרְבֶּךָ״ (יבמות עט א). לָכֵן כָּל אָדָם יַרְגִּיל עַצְמוֹ לְדַבֵּר כָּל דְּבָרָיו בִּלְשׁוֹן תַּחֲנוּנִים וְרַחֲמָנוּת. גַּם בְּעֵת הִתְפַּלְּלוֹ – יַעֲשֶׂה תְּפִלָּתוֹ תַּחֲנוּנִים (אבות ג יג). וּמְאֹד יְקַבֵּל אָדָם שָׂכָר גָּדוֹל מִדִּבְרֵי רַחֲמָנוּת, בְּדַבְּרוֹ עַל לֵב עָנִי דְּבָרִים רַכִּים. וְרַבִּים יוֹדְעִים מִצְוַת חִיּוּב הַצְּדָקָה וּשְׂכַר פְּעֻלָּתָהּ, אֲבָל אֵינָם יוֹדְעִים גֹּדֶל מִצְוַת הַדִּבּוּרִים. הֲלֹא תִּרְאֶה כִּי אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ (בבא בתרא ט ב): הַנּוֹתֵן פְּרוּטָה לְעָנִי מִתְבָּרֵךְ בְּשֵׁשׁ בְּרָכוֹת, וְהַמְפַיְּסוֹ מִתְבָּרֵךְ בְּאַחַת עֶשְׂרֵה בְּרָכוֹת. לָכֵן בְּדִבּוּר שְׂפָתָיו יִלְבַּשׁ צְדָקָה לְדַבֵּר עַל לֵב עָנִי, וְיִהְיוּ דְּבָרָיו בְּנַחַת לְעָנִי וְאֶבְיוֹן, וִינַחֲמֵהוּ מִמַּעֲשָׂיו וּמֵעִצְּבוֹן יָדָיו, וִינַשְּׂאֵהוּ.

וְאַתָּה בֶּן אָדָם תְּרַחֵם עַל נִשְׁמָתְךָ הַמִּתְקַיֶּמֶת לַעֲדֵי עַד, לַהֲבִיאָהּ אֶל תַּעֲנוּג מֻפְלָא אֲשֶׁר לֹא רָאֲתָה עַיִן. וְלֹא יְבִיאֲךָ רֹב תַּאֲוָתְךָ לַחֲטֹא, וְתִהְיֶה נִדְחֶה מֵאוֹר אֶל חֹשֶׁךְ. חֲמֹל עַל עַצְמְךָ, וְחוּס עַל נַפְשְׁךָ, וְאַל תְּחַלֵּל הוֹד נִשְׁמָתְךָ בְּהַבְלֵי הַתַּעֲנוּגִים.

אָמַר הֶחָכָם: מִן הַנְּדִיבוּת יַעֲמֹד אָדָם בְּמִדַּת הָרַחֲמִים. וּבְדִבְרֵי שְׁלֹמֹה מְצַוֶּה עַל הָרַחֲמִים וְעַל הַחֲנִינָה בְּאָמְרוֹ (משלי כד יא): ״הַצֵּל לְקֻחִים לַמָּוֶת, וּמָטִים לַהֶרֶג״. וּמַעֲלַת הַמִּדָּה הַזֹּאת תַּבְחִין וְתַשְׂכִּיל, אֲשֶׁר הַבּוֹרֵא מִתְנַהֵג בָּהּ עִם כָּל הַבְּרוּאִים, שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים קמה ט): ״וְרַחֲמָיו עַל כָּל מַעֲשָׂיו״.

שַׁעַר שְׁמִינִי

שַׁעַר הָאַכְזָרִיּוּת

הָאַכְזָרִיּוּת הִיא הֵפֶךְ הָרַחֲמָנוּת, כִּדְכְתִיב: ״אַכְזָרִי הֵמָּה וְלֹא יְרַחֵמוּ״ (ירמיהו נ מב). וְאֵין הַמִּדָּה הַזֹּאת נִמְצֵאת בַּצַּדִּיקִים, אַךְ הִיא בְּנֶפֶשׁ הָרְשָׁעִים, כִּדְכְתִיב (משלי יב י): ״וְרַחֲמֵי רְשָׁעִים אַכְזָרִי״. וְגַם הַמִּדָּה הַזֹּאת נִמְצֵאת בְּעַזֵּי פָּנִים, כִּדְכְתִיב (דברים כח נ): ״גּוֹי עַז פָּנִים, אֲשֶׁר לֹא יִשָּׂא פָנִים לְזָקֵן, וְנַעַר לֹא יָחֹן״. וּכְבָר יָדַעְתָּ רָעַת מִדַּת הָעַזּוּת. צֵא וּלְמַד רֹעַ הָאַכְזָרִיּוּת, כִּי לְעִנְיַן תַּשְׁלוּמֵי אִישׁ רַע, הַמּוֹרֵד וְהַמַּמְרֶה, נֶאֱמַר (משלי יז יא): ״אַךְ מְרִי יְבַקֶּשׁ רָע, וּמַלְאָךְ אַכְזָרִי יְשֻׁלַּח בּוֹ״. כָּל הָאַכְזָרִי – אֵין בּוֹ גְּמִילוּת חֲסָדִים, כִּדְכְתִיב (משלי יא יז): ״גֹּמֵל נַפְשׁוֹ אִישׁ חָסֶד, וְעֹכֵר שְׁאֵרוֹ אַכְזָרִי״.

הָאַכְזָרִי רָחוֹק מְאֹד מִן הַמִּדּוֹת הַטּוֹבוֹת, כִּי לֹא יְרַחֵם עַל הָעֲנִיִּים, לֹא יַלְוֶה לָהֶם בִּשְׁעַת דָּחְקָם, וְלֹא יִתֵּן לָהֶם מְאוּמָה. וּכְתִיב (שם יט יז): "מַלְוֵה ה' חוֹנֵן דָּל"; וְנֶאֱמַר (תהלים קיב ה): "טוֹב אִישׁ חוֹנֵן וּמַלְוֶה, יְכַלְכֵּל דְּבָרָיו בְּמִשְׁפָּט"; וְאוֹמֵר (שם מא ב): "אַשְׁרֵי מַשְׂכִּיל אֶל דָּל, בְּיוֹם רָעָה יְמַלְּטֵהוּ יְיָ" – וְכָל אֵלֶּה הֵם הֵפֶךְ הָאַכְזָרִי. גַּם הוּא לֹא יִצְטַעֵר עַל צָרוֹת חֲבֵרָיו, כַּאֲשֶׁר תִּרְאֶה בְּדָוִד הַמֶּלֶךְ שֶׁאָמַר (שם לה יג): "וַאֲנִי בַּחֲלוֹתָם לְבוּשִׁי שָׂק עִנֵּיתִי בַצּוֹם נַפְשִׁי וּתְפִלָּתִי עַל חֵיקִי תָשׁוּב". וּבְאִיּוֹב כְּתִיב (ל כה): "אִם לֹא בָכִיתִי לִקְשֵׁה יוֹם עָגְמָה נַפְשִׁי לָאֶבְיוֹן" – וְכָל זֶה רָחוֹק מִן הָאַכְזָרִי. וְאֵין הַמִּדָּה הַזֹּאת נִמְצֵאת אֶלָּא בַּאֲנָשִׁים אֲשֶׁר טִבְעָם כְּטֶבַע הָאֲרָיוֹת, שֶׁטּוֹרְפִים וְחוֹמְסִים. וּבְעֵת אֲשֶׁר תִּתְחַזֵּק הַנֶּפֶשׁ הַכַּעֲסָנִית עַל הָאָדָם, אָז בּוֹרֵחַ מִדַּת הָרַחֲמָנוּת, וְהָאַכְזָרִיּוּת מִתְגַּבֶּרֶת לַהֲרֹס וְלִנְתֹּץ, כִּדְכְתִיב (משלי כז ד): "אַכְזְרִיּוּת חֵמָה וְשֶׁטֶף אָף" – אֵין חֵמָה כְּחֵמָה שֶׁל אַכְזָרִיּוּת. אֲבָל בְּמִדַּת הַבּוֹרֵא יִתְבָּרַךְ תִּמְצָא "בְּרֹגֶז – רַחֵם תִּזְכּוֹר" (חבקוק ג ב); אֲבָל זֶה רָחוֹק מִן הָאָדָם לְרַחֵם בְּעֵת הַכַּעַס.

וְעוֹד הַמִּדָּה הַזֹּאת בְּנַפְשׁוֹ שֶׁל אָדָם לְהַשִּׂיג נְקָמָה בְּאוֹיְבָיו, כִּדְכְתִיב (משלי ו לד): "וְלֹא יַחְמוֹל בְּיוֹם נָקָם". פֵּרוּשׁ: כְּשֶׁיֵּשׁ נְקָמָה – אֵין חֶמְלָה אֶלָּא אַכְזָרִיּוּת. וְהַכָּתוּב אוֹמֵר (ויקרא יט יח): "לֹא תִקֹּם וְלֹא תִטֹּר" – אֲפִלּוּ לִטֹּר בַּלֵּב הִזְהִרָנוּ, כָּל שֶׁכֵּן שֶׁלֹּא לַעֲשׂוֹת מַעֲשֶׂה בְּיָדַיִם לְהַכּוֹת חֲבֵרוֹ. הֲלֹא אַף אִם נָפַל בְּלֹא פְּשִׁיעָתוֹ לֹא יִשְׂמַח, כִּדְכְתִיב (משלי כד יז): "בִּנְפֹל אוֹיִבְךָ אַל תִּשְׂמָח, וּבִכָּשְׁלוֹ אַל יָגֵל לִבֶּךָ". וְהַנּוֹקֵם וְהַנּוֹטֵר אֵינוֹ מַעֲבִיר עַל מִדּוֹתָיו, וְאֵינוֹ מוֹחֵל לַחֲבֵרָיו הַפּוֹשְׁעִים עָלָיו, וְזֶה גּוֹרֵר הַמַּחֲלֹקֶת וְהַשִּׂנְאָה. וּכְבָר יָדַעְתָּ מַה טּוֹב וּמַה נָּעִים מִדַּת הַשָּׁלוֹם.

וּבִכְלַל הָאַכְזָרִיּוּת: הַגּוֹזֵל חֲבֵרוֹ מְאוּמָה מִשֶּׁלּוֹ, וּבָזֶה מְצַעֵר אוֹתוֹ. וְעֹנֶשׁ גָּדוֹל יֵשׁ לַגּוֹזֵל עָנִי, וְחַיָּבִים עָלֶיהָ מִיתָה, כִּדְכְתִיב (משלי כב כב): "אַל תִּגְזָל דָּל, כִּי דַל הוּא"; וּכְתִיב (שם פסוק כג): "כִּי ה' יָרִיב רִיבָם, וְקָבַע אֶת קֹבְעֵיהֶם נָפֶשׁ". וְאַף עַל פִּי שֶׁיֵּשׁ עֲבֵרוֹת גְּדוֹלוֹת חֲמוּרוֹת מִן הַגֶּזֶל – עֹנֶשׁ הַגֶּזֶל חָמוּר מְאֹד, כִּדְכְתִיב בְּדוֹר הַמַּבּוּל (בראשית ו יג): "קֵץ כָּל בָּשָׂר בָּא לְפָנַי, כִּי מָלְאָה הָאָרֶץ חָמָס מִפְּנֵיהֶם". אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ (סנהדרין קח א): קֻפָּה מְלֵאָה עֲווֹנוֹת – אֵין מְקַטְרֵג בְּכֻלָּן כְּמוֹ הַגֶּזֶל.

וּמִי שֶׁמְּצַעֵר יָתוֹם וְאַלְמָנָה בְּגֶזֶל, אוֹ בְּהַכְלָמָה וּבְכָל מִינֵי צַעַר – מִתְחַיֵּב מִיתָה בִּידֵי שָׁמַיִם. וְכֵן הַדַּיָּנִים, שֶׁבְּיָדָם לְהַצִּילָם מִיַּד עוֹשְׁקֵיהֶם וְאֵינָם דָּנִים דִּין יָתוֹם וְאַלְמָנָה – בְּנֵי מָוֶת הֵם, כִּדְכְתִיב (שמות כב כא): "כָּל אַלְמָנָה וְיָתוֹם לֹא תְעַנּוּן"; וּכְתִיב (שם פסוק כב): "אִם עַנֵּה תְעַנֶּה אֹתוֹ, כִּי אִם צָעֹק יִצְעַק אֵלַי, שָׁמֹעַ אֶשְׁמַע צַעֲקָתוֹ"; וּכְתִיב (שם

פסוק כג): ״וְחָרָה אַפִּי וְהָרַגְתִּי אֶתְכֶם בֶּחָרֶב, וְהָיוּ נְשֵׁיכֶם אַלְמָנוֹת וּבְנֵיכֶם יְתֹמִים״. מִדָּה כְּנֶגֶד מִדָּה: נְשֵׁיכֶם אַלְמָנוֹת – כְּנֶגֶד עִנּוּי אַלְמָנוֹת, בְּנֵיכֶם יְתוֹמִים – כְּנֶגֶד עִנּוּי יְתוֹמִים. וְהַמְצַעֵר כָּל אִישׁ מִיִּשְׂרָאֵל עוֹבֵר בְּלֹא תַעֲשֶׂה, שֶׁנֶּאֱמַר (ויקרא כה ז): ״וְלֹא תוֹנוּ אִישׁ אֶת עֲמִיתוֹ״. וְזֶה ״לֹא תוֹנוּ״, רוֹצֶה לוֹמַר: בְּאוֹנָאַת דְּבָרִים אָמוּר (בבא מציעא נח ב). אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בבא מציעא נט א): כָּל הַשְּׁעָרִים נִנְעָלִים, חוּץ מִשַּׁעֲרֵי אוֹנָאָה. לָכֵן יִזָּהֵר כָּל אָדָם שֶׁלֹּא יְצַעֵר אֶת חֲבֵרוֹ בְּשׁוּם דָּבָר, לֹא בְּמַעֲשֶׂה וְלֹא בִּדְבָרִים.

הַגּוֹזֵל עָנִי, כְּאִלּוּ נוֹטֵל נִשְׁמָתוֹ; וַאֲפִלּוּ אִם גָּזַל מִמֶּנּוּ דָּבָר מוּעָט, כְּגוֹן פְּרוּטָה – מִתְחַיֵּב מִיתָה (בבא קמא קיט א). גַּם זֶה מִמִּדַּת אַכְזָרִיּוּת: הַמּוֹצִיא שֵׁם רַע עַל חֲבֵרוֹ, וּבָזֶה גּוֹרֵם צַעַר וּבֹשֶׁת. וְהַמּוֹצִיא שֵׁם רַע בִּפְגַם הַמִּשְׁפָּחָה – אֵין לוֹ כַּפָּרָה עוֹלָמִית.

״לֹא תִהְיֶה לוֹ כְּנֹשֶׁה״ (שמות כב כד) – שֶׁלֹּא יְצַעֵר הַלּוֶֹה, וְלֹא יַעֲבֹר הַמַּלְוֶה לְפָנָיו וְיוֹדֵעַ שֶׁאֵין לוֹ בַּמֶּה לִפְרֹעַ, כִּי הוּא מַצִּיק לוֹ בָּזֶה (בבא מציעא עה ב). וְהֻזְהַרְנוּ לְהָסִיר מִנַּפְשׁוֹתֵינוּ מִדַּת הָאַכְזָרִיּוּת, דִּכְתִיב (שמות כב כא): ״כָּל אַלְמָנָה וְיָתוֹם לֹא תְעַנּוּן״; וְנֶאֱמַר (ויקרא כה יז): וְלֹא תוֹנוּ אִישׁ אֶת עֲמִיתוֹ, וְיָרֵאתָ מֵאֱלֹהֶיךָ״. גַּם לְהָשִׁיב לְעָנִי הָעֲבוֹט, כִּדְכְתִיב (שמות כב כה): ״אִם חָבֹל תַּחְבֹּל שַׂלְמַת רֵעֶךָ, עַד בֹּא הַשֶּׁמֶשׁ תְּשִׁיבֶנּוּ לוֹ״; וְנֶאֱמַר (שם פסוק כו): ״וְהָיָה כִּי יִצְעַק אֵלַי, וְשָׁמַעְתִּי כִּי חַנּוּן אָנִי״; וְנֶאֱמַר (שם פסוק כ): ״וְגֵר לֹא תוֹנֶה וְלֹא תִלְחָצֶנּוּ״.

גַּם מִן הַבְּהֵמָה יַרְחִיק אַכְזָרִיּוּת, כִּדְכְתִיב (משלי יב י): ״יוֹדֵעַ צַדִּיק נֶפֶשׁ בְּהֶמְתּוֹ״ – שֶׁלֹּא לְהַטְרִיחַ יוֹתֵר מִדַּי, וְשֶׁלֹּא יַרְעִיב אוֹתָהּ. וְכֵן כְּתִיב (שמות כג ה): ״כִּי תִרְאֶה חֲמוֹר שֹׂנַאֲךָ רֹבֵץ תַּחַת מַשָּׂאוֹ, וְחָדַלְתָּ מֵעֲזֹב לוֹ, עָזֹב תַּעֲזֹב עִמּוֹ״. וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ (בבא מציעא לב ב): צַעַר בַּעֲלֵי חַיִּים דְּאוֹרַיְתָא.

וְאִם אַתָּה אִישׁ יָרָאוּי, וְאֵימָתְךָ מֻטֶּלֶת עַל הַבְּרִיּוֹת, וּמַה שֶּׁתְּצַוֶּה עֲלֵיהֶם יְרֵאִים לְהָשִׁיב פָּנֶיךָ – הִזָּהֵר בְּךָ מְאֹד שֶׁלֹּא לְהַכְבִּיד עֲלֵיהֶם הַמַּשָּׂא, וַאֲפִלּוּ לְהָחֵם צַפַּחַת הַמַּיִם, אוֹ לָצֵאת בִּשְׁלִיחוּת אֶל רְחוֹב הָעִיר לִקְנוֹת רַק כִּכַּר לֶחֶם. וְעַל זֶה נֶאֱמַר בַּתּוֹרָה (ויקרא כה מו): ״וּבְאַחֵיכֶם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אִישׁ בְּאָחִיו, לֹא תִרְדֶּה בוֹ בְּפָרֶךְ״. וּבָזֶה הֻזְהַרְנוּ שֶׁלֹּא יַעֲבֹד אָדָם בַּחֲבֵרוֹ עֲבוֹדָה קָשָׁה, וְלֹא יְצַוֶּה עָלָיו אֶלָּא דָּבָר שֶׁעוֹשֶׂה בִּרְצוֹנוֹ וּמִדַּעְתּוֹ.

וְעַבְדּוֹ הַכְּנַעֲנִי – מֻתָּר לַעֲבֹד בּוֹ בְּפָרֶךְ; אַף עַל פִּי כֵן מִדַּת חֲסִידוּת הִיא לִהְיוֹת רַחֲמָן, וְלֹא יַכְבִּיד עֹל עָלָיו וְלֹא יְבַזֵּהוּ, לֹא בַּיָּד וְלֹא בִּדְבָרִים: לַעֲבוֹדָה מְסָרוֹ הַכָּתוּב, וְלֹא

לְבֹשֶׁת (נידה מז א). וִידַבֵּר עִמּוֹ בְּנַחַת אַף בִּשְׁעַת מְרִיבָה, וְיִשְׁמַע בְּטַעֲנוֹתָיו. וְכֵן אָמַר אִיּוֹב (לא יג-טו): "אִם אֶמְאַס מִשְׁפַּט עַבְדִּי, וַאֲמָתִי בְּרִבָם עִמָּדִי. וּמָה אֶעֱשֶׂה כִּי יָקוּם אֵל, וְכִי יִפְקֹד מָה אֲשִׁיבֶנּוּ? הֲלֹא בַבֶּטֶן עֹשֵׂנִי עָשָׂהוּ, וַיְכֻנֶנּוּ בָּרֶחֶם אֶחָד". חֲכָמִים הָרִאשׁוֹנִים הָיוּ נוֹתְנִים לָעֶבֶד מִכָּל תַּבְשִׁיל וְתַבְשִׁיל שֶׁהָיוּ אוֹכְלִים, וּמַקְדִּימִים מְזוֹן הַבְּהֵמוֹת וְהָעֲבָדִים לִסְעֻדַּת עַצְמָן (ברכות מ א), שֶׁהֲרֵי הוּא אוֹמֵר (תהלים קכג ב): "הִנֵּה כְעֵינֵי עֲבָדִים אֶל יַד אֲדוֹנֵיהֶם, כְּעֵינֵי שִׁפְחָה אֶל יַד גְּבִרְתָּהּ, כֵּן עֵינֵינוּ אֶל ה' אֱלֹהֵינוּ עַד שֶׁיְּחָנֵּנוּ". וְהֶחָסִיד הִקְדִּים וְנָתַן לְעַבְדּוֹ מִכָּל תַּבְשִׁיל וְתַבְשִׁיל קוֹדֶם שֶׁאָכַל הוּא, וּבִזְכוּת זֶה הִקְדִּים אֵלִיָּהוּ לְדַבֵּר עִמּוֹ (כתובות סא א).

הַתּוֹרָה אָמְרָה (ויקרא יט יח): "וְאָהַבְתָּ לְרֵעֲךָ כָּמוֹךָ" – וְכָל שֶׁיֵּשׁ בּוֹ מִדַּת הָאַכְזָרִיּוּת רָחוֹק מְאֹד מִזֶּה. הָאַכְזָרִי אֵין רוּחַ הַבְּרִיּוֹת נוֹחָה הֵימֶנּוּ, וְאֵין חִנּוֹ נָטוּי בְּעֵינֵי הָעוֹלָם. וַאֲפִלּוּ בִּמְקוֹם תּוֹכֵחָה הֻזְהַרְנוּ שֶׁלֹּא לְהוֹכִיחַ חֲבֵרוֹ בְּאַכְזָרִיּוּת, כִּדְכְתִיב (שם פסוק יז): "הוֹכֵחַ תּוֹכִיחַ אֶת עֲמִיתֶךָ, וְלֹא תִשָּׂא עָלָיו חֵטְא". פֵּרוּשׁ: אַל תּוֹכִיחֵהוּ בְּחָזְקָה וּבְאַכְזָרִיּוּת לְבַיְּשׁוֹ, וּתְקַבֵּל עָלָיו חֵטְא.

עַד עַתָּה סִפַּרְנוּ רָעַת הָאַכְזָרִיּוּת. אַךְ יֵשׁ מְקוֹמוֹת שֶׁצָּרִיךְ לִנְהֹג בְּאַכְזָרִיּוּת כְּנֶגֶד הָרְשָׁעִים, כְּדֶרֶךְ שֶׁאָמַר אִיּוֹב (כט יז): "וָאֲשַׁבְּרָה מְתַלְּעוֹת עַוָּל, וּמִשִּׁנָּיו אַשְׁלִיךְ טָרֶף"; וּכְמוֹ שֶׁאָמְרָה הַתּוֹרָה לְהָמִית הָרְשָׁעִים וּלְהַלְקוֹתָם. וְכֵן אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ (כתובות פו א): מִי שֶׁאֵינוֹ רוֹצֶה לַעֲשׂוֹת סֻכָּה, וְצִיצִית לְטַלִּיתוֹ, וּמְזוּזָה לְפִתְחוֹ – מַכִּין אוֹתוֹ עַד שֶׁתֵּצֵא נַפְשׁוֹ. וְכָל זֶה צָרִיךְ אַכְזָרִיּוּת, לִרְדֹּף הָרְשָׁעִים וּלְהַכְבִּיד עֲלֵיהֶם לְהַחֲזִירָם לַמּוּטָב.

וְצָרִיךְ לִהְיוֹת אַכְזָרִי בַּדִּין, שֶׁלֹּא יְרַחֵם עַל קְרוֹבָיו וְאוֹהֲבָיו וְעַל הַדַּלִּים, אַךְ צָרִיךְ לִפְסֹק עֲלֵיהֶם הַדִּין. וְעוֹד אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ (ערובין כב א): בְּמִי אַתָּה מוֹצֵא דִּבְרֵי תוֹרָה? בְּמִי שֶׁמֵּשִׂים עַצְמוֹ אַכְזָרִי עַל בָּנָיו כָּעוֹרֵב. כְּמוֹ רַב אָדָא בַּר מַתְנָא שֶׁהָיָה הוֹלֵךְ לְבֵית הַמִּדְרָשׁ, וְאָמְרָה לוֹ אִשְׁתּוֹ: יְלָדֶיךָ מָה אֶעֱשֶׂה לָהֶם? וְהֵשִׁיב לָהּ: אִיכָּא קוּרְמֵי בְּאַגְמָא. כִּי זֶה דָּבָר בָּרוּר: הַמְרַחֵם עַל בָּנָיו יוֹתֵר מִדַּי, מִתּוֹךְ כָּךְ חוֹשֵׁב לְהַרְוִיחַ מָמוֹן, וְלֹא יָחוּשׁ אֵיךְ יָבוֹא לוֹ הַמָּמוֹן בְּאִסּוּר אוֹ בְּהֶתֵּר, כִּי הָאַהֲבָה מְקַלְקֶלֶת אֶת הַשּׁוּרָה. וְגַם מִתּוֹךְ הַטִּרְדָּה שֶׁהוּא טוֹרֵחַ יוֹם וָלַיְלָה לְהַמְצִיא מְזוֹנוֹתָם וְצָרְכָּם בְּרֶוַח – מִתּוֹךְ כָּךְ הוּא בָּטֵל מִדִּבְרֵי תוֹרָה, כִּי יַעֲשֶׂה עֲסָקָיו עִקָּר. וּמִתּוֹךְ כָּךְ כָּל מַעֲשָׂיו מְבֻלְבָּלִים.

וְצָרִיךְ לִהְיוֹת אַכְזָרִי עַל הָרְשָׁעִים, שֶׁלֹּא לְרַחֵם עֲלֵיהֶם. וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ (קהלת רבה ז לג): כָּל מִי שֶׁנַּעֲשָׂה רַחֲמָן בִּמְקוֹם אַכְזָרִי – סוֹף שֶׁנַּעֲשָׂה אַכְזָרִי בִּמְקוֹם רַחֲמָן. וְכֵן תִּמְצָא בְּשָׁאוּל הַמֶּלֶךְ, בִּשְׁבִיל שֶׁרִחֵם עַל אֲגָג, יָצָא מִמֶּנּוּ הָמָן שֶׁנַּעֲשָׂה מֵצֵר לְיִשְׂרָאֵל (מגלה יג א).

גַּם יִהְיֶה אַכְזָר עַל גּוּפוֹ, לִטְרֹחַ תָּמִיד לַעֲשׂוֹת רְצוֹן הַבּוֹרֵא יִתְבָּרַךְ. וְלֹא יְרַחֵם עַל גּוּפוֹ לְעַדֵּן אוֹתוֹ וְלֵילֵךְ בִּשְׁרִירוּת לִבּוֹ, אַךְ יִתְאַכְזֵר עַל עַצְמוֹ לָכוֹף אֶת יִצְרוֹ הָרַע, לִחְיוֹת חַיֵּי צַעַר וְלַעֲסֹק בַּתּוֹרָה וּלְקַיֵּם הַמִּצְוֹת, אַף אִם הַדָּבָר כָּבֵד עָלָיו מְאֹד. וְלֹא יִהְיֶה אַכְזָרִי עַל עַצְמוֹ יוֹתֵר מִדַּי לְקַלְקֵל גּוּפוֹ, אַךְ יִתְפֹּשׂ מִדָּה בֵּינוֹנִית.

וְאַתָּה, בֶּן אָדָם, עַיֵּן עַל עַצְמְךָ וְתִתְרַחֵק מִן הָאַכְזָרִיּוּת. אַךְ תְּרַחֵם עַל עֲנִיִּים וְאֶבְיוֹנִים, וְיִהְיוּ עֲנִיִּים בְּנֵי בֵיתְךָ: "וְנָתַן לְךָ רַחֲמִים וְרִחַמְךָ" (דברים יג יח) – כָּל הַמְרַחֵם עַל הַבְּרִיּוֹת, מְרַחֲמִים עָלָיו מִן הַשָּׁמַיִם (שבת קנא ב). לָכֵן אַל תְּסַלֵּק מֵעָלֶיךָ הָרַחֲמִים, אַךְ הִשָּׁמֵר מִמִּדַּת אַכְזָרִיּוּת; וְאָמַר שְׁלֹמֹה: "פֶּן תִּתֵּן לַאֲחֵרִים הוֹדֶךָ, וּשְׁנֹתֶיךָ לְאַכְזָרִי" (משלי ה ט).

וְהִזָּהֵר מִן הַנְּקָמָה הַיּוֹצֵא מִן הָאַכְזָרִיּוּת. אַךְ אִם תִּרְצֶה לְהִנָּקֵם מֵאוֹיְבֶיךָ תּוֹסִיף מַעֲלוֹת טוֹבוֹת, וְתֵלֵךְ בְּדַרְכֵי יְשָׁרִים; וּבָזֶה תִּנָּקֵם מִשּׂוֹנַאֲךָ, כִּי הוּא מִצְטַעֵר עַל מִדָּתְךָ הַטּוֹבָה וְעַל שִׁמְךָ הַטּוֹב, וְיִתְאַבֵּל בְּשָׁמְעוֹ שִׁמְעֲךָ הַטּוֹב. אֲבָל אִם תַּעֲשֶׂה מַעֲשִׂים מְכֹעָרִים, אָז יִשְׂמַח שׂוֹנַאֲךָ עַל קְלוֹנְךָ וְחֶרְפָּתְךָ, וְהִנֵּה הוּא מִתְנַקֵּם בְּךָ.

וְאִם תִּרְצֶה לְרַחֵם עַל בָּנֶיךָ וְעַל קְרוֹבֶיךָ וּלְכַבְּדָם כָּבוֹד גָּדוֹל – תַּעֲסֹק בַּתּוֹרָה וּבְמַעֲשִׂים טוֹבִים, וּבִגְמִילוּת חֲסָדִים. וְזֶה הַדָּבָר טוֹב לָהֶם מְאֹד, שֶׁיִּתְכַּבְּדוּ בְךָ וְלֹא יִשְׂאוּ עָלֶיךָ חֶרְפָּה. וְאֵין לְךָ בּוּשָׁה גְּדוֹלָה מִזֶּה מִמִּי שֶׁאֲבוֹתָיו וּקְרוֹבָיו רְשָׁעִים, כְּמוֹ שֶׁאָבִיו גַּנָּב וְגַזְלָן, אוֹ שְׁאָר מַעֲשִׂים מְפֻרְסָמִים הַמְגֻנִּים בְּעֵינֵי הָעוֹלָם, כָּל זַרְעוֹ מְגֻנֶּה אַחֲרָיו לְדוֹרֵי דוֹרוֹת, שֶׁיֹּאמְרוּ: אֵלּוּ הֵן זַרְעוֹ שֶׁל אוֹתוֹ רָשָׁע! גַּם בַּעֲוֹן אָבוֹת בָּנִים מֵתִים, כְּדִכְתִיב (שמות כ ה): "פֹּקֵד עֲוֹן אָבוֹת עַל בָּנִים, עַל שִׁלֵּשִׁים וְעַל רִבֵּעִים". רְאֵה וְהָבֵן: הֲיֵשׁ יוֹתֵר אַכְזָרִי מִמִּי שֶׁבָּנָיו מֵתִים בִּשְׁבִיל חֶטְאוֹ?!

וְאֵין לְךָ מְרַחֵם עַל בָּנָיו יוֹתֵר מִן הַצַּדִּיק, כִּי זְכוּתוֹ עוֹמֵד לְאֶלֶף דּוֹר. אַבְרָהָם עָקַד אֶת בְּנוֹ, וְנִשְׁבַּע הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לִזְכֹּר הַזְּכוּת הַהוּא לְבָנָיו לְדוֹרֵי דוֹרוֹת. וּבְשָׁעָה שֶׁחָטְאוּ יִשְׂרָאֵל בָּעֵגֶל, עָמַד מֹשֶׁה רַבֵּנוּ עָלָיו הַשָּׁלוֹם בִּתְפִלָּה וְאָמַר (שמות לב יג): "זְכֹר לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיִשְׂרָאֵל עֲבָדֶיךָ". וְכֵן שְׁלֹמֹה (דברי הימים ב ו מב): "זָכְרָה לְחַסְדֵי דָּוִיד עַבְדֶּךָ" – וְנַעֲנוּ. וְכֵן אָנוּ מַזְכִּירִים בְּכָל יוֹם זְכוּת אָבוֹת.

לָכֵן תֵּדַע, שֶׁאֵין אַכְזָרִים כְּבַעֲלֵי עֲבֵרוֹת. כִּי בַּעֲוֹון שִׂנְאַת חִינָם נֶחֱרַב בַּיִת שֵׁנִי (יומא ט ב). וְכָל פּוּרְעָנוּיוֹת בָּאוֹת לָעוֹלָם בִּשְׁבִיל עֲבֵרוֹת, כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ עֲלֵיהֶם הַשָּׁלוֹם (שבת לב ב): בַּעֲוֹון חַלָּה – אֵין בְּרָכָה בִּמְכֻנָּס. בַּעֲוֹון בִּטּוּל תְּרוּמָה וּמַעַשְׂרוֹת – הַשָּׁמַיִם נֶעֱצָרִים. בַּעֲוֹון עִנּוּי הַדִּין, וְעִוּוּת הַדִּין, וְקִלְקוּל הַדִּין, וַעֲוֹון בִּטּוּל תּוֹרָה – חֶרֶב וּבִיזָּה רַבָּה, וְדֶבֶר וּבָצֹּרֶת בָּא לָעוֹלָם. וְכֵן הַרְבֵּה. וּבֶאֱמֶת אֵלּוּ הַגּוֹרְמִים הַפּוּרְעָנוּת הֵמָּה אַכְזָרִים עַל עַצְמָם וְעַל בְּנֵיהֶם וְעַל אַנְשֵׁי דוֹרָם, וְהַצַּדִּיקִים הֵם רַחֲמָנִים עֲלֵיהֶם וְעַל בְּנֵיהֶם וְעַל דוֹרָם. כִּדְאַמְרִינָן (ברכות יז ב), שֶׁכָּל הָעוֹלָם נִזּוֹן בִּזְכוּת רַבִּי חֲנִינָא בֶּן דוֹסָא.

גַּם זֶה תְּשׁוּבָה לָעֲנִיִּים הָאוֹמְרִים: בַּמֶּה נַעֲשֶׂה טוֹבָה? הֲלֹא אֵין בְּיָדֵינוּ מְאוּמָה לִתֵּן צְדָקָה לָעֲנִיִּים. וְאֵלּוּ דְּבָרִים שֶׁל הֶבֶל הֵם, כִּי יָכוֹל לִתֵּן צְדָקָה בְּמַעֲשָׂיו הַטּוֹבִים וּבְקִיּוּם הַמִּצְוֹת, אֲשֶׁר יִזָּהֵר בַּעֲבוֹדַת הַבּוֹרֵא יִתְבָּרַךְ בְּכָל יְכָלְתּוֹ, וּבִזְכוּת הַטּוֹבִים וְהַצַּדִּיקִים הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מֵיטִיב לָעוֹלָם וּמְפַרְנְסָם. הֲיֵשׁ צְדָקָה גְּדוֹלָה מִזֹּאת? ! גַּם הֶעָנִי יִתֵּן צְדָקָה מְעַט, וַאֲפִלּוּ הוּא מִתְפַּרְנֵס מִן הַצְּדָקָה; וְיִהְיֶה שְׂכָרוֹ כָּפוּל וּמְכֻפָּל, כִּי הַמְּעַט מִשֶּׁלּוֹ חָשׁוּב כְּמוֹ הַרְבֵּה שֶׁל הֶעָשִׁיר. וְכֵן אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ (מנחות קי א): אֶחָד הַמַּרְבֶּה וְאֶחָד הַמַּמְעִיט, וּבִלְבַד שֶׁיְּכַוֵּן לִבּוֹ לְאָבִיו שֶׁבַּשָּׁמַיִם.

שַׁעַר תְּשִׁיעִי

שַׁעַר הַדְּאָגָה

הַדְּאָגָה. זֹאת הַמִּדָּה הִיא רָעָה בְּרֹב עִנְיָנֶיהָ, וְהִיא נִכֶּרֶת עַל כָּל הַפָּנִים, כְּדִכְתִיב (בראשית מ ו): ״וַיַּרְא אֹתָם וְהִנָּם זֹעֲפִים״; וּכְתִיב (נחמיה ב ב): ״מַדּוּעַ פָּנֶיךָ רָעִים, וְאַתָּה אֵינְךָ חוֹלֶה״. וְאָמַר אֶחָד מִן הַחֲכָמִים: אֵינִי מוֹצֵא כְּלָל בְּאַנְשֵׁי נְפָשׁוֹת הָעֶלְיוֹנוֹת סִימַן דְּאָגָה.

הַדּוֹאֵג עַל עוֹלָם זֶה לְהַשִּׂיג מְאוּמָה – הוּא מְגֻנֶּה מְאֹד, וְהִיא לֹא נִמְצֵאת כְּלָל בָּאֲנָשִׁים הַבּוֹטְחִים בַּשֵּׁם וּמַאֲמִינִים בּוֹ. הַדְּאָגָה וְהַיָּגוֹן הֵם מְכַלִּים הַלֵּב, וְהֵם חֳלִי הַגּוּף. וְהַדְּאָגָה הָרָעָה שֶׁבְּכָל הַדְּאָגוֹת הִיא שֶׁיִּרְדֹּף אַחַר הָעֲבֵרוֹת, וּבְעֵת שֶׁלֹּא יִמְצָא כָּל חֵפֶץ לִבּוֹ – אָז הוּא דוֹאֵג וּמִצְטַעֵר. הַדּוֹאֵג עַל עוֹלָם זֶה הוּא רָחוֹק מְאֹד מִן הַתּוֹרָה וְהַמִּצְוֹת וְהַתְּפִלָּה. לָכֵן יָחוּשׁ מְאֹד לְתַקֵּן הַמִּדָּה הַזֹּאת, לְהָסִיר אוֹתָהּ מִמֶּנּוּ. וְאֵין צָרִיךְ לְהַאֲרִיךְ בְּרָעָתָהּ, כִּי כָּל הַטּוֹבוֹת הַבָּאוֹת מִן הַשִּׂמְחָה – הֵן הֵפֶךְ הַדְּאָגָה.

וְעַתָּה הִתְבּוֹנֵן! גַּם יֵשׁ בַּדְּאָגָה דְּרָכִים טוֹבוֹת, כְּמוֹ שֶׁאָמַר הַנָּבִיא (איכה ג לט): "מַה יִּתְאוֹנֵן אָדָם חָי, גֶּבֶר עַל חֲטָאוֹ". הַחוֹטֵא צָרִיךְ לְהַגְדִּיל יָגוֹן בִּלְבָבוֹ וּלְהִתְאַנֵּחַ בִּמְרִירוּת הַלֵּב, עַל שֶׁמָּרַד נֶגֶד יוֹצֵר הַכֹּל. אִם הִפְסִיד דִּינָר - קָשֶׁה בְּעֵינֵי הָאָדָם; וְאִם אָבַד עָשְׁרוֹ וְיָצָא נְקִי מִנְּכָסָיו - הֲלֹא נַפְשׁוֹ עָלָיו תֶּאֱבַל. וְכֵן עַל הַצָּרוֹת - כְּאֵבוֹ נֶצַח וְיָגוֹן בִּלְבָבוֹ. וְיוֹתֵר רָאוּי שֶׁיִּצְטַעֵר וְיֵאָנַח עַל שֶׁהִמְרָה נֶגֶד הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ, וְלֹא זָכַר חֲסָדָיו וְטוֹבוֹתָיו עָלָיו.

דַּע כִּי מַדְרְגוֹת הַתְּשׁוּבָה - הַכֹּל לְפִי עֶצֶם הַיָּגוֹן. כִּי הַיָּגוֹן בָּא מֵאֵת טֹהַר הַנֶּפֶשׁ, הַנְּשָׁמָה הָעֶלְיוֹנָה, וְעַל כֵּן מְקַבֵּל הַיָּגוֹן וְהַדְּאָגָה לִפְנֵי הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ. וְהַמָּשָׁל בָּזֶה: הַמֶּלֶךְ אֲשֶׁר הִכְעִיסוּהוּ יְלִידֵי בֵיתוֹ הַקְּרוֹבִים אֵלָיו, וְהֵם מֵאֲצִילֵי הָאָרֶץ הַנִּכְבָּדִים - יִתֵּן לָהֶם יוֹתֵר חֲנִינָה וְחֶמְלָה מֵחֶמְלָתוֹ עַל הָרְחוֹקִים וְהַפְּחוּתִים. לָכֵן יַחְמֹל הַשֵּׁם בָּרוּךְ הוּא עַל הַנְּשָׁמָה שֶׁהִיא מִצְטַעֶרֶת וְדוֹאֶגֶת עַל חֲטָאוֹתֶיהָ. וְכֵן אָמַר דָּוִד (תהלים לח י): "יְיָ נֶגְדְּךָ כָל תַּאֲוָתִי, וְאַנְחָתִי מִמְּךָ לֹא נִסְתָּרָה".

הַדְּמָעוֹת בָּאוּ מִן הַיָּגוֹן וְהַדְּאָגָה. וְהִנֵּה שַׁעֲרֵי דְמָעוֹת לֹא נִנְעֲלוּ (בבא מציעא נט א), דִּכְתִיב (תהלים קיט קלו): "פַּלְגֵי מַיִם יָרְדוּ עֵינָי, עַל לֹא שָׁמְרוּ תוֹרָתֶךָ"; וּכְתִיב (שם לח יט): "כִּי עֲוֹנִי אַגִּיד, אֶדְאַג מֵחַטָּאתִי". וּלְעוֹלָם יִקַּח יָגוֹן בִּלְבָבוֹ עַל מַה שֶּׁעָבַר, וְיִדְאַג עַל הֶעָתִיד, וְיִירָא תָּמִיד שֶׁמָּא לֹא הִשְׁלִים חֹק הַתְּשׁוּבָה. וּכְתִיב (משלי כח יד): "אַשְׁרֵי אָדָם מְפַחֵד תָּמִיד" - אֲפִלּוּ אִם הָיָה עַכְשָׁיו זַכַּאי וְצַדִּיק גָּמוּר, יִירָא לְעוֹלָם שֶׁמָּא יָבוֹא חֵטְא לְיָדוֹ. וְכֵן מָצִינוּ בְּיַעֲקֹב: אַף עַל פִּי שֶׁאָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא "וּשְׁמַרְתִּיךָ בְּכֹל אֲשֶׁר תֵּלֵךְ" (בראשית כח טו), הָיָה יָרֵא שֶׁמָּא יִגְרֹם הַחֵטְא. וְכֵן אָמַר דָּוִד (תהלים כז יג): "לוּלֵא הֶאֱמַנְתִּי לִרְאוֹת בְּטוּב ה' בְּאֶרֶץ חַיִּים"; אַף עַל פִּי שֶׁהָיָה יוֹדֵעַ שֶׁהָיָה חָסִיד גָּמוּר - שֶׁמָּא יִגְרֹם הַחֵטְא שֶׁלֹּא יָבוֹא לְנֹעַם הַצַּדִּיקִים (ברכות ד א). וּלְעוֹלָם יִדְאַג שֶׁמָּא אֵין עֲבוֹדָתוֹ מְקֻבֶּלֶת לִפְנֵי הַמָּקוֹם בָּרוּךְ הוּא, וְשֶׁמָּא הוּא מֵאוֹתָם שֶׁנֶּאֱמַר עֲלֵיהֶם (ישעיהו א יב): "מִי בִקֵּשׁ זֹאת מִיֶּדְכֶם רְמֹס חֲצֵרָי". עַל כֵּן יוֹסִיף אֹמֶץ. וּמַעֲשֶׂה בְּחָכָם אֶחָד שֶׁרָאָה אָדָם אֶחָד דּוֹאֵג. אָמַר לוֹ: אִם דַּאֲגָתְךָ עַל עוֹלָם זֶה - יְמַעֵט הַשֵּׁם יִתְעַלֶּה דַּאֲגָתְךָ. וְאִם דַּאֲגָתְךָ עַל עוֹלָם הַבָּא - יוֹסִיף הַשֵּׁם בָּרוּךְ הוּא דְּאָגָה עַל דַּאֲגָתְךָ.

וְהַדְּאָגָה מוֹעֶלֶת לְעִנְיַן הַתּוֹרָה, שֶׁיַּחֲזֹר תָּמִיד, אוּלַי יִשְׁכַּח. גַּם הַדְּאָגָה מוֹעֶלֶת לְעִנְיָן שֶׁלֹּא יָרִיב עִם אָדָם בְּחִינָם, כִּי יָרֵא פֶּן יַשִּׂיגֵהוּ הֶזֵּק מִן הַמַּחֲלֹקֶת. אַךְ בַּלַּיְלָה כְּשֶׁאָדָם קָם לִלְמֹד - לֹא יִירָא מִשֵּׁדִים בְּקוּמוֹ מִמִּטָּתוֹ, וְיַחְשֹׁב: כַּמָּה הוֹלְכִים יְחִידִים בַּלַּיְלָה וְלֹא הָיָה לָהֶם הֶזֵּק, וְיִבְטַח בַּשֵּׁם בָּרוּךְ הוּא, וְיָקוּם וְלֹא יִפְחַד. רַב וְחָסִיד רָחוֹק

מֵעִירוֹ, לֹא יִמָּנַע מִלֵּילֵךְ שָׁם לִלְמֹד מִשּׁוּם פַּחַד הַדְּרָכִים, כְּדֶרֶךְ שֶׁאָמַר הֶעָצֵל (משלי כב יג): ״אֲרִי בַחוּץ, בְּתוֹךְ רְחֹבוֹת אֵרָצֵחַ״. אֶלָּא יַחְשֹׁב שֶׁרֹב הָעוֹלָם הוֹלְכִים וְאֵינָם נִזּוֹקִין, גַּם הוּא כָּךְ – לֹא יִמָּנַע מֵחֲמַת הַפַּחַד, כִּי שְׁלוּחֵי מִצְוָה אֵינָם נִזּוֹקִין (פסחים ח ב).

סוֹף דָּבָר: בְּכָל דַּאֲגוֹתָיו וִיגוֹנָיו יְכַוֵּן לְשֵׁם שָׁמַיִם. מֵת לוֹ מֵת – יִתְאַבֵּל וְיִבְכֶּה וְיִצְטַעֵר, כִּי אוּלַי מֵת בַּעֲבוּר שֶׁחָטָא, וּבַעֲבוּר אָבוֹת בָּנִים מֵתִים, וְהִנֵּה הוּא כְּאִלּוּ הוֹרְגוֹ; וְיַעֲשֶׂה תְּשׁוּבָה וּגְדָרִים, וְיִתְחַנֵּן לַבּוֹרֵא יִתְבָּרַךְ. אִם מֵת אָדָם כָּשֵׁר – יִצְטַעֵר וְיִבְכֶּה עָלָיו, וְאוֹתָם הַדְּמָעוֹת הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא סוֹפֵר אוֹתָם וְגוֹנְזָם בְּבֵית גְּנָזָיו, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים נו ט): ״שִׂימָה דִמְעָתִי בְנֹאדֶךָ, הֲלֹא בְּסִפְרָתֶךָ״. וְאִם יֵשׁ צָרָה, כְּגוֹן רָעָב וְדֶבֶר אוֹ שְׁאָר פֻּרְעָנִיּוֹת וְכַיּוֹצֵא בָּהֶן – לְעוֹלָם יִדְאַג שֶׁמָּא עֲווֹנוֹתָיו גּוֹרְמוֹת הָעִנְיָן. כִּי עָכָן מָעַל בַּחֵרֶם וְנָפְלוּ כַּמָּה אֲלָפִים (יהושע ז). וְיָשׁוּב לַשֵּׁם בָּרוּךְ הוּא כְּפִי כֹּחוֹ. הֲלֹא מָצִינוּ שֶׁאֵלִיָּהוּ לֹא דִּבֵּר עִם רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן לֵוִי עֲבוּר שֶׁאַרְיֵה אוֹכֵל יְהוּדִי תּוֹךְ שָׁלֹשׁ פַּרְסָאוֹת קָרוֹב לְעִירוֹ, כִּי הָיָה לוֹ לְבַקֵּשׁ רַחֲמִים שֶׁלֹּא תִּהְיֶה תַּקָּלָה סְבִיבָיו (מכות יא א) – לָכֵן יִפְחַד תָּמִיד מֵאֵלּוּ הָעִנְיָנִים. וְכֵן מָצִינוּ, כְּשֶׁהָיָה רָעָב שָׁלֹשׁ שָׁנִים בִּימֵי דָוִד, חִפֵּשׂ בְּאֵיזֶה עָוֹן בָּא הָרָעָב, לְבַסּוֹף מָצָא שֶׁבִּשְׁבִילוֹ בָּא הָרָעָב (יבמות עח ב). לָכֵן בְּכָל תַּקָּלָה – יִדְאַג שֶׁמָּא מֵחֲמָתוֹ בָּאָה.

וְאִם יֵשׁ לוֹ מַזָּל טוֹב וְשַׁלְוָה – יִדְאַג שֶׁמָּא יֹאכַל בָּעוֹלָם הַזֶּה אֶת הָעוֹלָם הַבָּא. אִם הוּא עָנִי מְיֻסָּר בְּיִסּוּרִין – יִדְאַג שֶׁמָּא הָעֹנִי וְהַיִּסּוּרִין הֵם פְּרִי עֲווֹנוֹתָיו, וְהַקֶּרֶן קַיֶּמֶת לוֹ לָעוֹלָם הַבָּא. וְאִם בִּטֵּל מִדִּבְרֵי תּוֹרָה מֵחֲמַת הָעֹנִי וְהַיִּסּוּרִין – יִדְאַג יוֹתֵר. אִם הוּא חָכָם בַּתּוֹרָה – שֶׁמָּא לֹא יִהְיוּ מַעֲשָׂיו לְפִי חָכְמָתוֹ. וְאִם אֵינוֹ חָכָם – יִדְאַג עַל זֶה כִּי אֵינוֹ יָכוֹל לְהַעֲמִיק בְּשֹׁרֶשׁ הַחֲסִידוּת. וְאִם מְכַבְּדִים אוֹתוֹ – יִזָּהֵר שֶׁלֹּא יִשְׂמַח בַּכָּבוֹד הַהוּא, אַךְ יִדְאַג שֶׁמָּא בְּאוֹתוֹ כָּבוֹד יְקַבֵּל שְׂכָרוֹ. וְאִם הוּא חָכָם וְנִבְזֶה בְּעֵינֵי הָעוֹלָם – יִשְׂמַח בָּזֶה; אַךְ יִדְאַג שֶׁמִּתּוֹךְ שֶׁהוּא מְבֻזֶּה אֵין הָעוֹלָם מְקַבְּלִים תּוֹכְחוֹתָיו.

עוֹד טוֹבוֹת הַדְּאָגוֹת וְהָאֲנָחוֹת כִּדְאִיתָא בְּתַנָּא דְּבֵי אֵלִיָּהוּ (פרק ד): כָּל חָכָם וְחָכָם מִיִּשְׂרָאֵל שֶׁיֵּשׁ לוֹ דִּבְרֵי תוֹרָה לַאֲמִתּוֹ, וּמִתְאַנֵּחַ עַל כְּבוֹדוֹ שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא וְעַל כְּבוֹדוֹ שֶׁל יִשְׂרָאֵל שֶׁנִּתְמַעֵט, וּמְחַמֵּד וּמְצַפֶּה עַל כְּבוֹד יְרוּשָׁלַיִם, וְעַל בֵּית הַמִּקְדָּשׁ, וְעַל הַיְשׁוּעָה שֶׁתַּצְמִיחַ בְּקָרוֹב, וְעַל כִּנּוּס גָּלוּיוֹת – הַשֵּׁם בָּרוּךְ הוּא מַשְׁרֶה בְּקִרְבּוֹ רוּחַ הַקֹּדֶשׁ. לָכֵן יִדְאַג וְיִבְכֶּה עַל הַתּוֹרָה שֶׁנִּשְׁתַּכְּחָה, וְיֵאָנַח עַל יִרְאֵי הַשֵּׁם בָּרוּךְ הוּא אֲשֶׁר נִמְאָסוּ, וְיִתְמַרְמֵר עַל מִעוּט חֲסִידוּת, וְעַל יִשְׂרָאֵל עַם הַשֵּׁם אֲשֶׁר

נִדְרָסִים בָּרֶגֶל; וְיַעֲלֶה יְרוּשָׁלַיִם עַל רֹאשׁ שִׂמְחָתוֹ, וְיִזְכֶּה לִרְאוֹת בְּשִׂמְחָתָהּ, כִּדְכְתִיב (ישעיהו סו י): ״שִׂישׂוּ אִתָּהּ מָשׂוֹשׂ, כָּל הַמִּתְאַבְּלִים עָלֶיהָ״.

הַשֵּׁם בָּרוּךְ הוּא בְּרֹב רַחֲמָיו יְזַכֵּנוּ לִהְיוֹת מִן הָרוֹאִים בִּכְבוֹדָהּ שֶׁל צִיּוֹן, כִּדְכְתִיב (שם נב ח): ״כִּי עַיִן בְּעַיִן יִרְאוּ בְּשׁוּב ה׳ צִיּוֹן״; וְאוֹמֵר (שם מ ה): ״וְנִגְלָה כְּבוֹד יְיָ, וְרָאוּ כָל בָּשָׂר יַחְדָּיו כִּי פִּי ה׳ דִּבֵּר״.

שַׁעַר עֲשִׂירִי

שַׁעַר הַשִּׂמְחָה

הַשִּׂמְחָה. הַמִּדָּה הַזֹּאת בָּאָה לְאָדָם מֵחֲמַת רֹב שַׁלְוָה בְּלִבּוֹ בְּלִי פֶּגַע רַע. וְאָדָם הַמַּשִּׂיג תַּאֲוָתוֹ, וְלֹא יֶאֱרַע לוֹ דָּבָר הַמַּעֲצִיב אוֹתוֹ – בָּזֶה יִהְיֶה לוֹ שִׂמְחָה תָּדִיר. וּמִי שֶׁיֵּשׁ בּוֹ שִׂמְחָה תָּדִיר – יָאִירוּ פָּנָיו, וְזִיווֹ מַבְהִיק, וְגוּפוֹ בָּרִיא, וְאֵין זִקְנָה מְמַהֶרֶת לָבוֹא עָלָיו, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (משלי יז כב): ״לֵב שָׂמֵחַ יֵיטִיב גֵּהָה״.

וּמִן הַשִּׂמְחָה יָבוֹא שְׂחוֹק לָאָדָם. וְאֵין רָאוּי לְאִישׁ מַשְׂכִּיל לְהַרְבּוֹת בִּשְׂחוֹק, כִּי עִם הַשְּׂחוֹק מִשְׁתַּתֵּף דֵּעָה קַלָּה, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (קהלת ז ו): ״כִּי כְקוֹל הַסִּירִים תַּחַת הַסִּיר – כֵּן שְׂחֹק הַכְּסִיל״. וּכְבָר נֶאֱמַר: מֵאוֹתוֹת הַשּׁוֹטֶה – שֶׁשּׂוֹחֵק בְּמָקוֹם שֶׁאֵין רָאוּי בּוֹ הַשְּׂחוֹק. וְאֵין רָאוּי לְמִי שֶׁיֵּשׁ לוֹ מוּסָר לְהִתְנַהֵג בִּשְׂחוֹק בְּמוֹשָׁבוֹת וּבְמַעֲמָדוֹת, מִפְּנֵי שֶׁאָמְרוּ: מִי שֶׁרַב שַׂחֲקוֹ – מִתְמַעֵט מוֹרָאוֹ, כִּי בִּשְׁעַת הַשְּׂחוֹק אֵין יָכוֹל לְכַוֵּן אַחַר שׁוּם יִרְאַת הַשֵּׁם אֱלֹהִים. וְכָל שֶׁכֵּן אִם יִשְׂחַק בְּטִיּוּלִים אוֹ בְּקֻבִּיּוֹת, שֶׁאֵין יִרְאַת אֱלֹהִים עָלָיו. לָכֵן יְיַסֵּר אָדָם אֶת עַצְמוֹ שֶׁלֹּא יִשְׂחַק, וְשֶׁלֹּא יִקְנֶה לוֹ רַב אוֹ חָבֵר מְשַׂחֵק, שֶׁנֶּאֱמַר (ירמיהו טו יז): ״לֹא יָשַׁבְתִּי בְסוֹד מְשַׂחֲקִים וָאֶעְלֹז״; וּכְתִיב (משלי יד כג): ״בְּכָל עֶצֶב יִהְיֶה מוֹתָר״.

הַרְבֵּה רָעוֹת יֵשׁ בַּשִּׂמְחָה וּבַשְּׂחוֹק. כְּמוֹ הַשָּׂמֵחַ בְּמִכְשׁוֹל חֲבֵרוֹ, בְּעֵת שֶׁמַּגִּיעַ לוֹ פֶּגַע רַע מִפִּגְעֵי הָעוֹלָם. וְעַל זֶה נֶאֱמַר (משלי כד יז): ״בִּנְפֹל אוֹיִבְךָ אַל תִּשְׂמָח״. וְעוֹד יֵשׁ שִׂמְחָה רָעָה מִזֹּאת, כְּמוֹ הַשָּׂמֵחַ כְּשֶׁחֲבֵרוֹ נִכְשָׁל בַּעֲבוֹדַת הַבּוֹרֵא יִתְבָּרַךְ, אוֹ שָׂמֵחַ בְּמִעוּט יְדִיעָתוֹ. צָרִיךְ שֶׁתָּבִין: עֶבֶד הַמְשָׁרֵת לַמֶּלֶךְ בֶּאֱמוּנָה, שֶׁיֵּשׁ לוֹ לְהִצְטַעֵר בִּרְאוֹתוֹ אֲנָשִׁים הַמּוֹרְדִים בַּאֲדוֹנוֹ וְהַמְחָרְפִים אוֹתוֹ, וּמְחֻיָּב לְהוֹכִיחָם עַל פְּנֵיהֶם וּלְהוֹדִיעַ נִבְלוּתָם. אֲבָל בִּהְיוֹת הָעֶבֶד שָׂמֵחַ בִּרְאוֹתוֹ קִלְקוּל אֲדוֹנָיו וְחֶרְפָּתוֹ – אֵין זֶה עֶבֶד נֶאֱמָן, רַק חָבֵר לְאִישׁ מַשְׁחִית, וַעֲווֹנוֹ יִשָּׂא. וְהִנֵּה הַכָּתוּב אוֹמֵר (תהלים קמז יא):

״רוֹצֶה ה׳ אֶת יְרֵאָיו״, וּמִי שֶׁשָּׂמֵחַ בְּמִכְשׁוֹל חֲבֵרוֹ - אֵין רְצוֹנוֹ כִּרְצוֹן הַבּוֹרֵא יִתְבָּרַךְ. עַל כֵּן הִתְפַּלֵּל רַבִּי נְחוּנְיָא בֶּן הַקָּנָה (ברכות כח ב): אַל יִכָּשְׁלוּ חֲבֵרַי בִּדְבַר הֲלָכָה וְאֶשְׂמַח בָּהֶם, וְלֹא אֶכָּשֵׁל וְיִשְׂמְחוּ בִּי. וְעַל כֵּן הִתְפַּלֵּל רַבִּי נְחוּנְיָא בֶּן הַקָּנָה עַל זֶה, כִּי רָאָה שֶׁזֶּה דָּבָר מָצוּי שֶׁאֶחָד שָׂמֵחַ בְּטָעוּת חֲבֵרוֹ, כְּדֵי שֶׁיְּהֵא הוּא נוֹצֵחַ אֶת חֲבֵרוֹ וְיִהְיֶה לוֹ שֵׁם. וְאַף כַּמָּה בְּנֵי אָדָם חֲשׁוּבִים אֵינָם נִזְהָרִים בָּזֶה.

לָכֵן כָּל אִישׁ אֲשֶׁר רְצוֹנוֹ רְצוֹן הָאֱלֹהִים - יִצְטַעֵר עַל שֶׁאֵין נַעֲשֶׂה רְצוֹן הַשֵּׁם. וַאֲפִלּוּ עַל שׂוֹנְאוֹ יִתְפַּלֵּל אָדָם שֶׁיַּעֲבֹד לַבּוֹרֵא יִתְבָּרַךְ. וִיכַוֵּן בִּתְפִלָּתוֹ בְּבִרְכַּת ״אַתָּה חוֹנֵן״ וּבְבִרְכַּת ״הֲשִׁיבֵנוּ״ וּבְבִרְכַּת ״סְלַח לָנוּ״ עַל כָּל יִשְׂרָאֵל, אוֹהֲבָיו וְשׂוֹנְאָיו, וְכֵן בְּכָל הַבְּרָכוֹת. כִּי אֵיךְ יִתָּכֵן שֶׁיִּתְפַּלֵּל ״רוֹפֵא חוֹלֵי״ וּשְׁאָר הַבְּרָכוֹת, וְהוּא לֹא חָפֵץ שֶׁחֲבֵרוֹ יִתְרַפֵּא אוֹ יִתְחַכֵּם?! וַעֲבוּר שֶׁזֶּה הַיֵּצֶר הוּא רָגִיל מְאֹד בְּלִבְבוֹת בְּנֵי אָדָם, וְאֵין מַרְגִּישׁ בָּעִנְיָן הַזֶּה, לָכֵן נִכְתַּב לְהַזְהִיר יִרְאֵי הַשֵּׁם לְהָכִין לִבָּם לָאֱלֹהִים בְּכַוָּנָה שְׁלֵמָה אֲמִתִּית, לִשְׁפֹּךְ נַפְשָׁם נוֹכַח פְּנֵי הַשֵּׁם עַל כָּל יִשְׂרָאֵל, אוֹהֲבָיו וְשׂוֹנְאָיו. וּבָזֶה יְקַיֵּם ״וְאָהַבְתָּ לְרֵעֲךָ כָּמוֹךָ״ (ויקרא יט יח). ״וּטְהָר יָדַיִם - יֹסִיף אֹמֶץ (איוב יז ט).

יֵשׁ עוֹד שִׂמְחָה וּשְׂחוֹק רַע מְאֹד, כְּגוֹן מִי שֶׁמְּשַׂחֵק בְּמִי שֶׁזָּהִיר בַּעֲבוֹדַת הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ וְהַמְקַיֵּם מִצְווֹתָיו. וְיֵשׁ בָּזֶה אַרְבַּע רָעוֹת:

הָאֶחָד שֶׁהוּא מַחְשִׁיךְ נַפְשׁוֹ מֵאוֹר הַמִּצְוֹת; כְּשֶׁהוּא מוֹאֵס וּמְשַׂחֵק בִּמְקַיְּמֵי הַמִּצְוֹת - אָז יִתְגַּנּוּ הַמִּצְוֹת בְּעֵינָיו.

הַשֵּׁנִי: כִּי אוּלַי מִתּוֹךְ הַשְּׂחוֹק יִמָּנַע הַצַּדִּיק מִצִּדְקוֹתָיו, כִּי לֹא יוּכַל לִסְבֹּל הַשְּׂחוֹק.

הַשְּׁלִישִׁי: כִּי אֲנָשִׁים רַבִּים אֲשֶׁר לֹא נִסּוּ לָלֶכֶת בְּדַרְכֵי הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ - לֹא יוּכְלוּ לַעֲשׂוֹת תְּשׁוּבָה מִפְּנֵי הַשְּׂחוֹק, וְיֵלְכוּ בַּחֹשֶׁךְ כָּל יְמֵיהֶם. וְנִמְצָא שֶׁזֶּה הַמְשַׂחֵק לֹא דַּי שֶׁמּוֹנֵעַ מֵחֲבֵרוֹ רֹב טוּב הַצָּפוּן לַצַּדִּיקִים, אֶלָּא שֶׁמּוֹרִיד אוֹתוֹ לִשְׁאוֹל תַּחְתִּית. וְהִנֵּה הַמְשַׂחֵק הַזֶּה בִּכְלַל עֹנֶשׁ ״הַמַּחֲטִיא אֶת הָרַבִּים״.

הָרְבִיעִי שֶׁדּוֹמֶה לְלִסְטִים שֶׁעוֹמֵד עַל פָּרָשַׁת דְּרָכִים, וְקוֹצֵץ רַגְלֵי הַמְּבִיאִים דּוֹרוֹן לַמֶּלֶךְ: הֲלֹא זֶה שׂוֹנְאוֹ וְאוֹיְבוֹ שֶׁל הַמֶּלֶךְ, וְרָעָתוֹ רַבָּה מְאֹד.

יֵשׁ עוֹד שִׂמְחָה מָרָה כְּלַעֲנָה: כְּגוֹן רוֹדְפֵי נִאוּף וְגֶזֶל וּשְׁאָר עֲבֵרוֹת, וּשְׂמֵחִים בְּהַשִּׂיגָם הַתַּאֲווֹת הָרָעוֹת. וְעַל אֵלּוּ אָמַר (משלי ב יד): ״הַשְּׂמֵחִים לַעֲשׂוֹת רָע, יָגִילוּ בְּתַהְפֻּכוֹת רָע״. וְעָנְשָׁם גָּדוֹל עַד שְׁאוֹל תַּחְתִּית.

וְיֵשׁ עוֹד שִׂמְחָה מְעֻרְבֶּבֶת, הַמַּעֲלָה עָשָׁן לְכָל הַמִּצְוֹת, וְהַמַּשְׁכַּחַת יִרְאַת הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ

מִלִּבּוֹת בְּנֵי אָדָם: כְּגוֹן אֵלּוּ הַמִּשְׁתַּכְּרִים וּשְׂמֵחִים בְּבֵית הַמִּשְׁתֶּה, וְאַחֲרֵי הַשִּׂמְחָה הַזֹּאת – תּוּגָה, כִּי הַרְבֵּה קִלְקוּלִים בָּאִים מִתּוֹךְ הַמִּשְׁתֶּה. וּמִי בְּחָכְמָה חָכָם כִּשְׁלֹמֹה בֶּן דָּוִד, אֲשֶׁר אָמַר (משלי כג כט-ל): "לְמִי אוֹי, לְמִי אֲבוֹי, לְמִי מִדְיָנִים, לְמִי שִׂיחַ, לְמִי פְּצָעִים חִנָּם, לְמִי חַכְלִלוּת עֵינָיִם? לַמְאַחֲרִים עַל הַיָּיִן, לַבָּאִים לַחְקֹר מִמְסָךְ". גַּם הַנָּבִיא אָמַר (ישעיהו ה יא): "הוֹי מַשְׁכִּימֵי בַבֹּקֶר – שֵׁכָר יִרְדֹּפוּ, מְאַחֲרֵי בַנֶּשֶׁף – יַיִן יַדְלִיקֵם"; וְאָמַר (שם פסוק יב): "וְהָיָה כִנּוֹר וָנֶבֶל תֹּף וְחָלִיל וָיַיִן מִשְׁתֵּיהֶם, וְאֵת פֹּעַל ה' לֹא יַבִּיטוּ, וּמַעֲשֵׂה יָדָיו לֹא רָאוּ"; וְאוֹמֵר (שם פסוק יג): "לָכֵן גָּלָה עַמִּי מִבְּלִי דָעַת, וּכְבוֹדוֹ מְתֵי רָעָב, וַהֲמוֹנוֹ צִחֵה צָמָא"; וְאוֹמֵר (שם פסוק יד): "לָכֵן הִרְחִיבָה שְׁאוֹל נַפְשָׁהּ, וּפָעֲרָה פִיהָ לִבְלִי חֹק, וְיָרַד הֲדָרָהּ וַהֲמוֹנָהּ וּשְׁאוֹנָהּ וְעָלֵז בָּהּ"; וְנֶאֱמַר (שם כח ז): "וְגַם אֵלֶּה בַּיַּיִן שָׁגוּ וּבַשֵּׁכָר תָּעוּ, כֹּהֵן וְנָבִיא שָׁגוּ בַשֵּׁכָר, נִבְלְעוּ מִן הַיַּיִן, תָּעוּ מִן הַשֵּׁכָר, שָׁגוּ בָּרֹאֶה, פָּקוּ פְּלִילִיָּה".

רְאֵה מַה קִּלְקוּל בָּא מִן הַיַּיִן! וּכְתִיב (משלי כ א): "לֵץ הַיַּיִן הֹמֶה שֵׁכָר, וְכָל שֹׁגֶה בּוֹ לֹא יֶחְכָּם". רְאֵה מַה קִּלְקוּלִים בָּאִים מִן הַשִּׁכְרוּת, כִּדְכְתִיב (בראשית ט כא): וַיֵּשְׁתְּ מִן הַיַּיִן וַיִּשְׁכָּר, וַיִּתְגַּל בְּתוֹךְ אָהֳלֹה..." – וְעַל זֶה בָּאוּ כְּנַעֲנִים לָעוֹלָם. הִנֵּה הַיַּיִן גּוֹרֵם לִהְיוֹת מִתְלוֹצֵץ, וְלִהְיוֹת הוֹמֶה וּבַעַל דְּבָרִים, וְכָל שׁוֹגֶה בּוֹ לֹא יַרְבֶּה חָכְמָה. וְכָתַב רַבֵּנוּ מֹשֶׁה הַמַּיְמוֹנִי: הַקִּבּוּץ עַל הַשְּׁתִיָּה הַמְשַׁכֶּרֶת – רָאוּי שֶׁתִּהְיֶה אֶצְלְךָ יוֹתֵר חֶרְפָּה מֵהִתְקַבֵּץ אֲנָשִׁים עֲרוּמִים מְגֻלֵּי הָעֶרְוָה. וְהַשִּׁכְרוּת הוּא מִמַּעֲשֶׂה הָרָעָה, כִּי הוּא מַפְסִיד הַשֶּׂכֶל אֲשֶׁר נָפַח הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ בְּאַפָּיו.

אָמְנָם שְׁתִיַּת הַיַּיִן טוֹב מְאֹד בִּזְמַן שֶׁתִּשְׁתֶּה עַל מִנְהַג הַמַּשְׂכִּילִים, כְּדֶרֶךְ שֶׁאָמַר שְׁלֹמֹה (משלי לא ו-ז): "תְּנוּ שֵׁכָר לְאוֹבֵד, וְיַיִן לְמָרֵי נָפֶשׁ. יִשְׁתֶּה וְיִשְׁכַּח רִישׁוֹ, וַעֲמָלוֹ לֹא יִזְכָּר עוֹד". וְעוֹד נֶאֱמַר עַל הַיַּיִן (שופטים ט יג): "הַמְשַׂמֵּחַ אֱלוֹהִים וַאֲנָשִׁים"; וּכְתִיב (תהלים קד טו): "וְיַיִן יְשַׂמַּח לְבַב אֱנוֹשׁ". גַּם אָמַר הַכָּתוּב (שיר השירים א ב): "כִּי טוֹבִים דֹּדֶיךָ מִיָּיִן"; וְנֶאֱמַר (שם ז י): "וְחִכֵּךְ כְּיֵין הַטּוֹב". מִכָּל אֵלֶּה נֵדַע שֶׁבַח הַיַּיִן, כְּשֶׁהוּא כְּמִשְׁפַּט הַחֲכָמִים וְהַשּׁוֹתִים כַּשִּׁעוּר, שֶׁיִּגְבַּר הַשֶּׂכֶל עַל הַיַּיִן וְלֹא יִגְבַּר הַיַּיִן עַל הַשֶּׂכֶל; וְהַשּׁוֹתִים בַּזְּמַן הַקָּבוּעַ עִם אוֹהֲבִים וְרֵעִים וְעִם חֲסִידִים וְצַדִּיקִים, וְלֹא עִם עַרְטִילָאִים וְרֵיקִים. כִּי הַיַּיִן יוֹסִיף חָכְמַת עֲמוּקִים, וְעֵץ הַחַיִּים לַמַּחֲזִיקִים בָּהּ. וְעוֹד: הַיַּיִן יוֹסִיף חָכְמַת הַמַּשְׂכִּיל, וְיַכְפִּיל שְׁטוּת הָאֱוִיל; וִיחַדֵּשׁ אַהֲבַת אוֹהֵב, וִיעוֹרֵר אֵיבַת הָאוֹיֵב; וְיִפְתַּח יַד הַנָּדִיב, וִיחַזֵּק לֵב הַכִּילַי.

וְזֹאת מִדַּת שׁוֹתֵי יַיִן: יָשִׂים הַיַּיִן רְפוּאָה לְדַאֲגָתוֹ, וְיִתְחַזֵּק בַּתּוֹרָה לְלָמְדָהּ בְּשִׂמְחָה;

כִּי כָּל זְמַן שֶׁאָדָם שָׁרוּי בְּצַעַר לֹא יוּכַל לִלְמֹד. וְגַם בֵּית דִּין הַמִּצְטַעֲרִים לֹא יוּכְלוּ לְבָרֹר הַדִּין בֵּין כָּשֵׁר לִטְרֵפָה, בֵּין הֶתֵּר לְאִסּוּר. גַּם הַצַּעַר מְבַטֵּל כַּוָּנַת הַלֵּב בַּתְּפִלָּה. גַּם כְּשֶׁאָדָם שָׁרוּי בְּצַעַר, מִי שֶׁמְּדַבֵּר אֵלָיו אוֹ מִי שֶׁמְּבַקֵּשׁ מִמֶּנּוּ לַעֲשׂוֹת עִמּוֹ חֶסֶד – אֵין לוֹ כֹּחַ לַעֲשׂוֹת בַּקָּשָׁתוֹ, וּכְתִיב (ישעיהו מט ח): ״בְּעֵת רָצוֹן עֲנִיתִיךָ״. לָכֵן עַל דֶּרֶךְ זֶה יְכַוֵּן הַמַּשְׂכִּיל לִשְׁתּוֹת יַיִן, וְיִזָּהֵר שֶׁלֹּא יַרְבֶּה בִּשְׁתִיָּה שֶׁיִּצְטָרֵךְ לְבַטֵּל מְלַאכְתּוֹ וַעֲסָקָיו. וְעַל הַכֹּל יִשְׁתַּמֵּר מִלִּשְׁתּוֹת כָּל כָּךְ עַד שֶׁיִּבָּטֵל מִתּוֹרָתוֹ וּמִתְּפִלָּתוֹ, אוֹ עַד שֶׁיַּרְבֶּה שְׂחוֹק וְקַלּוּת רֹאשׁ. וְלֹא יִשְׁתֶּה עַד שֶׁיְּגַלֶּה סוֹדוֹתָיו, אוֹ סוֹדוֹת שֶׁל אֲחֵרִים. וְאִם תִּשְׁתֶּה בַּמִּדָּה הַזֹּאת, לֹא יִהְיֶה לְךָ הַיַּיִן לְזָרָה. גַּם בַּמּוֹעֲדִים וּבָרְגָלִים, אֲשֶׁר כְּתִיב בָּהֶן (דברים יב יח): ״וְשָׂמַחְתָּ לִפְנֵי ה׳ אֱלֹהֶיךָ״ – לֹא יִמְשֹׁךְ עַצְמוֹ בַּיַּיִן יוֹתֵר מִן הָרָאוּי, כַּנֶּאֱמַר (שם כח מז): ״תַּחַת אֲשֶׁר לֹא עָבַדְתָּ אֶת ה׳ אֱלֹהֶיךָ בְּשִׂמְחָה וּבְטוּב לֵבָב״ – הָא לָמַדְתָּ שֶׁלֹּא נִצְטַוִּינוּ עַל שִׂמְחָה שֶׁיִּשְׁכַּח בָּהּ יוֹצֵר הַכֹּל. וְאִי אֶפְשָׁר לַעֲבֹד הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ לֹא מִתּוֹךְ קַלּוּת רֹאשׁ, וְלֹא מִתּוֹךְ שְׂחוֹק, וְלֹא מִתּוֹךְ שִׁכְרוּת.

בְּמִדַּת הַשִּׂמְחָה תְּלוּיָה מִצְוַת עֲשֵׂה שֶׁיַּצְדִּיק כָּל מְאֹרְעוֹתָיו, שֶׁנֶּאֱמַר (דברים ח ה): ״וְיָדַעְתָּ עִם לְבָבֶךָ, כִּי כַּאֲשֶׁר יְיַסֵּר אִישׁ אֶת בְּנוֹ, ה׳ אֱלֹהֶיךָ מְיַסְּרֶךָּ״. וְאִם אַחַר שֶׁאָדָם עוֹשֶׂה תְּשׁוּבָה לֹא יְהֵא עִנְיָנוֹ בְּטוֹבָה כְּמוֹ בִּתְחִילָּה – מִצְוָה שֶׁיַּחֲשֹׁב בְּלִבּוֹ כִּי לְטוֹבָתוֹ נֶהְפַּךְ עִנְיָנוֹ לְרָע. כִּי קוֹדֵם שֶׁעָשָׂה אָדָם תְּשׁוּבָה הָיָה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מְשַׁלֵּם לוֹ שְׂכַר הַמִּצְוֹת שֶׁעָשָׂה כְּדֵי לְטָרְדוֹ מֵעוֹלָם הַבָּא, שֶׁנֶּאֱמַר (שם ז י): ״וּמְשַׁלֵּם לְשֹׂנְאָיו אֶל פָּנָיו לְהַאֲבִידוֹ״. וּכְדֶרֶךְ שֶׁהוּא עוֹשֶׂה לְשׂוֹנְאָיו – כֵּן מְשַׁלֵּם לְאוֹהֲבָיו עֹנֶשׁ הָעֲבֵרוֹת שֶׁעָשׂוּ בָּעוֹלָם הַזֶּה, כְּדֵי שֶׁיִּהְיוּ זַכָּאִין וּנְקִיִּים לָעוֹלָם הַבָּא. וְכָל זֶה תָּלוּי בְּמִדַּת הַשִּׂמְחָה, שֶׁהוּא שָׂמֵחַ בְּחֶלְקוֹ שֶׁחָלַק לוֹ הָאֵל יִתְבָּרַךְ.

אַךְ הַדֶּרֶךְ שֶׁיִּשְׂמַח הָאָדָם בְּחֶלְקוֹ, שֶׁיְּקַבֵּל בְּשִׂמְחָה הָרַע כְּמוֹ הַטּוֹב, הַדֶּרֶךְ הַזֶּה מִתְחַלֵּק לְכַמָּה דְּרָכִים: **הָאֶחָד** – צָרִיךְ בִּטָּחוֹן גָּדוֹל בֵּאלֹהִים. **הַשֵּׁנִי** – הָאֱמוּנָה. **הַשְּׁלִישִׁי** – הַשֵּׂכֶל. **הָרְבִיעִי** – הַהִסְתַּפְּקוּת.

כִּי הַמַּאֲמִין בְּלֵב שָׁלֵם וְהַבּוֹטֵחַ בְּעֶזֶר הַצּוּר – הוּא שָׂמֵחַ לְעוֹלָם. וְהוּא סוֹבֵל כָּל דָּבָר, כְּמוֹ הַחוֹלֶה שֶׁאוֹכֵל סַמִּים הַמָּרִים בִּשְׁבִיל הָרְפוּאָה. וְהַסּוֹבֵל הוּא חָפְשִׁי מִדַּאֲגַת הָעוֹלָם. גַּם הַסּוֹבֵל מִסְתַּפֵּק בַּמְּעַט שֶׁיֵּשׁ לוֹ, כִּי יֹאמַר: דַּי לִי בְּמַה שֶּׁגָּזַר לִי הַבּוֹרֵא.

וְעַתָּה הַבֵּט וּרְאֵה, כִּי הַשִּׂמְחָה כּוֹלֶלֶת הַכֹּל: כִּי כָּל הָאָדָם הַדּוֹאֵג עַל הָעוֹלָם הַזֶּה – אֵין לוֹ מְנוּחָה, וְתָמִיד הוּא מְחַשֵּׁב לְהַרְוִיחַ מָמוֹן, וְלֹא יִסְתַּפֵּק בְּמַה שֶּׁחָלַק לוֹ הָאֵל.

לָכֵן הַשָּׂמֵחַ בְּחֶלְקוֹ הוּא עָשִׁיר אַף אִם הוּא עָנִי (אבות ד א), כִּי יִשְׂמַח בֵּאלֹהִים שֶׁהוּא חֶלְקוֹ וְנַחֲלָתוֹ. וְכֵן כְּתִיב (תהלים קיט נז): ״חֶלְקִי ה׳ אָמַרְתִּי״. וְכֵן הוּא אוֹמֵר (שם קה ג): ״יִשְׂמַח לֵב מְבַקְשֵׁי יְיָ״. וּמִדָּה הַזֹּאת בְּנַפְשׁוֹת הַצַּדִּיקִים, שֶׁהֵם בְּנֹעַם שָׁלֵם בְּעִנְיַן עֲבוֹדָתָם, וּבְשִׂמְחָה גְּדוֹלָה בִּפְרִישׁוּתָם, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (שם לב יא): ״שִׂמְחוּ בַיְיָ וְגִילוּ צַדִּיקִים, וְהַרְנִינוּ כָּל יִשְׁרֵי לֵב״. וְכֵן הוּא אוֹמֵר (שם צז יא): ״אוֹר זָרֻעַ לַצַּדִּיק, וּלְיִשְׁרֵי לֵב שִׂמְחָה״.

לָכֵן יָשִׂים כָּל הָאָדָם שִׂמְחָתוֹ עַל הַתּוֹרָה, וּבְעֵת שֶׁיַּעֲשֶׂה הַמִּצְוֹת – יִשְׂמַח בְּלִבּוֹ עַל שֶׁזָּכָה לִהְיוֹת עֶבֶד לְמֶלֶךְ עֶלְיוֹן אֲשֶׁר בְּנֵי מַעְלָה יִשְׁתַּחֲווּ לוֹ. וְכֵן אָמַר דָּוִד (שם קיט קסב): ״שָׂשׂ אָנֹכִי עַל אִמְרָתֶךָ כְּמוֹצֵא שָׁלָל רָב״. וְכָל הָעוֹשֶׂה הַמִּצְוֹת בְּשִׂמְחָה – יֵשׁ לוֹ שָׂכָר אֶלֶף יָדוֹת יוֹתֵר מִמִּי שֶׁהַמִּצְוֹת עָלָיו לְמַשָּׂא. אַבְרָהָם וְדָוִד כָּל הַיּוֹם כֻּלּוֹ הָיוּ עוֹסְקִים בַּתּוֹרָה, וּמְפָאֲרִים וּמְשַׁבְּחִים בְּשִׁירוֹת וְתִשְׁבָּחוֹת לְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְהָרִים קוֹל בְּשִׂמְחָה. וְאָז מַצְלִיחַ בְּכָל דְּרָכָיו וְטוּב טְעָמָיו, וְשׁוֹלֵחַ רוּחַ הַקֹּדֶשׁ בְּקִרְבּוֹ, וְלִבּוֹ שָׂמֵחַ וּמִתְמַלֵּא אַהֲבַת הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, וְנַפְשׁוֹ קְשׁוּרָה בְּגִיל, וּמְגַלֶּה לוֹ רָזִים וְחִדּוּשִׁים שֶׁל מַעְלָה, לְפִי שֶׁהָיָה יְרֵא הַשֵּׁם בָּרוּךְ הוּא וְיָשָׁר, וְנִכְנַס הַטַּעַם בְּקִרְבּוֹ. וְזֶהוּ שֶׁאָמַר שְׁלֹמֹה (שיר השירים ה ו): ״נַפְשִׁי יָצְאָה בְדַבְּרוֹ״; ״וְתַעְלֹזְנָה כִלְיוֹתָי בְּדַבֵּר שְׂפָתֶיךָ מֵישָׁרִים״ (משלי כג טז). וְכֵן אָמַר דָּוִד (תהלים קג א): ״בָּרְכִי נַפְשִׁי״ – לְפִי שֶׁהַנֶּפֶשׁ מִמַּעֲלָה הָעוֹלָה לְמַעְלָה, וּכְשֶׁהִיא יוֹדַעַת עִנְיַן סוֹדָהּ – הִיא תֹּאהַב אֶת בּוֹרְאָהּ וּתְסַגֵּל מִצְוֹתָיו. וְכַאֲשֶׁר תַּגִּיעַ הַנֶּפֶשׁ אֶל הַמְּחִיצָה וְהַמַּעֲלָה אֲשֶׁר הִיא דּוֹמָה לוֹ, אָז תְּיַחֲדֵהוּ בְּמַצְפּוּנֶיהָ וּתְשַׁעֲשַׁע בַּחֲדָרֶיהָ, וּבְכָל עֵת וּבְכָל רֶגַע חוֹשֶׁקֶת אַהֲבָתוֹ, וְזוֹכֶרֶת אוֹתוֹ בַּלַּיְלָה עַל יְצוּעוֹ – אָז הַשֵּׁם בָּרוּךְ הוּא שׁוֹלֵחַ בָּהּ חֵשֶׁק הַשִּׂמְחָה, וְהַלֵּב יִבְעַר וְיִדְלַק מֵרֹב חֵשֶׁק הָאַהֲבָה, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר (ישעיהו סא י): ״שׂוֹשׂ אָשִׂישׂ בַּיְיָ, תָּגֵל נַפְשִׁי בֵּאלֹהַי״. וְאַשְׁרֵי הַנֶּפֶשׁ הַזּוֹכָה לְאוֹתָהּ שִׂמְחָה.

וְאֵין הַשְּׁכִינָה שׁוֹרָה אֶלָּא מִתּוֹךְ שִׂמְחָה (שבת ל ב). וְכָל הַנְּבִיאִים לֹא הָיוּ מִתְנַבְּאִים בְּכָל עֵת שֶׁיִּרְצוּ, אֶלָּא מְכַוְּנִים דַּעְתָּם וְיוֹשְׁבִים שְׂמֵחִים וְטוֹבֵי לֵב וּמִתְנַבְּאִים; שֶׁאֵין הַנְּבוּאָה שׁוֹרָה מִתּוֹךְ עַצְלוּת, וְלֹא מִתּוֹךְ עַצְבוּת, אֶלָּא מִתּוֹךְ שִׂמְחָה. לְפִיכָךְ בְּנֵי הַנְּבִיאִים מְבִיאִים לִפְנֵיהֶם נֵבֶל וְתֹף וְכִנּוֹר וּמְבַקְּשִׁים הַנְּבוּאָה, כִּדְכְתִיב (מלכים ב, ג טו): ״וְהָיָה כְּנַגֵּן הַמְנַגֵּן, וַתְּהִי עָלָיו יַד יְיָ״ .

תִּפְאֶרֶת הַנְּשָׁמָה: שֶׁתִּתְפָּאֵר בְּתִפְאֶרֶת הַשִּׂמְחָה אֲשֶׁר תִּשְׂמַח בַּשֵּׁם, וְתַבְהִיק זִיו יִרְאָתָהּ לְהַבְהִיק יְקַר הוֹדָהּ, וִיַעֲרֹב אוֹר חֶמְדָּתָהּ לְיוֹצְרָהּ בְּאַהֲבַת תְּשׁוּקַת חֵשֶׁק תַּאֲוַת

עֶלְיוֹן, לְהִתְעַטֵּר עֲטֶרֶת יֹפִי הַמַּחֲשָׁבוֹת הַזַּכּוֹת הַטְּהוֹרוֹת, וְתִהְיֶה נוֹהֶמֶת מִגֹּדֶל עֲלִיצוּתָהּ לִידִידָהּ יְדִיד עֶלְיוֹן, וְתִתְקַשֵּׁר בְּקִשּׁוּרֵי חִבָּה, וְתִהְיֶה דוֹרֶשֶׁת וְחוֹקֶרֶת אַחַר הַמַּעֲלוֹת לָאוֹר בְּאוֹר הַחַיִּים. וּבְעֵת אֲשֶׁר הִיא מִתְרוֹמֶמֶת וּמְגַדֶּלֶת וּמְגֻלְגֶּלֶת לָדַעַת קְדֻשַּׁת יוֹצְרָהּ, וּמְדַבֶּקֶת בֶּאֱמוּנָה לַבּוֹרֵא יִתְבָּרַךְ, אָז הִיא מִתְפַּשֶּׁטֶת בְּחִדּוּשׁ גִּיל וּמִתְרַחֶבֶת בְּשִׂמְחָתָהּ. בְּאוֹתָהּ שָׁעָה מִתְקַדֶּשֶׁת קְדֻשַּׁת קֹדֶשׁ הַקֳּדָשִׁים, וְאָז מִתְאַוָּה וְנוֹשֵׂאת חֵן לִפְנֵי מֶלֶךְ מַלְכֵי הַמְּלָכִים, וּבָעֵת הַהִיא מִתְיַקֶּרֶת וּמִתְיַפָּה וּמִתְהַדֶּרֶת בְּהַדְרַת גְּאוֹן עֹז תֹּקֶף הַדְרָתָהּ. וְאָז הָעֶלְיוֹן יְסַגְּלֶנָּה לְהַצְהִיר זִיוָהּ, לְהַכְנִיסָהּ בְּחַדְרֵי זֹהַר וְלִצְרוֹרָהּ בִּצְרוֹר הַחַיִּים. וְהָרַחֲמָן יְשִׂימֵנוּ מֵאַנְשֵׁי עֲבוֹדָתוֹ הַשְּׂמֵחִים.

עוֹד יֵשׁ תּוֹעֶלֶת בַּשִּׂמְחָה, כְּמוֹ שְׁנֵי אֲנָשִׁים שֶׁאָמְרוּ עֲלֵיהֶם שֶׁהָיוּ מִבְּנֵי הָעוֹלָם הַבָּא בִּשְׁבִיל שֶׁהָיוּ אֲנָשִׁים שְׂמֵחִים, וּכְשֶׁהָיוּ רוֹאִים אִישׁ עָצֵב – הָיוּ מְשַׂמְּחִים אוֹתוֹ; וּכְשֶׁהָיוּ רוֹאִים שְׁנַיִם מִתְקוֹטְטִים זֶה עִם זֶה – הָיוּ אוֹמְרִים לָהֶם מִלֵּי דִּבְדִיחוּתָא עַד שֶׁהָיוּ עוֹשִׂים שָׁלוֹם בֵּינֵיהֶם. וְכֵן לְעִנְיַן הַהֲלָכָה: מַתְחִילִין בְּמִלֵּי דִּבְדִיחוּתָא לִפְתֹּחַ הַלֵּב לִלְמֹד בְּשִׂמְחָה; אַךְ לֹא שִׂמְחַת נָבָל וְשִׂמְחַת הֶבֶל, אֶלָּא דִּבְרֵי הַמִּצְוֹת הַמְשַׂמְּחִים אֶת הַלֵּב, כְּדִכְתִיב (תהלים יט ט): ״פִּקּוּדֵי ה׳ יְשָׁרִים, מְשַׂמְּחֵי לֵב״ – וְכָל זֶה בְּשִׂמְחַת מִצְוָה.

וְכֵן כְּשֶׁיֵּשׁ לְאָדָם שׁוּם יִסּוּרִים יִשְׂמַח גַּם כֵּן. וְכֵן אָמְרוּ חֲכָמִים (בבא מציעא פה א): חֲבִיבִין יִסּוּרִין. וְעוֹד אָמְרוּ חֲכָמִים (תענית ח א): כָּל הַשָּׂמֵחַ בַּיִּסּוּרִים שֶׁבָּאִין עָלָיו – מֵבִיא יְשׁוּעָה לָעוֹלָם. וְיַרְגִּיל פִּיו לוֹמַר ״גַּם זוּ לְטוֹבָה״ (שם כא א), אוֹ ״כָּל מַה דְּעָבֵד רַחֲמָנָא – לְטָב עָבֵד״ (ברכות ס ב), כִּי יֵשׁ כַּמָּה רָעוֹת אֲשֶׁר סוֹפָן טוֹבוֹת, וְכֵן דָּרְשׁוּ רַבּוֹתֵינוּ עַל מִקְרָא זֶה (ישעיהו יב א), ״אוֹדְךָ ה׳ כִּי אָנַפְתָּ בִּי, יָשֹׁב אַפְּךָ וּתְנַחֲמֵנִי״: מָשָׁל בִּשְׁנֵי בְּנֵי אָדָם שֶׁהָלְכוּ לַעֲבֹר בִּסְפִינָה. הָאֶחָד יָשַׁב לוֹ קוֹץ בְּרַגְלוֹ, עַד שֶׁלֹּא הָיָה יָכוֹל לֵילֵךְ בַּסְּפִינָה, וַחֲבֵרוֹ נִכְנָס בַּסְּפִינָה לַעֲבֹר. הִתְחִיל זֶה לְקַלֵּל אֶת יוֹמוֹ. לְיָמִים שָׁמַע שֶׁנִּטְבְּעָה הַסְּפִינָה וּמֵתוּ הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר בָּהּ. אָז הִתְחִיל זֶה לְשַׁבֵּחַ לַבּוֹרֵא יִתְבָּרַךְ, כִּי רָאָה שֶׁהָיָה זֹאת כְּדֵי לְהַחֲיוֹתוֹ (נידה לא א). לָכֵן יִשְׂמַח אָדָם בְּיִסּוּרִין וּבִשְׁאָר נְזָקִים שֶׁיִּהְיוּ לוֹ, כִּי אֵינוֹ יוֹדֵעַ מַה טּוֹבָה עֲתִידָה לִהְיוֹת לוֹ מֵהֶם. וְכֵן עָשָׂה נַחוּם אִישׁ גַּם זוּ (תענית כא א).

עוֹד טוֹבָה לְשַׂמֵּחַ חָתָן וְכַלָּה, שֶׁנֶּאֱמַר (ירמיהו ז לד): ״קוֹל שָׂשׂוֹן וְקוֹל שִׂמְחָה, קוֹל חָתָן וְקוֹל כַּלָּה״. וּמְאֹד יִזָּהֵר שֶׁלֹּא לְשַׂמְּחָם בְּנִבּוּל פֶּה, כִּי זֹאת הַשִּׂמְחָה הִיא אַף וְחֵמָה וָקֶצֶף; וְלֹא שִׂמְחַת אֲנָשִׁים וְנָשִׁים יַחְדָּו, כִּי זֹאת הַשִּׂמְחָה הִיא קַלּוּת רֹאשׁ. וַאֲפִלּוּ

בִּשְׁעַת הַהֶסְפֵּד וְהָאֵבֶל אַמְרִינָן (סוכה נב א): אֲנָשִׁים לְבַד וְנָשִׁים לְבַד, כָּל שֶׁכֵּן בִּשְׁעַת הַשִּׂמְחָה. וְדַרְשִׁינָן: "וְהַצְנֵעַ לֶכֶת עִם אֱלֹהֶיךָ" (מיכה ו ח) – זוֹ הוֹצָאַת הַמֵּת וְהַכְנָסַת כַּלָּה לַחֻפָּה (סוכה מט ב).

גַּם צָרִיךְ לִשְׂמֹחַ בְּשַׁבָּתוֹת וְיָמִים טוֹבִים וּפוּרִים, כִּי כֻּלָּם לִזְכֹּר יְצִיאַת מִצְרַיִם וּלִזְכֹּר הַנִּסִּים שֶׁהִפְלִיא עִם בְּחִירָיו. לָכֵן יִשְׂמַח בְּלִבּוֹ בְּזָכְרוֹ חַסְדֵי הַמָּקוֹם, וְגֹדֶל טוֹבוֹתָיו עִם עוֹשֵׂי רְצוֹנוֹ. וּבַעֲבוּר כֵּן מְתַקְּנִים מַטְעַמִּים וּמַלְבּוּשִׁים יְקָרִים, וְשׁוֹתִים יַיִן כְּדֵי לְשַׂמֵּחַ הַלֵּב. וְיִזָּהֵר שֶׁלֹּא יִשְׂמַח בַּשִּׂמְחָה הַהִיא עַל הַהֲבָלִים, אֶלָּא יָשִׂים הַשִּׂמְחָה עַל אַהֲבַת הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ, וְיִתְגַּעְגֵּעַ בְּשַׁעֲשׁוּעַ אַהֲבַת הַצּוּר, וְיִשְׂמַח וְיָגִיל בְּשִׂמְחַת אֲדוֹן כֹּל, אֲשֶׁר צִוָּה לְהִתְעַנֵּג בַּיּוֹם הַהוּא וְלִשְׂמֹחַ. גַּם יִזְכֹּר בַּיָּמִים הָהֵם נֹעַם עוֹלָם הַבָּא, אֲשֶׁר הִיא תַּכְלִית הַנְּעִימוּת. וְנָאֶה לָאָדָם בָּעֵת הַהִיא שֶׁמִּתְעַנֵּג בְּתַעֲנוּגִים, שֶׁיִּזְכֹּר הַתַּעֲנוּגִים הַגְּדוֹלִים וְיִתְאַוֶּה לָהֶם, כְּדִכְתִיב (ישעיהו נח יד): "אָז תִּתְעַנַּג עַל יְיָ".

גַּם יִשְׂמַח כְּשֶׁיִּרְאֶה שִׂמְחַת הָרְשָׁעִים וְתַעֲנוּגֵי הַפּוֹשְׁעִים, וְיַחֲשֹׁב: אִם לְעוֹבְרֵי רְצוֹנוֹ – כָּךְ לְעוֹשֵׂי רְצוֹנוֹ עַל אַחַת כַּמָּה וְכַמָּה (נדרים נ ב). וְעַל זֶה אָמַר דָּוִד (תהלים ד ח): "נָתַתָּה שִׂמְחָה בְלִבִּי, מֵעֵת דְּגָנָם וְתִירוֹשָׁם רָבּוּ". מָשָׁל: זֶה דּוֹמֶה לַמֶּלֶךְ שֶׁזִּמֵּן אוֹרְחִים, וּכְשֶׁהִגִּיעוּ לַחֲצַר הַמֶּלֶךְ רָאוּ שֶׁהַכְּלָבִים אוֹכְלִים אַוָּזִים וְתַרְנְגוֹלִים; אָז שָׂמְחוּ הָאוֹרְחִים וְאָמְרוּ: אִם כְּלָבִים כָּךְ, אָנוּ הַמְזֻמָּנִים לִסְעֹד עִם הַמֶּלֶךְ מַה יִּהְיֶה לָנוּ (מדרש שוחר טוב ד יא)?!

וְאָסוּר לִשְׂמֹחַ עַל טוּב הַבְלֵי הָעוֹלָם הַזֶּה. כִּי הַמַּכִּיר הָעוֹלָם הַזֶּה לֹא יִשְׂמַח בְּטוֹבָתוֹ, וְלֹא יִשְׂמַח בְּשׁוּם עִנְיָן אֶלָּא בְּעִנְיָן הַמְּבִיאוֹ לַעֲבוֹדַת הַמָּקוֹם בָּרוּךְ הוּא.

צָרִיךְ אָדָם שֶׁלֹּא לִשְׂמֹחַ עַל דָּבָר שֶׁהוּא טוֹב לוֹ, וְיֵשׁ בּוֹ תַּקָּלָה לַאֲחֵרִים. כְּגוֹן אָדָם שֶׁיֵּשׁ לוֹ תְּבוּאָה – לֹא יִשְׂמַח אִם יִהְיֶה יֹקֶר וְרָעָב, כִּי בִּשְׁבִיל טוֹבָתוֹ לֹא יִשְׂמַח בְּתַקָּלַת הָעוֹלָם. גַּם לֹא יִשְׂמַח בְּמִיתַת הָאָדָם, אַף עַל פִּי שֶׁיִּהְיֶה לוֹ יְרוּשָׁה מִמֶּנּוּ אוֹ שְׁאָר טוֹבוֹת. סוֹף דָּבָר: לֹא יִשְׂמַח בְּתַקָּלַת שׁוּם אָדָם בִּשְׁבִיל הֲנָאָתוֹ, וְעַל זֶה נֶאֱמַר (ויקרא יט יח): "וְאָהַבְתָּ לְרֵעֲךָ כָּמוֹךָ". וְיַרְגִּיל אֶת לִבּוֹ לִהְיוֹת שָׂמֵחַ כְּשֶׁיֵּשׁ לַאֲחֵרִים טוֹבוֹת. וּבְיוֹתֵר יִשְׂמַח בִּרְאוֹתוֹ בְּנֵי אָדָם הַמְחַזְּרִים עַל מִצְווֹת לַעֲשׂוֹת רְצוֹן הַבּוֹרֵא יִתְבָּרַךְ.

וְלֹא יִשְׂמַח וְלֹא יְמַלֵּא פִּיו שְׂחוֹק, כִּי עַכְשָׁיו עָרְבָה כָּל שִׂמְחָה (ברכות לא א); כִּי בַּיּוֹם שֶׁהָיָה שׂוֹחֵק בּוֹ רַבֵּנוּ הַקָּדוֹשׁ – הָיָה בָּאָה פֻּרְעָנִיּוֹת לָעוֹלָם (נדרים נ ב). וְכֵן עַד כָּאן הֵבִיא רַבִּי יִרְמְיָה לְרַבִּי זֵירָא לִידֵי גְחוּךְ, וְלֹא גָחֵךְ (נידה כג א).

וּמָתַי יֵשׁ לִשְׂמֹחַ וְלִשְׂחֹק? בְּעֵת אֲשֶׁר תַּחֲזֹר הַשְּׁכִינָה לְצִיּוֹן, שֶׁהִיא שִׂמְחָה גְּדוֹלָה, כִּדְכְתִיב (תהלים קכו ב): "אָז יִמָּלֵא שְׂחוֹק פִּינוּ וּלְשׁוֹנֵנוּ רִנָּה, אָז יֹאמְרוּ בַגּוֹיִם הִגְדִּיל ה' לַעֲשׂוֹת עִם אֵלֶּה" (ברכות לא א).

[שַׁעַר הַבִּטָּחוֹן]

הַבִּטָּחוֹן. אָמַר הֶחָכָם: כָּל אָדָם צָרִיךְ גָּדֵר וְסַעַד וְסֶמֶךְ, כְּדֵי שֶׁיִּתְקַיְּמוּ מַעֲשָׂיו הַטּוֹבִים. וּמַהוּ הַגָּדֵר? זֶהוּ הַבִּטָּחוֹן, שֶׁבּוֹטֵחַ תָּמִיד בֵּאלֹהִים יִתְבָּרַךְ, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים נה כג): "הַשְׁלֵךְ עַל ה' יְהָבְךָ, וְהוּא יְכַלְכְּלֶךָ".

וּמַהוּ גֶּדֶר הַבִּטָּחוֹן, וְאֵיזֶה דָּבָר מֵבִיא שֶׁיִּבְטַח הָאָדָם בֵּאלֹהִים? זֶה הָאֱמוּנָה! – מִתּוֹךְ שֶׁמַּאֲמִין בַּבּוֹרֵא, שֶׁכָּל הַצְלָחָתוֹ בָּעוֹלָם הַזֶּה וּבָעוֹלָם הַבָּא, הַכֹּל הוּא מִמֶּנּוּ וְאֵין אַחֵר זוּלָתוֹ, נוֹתֵן לִבּוֹ לֶאֱהֹב אוֹתוֹ בְּכָל לְבָבוֹ.

וּמַהוּ גֶּדֶר הָאֱמוּנָה, וְאֵיזֶה דָּבָר מֵבִיא אָדָם לִידֵי אֱמוּנָה שְׁלֵמָה? הוּא שֶׁלֹּא יִתְנוֹעֵעַ מִדָּבָר רַע, שֶׁיְּקַבֵּל כָּל הַבָּא עָלָיו בְּשִׂמְחָה. וְזֶה דּוֹמֶה לְעֶבֶד שֶׁמַּכִּיר אֲדוֹנָיו שֶׁהוּא נָדִיב וְרַחֲמָן, וּמְשַׁלֵּם לְעוֹשֵׂי רְצוֹנוֹ וּשְׁלִיחוּתוֹ שָׂכָר גָּדוֹל; וּבְעֵד שֶׁיַּכְבִּיד עַל מְשָׁרְתָיו עֲבוֹדָה קָשָׁה הוּא מֵטִיב לָהֶם טוֹבוֹת גְּדוֹלוֹת, מְגַדְּלָם וּמְנַשֵּׂא אוֹתָם, וְיִהְיוּ אַנְשֵׁי עֲצָתוֹ וְאוֹכְלִים עַל שֻׁלְחָנוֹ, וּמַרְכִּיבָם בְּמִרְכֶּבֶת הַמִּשְׁנֶה אֲשֶׁר לוֹ, וּמַפְקִידָם עַל אַרְצוֹ. אֵין סָפֵק שֶׁזֶּה הָעֶבֶד הַיּוֹדֵעַ וּמַכִּיר זֹאת בַּאֲדוֹנָיו, שֶׁיַּעֲזֹב כָּל מַה שֶּׁבָּעוֹלָם וְיַעֲשֶׂה רְצוֹן אֲדוֹנָיו בְּשִׂמְחָה, וְאַף אִם הָעֲבוֹדָה קָשָׁה עָלָיו מְאֹד, בְּזָכְרוֹ הַטּוֹבָה אֲשֶׁר תַּגִּיעַ אֵלָיו בִּגְלַל הָעֲבוֹדָה הַזֹּאת. אֲבָל הָעֶבֶד הָרוֹאֶה שֶׁאֲדוֹנָיו מְקַפֵּחַ שְׂכַר עֲבָדָיו, וְיוֹדֵעַ בְּלִבּוֹ שֶׁאֲדוֹנָיו כִּילַי, וְטָרְחוֹ יוֹתֵר גָּדוֹל מִשְּׂכָרוֹ – אֵין זֶה הָעֶבֶד טוֹרֵחַ לַאֲדוֹנָיו כִּי אִם בְּעִצָּבוֹן.

כֵּן הוּא הָעִנְיָן הַזֶּה: הַמַּאֲמִין אֱמוּנָה שְׁלֵמָה בְּיוֹצְרוֹ, שֶׁהוּא מֵטִיב וּמְרַחֵם יוֹתֵר מִכָּל מְרַחֵם, וְשֶׁהוּא דַּיַּן אֱמֶת, וְכָל מַה שֶּׁעוֹשֶׂה לוֹ הַכֹּל הוּא לְטוֹבָתוֹ, וְלִתֵּן לוֹ שָׂכָר גָּדוֹל עַל כָּל מַה שֶּׁסּוֹבֵל לִשְׁמוֹ הַגָּדוֹל, וְעַל כָּל הָעֲבוֹדָה וְהַשִּׁירוּת שֶׁיַּעֲשֶׂה לְשֵׁם שָׁמַיִם יַשִּׂיג לוֹ נְעִימוּת גְּדוֹלָה בָּעוֹלָם הַנָּעִים. כְּעִנְיָן שֶׁמָּצִינוּ בִּנְבוּכַדְנֶצַּר: עֲבוּר שֶׁפָּסַע אַרְבַּע פְּסִיעוֹת לִכְבוֹד הָאֵל יִתְבָּרַךְ – זָכָה לִגְדֻלָּה גְּדוֹלָה (סנהדרין צו א); וּכְעִנְיָן שֶׁמָּצִינוּ בְּעֵשָׂו: עֲבוּר שֶׁנִּזְהַר בִּכְבוֹד אָבִיו – זָכָה לִגְדֻלָּה בָּעוֹלָם הַזֶּה, הוּא וְזַרְעוֹ אַחֲרָיו; וְכֵן רַבִּים. אֵין סָפֵק בִּהְיוֹת אָדָם מַאֲמִין בְּכָל זֶה בְּלֵב שָׁלֵם – וַדַּאי יִשְׂמַח בְּכָל דִּינֵי הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ, כִּי מִי לֹא יִשְׂמַח כְּשֶׁנּוֹטְלִים מִמֶּנּוּ פְּרוּטוֹת נְחֹשֶׁת, וְנוֹתְנִים לוֹ תְּמוּרָתָן כִּכַּר זָהָב?

מִי שֶׁמַּאֲמִין בֵּאלֹהִים בְּלֵב שָׁלֵם, וּבוֹטֵחַ בּוֹ בְּבִטָּחוֹן חָזָק - יָבִיא אוֹתוֹ הַבִּטָּחוֹן שֶׁלֹּא יִפְחַד מֵעוֹלָם מִדָּבָר רַע, וְלֹא יַעֲבֹד לְאָדָם זוּלָתוֹ לְהִתְרַצּוֹת אֵלָיו, וְלֹא יְקַוֶּה לְאִישׁ, וְלֹא יַסְכִּים עִמָּהֶם בְּדָבָר שֶׁהוּא כְּנֶגֶד עֲבוֹדַת הַבּוֹרֵא יִתְבָּרַךְ; וְלֹא יַפְחִידוּהוּ עִנְיְנֵיהֶם, וְלֹא יֵחַת מִמַּחְלְקֻתָּם. וְאִם יוֹכִיחַ אוֹתָם - לֹא יִזָּהֵר בִּכְבוֹדָם, וְאִם יַכְלִימוּהוּ - לֹא יֵבוֹשׁ מֵהֶם, וְלֹא יְיַפֶּה לָהֶם הַשֶּׁקֶר, כְּמוֹ שֶׁאָמַר הַנָּבִיא (ישעיהו נ ז): "וַאדֹנָי אֱלֹהִים יַעֲזָר לִי, עַל כֵּן לֹא נִכְלָמְתִּי, עַל כֵּן שַׂמְתִּי פָנַי כַּחַלָּמִישׁ, וָאֵדַע כִּי לֹא אֵבוֹשׁ".

הַבּוֹטֵחַ בֶּאֱלֹהִים - יְבִיאֶנּוּ הַבִּטָּחוֹן לְפַנּוֹת לִבּוֹ מֵעִנְיְנֵי הָעוֹלָם, לְיַחֵד עַצְמוֹ לְעִנְיְנֵי הַתּוֹרָה וְהָעֲבוֹדָה.

וְצָרִיךְ אָדָם לַחְקֹר הַדֵּעוֹת הַמַּחֲזִיקוֹת אֶת לִבּוֹ, לִהְיוֹת בְּבִטָּחוֹן שָׁלֵם בָּאֱלֹהִים:

מַחֲשָׁבָה רִאשׁוֹנָה - שֶׁיֵּדַע בִּידִיעָה בְּרוּרָה כִּי הָאֱלֹהִים מְרַחֵם עַל הָאָדָם יוֹתֵר מִכָּל מְרַחֵם, וְהוּא מַשְׁגִּיחַ עָלָיו בַּסֵּתֶר וּבַגָּלוּי. וּבְעֵת שֶׁהוּא אֵינוֹ שׁוֹמֵר עַצְמוֹ כָּרָאוּי - הָאֱלֹהִים מְרַחֵם עָלָיו וְשׁוֹמֵר אוֹתוֹ מִן הַפְּגָעִים, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים קטז ז): "שֹׁמֵר פְּתָאִים יְיָ".

הַמַּחֲשָׁבָה הַשְּׁנִיָּה - אֲשֶׁר כָּל הַטּוֹבוֹת הַמַּגִּיעוֹת אֵלָיו מֵאָבִיו וּמֵאִמּוֹ, וְאֶחָיו וּקְרוֹבָיו וְרֵעָיו - הַכֹּל מֵאֵת הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ הוּא; וְאֵלּוּ הֵם שְׁלוּחֵי הַמָּקוֹם בָּרוּךְ הוּא.

הַשְּׁלִישִׁית - שֶׁיֵּדַע שֶׁכָּל הַטּוֹבוֹת הֵם מֵחַסְדֵי הָאֱלֹהִים, לֹא שֶׁהוּא רָאוּי לְכָךְ. וְאֵין הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מֵטִיב לוֹ מִפְּנֵי שֶׁהוּא צָרִיךְ לוֹ, אַךְ נְדָבָה וָחֶסֶד.

הָרְבִיעִית - שֶׁיֵּדַע אֲשֶׁר לְכָל עִנְיָנָיו יֵשׁ גְּבוּל וָקֵץ, וְאֵין שׁוּם אָדָם יָכוֹל לְהוֹסִיף וְלִגְרֹעַ עַל מַה שֶּׁגָּזַר הַבּוֹרֵא יִתְעַלֶּה. וּמַה שֶּׁגָּזַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא שֶׁיִּהְיֶה לוֹ מְעַט - אֵין אָדָם יָכוֹל לְהַרְבּוֹת, אוֹ לְמַעֵט הָרִבּוּי. וּמַה שֶּׁגָּזַר לְאַחֵר - אֵין שׁוּם אָדָם יָכוֹל לְהַקְדִּים, וְלֹא לְאַחֵר מַה שֶּׁגָּזַר לְהַקְדִּים. אַךְ הַכֹּל הוּא בִּגְזֵרַת הָעֶלְיוֹן וּבִרְצוֹנוֹ.

הַחֲמִישִׁית - שֶׁיֵּדַע שֶׁהַבּוֹרֵא יִתְבָּרַךְ רוֹאֶה אֶת לִבּוֹ, אִם בִּטְחוֹנוֹ בּוֹ בִּטָּחוֹן שָׁלֵם בְּלֹא מִרְמָה. כִּי עֶבֶד הַמְשָׁרֵת לְאָדָם בָּשָׂר וָדָם - יָכוֹל הָעֶבֶד לִגְנֹב לֵב אֲדוֹנוֹ, שֶׁיִּהְיֶה הָאָדוֹן סוֹבֵר שֶׁהָעֶבֶד אוֹהֲבוֹ בְּכָל לֵב אַף עַל פִּי שֶׁהוּא שׂוֹנְאוֹ, וְהָאָדוֹן יַעֲשֶׂה לוֹ טוֹבָה בְּחֶזְקַת שֶׁהוּא אוֹהֲבוֹ. וְכָל זֶה לֹא יִתָּכֵן בַּבּוֹרֵא יִתְבָּרַךְ, כִּי הוּא יוֹדֵעַ יֵצֶר הַלֵּב וְהַמַּחֲשָׁבָה שֶׁבּוֹ, וְהוּא יוֹדֵעַ עֶלְיוֹנוֹת וְתַחְתּוֹנוֹת, אֱמוּנָתוֹ וּכְפִירָתוֹ. לָכֵן אֵין לֵילֵךְ לְפָנָיו בְּרַמָּאוּת.

הַשִּׁשִּׁית - שֶׁיִּקַּח אֶל לִבּוֹ לְקַיֵּם מַה שֶּׁצִּוָּהוּ, וּלְהִמָּנַע מִכָּל מַה שֶּׁהִזְהִירוּ שֶׁלֹּא

לַעֲשׂוֹת, כַּאֲשֶׁר הוּא חָפֵץ שֶׁהַבּוֹרֵא יִתְעַלֶּה יַעֲשֶׂה לוֹ הַדָּבָר שֶׁהוּא בּוֹטֵחַ בּוֹ. כְּדִבְרֵי רַבּוֹתֵינוּ (אבות ב ד): עֲשֵׂה רְצוֹנוֹ כִּרְצוֹנְךָ, כְּדֵי שֶׁיְּבַטֵּל רְצוֹן אֲחֵרִים מִפְּנֵי רְצוֹנְךָ. אֲבָל מִי שֶׁבּוֹטֵחַ בַּשֵּׁם יִתְעַלֶּה וְאֵינוֹ מְקַיֵּם מַה שֶּׁצִּוָּהוּ, כַּמָּה הוּא שׁוֹטֶה וּכְסִיל! וְעַל זֶה נֶאֱמַר (איוב כז ח-ט): "מַה תִּקְוַת חָנֵף כִּי יִבְצָע, כִּי יֵשֶׁל אֱלוֹהַּ נַפְשׁוֹ. הֲצַעֲקָתוֹ יִשְׁמַע אֵל, כִּי תָבוֹא עָלָיו צָרָה?" וְאוֹמֵר (ירמיהו ז ט-י): "הֲגָנֹב רָצֹחַ וְנָאֹף, וְהִשָּׁבֵעַ לַשֶּׁקֶר וְקַטֵּר לַבָּעַל, וְהָלֹךְ אַחֲרֵי אֱלֹהִים אֲחֵרִים אֲשֶׁר לֹא יְדַעְתֶּם, וּבָאתֶם וַעֲמַדְתֶּם לְפָנַי בַּבַּיִת הַזֶּה אֲשֶׁר נִקְרָא שְׁמִי עָלָיו?!" וְאוֹמֵר (שם פסוק יא): "הַמְעָרַת פָּרִצִים הָיָה הַבַּיִת הַזֶּה אֲשֶׁר נִקְרָא שְׁמִי עָלָיו בְּעֵינֵיכֶם?!"

הַשְּׁבִיעִית – שֶׁיֵּדַע כִּי הַבּוֹרֵא בָּרוּךְ הוּא בָּרָא אֶת הָאָדָם לִמְלָאכוֹת רַבּוֹת, וּבָרָא לוֹ מְזוֹנוֹ עַל יְדֵי טֹרַח גָּדוֹל וַעֲבוֹדָה. וְאִם הָיוּ כָּל הָעִנְיָנִים וְהַמְּזוֹנוֹת וְהַבְּגָדִים מוּכָנִים לָאָדָם בְּלֹא טֹרַח, אָז הָיוּ כַּמָּה מִצְווֹת בְּטֵלוֹת, כְּגוֹן: הַצְּדָקָה, וְהַגְּנֵבָה וְהַגְּזֵילָה וְהַחֶמְדָּה שֶׁיִּתְרַחֵק מֵהֶן. דְּאִם הָיוּ לוֹ כָּל צְרָכוֹ בְּלֹא טֹרַח, הֵיאַךְ יִתְאַוֶּה לִגְנֹב וְלִגְזֹל? וּכְשֶׁהוּא טוֹרֵחַ וּמַרְחִיק אוֹתוֹ, שֶׁאֵינוֹ חוֹמֵד אֶת שֶׁאֵינוֹ שֶׁלּוֹ – אָז הוּא בּוֹטֵחַ בֵּאלֹהִים. וְעָלָיו הַכָּתוּב אוֹמֵר (תהלים לב י): "וְהַבּוֹטֵחַ בַּיְיָ – חֶסֶד יְסוֹבְבֶנְהוּ". וְעַל זֶה גָּנַז חִזְקִיָּהוּ מֶלֶךְ יְהוּדָה סֵפֶר הָרְפוּאוֹת (פסחים נו א), כְּדֵי שֶׁיִּבְטַח הַחוֹלֶה בֵּאלֹהִים יִתְעַלֶּה, וְלֹא בִּרְפוּאוֹת. גַּם אִם הָיָה אָדָם בָּטֵל מִמְּלָאכָה, וְלֹא הָיָה טוֹרֵחַ אַחַר מְזוֹנוֹתָיו, הָיָה בּוֹעֵט וְרוֹדֵף אַחַר הָעֲבֵרוֹת, כִּדְכְתִיב (דברים לב טו): "וַיִּשְׁמַן יְשֻׁרוּן וַיִּבְעָט". וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (אבות ב ב): "יָפֶה תַּלְמוּד תּוֹרָה עִם דֶּרֶךְ אֶרֶץ, שֶׁיְּגִיעַת שְׁנֵיהֶם מַשְׁכַּחַת עָוֹן".

אַךְ עַתָּה מָסַר הַשֵּׁם יִתְעַלֶּה שְׁתֵּי עֲבוֹדוֹת בְּיַד הָאָדָם: הָאַחַת עֲבוֹדָתוֹ וְהַשֵּׁנִית עֲבוֹדַת הַתּוֹרָה. וְצָרִיךְ הָאָדָם לִהְיוֹת מְמֻצָּע בֵּין שְׁתֵּי הָעֲבוֹדוֹת, וּלְיַחֵד שָׁעוֹת מְיֻחָדוֹת לַעֲבוֹדַת הַתּוֹרָה וְלַעֲבוֹדַת הָעוֹלָם הַזֶּה. וְצָרִיךְ שֶׁתִּתְחַזֵּק, שֶׁתַּעֲשֶׂה עֲבוֹדַת שְׁנֵיהֶם לְעוֹלָם לְטוֹב לְךָ לְאַחֲרִיתְךָ; וְלֹא יִהְיֶה אֶחָד מַפְסִיד לַחֲבֵרוֹ, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (ירמיהו כב טו): "אָבִיךָ הֲלוֹא אָכַל וְשָׁתָה וְעָשָׂה מִשְׁפָּט וּצְדָקָה, אָז טוֹב לוֹ"; וְאוֹמֵר (קהלת י יח): "טוֹב אֲשֶׁר תֶּאֱחֹז בָּזֶה, וְגַם מִזֶּה אַל תַּנַּח אֶת יָדֶךָ".

וְצָרִיךְ שֶׁיִּבְטַח בַּשֵּׁם יִתְבָּרַךְ שֶׁיַּצְלִיחֵהוּ בַּעֲסָקָיו, וְלֹא יִבְטַח עַל מְלַאכְתּוֹ וַעֲסָקָיו, אַךְ יַחְשֹׁב אֲשֶׁר מְלַאכְתּוֹ וַעֲסָקָיו הֵם דֶּרֶךְ לְפַרְנָסָתוֹ מֵאֵת הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ. כְּמוֹ אָדָם הַבּוֹקֵעַ עֵצִים בְּגַרְזֶן, אַף עַל פִּי שֶׁהַגַּרְזֶן חוֹתֵךְ הָעֵץ, אֵין הַכֹּחַ בָּא מִן הַבַּרְזֶל אֶלָּא מִן הָאִישׁ הַבּוֹקֵעַ עִם הַבַּרְזֶל לַחְתֹּךְ בּוֹ הָעֵץ. וְאָדָם שֶׁיֵּשׁ לוֹ מְלָאכָה אוֹ אֵיזֶה עֵסֶק

שֶׁיִּהְיֶה, שֶׁמְּפַרְנֵס בּוֹ בְּנֵי בֵיתוֹ, לֹא יַחֲשֹׁב: לוּלֵי הַמְּלָאכָה הַהִיא הָיִיתִי הוֹלֵךְ לָאֲבַדּוֹן! אַךְ יִבְטַח בַּבּוֹרֵא יִתְעַלֶּה, וְיַחֲשֹׁב: אִם לֹא הָיָה לוֹ עִנְיָן זֶה הָעֵסֶק שֶׁעוֹסֵק בּוֹ, הַבּוֹרֵא יִתְבָּרַךְ יַמְצִיא לוֹ פַּרְנָסָתוֹ בְּעִנְיָן אַחֵר. כִּי כָּל מַעֲשֵׂה יָדָיו וּצְרָכָיו בְּיַד הָאֵל הוּא, וְהַרְבֵּה שְׁלוּחִים לַמָּקוֹם, כְּמוֹ שֶׁאָמַר הַכָּתוּב (שמואל א יד ו): ״כִּי אֵין לַיְיָ מַעְצוֹר, לְהוֹשִׁיעַ בְּרַב אוֹ בִמְעָט״; וְאוֹמֵר (דברים ח יח): ״כִּי הוּא הַנֹּתֵן לְךָ כֹּחַ לַעֲשׂוֹת חָיִל״; וְאוֹמֵר (זכריה ד ו): ״לֹא בְחַיִל וְלֹא בְכֹחַ, כִּי אִם בְּרוּחִי אָמַר יְיָ צְבָאוֹת״.

וְכֵן הָאָדָם אֲשֶׁר כָּל חִיּוּתוֹ וּצְרָכָיו תְּלוּיִים בְּאָדָם אֶחָד – לֹא יָשִׂים בִּטְחוֹנוֹ בְּלִבּוֹ עַל הָאָדָם הַהוּא, אַךְ יָשִׂים שֹׁרֶשׁ בִּטְחוֹנוֹ מֵעֹמֶק הַלֵּב בַּבּוֹרֵא יִתְבָּרַךְ. וְאֵין דַּי שֶׁיֹּאמַר כָּךְ וְלִבּוֹ בַּל עִמּוֹ, אֶלָּא יִתֵּן שֶׁבַח וְהוֹדָיָה לַבּוֹרֵא יִתְבָּרַךְ, עַל זֶה אֲשֶׁר לֹא עָזַב חַסְדּוֹ מֵאִתּוֹ. וְקַח בְּיָדְךָ מָשָׁל נָאֶה עַל עִנְיָן זֶה: וְהוּא כְּמוֹ מֵאָה עִוְרִים הַהוֹלְכִים זֶה אַחַר זֶה, וְכָל אֶחָד שָׂם יָדוֹ עַל כֶּתֶף חֲבֵרוֹ, וּבְרֹאשׁ כֻּלָּם יֵשׁ אִישׁ הָרוֹאֶה, וְהוּא מַנְהִיג כֻּלָּם אַחֲרָיו. הִנֵּה כָּל אֶחָד יוֹדֵעַ, שֶׁאַף עַל פִּי שֶׁשָּׂם יָדוֹ עַל כֶּתֶף חֲבֵרוֹ וְהוּא מַנְהִיגוֹ, שֶׁאֵין זֹאת הַהַנְהָגָה בָּאָה מִכֹּחוֹ שֶׁל חֲבֵרוֹ, אַךְ כֻּלָּם נִמְשָׁכִים אַחַר הָאִישׁ הָרוֹאֶה הָרִאשׁוֹן. וְאִם יִהְיֶה נִשְׁמָט מֵהֶם – יִכָּשְׁלוּ כֻּלָּם וְיִפְּלוּ. זֶה יָשִׂים הָאָדָם אֶל לִבּוֹ, וְיַחֲשֹׁב כִּי אֵין מַנְהִיג זוּלָתִי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא וְכֻלָּנוּ כְּעִוְרִים, וְכָל אֶחָד מִמֶּנּוּ מִסְתַּיֵּעַ וְנֶעֱזָר בְּעֵזֶר חֲבֵרוֹ. אַךְ אֵין כֹּחַ בַּחֲבֵרוֹ לוּלֵי הַמַּנְהִיג הָעֶלְיוֹן, הַנּוֹתֵן הַכֹּל, וְכָל דְּרָכָיו יְשָׁרִים, וְאֵין לְהַרְהֵר אַחֲרָיו.

וּכְמוֹ שֶׁהַמִּתְפַּרְנֵס לֹא יַחֲשֹׁב אֶלָּא בַּקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, כָּךְ הַמְפַרְנֵס לֹא יִתְגָּאֶה שֶׁהוּא מְפַרְנֵס, אַךְ הוּא כְּעִוֵּר הַמַּנְהִיג עִוֵּר חֲבֵרוֹ בְּעֶזְרַת הַמַּנְהִיג הָרִאשׁוֹן, שֶׁהוּא הָרוֹאֶה. וְעַל זֶה נֶאֱמַר (ישעיהו מב טז): ״וְהוֹלַכְתִּי עִוְרִים בְּדֶרֶךְ לֹא יָדָעוּ, בִּנְתִיבוֹת לֹא יָדְעוּ אַדְרִיכֵם, אָשִׂים מַחְשָׁךְ לִפְנֵיהֶם לָאוֹר, וּמַעֲקַשִּׁים לְמִישׁוֹר״; וְאוֹמֵר (שם פסוק יח): ״וְהָעִוְרִים הַבִּיטוּ לִרְאוֹת״; וְאוֹמֵר (שם פסוק יט): ״מִי עִוֵּר כִּי אִם עַבְדִּי, וְחֵרֵשׁ כְּמַלְאָכִי אֶשְׁלָח, מִי עִוֵּר כִּמְשֻׁלָּם, וְעִוֵּר כְּעֶבֶד יְיָ״.

וְהִנֵּה כָּל הַדְּבָרִים שֶׁבּוֹטְחִים בּוֹ בְּהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, הֵם שְׁמוֹנָה חֲלָקִים: **הָאֶחָד** – עִנְיַן גּוּף הָאָדָם בִּלְבַד. **הַשֵּׁנִי** – עִנְיַן פַּרְנָסָתוֹ. **הַשְּׁלִישִׁי** – עִנְיַן אִשְׁתּוֹ. **הָרְבִיעִי** – חוֹבוֹת הַלְּבָבוֹת וְאֵיבָרִים שֶׁהוּא מִתְיַחֵד בְּתוֹעַלְתָּם וְנִזְקָם. **הַחֲמִישִׁי** – חוֹבוֹת הָאֵיבָרִים אֲשֶׁר תּוֹעַלְתָּם וְנִזְקָם לַאֲחֵרִים. **הַשִּׁשִּׁי** – גְּמוּל עוֹלָם הַזֶּה. **הַשְּׁבִיעִי** – גְּמוּל עוֹלָם הַבָּא הַצָּפוּן לַצַּדִּיקִים. **הַשְּׁמִינִי** – גְּמוּל יְמוֹת הַמָּשִׁיחַ.

הַבִּטָּחוֹן הָרִאשׁוֹן, עִנְיַן גּוּף הָאָדָם, הוּא שֶׁיַּשְׁלִיךְ נַפְשׁוֹ וְיִמְסֹר עַצְמוֹ עַל רַחֲמָיו

הַגְּדוֹלִים, וְיֵדַע שֶׁאֵין לוֹ עֵצָה וְהַנְהָגָה אֶלָּא בִּרְשׁוּתוֹ וּבִגְזֵרָתוֹ. וְאַף עַל פִּי שֶׁכָּל בְּרִיאַת אֵיבָרָיו וּמִדַּת יָמָיו קְשׁוּרִים בִּגְזֵרַת הַבּוֹרֵא יִתְבָּרַךְ, מִכָּל מָקוֹם יֵשׁ לָאָדָם לְהִתְגַּלְגֵּל לְהַרְוִיחַ כָּל צְרָכָיו, וּלְהַצִּיל נַפְשׁוֹ, וּלְתַקֵּן לוֹ הָרְפוּאוֹת. וְיִבְטַח בֵּאלֹהִים שֶׁיְּרַפְּאֵהוּ, וְהָרוֹפֵא וְהָרְפוּאָה בָּאִים לוֹ מֵאֵת הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ לְרַפְּאֵהוּ; וְלֹא יַנִּיחַ עִנְיָן זֶה אֶלָּא עַל הָאֱלֹהִים לְבַדּוֹ שֶׁיִּתֵּן לוֹ הַיְכֹלֶת וְהַכֹּחַ. וְאַל יֹאמַר אָדָם: הוֹאִיל וַאֲנִי קָשׁוּר בִּגְזֵרַת הַבּוֹרֵא יִתְבָּרַךְ, אֵלֵךְ בְּדַרְכֵי הַסַּכָּנָה, וְאֶשְׁתֶּה סַם הַמָּוֶת! הֲלֹא מָצִינוּ בִּשְׁמוּאֵל בְּאָמְרוֹ (שמואל א טז ב): "אֵיךְ אֵלֵךְ וְשָׁמַע שָׁאוּל וַהֲרָגָנִי" – אַף עַל פִּי שֶׁאָמַר כָּךְ לֹא נֶחְשַׁב כְּמִי שֶׁמְּמַעֵט בְּבִטְחוֹנוֹ, וְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא הֵשִׁיב לוֹ: "עֶגְלַת בָּקָר תִּקַּח בְּיָדֶךָ" (שם). וְעַל הַמַּכְנִיס עַצְמוֹ בְּסַכָּנָה, וְאוֹמֵר "אֲנִי בָּטוּחַ בְּשֵׁם יִתְבָּרַךְ!" – עָלָיו נֶאֱמַר (משלי יד טז): "וּכְסִיל מִתְעַבֵּר וּבוֹטֵחַ". וְהַתּוֹרָה הִזְהִירָנוּ עַל זֶה, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב (דברים ו טז): "לֹא תְנַסּוּ אֶת יְיָ אֱלֹהֵיכֶם". וְהַמַּכְנִיס עַצְמוֹ לִידֵי סַכָּנָה וּמֵמִית עַצְמוֹ – עָנְשׁוֹ גָּדוֹל מִמִּי שֶׁמֵּמִית אֲחֵרִים.

הַבִּטָּחוֹן הַשֵּׁנִי, מֵעִנְיַן הַפַּרְנָסָה: תִּהְיֶה בִּטָּחוֹן שֶׁלּוֹ עַל הַשֵּׁם בָּרוּךְ הוּא, שֶׁיַּזְמִין לוֹ צְרָכָיו וּמְזוֹנוֹ כְּדֵי סִפּוּקוֹ, וְלֹא יִדְחֹק הַשָּׁעָה לִרְדֹּף אַחַר כַּמָּה עִנְיָנִים הַמַּטְרִידִים אוֹתוֹ מֵהִתְעַסֵּק בַּתּוֹרָה. וְכַאֲשֶׁר יִבְטַח בֵּאלֹהִים, יִמְצָא מְנוּחַת לִבּוֹ וְשַׁלְוַת נַפְשׁוֹ, וְלֹא יִרְדֹּף יוֹתֵר מִדַּי; אַךְ יִהְיֶה דַּי לוֹ בַּמֶּה שֶׁיָּכוֹל לִמְצֹא בְּשָׁעָה מְיֻחֶדֶת, וְהַשָּׁעוֹת הַנִּשְׁאָרוֹת יִטְרַח בָּהֶם לִקְנוֹת חַיֵּי הָעוֹלָם הַבָּא. וְכֵן אָמְרוּ (ספרי ואתחנן ו ז): תַּרְבֶּה בִּישִׁיבָה וּתְמַעֵט בְּעֵסֶק, עֲשֵׂה דִּבְרֵי תּוֹרָה עִקָּר וְעִסְקְךָ טָפֵל. וְעִנְיָן זֶה הוּא הַגָּדוֹל שֶׁבְּנִסְיוֹן הָאָדָם, שֶׁלֹּא יַטְרִידוּ אוֹתוֹ רֹב טְרָדוֹת שֶׁל עוֹלָם זֶה וְיִשְׁכַּח אַחֲרִיתוֹ. לָכֵן יִבְטַח בָּאֵל שֶׁיַּסְפִּיקֵהוּ צְרָכָיו וְסִפּוּקוֹ, וְיִהְיוּ לוֹ שָׁעוֹת פְּנוּיוֹת לְפַנּוֹת לִבּוֹ לֵאלֹהִים.

הַבִּטָּחוֹן הַשְּׁלִישִׁי, בְּעִנְיַן אִשְׁתּוֹ וּבָנָיו וּקְרוֹבָיו וְאוֹהֲבָיו: אִם הַבּוֹטֵחַ הַזֶּה נָכְרִי, וְגֵר בְּלֹא אִשָּׁה וּקְרוֹבִים וַחֲבֵרִים – יִקַּח לוֹ הָאֱלֹהִים לְקָרוֹב וּלְחָבֵר, דִּכְתִיב (שיר השירים ה טז): "זֶה דוֹדִי וְזֶה רֵעִי".

וַיַּחֲשֹׁב: כָּל מִי שֶׁיֵּשׁ לוֹ קְרוֹבִים, לְאַחַר זְמַן מוּעָט יָשׁוּב לְחָבֵר נָכְרִי, וּבָדָד יֵשֵׁב, וְלֹא יוֹעִיל לוֹ לֹא קָרוֹב וְלֹא בֵּן וְלֹא חָבֵר, וְלֹא יִתְחַבֵּר עִמּוֹ אֶחָד מֵהֶן. וְיַחְשֹׁב אַחַר כָּךְ טִרְדָּתוֹ מִקְּרוֹבִים הַמֻּטָּלִים עָלָיו, וְיַחְשֹׁב זֶה לְטוֹבָה: שֶׁאִם הָיָה לוֹ עֵסֶק בְּעִנְיְנֵי הָעוֹלָם הַזֶּה יִהְיֶה טָרְחוֹ מְרֻבֶּה, וְלֹא יִהְיֶה לוֹ מְנוּחָה. וְאִם הוּא עוֹסֵק בְּעִנְיְנֵי אַחְדוּתוֹ וְהַמִּצְוֹת, וְיִחוּד לִבּוֹ לֵאלֹהִים – יִהְיֶה לִבּוֹ יוֹתֵר פָּנוּי וּמְיֻחָד בְּעֵת שֶׁהוּא לְבַד בְּלֹא קְרוֹבָיו, אֵין סָפֵק. וְעַל כֵּן הָיוּ הַפְּרוּשִׁים הַמְיַחֲדִים הָאֵל בִּלְבָבָם, בּוֹרְחִים מִבָּתֵּיהֶם

וּמִקְּרוֹבֵיהֶם אֶל הֶהָרִים, כְּדֵי שֶׁיְּפַנּוּ לְבָבָם אֶל הָאֱלֹהִים.

וְאִם הָיָה הַבּוֹטֵחַ בַּעַל אִשָּׁה וּבָנִים וּקְרוֹבִים וְאוֹהֲבִים - יִבְטַח בֵּאלֹהִים שֶׁיִּתֵּן לוֹ כֹּחַ לְשַׁלֵּם לָהֶם מַה שֶּׁחַיָּב לָהֶם וְלַעֲשׂוֹת חֶפְצֵיהֶן, וְיִבְטַח שֶׁיְּהֵא לִבּוֹ עִמָּהֶם, וְיוֹרֶה אוֹתָם דְּרָכִים בְּעִנְיְנֵי הַתּוֹרָה וּבַעֲבוֹדַת הַבּוֹרֵא. וְלֹא בִּשְׁבִיל שֶׁהוּא מְצַפֶּה שֶׁיָּבֹא לוֹ רֶוַח מֵחֲמַת זֶה מֵהֶם, וְלֹא שֶׁיְּכַבְּדוּהוּ עֲבוּר שֶׁהוּא מַרְאֶה לָהֶן דֶּרֶךְ הַיָּשָׁר, וְלֹא לְהִשְׂתָּרֵר עֲלֵיהֶן; אֶלָּא יַעֲשֶׂה כְּדֵי לְקַיֵּם מִצְוַת הַבּוֹרֵא בָּרוּךְ הוּא לְבַד. וְיַחֲשֹׁב שֶׁהוּא שְׁלוּחוֹ שֶׁל מָקוֹם לְלַמֵּד לִקְרוֹבָיו וּלְאוֹהֲבָיו, וְלֹא יַחֲזִיק טוֹבָה לְעַצְמוֹ וְלֹא יִגְבַּהּ לִבּוֹ עֲלֵיהֶן. וְאִם יִצְטָרֵךְ מִקְּרוֹבָיו וִימַלְאוּ חֶסְרוֹנוֹ - יַחֲשֹׁב שֶׁהֵן שְׁלוּחִים שֶׁל מָקוֹם בָּרוּךְ הוּא לְמַלְּאֹת חֶסְרוֹנוֹ, וְלֹא יִבְטַח בָּהֶן כְּלָל. וְאִם יְבַקֵּשׁ מֵהֶן דָּבָר וְיָשִׁיבוּ פָּנָיו רֵיקָם - אַל יָשִׂים עֲלֵיהֶם חֲטָאת, אַךְ יַחֲשֹׁב כִּי הַרְבֵּה שְׁלוּחִים לַמָּקוֹם לְמַלְּאֹת חֶסְרוֹנוֹ.

הַבִּטָּחוֹן הָרְבִיעִי, בְּעִנְיַן חִיּוּב הַלֵּב: שֶׁהָאָדָם מְיַחֵד לִבּוֹ בְּתַעֲנִית וּבִתְפִלָּה וּבִשְׁאָר הַמִּצְוֹת כֻּלָּם, וְנִמְנָע מִן הָעֲבֵרוֹת. וְצָרִיךְ שֶׁיֵּלֵךְ בְּכָל כֹּחוֹ לְקַיֵּם הַמִּצְוֹת, וְיִתְפַּלֵּל בְּלֵב נֶאֱמָן וּבְמַחֲשָׁבָה נְקִיָּה, וּבְכַוָּנָה לִשְׁמוֹ הַגָּדוֹל. וּבָזֶה אָנוּ חַיָּבִים לִבְטֹחַ עָלָיו וּלְהִתְחַנֵּן אֵלָיו, לַעֲזֹר אוֹתָנוּ וּלְהוֹרוֹת לָנוּ הַדְּרָכִים הַיְשָׁרִים, כְּמוֹ שֶׁאָמַר דָּוִד עָלָיו הַשָּׁלוֹם (תהלים כה ה): "הַדְרִיכֵנִי בַאֲמִיתֶּךָ וְלַמְּדֵנִי". וְאוֹמֵר (שם קיט לה): "הַדְרִיכֵנִי בִּנְתִיב מִצְוֹתֶיךָ"; וְאוֹמֵר (שם פסוק ל): "דֶּרֶךְ אֱמוּנָה בָּחָרְתִּי". וְכָל זֶה רְאָיָה שֶׁהָיָה בּוֹחֵר בְּמַעֲשֵׂה הָעֲבוֹדָה.

וְיִתְפַּלֵּל עַל שְׁנֵי דְּבָרִים: הָאֶחָד: לְחַזֵּק לִבּוֹ בְּיִחוּדוֹ בֵּאלֹהִים, וְשֶׁיַּרְחִיק מִלִּבּוֹ טִרְדַּת הָעוֹלָם הַזֶּה. וְהַשֵּׁנִי: לְחַזְּקוֹ בְּגוּפוֹ וְאֵיבָרָיו, שֶׁיּוּכַל לְהִתְחַזֵּק בְּמַעֲשִׂים הַטּוֹבִים. וְזֶה מַה שֶּׁאָמַר, שֶׁיַּצְלִיחֵהוּ בְּגוּפוֹ וּבְיִחוּד לִבּוֹ לֶאֱלֹהִים.

הַבִּטָּחוֹן הַחֲמִישִׁי, הוּא חוֹבַת הָאֵיבָרִים אֲשֶׁר הוּא עוֹסֵק לְהֵיטִיב לַאֲחֵרִים. כְּגוֹן הַצְּדָקָה, וּלְלַמֵּד הַחָכְמָה לַתַּלְמִידִים, וּלְצַוּוֹת עַל הַטּוֹב וּלְהַרְחִיק מִן הָרַע, וּלְהָשִׁיב רְשָׁעִים אֶל הָאֱלֹהִים, וְלִסְבֹּל חֶרְפָּתָם בְּעֵת שֶׁהוּא מַזְהִירָם עַל הָעֲבוֹדָה וּמְאַיְּמָם בִּגְמוּל וְעֹנֶשׁ. וְיִטְרַח בְּכָל כֹּחוֹ לַדְּבָרִים הָאֵלֶּה לַעֲשׂוֹת, וְיִבְטַח בֵּאלֹהִים שֶׁיַּעַזְרֵהוּ; וְיַשְׁלִים חֶפְצוֹ לְהִתְקָרֵב בָּזֶה אֶל הָאֱלֹהִים בִּלְבַד, וְלֹא לִקְנוֹת שֵׁם עֲלֵיהֶם וְכָבוֹד בֵּינֵיהֶם, וְלֹא לְצַפּוֹת הַגְּמוּל מֵהֶן, וְלֹא לְהִשְׂתָּרֵר עֲלֵיהֶם. וְיִזָּהֵר כְּפִי יְכָלְתּוֹ לְהַסְתִּיר, וְאִם לֹא יָכוֹל לְהַסְתִּיר - יִזְכֹּר שֶׁכָּל הַתּוֹעֶלֶת וְהַנֵּזֶק לֹא יְהֵא מִן הַבְּרוּאִים כִּי אִם בִּרְשׁוּת הַבּוֹרֵא יִתְבָּרַךְ. וּבְכָל זֶה יָשִׂים בִּטְחוֹנוֹ בַּשֵּׁם יִתְבָּרַךְ. וְכַאֲשֶׁר יְגַלְגֵּל הַשֵּׁם יִתְעַלֶּה מִצְוָה עַל יָדוֹ - יַחֲשֹׁב בְּלִבּוֹ כִּי הוּא טוֹבָה מֵאֵת הַבּוֹרֵא יִתְעַלֶּה שֶׁהֵיטִיב

אֵלָיו, וְלֹא יִשְׂמַח אִם מְשַׁבְּחִים אוֹתוֹ בְּנֵי אָדָם.

הַבִּטָּחוֹן הַשִּׁשִּׁי, בָּעוֹלָם הַזֶּה: שֶׁיִּבְטַח בֶּאֱלֹהִים שֶׁלֹּא יַאֲכִילֵהוּ בָּעוֹלָם הַזֶּה חֵלֶק הָרָאוּי לוֹ בָּעוֹלָם הַבָּא. וְיִבְטַח בּוֹ שֶׁיִּשְׁמְרֵהוּ מִפִּגְעֵי הָעוֹלָם, וּמִתַּחֲלוּאִים, וּמִדֶּבֶר וּמֵחֶרֶב וּמֵרָעָב, וּמִשְּׁאָר הָרָעוֹת הַמִּתְרַגְּשׁוֹת לָבוֹא בָּעוֹלָם. וּכְשֶׁיִּבְטַח, לֹא יִבְטַח בִּשְׁבִיל מַעֲשָׂיו הַטּוֹבִים; אַךְ יַעֲשֶׂה כָּל מַעֲשָׂיו בִּשְׁבִיל הָאֵל יִתְעַלֶּה, אֲשֶׁר גִּדְּלוֹ וְנִשְּׂאוֹ בָּעוֹלָם הַזֶּה וְהֵיטִיב לוֹ, וְאֵין רֶגַע מִכָּל יְמֵי חַיָּיו שֶׁאֵין טוֹבוֹת הַבּוֹרֵא עָלָיו. וְיַחְשֹׁב שֶׁאִם הָיוּ מַעֲשָׂיו כִּפְלֵי כִּפְלַיִם, לֹא הָיָה אֶחָד מֵרִבּוֹא מִמַּה שֶּׁיֵּשׁ עָלָיו לַעֲשׂוֹת מֵחֲמַת טוֹבוֹת הָאֵל יִתְבָּרַךְ, שֶׁהֵם עָלָיו בְּכָל רֶגַע. וְאַחַר שֶׁיַּחֲשֹׁב כָּל זֶה, יִבְטַח עַל חַסְדֵי הַשֵּׁם בָּרוּךְ הוּא, שֶׁהוּא הַגּוֹמֵל חֶסֶד, הוּא הַמְרַחֵם יוֹתֵר מִמַּעֲשָׂיו שֶׁל אָדָם, כִּי בְּרַחֲמָיו נוֹתֵן לֶחֶם לִשְׁרָצִים וְלִבְהֵמוֹת וּלְחַיּוֹת וּלְעוֹפוֹת, וְהוּא זָן מִקַּרְנֵי רְאֵמִים וְעַד בֵּיצֵי כִנִּים (עבודה זרה ג ב); וְכַאֲשֶׁר מְרַחֵם עַל אֵלּוּ לֹא בִּשְׁבִיל מַעֲשֵׂיהֶם הַטּוֹבִים – כָּךְ יְרַחֵם עָלָי.

הַבִּטָּחוֹן הַשְּׁבִיעִי, שֶׁיִּבְטַח עַל הַמֶּלֶךְ מַלְכֵי הַמְּלָכִים הַמּוֹשֵׁל עַל כָּל, בָּרוּךְ הוּא, שֶׁיָּבִיא בְּיָמָיו תְּשׁוּעָה לְיִשְׂרָאֵל, וְיִבְנֶה יְרוּשָׁלַיִם, וְיִבְנֶה בֵּית הַמִּקְדָּשׁ בְּיָמָיו. וְלֹא תִּהְיֶה כַּוָּנַת בִּטְחוֹנוֹ כְּדֵי לִחְיוֹת בְּשַׁלְוָה גְּדוֹלָה כַּאֲשֶׁר תִּהְיֶה בַּיָּמִים הָהֵם, וְלֶאֱכֹל הַפֵּרוֹת הַטּוֹבוֹת וְלִשְׁתּוֹת יַיִן עָסִיס. אַךְ תִּהְיֶה כַּוָּנַת בִּטְחוֹנוֹ שֶׁיִּהְיֶה בַּיָּמִים הָהֵם כְּדֵי לַעֲבֹד הַבּוֹרֵא יִתְבָּרַךְ; כִּי בַּיָּמִים הָהֵם יָסִיר יֵצֶר הָרַע מִלֵּב עַמּוֹ, וְכֻלָּם קְטַנִּים וּגְדוֹלִים יֵדְעוּ אֶת הַשֵּׁם. וְלֹא יִהְיֶה לָהֶם מוֹנֵעַ: לֹא דֶּבֶר וְלֹא רָעָב, וְלֹא מִלְחָמָה וְלֹא טִרְדָּה, אַךְ כֻּלָּם יִהְיוּ פְּנוּיִים וְכֻלָּם יַשִּׂיגוּ הַשָּׂגָה גְּדוֹלָה בִּידִיעַת הַבּוֹרֵא יִתְבָּרַךְ. וּבַיָּמִים הָהֵם תִּרְבֶּה הַדֵּעַת, כִּדְכְתִיב (ישעיהו יא ט): "כִּי מָלְאָה הָאָרֶץ דֵּעָה אֶת יְיָ, כַּמַּיִם לַיָּם מְכַסִּים".

הַבִּטָּחוֹן הַשְּׁמִינִי, עַל עִנְיַן עוֹלָם הַבָּא: אֲשֶׁר בּוֹ נְעִימוּת לְאֵין קֵץ וְאֵין חֵקֶר, וְאֵין הַפֶּה יָכוֹל לְסַפֵּר יֹפִי הָעוֹלָם הַהוּא, וְאֵין הָעַיִן יְכוֹלָה לִרְאוֹת זִיו הַדְרַת הַצַּדִּיקִים. וְאֵין שָׁם לֹא אֲכִילָה וְלֹא שְׁתִיָּה, אִם כֵּן מַה תַּעֲנוּג יֵשׁ שָׁם? לְכָךְ צָרִיךְ שֶׁתָּבִין וְתֵדַע, כִּי כַּאֲשֶׁר לֹא יֵדַע הָעוֹף תַּעֲנוּג הַדָּג הַשָּׁט בַּמַּיִם, כִּי הַתּוֹלָדָה שֶׁלָּהֶם הֵם הֵפֶךְ זוֹ מִזּוֹ, כִּי עוֹף יָמוּת בַּמַּיִם וְהַדָּג יָמוּת בַּיַּבָּשָׁה; כָּךְ מִי שֶׁהוּא בָּעוֹלָם הַזֶּה, הַנְּשָׁמָה מְעֹרֶבֶת בַּגּוּף – לֹא תוּכַל לָדַעַת תַּעֲנוּג הַנְּשָׁמוֹת; כִּי אֵין לָנוּ אֶלָּא תַּעֲנוּג הַגּוּף, אֲבָל תַּעֲנוּג מִתַּעֲנוּגִים הָעֶלְיוֹנִים לֹא נוּכַל לְהַשִּׂיגָם וְלֹא נוּכַל לְהַכִּיר אוֹתָם אֶלָּא אַחַר רֹב הַמַּחֲשָׁבָה. וְזֶהוּ מֵחֲמַת שֶׁאָנוּ בְּעוֹלַם הַגּוּפִים, וְעַל כֵּן לֹא נַכִּיר כִּי אִם תַּעֲנוּגִים הָאוֹבְדִים וְהַפּוֹסְקִים. אֲבָל תַּעֲנוּגֵי הַנְּשָׁמָה הֵם תָּמִיד בְּלִי הֶפְסֵק, וְאֵין בֵּין אוֹתָם

הַתַּעֲנוּגִים וּבֵין אֵלּוּ הַתַּעֲנוּגִים חִבּוּר וְשִׁתּוּף, וְלֹא קֻרְבָה בְּשׁוּם עִנְיָן. וּמִי שֶׁיִּזְכֶּה אֶל מַעֲלָה הַהִיא אַחַר מוֹתוֹ – לֹא יֶאֱהַב אֵלּוּ הַתַּעֲנוּגִים, כַּאֲשֶׁר לֹא יֶאֱהַב הַמֶּלֶךְ לַחֲלֹץ מֵעָלָיו יְקַר תִּפְאַרְתּוֹ וּלְשַׂחֵק בְּחוּצוֹת עִם הַנְּעָרִים. וְלִפְעָמִים יִהְיֶה שֶׁהַמֶּלֶךְ קָטָן בַּשָּׁנִים, וְיַגְבִּיר עָלָיו שְׁטוּת הַקְּטַנִּים, וְיִשְׂחַק עִם הַנְּעָרִים, וְיַנִּיחַ יְקַר הַמַּלְכוּת – וְזֶהוּ מֵחֲמַת שֶׁאֵין לוֹ דַּעַת לִבְחֹן בֵּין שְׁנֵי הַדְּרָכִים, כַּאֲשֶׁר אֲנַחְנוּ מַגְבִּירִים תַּעֲנוּג עוֹלָם זֶה עַל תַּעֲנוּג עוֹלָם הַבָּא מֵחֲמַת חֶסְרוֹן דַּעְתֵּנוּ וּמִעוּט הַכָּרָתֵנוּ עוֹלַם הַנְּשָׁמוֹת וְתַעֲנוּגָיו.

וּבָעוֹלָם הַזֶּה תּוּכַל לְהַכִּיר קְצָת עוֹלָם הַנְּשָׁמוֹת מִתַּעֲנוּגֵי הַנְּשָׁמוֹת בְּלֹא אֲכִילָה וּשְׁתִיָּה: כְּגוֹן בְּנֵי אָדָם הַמִּתְנַקְּמִים בְּשׂוֹנְאֵיהֶם, וּכְגוֹן הַכָּבוֹד בְּעֵת שֶׁמְּכַבְּדִים בְּנֵי אָדָם, וּכְשֶׁאָדָם רוֹאֶה דְּבָרִים יָפִים, אוֹ כְּשֶׁרוֹאֶה אָדָם בְּנוֹ הֶחָבִיב שֶׁלֹּא רָאָה אוֹתוֹ זְמַן מְרֻבֶּה, אוֹ כְּשֶׁשּׁוֹמֵעַ בְּשׂוֹרוֹת טוֹבוֹת. וּבְכָל אֵלֶּה יֵשׁ תַּעֲנוּג גָּדוֹל בְּלֹא אֲכִילָה וּשְׁתִיָּה, וְאִם זֶה בְּעוֹלַם הַגּוּפִים, שֶׁאֲנַחְנוּ רוֹאִים שֶׁהַנְּשָׁמוֹת נֶהֱנוֹת – מִזֶּה תָּבִין תַּעֲנוּג הַנְּשָׁמוֹת כְּשֶׁתַּעֲלֶה לִשְׁמֵי מְרוֹמִים, וְתֵהָנֶה מִזִּיו הָעוֹלָם הָעֶלְיוֹן וּמִזִּיו הַשְּׁכִינָה. וְאֵין לַתַּעֲנוּג הַהוּא סִפּוּר וְלֹא תֹּאַר, וְלֹא נוּכַל לְדַמּוֹתוֹ לְשׁוּם תַּעֲנוּג בָּעוֹלָם הַזֶּה. אֶלָּא כְּמוֹ שֶׁאָמַר הַנָּבִיא, שֶׁהָיָה תָּמֵהַּ וְנִפְלָא עַל יְקַר עוֹלָם הַבָּא (תהלים לא כ): "מָה רַב טוּבְךָ אֲשֶׁר צָפַנְתָּ לִּירֵאֶיךָ". וְעַל עוֹלָם הַבָּא אֲשֶׁר הוּא סוֹף כָּל אָדָם, יָשִׂים בַּשֵּׁם בִּטְחוֹנוֹ עַל שֶׁיַּגִּיעֵהוּ לָעוֹלָם הָעֶלְיוֹן, וְאַל יַשְׁלִיכֵהוּ מִלְּפָנָיו. וְאֵין לוֹ בִּטָּחוֹן בְּלֹא מַעֲשִׂים טוֹבִים, אַךְ אַחַר שֶׁיַּעֲסֹק בְּכָל יְכָלְתּוֹ בַּתּוֹרָה וּבְמַעֲשִׂים טוֹבִים יַעֲלֶה אֶל מַדְרְגוֹת הַחֲסִידוּת הָרְאוּיוֹת לְעִנְיָן זֶה. וְהוּא שֶׁיּוֹצִיא אַהֲבַת עוֹלָם הַזֶּה מִלִּבּוֹ, וְיַכְנִיס בַּמָּקוֹם הַהוּא אַהֲבַת הַבּוֹרֵא בָּרוּךְ הוּא, וְיִמְסֹר עַצְמוֹ עַל קְדֻשַּׁת הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ. וְאִם יַעֲשֶׂה כָּךְ, יִבְטַח בַּבּוֹרֵא יִתְבָּרַךְ שֶׁיִּתְחַסֵּד עִמּוֹ כְּמוֹ שֶׁהִתְחַסֵּד עִם כָּל הַנְּבִיאִים וְהַחֲסִידִים.

הַבּוֹטֵחַ בַּשֵּׁם מִדָּה טוֹבָה גְּדוֹלָה הִיא מְאֹד, וְצָרִיךְ הָאָדָם תִּקּוּן גָּדוֹל טֶרֶם יָבוֹא בְּעֹמֶק הַבִּטָּחוֹן. הַבּוֹטֵחַ בַּשֵּׁם מְזֻמָּן לְקַבֵּל חֶסֶד, כִּדְכְתִיב (תהלים לב י): "וְהַבּוֹטֵחַ בַּיְיָ חֶסֶד יְסוֹבְבֶנּוּ". וְלֹא אָמַר "יְסוֹבְבֶנּוּ" אֶלָּא בִּשְׁבִיל אֲשֶׁר הַבּוֹטֵחַ צָרִיךְ לִפְרֹץ כַּמָּה פְּרָצוֹת שֶׁאֵינָם טוֹבִים לוֹ בָּעוֹלָם הַזֶּה: צָרִיךְ לְהוֹכִיחַ אֶת הָרַבִּים, וְאַף עַל פִּי שֶׁצָּרִיךְ לִירֹא מֵהֶם פֶּן יַזִּיקוּהוּ בְּגוּפוֹ וּבְמָמוֹנוֹ. וְגַם צָרִיךְ לְהִתְיָאֵשׁ מִקְּרוֹבָיו וּמֵאוֹהֲבָיו, שֶׁלֹּא יִשְׁתַּתֵּף עִמָּהֶם כְּשֶׁאֵינָם הוֹלְכִים בְּדֶרֶךְ טוֹבָה, וְשֶׁלֹּא יַחֲנִיף לָהֶם. גַּם צָרִיךְ לַעֲזֹב הַרְבֵּה עֲסָקִים בָּעוֹלָם הַזֶּה, וּלְפַנּוֹת לִבּוֹ מֵהַבְלֵי הָעוֹלָם וְלַעֲסֹק בַּתּוֹרָה. וְזֶה צָרִיךְ בִּטָּחוֹן גָּדוֹל, וַעֲבוּר כֵּן אָמַר הַכָּתוּב: "חֶסֶד יְסוֹבְבֶנּוּ".

וְהַבִּטָּחוֹן אִי אֶפְשָׁר בְּלֹא אֱמוּנָה, דִּכְתִיב (תהלים ט יא): "וְיִבְטְחוּ בְךָ יוֹדְעֵי שְׁמֶךָ". כִּי הַיּוֹדְעִים שְׁמוֹ הַגָּדוֹל וּמַכִּירִים גָּדְלָתוֹ וּגְבוּרָתוֹ, וְהַמַּאֲמִינִים בְּכָל לֵב – הֵמָּה יְכוֹלִים לִבְטֹחַ בּוֹ. כִּי הַבִּטָּחוֹן וְהָאֱמוּנָה הֵם שֻׁתָּפִים: אִם אֵין אֱמוּנָה אֵין בִּטָּחוֹן. וְהָאֱמוּנָה הוּא רֹאשׁ הַתּוֹרָה, דִּכְתִיב (שמות כ): "אָנֹכִי ה' אֱלֹהֶיךָ... לֹא יִהְיֶה לְךָ אֱלֹהִים אֲחֵרִים". וְאִם לֹא מַאֲמִין, מַה יּוֹעִיל תּוֹרָתוֹ? וּבִזְמַן שֶׁאָדָם מַאֲמִין מֵעֹמֶק הַלֵּב, שֶׁהַבּוֹרֵא יְקַיֵּם כָּל מַה שֶּׁכָּתוּב בַּתּוֹרָה, לַעֲשׂוֹת פּוּרְעָנֻיּוֹת לַחוֹטֵא, וּמְשַׁלֵּם שָׂכָר לַמְקַיְּמִים אוֹתָהּ – אָז שׁוֹמֵר הַתּוֹרָה. כִּי אֵין שׁוּם גַּנָּב וְגַזְלָן, אִם יוֹדְעִים בְּוַדַּאי שֶׁיִּהְיוּ נֶהֱרָגִים עַל גְּנֵבָתָם וּגְזֵלָתָם, וְלֹא יִהְיוּ יְכוֹלִים לְהִמָּלֵט – הָיוּ נִמְנָעִים; וְכָל הַגַּנָּבִים וְהַגַּזְלָנִים הֵם בּוֹטְחִים לְהִנָּצֵל לְעוֹלָם, וְעַל כֵּן עוֹשִׂים מַה שֶּׁלִּבָּם חָפֵץ. גַּם כֵּן הַחוֹטֵא: אִם הָיָה מַאֲמִין בְּוַדַּאי עַל גֹּדֶל עָנְשׁוֹ – לֹא הָיָה חוֹטֵא. לָכֵן כָּל הַתּוֹרָה כְּלוּלָה בֶּאֱמוּנָה, כִּדְכְתִיב (חבקוק ב ד): "וְצַדִּיק בֶּאֱמוּנָתוֹ יִחְיֶה". וְעַל אַבְרָהָם נֶאֱמַר (בראשית טו ו): "וְהֶאֱמִן בַּיְיָ וַיַּחְשְׁבֶהָ לּוֹ צְדָקָה" – וְעַל כָּל הַטּוֹבוֹת לֹא נִכְתַּב כֵּן. וְעַל מֹשֶׁה נִכְתַּב (במדבר יב ז): "בְּכָל בֵּיתִי נֶאֱמָן הוּא".

וְאַמְרִינָן בַּמִּדְרָשׁ (שמות רבה כב כג): גְּדוֹלָה הָאֱמוּנָה לִפְנֵי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, שֶׁבִּזְכוּת הָאֱמוּנָה שֶׁהֶאֱמִינוּ אֲבוֹתֵינוּ – שָׁרְתָה עֲלֵיהֶם רוּחַ הַקֹּדֶשׁ וְאָמְרוּ שִׁירָה, שֶׁנֶּאֱמַר (שמות יד לא-טו א): "וַיַּאֲמִינוּ בַּיְיָ וּבְמֹשֶׁה עַבְדּוֹ, אָז יָשִׁיר מֹשֶׁה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל". וְנִגְאֲלוּ בִּזְכוּת הָאֱמוּנָה שֶׁהֶאֱמִינוּ, דִּכְתִיב (שם ד לא): "וַיַּאֲמֵן הָעָם". וְאָמְרוּ שָׁם: כָּל הַמְקַבֵּל מִצְוָה אַחַת בֶּאֱמוּנָה – כְּדַאי הוּא שֶׁתִּשְׁרֶה עָלָיו רוּחַ הַקֹּדֶשׁ. וְהַגָּלֻיּוֹת מִתְכַּנְּסוֹת בִּזְכוּת הָאֱמוּנָה, שֶׁנֶּאֱמַר (שיר השירים ד ח): "תָּשׁוּרִי מֵרֹאשׁ אֲמָנָה"; וְאוֹמֵר (הושע ב כב): "וְאֵרַשְׂתִּיךְ לִי בֶּאֱמוּנָה".

הָרַחֲמָן הוּא יִשְׁמְרֵנוּ וִישִׂימֵנוּ מֵאַנְשֵׁי עֲבוֹדָתוֹ, הַבּוֹטְחִים בּוֹ בְּלֵב שָׁלֵם בְּגָלוּי וְסֵתֶר.

שַׁעַר אַחַד עָשָׂר

שַׁעַר הַחֲרָטָה

הַחֲרָטָה הוּא שֶׁאָדָם עוֹשֶׂה דָּבָר, וְחוֹזֵר בּוֹ וּמִתְנַחֵם עַל הַמַּעֲשֶׂה. וְהוּא דֶּרֶךְ יְשָׁרָה מְאֹד לְעִנְיַן הַתְּשׁוּבָה, כִּי מִי שֶׁחָטָא וּמִתְחָרֵט – כְּאִלּוּ לֹא חָטָא. וְאִי אֶפְשָׁר לָשׁוּב בְּלֹא חֲרָטָה, כִּי לְעוֹלָם לֹא יִתְכַּפְּרוּ עֲווֹנוֹתָיו אִם אֵינוֹ מִתְחָרֵט עֲלֵיהֶם. גַּם הַתְּפִלָּה אֵינָהּ מְקֻבֶּלֶת זוּלַת הַחֲרָטָה, כִּי אֵיךְ יֹאמַר "סְלַח לָנוּ אָבִינוּ כִּי חָטָאנוּ" כְּשֶׁאֵינוֹ מִתְחָרֵט עַל חֲטָאָיו? מָשָׁל: וְזֶה דּוֹמֶה לְמֶלֶךְ שֶׁעַבְדּוֹ סָרַח עָלָיו, וּמְבַקֵּשׁ מְחִילָה

מֵאֵת הַמֶּלֶךְ. אִם הָעֶבֶד אֵינוֹ מִתְחָרֵט בְּלִבּוֹ, וְחוֹזֵר וְעוֹשֶׂה הַסִּרָחוֹן בְּכָל יוֹם – יִכְעַס עָלָיו הַמֶּלֶךְ בְּיוֹתֵר. וְכֵן מִי שֶׁגָּזַל הַבְּרִיּוֹת, וּבָא בְּכָל יוֹם לְבַקֵּשׁ לַמֶּלֶךְ שֶׁיִּמְחֹל לוֹ, וְחוֹזֵר וְגוֹזֵל – אֵין סָפֵק שֶׁזֶּה הַגַּזְלָן מַרְבֶּה עָלָיו רֹגֶז הַמֶּלֶךְ בְּבַקָּשַׁת הַמְּחִילָה. לָכֵן יִתְחָרֵט וְיִתְפַּלֵּל וְיִתְוַדֶּה, וְיַחְשֹׁב שֶׁלֹּא יַעֲשֶׂה עוֹד כָּזֶה, וְאָז יִהְיֶה תְּפִלָּתוֹ מְקֻבֶּלֶת.

אֲבָל הָעוֹשֶׂה טוֹבָה וּמִתְחָרֵט, זֹאת מִדָּה רָעָה. לָכֵן צָרִיךְ שֶׁתִּזָּהֵר שֶׁלֹּא תִתְחָרֵט עַל הַטּוֹבוֹת, שֶׁלֹּא תְּאַבֵּד שְׂכָרְךְ. אִם נָתַתָּ לְעָנִי צְדָקָה וְאַחַר זְמַן הִכְעִיסְךְ – הִזָּהֵר בְּךְ שֶׁלֹּא תִתְחָרֵט עַל הַטּוֹבוֹת שֶׁעָשִׂיתָ לוֹ ; כִּי כֵּיוָן שֶׁהָיְתָה כַּוָּנָתְךְ בְּעֵת הַנְּתִינָה לְשֵׁם שָׁמַיִם, הִנֵּה שְׂכָרְךְ שָׁמוּר לְךְ.

הַמִּדָּה הַזֹּאת מְגֻנָּה מְאֹד אֵצֶל הָעוֹלָם, כְּשֶׁאֵין אָדָם קַיָּם בְּעִנְיָן שֶׁלּוֹ : כְּשֶׁהוּא אוֹמֵר הַיּוֹם דָּבָר, וּמִתְחָרֵט לְמָחָר, וְאֵינוֹ עוֹמֵד בְּדִבּוּרוֹ ; כְּשֶׁהוּא נוֹדֵר לְהִתְעַנּוֹת, אוֹ לָתֵת צְדָקָה, אוֹ לִלְמֹד תּוֹרָה וּמִתְחָרֵט – שֶׁזֶּה רָעָה. וְאַף עַל פִּי שֶׁטּוֹב הַדָּבָר שֶׁמִּתְחָרֵט עַל הָרָעָה, טוֹב הוּא לָאָדָם לְהַעֲמִיד עַצְמוֹ שֶׁלֹּא יִצְטָרֵךְ לְשַׁנּוֹת מִמִּנְהָג לְמִנְהָג וּמִמִּדָּה לְמִדָּה. וְזוֹ הִיא תַּכְלִית הַטּוֹב : שֶׁיַּחְשֹׁב בְּנַפְשׁוֹ, וִיבָרֵר הַמִּנְהָג וְהַמִּדּוֹת הַטּוֹבוֹת, וּלְהַנְהִיג נַפְשׁוֹ בָּהֶן, וְיַחֲשֹׁב עַל כָּל מַה שֶּׁיַּעֲשֶׂה : אִם יוּכַל לַעֲמֹד בּוֹ – אָז יִתְפֹּס בּוֹ. וְאַל יְדַלֵּג מִמִּנְהָג לְמִנְהָג, כִּי מִדָּה מְגֻנָּה מְאֹד הִיא מִי שֶׁהוּא הֲפַכְפַּךְ. וְהוּא נִבְזֶה לִפְנֵי הָעוֹלָם, אֲפִלּוּ הוּא קוֹפֵץ מִמִּדָּה טוֹבָה לְמִדָּה טוֹבָה, כִּי אֵין מַמָּשׁוּת בְּעִנְיָנָיו וְאֵין לִסְמֹךְ עָלָיו.

בֶּן־אָדָם ! שׁוּב בְּעוֹד שֶׁהַחֲרָטָה שֶׁלְּךְ מוֹעֶלֶת. וְאַל תְּאַחֵר עַד בּוֹאֲךְ לַקֶּבֶר, כִּי אָז תִּהְיֶה מִתְחָרֵט, וְאֵין תַּקָּנָה לַחֲרָטָה הַהִיא. אִם עָשִׂיתָ דָּבָר כְּנֶגֶד חֲבֵרְךְ – הִתְחָרֵט וְתֵלֵךְ וּתְרַצֵּהוּ. וְאִם חֲבֵרְךְ פָּשַׁע בְּךְ וּמִתְחָרֵט – קַבְּלֵהוּ. אֲפִלּוּ אִם סָפֵק לְךְ אִם מִתְחָרֵט בְּלִבּוֹ, רַק שֶׁהוּא מְנַקֶּה עַצְמוֹ נֶגְדְּךְ – קַבְּלֵהוּ. אִם הוֹכַחְתָּ אוֹתוֹ בִּדְבָרִים קָשִׁים עַד שֶׁהוּא שׂוֹנַאֲךְ, כְּדֶרֶךְ שֶׁאָמַר דָּוִד (תהלים קלט כא) : "וּבִתְקוֹמְמֶיךְ אֶתְקוֹטָט" – אַל תִּתְחָרֵט עַל אוֹתָהּ קְטָטָה. כִּי אִם תִּתְחָרֵט וּתְבַקֵּשׁ מִמֶּנּוּ מְחִילָה – אָז יִתְחַזֵּק בְּטָעוּתוֹ.

הַחֲרָטָה הִיא דֶּרֶךְ לְכָל הַמַּעֲשִׂים הַטּוֹבִים : אִם הוֹלֵךְ בָּטֵל מִדִּבְרֵי תּוֹרָה – יִתְחָרֵט עַל הַבִּטּוּל, וְיִתֵּן לִבּוֹ לַעֲסֹק בַּתּוֹרָה בְּכָל יְכָלְתּוֹ. אִם לֹא נִתְחַזֵּק לְהִתְפַּלֵּל בְּכַוָּנָה גְדוֹלָה – יִתְחָרֵט וְיַחֲשֹׁב : מֶה עָשִׂיתִי ? בְּשָׁעָה שֶׁהָיָה לִי לִקְנוֹת חַיֵּי הָעוֹלָם הַבָּא עָסַקְתִּי בַּהֲבָלִים ! וְאִם הִגִּיעַ לְיָמִים, יִתְחָרֵט מְאֹד אֲשֶׁר עָבְרוּ יָמָיו בְּלֹא עֲבוֹדַת הַבּוֹרֵא יִתְבָּרַךְ.

כְּלָל גָּדוֹל תִּקַּח בְּיָדְךָ: תַּחְשֹׁב בִּלְבָבְךָ עַל כָּל דָּבָר שֶׁעָשִׂיתָ, וְעַל כָּל מִצְוָה שֶׁלֹּא נִזְהַרְתָּ בָּהּ. תִּתְחָרֵט עַל כָּל אֶחָד בִּפְנֵי עַצְמוֹ, וְתַחֲשֹׁב וְתִתְקוֹטֵט בְּלִבְּךָ: אֵיךְ לֹא רָדַפְתִּי לַעֲשׂוֹת רְצוֹן בּוֹרְאִי בָּרוּךְ הוּא? וְאֵיךְ עָזַבְתִּי דִּבְרֵי חֲכָמִים וּמוּסְרֵיהֶם הַטּוֹבִים? נִמְצָא, הַחֲרָטָה הִיא תִּקּוּן גָּדוֹל לְכָל הַמִּצְוֹת.

שַׁעַר הַשְּׁנֵים עָשָׂר

שַׁעַר הַכַּעַס

הַכַּעַס הוּא מִדָּה רָעָה. וְכַאֲשֶׁר הַגָּרָב מֵחֳלִי הַגּוּף – כֵּן הַכַּעַס מֵחֳלִי הַנֶּפֶשׁ. וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ (נדרים כב א): כָּל הַכּוֹעֵס – כָּל מִינֵי גֵיהִנֹּם שׁוֹלְטִים בּוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר (קהלת יא י): "וְהָסֵר כַּעַס מִלִּבֶּךָ, וְהַעֲבֵר רָעָה מִבְּשָׂרֶךָ". וְאֵין "רָעָה" אֶלָּא גֵיהִנֹּם, שֶׁנֶּאֱמַר (משלי טז ד): "כֹּל פָּעַל ה׳ לַמַּעֲנֵהוּ, וְגַם רָשָׁע לְיוֹם רָעָה". וְלֹא עוֹד אֶלָּא שֶׁתַּחְתּוֹנִיּוֹת שׁוֹלְטִים בּוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר (דברים כח סה): "וְנָתַן ה׳ לְךָ שָׁם לֵב רַגָּז, וְכִלְיוֹן עֵינַיִם וְדַאֲבוֹן נָפֶשׁ" – אֵיזֶה דָּבָר שֶׁמְּכַלֶּה הָעֵינַיִם וּמַדְאִיב אֶת הַנֶּפֶשׁ? הֱוֵי אוֹמֵר: זֶה תַּחְתּוֹנִיּוֹת. וְעוֹד אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ (שם ע״ב): כָּל הַכּוֹעֵס, אֲפִלּוּ הַשְּׁכִינָה אֵינָהּ חֲשׁוּבָה כְּנֶגְדּוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים י ד): "רָשָׁע כְּגֹבַהּ אַפּוֹ בַּל יִדְרֹשׁ, אֵין אֱלֹהִים כָּל מְזִמּוֹתָיו". וְאַף מְשַׁכֵּחַ תַּלְמוּדוֹ וּמוֹסִיף טִפְּשׁוּת, שֶׁנֶּאֱמַר (קהלת ז ט): "כִּי כַעַס בְּחֵיק כְּסִילִים יָנוּחַ"; וּכְתִיב (תהלים צב ז): "וּכְסִיל לֹא יָבִין"; וּכְתִיב (משלי יג טז): "וּכְסִיל יִפְרֹשׂ אִוֶּלֶת". וּבְיָדוּעַ שֶׁעֲווֹנוֹתָיו מְרֻבִּין מִזְּכוּיוֹתָיו, שֶׁנֶּאֱמַר (שם כט כב): "וּבַעַל חֵמָה רַב פָּשַׁע". וְעָנְשׁוֹ גָּדוֹל מְאֹד, שֶׁנֶּאֱמַר (שם יט יט): "גְּדָל חֵמָה – נֹשֵׂא עֹנֶשׁ".

וְאַתָּה רוֹאֶה בְּנֵי אָדָם כְּשֶׁהֵם כּוֹעֲסִים וּמַחֲזִיקִים בְּכַעֲסָן – אֵינָן מְשִׂימִין לִבָּם עַל מַה שֶּׁעוֹשִׂים, וְעוֹשִׂים הַרְבֵּה עִנְיָנִים בְּכַעֲסָן מַה שֶּׁלֹּא הָיוּ עוֹשִׂים בְּלֹא הַכַּעַס. כִּי הַכַּעַס מוֹצִיא שִׂכְלוֹ שֶׁל אָדָם מִקִּרְבּוֹ, עַד שֶׁמַּרְבֶּה דִּבְרֵי הַכַּעַס, וְנִכְנָס בְּמַחֲלֹקֶת וְקִנְטוּרִים. לָכֵן אִי אֶפְשָׁר שֶׁיִּנָּצֵל הַכַּעֲסָן מֵחֲטָאִים גְּדוֹלִים. וְכֵן אָמַר אֵלִיָּהוּ לְרַב יְהוּדָה: לֹא תִּרְתַּח וְלֹא תֶּחֱטִי (ברכות כט ב). וְאָמְרוּ (ערובין סה ב): בִּשְׁלֹשָׁה דְּבָרִים נִכָּר הָאָדָם, הָאֶחָד מֵהֶם בְּכַעֲסוֹ. כִּי בְּעֵת הַכַּעַס אָדָם נִכָּר: אִם יִתְגַּבֵּר כַּעֲסוֹ עַל חָכְמָתוֹ, וְעוֹשֶׂה עִנְיָנִים בְּעֵת הַכַּעַס בְּלֹא הַנְהָגַת הַחָכְמָה – בָּזֶה נִכָּר כַּעֲסוֹ. אִם תִּתְגַּבֵּר חָכְמָתוֹ עַל כַּעֲסוֹ, וְלֹא יְדַבֵּר וְלֹא יַעֲשֶׂה מַעֲשֶׂה מֵחֲמַת הַכַּעַס, מַה שֶּׁלֹּא הָיָה עוֹשֶׂה בְּלֹא הַכַּעַס – בָּזֶה נִכָּר חָכְמָתוֹ.

וְאָמַר הֶחָכָם: שְׁלֹשָׁה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אוֹהֲבָן, וְאֶחָד מֵהֶן: מִי שֶׁאֵינוֹ כּוֹעֵס (פסחים

קיג ב). וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (אבות ב ה): לֹא הַקַּפְּדָן מְלַמֵּד; כִּי מֵרֹב כַּעֲסוֹ הַתַּלְמִידִים יְרֵאִים מִמֶּנּוּ לִשְׁאֹל סְפֵקוֹתֵיהֶם פֶּן יִכְעַס עֲלֵיהֶם. וַאֲפִלּוּ אִם שׁוֹאֲלִים – אֵין לוֹ לֵב לְפָרֵשׁ לְתַלְמִידָיו כָּל הַצֹּרֶךְ. וְגַם יָשִׁיב לָהֶם דֶּרֶךְ כַּעַס, וּמִתּוֹךְ כָּךְ לֹא יָבִינוּ. וְהַתַּלְמִידִים אֲפִלּוּ שֶׁרַבָּן כּוֹעֵס עֲלֵיהֶם – יִשְׁאֲלוּ וִידַקְדְּקוּ, וְלֹא יָחוּשׁוּ עַל הַכַּעַס וְלֹא יָרִיבוּ עִם רַבָּן. וַעֲלֵיהֶם דָּרְשׁוּ רַבּוֹתֵינוּ (ברכות סג ב): ״וּמִיץ אַפַּיִם יוֹצִיא רִיב״ (משלי ל לג) – כָּל הַכּוֹעֵס עָלָיו רַבּוֹ פַּעַם אַחַת וּשְׁתַּיִם וְשׁוֹתֵק, זוֹכֶה לְהָבִין בֵּין דִּינֵי מָמוֹנוֹת וְדִינֵי נְפָשׁוֹת. וְאָמַר מַר: אֵין לְךָ קָשֶׁה יוֹתֵר מִדִּינֵי מָמוֹנוֹת וְדִינֵי נְפָשׁוֹת.

הַכַּעֲסָן אֵין לוֹ חֵן בְּעֵינֵי הַבְּרִיּוֹת, וְהוּא שָׂנוּא בְּעֵינֵיהֶם, וּמִתּוֹךְ כָּךְ אֵין מַעֲשָׂיו מְקֻבָּלִים בְּעֵינֵי הַבְּרִיּוֹת. וַאֲפִלּוּ אִם יֵשׁ בְּיָדוֹ תּוֹרָה וּמַעֲשִׂים טוֹבִים – אֵין הָעוֹלָם לְמֵדִין מִמֶּנּוּ. הַכַּעֲסָן הוּא כָּבֵד עַל בְּנֵי בֵּיתוֹ, הַשּׁוֹמְעִים תָּמִיד כַּעֲסוֹ וּתְלוּנָתוֹ. וְקָרוֹב הַדָּבָר לוֹ לָבוֹא לִידֵי תַּקָּלָה מִפְּנֵי שֶׁמַּטִּיל אֵימָה יְתֵרָה, כְּמוֹ הַהוּא מַעֲשֶׂה דְּרַבִּי חֲנִינָא בֶּן גַּמְלִיאֵל, אֲשֶׁר בִּקְּשׁוּ בְּנֵי בֵּיתוֹ לְהַאֲכִילוֹ אֵבֶר מִן הַחַי.

הַכַּעֲסָן אֵינוֹ מַעֲבִיר עַל מִדּוֹתָיו וְאֵינוֹ מוֹחֵל, אַךְ הוּא נוֹקֵם וְנוֹטֵר תָּמִיד. הַכַּעַס מֵבִיא אָדָם לִידֵי מַחֲלֹקֶת; כְּשֶׁהוּא כּוֹעֵס עִם חֲבֵרָיו – יָרִיבוּ עִמּוֹ וְהוּא עִמָּהֶם. וּכְשֶׁיֵּשׁ מַחֲלֹקֶת יֵשׁ קִנְאָה וְשִׂנְאָה. וּכְבָר יָדַעְתָּ רָעוֹת הַמַּחֲלֹקֶת, כַּאֲשֶׁר יִתְבָּאֵר בְּשַׁעַר הַמַּחֲלֹקֶת.

הַכַּעַס מוֹנֵעַ לֵב הָאָדָם מִכָּל הַטּוֹבוֹת. כִּי כְּשֶׁאָדָם כּוֹעֵס – אֵין לוֹ לֵב לְרַחֵם עַל הָעֲנִיִּים. וּבְהַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ נֶאֱמַר (חבקוק ג ב): ״בְּרֹגֶז רַחֵם תִּזְכּוֹר״; וְזֶה רָחוֹק מְאֹד מִדַּרְכֵי בָּשָׂר וָדָם. הַכַּעַס מְבַטֵּל כַּוָּנַת לֵב הָאָדָם בַּתְּפִלָּה, וְאֵין שְׁכִינָה שׁוֹרָה מִתּוֹךְ הַכַּעַס.

כָּל כַּעֲסָן לֹא יִהְיֶה חָכָם גָּדוֹל. כִּי הַכַּעַס מַבְרִיחַ מִלִּבּוֹ חָכְמָתוֹ, שֶׁלֹּא יוּכַל לַעֲנוֹת כַּהֹגֶן וְלֹא יוֹכִיחַ כַּהֹגֶן, וְכָל דְּבָרָיו לֹא בְּהַשְׂכֵּל. הַכַּעֲסָן מוֹנֵעַ מִמֶּנּוּ מוּסָרִים וְתוֹכָחוֹת, כִּי אֵין אָדָם רַשַּׁאי לְגַלּוֹת לוֹ טָעֻיּוֹתָיו וּדְרָכָיו הַמְכֹעָרִים, כִּי כָּל אָדָם יִפְחַד מִמֶּנּוּ לְהַגִּיד לוֹ עִנְיָנָיו כִּי הוּא יִרְגַּז עֲלֵיהֶם. וַאֲפִלּוּ אִם יוֹכִיחַ אוֹתוֹ שׁוּם אָדָם, לֹא יְקַבֵּל מִמֶּנּוּ מִתּוֹךְ הַכַּעַס. כְּלָלוֹ שֶׁל דָּבָר: אֵין הַכַּעֲסָן מְקַבֵּל שׁוּם מִדָּה טוֹבָה אִם לֹא יָסִיר מִלִּבּוֹ הַכַּעַס.

כְּמוֹ שֶׁאֵין הַכַּעֲסָן מְקַבֵּל תּוֹכֵחָה מֵאֲחֵרִים, כָּךְ אֵינוֹ יָכוֹל לְהוֹכִיחַ אֶת אֲחֵרִים. כִּי הַתּוֹרָה אָמְרָה (ויקרא יט יז): ״הוֹכֵחַ תּוֹכִיחַ אֶת עֲמִיתֶךָ, וְלֹא תִשָּׂא עָלָיו חֵטְא״ – בַּתְּחִלָּה תּוֹכִיחַ אוֹתוֹ בְּנַחַת וּבַסֵּתֶר, וְתֹאמַר לוֹ בְּלָשׁוֹן רַכָּה וְתַחֲנוּנִים כִּי לְטוֹבָתוֹ אַתָּה אוֹמֵר לוֹ, וְאָז לֹא תְקַבֵּל עָלָיו חֵטְא. אֲבָל אִם תּוֹכִיחַ אֶת חֲבֵרְךָ מִתְּחִלָּה בְּקוֹל רַעַשׁ וּבְזַעַם

וּתְבַיֵּשׁ אוֹתוֹ, אָז תְּקַבֵּל עָלָיו חֵטְא. וְאוֹתוֹ חָבֵר לֹא יְקַבֵּל תּוֹכֵחָה מִמְּךָ, כִּי כֵּן דֶּרֶךְ בְּנֵי אָדָם: כְּשֶׁאָדָם בָּא עַל חֲבֵרוֹ בְּחָזְקָה – אָז חֲבֵרוֹ מִתְקַשֶּׁה כְּנֶגְדּוֹ וְלֹא יִכָּנַע תַּחְתָּיו. וְעַל זֶה אָמַר הֶחָכָם (קהלת ט יז): "דִּבְרֵי חֲכָמִים בְּנַחַת נִשְׁמָעִים". וּכְבָר יָדַעְתָּ מֵהִלֵּל וְשַׁמַּאי, שֶׁאָמְרוּ עֲלֵיהֶם אוֹתָם שְׁלֹשֶׁת הַגֵּרִים: קַפְּדָנוּתוֹ שֶׁל שַׁמַּאי בִּקְּשָׁה לְטָרְדֵנוּ מִן הָעוֹלָם, עַנְוְתָנוּתוֹ שֶׁל הִלֵּל קֵרְבָנוּ תַּחַת כַּנְפֵי הַשְּׁכִינָה (שבת לא א). הִלֵּל מֵרֹב עֲנָוָה שֶׁהָיְתָה בּוֹ – לֹא הָיָה אָדָם יָכוֹל לְהַכְעִיסוֹ; כִּי הַמּוֹנֵעַ עַצְמוֹ מִן הַכַּעַס קוֹנֶה מִדַּת הָעֲנָוָה וְהָרַחְמָנוּת, כִּי מֵחָרוֹן אַף יִהְיֶה מִדַּת הָאַכְזָרִיּוּת, דִּכְתִיב (שמות כב כג): "וְחָרָה אַפִּי וְהָרַגְתִּי אֶתְכֶם בֶּחָרֶב". וְכֵן לְעוֹלָם אֵצֶל חֲרוֹן אַף כְּתִיב הַנְּקָמָה (דברים יא יז): "וְחָרָה אַף ה׳ בָּכֶם, וְעָצַר אֶת הַשָּׁמַיִם וְלֹא יִהְיֶה מָטָר, וְהָאֲדָמָה לֹא תִתֵּן אֶת יְבוּלָהּ".

הַכַּעַס גּוֹרֵם עַזּוּת לְאָדָם, וּמֵחֲמַת הַכַּעַס לֹא יִכָּנַע – וְגַם לֹא יוֹדֶה עַל הָאֱמֶת. וְאָמַר הֶחָכָם: כְּשֶׁתִּרְצֶה לְחַבֵּר עִם אָדָם – הַכְעִיסֵהוּ. וְאִם יוֹדֶה לְךָ הָאֱמֶת בִּשְׁעַת כַּעֲסוֹ – הִתְחַבֵּר לוֹ; וְאִם לָאו – עֲזֹב אוֹתוֹ.

הַכַּעַס מֵבִיא לִידֵי טָעוּת; מִי לָנוּ גָּדוֹל מִמֹּשֶׁה רַבֵּנוּ עָלָיו הַשָּׁלוֹם, שֶׁכָּעַס בִּשְׁלֹשָׁה מְקוֹמוֹת וּבָא לִכְלַל טָעוּת: כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (ויקרא י טז): "וַיִּקְצֹף עַל אֶלְעָזָר וְעַל אִיתָמָר"; וּכְתִיב (שם פסוק יז): "מַדּוּעַ לֹא אֲכַלְתֶּם אֶת הַחַטָּאת בִּמְקוֹם הַקֹּדֶשׁ". וְנֶאֱמַר (במדבר כ י): "שִׁמְעוּ נָא הַמֹּרִים"; וּכְתִיב (שם פסוק יא): "וַיַּךְ אֶת הַסֶּלַע". וּכְתִיב: "וַיִּקְצֹף מֹשֶׁה עַל פְּקוּדֵי הֶחָיִל" (שם לא יד); וּכְתִיב (שם פסוק כא): "וַיֹּאמֶר אֶלְעָזָר הַכֹּהֵן אֶל אַנְשֵׁי הַצָּבָא הַבָּאִים לַמִּלְחָמָה, זֹאת חֻקַּת הַתּוֹרָה". מְלַמֵּד שֶׁנִּשְׁתַּכְּחָה הֲלָכָה מִמֹּשֶׁה (ויקרא רבה יג א). וְעַתָּה הָבֵן: אִם כָּךְ הִגִּיעַ לְמֹשֶׁה רַבֵּנוּ עָלָיו הַשָּׁלוֹם, מַה יַּגִּיעַ לַכְּסִילִים הַכּוֹעֲסִים? וּלְכָךְ אָמַר שְׁלֹמֹה (קהלת ז ט): "אַל תְּבַהֵל בְּרוּחֲךָ לִכְעוֹס".

וְהִזָּהֵר בָּהּ מְאֹד, שֶׁלֹּא תַעֲשֶׂה שׁוּם קִלְקוּל מִתּוֹךְ כַּעַסְךָ. כִּי אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ (שבת קה ב): הַמְקָרֵעַ בְּגָדָיו, וְהַמְפַזֵּר מְעוֹתָיו, וְהַמְשַׁבֵּר כֵּלִים בַּחֲמָתוֹ – יְהֵא בְעֵינֶיךָ כְּאִלּוּ עוֹבֵד עֲבוֹדָה זָרָה. שֶׁכָּךְ אֻמָּנוּתוֹ שֶׁל יֵצֶר הָרָע: הַיּוֹם אוֹמֵר לוֹ "עֲשֵׂה כָּךְ", וּלְמָחָר אוֹמֵר לוֹ "עֲשֵׂה כָּךְ", עַד שֶׁאוֹמֵר לוֹ "עֲבֹד עֲבוֹדָה זָרָה" וְהוֹלֵךְ וְעוֹשֶׂה. וּבַעֲבוּר כֵּן כְּתִיב (תהלים פא י): "לֹא יִהְיֶה בְךָ אֵל זָר" – וְאֵיזֶה "אֵל זָר" שֶׁהוּא בְּקִרְבּוֹ שֶׁל אָדָם? הֱוֵי אוֹמֵר: זֶה יֵצֶר הָרַע. רְאֵה אֵיךְ הַיֵּצֶר הָרַע מִתְגַּבֵּר בְּעֵת הַכַּעַס.

וְאָמַר רַבִּי אַרְבַּע מִדּוֹת בְּדֵעוֹת (אבות ה יא): נוֹחַ לִכְעֹס וְנוֹחַ לִרְצוֹת – יָצָא שְׂכָרוֹ בְּהֶפְסֵדוֹ. קָשֶׁה לִכְעֹס וְקָשֶׁה לִרְצוֹת – יָצָא הֶפְסֵדוֹ בִּשְׂכָרוֹ. קָשֶׁה לִכְעֹס וְנוֹחַ לִרְצוֹת – חָסִיד. נוֹחַ לִכְעֹס וְקָשֶׁה לִרְצוֹת – רָשָׁע.

וְאֵלּוּ אַרְבַּע מִדּוֹת נֶאֱמָרִים נֶגֶד הַצַּדִּיק, כְּשֶׁהוּא כּוֹעֵס עַל הַטּוֹבִים אוֹ בְּעִנְיְנֵי הָעוֹלָם. אֲבָל "קָשֶׁה לִכְעֹס" עַל עוֹשֵׂי עֲבֵרוֹת "וְנוֹחַ לִרְצוֹת" לָהֶם - זוֹ מִדָּה רָעָה שֶׁמִּתְרַצֶּה לָרְשָׁעִים. וְכָל שֶׁכֵּן מִי שֶׁ"נּוֹחַ לִכְעֹס" עַל הַצַּדִּיקִים, וְ"קָשֶׁה לִכְעֹס" עַל הָרְשָׁעִים, וְ"נוֹחַ לִרְצוֹת" לָרְשָׁעִים וְ"קָשֶׁה לִרְצוֹת" לַצַּדִּיקִים - זֶהוּ רָשָׁע גָּמוּר.

אַף עַל פִּי שֶׁהַכַּעַס מִדָּה רָעָה מְאֹד, מִכָּל מָקוֹם צָרִיךְ אָדָם לְהַנְהִיג עַצְמוֹ בִּקְצָת הָעִתִּים בְּמִדַּת הַכַּעַס. כְּגוֹן: לְיַסֵּר הָרְשָׁעִים, וּלְהָטִיל אֵימָה עַל בְּנֵי בֵּיתוֹ, וְלִזְרֹק מוֹרָאוֹ בַּתַּלְמִידִים. וּכְשֶׁכּוֹעֵס עַל הָרְשָׁעִים, יִשְׁקֹל כַּעֲסוֹ. לְפִי שֶׁאָמַר מֹשֶׁה רַבֵּנוּ עָלָיו הַשָּׁלוֹם עַל רְאוּבֵן וְגָד "תַּרְבּוּת אֲנָשִׁים חַטָּאִים" (במדבר לב יד) לְכָךְ בֶּן בְּנוֹ נַעֲשָׂה כֹּהֵן לַפְּסִילִים, וְאַף עַל פִּי שֶׁלְּשֵׁם שָׁמַיִם כַּעַס. הַכֹּל צָרִיךְ מִדָּה, בְּכָל דְּרָכָיו שֶׁל אָדָם. וְיִרְאֶה אֵיךְ יַעֲשֶׂה הַמִּצְוֹת, בֵּין בְּכַעֲסוֹ בֵּין בְּשָׂחְקוֹ.

אָדָם שֶׁיֵּשׁ בּוֹ מִדַּת הַכַּעַס, וּמַכְרִיחַ אֶת מִדָּתוֹ וּמִנְהָגוֹ כְּאִלּוּ אֵינוֹ מִבַּעֲלֵי הַכַּעַס, עָלָיו נֶאֱמַר (משלי טז לב): "טוֹב אֶרֶךְ אַפַּיִם מִגִּבּוֹר, וּמֹשֵׁל בְּרוּחוֹ מִלֹּכֵד עִיר". וְ"אֶרֶךְ אַפַּיִם" הוּא מִשְּׁלֹשׁ עֶשְׂרֵה מִדּוֹת הַנֶּאֱמָרִים בַּבּוֹרֵא יִתְבָּרַךְ.

אָמַר הֶחָכָם: מִי שֶׁכַּעֲסוֹ בּוֹ בְּמַחֲשָׁבָה, תֵּרָאֶה עָלָיו הַיִּשּׁוּב וְהֶהָדָר. וּמִי שֶׁכַּעֲסוֹ עָלָיו שֶׁלֹּא בְּמַחֲשָׁבָה, תֵּרָאֶה עָלָיו הַשְּׁטוּת. עוֹד אָמַר הֶחָכָם: מִי שֶׁכַּעֲסוֹ וְרָגְזוֹ אַמִּיץ - אֵינוֹ רָחוֹק מִן הַמְשֻׁגָּעִים. וּמִי שֶׁרָגִיל בְּכַעַס - חַיָּיו אֵינָם חַיִּים, וְאֵינוֹ שָׂמֵחַ לְעוֹלָם. וְכֵיוָן שֶׁאֵינוֹ שָׂמֵחַ - אֵינוֹ מְקַבֵּל מְאֹרְעוֹתָיו בְּאַהֲבָה וּבְשִׂמְחָה, וְאֵינוֹ מַצְדִּיק עָלָיו אֶת הַדִּין, וְאֵינוֹ יָכוֹל לַעֲבֹד אֶת הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ בְּשִׂמְחָה.

כְּשֶׁאָדָם שָׂרוּי בְּתַעֲנִית אוֹ כְּשֶׁהוּא בְּשׁוּם צָרָה, אָז הַכַּעַס מְאֹד בְּלִבּוֹ. לָכֵן בַּזְּמַנִּים הָאֵלּוּ צָרִיךְ לִזָּהֵר בְּיוֹתֵר שֶׁלֹּא יִכְעֹס. הַשְּׁתִיקָה מְבַטֶּלֶת הַכַּעַס, וְגַם קוֹל נָמוּךְ מְבַטֵּל הַכַּעַס. לָכֵן יִרְאֶה הָאָדָם כְּשֶׁכַּעֲסוֹ מִתְגַּבֵּר עָלָיו, שֶׁיִּשְׁתֹּק אוֹ יְדַבֵּר בְּנַחַת, וְלֹא יָרִים קוֹלוֹ בְּכַעֲסוֹ. כִּי הַמַּגְבִּיהַּ קוֹלוֹ בִּשְׁעַת כַּעֲסוֹ - אָז יִתְעוֹרֵר הַכַּעַס, אֲבָל קוֹל נָמוּךְ וְהַשְּׁתִיקָה מַשְׁתִּיקִים הַכַּעַס. וְגַם לֹא יִרְאֶה בְּפָנָיו שֶׁל אָדָם שֶׁכּוֹעֵס עָלָיו, אֶלָּא יְדַבֵּר עִמּוֹ בְּלֹא רְאִיַּת פָּנָיו, וְאָז יַבְרִיחַ הַכַּעַס מִלִּבּוֹ.

וְדַע כִּי גְּמַר שֵׂכֶל שֶׁל אָדָם הוּא שֶׁיִּמְשֹׁל עַל כַּעַס, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (משלי יט יא): "שֵׂכֶל אָדָם הֶאֱרִיךְ אַפּוֹ". הַכַּעַס נוֹטֶה מְאֹד אֶל הַגַּאֲוָה, וְאֵין הַכּוֹעֵס נִמְלָט מִן הַגַּאֲוָה; וּכְבָר יָדַעְתָּ רָעוֹת הַגַּאֲוָה. וְרָאוּי לְאָדָם שֶׁיִּתְרַחֵק מִן הַכַּעַס; וַאֲפִלּוּ בְּדָבָר שֶׁרָאוּי לִכְעֹס עָלָיו - יַעֲצֹר אֶת הָרוּחַ וְלֹא יִכְעֹס. וְכֵן צָרִיךְ בַּעַל הַכַּעַס לַעֲשׂוֹת מִתְּחִלָּה, כְּשֶׁיַּעֲלֶה בְּדַעְתּוֹ שֶׁלֹּא יִכְעֹס: צָרִיךְ שֶׁלֹּא יַרְגִּישׁ כְּלָל, אֲפִלּוּ הֻכָּה וְקֻלַּל - לֹא יִרְגַּז

וְלֹא יָחוּשׁ. וְזֶה דָּבָר בָּרוּר : מִי שֶׁהוּא קַפְּדָן הַרְבֵּה, יוֹתֵר נֹחַ לוֹ שֶׁלֹּא יַרְגִּישׁ כְּלָל. יִשְׁתֹּק וְיַעֲצֹר רוּחוֹ לְגַמְרֵי מִמַּה שֶּׁיִּכְעֹס מְעַט, כִּי זֶה אִי אֶפְשָׁר לַכַּעֲסָן לַעֲשׂוֹת ; כִּי אִם יִמְשֹׁךְ בְּלִבּוֹ מְעַט מִן הַכַּעַס - לְבַסּוֹף יִכְעַס הַרְבֵּה. וּמִי שֶׁרוֹצֶה לַעֲצֹר רוּחוֹ מִן הַכַּעַס, וְרוֹצֶה לְהָטִיל אֵימָה עַל בְּנֵי בֵּיתוֹ, וְאִם הוּא פַּרְנָס וְרוֹצֶה לִכְעֹס עַל הַצִּבּוּר שֶׁיַּחְזְרוּ לַמּוּטָב, כֵּיצַד יַעֲשֶׂה ? יַרְאֶה עַצְמוֹ בִּפְנֵיהֶם שֶׁהוּא כּוֹעֵס כְּדֵי לְיַסְּרָם, וְתִהְיֶה דַּעְתּוֹ מְיֻשֶּׁבֶת עָלָיו בֵּינוֹ וּבֵין עַצְמוֹ ; כְּאָדָם שֶׁהוּא מְדַמֶּה שֶׁהוּא כּוֹעֵס בִּשְׁעַת כַּעֲסוֹ - וְאֵינוֹ כּוֹעֵס. וּכְשֶׁהוּא מַרְאֶה כַּעֲסוֹ, יִזָּהֵר עָלָיו שֶׁלֹּא יַעֲשֶׂה כֵּן כְּשֶׁיֵּשׁ לוֹ אוֹרְחִים עֲנִיִּים, כִּי הֵם סְבוּרִים שֶׁהוּא כּוֹעֵס עֲלֵיהֶם. לָכֵן יַרְאֶה עַצְמוֹ שָׂמֵחַ בִּפְנֵיהֶם.

צִוּוּ חֲכָמִים לְהִתְרַחֵק מִן הַכַּעַס, עַד שֶׁיַּנְהִיג עַצְמוֹ שֶׁלֹּא יַרְגִּישׁ אֲפִלּוּ בִּדְבָרִים הַמַּכְעִיסִים אוֹתוֹ, עַד שֶׁיֵּעָקֵר הַכַּעַס מִלִּבּוֹ, וְזֶהוּ דֶּרֶךְ טוֹבָה. וְדֶרֶךְ צַדִּיקִים : הֵם נֶעֱלָבִים וְלֹא עוֹלְבִים, שׁוֹמְעִים חֶרְפָּתָם וְאֵינָם מְשִׁיבִים, וּשְׂמֵחִים בְּיִסּוּרִים. וַעֲלֵיהֶם הַכָּתוּב אוֹמֵר (שופטים ה לא) : "וְאֹהֲבָיו כְּצֵאת הַשֶּׁמֶשׁ בִּגְבֻרָתוֹ" (שבת פח ב).

שַׁעַר הַשְּׁלֹשָׁה עָשָׂר

שַׁעַר הָרָצוֹן

הָרָצוֹן. זוֹ הִיא מִדָּה טוֹבָה מְאֹד, וְאֵינָהּ נִמְצֵאת אֶלָּא בְּנֶפֶשׁ נְדִיבָה וִיקָרָה. וּמִי שֶׁיֵּשׁ בּוֹ מִדַּת הָרָצוֹן - הוּא מִסְתַּפֵּק בְּכָל עִנְיָנָיו כְּפִי מַה שֶּׁיִּגְזֹר עָלָיו הַבּוֹרֵא יִתְעַלֶּה, וְלֹא יְהַרְהֵר אַחֲרָיו. וּבַעַל הַמִּדָּה הַזֹּאת אֵינוֹ מְצַפֶּה אֶל הַגְּדֻלָּה וְאֶל הַכָּבוֹד, אַךְ רְצוֹנוֹ וְדַעְתּוֹ לִסְבֹּל. וְלֹא יִתְרָעֵם עַל עִנְיָנָיו, וְלֹא יִקְצֹף עַל הַשֵּׁם יִתְעַלֶּה לוֹמַר : לָמָּה עָשָׂה הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ כָּךְ וְכָךְ ? וּמִן הַמִּדָּה הַזֹּאת : הַשָּׂמֵחַ בְּחֶלְקוֹ. וּכְבָר יָדַעְתָּ מַעֲלַת הַמִּדָּה וּגְדֻלָּתָהּ.

וּכְשֶׁאָדָם הַצַּדִּיק רוֹצֶה בִּבְנֵי אָדָם, וּבְנֵי אָדָם רוֹצִים בּוֹ - גַּם הַמָּקוֹם רוֹצֶה בּוֹ. וְגַם שׂוֹנְאָיו מַשְׁלִימִים אִתּוֹ, כִּדְכְתִיב (משלי טז ז) : "בִּרְצוֹת ה׳ דַּרְכֵי אִישׁ, גַּם אוֹיְבָיו יַשְׁלִם אִתּוֹ". וּכְמוֹ שֶׁיָּדַעְתָּ מֵרְצוֹת אֲבִימֶלֶךְ בְּאַבְרָהָם, וּמִשֶּׁהִשְׁלִימוּ אִתּוֹ (בראשית רבה נד א). וְנֶאֱמַר (משלי טז טו) : "בְּאוֹר פְּנֵי מֶלֶךְ חַיִּים, וּרְצוֹנוֹ כְּעָב מַלְקוֹשׁ". רְאֵה מַה הִגִּיעַ לְמָרְדְּכַי כְּשֶׁרָצָה בּוֹ אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ, וּמַה הִגִּיעַ לְיוֹסֵף כְּשֶׁרָצָה בּוֹ פַּרְעֹה. אִם מַגִּיעַ גְּדֻלָּה כָּזֹאת לְמִי שֶׁרוֹצִים בּוֹ בְּנֵי אָדָם, כָּל שֶׁכֵּן וְכָל שֶׁכֵּן מִי שֶׁרוֹצֶה בּוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא - כַּמָּה מַעֲלָתוֹ גְּדוֹלָה. לָכֵן יַטְרִיחַ אָדָם עַצְמוֹ לַעֲשׂוֹת הַמִּצְוֹת, וְאָז יִרְצֶה בּוֹ הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ. וְאָמַר הֶחָכָם : כָּל מִי שֶׁיֵּשׁ בּוֹ זֹאת הַמִּדָּה - יַעֲשִׁיר. וּמִן מִדַּת הָרָצוֹן בָּאָה

הַמְחִלָּה וְהַסְּלִיחָה, שֶׁהוּא מִתְרַצֶּה לְמִי שֶׁפָּשַׁע בּוֹ וּמַעֲבִיר עַל מִדּוֹתָיו, כִּי הַמַּעֲבִיר עַל מִדּוֹתָיו – תְּפִלָּתוֹ נִשְׁמַעַת.

וּמְאֹד מְאֹד מִדָּה נָאָה הִיא לְאָדָם, שֶׁיְּהֵא מְלֵא רָצוֹן, וּמְבַטֵּל דַּעְתּוֹ מִפְּנֵי דַּעַת חֲבֵרוֹ. וְדָבָר זֶה גּוֹרֵם שֶׁהוּא נֶאֱהָב לַכֹּל, כְּשֶׁהוּא עוֹשֶׂה כִּרְצוֹן אִישׁ וָאִישׁ. וְהָאִישׁ הַזֶּה קָרוֹב מְאוֹד לְדַרְכֵי הַתְּשׁוּבָה, כִּי כְּשֶׁהוּא אוֹחֵז בְּמַעֲשֶׂה הָרַע וּבָא חֲבֵרוֹ לְהוֹכִיחוֹ – הוּא מִתְרַצֶּה מִיָּד לַעֲזֹב הָרַע, וְחוֹזֵר לַמּוּטָב. נִמְצָא שֶׁיֵּשׁ לוֹ נַחַת רוּחַ בְּעַצְמוֹ, כְּשֶׁהוּא מוֹדֶה וְעוֹזֵב דְּרָכָיו הָרָעִים, וְגַם יֵשׁ נַחַת רוּחַ לַחֲבֵרָיו הַמִּתְחַבְּרִים אִתּוֹ. וְכֵן אָמַר שְׁלֹמֹה (משלי יב טו): "וְשֹׁמֵעַ לְעֵצָה חָכָם" – אֵינוֹ רוֹצֶה לוֹמַר לִשְׁמִיעַת הָאֹזֶן לְבַד, אֶלָּא "שׁוֹמֵעַ" פֵּרוּשׁוֹ שֶׁהוּא שׁוֹמֵעַ לַעֲצַת חָכָם וּמִתְרַצֶּה לַעֲשׂוֹת כַּאֲשֶׁר יַגִּיד לוֹ הֶחָכָם.

נִמְצָא שֶׁכָּל הַתּוֹרָה כְּלוּלָה בְּמִדַּת הָרָצוֹן, וְכֵן כָּל הַתּוֹכֵחוֹת וְכָל הַבְּרָכוֹת. כֵּיצַד? בִּשְׁעַת מַתַּן תּוֹרָה כְּתִיב (שמות יט ה): "וְעַתָּה אִם שָׁמוֹעַ תִּשְׁמְעוּ בְּקֹלִי, וּשְׁמַרְתֶּם אֶת בְּרִיתִי, וִהְיִיתֶם לִי סְגֻלָּה מִכָּל הָעַמִּים". כָּךְ הַפֵּרוּשׁ שֶׁל "שָׁמוֹעַ תִּשְׁמְעוּ": תְּקַבְּלוּ עֲלֵיכֶם וְתִתְרַצּוּ. וְהֵם הֵשִׁיבוּ "נַעֲשֶׂה וְנִשְׁמָע" (שם פסוק ח) – וְנִתְרַצּוּ. לְעִנְיַן הַקְּלָלוֹת נֶאֱמַר (דברים כח טו): "וְהָיָה אִם לֹא תִשְׁמַע בְּקוֹל ה׳ אֱלֹהֶיךָ, לִשְׁמֹר לַעֲשׂוֹת אֶת כָּל מִצְוֹתָיו וְחֻקֹּתָיו"; וּכְתִיב (דברים יא כז-כח): "אֶת הַבְּרָכָה, אֲשֶׁר תִּשְׁמְעוּ אֶל מִצְוֹת ה׳ אֱלֹהֵיכֶם..., וְהַקְּלָלָה אִם לֹא תִשְׁמְעוּ אֶל מִצְוֹת ה׳ אֱלֹהֵיכֶם...". וְכָל הַ"שְּׁמִיעוֹת" הַלָּלוּ אֵין פֵּרוּשָׁן שְׁמִיעַת הָאֹזֶן בִּלְבַד, אַךְ רָצָה לוֹמַר שֶׁיִּתְרַצּוּ לַעֲשׂוֹת. וְכֵן מָצִינוּ בְּיַעֲקֹב אָבִינוּ עָלָיו הַשָּׁלוֹם, שֶׁנִּתְרַצָּה אֶל אִמּוֹ וְשָׁמַע לַעֲצָתָהּ לְעִנְיַן הַבְּרָכוֹת, וְנִתְרַצָּה לִשְׁמֹעַ אֶל אָבִיו וְאֶל אִמּוֹ וְלָקַח אִשָּׁה עַל פִּיהֶם – לָכֵן זָכָה וְיָצְאוּ מִמֶּנּוּ שְׁנֵים עָשָׂר שְׁבָטִים. וּכְתִיב (משלי א לג): "וְשֹׁמֵעַ לִי יִשְׁכָּן בֶּטַח, וְשַׁאֲנַן מִפַּחַד רָעָה".

אַרְבַּע שְׁמִיעוֹת הֵם: יֵשׁ שׁוֹמֵעַ וְהִפְסִיד, וְיֵשׁ שׁוֹמֵעַ וְנִשְׂכָּר; וְיֵשׁ לֹא שׁוֹמֵעַ וְנִשְׂכָּר, וְיֵשׁ לֹא שׁוֹמֵעַ וְהִפְסִיד.

שׁוֹמֵעַ וְהִפְסִיד – זֶה אָדָם הָרִאשׁוֹן, שֶׁנֶּאֱמַר (בראשית ג יז): "וּלְאָדָם אָמַר: כִּי שָׁמַעְתָּ לְקוֹל אִשְׁתֶּךָ". וּמַה הִפְסִיד? שֶׁנֶּאֱמַר (שם פסוק יז): "כִּי עָפָר אַתָּה, וְאֶל עָפָר תָּשׁוּב".

שׁוֹמֵעַ וְנִשְׂכָּר – זֶה אַבְרָהָם אָבִינוּ, שֶׁנֶּאֱמַר לוֹ (בראשית כא יב): "כֹּל אֲשֶׁר תֹּאמַר אֵלֶיךָ שָׂרָה שְׁמַע בְּקֹלָהּ". וּמַה נִּשְׂכָּר? שֶׁנֶּאֱמַר לוֹ (שם): "כִּי בְיִצְחָק יִקָּרֵא לְךָ זָרַע".

לֹא שׁוֹמֵעַ וְנִשְׂכָּר – זֶה יוֹסֵף, שֶׁנֶּאֱמַר (בראשית לט י): "וְלֹא שָׁמַע אֵלֶיהָ לִשְׁכַּב אֶצְלָהּ לִהְיוֹת עִמָּהּ". וּמַה נִּשְׂכָּר? "וְיוֹסֵף הוּא הַשַּׁלִּיט עַל הָאָרֶץ" (שם מב, ו).

לֹא שׁוֹמֵעַ וְהִפְסִיד – אֵלּוּ יִשְׂרָאֵל, שֶׁנֶּאֱמַר (ירמיהו ז כו): "וְלֹא שָׁמְעוּ אֵלַי, וְלֹא הִטּוּ אֶת אָזְנָם". וּמָה הִפְסִידוּ? "אֲשֶׁר לַמָּוֶת לַמָּוֶת, וַאֲשֶׁר לַחֶרֶב לַחֶרֶב" (שם טו ב); וְנֶאֱמַר (ישעיהו א יט): "אִם תֹּאבוּ וּשְׁמַעְתֶּם טוּב הָאָרֶץ תֹּאכֵלוּ".

בֵּן סוֹרֵר וּמוֹרֶה נֶהֱרַג בִּשְׁבִיל שֶׁלֹּא שָׁמַע, דִּכְתִיב (דברים כא יט-כא): "וְתָפְשׂוּ בוֹ אָבִיו וְאִמּוֹ, וְהוֹצִיאוּ אֹתוֹ אֶל זִקְנֵי עִירוֹ וְאֶל שַׁעַר מְקֹמוֹ. וְאָמְרוּ אֶל זִקְנֵי עִירוֹ: בְּנֵנוּ זֶה סוֹרֵר וּמֹרֶה, אֵינֶנּוּ שֹׁמֵעַ בְּקֹלֵנוּ, זוֹלֵל וְסֹבֵא. וּרְגָמֻהוּ כָּל אַנְשֵׁי עִירוֹ". וְעַל כָּל יִשְׂרָאֵל נֶאֱמַר (שם ט ז): "מַמְרִים הֱיִיתֶם עִם יְיָ". וְעוֹד כְּתִיב עַל שֶׁלֹּא רָצוּ לִשְׁמֹעַ (שמות לד ט): "כִּי עַם קְשֵׁה עֹרֶף הוּא". וְאַחֲרֵי שֶׁהַכֹּל תָּלוּי בְּמִדַּת הָרָצוֹן, לָכֵן יַטֶּה כָּל רְצוֹנוֹ לַעֲשׂוֹת מִצְווֹת הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ. וְכֵן אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ (אבות ב ד): עֲשֵׂה רְצוֹנוֹ כִּרְצוֹנְךָ, כְּדֵי שֶׁיַּעֲשֶׂה רְצוֹנְךָ כִּרְצוֹנוֹ.

כְּלָלוֹ שֶׁל דָּבָר: לֹא יִתְעַקֵּשׁ אָדָם, וְלֹא יַקְשֶׁה עָרְפּוֹ נֶגֶד מוֹכִיחָיו, וְנֶגֶד מִי שֶׁמּוֹרֶה לוֹ דֶּרֶךְ יְשָׁרָה; אַךְ יִתְרַצֶּה לָהֶם, וִיקַבֵּל דִּבְרֵיהֶם בִּרְצוֹן נַפְשׁוֹ. כִּי עַל הָעִקְּשִׁים נֶאֱמַר (משלי כב ה): "צִנִּים פַּחִים בְּדֶרֶךְ עִקֵּשׁ, שׁוֹמֵר נַפְשׁוֹ יִרְחַק מֵהֶם"; וְנֶאֱמַר (שם יז כ): "עִקֶּשׁ לֵב לֹא יִמְצָא טוֹב". וּבְכַמָּה מְקוֹמוֹת נִשְׁתַּבְּחוּ הַחֲפֵצִים לִשְׁמֹעַ אֶל דִּבְרֵי תוֹרָה, דִּכְתִיב (תהלים א ב-ג): "כִּי אִם בְּתוֹרַת ה׳ חֶפְצוֹ, וּבְתוֹרָתוֹ יֶהְגֶּה יוֹמָם וָלָיְלָה. וְהָיָה כְּעֵץ שָׁתוּל עַל פַּלְגֵי מָיִם, אֲשֶׁר פִּרְיוֹ יִתֵּן בְּעִתּוֹ". וּכְתִיב (שם קיב א): "אַשְׁרֵי אִישׁ יָרֵא אֶת יְיָ, בְּמִצְוֹתָיו חָפֵץ מְאֹד" – אֵינוֹ אוֹמֵר אֶלָּא "חָפֵץ", רוֹצֶה לוֹמַר: שֶׁיָּשִׂים אָדָם חֶפְצוֹ עַל הַמִּצְוֹת.

אָמַר רַבִּי אַבָּהוּ: לֶעָתִיד הַכֹּל עֲתִידִים לִהְיוֹת תְּמֵהִין כְּנֶגֶד מִי שֶׁשָּׁמַע לֵאלֹהִים, וְאוֹמְרִים: מִי הוּא זֶה? שֶׁפְּלוֹנִי שֶׁלֹּא קָרָא וְלֹא שָׁנָה – וַהֲרֵי הוּא יוֹשֵׁב עִם הָאָבוֹת וּמֵשִׂיחַ עִמָּהֶם? וְהָאֱלֹהִים יֹאמַר לָהֶם: מָה אַתֶּם תְּמֵהִים? לֹא זָכוּ אֵלּוּ אֶלָּא מִפְּנֵי שֶׁשָּׁמְעוּ אֵלַי, שֶׁנֶּאֱמַר (משלי טו לא): "אֹזֶן שֹׁמַעַת תּוֹכַחַת חַיִּים, בְּקֶרֶב חֲכָמִים תָּלִין".

אַף עַל פִּי שֶׁהַמִּדָּה הַזֹּאת טוֹבָה מְאֹד, אַל יִשְׁתַּמֵּשׁ בָּהּ אֵצֶל הָרְשָׁעִים, וְאַל יִתְרַצֶּה לָהֶם. וְיָסִיר רְצוֹנוֹ מִכָּל הַדְּבָרִים הָרָעִים, וּמִכָּל מַה שֶּׁהִזְהִירָה הַתּוֹרָה עָלָיו; אַךְ יִתְרַצֶּה לְמִי שֶׁהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא רוֹצֶה בּוֹ, דִּכְתִיב (תהלים קמז יא): "רוֹצֶה ה׳ אֶת יְרֵאָיו". וְיָשִׂים רְצוֹנוֹ עַל הַמִּצְוֹת, אַף עַל פִּי שֶׁהֵם קָשׁוֹת עָלָיו מְאֹד – יָשִׂים רְצוֹנוֹ עֲלֵיהֶם עַד שֶׁיִּהְיוּ חֲבִיבוֹת עָלָיו. כִּי אַף עַל פִּי שֶׁהָיָה קָשֶׁה בְּעֵינֵי אַבְרָהָם אָבִינוּ עָלָיו הַשָּׁלוֹם לִשְׁחֹט אֶת בְּנוֹ יְחִידוֹ, בִּטֵּל רְצוֹנוֹ מִפְּנֵי רְצוֹן הַבּוֹרֵא יִתְעַלֶּה, וְהִשְׁכִּים וְעָשָׂה בִּזְרִיזוּת, וּבְנֶפֶשׁ חֲפֵצָה וּבְאַהֲבָה. אֲבָל מִי שֶׁיָּשִׂים רְצוֹנוֹ וְחֶפְצוֹ בְּמַעֲשִׂים הָרָעִים,

וּמִתְרַצֶּה בָּרְשָׁעִים וּבְמַעֲשֵׂיהֶם, וּמוֹאֵס בַּצַּדִּיקִים – אוֹתוֹ הָרָצוֹן מֵבִיא אוֹתוֹ לִשְׁאוֹל תַּחְתִּית. וַעֲלֵיהֶם נֶאֱמַר (ישעיהו ה כ): "הוֹי הָאֹמְרִים לָרַע טוֹב וְלַטּוֹב רָע"; וְאוֹמֵר (משלי יז טו): "מַצְדִּיק רָשָׁע וּמַרְשִׁיעַ צַדִּיק, תּוֹעֲבַת ה׳ גַּם שְׁנֵיהֶם".

כָּל מִי שֶׁרוֹצֶה לְהִכָּנֵס בְּעֹמֶק הַחֲסִידוּת וּבְעֹמֶק הַיִּחוּד, לְהַכִּיר הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ, אֵין זֶה יָכוֹל לִהְיוֹת אֶלָּא אִם כֵּן הוּא חָכָם, וְנָבוֹן, וְנֶפֶשׁ רָצוֹן בְּלֹא כַּעַס. כְּתִיב (משלי ח לב): "וְעַתָּה בָנִים שִׁמְעוּ לִי, וְאַשְׁרֵי דְּרָכַי יִשְׁמֹרוּ". אָמַר הַבּוֹרֵא יִתְבָּרַךְ לְיִשְׂרָאֵל: אֵינִי מְבַקֵּשׁ מִכֶּם אֶלָּא שֶׁתִּשְׁמְעוּ לִי. אִם שְׁמַעְתֶּם אֵלַי, אֲנִי אָקִים מַה שֶּׁנִּתְנַבְּאוּ הַנְּבִיאִים "אִם תֹּאבוּ וּשְׁמַעְתֶּם, טוּב הָאָרֶץ תֹּאכֵלוּ" (ישעיהו א יט), וּכְתִיב (משלי ח לד): "אַשְׁרֵי אָדָם שֹׁמֵעַ לִי". לָכֵן יָשִׂים דַּעְתּוֹ אֶל רְצוֹן הַבּוֹרֵא יִתְבָּרַךְ, וְלֹא יִבְעַט בְּרַבּוֹתָיו וּבְמִי שֶׁגָּדוֹל מִמֶּנּוּ. וְכֵן נֶאֱמַר בַּתּוֹרָה (דברים יז ט-יב): "וּבָאתָ אֶל הַכֹּהֲנִים הַלְוִיִּם, וְאֶל הַשֹּׁפֵט אֲשֶׁר יִהְיֶה בַּיָּמִים הָהֵם, וְדָרַשְׁתָּ וְהִגִּידוּ לְךָ אֵת דְּבַר הַמִּשְׁפָּט. וְעָשִׂיתָ עַל פִּי הַדָּבָר אֲשֶׁר יַגִּידוּ לְךָ..., לֹא תָסוּר מִן הַדָּבָר אֲשֶׁר יַגִּידוּ לְךָ יָמִין וּשְׂמֹאל. וְהָאִישׁ אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה בְזָדוֹן, לְבִלְתִּי שְׁמֹעַ אֶל הַכֹּהֵן הָעֹמֵד לְשָׁרֶת שָׁם אֶת ה׳ אֱלֹהֶיךָ אוֹ אֶל הַשֹּׁפֵט, וּמֵת הָאִישׁ הַהוּא וּבִעַרְתָּ הָרָע מִיִּשְׂרָאֵל". מִכָּל אֵלֶּה נֵדַע, אֲשֶׁר מִדַּת הָרָצוֹן גְּדוֹלָה, אֲשֶׁר כָּל הַתּוֹרָה כְּלוּלָה בָּהּ. אֲפִלּוּ אָמְרוּ לְךָ הַחֲכָמִים עַל הַשְּׂמֹאל שֶׁהוּא יָמִין, וְעַל הַיָּמִין שֶׁהוּא שְׂמֹאל – תִּתְרַצֶּה לָהֶם לִשְׁמֹעַ (ספרי דברים יז יא).

הִתְבּוֹנֵן שֶׁאָנוּ מִתְפַּלְּלִים בִּתְפִלָּתֵנוּ: "וּתְהִי לְרָצוֹן תָּמִיד עֲבוֹדַת יִשְׂרָאֵל עַמֶּךָ". הִנֵּה כָּל מַעֲשֵׂינוּ וַעֲבוֹדָתֵנוּ – כֻּלָּם תְּלוּיִים בִּרְצוֹן הַבּוֹרֵא יִתְבָּרַךְ. וּבְעֵת שֶׁאֵין אָדָם מֵשִׂים רְצוֹנוֹ וְחֶפְצוֹ עַל מִצְווֹת הַשֵּׁם יִתְעַלֶּה, אַךְ מַמְרֶה כְּנֶגְדּוֹ, וּבוֹחֵר בַּמַּעֲשִׂים הָרָעִים אֲשֶׁר הִזְהִיר הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ עָלָיו שֶׁלֹּא לַעֲשׂוֹת – אֵיךְ יִרְצֶה הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ בָּאִישׁ הַהוּא? אֵיךְ יִרְצֶה וְיַחְפֹּץ בְּאִישׁ אֲשֶׁר אֵינוֹ רוֹצֶה וְחָפֵץ בּוֹ? וּלְעוֹלָם לֹא יְהֵא אָדָם סַרְבָן נֶגֶד הַבּוֹרֵא יִתְבָּרַךְ וְרַבּוֹתָיו, כִּי בְּכָךְ נִשְׁתַּבֵּחַ חָכָם אֶחָד: מִיָּמַי לֹא עָבַרְתִּי עַל דִּבְרֵי חֲבֵרַי! יוֹדֵעַ אֲנִי בְּעַצְמִי שֶׁאֵינִי כֹּהֵן, אִם אָמְרוּ לִי חֲבֵרַי "עֲלֵה לַדּוּכָן!" – הָיִיתִי עוֹלֶה (שבת קיח ב). וְאֵין צָרִיךְ לְהַאֲרִיךְ בַּמִּדָּה הַזֹּאת, כִּי הִיא כְּלוּלָה בְּמִדַּת הָאַהֲבָה וְהַשִּׂמְחָה.

אֵין בָּעוֹלָם טוֹב כִּשְׁמִיעָה. וְכֵן אָמְרוּ (שמות רבה כז ט): נָפַל אָדָם מִן הַגַּג וְנִשְׁתַּבְּרוּ אֵבָרָיו – צָרִיךְ רְטִיָּה וְתַחְבֹּשֶׁת עַל כָּל אֵבֶר וְאֵבֶר מֵאֵבָרָיו, וְעֶצֶם מֵעֲצָמָיו. וְהַחוֹטֵא אֲשֶׁר יֶחֱטָא בְּכָל אֵיבָרָיו, שֶׁנֶּאֱמַר (ישעיהו א ו): "מִכַּף רֶגֶל וְעַד רֹאשׁ אֵין בּוֹ מְתֹם" – וְהִנֵּה הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ מְרַפֵּא כָּל אֵיבָרָיו בִּרְטִיָּה אַחַת, וְהִיא שְׁמִיעַת הָאֹזֶן, שֶׁנֶּאֱמַר (שם נה ג): "הַטּוּ אָזְנְכֶם וּלְכוּ אֵלַי, שִׁמְעוּ וּתְחִי נַפְשְׁכֶם".

שַׁעַר הָאַרְבָּעָה עָשָׂר

שַׁעַר הַקִּנְאָה

הַקִּנְאָה הִיא עָנָף מִן הַכַּעַס. וְאֵין אָדָם נִמְלָט מִמֶּנָּה, כִּי אֲנַחְנוּ רוֹאִים אֲשֶׁר כָּל בְּנֵי אָדָם נִמְשָׁכִים אִישׁ אַחַר רֵעֵהוּ, כִּי כַּאֲשֶׁר הוּא רוֹאֶה שֶׁחֲבֵרוֹ קוֹנֶה קִנְיָן מֵעִנְיְנֵי הָעוֹלָם – הֵן מִמִּינֵי מַאֲכָלִים, הֵן מִמִּינֵי בְּגָדִים, אִם בּוֹנֶה בַּיִת אוֹ מְאַסֵּף מָמוֹן – אָז הוּא טוֹרֵחַ לְהַשִּׂיג כָּמוֹהוּ, כִּי הוּא חוֹשֵׁב: חֲבֵרִי יֵשׁ לוֹ זֶה, גַּם לִי יִהְיֶה כֵּן. וְדָבָר זֶה רָמַז שְׁלֹמֹה הַמֶּלֶךְ (קהלת ד ד): ״וְרָאִיתִי אֶל כָּל עָמָל, וְאֵת כָּל כִּשְׁרוֹן הַמַּעֲשֶׂה, כִּי הִיא קִנְאַת אִישׁ מֵרֵעֵהוּ״.

מִי שֶׁהַמִּדָּה הַזֹּאת מִתְגַּבֶּרֶת עָלָיו, הוּא מְגֻנֶּה מְאֹד. כִּי הַקִּנְאָה מְבִיאָה לִידֵי חִמּוּד, כִּי כְּשֶׁאָדָם אֵינוֹ נוֹתֵן עַל לִבּוֹ וּמְקַנֵּא מַה שֶּׁיֵּשׁ בִּידֵי אֲחֵרִים – אָז אֵינוֹ חוֹמֵד. אֲבָל בְּעֵת אֲשֶׁר יִמְשֹׁךְ לִבּוֹ, וּמְקַנֵּא בְּמַה שֶּׁיֵּשׁ בְּיַד אֲחֵרִים – אָז הוּא חוֹמֵד. וְהַתּוֹרָה אָמְרָה (שמות כ יד): ״לֹא תַחְמֹד״. וּכְשֶׁהוּא חוֹמֵד – אָז הוּא גּוֹזֵל, כְּדִכְתִיב: ״וְחָמְדוּ שָׂדוֹת וְגָזָלוּ כְּרָמִים״.

וְאָדָם אֲשֶׁר הַחֶמְדָּה מִתְגַּבֶּרֶת בּוֹ, הוּא קָרוֹב לַעֲבֹר עַל עֲשֶׂרֶת הַדִּבְּרוֹת. כִּי מַעֲשֶׂה בְּאִישׁ אֶחָד, וְהָיָה לוֹ שָׁכֵן רָשָׁע, וְהָיָה כֹּתֶל מַפְסִיק בֵּינֵיהֶם. וְהָיָה הָרָשָׁע חוֹמֵד אֶת אִשְׁתּוֹ וּקְצָת מֵחֲפָצָיו. יוֹם אֶחָד עֶרֶב שַׁבָּת שָׁמַע שֶׁהָיָה הָאִישׁ אוֹמֵר לְאִשְׁתּוֹ: ״רוֹצֶה אֲנִי לָצֵאת לִסְחוֹרָה״, וְכֵן עָשָׂה. מֶה עָשָׂה אוֹתוֹ רָשָׁע? הָלַךְ בְּלֵיל שַׁבָּת וְשִׁבֵּר הַכֹּתֶל שֶׁהָיָה מַפְסִיק בֵּינֵיהֶם – הֲרֵי עָבַר עַל ״זָכוֹר אֶת יוֹם הַשַּׁבָּת לְקַדְּשׁוֹ״. הָלַךְ וְאָנַס אֶת הָאִשָּׁה שֶׁהָיָה חוֹמֵד, וְשָׁכַב עִמָּהּ – הֲרֵי עָבַר עַל ״לֹא תִנְאָף״. וְאַחַר כָּךְ כְּשֶׁהִתְחִיל לִגְזֹל אֶת הַמָּמוֹן צָעֲקָה הָאִשָּׁה, וְעָמַד עָלֶיהָ לְהָרְגָהּ – הֲרֵי עָבַר עַל ״לֹא תִרְצָח״. וּכְשֶׁגָּנַב וְגָזַל מַה שֶּׁחָמַד – הֲרֵי עָבַר עַל ״לֹא תִגְנֹב״ וְ״לֹא תַחְמֹד״. לְמָחָר עָמְדוּ אָבִיו וְאִמּוֹ וְהוֹכִיחוּ אוֹתוֹ, עָמַד עֲלֵיהֶם וְהִכָּם – הֲרֵי עָבַר עַל ״כַּבֵּד אֶת אָבִיךְ וְאֶת אִמֶּךְ״. וְאַחַר כָּךְ הוּבָא לִפְנֵי בֵּית הַדִּין, וְהֵעִיד הוּא עִם חֲבֵרוֹ בְּלִיַּעַל שֶׁאֵלּוּ הַחֲפָצִים שֶׁלָּקַח הֵם מַשְׁכּוֹן שֶׁלּוֹ, וְהָיוּ מְמֻשְׁכָּנִים לוֹ מִיַּד בַּעַל הָאִשָּׁה, וְחָזַר וְהֶאֱמִינָם לוֹ, וְלֹא יָכוֹל לְהוֹצִיאָם מִיָּדוֹ, עַד עַכְשָׁיו שֶׁשָּׁבְרוּ הַלִּסְטִים אֶת הַכֹּתֶל שֶׁבֵּינֵיהֶם וְהָרְגוּ הָאִשָּׁה, וּכְשֶׁשָּׁמַע הָאִישׁ הַהֲרִיגָה, נִכְנַס גַּם הוּא וְלָקַח עֲבוֹטוֹ – הֲרֵי עָבַר עַל ״לֹא תַעֲנֶה״. וּבְכָל מָקוֹם שֶׁהָיָה בָּא, הָיָה נִשְׁבַּע שֶׁלֹּא פָּשַׁע כְּלָל – הֲרֵי עָבַר עַל ״לֹא תִשָּׂא״. לַסּוֹף נִגְלְתָה רָעָתוֹ וְנִתְפַּרְסְמָה פְּשִׁיעָתוֹ, וּמֵחֲמַת הַבּוּשָׁה יָצָא לְתַרְבּוּת רָעָה וְכָפַר בֵּאלֹהִים חַיִּים – הֲרֵי עָבַר עַל ״אָנֹכִי ה׳ אֱלֹהֶיךְ״. וּלְבַסּוֹף הָיָה אָדוּק בַּעֲבוֹדָה זָרָה וּמִשְׁתַּחֲוֶה

לוֹ – הֲרֵי עָבַר עַל ״לֹא יִהְיֶה לְךָ אֱלֹהִים אֲחֵרִים״ וְ״לֹא תִשְׁתַּחֲוֶה לָהֶם וְלֹא תָעָבְדֵם״. וְכָל זֶה גָּרַם לוֹ הַחִמּוּד. נִמְצָא שֶׁהַחוֹמֵד קָרוֹב לַעֲבֹר עַל כָּל הַתּוֹרָה כֻּלָּהּ.

אַךְ יֵשׁ דֶּרֶךְ אַחֶרֶת לְהַשְׂכִּיל וּלְהָבִין אֵיךְ הַקִּנְאָה וְהַחֲמִידָה מְקַלְקְלוֹת מְאֹד. וְהוּא עַל דֶּרֶךְ שֶׁאָמַר שְׁלֹמֹה עָלָיו הַשָּׁלוֹם (משלי כג יז): ״בְּנִי אַל יְקַנֵּא לִבְּךָ בַּחַטָּאִים, כִּי אִם בְּיִרְאַת ה׳ כָּל הַיּוֹם״. כְּשֶׁאָדָם מְקַנֵּא בַּחוֹטְאִים וְרוֹאֶה עָשְׁרָם וְהַצְלָחָתָם, וְרוֹאֶה צַדִּיקִים מִתְדַּלְדְּלִים וּמִתְיַסְּרִים בְּיִסּוּרִים, וּמִתּוֹךְ כָּךְ תִּגְעַל נַפְשׁוֹ בְּיִרְאַת הָאֱלֹהִים וּמִשְׁפָּטָיו וְחֻקָּיו, וְיִמְאַס לוֹמְדֵי תּוֹרָה וּמְקַיְּמֶיהָ, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר (מלאכי ג יג-טו): ״חָזְקוּ עָלַי דִּבְרֵיכֶם אָמַר יְיָ, וַאֲמַרְתֶּם מַה נִּדְבַּרְנוּ עָלֶיךָ? אֲמַרְתֶּם שָׁוְא עֲבֹד אֱלֹהִים, וּמַה בֶּצַע כִּי שָׁמַרְנוּ מִשְׁמַרְתּוֹ, וְכִי הָלַכְנוּ קְדֹרַנִּית מִפְּנֵי יְיָ צְבָאוֹת? וְעַתָּה אֲנַחְנוּ מְאַשְּׁרִים זֵדִים, גַּם נִבְנוּ עֹשֵׂי רִשְׁעָה, גַּם בָּחֲנוּ אֱלֹהִים וַיִּמָּלֵטוּ״. וְזֶה הַדֶּרֶךְ מֵבִיא הוֹלֵלוּת בְּדַעַת בְּנֵי אָדָם, וְיָשִׁיב לִבָּם אֲחוֹרַנִּית בִּרְאוֹתָם רָשָׁע וְטוֹב לוֹ וְצַדִּיק וְרַע לוֹ; וּמִתּוֹךְ כָּךְ הוֹלְכִים בִּשְׁרִירוּת לִבָּם וְאוֹמְרִים: פְּלוֹנִי וּפְלוֹנִי עוֹשִׂים כָּךְ וְכָךְ וְהֵם עֲשִׁירִים, וְכֵן נַעֲשֶׂה גַּם אֲנַחְנוּ, וּמַה שֶּׁיִּקְרֶה לָהֶם יִקְרֶה גַּם לָנוּ! וְכָל זֶה מֵחֲמַת קִנְאָה, שֶׁמְּקַנֵּא בָּרְשָׁעִים וְחוֹמֵד עָשְׁרָם וְשַׁלְוָתָם, וּלְפִיכָךְ פּוֹרְקִים מֵעֲלֵיהֶם עֹל הַמִּצְוֹת. אֲבָל הַצַּדִּיקִים אֵינָם מְקַנְּאִים בָּרְשָׁעִים, וְאֵינָן חוֹמְדִים מָמוֹנָם וְלֹא שַׁלְוָתָם, כִּי יַחְשְׁבוּ שֶׁעָשְׁרָם שָׁמוּר לָהֶם לְרָעָתָם, וְשַׁלְוָתָם – לְהַאֲבִידָם מֵרֹב טוּב הַצָּפוּן לַצַּדִּיקִים. וְיַחְשְׁבוּ שֶׁעֳנִי הַצַּדִּיקִים וְדָחֳקָם – כְּדֵי לְצָרְפָם וּלְלַבְּנָם, וּלְהַגְדִּיל מַעֲלוֹתָם לָעוֹלָם הַבָּא. וְאֵין סָפֵק: מִי שֶׁחוֹשֵׁב כָּךְ לֹא יַחְמֹד וְלֹא יְקַנֵּא. אֶלָּא יִשְׂמַח בִּרְאוֹתוֹ שַׁלְוַת הָרְשָׁעִים, וְיֹאמַר: אִם לְמַכְעִיסָיו כָּךְ, לְעוֹשֵׂי רְצוֹנוֹ לֹא כָּל שֶׁכֵּן שֶׁיִּתֵּן וְיַחֲזֹר וְיִתֵּן!

הַקִּנְאָה בָּאָה מִגְּרִיעוּת הַנֶּפֶשׁ. אִם הוּא מְקַנֵּא בְּיָפְיוֹ שֶׁל אָדָם, אוֹ בִּגְבוּרָתוֹ אוֹ בְּעָשְׁרוֹ – הֲרֵי אֵינוֹ חָפֵץ בְּמַה שֶּׁגָּזַר עָלָיו הַבּוֹרֵא יִתְבָּרַךְ. וְזֶה דּוֹמֶה לְעֶבֶד שֶׁיֵּשׁ לוֹ תְּלוּנוֹת עַל מַעֲשֵׂה אֲדוֹנָיו, וְאֵינוֹ מִתְרַצֶּה בְּעִנְיַן אֲדוֹנָיו – אֵין זֶה עֶבֶד נֶאֱמָן. וְכָל שֶׁכֵּן שֶׁאֵין לְהִתְרָעֵם עַל הַבּוֹרֵא יִתְבָּרַךְ, אֲשֶׁר כָּל מַעֲשָׂיו יְשָׁרִים וּנְכוֹחִים, שֶׁאֵין לְהַרְהֵר אַחֲרָיו.

מִן הַקִּנְאָה תָּבוֹא מַחֲלֹקֶת. כְּמוֹ שֶׁתִּרְאֶה בְּקֹרַח, שֶׁקִּנֵּא בִּכְבוֹד אֱלִיצָפָן בֶּן עֻזִּיאֵל, וּמִתּוֹךְ כָּךְ נֶאֱבַד הוּא וְסִיעָתוֹ, אֲפִלּוּ יוֹנְקֵי שָׁדַיִם (במדבר רבה יח). הַקִּנְאָה לִבְנֵי אָדָם כָּחֳלִי הַגּוּף, וְהִיא מְבִיאָה שַׁחֶפֶת. אָמַר הֶחָכָם לִבְנוֹ: הִשָּׁמֵר לְךָ מִן הַקִּנְאָה, כִּי הִיא נִכֶּרֶת בְּךָ: שֶׁפָּנֶיךָ מִשְׁתַּנִּים מֵרֹעַ לִבְּךָ. וְאוֹתוֹ הָאִישׁ שֶׁאַתָּה מְקַנֵּא – הוּא שָׂמֵחַ בְּצָרַת לִבְּךָ. וְלָמָּה אַתָּה תְּשַׂמֵּחַ אֶת שׂוֹנַאֲךָ, וְיִנָּקֵם בְּךָ?

הַמְקַנֵּא חוֹמֵס נַפְשׁוֹ, כִּי הוּא מִתְאַבֵּל תָּמִיד וְשִׂכְלוֹ מִתְחַסֵּר. וּמֵרֹב קִנְאָה הַטְּמוּנָה

בְּקִרְבּוֹ – אֵין לִבּוֹ פָּנוּי לִלְמֹד וּלְהִתְפַּלֵּל בְּכַוָּנָה, וְלַעֲשׂוֹת מַעֲשִׂים טוֹבִים. כָּל אָדָם מוֹצֵא טַעַם עָרֵב בְּמַאֲכָלוֹ חוּץ מִן הַמְקַנֵּא, שֶׁאֵינוֹ טוֹעֵם טַעַם טוֹב בְּמַאֲכָלוֹ עַד שֶׁתָּסוּר הַטּוֹבָה מֵחֲבֵרוֹ. לְכָל שִׂנְאָה יֵשׁ תִּקְוָה: שֶׁאִם יִשְׂנָא חֲבֵרוֹ עֲבוּר שֶׁגָּזַל מִמֶּנּוּ – תָּסוּר הַשִּׂנְאָה כְּשֶׁיָּשִׁיב לוֹ הַגְּזֵלָה. כֵּן כָּל שִׂנְאָה הַתְּלוּיָה בְּדָבָר, אַחַר שֶׁיְּתַקֵּן הַדָּבָר הַהוּא – תִּבָּטֵל הַשִּׂנְאָה, חוּץ מִמִּי שֶׁשּׂוֹנֵא חֲבֵרוֹ מֵחֲמַת הַקִּנְאָה.

אָמַר הֶחָכָם לִבְנוֹ: אַל תְּקַנֵּא בְּאָחִיךָ עַל אֲשֶׁר יֵשׁ לוֹ, כִּי הוּא יִנְעַם בְּחַיָּיו, וְאַתָּה תִּשְׂבַּע דְּאָגָה וְצַעַר. וְאָמַר הֶחָכָם: לֹא נִבְרָא הַמְקַנֵּא וְהַחוֹמֵד אֶלָּא לִכְעֹס. הַחֲכָמִים הָרִאשׁוֹנִים הָיוּ מִתְפַּלְּלִים "שֶׁלֹּא תְּהֵא קִנְאָתֵנוּ עַל אֲחֵרִים, וְלֹא קִנְאַת אֲחֵרִים עָלֵינוּ". לָמָּה הָיוּ מִתְפַּלְּלִים עַל אֲחֵרִים בְּזֹאת הַמִּדָּה יוֹתֵר מִמִּדּוֹת אֲחֵרוֹת? אֶלָּא כָּךְ הָעִנְיָן: כִּי הַרְבֵּה בְּנֵי אָדָם גּוֹרְמִים שֶׁיִּתְקַנְּאוּ בָּהֶם וְיַחְמְדוּ שְׂדוֹתָם; לְכָךְ הָיוּ מִתְפַּלְּלִים עַל אֲחֵרִים, כִּי אוּלַי הֵם גּוֹרְמִים הַקִּנְאָה לַאֲחֵרִים, וְהַתּוֹרָה אָמְרָה (ויקרא יט יד): "וְלִפְנֵי עִוֵּר לֹא תִתֵּן מִכְשֹׁל". לָכֵן מִדָּה טוֹבָה בָּאָדָם שֶׁלֹּא יִלְבַּשׁ בְּגָדִים נָאִים וּמְשֻׁבָּחִים יוֹתֵר מִדַּי, לֹא הוּא וְלֹא אִשְׁתּוֹ וְלֹא בָּנָיו, וְכֵן לְעִנְיַן הַמַּאֲכָל וּשְׁאָר עִנְיָנִים, כְּדֵי שֶׁלֹּא יְקַנְּאוּ בּוֹ אֲחֵרִים. אַךְ מִי שֶׁהִשְׁפִּיעַ עָלָיו הַבּוֹרֵא יִתְבָּרַךְ עֹשֶׁר וּנְכָסִים – יֵהָנֶה מֵהֶם לַאֲחֵרִים, לָעֲשִׁירִים וְלָעֲנִיִּים, וְיִתְנַהֵג עִמָּהֶם בְּנַחַת, וְיַעֲשֶׂה עִמָּהֶם חֶסֶד. וּכְבָר הֶאֱרַכְנוּ בַּדָּבָר, כַּמָּה טוֹבָה בָּזֶה שֶׁיְּהֵא נֶאֱהָב לַבְּרִיּוֹת. וּכְשֶׁהוּא נֶאֱהָב לְכָל אָדָם, אָז לֹא יְקַנְּאוּהוּ וְלֹא יַחְמְדוּ מִשֶּׁלּוֹ. אַךְ רָאוּי לְאָדָם שֶׁיַּעֲלֶה אֶל הַמַּעֲלוֹת הַטּוֹבוֹת, וִיקַנְּאוּהוּ וְיַחְמְדוּ לַעֲשׂוֹת כָּמוֹהוּ.

וּמִי שֶׁנִּזְהָר שֶׁלֹּא יְקַנֵּא – אֵין גּוּפוֹ כָּלֶה, וְאֵין הַתּוֹלָעִים שׁוֹלְטִים בּוֹ, דִּכְתִיב (משלי יד ל): "וּרְקַב עֲצָמוֹת קִנְאָה". פֵּרוּשׁ: מִי שֶׁיֵּשׁ לוֹ קִנְאָה – עַצְמוֹתָיו נִרְקָבִים (שבת קנב ב). לָכֵן יִתְרַחֵק מִן הַקִּנְאָה וּמִן הַחֶמְדָּה, וְלֹא יַחְמֹד שׁוּם דָּבָר מִמַּה שֶּׁבְּיַד אֲחֵרִים. וְלֹא יֹאמַר: אֶחְמֹד בְּעִנְיְנֵי חֲבֵרִי, וְאֶתֵּן לוֹ מָעוֹת עֲבוּר אוֹתוֹ עִנְיָן; שֶׁאִם אֵין דַּעְתּוֹ לִמְכֹּר עִנְיָנָיו – אָז אָסוּר לָזֶה לְהַפְצִירוֹ, כִּי זֶה יִתְבַּיֵּשׁ לְהָשִׁיב פָּנָיו רֵיקָם, אִם כֵּן הוּא כְּמוֹ אֹנֶס. וְכָל שֶׁכֵּן אִם זֶה הַחוֹמֵד אִישׁ נִכְבָּד, שֶׁאִם יִשְׁאַל שְׁאֵלָה אוֹר פָּנָיו לֹא יַפִּילוּ – שֶׁאָסוּר לִשְׁאֹל מֵחֲבֵרוֹ מַתָּנָה אִם אֵינוֹ יוֹדֵעַ שֶׁיִּתֵּן לוֹ בְּנֶפֶשׁ חֲפֵצָה.

מָשְׁלוּ מָשָׁל: חוֹמֵד וְקַנַּאי פָּגַע בָּהֶם מֶלֶךְ אֶחָד. אָמַר לָהֶם הַמֶּלֶךְ: אֶחָד מֵהֶם יִשְׁאַל דָּבָר מִמֶּנִּי וְיִנָּתֵן לוֹ, וּלְחֲבֵרוֹ בְּכִפְלַיִם. הַקַּנַּאי לֹא רָצָה לִשְׁאֹל תְּחִלָּה, שֶׁהָיָה מִתְקַנֵּא אִם יִנָּתֵן לַחֲבֵרוֹ בְּכִפְלַיִם. וְהַחוֹמֵד הָיָה מִתְאַוֶּה שְׁנֵיהֶם. דָּחַק הַחוֹמֵד אֶת הַקַּנַּאי לִשְׁאֹל: שָׁאַל לְנַקֵּר לוֹ עַיִן אַחַת, וְלַחֲבֵרוֹ שְׁתַּיִם.

כַּמָּה רָעוֹת תְּלוּיוֹת בְּקִנְאָה! נָחָשׁ הַקַּדְמוֹנִי נִתְקַנֵּא בָּאָדָם הָרִאשׁוֹן, וְגָרַם מִיתָה לָעוֹלָם, וְעָלָיו נִגְזַר (בראשית ג יד): "עַל גְּחֹנְךָ תֵלֵךְ, וְעָפָר תֹּאכַל". וְכֵן רְאֵה מָה אֵרַע לְקַיִן, וּלְקֹרַח, וּלְבִלְעָם, וּלְדוֹאֵג, וְלַאֲחִיתֹפֶל, וּלְגֵחֲזִי, וְלַאֲדוֹנִיָּה, וּלְאַבְשָׁלוֹם, וּלְעֻזִּיָּהוּ, שֶׁנָּתְנוּ עֵינֵיהֶם בְּמַה שֶּׁאֵינוֹ שֶׁלָּהֶם: לֹא דַי מַה שֶּׁבִּקְּשׁוּ לֹא נִתַּן לָהֶם, אֶלָּא אַף מַה שֶּׁבְּיָדָם נִטַּל מֵהֶם. מִכָּל אֵלֶּה יִלְמַד הָאָדָם שֶׁיִּפְרֹשׁ מִן הַקִּנְאָה וּמִן הַחֶמְדָּה; כִּי אֲפִלּוּ מַה שֶּׁבְּיָדוֹ אֵינוֹ שֶׁלּוֹ, כִּי מָחָר בָּא וְאֵינֶנּוּ, וּמַה יּוֹעִיל לוֹ שֶׁאֵינוֹ שֶׁלּוֹ?

שָׂכָר גָּדוֹל יֵשׁ לְאָדָם הַנִּזְהָר מִן הַקִּנְאָה וּמִן הַחֶמְדָּה. כִּי בְּרֹב הָעֲבֵרוֹת אִם אָדָם עוֹבֵר עֲלֵיהֶם וּמִתְבַּיֵּשׁ, וּמוֹנֵעַ עַצְמוֹ בִּשְׁבִיל הַבּוּשָׁה, מוֹנֵעַ עַצְמוֹ מִן הַגְּזֵלָה וְהַגְּנֵבָה כִּי יָרֵא שֶׁמָּא יִתְוַדַּע וְיִתְגַּלֶּה וִיפַרְסְמוּהוּ, וְיִתְבַּיֵּשׁ וְיַפְסִיד הַרְבֵּה. אֲבָל הַקִּנְאָה וְהַחֶמְדָּה הֵם בַּלֵּב: אֵין אָדָם מַכִּיר בּוֹ אִם יַחְמֹד אוֹ יְקַנֵּא – הֲרֵי דָּבָר הַמָּסוּר לַלֵּב, וְעַל זֶה נֶאֱמַר (ויקרא כה יז): "וְיָרֵאתָ מֵאֱלֹהֶיךָ".

אַף עַל פִּי שֶׁהַקִּנְאָה הִיא מִדָּה רָעָה מְאֹד, יֵשׁ מָקוֹם שֶׁהִיא טוֹבָה מְאֹד, וְהִיא מִדַּת עֶלְיוֹנִים: שֶׁיָּשִׂים קִנְאָתוֹ עַל יִרְאַת שָׁמַיִם, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר (משלי כג יז): "אַל יְקַנֵּא לִבְּךָ בַּחַטָּאִים, כִּי אִם בְּיִרְאַת ה׳ כָּל הַיּוֹם". וְעַל דֶּרֶךְ זֶה אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בבא בתרא כא א): קִנְאַת סוֹפְרִים תַּרְבֶּה חָכְמָה. כִּי אִם יִרְאֶה אָדָם שֶׁלּוֹמֵד, יִתְפֹּשׂ קִנְאָה בְּלִבּוֹ וְיֹאמַר: זֶה לוֹמֵד כָּל הַיּוֹם, גַּם אֲנִי אֶעֱשֶׂה כֵּן! וְכֵן לְעִנְיַן כָּל הַמִּצְוֹת – יְקַנֵּא כָּל אֶחָד בַּחֲבֵרוֹ לִתְפֹּשׂ מַעֲשֵׂה חֲבֵרָיו הַטּוֹבִים. אִם יִרְאֶה רָשָׁע וְיֵשׁ בּוֹ מִדָּה אַחַת טוֹבָה – יְקַנְּאֵהוּ עַל אוֹתָהּ מִדָּה, וְיַעֲשֶׂנָּה גַּם הוּא. אֲבָל הַמְקַנֵּא בַּחֲבֵרוֹ שֶׁהוּא עוֹסֵק בַּתּוֹרָה וּבְמַעֲשִׂים טוֹבִים, וְאֵינָם מְקַנֵּא בּוֹ שֶׁיַּחְשֹׁב "זֶה עוֹשֶׂה כָּךְ, גַּם אֲנִי אֶעֱשֶׂה כֵּן"; אֶלָּא יַחֲשֹׁב בְּלִבּוֹ וִיקַנֵּא בּוֹ מִפְּנֵי שֶׁיֵּשׁ בּוֹ מַעֲלוֹת טוֹבוֹת יוֹתֵר מִמֶּנִּי, מֵחֲמַת כֵּן הוּא נִכְבָּד בְּעֵינֵי הָעוֹלָם יוֹתֵר מִמֶּנִּי, וּמְחַשֵּׁב תַּחְבּוּלוֹת כְּדֵי לְבַטְּלוֹ וּלְבַלְבְּלוֹ מִתּוֹרָתוֹ וּמִמַּעֲשָׂיו הַטּוֹבִים – הֲרֵי זֹאת הַקִּנְאָה הִיא רָעָה גְּדוֹלָה, וְהוּא חוֹטֵא וּמַחְטִיא, שֶׁתָּפוּ שֶׁל יָרָבְעָם בֶּן נְבָט.

לְעוֹלָם יְכַבֵּד אָדָם יִרְאֵי שָׁמַיִם וְעוֹסְקִים בַּמִּצְוֹת, וְיִתֵּן לָהֶם יָד, וִיסַיֵּעַ לָהֶם בְּגוּפוֹ וּבְמָמוֹנוֹ. וְאָז יְקַנְּאוּ בּוֹ אֲחֵרִים וְיַחְשְׁבוּ: אִם גַּם אֲנַחְנוּ עוֹשִׂים כָּךְ – וִיכַבְּדוּ וְיַעַזְרוּ גַּם לָנוּ. "וּמִתּוֹךְ שֶׁלֹּא לִשְׁמָהּ בָּא לִשְׁמָהּ".

אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: קַנֵּא לִי! שֶׁאִלּוּלֵי הַקִּנְאָה – אֵין הָעוֹלָם מִתְקַיֵּם. לְפִי שֶׁאֵין אָדָם נוֹטֵעַ כֶּרֶם, וְאֵין אָדָם נוֹשֵׂא אִשָּׁה, וְאֵין אָדָם בּוֹנֶה בַּיִת: כִּי כָּל אֵלּוּ הָעִנְיָנִים בָּאִים מֵחֲמַת שֶׁאָדָם מְקַנֵּא בַּחֲבֵרוֹ. אִם יִבְנֶה בַּיִת – גַּם אָחֵר יָשִׂים דַּעְתּוֹ לַעֲשׂוֹת כֵּן.

וְכֵן לְעִנְיַן אִשָּׁה, כָּל אֶחָד מְקַנֵּא בַּחֲבֵרוֹ. וְכֵיוָן שֶׁקִּיּוּם הָעוֹלָם תָּלוּי בַּקִּנְאָה, יָשִׂים כָּל הַקִּנְאוֹת לְשֵׁם שָׁמַיִם: אִם יִבְנֶה בַּיִת - יִבְנֶה בּוֹ חֶדֶר לִלְמֹד בּוֹ תּוֹרָה, וְשֶׁיְּהֵא בֵּיתוֹ בַּיִת וַעַד לַחֲכָמִים, וּלְהַכְנִיס בּוֹ אוֹרְחִים (אבות א ד-ה), וְלַעֲשׂוֹת בּוֹ חֶסֶד לִבְנֵי אָדָם. וְכֵן אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שוחר טוב שם): אִלּוּלֵי שֶׁקִּנֵּא אַבְרָהָם אָבִינוּ, לֹא הָיָה קוֹנֶה שָׁמַיִם וָאָרֶץ. וְאֵימָתַי קִנֵּא? כְּשֶׁאָמַר לְמַלְכִּי צֶדֶק: כֵּיצַד יְצָאתֶם מִן הַתֵּבָה? אָמַר לוֹ: בִּצְדָקָה שֶׁהָיִינוּ עוֹשִׂים שָׁם. אָמַר לוֹ: וְכִי מַה צְּדָקָה הָיָה לָכֶם לַעֲשׂוֹת בַּתֵּבָה, וְכִי עֲנִיִּים הָיוּ שָׁם? וַהֲלֹא לֹא הָיוּ שָׁם אֶלָּא נֹחַ וּבָנָיו, וְעִם מִי הֱיִיתֶם עוֹשִׂים צְדָקָה? אָמַר לוֹ: עִם בְּהֵמוֹת חַיּוֹת וְעוֹפוֹת. לֹא הָיִינוּ יְשֵׁנִים, אֶלָּא הָיִינוּ נוֹתְנִים לִפְנֵי זֶה וְלִפְנֵי זֶה לֶאֱכֹל וְלִשְׁתּוֹת. וְאוֹתָהּ שָׁעָה אָמַר אַבְרָהָם: וּמָה אֵלּוּ, אִלּוּלֵי צְדָקָה שֶׁעָשׂוּ עִם בְּהֵמָה חַיָּה וָעוֹף - לֹא הָיוּ יוֹצְאִים מִן הַתֵּבָה. וְכֵיוָן שֶׁעָשׂוּ צְדָקָה - יָצְאוּ. אַף אֲנִי אֶעֱשֶׂה צְדָקָה עִם בְּנֵי אָדָם, שֶׁהֵם בְּצַלְמוֹ שֶׁל אֱלֹהֵינוּ, עַל אַחַת כַּמָּה וְכַמָּה! אוֹתָהּ שָׁעָה ״וַיִּטַּע אֶשֶׁל״ (בראשית כא לג), רָאשֵׁי תֵּבוֹת: אֲכִילָה, שְׁתִיָּה, לְוָיָה. וְעַל דֶּרֶךְ זֶה יַרְבֶּה אָדָם קִנְאָה וָיֹשֶׁר.

וְכֵן יְקַנֵּא בַּחֲטָאִים וּבִרְשָׁעִים, לְהִלָּחֵם כְּנֶגְדָּם וּלְהוֹכִיחָם, כַּאֲשֶׁר אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (סנהדרין פא ב): הַבּוֹעֵל אֲרָמִית - קַנָּאִים פּוֹגְעִים בּוֹ. מֹשֶׁה קִנֵּא אֶת הַמִּצְרִי, שֶׁנֶּאֱמַר (שמות ב יב): ״וַיַּךְ אֶת הַמִּצְרִי״ (שמות ב, יב). וְכֵן מָצִינוּ בְּאֵלִיָּהוּ, דִּכְתִיב (מלכים א יט י): ״קַנֹּא קִנֵּאתִי לַיְיָ אֱלֹהֵי צְבָאוֹת, כִּי עָזְבוּ בְרִיתְךָ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל״. וְכֵן נֶאֱמַר (במדבר כה יא): ״בְּקַנְאוֹ אֶת קִנְאָתִי בְּתוֹכָם״. וְהַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ נָתַן לוֹ גְּמוּלוֹ עַל כָּךְ, כְּמוֹ שֶׁאָמַר (שם פסוק יב): ״הִנְנִי נֹתֵן לוֹ אֶת בְּרִיתִי שָׁלוֹם״. וְנֶאֱמַר (דברים א יז): ״לֹא תָגוּרוּ מִפְּנֵי אִישׁ״. מִי שֶׁהוּא יְרֵא הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ, יִמְסֹר נַפְשׁוֹ עַל קְדֻשַּׁת הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ, שֶׁנֶּאֱמַר (שמות לב כו): ״מִי לַה׳ אֵלָי! וַיֵּאָסְפוּ אֵלָיו כָּל בְּנֵי לֵוִי״. וְנֶאֱמַר (במדבר כה ז): ״וַיַּרְא פִּינְחָס בֶּן אֶלְעָזָר בֶּן אַהֲרֹן הַכֹּהֵן, וַיָּקָם מִתּוֹךְ הָעֵדָה, וַיִּקַּח רֹמַח בְּיָדוֹ״. וְחוֹבָה עַל כָּל יְרֵא שָׁמַיִם אֲשֶׁר הוּא טְהוֹר לֵב, לְהָעִיר קִנְאָה כִּי יִרְאֶה: וְהִנֵּה יַד הַשָּׂרִים וְהַסְּגָנִים בַּמַּעַל. וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בראשית רבה כו ה): כָּל פִּרְצָה שֶׁאֵינָהּ מִן הַגְּדוֹלִים - אֵינָהּ פִּרְצָה, שֶׁנֶּאֱמַר (עזרא ט ב): ״וְיַד הַשָּׂרִים וְהַסְּגָנִים הָיְתָה בַּמַּעַל הַזֶּה רִאשׁוֹנָה״.

שַׁעַר הַחֲמִשָּׁה עָשָׂר

שַׁעַר הַזְּרִיזוּת

הַזְּרִיזוּת הִיא מִדָּה גְּדוֹלָה לַתּוֹרָה וְלַמִּצְוֹת, וְגַם לְעִנְיַן תַּקָּנַת הָעוֹלָם הַזֶּה. וְהִיא מִדַּת הַצַּדִּיקִים לַעֲבוֹדַת הַבּוֹרֵא יִתְבָּרַךְ.

וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (פסחים ד א): זְרִיזִין מַקְדִּימִים לַמִּצְוֹת. וְהִנֵּה תִּרְאֶה בְּאַבְרָהָם אָבִינוּ בְּעִנְיַן עֲקֵדָה, שֶׁנֶּאֱמַר (בראשית כב ג): "וַיַּשְׁכֵּם אַבְרָהָם בַּבֹּקֶר..."; וְאַף עַל פִּי שֶׁהָיָה קָשֶׁה לוֹ לִשְׁחֹט אֶת בְּנוֹ יְחִידוֹ – עָשָׂה רְצוֹן הַבּוֹרֵא יִתְעַלֶּה בִּזְרִיזוּת לְהַשְׁכִּים בַּבֹּקֶר. וּמִי שֶׁעוֹשֶׂה מַעֲשָׂיו בִּזְרִיזוּת, בְּזֶה הוֹכָחָה גְּדוֹלָה שֶׁהוּא אוֹהֵב אֶת בּוֹרְאוֹ, כְּעֶבֶד הָאוֹהֵב אֶת אֲדוֹנָיו וּמְזָרֵז בְּעַצְמוֹ לַעֲשׂוֹת רְצוֹנוֹ. כִּי הַזְּרִיזוּת תְּלוּיָה בְּלֵב הָאָדָם, כְּשֶׁאָדָם מְפַנֶּה לִבּוֹ מִכָּל הַמַּחֲשָׁבוֹת הָאֲחֵרוֹת שֶׁיֵּשׁ בּוֹ, וְתוֹפֵס מַחֲשָׁבָה אַחַת – אָז הוּא מִזְדָּרֵז בְּלִי סָפֵק. כְּמוֹ כֵן עָשָׂה אַבְרָהָם, שֶׁהֵסִיר מִלִּבּוֹ אַהֲבַת בְּנוֹ וְאָחַז רְצוֹן בּוֹרְאוֹ, וּבִטֵּל אַהֲבַת בְּנוֹ מִפְּנֵי אַהֲבַת הַבּוֹרֵא יִתְבָּרַךְ. וְעַל כֵּן נִזְדָּרֵז לְהַשְׁכִּים, כִּי הָיְתָה דַּעְתּוֹ קְשׁוּרָה בְּאַהֲבַת הַבּוֹרֵא יִתְבָּרַךְ בְּחֵשֶׁק גָּדוֹל; עַל כֵּן נִשְׁבַּע לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לִזְכֹּר הָעֲקֵדָה. כִּי יֵשׁ בֶּן אָדָם הָעוֹשֶׂה עֲבוּר אוֹהֲבוֹ דָּבָר קָשֶׁה לוֹ מְאֹד, וְלִבּוֹ נוֹקְפוֹ לַעֲשׂוֹת. אֲבָל אַבְרָהָם וְיִצְחָק שְׁנֵיהֶם עָשׂוּ מֵחֵפֶץ לִבָּם, כִּי מַדְרֵגַת הָאַהֲבָה הָיְתָה גְּדוֹלָה מְאֹד בְּלִבָּם; וּשְׁנֵיהֶם נִתְדַּבְּקוּ עִם הַשֵּׁם יִתְבָּרֵךְ בִּידִיעָתָם, עַד שֶׁנִּתְיַחֲדוּ בְּיִחוּד גָּדוֹל. כִּי כָּל כַּוָּנָתָם הָיְתָה לְפַרְסֵם יִחוּד הַבּוֹרֵא יִתְבָּרַךְ בָּעוֹלָם, וּלְיַשֵּׁר בְּנֵי אָדָם לְאַהֲבָתוֹ. וּבְעֵת שֶׁעָשׂוּ בְּאַהֲבָה עֲבוֹדַת הַשֵּׁם יִתְעַלֶּה וּמִצְווֹתָיו – נִתְבַּטֵּל כֹּחַ גּוּפָם, וְנִתְדַּבְּקָה דַּעְתָּם בְּאַהֲבַת הַבּוֹרֵא יִתְבָּרַךְ יוֹצֵר עוֹלָם. לָכֵן עָשׂוּ שְׁנֵיהֶם בִּזְרִיזוּת.

וְאַתָּה צָרִיךְ לָדַעַת, כִּי מִדַּת הַזְּרִיזוּת הִיא תְּחִלָּה לְכָל הַמִּדּוֹת. כִּי אֵין הָאָדָם יָכוֹל לִהְיוֹת תָּדִיר עַל הַסֵּפֶר, כִּי צָרִיךְ לֶאֱכֹל וְלִישֹׁן וְלַעֲשׂוֹת צְרָכָיו. לָכֵן צָרִיךְ זְרִיזוּת וּזְהִירוּת, לַחֲזֹר לְסִפְרוֹ וְלִלְמֹד. וְאַל יַחְשֹׁב: עוֹד הַיּוֹם גָּדוֹל וְהַשָּׁנָה גְּדוֹלָה! כִּי עַל זֶה אָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (אבות ב ד): אַל תֹּאמַר "לִכְשֶׁאֶפְנֶה אֶשְׁנֶה", שֶׁמָּא לֹא תִפָּנֶה. גַּם אַל יֹאמַר אָדָם: "עֵת עֶרֶב הוּא כְּבָר, אִם אֵלֵךְ לִלְמֹד אֶצְטָרֵךְ לַעֲמֹד מִיַּד לְהִתְפַּלֵּל." כִּי טוֹבָה שָׁעָה אַחַת לִלְמֹד, וַאֲפִלּוּ דִּבּוּר אֶחָד, מִכָּל דָּבָר שֶׁבָּעוֹלָם. וְעַל זֶה נֶאֱמַר (משלי כח ט): "מֵסִיר אָזְנוֹ מִשְּׁמֹעַ תּוֹרָה, גַּם תְּפִלָּתוֹ תּוֹעֵבָה". וְכֵן כְּתִיב (תהלים קיט עב): "טוֹב לִי תוֹרַת פִּיךָ, מֵאַלְפֵי זָהָב וָכָסֶף". וְכֵן נֶאֱמַר (שם פד יא): "כִּי טוֹב יוֹם בַּחֲצֵרֶיךָ מֵאָלֶף" – אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: טוֹב לִי יוֹם אֶחָד שֶׁאַתָּה עוֹסֵק בַּתּוֹרָה,

מֵאֶלֶף עוֹלוֹת שֶׁעָתִיד שְׁלֹמֹה בִּנְךָ לְהַקְרִיב לְפָנַי עַל גַּבֵּי הַמִּזְבֵּחַ (שבת ל א).

אָמַר רַבִּי פִּינְחָס בֶּן יָאִיר: זְהִירוּת מְבִיאָה לִידֵי זְרִיזוּת, וּזְרִיזוּת מְבִיאָה לִידֵי נְקִיּוּת, וּנְקִיּוּת מְבִיאָה לִידֵי טַהֲרָה, וְטַהֲרָה מְבִיאָה לִידֵי פְּרִישׁוּת, וּפְרִישׁוּת מְבִיאָה לִידֵי קְדֻשָּׁה, וּקְדֻשָּׁה מְבִיאָה לִידֵי עֲנָוָה, וַעֲנָוָה מְבִיאָה לִידֵי יִרְאַת חֵטְא, וְיִרְאַת חֵטְא מְבִיאָה לִידֵי חֲסִידוּת, וַחֲסִידוּת מְבִיאָה לִידֵי רוּחַ הַקֹּדֶשׁ, וְרוּחַ הַקֹּדֶשׁ מְבִיאָה לִידֵי תְּחִיַּת הַמֵּתִים. וּתְחִיַּת הַמֵּתִים מְבִיאָה לִידֵי אֵלִיָּהוּ הַנָּבִיא זָכוּר לַטּוֹב (ירושלמי שקלים ג ג). בּוֹא וּרְאֵה כַּמָּה גָּדוֹל כֹּחַ הַזְּרִיזוּת, שֶׁמְּבִיאָה לִידֵי דְּבָרִים הַלָּלוּ! לָכֵן יְהֵא אָדָם זָהִיר וְזָרִיז לְכָל הַמִּצְוֹת, וְלָרוּץ אֶל הַסֵּפֶר לִלְמֹד, לְהַשְׁכִּים וּלְהַעֲרִיב. מִדַּת הַזְּרִיזוּת הִיא תַּכְשִׁיט לְכָל הַמִּצְוֹת, וְהִיא מְתַקֶּנֶת כֻּלָּם.

וְעַתָּה יֵשׁ לְךָ לְהָבִין בִּדְבָרִים הַנּוֹהֲגִים תָּמִיד בְּנֵי אָדָם לְהִתְעַצֵּל בָּהֶם. כְּגוֹן אִם צָרִיךְ אַתָּה לִרְאוֹת שׁוּם דָּבָר בַּסֵּפֶר, הִשְׁתַּדֵּל לְחַפֵּשׂ הָעִנְיָן שֶׁתַּחְפֹּץ, וְתִהְיֶה זָרִיז לֵילֵךְ וְלִשְׁאֹל מִמִּי שֶׁיּוֹדֵעַ הַדָּבָר. אִם יָבוֹא עָנִי לְבֵיתְךָ לְבַקֵּשׁ לֶחֶם, אַל תֹּאמַר: "לֹא אוּכַל לֵילֵךְ וּלְהָבִיא הַלֶּחֶם", אַךְ תֵּלֵךְ בִּזְרִיזוּת לְהָבִיא. אִם תָּבוֹא לִטֹּל יָדְךָ, וְיֵשׁ לְךָ מַיִם מוּעָטִים אוֹ מְאוּסִים, אוֹ אִם הַכְּלִי אֵינוֹ כָּשֵׁר כָּל כָּךְ כְּגוֹן שֶׁיֵּשׁ בּוֹ סֶדֶק, וְאַתָּה רָעֵב לֶאֱכֹל – אַל תְּבִיאֲךָ תַּאֲוָתְךָ לְהָקֵל בִּנְטִילָה, אֶלָּא הִזָּדֵרֵז לְהָבִיא מַיִם וּכְלִי הָרָאוּי לִנְטִילָה. וְצָרִיךְ זְרִיזוּת בְּיוֹתֵר שֶׁלֹּא יַשְׁהֶה נְקָבָיו גְּדוֹלִים וּקְטַנִּים אֲפִלּוּ רֶגַע אֶחָד, שֶׁלֹּא יַעֲבֹר עַל (ויקרא כ כה) "לֹא תְשַׁקְּצוּ" (מכות טז ב). גַּם הַמַּשְׁהֶה נְקָבָיו – מֵבִיא עָלָיו חֳלָאִים גְּדוֹלִים (בכורות מד ב). וְצָרִיךְ זְהִירוּת וּזְרִיזוּת לִשְׁמֹר עַצְמוֹ בִּנְקִיּוּת, שֶׁיִּהְיוּ בְּגָדָיו נְקִיִּים וְגוּפוֹ נָקִי, לִרְחֹץ פִּי הַטַּבַּעַת אַחַר שֶׁעָשָׂה צְרָכָיו, דְּאִי אֶפְשָׁר לְהִתְקַנֵּחַ יָפֶה בְּלִי מַיִם. גַּם צָרִיךְ זְרִיזוּת לָעוֹשֶׂה צְרָכָיו בַּלַּיְלָה לְיַד מִטָּתוֹ, וְיָקוּם וְיִטֹּל יָדָיו, וְיֵלֵךְ בְּמָקוֹם נָקִי לְבָרֵךְ "אֲשֶׁר יָצַר". אִם רוֹצֶה לִשְׁתּוֹת מַיִם – יָקוּם וְיִטֹּל יָדָיו, וְיֵלֵךְ לְמָקוֹם נָקִי, וִיבָרֵךְ עַל הַמַּיִם תְּחִלָּה וָסוֹף. אִם הוּא עַל מִטָּתוֹ וְשׁוֹמֵעַ קוֹל רָעֶם אוֹ רוֹאֶה בְּרָקִים, שֶׁיַּעֲמֹד וְיִטֹּל יָדָיו וִיבָרֵךְ. גַּם צָרִיךְ לָקוּם מִמִּטָּתוֹ, וּלְהַעֲבִיר תְּנוּמָה מֵעַפְעַפָּיו, וּלְהַשְׁכִּים לִלְמֹד תּוֹרָה.

וְצָרִיךְ זְרִיזוּת לִפְרֹשׁ מִמַּחְשְׁבוֹתָיו הַגְּרוּעוֹת, כְּגוֹן הַקִּנְאָה, וְהַשִּׂנְאָה, וְהִרְהוּרֵי נָשִׁים, דְּכָל אֵלֶּה צְרִיכִים זְרִיזוּת גְּדוֹלָה בְּיוֹתֵר מְאֹד, לְהַטּוֹת כָּל הַמַּחֲשָׁבוֹת אַחַר רְצוֹן הַבּוֹרֵא יִתְבָּרַךְ. אִם יָבוֹא לוֹ שׁוּם צַעַר מֵאִבּוּד מָמוֹנוֹ, אוֹ בְּמִיתַת אוֹהֲבוֹ, אוֹ יִסּוּרִין – צָרִיךְ זְרִיזוּת מְאֹד לְהַגְבִּיר בְּמַחְשְׁבוֹתָיו לְאַהֲבַת צוּר עוֹלָמִים, לְבַטֵּל הַצַּעַר מִלִּבּוֹ. וְיִהְיֶה לִבּוֹ זַךְ לְהַצְדִּיק הָאֵל יִתְבָּרֵךְ בְּדִינָיו וּבְמִשְׁפָּטָיו לְקַבְּלָם מֵאַהֲבָה, וּלְהִתְדַּבֵּק

בְּתוֹרָה וּבִתְפִלָּה וּבְמַעֲשִׂים טוֹבִים, וּלְהִתְחַזֵּק בְּכָל כַּוָּנָתוֹ לְאֵל עֶלְיוֹן.

כְּלָלוֹ שֶׁל דָּבָר: יִבְדֹּק אָדָם עַצְמוֹ אֵיזוֹ עֲבֵרָה הוּא רָגִיל בָּהּ, וִימַהֵר לַעֲשׂוֹת גְּדָרִים לְהִזָּהֵר וּלְהִשָּׁמֵר מִפָּנֶיהָ. גַּם יִבְדֹּק עַצְמוֹ בְּאֵיזֶה מִצְוָה הוּא מִתְרַפֶּה, וְיָבִין תְּחִלָּה מַה גּוֹרֵם לוֹ שֶׁהוּא רָפוּי מִמֶּנּוּ. כְּגוֹן אָדָם בַּטְלָן - יָבִין תְּחִלָּה שֶׁהַבִּטּוּל בָּא מִדְּבָרִים בְּטֵלִים, וּמִי שֶׁקּוֹבֵעַ עַצְמוֹ לִדְבָרִים בְּטֵלִים - הוּא מִתְבַּטֵּל מִתּוֹרָה וּמִתְּפִלָּה וּמִכָּל טוֹבָה. וִיהֵא זָרִיז לְהִסְתַּלֵּק מִן הַמְדַבְּרִים דְּבָרִים בְּטֵלִים, וְלֹא יִתְחַבֵּר עִמָּהֶם - בָּזֶה יֵשׁ לוֹ רְפוּאָה לְמַחֲלָתוֹ. וְכֵן יַעֲשֶׂה לְכָל הַמִּדּוֹת הַגְּרוּעוֹת: יָבִין מִתְּחִלָּה עַל הַיְסוֹד הַגָּרוּעַ, וְיַהֲרֹס אוֹתוֹ, וְיָסִיר מֵעֵינָיו הַחֹשֶׁךְ הַמַּחֲשִׁיךְ אוֹר נַפְשׁוֹ. וּלְכָל זֶה צָרִיךְ זְרִיזוּת לְסַלְּקָם, כִּי אִם יִתְעַצֵּל לַעֲקֹר וּלְשָׁרֵשׁ אוֹתָן הַמִּדּוֹת – אָז יַעֲשׂוּ בְּלִבּוֹ שֹׁרֶשׁ עָנָף שֶׁלֹּא יוּכַל לְקַצְּצָם.

וִיהְיֶה זָרִיז לְבַקֵּשׁ שָׁלוֹם וְלִרְדֹּף אַחֲרָיו, שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים לד טו): "בַּקֵּשׁ שָׁלוֹם וְרוֹדְפֵהוּ". וְיִהְיֶה זָרִיז לְבַקֵּשׁ יְדִיעַת הַתּוֹרָה וִידִיעַת הַבּוֹרֵא יִתְבָּרַךְ, דִּכְתִיב (הושע ו ג): "נִרְדְּפָה לָדַעַת אֶת יְיָ". וְכֵן אָמְרוּ חֲכָמִים (אבות ד יג): הֱוֵי גּוֹלֶה לִמְקוֹם תּוֹרָה. וְיִהְיֶה זָרִיז לְבַקֵּשׁ צְדָקָה, דִּכְתִיב (דברים טז כ): "צֶדֶק צֶדֶק תִּרְדֹּף"; וּכְתִיב (ישעיהו נא א): "שִׁמְעוּ אֵלַי רֹדְפֵי צֶדֶק מְבַקְשֵׁי יְיָ". וְצָרִיךְ זְרִיזוּת לִכְתֹּב סְפָרִים אֲשֶׁר הוּא צָרִיךְ לִלְמֹד מֵהֶם. אוֹ כְּשֶׁיִּרְאֶה אוֹ כְּשֶׁיִּשְׁמַע שׁוּם דְּבַר חִדּוּשׁ – יִהְיֶה זָרִיז לְכָתְבוֹ, וְלֹא יַמְתִּין עַד שֶׁיִּשָּׁכַח מִלִּבּוֹ.

אָמַר רַבִּי יְהוּדָה בֶּן תֵּימָא: הֱוֵי עַז כַּנָּמֵר וְקַל כַּנֶּשֶׁר, רָץ כַּצְּבִי וְגִבּוֹר כָּאֲרִי, לַעֲשׂוֹת רְצוֹן אָבִיךָ שֶׁבַּשָּׁמַיִם (אבות ה כ). רְאֵה אֵיךְ הִזְהִירוּ לַעֲשׂוֹת עַצְמוֹ קַל וְגִבּוֹר עַל הַמִּצְוֹת! וְכֵן אָמַר דָּוִד (תהלים קיט ס): "חַשְׁתִּי וְלֹא הִתְמַהְמָהְתִּי לִשְׁמֹר מִצְוֹתֶיךָ". וְכֵן דָּרְשׁוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה: "וּשְׁמַרְתֶּם אֶת הַמַּצּוֹת" (שמות יב יז) – אַל תִּקְרִי "מַצּוֹת" אֶלָּא "מִצְוֹת": אִם תָּבוֹא מִצְוָה לְיָדְךָ אַל תַּחֲמִיצֶנָּה, אֶלָּא עֲשֵׂה אוֹתָהּ מִיָּד.

וְצָרִיךְ מְאֹד קַלּוּת וּזְרִיזוּת וּגְבוּרָה לְהִלָּחֵם נֶגֶד הָרְשָׁעִים, לִהְיוֹת אַבִּיר לֵב כְּמֹשֶׁה רַבֵּנוּ עָלָיו הַשָּׁלוֹם, שֶׁאָמַר (שמות לב כז): "שִׂימוּ אִישׁ חַרְבּוֹ עַל יְרֵכוֹ". וּבְפִינְחָס נֶאֱמַר בּוֹ (במדבר כה ז): "וַיַּרְא פִּינְחָס... וַיִּקַּח רֹמַח בְּיָדוֹ". לָכֵן הִזָּהֵר בְּעַצְמְךָ לִהְיוֹת זָרִיז מְאֹד לְהִפָּרֵד מֵחֶבְרַת רְשָׁעִים, שֶׁלֹּא לִהְיוֹת בַּעֲצָתָם וּבְהַסְכָּמָתָם. וְעַל הַכֹּל צָרִיךְ זְרִיזוּת לַעֲשׂוֹת תְּשׁוּבָה: יָחִישׁ וְלֹא יְאַחֵר בְּדַרְכֵי תְּשׁוּבָה, וְלֹא יְהֵא שָׁעָה אַחַת רָשָׁע לִפְנֵי הַמָּקוֹם יִתְבָּרַךְ. רְאֵה אֵיךְ מְשָׁרְתֵי הַמְּלָכִים וְהַשָּׂרִים זְרִיזִים הֵם בִּשְׁלִחוּתָם

וּבַעֲבוֹדָתָם – כָּל שֶׁכֵּן שֶׁיֵּשׁ לְזָהֵר וּלְהִזָּדֵרֵז לַעֲשׂוֹת עֲבוֹדַת מֶלֶךְ מַלְכֵי הַמְּלָכִים, הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא.

אַף עַל פִּי שֶׁהַזְּרִיזוּת טוֹבָה מְאֹד, יִזָּהֵר שֶׁלֹּא יְמַהֵר בַּעֲבוֹדָתוֹ יוֹתֵר מִדַּי. כִּי הָרוֹכֵב בִּמְהִירוּת – הוּא קָרוֹב מְאֹד לְהִכָּשֵׁל. וְכֵן מִי שֶׁהוּא רָץ בִּמְהִירוּת – הוּא נוֹפֵל. וְלֹא יִתָּכֵן לְתַקֵּן מַעֲשֶׂה מְתֻקָּן בְּבֶהָלָה, אֲבָל בְּמִתּוּן יְתֻקְּנוּ הָעִנְיָנִים. וְכֵן אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ (אבות א א): ״הֱווּ מְתוּנִים בַּדִּין״. וְהַזְּרִיזוּת: שֶׁיְּהֵא נֵעוֹר לִבּוֹ, וְיָקִיץ מַחְשְׁבוֹתָיו, וְיֵקַלּוּ אֵבָרָיו לִמְלַאכְתּוֹ; אַךְ לֹא יְמַהֵר בְּשׁוּם עִנְיָן. וְכָל אֵלּוּ הָעִנְיָנִים צְרִיכִים חָכְמָה גְּדוֹלָה, מָתַי יְמַהֵר וּמָתַי יְאַחֵר.

וְאַף עַל פִּי שֶׁמִּדַּת הַזְּרִיזוּת טוֹבָה מְאֹד, מִיהוּ לֹא יְהֵא זָרִיז לִרְדֹּף אַחַר תַּאֲווֹתָיו, וְלִטְרֹחַ אַחַר הֲנָאוֹתָיו, וְלִרְדֹּף אַחַר מַעֲשָׂיו הָרָעִים. כִּי כַּאֲשֶׁר הַזְּרִיזוּת לְעִנְיַן הַתּוֹרָה מְבִיאָה אֶת הָאָדָם לְמַעֲלָה עֶלְיוֹנָה – כָּךְ הַזְּרִיזוּת לְעִנְיַן הָעֲבֵרוֹת מְבִיאָה הָאָדָם לִשְׁאוֹל תַּחְתִּית. וְכַאֲשֶׁר צָרִיךְ זְרִיזוּת לַתּוֹרָה – כָּךְ צָרִיךְ זְרִיזוּת לְעִנְיַן הָעוֹלָם הַזֶּה: שֶׁיְּהֵא זָרִיז בִּמְלַאכְתּוֹ. וְיֵשׁ הַצְלָחָה גְּדוֹלָה לְמִי שֶׁעוֹשֶׂה עִנְיָנָיו בִּזְרִיזוּת. לָכֵן בֶּן אָדָם, תִּהְיֶה זָרִיז לִשְׁנֵי עוֹלָמִים, וַעֲשֵׂה מְלַאכְתְּךָ, שֶׁהוּא צָרְכֵי הָעוֹלָם הַזֶּה – בִּזְרִיזוּת, כְּדֵי שֶׁתִּפְנֶה מְהֵרָה לִמְלֶאכֶת שָׁמַיִם.

שַׁעַר הַשִּׁשָּׁה עָשָׂר

שַׁעַר הָעַצְלוּת

הָעַצְלוּת הִיא מִדָּה רָעָה מְאֹד. מִי שֶׁזֹּאת הַמִּדָּה גּוֹבֶרֶת בּוֹ, עִנְיָנָיו מְקֻלְקָלִים מְאֹד בָּעוֹלָם הַזֶּה וּבָעוֹלָם הַבָּא. וְעָלָיו אָמַר שְׁלֹמֹה הַמֶּלֶךְ עָלָיו הַשָּׁלוֹם (משלי כד ל-לא): ״עַל שְׂדֵה אִישׁ עָצֵל עָבַרְתִּי, וְעַל כֶּרֶם אָדָם חֲסַר לֵב. וְהִנֵּה עָלָה כֻלּוֹ קִמְּשֹׂנִים, כָּסּוּ פָנָיו חֲרֻלִּים, וְגֶדֶר אֲבָנָיו נֶהֱרָסָה״. דִּמָּה חָכְמַת הֶעָצֵל לִשְׂדֵה אִישׁ עָצֵל: כִּי כְּמוֹ שָׂדֶה – אִישׁ עָצֵל לֹא דַּי לוֹ שֶׁאֵינוֹ מְגַדֵּל תְּבוּאָה, מִפְּנֵי שֶׁאֵינוֹ עוֹבֵד אוֹתוֹ כָּרָאוּי, אֶלָּא מְגַדֵּל אַף דְּבָרִים גְּרוּעִים, כְּגוֹן חֲרוּלִים וְקִמְּשׁוֹנִים שֶׁהֵם מַזִּיקִים לִתְבוּאָה. וַאֲפִלּוּ אִם הָיָה טוֹרֵחַ בְּשָׂדֵהוּ עַד שֶׁתִּגְדַּל הַתְּבוּאָה – יַפְסִיד הַכֹּל מֵחֲמַת עַצְלוּתוֹ. כִּי גֶּדֶר אֲבָנָיו נֶהֶרְסָה, וְהוּא עָצֵל וְאֵינוֹ מְתַקֵּן הַגָּדֵר, וּמִתּוֹךְ כָּךְ יִכָּנְסוּ הַבְּהֵמוֹת וְהַגַּנָּבִים וְלוֹקְחִים הַכֹּל. וְאָמַר ״גֶּדֶר אֲבָנָיו נֶהֶרְסָה״ – אַף עַל פִּי שֶׁגֶּדֶר אֲבָנִים חֲזָקָה מְאֹד, מִכָּל מָקוֹם הוּא נֶהֱרַס מֵחֲמַת עַצְלוּתוֹ, שֶׁלֹּא תִּקֵּן חֶסְרוֹנָהּ קוֹדֶם שֶׁנָּפְלָה כֻלָּהּ. כֵּן עִנְיַן הֶעָצֵל בַּתּוֹרָה וּבַמִּצְוֹת: כִּי הָעֲצֵלִים אוֹהֲבִים מְנוּחָה, וּמִתּוֹךְ כָּךְ הַמִּצְוֹת קָשׁוֹת עֲלֵיהֶם, וְלִמּוּד הַתּוֹרָה כְּבֵדָה עַל נַפְשָׁם, וְיִבְרְחוּ מִבָּתֵּי הַמִּדְרָשׁוֹת אֶל מְקוֹם מְנוּחָתָם.

וּכְשֶׁהֵם יוֹשְׁבִים בְּבֵית הַכְּנֶסֶת הֵם יְשֵׁנִים, כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר (משלי יט טו): ״עַצְלָה תַּפִּיל תַּרְדֵּמָה״; כִּי הָעַצְלוּת מְבִיאָה שֵׁינָה בְּטֶבַע הָאָדָם. וּכְבָר הִזְהִיר שְׁלֹמֹה הַמֶּלֶךְ עָלָיו הַשָּׁלוֹם (שם ו י): ״מְעַט שֵׁנוֹת, מְעַט תְּנוּמוֹת, מְעַט חִבֻּק יָדַיִם לִשְׁכָּב״.

לֹא דַי לֶעָצֵל שֶׁלֹּא יַגִּיעַ לִידִיעַת הַתּוֹרָה, כֵּיוָן שֶׁאֵינוֹ עוֹסֵק בַּתּוֹרָה כָּרָאוּי, אֶלָּא אֲפִלּוּ מֵחֲמַת הָעַצְלוּת מַעֲלֶה בְּלִבּוֹ סְבָרוֹת שֶׁל טָעוּת. כִּי הֶעָצֵל יוֹרֶה הֶתֵּר לְעַצְמוֹ וְיֹאמַר: ״טוֹב לַגּוּף הַמְּנוּחָה כְּדֵי שֶׁיִּתְחַזֵּק, כִּי כְּשֶׁאָדָם חָזָק הוּא יָכוֹל לַעֲשׂוֹת יוֹתֵר מִן הַחַלָּשׁ״. וּמַטֶּה אָזְנָיו לִדְבָרִים בְּטֵלִים, וְאוֹמֵר שֶׁבָּזֶה יְהֵא לִבּוֹ פָּתוּחַ. נִמְצָא שֶׁהָעַצְלוּת גּוֹרֶמֶת שֶׁיְּחַפֵּשׂ סְבָרוֹת, לוֹמַר שֶׁעוֹשֶׂה מִצְוָה בַּהִתְבַּטְּלוֹ מִן הַתַּלְמוּד. אַף עַל פִּי שֶׁזֹּאת הַסְּבָרָא הִיא אֱמֶת, שֶׁטּוֹב לָנוּחַ כְּדֵי לְהִתְחַזֵּק, אוֹ לִשְׁמֹעַ מִלֵּי דִּבְדִיחוּתָא לְפַתֵּחַ הַלֵּב – זֶהוּ דַּוְקָא לְאָדָם הַזָּרִיז וְעוֹסֵק בַּתּוֹרָה כָּרָאוּי. כִּי אֵין כֹּחַ הָאָדָם כְּכֹחַ הָאֲבָנִים, אוֹ שֶׁיִּהְיוּ עַצְמוֹתָיו כִּנְחֹשֶׁת לִטְרֹחַ תָּמִיד, וּפְעָמִים צָרִיךְ לָנוּחַ כְּדֵי שֶׁיִּתְחַזֵּק. אֲבָל הֶעָצֵל מְיַשֵּׁר זֹאת הַסְּבָרָא, וְנִמְשָׁךְ אַחֲרֶיהָ עַד שֶׁיִּתְבַּטֵּל מִכֹּל וָכֹל. וּלְעוֹלָם בְּכָל הַמִּצְוֹת שֶׁיֵּשׁ בָּהֶן טֹרַח – יַעֲשֶׂה סְבָרָא לְפִי הָעַצְלוּת לְהִתְבַּטֵּל מִן הַמִּצְוָה. כְּלָלוֹ שֶׁל דָּבָר: הֶעָצֵל יַטֶּה כָּל סְבָרוֹתָיו לְצַד הָעַצְלוּת.

הֶעָצֵל הוּא רַךְ הַלֵּבָב, וְאֵינוֹ גּוֹלֶה לִמְקוֹם תּוֹרָה. וְעָלָיו אָמַר שְׁלֹמֹה הַמֶּלֶךְ שִׁבְעָה דְּבָרִים (דברים רבה ח ו). כֵּיצַד? **אוֹמְרִים לֶעָצֵל:** ״רַבְּךָ בָּעִיר, לֵךְ וּלְמַד תּוֹרָה הֵימֶנּוּ!״ וְהוּא מֵשִׁיב לָהֶם: ״מִתְיָרֵא אֲנִי מִן הָאֲרִי שֶׁבַּדֶּרֶךְ״, שֶׁנֶּאֱמַר (משלי כו יג): ״אָמַר עָצֵל שַׁחַל בַּדָּרֶךְ״. **אוֹמְרִים לוֹ:** ״רַבְּךָ בְּתוֹךְ הַמְּדִינָה, עֲמֹד וְלֵךְ אֶצְלוֹ!״ וְהוּא מֵשִׁיב לָהֶם: ״מִתְיָרֵא אֲנִי שֶׁלֹּא יָבוֹא אֲרִי בְּתוֹךְ הָרְחוֹבוֹת״, שֶׁנֶּאֱמַר (שם): ״אֲרִי בֵּין הָרְחוֹבוֹת״. **אוֹמְרִים לוֹ:** ״הֲרֵי הוּא דָּר אֵצֶל בֵּיתְךָ!״ וְהוּא מֵשִׁיב לָהֶם: ״הָאֲרִי בַּחוּץ״, שֶׁנֶּאֱמַר (שם כב יג): ״אָמַר עָצֵל אֲרִי בַחוּץ, בְּתוֹךְ רְחֹבוֹת אֵרָצֵחַ״. **אוֹמְרִים לוֹ:** ״הֲרֵי הוּא בְּתוֹךְ הַבַּיִת.״ וְהוּא מֵשִׁיב לָהֶם: ״וְאִם הוֹלֵךְ אֲנִי וּמוֹצֵא הַדֶּלֶת נְעוּלָה, אֲנִי צָרִיךְ לַחֲזֹר״. **אוֹמְרִים לוֹ:** ״פְּתוּחָה הִיא״ – עֲדַיִן לֹא יָקוּם הֶעָצֵל, שֶׁנֶּאֱמַר (שם כו יד): ״הַדֶּלֶת תִּסּוֹב עַל צִירָהּ, וְעָצֵל עַל מִטָּתוֹ״. וּלְבַסּוֹף שֶׁלֹּא יוֹדֵעַ מַה לְּהָשִׁיב, אוֹמֵר לָהֶם: ״אִם הַדֶּלֶת פְּתוּחָה אוֹ נְעוּלָה – אֲנִי מְבַקֵּשׁ לִישֹׁן מְעַט״. שֶׁנֶּאֱמַר (שם ו ט): ״עַד מָתַי עָצֵל תִּשְׁכָּב, מָתַי תָּקוּם מִשְּׁנָתֶךָ״. עוֹמֵד מִמִּטָּתוֹ וְנוֹתְנִים לְפָנָיו לֶאֱכֹל– וְהוּא מִתְעַצֵּל לָתֵת לְתוֹךְ פִּיו, שֶׁנֶּאֱמַר (שם כו טו): ״טָמַן עָצֵל יָדוֹ בַּצַּלַּחַת, נִלְאָה לַהֲשִׁיבָהּ אֶל פִּיו״. וְאֵיזֶהוּ הַשְּׁבִיעִי? שֶׁנֶּאֱמַר (שם כ ד): ״מֵחֹרֶף – עָצֵל לֹא יַחֲרֹשׁ״. וְאָמַר רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן יוֹחַאי: זֶה שֶׁלֹּא לָמַד תּוֹרָה בִּנְעוּרָיו, וְרוֹצֶה לִלְמֹד בְּזִקְנוּתוֹ וְאֵינוֹ יָכוֹל. וְזֶהוּ (שם): ״וְשָׁאַל בַּקָּצִיר – וָאָיִן״.

עַד כָּאן הָיָה שְׁלֹמֹה מְגַנֶּה אֶת הֶעָצֵל. וּמֹשֶׁה רַבֵּנוּ עָלָיו הַשָּׁלוֹם אָמַר דָּבָר גָּדוֹל מִכֻּלָּם, שֶׁנֶּאֱמַר (דברים ל יד): "כִּי קָרוֹב אֵלֶיךָ הַדָּבָר מְאֹד, בְּפִיךָ וּבִלְבָבְךָ לַעֲשֹׂתוֹ". פֵּרוּשׁ: רַק הוֹצֵא דָּבָר מִפִּיךָ. וּמִי שֶׁמִּתְעַצֵּל בָּזֶה, שֶׁלֹּא יוֹצִיא דְּבָרִים מִפִּיו – אֵין לְךָ עַצְלוּת גְּדוֹלָה מִזּוֹ.

רְאֵה אֵיךְ הֶעָצֵל רָחוֹק מִן הַמִּדּוֹת הַטּוֹבוֹת. וְאֵינוֹ שׁוֶה כְּלוּם לִשְׁלִיחוּת, כְּחַלָּא [חֹמֶץ] שֶׁאֵינָהּ שׁוָה לַשִּׁנַּיִם, שֶׁנֶּאֱמַר (משלי י כו): "כַּחֹמֶץ לַשִּׁנַּיִם וְכֶעָשָׁן לָעֵינָיִם, כֵּן הֶעָצֵל לְשֹׁלְחָיו". וְנֶאֱמַר (שם כו טז): "חָכָם עָצֵל בְּעֵינָיו, מִשִּׁבְעָה מְשִׁיבֵי טָעַם". פֵּרוּשׁוֹ שֶׁל זֶה הַפָּסוּק כָּךְ הוּא: מֶלֶךְ שֶׁיֵּשׁ לוֹ רָצִים וּשְׁלוּחִים הַרְבֵּה, וְעָשׂוּ כֻּלָּם שְׁלִיחוּתוֹ שֶׁל מֶלֶךְ, וְגַם הֵשִׁיבוּ דָּבָר לַמֶּלֶךְ כְּשֶׁחָזְרוּ מִשְּׁלִיחוּתָם. אֲבָל אֶחָד מֵעַבְדֵי הַמֶּלֶךְ הָיָה אִישׁ עָצֵל, וּמַעֲרִים לוֹמַר חוֹלֶה אֲנִי", וְנָח וְאָכַל מִשֻּׁלְחַן הַמֶּלֶךְ. וּכְשֶׁהוּא רָאָה שֶׁחֲבֵרָיו בָּאִים יְגֵעִים מִטֹּרַח הַדֶּרֶךְ, אָז הוּא הֶחֱזִיק עַצְמוֹ חָכָם בְּעֵינָיו מִכָּל חֲבֵרָיו. אֲבָל שְׁטוּת הוּא בְּיָדוֹ, דִּכְתִיב (שם כב כט): "חָזִיתָ אִישׁ מָהִיר בִּמְלַאכְתּוֹ, לִפְנֵי מְלָכִים יִתְיַצָּב". וְאַף כָּאן הַמֶּלֶךְ יְשַׁלֵּם גְּמוּל לַפִּקְחִים, שֶׁהָיוּ מְשִׁיבִים לוֹ טַעַם. אֲבָל הֶעָצֵל – לֹא יָחוּשׁ לוֹ. כְּלָלוֹ שֶׁל דָּבָר: הֶעָצֵל אֵינוֹ שׁוֶה, לֹא לָעוֹלָם הַזֶּה וְלֹא לָעוֹלָם הַבָּא, כִּי מֵאֲנוּ יָדָיו לַעֲשׂוֹת טוֹב.

וְאָמַר הֶחָכָם: הֶעָצֵל שֶׁבִּבְנֵי אָדָם – שֶׁנִּתְעַצֵּל לִקְנוֹת אוֹהֲבִים חֲכָמִים וְיִרְאֵי הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ. וְיֵשׁ יוֹתֵר עָצֵל מִמֶּנּוּ: שֶׁכָּל אֵלּוּ הָיוּ בְּיָדוֹ וְאִבְּדָם.

הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא בָּרָא בְּרִיָּה חַלָּשָׁה, הָאוֹגֶרֶת לַחְמָהּ וְטוֹרַחַת עַל מַאֲכָלָהּ, כְּדֵי לְהַחְכִּים בָּהּ אֶת הֶעָצֵל, דִּכְתִיב (משלי ו ו): "לֵךְ אֶל נְמָלָה עָצֵל, רְאֵה דְרָכֶיהָ וַחֲכָם". לָכֵן יִתְבַּיֵּשׁ בִּרְאוֹתוֹ הַנְּמָלָה הַחֲלוּשָׁה, וּזְרִיזָה הִיא עַל עִנְיָנֶיהָ, וְיִלְמַד מִמֶּנָּה לֶאֱחֹז כָּמוֹהָ בְּמִדַּת הַזְּרִיזוּת, וְלָצֵאת מִתַּחַת יַד הָעַצְלוּת, וּלְהָשִׁיב נַפְשׁוֹ מִינֵי שַׁחַת.

וְיֵשׁ עַצְלוּת שֶׁהִיא טוֹבָה מְאֹד, כְּגוֹן הַיּוֹשֵׁב וּמִתְעַצֵּל לַעֲשׂוֹת רָעוֹת וְלִרְדֹּף אַחַר הַתַּאֲווֹת. אָמְרוּ עַל אָדָם שֶׁרָצָה הַמֶּלֶךְ לְשַׁלְּחוֹ לִמְקוֹם סַכָּנָה וְלֹא אָבָה לָלֶכֶת, וְחֵרְפוֹ הַמֶּלֶךְ. אָז אָמַר לַמֶּלֶךְ: מוּטָב שֶׁתְּחָרְפֵנִי וַאֲנִי חַי, מִשֶּׁתִּתְפַּלֵּל בַּעֲדִי וַאֲנִי מֵת. וְעַל זֶה הָעִנְיָן אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ (פסחים נ ב): יֵשׁ זָרִיז וְנִשְׂכָּר, וְיֵשׁ זָרִיז וְנִפְסָד; יֵשׁ עָצֵל וְנִשְׂכָּר, וְיֵשׁ עָצֵל וְנִפְסָד.

זָרִיז וְנִשְׂכָּר – שֶׁעוֹשֶׂה מְלַאכְתּוֹ כָּל הַשָּׁבוּעַ וְאֵינוֹ עוֹשֶׂה בְּעֶרֶב שַׁבָּת. **זָרִיז וְנִפְסָד** – שֶׁעוֹשֶׂה מְלָאכָה כָּל הַשָּׁבוּעַ, וְעוֹשֶׂה גַּם כֵּן בְּעֶרֶב שַׁבָּת. **עָצֵל וְנִשְׂכָּר** – שֶׁאֵינוֹ עוֹשֶׂה מְלָאכָה כָּל הַשָּׁבוּעַ, וְאֵינוֹ עוֹשֶׂה בְּעֶרֶב שַׁבָּת. **עָצֵל וְנִפְסָד** – שֶׁאֵינוֹ עוֹשֶׂה מְלָאכָה

כָּל הַשָּׁבוּעַ, וְעוֹשֶׂה בְּעֶרֶב שַׁבָּת.

רְאֵה אֵיךְ הָאֵלּוּ חֲכָמִים בִּלְבָבָם שֶׁיֵּשׁ זְרִיזוּת שֶׁהִיא טוֹבָה וְיֵשׁ זְרִיזוּת שֶׁהִיא רָעָה, וְכֵן בְּעַצְלוּת. לָכֵן תַּחְשֹׁב שֶׁתַּעֲשֶׂה הַטּוֹב בְּכָל אֵיבָרֶיךָ וּבְכָל מַחְשְׁבוֹתֶיךָ, וְתִבְחַר מִכָּל אֵבָר וְאֵבָר קְצָת קַלּוּת וּקְצָת כְּבֵדוּת, וְהַכֹּל לְשֵׁם שָׁמַיִם:

תְּהֵא קַל לִשְׁבּוֹת עִם חֲבֵרִים הַמִּתְחַבְּרִים לַתּוֹרָה וְלַמִּצְוֹת, וּתְהֵא כָּבֵד לָשֶׁבֶת עִם הַלֵּיצָנִים וְעוֹשִׂים רָעָה. וּתְהֵא קַל בְּעֵינֶיךָ לִרְאוֹת דָּת וָדִין וְעִנְיְנֵי הַמִּצְוֹת, וּתְהֵא כָּבֵד בְּעֵינֶיךָ לִרְאוֹת מַעֲשֵׂה הֲבָלִים, וּלְהִסְתַּכֵּל בְּאֵשֶׁת אִישׁ וּבַעֲבוֹדָה זָרָה. וּתְהֵא קַל בְּאָזְנֶיךָ לִשְׁמֹעַ מוּסָרִים וְתוֹכֵחוֹת וְדִין תּוֹרָה, וּתְהֵא כָּבֵד בְּאָזְנֶיךָ לִשְׁמֹעַ נִבּוּל פֶּה וּדְבָרִים בְּטֵלִים. וּתְהֵא קַל בְּאַפְּךָ לִכְעֹס עַל הָרְשָׁעִים, וּתְהֵא כָּבֵד בְּאַפְּךָ לִכְעֹס עַל הַצַּדִּיקִים. וּתְהֵא כָּבֵד בְּפִיךָ וּבִלְשׁוֹנְךָ הַמְּרִיבוֹת, וְהַשְּׁקָרִים, וְהַלֵּיצָנוּת, וְהַלָּשׁוֹן הָרַע, וּתְהֵא קַל בְּפִיךָ בְּדִבְרֵי תּוֹרָה, וְתוֹכֵחוֹת, וּלְצַוּוֹת עַל הַטּוֹב. וּתְהֵא כָּבֵד בְּיָדְךָ לְהָרִים יָד בְּרֵעֲךָ, וּתְהֵא קַל בְּיָדְךָ לִתֵּן צְדָקָה, וְלַעֲשׂוֹת מְלַאכְתְּךָ בֶּאֱמוּנָה. וּתְהֵא כָּבֵד בְּרַגְלֶיךָ לֵילֵךְ בְּדַרְכֵי הָרְשָׁעִים, לָלֶכֶת לְמִשְׁתָּאוֹת וְלָלֶכֶת בְּטִיּוּלִים, וּתְהֵא קַל בְּרַגְלֶיךָ לָרוּץ לְבָתֵּי כְּנֵסִיּוֹת וּלְבָתֵּי מִדְרָשׁוֹת, וְלָלֶכֶת לְבַקֵּר חוֹלִים, וְלַעֲשׂוֹת לְוָיָה, וּלְכָל הַמִּצְוֹת. וּתְהֵא כָּבֵד בִּלְבָבְךָ לַחְשֹׁב הִרְהוּרִים רָעִים, וּתְהֵא כָּבֵד עַל הַקִּנְאָה וְעַל הַשִּׂנְאָה, וּתְהֵא קַל בִּלְבָבְךָ לַחְשֹׁב הִרְהוּרֵי תּוֹרָה, וּלְהַשִּׂיג מַעֲלוֹת אַהֲבַת הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ וְיִרְאָתוֹ הַטְּהוֹרָה. וּבָזֶה תְּהֵא קַל וְזָרִיז בְּלִבְּךָ לְהִתְדַּבֵּק בָּאוֹר הָעֶלְיוֹן.

שַׁעַר הַשִּׁבְעָה עָשָׂר

שַׁעַר הַנְּדִיבוּת

הַנְּדִיבוּת הִיא הַמִּדָּה אֲשֶׁר יַגִּיעַ בָּהּ הָאָדָם לְמַעֲלוֹת גְּדוֹלוֹת. וּכְשֶׁהַנְּדִיבוּת עַל דֶּרֶךְ טוֹבָה – אָז הִיא מְשֻׁבַּחַת מְאֹד, וּבָהּ יַגִּיעַ אֶל מַעֲלוֹת רַבּוֹת בָּעוֹלָם הַזֶּה וּבָעוֹלָם הַבָּא, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (משלי יח טז): "מַתָּן אָדָם יַרְחִיב לוֹ, וְלִפְנֵי גְדֹלִים יַנְחֶנּוּ". כִּי בַּעֲבוּר מַתְּנוֹתָיו – יֹאהֲבוּהוּ מְלָכִים וְשָׂרִים וְכָל אָדָם. וְאֵין דָּבָר בָּעוֹלָם הַמֵּבִיא אֶת הָאָדָם לִידֵי אַהֲבַת הָעוֹלָם כְּמוֹ הַנְּדִיבוּת, וְגַם בָּעוֹלָם הַבָּא יַגִּיעַ לוֹ גְּמוּל טוֹב עֲבוּר מַתְּנָתוֹ.

וְיֵשׁ שְׁלֹשָׁה מִינֵי נְדִיבוּת: הָאֶחָד נָדִיב בְּמָמוֹן, הַשֵּׁנִי נָדִיב בְּגוּף, הַשְּׁלִישִׁי נָדִיב בְּחָכְמָה. וְאֵלּוּ הַשְּׁלֹשָׁה הָיוּ בְּאַבְרָהָם אָבִינוּ: שֶׁהָיָה נָדִיב **בְּמָמוֹן**, דִּכְתִיב (בראשית כא לג): "וַיִּטַּע אֶשֶׁל". נָדִיב **בְּגוּפוֹ**, שֶׁהִצִּיל לוֹט בֶּן אָחִיו וְנִלְחַם עֲבוּרוֹ. נָדִיב **בְּחָכְמָתוֹ**,

כִּי לִמֵּד לְכָל הָעָם הַדֶּרֶךְ הַיָּשָׁר עַד שֶׁנִּתְגַּיְּרוּ, דִּכְתִיב (שם יב ה): "וְאֶת הַנֶּפֶשׁ אֲשֶׁר עָשׂוּ בְחָרָן".

וְזֹאת הַמִּדָּה הִיא מְשֻׁבַּחַת מְאֹד, מִפְּנֵי שֶׁבָּהּ הָאָדָם מִתְכַּבֵּד, כִּדְכְתִיב (משלי יט ו): "רַבִּים יְחַלּוּ פְנֵי נָדִיב", וּדְבָרָיו נִשְׁמָעִים כְּשֶׁהוּא מוֹכִיחַ בְּנֵי הָאָדָם לָשׁוּב לַעֲבוֹדַת הַבּוֹרֵא יִתְבָּרַךְ. אִם הוּא צָרִיךְ לְעֶזְרָה – הַכֹּל יַעַזְרוּהוּ, וְהַכֹּל בְּשָׁלוֹם עִמּוֹ.

וְדַע שֶׁהַמַּתָּנָה בְּמָקוֹם שֶׁהִיא רְאוּיָה, כְּגוֹן צְדָקָה לַעֲנִיִּים יִרְאֵי שָׁמַיִם – אוֹתָהּ הַמַּתָּנָה הִיא מַטְמוֹן סָפוּן שֶׁאֵינָהּ נֶאֱבֶדֶת בַּאֲרִיכוּת הַיָּמִים, אַךְ הִיא עוֹמֶדֶת כָּל הַיָּמִים. וְזוֹ הִיא כַּוָּנַת שְׁלֹמֹה הַמֶּלֶךְ עָלָיו הַשָּׁלוֹם, שֶׁאָמַר (קהלת יא א): "שַׁלַּח לַחְמְךָ עַל פְּנֵי הַמָּיִם, כִּי בְרֹב הַיָּמִים תִּמְצָאֶנּוּ". וּפְשַׁט הַפָּסוּק דִּבֵּר עַל הַנְּדִיבוּת, כִּי מִי שֶׁזּוֹרֵעַ חֶסֶד – קוֹצֵר תְּבוּאָתוֹ. וּמִי שֶׁיֵּשׁ בּוֹ הַמִּדָּה הַזֹּאת הוּא מִתְעַשֵּׁר, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (משלי יא כד) "יֵשׁ מְפַזֵּר וְנוֹסָף עוֹד"; עוֹד כְּתִיב (שם כח כז): "נוֹתֵן לָרָשׁ – אֵין מַחְסוֹר". וְאָמַר דָּוִד עַל הָאֲנָשִׁים הַנְּדִיבִים (תהלים קיב ט): "פִּזַּר נָתַן לָאֶבְיוֹנִים – צִדְקָתוֹ עֹמֶדֶת לָעַד". וְהַמִּדָּה הַחֲשׁוּבָה הַזֹּאת הַלְוָאָה הִיא אֵצֶל הַבּוֹרֵא יִתְבָּרַךְ, שֶׁנֶּאֱמַר (משלי יט יז): "מַלְוֵה ה׳ חוֹנֵן דָּל".

וְאָמַר הֶחָכָם: עֲשֵׂה חֶסֶד עִם מִי שֶׁרָאוּי לְכָךְ וְעִם מִי שֶׁאֵינוֹ רָאוּי לְכָךְ. פֵּרוּשׁ: "עִם מִי שֶׁרָאוּי לְכָךְ" – יִהְיֶה הַחֶסֶד בִּמְקוֹמוֹ, "וְעִם וּמִי שֶׁאֵינוֹ רָאוּי לְכָךְ" – תִּהְיֶה אַתָּה רָאוּי לַעֲשׂוֹתוֹ. וְאָמְרוּ חֲכָמִים: כָּל מִי שֶׁנּוֹתֵן מַתָּנָה גְדוֹלָה לְמִי שֶׁשָּׁאַל הַמַּתָּנָה – הוּא חֲצִי נָדִיב. אֲבָל הַנָּדִיב הַשָּׁלֵם הוּא הַנּוֹתֵן תָּדִיר, הֵן רַב אוֹ מְעַט, קוֹדֵם שֶׁיִּשְׁאֲלוּ מִמֶּנּוּ.

וְעוֹד אָמַר הֶחָכָם: מִדַּת הַנְּדִיבוּת תְּלוּיָה בְּהֶרְגֵּל. כִּי אֵינוֹ נִקְרָא "נָדִיב" עַד שֶׁיְּהֵא רָגִיל בְּכָל עֵת וּבְכָל שָׁעָה לְהִתְנַדֵּב כְּפִי יְכָלְתּוֹ. כִּי אָדָם שֶׁנּוֹתֵן לְמִי שֶׁרָאוּי לִתֵּן אֶלֶף זְהוּבִים בְּבַת אַחַת לְמִי שֶׁרָאוּי – אֵינוֹ נָדִיב כְּמִי שֶׁנּוֹתֵן אֶלֶף זְהוּבִים בְּאֶלֶף פְּעָמִים, כָּל זָהוּב וְזָהוּב לְמִי שֶׁרָאוּי לוֹ. כִּי אוֹתוֹ שֶׁנּוֹתֵן אֶלֶף זְהוּבִים בְּבַת אַחַת – נִתְעוֹרְרָה דַּעְתּוֹ לְהִתְנַדֵּב, וְאַחַר כָּךְ פָּסְקָה מִמֶּנּוּ. וְכֵן לְעִנְיַן הַשָּׂכָר: אֵין שָׂכָר לְמִי שֶׁפָּדָה שָׁבוּי אֶחָד הַיּוֹשֵׁב בַּמִּשְׁמָר עַל דְּבַר חוֹב בְּמֵאָה דִּינָרִים, שֶׁהוּא דֵּי מַחְסוֹרוֹ, כְּמוֹ מִי שֶׁפָּדָה עֲשָׂרָה שְׁבוּיִים, אוֹ הִשְׁלִים לַעֲשָׂרָה עֲנִיִּים חֶסְרוֹנָם בְּמֵאָה דִּינָרִים, כָּל אֶחָד בַּעֲשָׂרָה דִּינָרִים. וְעַל זֶה אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ (אבות ג טו): הַכֹּל לְפִי רֹב הַמַּעֲשֶׂה, וְלֹא אָמְרוּ: "לְפִי גֹּדֶל הַמַּעֲשֶׂה".

כָּל הַמַּעֲלִים עֵינָיו מִן הַצְּדָקָה - כְּאִלּוּ עוֹבֵד עֲבוֹדָה זָרָה. וְנִקְרָא "בְּלִיַּעַל", "רָשָׁע", "אַכְזָרִי" וְ"חוֹטֵא". "בְּלִיַּעַל", שֶׁנֶּאֱמַר (דברים טו ט): "הִשָּׁמֶר לְךָ פֶּן יִהְיֶה דָבָר עִם לְבָבְךָ". בְלִיַּעַל לֵאמֹר: קָרְבָה שְׁנַת הַשֶּׁבַע שְׁנַת הַשְּׁמִטָּה. וְרָעָה עֵינְךָ בְּאָחִיךָ הָאֶבְיוֹן, וְלֹא תִתֵּן לוֹ". "אַכְזָרִי", דִּכְתִיב (משלי יב י): "וְרַחֲמֵי רְשָׁעִים אַכְזָרִי". וְהוּא מַכְחִישׁ יִחוּסוֹ, שֶׁאֵינוֹ מִזֶּרַע אַבְרָהָם יִצְחָק וְיַעֲקֹב, שֶׁהָיוּ רַחֲמָנִים (יבמות עט א), אֶלָּא מִזֶּרַע גּוֹיִים שֶׁהֵם אַכְזָרִיִּים רַחֲמָנִים, שֶׁנֶּאֱמַר (ירמיהו נ מב): "אַכְזָרִי הֵמָּה, וְלֹא יְרַחֵמוּ". וְכָל הַמְרַחֵם - מְרַחֲמִים עָלָיו מִן הַשָּׁמַיִם, שֶׁנֶּאֱמַר (דברים יג יח): "וְנָתַן לְךָ רַחֲמִים וְרִחַמְךָ וְהִרְבֶּךָ" (שבת קנא ב).

וְהַנּוֹתֵן צְדָקָה לָעֲנִיִּים בְּסֵבֶר פָּנִים רָעוֹת - אִבֵּד זְכוּתוֹ, וַאֲפִלּוּ שֶׁנּוֹתֵן הַרְבֵּה; וְעוֹבֵר עַל "אַל יֵרַע בְּעֵינֶיךָ בְּתִתְּךָ לוֹ" (דברים טו י). וְטוֹב מִמֶּנּוּ הַנּוֹתֵן פְּרוּטָה בְּסֵבֶר פָּנִים יָפוֹת לְעָנִי. וְטוֹב שֶׁיִּתֵּן קוֹדֶם שֶׁיִּשְׁאַל. וְטוֹב שֶׁיִּתֵּן בַּסֵּתֶר, דִּכְתִיב (משלי כא יד): "מַתָּן בַּסֵּתֶר יִכְפֶּה אָף". וְיֵשׁ שֶׁהָיוּ קוֹשְׁרִים מָעוֹת בַּבֶּגֶד וְזוֹרְקִים לַאֲחוֹרֵיהֶם, וּבָאִים עֲנִיִּים וְנוֹטְלִים, וְהַנּוֹתֵן אֵינוֹ יוֹדֵעַ לְמִי נוֹתֵן, וְהַמְקַבֵּל אֵינוֹ יוֹדֵעַ מִמִּי קִבֵּל וְאֵינוֹ מִתְבַּיֵּשׁ (כתובות סז ב). כְּלָלוֹ שֶׁל דָּבָר: כָּל מַה שֶּׁיָּכוֹל לְהַסְתִּיר, שֶׁלֹּא יֵדַע הֶעָנִי מִי הוּא הַנּוֹתֵן, וְשֶׁלֹּא יֵדַע הַנּוֹתֵן מִי הוּא הַמְקַבֵּל - יֵשׁ לוֹ לְהַסְתִּיר.

וּכְשֶׁאָדָם עוֹשֶׂה צְדָקָה - יַעֲשֶׂה חֶסֶד עִם הַצְּדָקָה. כְּגוֹן שֶׁיִּקְנֶה בְּאוֹתָם הַמָּעוֹת דָּבָר הַצָּרִיךְ לְעָנִי, שֶׁלֹּא יִצְטָרֵךְ הֶעָנִי לִטְרֹחַ, וְאַף הֶעָשִׁיר יִקְנֵהוּ בְּזוֹל יוֹתֵר מִן הֶעָנִי. וִידַקְדֵּק הֶעָשִׁיר שֶׁיִּתֵּן לוֹ בְּשָׁעָה שֶׁהוּא צָרִיךְ מֵהֶם, וּבָזֶה עוֹשֶׂה עִמּוֹ חֶסֶד. וְעַל זֶה אָמַר הַנָּבִיא (הושע י יב): "זִרְעוּ לָכֶם לִצְדָקָה, קִצְרוּ לְפִי חֶסֶד". פֵּרוּשׁ: הַשָּׂכָר הוֹלֵךְ אַחַר הַחֶסֶד.

וְעַתָּה שְׁמַע חֲשִׁיבוּת הַנְּדִיבוּת וּבַעֲלֵי הַצְּדָקָה, דִּכְתִיב (משלי יד לד): "צְדָקָה תְּרוֹמֵם גּוֹי". בּוֹא וּרְאֵה כַּמָּה גָּדוֹל כֹּחָהּ שֶׁל צְדָקָה, שֶׁהִיא נְתוּנָה בִּימִינוֹ שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים מח יא): "צֶדֶק מָלְאָה יְמִינֶךָ".

גְּדוֹלָה צְדָקָה, שֶׁבָּהּ נִשְׁתַּבַּח הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא בְּשָׁעָה שֶׁעָתִיד לְהָבִיא תְּשׁוּעָה לְיִשְׂרָאֵל, שֶׁנֶּאֱמַר (ישעיהו סג א): "אֲנִי מְדַבֵּר בִּצְדָקָה, רַב לְהוֹשִׁיעַ".

גְּדוֹלָה צְדָקָה, שֶׁמַּנְחֶלֶת כָּבוֹד וְחַיִּים לְעוֹשֶׂיהָ, שֶׁנֶּאֱמַר (משלי כא כא): "רֹדֵף צְדָקָה וָחָסֶד, יִמְצָא חַיִּים צְדָקָה וְכָבוֹד". וּמִשּׁוּם דְּרוֹדֵף צְדָקָה יִמְצָא צְדָקָה?! אֶלָּא הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מַמְצִיא לוֹ מָעוֹת כְּדֵי לַעֲשׂוֹת מֵהֶן צְדָקָה לִבְנֵי אָדָם הַמְהֻגָּנִים, לַעֲשׂוֹת לָהֶן צְדָקָה כְּדֵי לְקַבֵּל מֵהֶן שָׂכָר.

גְּדוֹלָה צְדָקָה, שֶׁבָּהּ עָתִיד הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לִפְדּוֹת אֶת יִשְׂרָאֵל, שֶׁנֶּאֱמַר (ישעיהו א כז): ″צִיּוֹן בְּמִשְׁפָּט תִּפָּדֶה, וְשָׁבֶיהָ בִּצְדָקָה″.

גְּדוֹלָה צְדָקָה, שֶׁבָּהּ נִשְׁתַּבַּח אַבְרָהָם אָבִינוּ, שֶׁנֶּאֱמַר (בראשית טו ו): ″וְהֶאֱמִן בַּיי, וַיַּחְשְׁבֶהָ לּוֹ צְדָקָה″; וְאוֹמֵר (שם יח יט): ″כִּי יְדַעְתִּיו, לְמַעַן אֲשֶׁר יְצַוֶּה אֶת בָּנָיו וְאֶת בֵּיתוֹ אַחֲרָיו, וְשָׁמְרוּ דֶּרֶךְ ה׳ לַעֲשׂוֹת צְדָקָה וּמִשְׁפָּט, לְמַעַן הָבִיא ה׳ עַל אַבְרָהָם אֵת אֲשֶׁר דִּבֶּר עָלָיו″.

גְּדוֹלָה צְדָקָה, שֶׁבָּהּ נִשְׁתַּבַּח דָּוִד מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל, שֶׁנֶּאֱמַר (שמואל ב ח טו): ″וַיְהִי דָוִד עֹשֶׂה מִשְׁפָּט וּצְדָקָה לְכָל עַמּוֹ″.

גְּדוֹלָה צְדָקָה, שֶׁבָּהּ נִשְׁתַּבַּח שְׁלֹמֹה הַמֶּלֶךְ עָלָיו הַשָּׁלוֹם, שֶׁנֶּאֱמַר (מלכים א י ט): ″יְהִי ה׳ אֱלֹהֶיךָ בָּרוּךְ, אֲשֶׁר חָפֵץ בְּךָ לְתִתְּךָ עַל כִּסֵּא יִשְׂרָאֵל, בְּאַהֲבַת ה׳ אֶת יִשְׂרָאֵל לְעֹלָם, וַיְשִׂימְךָ לְמֶלֶךְ לַעֲשׂוֹת מִשְׁפָּט וּצְדָקָה″.

גְּדוֹלָה צְדָקָה, שֶׁמַּגַּעַת עַד כִּסֵּא הַכָּבוֹד, שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים פט טו): ″צֶדֶק וּמִשְׁפָּט מְכוֹן כִּסְאֶךָ″.

גְּדוֹלָה צְדָקָה, שֶׁבָּהּ נִשְׁתַּבְּחוּ יִשְׂרָאֵל, שֶׁנֶּאֱמַר (דברים ו כה): ″וּצְדָקָה תִּהְיֶה לָּנוּ, כִּי נִשְׁמֹר לַעֲשׂוֹת...″.

גְּדוֹלָה צְדָקָה, שֶׁבָּהּ עָתִיד הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְהִשְׁתַּבֵּחַ בְּיוֹם הַדִּין, שֶׁנֶּאֱמַר (ישעיהו ה טז): ″וַיִּגְבַּה ה׳ צְבָאוֹת בַּמִּשְׁפָּט, וְהָאֵל הַקָּדוֹשׁ נִקְדָּשׁ בִּצְדָקָה″.

גְּדוֹלָה צְדָקָה, שֶׁהִיא מְלַוָּה לָעוֹשֶׂה בִּשְׁעַת פְּטִירָתוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר (שם נח ח): ″וְהָלַךְ לְפָנֶיךָ צִדְקֶךָ, כְּבוֹד ה׳ יַאַסְפֶךָ″.

גָּדוֹל הַחֶסֶד, שֶׁבּוֹ נִבְנֶה הָעוֹלָם, שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים פט ג): ″עוֹלָם חֶסֶד יִבָּנֶה″.

לְכָךְ יִדְבַּק הָאָדָם בְּמִדַּת הַנְּדִיבוּת, שֶׁגּוֹרֶמֶת כָּל הַטּוֹבוֹת הָאֵלֶּה.

וְעוֹד יִהְיֶה נָדִיב בְּמָמוֹנוֹ לִקְנוֹת הַמִּצְוֹת, כְּגוֹן רַבָּן גַּמְלִיאֵל שֶׁקָּנָה אֶתְרוֹג בְּאֶלֶף זוּז (סוכה מא ב). וְיִהְיֶה נָדִיב בְּמָמוֹנוֹ לְהַדֵּר בַּמִּצְוֹת, וְהִדּוּר מִצְוָה עַד שְׁלִישׁ (בבא קמא ט ב). וְיִהְיֶה נָדִיב בְּמָמוֹנוֹ לִכְתֹּב וְלִקְנוֹת סְפָרִים, וּלְהַשְׁאִילָן לְמִי שֶׁאֵין לוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים קיב ג): ″הוֹן וָעֹשֶׁר בְּבֵיתוֹ, וְצִדְקָתוֹ עֹמֶדֶת לָעַד″ (כתובות נ א). וְיִהְיֶה וַתְּרָן בָּזֶה, שֶׁלֹּא יָחוּשׁ אִם יִתְקַלְקְלוּ הַסְּפָרִים עֲבוּר שֶׁלּוֹמְדִים בָּהֶם. וְעַל כְּלֵי בֵיתוֹ יִהְיֶה נָדִיב,

לְהַשְׁאִיל לִשְׁכֵנָיו וּמְיֻדָּעָיו. וְיִהְיֶה נָדִיב לְהַלְווֹת לֶעָנִי אֶת כַּסְפּוֹ, וְאִם יַסְפִּיק בְּיָדוֹ – יַלְוֶה גַּם לָעֲשִׁירִים. וְיִהְיֶה נָדִיב בְּמַשָּׂא וּבְמַתָּן עִם כָּל הָעוֹלָם, וְלֹא יְדַקְדֵּק עִם חֲבֵרוֹ בְּדָבָר מוּעָט. אִם הוּא מוֹדֵד יַיִן אוֹ שֶׁמֶן אוֹ אֵיזֶה דָּבָר שֶׁיִּהְיֶה – לֹא יְצַמְצֵם.

וְיִהְיֶה נָדִיב בְּגוּפוֹ לִטְרֹחַ עֲבוּר כָּל אָדָם, לִסְבֹּל עֻלָּם וּמַשָּׂאָם, וּלְהִצְטַעֵר בְּצָרָתָם, וּלְהִתְפַּלֵּל בַּעֲדָם, וְלִשְׂמֹחַ בְּשִׂמְחָתָם, לְבַקֵּר חוֹלִים וְלַעֲשׂוֹת חֶסֶד עִם הַמֵּתִים.

וּבְיוֹתֵר צָרִיךְ לִהְיוֹת נָדִיב בְּחָכְמַת תּוֹרָתוֹ (סוכה מט ב), לְלַמֵּד לְכָל אָדָם דַּעַת וּלְהַמְשִׁיךְ אֶת לִבָּם לַשָּׁמַיִם. וְזֶהוּ הַנְּדִיבוּת הַגְּדוֹלָה שֶׁבְּכָל מִינֵי הַנְּדִיבוּת – הַמִּתְנַדֵּב לָאָדָם לַהֲבִיאוֹ לְחַיֵּי הָעוֹלָם הַבָּא.

אַף עַל פִּי שֶׁמִּדַּת הַנְּדִיבוּת הִיא טוֹבָה, צָרִיךְ לִזָּהֵר שֶׁלֹּא יְהֵא פַּזְרָן, לְהַשִּׂיג תַּאֲוַת לִבּוֹ בְּמִינֵי מַאֲכָל וּמִשְׁתֶּה, וְלָתֵת הוֹנוֹ לְזוֹנוֹת, וְלַעֲשׂוֹת בְּגָדִים יְקָרִים, וּלְפַזֵּר בְּמִינֵי תַּחְבּוּלוֹת שֶׁאֵינָן מְבִיאוֹת לְיִרְאַת שָׁמַיִם. וְצָרִיךְ נְדִיב הַלֵּב שֶׁלֹּא לְפַזֵּר לָרִיק, וְשֶׁלֹּא לִרְדֹּף אַחַר תַּאֲווֹת הַמְּבִיאוֹת כָּל רַע. אַךְ יְדַקְדֵּק לִהְיוֹת וַתְּרָן לָעֲנִיִּים הַטּוֹבִים, לְהַלְבִּישָׁם וּלְהַאֲכִילָם מִן הַמֵּיטָב, כִּדְכְתִיב (ויקרא ג טז): "כָּל חֵלֶב לַה'". וְיִהְיֶה שְׂכָרוֹ טוּב הַצָּפוּן בַּעֲדוֹ, אֲשֶׁר "עַיִן לֹא רָאָתָה אֱלֹהִים זוּלָתְךָ, יַעֲשֶׂה לִמְחַכֵּה לוֹ" (ישע' סד ג).

שַׁעַר הַשְּׁמוֹנָה עָשָׂר

שַׁעַר הַצַּיְקָנוּת

הַצַּיְקָנוּת. זֹאת הַמִּדָּה הִיא מְגֻנָּה בְּרֹב עִנְיָנֶיהָ. וְעַל הַצַּיְקָן אָמַר שְׁלֹמֹה עָלָיו הַשָּׁלוֹם (משלי כג ו): "אַל תִּלְחַם אֶת לֶחֶם רַע עָיִן".

וְאֵלֶּה מִדּוֹת צַר הָעַיִן: לֹא יִתֵּן צְדָקָה, וְלֹא יְרַחֵם עַל הָעֲנִיִּים. וּכְשֶׁיֵּשׁ לוֹ מַשָּׂא וּמַתָּן עִם חֲבֵרוֹ – מְדַקְדֵּק עִמּוֹ יוֹתֵר מִדַּי, וְלֹא יְוַתֵּר לוֹ מְאוּמָה. אֵינוֹ מַאֲכִיל וְאֵינוֹ מַלְבִּישׁ, וְלֹא יֵהָנֶה שׁוּם אָדָם מִמֶּנּוּ. וְאֵין לוֹ בִּטָּחוֹן עַל מִי שֶׁנּוֹתֵן לוֹ הַמָּמוֹן, וְהוּא שָׂנוּא לַבְּרִיּוֹת. אֵינוֹ מְהַדֵּר אַחַר הַמִּצְוֹת, וְלֹא יִקְנֶה לוֹ רַב וְחָבֵר, וּמִתּוֹךְ כָּךְ יִשָּׁאֵר רֵיק מִן הַתּוֹרָה וּמִן הַמִּצְוֹת.

וְאִם הוּא צַיְקָן בְּגוּפוֹ – גַּם הוּא רַע וָמָר, שֶׁלֹּא יַעֲשֶׂה חֶסֶד עִם בְּנֵי אָדָם. וְרַע עַל כָּל רָעוֹת אִם הוּא כִּלַּי בְּחָכְמָתוֹ אוֹ בִּסְפָרָיו, כֵּיוָן שֶׁהוּא אֵינוֹ חָסֵר בָּזֶה מְאוּמָה: כִּי הַחָכְמָה דּוֹמָה לָאֵשׁ, שֶׁאֵינָהּ חֲסֵרָה אִם מַדְלִיקִים מִמֶּנָּה נֵרוֹת אוֹ אֵשׁ אַחֶרֶת. וְעָלָיו נֶאֱמַר (משלי יא כו): "מֹנֵעַ בָּר – יִקְּבֻהוּ לְאוֹם". אֲבָל בְּנָדִיב נֶאֱמַר (שם): "וּבְרָכָה לְרֹאשׁ

מַשְׁבִּיר". וּפְשַׁט הַכָּתוּב מְדַבֵּר בִּצְדָקָה, וְהַמָּשָׁל עַל חָכְמָתוֹ.

וְהַטּוֹב שֶׁבְּזֹאת הַמִּדָּה: שֶׁאֵינוֹ מַפְסִיד מָמוֹנוֹ בַּהֲבָלִים, וּפְעָמִים נִמְנָע מֵעֲבֵרוֹת גְּדוֹלוֹת. וּמֵחֲמַת שֶׁמְּחַסֵּר נַפְשׁוֹ מִטּוֹבָה, מִתּוֹךְ כָּךְ אֵין לוֹ גֵּאוּת כְּמוֹ שֶׁיֵּשׁ לַנָּדִיב, כִּי מֵרֹב טוֹבָה וַהֲנָאָה שֶׁיֵּשׁ לוֹ לָאָדָם - יִבְעַט בְּיוֹצְרוֹ.

לָכֵן יְדַקְדֵּק הָאָדָם בְּעַצְמוֹ, וְיִהְיֶה נָדִיב בְּמָקוֹם שֶׁרָאוּי לוֹ לְהִתְנַדֵּב, וּבְמָקוֹם שֶׁאֵין רָאוּי לוֹ לְהִתְנַדֵּב יִהְיֶה צַיְקָן וְכִלַּי. וְיִשְׁקֹל כָּל זֶה בְּמֹאזְנַיִם שֶׁל תּוֹרָה. וְיִלְמַד מִיַּעֲקֹב אָבִינוּ שֶׁהָיָה צַיְקָן שֶׁאֵין דֻּגְמָתוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר (בראשית לב כה): "וַיִּוָּתֵר יַעֲקֹב לְבַדּוֹ" - וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, שֶׁשָּׁכַח פַּכִּים קְטַנִּים וְחָזַר עֲלֵיהֶם. מְלַמֵּד שֶׁהַצַּדִּיקִים, חָבִיב עֲלֵיהֶם מָמוֹנָם יוֹתֵר מִגּוּפָם, לְפִי שֶׁאֵין פּוֹשְׁטִים יָד בַּגֵּזֶל (חולין צא א). רָאָה הַצַּיְקָנוּת הַגְּדוֹלָה, שֶׁאָדָם עָשִׁיר כְּמוֹ יַעֲקֹב עָלָיו הַשָּׁלוֹם, הָיָה לוֹ לַחֲזֹר אַחַר פַּכִּים קְטַנִּים. וּמָצִינוּ בְּמָקוֹם אַחֵר שֶׁהָיָה וַתְרָן שֶׁאֵין דֻּגְמָתוֹ, כְּמוֹ שֶׁדָּרְשׁוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שמות רבה לא יז): "בְּקִבְרִי אֲשֶׁר כָּרִיתִי לִי" (בראשית נ ה) - מְלַמֵּד שֶׁנָּטַל יַעֲקֹב כָּל כֶּסֶף וְזָהָב שֶׁהֵבִיא מִבֵּית לָבָן וְעָשָׂה כְּרִי, וְאָמַר לְעֵשָׂו: טֹל בִּשְׁבִיל חֶלְקְךָ בַּמְּעָרָה. הֲיֵשׁ וַתְרָן כָּזֶה?! לָכֵן מִזֶּה יִלְמַד אָדָם שֶׁלֹּא יְפַזֵּר לָרִיק וְשֶׁלֹּא לְצֹרֶךְ. וּבִמְקוֹם מִצְוָה, כְּגוֹן בִּצְדָקָה וּבִשְׁאָר מִצְווֹת הַתְּלוּיוֹת בְּמָעוֹת, כְּגוֹן לִקְנוֹת רַב וְחָבֵר וּסְפָרִים - יִהְיֶה וַתְרָן גָּדוֹל, כְּדֵי לְהַשִּׂיג מַעֲלוֹת עֶלְיוֹנוֹת, לְהָשִׁיב הַנֶּפֶשׁ לִמְקוֹם טָהֳרָה, שֶׁתְּהֵא צְרוּרָה בִּצְרוֹר הַחַיִּים, כִּדְכְתִיב (שמואל א כה כט): "וְהָיְתָה נֶפֶשׁ אֲדֹנִי צְרוּרָה בִּצְרוֹר הַחַיִּים".

שַׁעַר הַתְּשְׁעָה עָשָׂר

שַׁעַר הַזְּכִירָה

הַזְּכִירָה הִיא מִדָּה שֶׁאֵין הָעוֹלָם יָכוֹל לְהִתְקַיֵּם בִּלְעָדֶיהָ. כִּי כָּל מַשָּׂא וּמַתָּן שֶׁל עוֹלָם הַזֶּה - הַכֹּל תָּלוּי בַּזְּכִירָה. כִּי לֹא הָיָה אָדָם מַאֲמִין לַחֲבֵרוֹ אוֹ מַלְוֶה לוֹ, אִם לֹא הָיָה זוֹכֵר. וְכָל הָעִנְיָנִים שֶׁבָּעוֹלָם, כְּגוֹן מִקָּח וּמִמְכָּר, אִם הָיוּ שׁוֹכְחִים דִּבְרֵיהֶם - לֹא הָיוּ יְכוֹלִים לַעֲשׂוֹת מִקָּח וּמִמְכָּר, אוֹ לַעֲשׂוֹת תְּנַאי בֵּינֵיהֶם בְּלֹא זְכִירָה. וְאֵין צָרִיךְ לְהַאֲרִיךְ בָּזֶה, כִּי הַדָּבָר יָדוּעַ לַכֹּל.

לָכֵן יִקַּח הָאָדָם זֹאת הַמִּדָּה לְהִשְׁתַּמֵּשׁ בָּהּ לְכָל הָעִנְיָנִים. כִּי הַזְּכִירָה הִיא גָּדֵר לָאֱמֶת: אֵיךְ יִזְכֹּר נְדָרָיו שֶׁנָּדַר לְקַיֵּם, וְאִם יֵשׁ דָּבָר בֵּינוֹ וּבֵין חֲבֵרוֹ - יִזְכֹּר הָעִנְיָן וְלֹא יְשַׁנֶּה דְּבָרָיו. גִּלָּה לוֹ דְּבַר סֵתֶר וְצִוָּה לוֹ שֶׁלֹּא לְגַלּוֹת - יִזְכֹּר צִוּוּיוֹ וְלֹא יְגַלֶּה. לָוָה מֵחֲבֵרוֹ

מָעוֹת אוֹ שָׁאַל מִמֶּנּוּ כְּלֵי בֵיתוֹ - יִזְכֹּר כַּמָּה מָעוֹת לָוָה מִמֶּנּוּ, וִידַקְדֵּק בְּחֶשְׁבּוֹנוֹ וִישַׁלֵּם הַכֹּל. וּמִי שֶׁיֵּשׁ לוֹ עֲסָקִים רַבִּים וְהוּא טָרוּד, צָרִיךְ לִזָּהֵר מְאֹד שֶׁלֹּא יִלְוֶה מָעוֹת, אוֹ שֶׁלֹּא יִשְׁאַל עִנְיָנִים מִן בְּנֵי אָדָם; כִּי כֵּיוָן שֶׁהוּא טָרוּד - יִשְׁכַּח הַכֹּל וְלֹא יִזְכֹּר. גָּמַל לוֹ חֲבֵרוֹ טוֹבָה - יִזְכֹּר כְּדֵי שֶׁיּוּכַל לְהָשִׁיב לוֹ.

וּלְעִנְיַן הַצְּדָקָה: צָרִיךְ לִזְכֹּר הָעֲנִיִּים וּלְהַעֲלוֹת עַל לִבּוֹ דּוֹחֲקָם, וּמִתּוֹךְ כָּךְ יַעֲזֹר לָהֶם. וְאִם יָבוֹא לְהָעִיד בְּבֵית דִּין עַל מַה שֶּׁרָאָה וְיָדַע, צָרִיךְ הָאָדָם שֶׁיִּזָּהֵר מְאֹד שֶׁיִּזְכֹּר, וְלֹא יִפְחֹת וְלֹא יוֹסִיף עַל מַה שֶּׁרָאָה וְיָדַע.

רָאֵה אֵיךְ הִזְהִיר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא עַל הַזְּכִירָה, שֶׁנֶּאֱמַר (דברים ח יא): "הִשָּׁמֶר לְךָ פֶּן תִּשְׁכַּח אֶת ה׳ אֱלֹהֶיךָ, לְבִלְתִּי שְׁמֹר מִצְוֹתָיו וּמִשְׁפָּטָיו וְחֻקֹּתָיו". וְזֶה דָּבָר גָּדוֹל: הַזּוֹכֵר אֶת הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ בְּכָל מַעֲשָׂיו. וְכֵן אָמַר דָּוִד (תהלים טז ח): "שִׁוִּיתִי ה׳ לְנֶגְדִּי תָמִיד".

הַזְּכִירָה הִיא מַעֲלָה עֶלְיוֹנָה, וְהִיא כְּלִי שֶׁמַּחֲזֶקֶת כָּל הַמִּצְוֹת וְכָל הַתּוֹרָה. בַּצִּיצִית נֶאֱמַר (במדבר טו לט-מ): "וּזְכַרְתֶּם אֶת כָּל מִצְוֹת ה׳ וַעֲשִׂיתֶם אֹתָם... לְמַעַן תִּזְכְּרוּ וַעֲשִׂיתֶם אֶת כָּל מִצְוֹתָי". בַּתְּפִלִּין נֶאֱמַר (שמות יג ט): "וְהָיָה לְךָ לְאוֹת עַל יָדְךָ, וּלְזִכָּרוֹן בֵּין עֵינֶיךָ, לְמַעַן תִּהְיֶה תּוֹרַת ה׳ בְּפִיךָ"; וּכְתִיב (דברים טז יב): "וְזָכַרְתָּ כִּי עֶבֶד הָיִיתָ בְּמִצְרָיִם, וְשָׁמַרְתָּ וְעָשִׂיתָ אֶת הַחֻקִּים הָאֵלֶּה".

וְכֵיוָן שֶׁהַכֹּל תָּלוּי בַּזְּכִירָה, יֵשׁ לִי לִכְתֹּב שְׁלֹשִׁים דְּבָרִים שֶׁתִּזְכֹּר בְּכָל יוֹם שְׁתֵּי פְעָמִים, וְתַכְנִיסֵם בְּעִמְקֵי הַלֵּב וּבְמַחְשְׁבוֹתֶיךָ. לֹא תִּזְכְּרֵם בְּפִיךָ בִּלְבַד, אַךְ תִּכְתְּבֵם עַל לוּחַ לִבְּךָ; וְאָז תִּהְיֶה עֲבוֹדָתְךָ מְקֻבֶּלֶת לִפְנֵי הַמָּקוֹם בָּרוּךְ הוּא, וְתִשָּׂא חֵן וָחֶסֶד לְפָנָיו.

הַזְּכִירָה הָרִאשׁוֹנָה: שֶׁתִּזְכֹּר אֵיךְ הוֹצִיאֲךָ הַבּוֹרֵא יִתְבָּרַךְ מֵאַיִן לְיֵשׁ. וּזְכֹר הַטּוֹבָה שֶׁעָשָׂה עִמְּךָ מֵעוֹדְךָ עַד הַיּוֹם הַזֶּה, וְאֵיךְ גִּדְּלְךָ וְנִשְּׂאֲךָ עַל כָּל הַבְּרִיּוֹת. וְכָל זֶה עָשָׂה לְךָ וְלֹא שֶׁהָיָה חַיָּב לַעֲשׂוֹת לְךָ, אֶלָּא בְּחִינָם עָשָׂה לְךָ, וּמֵרֹב חֲסָדָיו גָּמַל לְךָ כָּל זֶה, וַעֲבוּר זֶה אַתָּה חַיָּב לְהוֹדוֹת לַבּוֹרֵא יִתְבָּרַךְ.

הַשְּׁנִיָּה: שֶׁיִּזְכֹּר חַסְדֵי הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ שֶׁהוּא שָׁלֵם בְּאֵיבָרָיו. וְיַחֲשֹׁב: אִם הָיָה חוֹלֶה אֵבֶר אֶחָד, וּבָא רוֹפֵא וְרִפֵּא אוֹתוֹ - כַּמָּה הָיָה נִכְנָע וּמַחֲזִיק טוֹבָה לָרוֹפֵא הַהוּא! קַל וָחֹמֶר שֶׁיַּעֲשֶׂה כֵן לִפְנֵי הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ שֶׁעֲשָׂהוּ שָׁלֵם.

הַשְּׁלִישִׁית: שֶׁיִּזְכֹּר חַסְדֵי הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ שֶׁנָּתַן בּוֹ חָכְמָה וָדַעַת. וְיַחֲשֹׁב: אִם הוּא הָיָה

שׁוֹטֶה וּמְקָרֵעַ כְּסוּתוֹ - כַּמָּה הָיוּ עִנְיָנָיו מְקֻלְקָלִים, וְלֹא הָיָה נֶחְשָׁב לִמְאוּמָה. וְאִם הָיָה רוֹפֵא מְרַפֵּא שְׁטוּתוֹ - כַּמָּה הָיָה רָאוּי לְשַׁבְּחוֹ ! קַל וָחֹמֶר לַבּוֹרֵא יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ.

הָרְבִיעִית : שֶׁיִּזְכֹּר הַטּוֹבָה שֶׁנָּתַן לוֹ הָאֵל יִתְבָּרַךְ, שֶׁנָּתַן לוֹ תּוֹרָתוֹ הַקְּדוֹשָׁה לְהוֹרוֹת לוֹ דְּרָכָיו הַיְשָׁרִים, לְהַגִּיעַ לַעֲבוֹדַת הָאֵל יִתְבָּרַךְ ; וְיִתְרַצֶּה בָּהּ לְהוֹדוֹת לְאֵל אָדוֹן הָעֶלְיוֹן, שֶׁבָּהּ יַגִּיעַ לָאוֹר בְּאוֹר הַחַיִּים לֵהָנוֹת מִזִּיו הַשְּׁכִינָה.

הַחֲמִישִׁית : שֶׁיִּזְכֹּר רַחֲמֵי הָאֵל יִתְבָּרַךְ, שֶׁרִחֵם עָלָיו לָתֵת תּוֹרָתוֹ הַטְּהוֹרָה בְּיָדוֹ. וְאִלּוּ מֶלֶךְ בָּשָׂר וָדָם שָׁלַח לוֹ כְּתָב, וְקָרָא כָּל הַכְּתָב, וְהָיָה בּוֹ דָּבָר שֶׁלֹּא הֵבִין - כַּמָּה הָיָה מִצְטַעֵר עַל זֶה, שֶׁלֹּא הָיָה יוֹדֵעַ מַה שֶּׁצִּוָּהוּ הַמֶּלֶךְ. וְאֵין סָפֵק, אִם הָיָה בִּמְקוֹמוֹ אֲפִלּוּ קָטָן מִן הַקְּטַנִּים שֶׁהָיָה יוֹדֵעַ לְפָרֵשׁ לוֹ מַה שֶּׁלֹּא הֵבִין - הָיָה מְמַהֵר לָלֶכֶת אֵלָיו, וְלֹא הָיָה מִתְבַּיֵּשׁ. כָּל שֶׁכֵּן שֶׁיַּעֲשֶׂה כֵּן בְּתוֹרַת אֱלֹהֵינוּ.

הַשִּׁשִּׁית : שֶׁיִּזְכֹּר אִם יֵשׁ בּוֹ שׁוּם דְּבַר מַה שֶּׁיַּעֲבֹר בּוֹ עַל שֶׁצִּוָּהוּ יוֹצְרוֹ. וְיַחֲשֹׁב עַל זֶה, שֶׁכָּל הַדְּבָרִים שֶׁבָּרָא הַבּוֹרֵא יִתְבָּרַךְ, הֵם עוֹשִׂים מִצְוָתוֹ : הַחֲמוֹר נוֹשֵׂא מַשָּׂא, הַסּוּס וְהַשּׁוֹר חוֹרְשִׁים, וְאֵין שׁוּם יוֹם שֶׁמּוֹרְדִים בַּאֲדוֹנָם. הַשֶּׁמֶשׁ עוֹשָׂה בְּכָל יוֹם מַה שֶּׁצִּוָּהוּ הָאֵל יִתְבָּרַךְ, וְאִם הָיָה יוֹם אֶחָד שֶׁלֹּא הָיָה זוֹרֵחַ וְהָיָה חֹשֶׁךְ - כַּמָּה הָיָה פֶּלֶא בְּעֵינֵי הָעוֹלָם ! אוֹ אִם מֵי הַיָּם הָיוּ עוֹבְרִים אֶת הַגְּבוּל שֶׁנָּתַן לָהֶם הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא - הָיוּ מַחֲרִיבִים אֶת הָעוֹלָם. אוֹ אִם הָאֲדָמָה אֵינָהּ נוֹתֶנֶת יְבוּלָהּ וּפֵרוֹתֶיהָ, הָיוּ כָּל הָעוֹלָם מֵתִים. וְעַתָּה רְאֵה שֶׁכָּל הַדְּבָרִים עוֹשִׂים שְׁלִיחוּתָם, וְאֵיךְ לֹא יִתְבַּיֵּשׁ הָאָדָם לְהַרְגִּיל אֵיבָרָיו, שֶׁנִּבְרְאוּ לִשְׁמֹר הַתּוֹרָה, וְהוּא מְשַׁנֶּה אוֹתָם וּמַרְגִּיל אֵיבָרָיו לַעֲבֹר עַל הַתּוֹרָה ?

הַשְּׁבִיעִית : שֶׁיִּזְכֹּר בְּעִנְיְנֵי הָעוֹלָם, עֶבֶד שֶׁרָאָה אֲשֶׁר אֲדוֹנָיו מֵטִיב עִמּוֹ וּמַסְפִּיק לוֹ צְרָכָיו - כַּמָּה צָרִיךְ אוֹתוֹ עֶבֶד לְקַבֵּל עָלָיו מוֹרָא אֲדוֹנָיו וְאַהֲבָתוֹ, וְשֶׁיִּכָּנַע לְפָנָיו, וְשֶׁיִּשְׁתַּדֵּל בְּכָל כֹּחוֹ שֶׁיִּמְצָא חֵן בְּעֵינֵי אֲדוֹנָיו. קַל וָחֹמֶר שֶׁיְּקַבֵּל הָאָדָם עָלָיו עֹל מַלְכוּת שָׁמַיִם, וְיַחֲשֹׁב עַצְמוֹ כְּעֶבֶד נִכְנָע לִפְנֵי רַבּוֹ, וְאַל יִרְאֶה בְּעַצְמוֹ שׁוּם שְׂרָרָה וְגֵאוּת.

הַשְּׁמִינִית : שֶׁיִּזְכֹּר כָּל עַבְדֵי הַמֶּלֶךְ אֵיךְ הֵם זְרִיזִים וּמִשְׁתַּדְּלִים בַּעֲבוֹדָתוֹ. וְאִם עַבְדֵי הַמֶּלֶךְ יַעֲשׂוּ מַעֲשֵׂה הַמֶּלֶךְ, דָּבָר שֶׁצָּרִיךְ חָכְמָה וְעֵצָה - הִנֵּה יְפַנּוּ לִבָּם מִכָּל דָּבָר, וְיָשִׂימוּ כָּל מַחְשְׁבוֹתָם וְחָכְמָתָם לַעֲשׂוֹת עִנְיַן הַמֶּלֶךְ בִּתְבוּנָה וּבְחָכְמָה וּבְכִוּוּן בְּכָל לֵב אֲשֶׁר יוּכְלוּ לַעֲשׂוֹת. וְאִם יָבוֹא לְשַׁבֵּחַ אֶת הַמֶּלֶךְ וּלְהַחֲזִיק לוֹ טוֹבָה עַל הַטּוֹב שֶׁעָשָׂה לוֹ, הֵן אִם יִכְתֹּב לוֹ כְּתָב אוֹ יַעֲמֹד אֶצְלוֹ עַל פֶּה - יְחַפֵּשׂ בְּלִבּוֹ לָשׁוֹן צַח

וְנָאֶה לְשַׁבֵּחַ בּוֹ הַמֶּלֶךְ. קַל וָחֹמֶר שֶׁיַּעֲשֶׂה כֵּן לִפְנֵי מֶלֶךְ מַלְכֵי הַמְּלָכִים, שֶׁיָּשִׂים כָּל כַּוָּנָתוֹ בַּעֲבוֹדַת הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ לַעֲשׂוֹת כְּהִלְכָתָהּ וּלְיַפּוֹתָהּ.

וְהִנֵּה כָּל מַעֲשֵׂה עֲבוֹדַת הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ נֶחְלְקוּ לִשְׁלֹשָׁה חֲלָקִים:

הָאֶחָד: חוֹבַת הַלֵּב לְבַד. אִם יִתְעַסֵּק בְּמַחְשַׁבְתּוֹ לְיַחֵד הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ - יְפַנֶּה לִבּוֹ מִכָּל מַחְשְׁבוֹתָיו, וְיִהְיֶה יִחוּדוֹ שָׁלֵם לָאֱלֹהִים לְבַד.

הַשֵּׁנִי: עֵסֶק הַלֵּב וְהָאֵיבָרִים, כְּגוֹן בַּתְּפִלָּה - יְפַנֶּה לִבּוֹ מִכָּל עֲסָקָיו, וְיַעֲמֹד בְּכַוָּנָה גְּדוֹלָה לִפְנֵי הָאֵל הַגָּדוֹל יִתְבָּרַךְ.

הַשְּׁלִישִׁי: בַּעֲשׂתוֹ לוּלָב וְצִיצִית וְכַיּוֹצֵא בְּאֵלּוּ, שֶׁהֵם מִצְוֹות אֵיבָרָיו לְבַד, וְאֵין עִקַּר הַכַּוָּנָה כְּמוֹ הַתְּפִלָּה, כִּי עִקַּר הַתְּפִלָּה הִיא הַכַּוָּנָה, אֲבָל אֵלּוּ עִקָּרָם בָּאֵבָרִים בְּלֹא לֵב - אֲפִלּוּ הֲכִי קוֹדֶם שֶׁיַּעֲשֶׂה הַמִּצְוָה יִזְכֹּר לְשֵׁם מִי יַעֲשֶׂה, וְיַעֲשֶׂה בְּהִדּוּר מִצְוָה עַד שְׁלִישׁ (בבא קמא ט ב) לַאֲדוֹן עוֹלָמִים.

הַתְּשִׁיעִית: שֶׁיִּזְכֹּר אָדָם שֶׁיֵּשׁ לוֹ אִשָּׁה שֶׁאוֹהֵב אוֹתָהּ כְּנַפְשׁוֹ, אוֹ בְּנוֹ שֶׁהוּא אוֹהֲבוֹ בְּכָל לֵב, וְהוּא טוֹרֵחַ תָּמִיד לְהַשִּׂיג לָהֶם כָּל צָרְכָּם וְלַעֲשׂוֹת כָּל רְצוֹנָם; וְאֵינוֹ עוֹשֶׂה זֶה עֲבוּר שֶׁיָּרֵא מֵהֶם אוֹ שֶׁהֵם יֵיטִיבוּ עִמּוֹ עֲבוּר שֶׁהוּא עוֹשֶׂה רְצוֹנָם, אֶלָּא מֵרֹב אַהֲבָה שֶׁהוּא חוֹשֵׁק בָּם עוֹשֶׂה. קַל וָחֹמֶר שֶׁיַּעֲשֶׂה כֵּן לִפְנֵי הָאֵל יִתְבָּרַךְ, שֶׁיְּכַוֵּן כָּל מַעֲשָׂיו לִשְׁמוֹ הַגָּדוֹל לְבַדּוֹ, וְלֹא יַעֲשֶׂה הַמִּצְוֹת מֵאַהֲבַת בְּנֵי אָדָם אוֹ מִיִּרְאָתָם, אוֹ שֶׁיְּקַוֶּה לְקַבֵּל טוֹבָה. אֶלָּא יֵשׁ לוֹ לְיַחֵד כָּל מַעֲשָׂיו לִשְׁמוֹ הַגָּדוֹל לְבַד, וְלֹא יְשַׁתֵּף עִמּוֹ דָּבָר אַחֵר.

הָעֲשִׂירִית: שֶׁיִּזְכֹּר מֶה הָיוּ כָּל מַעֲשָׂיו עַד הַיּוֹם הַזֶּה, אִם עָסַק בַּעֲבוֹדַת יוֹצְרוֹ אוֹ אַחַר יִצְרוֹ. וְצָרִיךְ שֶׁיִּזְכֹּר בְּכָל יוֹם כַּמָּה עָשָׂה עֲבוֹדַת הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ וְכַמָּה מָרַד כְּנֶגְדּוֹ. וּלְעוֹלָם יִתֵּן לִבּוֹ שֶׁיַּעֲסֹק יוֹתֵר בַּעֲבוֹדַת הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ מִמַּה שֶּׁיַּעֲסֹק בִּצְרָכָיו. וְאִם לֹא עָסַק כָּל יָמָיו בַּעֲבוֹדַת הַבּוֹרֵא יִתְבָּרַךְ, לְכָל הַפָּחוֹת מִכָּאן וָאֵילָךְ יַעֲסֹק בַּעֲבוֹדַת הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ.

הָאַחַת עֶשְׂרֵה: שֶׁיִּזְכֹּר אֵיךְ הוּא זָרִיז וּמְמַהֵר בְּעִנְיָנָיו לֶאֱסֹף הוֹן, וְחוֹשֵׁב יוֹמָם וָלַיְלָה, וְאֵינוֹ חוֹשֵׁשׁ לֶאֱהֹב אֶלָּא לְמִי שֶׁיַּעַזְרֵהוּ לְקַבֵּץ כֶּסֶף וְזָהָב. וְאֶפְשָׁר שֶׁתְּהֵא יְגִיעָתוֹ לָרִיק, שֶׁיְּאַבֵּד הַכֹּל, אוֹ שֶׁמָּא יְהֵא מָמוֹנוֹ לְרָעָתוֹ, אוֹ שֶׁמָּא יָמוּת מְהֵרָה; אַף עַל פִּי כֵן טוֹרֵחַ כָּל כָּךְ. אִם כֵּן מַה יַּעֲשֶׂה לְנִשְׁמָתוֹ הַקַּיֶּמֶת לְעוֹלָם וָעֶד? וְעוֹד: כַּמָּה אַתָּה חַיָּב לְתַקֵּן עִנְיָנֶיךָ, וְלִהְיוֹת זָרִיז לִזְכֹּר תָּמִיד לִזְכוּתָם וּלְצַחְצְחָם בַּזְּכוּת הַקַּיֶּמֶת לְעוֹלָם וָעֶד וּלְעוֹלְמֵי עוֹלָמִים. וְעַתָּה רְאֵה מַה חִלּוּק יֵשׁ בֵּין שְׁנֵי הָעוֹלָמוֹת, וּמַעֲלַת הָאֶחָד

מִן הָאַחֵר ״כִּיתְרוֹן הָאוֹר מִן הַחֹשֶׁךְ״ (קהלת ב יג).

הַשְּׁתֵּים עֶשְׂרֵה: שֶׁיִּזְכֹּר שֶׁהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא רוֹאֶה מַחְשְׁבוֹת לִבּוֹ. רְאֵה אֵיךְ מְקַשֵּׁט עַצְמוֹ וּמְיַפֶּה עַצְמוֹ הַהוֹלֵךְ לְשָׁרֵת לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב (אסתר ד ב): ״כִּי אֵין לָבוֹא אֶל שַׁעַר הַמֶּלֶךְ בִּלְבוּשׁ שָׂק״; וְכַאֲשֶׁר תִּרְאֶה בְּיוֹסֵף הַצַּדִּיק עָלָיו הַשָּׁלוֹם (בראשית מא יד): ״וַיִּשְׁלַח פַּרְעֹה וַיִּקְרָא אֶת יוֹסֵף, וַיְרִיצֻהוּ מִן הַבּוֹר, וַיְגַלַּח וַיְחַלֵּף שִׂמְלֹתָיו, וַיָּבוֹא אֶל פַּרְעֹה״. וְהִנֵּה רְאֵה שֶׁאֵין תַּכְשִׁיט הָעוֹמֵד לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ לְעוֹלָם, כְּמוֹ שֶׁעוֹמֵד לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ שָׁעָה אַחַת. אִם כֵּן אֲנַחְנוּ הָעוֹמְדִים לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ מַלְכֵי הַמְּלָכִים לְעוֹלָם, כִּי הוּא רוֹאֶה מַחְשְׁבוֹת לִבֵּנוּ בַּסֵּתֶר וּבַגָּלוּי, וְאֵין מָנוֹס מִמֶּנּוּ כִּי בְּכָל מָקוֹם הוּא, שֶׁיֵּשׁ לָנוּ לַחְשֹׁב תָּמִיד בִּגְדֻלָּתוֹ, וּלְהַסְכִּים בְּלִבְּנוּ לַעֲשׂוֹת רְצוֹנוֹ, וּלְהִתְקַשֵּׁט עִם הַמַּחֲשָׁבוֹת לְפָנָיו.

הַשְּׁלֹשׁ עֶשְׂרֵה: שֶׁיִּזְכֹּר אֲשֶׁר חָכְמָתוֹ יוֹתֵר מִמַּעֲשָׂיו, שֶׁאֵינוֹ עוֹשֶׂה כְּפִי חָכְמָתוֹ. וְיֵשׁ לוֹ מָמוֹן, וְאֵינוֹ עוֹשֶׂה טוֹבָה עִם מָמוֹנוֹ כְּפִי עָשְׁרוֹ. וְיַחֲשֹׁב: מִי הָאִישׁ אֲשֶׁר אִם יָבוֹא אֵלָיו אָדָם וְיֹאמַר לוֹ ״יְהִי לְךָ מֵאָה זְהוּבִים עַל מְנָת שֶׁתִּתֵּן לְאוֹהֲבִי עֲשָׂרָה זְהוּבִים״, שֶׁלֹּא יַעֲשֶׂה? קַל וָחֹמֶר שֶׁעוֹשֶׂה כֵּן לִפְנֵי הַשֵּׁם יִתְעַלֶּה. וְאַל תֹּאמַר: אִלּוּ הִגַּעְתִּי לְעֹשֶׁר כָּךְ וְכָךְ, אוֹ אִלּוּ יָדַעְתִּי לִמּוּד יוֹתֵר מִמַּה שֶּׁאֲנִי יוֹדֵעַ – הָיִיתִי עוֹשֶׂה מַה שֶּׁאֲנִי חַיָּב מִן הָעֲבוֹדָה. כִּי כָּל זֶה הֶבֶל גָּדוֹל מִי שֶׁאוֹמֵר כָּךְ, כִּי כָּךְ דְּחִיַּת יֵצֶר הָרַע. אֶלָּא כָּל אָדָם יַעֲשֶׂה מִיָּד כְּפִי חָכְמָתוֹ וְעָשְׁרוֹ לְמַה שֶּׁהוּא עַתָּה. וְאִם יִהְיֶה לוֹ יוֹתֵר – יַעֲשֶׂה יוֹתֵר.

הָאַרְבַּע עֶשְׂרֵה: שֶׁיִּזְכֹּר הָאָדָם שֶׁמַּסְבִּיר פָּנָיו לַחֲבֵרוֹ, אֵיךְ לִבּוֹ נוֹטֶה אֵלָיו לֶאֱהֹב אוֹתוֹ, כִּדְכְתִיב (משלי כז יט): ״כַּמַּיִם הַפָּנִים לַפָּנִים, כֵּן לֵב הָאָדָם לָאָדָם״. כָּל שֶׁכֵּן אִם רוֹאֶה מֶלֶךְ שֶׁמְּקַבְּלוֹ בְּסֵבֶר פָּנִים יָפוֹת, וּמַרְאֶה לוֹ שֶׁהוּא אוֹהֲבוֹ – כַּמָּה יֹאהֲבֶנּוּ, כַּמָּה יְכַבְּדֶנּוּ וְיִכָּנַע לְפָנָיו, וְכַמָּה יִשְׁתַּבְּחוּ וְיִתְהַלְּלוּ בָּזֶה. קַל וָחֹמֶר לְהַבּוֹרֵא יִתְבָּרַךְ, שֶׁהוֹדִיעָנוּ שֶׁהוּא אוֹהֵב אוֹתָנוּ, וְהִבְטִיחָנוּ לֶאֱהֹב אוֹתָנוּ בְּכָל דּוֹר וָדוֹר, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (ויקרא כו מד): ״וְאַף גַּם זֹאת בִּהְיוֹתָם בְּאֶרֶץ אֹיְבֵיהֶם, לֹא מְאַסְתִּים וְלֹא גְעַלְתִּים לְכַלֹּתָם, לְהָפֵר בְּרִיתִי אִתָּם״ – שֶׁאָנוּ חַיָּבִים לֶאֱהֹב לְהַבּוֹרֵא יִתְבָּרַךְ בְּכָל לֵב.

הֶחָמֵשׁ עֶשְׂרֵה: שֶׁיִּזְכֹּר שֶׁהָאָדָם מַזְמִין צְרָכָיו קוֹדֶם שֶׁצָּרִיךְ, וְהוּא אֵינוֹ יוֹדֵעַ אִם יִחְיֶה עַד שֶׁיֵּהָנֶה מֵהֶן אִם לֹא. וְהַהוֹלֵךְ בְּדֶרֶךְ רְחוֹקָה – אֵיךְ הוּא מַזְמִין צֵידָה לַדֶּרֶךְ. קַל וָחֹמֶר שֶׁנַּעֲשֶׂה כֵּן לָעוֹלָם הָאָרֹךְ, שֶׁהוּא דֶּרֶךְ רְחוֹקָה, וּפִתְאוֹם שׁוֹלֵחַ הַמָּקוֹם שְׁלוּחוֹ לְהָבִיא הָאָדָם, וְאִם אֵין לוֹ צֵידָה אוֹ יֵשׁ לוֹ צֵידָה. לָכֵן יִהְיֶה זָהִיר שֶׁיֵּשׁ לוֹ צֵידָה קוֹדֶם

שֶׁהִזְמִין לְדַרְכּוֹ וְשֶׁיִּצְטָרֵךְ לוֹ.

הַשֵּׁשׁ עֶשְׂרֵה: שֶׁיִּזְכֹּר הָאָדָם חֲבֵרָיו, בַּחוּרִים וְגִבּוֹרִים יוֹתֵר מִמֶּנּוּ, שֶׁהָיוּ בַּהֲנָאָה גְּדוֹלָה, וְלֹא הֶאֱרִיכוּ יָמִים. וְאֵין הַמָּוֶת מִתְעַכֵּב לָבוֹא בְּכָל שָׁעָה, וְאֵין אָדָם שׁוֹלֵט בּוֹ. וְיַחֲשֹׁב: הַנְּשָׁמָה הִיא פִּקָּדוֹן בְּיָדוֹ, וְאֵינוֹ יוֹדֵעַ מָתַי יָבוֹא בַּעַל הַפִּקָּדוֹן וְיִתְבַּע פִּקְדוֹנוֹ, וְצָרִיךְ שֶׁיְּמַהֵר לְנַקּוֹת אֶת הַפִּקָּדוֹן, שֶׁיְּשִׁיבֵהוּ נָקִי כַּאֲשֶׁר בָּא לְיָדוֹ.

הַשְּׁבַע עֶשְׂרֵה: שֶׁיִּזְכֹּר מַעֲלָה טוֹבָה מְאֹד, לְהִסְתַּלֵּק מִבְּנֵי אָדָם כְּשֶׁיָּכוֹל לְהִנָּצֵל מֵהֶם, וְיֵשֵׁב בְּחַדְרוֹ יָחִיד. כִּי רֹב הָעֲבֵרוֹת אֵינָן נִגְמָרוֹת אֶלָּא בִּשְׁנַיִם, כְּגוֹן זְנוּת וְלָשׁוֹן הָרַע וּשְׁקָרִים וַחֲנִיפוּת. מִכָּל אֵלּוּ יִנָּצֵל הַיּוֹשֵׁב יְחִידִי, כִּי הוּא אֵינוֹ מִתְגָּאֶה עַל בְּנֵי אָדָם, וְאֵינוֹ שׁוֹמֵעַ לֵיצָנוּת שֶׁלָּהֶם. וּבְעָמְדוֹ שָׁם, חַיָּב לְהוֹכִיחָם בִּשְׁלֹשָׁה עִנְיָנִים: בִּפְגִיעַת הַיָּד, כְּפִינְחָס שֶׁלָּקַח רֹמַח בְּיָדוֹ (במדבר כה ז); בִּדְבָרִים, כַּאֲשֶׁר עָשָׂה מֹשֶׁה רַבֵּנוּ עָלָיו הַשָּׁלוֹם, שֶׁאָמַר לָרָשָׁע (שמות ב יג): "לָמָּה תַכֶּה רֵעֶךָ"; בַּלֵּב, כְּמוֹ שֶׁאָמַר דָּוִד (תהלים כו ה): "שָׂנֵאתִי קְהַל מְרֵעִים, וְעִם רְשָׁעִים לֹא אֵשֵׁב".

וּמִי זֶה יָכוֹל לְהִתְקוֹטֵט עִמָּהֶם תָּמִיד, כֵּיוָן שֶׁהֵם עוֹבְרִים תָּמִיד? וּכְשֶׁאַתָּה יוֹשֵׁב יָחִיד - בִּטַּלְתָּ מֵעָלֶיךָ כָּל זֶה הָעֹנֶשׁ, וְאַתָּה נִצַּלְתָּ מֵעֲווֹנוֹת הַרְבֵּה. אֲבָל עִם הַחֲסִידִים יִתְחַבֵּר, וְיֵשֵׁב אֶצְלָם וְיִלְמַד מֵהֶם, דִּכְתִיב (משלי יג כ): "הֹלֵךְ אֶת חֲכָמִים יֶחְכָּם".

הַשְּׁמוֹנֶה עֶשְׂרֵה: שֶׁיִּזְכֹּר חַסְדֵי הַמָּקוֹם, שֶׁהוּא מַצִּיל אוֹתוֹ מִפִּגְעֵי הָעוֹלָם. שֶׁהוּא רוֹאֶה כַּמָּה בְּנֵי אָדָם מֵתִים בְּיִסּוּרִין קָשִׁים: בְּרָעָב, וּבְצָמָא, וּבְסַמֵּי הַמָּוֶת, וּבְצָרַעַת, וּבְחֶרֶב, וּבְמַיִם, וּבְאֵשׁ; וְהוּא יוֹדֵעַ בְּעַצְמוֹ שֶׁהוּא רָאוּי לְכָל הַצָּרוֹת בַּעֲבוּר כַּמָּה עֲבֵרוֹת שֶׁעָבַר, שֶׁלֹּא שָׁמַר מִשְׁמֶרֶת הָאֱלֹהִים. וְאַף עַל פִּי שֶׁהוּא רָשָׁע גָּמוּר - חָמַל עָלָיו הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ וְהִצִּילוֹ מִכָּל הַצָּרוֹת. וְיֵדַע כַּמָּה הוּא רָאוּי לְהִכָּנַע לִפְנֵי בּוֹרְאוֹ, וּלְבַקֵּשׁ מִמֶּנּוּ מְחִילָה כָּל פַּעַם, וְיִזָּהֵר בַּעֲבוֹדָתוֹ לְשַׁבְּחוֹ, וּלְבַקֵּשׁ מִמֶּנּוּ שֶׁיִּשְׁמְרֵהוּ מִכָּל הַצָּרוֹת הַמִּתְרַגְּשׁוֹת בָּעוֹלָם, כְּמוֹ שֶׁאָמַר הַכָּתוּב (שמות טו כו): "וַיֹּאמֶר אִם שָׁמוֹעַ תִּשְׁמַע לְקוֹל ה' אֱלֹהֶיךָ... כָּל הַמַּחֲלָה אֲשֶׁר שַׂמְתִּי בְמִצְרַיִם לֹא אָשִׂים עָלֶיךָ כִּי אֲנִי ה' רֹפְאֶךָ". וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ברכות לג א): אֵין הֶעָרוֹד מֵמִית, אֶלָּא הַחֵטְא מֵמִית.

הַתְּשַׁע עֶשְׂרֵה: שֶׁיִּזְכֹּר וְיַחְשֹׁב אִם יֵשׁ לוֹ מָמוֹן - שֶׁהוּא פִּקָּדוֹן אֶצְלוֹ, כִּי כְּשֶׁיִּרְצֶה הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ - יִקָּחֶנּוּ מִיָּדוֹ וְיַפְקִידֶנּוּ בְּיַד אַחֵר. לָכֵן לֹא יִצְטַעֵר הָאָדָם לִפְרֹעַ מַה שֶּׁהוּא חַיָּב לַחֲבֵרוֹ, כְּגוֹן אִם הוּא גָּזַל - יָשִׁיב הַגְּזֵלָה בְּשִׂמְחָה, וִישַׁבֵּחַ לְהַשֵּׁם יִתְעַלֶּה שֶׁיָּדוֹ מַגַּעַת לְהָשִׁיב הַגְּזֵלָה. וְיִזָּהֵר שֶׁלֹּא יִפְחַד עַל מָמוֹן אֶלָּא יַחֲשֹׁב: מַה שֶּׁיִּרְצֶה

הַבּוֹרֵא יַעֲשֶׂה, כִּי הַכֹּל הוּא שֶׁלּוֹ. כְּשֶׁרוֹצֶה – נוֹתְנוֹ בְּיָדוֹ, וּכְשֶׁיִּרְצֶה – לוֹקֵחַ מִמֶּנּוּ. לֹא יִבְזֶה עָנִי בִּשְׁבִיל עֲנִיּוּתוֹ, וְלֹא יַחְשֹׁב שֶׁבִּזְכוּתוֹ בָּא לוֹ מָמוֹנוֹ, אַךְ יַחֲשֹׁב שֶׁהָאֵל יִתְבָּרַךְ בְּרַחֲמָיו נְתָנוֹ לוֹ. וִיבַקֵּשׁ מִמֶּנּוּ שֶׁיַּשְׁלִיטֶנּוּ עַל מָמוֹנוֹ לַעֲשׂוֹת רְצוֹן הַבּוֹרֵא יִתְעַלֶּה, וְלֹא יִהְיֶה עָשְׁרוֹ שָׁמוּר לִבְעָלָיו לְרָעָתוֹ.

הָעֶשְׂרִים: שֶׁיִּזְכֹּר וְיִתְבּוֹנֵן בֵּין הָעֶלְיוֹנִים וּבֵין הַתַּחְתּוֹנִים, וְיָבִין שֶׁהוּא קָטָן וְשָׁפֵל נֶגֶד הַדְּבָרִים הָעֶלְיוֹנִים. וְיָבִין שֶׁחָלַק לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא חֵלֶק טוֹב, כִּי הִשְׁלִיטוֹ עַל כָּל הָעוֹלָם: עַל הַבְּהֵמוֹת, עַל הַחַיּוֹת, עַל הַדָּגִים, עַל הָעוֹפוֹת, עַל הַפֵּירוֹת, עַל הָעֲשָׂבִים; וְהוֹדִיעוֹ סוֹדוֹת גְּדֻלָּתוֹ וּגְבוּרוֹתָיו וְנִפְלְאוֹתָיו. וְכַמָּה הוּא חַיָּב לְהוֹדוֹת לוֹ עֲבוּר כָּל זֶה, כְּמוֹ עֶבֶד נִבְזֶה שֶׁגִּדְּלוֹ אֲדוֹנָיו, וְנִשְּׂאוֹ עַל כָּל שָׂרָיו וַעֲבָדָיו. קַל וָחֹמֶר שֶׁהִגִּיעַ לִידִיעַת בּוֹרְאוֹ, אֲשֶׁר הוּא אֲדוֹן הָאֲדוֹנִים, שֶׁהוּא חַיָּב לְהַשְׁפִּיל אֶת עַצְמוֹ לְפָנָיו, וּלְשַׁבְּחוֹ בְּאֵימָה וּבְיִרְאָה.

הָאַחַת וְעֶשְׂרִים: שֶׁיִּזְכֹּר תָּמִיד כָּל מִצְוֹות הַמֶּלֶךְ. וְיַרְגִּיל עַצְמוֹ לַעֲשׂוֹת הַטּוֹב עַד שֶׁיְּהֵא רָגִיל בּוֹ מְאֹד, וְאַחַר כָּךְ יוֹסִיף יוֹתֵר. וְיִשְׁאַל מֵאֱלֹהִים עֵזֶר, שֶׁיַּעַזְרֵהוּ וְשֶׁיּוֹדִיעֵהוּ חָכְמָה, וִיחַזֵּק אֵיבָרָיו לִסְבֹּל מִצְווֹתָיו, וְלַעֲלוֹת מִמַּדְרֵגָה אֶל מַדְרֵגָה.

הַשְּׁתַּיִם וְעֶשְׂרִים: שֶׁיִּזְכֹּר לְעוֹלָם לַעֲשׂוֹת טוֹבָה עִם חֲבֵרָיו, לְסַיֵּעַ לָהֶם בְּטָרְחָם וּבְמַשָּׂאָם. וְיֹאהַב לָהֶם כְּמוֹ שֶׁיֹּאהַב לְנַפְשׁוֹ, וְיִשְׂנָא לַעֲשׂוֹת לָהֶם מַה שֶּׁשּׂוֹנֵא לְעַצְמוֹ. וְיִשְׁתַּדֵּל לִקְנוֹת אַחִים וְרֵעִים נֶאֱמָנִים, שֶׁיַּעַזְרוּהוּ בְּלִמּוּד תּוֹרָתוֹ, כִּי כְּשֶׁלִּבְּךָ שָׁלֵם עִמָּהֶם – אָז יֹאהֲבוּךָ. רַבִּים יִהְיוּ בְּנֵי שְׁלוֹמְךָ, וְגַלֵּה סוֹדְךָ לְאֶחָד מִנִּי אָלֶף.

הַשָּׁלֹשׁ וְעֶשְׂרִים: שֶׁיִּזְכֹּר תָּמִיד גְּדֻלָּתוֹ שֶׁל הָאֵל יִתְבָּרַךְ. וְיָבִין בִּבְרִיאוֹת הָעוֹלָם גְּדוֹלִים וּקְטַנִּים, וְאֵיךְ הַגַּלְגַּלִּים הוֹלְכִים, הַשֶּׁמֶשׁ וְהַיָּרֵחַ וְהַכּוֹכָבִים, וִירִידַת הַגְּשָׁמִים וּנְשִׁיבַת הָרוּחוֹת, וְכָאֵלּוּ עוֹד הַרְבֵּה עָצְמוּ מִסַּפֵּר. וּבִשְׁבִיל שֶׁאָדָם רוֹאֶה אֵלּוּ הַנִּפְלָאוֹת תָּמִיד אֵינוֹ תָּמֵהַּ לִבּוֹ עַל כָּךְ, אֲבָל כְּשֶׁהַחַמָּה אוֹ הַלְּבָנָה לוֹקָה אָז הוּא תָּמֵהַּ מְאֹד – זֶהוּ בִּשְׁבִיל שֶׁאֵינוֹ תָּדִיר וְרָגִיל כְּמוֹ סִבּוּב הַשֶּׁמֶשׁ בְּכָל יוֹם מִמִּזְרָח לְמַעֲרָב. לָכֵן הַבֵּט אֲלֵיהֶם, וַעֲשֵׂה עַצְמְךָ כְּאִלּוּ לֹא רָאִיתָ הַנִּפְלָאוֹת מִיָּמֶיךָ, וִיהֵא נִרְאֶה כְּאִלּוּ הָיִיתָ סוּמָא עַד עַתָּה וְעַכְשָׁיו פָּתַחְתָּ עֵינֶיךָ – אָז הָיָה נִפְלָא בְּעֵינֶיךָ מְאֹד, כָּךְ תַּעֲשֶׂה עַצְמְךָ בְּכָל יוֹם. וְכֵן אָמַר דָּוִד (תהלים קלט יד): ״נִפְלָאִים מַעֲשֶׂיךָ, וְנַפְשִׁי יֹדַעַת מְאֹד״.

הָאַרְבַּע וְעֶשְׂרִים: שֶׁיִּזְכֹּר וְיַחֲשֹׁב, אָדָם שֶׁעֵינָיו רַכּוֹת – אֵינוֹ יָכוֹל לִרְאוֹת בִּכְלֵי כֶּסֶף וְזָהָב הַמְצֻיָּרִים בְּצִיּוּר דַּק; אַף עַל פִּי שֶׁרוֹאֶה הַכְּלִי, מִכָּל מָקוֹם אֵינוֹ יָכוֹל לְהִסְתַּכֵּל

כָּל כָּךְ כְּמוֹ מִי שֶׁעֵינָיו חֲזָקוֹת. כָּךְ אִם לָמַד תּוֹרָה וְחָכְמָה בִּנְעוּרָיו, וְנִרְאֶה לוֹ שֶׁהוּא מֵבִין אוֹתָם כָּרָאוּי – לֹא יִסְמֹךְ עַל אוֹתָהּ הַהֲבָנָה, כִּי הַחָכְמָה מִתְחַזֶּקֶת כְּשֶׁמַּגִּיעַ לְיָמִים יוֹתֵר מִמַּה שֶׁהֵבִין בְּנַעֲרוּתוֹ. וְלָכֵן בְּעֵת שֶׁחָכְמָתְךְ מִתְחַזֶּקֶת, תַּתְחִיל לְהִתְבּוֹנֵן עַל עִנְיָנֶיךְ. וְאָז תָּבִין וְתוֹסִיף לְהַבְחִין, וְתַעֲמֹד עַל בֵּרוּר הָעִנְיָן יוֹתֵר מִבַּתְּחִלָּה. וְתוֹסִיף לְעוֹלָם לַחְקֹר מִכָּל אָדָם מַה שֶּׁלֹּא יָדַעְתָּ, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים קיט צט): "מִכָּל מְלַמְּדַי הִשְׂכַּלְתִּי". וְאַל תַּחְשֹׁב: מִי יוֹדֵעַ לְחַדֵּשׁ לְךְ מִמַּה שֶּׁיָּדַעְתָּ בִּנְעוּרֶיךְ בְּעַצְמְךְ? וְעַל זֶה נֶאֱמַר (משלי כו יב): "רָאִיתָ אִישׁ חָכָם בְּעֵינָיו – תִּקְוָה לִכְסִיל מִמֶּנּוּ".

הַחָמֵשׁ וְעֶשְׂרִים: שֶׁיִּזְכֹּר תָּמִיד נְעִימוּת הָעוֹלָם הַבָּא. וְיוֹצִיא אַהֲבַת הָעוֹלָם הַזֶּה מִלִּבּוֹ, וְיַגְבִּיר אַהֲבַת הָעוֹלָם הַבָּא בְּקִרְבּוֹ. וּכְבָר אָמַר אֶחָד מִן הַחֲסִידִים: כְּמוֹ שֶׁאֵין מַיִם וָאֵשׁ מִתְחַבְּרִים בִּכְלִי אֶחָד, כָּךְ לֹא יִתְחַבֵּר בְּלֵב הַמַּאֲמִין הָעוֹלָם הַזֶּה וְהָעוֹלָם הַבָּא. וְלֹא יֹאהַב הָעוֹלָם הַזֶּה אֶלָּא מִשּׁוּם שֶׁמֵּעוֹלָם הַזֶּה יִקַּח צֵידָה לָעוֹלָם הַבָּא.

הַשֵּׁשׁ וְעֶשְׂרִים: שֶׁיִּזְכֹּר אוֹתָם הָעוֹמְדִים בְּמִצְוֹת הַמֶּלֶךְ, הַיְרֵאִים וְנִבְהָלִים מֵעֹנֶשׁ הַמֶּלֶךְ. קַל וָחֹמֶר שֶׁיִּרָא מֵעֹנֶשׁ מֶלֶךְ מַלְכֵי הַמְּלָכִים, הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, וִימַהֵר לָרוּץ לַעֲבוֹדָתוֹ.

הַשֶּׁבַע וְעֶשְׂרִים: שֶׁיִּזְכֹּר אֶת מִי שֶׁהִכְעִיס אֶת הַמֶּלֶךְ וְנִתְחַיֵּב מִיתָה, וְחָמַל הַמֶּלֶךְ עָלָיו, וְהָיָה מְיַסֵּר אוֹתוֹ מְעַט וְהֶחֱזִירוּהוּ עַל כַּנּוֹ – כַּמָּה יִשְׂמַח אוֹתוֹ הַמַּכְעִיס לִסְבֹּל מְעַט יִסּוּרִין תַּחַת הַמִּיתָה. וְכָךְ יַחְשֹׁב אָדָם אִם הוּא מְיֻסָּר: יַחֲשֹׁב שֶׁהוּא עָבַר עַל מִצְוֹת הַשֵּׁם וְנִתְחַיֵּב מִיתָה, וְהֵקֵל לוֹ הַשֵּׁם וְהֵבִיא לוֹ יִסּוּרִין אוֹ אִבּוּד מָמוֹן תַּחַת הַמִּיתָה שֶׁנִּתְחַיֵּב – לָכֵן יְקַבֵּל אוֹתָם בְּשִׂמְחָה וּבְאַהֲבָה, וְזֶהוּ סִימָן טוֹב שֶׁהוּא חָפֵץ בִּגְזֵרַת הַשֵּׁם.

הַשְּׁמוֹנָה וְעֶשְׂרִים: שֶׁיִּזְכֹּר מִי שֶׁנּוֹתֵן בֵּיתוֹ לָאָדָם בְּמַתָּנָה גְמוּרָה, וְרוֹצֶה הַמְקַבֵּל לַהֲרֹס וְלִבְנוֹת לְפִי דַּעְתּוֹ, וְהַנּוֹתֵן לֹא יוּכַל לְעַכֵּב כִּי כְּבָר הוֹצִיאוֹ מִתַּחַת יָדוֹ. כָּךְ יִמְסֹר אָדָם אֶת נַפְשׁוֹ וְאֶת אִשְׁתּוֹ וְאֶת בָּנָיו וְכָל מָמוֹנוֹ בְּיַד הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ, וִיהֵא הַכֹּל נָתוּן לוֹ בְּמַתָּנָה. וְכֵיוָן שֶׁמִּתְּחִלָּה מָסַר עַצְמוֹ בְּיַד הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ, הֲרֵי שָׂם בִּטְחוֹנוֹ עַל הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ, וּכְבָר הֶאֱמִין לִבּוֹ לְקַבֵּל מֵאַהֲבָה מַה שֶּׁיִּגְזֹר הַבּוֹרֵא יִתְבָּרַךְ עָלָיו. וַאֲפִלּוּ אִם לֹא שָׁלַח הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ רָעָה, לֹא עַל גּוּפוֹ, לֹא עַל מָמוֹנוֹ, וְלֹא עַל בָּנָיו וְלֹא עַל אִשְׁתּוֹ – אֲפִלּוּ הָכִי יֵשׁ לוֹ שָׂכָר גָּדוֹל עַל דַּעְתּוֹ הַנְּכוֹנָה, אֲשֶׁר הֵכִין לִבּוֹ לִסְבֹּל הַכֹּל לְאַהֲבַת יוֹצְרוֹ.

הַתֵּשַׁע וְעֶשְׂרִים: שֶׁיִּזְכֹּר וְיִתְבּוֹנֵן עַל בְּנֵי אָדָם, וְיִרְאֶה שֶׁיֵּשׁ אָדָם אֶחָד שָׁקוּל כְּמֵאָה,

וְאֵין זֶה מֵחֲמַת הַגּוּף, אֶלָּא מֵחֲמַת תְּבוּנָתוֹ וְחָכְמָתוֹ וְצִדְקָתוֹ. לָכֵן תְּמַהֵר תַּקָּנַת נִשְׁמָתְךָ, כִּי כָּל הַמַּעֲלוֹת הֵן מִמֶּנָּה. כִּי אִם הָיָה אָדָם חָזָק וּבָרִיא וִיפֵה תֹּאַר שֶׁאֵין דֻּגְמָתוֹ – לֹא הָיָה שָׁוֶה כְּלוּם אִם הָיָה שׁוֹטֶה. וְאִם הָיָה אָדָם מְכֹעָר וְחַלָּשׁ, וְהוּא מֻפְלָג בְּחָכְמָה – הָיָה עוֹלֶה לִגְדֻלָּה וְלַחֲשִׁיבוּת.

הַשְּׁלֹשִׁים: שֶׁיִּזְכֹּר אִם אָדָם בָּא אֶל אֶרֶץ נָכְרִיָּה, וְלֹא הִכִּיר שׁוּם אָדָם וְאֵין שׁוּם אָדָם מַכִּירוֹ, וְחָמַל עָלָיו אֲדוֹן הַמְּדִינָה וְנָתַן לוֹ מְזוֹנוֹ בְּכָל יוֹם וָיוֹם, וְהִזְהִירוֹ שֶׁלֹּא יִמְרֹד בּוֹ וְלֹא יַעֲבֹר עַל מִצְווֹתָיו, וְהוֹדִיעוֹ גְּמוּל טוֹב עַל עֲבוֹדָתוֹ, וְהִזְהִירוֹ עַל הַנְּסִיעָה וְלֹא הוֹדִיעוֹ הָעֵת – בֶּאֱמֶת הָעֶבֶד הַזֶּה חַיָּב לְהִכָּנַע וְלַעֲזֹב הַגַּאֲוָה, וְיַחֲקֹר עַל עֲבוֹדַת הַמֶּלֶךְ בַּמֶּה יַעֲשֶׂה רְצוֹנוֹ, וְיֹאהַב גֵּר כָּמוֹהוּ, וְיִשְׁתַּדֵּל לְהַרְבּוֹת בַּעֲבוֹדַת הַמְּדִינָה, מִפְּנֵי שֶׁאֵין לוֹ חוֹמֵל שֶׁיִּפְגַּע בַּעֲדוֹ. כֵּן בֶּאֱמֶת הָאָדָם גֵּר בָּעוֹלָם. כְּשֶׁיַּגִּיעַ זְמַן צֵאתוֹ לַאֲוִיר הָעוֹלָם, וְאִם הָיוּ מִשְׁתַּדְּלִים כָּל הָעוֹלָם לְהַקְדִּימוֹ רֶגַע אוֹ לְאַחֲרוֹ, אוֹ לִקְשֹׁר אֶחָד מֵאֵבָרָיו – לֹא הָיוּ יְכוֹלִים. וְכֵן אַחַר צֵאתוֹ לַאֲוִיר הָעוֹלָם – לֹא הָיוּ יְכוֹלִים כָּל הָעוֹלָם לָתֵת לוֹ מְזוֹנוֹת זוּלַת הָאֵל הַנֶּאֱמָן. וְהוּא כְּיָחִיד שֶׁאֵין לוֹ חָבֵר, וּכְנָכְרִי שֶׁאֵין לוֹ מַכִּיר כִּי אִם אֲדוֹנוֹ, וְאֵין לוֹ חוֹמֵל כִּי אִם בּוֹרְאוֹ.

הִנֵּה הִשְׁלַמְנוּ שְׁלֹשִׁים דְּבָרִים שֶׁיִּזְכֹּר הָאָדָם תָּמִיד. וַאֲנַחְנוּ הִזְכַּרְנוּ אוֹתָם בְּדֶרֶךְ קְצָרָה, וְכָל אֶחָד יוֹסִיף לְהַעֲמִיק בָּהֶם כְּפִי חָכְמָתוֹ. וְיִלְמַד מֵהֶם כָּל הַמִּדּוֹת הַטּוֹבוֹת הַחֲמוּדוֹת וְהַזַּכּוֹת, וְהֵן מְזַכְּכוֹת הַנְּפָשׁוֹת לְהִתְיַפּוֹת מִשַּׁחֲרוּרִיתָן. וְתִהְיֶה זָרִיז יוֹתֵר לְזָכְרָם, וְיִתְחַדֵּשׁ לְךָ כֹּחַ עֶלְיוֹן אֲשֶׁר לֹא יְדַעְתּוֹ. וְחַיָּב אָדָם לַחֲשֹׁב בְּכָל אֵלּוּ הַזִּכְרוֹנוֹת לְעוֹלָם, בְּכָל שָׁעָה וְהֶרֶף עַיִן. וְיִזָּהֵר לְזָכְרָם בְּכָל נְשִׁימוֹתָיו, כְּדֵי שֶׁלֹּא יִפָּרְדוּ מִמֶּנּוּ הַמּוֹרָא וְהַפַּחַד וְהַבֹּשֶׁת מֵהָאֵל, הָרוֹאֶה אוֹתוֹ תָּמִיד בְּכָל עֵת.

צֵא וּלְמַד מַה שֶּׁהִזְהִירָה הַתּוֹרָה לְמֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל, דִּכְתִיב (דברים יז יח-יט): "וְכָתַב לוֹ אֶת מִשְׁנֵה הַתּוֹרָה הַזֹּאת עַל סֵפֶר, מִלִּפְנֵי הַכֹּהֲנִים הַלְוִיִּם... וְהָיְתָה עִמּוֹ, וְקָרָא בוֹ כָּל יְמֵי חַיָּיו"; וּכְתִיב (יהושע א ח): "לֹא יָמוּשׁ סֵפֶר הַתּוֹרָה הַזֶּה מִפִּיךָ, וְהָגִיתָ בּוֹ יוֹמָם וָלַיְלָה"; וְאוֹמֵר (דברים ו ו-ט): "וְהָיוּ הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה, אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם, עַל לְבָבֶךָ. וְשִׁנַּנְתָּם לְבָנֶיךָ וְדִבַּרְתָּ בָּם, בְּשִׁבְתְּךָ בְּבֵיתֶךָ וּבְלֶכְתְּךָ בַדֶּרֶךְ, וּבְשָׁכְבְּךָ וּבְקוּמֶךָ. וּקְשַׁרְתָּם לְאוֹת עַל יָדֶךָ, וְהָיוּ לְטֹטָפֹת בֵּין עֵינֶיךָ. וּכְתַבְתָּם..."; "וְהָיָה לָכֶם לְצִיצִת... לְמַעַן תִּזְכְּרוּ..."(במדבר טו לט-מ). וּלְפִי זֶה רָאוּי לִזְכֹּר הָאֱלֹהִים בְּכָל רֶגַע. וּכְתִיב (קהלת ט ח): "בְּכָל עֵת יִהְיוּ בְגָדֶיךָ לְבָנִים".

רְאֵה מִדַּת הַזְּכִירָה הִיא חֲבִיבָה לִפְנֵי הַמָּקוֹם. כִּי בְּשָׁעָה שֶׁעָשׂוּ יִשְׂרָאֵל אֶת הָעֵגֶל

וְנִתְחַיְּבוּ מִיתָה, וְאָמַר מֹשֶׁה (שמות לב) "זְכוֹר לְאַבְרָהָם... וַיֹּאמֶר ה׳ סָלַחְתִּי כִּדְבָרֶךָ...". רְאֵה כִּי מִדַּת הַזְּכִירָה רְחָבָה מְאֹד, כִּי בָהּ יִזְכֹּר כָּל הַמִּדּוֹת הַטּוֹבוֹת, וְלוּלֵא הַזְּכִירָה הַהִיא שָׁכַח הַכֹּל וְיִהְיֶה נִשְׁאָר רֵיק מִכֹּל. לָכֵן יִתְחַזֵּק בְּזֹאת הַמִּדָּה, הַחֲזָקָה בְּכָל הַמִּדּוֹת.

וְזֶה תַּקָּנָה גְּדוֹלָה לִקְנוֹת כָּל הַמִּדּוֹת: שֶׁיְּהֵא רָגִיל לַחֲזֹר זֶה הַסֵּפֶר, וְאָז יִזְכֹּר כָּל הַמִּדּוֹת וְיִשְׁמְרֵם; וּלְכָל הַפָּחוֹת יַחֲזֹר אוֹתוֹ פַּעַם אַחַת לְשָׁבוּעַ. וְסִימָנֵי כְּלָלוּת שֶׁל הַמִּדּוֹת הַכְּתוּבִים בְּסוֹף הַסֵּפֶר – יַחֲזֹר בְּכָל יוֹם פַּעֲמַיִם, וְיִבְדֹּק עַצְמוֹ תָּמִיד אִם קִצֵּר לְקַיֵּם הַמִּדּוֹת, עַד שֶׁיְּהֵא רָגִיל לִקַּח מִכָּל מִדָּה הַטּוֹב שֶׁבָּהּ.

וְדַע לְךָ שֶׁהַזְּכִירָה מֵבִיא לִידֵי עֲשִׂיָּה, כִּדְכְתִיב (במדבר טו לט): "וּזְכַרְתֶּם... וַעֲשִׂיתֶם" – לְכָךְ הִתְחַזֵּק מְאֹד בְּמִדַּת הַזְּכִירָה. וְהִזָּהֵר לִזְכֹּר כָּל מִצְוָה וּמִצְוָה לְשֵׁם מִי שֶׁתַּעֲשֶׂנָּה, וּמִי הוּא בַּעַל מְלַאכְתְּךָ. וְיִזָּהֵר אָדָם מְאֹד שֶׁלֹּא יִזְכֹּר אִם חֲבֵרוֹ עָשָׂה לוֹ רָעָה, וְעַל זֶה נֶאֱמַר (ויקרא יט יח): "וְלֹא תִטֹּר"; אֶלָּא יִשְׁכַּח מִלִּבּוֹ כָּל שִׂנְאָה. וְאִם הוּא הֵרַע לַחֲבֵרוֹ – יִזְכֹּר, כְּדֵי שֶׁיְּתַקֵּן מַה שֶּׁעָשָׂה לוֹ. וְאִם שָׁמַע דְּבָרִים בְּטֵלִים – לֹא יִזְכְּרֵם, אַךְ יִהְיֶה כְּנָפָה הַקּוֹלֶטֶת אֶת הַסֹּלֶת וּמוֹצִיאָה אֶת הַפְּסֹלֶת. אֲבָל לֹא יִהְיֶה כִּמְשַׁמֶּרֶת שֶׁקּוֹלֶטֶת אֶת הַשְּׁמָרִים וּמוֹצִיאָה אֶת הַיַּיִן.

עִנְיַן זְכִירַת הַתּוֹרָה נְבָאֵר בְּעֶזְרַת הַשֵּׁם בְּשַׁעַר הַתּוֹרָה.

שַׁעַר הָעֶשְׂרִים

שַׁעַר הַשִּׁכְחָה

הַשִּׁכְחָה הִיא מִדָּה רָעָה מְאֹד בְּעִנְיְנֵי הָעוֹלָם הַזֶּה וּבְעִנְיְנֵי הָעוֹלָם הַבָּא.

וּמִי שֶׁהוּא שַׁכְחָן – יִכְתֹּב כָּל עִנְיָנִים שֶׁיֵּשׁ בֵּינוֹ וּבֵין חֲבֵרוֹ כְּדֵי שֶׁיִּזְכֹּר. אִם הוּא לוֹוֶה וּמַלְוֶה – יִכְתֹּב הַכֹּל; אֲפִלּוּ אִם לוֹוֶה פְּרוּטָה מֵחֲבֵרוֹ – יִכְתֹּב הַכֹּל, וְיִתֵּן לֵב שֶׁלֹּא יִשְׁכַּח. וְרָאוּי לְאָדָם שֶׁהוּא נִכְבָּד וְשַׁכְחָן שֶׁלֹּא יְהֵא לוֹוֶה מִבְּנֵי אָדָם, כִּי הֵם מִתְבַּיְּשִׁים לִשְׁאֹל מִמֶּנּוּ, וְהוּא שׁוֹכֵחַ וְלֹא יִפְרַע, וְנָשָׂא עֲוֹנוֹ. וּמִי שֶׁיּוֹדֵעַ בְּעַצְמוֹ שֶׁהוּא שַׁכְחָן – יִזָּהֵר מְאֹד לַחֲזֹר עִנְיָנָיו.

מָשָׁל: כְּמוֹ שֶׁעָשָׂה מֶלֶךְ אֶחָד, שֶׁנָּתַן לְאֶחָד מֵעֲבָדָיו הַמְשָׁרְתִים כְּתָב, וְאָמַר לוֹ: כְּשֶׁתִּרְאֶה שֶׁאֲנִי כּוֹעֵס – תְּנֵהוּ לִי. וְהָיָה בִּכְתָב כָּתוּב בְּזֶה הַלָּשׁוֹן: דַּע כִּי אֵינְךָ אֱלֹהִים, אֶלָּא אַתָּה גּוּף כָּלֶה, שֶׁיֹּאכַל קְצָתוֹ אֶת קְצָתוֹ, וְיָשׁוּב בְּקִרְבּוֹ לְרִימָּה וְתוֹלֵעָה. וְהָיָה

לַמֶּלֶךְ עֶבֶד אֶחָד, שֶׁצִּוָּה שֶׁיַּעֲמֹד לְפָנָיו בְּעֵת שֶׁיְּצַוֶּה לְהַכּוֹת בְּנֵי אָדָם בְּשׁוֹטִים שֶׁל אֵשׁ, וְהָיָה אוֹמֵר לוֹ כָּךְ לְהַכְנִיעַ אֶת לִבּוֹ.

מִזֶּה יִלְמַד כַּמָּה דְּבָרִים: אָדָם שֶׁהוּא שׁוֹכֵחַ - יַעֲשֶׂה לוֹ זִכְרוֹנוֹת. וְצָרִיךְ גְּדָרִים גְּדוֹלִים שֶׁלֹּא יִשְׁכַּח אֶת הַתּוֹרָה, כְּדִכְתִיב (דברים ד ט): ״רַק הִשָּׁמֶר לְךָ וּשְׁמֹר נַפְשְׁךָ מְאֹד, פֶּן תִּשְׁכַּח אֶת הַדְּבָרִים אֲשֶׁר רָאוּ עֵינֶיךָ״. וְצָרִיךְ לְזָהֵר שֶׁלֹּא יִשְׁכַּח מִדּוֹת הַטּוֹבוֹת.

אַךְ יִשְׁתַּמֵּשׁ בְּמִדַּת הַשִּׁכְחָה לִשְׁכֹּחַ הַמִּצְוֹת שֶׁעָשָׂה. כִּי אִם יִתֵּן לֵב לִזְכֹּר מִצְווֹתָיו וְתוֹרוֹתָיו, וְיִשְׁכַּח רָעוֹתָיו וְתַחְבּוּלוֹתָיו - אָז יִהְיֶה צַדִּיק בְּעֵינָיו וְלֹא יָשׁוּב. אַךְ יִזְכֹּר פְּשָׁעָיו, וְיִכְתְּבֵם עַל סֵפֶר וְיִקְרָאֵם כְּדֵי שֶׁיִּזְכֹּר הַכֹּל, וְיָשׁוּב מִכָּל אַחַת וְיִתְוַדֶּה עֲלֵיהֶם. אַךְ עַל מִצְוָה שֶׁעָשָׂה לֹא יָחוּשׁ לִזְכֹּר. לְעוֹלָם יִדְמֶה בְּעֵינָיו כְּאִלּוּ הוּא רֵיק מִמִּצְוֹת וּמָלֵא עֲבֵרוֹת.

וְיִשְׁכַּח חֲטָאת חֲבֵרוֹ וְיִמְחַל לוֹ, וְיִשְׁכַּח מִלִּבּוֹ שִׂנְאָה וְקִנְאָה וְהִרְהוּרִים רָעִים. וּבְעֵת הַתְּפִלָּה יִשְׁכַּח מִלִּבּוֹ כָּל דָּבָר שֶׁבָּעוֹלָם, אַךְ יַעֲלֶה בְּמַחְשַׁבְתּוֹ חֶסֶד הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ, וְיִדְבַּק בּוֹ בִּדְבֵקוּת גְּדוֹלָה. וּכְשֶׁהוּא עוֹשֶׂה צְרָכָיו - יִשְׁכַּח מִלִּבּוֹ כָּל דִּבְרֵי תוֹרָה וְדִבְרֵי קְדֻשָּׁה, אַךְ יַחֲשֹׁב בְּצָרְכֵי בֵיתוֹ בְּאוֹתָהּ שָׁעָה. וְיַחְשֹׁב שֶׁהוּא מָלֵא צוֹאָה, וּבָזֶה יַשְׁפִּיל לִבּוֹ. כְּלָלוֹ שֶׁל דָּבָר: לְכָל מִצְוָה וּמִצְוָה יַעֲשֶׂה מַה שֶּׁלֹּא יִשְׁכָּחֶנָּה, ״כִּי נֵר מִצְוָה וְתוֹרָה אוֹר״ (משלי ו כג).

שַׁעַר עֶשְׂרִים וְאֶחָד

שַׁעַר הַשְּׁתִיקָה

הַשְּׁתִיקָה וְהַדְּבָרִים. אָמַר רַבָּן שִׁמְעוֹן בֶּן גַּמְלִיאֵל (אבות א יז): כָּל יָמַי גָּדַלְתִּי בֵּין הַחֲכָמִים, וְלֹא מָצָאתִי לַגּוּף טוֹב אֶלָּא שְׁתִיקָה. וְכֵן אָמַר שְׁלֹמֹה הַמֶּלֶךְ עָלָיו הַשָּׁלוֹם (משלי יז כח): ״גַּם אֱוִיל מַחֲרִישׁ - חָכָם יֵחָשֵׁב״. וְאָמַר הֶחָכָם: כְּשֶׁאֲנִי מְדַבֵּר - הוּא מוֹשֵׁל בִּי, כִּי אִם אֲנִי מְדַבֵּר אֶל הָאָדָם דָּבָר שֶׁאֵינוֹ הָגוּן - אוֹתוֹ הַדִּבּוּר מוֹשֵׁל בִּי, וּמַצְרִיכֵנִי לְהִכָּנַע לְפָנָיו וּלְבַקֵּשׁ מִמֶּנּוּ מְחִילָה. וּכְשֶׁאֵינִי מְדַבֵּר - אֲנִי מוֹשֵׁל מִלְּאָמְרוֹ וּמִלְּהַסְתִּירוֹ.

אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה: שְׁנֵי דִּיקוֹלוֹגִין הָיוּ עוֹמְדִים לִפְנֵי אַנְדְּרִיָּנוּס, וְהָיָה אֶחָד מְלַמֵּד עַל הַדִּבּוּר שֶׁהוּא יָפֶה, וְאֶחָד מְלַמֵּד עַל הַשְּׁתִיקָה שֶׁהִיא יָפָה. אָמַר הַמֶּלֶךְ לְאוֹתוֹ שֶׁהָיָה מְלַמֵּד עַל הַדִּבּוּר שֶׁהוּא יָפֶה: אֵיךְ אַתָּה אוֹמֵר? אָמַר לוֹ: מוֹרִי!

אִלְמָלֵא הַדִּבּוּר אֵיךְ הַמְּלָכִים מִתְמַלְּכִים בָּעוֹלָם, וְאֵיךְ סְפִינוֹת פּוֹרְשׁוֹת לַיָּם, אֵיךְ הַמֵּתִים נִגְמָלִים חֶסֶד, אֵיךְ הַכַּלּוֹת מִשְׁתַּבְּחוֹת, אֵיךְ מַשָּׂא וּמַתָּן בָּעוֹלָם? מִיָּד אָמַר לוֹ הַמֶּלֶךְ אַנְדְּרִיָּנוּס: יָפֶה דִּבַּרְתָּ!

אָמַר לוֹ לִמְלַמֵּד עַל הַשְּׁתִיקָה שֶׁהִיא יָפָה: אֵיךְ שִׁבַּחְתָּ אֶת הַשְּׁתִיקָה? מִיָּד בָּא לְדַבֵּר. בָּא אוֹתוֹ שֶׁהוּא מְלַמֵּד עַל הַדִּבּוּר שֶׁהוּא יָפֶה וּסְטָרוֹ. אָמַר לוֹ הַמֶּלֶךְ: לָמָּה סָטַרְתָּ אוֹתוֹ? אָמַר לוֹ: מוֹרִי! אֲנִי לִמַּדְתִּי מִשֶּׁלִּי עַל שֶׁלִּי, כִּי לִמַּדְתִּי מִן הַדִּבּוּר עַל הַדִּבּוּר. וְזֶה בָּא לִלְמֹד מִשֶּׁלִּי עַל שֶׁלּוֹ! לָכֵן סָטַרְתִּי אוֹתוֹ.

אָמַר לוֹ: לֹא כָּךְ אָמַר שְׁלֹמֹה! לֹא אָמַר שֶׁתִּהְיֶה יוֹשֵׁב וְשׁוֹתֵק כְּחֵרֵשׁ, אֶלָּא אָמַר (משלי י יט): "בְּרֹב דְּבָרִים לֹא יֶחְדַּל פָּשַׁע, וְחֹשֵׂךְ שְׂפָתָיו מַשְׂכִּיל". פֵּרוּשׁ: הַחוֹשֵׂךְ וּמוֹנֵעַ מִלְּדַבֵּר בַּחֲבֵרוֹ. אֵין לְךָ גָּדוֹל מֵאַהֲרֹן וּמִרְיָם, שֶׁהַבְּאֵר עוֹלָה וּמַשְׁקָה בִּזְכוּת מִרְיָם עָלֶיהָ הַשָּׁלוֹם, וְעַנְנֵי כָבוֹד מַקִּיפִים לְיִשְׂרָאֵל בִּזְכוּת אַהֲרֹן; וְכֵיוָן שֶׁנָּתְנוּ רְשׁוּת לְפִיהֶם וְדִבְּרוּ בְּמֹשֶׁה – מִיָּד נִפְרְעוּ (במדבר יב). וְעַל כַּמָּה עִנְיָנִים הַשְּׁכִינָה מִסְתַּלֶּקֶת מִיִּשְׂרָאֵל: מִשּׁוּם שְׁפִיכוּת דָּמִים, עֲבוֹדָה זָרָה, וְלָשׁוֹן הָרָע.

מַעֲשֶׂה בְּרַבָּן גַּמְלִיאֵל שֶׁעָשָׂה סְעֻדָּה, וְנָתַן לְעַבְדּוֹ לְשׁוֹנוֹת לְבַשֵּׁל. עָשָׂה מֵהֶן מְבֻשָּׁלִים, וְעָשָׂה קָשִׁים וְרַכִּים. הִכְנִיס לִפְנֵיהֶם הַקָּשִׁים, וְחָזַר וְנָתַן לִפְנֵיהֶם הָרַכִּים. קָרָא לְעַבְדּוֹ וְאָמַר לוֹ: מָה רָאִיתָ לַעֲשׂוֹת כָּךְ, מֵהֶם רַכִּים וּמֵהֶם קָשִׁים? אָמַר לוֹ: לְהוֹדִיעֲךָ שֶׁהַכֹּל מִן הַלָּשׁוֹן: אִם אָדָם רוֹצֶה – עוֹשֶׂה אוֹתוֹ רַךְ אוֹ קָשֶׁה.

אָמְרוּ לְחָכָם: מַה הוּא זֶה שֶׁאַתָּה מַרְבֶּה בִּשְׁתִיקָה? אָמַר לָהֶם: הַדִּבּוּר מָצָאתִי נֶחֱלָק לְאַרְבָּעָה חֲלָקִים: **אֶחָד** – כֻּלּוֹ נֶזֶק, כְּגוֹן בְּנֵי אָדָם הָרְגִילִים לְקַלֵּל בְּנֵי אָדָם, וּלְדַבֵּר דִּבְרֵי נְבָלָה. **הַשֵּׁנִי** – נֶזֶק מִצַּד אֶחָד, כְּגוֹן שֶׁמְּשַׁבֵּחַ אֶחָד לְקַבֵּל מִמֶּנּוּ תּוֹעֶלֶת; וּבְאוֹתוֹ הַשֶּׁבַח שֶׁמְּשַׁבֵּחַ הוּא מַכְעִיס אֶת שׂוֹנְאוֹ, וְיַזִּיק לְמִי שֶׁמְּשַׁבֵּחַ לְשׂוֹנְאוֹ. **הַשְּׁלִישִׁי** – לֹא נֶזֶק וְלֹא תּוֹעֶלֶת, כְּגוֹן דְּבָרִים שֶׁל הֶבֶל: "אֵיךְ נִבְנֵית חוֹמָה פְּלוֹנִית", "וְכָךְ וְכָךְ הוֹצִיא עָלֶיהָ", וְסִפּוּרֵי מְלָכִים וְשָׂרִים. **הָרְבִיעִי** – כֻּלּוֹ תּוֹעֶלֶת, כְּגוֹן הַתּוֹרָה וּדְבָרִים שֶׁהֵם תְּלוּיִים בָּהּ.

אֲבָל יֵשׁ חַכְמֵי הַתּוֹרָה הַמְחַלְּקִים אֶת הַדִּבּוּר עַל חֲמִישָּׁה חֲלָקִים: **הָאֶחָד** – מִצְוָה. **הַשֵּׁנִי** – נִזְהָר מִמֶּנּוּ. **הַשְּׁלִישִׁי** – נִמְאָס. **הָרְבִיעִי** – נֶאֱהָב. **הַחֲמִישִׁי** – מֻתָּר.

מִצְוָה – הַיְנוּ לְדַבֵּר בְּדִבְרֵי תוֹרָה וְיִרְאַת שָׁמַיִם. **נִזְהָר מִמֶּנּוּ** – כְּגוֹן עֵדוּת שֶׁקֶר, וְנִבְלוּת פֶּה, וּרְכִילוּת. **נִמְאָס** – שֶׁאֵין בּוֹ לֹא עֲבֵרָה וְלֹא תוֹעֶלֶת, כְּרֹב סִפּוּרֵי הָעוֹלָם, כְּגוֹן לְדַבֵּר מִזֶּה שֶׁנַּעֲשָׂה כְּבָר, וּמִמִּנְהַג מְלָכִים, וְכַמָּה דְּבָרִים מֵעִנְיְנֵי הָעוֹלָם. **נֶאֱהָב**

- הוּא הַדִּבּוּר שֶׁמְּשַׁבֵּחַ מַעֲשִׂים טוֹבִים וּמְגַנֶּה מַעֲשִׂים הָרָעִים. לְשַׁבֵּחַ מַעֲשֵׂה הַצַּדִּיקִים, כְּדֵי שֶׁיֵּיטִיבוּ מִנְהֲגֵיהֶם בְּעֵינֵי בְּנֵי אָדָם וְיֵלְכוּ בְּדַרְכֵיהֶם; וּלְגַנּוֹת הָרָעִים, עַד שֶׁיִּתְגַּנּוּ וְיִמָּאֲסוּ בְּעֵינֵי בְּנֵי אָדָם וְיִמַּח זִכְרָם, וְיִתְרַחֲקוּ מֵהֶם וְלֹא יִתְנַהֲגוּ כְּמִנְהָגָם. הַמֻּתָּר - אֲכִילָה וּשְׁתִיָּה וּשְׁאָר צְרָכָיו; מִי שֶׁמְּמַעֵט דְּבָרָיו בְּעִנְיָן זֶה הוּא מְשֻׁבָּח.

לְפִי דִּבְרֵי חֲכָמִים - רֹב דִּבְרֵי הָעוֹלָם אֵין בּוֹ צֹרֶךְ; מִלְּבַד דְּבָרִים שֶׁיֵּשׁ אִסּוּר גָּדוֹל לְדַבֵּר בָּהֶם, כְּגוֹן לֵיצָנוּת, חֲנִיפוּת וְשֶׁקֶר, וּמְסַפֵּר לָשׁוֹן הָרַע. וְעַל אֵלּוּ הָאַרְבָּעָה יֵשׁ לִכְתֹּב שַׁעַר לְכָל אֶחָד בִּפְנֵי עַצְמוֹ לְקַמָּן.

בְּכַמָּה מְקוֹמוֹת טוֹבָה שְׁתִיקָה. כְּגוֹן אָדָם שֶׁפּוֹגֵעַ בּוֹ מִדַּת הַדִּין, כְּגוֹן שֶׁעָשָׂה אַהֲרֹן, שֶׁנֶּאֱמַר (ויקרא י ג): "וַיִּדֹּם אַהֲרֹן". וְאִם שָׁמַע בְּנֵי אָדָם שֶׁמְּחָרְפִים אוֹתוֹ - יִשְׁתֹּק. וְזֹאת הִיא הַמַּעֲלָה הַגְּדוֹלָה: לִשְׁתֹּק לַמְּחָרְפִים. וְגַם יַרְגִּיל אָדָם עַצְמוֹ לִשְׁתֹּק בְּבֵית הַכִּסֵּא, וְזֶהוּ צְנִיעוּתוֹ. וְזֶה צָרִיךְ זְרִיזוּת גְּדוֹלָה: לִשְׁתֹּק בְּבֵית הַכְּנֶסֶת, וּלְהִמָּנַע מִלְּדַבֵּר אֲפִלּוּ בְּדִבְרֵי תוֹרָה, וְקַל וָחֹמֶר לִשְׁאָר דְּבָרִים, וְהַכֹּל כְּדֵי שֶׁיּוּכַל לְכַוֵּן לִבּוֹ לַתְּפִלָּה.

וְאִם הוּא יוֹשֵׁב בֵּין הַחֲכָמִים - יִשְׁתֹּק וְיִשְׁמַע דִּבְרֵיהֶם; כִּי כְּשֶׁהוּא שׁוֹתֵק - שׁוֹמֵעַ מַה שֶׁלֹּא יָדַע, וּכְשֶׁהוּא מְדַבֵּר - אֵינוֹ מוֹסִיף יְדִיעָה. אַךְ אִם הוּא מְסֻפָּק בְּדִבְרֵי הַחֲכָמִים - יִשְׁאַל מֵהֶם, כִּי זֹאת הַשְּׁתִיקָה רָעָה הִיא מְאֹד. שְׁלֹמֹה הַמֶּלֶךְ עָלָיו הַשָּׁלוֹם אָמַר (קהלת ג ז): "עֵת לַחֲשׁוֹת וְעֵת לְדַבֵּר" - פְּעָמִים שֶׁהַדִּבּוּר טוֹב, וּפְעָמִים שֶׁהַשְּׁתִיקָה טוֹבָה. וְאָמַר הֶחָכָם: כְּשֶׁלֹּא תִמְצָא אָדָם שֶׁמְּלַמֶּדְךָ מוּסָר - הִדַּבֵּק בַּשְּׁתִיקָה, פֶּן תְּדַבֵּר שְׁטוּת.

וּבַעֲבוּר שֶׁהַלָּשׁוֹן קַלָּה מְאֹד - צָרִיךְ לִזָּהֵר מְאֹד לְהַכְבִּיד הַלָּשׁוֹן, לִשְׁמֹר אוֹתוֹ שֶׁלֹּא תְּדַבֵּר. רֹב דְּבָרִים - כְּמַשָּׂא הַכָּבֵד. וּכְבֵדוּת שֶׁל רֹב דְּבָרִים - יוֹתֵר מִכְּבֵדוּת שֶׁל רֹב שְׁתִיקָה. וְאִם שָׁמַע שֶׁחֲבֵרוֹ מְדַבֵּר - יִשְׁתֹּק עַד שֶׁיְּסַיֵּם דְּבָרָיו, כִּי "מֵשִׁיב דָּבָר בְּטֶרֶם יִשְׁמָע, אִוֶּלֶת הִיא לוֹ וּכְלִמָּה" (משלי יח יג).

מִי שֶׁהוּא רָגִיל בִּשְׁתִיקָה, נִצּוֹל מִכַּמָּה עֲבֵרוֹת: מֵחֲנִיפוּת, וּמִלֵּיצָנוּת, מִלָּשׁוֹן הָרַע, מִשְּׁקָרִים וְגִדּוּפִים. כִּי כְּשֶׁאָדָם מְחָרֵף וּמְגַדֵּף אוֹתוֹ, אִם יַעֲנֶה לוֹ - יוֹסִיף לְדַבֵּר לוֹ כִּפְלַיִם. וְכֵן אָמַר הֶחָכָם: אֲנִי שׁוֹמֵעַ דָּבָר הָרַע, וַאֲנִי שׁוֹתֵק. אָמְרוּ לוֹ: וְלָמָּה? אָמַר לָהֶם: אִם אָשִׁיב וְאֶעֱנֶה לָהֶם לִמְחָרְפַי, אֲנִי יָרֵא שֶׁאֶשְׁמַע חֵרוּפִים אֲחֵרִים יוֹתֵר קָשִׁים מִן הָרִאשׁוֹנִים. וְאָמַר: כְּשֶׁהַכְּסִיל חוֹלֵק עִם הֶחָכָם, וְהֶחָכָם שׁוֹתֵק - תְּשׁוּבָה גְּדוֹלָה הִיא לַכְּסִיל, שֶׁהַכְּסִיל מִצְטַעֵר בִּשְׁתִיקַת הֶחָכָם יוֹתֵר מִשֶּׁאִם הָיָה מֵשִׁיב לוֹ. וְעַל זֶה נֶאֱמַר (משלי כו ד): "אַל תַּעַן כְּסִיל כְּאִוַּלְתּוֹ". וְעוֹד: אָדָם יָכוֹל לְגַלּוֹת לוֹ סוֹדוֹת, כֵּיוָן שֶׁאֵינוֹ רָגִיל בְּרֹב דְּבָרִים - לֹא יְגַלֶּה. וְעוֹד, שֶׁאֵינוֹ רָגִיל בִּרְכִילוּת.

וְעַל זֶה נֶאֱמַר (משלי יח כא): "מָוֶת וְחַיִּים בְּיַד לָשׁוֹן". כִּי אָדָם עוֹשֶׂה בִּלְשׁוֹנוֹ יוֹתֵר מִמַּה שֶּׁעוֹשֶׂה בְּחַרְבּוֹ: כִּי אָדָם עוֹמֵד כָּאן וּמוֹסֵר אֶת חֲבֵרוֹ הָרָחוֹק מִמֶּנּוּ לְמִיתָה, אֲבָל הַחֶרֶב אֵינוֹ מֵמִית אֶלָּא בְּסָמוּךְ. לְכָךְ נִבְרְאוּ בָּאָדָם שְׁתֵּי עֵינַיִם, וּשְׁתֵּי אָזְנַיִם, וּשְׁתֵּי נְחִירַיִם, וּפֶה אֶחָד: לוֹמַר שֶׁיְּמַעֵט בְּדִבּוּרוֹ.

הַשְּׁתִיקָה יָפָה לַחֲכָמִים, קַל וָחֹמֶר לַטִּפְּשִׁים. סְיָג לַחָכְמָה – שְׁתִיקָה (אבות ג יג). סַמָּא דְכֹלָּא – מַשְׁתּוֹקָא (מגלה יח א).

וְלִפְעָמִים שֶׁהַשְּׁתִיקָה רָעָה, כִּדְכְתִיב (משלי כו ה): "עֲנֵה כְסִיל כְּאִוַּלְתּוֹ, פֶּן יִהְיֶה חָכָם בְּעֵינָיו". בְּדִבְרֵי תוֹרָה: אִם רוֹאֶה שֶׁהַכְּסִילִים מְלַגְלְגִים עַל דִּבְרֵי חֲכָמִים – יַעֲנֵם לַהֲשִׁיבָם מִטָּעוּתָם, שֶׁלֹּא יִהְיוּ חֲכָמִים בְּעֵינֵיהֶם. אִם רוֹאֶה אָדָם עוֹבֵר עֲבֵרָה – יִמְחֶה בְּיָדוֹ וְיוֹכִיחֵהוּ. וּכְבָר אָמַר שְׁלֹמֹה (משלי טו א): "מַעֲנֶה רַּךְ – יָשִׁיב חֵמָה"; "וְלָשׁוֹן רַכָּה תִּשְׁבָּר גָּרֶם" (שם כה טו). לָכֵן יַרְגִּיל אָדָם שֶׁיְּהֵא לוֹ דְּבָרִים רַכִּים, וְלֹא יִהְיֶה רָגִיל בִּדְבָרִים קָשִׁים.

וְהִזָּהֵר בִּלְשׁוֹנְךְ שֶׁתִּשְׁמֹר אוֹתוֹ כְּאִישׁוֹן בַּת עַיִן, כִּי "פִּי כְסִיל מְחִתָּה לוֹ, וּשְׂפָתָיו מוֹקֵשׁ נַפְשׁוֹ" (שם יח ז); וּכְתִיב (שם כא כג): "שֹׁמֵר פִּיו וּלְשׁוֹנוֹ, שֹׁמֵר מִצָּרוֹת נַפְשׁוֹ"; וְנֶאֱמַר (איוב יג ה): "מִי יִתֵּן הַחֲרֵשׁ תַּחֲרִישׁוּן, וּתְהִי לָכֶם לְחָכְמָה". וְאִם תֵּשֵׁב בִּתְבוּנָה, טוֹב שֶׁיֹּאמְרוּ לְךְ "דַּבֵּר! מָה אַתָּה שׁוֹתֵק כָּל כָּךְ?" מִמַּה שֶּׁתִּהְיֶה מְדַבֵּר וְיִהְיוּ דְּבָרֶיךְ לָהֶם לְמַשָּׂא, וְיֹאמְרוּ לְךְ "שְׁתֹק!" וְיִזָּהֵר שֶׁלֹּא לְבַיֵּשׁ אָדָם וְלֹא יִצְטַעֵר בִּדְבָרָיו.

אִם יוֹשֵׁב אֵצֶל אָדָם שֶׁיֵּשׁ מוּם בְּגוּפוֹ שֶׁהוּא מִתְבַּיֵּשׁ מִמֶּנּוּ, אוֹ שֶׁיֵּשׁ מוּם בְּבָנָיו אוֹ בְּאִשְׁתּוֹ שֶׁהוּא מִתְבַּיֵּשׁ בּוֹ, אוֹ שֶׁיֵּשׁ פְּגָם בְּמִשְׁפַּחְתּוֹ – יִזָּהֵר שֶׁלֹּא יְדַבֵּר עַל אוֹתוֹ מוּם אוֹ בְּאוֹתוֹ פְּגָם, אֲפִלּוּ אִם אֵינוֹ מְדַבֵּר עָלָיו אֶלָּא מְדַבֵּר בְּאִישׁ אַחֵר שֶׁיֵּשׁ בּוֹ פְּגָם זֶה, כִּי הוּא סָבוּר לְעוֹלָם שֶׁמְּדַבֵּר עָלָיו וְיִתְבַּיֵּשׁ.

אִם אָדָם עוֹשֶׂה דָּבָר שֶׁל גְּנַאי, וְחָזַר בּוֹ וְעָשָׂה תְּשׁוּבָה – יִהְיֶה נִזְהָר שֶׁלֹּא יְדַבֵּר בְּאוֹתוֹ מַעֲשֶׂה לְפָנָיו, וְלֹא יֹאמַר לוֹ אֲפִלּוּ דֶּרֶךְ שְׂחוֹק: "אֵיךְ עָשִׂיתָ כָּךְ, וְלֹא נִזְהַרְתָּ מִמֶּנּוּ, כִּי הָיָה לְךְ לַעֲשׂוֹת בְּעִנְיָן אַחֵר!" אוֹ אִם אָדָם אוֹמֵר לְךְ דָּבָר שֶׁיָּדַעְתָּ כְּבָר – שְׁתֹק עַד שֶׁיִּגְמֹר הַדָּבָר, כִּי אוּלַי יְחַדֵּשׁ לְךְ בּוֹ דָּבָר שֶׁלֹּא יָדַעְתָּ מִתְּחִלָּה; גַּם יֵשׁ לוֹ הֲנָאָה שֶׁיֹּאמַר לְךְ דָּבָר. וַאֲפִלּוּ אִם יָדַעְתָּ שֶׁלֹּא יְחַדֵּשׁ לְךְ – תִּשְׁתֹּק עַד שֶׁיִּגְמֹר.

שְׁנַיִם שֶׁהָיוּ לָהֶם מְרִיבָה זֶה עִם זֶה, וְאַחַר כָּךְ נִתְפַּיְסוּ יַחַד – אֵין לְשׁוּם אֶחָד מֵהֶם לְדַבֵּר וְלוֹמַר: "אַתָּה עָשִׂיתָ לִי כָּךְ וְכָךְ, וְלָכֵן עָשִׂיתִי לְךְ כָּךְ וְכָךְ", אֲפִלּוּ אֵין דַּעְתּוֹ

לַחֲזֹר לְמַחְלָקְתּוֹ. כִּי מִתּוֹךְ כָּךְ שֶׁיֹּאמַר לוֹ: "אַתָּה עָשִׂיתָ לִי כָּךְ" – אָז יָשִׁיב לוֹ חֲבֵרוֹ: "אַדְּרַבָּה, הַפְּשִׁיעָה הָיְתָה שֶׁלְּךָ", וּמִתּוֹךְ כָּךְ יְעוֹרְרוּ הַמְּרִיבָה פַּעַם אַחֶרֶת. וַאֲפִלּוּ אִם לֹא תִּתְעוֹרֵר הַמְּרִיבָה – יְבַיְּשֵׁהוּ שֶׁפָּשַׁע.

יֵשׁ יוֹשֵׁב לִפְנֵי חָכָם וְשׁוֹתֵק וְיֵשׁ לוֹ שָׂכָר, כְּגוֹן שֶׁיְּכַוֵּן לִשְׁמֹעַ. וְיֵשׁ שׁוֹתֵק וְיֵשׁ לוֹ עֲבֵרָה, כְּגוֹן שֶׁיַּחְשֹׁב: "מָה אֲדַבֵּר לְפָנָיו, כֵּיוָן שֶׁאֵינוֹ יוֹדֵעַ לְהָשִׁיב לִי כָּרָאוּי? הֲלֹא אֵינוֹ יוֹדֵעַ כְּנֶגְדִּי כְּלוּם." וְיִזָּהֵר מְאֹד בְּמַה שֶּׁאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (אבות ה ז): שִׁבְעָה דְּבָרִים בְּגֹלֶם, וְשִׁבְעָה בְּחָכָם:

חָכָם אֵינוֹ מְדַבֵּר בִּפְנֵי מִי שֶׁגָּדוֹל מִמֶּנּוּ בְּחָכְמָה וּבְמִנְיָן, וְאֵינוֹ נִכְנָס לְתוֹךְ דִּבְרֵי חֲבֵרוֹ, וְאֵינוֹ נִבְהָל לְהָשִׁיב, שׁוֹאֵל כְּעִנְיָן וּמֵשִׁיב כַּהֲלָכָה, וְאוֹמֵר עַל רִאשׁוֹן רִאשׁוֹן וְעַל אַחֲרוֹן אַחֲרוֹן, וְעַל מַה שֶּׁלֹּא שָׁמַע – אוֹמֵר "לֹא שָׁמַעְתִּי", וּמוֹדֶה עַל הָאֱמֶת. וְחִלּוּפֵיהֶם בְּגֹלֶם.

אָמַר הֶחָכָם: מִי שֶׁמְּדַבֵּר בְּחָכְמָה וּבְהַשְׂכֵּל – כְּמֶלַח בְּתַבְשִׁיל. וְיֵשׁ חֵן לְדִבְרֵי הַנְּבוֹנִים כְּנֹפֶךְ בְּמִשְׁבְּצוֹת זָהָב. "חָכְמַת הַמִּסְכֵּן בְּזוּיָה, וּדְבָרָיו אֵינָם נִשְׁמָעִים" (קהלת ט טז) – יֵלֵךְ אֵצֶל אָדָם שֶׁדְּבָרָיו נִשְׁמָעִים, וְיָשִׂים דְּבָרָיו בְּפִיו כְּדֵי לְהַשְׁמִיעָם. אֲבָל הוּא יִשְׁתֹּק.

כְּלָלוֹ שֶׁל דָּבָר: הָאָדָם הָעוֹשֶׂה דֶּלֶת לְפִתְחוֹ, יֵשׁ לוֹ עֵת לִפְתֹּחַ וְעֵת לִסְגֹּר – כָּךְ יִסְגֹּר דַּלְתֵי פִּיו בִּשְׁתֵּי דְּלָתוֹת: הַשְּׂפָתַיִם וְהַשִּׁנַּיִם. וְהִזָּהֵר מְאֹד לִפְתֹּחַ פִּיךָ, וּשְׁמֹר לְשׁוֹנְךָ, כְּמוֹ שֶׁתִּשְׁמֹר כֶּסֶף וְזָהָב וּמַרְגָּלִיּוֹת בַּחֲדָרֶיךָ וּבְתוֹךְ תֵּבוֹתֶיךָ, וְתַעֲשֶׂה מִסְגֶּרֶת לְמִסְגֶּרֶת. כָּךְ תַּעֲשֶׂה לְפִיךָ.

רְאֵה אֵיךְ הָיוּ הָרִאשׁוֹנִים נִזְהָרִים מִשִּׂיחָה בְּטֵלָה כָּל יְמֵיהֶם. וּבְזֶה הָעִנְיָן תַּקָּנָה גְּדוֹלָה לְהִתְפַּלֵּל בְּכַוָּנָה, כִּי רֹב בִּטּוּל הַכַּוָּנָה בַּתְּפִלָּה בָּא מִדְּבָרִים בְּטֵלִים הַקְּבוּעִים בְּלִבּוֹ. גַּם הַשְּׁתִיקָה הִיא גָּדֵר גָּדוֹל לְיִרְאַת שָׁמַיִם, כִּי אִי אֶפְשָׁר לִהְיוֹת יִרְאַת שָׁמַיִם בְּלֵב הַמַּרְבֶּה דְּבָרִים.

שַׁעַר הָעֶשְׂרִים וּשְׁנַיִם

שַׁעַר הַלֵּיצָנוּת

עַתָּה יֵשׁ לְפָרֵשׁ לְךָ אַרְבָּעָה שְׁעָרִים עַל אַרְבַּע כִּתּוֹת שֶׁאֵינָן מְקַבְּלוֹת פְּנֵי הַשְּׁכִינָה (סוטה מב א): **כַּת לֵיצָנִים**, דִּכְתִיב (הושע ז ה): "מָשַׁךְ יָדוֹ אֶת לֹצְצִים"; **כַּת דּוֹבְרֵי שֶׁקֶר**, דִּכְתִיב (תהלים קא ז): "דֹּבֵר שְׁקָרִים לֹא יִכּוֹן לְנֶגֶד עֵינָי"; **כַּת חֲנֵפִים**, דִּכְתִיב (איוב יג טז): "כִּי לֹא לְפָנָיו חָנֵף יָבוֹא"; **כַּת מְסַפְּרֵי לָשׁוֹן הָרַע**, דִּכְתִיב (תהלים ה ה): "כִּי לֹא אֵל חָפֵץ רֶשַׁע אָתָּה, לֹא יְגֻרְךָ רָע".

וְעַתָּה יֵשׁ לְהַשְׂכִּילְךָ עִסְקֵיהֶם וְלַחֲלֹק חֶלְקֵיהֶם, כִּי יֵשׁ תּוֹעֶלֶת הַרְבֵּה לְהָבִין הָעִנְיָן עַל בּוּרְיוֹ. **הַלֵּיצָנוּת נֶחֱלֶקֶת לַחֲמִשָּׁה חֲלָקִים:**

הָאֶחָד – אִישׁ הַנּוֹתֵן דֹּפִי בִּבְנֵי אָדָם, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים נ כ): "תֵּשֵׁב, בְּאָחִיךָ תְדַבֵּר, בְּבֶן אִמְּךָ תִּתֶּן דֹּפִי". וּמִי שֶׁעוֹשֶׂה כֵּן נִקְרָא "לֵץ", דִּכְתִיב (משלי כא כד): "זֵד יָהִיר לֵץ שְׁמוֹ, עוֹשֶׂה בְּעֶבְרַת זָדוֹן". פֵּרוּשׁ הַפָּסוּק כָּךְ הוּא: "זֵד יָהִיר לֵץ" – הַלָּצוֹן יֵשׁ בּוֹ שְׁתֵּי מִדּוֹת רָעוֹת:

הָאַחַת שֶׁהוּא זֵד וְעוֹשֶׂה הָעֲבֵרָה בְּזָדוֹן, שֶׁהוּא מֵזִיד עַל חֲבֵרוֹ בְּדָבָר שֶׁאֵין לוֹ בּוֹ רֶוַח עוֹשֶׂה נֶזֶק וְהֶפְסֵד גָּדוֹל לַחֲבֵרוֹ. כִּי כְּשֶׁהוּא נוֹתֵן דֹּפִי וּמַבְאִישׁ רֵיחוֹ בְּעֵינֵי בְּנֵי אָדָם וּמַשְׂנִיאוֹ – זֶהוּ תַּכְלִית הַזָּדוֹן יוֹתֵר מִן הַגּוֹזֵל וְגוֹנֵב. כִּי כְּשֶׁהוּא גּוֹנֵב אוֹ גּוֹזֵל אֵינוֹ בְּזְדוֹן הַלֵּב, כִּי אִם לַהֲנָאָתוֹ הוּא כְּדֵי לְהַרְבּוֹת לוֹ הוֹן; אֲבָל הַנּוֹתֵן דֹּפִי בִּבְנֵי אָדָם אֵין לוֹ רֶוַח, וְהוּא גְּרִיעוּת הַלֵּב. וְגַם הַלֵּץ הוּא יָהִיר, בַּעַל גַּאֲוָה, וּלְכָךְ הוּא נוֹתֵן דֹּפִי בִּבְנֵי־אָדָם. אֲבָל הֶחָכָם עָנָו וְשָׁפֵל הוּא מַכִּיר מוּמוֹ לְעַצְמוֹ, וּמִתּוֹךְ כָּךְ לֹא יִתְלוֹצֵץ בִּבְנֵי אָדָם לִתֵּן בָּהֶם דֹּפִי, כְּדַרְכֵי הַלֵּיצָנִים הַיּוֹשְׁבִים וְאוֹמְרִים "פְּלוֹנִי עָשָׂה כָּךְ וְכָךְ" וּמִתְלוֹצְצִים בּוֹ.

הַשֵּׁנִי – שֶׁלּוֹעֵג עַל דִּבְרֵי בְּנֵי אָדָם עֲבוּר שֶׁהוּא בּוֹזֶה לָהֶם מֵחֲמַת שֶׁלֹּא הִצְלִיחוּ גַּם הֵם בְּמָמוֹן וּבְכָבוֹד; וְלוֹעֵג בָּעֲנִיִּים, לֹא שֶׁיִּתֵּן בָּהֶם מוּם אֶלָּא הֵם נִבְזִים בְּעֵינָיו. וְזֶה הָעִנְיָן בָּא מֵחֲמַת הַגַּאֲוָה. אוֹ לִפְעָמִים בָּא מֵחֲמַת שַׁלְוָה וְרֹב תַּעֲנוּג, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים קכג ד): "רַבַּת שָׂבְעָה לָּהּ נַפְשֵׁנוּ הַלַּעַג הַשַּׁאֲנַנִּים". וְזֶה רְאָיָה שֶׁאוֹתָם שַׁאֲנַנִּים הֵם לוֹעֲגִים, וּפְעָמִים בְּרֹב שַׁלְוָתָם לוֹעֲגִים בַּצַּדִּיקִים, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (ירמיהו כ ז): "כֻּלֹּה לֹעֵג לִי". וְנֶאֱמַר (משלי יז ה): "לֹעֵג לָרָשׁ – חֵרֵף עֹשֵׂהוּ", פֵּרוּשׁ: מִי שֶׁלּוֹעֵג לָרָשׁ עֲבוּר שֶׁהוּא רָשׁ, וְנִרְאֶה בְּעֵינָיו מַה שֶּׁהוּא רָשׁ הוּא מֵחֲמַת חֶסְרוֹן חָכְמָתוֹ, וּמַה שֶּׁהוּא

עָשִׁיר הוּא מֵחֲמַת חָכְמָתוֹ, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (דברים ח יז): "כֹּחִי וְעֹצֶם יָדִי עָשָׂה לִי אֶת הַחַיִל הַזֶּה". זֶה הָאִישׁ הַלּוֹעֵג הוּא מְחָרֵף הַבּוֹרֵא יִתְבָּרַךְ, כִּי [הֲלֹא הָרָשׁ] הוּא מַעֲשֵׂה הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ, כִּדְכְתִיב (משלי כב ב): "עָשִׁיר וָרָשׁ נִפְגָּשׁוּ, עֹשֵׂה כֻלָּם יְיָ" – הֲרֵי הוּא עוֹשֶׂה לֵיצָנוּת עַל מַעֲשֵׂה הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ.

הַשְּׁלִישִׁי – יֵשׁ לוֹעֵג לִדְבָרִים וְאֵין דַּעְתּוֹ לְהַבְזוֹת בַּעֲלֵיהֶם, אַךְ מַרְחִיק פְּעֻלּוֹת שֶׁיֵּשׁ תִּקְוָה וְאַחֲרִית לִפְעֻלָּתָם. וְהַלֵּץ הַזֶּה הוּא חָכָם בְּעֵינָיו, וְכָל מַעֲשֶׂה שֶׁהוּא לֹא הִתְחִיל נִרְאֶה לוֹ שְׁטוּת וְלוֹעֵג עָלָיו. וּפְעָמִים תְּבִיאֵהוּ הַמִּדָּה הַזֹּאת לִידֵי מִינוּת לְהַלְעִיג עַל הַמִּצְוֹת, דִּכְתִיב (תהלים קיט נא): "זֵדִים הֱלִיצֻנִי עַד מְאֹד, מִתּוֹרָתְךָ לֹא נָטִיתִי". וְזֶה הַלּוֹעֵג אֵינוֹ מְקַבֵּל תּוֹכֵחָה, שֶׁנֶּאֱמַר (משלי ט ח): "אַל תּוֹכַח לֵץ פֶּן יִשְׂנָאֶךָּ"; וְאוֹמֵר (שם פסוק ז): "יֹסֵר לֵץ – לֹקֵחַ לוֹ קָלוֹן". וַעֲבוּר שֶׁהוּא חָכָם בְּעֵינָיו – מִתְלוֹצֵץ בִּפְעֻלַּת אָדָם אַחֵר. וְהִיא הַמִּדָּה שֶׁאֵין לָהּ תִּקְוָה, שֶׁנֶּאֱמַר (שם כו יב): "רָאִיתָ אִישׁ חָכָם בְּעֵינָיו – תִּקְוָה לִכְסִיל מִמֶּנּוּ".

הָרְבִיעִי – הַקּוֹבֵעַ עַצְמוֹ תָּמִיד לְשִׂיחָה בְּטֵלָה וְלִדְבָרִים בְּטֵלִים, כְּמוֹ יוֹשְׁבֵי קְרָנוֹת. וְהֵם מְחַפְּשִׂים בְּכָל יְכָלְתָּם לִמְצֹא לֵיצָנוּת, כִּי אֵין לָהֶם מְלָאכָה אַחֶרֶת, כִּי אִם שֶׁיּוֹשְׁבִים וְלוֹעֲגִים בִּבְנֵי אָדָם וּמִתְלוֹצְצִים בְּמַעֲשֵׂיהֶם. וּשְׁתֵּי רָעוֹת יֵשׁ בַּדָּבָר: אַחַת שֶׁכָּל הַמַּרְבֶּה דְּבָרִים מֵבִיא חֵטְא. הַשֵּׁנִית שֶׁמְּבַטֵּל מִדִּבְרֵי תוֹרָה. וְיֵשׁ בַּדָּבָר הַזֶּה דַּרְכֵי מָוֶת, כִּי לֹא שָׂם אֶל לִבּוֹ כִּי בָּעֵת הַזֹּאת שֶׁהוּא יוֹשֵׁב וּמִתְלוֹצֵץ – הָיָה יָכוֹל לִלְמֹד אוֹ לַעֲשׂוֹת מִצְוָה, לִקְנוֹת חַיֵּי הָעוֹלָם הַבָּא.

הַחֲמִישִׁי – הַמִּתְלוֹצֵץ עַל מַעֲשֶׂה וְעַל דְּבָרִים, לֹא מֵחֲמַת שֶׁהוּא בָּז לְאוֹתוֹ מַעֲשֶׂה שֶׁהוּא מִתְלוֹצֵץ, אֶלָּא הוּא לוֹעֵג כְּדֶרֶךְ הַמְשַׂחֲקִים דֶּרֶךְ שְׂחוֹק. וּפְעָמִים שֶׁגּוֹרֵם לְזֶה מִשְׁתֵּה הַיַּיִן, שֶׁנֶּאֱמַר (משלי כ א): "לֵץ הַיַּיִן הֹמֶה שֵׁכָר".

וְדַע, כִּי לֹא יִהְיֶה מִנְהַג לֵיצָנוּת קָבוּעַ בָּאָדָם עַד שֶׁהוּא פּוֹרֵק עֹל שָׁמַיִם מֵעָלָיו. עַל כֵּן יְקַבֵּל עָלָיו עֹנֶשׁ לָתֵת עָלָיו יִסּוּרִים, מִדָּה כְּנֶגֶד מִדָּה, שֶׁנֶּאֱמַר (ישעיהו כח כב): "וְעַתָּה אַל תִּתְלוֹצָצוּ, פֶּן יֶחְזְקוּ מוֹסְרֵיכֶם". וְהַחֲכָמִים הָיוּ מַזְהִירִים לְתַלְמִידֵיהֶם שֶׁלֹּא לְהִתְלוֹצֵץ אֲפִלּוּ דֶּרֶךְ מִקְרֶה וַעֲרַאי (עבודה זרה יח ב). וְעַל זֶה הֻצְרְכוּ לְהַזְהִיר תַּלְמִידֵיהֶם, כִּי רַבִּים נִכְשָׁלִים בְּלֵיצָנוּת עַל דֶּרֶךְ מִקְרֶה.

הַמִּתְלוֹצֵץ עַל עוֹשֵׂי מִצְוֹת – זֶה הַדָּבָר נוֹטֶה לְמִינוּת; שֶׁאֵינוֹ מַאֲמִין בְּמִצְוֹת. וַהֲרֵי זֶה כְּמִי שֶׁמִּתְלוֹצֵץ עַל מִצְוֹת הַמֶּלֶךְ – כְּלוּם חַיִּים יֵשׁ לוֹ?! וְעוֹד: זֶה הַמִּתְלוֹצֵץ מַחְטִיא גַּם אֲחֵרִים שֶׁלֹּא יַעֲשׂוּ הַמִּצְוֹת, כִּי אוֹתוֹ שֶׁעוֹשֶׂה הַמִּצְוָה יְהֵא נִרְפֶּה מִן

הַמִּצְוָה, וְגַם אֲחֵרִים לֹא יַעֲשׂוּ הַמִּצְוָה כִּי הֵם יְרֵאִים מִן הַלֵּיצָנִים.

אֲבָל בַּעֲבוֹדָה זָרָה יָכוֹל לְהִתְלוֹצֵץ (סנהדרין סג ב). וְיָכוֹל לְהִתְלוֹצֵץ בְּעוֹשֵׂי עֲבֵרוֹת כְּדֵי לְמָנְעָם מִן הָעֲבֵירָה; וְגַם אֲחֵרִים לֹא יַעֲשׂוּ עֲבֵרוֹת כְּשֶׁמִּתְלוֹצְצִים עֲלֵיהֶם.

שַׁעַר הָעֶשְׂרִים וְשָׁלֹשׁ

שַׁעַר הַשֶּׁקֶר

הַשֶּׁקֶר. דַּע כִּי כַּאֲשֶׁר יִשְׁקֹל הָאָדָם כֶּסֶף וְזָהָב בְּמֹאזְנַיִם, וּמַבְחִין בֵּין קַל לְכָבֵד – כָּךְ יִשְׁקֹל הָאָדָם הֶחָכָם בְּמֹאזְנַיִם לְהָבִין הַשֶּׁקֶר וְהָאֱמֶת.

וְיֵשׁ חִלּוּק בֵּין שֶׁקֶר לְשֶׁקֶר. כֵּיצַד? הָאוֹמֵר עַל הָעֵץ שֶׁהוּא זָהָב – אוֹתוֹ שֶׁקֶר יָדוּעַ הוּא. הָאוֹמֵר עַל נְחֹשֶׁת קָלָל שֶׁהוּא זָהָב – אוֹתוֹ שֶׁקֶר צָרִיךְ הַבְחָנָה, כִּי יֵשׁ לִשְׁנֵיהֶם דְּמוּת אֶחָד, וְיֵשׁ זַיְּפָנִים הָעוֹשִׂים דְּמוּת הַנְּחֹשֶׁת כִּדְמוּת הַזָּהָב; וְאָז אֲפִלּוּ הַבְּקִיאִים אֵינָם יְכוֹלִים לְהַבְחִין כִּי אִם בְּקֹשִׁי גָּדוֹל.

כָּךְ עִנְיַן הַמַּחֲשָׁבָה: יֵשׁ מְפַלְפֵּל וְעוֹשֶׂה סְבָרוֹת לְקַיֵּם הַשֶּׁקֶר, עַד שֶׁנִּרְאֶה שֶׁהוּא אֱמֶת. אֲבָל הֶחָכָם מֵבִין כָּל אֶחָד לְהַבְדִּיל בֵּין הַשֶּׁקֶר וּבֵין הָאֱמֶת. וְזֶה דָּבָר יָדוּעַ לַכֹּל, שֶׁהַשֶּׁקֶר וְהָאֱמֶת תְּכוּפִים בְּלֵב אֶחָד. יֵשׁ אָדָם מְזַיֵּף, אֲפִלּוּ שֶׁיּוֹדֵעַ בְּוַדַּאי שֶׁהַדָּבָר שֶׁקֶר – הוּא נִמְשָׁךְ אַחֲרָיו. כָּל שֶׁכֵּן כְּשֶׁיֵּשׁ רְאָיוֹת לַצְּדָדִים לְשַׁקֵּר, שֶׁדּוֹמֶה לִהְיוֹת אֱמֶת, שֶׁבְּוַדַּאי יִמָּשֵׁךְ אַחַר שִׁקְרוֹ. אֲבָל יֵשׁ אָדָם אֲמִתִּי, וְלֹא יַעֲשֶׂה שֶׁקֶר אֶלָּא כְּשֶׁיֵּשׁ סְבָרוֹת לוֹ לַשֶּׁקֶר – אָז הוּא נִמְשָׁךְ אַחַר הַשֶּׁקֶר. וְהֶחָכָם יַכְחִישׁ הַסְּבָרוֹת שֶׁל שֶׁקֶר בְּחָכְמָתוֹ.

וְיֵשׁ לְךָ לָדַעַת, שֶׁכָּל אָדָם נִמְשָׁךְ אַחַר סְבָרוֹתָיו וְאַחַר מִדּוֹתָיו: הֶעָצֵל יַעֲשֶׂה כָּל סְבָרוֹתָיו אַחַר הָעַצְלוּת, וְכֵן הַכַּעֲסָן אַחַר כַּעֲסוֹ, וְכֵן הַגֵּאֶה אַחַר גַּאֲוָתוֹ. וְכֵן כָּל הַמִּדּוֹת שֶׁבֵּאַרְנוּ, לְפִי הַמִּדָּה שֶׁיֵּשׁ בּוֹ הוּא עוֹשֶׂה: הַפַּזְרָן אַחַר הַפַּזְּרָנוּת, הַצַּיְקָן אַחַר הַצַּיְקָנוּת, הָאוֹהֵב לְפִי אַהֲבָתוֹ, הַשּׂוֹנֵא לְפִי שִׂנְאָתוֹ. לְפִיכָךְ אָדָם שֶׁהוּא רוֹצֶה לִהְיוֹת אִישׁ הָאֱלֹהִים אֲמִתִּי – צָרִיךְ לְהָסִיר תְּחִלָּה מִמֶּנּוּ כָּל הַמִּדּוֹת הַגְּרוּעוֹת, כְּדֵי שֶׁלֹּא תִּמְשְׁכֵהוּ הַמִּדָּה שֶׁיֵּשׁ בּוֹ לְפִי עִנְיָנָהּ. וְאָז יוּכַל לְהַשִּׂיג הָאֱמֶת.

וְיֵשׁ בְּעִנְיַן הַשֶּׁקֶר תִּשְׁעָה חֲלָקִים: **הָאֶחָד**: הַמְכַחֵשׁ בַּעֲמִיתוֹ בְּפִקָּדוֹן אוֹ בְּהַלְוָאָה, אוֹ שֶׁהֵעִיד עֵדוּת שֶׁקֶר, וְכָהֵנָּה רַבּוֹת. וְיֵשׁ בְּזֶה הַשֶּׁקֶר שְׁנֵי עֳנָשִׁים: **הָאֶחָד** מֵחֲמַת הַשֶּׁקֶר, כִּי הַשֶּׁקֶר אֲפִלּוּ בְּלֹא נֶזֶק הוּא תּוֹעֲבַת הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ, שֶׁנֶּאֱמַר (משלי ו טז-יט): "שֶׁשׁ הֵנָּה

שָׂנֵא יְיָ, וְשֶׁבַע תּוֹעֲבַת נַפְשׁוֹ: עֵינַיִם רָמוֹת, לְשׁוֹן שָׁקֶר..., יָפִיחַ כְּזָבִים עֵד שָׁקֶר, וּמְשַׁלֵּחַ מְדָנִים בֵּין אַחִים״. וְאוֹמֵר (שם ח יג): ״וּפִי תַהְפֻּכוֹת שָׂנֵאתִי״. הָעֹנֶשׁ הַשֵּׁנִי מֵחֲמַת הַנֵּזֶק שֶׁהִזִּיק לַחֲבֵרוֹ.

הַשֵּׁנִי: אֵין בְּגוּף הַשֶּׁקֶר נֶזֶק לַחֲבֵרוֹ, אַךְ מִתְכַּוֵּן לְהַטְעוֹת חֲבֵרוֹ שֶׁיַּאֲמִין בּוֹ, וְיִבְטַח בּוֹ וְלֹא יִשָּׁמֵר מִמֶּנּוּ – וְאָז יוּכַל לְהָרַע, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (ירמיהו ט ז): ״בְּפִיו שָׁלוֹם אֶת רֵעֵהוּ יְדַבֵּר, וּבְקִרְבּוֹ יָשִׂים אָרְבּוֹ״. וְאַף בְּעֵינֵי בָּשָׂר וָדָם נִתְעָב הַשֶּׁקֶר, שֶׁנֶּאֱמַר (משלי טז יב-יג): ״תּוֹעֲבַת מְלָכִים עֲשׂוֹת רֶשַׁע..., רְצוֹן מְלָכִים שִׂפְתֵי צֶדֶק״.

הַשְּׁלִישִׁי: הַמְשַׁקֵּר בַּחֲבֵרוֹ לֹא לִגְזֹל מִמֶּנּוּ דָּבָר שֶׁהוּא שֶׁלּוֹ; אַךְ הוּא רוֹאֶה טוֹבָה שֶׁעֲתִידָה לָבוֹא לַחֲבֵרוֹ, וְהוּא מְהַדֵּר אַחַר אוֹתָהּ טוֹבָה לָקַחַת אֵלָיו בְּשֶׁקֶר וּבְרַמָּאוּת. אוֹ יְדַבֵּר שְׁקָרִים לַחֲבֵרוֹ עַד שֶׁיִּתֵּן לוֹ מַתָּנָה, כְּגוֹן שֶׁמְּבַשֵּׂר לוֹ בְּשׂוֹרוֹת שֶׁקֶר וְיִתֵּן לוֹ מַתָּנוֹת עֲבוּר זֶה, וְכַיּוֹצֵא בְּזֶה הָעִנְיָן. וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (סנהדרין צב א): הַמַּחֲלִיף בְּדִבּוּרוֹ – כְּאִלּוּ עוֹבֵד עֲבוֹדָה זָרָה, שֶׁנֶּאֱמַר (בראשית י טו): ״אוּלַי יְמֻשֵּׁנִי אָבִי, וְהָיִיתִי בְעֵינָיו כִּמְתַעְתֵּעַ״; וְנֶאֱמַר עַל עֲבוֹדָה זָרָה (ירמיהו י טו): ״הֶבֶל הֵמָּה, מַעֲשֵׂה תַּעְתֻּעִים״. וְלָאו דַּוְקָא ״כְּאִלּוּ עוֹבֵד עֲבוֹדָה זָרָה״ מַמָּשׁ, אֶלָּא בְּדִמְיוֹן קְצָת: כִּי הוּא נִסְתָּר בְּשֶׁקֶר וְנֶעֱזָר בְּשָׁוְא.

הָרְבִיעִי: הַמְשַׁקֵּר בְּסִפּוּר דְּבָרִים שֶׁשָּׁמַע, וּמַחֲלִיף מִקְצָתָם וּמִתְכַּוֵּן לְהַחֲלִיף; וְאֵין לוֹ שׁוּם רֶוַח בְּאוֹתוֹ שֶׁקֶר, וְגַם לֹא יַזִּיק אוֹתוֹ שֶׁקֶר לַחֲבֵרוֹ. וּפְעָמִים שֶׁהוּא מְסַפֵּר דְּבָרִים שֶׁהוּא בּוֹדֶה הַכֹּל מִלִּבּוֹ. וְיֵשׁ לוֹ עֹנֶשׁ, שֶׁאוֹהֵב שֶׁקֶר בְּלֹא תּוֹעֶלֶת. וְעַל זֶה אָמַר שְׁלֹמֹה עָלָיו הַשָּׁלוֹם (משלי ו יט): ״יָפִיחַ כְּזָבִים עֵד שָׁקֶר״. וְיֵשׁ לְךָ לֵידַע, שֶׁזֹּאת הַמִּדָּה תְּבִיאֵהוּ לְהָעִיד שֶׁקֶר בְּאָחִיו, מֵחֲמַת שֶׁהוּא אוֹהֵב שֶׁקֶר.

וְיֵשׁ אֲנָשִׁים שֶׁמַּחֲלִיפִין מִקְצָת דְּבָרִים שֶׁשָּׁמְעוּ בְּלִי דַעַת, כִּי אֵינָם שָׂמִים עַל לֵב בְּעֵת שֶׁהֵם שׁוֹמְעִים הַדְּבָרִים לַחֲקֹר עַל אֲמִתּוּתָם – גַּם זוֹ מִדָּה רָעָה, וְעַל זֶה אָמַר שְׁלֹמֹה עָלָיו הַשָּׁלוֹם (שם כא כח): ״וְאִישׁ שׁוֹמֵעַ לָנֶצַח יְדַבֵּר״; פֵּרוּשׁ: מִי שֶׁנּוֹתֵן לֵב לִשְׁמֹעַ וּלְהָבִין תֹּכֶן הָעִנְיָן וְהַדְּבָרִים אֲשֶׁר יְסַפְּרוּ, עֲבוּר שֶׁסִּפְּרוּ אוֹתָם עַל דֶּרֶךְ הָאֱמֶת, שֶׁלֹּא יִמָּצֵא בְּפִיו לְשׁוֹן שֶׁקֶר – אוֹתוֹ הָאִישׁ לָנֶצַח יְדַבֵּר, כִּי יִתְאַוּוּ בְּנֵי אָדָם לִשְׁמֹעַ דְּבָרָיו, וְלֹא יִגְעֲרוּ בּוֹ עַל דְּבָרָיו.

הַחֲמִישִׁי: הָאוֹמֵר לַחֲבֵרוֹ שֶׁיֵּטִיב לוֹ אוֹ שֶׁיִּתֵּן לוֹ מַתָּנָה אוֹ שֶׁיַּעֲזֹר לוֹ, וְלֹא אָמַר לוֹ עַל דֶּרֶךְ הַבִּטָּחוֹן שֶׁיִּבְטַח בּוֹ לֵב חֲבֵרוֹ, וּבְשָׁעָה שֶׁיֹּאמַר לוֹ כָּךְ הָיָה בִּלְבָבוֹ שֶׁלֹּא לָתֵת. וְעַל זֶה אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ (בבא מציעא מט א) שֶׁלֹּא יְדַבֵּר אֶחָד בַּפֶּה וְאֶחָד בַּלֵּב.

הַשִּׁשִּׁי: הַמַּבְטִיחַ אֶת חֲבֵרוֹ לְהֵיטִיב לוֹ, וְהִבְטִיחוֹ כָּל כָּךְ עַד שֶׁיִּבְטַח בּוֹ לֵב חֲבֵרוֹ – אֵין לוֹ לְחַלֵּל הַבְטָחָתוֹ. וְאִם הוּא מְשַׁקֵּר בָּזֶה יֵשׁ בּוֹ עֹנֶשׁ גָּדוֹל יוֹתֵר מִן הָרִאשׁוֹן, שֶׁלֹּא עָשָׂה אֶלָּא דִּבּוּר בְּעַלְמָא. וְהָאוֹמֵר לַחֲבֵרוֹ לָתֵת לוֹ מַתָּנָה מוּעֶטֶת, אַף עַל פִּי שֶׁלֹּא הִזְכִּיר לוֹ לְשׁוֹן הַבְטָחָה, אַמְרִינַן (שם): כָּל הַחוֹזֵר בִּדְבָרָיו – יֵשׁ בּוֹ מִשּׁוּם מְחֻסְּרֵי אֲמָנָה, כִּי לֵב חֲבֵרוֹ סוֹמֵךְ עָלָיו וּבוֹטֵחַ בּוֹ אַחַר שֶׁהַמַּתָּנָה מוּעֶטֶת. וְאִם אִישׁ עָנִי הוּא, אַף עַל פִּי שֶׁהַמַּתָּנָה מְרֻבָּה, אִם חוֹזֵר בּוֹ רָעָתוֹ רַבָּה, כִּי נָדַר וְעָבַר עַל "לֹא יַחֵל דְּבָרוֹ" (במדבר ל ג). וְכֵן מִי שֶׁהִתְפָּאֵר בִּפְנֵי רַבִּים לָתֵת מַתָּנָה לָאָדָם, דֶּהֱוֵי כְּמוֹ הַבְטָחָה כֵּיוָן שֶׁהוּא מִתְהַלֵּל עַל נְדִיבוּתוֹ, וְאֵין נָכוֹן שֶׁיָּשׁוּב מִדְּבָרָיו מֵאַחַר שֶׁנִּתְכַּבֵּד וְנִתְהַלֵּל בַּדָּבָר.

הַשְּׁבִיעִי: הַמַּתְעֶה חֲבֵרוֹ לוֹמַר כִּי עָשָׂה עִמּוֹ טוֹבָה אוֹ דִּבֵּר עָלָיו טוֹבָה, וְלֹא עָשָׂה. וְעַל זֶה אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (חולין צד א): אָסוּר לִגְנֹב דַּעַת הַבְּרִיּוֹת, וַאֲפִלּוּ דַּעְתּוֹ שֶׁל גּוֹי. וְיֵשׁ בָּזֶה חֵטְא, כִּי אָנוּ חַיָּבִים לְדַבֵּר דִּבְרֵי אֱמֶת, כִּי הוּא מִיסוֹדֵי הַנֶּפֶשׁ.

הַשְּׁמִינִי: הַמִּשְׁתַּבֵּחַ בְּמַעֲלוֹת שֶׁאֵינָן נִמְצָאוֹת בּוֹ, וְזֶהוּ חֵטְא גָּדוֹל וַאֲפִלּוּ אִם הָיָה אֱמֶת. כִּי כְּשֶׁמְּהַלֵּל נִרְאֶה מִדְּבָרָיו שֶׁלֹּא עָשָׂה צִדְקוֹתָיו וּנְדִיבוֹתָיו לְשֵׁם שָׁמַיִם אֶלָּא לְשֵׁם עַצְמוֹ וְלִתְהִלָּה. וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ירושלמי שביעית י ה): מִי שֶׁמְּכַבְּדִים אוֹתוֹ שֶׁהֵם סוֹבְרִים שֶׁיּוֹדֵעַ שְׁתֵּי מַסֶּכְתּוֹת, וְהוּא לֹא יוֹדֵעַ רַק אַחַת, חַיָּב לוֹמַר לָהֶם: "אֵינִי יוֹדֵעַ רַק אַחַת". כָּל שֶׁכֵּן שֶׁאָסוּר לוֹ לְכַזֵּב וּלְהִתְפָּאֵר בְּמַעֲלוֹת שֶׁאֵין בּוֹ.

הַתְּשִׁיעִי: הַמְסַפֵּר בְּסִפּוּר דְּבָרִים שֶׁשָּׁמַע, וְהֶחֱלִיף בִּדְבָרִים אוֹדוֹת חֶפְצוֹ, וְאֵין הֶפְסֵד לְשׁוּם אָדָם בָּזֶה, אַךְ יֵשׁ לוֹ מְעַט הֲנָאָה בְּשִׁקְרוֹ, אַף עַל פִּי שֶׁאֵינוֹ מַרְוִיחַ מָמוֹן בְּכָךְ. כְּגוֹן (יבמות סג א) רַב, שֶׁאָמַר לְאִשְׁתּוֹ: "עֲשִׂי לִי טְלוֹפְחֵי" עֲדָשִׁים וְעָשְׂתָה חִמְצֵי, וּכְשֶׁאָמַר "חִמְצֵי" עָשְׂתָה לוֹ טְלוֹפְחֵי. הָלַךְ חִיָּא בְּנוֹ וְהָפַךְ הַדְּבָרִים: כְּשֶׁהָיָה "חָפֵץ חִמְצֵי" אָמַר לְאִמּוֹ "תַּעֲשִׂי טְלוֹפְחֵי", וְהִיא עָשְׂתָה חִמְצֵי. וְזֶה הַבֵּן עָשָׂה לִכְבוֹד הָאָב, כְּדֵי שֶׁיְּהֵא לוֹ מְזֻמָּן הַמַּאֲכָל שֶׁחָפֵץ, וְאַף עַל פִּי כֵן מִחָה בְּיָדוֹ שֶׁלֹּא לַעֲשׂוֹת עוֹד, מִשּׁוּם "לִמְּדוּ לְשׁוֹנָם דַּבֶּר שֶׁקֶר" (ירמיהו ט ד). אַךְ אֵין עֹנֶשׁ בְּזֶה הַשֶּׁקֶר כְּעֹנֶשׁ הַמְשַׁקְּרִים עַל לֹא דָבָר, כַּאֲשֶׁר הִזְכַּרְנוּ בְּחֵלֶק רְבִיעִי.

עַד כָּאן תִּשְׁעָה חֶלְקֵי שֶׁקֶר.

וְעוֹד יִזָּהֵר הָאָדָם: אִם יָבוֹא חֲבֵרוֹ אֶצְלוֹ, וְיִשְׁאַל מִמֶּנּוּ דָּבָר שֶׁיֵּשׁ בְּיָדוֹ – לֹא יֹאמַר לוֹ "אֵין לִי", אַךְ יְדַחֵהוּ בְּעִנְיָן אֲשֶׁר לֹא יְשַׁקֵּר. וְיֵשׁ פְּסָק בְּסֵפֶר חֲסִידִים (סימן תכ"ו): אֲפִלּוּ יָבוֹא גּוֹי לְבֵית יְהוּדִי וִיבַקֵּשׁ לְהַלְווֹת לוֹ מָעוֹת, וְיֵשׁ לַיְּהוּדִי מָעוֹת וְאֵין דַּעְתּוֹ

לְהַלְווֹת לְזֶה הַגּוֹי - לֹא יֹאמַר לוֹ "אֵין לִי", אַךְ יִדְחֶה אוֹתוֹ אֵיךְ שֶׁיּוּכַל בְּלִי שְׁקָרִים. וְיָכוֹל לִהְיוֹת שֶׁאִם הָיָה יוֹדֵעַ הַגּוֹי שֶׁאִם הָיוּ לוֹ מָעוֹת, לֹא הָיָה יָכוֹל לְהִשָּׁמֵט מִמֶּנּוּ בְּלֹא שִׂנְאָה - הָיָה יוֹתֵר טוֹב לוֹמַר "אֵין לִי" מִפְּנֵי דַּרְכֵי שָׁלוֹם. אַךְ הַכֹּל תָּלוּי בְּדַעְתּוֹ שֶׁל אָדָם, אֵיךְ שֶׁנִּרְאֶה לוֹ עִנְיָן שֶׁל הַגּוֹי: אִם יוּכַל לוֹמַר "יֵשׁ לִי, אֲבָל אֲנִי צָרִיךְ אוֹתָם לְמָקוֹם אַחֵר", אִם בְּעִנְיָן זֶה יוּכַל לִדְחוֹתוֹ בְּלֹא שִׂנְאָה - יַעֲשֶׂה.

וְגָדוֹל עָנְשׁוֹ שֶׁל שַׁקְרָן: אֲפִלּוּ כְּשֶׁהוּא אוֹמֵר אֱמֶת - אֵין מַאֲמִינִים לוֹ (סנהדרין פט ב).
וְשֶׁקֶר אֵין לוֹ רַגְלַיִם (ריש אותיות דרבי עקיבא).

וְלֹא יִגְרֹם אָדָם שֶׁאֲחֵרִים יְשַׁקְּרוּ בִּשְׁבִילוֹ. כֵּיצַד? כְּשֶׁאָדָם רוֹאֶה שֶׁשְּׁנַיִם מְדַבְּרִים יַחַד דְּבַר סֵתֶר שֶׁבֵּינֵיהֶם, לֹא יֵלֵךְ אֵצֶל אֶחָד וִיבַקֵּשׁ מִמֶּנּוּ שֶׁיְּגַלֶּה לוֹ הָעִנְיָן, שֶׁמָּא אֵינוֹ רוֹצֶה לְגַלּוֹת לוֹ, וּמִתּוֹךְ כָּךְ יְסַלֵּק אוֹתוֹ בִּדְבָרִים אֲחֵרִים - נִמְצָא שֶׁמְּשַׁקֵּר. וְכָךְ יְדַקְדֵּק בְּכָל הָעִנְיָנִים שֶׁלּוֹ, שֶׁלֹּא יְשַׁקֵּר בְּמַשָּׂא וּבְמַתָּן שֶׁלּוֹ, וְלֹא יִגְרֹם שֶׁאֲחֵרִים יְשַׁקְּרוּ. וְיִזָּהֵר שֶׁלֹּא יִתְחַבֵּר לְשַׁקְרָנִים, וִימַעֵט דְּבָרָיו עִמָּם. וְצָרִיךְ חָכְמָה גְּדוֹלָה לְהִנָּצֵל מִן הַשֶּׁקֶר, כִּי יֵצֶר הָרַע לְעוֹלָם הוּא אוֹרֵב לָאָדָם לְהַפִּילוֹ בְּרִשְׁתּוֹ.

וּפְעָמִים שֶׁהִתִּירוּ חֲכָמִים לְשַׁקֵּר, כְּגוֹן לַעֲשׂוֹת שָׁלוֹם בֵּין אָדָם לַחֲבֵרוֹ (יבמות סה ב). וְכֵן מֻתָּר לְשַׁבֵּחַ הַכַּלָּה לִפְנֵי הֶחָתָן שֶׁהִיא נָאָה וַחֲסוּדָה, וְאַף עַל פִּי שֶׁאֵינוֹ כֵּן (כתובות יז א). וּבְאוּשְׁפִּיזָא: אִם בַּעַל הַבַּיִת הֵיטִיב לוֹ, אַל יֹאמַר בִּפְנֵי רַבִּים: "כַּמָּה טוֹב פְּלוֹנִי שֶׁנִּתְאָרַחְתִּי בְּבֵיתוֹ! כַּמָּה כָּבוֹד גָּדוֹל עָשָׂה לִי!" - פֶּן יָבֹאוּ רַבִּים שֶׁאֵינָם מְהֻגָּנִים לְהִתְאָרֵחַ אֶצְלוֹ. וְעַל זֶה נֶאֱמַר (משלי כז יד): "מְבָרֵךְ רֵעֵהוּ בְּקוֹל גָּדוֹל בַּבֹּקֶר הַשְׁכֵּים - קְלָלָה תֵּחָשֶׁב לוֹ" (ערכין טז א). וּבְמַסֶּכְתָּא: אִם שׁוֹאֲלִין לוֹ אִם שְׁגוּרָה בְּפִיו הַגִּירְסָא, מִדַּת עֲנָוָה הִיא שֶׁיֹּאמַר "לֹא". וּמִטָּה: אִם שָׁהָה לָבוֹא לְבֵית הַכְּנֶסֶת מִפְּנֵי שֶׁשִּׁמֵּשׁ מִטָּתוֹ, וּשְׁאָלוּהוּ לָמָּה שָׁהָה - יִתְלֶה בִּדְבָרִים אֲחֵרִים (בבא מציעא כג ב). וּבְכָל אֵלּוּ שֶׁהִתִּירוּ חֲכָמִים לְשַׁנּוֹת, אִם יוּכַל לַעֲשׂוֹת שֶׁלֹּא יְשַׁקֵּר הוּא טוֹב יוֹתֵר מִמַּה שֶּׁיְּשַׁקֵּר. כְּגוֹן אִם שׁוֹאֲלִין לוֹ: "יוֹדֵעַ אַתָּה מַסֶּכְתָּא פְּלוֹנִית?" יָשִׁיב: "וְכִי אַתָּה סָבוּר שֶׁאֲנִי יוֹדֵעַ?!" וְאִם יוּכַל לְסַלֵּק הַשּׁוֹאֵל בְּעִנְיָן שֶׁלֹּא יְשַׁקֵּר - הוּא טוֹב מְאֹד.

שַׁעַר הָעֶשְׂרִים וְאַרְבַּע

שַׁעַר הַחֲנִיפוּת

הַחֲנִיפוּת נֶחֱלֶקֶת לְתִשְׁעָה חֲלָקִים: **הָרִאשׁוֹן**: מִי שֶׁהוּא מַכִּיר בַּחֲבֵרוֹ שֶׁהוּא רָשָׁע וְרַמַּאי, וְשֶׁהוּא מוֹצִיא שֵׁם רַע עַל הַכְּשֵׁרִים, וְשֶׁהוּא גּוֹזֵל מָמוֹן חֲבֵרוֹ - וּבָא זֶה וּמַחֲנִיף לוֹ. וְלֹא דַּי שֶׁהוּא מַחֲנִיף לוֹ וּמְשַׁבְּחוֹ, אֶלָּא שֶׁהוּא מַחֲלִיק לוֹ לָשׁוֹן וְיֹאמַר: "לֹא פָּעַלְתָּ אָוֶן בְּמַה שֶּׁעָשִׂיתָ" - בַּדָּבָר הַזֶּה יֵשׁ כַּמָּה עֲבֵרוֹת וְהַרְבֵּה עֳנָשִׁין: **הָאֶחָד**: שֶׁהָיָה לוֹ לְהוֹכִיחוֹ עַל חֲטָאָיו. וְלֹא דַּי שֶׁאֵינוֹ מוֹכִיחוֹ, אֶלָּא אוֹמֵר לוֹ "לֹא חָטָאתָ" וּמַחֲזִיק יַד מְרֵעִים. וְיֵשׁ לְזֶה הֶחָנֵף עֹנֶשׁ שֶׁלֹּא קִנֵּא עַל הָאֱמֶת. **וְעוֹד**: שֶׁזֶּה הַחוֹנֵף נוֹתֵן מִכְשׁוֹל לִפְנֵי הַחוֹטֵא, כְּשֶׁאוֹמֵר "לֹא חָטָאתָ" - לֹא יָשׁוּב מֵרָעָתוֹ, וְיוֹסִיף עוֹד לַחֲטֹא; מִלְּבַד הָעֹנֶשׁ שֶׁנֶּעֱנָשׁ עַל נֶזֶק וְצַעַר בְּנֵי אָדָם שֶׁהִזִּיק וְצַעַר הַחוֹטֵא, וְלֹא יְשַׁלֵּם לָהֶם וְלֹא יְפַיְּסֵם, מֵחֲמַת הַחֲנִיפוּת שֶׁלָּזֶה הַמַּצְדִּיק רָשָׁע. וְנֶאֱמַר (משלי יד טו): "מַצְדִּיק רָשָׁע וּמַרְשִׁיעַ צַדִּיק, תּוֹעֲבַת ה' גַּם שְׁנֵיהֶם". וְאִם עֲוֹן זֶה הַחוֹטֵא גָּלוּי לָרַבִּים, וְזֶה מַחֲנִיף לוֹ בָּרַבִּים וְאוֹמֵר לוֹ: "זַךְ וְיָשָׁר אַתָּה" - אָז חִלֵּל הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ, וּבִזָּה דָּת וָדִין. וְחַיָּב אָדָם לִמְסֹר עַצְמוֹ לְסַכָּנָה וְלֹא יָשִׂים עַצְמוֹ בְּעָוֹן זֶה.

וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ עֲלֵיהֶם הַשָּׁלוֹם עַל אַגְרִפַּס, שֶׁהָיָה קוֹרֵא בַּתּוֹרָה, וּכְשֶׁהִגִּיעַ לַפָּסוּק (דברים יד טו): "לֹא תוּכַל לָתֵת עָלֶיךָ אִישׁ נָכְרִי" - זָלְגוּ עֵינָיו דְּמָעוֹת. אָמְרוּ לוֹ: "אָחִינוּ אַתָּה!" בְּאוֹתָהּ שָׁעָה נִתְחַיְּבוּ שׂוֹנְאֵי יִשְׂרָאֵל כְּלָיָה עַל שֶׁהֶחֱנִיפוּ לְאַגְרִפַּס (סוטה מא ב). גַּם הַיּוֹשֵׁב עַל הַדִּין אַל יִפְחַד מֵאִישׁ, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (דברים א יד): "לֹא תָגוּרוּ מִפְּנֵי אִישׁ". וּבַחֲנִיפוּת כָּזֶה יֵשׁ בּוֹ עֹנֶשׁ שֶׁקֶר וַחֲנִיפוּת.

הַשֵּׁנִי: הַמְשַׁבֵּחַ רָשָׁע בִּפְנֵי בְּנֵי אָדָם, בְּפָנָיו אוֹ שֶׁלֹּא בְּפָנָיו. וְאַף עַל פִּי שֶׁלֹּא יַצְדִּיק אוֹתוֹ עַל מַעֲשָׂיו הָרָעִים, אֶלָּא אָמַר בִּסְתָם: אִישׁ טוֹב הוּא - עַל זֶה נֶאֱמַר (משלי כח ד): "עֹזְבֵי תוֹרָה יְהַלְלוּ רָשָׁע". כִּי זֶה הַמְשַׁבֵּחַ, לוּלֵי שֶׁעָזַב הַתּוֹרָה - לֹא הִלֵּל לְזֶה שֶׁעָבַר עָלֶיהָ וְעַל דְּבָרֶיהָ. גַּם לֹא יַמְלִיץ עַל הָרָשָׁע בִּפְנֵי בְּנֵי אָדָם לוֹמַר: הֲלֹא הוּא עוֹשֶׂה טוֹבָה זֹאת, לָכֵן תַּחְמְלוּ עָלָיו. וּמִי שֶׁעוֹשֶׂה כָּךְ - זֶהוּ רַע מְאֹד, כִּי הַשּׁוֹמְעִים סְבוּרִים שֶׁהוּא צַדִּיק וְיִתְּנוּ לוֹ כָּבוֹד. וְיֵשׁ מִכְשׁוֹל גָּדוֹל בִּכְבוֹד הָרְשָׁעִים, כִּי כְּשֶׁיֵּשׁ כָּבוֹד לַחֲכָמִים הַצַּדִּיקִים וְהֵם עֶלְיוֹנִים - אָז כָּל הָעָם יִשְׁמְעוּ לַעֲצָתָם. **וְעוֹד**: שֶׁאֲחֵרִים יְקַנְּאוּ בְּמַעֲשֵׂיהֶם הַטּוֹבִים, וְיוֹסִיפוּ לֶקַח וְתִרְבֶּה הַדַּעַת, וּמִתּוֹךְ שֶׁלֹּא לִשְׁמָהּ בָּא לִשְׁמָהּ.

וְעוֹד: יֵשׁ הַרְבֵּה בְּנֵי אָדָם בִּרְאוֹתָם הֲדַר הַתּוֹרָה - יַכִּירוּ מַעֲלָתָהּ, וְתָבֹא מַחֲשָׁבָה בְּלִבָּם, וְיִלְמְדוּ לְשֵׁם הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא בְּלֵב שָׁלֵם. וְעוֹד יֵשׁ טַעַם טוֹב בִּכְבוֹד הַחֲכָמִים הַצַּדִּיקִים: כִּי יְסוֹד נֶפֶשׁ הָאָדָם הוּא לִהְיוֹת בּוֹ עֲבוֹדָתוֹ וְיִרְאָתוֹ וְתוֹרָתוֹ שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, וַעֲבוּר זֶה כָּל הָעוֹלָם מְכַבְּדִים הַצַּדִּיקִים. נִמְצָא הַמְכַבֵּד הַצַּדִּיקִים, כִּבְיָכוֹל מַעֲמִיד וּמְקַיֵּם כַּוָּנַת הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא בִּבְרִיאַת הָעוֹלָם, וְהַבּוֹזֶה לְתַלְמִיד חָכָם וְלִירֵאֵי שָׁמַיִם - בָּזֶה יְבַטֵּל כַּוָּנַת הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא. וְהוּא כְּמוֹ שֶׁאוֹמֵר: אֵין עֲבוֹדָתוֹ עִקָּר! עַל כֵּן יְכַבְּדוּ עוֹבְדֵי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לִכְבוֹד הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, לְהוֹדִיעַ כִּי עֲבוֹדָתוֹ לְבַדָּהּ הִיא עִקָּר. אֲבָל בִּכְבוֹד הָרְשָׁעִים יֵשׁ חִלּוּל הַתּוֹרָה וְהָעֲבוֹדָה, וְזֶהוּ עֲבֵרָה הַמְכַלָּה עֶצֶם וּבָשָׂר. וְעוֹד: רַבִּים נִמְשָׁכִים אַחֲרֵיהֶם, וְעוֹשִׂים כְּמַעֲשֵׂיהֶם, וּמְקַבְּלִים פּוּרְעָנוּת. וְכַיּוֹצֵא בָּזֶה אָמְרוּ (משנה נגעים יב ו): אוֹי לָרָשָׁע וְאוֹי לִשְׁכֵנוֹ. וְעוֹד: בִּכְבוֹד הָרְשָׁעִים מֻשְׁפָּל כְּבוֹד הַצַּדִּיקִים, וְאֵין כָּבוֹד לַצַּדִּיקִים אֶלָּא לְאַחַר הַשְׁפָּלַת הָרְשָׁעִים.

וְעַתָּה, אַחֲרֵי שֶׁיֵּשׁ מִכְשׁוֹל לָעוֹלָם בִּכְבוֹד הָרְשָׁעִים - יִזָּהֵר שֶׁלֹּא יְסַפֵּר טוֹבָה מֵרְשָׁעִים. גַּם לֹא יַזְכִּירֵם לְטוֹבָה, שֶׁנֶּאֱמַר (משלי י ד): ″וְשֵׁם רְשָׁעִים יִרְקָב″; וּכְתִיב (שם כט כד): ″תּוֹעֲבַת צַדִּיקִים אִישׁ עָוֶל″. וְאִם אֵינוֹ רוֹצֶה לְסַפֵּר רִשְׁעוֹ - גַּם טוֹבָתוֹ לֹא יְסַפֵּר.

הַשְּׁלִישִׁי: חָנֵף הַמְשַׁבֵּחַ רָשָׁע בְּפָנָיו, וְאוֹמֵר לוֹ: כַּמָּה אִישׁ נֶחְמָד וְאָדָם טוֹב אַתָּה! אַךְ אֵינוֹ מְסַפֵּר בְּשִׁבְחוֹ בָּרַבִּים, שֶׁלֹּא יִהְיֶה לָרַבִּים לְמוֹקֵשׁ. גַּם זֶה הֶחָנֵף גָּדוֹל עֲווֹנוֹ, דִּכְתִיב (משלי יא ט): ″בְּפֶה חָנֵף יַשְׁחִת רֵעֵהוּ, וּבְדַעַת צַדִּיקִים יֵחָלֵצוּ″. כִּי כְּשֶׁיְּשַׁבְּחֶנּוּ יַאֲמִין לוֹ, וְיַחֲשֹׁב שֶׁהוּא טוֹב, וְיָרוּם לִבּוֹ וְיִתְגָּאֶה, וְלֹא יָשׁוּב. כִּי כָּל מִי שֶׁאֵינוֹ צַדִּיק, כְּשֶׁמְּשַׁבְּחִים אוֹתוֹ, יֹאמַר בְּלִבּוֹ: אָמְנָם יָדַעְתִּי כִּי כֵן הוּא! וְזֶה נִשְׁחָת בַּחֲנִיפוּתוֹ שֶׁל זֶה. אֲבָל הַצַּדִּיק אִם מְשַׁבֵּחַ אוֹתוֹ אָדָם - לֹא יִתְגָּאֶה בָּזֶה, עֲבוּר שֶׁאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ עֲלֵיהֶם הַשָּׁלוֹם (נידה ל ב): אֲפִלּוּ כָּל הָעוֹלָם אוֹמְרִים עָלֶיךָ שֶׁאַתָּה צַדִּיק - הֱוֵי בְּעֵינֶיךָ כְּרָשָׁע. וְאָמְרוּ (אבות דרבי נתן כט א): אִם יֵשׁ לְךָ רֵעִים, מִקְצָתָם מְשַׁבְּחִים אוֹתְךָ וּמִקְצָתָם מְיַסְּרִים וּמוֹכִיחִים אוֹתְךָ - אֱהֹב הַמּוֹכִיחִים וְלֹא אֶת הַמְשַׁבְּחִים; כִּי אֵלּוּ לְחַיֵּי עוֹלָם יְבִיאוּךָ, וְאֵלּוּ בְּרָעָתְךָ יִשְׂמְחוּ כִּי יְשַׁבְּחוּךָ. וְנֶאֱמַר (משלי כו כח): ″וּפֶה חָלָק יַעֲשֶׂה מִדְחֶה″ - הַמְשִׁיל פֶּה חָלָק לְדֶרֶךְ חֲלַקְלַקּוֹת, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים לה ה-ו): ″וּמַלְאַךְ ה׳ דּוֹחֶה, יְהִי דַרְכָּם חֹשֶׁךְ וַחֲלַקְלַקֹּת″, כִּי יִדְחֶה הָאָדָם וְיִפֹּל, שֶׁפֶּה חָלָק הוּא מָלֵא חֵטְא וְחֶנֶף. וְעַל זֶה נֶאֱמַר (תהלים יב ד): ″יַכְרֵת ה׳ כָּל שִׂפְתֵי חֲלָקוֹת, לָשׁוֹן מְדַבֶּרֶת גְּדֹלוֹת″ (שם יב ד). קִלֵּל פֶּה חָלָק בִּשְׁבִיל שֶׁמַּשְׁחִית רֵעֵהוּ, וְקִלֵּל לָשׁוֹן הַקָּשָׁה שֶׁהוּא הִפּוּךְ

הֶחָלָק, וְהוּא לָשׁוֹן הָרַע. וְיֵשׁ חֲנֵפִים שֶׁמַּחֲנִיפִים לְבַעֲלֵי זְרוֹעַ כְּדֵי שֶׁיֶּאֱהָבוּ אוֹתָם, וְיִנַשְּׂאוּ וִיגַדְּלוּ אוֹתָם, עַל זֶה אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ (אבות דרבי נתן כט ד): כָּל הַמַּחֲנִיף לַחֲבֵרוֹ לְשֵׁם כָּבוֹד – לְסוֹפוֹ נִפְטָר בְּקָלוֹן.

הָרְבִיעִי: הַמִּתְחַבֵּר לָרָשָׁע, אַף עַל פִּי שֶׁאֵינוֹ מַחֲנִיף לוֹ וְאֵינוֹ מְשַׁבְּחוֹ, אֶלָּא שֶׁהוּא מְקָרְבוֹ וּמִתְחַבֵּר עִמּוֹ – יֵשׁ לוֹ עֹנֶשׁ; לֹא דַּי שֶׁאֵינוֹ מוֹכִיחוֹ אֶלָּא שֶׁמְּקָרְבוֹ, וְיֵשׁ לוֹ עֹנֶשׁ בָּזֶה. וְעוֹד מוֹסִיף עֹנֶשׁ עַל הַקְּרִיבוּת שֶׁהוּא מְקָרְבוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר (דברי הימים ב כ לד): "בְּהִתְחַבֶּרְךָ עִם אֲחַזְיָהוּ, פָּרַץ ה' אֶת מַעֲשֶׂיךָ". וְהַצַּדִּיקִים מוֹאֲסִים הָרְשָׁעִים. וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בבא קמא צב ב): לֹא לְחִינָם הָלַךְ הַזַּרְזִיר אֵצֶל הָעוֹרֵב, אֶלָּא שֶׁהוּא מִינוֹ; וְכֵן אָדָם הַמִּתְחַבֵּר לְרֵעֵהוּ הַדּוֹמֶה לוֹ. וְאָמְרוּ (מגלה כח א): אָסוּר לְהִסְתַּכֵּל בְּצֶלֶם דְּמוּת אָדָם רָשָׁע, שֶׁנֶּאֱמַר (מלכים ב ג יד): "לוּלֵי פְּנֵי יְהוֹשָׁפָט מֶלֶךְ יְהוּדָה אֲנִי נֹשֵׂא, אִם אַבִּיט אֵלֶיךָ וְאִם אֶרְאֶךָּ". וְכָל הַמִּסְתַּכֵּל בִּדְמוּת אָדָם רָשָׁע – עֵינָיו כֵּהוֹת לְעֵת זִקְנָתוֹ, כְּיִצְחָק אָבִינוּ עָלָיו הַשָּׁלוֹם, שֶׁכָּהוּ עֵינָיו מִפְּנֵי שֶׁהִסְתַּכֵּל בְּעֵשָׂו, אַף עַל פִּי שֶׁלֹּא הָיָה מַכִּירוֹ בְּמַעֲשָׂיו.

וְיֵשׁ מִכְשׁוֹל גָּדוֹל בְּחִבּוּר הָרְשָׁעִים: הָאֶחָד מִפְּנֵי שֶׁהוּא אוֹהֵב שׂוֹנְאוֹ שֶׁל יוֹצֵר הַכֹּל, וְאֵין הָעֶבֶד הַנֶּאֱמָן לַאֲדוֹנָיו מִתְחַבֵּר לְשׂוֹנְאוֹ. הַשֵּׁנִי שֶׁלּוֹמֵד מִמַּעֲשָׂיו. הַשְּׁלִישִׁי שֶׁגַּם אֲחֵרִים יִתְחַבְּרוּ אִתּוֹ וְיַאֲמִינוּ לוֹ, וְהוּא גּוֹזֵל אוֹתָם. וְגַם הֵם יִלְמְדוּ מִמַּעֲשָׂיו, וַאֲפִלּוּ אִם לֹא יִלְמְדוּ מִמֶּנּוּ – הֵם רוֹאִים מִמֶּנּוּ דְּבָרִים שֶׁאָסוּר לָהֶם לִרְאוֹתָם. וְגַם הוּא לֹא יָשׁוּב, כִּי אִם הָיוּ מוֹכִיחִים אוֹתוֹ וְהָיוּ נִבְדָּלִים מִמֶּנּוּ – הָיָה שָׁב מִדַּרְכּוֹ הָרָעָה. וּמִי שֶׁמִּתְחַבֵּר לָרָשָׁע – לַסּוֹף הָרָשָׁע מוֹשֵׁל עָלָיו; וְזֶהוּ רַע עַל כֻּלָּם, כִּי כֵּיוָן שֶׁהוּא מוֹשֵׁל עָלָיו – לֹא יַנִּיחֶנּוּ לַעֲשׂוֹת טוֹב. הָרְבִיעִי שֶׁזֶּה צָרִיךְ לְהַנִּיחַ מֵחֲמַת יִרְאָה לַעֲשׂוֹת כַּמָּה דְּבָרִים טוֹבִים. לָכֵן אַל יִתְחַבֵּר אָדָם אֶלָּא עִם יְרֵא שָׁמַיִם; כִּי רֵישׁ לָקִישׁ עִם מִי שֶׁהָיָה מְדַבֵּר בַּשּׁוּק – הָיוּ מַאֲמִינִים לוֹ סְחוֹרָה בְּלֹא עֵדִים (יומא ט ב), כִּי הָיוּ יוֹדְעִים בְּוַדַּאי כֵּיוָן שֶׁדִּבֵּר עִמּוֹ בַּשּׁוּק שֶׁהוּא נֶאֱמָן. הֲרֵי הַדִּבּוּר הֱוֵי כְּמוֹ חֲנִיפוּת.

הַחֲמִישִׁי: אִישׁ שֶׁהוּא נֶאֱמָן בְּעֵינֵי כָּל הָעָם, וְכֻלָּם שׁוֹמְעִים לוֹ, וְהוּא מַעֲמִיד קְרוֹבוֹ לִהְיוֹת פַּרְנָס אוֹ רַב, וְאוֹמֵר עָלָיו: הִנְהַגְתִּיו שֶׁהוּא חָכָם – וְאֵינוֹ כֵן. וְכֵן הָעָם סוֹמְכִים עָלָיו. וְכֵן אוֹמֵר עַל מִי שֶׁאֵינוֹ מַכִּירוֹ שֶׁהוּא נֶאֱמָן, וְהָעָם מַפְקִידִים בְּיָדוֹ פִּקְדוֹנוֹת – וּמַכְחֵשׁ. וְאָמְרוּ הַחֲכָמִים זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (סנהדרין ז ב): כָּל הַמַּעֲמִיד דַּיָּן שֶׁאֵינוֹ הָגוּן – כְּאִלּוּ נוֹטֵעַ אֲשֵׁרָה בְּיִשְׂרָאֵל. וּבְמָקוֹם שֶׁיֵּשׁ תַּלְמִידֵי חֲכָמִים – כְּאִלּוּ נוֹטֵעַ אֲשֵׁרָה אֵצֶל מִזְבֵּחַ, וְעָתִיד הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לִפְרֹעַ מִן הַמַּעֲמִיד.

הַשִּׁשִּׁי: מִי שֶׁיֵּשׁ בְּיָדוֹ לִמְחוֹת וְאֵינוֹ מוֹחֶה, וְאֵינוֹ נוֹתֵן לֵב עַל מַעֲשֵׂה הַחַטָּאִים – זֶה הַדָּבָר קָרוֹב לַחֲנִיפוּת. כִּי הֵם הַחוֹטְאִים חוֹשְׁבִים: כֵּיוָן שֶׁאֵינָם מוֹחִים בְּיָדֵינוּ וְאֵינָן מְקַנְטְרִים אוֹתָנוּ, כָּל מַעֲשֵׂינוּ הֵם טוֹבִים. וְנִצְטַוֵּינוּ לְבַעֵר הָרַע מִקִּרְבֵּנוּ, שֶׁנֶּאֱמַר (דברים יג ו): "וּבִעַרְתָּ הָרָע מִקִּרְבֶּךָ". וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שבת נד ב): מִי שֶׁיֵּשׁ בְּיָדוֹ לִמְחוֹת עַל אַנְשֵׁי בֵּיתוֹ, וְאֵינוֹ מוֹחֶה – נִתְפָּס עַל אַנְשֵׁי בֵּיתוֹ; בְּאַנְשֵׁי עִירוֹ, וְאֵינוֹ מוֹחֶה – נִתְפָּס עַל אַנְשֵׁי עִירוֹ; בְּכָל הָעוֹלָם כֻּלּוֹ, וְאֵינוֹ מוֹחֶה – נִתְפָּס עַל כָּל הָעוֹלָם כֻּלּוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר (ויקרא כו לד): "וְכָשְׁלוּ אִישׁ בְּאָחִיו"; וְדָרְשׁוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה: אִישׁ בַּעֲוֹן אָחִיו. וְאַמְרִינָן (סנהדרין כז ב): מְלַמֵּד שֶׁכֻּלָּן עֲרֵבִים זֶה בָּזֶה.

הַשְּׁבִיעִי: הָרוֹאֶה אֶת אַנְשֵׁי מְקוֹמוֹ עַם קְשֵׁי עֹרֶף, וְאוֹמֵר בְּלִבּוֹ: אוּלַי לֹא יַקְשִׁיבוּ אִם אוֹכִיחֵם, וְעַל כֵּן הוּא מוֹנֵעַ מִלְּהוֹכִיחָם. גַּם זֹאת חֵטְא, וַעֲווֹנוֹ יִשָּׂא, כִּי לֹא נִסָּה לְהַזְהִיר וּלְהוֹכִיחַ אוּלַי יָשׁוּבוּ, וְעַל זֶה נֶעֶנְשׁוּ צַדִּיקִים גְּמוּרִים בַּחֻרְבָּן הָרִאשׁוֹן. אֲבָל אִם הַדָּבָר גָּלוּי וְיָדוּעַ לַכֹּל, וְנִבְחָן וְנֶחְקָר כִּי הַחוֹטֵא שׂוֹנֵא מוּסָר, וְלֹא יִשְׁמַע לְמוֹכִיחָיו, עַל זֶה נֶאֱמַר (משלי ט ח): "אַל תּוֹכַח לֵץ פֶּן יִשְׂנָאֶךָּ". וְאָמְרוּ: כְּשֵׁם שֶׁמִּצְוָה לוֹמַר דָּבָר הַנִּשְׁמָע, כָּךְ מִצְוָה שֶׁלֹּא לוֹמַר דָּבָר שֶׁאֵינוֹ נִשְׁמָע (יבמות סה ב). וְאָמְרוּ: מוּטָב שֶׁיִּהְיוּ שׁוֹגְגִין, וְאַל יִהְיוּ מְזִידִין (שבת קמח ב).

הַשְּׁמִינִי: הַשּׁוֹמֵעַ מְדַבְּרֵי לָשׁוֹן הָרַע אוֹ נְבָלָה, אוֹ יוֹשֵׁב בְּסוֹד מְשַׂחֲקִים וּבוֹזֵי תּוֹרָה וּמִצְוֹת, וְיוֹדֵעַ שֶׁהֵם קְשֵׁי עֹרֶף וְלֹא יְקַבְּלוּ תוֹכֵחָה, עַל כֵּן הוּא שׁוֹתֵק. גַּם זֶה יֵעָנֵשׁ, כִּי הָיָה לוֹ לַעֲנֹשׁ אוֹתָם, שֶׁלֹּא יֹאמְרוּ כִּי הוּא כְּמוֹתָם שֶׁהוּא מוֹדֶה בְּדִבְרֵיהֶם; כִּי הוּא חַיָּב לִגְעֹר בָּהֶם לָתֵת גְּדֻלָּה לַתּוֹרָה וְלַמִּצְוֹת, וּלְקַנֵּא לִכְבוֹד הַצַּדִּיק שֶׁהִרְשִׁיעוּ. וְזֶה הוּא נֶעֱנָשׁ כְּשֶׁשּׁוֹמֵעַ דִּבְרֵיהֶם הָרָעִים תָּמִיד, וְהוּא אֵינוֹ יָכוֹל לַעֲנוֹתָם תָּמִיד. וְדָבָר זֶה מְפֹרָשׁ בְּדִבְרֵי שְׁלֹמֹה עָלָיו הַשָּׁלוֹם (משלי כד א-ב): "אַל תְּקַנֵּא בְּאַנְשֵׁי רָעָה, וְאַל תִּתְאָו לִהְיוֹת אִתָּם. כִּי שֹׁד יֶהְגֶּה לִבָּם, וְעָמָל שִׂפְתֵיהֶם תְּדַבֵּרְנָה". רוֹצֶה לוֹמַר: שֶׁתִּשָּׂא חֲטָאתָם, כִּי תִּשְׁמַע דִּבְרֵיהֶם תָּמִיד וְתִהְיֶה כְּמַחֲרִישׁ.

הַתְּשִׁיעִי: הַמְכַבֵּד הָרְשָׁעִים מֵחֲמַת דֶּרֶךְ שָׁלוֹם. אָמְנָם לֹא יְדַבֵּר טוֹב בָּרָשָׁע, וְלֹא יִתְנַהֵג בִּכְבוֹדוֹ עַל דֶּרֶךְ שֶׁיַּחְשְׁבוּ בְּנֵי אָדָם שֶׁהוּא נִכְבָּד בְּעֵינָיו לַחְלֹק לוֹ כָּבוֹד, אֶלָּא כְּדֶרֶךְ בְּנֵי אָדָם הַמְכַבְּדִים הָעֲשִׁירִים בַּעֲבוּר כִּי צָלְחָה דַּרְכָּם, וְלֹא מִפְּנֵי חֵן עֶרְכָּם. וְאַף בְּזֶה יֵשׁ חֵטְא וְאַשְׁמָה, כִּי לֹא הֻתַּר לְכַבֵּד הָרְשָׁעִים אֶלָּא מֵחֲמַת מוֹרָא, שֶׁיָּרֵא שֶׁיַּזִּיק לוֹ הָרָשָׁע וְיִגְרֹם לוֹ הֶפְסֵד בִּזְמַן שֶׁיַּד הָרְשָׁעִים תַּקִּיפָה – עַל כֵּן הֻתַּר לְכַבְּדוֹ כְּדֶרֶךְ שֶׁמְּכַבְּדִים בְּנֵי אָדָם בַּעֲלֵי זְרוֹעַ. אַךְ לֹא יְשַׁבְּחֵנוּ וְלֹא יְדַבֵּר עָלָיו טוֹב בִּפְנֵי בְּנֵי

אָדָם. וְכֵן אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (סוטה מא ב): מֻתָּר לְהַחֲנִיף אֶת הָרְשָׁעִים בָּעוֹלָם הַזֶּה.

וְיֵשׁ רְשָׁעִים שֶׁאֵין מַחֲנִיפִים לָהֶם. מִנַּיִן? מִמָּרְדְּכַי, שֶׁאָמְרוּ לוֹ ״תַּחֲנִיף לְהָמָן״, וְהוּא הֵשִׁיב לָהֶם: ״לֹא תִדְרֹשׁ שְׁלֹמָם וְטֹבָתָם״ (דברים כג ז). וְהָיוּ אוֹמְרִים לוֹ, שָׁנוּ רַבּוֹתֵינוּ: מַחֲנִיפִים לָהֶם מִפְּנֵי דַּרְכֵי שָׁלוֹם?! אֲפִלּוּ הָכִי לֹא רָצָה לְהַחֲנִיף לְרָשָׁע כָּזֶה.

וְיַחֲנִיף אָדָם לְאִשְׁתּוֹ, מִשּׁוּם שְׁלוֹם בַּיִת. וְכֵן לְבַעַל חוֹבוֹ, שֶׁלֹּא יִלְחָצֶנּוּ. לְרַבּוֹ, שֶׁיְּלַמְּדֶנּוּ תּוֹרָה. וּמִצְוָה גְּדוֹלָה לְהַחֲנִיף לְתַלְמִידָיו וְלַחֲבֵרָיו, כְּדֵי שֶׁיִּלְמְדוּ וְשֶׁיִּשְׁמְעוּ לִדְבָרָיו, לְקַבֵּל תּוֹכַחְתּוֹ לְקַיֵּם הַמִּצְוֹת. וְכֵן כָּל אָדָם שֶׁהוּא סָבוּר שֶׁיִּמְשְׁכֶנּוּ אֵלָיו, שֶׁיִּשְׁמַע לוֹ לְקַיֵּם הַמִּצְוֹת, וְאִם יָבוֹא עָלָיו בְּכַעַס לֹא יִשְׁמַע לוֹ אֶלָּא בַּחֲנִיפוּת יְקַבֵּל תּוֹכַחְתּוֹ – מִצְוָה גְּדוֹלָה לְהַחֲנִיף לוֹ כְּדֵי לְהוֹצִיא יָקָר מִזּוֹלֵל. כִּי יֵשׁ אָדָם שֶׁאֵינוֹ מְקַבֵּל תּוֹכֵחָה בִּגְעָרָה אֶלָּא בְּנַחַת, שֶׁנֶּאֱמַר (קהלת ט יז): ״דִּבְרֵי חֲכָמִים בְּנַחַת נִשְׁמָעִים״. וְיֵשׁ שֶׁצָּרִיךְ גְּעָרָה, שֶׁנֶּאֱמַר (משלי יז י): ״תֵּחַת גְּעָרָה בְמֵבִין״. וְיֵשׁ בְּמַלְקוּת, שֶׁנֶּאֱמַר (שם יט כט): ״וּמַהֲלֻמוֹת לְגֵו כְּסִילִים״. וְיֵשׁ אֲפִלּוּ בְּהַכָּאוֹת לֹא יוֹעִיל, שֶׁנֶּאֱמַר (שם יז י): ״מֵהַכּוֹת כְּסִיל מֵאָה״. אִם כֵּן מַה נַּעֲשֶׂה לוֹ? אֵין לוֹ תַּקָּנָה אֶלָּא תְּגָרְשֵׁהוּ.

וְיֵשׁ חֲנִיפוּת רָעָה מְאֹד: כְּגוֹן אָדָם הַמַּחֲנִיף לַחֲבֵרוֹ, וּמְדַבֵּר עִמּוֹ דְּבָרִים מְתוּקִים כְּדֵי שֶׁיִּסְמֹךְ עָלָיו וְיַאֲמִין לוֹ. וְאַחַר שֶׁיַּאֲמִין לוֹ וְיִסְמֹךְ עָלָיו – הוֹלֵךְ עִמּוֹ בְּרַמָּאוּת. וְזֶה כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר (משלי א יז-יח): ״כִּי חִנָּם מְזֹרָה הָרָשֶׁת, בְּעֵינֵי כָּל בַּעַל כָּנָף. וְהֵם לְדָמָם יֶאֱרֹבוּ, יִצְפְּנוּ לְנַפְשֹׁתָם״. פֵּרוּשׁ הַפָּסוּק: הַצָּדִים עוֹפוֹת זוֹרְקִים חִטִּים, וּבָאִים עוֹפוֹת לֶאֱכֹל הַחִטִּים עַל הָרֶשֶׁת, וְאָז יִהְיוּ נִצּוֹדִים – וְלָזֶה דּוֹמֶה הֶחָנֵף הַזֶּה. וְאָסְרוּ הַחֲכָמִים לְהַחֲנִיף, וְאָמְרוּ (חולין צד א) שֶׁלֹּא יְשַׁלַּח אָדָם דּוֹרוֹן לַחֲבֵרוֹ, וְיוֹדֵעַ שֶׁאֵינוֹ אוֹכֵל. וְכֵן אִם רוֹצֶה לִפְתֹּחַ חָבִית יַיִן לִמְכֹּר, וּבָא חֲבֵרוֹ לִקְנוֹת יַיִן, לֹא יֹאמַר לוֹ: אֲנִי רוֹצֶה לִפְתֹּחַ חָבִית עֲבוּרְךְ. וְכָל זֶה וְכַיּוֹצֵא בָּזֶה נִקְרָא ״גּוֹנֵב דַּעַת״. וְזֶה אָסְרוּ חֲכָמִים זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה לְהַחֲנִיף וְלִגְנֹב דַּעַת הַבְּרִיּוֹת, וַאֲפִלּוּ דַּעְתּוֹ שֶׁל עוֹבֵד כּוֹכָבִים (שם).

אָמַר רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן חֲלַפְתָּא: מִיּוֹם שֶׁגָּבְרָה אֶגְרוֹפָהּ שֶׁל חֲנֻפָּה, נִתְעַוְּתוּ הַדִּינִים וְנִתְקַלְקְלוּ הַמַּעֲשִׂים, וְאֵין אָדָם יָכוֹל לוֹמַר לַחֲבֵרוֹ ״מַעֲשַׂי גְּדוֹלִים מִמַּעֲשֶׂיךְ״. אָמַר רַבִּי אֶלְעָזָר: כָּל אָדָם שֶׁיֵּשׁ בּוֹ חֲנֻפָּה מֵבִיא חָרוֹן אַף לָעוֹלָם, שֶׁנֶּאֱמַר (איוב לו יג): ״וְחַנְפֵי לֵב יָשִׂימוּ אָף״. וְלֹא עוֹד אֶלָּא שֶׁאֵין תְּפִלָּתוֹ נִשְׁמַעַת, שֶׁנֶּאֱמַר (שם): ״לֹא יְשַׁוְּעוּ כִּי אֲסָרָם״. וַאֲפִלּוּ עֻבָּרִים שֶׁבִּמְעֵי אִמָּן מְקַלְּלִים אוֹתוֹ, וְהוּא נוֹפֵל בְּגֵיהִנֹּם. וְכָל הַמַּחֲנִיף לָרָשָׁע – נוֹפֵל בְּיָדוֹ. וְאִם אֵינוֹ נוֹפֵל בְּיָדוֹ – נוֹפֵל בְּיַד בְּנוֹ. וְאִם אֵינוֹ

נוֹפֵל בְּיַד בְּנוֹ – נוֹפֵל בְּיַד בֶּן בְּנוֹ (סוטה מא ב). כָּל עֵדָה שֶׁיֵּשׁ בָּהּ חֲנֻפָּה מְאוּסָה כְּנִדָּה, שֶׁנֶּאֱמַר (איוב טו לד): "כִּי עֲדַת חָנֵף גַּלְמוּד". וּלְבַסּוֹף גּוֹלָה (סוטה מב א).

לָכֵן יִתְרַחֵק אָדָם מִן הַחֲנֻפָּה. וְלֹא יַחֲנִיף לְאָדָם לְהַחֲזִיקוֹ בְּרִשְׁעוֹ, גַּם אִם יֵשׁ לוֹ לְקַבֵּל טוֹבוֹת הַרְבֵּה מִמֶּנּוּ. לֹא יַחֲנִיף לִקְרוֹבוֹ וְלֹא לְבָנָיו בִּזְמַן שֶׁאֵינָם הוֹלְכִים בְּדֶרֶךְ טוֹבָה, כִּי כַּמָּה בְּנֵי אָדָם עוֹמְדִים בְּרִשְׁעָם מֵחֲמַת שֶׁרוֹאִים שֶׁאֵין לָהֶם בּוּשָׁה עֲבוּר דַּרְכֵיהֶם הַמְכֹעָרִים, וַעֲבוּר שֶׁרוֹאִים שֶׁמַּחֲנִיפִים לָהֶם. וְאֵין דָּבָר בָּעוֹלָם הַנּוֹעֵל פִּתְחֵי הַתְּשׁוּבָה כְּמוֹ הַחֲנִיפוּת.

מַעֲשֶׂה בְּאָדָם אֶחָד כָּשֵׁר שֶׁהָיָה לוֹ בַּת לְהַשִּׂיא. וְהָיוּ בְּצִדּוֹ שְׁנֵי בְּנֵי אָדָם אֲשֶׁר כָּל אֶחָד חָפֵץ לִשָּׂא בִּתּוֹ. וְהָלַךְ הָאָדָם הַכָּשֵׁר, וּבִקֵּשׁ מֵאָדָם אֶחָד לַעֲשׂוֹת עִמּוֹ מְרִיבָה, וְלָקַח לְבַסּוֹף אוֹתָם שְׁנַיִם לָדוּן בֵּינֵיהֶם, וְעָשׂוּ כָּךְ. אֶחָד מֵהֶם הָיָה מַחֲנִיף לְאוֹתוֹ אָדָם כָּשֵׁר כְּדֵי שֶׁיַּשִּׂיאוֹ בִּתּוֹ, וְהָיָה מְזַכֶּה אוֹתוֹ בְּכָל דְּבָרָיו. וְאוֹתוֹ אַחֵר אָמַר: אֵין הַדִּין עִמְּךְ אֶלָּא עִם חֲבֵרְךְ. וְאָז נָתַן בִּתּוֹ לְאוֹתוֹ שֶׁהָיָה מְחַיֵּב אוֹתוֹ, כִּי אָמַר: וַדַּאי הוּא אָדָם טוֹב, שֶׁלֹּא הֶחֱנִיף וְלֹא נָשָׂא לִי פָּנִים (ספר חסידים תתשמב).

לָכֵן מִי שֶׁהוּא פַּרְנָס, אוֹ דַּיָּן, אוֹ גַּבַּאי צְדָקָה – צָרִיךְ שֶׁלֹּא יְהֵא חָנֵף. כִּי אִם יַחֲנִיף הַפַּרְנָס לְשׁוּם אָדָם, וְלֹא יוֹכִיחֵהוּ לַעֲשׂוֹת הַטּוֹב וְלָסוּר מִן הָרַע – אָז יִהְיוּ כָּל הַקָּהָל מְקֻלְקָלִים. כִּי כָּל אֶחָד יֹאמַר: "הַפַּרְנָס מַחֲנִיף לִפְלוֹנִי", וְלֹא יְקַבֵּל תּוֹכַחְתּוֹ. וְכֵן דַּיָּן הַמַּחֲנִיף לְאֶחָד מִבַּעֲלֵי דִּינִים – אָז יִסְתַּתְּמוּ דִּבְרֵי הַשֵּׁנִי, וְלֹא יֵדַע לִטְעֹן כַּאֲשֶׁר רָאוּי לוֹ; נִמְצָא שֶׁלֹּא יֵצֵא הַדִּין לַאֲמִתּוֹ. וְכֵן גַּבָּאֵי צְדָקָה הַמַּחֲנִיפִים, וְיִתְּנוּ צְדָקָה לָזֶה הַמַּחֲנִיף לָהֶם, אוֹ שֶׁהֵם מַחֲנִיפִים לוֹ וְיִתְּנוּ לוֹ אַף אִם אֵינוֹ רָאוּי לְכָךְ. לָכֵן צָרִיךְ הַצַּדִּיק לְהִתְרַחֵק מְאֹד מִן הַחֲנִיפוּת, שֶׁלֹּא יַחֲנִיף וְלֹא יְקַבֵּל הַחֲנִיפוּת מֵאֲחֵרִים. וְיִזָּהֵר מְאֹד כְּשֶׁיַּעֲשֶׂה מַעֲשִׂים טוֹבִים, שֶׁלֹּא יִתְכַּוֵּן בָּהֶם לְהַחֲנִיף לַאֲחֵרִים, אֶלָּא לְשֵׁם שָׁמַיִם בִּלְבַד.

וְהַגָּרוּעַ שֶׁבְּכָל הַחֲנִיפוּת: הַמַּחֲנִיף לַחֲבֵרוֹ כְּדֵי לְהַחְטִיאוֹ. כְּגוֹן שֶׁיֵּשׁ לוֹ מַחֲלֹקֶת עִם בְּנֵי אָדָם וְאֵין הַדִּין עִמּוֹ, וְהוּא מַחֲנִיף לִבְנֵי אָדָם לְסַיֵּעַ לוֹ וּלְחַזֵּק טָעוּתוֹ. אוֹ מִי שֶׁהוּא רוֹדֵף אַחַר עֲבֵרוֹת כְּגוֹן זְנוּת וּשְׁאָר רָעוֹת, וְהוּא מַחֲנִיף לַחֲבֵרוֹ כְּדֵי שֶׁיַּעֲשֶׂה כָּמוֹהוּ. לָכֵן יָרָבְעָם בֶּן נְבָט זָכָה לִמְלוּכָה, בִּשְׁבִיל שֶׁלֹּא הֶחֱנִיף לִשְׁלֹמֹה, וְהוֹכִיחוֹ עַל עִנְיַן בִּנְיַן מִלּוֹא (סנהדרין קא ב).

הָרוֹצֶה לְנַצֵּל מִן הַחֲנִיפוּת יִזָּהֵר לְהַרְחִיק עַצְמוֹ מִן הַכָּבוֹד, כִּי מִי שֶׁאֵינוֹ חוֹשֵׁשׁ לְהִתְכַּבֵּד לֹא יִצְטָרֵךְ לְהַחֲנִיף. גַּם צָרִיךְ לִזָּהֵר שֶׁלֹּא יֵהָנֶה מֵאֲחֵרִים, כִּי רֹב הַמַּחֲנִיפִים

מַחֲנִיפִים לִבְנֵי אָדָם שֶׁסְּבוּרִים שֶׁיִּהְיֶה לָהֶם הֲנָאָה מֵהֶם. לָכֵן מִי שֶׁמִּתְרַחֵק מֵאֵלּוּ שְׁנֵי דְּבָרִים, הֲנָאָה וְכָבוֹד – נִצּוֹל מִכַּמָּה עֲבֵרוֹת. כִּי כַּמָּה בְּנֵי אָדָם עוֹשִׂים מַעֲשִׂים טוֹבִים כְּדֵי שֶׁיְּקַבְּלוּ כָּבוֹד מִבְּנֵי אָדָם, וְזֶה הָעִנְיָן מְקַלְקֵל כָּל עֲבוֹדַת הָאָדָם; כִּי כַּמָּה בְּנֵי אָדָם עוֹשִׂים מַעֲשִׂים טוֹבִים וּמִתְפַּלְּלִים, וְיֵשׁ לָהֶם קוֹל עָרֵב, וְהוּא מְהַרְהֵר בְּלִבּוֹ בִּשְׁעַת הַתְּפִלָּה: ״כַּמָּה קוֹלִי עָרֵב הוּא, וּבְנֵי אָדָם נֶהֱנִים מִמֶּנִּי שֶׁשּׁוֹמְעִים אוֹתִי״. וְכֵן דַּרְכּוֹ שֶׁל יֵצֶר הָרָע: עוֹשֶׂה כֵּן לְכָל הַמִּצְוֹת לְהַפִּיל הָאָדָם בְּרִשְׁתּוֹ, שֶׁלֹּא יִהְיוּ מַעֲשָׂיו לְשֵׁם שָׁמַיִם. וְכֵן לְעִנְיַן הַהֲנָאָה: מִי שֶׁנֶּהֱנֶה מֵחֲבֵרוֹ, אֲפִלּוּ אִם יִרְאֵהוּ שֶׁעוֹבֵר כָּל עֲבֵרוֹת שֶׁבָּעוֹלָם – לֹא יְהֵא רַשַּׁאי לְהוֹכִיחוֹ, כִּי יָרֵא שֶׁלֹּא יְהַנֵּהוּ עוֹד.

וְעִנְיָן הַהוּא תַּקָּלַת חַכְמֵי הַדּוֹר הַזֶּה, שֶׁהֵם רוֹדְפִים לֵהָנוֹת מִן הָעָם – עַל כֵּן יַחֲנִיפוּ לָהֶם כְּדֵי שֶׁיַּחֲזִקוּ אוֹתָם בְּחֶזְקָה גְּדוֹלָה. וְלֹא דַּי שֶׁאֵינָם מוֹכִיחִים אוֹתָם עַל עִנְיָנָם, אֶלָּא מִתּוֹךְ שֶׁהֵם מַחֲנִיפִים לָהֶם – הֵם עַצְמָם אוֹחֲזִים מַעֲשֵׂיהֶם וְנִמְשָׁכִים אַחֲרֵיהֶם.

דֶּרֶךְ בְּרִיָּתוֹ שֶׁל אָדָם לִהְיוֹת נִמְשָׁךְ בְּדַעְתּוֹ וּבְמַעֲשָׂיו אַחַר רֵעָיו וַחֲבֵרָיו, וְנוֹהֵג כְּמִנְהַג אַנְשֵׁי מְדִינָתוֹ – אֵיךְ שֶׁהֵם עוֹשִׂים יַעֲשֶׂה גַּם הוּא. לְפִיכָךְ יֵשׁ לָאָדָם לְהִתְחַבֵּר לַצַּדִּיקִים, וְלֵישֵׁב אֵצֶל חֲכָמִים תָּמִיד, כְּדֵי שֶׁיִּלְמַד מִמַּעֲשֵׂיהֶם; וְיִתְרַחֵק מִן הָרְשָׁעִים הַהוֹלְכִים בַּחֹשֶׁךְ, כְּדֵי שֶׁלֹּא יִלְמַד מִמַּעֲשֵׂיהֶם. וְהוּא שֶׁאָמַר שְׁלֹמֹה עָלָיו הַשָּׁלוֹם (משלי יג כ): ״הֹלֵךְ אֶת חֲכָמִים יֶחְכָּם, וְרֹעֶה כְסִילִים יֵרוֹעַ״. וְאוֹמֵר (תהלים א א): ״אַשְׁרֵי הָאִישׁ אֲשֶׁר לֹא הָלַךְ בַּעֲצַת רְשָׁעִים...״.

וְכֵן אִם הָיָה בִּמְדִינָה שֶׁמִּנְהֲגוֹתֶיהָ רָעִים, וְאֵין אַנְשֵׁי הַמְּדִינָה הוֹלְכִים בְּדֶרֶךְ יְשָׁרָה – יֵלֵךְ לְמָקוֹם שֶׁאֲנָשֶׁיהָ צַדִּיקִים, וְנוֹהֲגִים בִּדְרָכִים טוֹבִים. וְאִם הָיוּ כָּל הַמְּדִינוֹת שֶׁהוּא יוֹדְעָם וְשׁוֹמֵעַ שְׁמוּעָתָן נוֹהֲגִים בְּדֶרֶךְ לֹא טוֹבָה, אִם שֶׁאֵינוֹ יָכוֹל לֵילֵךְ לִמְדִינָה שֶׁמִּנְהֲגוֹתֶיהָ טוֹבִים, מִפְּנֵי הַגְּיָסוֹת אוֹ מִפְּנֵי הַחֹלִי – יֵשֵׁב לְבַדּוֹ יְחִידִי, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר (איכה ג כח): ״יֵשֵׁב בָּדָד וְיִדֹּם, כִּי נָטַל עָלָיו״. וְאִם הָיוּ רָעִים וְחַטָּאִים, שֶׁאֵין מַנִּיחִים אוֹתוֹ לֵישֵׁב בַּמְּדִינָה אֶלָּא אִם כֵּן נִתְעָרֵב עִמָּהֶם וְנוֹהֵג בְּמִנְהָגָם הָרַע – יֵצֵא לִמְעָרוֹת וּלְחוֹחִים וּלְמִדְבָּרוֹת, וְאַל יַנְהִיג עַצְמוֹ בְּדֶרֶךְ חַטָּאִים, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר (ירמיהו ט א): ״מִי יִתְּנֵנִי בַמִּדְבָּר מְלוֹן אֹרְחִים״ (רמב״ם הלכות דעות ו א).

שַׁעַר הָעֶשְׂרִים וְחָמֵשׁ

שַׁעַר לָשׁוֹן הָרָע

לָשׁוֹן הָרַע מַהוּ? הַמְסַפֵּר בִּגְנוּתוֹ שֶׁל חֲבֵרוֹ, אַף עַל פִּי שֶׁאוֹמֵר אֱמֶת. אֲבָל הָאוֹמֵר שֶׁקֶר נִקְרָא "מוֹצִיא שֵׁם רָע". בַּעַל לָשׁוֹן הָרַע זֶה שֶׁיּוֹשֵׁב וְאוֹמֵר: "כָּךְ וְכָךְ עָשָׂה פְּלוֹנִי, כָּךְ וְכָךְ הָיוּ אֲבוֹתָיו, כָּךְ וְכָךְ שָׁמַעְתִּי עָלָיו", וְאוֹמֵר דְּבָרִים שֶׁל גְּנַאי. עָלָיו הַכָּתוּב אוֹמֵר (תהלים יב ד): "יַכְרֵת ה' כָּל שִׂפְתֵי חֲלָקוֹת, לָשׁוֹן מְדַבֶּרֶת גְּדֹלוֹת".

וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה: כָּל הַמְסַפֵּר לָשׁוֹן הָרַע כְּאִלּוּ כָּפַר בָּעִקָּר, שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים יב ה): "אֲשֶׁר אָמְרוּ לִלְשֹׁנֵנוּ נַגְבִּיר, שְׂפָתֵינוּ אִתָּנוּ, מִי אָדוֹן לָנוּ". וּלְכָךְ לָשׁוֹן הָרַע הוּא חֵטְא, כִּי הוּא עוֹשֶׂה רָעָה גְדוֹלָה לַחֲבֵרוֹ, שֶׁהוּא מַבְאִישׁ רֵיחוֹ בְּעֵינֵי הָעָם וּשְׁאָר הֶפְסֵדוֹת, וְאֵין רֶוַח לְבַעַל הַלָּשׁוֹן. וּבְוַדַּאי הָרָגִיל בְּלָשׁוֹן הָרַע פּוֹרֵק עֹל שָׁמַיִם מֵעָלָיו, כִּי הוּא חוֹטֵא בְּלִי הֲנָאָה. וְהוּא רַע יוֹתֵר מִגַּנָּב וְנוֹאֵף, שֶׁהֵם רוֹדְפִים אַחַר הֲנָאָתָם, וְאֵין פְּרִיקַת עֹל כְּמוֹ לָשׁוֹן הָרַע (שוחר טוב קכ).

וְעוֹד אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה שֶׁשְּׁקוּלָה לָשׁוֹן הָרַע כְּנֶגֶד עֲבוֹדָה זָרָה, וְגִלּוּי עֲרָיוֹת, וּשְׁפִיכַת דָּמִים. וְדָבָר זֶה תֵּמַהּ מְאֹד, שֶׁשְּׁקוּלָה לָשׁוֹן הָרַע כְּנֶגֶד אֵלּוּ הָעֲבֵרוֹת, וְעַל כָּל אַחַת מֵהֶן יֵהָרֵג וְאַל יַעֲבֹר (סנהדרין עד א). וְאָמְרוּ: חֲמוּרָה עֲבוֹדָה זָרָה, שֶׁכָּל הַכּוֹפֵר בָּהּ כְּמוֹדֶה בְּכָל הַתּוֹרָה כֻּלָּהּ (חולין ה א). וְאָמְרוּ עוֹד (חולין ד ב): מוּמָר לַעֲבוֹדָה זָרָה – מוּמָר לְכָל הַתּוֹרָה כֻּלָּהּ.

וְיֵשׁ לִתֵּן טַעַם בַּדָּבָר: כִּי בַּעַל הַלָּשׁוֹן שׁוֹנֶה בְּאִוַּלְתּוֹ עֶשֶׂר פְּעָמִים וְיוֹתֵר, בְּכָל יוֹם מַכְלִים וּמְבַיֵּשׁ בְּנֵי אָדָם, מִלְּבַד מַה שֶּׁמַּזִּיק לְמִי שֶׁאוֹמֵר עָלָיו. וַאֲפִלּוּ עֲבֵרָה קַלָּה, כְּשֶׁאָדָם עוֹבֵר עָלֶיהָ כַּמָּה פְּעָמִים – הִיא נַעֲשֵׂית גְּדוֹלָה. כִּי אֲפִלּוּ שֵׂעָר אֶחָד, שֶׁהוּא רַךְ וְחַלָּשׁ מְאֹד, כְּשֶׁתְּקַבֵּץ הַרְבֵּה שְׂעָרוֹת יַחַד – תַּעֲשֶׂה מֵהֶם חֶבֶל חָזָק. וּמַה שֶּׁאָמְרוּ שֶׁשְּׁקוּלָה לָשׁוֹן הָרַע נֶגֶד אוֹתָן שָׁלֹשׁ עֲבֵרוֹת, הַפֵּרוּשׁ: שֶׁעוֹבֵר עַל אוֹתָן שָׁלֹשׁ עֲבֵרוֹת פַּעַם אַחַת מֵחֲמַת רֹב הַיֵּצֶר, וְלֹא כְּנֶגֶד הַמְשֻׁמָּד הַיּוֹצֵא מִן הַכְּלָל לַעֲבֹר עֲלֵיהֶם בְּכָל עֵת. וְעוֹד בַּעַל לָשׁוֹן הָרַע קָשֶׁה לוֹ לַעֲשׂוֹת תְּשׁוּבָה: כֵּיוָן שֶׁהוּא רָגִיל בְּכָךְ וְלִמֵּד לְשׁוֹנוֹ לְדַבֵּר רַע. וְעוֹד הַחֵטְא קַל בְּעֵינָיו, כִּי אָמַר: "לֹא עָשִׂיתִי רַק דִּבּוּר בְּעָלְמָא!" וְאֵינוֹ נוֹתֵן לֵב לָשׁוּב לְרֹב הַנֵּזֶק שֶׁיַּעֲשֶׂה. וַאֲפִלּוּ אִם יָשׁוּב אֵין תְּשׁוּבָתוֹ שְׁלֵמָה, כִּי אֵינוֹ מַכִּיר גֹּדֶל הַחֵטְא אֲשֶׁר עָשָׂה. וְהוּא צָרִיךְ מְחִילָה מֵאוֹתָן שֶׁדִּבֵּר עֲלֵיהֶם, וְהוּא אֵינוֹ זוֹכֵר מִי הֵם כֻּלָּם. וְעוֹד יֵשׁ שֶׁדִּבֵּר עָלָיו וְעָשָׂה לוֹ רָעָה, וְהִזִּיק לוֹ לְאוֹתוֹ אָדָם,

וְשָׁכַח מַה דִּבֵּר עָלָיו, כִּי לָשׁוֹן הָרַע מְכֻסֶּה וּמַכֶּה בַּסֵּתֶר, הוּא בְּכָאן וּמַכֶּה אֶחָד בִּלְשׁוֹנוֹ שֶׁרָחוֹק מִמֶּנּוּ (ערכין טו ב), וְזֶה הַחוֹטֵא מִתְבַּיֵּשׁ מִמֶּנּוּ לְהוֹדִיעַ שֶׁגְּמָלוֹ רָעָה. וּפְעָמִים יְדַבֵּר עַל פְּגַם מִשְׁפָּחָה, וְיַזִּיק לַדּוֹרוֹת הַבָּאִים אַחֲרָיו; וְאֵין לוֹ מְחִילָה לָזֶה, כִּי אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ירושלמי בבא קמא ח ז): הַמְדַבֵּר בִּפְגַם מִשְׁפָּחָה – אֵין לוֹ מְחִילָה עוֹלָמִית.

וְעוֹד: מִי שֶׁהוּא רָגִיל בְּלָשׁוֹן הָרַע פְּעָמִים יְדַבֵּר דְּבָרִים כְּלַפֵּי מַעְלָה, דִּכְתִיב (תהלים עג ט): ״שַׁתּוּ בַשָּׁמַיִם פִּיהֶם, וּלְשׁוֹנָם תִּהֲלַךְ בָּאָרֶץ״. וְאֵין בְּכָל עֲבֵרוֹת שֶׁיֵּשׁ עֹנֶשׁ עֲלֵיהֶם כְּמוֹ מִי שֶׁמֵּטִיחַ דְּבָרִים כְּלַפֵּי מַעְלָה, כִּי אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ערכין טו א): עֲשָׂרָה נִסְיוֹנוֹת נִסּוּ אֲבוֹתֵינוּ, וּבְכֻלָּם לֹא נֶחְתַּם גְּזַר דִּינָם אֶלָּא עַל לָשׁוֹן הָרַע, שֶׁנֶּאֱמַר (במדבר יד כח): ״אִם לֹא כַּאֲשֶׁר דִּבַּרְתֶּם בְּאָזְנָי – כֵּן אֶעֱשֶׂה לָכֶם״; וְאוֹמֵר (דברים א לד): ״וַיִּשְׁמַע ה׳ אֶת קוֹל דִּבְרֵיכֶם, וַיִּקְצֹף וַיִּשָּׁבַע״.

וְאֵין הַתּוֹרָה מְגִנָּה עַל בַּעֲלֵי לָשׁוֹן הָרָע: דּוֹאֵג הָאֲדוֹמִי, כֵּיוָן שֶׁסִּפֵּר לָשׁוֹן הָרַע – לֹא עָמְדָה לוֹ חָכְמָתוֹ, וְלֹא הֵגֵנָּה עָלָיו תּוֹרָתוֹ (סוטה כא א). וּמַה שֶּׁאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (סוטה שם): עֲבֵרָה מְכַבָּה מִצְוָה, וְאֵין עֲבֵרָה מְכַבָּה תּוֹרָה, שֶׁנֶּאֱמַר: ״כִּי נֵר מִצְוָה וְתוֹרָה אוֹר״ (משלי ו כג) – עַל הָעוֹבֵר דֶּרֶךְ מִקְרֶה אָמְרוּ, וְלֹא עַל הַפּוֹרֵק עֹל אַזְהָרַת עֲבֵרָה.

אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שוחר טוב לט א): כְּנֶסֶת יִשְׂרָאֵל אֲהוּבָה בְּקוֹלָהּ, שֶׁנֶּאֱמַר (שיר השירים ב יד): ״הַשְׁמִיעִנִי אֶת קוֹלֵךְ, כִּי קוֹלֵךְ עָרֵב״; וּשְׂנוּאָה בְּקוֹלָהּ, שֶׁנֶּאֱמַר (ירמיהו יב ח): ״נָתְנָה עָלַי בְּקוֹלָהּ – עַל כֵּן שְׂנֵאתִיהָ״. אֱמֹר מֵעַתָּה (משלי יח כא): ״מָוֶת וְחַיִּים בְּיַד לָשׁוֹן, וְאֹהֲבֶיהָ יֹאכַל פִּרְיָהּ״; פֵּרוּשׁ ״אוֹהֵב הַלָּשׁוֹן״ – אָדָם הֶחָפֵץ לְדַבֵּר תָּמִיד, עֵצָה הֲגוּנָה וּנְכוֹנָה אֶצְלוֹ שֶׁיֹּאכַל פִּרְיָהּ, פֵּרוּשׁ: שֶׁלֹּא יְדַבֵּר דְּבָרִים בְּטֵלִים. רַק יְדַבֵּר בְּדִבְרֵי תוֹרָה וַהֲבָאַת שָׁלוֹם, וּלְלַמֵּד לָרַבִּים לַעֲשׂוֹת טוֹבָה, וּלְהוֹרוֹת לָהֶם הַטּוֹב וּלְהַרְחִיקָם מִן הָרַע, וְלִקְנוֹת הָאֱמֶת. כִּי אֵין קֵץ לַמִּצְוֹת שֶׁיּוּכַל לַעֲשׂוֹת בַּלָּשׁוֹן, וְזֶהוּ: ״מָוֶת וְחַיִּים בְּיַד לָשׁוֹן״.

כַּת מְסַפְּרֵי לָשׁוֹן הָרַע נֶחֱלֶקֶת לְשִׁשָּׁה חֲלָקִים: הָאֶחָד: מִי שֶׁהוּא אוֹמֵר רַע עַל בְּנֵי אָדָם, שֶׁכֵּן עָשׂוּ לוֹ. וְלִפְעָמִים יֹאמַר דֹּפִי עַל אָדָם כָּשֵׁר וְנָקִי – אָז הוּא מְשַׁקֵּר וְגַם מְסַפֵּר לָשׁוֹן הָרַע. וְהֻזְהַרְנוּ מִן הַתּוֹרָה שֶׁלֹּא לְקַבֵּל לָשׁוֹן הָרַע. וְדַע: כַּאֲשֶׁר יוֹדֶה הַשּׁוֹמֵעַ עַל לָשׁוֹן הָרַע – אָז הוּא כְּמוֹ מְסַפֵּר, כִּי כָּל הַשּׁוֹמְעִים שֶׁהוּא מוֹדֶה יֹאמְרוּ: כֵּיוָן שֶׁהוּא מוֹדֶה, אִם כֵּן אֱמֶת הוּא הַדָּבָר. וַאֲפִלּוּ אִם לֹא יוֹדֶה אֶלָּא שׁוֹמֵעַ וּמַרְאֶה עַצְמוֹ כְּמַקְשִׁיב אֶל הַדְּבָרִים וּמַאֲמִין בַּדְּבָרִים בִּפְנֵי בְּנֵי אָדָם – בָּזֶה יַאֲמִינוּ גַּם

אֲחֵרִים. וְהוּא מְסַיֵּעַ לַמְסַפֵּר לָשׁוֹן הָרַע, כִּי אִם הָיָה גּוֹעֵר בַּמְסַפֵּר לָשׁוֹן הָרַע – הָיָה מוֹנֵעַ עַצְמוֹ מִלְּסַפֵּר לוֹ יוֹתֵר. אֲבָל עַתָּה שֶׁהוּא מַקְשִׁיב וּמַרְאֶה לוֹ פָּנִים – אָז גּוֹרֵם לוֹ לְדַבֵּר יוֹתֵר. וְהִזְהִירָנוּ בְּמִצְוַת לֹא תַעֲשֶׂה (שמות כג א): "לֹא תִשָּׂא שֵׁמַע שָׁוְא" – שֶׁלֹּא נַאֲמִין סִפּוּר לָשׁוֹן הָרַע בִּלְבָבֵנוּ, לְהַחֲזִיק בְּמַחְשְׁבוֹתֵינוּ שֶׁהַדְּבָרִים אֱמֶת, וּלְהַבְזוֹת בְּעֵינֵינוּ אֶת מִי שֶׁנֶּאֶמְרוּ עָלָיו.

הַשֵּׁנִי: כְּשֶׁאָמַר לָשׁוֹן הָרַע שֶׁהוּא אֱמֶת, אִם יִזְכֹּר לוֹ בֵּינוֹ וּבֵינוֹ מַעֲשֵׂה אֲבוֹתָיו הָרָעִים, עוֹבֵר עַל מַה שֶּׁכָּתוּב בַּתּוֹרָה (ויקרא כה יד): "לֹא תוֹנוּ אִישׁ אֶת עֲמִיתוֹ" – בְּאוֹנָאַת דְּבָרִים הַכָּתוּב מְדַבֵּר (בבא מציעא נח ב).

הַשְּׁלִישִׁי: אִם יַכְלִים אוֹתוֹ בִּפְנֵי אֲחֵרִים עַל מַעֲשֵׂה אֲבוֹתָיו, עַל זֶה אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (אבות ג יא): כָּל הַמַּלְבִּין פְּנֵי חֲבֵרוֹ בָּרַבִּים – אֵין לוֹ חֵלֶק לָעוֹלָם הַבָּא.

הָרְבִיעִי: אִם הוּא מוֹדִיעַ תּוֹעֲבוֹת אֲבוֹתָיו בִּפְנֵי בְּנֵי אָדָם שֶׁלֹּא בְּפָנָיו, לְבַיְּשׁוֹ בְּעֵינֵי בְּנֵי אָדָם, עַל זֶה אָמְרוּ: כַּת מְסַפְּרֵי לָשׁוֹן הָרַע – אֵין מְקַבְּלִים פְּנֵי הַשְּׁכִינָה (סוטה מב א).

הַחֲמִישִׁי: אִם הוּא בַּעַל תְּשׁוּבָה וּמְסַפֵּר עָלָיו עֲווֹנוֹת רִאשׁוֹנִים, בָּזֶה יֵשׁ לוֹ עֹנֶשׁ גָּדוֹל (בבא מציעא נח ב), כִּי הַשָּׁב מֵעֲווֹנוֹתָיו – עֲווֹנוֹת שֶׁלּוֹ נַעֲשִׂים כִּזְכוּיוֹת (ירושלמי פאה א א), וְזֶה מְבַיְּשׁוֹ בַּעֲבֵרוֹת שֶׁהֵם זְכוּיוֹת. וְעוֹד: הוּא נוֹתֵן מִכְשׁוֹל לְפָנָיו, כִּי מְחַשֵּׁב בְּלִבּוֹ: כְּמוֹ שֶׁמְּבַיְּשֵׁנִי, גַּם אֲנִי אֲבַיְּשֶׁנּוּ, וְיִכָּנֵס עִמּוֹ בְּמַחֲלֹקֶת, וּמִתּוֹךְ כָּךְ יִתְקַלְקֵל בִּתְשׁוּבָתוֹ וְיַחֲזֹר לָעִנְיָן הָרִאשׁוֹן. וְעוֹד: אֲחֵרִים הַשּׁוֹמְעִים הַבֹּשֶׁת שֶׁל זֶה יִמָּנְעוּ וְלֹא יַעֲשׂוּ תְּשׁוּבָה, נִמְצָא שֶׁזֶּה נוֹעֵל דַּלְתֵי הַתְּשׁוּבָה.

וְדַע: שֶׁאִם יִרְאֶה אִישׁ שֶׁחֲבֵרוֹ עָבַר עַל דְּבַר תּוֹרָה בַּסֵּתֶר, וְהוּא גִּלָּה לָרַבִּים – יֵשׁ לוֹ חֵטְא בָּזֶה, כִּי אוּלַי הַחוֹטֵא שָׁב מִדַּרְכּוֹ הָרָעָה. וְלֹא הָיָה לוֹ לְגַלּוֹת אֶלָּא לְחָכָם צָנוּעַ, שֶׁלֹּא יְבַיְּשֶׁנּוּ, רַק הַרְחֵק יַרְחִיק מֵחֶבְרָתוֹ עַד שֶׁיִּוָּדַע כִּי שָׁב מִדַּרְכּוֹ הָרָעָה. וְאִם הַחוֹטֵא תַּלְמִיד חָכָם אִישׁ יְרֵא חֵטְא, רָאוּי לַחְשֹׁב עָלָיו בְּבֵרוּר שֶׁעָשָׂה תְּשׁוּבָה, וְאִם תְּקָפוֹ יִצְרוֹ פַּעַם אַחַת – נִתְחָרֵט אַחַר כֵּן.

הַמְסַפֵּר לָשׁוֹן הָרַע נֶעֱנָשׁ מִן הַנֶּזֶק שֶׁהִזִּיק לַחֲבֵרוֹ, וְעוֹד יֵשׁ עֹנֶשׁ שֶׁשָּׂמֵחַ בִּקְלוֹן חֲבֵרוֹ. וּכְתִיב (ויקרא יט יח): "וְאָהַבְתָּ לְרֵעֲךָ כָּמוֹךָ". וּכְמוֹ שֶׁאוֹהֵב בִּכְבוֹד עַצְמוֹ – כֵּן יֹאהַב בִּכְבוֹד חֲבֵרוֹ. וּכְתִיב (משלי יז ה): "שָׂמֵחַ לְאֵיד לֹא יִנָּקֶה". יֵשׁ צַד שֶׁיִּהְיֶה עָווֹן גָּדוֹל עַל הַמְסַפֵּר לָשׁוֹן הָרַע שֶׁהוּא אֱמֶת, יוֹתֵר מִן הַמְסַפֵּר עַל דֶּרֶךְ שֶׁהוּא שֶׁקֶר: כִּי

כְּשֶׁאָדָם מְסַפֵּר דְּבָרִים כֵּנִים עַל חֲבֵרוֹ - יַאֲמִינוּ לוֹ, וְיִהְיֶה לְבֹשֶׁת בְּעֵינֵיהֶם אַחַר שֶׁנִּתְחָרֵט וְעָשָׂה תְּשׁוּבָה עַל חֲטָאתוֹ. אֲבָל לָשׁוֹן הָרַע עַל דֶּרֶךְ שֶׁקֶר - יָבִינוּ כָּל הָעוֹלָם שֶׁהוּא שֶׁקֶר וְלֹא יַאֲמִינוּ. אֲבָל לְעוֹלָם רֹב עִנְיְנֵי הַשֶּׁקֶר יֵשׁ בּוֹ עֹנֶשׁ יוֹתֵר מִן הָאֱמֶת.

הַשִּׁשִּׁי: הַמְסַפֵּר לָשׁוֹן הָרַע עַל הַגַּבָּאִים, שֶׁהֵם כְּשֵׁרִים וְגוֹבִים בֶּאֱמוּנָה וּמְחַלְּקִים לְיִרְאֵי שָׁמַיִם. הַמְסַפְּרִים לָשׁוֹן הָרַע עֲלֵיהֶם שֶׁהֵם גּוֹנְבִים הַצְּדָקָה, וְנוֹשְׂאִים פָּנִים וְנוֹתְנִים לְמִי שֶׁהֵם רוֹצִים וְלִקְרוֹבֵיהֶן - זֶהוּ לָשׁוֹן הָרַע אֵין עֵרֶךְ לְעָנְשׁוֹ. כִּי גּוֹרֵם שֶׁאוֹתָם גַּבָּאִים יִסְתַּלְּקוּ, וְיִתְמַנּוּ אֲחֵרִים רָעִים בִּמְקוֹמָן, וְנִמְצָא שֶׁמּוֹנֵעַ טוֹב מִן הַנּוֹתְנִים צְדָקָה, וְגוֹזֵל הָעֲנִיִּים הַטּוֹבִים, כִּי אוֹתָן אֲחֵרִים הָרָעִים לֹא יַחְמְלוּ עַל הַטּוֹבִים. וְנִמְצָא שֶׁזֶּה בִּטֵּל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, וּבִיֵּשׁ עַבְדֵי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא וּבְנֵיהֶם וּקְרוֹבֵיהֶם, כִּי תַּחַת אֲשֶׁר הָיָה לוֹ לְכַבְּדָם - לֹא דַי שֶׁלֹּא כִּבְּדָם אֶלָּא גַּם הֵרַע לָהֶם. וּמוֹנֵעַ שְׁאָר יִרְאֵי שָׁמַיִם שֶׁלֹּא לִהְיוֹת גַּבָּאִים, כִּי יַחְשְׁבוּ: ״לָמָּה נַעֲשֶׂה דָּבָר שֶׁאַחַר כָּךְ יַחְשְׁדוּ אוֹתָנוּ, כַּאֲשֶׁר נֶחְשְׁדוּ פְּלוֹנִי וּפְלוֹנִי יִרְאֵי שָׁמַיִם״.

וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ערכין טו ב): לָשׁוֹן הָרַע הוֹרֶגֶת שְׁלֹשָׁה בְּנֵי אָדָם: הָאוֹמְרוֹ, וְהַמְקַבְּלוֹ, וְאוֹתוֹ שֶׁנֶּאֱמַר עָלָיו. וְהַמְקַבֵּל לָשׁוֹן הָרַע עַל חֲבֵרוֹ נֶעֱנָשׁ יוֹתֵר מִמִּי שֶׁאוֹמְרוֹ. מְסַפְּרֵי לָשׁוֹן הָרַע אָסוּר לָדוּר בִּשְׁכוּנָתָם, כָּל שֶׁכֵּן לֵישֵׁב אֶצְלָם לִשְׁמֹעַ דִּבְרֵיהֶם.

עוֹד יֵשׁ רָעָה בְּלָשׁוֹן הָרָע: כִּי הַמְסַפֵּר לָשׁוֹן הָרַע עַל חֲבֵרוֹ אָז הוּא מִתְגָּאֶה, וְיִרְאֶה עַצְמוֹ צַדִּיק בְּעֵינָיו, כִּי יַחֲשֹׁב: ״פְּלוֹנִי עָשָׂה כָּךְ וְכָךְ, וַאֲנִי לֹא עָשִׂיתִי!״ נִמְצָא שֶׁהוּא מִתְגָּאֶה, וּמַחֲזִיק טוֹבָה לְעַצְמוֹ. וְאִלּוּ יַעֲשֶׂה מִצְוָה וְהֶחֱזִיק טוֹבָה לְעַצְמוֹ - הָיָה רַע מְאֹד, כָּל שֶׁכֵּן וְכָל שֶׁכֵּן שֶׁעוֹשֶׂה עֲבֵרָה גְּדוֹלָה בְּלָשׁוֹן הָרַע וּמַחֲזִיק טוֹבָה לְעַצְמוֹ. וְאִם אָדָם מְסַפֵּר לָשׁוֹן הָרַע עַל הַיְתוֹמִים וְעַל הָאַלְמָנוֹת, אָז עָנְשׁוֹ עוֹד יוֹתֵר; כִּי בְּלָאו הָכִי הֵם מְצֻטָּעֲרִים, וְהוּא מְצַעֵר אוֹתָם יוֹתֵר.

מִי שֶׁאוֹמֵר לַחֲבֵרוֹ: ״הֵיכָן יֵשׁ אֵשׁ? אֶלָּא בְּבֵית פְּלוֹנִי דִּשְׁכִיחַ בָּהּ בָּשָׂר וְדָגִים״ - אֲפִלּוּ זֶה הוּא לָשׁוֹן הָרַע (ערכין טו ב). בּוֹא וּרְאֵה אֵיךְ צָרִיךְ אָדָם לִזָּהֵר בְּלָשׁוֹן הָרַע! וְעוֹד יֵשׁ אֲבַק לָשׁוֹן הָרַע, כְּגוֹן שֶׁאָמַר: ״תִּשְׁתְּקוּ מִפְּלוֹנִי, אֵינִי רוֹצֶה לְהוֹדִיעַ מַה שֶּׁאֲנִי יוֹדֵעַ בּוֹ״. וְכֵן כָּל כַּיּוֹצֵא בָּזֶה.

וְעוֹד אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ערכין טז א): אַל יְסַפֵּר אָדָם בְּטוֹבָתוֹ שֶׁל חֲבֵרוֹ, שֶׁמִּתּוֹךְ טוֹבָתוֹ בָּא לִידֵי רָעָתוֹ. פֵּרוּשׁ: אִם תְּסַפֵּר טוֹבָתוֹ בִּפְנֵי שׂוֹנְאוֹ, אָז הוּא יָשִׁיב:

″אֵיךְ תְּשַׁבְּחֵהוּ, וְהוּא עוֹשֶׂה כָּךְ וְכָךְ?″ וְעַל זֶה נֶאֱמַר: ″מְבָרֵךְ רֵעֵהוּ בְּקוֹל גָּדוֹל, בַּבֹּקֶר הַשְׁכֵּים, קְלָלָה תֵּחָשֶׁב לוֹ″ (משלי כז יד). אֲבָל בִּפְנֵי אוֹהֲבָיו מֻתָּר, דִּתְנַן (אבות ב ח): ″חֲמִשָּׁה תַלְמִידִים הָיוּ לוֹ לְרַבָּן יוֹחָנָן בֶּן זַכַּאי, וְהוּא הָיָה מוֹנֶה שִׁבְחָן...″. וְכֵן הַמְסַפֵּר לָשׁוֹן הָרַע דֶּרֶךְ שְׂחוֹק וְקַלּוּת רֹאשׁ, כְּלוֹמַר שֶׁאֵינוֹ מְדַבֵּר בְּשִׂנְאָה, הוּא שֶׁאוֹמֵר הַפָּסוּק (משלי כו יח-יט): ″כְּמִתְלַהְלֵהַּ הַיֹּרֶה זִקִּים חִצִּים וָמָוֶת, כֵּן אִישׁ רִמָּה אֶת רֵעֵהוּ, וְאָמַר הֲלֹא מְשַׂחֵק אָנִי″. וְכֵן הַמְסַפֵּר לָשׁוֹן הָרַע דֶּרֶךְ רְמִיזוֹת, וְהוּא שֶׁמְּסַפֵּר לְתֻמּוֹ כְּאִלּוּ אֵינוֹ יוֹדֵעַ שֶׁדָּבָר זֶה לָשׁוֹן הָרַע, אֶלָּא כְּשֶׁמּוֹכִיחִים בּוֹ אוֹמֵר: ″אֵינִי יוֹדֵעַ שֶׁאֵלּוּ מַעֲשָׂיו שֶׁל פְּלוֹנִי, אוֹ שֶׁזֶּהוּ לָשׁוֹן הָרַע″.

הַמְסַפֵּר דְּבָרִים שֶׁגּוֹרְמִים הֶזֵּק לַחֲבֵרוֹ, הֵן בְּגוּפוֹ וְהֵן בְּמָמוֹנוֹ, אֲפִלּוּ לְהָצֵר לוֹ אוֹ לְהַפְחִידוֹ – הֲרֵי זֶה לָשׁוֹן הָרַע. וְהָאוֹמֵר דָּבָר לַחֲבֵרוֹ – אָסוּר לְגַלּוֹתוֹ בְּלֹא רְשׁוּתוֹ (יומא ד ב). כָּל הַנֶּאֱמָר בִּפְנֵי שְׁלֹשָׁה, אָז הוּא כְּמוֹ יָדוּעַ לַכֹּל; וְאִם סִפֵּר אֶחָד מִן הַשְּׁלֹשָׁה – אֵין בּוֹ מִשּׁוּם לָשׁוֹן הָרַע (ערכין טז א). אֲבָל אִם הוּא מִתְכַּוֵּן לְגַלּוֹתוֹ יוֹתֵר – יֵשׁ בּוֹ מִשּׁוּם לָשׁוֹן הָרַע. וְאִם הָאוֹמֵר הִזְהִיר הַשּׁוֹמְעִים שֶׁלֹּא יְגַלּוּ, אֲפִלּוּ אֲמָרוֹ בִּפְנֵי רַבִּים – יֵשׁ בּוֹ מִשּׁוּם לָשׁוֹן הָרַע. מַעֲשֶׂה בְּתַלְמִיד אֶחָד, שֶׁגִּלָּה דָּבָר שֶׁנֶּאֱמַר בְּבֵית הַמִּדְרָשׁ אַחַר עֶשְׂרִים וּשְׁתַּיִם שָׁנָה, וְהוֹצִיאוּ אוֹתוֹ מִבֵּית הַמִּדְרָשׁ, וְאָמְרוּ: ″זֶה מְגַלֶּה סוֹדוֹת″ (סנהדרין לא א).

וְעוֹד יֵשׁ עֲבֵרָה אַחַת הַנִּקְרֵאת רְכִילוּת. אֵיזֶהוּ רָכִיל? זֶה שֶׁהוֹלֵךְ מִזֶּה לָזֶה וְאוֹמֵר: ″כָּךְ וְכָךְ שָׁמַעְתִּי עַל פְּלוֹנִי!″ – אַף עַל פִּי שֶׁהוּא אֱמֶת, הֲרֵי הוּא מַחֲרִיב הָעוֹלָם. וְהֻזְהַרְנוּ בָּזֶה כְּדִכְתִיב (ויקרא יט טז): ″לֹא תֵלֵךְ רָכִיל בְּעַמֶּךָ″.

וְאֵיזֶהוּ רְכִילוּת? הַמְגַלֶּה לַחֲבֵרוֹ דְּבָרִים שֶׁדִּבְּרוּ מִמֶּנּוּ בַּסֵּתֶר. וְתַנְיָא: מִנַּיִן לְדַיָּן שֶׁלֹּא יֹאמַר: ″אֲנִי מְזַכֶּה וַחֲבֵרַי מְחַיְּבִין, אֲבָל מָה אֶעֱשֶׂה שֶׁחֲבֵרַי רַבּוּ עָלַי?″ לָכֵן נֶאֱמַר: ″לֹא תֵלֵךְ רָכִיל בְּעַמֶּךָ″. וְאוֹמֵר (משלי יא יג): ″הוֹלֵךְ רָכִיל מְגַלֶּה סוֹד″ (סנהדרין כט א).

הִזָּהֵר בְּנִי מְאֹד מִלָּשׁוֹן הָרַע, כִּי בָּזֶה אַתָּה מְבַיֵּשׁ עַצְמְךָ. כִּי כָּל הַפּוֹסֵל – פָּסוּל. וְאֵינוֹ מְדַבֵּר בְּשִׁבְחוֹ שֶׁל עוֹלָם, וְדַרְכּוֹ לִפְסֹל בְּנֵי אָדָם בְּמוּמוֹ (קדושין ע א), כִּי הַמּוּם שֶׁיֵּשׁ בּוֹ הוּא מֻנָּח כָּל הַיּוֹם בְּלִבּוֹ, וְכֵיוָן שֶׁהוּא בְּלִבּוֹ הוּא מוֹצִיאוֹ בְּפִיו. כִּי כָּל אָדָם נִבְחָן וְנִכָּר בְּמַעֲשָׂיו. כֵּיצַד? אִם תִּרְאֶה אָדָם שֶׁהוּא רָגִיל לְשַׁבֵּחַ נָשִׁים, וּלְדַבֵּר מֵהֶן תָּמִיד – דַּע לְךָ שֶׁהוּא אוֹהֵב נָשִׁים. וְאִם הוּא מְשַׁבֵּחַ מַאֲכָלִים טוֹבִים וְיַיִן, וּבָזֶה רָגִיל – דַּע לְךָ שֶׁהוּא זוֹלֵל וְסוֹבֵא. וְכֵן בְּכָל דָּבָר. וּרְאָיָה מֵהַפָּסוּק (תהלים קיט צז): ″מָה אָהַבְתִּי תוֹרָתֶךָ, כָּל הַיּוֹם הִיא שִׂיחָתִי″ – בִּשְׁבִיל שֶׁאֲנִי אוֹהֵב אֶת הַתּוֹרָה, לְעוֹלָם אֲנִי מְדַבֵּר

בָּהּ. כִּי כָּל דָּבָר שֶׁאָדָם אוֹהֵב בְּלִבּוֹ – הוּא מְדַבֵּר בּוֹ תָּמִיד.

בַּעַל הַלָּשׁוֹן מְחַפֵּשׂ מוּמֵי בְּנֵי אָדָם. וְהוּא דּוֹמֶה לִזְבוּבִים, שֶׁהֵם יָנוּחוּ לְעוֹלָם עַל מְקוֹם הַלִּכְלוּךְ; אִם יֵשׁ בָּאָדָם שְׁחִין – הַזְּבוּבִים מַנִּיחִים אֶת הַגּוּף וְיֵשְׁבוּ עַל הַשְּׁחִין. וְכָךְ הוּא בַּעַל לָשׁוֹן הָרָע: מַנִּיחַ כָּל הַטּוֹב בָּאָדָם, וּמְדַבֵּר מִן הָרָע.

מַעֲשֶׂה בְּאָדָם אֶחָד, שֶׁהָלַךְ עִם חָכָם בַּשָּׂדֶה וְרָאָה נְבֵלָה אַחַת. אָמַר אוֹתוֹ הָאָדָם: "כַּמָּה מַסְרַחַת נְבֵלָה זוֹ!" אָמַר הֶחָכָם: "כַּמָּה לְבָנִים שִׁנֶּיהָ!" הֶחָכָם הוֹכִיחַ לְאוֹתוֹ אָדָם וְאָמַר: "לָמָּה תֹּאמַר הַגְּנַאי שֶׁלּוֹ, תֹּאמַר הַשֶּׁבַח!" כִּי לְעוֹלָם יְסַפֵּר אָדָם בְּשִׁבְחוֹ שֶׁל עוֹלָם.

אִם תִּרְאֶה אָדָם אֲשֶׁר יְדַבֵּר דָּבָר אוֹ יַעֲשֶׂה מַעֲשֶׂה, וְיֵשׁ לָדוּן דְּבָרָיו וּמַעֲשָׂיו לְצַד חוֹבָה וּלְצַד זְכוּת, אִם הוּא יְרֵא אֱלֹהִים – נִתְחַיֵּב לְדוּנוֹ לְכַף זְכוּת עַל דֶּרֶךְ אֱמֶת, אֲפִלּוּ אִם הַדָּבָר נוֹטֶה לְחוֹבָה יוֹתֵר מִלִּזְכוּת. וְאִם הוּא בֵּינוֹנִי, אֲשֶׁר נִזְהָר מִן הַחֵטְא וּפְעָמִים יִכָּשֵׁל בּוֹ – יֵשׁ עָלֶיךָ לְהַטּוֹת הַסָּפֵק וּלְהַכְרִיעוֹ לְכַף זְכוּת, וְהַמָּקוֹם יִתְעַלֶּה יַכְרִיעַ אוֹתָנוּ לְכַף זְכוּת (שבת קכז ב). וְהִיא מִצְוַת עֲשֵׂה מִן הַתּוֹרָה, שֶׁנֶּאֱמַר (ויקרא יט טו): "בְּצֶדֶק תִּשְׁפֹּט עֲמִיתֶךָ". וְאִם הַדָּבָר נוֹטֶה לְצַד חוֹבָה, אִם הָאִישׁ רֹב מַעֲשָׂיו לְרָעָה, וְיָדַעְתָּ כִּי אֵין יִרְאַת הַשֵּׁם יִתְעַלֶּה בְּלִבּוֹ – תַּכְרִיעַ מַעֲשָׂיו וּדְבָרָיו לְכַף חוֹבָה.

אִם גִּלָּה אָדָם חֲטָאתְךָ, אַל תֹּאמַר: "כְּמוֹ שֶׁגִּלָּה חֲטָאתִי, גַּם אֲנִי אֲגַלֶּה חֲטָאתוֹ", שֶׁנֶּאֱמַר (ויקרא יט יח): "לֹא תִקֹּם וְלֹא תִטֹּר". וְגַם לֹא תִתְפָּאֵר: "אַף עַל פִּי שֶׁהוּא גִּלָּה עָלַי, אֲנִי לֹא אֲגַלֶּה עָלָיו", כִּי בְּזֶה הַדִּבּוּר גִּלִּיתָ הַחֵצִי. וְזֶה הַדָּבָר עִקָּר גָּדוֹל בְּיִרְאַת שָׁמַיִם. וְאִם הַחוֹטֵא אֵינוֹ יְרֵא שָׁמַיִם, כְּמוֹ הַפּוֹרֵק עֹל מֵעָלָיו וְאֵינוֹ נִזְהָר מֵעֲבֵרָה אַחַת, אֲשֶׁר כָּל בְּנֵי עִירוֹ יוֹדְעִים שֶׁהִיא עֲבֵרָה – מִצְוָה לְסַפֵּר בִּגְנוּתוֹ, לְגַלּוֹת חֲטָאָיו וּלְהַבְאִישׁ לְבַעֲלֵי עֲבֵרוֹת בְּעֵינֵי בְּנֵי אָדָם, בַּעֲבוּר שֶׁיִּשְׁמְעוּ הָעָם וְיִמְאֲסוּ בּוֹ, וְיַרְחִיקוּ עַצְמָן מִן הָעֲבֵרוֹת , שֶׁנֶּאֱמַר (משלי כט כז): "תּוֹעֲבַת צַדִּיקִים אִישׁ עָוֶל". וְנֶאֱמַר (שם ח יג): "יִרְאַת ה׳ שְׂנֹאת רָע". וְאָמְרוּ (סנהדרין נב א): רָשָׁע בֶּן צַדִּיק – מֻתָּר לִקְרוֹתוֹ "רָשָׁע בֶּן רָשָׁע"; צַדִּיק בֶּן רָשָׁע – מֻתָּר לִקְרוֹתוֹ "צַדִּיק בֶּן צַדִּיק". וְדַוְקָא עַל דֶּרֶךְ זֶה מֻתָּר לְהַכְלִימוֹ לְשֵׁם שָׁמַיִם. אֲבָל מִי שֶׁמִּתְקוֹטֵט עִמּוֹ, וּמְכַוֵּן לְחָרְפוֹ לַהֲנָאָתוֹ לְבַד וְלֹא לְשֵׁם שָׁמַיִם – אֵין לוֹ לְגַלּוֹת חֲטָאתוֹ. וְכֵן אִם הַמְגַלֶּה הַזֶּה הוּא חוֹטֵא – אֵין לוֹ לְגַלּוֹת פֶּשַׁע שֶׁל חוֹטֵא אַחֵר, כִּי בְּוַדַּאי אֵין מְגַלֶּה מִסְתָּרָיו לְטוֹבָה; "וּדְבַר שְׂפָתַיִם אַךְ לְמַחְסוֹר" (משלי יד כג).

אַךְ מִעוּט פְּעָמִים שֶׁלָּשׁוֹן הָרַע מִצְוָה. כְּגוֹן שְׁנֵי רְשָׁעִים שֶׁנִּתְיַעֲצוּ לַעֲשׂוֹת רָעָה –

מֻתָּר לְגַלּוֹת בְּלָשׁוֹן הָרַע, וְלִגְרֹם שֶׁיִּשְׂנְאוּ זֶה אֶת זֶה וְיַעֲשׂוּ רַע זֶה לָזֶה, שֶׁלֹּא יַעֲשׂוּ רַע לַטּוֹבִים. וְכֵן נוֹאֵף מְחַזֵּר אַחַר נוֹאֶפֶת - מִצְוָה לְדַבֵּר לָשׁוֹן הָרַע, שֶׁלֹּא יַעֲשׂוּ הָעֲבֵרָה. וּפְעָמִים אֲפִלּוּ כְּשֶׁהַחוֹטֵא רָשָׁע גָּמוּר - אֵין לְהַכְלִימוֹ בָּרַבִּים בְּמָקוֹם שֶׁיֵּשׁ לִדְאֹג שֶׁמָּא יֵצֵא לְתַרְבּוּת רָעָה. וּמֻתָּר לְסַפֵּר לָשׁוֹן הָרַע עַל בַּעֲלֵי מַחֲלֹקֶת, שֶׁנֶּאֱמַר (מלכים א א יד): ״וַאֲנִי אָבוֹא אַחֲרַיִךְ, וּמִלֵּאתִי אֶת דְּבָרָיִךְ״ (ירושלמי פאה א א).

עֲבוּר אֲשֶׁר הַרְבֵּה דְּבָרִים תְּלוּיִים בַּלָּשׁוֹן, צָרִיךְ לִשְׁמֹר לְשׁוֹנוֹ מְאֹד. וְעַל כֵּן אָמַר דָּוִד (תהלים לד יד): ״נְצֹר לְשׁוֹנְךָ מֵרָע״. וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ויקרא רבה טז ב): מַעֲשֶׂה בְּאָדָם אֶחָד שֶׁקָּרָא בָּרְחוֹב: ״מִי רוֹצֶה לִקְנוֹת סַם חַיִּים?״ בָּאוּ כָּל הָעוֹלָם לִקְנוֹת, וְהוֹצִיא סֵפֶר תְּהִלִּים וְהֶרְאָה לָהֶם מַה שֶּׁכָּתוּב בּוֹ: ״מִי הָאִישׁ הֶחָפֵץ חַיִּים, אֹהֵב יָמִים לִרְאוֹת טוֹב, נְצֹר לְשׁוֹנְךָ מֵרָע״. וּכְשֶׁרָאָה זֶה רַבִּי יַנַּאי הִכְנִיסוֹ בְּבֵיתוֹ, וְהֶאֱכִילָהוּ וְהִשְׁקָהוּ וְנָתַן לוֹ מָעוֹת. בָּאוּ תַּלְמִידָיו וְאָמְרוּ לוֹ: ״עַד עַתָּה לֹא יָדַעְתָּ זֶה הַפָּסוּק?״ אָמַר לָהֶם: ״יָדַעְתִּי, אֲבָל לֹא שַׂמְתִּי עַל לִבִּי לְהִזָּהֵר בְּדָבָר זֶה. וּכְשֶׁהָיִיתִי קוֹרֵא זֶה הַפָּסוּק עָבַרְתִּי עָלָיו וְלֹא חַשְׁתִּי, וּבָא זֶה וְקִיְּמוֹ בְּיָדִי, וּמֵעַתָּה אֶזָּהֵר יוֹתֵר בִּלְשׁוֹנִי״.

לָכֵן אָדָם שֶׁהֻרְגַּל בִּלְשׁוֹנוֹ לְהַחֲנִיף וּלְהִתְלוֹצֵץ, וּלְסַפֵּר לָשׁוֹן הָרַע, וּלְדַבֵּר כָּזָב וּדְבָרִים בְּטֵלִים, וְעַתָּה הוּא רוֹצֶה לְהִכָּנַע וְלִמְנֹעַ מִזֶּה, וְלַעֲשׂוֹת גָּדֵר גָּדוֹל וַחֲזָקָה מְאֹד - יַעֲשֶׂה גָּדֵר שֶׁיִּתְרַחֵק מֵחֲבֵרָיו הָרִאשׁוֹנִים, שֶׁהָיָה רָגִיל לְדַבֵּר עִמָּהֶם לֵיצָנוּת וַחֲנִיפוּת וְלָשׁוֹן הָרַע וָשֶׁקֶר. כִּי אִם יִתְקָרֵב אֶצְלָם לֹא יוּכַל לִמְנֹעַ, כִּי הֵם יַתְחִילוּ לְדַבֵּר עִמּוֹ כְּמוֹ שֶׁהֻרְגְּלוּ, וְאָז לֹא יוּכַל לְהִתְאַפֵּק מִלְּדַבֵּר עִמָּהֶם כְּמוֹ שֶׁהֻרְגַּל. וְצָרִיךְ לְהַרְגִּיל עַצְמוֹ בִּשְׁתִיקָה מְאֹד מְאֹד, כְּדֵי לְהַרְגִּיל עַצְמוֹ לְמַעֵט פְּתִיחַת פִּיו; וְיַרְבֶּה לֵישֵׁב בַּחֶדֶר לְבַדּוֹ וְלַעֲסֹק בַּתּוֹרָה, וְיִתְחַבֵּר עִם הַחֲסִידִים שֶׁאֵינָם מְדַבְּרִים כִּי אִם מִדִּבְרֵי תּוֹרָה וְיִרְאַת שָׁמַיִם. וּבְזֶה הָעִנְיָן יַרְגִּיל עַצְמוֹ יָמִים רַבִּים, וְאָז יִמְצָא רְפוּאָה לְמַכָּתוֹ.

כְּתִיב (משלי יח כא): ״מָוֶת וְחַיִּים בְּיַד לָשׁוֹן, וְאֹהֲבֶיהָ יֹאכַל פִּרְיָהּ״. מַעֲשֶׂה הָיָה בְּמֶלֶךְ פָּרַס שֶׁחָלָה. אָמְרוּ לוֹ הָרוֹפְאִים: ״אֵין לְךָ רְפוּאָה עַד שֶׁיָּבִיאוּ לְךָ חֲלֵב לְבִיאָה, וְנַעֲשֶׂה לְךָ רְפוּאָה.״ אָז עָנָה אֶחָד וְאָמַר לוֹ: ״אֲנִי אָבִיא לְךָ חֲלֵב לְבִיאָה אִם רְצוֹנְךָ, וּתְנוּ לִי עֶשֶׂר עִזִּים.״ אָמַר הַמֶּלֶךְ לְעַבְדּוֹ שֶׁיִּתְּנוּ לוֹ. נָתְנוּ לוֹ. הָלַךְ לְגֹב אֲרָיוֹת, וְהָיְתָה שָׁם לְבִיאָה אַחַת מֵינֶקֶת גּוּרֶיהָ. יוֹם רִאשׁוֹן עָמַד מֵרָחוֹק וְהִשְׁלִיךְ עֵז אַחַת וַאֲכָלַתָּהּ. יוֹם שֵׁנִי נִתְקָרֵב מְעַט, וְהִשְׁלִיךְ לָהּ אַחֶרֶת. וְכֵן הָיָה עוֹשֶׂה בְּכָל יוֹם וָיוֹם עַד שֶׁהָיָה מְשַׂחֵק עִמָּהּ, וְלָקַח מֵחֶלְבָּהּ וְהָלַךְ לוֹ.

כְּשֶׁהָיָה בַּחֲצִי הַדֶּרֶךְ רָאָה בַּחֲלוֹם שֶׁהָיוּ כָּל אֵיבָרָיו מְרִיבִים זֶה עִם זֶה. הָרַגְלַיִם אוֹמְרוֹת: ״אֵין בְּכָל הָאֵיבָרִים דּוֹמִים לָנוּ, לְפִי שֶׁאִם לֹא הָלַכְנוּ לֹא הָיָה יָכוֹל לְהָבִיא מִן הַלְּבִיאָה חָלָב״. וְהַיָּדַיִם אוֹמְרוֹת: ״אֵין כָּמוֹנוּ, לְפִי שֶׁאִם לֹא הָיִינוּ אָנוּ שֶׁחָלַבְנוּ, לֹא הָיָה יָכוֹל לַעֲשׂוֹת שׁוּם דָּבָר״. הָעֵינַיִם אָמְרוּ: ״אָנוּ לְמַעְלָה מִן הַכֹּל, שֶׁאִם לֹא הָיִינוּ מַרְאִים לוֹ אֶת הַדֶּרֶךְ לֹא הָיָה נַעֲשֶׂה דָּבָר״. עָנָה הַלֵּב וְאָמַר: ״אֵין כָּמוֹנִי, אִם לֹא נָתַתִּי עֵצָה מַה הוֹעַלְתֶּם כֻּלְּכֶם?״ עָנָה הַלָּשׁוֹן וְאָמַר לָהֶם: ״אֵין כָּמוֹנִי, לְפִי שֶׁאִם לֹא אָמַרְתִּי אֶת הַדָּבָר מִי הָיָה עוֹשֶׂה אוֹתוֹ?״ הֵשִׁיבוּ לָהּ כָּל הָאֵיבָרִים: ״אֵיךְ לֹא יָרֵאת לְהִדָּמוֹת אֵלֵינוּ, הֲלֹא אֶת סְגוּרָה וּנְתוּנָה בִּמְקוֹם חֹשֶׁךְ וַאֲפֵלָה, וְאֵין בָּךְ עֶצֶם כַּאֲשֶׁר לִשְׁאָר אֵבָרִים.״ אָמְרָה לָהֶם הַלָּשׁוֹן: ״הֲלֹא תִּרְאוּ שֶׁאֲנִי מֶלֶךְ וְשׁוֹלֵט עֲלֵיכֶם״. שָׁמַר הָאִישׁ אֶת הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה.

הָלַךְ אֵצֶל הַמֶּלֶךְ, אָמַר לוֹ: ״אֲדוֹנִי הַמֶּלֶךְ, הֵא לָךְ חֲלֵב כַּלְבָּה!״ קָצַף הַמֶּלֶךְ וְאָמַר לִתְלוֹתוֹ. כְּשֶׁהָיָה הוֹלֵךְ לְהִתָּלוֹת, הִתְחִילוּ הָאֵבָרִים לִבְכּוֹת. אָמְרָה לָהֶם הַלָּשׁוֹן: ״הֲלֹא אָמַרְתִּי לָכֶם שֶׁאֵין בָּכֶם מַמָּשׁ.״ וְאָמְרָה הַלָּשׁוֹן: ״אִם אֲנִי מַצֶּלֶת אֶתְכֶם, תּוֹדוּ לִי שֶׁאֲנִי מֶלֶךְ עֲלֵיכֶם?״ מִיָּד אָמְרָה הַלָּשׁוֹן: ״הֲשִׁיבֵנִי אֶל הַמֶּלֶךְ, אוּלַי אֶנָּצֵל.״ הֱשִׁיבוּהוּ אֵלָיו. אָמַר לוֹ: ״לָמָּה צִוִּיתָ לִתְלוֹתִי? זוֹ תּוֹרָה וְזוֹ שְׂכָרָהּ?!״ אָמַר לוֹ: ״שֶׁהֵבֵאתָ לִי חֲלֵב כַּלְבָּה״. אָמַר לוֹ: ״וּמָה אִכְפַּת לְךָ אִם יִהְיֶה לְךָ רְפוּאָה? וְעוֹד: ׳לְבִיאָה׳ – ׳כַּלְבָּה׳ קָרִין לָהּ״. לָקְחוּ מִמֶּנּוּ וְנִסּוּ אוֹתוֹ, וְנִמְצָא חֲלֵב לְבִיאָה. אָמְרוּ לָהּ הָאֵיבָרִים: ״עַכְשָׁיו אָנוּ מוֹדִים לָךְ שֶׁאַתָּה אָמַרְתָּ הָאֱמֶת. וְזֶהוּ: ״מָוֶת וְחַיִּים בְּיַד לָשׁוֹן״ (שוחר טוב לב ב-ג).

לְכָךְ אָמַר דָּוִד (תהלים לט ב): ״אֶשְׁמְרָה דְרָכַי מֵחֲטוֹא בִלְשׁוֹנִי״. רָאָה שֶׁהַלָּשׁוֹן טוֹבָה מִקָּרְבָּנוֹת, שֶׁנֶּאֱמַר (שם סט לא-לב): ״אֲהַלְלָה שֵׁם אֱלֹהִים בְּשִׁיר, וַאֲגַדְּלֶנּוּ בְתוֹדָה, וְתִיטַב לַיְיָ מִשּׁוֹר פָּר מַקְרִן מַפְרִיס״.

צָרִיךְ שֶׁתִּתְבּוֹנֵן וְתַבְחִין עִנְיַן הַלָּשׁוֹן, אֲשֶׁר כָּל עִנְיְנֵי הָאָדָם לְרָעָה וּלְטוֹבָה תְּלוּיִים בָּהּ. יָכוֹל הָאָדָם לַעֲשׂוֹת בַּלָּשׁוֹן עֲבֵרוֹת גְּדוֹלוֹת וַעֲצוּמוֹת אֵין מִסְפָּר, כְּגוֹן מַלְשִׁינוּת וּרְכִילוּת וְלֵיצָנוּת וַחֲנִיפוּת וְשֶׁקֶר וְכַיּוֹצֵא בְּאֵלּוּ. וְכָל אֵלּוּ עֲבֵרוֹת גְּדוֹלוֹת, אֵין רֶוַח לְבַעַל הַלָּשׁוֹן. וְיָכוֹל לַעֲשׂוֹת מִצְווֹת לְאֵין חֵקֶר בִּלְשׁוֹנוֹ. וְיֵשׁ כַּמָּה בְּנֵי אָדָם הָאוֹמְרִים: מַה נּוּכַל לַעֲשׂוֹת מִצְוָה? הֲלֹא אֵין בְּיָדֵינוּ מָמוֹן לַעֲשׂוֹת צְדָקָה לָעֲנִיִּים. וְהֵם אֵינָם יוֹדְעִים אֲשֶׁר מְקוֹר הַמִּצְוֹת קָרוֹב לָהֶם מְאֹד, מְקוֹר חַיִּים בָּעוֹלָם הַזֶּה וּבָעוֹלָם הַבָּא, וְהוּא הַלָּשׁוֹן. וְכֵן אָמַר דָּוִד: ״מִי רוֹצֶה לִקְנוֹת עוֹלָם הַזֶּה וְעוֹלָם

הַבָּא?" אָמְרוּ לוֹ: "אֵין אָדָם יָכוֹל לַעֲמֹד בִּשְׁנֵיהֶם". אָמַר לָהֶם: "בְּזוֹל הוּא מְאֹד. וְכֵן הוּא אוֹמֵר: 'מִי הָאִישׁ הֶחָפֵץ חַיִּים' (תהלים לד יג)." אָמְרוּ לוֹ: "מִי יוּכַל לִקְנוֹת חַיִּים?" אָמַר לָהֶם: "נְצֹר לְשׁוֹנְךָ מֵרָע" (שם פסוק יד).

וְיַרְגִּיל עַצְמוֹ בַּלָּשׁוֹן לְדַבֵּר דִּבְרֵי תּוֹרָה וְיִרְאַת שָׁמַיִם, וּלְהוֹכִיחַ בְּנֵי אָדָם, וּלְצַוּוֹת בָּנָיו אַחֲרָיו לִשְׁמֹר וְלַעֲשׂוֹת. וּלְנַחֵם אֲבֵלִים, וּלְנַחֵם עֲנִיִּים, וּלְדַבֵּר עַל לִבָּם דְּבָרִים שֶׁל תַּנְחוּמִים טוֹבִים, וּלְדַבֵּר אֱמֶת, וּלְהִתְרַגֵּל בְּשִׁירוֹת וְתִשְׁבָּחוֹת. וְאָז יִהְיֶה אָהוּב לְמַטָּה וְנֶחְמָד לְמַעְלָה, וְיִהְיֶה שְׂכָרוֹ בְּרֹב טוּב הַצָּפוּן לַצַּדִּיקִים.

שַׁעַר הָעֶשְׂרִים וְשֵׁשׁ

שַׁעַר הָאֱמֶת

הָאֱמֶת. הַנְּשָׁמָה נִבְרֵאת מִמְּקוֹם רוּחַ הַקֹּדֶשׁ, שֶׁנֶּאֱמַר (בראשית ב ד): "וַיִּפַּח בְּאַפָּיו נִשְׁמַת חַיִּים"; וְנֶחְצְבָה מִמְּקוֹם טָהֳרָה, וְנִבְרֵאת מִזֹּהַר הָעֶלְיוֹן מִכִּסֵּא הַכָּבוֹד. וְאֵין לְמַעְלָה בִּמְקוֹם קָדְשֵׁי הַקֳּדָשִׁים שֶׁקֶר, אֶלָּא הַכֹּל אֱמֶת, שֶׁנֶּאֱמַר (ירמיהו י י): "וַיְיָ אֱלֹהִים אֱמֶת". וּמָצָאתִי כִּי כְּתִיב: "אֶהְיֶה אֲשֶׁר אֶהְיֶה" (שמות ג יד), וּכְתִיב: "וַיְיָ אֱלֹהִים אֱמֶת, הוּא אֱלֹהִים חַיִּים וּמֶלֶךְ עוֹלָם" (ירמיהו שם). וְעַתָּה יֵשׁ לְהוֹדִיעֲךָ שֶׁהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אֱלֹהִים אֱמֶת: כִּי תִּמְצָא עֶשְׂרִים וְאַחַת פְּעָמִים "אֶהְיֶה" שֶׁהוּא בְּגִימַטְרִיָּא "אֱמֶת", וְגַם כֵּן "אֶהְיֶה" בְּגִימַטְרִיָּא עֶשְׂרִים וְאַחַת.

וְהָאֱלֹהִים עָשָׂה אֶת הָאָדָם לִהְיוֹת יָשָׁר (קהלת ז כט), וְחוֹתָמוֹ שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אֱמֶת (שבת נה א). וּכְתִיב: "דֹּבֵר שְׁקָרִים לֹא יִכּוֹן לְנֶגֶד עֵינָי" (תהלים קא ז). וּכְשֶׁאָדָם עוֹסֵק בְּשֶׁקֶר – אָז אֵין הַשֶּׁקֶר דָּבֵק לָאֱמֶת. וּכְשֶׁיֵּשׁ אֱמֶת, כִּבְיָכוֹל מְכוֹן שִׁבְתּוֹ בַּשָּׁמַיִם כְּנֶגֶד בְּנֵי אָדָם, כִּי כְּשֶׁיֵּשׁ אֱמֶת בִּבְנֵי אָדָם – אָז מוֹדִים שֶׁעָשָׂה שָׁמַיִם וָאָרֶץ, וְהַיָּם וְכָל אֲשֶׁר בָּם. וְזֶהוּ שֶׁנֶּאֱמַר (שם קמו ו): "עֹשֶׂה שָׁמַיִם וָאָרֶץ, אֶת הַיָּם וְאֶת כָּל אֲשֶׁר בָּם", וּסְמִיךְ לֵיהּ: "הַשֹּׁמֵר אֱמֶת לְעוֹלָם, עוֹשֶׂה מִשְׁפָּט...". וּכְשֶׁיֵּשׁ בְּגִידָה וָשֶׁקֶר, כִּבְיָכוֹל אָז כְּמִי שֶׁאֵין מְכוֹן שִׁבְתּוֹ בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ.

וּמִי שֶׁהוּא זוֹכֶה לְהִתְבּוֹנֵן בִּדְבָרִים אֵלּוּ, אֵיךְ הַנְּשָׁמוֹת נֶחְצָבוֹת מִמְּקוֹר הָאֱמֶת – יַעֲשֶׂה כָּל עִנְיָנָיו בֶּאֱמֶת, וְלֹא יַכְנִיס הַשֶּׁקֶר בִּמְקוֹם קְדֻשַּׁת הָאֱמֶת. וּלְכָךְ אָמַר הַפָּסוּק (תהלים קמה יח): "קָרוֹב ה' לְכָל קֹרְאָיו, לְכֹל אֲשֶׁר יִקְרָאֻהוּ בֶאֱמֶת", כִּי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא שֶׁהוּא אֱמֶת – מִתְקָרֵב לְמִי שֶׁקּוֹרְאוֹ בֶּאֱמֶת.

וְאֵיזֶה דָּבָר נִקְרָא "קְרִיאַת אֱמֶת"? זֶהוּ הַמְפַנֶּה לִבּוֹ מִכָּל דָּבָר שֶׁבָּעוֹלָם, וּמִתְקָרֵב אֶל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְבַד, וְשִׂכְלוֹ הוֹלֵךְ וּמִתְחַזֵּק לְהִדַּבֵּק בָּאוֹר הָעֶלְיוֹן, וְיָשִׂים מַחֲשַׁבְתּוֹ בְּחֶשְׁקוֹ תָּמִיד. וְזֶה הָעִנְיָן יַשִּׂיג הָאָדָם כְּשֶׁהוּא מִתְבּוֹדֵד בְּחַדְרוֹ. וּמִפְּנֵי זֶה יַרְבֶּה כָּל חָסִיד לְהִפָּרֵד וּלְהִתְבּוֹדֵד, וְלֹא יִתְחַבֵּר עִם בְּנֵי אָדָם רַק לְצֹרֶךְ גָּדוֹל. אֲבָל אִם הִתְפַּלֵּל בַּהֲנָעַת שְׂפָתָיו אֶל הַכֹּתֶל וּמְחַשֵּׁב בְּעִנְיְנֵי הָעוֹלָם, וְיִקְרָא בִּלְשׁוֹנוֹ וְלִבּוֹ בְּעִנְיָן אַחֵר, אִם שֶׁיַּחֲשֹׁב לְהִתְכַּבֵּד אֵיךְ קוֹלוֹ עָרֵב כְּדֵי לִמְצֹא חֵן בְּעֵינֵי בְּנֵי אָדָם לְקַבֵּל מֵהֶן שֶׁבַח – אָז אֵין עֲבוֹדָתוֹ אֱמֶת. וְהוּא מֵאוֹתָם שֶׁנֶּאֱמַר עֲלֵיהֶם (ירמיהו יב ב): "קָרוֹב אַתָּה בְּפִיהֶם, וְרָחוֹק מִכִּלְיוֹתֵיהֶם".

לְכָךְ אָנוּ מִתְפַּלְּלִים: "וְטַהֵר לִבֵּנוּ לְעָבְדְךָ בֶּאֱמֶת" – שֶׁנַּעֲשֶׂה כָּל עֲבוֹדָתֵנוּ בַּאֲמִתּוּת, וּלְהַאֲמִין בְּלֵב וְנֶפֶשׁ חֲפֵצָה, וְלֹא מִפְּנֵי אֲנָשִׁים וְלֹא בִּשְׁבִיל מָמוֹן אוֹ רְעוּת רוּחַ. וְזֶהוּ שֶׁנֶּאֱמַר (איוב כב כג): "אִם תָּשׁוּב עַד שַׁדַּי, תִּבָּנֶה" – שֶׁאֵין מַחֲשָׁבָה חוֹצֶצֶת בֵּינְךָ וּבֵין שַׁדַּי, אָז תִּבָּנֶה בְּבִנְיָן חָזָק בְּזֹהַר הַשְּׁכִינָה. לָכֵן אָמַר דָּוִד (תהלים טו א-ב): "יְיָ מִי יָגוּר בְּאָהֳלֶךָ, מִי יִשְׁכֹּן בְּהַר קָדְשֶׁךָ: הוֹלֵךְ תָּמִים, וּפֹעֵל צֶדֶק, וְדֹבֵר אֱמֶת בִּלְבָבוֹ" – וְלֹא אָמַר "דּוֹבֵר אֱמֶת בְּפִיו", אֶלָּא רוֹצֶה לוֹמַר שֶׁיִּהְיֶה הָאֱמֶת תָּקוּעַ וְקָבוּעַ בְּלֶב הָאָדָם. לְכָךְ חֲסִידִים הָרִאשׁוֹנִים, כְּשֶׁהָיָה לָהֶם מִקָּח – הָיוּ נוֹתְנִים אוֹתוֹ לַקּוֹנֶה כְּפִי הַסְכָּמַת לְבָבָם, אֵיךְ שֶׁהָיוּ מַסְכִּימִים לִתֵּן; אֲפִלּוּ אִם הָיָה הַקּוֹנֶה רוֹצֶה לְהוֹסִיף – לֹא הָיוּ רוֹצִים אֶלָּא כְּפִי הַסְכָּמַת לְבָבָם.

אָדָם חָשׁוּב הַהוֹלֵךְ בְּדֶרֶךְ זֶה לְדַבֵּר אֱמֶת בִּלְבָבוֹ, אִם קִבֵּל עָלָיו בְּמַחְשְׁבוֹתָיו לַעֲשׂוֹת דָּבָר אֶחָד – יִכְתֹּב אוֹתָהּ מַחֲשָׁבָה, שֶׁלֹּא יִשְׁכָּחֶנָּה וְלֹא יָחֵל דִּבְרֵי מַחְשְׁבוֹתָיו. וְאִם אֵינוֹ יָכוֹל לַעֲמֹד בּוֹ – יֵלֵךְ אֵצֶל חָכָם וְיַתִּיר לוֹ מַחְשְׁבוֹתָיו. וִיהַדֵּר שֶׁלֹּא יִהְיֶה בְּמַחֲשַׁבְתּוֹ כְּלוּם כָּל זְמַן שֶׁלֹּא יוֹצִיאֵם בְּפִיו.

כָּל הַדּוֹבֵר אֱמֶת בִּלְבָבוֹ, וְאֵינוֹ רוֹצֶה לַחֲשֹׁב הַשֶּׁקֶר, אֲפִלּוּ דְּבָרִים שֶׁלֹּא יְכַוֵּן לָהֶם – כָּל דְּבָרָיו וּמַחְשְׁבוֹתָיו יִתְקַיְּמוּ, שֶׁנֶּאֱמַר (איוב כב כח): "וְתִגְזַר אֹמֶר וְיָקָם לָךְ". וּמִי שֶׁהוּא אִישׁ אֱמֶת, בְּכָל מַשָּׂא וּמַתָּן שֶׁלּוֹ, הֵן בְּמִקָּח וּמִמְכָּר הֵן בְּהַלְוָאָה – לְעוֹלָם יֹאמַר בָּרִאשׁוֹן סוֹף דַּעְתּוֹ, וְיַרְגִּיל כָּל אוֹתָם הַמִּתְעַסְּקִים עִמּוֹ שֶׁיֵּדְעוּ שֶׁלֹּא יְשַׁנֶּה, וְלֹא יַעֲדִיף וְלֹא יַחְסִיר.

אָמַר הֶחָכָם: תָּדִיר תָּשִׂים הָאֱמֶת לְעֻמָּתְךָ. רְצוֹנוֹ לוֹמַר: שֶׁיַּעֲשֶׂה סִימָנִים לְעַצְמוֹ. כְּגוֹן לַעֲשׂוֹת מַשָּׂא וּמַתָּן שֶׁיִּזְכֹּר שֶׁלֹּא יְשַׁקֵּר – יִכְתֹּב בִּכְתָב, וְיָבִיא אֶצְלוֹ אוֹתוֹ כְּתָב, וְיִרְאֶה בּוֹ קוֹדֶם מַשָּׂאוֹ וּמַתָּנוֹ. וְכֵן יִכְתֹּב בְּבֵית מִדְרָשׁוֹ וְעַל שֻׁלְחָנוֹ, שֶׁיִּזְכֹּר וְלֹא יְדַבֵּר

שֶׁקֶר, וּכְדֵי שֶׁלֹּא יִשְׁכַּח לְדַבֵּר הָאֱמֶת. וְכֵן עָשָׂה חָכָם אֶחָד: כָּתַב עַל כָּתְלֵי בֵּיתוֹ וּבְבֵית מִדְרָשׁוֹ בְּכָל הַכְּתָלִים לְמַעְלָה: "זְכֹר יוֹם הַמִּיתָה וְלֹא תֶּחֱטָא".

וּמִי שֶׁאֵינוֹ מְדַבֵּר אֶלָּא אֱמֶת - יִחְיֶה וְיַאֲרִיךְ יָמִים וְיִנָּצֵל. סֶמֶךְ לַדָּבָר מַה שֶּׁאוֹמֵר הַפָּסוּק (ירמיהו י י): "וַיְיָ אֱלֹהִים אֱמֶת, הוּא אֱלֹהִים חַיִּים וּמֶלֶךְ עוֹלָם". וְאִם לֹא יְדַבֵּר אֶלָּא אֱמֶת - יִנָּצֵל כָּל יְמֵי חַיָּיו, דִּכְתִיב (מלאכי ב ו-ז): "תּוֹרַת אֱמֶת הָיְתָה בְּפִיהוּ, וְעַוְלָה לֹא נִמְצָא בִשְׂפָתָיו..., כִּי מַלְאַךְ ה' צְבָאוֹת הוּא".

הַמַּלְאָכִים הָעֶלְיוֹנִים הֵם צוּרַת אֱמֶת וְאֵינָם בַּגּוּפוֹת, וְהַנְּשָׁמוֹת יָאִירוּ מֵהֶם כָּאוֹר הַיּוֹצֵא מִן הַשֶּׁמֶשׁ. הַנְּשָׁמוֹת הֵם בַּגּוּפוֹת, עַל כֵּן אֵינָם יוֹדְעִים הַנִּסְתָּרוֹת רַק מְעַט וּבְמַרְאוֹת הַלַּיְלָה, שֶׁאֵין הַנְּשָׁמוֹת מִתְעַסְּקוֹת בְּצָרְכֵי הַגּוּף, וְהַיּוֹדֵעַ סוֹד הַנְּשָׁמוֹת יָעִיד בַּדָּבָר. וְהַחֲלוֹמוֹת מֵעֵין הַמַּחֲשָׁבוֹת, דִּכְתִיב (דניאל ב כט): "רַעְיוֹנָךְ עַל מִשְׁכְּבָךְ סְלִקוּ". וְהַחֲלוֹמוֹת עַל יְדֵי מַלְאָךְ הַמְלַוֶּה לָאָדָם. וּלְפִי שֶׁאֵין כָּל הַמַּחֲשָׁבוֹת אֱמֶת, עַל כֵּן אֵין כָּל הַחֲלוֹמוֹת אֱמֶת. וּמִי שֶׁמַּרְגִּיל עַצְמוֹ שֶׁיִּהְיוּ כָּל מַחְשְׁבוֹתָיו אֱמֶת - גַּם בַּלַּיְלָה יִרְאֶה מַרְאוֹת אֱמֶת, וְיֵדַע הָעֲתִידוֹת כְּמוֹ הַמַּלְאָכִים.

וְהַמְדַבֵּר אֱמֶת - אֵין מַעֲלָה כָּמוֹהָ. וְכֵן כְּתִיב (תהלים קיט קס): "רֹאשׁ דְּבָרְךָ אֱמֶת"; וְנֶאֱמַר (שמות כג ד): "מִדְּבַר שֶׁקֶר תִּרְחָק". גַּם הָרְמִיזוֹת שֶׁל אָדָם יִהְיוּ אֱמֶת, כִּי שְׂכַר הָאֱמֶת גָּדוֹל מְאֹד, לָכֵן יַרְגִּיל עַצְמוֹ לֵילֵךְ בָּאֱמֶת. וְיִלְמַד תּוֹרָה וְיֵדַע הָאֱמֶת, שֶׁיּוּכַל לַעֲשׂוֹת הַמִּצְוֹת עַל אֲמִתּוּתָן וּכְהִלְכָתָן. וּלְעוֹלָם יוֹדֶה עַל הָאֱמֶת. אֲפִלּוּ בְּדִבְרֵי הָאַגָּדָה שֶׁאֵין בּוֹ קִיּוּם מִצְוֹת יִלְמַד, כְּדֵי שֶׁיַּאֲמִין הַלֵּב דְּבַר אֱמֶת. וְאַל תֵּבוֹשׁ לְקַבֵּל הָאֱמֶת מֵאֵיזֶה אָדָם שֶׁיִּהְיֶה, אֲפִלּוּ מִקָּטָן שֶׁבַּקְּטַנִּים וְנִבְזֶה - אֲפִלּוּ הָכִי תְּקַבֵּל הָאֱמֶת מִמֶּנּוּ. כִּי מַרְגָּלִית טוֹבָה שֶׁהִיא בְּיַד קָטָן וְנִבְזֶה, אֲפִלּוּ הָכִי - חֲשׁוּבָה הִיא הַמַּרְגָּלִית.

וְעַתָּה שֶׁהֶאֱרִיךְ הַגָּלוּת בַּעֲווֹנוֹתֵינוּ הָרַבִּים יוֹתֵר מִדַּי, יֵשׁ לְיִשְׂרָאֵל לְהִבָּדֵל מֵהַבְלֵי הָעוֹלָם וְלֶאֱחֹז בְּחוֹתָמוֹ שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא שֶׁהוּא אֱמֶת, וּלְקַדֵּשׁ עַצְמָם אַף בַּמֻּתָּר לָהֶם (יבמות כ א), וְשֶׁלֹּא לְשַׁקֵּר לֹא לְיִשְׂרָאֵל וְלֹא לְגוֹי, וְלֹא לְהַטְעוֹתָם בְּשׁוּם עִנְיָן, שֶׁנֶּאֱמַר (צפניה ג יג): "שְׁאֵרִית יִשְׂרָאֵל לֹא יַעֲשׂוּ עַוְלָה וְלֹא יְדַבְּרוּ כָזָב, וְלֹא יִמָּצֵא בְּפִיהֶם לְשׁוֹן תַּרְמִית". וְעוֹד כְּתִיב (הושע ב כה): "וּזְרַעְתִּיהָ לִּי בָּאָרֶץ" - כְּלוּם אָדָם זוֹרֵעַ כּוֹר אֶחָד אֶלָּא לְהַכְנִיס כַּמָּה כּוֹרִים? כָּךְ זָרַע הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא יִשְׂרָאֵל בָּאֲרָצוֹת, כְּדֵי שֶׁיִּתְוַסְּפוּ עֲלֵיהֶם גֵּרִים (פסחים פז ב), וְכָל זְמַן שֶׁהֵם מִתְנַהֲגִים עִמָּהֶם בְּלֹא מִרְמָה - יִדְבְּקוּ בָּהֶם. וְהִנֵּה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא הִקְפִּיד עַל גֵּזֶל שֶׁל רְשָׁעִים, שֶׁנֶּאֱמַר (בראשית ו יא): "וַתִּמָּלֵא הָאָרֶץ חָמָס".

מַעֲשֶׂה בְּרַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן שָׁטַח, שֶׁקָּנָה חֲמוֹר מִיִּשְׁמְעֵאלִי אֶחָד. הָלְכוּ תַּלְמִידָיו וּמָצְאוּ אֶבֶן טוֹבָה תְּלוּיָה בְּצַוָּארוֹ. אָמְרוּ לוֹ תַּלְמִידָיו : רַבִּי, ״בִּרְכַּת ה׳ הִיא תַעֲשִׁיר״ (משלי י כב). אָמַר לָהֶם : חֲמוֹר קָנִיתִי, אֶבֶן טוֹבָה לֹא קָנִיתִי. הָלַךְ וְהֶחֱזִיר לְאוֹתוֹ הַיִּשְׁמְעֵאלִי. קָרָא עָלָיו אוֹתוֹ הַיִּשְׁמְעֵאלִי : בָּרוּךְ הַשֵּׁם אֱלֹהֵי שִׁמְעוֹן בֶּן שָׁטַח ! (דברים רבה ג ג).

וְכֵן יֵשׁ בַּיְּרוּשַׁלְמִי (ירושלמי בבא מציעא ב ה) : חֲכָמִים הַזְּקֵנִים קָנוּ חִטִּים מִן הַגּוֹיִים, וּמָצְאוּ בּוֹ צְרוֹר שֶׁל מָעוֹת וְהֶחֱזִירוּ לָהֶם. אָמְרוּ הַגּוֹיִים : בְּרִיךְ אֱלָהֲהוֹן דִּיהוּדָיֵא ! וְכֵן יֵשׁ הַרְבֵּה מַעֲשִׂים שֶׁהֶחֱזִירוּ מִפְּנֵי קִדּוּשׁ הַשֵּׁם.

וּכְשֶׁיֵּשׁ אֱמֶת לְמַטָּה – אָז יַשְׁקִיף הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ בְּצֶדֶק עַל הָאָרֶץ, שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים פה יב) : ״אֱמֶת מֵאֶרֶץ תִּצְמָח, וְצֶדֶק מִשָּׁמַיִם נִשְׁקָף״. לָכֵן רְאֵה שֶׁיִּהְיוּ כָּל עִנְיָנֶיךְ בֶּאֱמֶת, רַע אוֹ טוֹב, וְתִסְמֹךְ עַל הָאֵל הַנֶּאֱמָן, שֹׁמֵר הַבְּרִית וְהַחֶסֶד לְאֹהֲבָיו וּלְשֹׁמְרֵי מִצְוֹתָיו״ (דברים ז ט). וּמַה הִיא נֶאֱמָנוּתוֹ ? שֶׁהוּא שׁוֹמֵר הַבְּרִית.

אִם צַדִּיק שֶׁחָטָא חֵטְא קַל, הוּא פּוֹרֵעַ גְּמוּלוֹ בָּעוֹלָם הַזֶּה. וְזֶה דָּבָר בָּרוּר, שֶׁטּוֹב יוֹתֵר לַצַּדִּיק לִהְיוֹת נִדּוֹן אֲפִלּוּ בְּיִסּוּרִין כְּאִיּוֹב כָּל יָמָיו בְּגוּפוֹ שֶׁהוּא דָּבָר בָּזוּי, בָּעוֹלָם הַזֶּה שֶׁהוּא לוֹ זְמַן קָצָר לִחְיוֹת, וְלָתֵת גְּמוּל הַטּוֹב לַנְּשָׁמָה שֶׁהִיא נִכְבֶּדֶת בָּעוֹלָם הָעֶלְיוֹן, שֶׁאֵינוֹ כָּלֶה וְאֵינוֹ פּוֹסֵק לְעוֹלָמִים – וְזֶה יוֹתֵר טוֹב לַצַּדִּיק מִמַּה שֶּׁלֹּא הָיָה פּוֹרֵעַ לוֹ חֲטָאָיו בָּעוֹלָם הַזֶּה, וְהָיָה דָּן אוֹתוֹ בְּעוֹלַם הַנְּשָׁמוֹת בְּיִסּוּרֵי גֵּיהִנּוֹם ; אוֹ מֵחֲמַת חֶטְאוֹ יְמַעֵט לְנִשְׁמָתוֹ מִן מַעֲלָתָהּ בְּעוֹלַם הַנְּשָׁמוֹת וְהִדַּבְּקָהּ לְזִיו הָעֶלְיוֹן, אֲשֶׁר לְזֶה הָאוֹר אֵין לוֹ עֵרֶךְ וְדִמְיוֹן. וְלָרְשָׁעִים נָתַן לָהֶם גְּמוּלָם בַּהֲנָאָה מוּעֶטֶת הַפּוֹסֶקֶת בְּעוֹלָם קָצָר הוּא הָעוֹלָם הַזֶּה, וְחֶטְאָם שָׁמוּר לָעוֹלָם הָאָרֹךְ, וּבְצַעַר גָּדוֹל שֶׁהוּא גֵּיהִנּוֹם, אֲשֶׁר לְאוֹתוֹ צַעַר אֵין לוֹ עֵרֶךְ.

הָרַחֲמָן יַדְרִיכֵנוּ בַּאֲמִתּוֹ, וִיבִיאֵנוּ לַחֲדָרָיו לְהַגִּיעַ לָאוֹר הָעֶלְיוֹן, אֲשֶׁר שָׁם חֶבְיוֹן עֻזּוֹ וּצְבִי תִּפְאַרְתּוֹ.

שַׁעַר הָעֶשְׂרִים וְשֶׁבַע

שַׁעַר הַתְּשׁוּבָה

הַתְּשׁוּבָה. אָמַר רַבִּי לֵוִי: גְּדוֹלָה תְשׁוּבָה, שֶׁמַּגַּעַת עַד כִּסֵּא הַכָּבוֹד; שֶׁנֶּאֱמַר (הושע יד ב): ״שׁוּבָה יִשְׂרָאֵל עַד ה׳ אֱלֹהֶיךָ״ (יומא פו א).

וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה: כְּשֶׁעָלָה מֹשֶׁה לָרָקִיעַ הָרִאשׁוֹן, מָצָא כִּתּוֹת שֶׁל מַלְאָכִים. פָּתְחוּ לְפָנָיו סֵפֶר תּוֹרָה, וְקָרְאוּ מַעֲשֵׂה יוֹם רִאשׁוֹן, וּפָסְקוּ וְהִתְחִילוּ לְסַפֵּר בְּשִׁבְחָהּ שֶׁל תּוֹרָה.

עָלָה לַשְּׁנִיָּה, וּמָצָא חֲבִילוֹת שֶׁל מַלְאָכִים, וְקוֹרִין מַעֲשֵׂה יוֹם שֵׁנִי; וּפָסְקוּ וְהִתְחִילוּ לְסַפֵּר בְּשִׁבְחָהּ שֶׁל תּוֹרָה וְשֶׁל יִשְׂרָאֵל.

עָלָה לַשְּׁלִישִׁי, וּמָצָא מַלְאָכִים וּגְדוּדִים קוֹרִין בְּמַעֲשֵׂה יוֹם שְׁלִישִׁי; וּפָסְקוּ וְהִתְחִילוּ לְסַפֵּר בְּשִׁבְחָהּ שֶׁל יְרוּשָׁלַיִם.

עָלָה לָרְבִיעִי, מָצָא אֶרְאֶלִּים קוֹרִין בְּמַעֲשֵׂה יוֹם רְבִיעִי; וּפָסְקוּ וְהִתְחִילוּ לְסַפֵּר בְּשִׁבְחוֹ שֶׁל מָשִׁיחַ.

עָלָה לַחֲמִישִׁי, מָצָא מַחֲנוֹת מַחֲנוֹת קוֹרִין בְּמַעֲשֵׂה יוֹם חֲמִישִׁי; וּפָסְקוּ וְהִתְחִילוּ לְסַפֵּר בְּעֶצְבוֹנָהּ שֶׁל גֵּיהִנֹּם.

עָלָה לַשִּׁשִּׁי, וּמָצָא שָׁם מַלְאָכִים, וְהָיוּ קוֹרִין בְּמַעֲשֵׂה יוֹם שִׁשִּׁי; וּפָסְקוּ וְהִתְחִילוּ לְסַפֵּר בְּמַעֲשֵׂה גַּן עֵדֶן, וּמְבַקְּשִׁים לִפְנֵי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לִתֵּן חֶלְקָם שֶׁל יִשְׂרָאֵל בְּגַן עֵדֶן.

עָלָה לַשְּׁבִיעִי, וּמָצָא אוֹפַנִּים וּשְׂרָפִים, גַּלְגַּלִּים וּמַלְאֲכֵי רַחֲמִים, מַלְאֲכֵי חֶסֶד וּצְדָקָה, וּמַלְאֲכֵי רֶתֶת וָזִיעַ. מִיָּד אָחַז בְּכִסֵּא הַכָּבוֹד. הִתְחִילוּ לִקְרוֹת בְּמַעֲשֵׂה יוֹם שְׁבִיעִי: ״וַיְכֻלּוּ״, וּפָסְקוּ וְהִתְחִילוּ לְסַפֵּר בְּשִׁבְחָהּ שֶׁל תְּשׁוּבָה.

לְלַמֶּדְךָ שֶׁתְּשׁוּבָה מַגַּעַת עַד כִּסֵּא הַכָּבוֹד, שֶׁנֶּאֱמַר: ״שׁוּבָה יִשְׂרָאֵל עַד ה׳ אֱלֹהֶיךָ״ (הושע יד ב).

אָמַר רַבִּי עֲקִיבָא (פסחים נד א): שִׁבְעָה דְּבָרִים קָדְמוּ לָעוֹלָם, וְאֵלּוּ הֵן: תּוֹרָה, תְּשׁוּבָה, גַּן עֵדֶן וְגֵיהִנֹּם, וְכִסֵּא הַכָּבוֹד, וּבֵית הַמִּקְדָּשׁ, וּשְׁמוֹ שֶׁל מָשִׁיחַ.

וְלָמָּה אֵלּוּ שִׁבְעָה? דַּע לְךָ, שֶׁעִקַּר בְּרִיאַת הָעוֹלָם הוּא בִּשְׁבִיל הָאָדָם, כִּי אֵין צֹרֶךְ

בָּעוֹלָם הַתַּחְתּוֹן אֶלָּא בָּאָדָם, וְהוּא מוֹשֵׁל בְּכָל עוֹלָם הַתַּחְתּוֹן, בִּבְהֵמוֹת וְחַיּוֹת וְעוֹפוֹת וְדָגִים וּשְׁרָצִים.

וּמֵאַחַר שֶׁעִקַּר הַבְּרִיאָה בִּשְׁבִיל הָאָדָם, אִם כֵּן הֻצְרַךְ לְהַקְדִּים הַתּוֹרָה שֶׁהִיא קִיּוּם הָעוֹלָם, דִּכְתִיב: "אִם לֹא בְרִיתִי יוֹמָם וָלָיְלָה, חֻקּוֹת שָׁמַיִם וָאָרֶץ לֹא שָׂמְתִּי" (ירמיהו לג כה). וְכֵיוָן שֶׁהִקְדִּים הַתּוֹרָה, הֻצְרַךְ כְּמוֹ כֵן לְהַקְדִּים הַתְּשׁוּבָה, כִּי כֵיוָן שֶׁיֵּשׁ בַּתּוֹרָה עֲשֵׂה וְלֹא תַעֲשֶׂה וָעֳנָשִׁים הַמְפֹרָשִׁים בַּתּוֹרָה, הֻצְרַךְ עַל כָּל פָּנִים לְהַקְדִּים תְּשׁוּבָה, שֶׁאִם יֶחֱטָא הָאָדָם שֶׁיִּהְיֶה לוֹ זְמַן לָשׁוּב; שֶׁאִם לֹא כֵן לֹא הָיָה הָעוֹלָם קַיָּם דּוֹר אֶחָד, כִּי אָדָם אֵין צַדִּיק בָּאָרֶץ אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה טּוֹב וְלֹא יֶחֱטָא (קהלת ז כ), כִּי מִיָּד שֶׁהַדּוֹר חוֹטֵא הוּא רָאוּי לְכַלּוֹתוֹ וּלְהַשְׁמִידוֹ. וּלְכָךְ נִכְתַּב מַעֲשֵׂה סְדוֹם בַּתּוֹרָה, לְהוֹדִיעַ לַחוֹטְאִים שֶׁהֵם רְאוּיִים לִהְיוֹת כָּלִים, הֵם וְכָל אֲשֶׁר לָהֶם, וְגַם הָאָרֶץ הָיְתָה רְאוּיָה לְהִתְהַפֵּךְ כְּמוֹ סְדוֹם, אֶלָּא שֶׁהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא הִקְדִּים תְּשׁוּבָה, וּמַמְתִּין דּוֹר אַחַר דּוֹר. וְכֵיוָן שֶׁהִקְדִּים תּוֹרָה וּתְשׁוּבָה, הֻצְרַךְ לְהַקְדִּים כְּמוֹ כֵן גַּן עֵדֶן וְגֵיהִנֹּם וְכִסֵּא הַכָּבוֹד, שֶׁהֵם מְקוֹמוֹת לְשַׁלֵּם לְאִישׁ כְּמַעֲשָׂיו. וְכֵיוָן שֶׁהִקְדִּים כָּל אֵלּוּ, הֻצְרַךְ לְהַקְדִּים בֵּית הַמִּקְדָּשׁ וּשְׁמוֹ שֶׁל מָשִׁיחַ, כִּי בַּיָּמִים הַהֵמָּה תִּמָּלֵא הָאָרֶץ דֵּעָה, וְלֹא יִהְיֶה יֵצֶר הָרַע בִּבְנֵי אָדָם, וְכֻלָּם יֵדְעוּ שֶׁעִקַּר בְּרִיאַת הָעוֹלָם בִּשְׁבִיל עֲבוֹדַת הַבּוֹרֵא יִתְעַלֶּה. לָכֵן הִקְדִּים אֵלּוּ הַשִּׁבְעָה לָעוֹלָם. "וְעָלוּ מוֹשִׁעִים בְּהַר צִיּוֹן" (עובדיה א כא), "וּבָא לְצִיּוֹן גּוֹאֵל, וּלְשָׁבֵי פֶשַׁע בְּיַעֲקֹב" (ישעיהו נט כ). אָמֵן, וְכֵן יְהִי רָצוֹן.

עֲבוּר שִׁבְעָה דְּבָרִים יַקְדִּים הָאָדָם לָשׁוּב בְּבַחֲרוּתוֹ כְּשֶׁהוּא בְּגֹדֶל כֹּחוֹ: **הָאֶחָד** – כִּי עֲבוֹדַת הַתּוֹרָה וְהַיִּרְאָה, וְכָל הַמַּעֲלוֹת שֶׁהָאָדָם חַיָּב, הֵמָּה רַבִּים מְאֹד מְאֹד. וְעַל זֶה נֶאֱמַר: "אֲרֻכָּה מֵאֶרֶץ מִדָּה, וּרְחָבָה מִנִּי יָם" (איוב יא ט). "וְהַיּוֹם קָצָר" (משנה אבות ב טו), כִּי הָעוֹלָם הַזֶּה יוֹם קָצָר מְאֹד, "כַּצֵּל יָמֵינוּ עַל הָאָרֶץ" (דברי הימים א כט טו). וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בראשית רבה צו ב): לֹא כְּצֵל כֹּתֶל וְלֹא כְּצֵל אִילָן, אֶלָּא כְּצֵל עוֹף הַפּוֹרֵחַ בָּאֲוִיר. "וְהַפּוֹעֲלִים עֲצֵלִים" – זֶהוּ הָאָדָם שֶׁיֵּשׁ בּוֹ מִדַּת הָעַצְלוּת.

וְעַתָּה הִתְבּוֹנֵן: אָדָם שֶׁמְּחֻיָּב לֵילֵךְ מַהֲלַךְ יוֹם עֶשֶׂר פַּרְסָאוֹת וְיוֹתֵר, וְהַדֶּרֶךְ מָלֵא מִכְשׁוֹלִים מְטִיט וַאֲבָנִים, וְיֵשׁ לִסְטִים וְרוֹצְחִים בְּאוֹתוֹ הַדֶּרֶךְ, וְהוּא צָרִיךְ לָלֶכֶת עַל כָּל פָּנִים, כִּי כֵן צִוָּה לוֹ הַמֶּלֶךְ וְלֹא יוּכַל לִדְחוֹתוֹ – כַּמָּה צָרִיךְ הָאָדָם לְהַקְדִּים בַּבֹּקֶר וְלַחֲגֹר מָתְנָיו בִּזְרִיזוּת וְלָלֶכֶת בִּמְהִירוּת. לָכֵן יֵשׁ לְהַשְׁכִּים וּלְהַקְדִּים לַעֲבוֹדַת הַבּוֹרֵא יִתְעַלֶּה. וַאֲפִלּוּ כְּשֶׁיַּעֲשֶׂה כָּל יְכָלְתּוֹ – יַשִּׂיג רַק מְעַט מִן הַמַּעֲלוֹת. כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ (אבות דרבי נתן טז ד) עַל מַה שֶּׁכָּתוּב: "כִּי הוּא יָדַע יִצְרֵנוּ" (תהלים קג יד): מָשָׁל

לְמֶלֶךְ שֶׁנָּתַן שָׂדֶה לַעֲבָדָיו, וְאָמַר לָהֶם לְעָבְדוֹ וּלְשָׁמְרוֹ, וּלְהָבִיא מִמֶּנּוּ שְׁלֹשִׁים כּוֹר בְּכָל שָׁנָה. וְהֵם טָרְחוּ בָּהּ וְעָבְדוּ אוֹתָהּ הֵיטֵב, וְהֵבִיאוּ לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ חֲמִשָּׁה כּוֹרִין. אָמַר לָהֶם: מַה זֹּאת עֲשִׂיתֶם? אָמְרוּ לוֹ: אֲדוֹנֵנוּ הַמֶּלֶךְ, הַשָּׂדֶה שֶׁנָּתַתָּ לָנוּ הִיא זִבּוּרִית, וַאֲנַחְנוּ בְּכָל כּוֹחֵנוּ עֲבַדְנוּהָ, וְלֹא עָשְׂתָה יוֹתֵר מִזֶּה הַשִּׁעוּר. כָּךְ הָאָדָם, אֲפִלּוּ כְּשֶׁיַּעֲבֹד בְּכָל כֹּחוֹ – עֲבוֹדָתוֹ קְטַנָּה. וְאִם יֹאמַר: אַמְתִּין עַד שֶׁאֶהְיֶה פָּנוּי וְעַד שֶׁאַרְוִיחַ דֵּי סִפּוּקִי – הִנֵּה טִרְדוֹת הָעוֹלָם אֵינָן פּוֹסְקוֹת, וּכְדִבְרֵי רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה: "וְאַל תֹּאמַר לִכְשֶׁאֶפְנֶה אֶשְׁנֶה, שֶׁמָּא לֹא תִּפָּנֶה" (משנה אבות ב ד).

הַשֵּׁנִי – אִם יְאַחֵר תְּשׁוּבָתוֹ עַד שֶׁיַּכְנִיס וְיֶאֱסֹף הוֹן, אָז יַחְמֹד וְיִכְסֹף יוֹתֵר, כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (קהלת רבה א יג): אֵין אָדָם יוֹצֵא מִזֶּה הָעוֹלָם וַחֲצִי תַּאֲוָתוֹ בְּיָדוֹ, יֵשׁ בְּיָדוֹ מָנֶה – מִתְאַוֶּה לַעֲשׂוֹת מָאתַיִם, הִשִּׂיגָה יָדוֹ לְמָאתַיִם – מִתְאַוֶּה לַעֲשׂוֹת אַרְבַּע מֵאוֹת. וְכֵן אָמַר הַכָּתוּב: "אֹהֵב כֶּסֶף לֹא יִשְׂבַּע כֶּסֶף" (קהלת ה ט).

הַשְּׁלִישִׁי – הַזְּמַן מִתְמַעֵט וְהַמְּלָאכָה מְרֻבָּה: מְלֶאכֶת הַתּוֹרָה, וְתִקּוּן הַנֶּפֶשׁ, וְהַשָּׂגוֹת הַמַּעֲלוֹת כְּמוֹ הַיִּרְאָה.

הָרְבִיעִי – כְּשֶׁיִּתְאַחֵר לְתַקֵּן נַפְשׁוֹ, אָז הַצַּר הוֹלֵךְ וּמִתְגַּבֵּר, וּמִתְקַשֶּׁה הַלֵּב, וּכְבָר הֻרְגַּל בַּעֲבֵרוֹת, וְכָל הָעֲבֵרוֹת הֵן בְּעֵינָיו כְּהֶתֵּר, וְלֹא יוּכַל לְטַהֵר עַצְמוֹ.

הַחֲמִישִׁי – מִי שֶׁאֵינוֹ רוֹצֶה לְהַקְדִּים לָשׁוּב, אוּלַי לֹא יַאֲרִיךְ יָמִים וְיָמוּת טֶרֶם יָשׁוּב, עַל כֵּן הִזְהִיר "בְּכָל עֵת יִהְיוּ בְגָדֶיךְ לְבָנִים" (קהלת ט ח).

הַשִּׁשִּׁי – כְּשֶׁיִּתְאַחֵר לָשׁוּב יִהְיוּ עֲווֹנוֹתָיו יְשָׁנִים, וְיִשְׁכַּח וְלֹא יִדְאַג לָהֶם כַּאֲשֶׁר בַּתְּחִלָּה.

הַשְּׁבִיעִי – כְּשֶׁהוּא בָּא לְיָמִים וְיַחֲלֹשׁ כֹּחַ הַיֵּצֶר, לֹא יְקַבֵּל שָׂכָר עַל הַתְּשׁוּבָה כְּאִלּוּ עָשָׂה תְּשׁוּבָה בִּימֵי בַּחֲרוּתוֹ כְּשֶׁהָיָה בְּחֹזֶק כֹּחוֹ. וּבַעֲבוּר אֵלּוּ שִׁבְעָה דְּבָרִים יַקְדִּים אָדָם אֶת עַצְמוֹ, לְתַקֵּן נַפְשׁוֹ לִפְנֵי מֶלֶךְ עֶלְיוֹן.

שֶׁיַּעֲלֶה בְּלֵב הָאָדָם לַעֲשׂוֹת תְּשׁוּבָה, לֹא יוּכַל לַעֲשׂוֹת תְּשׁוּבָה שְׁלֵמָה אִם לֹא יָשִׂים עַל לִבּוֹ שִׁבְעָה דְּבָרִים:

הָרִאשׁוֹן – שֶׁיֵּדַע מַעֲשָׂיו וְיַזְכִּירֵם כֻּלָּם. כִּי אָדָם שֶׁלֹּא הֻרְגַּל לְקַיֵּם הַמִּצְוֹת מִנְּעוּרָיו – כָּל יָמָיו יַעֲשֶׂה עֲבֵרוֹת.

וְכַמָּה בְּנֵי אָדָם סְבוּרִים שֶׁאֵין אָדָם נִקְרָא "בַּעַל תְּשׁוּבָה" אֶלָּא אִם כֵּן בָּא עַל אֵשֶׁת

אִישׁ אוֹ עַל גּוֹיָה, אוֹ יוֹצֵא לְתַרְבּוּת רָעָה, וְכַיּוֹצֵא בְּאֵלּוּ מֵעֲבֵרוֹת גְּדוֹלוֹת; אֲבָל בִּשְׁאָר עֲבֵרוֹת אֵין יוֹדְעִים לָשׁוּב עֲלֵיהֶם. וְזֶה אֵינוֹ כֵן, כִּי עַל כָּל מַה שֶּׁהִזְהִירוּ רַבּוֹתֵינוּ עָלָיו – הוּא יוֹתֵר חָמוּר מִדִּבְרֵי תוֹרָה. כִּי כָּל הָעוֹבֵר עַל דִּבְרֵי חֲכָמִים – חַיָּב מִיתָה (ברכות ד ב). וְכָל מִי שֶׁעוֹבֵר עַל דִּבְרֵי תוֹרָה אוֹ עַל דִּבְרֵי חֲכָמִים צָרִיךְ לָשׁוּב.

וְעַתָּה שְׁמַע בְּנִי, כִּי רֹב הָעוֹלָם אֵין נִזְהָרִים מִדְּבָרִים בְּטֵלִים, וּמִלְּהִסְתַּכֵּל בְּנָשִׁים, וּמִלְּדַבֵּר עִמָּהֶן שֶׁלֹּא לְצֹרֶךְ. גַּם לֹא נִזְהָרִים לְהִתְפַּלֵּל בְּכַוָּנָה, וּמִלְּדַבֵּר בְּבֵית הַכְּנֶסֶת, וּמִשְּׂחוֹק וּמִקַּלּוּת רֹאשׁ. גַּם לֹא נִזְהָרִים בִּצְדָקָה לָתֵת לְמִי שֶׁהָגוּן לוֹ, וּלְאַמֵּץ הַלֵּב וְלִקְפֹּץ הַיָּד, וּלְדַבֵּר דְּבָרִים קָשִׁים לָעֲנִיִּים. גַּם לֹא נִזְהָרִים מִשְּׁבוּעַת חִנָּם, וּלְקַלֵּל חֲבֵרוֹ אוֹ עַצְמוֹ בַּשֵּׁם; וְהַזְכָּרַת שֵׁם שָׁמַיִם לְבַטָּלָה, אוֹ בְּמָקוֹם שֶׁאֵינוֹ טָהוֹר, אוֹ בְּיָדַיִם שֶׁאֵינָן נְקִיּוֹת; וּבִטּוּל תַּלְמוּד תּוֹרָה כְּנֶגֶד כֻּלָּם. גַּם לֹא נִזְהָרִים מִקִּנְאָה, וְשִׂנְאָה, וְלָשׁוֹן הָרַע, וְגַאֲוָה, וְכַעַס, וּמִכָּל הַמִּדּוֹת הָאֲמוּרוֹת בַּסֵּפֶר הַזֶּה. גַּם לֹא נִזְהָרִים בְּעִנְיְנֵי קִיּוּם הַמִּצְוֹת הַתְּלוּיִים בְּמַעֲשֶׂה, כְּגוֹן נְטִילַת יָדַיִם, וּמֵעִנְיְנֵי נְזִיקִין בֵּין אָדָם לַחֲבֵרוֹ, וּמִקִּיּוּם שַׁבָּת כַּדִּין, וְרַבִּים נִכְשָׁלִים בָּזֶה.

כִּי דָּבָר פָּשׁוּט הוּא מְאֹד: מִי שֶׁאֵינוֹ בָּקִי בַּמִּצְווֹת נִכְשָׁל בְּהַרְבֵּה מְקוֹמוֹת. וְכָהֵנָּה עוֹשֶׂה אָדָם עֲבֵרוֹת כָּל יָמָיו וְלֹא מַרְגִּישׁ. כֵּן צָרִיךְ זֶה הַשָּׁב לֵידַע הָעֲבֵרוֹת שֶׁעָשָׂה. וְאֵיךְ יָכוֹל הָאָדָם לָדַעַת? יִלְמַד הַמִּצְוֹת, וְיָבִין בְּכָל מִצְוָה וּמִצְוָה מֶה חָסֵר מִמֶּנָּה שֶׁלֹּא קִיֵּם וּבַמֶּה עָבַר. וְאִם לֹא יָדַע בַּמֶּה עָבַר, אֵיךְ יִתְחָרֵט? אֶלָּא אִם כֵּן יֵדַע הָעֲבֵרָה שֶׁיִּתְחָרֵט עָלֶיהָ, כְּמוֹ שֶׁאָמַר הַכָּתוּב: ״כִּי פְשָׁעַי אֲנִי אֵדָע, וְחַטָּאתִי נֶגְדִּי תָמִיד״ (תהלים נא ה).

הַשֵּׁנִי – אֲפִלּוּ כְּשֶׁהוּא יוֹדֵעַ עֲבֵרוֹת שֶׁעָשָׂה, לֹא יִתְחָרֵט עֲלֵיהֶם אִם לֹא יָדַע בְּוַדַּאי רָעַת הָעֲבֵרוֹת שֶׁעָבַר. כִּי אִם יַחֲשֹׁב: ״מַה בְּכָךְ אִם נֶהֱנֵיתִי מִן הָעוֹלָם הַזֶּה בְּלֹא בְּרָכָה, אוֹ אִם בִּטַּלְתִּי מִן הַתּוֹרָה? אֵין זֶה דָּבָר רַע כָּל כָּךְ!״ – מִי שֶׁחוֹשֵׁב כָּךְ לֹא יִתְחָרֵט וְלֹא יָשׁוּב בְּלֵב שָׁלֵם. אֶלָּא צָרִיךְ לַחֲשֹׁב: ״אֵין שׁוּם דָּבָר רַע בְּכָל הָעוֹלָם כְּמוֹ מִי שֶׁאֵינוֹ חוֹשֵׁשׁ עַל מִצְוֹת הַמֶּלֶךְ הַמְרוֹמָם; קַל וָחֹמֶר מִמֶּלֶךְ בָּשָׂר וָדָם: הָעוֹבֵר עַל צִוּוּיוֹ, כַּמָּה הוּא דָּבָר רָע.

הַשְּׁלִישִׁי – צָרִיךְ הַחוֹטֵא לֵידַע וּלְהַאֲמִין מֵעֹמֶק הַלֵּב, שֶׁיֵּשׁ לוֹ גְּמוּל וָעֹנֶשׁ בְּדִינִים קָשִׁים עַל הָעֲבֵרוֹת שֶׁעָשָׂה, וְאִם לֹא יֵדַע זֶה לֹא יָחוּשׁ לָשׁוּב. אֲבָל אַחַר שֶׁיִּבָּרֵר אֶצְלוֹ הָעֹנֶשׁ, אָז יָשׁוּב וְיִתְחָרֵט, וִיבַקֵּשׁ מֵאֵת הָאֵל הַמְהֻלָּל מְחִילָה, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר: ״סָמַר

מִפַּחְדְּךָ בְשָׂרִי, וּמִמִּשְׁפָּטֶיךָ יָרֵאתִי" (תהלים קיט קכ).

הָרְבִיעִי - צָרִיךְ שֶׁיֵּדַע הַחוֹטֵא, שֶׁכָּל עֲבֵרוֹתָיו שֶׁעָבַר כָּל יָמָיו, עֲבֵרוֹת גְּדוֹלוֹת וּקְטַנּוֹת, וְכָל הַמַּחֲשָׁבוֹת הָרָעוֹת וּדְבָרִים בְּטֵלִים, וְכָל עִנְיָנָיו מִקָּטָן וְעַד גָּדוֹל - הַכֹּל כְּתוּבִים בַּסֵּפֶר. וְאֵין שִׁכְחָה לִפְנֵי הַשֵּׁם יִתְעַלֶּה, דִּכְתִיב: "הֲלֹא הוּא כָּמֻס עִמָּדִי, חָתֻם בְּאוֹצְרֹתָי" (דברים לב לד); וְאוֹמֵר: "בְּיַד כָּל אָדָם יַחְתּוֹם" (איוב לז ז). כִּי אִם יַחֲשֹׁב שֶׁיֵּשׁ שִׁכְחָה לַעֲווֹנוֹתָיו, לֹא יִתְחָרֵט וְלֹא יְבַקֵּשׁ מִמֶּנּוּ עֲלֵיהֶם מְחִילָה. כִּי רַבִּים חוֹשְׁבִים בִּשְׁבִיל שֶׁהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מְאַחֵר לִפְרֹעַ הָעֲבֵרוֹת, שֶׁיִּשְׁתַּכְּחוּ וְלֹא יָבוֹא לָדוּן עֲלֵיהֶם, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר: "אֲשֶׁר אֵין נַעֲשָׂה פִתְגָם, מַעֲשֵׂה הָרָעָה מְהֵרָה, עַל כֵּן מָלֵא לֵב בְּנֵי הָאָדָם בָּהֶם לַעֲשׂוֹת רָע" (קהלת ח יא).

הַחֲמִישִׁי - שֶׁיֵּדַע בֶּאֱמֶת שֶׁהַתְּשׁוּבָה הִיא רְפוּאָה שְׁלֵמָה לָעֲבֵרוֹת. כִּי הַחוֹלֶה שֶׁאֵינוֹ מַאֲמִין בָּרְפוּאָה שֶׁעוֹשִׂים לוֹ שֶׁהִיא תְּרַפֵּא אוֹתוֹ - לֹא יָחוּשׁ לֶאֱכֹל הָרְפוּאָה אוֹ לִשְׁתּוֹת הַמַּשְׁקֶה. אֲבָל כְּשֶׁהוּא יוֹדֵעַ בְּוַדַּאי תּוֹעֶלֶת הַסַּם וְהַמַּשְׁקֶה - אָז יִתְאַוֶּה לִסְבֹּל מְרִירוּת הָרְפוּאָה. כָּךְ כְּשֶׁיֵּדַע בְּוַדַּאי תּוֹעֶלֶת הַתְּשׁוּבָה, אָז יִתְאַוֶּה לְהַגִּיעַ אֶל מַעֲלוֹת הַתְּשׁוּבָה.

הַשִּׁשִּׁי - צָרִיךְ לַחֲשֹׁב בְּלִבּוֹ הַטּוֹבוֹת שֶׁעָשָׂה לוֹ הַבּוֹרֵא יִתְבָּרַךְ מֵעוֹדוֹ וְעַד הַיּוֹם הַזֶּה, וְהָיָה לוֹ לְהוֹדוֹת עֲבוּר הַטּוֹבוֹת, וְזֶה לֹא עָשָׂה אֶלָּא עָבַר מִצְווֹתָיו. וְיֵשׁ לוֹ לִשְׁקֹל עֹנֶשׁ הָעֲבֵרָה כְּנֶגֶד הַמְּתִיקוּת, וּשְׂכַר הַמִּצְוָה כְּנֶגֶד צַעֲרָהּ בָּעוֹלָם הַזֶּה, כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ חֲכָמִים: הֱוֵי מְחַשֵּׁב הֶפְסֵד מִצְוָה כְּנֶגֶד שְׂכָרָהּ, וּשְׂכַר עֲבֵרָה כְּנֶגֶד הֶפְסֵדָהּ (משנה אבות ב א).

הַשְּׁבִיעִי - צָרִיךְ שֶׁיֵּדַע לְהִתְחַזֵּק מְאֹד, וְלִסְבֹּל סֵבֶל גָּדוֹל לְהִמָּנַע מִן הָרַע אֲשֶׁר הֻרְגַּל בּוֹ. כִּי זֶה דָּבָר פָּשׁוּט מְאֹד: עֲבֵרָה שֶׁהֻרְגַּל בָּהּ כָּל יָמָיו, שֶׁהִיא דּוֹמָה לוֹ לְהֶתֵּר (יומא פו ב), וְקָשֶׁה לוֹ מְאֹד לִפְרֹשׁ מִמֶּנָּה. וְעַל כֵּן צָרִיךְ אָדָם חִזּוּק גָּדוֹל וּגְדָרִים גְּדוֹלִים לִפְרֹשׁ מִמַּה שֶּׁהֻרְגַּל, וְצָרִיךְ הַסְכָּמָה גְּדוֹלָה בְּכָל לִבּוֹ וּבְכָל נַפְשׁוֹ לְהִמָּנַע. וְיָסִיר הַהֶרְגֵּל מִלִּבּוֹ כְּאִלּוּ לֹא הֻרְגַּל, וְיַרְגִּיל וְיִמְאַס בְּלִבּוֹ הָרָעוֹת, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר: "וְקִרְעוּ לְבַבְכֶם וְאַל בִּגְדֵיכֶם" (יואל ב יג).

וּכְשֶׁהַחוֹטֵא קוֹבֵעַ בְּלִבּוֹ אֵלּוּ הַשִּׁבְעָה עִנְיָנִים, אָז הוּא קָרוֹב לְדֶרֶךְ הַתְּשׁוּבָה.

וְהִנֵּה מַדְרֵגוֹת רַבּוֹת לַתְּשׁוּבָה, וּלְפִי הַמַּדְרֵגוֹת יִתְקָרֵב הָאָדָם אֶל הַשֵּׁם יִתְעַלֶּה. וּלְעוֹלָם אֵין הַנְּשָׁמָה טְהוֹרָה בְּטַהֲרָה שְׁלֵמָה שֶׁיִּהְיוּ הָעֲווֹנוֹת כְּלֹא הָיוּ, אֶלָּא אַחַר

שֶׁיְּטַהֵר הָאָדָם אֶת לִבּוֹ. כְּמוֹ בֶּגֶד הַמְטֻנָּף: אִם יְכַבֵּס אוֹתוֹ מְעַט אָז יַעֲבֹר הַטִּנּוּף, אֲבָל רֹשֶׁם וְכֶתֶם יִשָּׁאֵר בּוֹ; אֲבָל לְפִי רֹב הַכִּבּוּס יִתְלַבֵּן לְגַמְרֵי. וְכֵן כְּתִיב: "הֶרֶב כַּבְּסֵנִי מֵעֲוֹנִי" (תהלים נא ד). לָכֵן תְּכַבֵּס לִבְּךָ מִן הֶעָוֹון, דִּכְתִיב: "כַּבְּסִי מֵרָעָה לִבֵּךְ יְרוּשָׁלַםִ" (ירמיהו ד יד).

וְעַתָּה יֵשׁ לִי לִכְתֹּב לְךָ עֶשְׂרִים עִנְיָנִים שֶׁהֵן מֵעִקְּרֵי הַתְּשׁוּבָה: **הָרִאשׁוֹן** – יִתְפֹּס בְּמִדַּת הַחֲרָטָה. וְיָשִׂים אֶל לִבּוֹ כִּי יֵשׁ עֹנֶשׁ גָּדוֹל לְמִי שֶׁעָבַר עַל מִצְווֹת הַמֶּלֶךְ הַגָּדוֹל, כְּמוֹ שֶׁאָמַר הַכָּתוּב (ירמיהו יג טז): "תְּנוּ לַיְיָ אֱלֹהֵיכֶם כָּבוֹד בְּטֶרֶם יַחְשִׁךְ...". וּכְשֶׁאָדָם יַחֲשֹׁב יְמֵי חֹשֶׁךְ אֲשֶׁר יַגִּיעוּ לְמִי שֶׁפָּשַׁע בֵּאלֹהֵי יַעֲקֹב, אָז יִירָא מְאֹד וְיִתְחָרֵט עַל מַעֲשָׂיו, וְיֹאמַר בְּלִבּוֹ: "מֶה עָשִׂיתִי? אֵיךְ לֹא הָיָה פַּחַד אֱלֹהִים לְנֶגֶד עֵינַי! וְאֵיךְ לֹא יָגֹרְתִּי מִתּוֹכָחוֹת עַל עֲוֹנִי! וְאֵיךְ לֹא מָשַׁלְתִּי עַל יִצְרִי בַּהֲנָאַת רֶגַע אֶחָד! וְאֵיךְ טִמֵּאתִי נִשְׁמָתִי הַטְּהוֹרָה, אֲשֶׁר נֻפְּחָה בִּי מִמְּקוֹר הַקֹּדֶשׁ! וְאֵיךְ עָשִׂיתִי חִלּוּף עוֹלָם גָּדוֹל וְאָרֹךְ, קַיָּם לְעוֹלְמֵי עַד, בְּעוֹלָם קָטָן הַכָּלֶה! וְאֵיךְ לֹא זָכַרְתִּי יוֹם הַמָּוֶת, אֲשֶׁר לֹא נִשְׁאָר לִפְנֵי נִשְׁמָתִי, בִּלְתִּי גְּוִיָּתִי וְאַדְמָתִי!" – וְכֵן יַרְבֶּה בְּלִבּוֹ מַחֲשָׁבוֹת בְּעִנְיָן זֶה. וְזֶה הָעִנְיָן אֲשֶׁר דִּבֵּר יִרְמְיָהוּ (ירמיהו ח ו): "אֵין אִישׁ נִחָם עַל רָעָתוֹ לֵאמֹר 'מֶה עָשִׂיתִי'".

הַשֵּׁנִי – עֲזִיבַת הַחֵטְא: שֶׁיַּעֲזֹב הַחוֹטֵא דְּרָכָיו הָרָעִים, וְיִגְמֹר בְּכָל לִבּוֹ שֶׁלֹּא יוֹסִיף לָבוֹא בְּדֶרֶךְ הָרַע הַהוּא עוֹד. וְזֶה רֵאשִׁית הַתְּשׁוּבָה, לַעֲזֹב דְּרָכָיו וּמַחְשְׁבוֹתָיו הָרָעִים, לְהַסְכִּים בְּלִבּוֹ וּלְקַבֵּל עָלָיו שֶׁלֹּא יוֹסִיף לַחֲטֹא, וְיָשִׁיב מַחֲשַׁבְתּוֹ הָרָעָה אֲשֶׁר חָשַׁב, וְיַכְרִית מַעֲשָׂיו הָרָעִים מִיָּדוֹ.

הַשְּׁלִישִׁי – הַיָּגוֹן: שֶׁיֵּאָנַח בִּמְרִירוּת הַלֵּב. כִּי אִם אָדָם הִפְסִיד דִּינָר – קָשֶׁה לוֹ; וְאִם אָבַד עָשְׁרוֹ – יִתְאַבֵּל וְלִבּוֹ מַר בְּקִרְבּוֹ; וְכֵן אִם יִפְגָּעוּהוּ שְׁאָר צָרוֹת – יִצְטַעֵר מְאֹד. קַל וָחֹמֶר שֶׁיִּצְטַעֵר מִי שֶׁמָּרַד בָּאָדוֹן הַגָּדוֹל וְהִשְׁחִית דַּרְכּוֹ לְפָנָיו, וְהוּא עָשָׂה לוֹ חֶסֶד – כָּל שֶׁכֵּן שֶׁיִּצְטַעֵר בְּכָל רֶגַע.

וְדַע שֶׁמַּדְרֵגוֹת הַתְּשׁוּבָה וּמַעֲלוֹתֶיהָ – לְפִי גֹּדֶל הַמְּרִירוּת וְהַצַּעַר עַל הָעֲבֵרוֹת שֶׁעָשָׂה, כִּי הַצַּעַר בָּא מִטַּהֲרַת הַנְּשָׁמָה הָעֶלְיוֹנָה; וְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מְרַחֵם עַל הָאָדָם בִּהְיוֹת נִשְׁמָתוֹ שְׁרוּיָה בְּצַעַר עַל פְּשָׁעָיו. וְהַמָּשָׁל בָּזֶה: כִּי הַמֶּלֶךְ יְרַחֵם יוֹתֵר עַל יְלִידֵי בֵּיתוֹ הַקְּרוֹבִים אֵלָיו וְהֵם מֵאֲצִילֵי הָאָרֶץ הַנִּכְבָּדִים, מִמַּה שֶּׁהוּא יְרַחֵם עַל הַכַּפְרִיִּים. לָכֵן כְּשֶׁהַנְּשָׁמָה שֶׁנִּפְרְדָה מִלְמַעְלָה מִמָּקוֹם קָדוֹשׁ, כְּשֶׁהִיא מִצְטַעֶרֶת – אָז יְקַבְּלֶנָּה מְהֵרָה יוֹצֵר הַכֹּל.

הָרְבִיעִי – יָגוֹן וְצַעַר בְּמַעֲשֶׂה. עַד כָּאן דִּבַּרְנוּ מִצַּעַר וְיָגוֹן בַּלֵּב, וְזֶה הָעִנְיָן הָרְבִיעִי

הוּא צַעַר וְיָגוֹן בַּמַּעֲשֶׂה, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (יואל ב יב): ״וְגַם עַתָּה נְאֻם יְיָ, שֻׁבוּ עָדַי בְּכָל לְבַבְכֶם, וּבְצוֹם וּבִבְכִי וּבְמִסְפֵּד״.

וְצָרִיךְ לְהַרְאוֹת סִימָנֵי צַעַר וְיָגוֹן בְּמַלְבּוּשָׁיו כְּגוֹן לַחֲגֹר שַׂק, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (יונה ג ח): ״וְיִתְכַּסּוּ שַׂקִּים הָאָדָם וְהַבְּהֵמָה״. וְיָסִיר בְּגָדָיו הַחֲמוּדוֹת מִמֶּנּוּ, וִימַעֵט תַּעֲנוּגִים: בְּמִינֵי הַמַּאֲכָל וְהַמִּשְׁתֶּה וְהַטִּיּוּלִים.

וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ירושלמי ברכות א ה): הַלֵּב וְהָעֵינַיִם – שְׁנֵי סַרְסוּרֵי הַחֵטְא, וּכְתִיב (במדבר טו לט): ״וְלֹא תָתֻרוּ אַחֲרֵי לְבַבְכֶם וְאַחֲרֵי עֵינֵיכֶם״. לָכֵן כְּזֹאת יְכֻפַּר עֲוֹן הַסַּרְסוּרִים: עֲוֹן סַרְסְרוּת הַלֵּב בִּמְרִירוּת וְצַעַר, וַעֲוֹן סַרְסְרוּת הָעֵינַיִם יִתְכַּפֵּר בִּדְמָעוֹת, שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים קיט קלו): ״פַּלְגֵי מַיִם יָרְדוּ עֵינָי, עַל לֹא שָׁמְרוּ תוֹרָתֶךָ״ – לֹא אָמַר ״עַל לֹא שָׁמַרְתִּי״ אֶלָּא ״עַל לֹא שָׁמְרוּ״, פֵּרוּשׁ: אֵלּוּ הָעֵינַיִם הֵם הָיוּ מְרַגְּלִים לָתוּר אַחַר הַחֵטְא, עַל כֵּן הוֹרַדְתִּי פַּלְגֵי מָיִם.

וּכְשֶׁיִּבְכֶּה עַל פְּשָׁעָיו וְיִתְעַנֶּה, יֹאמַר: ״דִּמְעוֹתַי – יְכַבּוּ חֲרוֹן אַפְּךָ; וּתְשׁוּבַת מַעֲשַׂי – יָשִׁיבוּ אַפְּךָ מִמֶּנִּי; וַעֲרֹךְ שֻׁלְחָנִי אֲשֶׁר לֹא עָרַכְתִּי – יֵחָשֵׁב כְּמִזְבֵּחַ עָרוּךְ; וְהֵסִיר אֲשֶׁר לֹא הִצַּגְתִּי עַל גֶּחָלִים – כְּאֵשׁ תּוּקַד עַל מִזְבַּחֲךָ; וְאֶת חֶסְרוֹן דָּמִי – יְכַפֵּר כְּדָם עַל קַרְנוֹת הַמִּזְבֵּחַ; וּמִעוּט חֶלְבִּי – כְּחֵלֶב אֵמוּרִים; וְקוֹל בִּכְיִי – כְּקוֹל שִׁירִים מְשׁוֹרְרִים; וְרֵיחַ רָעֲבוֹן נַפְשִׁי – כְּרֵיחַ הַקְּטֹרֶת; וַחֲלָשׁוּת אֵבָרַי – כְּנִתְחֵי קָרְבָּן; וְשִׁבְרוֹן לִבִּי – יִקָּרַע הַסְּפָרִים שֶׁכְּתוּבִים בָּהֶם עֲוֹנוֹתַי; וְשִׁנּוּי בִּגְדֵי הַחֲמוּדוֹת – כְּבִגְדֵי כְּהֻנָּה; וּמְנִיעַת רְחִיצָה – כְּקִדּוּשׁ יָדַיִם וְרַגְלַיִם; וּתְשׁוּבוֹתַי – יְשִׁיבוּנִי אֵלֶיךָ; כִּי נִחַמְתִּי עַל רֹעַ מַעֲלָלַי שֶׁעָשִׂיתִי, וְלֹא אָשׁוּב לְהָרַע לְפָנֶיךָ״.

הַחֲמִישִׁי – הַדְּאָגָה, שֶׁיִּדְאַג מֵעֹנֶשׁ עֲוֹנוֹתָיו. כִּי יֵשׁ עֲוֹנוֹת שֶׁהַתְּשׁוּבָה תּוֹלָה כַּפָּרָתָן וְיִסּוּרִין מְמָרְקִין (יומא פו א), כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים לח יט): ״כִּי עֲוֹנִי אַגִּיד, אֶדְאַג מֵחַטָּאתִי״.

וּמַה חִלּוּק יֵשׁ בֵּין הַ״יָּגוֹן״ וְהַ״דְּאָגָה״? כִּי הַיָּגוֹן עַל מַה שֶּׁעָבַר כְּבָר; וְהַדְּאָגָה עַל הֶעָתִיד, שֶׁיִּדְאַג לְעוֹלָם אוּלַי יְקַצֵּר בְּעִנְיַן הַתְּשׁוּבָה, וְלֹא יַשְׁלִים חֹק הַתְּשׁוּבָה. וְיִדְאַג שֶׁמָּא יִתְגַּבֵּר יִצְרוֹ עָלָיו, כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (משנה אבות ב ד): אַל תַּאֲמִין בְּעַצְמְךָ עַד יוֹם מוֹתְךָ.

הַשִּׁשִּׁי – הַבּוּשָׁה, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (ירמיהו לא יח): ״בֹּשְׁתִּי וְגַם נִכְלַמְתִּי, כִּי נָשָׂאתִי חֶרְפַּת נְעוּרָי״. וְהִנֵּה הַחוֹטֵא יִתְבַּיֵּשׁ מְאֹד לַעֲבֹר עֲבֵרָה לִפְנֵי בְּנֵי אָדָם, וְאֵיךְ לֹא יֵבוֹשׁ לִפְנֵי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא?! וּכְבָר בֵּאַרְנוּ עִנְיַן הַבּוּשָׁה בְּשַׁעַר הַבּוּשָׁה.

הַשְּׁבִיעִי – הַהַכְנָעָה בְּכָל לֵב וְהַשִּׁפְלוּת. כִּי הַמַּכִּיר אֶת בּוֹרְאוֹ יֵדַע בְּמָה שֶׁעָבַר עַל דְּבָרָיו, וְיַשְׁפִּיל עַצְמוֹ וְיִכָּנַע. וּכְתִיב (תהלים נא יט): "זִבְחֵי אֱלֹהִים רוּחַ נִשְׁבָּרָה, לֵב נִשְׁבָּר וְנִדְכֶּה אֱלֹהִים לֹא תִבְזֶה" – "רוּחַ נִשְׁבָּרָה" הִיא רוּחַ נְמוּכָה. הַהַכְנָעָה הִיא מֵעִקְּרֵי הַתְּשׁוּבָה, וּבַהַכְנָעָה יִתְקָרֵב הָאָדָם אֶל הַשֵּׁם בָּרוּךְ הוּא, שֶׁנֶּאֱמַר (ישעיהו סו ב): "וְאֶל זֶה אַבִּיט: אֶל עָנִי וּנְכֵה רוּחַ". וְהַמַּדְרֵגָה הָעֶלְיוֹנָה בַּהַכְנָעָה הַמְחֻיֶּבֶת מִדֶּרֶךְ הַתְּשׁוּבָה: שֶׁיַּגְדִּיל וְיַאְדִּיר בַּעֲבוֹדַת הַבּוֹרֵא, וְלֹא יַחֲזִיק טוֹבָה לְעַצְמוֹ אֶלָּא יִהְיֶה הַכֹּל קָטָן בְּעֵינָיו כְּנֶגֶד מַה שֶּׁהוּא חַיָּב בַּעֲבוֹדַת הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ. עַל כֵּן יִכָּנַע וְיַעֲבֹד בְּהַצְנֵעַ, וְלֹא יַחְמֹד כָּבוֹד עַל מַעֲשָׂיו הַטּוֹבִים.

הַשְּׁמִינִי – הַהַכְנָעָה בַּמַּעֲשֶׂה: שֶׁיִּתְנַהֵג בְּמַעֲנֶה רַךְ. אִם חֵרֵף אוֹתוֹ אָדָם עַל מַעֲשָׂיו הָרִאשׁוֹנִים – יִשְׁתֹּק, אוֹ יֹאמַר: "יָדַעְתִּי כִּי חָטָאתִי". וְלֹא יַעֲשֶׂה מַלְבּוּשִׁים נָאִים וְתַכְשִׁיטִים, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (שמות לג ה): "וְעַתָּה הוֹרֵד עֶדְיְךָ מֵעָלֶיךָ". וְיִהְיוּ תָּמִיד עֵינָיו שָׁחוֹת, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (איוב כב כט): "וְשַׁח עֵינַיִם יוֹשִׁעַ". וְסִימָנֵי הַהַכְנָעָה: מַעֲנֶה רַךְ, וְקוֹל נָמוּךְ, וְשַׁחוּת הָעַיִן. וְאֵלּוּ הָעִנְיָנִים מַכְנִיעִים אֶת הַלֵּב.

הַתְּשִׁיעִי – שְׁבִירַת תַּאֲוָה. יָשִׂים אֶל לִבּוֹ כִּי הַתַּאֲוָה מְקַלְקֶלֶת כָּל הַמַּעֲשִׂים, וְיִפְרֹשׁ מִן הַמּוּתָּרוֹת אֲפִלּוּ בְּדָבָר הַמֻּתָּר לוֹ, רַק לְשֹׂבַע נַפְשׁוֹ וּלְקַיֵּם גּוּפוֹ, וְכֵן לְעִנְיַן הָאִשָּׁה. כִּי כָּל זְמַן שֶׁאָדָם הוֹלֵךְ אַחַר תַּאֲוָה, נִמְשָׁךְ אַחַר תּוֹלְדוֹת הַגּוּף וְיִתְרַחֵק מִדֶּרֶךְ הַנֶּפֶשׁ הַמַּשְׂכֶּלֶת, כִּדְכְתִיב (דברים לב טו): "וַיִּשְׁמַן יְשֻׁרוּן וַיִּבְעָט"; וּכְתִיב (משלי ל ט): "פֶּן אֶשְׂבַּע וְכִחַשְׁתִּי, וְאָמַרְתִּי מִי יְיָ". וְהִנֵּה הַתַּאֲוָה הַנְּתוּנָה בְּלֵב הָאָדָם הִיא שֹׁרֶשׁ כָּל הַפְּעֻלּוֹת, לָכֵן יְמַהֵר לְתַקֵּן תַּאֲוָה, וּכְבָר הֶאֱרַכְנוּ לְעֵיל. וְיֵשׁ בִּשְׁבִירַת הַתַּאֲוָה תּוֹעֶלֶת גְּדוֹלָה, כִּי בָּזֶה יְגַלֶּה שֶׁלִּבּוֹ טוֹב וְיָשָׁר, כִּי הוּא מוֹאֵס הַטֶּבַע אֲשֶׁר גָּרַם לוֹ הַחֵטְא. וְהַפּוֹרֵשׁ אֲפִלּוּ מִן הַמֻּתָּר – הוּא גָּדֵר גָּדוֹל שֶׁלֹּא יִגַּע בְּאִסּוּר, כְּלוֹמַר: "הֵן אֲפִלּוּ בַּמֻּתָּר לֹא אֲמַלֵּא תַּאֲוָתִי, וְאֵיךְ אֶשְׁלַח יָדִי בְּאִסּוּר?!"

הָעֲשִׂירִי – לְהָשִׁיב פָּעֳלוֹ. כֵּיצַד? הַמִּסְתַּכֵּל בָּעֲרָיוֹת – יִתְנַהֵג בְּשַׁחוּת עֵינַיִם; בִּלְשׁוֹן הָרַע – יַעֲסֹק בַּתּוֹרָה (ערכין טו ב). וּבְכָל אֵבֶר וְאֵבֶר שֶׁחָטָא יִשְׁתַּדֵּל לְקַיֵּם בּוֹ מִצְוֹת. וְכֵן אָמְרוּ חֲכָמֵינוּ: בְּאֵבֶר שֶׁחוֹטְאִים – בּוֹ מִתְרַצִּים. וְעוֹד אָמְרוּ חֲכָמֵינוּ (ויקרא רבה כא ה): אִם עָשִׂיתָ חֲבִילוֹת שֶׁל עֲבֵרוֹת – עֲשֵׂה כְּנֶגְדָּם חֲבִילוֹת שֶׁל מִצְוֹת; רַגְלַיִם מְמַהֲרוֹת לָרוּץ לָעֲבֵרָה – יִהְיוּ מְמַהֲרִים לָרוּץ לִדְבַר מִצְוָה; פֶּה שֶׁדִּבֵּר סָרָה – אֱמֶת יֶהְגֶּה חִכּוֹ, וּפִיו יִפְתַּח בְּחָכְמָה; יָדַיִם שׁוֹפְכוֹת דָּם נָקִי – יִפְתַּח יָדוֹ לְעָנִי; עֵינַיִם רָמוֹת – יְהֵא דַּכָּא וְשַׁח עֵינַיִם; לֵב חֹרֵשׁ מַחְשְׁבוֹת אָוֶן – בְּלִבּוֹ יִצְפֹּן אִמְרֵי תוֹרָה.

הָאַחַד עָשָׂר – חִפּוּשׂ דְּרָכָיו, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (איכה ג מ): "נַחְפְּשָׂה דְרָכֵינוּ וְנַחְקֹרָה, וְנָשׁוּבָה עַד יְיָ". וְהַחִפּוּשׂ הוּא שֶׁיְּבַדֵּק עַצְמוֹ מִן הָעֲבֵרוֹת שֶׁעָשָׂה בְּיָמָיו. וְיֵשׁ בְּזֶה תּוֹעֶלֶת לִשְׁלשָׁה דְבָרִים: **הָאֶחָד**: שֶׁיִּזְכֹּר כָּל הַדְּבָרִים שֶׁחָטָא בָּהֶם וְיִתְוַדֶּה עַל כֻּלָּם, כִּי הַוִּדּוּי מֵעִקְּרֵי הַכַּפָּרָה. **הַשֵּׁנִי**: שֶׁיֵּדַע כַּמָּה יֵשׁ לוֹ עֲבֵרוֹת וַחֲטָאִים, וּבָזֶה יוֹסִיף הַהַכְנָעָה. **הַשְּׁלִישִׁי**: כִּי אַף עַל פִּי שֶׁהוּא מְקַבֵּל עָלָיו לַעֲזֹב כָּל חֵטְא, צָרִיךְ לֵידַע הַדְּבָרִים שֶׁחָטָא עֲלֵיהֶם כְּדֵי לַעֲשׂוֹת גָּדֵר לְהִזָּהֵר מֵאוֹתָן דְּבָרִים שֶׁנִּכְשַׁל בָּהֶן. כִּי צָרִיךְ הָאָדָם יוֹתֵר שְׁמִירָה מֵאוֹתָן עֲבֵרוֹת שֶׁהֻרְגַּל בָּהֶן, וְשֶׁהֵן קַלּוֹת בְּעֵינָיו לַעֲבֹר עֲלֵיהֶן, וְהַיֵּצֶר שׁוֹלֵט בָּהֶם. וְהוּא כְּחוֹלֶה, כְּשֶׁהוּא מַתְחִיל לְהַבְרִיא – צָרִיךְ לְהִזָּהֵר מִכַּמָּה עִנְיָנִים שֶׁלֹּא יַחֲזִירוּהוּ לְחָלְיוֹ; כָּךְ מִי שֶׁהוּא חוֹלֶה מִן הָעֲבֵרוֹת, כְּשֶׁיַּתְחִיל לָשׁוּב צָרִיךְ לְהִזָּהֵר מְאֹד.

הַשְּׁנֵים עָשָׂר – שֶׁיַּחְקֹר וְיֵדַע גֹּדֶל כָּל אֶחָד מֵעֲווֹנוֹתָיו, וּבְאֵיזֶה עֲבֵרָה יֵשׁ מַלְקוֹת, אוֹ מִיתַת בֵּית דִּין, אוֹ כָּרֵת. וּכְשֶׁיֵּדַע גֹּדֶל הַחֵטְא – יְמָרֵר לִבּוֹ בְּוִדּוּי וְיוֹסִיף הַכְנָעָה.

הַשְּׁלֹשָׁה עָשָׂר – שֶׁיִּהְיוּ הָעֲבֵרוֹת הַקַּלּוֹת דּוֹמוֹת בְּעֵינָיו כַּחֲמוּרוֹת, כְּגוֹן הִסְתַּכְּלוּת בְּנָשִׁים וּלְהַרְבּוֹת עִמָּהֶן דְּבָרִים, אוֹ דְּבָרִים בְּטֵלִים אוֹ לֵילֵךְ בָּטֵל, אוֹ לְהַזְכִּיר שֵׁם שָׁמַיִם לְבַטָּלָה – כָּל אֵלּוּ וְעוֹד רַבּוֹת כָּהֶם בְּעֵינֵי אֲנָשִׁים רַבִּים, וַאֲפִלּוּ בְּעֵינֵי גְּדוֹלֵי הַדּוֹר, הֵם נֶחְשָׁבִים קַלּוֹת – כָּל אֵלּוּ יִהְיוּ נֶחְשָׁבִים לוֹ חֲמוּרוֹת מְאֹד.

וְיֵשׁ בָּזֶה אַרְבָּעָה טְעָמִים: **הָאֶחָד**: שֶׁאֵין לְהַבִּיט לְקַטְנוּת הָעֲבֵרָה, אֶלָּא יַבִּיט לְגֻדְלַּת הַמֶּלֶךְ שֶׁהִזְהִיר עָלֶיהָ. מָשָׁל לְמֶלֶךְ שֶׁצִּוָּה לִשְׁנֵי עֲבָדָיו: לְאֶחָד צִוָּה לְהָבִיא לוֹ לִשְׁתּוֹת כִּי הוּא צָמֵא מְאֹד, לַשֵּׁנִי צִוָּה לַעֲשׂוֹת דָּבָר שֶׁאֵינוֹ צָרִיךְ כָּל כָּךְ, וְהִזְהִיר כָּל אֶחָד בְּנַפְשׁוֹ – בְּוַדַּאי כָּל מִי שֶׁעוֹבֵר חַיָּב מִיתָה, כִּי עוֹנְשִׁין אוֹתוֹ שֶׁגָּנַב דִּינָר אֶחָד כְּמוֹ שֶׁעוֹנְשִׁין אוֹתוֹ שֶׁגָּנַב אֶלֶף, כִּי כָּל אֶחָד עוֹבֵר מִצְוַת הַמֶּלֶךְ. כָּךְ עַל כָּל הַתּוֹרָה הִזְהִיר (דברים כז א): "שָׁמֹר אֶת כָּל הַמִּצְוָה אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוֶּה אֶתְכֶם הַיּוֹם", וּכְתִיב (שם כו): "אָרוּר אֲשֶׁר לֹא יָקִים אֶת דִּבְרֵי הַתּוֹרָה הַזֹּאת לַעֲשׂוֹת אוֹתָם". **הַשֵּׁנִי**: כִּי מִי שֶׁעוֹבֵר הַקַּלָּה הַרְבֵּה פְּעָמִים – אָז הִיא חֲמוּרָה, כִּי יִצְטָרְפוּ הָעֳנָשִׁים עַל כָּל פַּעַם וּפַעַם. **הַשְּׁלִישִׁי**: כִּי כְּשֶׁהוּא מֻרְגָּל בַּעֲבֵרוֹת, וְהֵן לוֹ כְּהֶתֵּר וְלֹא יִשְׁתַּמֵּר מֵהֶם – נֶחְשָׁב עִם פּוֹרְקֵי עֹל וּמוּמָר לְדָבָר אֶחָד. **הָרְבִיעִי**: כִּי דֶּרֶךְ הַיֵּצֶר, כְּשֶׁהוּא נוֹצֵחַ בְּדָבָר קַל – אָז יְנַצֵּחַ בְּדָבָר חָמוּר. לָכֵן אָמְרוּ חֲכָמִים (משנה אבות ב א): הֱוֵי זָהִיר בְּמִצְוָה קַלָּה כְּבַחֲמוּרָה. וְאָמְרוּ עוֹד (שם ד ב): שֶׁמִּצְוָה גּוֹרֶרֶת מִצְוָה, וַעֲבֵרָה גּוֹרֶרֶת עֲבֵרָה.

הָאַרְבָּעָה עָשָׂר – הַוִּדּוּי, שֶׁנֶּאֱמַר (ויקרא ה ה): "וְהִתְוַדָּה אֲשֶׁר חָטָא עָלֶיהָ". וְיֵשׁ חוֹבָה

עָלָיו לְהַזְכִּיר עֲווֹנוֹתָיו וַעֲווֹנוֹת אֲבוֹתָיו. וְלָמָּה יִתְוַדֶּה עַל חֲטָאוֹת אֲבוֹתָיו? מִשּׁוּם שֶׁהוּא נֶעֱנָשׁ כְּשֶׁאוֹחֵז מַעֲשֵׂה אֲבוֹתָיו בְּיָדוֹ, וְכֵן כְּתִיב (ויקרא כו מ): "וְהִתְוַדּוּ אֶת עֲוֹנָם, וְאֶת עֲוֹן אֲבֹתָם". וְיִזָּהֵר מְאֹד בְּעֵת הַוִּדּוּי שֶׁיִּגְמֹר בְּלִבּוֹ לַעֲזֹב דְּרָכָיו הָרָעִים, כִּי אִם חוֹזֵר עֲלֵיהֶם וְאֵינוֹ עוֹזְבָם – אָז הוּא כְּטוֹבֵל וְשֶׁרֶץ בְּיָדוֹ (תענית טז א). כִּי הַוִּדּוּי הוּא כִּטְבִילָה, וְהַחֵטְא כְּשֶׁרֶץ, וְזֶה דָּבָר בָּרוּר שֶׁאֵין טְבִילָה מוֹעֶלֶת לְהָאוֹחֵז הַשֶּׁרֶץ.

הַחֲמִשָּׁה עָשָׂר – הַתְּפִלָּה: שֶׁיִּתְפַּלֵּל הַחוֹטֵא לַשֵּׁם בָּרוּךְ הוּא, וִיבַקֵּשׁ מֵאֵת הַשֵּׁם בָּרוּךְ הוּא שֶׁיַּעַזְרֵהוּ עַל תְּשׁוּבָתוֹ, וְיִפְתַּח לוֹ שַׁעֲרֵי טָהֳרָה.

הַשִּׁשָּׁה עָשָׂר – תִּקּוּן הַמְעֻוָּת: שֶׁיְּתַקֵּן כָּל מַה שֶּׁעִוֵּת. כְּגוֹן אִם גָּזַל לְאָדָם – יָשִׁיב הַגְּזֵלָה קוֹדֶם הַוִּדּוּי, כְּדֵי שֶׁיִּתְרַצֶּה בַּוִּדּוּי. וְאִם גָּזַל אֶת הָאָדָם וְאֵין לוֹ לִפְרֹעַ – יִתְפַּלֵּל לֵאלֹהִים שֶׁיִּתֵּן לוֹ הַשָּׂגַת יָד שֶׁיִּפְרַע.

הַשִּׁבְעָה עָשָׂר – לִרְדֹּף פְּעֻלַּת הַחֶסֶד וְהָאֱמֶת, שֶׁנֶּאֱמַר (משלי טז ו): "בְּחֶסֶד וֶאֱמֶת יְכֻפַּר עָוֹן". וְאִם הַחוֹטֵא לֹא שָׁב אֶל הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ – לֹא יִתְכַּפֵּר עֲווֹנוֹ בְּפָעֳלוֹ חֶסֶד, כְּמוֹ שֶׁאָמַר הַכָּתוּב (דברים י יז): "אֲשֶׁר לֹא יִשָּׂא פָנִים, וְלֹא יִקַּח שֹׁחַד". וּפֵרְשׁוּ חֲכָמִים: "לֹא יִקַּח שֹׁחַד" – לִמְחֹל עַל הַמִּצְוֹת וּלְהַעֲבִיר עַל הָעֲווֹנוֹת. וְזֶה הַפָּסוּק "בְּחֶסֶד וֶאֱמֶת יְכֻפַּר עָוֹן" – עַל בַּעֲלֵי תְּשׁוּבָה דִּבֵּר, כִּי יֵשׁ עֲבֵרוֹת שֶׁהַתְּשׁוּבָה וְיוֹם הַכִּפּוּרִים תּוֹלִין, וְיִסּוּרִין מְמָרְקִין. וְהִנֵּה הַחֶסֶד מֵגֵן בְּעַד הַחוֹטֵא וְיִשְׁמֹר עָלָיו מִן הַיִּסּוּרִין, גַּם יַצִּילֵנוּ מִן הַמָּוֶת, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (משלי י ב): "וּצְדָקָה תַּצִּיל מִמָּוֶת". וְעוֹד יֵשׁ עֲוֹן חִלּוּל הַשֵּׁם, שֶׁהַתְּשׁוּבָה וְיוֹם הַכִּפּוּרִים תּוֹלִין וּמִיתָה מְמָרֶקֶת, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (ישעיהו כב יד): "אִם יְכֻפַּר הֶעָוֹן הַזֶּה לָכֶם עַד תְּמֻתוּן". וּכְשֶׁאָדָם מִשְׁתַּדֵּל לֶאֱחֹז בְּיָדוֹ הָאֱמֶת, וַיַּחֲזִיק יְדֵי אַנְשֵׁי אֱמֶת וְיִשָּׂא רֹאשָׁם, וְיַשְׁפִּיל אַנְשֵׁי הַשֶּׁקֶר וְיַגִּיעֵם עַד הֶעָפָר – הִנֵּה אֵלֶּה דַּרְכֵי קִדּוּשׁ הַשֵּׁם. וְהִנֵּה כְּשֶׁיִּתְעוֹרֵר אָדָם בְּמִדַּת הָאֱמֶת, אָז יִסְלַח לוֹ עֲוֹן הַחִלּוּל עִם הַתְּשׁוּבָה.

הַשְּׁמוֹנָה עָשָׂר – שֶׁיִּהְיוּ חֲטָאָיו נֶגְדּוֹ תָּמִיד וְלֹא יִשְׁכַּח אוֹתָם, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב (תהלים נא ה): "כִּי פְשָׁעַי אֲנִי אֵדָע, וְחַטָּאתִי נֶגְדִּי תָמִיד".

הַתִּשְׁעָה עָשָׂר – עֲזִיבַת הַחֵטְא, כְּשֶׁבָּא הַחֵטְא לְיָדוֹ וְהוּא בְּחֹזֶק תַּאֲוָתוֹ. וְאָמְרוּ חֲכָמִים (יומא פו ב): אֵיזֶהוּ בַּעַל תְּשׁוּבָה אֲשֶׁר תְּשׁוּבָתוֹ מַגַּעַת עַד כִּסֵּא הַכָּבוֹד? זֶהוּ אֲשֶׁר נִבְחַן וְיָצָא נָקִי, בְּאוֹתוֹ פֶּרֶק וּבְאוֹתוֹ מָקוֹם וּבְאוֹתָהּ אִשָּׁה. פֵּרוּשׁ: כְּשֶׁיִּזְדַּמֵּן הַחֵטְא לְיָדוֹ וְהוּא בְּתֹקֶף יִצְרוֹ, וְכָבַשׁ יִצְרוֹ בַּעֲבוּר יִרְאַת הַשֵּׁם בָּרוּךְ הוּא. וְאִם לֹא נִזְדַּמֵּן בְּיָדוֹ בְּעִנְיָן זֶה – יוֹסִיף בְּנַפְשׁוֹ יִרְאַת הַשֵּׁם בָּרוּךְ הוּא דְּבַר יוֹם בְּיוֹמוֹ. כָּכָה

יַעֲשֶׂה כָּל הַיָּמִים, וְזֶה מַדְרֵגָה עֶלְיוֹנָה מִן הַתְּשׁוּבָה.

הָעֶשְׂרִים – לְהָשִׁיב רַבִּים מֵעָוֹן כַּאֲשֶׁר תַּשִּׂיג יָדוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר (יחזקאל יח ל): ”שׁוּבוּ וְהָשִׁיבוּ מִכָּל פִּשְׁעֵיכֶם” – לָמַדְנוּ שֶׁזֶּה מֵעִקְּרֵי הַתְּשׁוּבָה. וְנֶאֱמַר (ויקרא יט יז): ”הוֹכֵחַ תּוֹכִיחַ אֶת עֲמִיתֶךָ, וְלֹא תִשָּׂא עָלָיו חֵטְא” – לָמַדְנוּ שֶׁאִם לֹא יוֹכִיחֶנּוּ יֵעָנֵשׁ עַל חֲטָאָיו. וְכֵן אָמַר דָּוִד (תהלים נא טו): ”אֲלַמְּדָה פֹשְׁעִים דְּרָכֶיךָ, וְחַטָּאִים אֵלֶיךָ יָשׁוּבוּ”.

אַרְבָּעָה וְעֶשְׂרִים דְּבָרִים מְעַכְּבִים אֶת הַתְּשׁוּבָה. אַרְבָּעָה מֵהֶן עָוֹן גָּדוֹל, וְהָעוֹשֶׂה אֶחָד מֵאֵלּוּ הָאַרְבָּעָה – אֵין הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מַסְפִּיק בְּיָדוֹ לַעֲשׂוֹת תְּשׁוּבָה לְפִי גֹּדֶל חֶטְאוֹ. וְאֵלּוּ הֵן: הַמַּחֲטִיא אֶת הָרַבִּים, וּבִכְלַל עָוֹן זֶה – הַמְעַכֵּב אֶת הָרַבִּים מִלַּעֲשׂוֹת מִצְוָה. וְהַמַּטֶּה אֶת הָרַבִּים אוֹ חֲבֵרוֹ מִדֶּרֶךְ טוֹבָה לְדֶרֶךְ רָעָה, כְּגוֹן מֵסִית וּמַדִּיחַ. וְהָרוֹאֶה אֶת בְּנוֹ יוֹצֵא לְתַרְבּוּת רָעָה וְאֵינוֹ מוֹחֶה בְּיָדוֹ, כִּי אִם הָיָה מוֹחֶה בְּיָדוֹ הָיָה פּוֹרֵשׁ, וְנִמְצָא שֶׁמַּחְטִיא אוֹתוֹ. וּבִכְלָל זֶה הֶעָוֹן – כָּל שֶׁאֶפְשָׁר בְּיָדוֹ לִמְחוֹת בַּאֲחֵרִים, בֵּין רַבִּים בֵּין יְחִידִים, וְאֵינוֹ מוֹחֶה אֶלָּא מַנִּיחַ אוֹתָם בְּכִשְׁלוֹנָם. וְהָאוֹמֵר ”אֶחֱטָא וְאָשׁוּב”. וּבִכְלָל זֶה: הָאוֹמֵר ”אֶחֱטָא וְיוֹם הַכִּפּוּרִים מְכַפֵּר”, כִּי כָּל הַמְחַשֵּׁב כָּךְ – תְּשׁוּבָתוֹ קָשָׁה מְאֹד; כִּי לְעוֹלָם יֶחֱטָא כֵּיוָן שֶׁחוֹשֵׁב שֶׁיָּשׁוּב, אָז הָעֲבֵרָה קַלָּה בְּעֵינָיו.

וּמֵאוֹתָן אַרְבָּעָה וְעֶשְׂרִים דְּבָרִים, מֵהֶן חֲמִשָּׁה שֶׁהֵם נוֹעֲלִים דַּרְכֵי הַתְּשׁוּבָה בִּפְנֵי עוֹשֵׂיהֶם. וְאֵלּוּ הֵם:

הַפּוֹרֵשׁ מִן הַצִּבּוּר כְּשֶׁעוֹשִׂים תְּשׁוּבָה, וְהוּא אוֹמֵר ”שָׁלוֹם עָלַי נַפְשִׁי” וְאֵינוֹ מִצְטַעֵר בְּצַעַר צִבּוּר – לָכֵן אֵינוֹ זוֹכֶה בִּזְכוּת שֶׁעוֹשִׂים.

וְהַחוֹלֵק עַל דִּבְרֵי חֲכָמִים; לְפִי שֶׁהַמַּחֲלֹקֶת גּוֹרֶמֶת לִפְרֹשׁ מֵהֶם, וְאֵינוֹ יוֹדֵעַ דַּרְכֵי הַתְּשׁוּבָה.

וְהַמַּלְעִיג עַל הַמִּצְוֹת; שֶׁכֵּיוָן שֶׁנִּתְבַּזּוּ בְּעֵינָיו – אֵינוֹ חוֹשֵׁשׁ עֲלֵיהֶן לַעֲשׂוֹתָן. וְאִם לֹא יַעֲשֶׂה – בַּמֶּה יִזְכֶּה?

וְהַמְבַזֶּה רַבּוֹתָיו; שֶׁדָּבָר זֶה גּוֹרֵם לְדָחְפוֹ וּלְטָרְדוֹ מִן הָעוֹלָם כְּאוֹתוֹ הָאִישׁ, וּבִזְמַן שֶׁנִּטְרָד – לֹא יִמְצָא מְלַמֵּד שֶׁמּוֹרֶה לוֹ דֶּרֶךְ הָאֱמֶת.

וְהַשּׂוֹנֵא אֶת הַתּוֹכָחוֹת; שֶׁהֲרֵי לֹא הִנִּיחַ לוֹ דֶּרֶךְ תְּשׁוּבָה, שֶׁהַתּוֹכָחוֹת גּוֹרְמוֹת לִתְשׁוּבָה. שֶׁבִּזְמַן שֶׁמּוֹדִיעִים לָאָדָם חֲטָאָיו וּמַכְלִימִים אוֹתוֹ – חוֹזֵר בִּתְשׁוּבָה, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (דברים ט ז): ”זְכֹר אַל תִּשְׁכַּח... מַמְרִים הֱיִיתֶם...”; ”וְלֹא נָתַן ה׳ לָכֶם לֵב

לָדַעַת..." (שם כט ג); "עַם נָבָל וְלֹא חָכָם..." (שם לב ו). וְכֵן יְשַׁעְיָה הַנָּבִיא הוֹכִיחַ אֶת יִשְׂרָאֵל עַד שֶׁחָזְרוּ בִּתְשׁוּבָה.

לְפִיכָךְ צָרִיךְ כָּל קָהָל וְקָהָל לְהַעֲמִיד אֶחָד מֵחַכְמֵיהֶם, זָקֵן וִירֵא שָׁמַיִם מִנְּעוּרָיו וְאָהוּב לָהֶם, שֶׁיְּהֵא מוֹכִיחַ לַקָּהָל לְהַחֲזִירָם בִּתְשׁוּבָה. וְזֶה שֶׁשּׂוֹנֵא אֶת הַתּוֹכָחוֹת – אֵינוֹ בָּא לַמּוֹכִיחַ וְלֹא שׁוֹמֵעַ דְּבָרָיו, וּלְפִיכָךְ יַעֲמֹד בַּחֲטָאָיו שֶׁהֵם טוֹבִים בְּעֵינָיו.

וּמֵאוֹתָן אַרְבָּעָה וְעֶשְׂרִים דְּבָרִים יֵשׁ חֲמִשָּׁה דְּבָרִים, הָעוֹשֶׂה אוֹתָן אִי אֶפְשָׁר לוֹ שֶׁיָּשׁוּב בִּתְשׁוּבָה גְּמוּרָה; לְפִי שֶׁהֵם עֲבֵרוֹת שֶׁבֵּין אָדָם לַחֲבֵרוֹ, וְאֵינוֹ יוֹדֵעַ חֲבֵרוֹ שֶׁחָטָא לוֹ שֶׁיְּבַקֵּשׁ מִמֶּנּוּ מְחִילָה. וְאֵלּוּ הֵן:

הַמְקַלֵּל אֶת הָרַבִּים, וְלֹא קִלֵּל אָדָם יָדוּעַ שֶׁיְּבַקֵּשׁ מִמֶּנּוּ מְחִילָה.

וְהַחוֹלֵק עִם הַגַּנָּב, כִּי הוּא חוֹשֵׁב שֶׁאֵין זֶה גְנֵבָה כִּי "אֲנִי לֹא גָנַבְתִּי"; וַאֲפִלּוּ אִם יִרְצֶה לָשׁוּב וּלְהַחֲזִיר – לְמִי יַחֲזִיר? כִּי הוּא אֵינוֹ יוֹדֵעַ מִמִּי גָּנַב הַגַּנָּב, וְהוּא מַחֲזִיק יְדֵי הַגַּנָּב וּמַחֲטִיא אוֹתוֹ.

וְהַמּוֹצֵא אֲבֵדָה וְאֵינוֹ מַכְרִיז עָלֶיהָ לְהַחֲזִיר לִבְעָלֶיהָ, וּכְשֶׁרוֹצֶה לַעֲשׂוֹת תְּשׁוּבָה – אֵינוֹ יוֹדֵעַ שֶׁל מִי הָיְתָה.

וְהָאוֹכֵל שׁוֹר עֲנִיִּים, יְתוֹמִים וְאַלְמָנוֹת: אֵלּוּ בְּנֵי אָדָם אֻמְלָלִים הֵם, וְאֵינָם יְדוּעִים וּמְפֻרְסָמִים, וְגוֹלִים מֵעִיר לְעִיר, וְזֶה הָאוֹכֵל אֵינוֹ יוֹדֵעַ שֶׁל מִי הוּא שֶׁיַּחֲזִיר לוֹ. וְיֵשׁ אוֹמְרִים "שׁוֹד" בְּדָלֶ"ת, לְשׁוֹן דֹּחַק, פֵּרוּשׁ: שֶׁהוּא דּוֹחֵק אֵלּוּ הָעֲנִיִּים בְּחוֹב שֶׁהֵן חַיָּבִים לוֹ עַד שֶׁמַּחְלִיטִים לוֹ קַרְקְעוֹתֵיהֶם אוֹ מִטַּלְטְלִים שֶׁלָּהֶם בְּפָחוֹת מִשָּׁוְיָם; וְאֵינוֹ חוֹשֵׁב שֶׁיֵּשׁ בָּזֶה חֵטְא, כִּי יֹאמַר: "שֶׁלִּי אֲנִי נוֹטֵל!"

וְהַמְקַבֵּל שֹׁחַד לְהַטּוֹת דִּין, וְאֵינוֹ יוֹדֵעַ עַד הֵיכָן מַגִּיעַ הַטָּיָה זוֹ וְכַמָּה כֹּחָהּ, כְּדֵי שֶׁיַּחֲזִיר הַדָּבָר. וְעוֹד: הוּא מַחֲזִיק יַד זֶה שֶׁהִטָּה לוֹ הַדִּין וּמַחֲטִיא אוֹתוֹ.

וּמֵאוֹתָן אַרְבָּעָה וְעֶשְׂרִים דְּבָרִים יֵשׁ חֲמִשָּׁה דְּבָרִים, שֶׁהָעוֹשֶׂה אוֹתָן אֵין חֶזְקָתוֹ לָשׁוּב מֵהֶן; לְפִי שֶׁהֵן דְּבָרִים קַלִּים בְּעֵינֵי רֹב בְּנֵי אָדָם, וְנִמְצָא חוֹטֵא וְהוּא אֵין נִרְאֶה לוֹ חֵטְא. וְאֵלּוּ הֵן:

הָאוֹכֵל מִסְּעֻדָּה שֶׁאֵינָהּ מַסְפֶּקֶת לִבְעָלֶיהָ. כְּגוֹן אָדָם שֶׁנִּכְנָס לְבֵית עָנִי וְהוּא מַזְמִין לוֹ הַרְבֵּה, וְאֵינוֹ עוֹשֶׂה בִּרְצוֹן לִבּוֹ אֶלָּא שֶׁהוּא מִתְבַּיֵּשׁ מִמֶּנּוּ לְהַזְמִין מְעַט; וְזֶה אֵינוֹ נִרְאֶה לוֹ חֵטְא בָּזֶה, כִּי הוּא חוֹשֵׁב שֶׁאוֹכֵל בִּרְשׁוּתוֹ וְלֹא בְּעַל כָּרְחוֹ.

וְהַמִּשְׁתַּמֵּשׁ בַּעֲבוֹטוֹ שֶׁל עָנִי, אֲפִלּוּ אֵינוֹ אֶלָּא קַרְדֹּם וּמַחֲרֵשָׁה, וְאוֹמֵר בְּלִבּוֹ: ״לֹא חָסַרְתִּי מֵהֶם וַהֲרֵי לֹא גָּזַלְתִּי״.

וְהַמִּסְתַּכֵּל בַּעֲרָיוֹת, כִּי הַמִּסְתַּכֵּל חוֹשֵׁב בְּלִבּוֹ: ״אֵין בְּכָךְ כְּלוּם״. שֶׁהוּא אוֹמֵר: ״וְכִי בָּעַלְתִּי אוֹ קָרַבְתִּי?!״ וְהוּא אֵינוֹ יוֹדֵעַ שֶׁרְאוּת הָעַיִן עָוֹן גָּדוֹל, שֶׁהִיא גּוֹרֶמֶת לְגוּפָן שֶׁל הָעֲרָיוֹת, שֶׁנֶּאֱמַר (במדבר טו לט): ״וְלֹא תָתֻרוּ אַחֲרֵי לְבַבְכֶם וְאַחֲרֵי עֵינֵיכֶם״.

וְהַמִּתְכַּבֵּד בִּקְלוֹן חֲבֵרוֹ אוֹמֵר בְּלִבּוֹ שֶׁלֹּא חָטָא, לְפִי שֶׁאֵין חֲבֵרוֹ עוֹמֵד אֶצְלוֹ, וְלֹא הִגִּיעַ לוֹ בֹּשֶׁת וְלֹא בִּיּשׁוֹ, אֶלָּא שֶׁהוּא עוֹרֵךְ מַעֲשָׂיו הַטּוֹבִים וְחָכְמָתוֹ וַחֲרִיפוּתוֹ יוֹתֵר מִמַּעֲשֵׂה חֲבֵרוֹ וְחָכְמָתוֹ וַחֲרִיפוּתוֹ, וְהַשּׁוֹמֵעַ דְּבָרָיו יִהְיֶה הוּא מְכֻבָּד בְּעֵינָיו וַחֲבֵרוֹ בָּזוּי.

וְהַחוֹשֵׁד בִּכְשֵׁרִים בְּלִבּוֹ. וְאוֹמֵר שֶׁאֵינוֹ חוֹטֵא, לְפִי שֶׁהוּא אוֹמֵר: ״מֶה עָשִׂיתִי? וַהֲלֹא לֹא עָשִׂיתִי שׁוּם דָּבָר, אֶלָּא חָשַׁד בְּעָלְמָא!״ וְהוּא אֵינוֹ יוֹדֵעַ שֶׁהַחֲשָׁד עָוֹן גָּדוֹל, שֶׁמֵּשִׂים אָדָם כָּשֵׁר בְּדַעְתּוֹ כְּבַעַל עֲבֵרוֹת.

וּמֵאוֹתָן אַרְבָּעָה וְעֶשְׂרִים דְּבָרִים יֵשׁ חֲמִשָּׁה מֵהֶם, הָעוֹשֶׂה אוֹתָן נִמְשָׁךְ אַחֲרֵיהֶן תָּמִיד, וְקָשִׁים הֵם לִפְרֹשׁ מֵהֶם. לְפִיכָךְ צָרִיךְ הָאָדָם לְהִזָּהֵר בָּהֶם מְאֹד שֶׁמָּא יִדְבַּק בָּהֶם, וְהֵם כֻּלָּם רָעוֹת עַד מְאֹד. וְאֵלּוּ הֵן:

רְכִילוּת; וְלָשׁוֹן הָרָע; וּבַעַל כַּעַס; וּבַעַל מַחֲשָׁבָה רָעָה; וְהַמִּתְחַבֵּר לָרָשָׁע, מִפְּנֵי שֶׁהוּא לוֹמֵד מִמַּעֲשָׂיו. כִּי כְּשֶׁהוּא תָּמִיד אֵצֶל הָרָשָׁע וְרוֹאֶה מַעֲשָׂיו – אָז הֵם רְשׁוּמִים בְּלִבּוֹ. וְהוּא שֶׁאָמַר שְׁלֹמֹה: ״וְרֹעֶה כְסִילִים יֵרוֹעַ״ (משלי יג כ).

כָּל אֵלּוּ הַדְּבָרִים וְכַיּוֹצֵא בָּהֶן, אַף עַל פִּי שֶׁמְּעַכְּבִים אֶת הַתְּשׁוּבָה, מִכָּל מָקוֹם אֵינָן מוֹנְעִים אֶת הַתְּשׁוּבָה. אֶלָּא אִם עָשָׂה אָדָם תְּשׁוּבָה מֵהֶם – הֲרֵי הוּא בַּעַל תְּשׁוּבָה, וְיֵשׁ לוֹ חֵלֶק לָעוֹלָם הַבָּא.

הָעֲווֹנוֹת שְׁנֵי מִינִים הֵם: הָאֶחָד שֶׁבֵּינוֹ לְבֵין הַמָּקוֹם בָּרוּךְ הוּא לְבַד, כְּגוֹן תְּפִלִּין וְצִיצִית וְסֻכָּה, וְכַיּוֹצֵא בְּאֵלּוּ. וְהַמִּין הַשֵּׁנִי שֶׁבֵּין אָדָם לַחֲבֵרוֹ.

אוֹתָן הָעֲבֵרוֹת שֶׁבֵּין אָדָם לַמָּקוֹם בָּרוּךְ הוּא, יַעֲשֶׂה תְּשׁוּבָה בְּאוֹתוֹ עִנְיָן שֶׁעָבַר. כְּגוֹן: אִם לֹא קִיֵּם מִצְוַת עֲשֵׂה – יִשְׁתַּדֵּל לְקַיֵּם; אִם לֹא עָסַק בִּגְמִילוּת חֲסָדִים – יִטְרַח מֵעַתָּה הַתְּשׁוּבָה וָאֵילָךְ לִגְמֹל חֶסֶד; וְאִם עָבַר עַל מִצְוַת לֹא תַעֲשֶׂה – יִתֵּן בְּלִבּוֹ שֶׁלֹּא יַעֲבֹר מֵעַתָּה וָאֵילָךְ.

כְּלָלוֹ שֶׁל דָּבָר: מִי שֶׁרוֹצֶה לִהְיוֹת מִבַּעֲלֵי הַתְּשׁוּבָה הַשְּׁלֵמִים - צָרִיךְ לַעֲרֹךְ מִלְחָמָה גְדוֹלָה בְּלִבּוֹ. וְאֵין הָעִנְיָן כְּמוֹ שֶׁחוֹשְׁבִים הָעוֹלָם, כִּי לֹא יַחְשְׁבוּ בַּעֲלֵי תְּשׁוּבָה אֶלָּא מִי שֶׁעָבַר עֲבֵרוֹת יְדוּעוֹת, כְּגוֹן מִי שֶׁבָּא עַל כּוּתִית אוֹ עַל אֵשֶׁת אִישׁ, אוֹ שֶׁגָּנַב, אוֹ כַּיּוֹצֵא בְּאֵלּוּ. וְאֵין הָעִנְיָן כֵּן, כִּי יֵשׁ גַּזְלָנִים הַרְבֵּה שֶׁאֵינָן יוֹדְעִים שֶׁהֵם גַּזְלָנִים, כְּגוֹן מִי שֶׁקּוֹרֵא חֲבֵרוֹ לָדוּן עִמּוֹ, וְיוֹדֵעַ שֶׁאֵינוֹ חַיָּב לוֹ מְאוּמָה, אֲבָל הוּא מִתְכַּוֵּן לְהַקְנִיטוֹ וּלְצַעֲרוֹ וּלְהַפְסִידוֹ שֶׁיְּפַזֵּר מְעוֹתָיו, וְאֵינוֹ מַעֲלֶה בְּלִבּוֹ שֶׁזֶּה הַדָּבָר הוּא גֵּזֶל. אָדָם הַמַּשְׁבִּיעַ אֶת חֲבֵרוֹ שְׁבוּעָה אֲפִלּוּ בַּדִּין - יֵשׁ לוֹ עֹנֶשׁ בָּזֶה. וּכְעִנְיָן זֶה אָדָם עוֹשֶׂה בְּכָל יוֹם וּבְכָל שָׁעָה חֲבִילוֹת שֶׁל עֲבֵרוֹת.

כֵּיצַד? אָדָם חַיָּב לְהִתְפַּלֵּל בְּכַוָּנָה וּלְבָרֵךְ כָּל בְּרָכוֹת בְּכַוָּנָה, וְיֵשׁ מְעַטִּים בָּעוֹלָם הַמְכַוְּנִים בְּכָל לִבָּם. וְכָכָה יֵשׁ בְּכָל הַמִּצְוֹת עִנְיָנִים שֶׁאֲפִלּוּ גְּדוֹלֵי הַדּוֹר הַזֶּה אֵינָן נִזְהָרִים בָּהֶן, מֵחֲמַת שֶׁאֵינָם שָׂמִים עַל לִבָּם וּמֵחֲמַת שֶׁאֵינָן לוֹמְדִים הַמִּצְוֹת וְהַמִּדּוֹת הַטּוֹבוֹת. לָכֵן מִי שֶׁנְּדָבָה לִבּוֹ לַעֲשׂוֹת תְּשׁוּבָה שְׁלֵמָה, יִהְיֶה רָגִיל לַהֲגוֹת בְּסֵפֶר הַמִּדּוֹת הַזֶּה, וּבוֹ יִרְאֶה טָעוּתוֹ בְּמַה שֶׁטָּעָה כָּל יָמָיו, וְיִתְבּוֹנֵן עַל כָּל דָּבָר וְדָבָר שֶׁיִּקְרָא אִם קִיֵּם אוֹתוֹ וְאִם לָאו. וְאִם יִרְאֶה שֶׁלֹּא קִיֵּם - יִשְׁתַּדֵּל וְיַטְרִיחַ בְּכָל כֹּחוֹ כְּדֵי לְקַיְּמוֹ. וְגַם יִהְיֶה רָגִיל בְּסֵפֶר הַמִּצְוֹת, לַהֲגוֹת בּוֹ וּלְהָבִין בְּכָל מִצְוָה כְּמִשְׁפָּטָהּ, וְיִתֵּן לֵב עַל כָּל מִצְוָה לְקַיֵּם כְּמַאֲמָרָהּ. וְזֶה הָעִנְיָן הוּא הַדֶּרֶךְ הַגָּדוֹל בְּדַרְכֵי הַתְּשׁוּבָה, לַעֲשׂוֹת תְּשׁוּבָה מִכָּל דָּבָר וְדָבָר בִּפְנֵי עַצְמוֹ.

יֵשׁ עֲבֵרוֹת שֶׁבֵּין אָדָם לַחֲבֵרוֹ, אֲשֶׁר הֵן קָשׁוֹת מְאֹד לְתַקֵּן וְלַעֲשׂוֹת תְּשׁוּבָה. כְּגוֹן אָדָם שֶׁהֻרְגַּל בְּגֵזֶל כָּל יָמָיו, וְאֵינוֹ יוֹדֵעַ מִמִּי גָּזַל, אוֹ אֵינוֹ יוֹדֵעַ הֵיכָן הוּא דָּר, אוֹ שֶׁמָּא הָלַךְ לוֹ לִמְדִינוֹת הַיָּם, אוֹ שֶׁמָּא אִבֵּד הַמָּעוֹת וְאֵין לוֹ לְהָשִׁיב. וְיֵשׁ שֶׁנָּהַג בַּעֲבֵרוֹת כָּל יָמָיו עַד שֶׁהוּא מֻרְגָּל בָּהֶם וּמְלֻמָּד, כְּמוֹ שֶׁאָמַר (ירמיהו ט ד): ״לִמְּדוּ לְשׁוֹנָם דַּבֶּר שֶׁקֶר הַעֲוֵה נִלְאוּ״. וְיֵשׁ מִי שֶׁבָּא עַל הָעֶרְוָה וְהוֹלִיד מִמֶּנָּה בֵּן, וְהַחֶרְפָּה לֹא תָמוּשׁ. וְיֵשׁ מִי שֶׁרָגִיל בְּדִבְרֵי כָזָב וּלְסַפֵּר גְּנַאי עַל בְּנֵי אָדָם. וְיֵשׁ מִי שֶׁהֵדִיחַ בְּנֵי אָדָם, וְהִתְעָה אוֹתָם לְדָבָר אָסוּר. וְיֵשׁ מִי שֶׁרוֹאֶה בְּנֵי אָדָם הוֹלְכִים בְּדֶרֶךְ רָעָה וְתָעוּ מִן הַדֶּרֶךְ הַיָּשָׁר, וְזֶה הָיָה יָרֵא מֵהֶם לְהוֹכִיחָם, אוֹ הָיָה מִתְבַּיֵּשׁ מֵהֶם, עַד שֶׁנִּמְנַע לְהוֹרוֹת לָהֶם הַדֶּרֶךְ הַיָּשָׁר; עָלָיו הַכָּתוּב אוֹמֵר (יחזקאל ג יח): ״הוּא רָשָׁע בַּעֲוֹנוֹ יָמוּת, וְדָמוֹ מִיָּדְךָ אֲבַקֵּשׁ״. בְּכָל אֵלֶּה הַדְּבָרִים וְכַיּוֹצֵא בָּהֶן קָשָׁה בָּהֶן מְאֹד הַתְּשׁוּבָה.

אַךְ יֵשׁ תַּקָּנָה גְּדוֹלָה לְתַקֵּן הַכֹּל: מִתְּחִלָּה יַחֲשֹׁב הַחוֹטֵא בְּכָל עִנְיְנֵי הַתְּשׁוּבָה, וְיִרְאֶה וְיָבִין בְּכָל חֶלְקֵי הַתְּשׁוּבָה, וְיִמְסֹר נַפְשׁוֹ לַעֲשׂוֹת; וְהַכֹּל יַעֲשֶׂה לְשֵׁם שָׁמַיִם בְּכָל כֹּחוֹ

וּבְכָל לִבּוֹ, בַּסֵּתֶר וּבַגָּלוּי – אָז הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מֵקֵל עָלָיו עִנְיְנֵי הַתְּשׁוּבָה וּמַדְרִיכוֹ לְדֶרֶךְ יָשָׁר לִתְשׁוּבָה.

כְּגוֹן אִם הוֹלִיד בֵּן מֵעֲרָיוֹת – הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא יַכְרִית אוֹתוֹ הַזֶּרַע וְיִשְׁתַּכַּח הַדָּבָר כְּאִלּוּ לֹא הָיָה. וְאִם גָּזַל מָמוֹן – הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא יַזְמִין לוֹ מָמוֹן וְיִפְרַע לַנִּגְזָל, וְיִרְצֶנּוּ וְיִמְחֹל לוֹ. וְאִם עָשָׂה לָאָדָם דָּבָר בְּגוּפוֹ אוֹ בְּמָמוֹנוֹ – יַכְנִיס לוֹ הַבּוֹרֵא יִתְבָּרַךְ רָצוֹן וְאַהֲבָה בְּלִבּוֹ שֶׁיִּמְחֹל לוֹ, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (משלי טז ז): "בִּרְצוֹת ה' דַּרְכֵי אִישׁ – גַּם אוֹיְבָיו יַשְׁלִם אִתּוֹ". וְאִם אוֹתוֹ שֶׁנִּגְזַל רָחוֹק מִמֶּנּוּ – הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא יְקָרְבֶנּוּ אֶצְלוֹ עַד שֶׁיְּרַצֵּהוּ וְיִמְחֹל לוֹ. וְאִם לֹא יֵדַע חֶשְׁבּוֹן הַמָּמוֹן, וְאֵינוֹ מַכִּיר הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר גָּזַל – יִתֵּן לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא שֶׁיַּעֲשֶׂה צָרְכֵי רַבִּים: כְּגוֹן לִבְנוֹת גֶּשֶׁר, אוֹ לְתַקֵּן בְּאֵרוֹת, אוֹ לִבְנוֹת בָּתֵּי כְּנֵסִיּוֹת, אוֹ שְׁאָר צָרְכֵי רַבִּים. וְיִהְיֶה הֲנָאָה מִמֶּנּוּ לְכָל הָעוֹלָם: לְמִי שֶׁגָּזַל מִמֶּנּוּ וְגַם לַאֲחֵרִים. וְאִם יָמוּת הַנִּגְזָל – יָשִׁיב הַמָּמוֹן לְיוֹרְשָׁיו. הִזִּיקוֹ בְּגוּפוֹ אוֹ דִּבֵּר עָלָיו דֹּפִי – יֵלֵךְ עַל קִבְרוֹ בְּמַעֲמַד עֲשָׂרָה בְּנֵי אָדָם וִיבַקֵּשׁ מְחִילָה מֵאֵת הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ וּמֵאִתּוֹ, וְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא יִמְחֹל לוֹ.

וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה שֶׁאֵין הַתְּשׁוּבָה נִמְנַעַת מִן הַחוֹטֵא אֶלָּא מִפְּנֵי רֹעַ לִבּוֹ. אֲבָל מִי שֶׁרוֹצֶה לְהִתְקָרֵב אֶל הָאֱלֹהִים – לֹא יִסְגֹּר שַׁעֲרֵי הַתְּשׁוּבָה לְפָנָיו, אַךְ פּוֹתֵחַ לוֹ שַׁעֲרֵי תְּשׁוּבָה וּמוֹרֶה לוֹ הַדֶּרֶךְ הַיָּשָׁר, דִּכְתִיב (תהלים כה ח): "טוֹב וְיָשָׁר יְיָ, עַל כֵּן יוֹרֶה חַטָּאִים בַּדָּרֶךְ"; וְאוֹמֵר (דברים כט ד): "וּבִקַּשְׁתֶּם מִשָּׁם אֶת ה' אֱלֹהֶיךָ וּמָצָאתָ, כִּי תִדְרְשֶׁנּוּ בְּכָל לְבָבְךָ וּבְכָל נַפְשֶׁךָ"; וְאוֹמֵר (שם ל יד): "כִּי קָרוֹב אֵלֶיךָ הַדָּבָר מְאֹד, בְּפִיךָ וּבִלְבָבְךָ לַעֲשֹׂתוֹ"; וְאוֹמֵר (תהלים קמה יח): "קָרוֹב ה' לְכָל קֹרְאָיו, לְכֹל אֲשֶׁר יִקְרָאֻהוּ בֶאֱמֶת".

טוֹבָה גְדוֹלָה הֵיטִיב הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא עִם בְּנֵי אָדָם, אֲשֶׁר הֵכִין דֶּרֶךְ לַפּוֹשְׁעִים וְלַחוֹטְאִים לָנוּס מֵחֹשֶׁךְ לְאוֹר, וְאֵינוֹ סוֹגֵר דֶּרֶךְ הַתְּשׁוּבָה אַף אִם הִרְבּוּ לִפְשֹׁעַ, שֶׁנֶּאֱמַר (ירמיהו ג כב): "שׁוּבוּ בָּנִים שׁוֹבָבִים, אֶרְפָּה מְשׁוּבֹתֵיכֶם". וְהַתְּשׁוּבָה מְקֻבֶּלֶת גַּם אִם יָשׁוּב הַחוֹטֵא מֵרֹב צָרוֹתָיו, וְכָל שֶׁכֵּן אִם יָשׁוּב מִיִּרְאַת שָׁמַיִם, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (דברים ד ל): "בַּצַּר לְךָ, וּמְצָאוּךָ כֹּל הַדְּבָרִים... וְשַׁבְתָּ עַד ה' אֱלֹהֶיךָ". וְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא עוֹזֵר לַשָּׁבִים לַעֲשׂוֹת תְּשׁוּבָה, אֲפִלּוּ בְּדָבָר שֶׁאֵין כֹּחוֹ שֶׁל אָדָם יָכוֹל לְהַשִּׂיג וּמְחַדֵּשׁ בְּקִרְבּוֹ רוּחַ טָהֳרָה עַד שֶׁיַּשִּׂיג עִנְיְנֵי הַתְּשׁוּבָה, שֶׁנֶּאֱמַר (שם ל ב): "וְשַׁבְתָּ עַד ה' אֱלֹהֶיךָ וְשָׁמַעְתָּ בְקֹלוֹ". וְאוֹמֵר בְּסוֹף הָעִנְיָן (שם ל ו): "וּמָל ה' אֱלֹהֶיךָ אֶת לְבָבְךָ וְאֶת לְבַב זַרְעֶךָ", פֵּרוּשׁ: אֲפִלּוּ בְּדָבָר שֶׁאֵין בְּךָ כֹּחַ לְהַשִּׂיג, הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא יָמוּל

לְבָבְךָ וְיִתֵּן לְךָ כֹּחַ לַעֲשׂוֹתוֹ.

וְיֵשׁ אַרְבָּעָה דְּבָרִים בְּעִנְיְנֵי הַתְּשׁוּבָה: **הָרִאשׁוֹן** - הַשָּׁב מֵחֹזֶק הַכָּרָתוֹ אֶת אֱלֹהָיו. וְהוּא כְּמוֹ עֶבֶד הַבּוֹרֵחַ מֵאֲדוֹנָיו, וּכְשֶׁחוֹשֵׁב בַּטּוֹב אֲשֶׁר גְּמָלוֹ, שֶׁמֵּרְצוֹנוֹ מְבַקֵּשׁ מְחִילָה מִמֶּנּוּ. וּבְכָמוֹהוּ אָמַר הַכָּתוּב (ירמיהו ד א): "אִם תָּשׁוּב יִשְׂרָאֵל נְאֻם ה' אֵלַי תָּשׁוּב" - קוֹדֶם בּוֹא הָעֹנֶשׁ. וְאוֹמֵר (מלאכי ג ז): "שׁוּבוּ אֵלַי וְאָשׁוּבָה אֲלֵיכֶם".

וְהַשֵּׁנִי - שֶׁשָּׁב מֵחֲמַת שֶׁיֵּשׁ לוֹ מוֹכִיחִים הַמַּכְלִימִים אוֹתוֹ עַד שֶׁיָּשׁוּב. וְהוּא כְּעֶבֶד שֶׁבָּרַח מֵאֲדוֹנָיו, וּפָגַע בּוֹ עֶבֶד נֶאֱמָן וְהוֹכִיחוֹ וְהִכְלִימוֹ עַל שֶׁבָּרַח מֵאֲדוֹנָיו. וּמְיַעֵץ אוֹתוֹ לָשׁוּב, וְהִבְטִיחוֹ שֶׁיִּמְחֹל לוֹ, וְשָׁב אֵלָיו וְנִכְנָע.

הַשְּׁלִישִׁי - כְּשֶׁהוּא רוֹאֶה עֳנָשִׁים שֶׁהַבּוֹרֵא יִתְבָּרַךְ מַעֲנִישׁ לְמִי שֶׁיָּצָא מִדְּרָכָיו, אָז יָשׁוּב אֶל הַשֵּׁם מִיִּרְאַת עָנְשׁוֹ. וְהוּא כְּעֶבֶד הַבּוֹרֵחַ מֵאֲדוֹנָיו, כְּשֶׁיִּשְׁמַע הָעֳנָשִׁין שֶׁעָשָׂה לְמִי שֶׁבָּרַח מִמֶּנּוּ, וְאָז יָשׁוּב.

הָרְבִיעִי - שֶׁבָּא עָלָיו עֹנֶשׁ וְצָרוֹת וְשָׁב. וְהוּא כְּעֶבֶד שֶׁבָּרַח, וּפָגְעוּ בוֹ לִסְטִים, וּתְפָשׂוּהוּ וְיִסְּרוּ אוֹתוֹ עַל בְּרִיחָתוֹ, וְשָׁב. וְהַמַּשְׂכִּיל יֹאחַז תְּשׁוּבָתוֹ בַּדֶּרֶךְ הָרִאשׁוֹן, וְלָשׁוּב מֵאַהֲבַת גְּדֻלָּתוֹ.

שִׁשָּׁה דְּרָכִים יְעוֹרְרוּ לֵב הָאָדָם לָשׁוּב: **הָאֶחָד** - כַּאֲשֶׁר תִּמְצֶאנָּה אֶת הָאִישׁ צָרוֹת, יָשִׁיב אֶל לִבּוֹ וְיֹאמַר: אֵין זֶה כִּי אִם מֵחֲמַת עֲווֹנוֹתָיו וּדְרָכָיו הָרָעִים, וְיָשׁוּב אֶל הַשֵּׁם וִירַחֲמֵהוּ, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (דברים לא יז): "וּמְצָאֻהוּ רָעוֹת רַבּוֹת וְצָרוֹת, וְאָמַר בַּיּוֹם הַהוּא: הֲלֹא עַל כִּי אֵין אֱלֹהַי בְּקִרְבִּי מְצָאוּנִי הָרָעוֹת הָאֵלֶּה".

וְהַתְּשׁוּבָה הַזֹּאת מְקֻבֶּלֶת לִפְנֵי הַשֵּׁם; לֹא כְּמִנְהַג בָּשָׂר וָדָם כְּשֶׁיֶּחֱטָא אִישׁ לְאִישׁ, וּבְעֵת צָרָתוֹ מִתְחָרֵט וְנִכְנָע אֵלָיו מִפְּנֵי שֶׁהוּא צָרִיךְ לְעֶזְרָתוֹ - זֹאת הַחֲרָטָה הִיא גְּרוּעָה בְּעֵינָיו, כְּמוֹ שֶׁאָמַר יִפְתָּח (שופטים יא ד): "וּמַדּוּעַ בָּאתֶם אֵלַי עַתָּה כַּאֲשֶׁר צַר לָכֶם?" אֲבָל מִן חַסְדֵי הָאֵל יִתְבָּרַךְ שֶׁהוּא מְקַבֵּל תְּשׁוּבָה מִתּוֹךְ צָרָה וְהוּא מִתְרַצֶּה בָּהּ, שֶׁנֶּאֱמַר (הושע יד ב): "שׁוּבָה יִשְׂרָאֵל עַד ה' אֱלֹהֶיךָ, כִּי כָשַׁלְתָּ בַּעֲוֹנֶךָ"; וּכְתִיב (משלי ג יב): "כִּי אֶת אֲשֶׁר יֶאֱהַב ה' יוֹכִיחַ...".

וְאִם אֵין הָאָדָם עוֹשֶׂה תְּשׁוּבָה בְּעֵת צָרָתוֹ - אָז עָנְשׁוֹ כָּפוּל, כְּמוֹ מֶלֶךְ בָּשָׂר וָדָם אִם אִישׁ חָטָא לוֹ, וְהוּא מְיַסֵּר אוֹתוֹ וְאֵינוֹ רוֹצֶה לְקַבֵּל מוּסָרוֹ - יוֹסִיף לְיַסְּרוֹ וְיַכְבִּיד עֻלּוֹ, וְכֵן מִדַּת הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, כִּדְכְתִיב (ויקרא כו יח): "וְאִם עַד אֵלֶּה לֹא תִשְׁמְעוּ לִי, וְיָסַפְתִּי לְיַסְּרָה אֶתְכֶם". וְאִם לֹא יִתְבּוֹנֵן שֶׁהָרָעוֹת בָּאוֹת עָלָיו מִפְּנֵי חֲטָאָיו, אֶלָּא

יֹאמַר "מִקְרֶה הוּא" – בְּזֶה יֵשׁ קֶצֶף גָּדוֹל עַל הָאִישׁ הַהוּא, שֶׁאֵינוֹ מַאֲמִין שֶׁמֵּחֲמַת עֲווֹנוֹתָיו בָּאִין לוֹ יִסּוּרִין.

תֵּדַע וְתַשְׂכִּיל, כִּי מוּסַר הַשֵּׁם בָּרוּךְ הוּא שֶׁמְּיַסֵּר אֶת הָאָדָם, הוּא עוֹשֶׂה לְהֵיטִיב לוֹ שְׁתֵּי טוֹבוֹת: הָאֶחָד: לְכַפֵּר חֲטָאָיו, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים כה יח): "רְאֵה עָנְיִי וַעֲמָלִי, וְשָׂא לְכָל חַטֹּאותָי". הַשֵּׁנִי: כְּדֵי לְהוֹכִיחוֹ וְלַהֲשִׁיבוֹ מִדְּרָכָיו הָרָעִים, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (צפניה ג ז): "אַךְ תִּירְאִי אוֹתִי, תִּקְחִי מוּסָר". וְאִם לֹא עָשָׂה תְּשׁוּבָה מִפְּנֵי הַצָּרוֹת – אָז אוֹי לוֹ, שֶׁסָּבַל יִסּוּרִין וְלֹא נִתְכַּפְּרוּ עֲווֹנוֹתָיו. וְעוֹד נִכְפְּלוּ עֳנָשָׁיו, שֶׁאֵינוֹ מַאֲמִין שֶׁבַּעֲבוּר חֲטָאָיו נִתְיַסֵּר.

וְיֵשׁ עַל הַבּוֹטֵחַ בַּשֵּׁם בָּרוּךְ הוּא לֵידַע, כִּי הַצָּרוֹת הֵם לְטוֹבָתוֹ וּלְהֵיטִיב בְּאַחֲרִיתוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר (מיכה ד ח): "אַל תִּשְׂמְחִי אֹיַבְתִּי לִי, כִּי נָפַלְתִּי קָמְתִּי, כִּי אֵשֵׁב בַּחֹשֶׁךְ ה' אוֹר לִי". וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה: אִלְמָלֵא שֶׁנָּפַלְתִּי – לֹא קַמְתִּי; וְאִלְמָלֵא שֶׁיָּשַׁבְתִּי בַּחֹשֶׁךְ – לֹא הָיָה אוֹר לִי. לָכֵן כָּל אִישׁ, כְּשֶׁיֵּשׁ לוֹ צָרָה בְּגוּפוֹ אוֹ בְּמָמוֹנוֹ אוֹ בְּבָנָיו – יִתֵּן לִבּוֹ לְהִתְעַנּוֹת בְּעֵת צָרָתָם, כַּאֲשֶׁר תִּקְּנוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (תענית י א). לָכֵן בְּעֵת צָרָה יְחַפֵּשׂ בְּמַעֲשָׂיו; חִפֵּשׂ וְלֹא מָצָא עָוֹן – בְּיָדוּעַ שֶׁיִּסּוּרִין שֶׁל אַהֲבָה הֵן (ברכות ה א).

הַשֵּׁנִי – כַּאֲשֶׁר יָבוֹאוּ יְמֵי הַזִּקְנָה וְיִרְאֶה חֲלִישׁוּת כֹּחוֹ, אָז יַחְשֹׁב אַחֲרִיתוֹ וְיִזְכֹּר קִיצוֹ, וְיָשׁוּב אֶל הַשֵּׁם וִירַחֲמֵהוּ. וּמִי שֶׁאֵינוֹ חוֹזֵר לְעֵת זִקְנָתוֹ יִהְיוּ עֳנָשָׁיו כְּפוּלִין, כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (פסחים קיג ב): אַרְבָּעָה אֵין הַדַּעַת סוֹבַלְתָּן: דַּל גֵּאֶה, עָשִׁיר מְכַחֵשׁ, זָקֵן מְנָאֵף, וּפַרְנָס מִתְגָּאֶה עַל הַצִּבּוּר בְּחִינָּם.

וּכְשֶׁאָדָם רוֹאֶה שֶׁיָּמָיו הוֹלְכִין, וּבִנְיַן גּוּפוֹ מִתְדַּלְדֵּל וְהוֹלֵךְ, וְזֶהוּ הַתְחָלַת הַנְּסִיעָה שֶׁהוּא נוֹסֵעַ לְבֵית עוֹלָמוֹ, הָלוֹךְ וְנָסוֹעַ יוֹמָם וָלַיְלָה – זֶהוּ תִּמָּהוֹן גָּדוֹל, אֵיךְ לֹא יִתֵּן אֶל לִבּוֹ לְהָכִין צֵידָה לְדַרְכּוֹ הַגָּדוֹל וְהָרָחוֹק? אֵין זֶה בָּא אֶלָּא מֵחֲמַת מִעוּט אֱמוּנָה, וְהֵם חוֹטְאִים לַשֵּׁם בָּרוּךְ הוּא מְאֹד שֶׁלֹּא יִרְאוּ אוֹר הַתְּשׁוּבָה. וְהֵם כְּמוֹ חוֹלֶה שֶׁאֵינוֹ מַרְגִּישׁ בְּחָלְיוֹ, וּמִתּוֹךְ שֶׁאֵינוֹ מַרְגִּישׁ חָלְיוֹ לֹא יַחֲשֹׁב עַל הָרְפוּאָה. כָּךְ זֶה הָאִישׁ אֵינוֹ מַרְגִּישׁ חֲטָאָיו וְאֵינוֹ מִתְבּוֹנֵן לְקִצּוֹ, וְעַל כֵּן לֹא יָחוּשׁ לְתַקֵּן עִנְיָנָיו.

וְיֵשׁ אֲנָשִׁים, אֲשֶׁר כָּל חֶפְצָם וְכָל מַחְשְׁבוֹתֵיהֶם וְכָל עִנְיְנֵיהֶם עַל עִנְיְנֵי גּוּפָם, וְעוֹסְקִים כָּל הַיּוֹם בְּהַבְלֵי הָעוֹלָם, וְלֹא יִתְּנוּ חֵלֶק לְתוֹרָה וּלְיִרְאָה אֶת הַשֵּׁם בָּרוּךְ הוּא, כַּמָּה הֵם בַּמַּדְרֵגָה הַתַּחְתּוֹנָה! לָכֵן מִי שֶׁהָלַךְ בִּשְׁרִירוּת לִבּוֹ בִּנְעוּרָיו, לְעֵת הַזִּקְנָה יִתֵּן אֶל לִבּוֹ לְגָרֵשׁ מִקִּרְבּוֹ עִנְיְנֵי הָעוֹלָם הַזֶּה, וְיִתְיַחֵד תָּמִיד לְהִתְבּוֹנֵן בְּיִרְאַת

הַשֵּׁם, וּלְבַקֵּשׁ תּוֹרָה וּמִצְוֹות.

הַשְּׁלִישִׁי – כַּאֲשֶׁר יִשְׁמַע מוּסַר חֲכָמִים וְיִשְׁמַע הַמּוֹכִיחִים אוֹתוֹ, בָּזֶה יְעוֹרֵר לִבּוֹ לַחֲזֹר בִּתְשׁוּבָה וִיקַבֵּל עָלָיו כָּל דִּבְרֵי הַתּוֹכָחוֹת. וְאַחַר שֶׁיְּקַבֵּל, אָז יִזְכֶּה זֶה הָאִישׁ זְכוּת גְּדוֹלָה, וּבְשָׁעָה קְטַנָּה יוֹצֵא מֵאֲפֵלָה לְאוֹר גָּדוֹל, וְיֵשׁ לוֹ שָׂכָר וּזְכוּת עַל כָּל הַמִּצְוֹת וְעַל כָּל הַמּוּסָרִים, כֵּיוָן שֶׁגָּמַר בְּמַחֲשַׁבְתּוֹ לְקַבֵּל עָלָיו. וְאַשְׁרֵי לָזֶה הַמְקַבֵּל, שֶׁזָּכָה בְּשָׁעָה קַלָּה.

וְכֵן אָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה: ״וַיֵּלְכוּ וַיַּעֲשׂוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל״ (שמות יב כח) – וְכִי מִיָּד עָשׂוּ? וַהֲלֹא לֹא עָשׂוּ עַד אַרְבָּעָה עָשָׂר לַחֹדֶשׁ? אֶלָּא כֵּיוָן שֶׁקִּבְּלוּ עֲלֵיהֶם לַעֲשׂוֹת – מַעֲלֶה עֲלֵיהֶם הַכָּתוּב כְּאִלּוּ עָשׂוּ.

וְאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (משנה אבות ג ט): כָּל שֶׁמַּעֲשָׂיו מְרֻבִּין מֵחָכְמָתוֹ – חָכְמָתוֹ מִתְקַיֶּמֶת, שֶׁנֶּאֱמַר (שמות כד ד): ״נַעֲשֶׂה וְנִשְׁמָע״. פֵּרוּשׁ זֶה הָעִנְיָן: אָדָם שֶׁקִּבֵּל עַל עַצְמוֹ בְּלֵב נֶאֱמָן לִשְׁמֹר וְלַעֲשׂוֹת אֵת כָּל דִּבְרֵי הַתּוֹרָה, וְלַעֲשׂוֹת כַּאֲשֶׁר יֹאמְרוּ לוֹ חֲכָמִים, וְאַחֲרֵי אֲשֶׁר קִבֵּל לְקַיֵּם הַכֹּל דּוֹרֵשׁ וְחוֹקֵר וְשׁוֹאֵל לַחֲכָמִים מַה לַּעֲשׂוֹת – אָז יֵשׁ לוֹ שָׂכָר אֲפִלּוּ מֵאוֹתָן הַמִּצְוֹת וְהַמּוּסָרִים שֶׁאֵינוֹ יוֹדֵעַ, כֵּיוָן שֶׁקִּבֵּל עָלָיו וְגָמַר בְּלִבּוֹ לַעֲשׂוֹת; כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ יִשְׂרָאֵל עַל הַר סִינַי ״נַעֲשֶׂה וְנִשְׁמָע״, שֶׁהִקְדִּימוּ עֲשִׂיָּה לִשְׁמִיעָה (שבת פח א). וּבְעִנְיָן אַחֵר לֹא יִתָּכֵן שֶׁיִּהְיוּ מַעֲשָׂיו מְרֻבִּין מֵחָכְמָתוֹ. וּכְעִנְיָן זֶה נֶאֱמַר בְּדָנִיֵּאל אִישׁ חֲמוּדוֹת, כְּדִכְתִיב (דניאל י יב): ״אַל תִּירָא דָנִיֵּאל, כִּי מִן הַיּוֹם הָרִאשׁוֹן אֲשֶׁר נָתַתָּ אֶת לִבְּךָ לְהָבִין וּלְהִתְעַנּוֹת לִפְנֵי אֱלֹהֶיךָ – נִשְׁמְעוּ דְבָרֶיךָ״; אַלְמָא כְּשֶׁאָדָם נוֹתֵן אֶל לִבּוֹ לַעֲשׂוֹת הַטּוֹב – מִיָּד מִתְקַבֵּל לְרָצוֹן לִפְנֵי הַשֵּׁם בָּרוּךְ הוּא. וּמִי שֶׁאֵינוֹ מִתְעוֹרֵר לָשׁוּב מֵחֲמַת מוֹכִיחָיו – הֲלֹא יִהְיוּ עֳנָשָׁיו כְּפוּלִים.

הָרְבִיעִי – כְּשֶׁיִּקְרָא הָאָדָם מִצְוֹת הָאֵל, וְיִקְרָא בַּנְּבִיאִים וּבַכְּתוּבִים וּבְדִבְרֵי חַכְמֵי הַתַּלְמוּד, וְיִרְאֶה הָאַזְהָרוֹת וְהָעֳנָשִׁין וְהַמִּצְוֹת וְהַמּוּסָרִים הַנְּעִימִים, אָז יִתְעוֹרֵר בְּלִבּוֹ וְיַחֲשֹׁב: ״אֵיךְ אֶקְרָא עִנְיַן הַתּוֹרָה כְּמָשָׁל בְּעָלְמָא? אַךְ אֶתֵּן אֶל לִבִּי דִּבְרֵי הַתּוֹרָה, לִשְׁמֹר וְלַעֲשׂוֹת כָּל אֲשֶׁר אֶקְרָא״. כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב אֵצֶל יֹאשִׁיָּהוּ (מלכים ב כב יא): ״וַיְהִי כִּשְׁמֹעַ הַמֶּלֶךְ אֶת דִּבְרֵי סֵפֶר הַתּוֹרָה, וַיִּקְרַע אֶת בְּגָדָיו״. וּבְעִנְיַן עֶזְרָא נֶאֱמַר (נחמיה ח ט): ״כִּי בוֹכִים כָּל הָעָם כְּשָׁמְעָם אֶת דִּבְרֵי הַתּוֹרָה״.

וְאָדָם שֶׁלֹּא יָשִׁית לִבּוֹ לְדִבְרֵי הַשֵּׁם בָּרוּךְ הוּא – רַבּוּ עַל זֶה פְּשָׁעָיו, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (ירמיהו לו כד): ״וְלֹא פָחֲדוּ, וְלֹא קָרְעוּ אֶת בִּגְדֵיהֶם״. וְאָמְרוּ חֲכָמִים (ירושלמי ברכות א ב): כָּל הַלּוֹמֵד וְאֵינוֹ מְקַיֵּם – נֹחַ לוֹ שֶׁנֶּהֶפְכָה שִׁלְיָתוֹ עַל פָּנָיו, וְלֹא יָצָא לַאֲוִיר הָעוֹלָם.

וְנֶאֱמַר (הושע ח יב): "אֶכְתָּב לוֹ רֻבֵּי תּוֹרָתִי, כְּמוֹ זָר נֶחְשָׁבוּ"; וְנֶאֱמַר (ירמיהו ח ח): "אֵיכָה תֹאמְרוּ חֲכָמִים אֲנַחְנוּ, וְתוֹרַת ה' אִתָּנוּ, אָכֵן הִנֵּה לַשֶּׁקֶר עָשָׂה עֵט שֶׁקֶר סֹפְרִים".

הַחֲמִישִׁי – כַּאֲשֶׁר יַגִּיעוּ עֲשֶׂרֶת יְמֵי תְּשׁוּבָה, אָז כָּל אָדָם יְעוֹרֵר לִבּוֹ וְיִזְדַּעְזַע נֶגֶד יוֹם הַדִּין. כִּי יַחֲשֹׁב כִּי כָּל מַעֲשָׂיו בַּסֵּפֶר נִכְתָּבִין, וּבָעֵת הַהִיא הָאֱלֹהִים יָבִיא בְּמִשְׁפָּט אֶת כָּל מַעֲשֶׂה וְכָל נֶעְלָם אִם טוֹב וְאִם רַע. כִּי הָאָדָם נִדּוֹן בְּרֹאשׁ הַשָּׁנָה, וּגְזַר דִּין נֶחְתָּם בְּיוֹם הַכִּפּוּרִים (ראש השנה טז א).

הֲלֹא בְּשָׁעָה שֶׁמְּבִיאִין הָאָדָם לַמִּשְׁפָּט לִפְנֵי מֶלֶךְ בָּשָׂר וָדָם – הֲלֹא יֶחֱרַד חֲרָדָה גְדוֹלָה, וְיָשִׁית עֵצוֹת בְּנַפְשׁוֹ, וְלֹא יַעֲלֶה עַל לִבּוֹ לַעֲשׂוֹת שׁוּם דָּבָר אַחֵר זוּלָתִי לִמְצֹא זְכוּת אֵיךְ יִנָּצֵל מִן הַמִּשְׁפָּט. לָכֵן מַה נּוֹאֲלוּ וּמַה נִּשְׁתַּטּוּ אֵלּוּ שֶׁאֵינָן יוֹדְעִים אֵיךְ יִהְיֶה מִשְׁפָּטָם, וְעוֹסְקִים בִּדְבָרִים בְּטֵלִים זוּלָתִי הַתְּשׁוּבָה לִמְצֹא חֵן לִפְנֵי הַדִּין הַגָּדוֹל. לָכֵן רָאוּי לְכָל יְרֵא שָׁמַיִם לְמַעֵט עֲסָקָיו, וְלִהְיוֹת רַעֲיוֹנָיו נִחַתִּים, וְלִקְבֹּעַ בַּיּוֹם וּבַלַּיְלָה עִתִּים לְהִתְבּוֹדֵד בַּחֲדָרָיו וּלְחַפֵּשׂ דְּרָכָיו וְלַחֲקֹר, וּלְקַדֵּם בְּאַשְׁמֹרֶת וּלְהִתְעַסֵּק בְּדַרְכֵי הַתְּשׁוּבָה.

וְלֹא שֶׁיַּעֲשֶׂה כְּעַנְיְנֵי הָעוֹלָם, שֶׁמִּתְעַנִּין וּמַקְדִּימִין לְהִתְפַּלֵּל, אֲבָל אֵינָן עוֹרְכִין מַעֲרָכוֹת נֶגֶד הָעֲווֹנוֹת לְסַלֵּק מֵהֶן כָּל דָּבָר מְכֹעָר. כִּי כָל אִישׁ שֶׁמִּתְפַּלֵּל וּמִתְעַנֶּה וּמִתְוַדֶּה, וְאוֹחֵז דְּרָכָיו הָרִאשׁוֹנִים – אֵין זֶה דֶּרֶךְ הַתְּשׁוּבָה. אֶלָּא יִתְעוֹרֵר הָאָדָם לָשׁוּב בִּתְשׁוּבָה שְׁלֵמָה בַּעֲשֶׂרֶת יְמֵי תְּשׁוּבָה, שֶׁהֵם עֵת רָצוֹן וְהַתְּפִלָּה נִשְׁמַעַת בָּהֶם, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (ישעיהו מט ח): "בְּעֵת רָצוֹן עֲנִיתִיךָ, וּבְיוֹם יְשׁוּעָה עֲזַרְתִּיךָ". וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ (ראש השנה יח א): "דִּרְשׁוּ ה' בְּהִמָּצְאוֹ" (ישעיהו נה ו) – אֵלּוּ עֲשָׂרָה יָמִים שֶׁבֵּין רֹאשׁ הַשָּׁנָה לְיוֹם הַכִּפּוּרִים. וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (יומא פה ב) כִּי יוֹם כִּפּוּר מְכַפֵּר עִם הַתְּשׁוּבָה, עַל כֵּן הִזְהִירָנוּ הַכָּתוּב שֶׁנָּשׁוּב וְנִטָּהֵר לִפְנֵי הַשֵּׁם בָּרוּךְ הוּא בִּתְשׁוּבוֹתֵינוּ, וִיכַפֵּר עָלֵינוּ בַּיּוֹם הַזֶּה לְטַהֵר אוֹתָנוּ.

הַשִּׁשִּׁי – לְעוֹלָם יִרְאֶה אָדָם עַצְמוֹ כְּאִלּוּ הוּא נוֹטֶה לָמוּת. וְלֹא יֹאמַר "כְּשֶׁאַזְקִין אָשׁוּב", שֶׁמָּא יָמוּת קוֹדֶם שֶׁיַּזְקִין. עַל כֵּן בְּכָל עֵת יִכֹּן לִקְרַאת אֱלֹהָיו, כִּי אֵין אָדָם יוֹדֵעַ עִתּוֹ. עַל כֵּן יְעוֹרֵר אֶת נַפְשׁוֹ לִהְיוֹת טָהוֹר לְהָשִׁיב רוּחוֹ בְּטָהֳרָה אֶל הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר נְתָנָהּ בּוֹ.

וִיחַפֵּשׂ מַעֲשָׂיו בְּכָל רֶגַע, כְּמַאֲמַר רַבִּי אֱלִיעֶזֶר (שבת קנג א): שׁוּב יוֹם אֶחָד לִפְנֵי מִיתָתְךָ. אָמְרוּ לוֹ תַּלְמִידָיו: רַבֵּנוּ, וְכִי אָדָם יוֹדֵעַ מָתַי יָמוּת? אָמַר לָהֶם: יָשׁוּב הַיּוֹם שֶׁמָּא יָמוּת לְמָחָר, וְנִמְצָא כָּל יָמָיו בִּתְשׁוּבָה, וְיִהְיֶה מִתְקַשֵּׁט בְּכָל שָׁעָה כְּאִלּוּ עַתָּה יָבוֹא

לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ הַגָּדוֹל. לָכֵן יִדְאַג אָדָם לְעוֹלָם, אֲפִלּוּ כְּשֶׁהוּא שָׁלֵו וְשָׁקֵט. וְיִרְעַד מִיּוֹם הַמָּוֶת, שֶׁאָז צָרִיךְ לִתֵּן דִּין וְחֶשְׁבּוֹן, וְיִתְוַדֶּה בְּכָל עֵת בְּלֵב נִשְׁבָּר וְנִדְכָּא כְּאִלּוּ עַתָּה יָמוּת, וִיהֵא מוֹרָא שָׁמַיִם עָלָיו.

וְיֵשׁ לָאָדָם לְחַדֵּשׁ מִצְוָה בְּכָל יוֹם, אוּלַי הִגִּיעָה עֵת מוֹתוֹ, וְאִם יַעֲשֶׂה כָּךְ אָז אֵינוֹ חָסֵר מִכָּל הַמִּצְוֹת אֲפִלּוּ אַחַת. כִּי אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (קהלת רבה ג כד): כָּל הָעוֹשֶׂה מִצְוָה אַחַת סָמוּךְ לְמִיתָתוֹ – דּוֹמֶה לְמִי שֶׁקִּיֵּם כָּל הַתּוֹרָה כֻּלָּהּ. לָכֵן יָקִיץ הָאָדָם מִשְּׁנַת תַּרְדֵּמָתוֹ וְיִתְעוֹרֵר לְהָבִין אַחֲרִיתוֹ, לְקַשֵּׁט עַצְמוֹ בְּתַכְשִׁיטֵי הַמִּצְוֹת, לִהְיוֹת לִפְנֵי הָאֱלֹהִים בְּכָל רֶגַע.

אַרְבַּע מִינֵי תְּשׁוּבוֹת הֵן: תְּשׁוּבַת הַבָּאָה, תְּשׁוּבַת הַגָּדֵר, תְּשׁוּבַת הַמִּשְׁקָל, וּתְשׁוּבַת הַכָּתוּב.

תְּשׁוּבַת הַבָּאָה כֵּיצַד? אִם חָטָא בְּאִשָּׁה אוֹ בִּגְנֵבָה, וּבָאָה הָאִשָּׁה אוֹ אוֹתוֹ עָוֹן לְיָדוֹ, וְהָיָה יָכוֹל לַחֲטֹא כְּבָרִאשׁוֹנָה, וְהוּא עֲדַיִן בְּחֹזֶק תַּאֲוָתוֹ וּבְחֵשֶׁק יִצְרוֹ, וְלִבּוֹ בּוֹעֵר אַחֲרֶיהָ וְהִיא מִתְרַצֵּית לוֹ, וְעוֹצֵר רוּחוֹ וּמְנַתֵּק תַּאֲוָתוֹ מִיִּרְאַת שָׁמַיִם לְבַד – זֶהוּ תְּשׁוּבָה שְׁלֵמָה.

תְּשׁוּבַת הַגָּדֵר כֵּיצַד? לֹא יִרְאֶה שְׂחוֹק נָשִׁים וּבְתוּלוֹת, וְלֹא יִסְתַּכֵּל בְּאִשָּׁה בְּפָנֶיהָ אוֹ בֵּין דַּדֶּיהָ, וַאֲפִלּוּ בְּאִשְׁתּוֹ בְּעוֹד שֶׁלֹּא טָבְלָה. וְכֵן יַעֲשֶׂה גָּדֵר לְכָל הַמִּצְוֹת.

וְכָתַב הָרַאֲבָ״ד זִכְרוֹנוֹ לִבְרָכָה: וְרָאִינוּ לְרַבּוֹתֵינוּ שֶׁהָיוּ חֲסִידִים גְּמוּרִים, וְהָיוּ גּוֹדְרִים עַצְמָם בְּכַמָּה גְּדָרִים. וְהָיָה מֵהֶם מִי שֶׁפֵּרַשׁ מֵאִשְׁתּוֹ אַחֲרֵי שֶׁקִּיֵּם מִצְוַת פְּרִיָּה וּרְבִיָּה. וְכָל אֶחָד וְאֶחָד הָיָה גּוֹדֵר עַצְמוֹ, לְפִי מַה שֶּׁהָיָה מַכִּיר אֶת עַצְמוֹ. יֵשׁ אָדָם שֶׁיֵּשׁ לוֹ תַּאֲוָה לַעֲבֵרָה אַחַת וְאֵין לוֹ תַּאֲוָה לַעֲבֵרָה אַחֶרֶת, כְּגוֹן לְאֶחָד יֵשׁ תַּאֲוָה לִזְנוֹת וְלֹא לִגְנֹב, וְלַשֵּׁנִי יֵשׁ תַּאֲוָה לִגְנֹב וְלֹא לִזְנוֹת. לָכֵן כָּל אֶחָד יַעֲשֶׂה גְּדָרִים לְפִי מַה שֶּׁרוֹאֶה שֶׁיִּצְרוֹ מִתְגַּבֵּר עָלָיו: אִם דַּעְתּוֹ נִמְשָׁךְ לַגְּנֵבָה – יִתְרַחֵק מִלְּקַבֵּל פִּקְדוֹנוֹת וּלְהִשְׁתַּדֵּל בְּשֶׁל אֲחֵרִים; וְכֵן בְּעִנְיַן הַזְּנוּת – יִגְדֹּר עַצְמוֹ גַּם בַּמֻּתָּר לוֹ; וְכֵן יַעֲשֶׂה גְּדָרִים לְכָל דָּבָר.

וְכֵן אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה עַל אַבְרָהָם אָבִינוּ, עָלָיו הַשָּׁלוֹם, שֶׁהַיֵּצֶר הִשְׁלִים עִמּוֹ, וְעַל זֶה נֶאֱמַר (משלי טז ז): ״בִּרְצוֹת ה׳ דַּרְכֵי אִישׁ – גַּם אוֹיְבָיו יַשְׁלִם אִתּוֹ״. דָּוִד הַמֶּלֶךְ עָשָׂה מִלְחָמָה עִם יִצְרוֹ, וְרָאָה שֶׁלֹּא הָיָה יִצְרוֹ רַךְ וְטִבְעוֹ נֹחַ, וְלֹא הָיָה יָכוֹל לוֹ; וְעָמַד וַהֲרָגוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים קט כב): ״וְלִבִּי חָלַל בְּקִרְבִּי״. פֵּרוּשׁ: אַבְרָהָם הָיָה

יִצְרוֹ רַךְ וְטִבְעוֹ נֹחַ וְעָרֵב, וְלֹא הָיָה צָרִיךְ לַעֲשׂוֹת עִמּוֹ מִלְחָמָה, כִּדְאַמְרִינָן (נדרים לב ב): בַּתְּחִלָּה לֹא הָיָה אַבְרָהָם מֶלֶךְ אֶלָּא עַל מָאתַיִם אַרְבָּעִים וּשְׁלֹשָׁה אֵבָרִים, וּלְבַסּוֹף הִמְלִיכוּ עַל מָאתַיִם אַרְבָּעִים וּשְׁמוֹנָה אֵבָרִים, וְהוֹסִיף לוֹ מֶמְשָׁלָה עַל שְׁתֵּי עֵינַיִם וּשְׁתֵּי אָזְנַיִם וְרֹאשׁ הַגְּוִיָּה. אֲבָל דָּוִד הָיָה לְעוֹלָם יִצְרוֹ קָשֶׁה וְחָזָק, וְהָיָה צָרִיךְ לַעֲשׂוֹת עִמּוֹ מִלְחָמָה בְּכָל יוֹם, וְכַאֲשֶׁר רָאָה שֶׁאֵינוֹ יָכוֹל לַעֲמֹד בּוֹ – עָמַד עָלָיו וַהֲרָגוֹ. יֵשׁ אוֹמְרִים שֶׁהֲרָגוֹ בְּתַעֲנִית, וְיֵשׁ אוֹמְרִים שֶׁפָּרַשׁ מִן הָאִשָּׁה לְגַמְרֵי, כִּי רָאָה שֶׁמִּתּוֹךְ הַהֶתֵּר הֱסִיתוֹ אֶל הָאִסּוּר; בֵּין כְּדִבְרֵי זֶה וּבֵין כְּדִבְרֵי זֶה, אַחֲרֵי שֶׁרָאָה שֶׁיִּצְרוֹ מִתְגַּבֵּר עָלָיו – שָׂם פָּנָיו לְהַכְרִיעוֹ וּלְהִלָּחֵם עִמּוֹ עַד שֶׁהִכְנִיעוֹ וְהִכְרִיעוֹ.

הַגֶּדֶר הַמּוֹעִיל לְהַכְנָעַת הַיֵּצֶר הוּא רַעֲבוֹן הַנֶּפֶשׁ, לְמַעֵט הַתַּעֲנוּגִים וְהַהֲנָאוֹת בְּמַאֲכָל וּבְמִשְׁתֶּה, רַק שֶׁיֵּהָנֶה מִן הָרֵיחַ הַטּוֹב; וּמִן רְחִיצַת חַמִּין לְמִי שֶׁהַחַמִּין עֲרֵבִין עָלָיו. וְהַמַּאֲכָל הַמּוּעָט יִהְיֶה מְתֻבָּל וּמְתֻקָּן יָפֶה, בַּעֲבוּר שֶׁיֶּעֱרַב עָלָיו וְתִהְיֶה נַפְשׁוֹ מְקַבַּלְתּוֹ וּמִתְפַּיֶּסֶת בִּמְעַט מִמֶּנּוּ. וּלְעוֹלָם יַנִּיחַ מְעַט מִכְּדֵי צָרְכּוֹ וּמֵהַשְׁלָמַת תַּאֲוָתוֹ, וְלֹא יִשְׁתֶּה יַיִן כִּי אִם מָזוּג, כְּדֵי שֶׁלֹּא יִשְׁתַּכֵּר. וְעַל זֶה אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (גיטין ע א): סְעֻדָּה שֶׁהֲנָאָתְךְ מִמֶּנָּה – מְשֹׁךְ יָדְךְ מִמֶּנָּה. וּשְׁנֵי תַּקָּנוֹת יֵשׁ בָּעִנְיָן: הָאֶחָד – שֶׁלֹּא תַּזִּיקֶנּוּ אֲכִילָתוֹ, וְהַשֵּׁנִי – הִיא כְּנִיעַת הַיֵּצֶר וּשְׁבִירַת הַתַּאֲוָה.

וּכְמוֹ שֶׁבֵּאַרְנוּ בִּסְעֻדָּה, כֵּן הַדֶּרֶךְ בְּכָל הַהֲנָאוֹת וְתַעֲנוּגִים שֶׁבָּעוֹלָם, שֶׁלֹּא יְמַלֵּא אָדָם כָּל תַּאֲוָתוֹ. וְאֵין צָרִיךְ לוֹמַר שֶׁיִּשָּׁמֵר אָדָם עַצְמוֹ מִן הַמַּאֲכָלִים שֶׁהוּא מַכִּיר שֶׁהֵם מַזִּיקִים אוֹתוֹ, כִּי הָאוֹכֵל דְּבָרִים שֶׁמַּזִּיקִים אוֹתוֹ וְאֶפְשָׁר לוֹ בְּמַאֲכָל אַחֵר – הֲרֵי הוּא פּוֹשֵׁעַ בְּגוּפוֹ, מִפְּנֵי שֶׁהוֹלֵךְ אַחַר תַּאֲוָתוֹ וְאֵינוֹ חוֹשֵׁשׁ עַל אֲבֵדַת גּוּפוֹ. וַהֲרֵי זֶה דֶּרֶךְ יֵצֶר הָרַע וַעֲצָתוֹ, שֶׁמְּסִיתוֹ מִדֶּרֶךְ הַחַיִּים אַל דֶּרֶךְ הַמָּוֶת.

וְיֵדַע כָּל חַי שֶׁאֵין דֶּרֶךְ לְיֵצֶר הָרַע אֶלָּא דֶּרֶךְ הֲסָתָה: מִתְּחִלָּה מְסִיתוֹ אֶל הַמֻּתָּר לְמַלֵּא תַּאֲוָתוֹ, וְאַחַר שֶׁהֻרְגַּל לְמַלֵּא תַּאֲוָתוֹ מִן הַהֶתֵּר, וְהִרְעִיב נַפְשׁוֹ לִהְיוֹת שׁוֹקֵקָה בְּכָל עֵת לְמַלֹּאת תַּאֲוָתוֹ – אָז מְסִיתוֹ אֶל הָאִסּוּר הַקַּל, וּמִן הַקַּל אֶל הֶחָמוּר. עַל כֵּן הִזָּהֵר בַּהֶתֵּר לַעֲשׂוֹת גָּדֵר לְמַעֵט הַתַּאֲוָה מִן הַמֻּתָּר, וְאָז אִם יַעֲלֶה בְּלִבְּךְ הָאִסּוּר, מִזֶּה אַתָּה נוֹשֵׂא קַל וָחֹמֶר בְּעַצְמְךְ, וּמֻבְטָח לְךְ שֶׁאַתָּה פּוֹרֵשׁ מִן הַהִרְהוּר וְכָל שֶׁכֵּן מִן הַמַּעֲשֶׂה.

וְאַל יִתְעַנֶּה אָדָם עִנּוּיֵי נֶפֶשׁ, פֶּן יֶחֱלַשׁ לִבּוֹ וְיִתְעַרְבֵּב מֹחוֹ. וְיִהְיֶה הֶפְסֵדוֹ מְרֻבֶּה מִשְּׂכָרוֹ, כִּי יִבָּטֵל מִן הַתּוֹרָה; שֶׁיֵּלֵךְ בָּטֵל מִן הַחֲלָשׁוּת, וַאֲפִלּוּ בְּשָׁעָה שֶׁלּוֹמֵד לֹא יוּכַל לְדַקְדֵּק כָּרָאוּי וּלְהָבִין הָעִנְיָנִים, לְפִי שֶׁאֵין תּוֹרָה נִקְנֵית אֶלָּא מִתּוֹךְ שִׂמְחָה (שבת ל ב). וְאַל יִמְנַע עַצְמוֹ מִכָּל שִׂמְחַת מִצְוָה וּמִכָּל הֲנָאַת מִצְוָה, כְּדֵי שֶׁיִּהְיוּ עֵינָיו פְּקוּחוֹת

כְּנֶגֶד הַיֵּצֶר הָרַע וְיִהְיֶה נִזְהָר עָלָיו, פֶּן יְמַלֵּא כָּל תַּאֲוָתוֹ. וְאִם יֶחֱלַשׁ לִבּוֹ עַל מִעוּט אֲכִילָתוֹ, טוֹב לוֹ שֶׁיֹּאכַל שְׁתֵּי פְּעָמִים בַּיּוֹם מְעַט מְעַט, וְלֹא יְמַלֵּא כְּרֵסוֹ בְּפַעַם אַחַת. וְאִם לֹא יִזְדַּמֵּן לֶאֱכֹל שְׁתֵּי פְּעָמִים, יִהְיֶה אֶצְלוֹ מִן הַמִּרְקַחַת הַמְשַׂמַּחַת הַלֵּב, וְיֹאכַל מִמֶּנָּה מְעַט וְיִתְחַזֵּק לִבּוֹ. גַּם אִם יִרְאֶה בְּעֵינָיו שֶׁיִּהְיֶה צָרִיךְ לְהִתְעַנּוֹת יוֹם אוֹ יוֹמַיִם בְּשָׁבוּעַ, יִתְעַנֶּה לְפִי תַּקָּנָתוֹ, כִּי הַיּוֹשֵׁב בְּתַעֲנִית וְהוּא צָרִיךְ לוֹ - נִקְרָא ״קָדוֹשׁ״, וּבִלְבַד שֶׁלֹּא יִתְבַּטֵּל מִן הַתּוֹרָה וּמִן הַמִּצְוֹת עֲבוּרָהּ.

כָּל אָדָם יָכוֹל לָדַעַת בְּעַצְמוֹ אֵיךְ יִגְדֹּר לְפִי עִנְיָנָיו. וְהָרֹאשׁ לְכָל הַגְּדָרִים שֶׁיִּשְׁמֹר עֵינָיו מִמַּה שֶּׁאֵינוֹ שֶׁלּוֹ. וְאִם יְמַעֵט רְאִיָּתוֹ מִמַּה שֶּׁאֵינוֹ שֶׁלּוֹ, נִקְרָא ״צָנוּעַ״ וּ״בַיְשָׁן״, כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ (שבת נג ב) עַל אוֹתָהּ אִשָּׁה שֶׁהָיְתָה גִּדֶּמֶת, וְלֹא הִכִּיר בָּהּ בַּעְלָהּ עַד יוֹם מוֹתָהּ. וְאָמְרוּ עָלָיו: כַּמָּה צָנוּעַ אִישׁ זֶה, שֶׁלֹּא הִכִּיר בְּאִשְׁתּוֹ. וְאִם יִשְׁמֹר עֵינָיו - נִמְצָא שֶׁלִּבּוֹ שָׁמוּר; וּמִתּוֹךְ שֶׁלִּבּוֹ וְעֵינָיו שְׁמוּרִים - נִמְצָא כֻּלּוֹ שָׁמוּר.

תְּשׁוּבַת הַמִּשְׁקָל כֵּיצַד? כְּפִי הֲנָאָה שֶׁנֶּהֱנֶה מִן הָעֲבֵרָה - יַעֲשֶׂה לוֹ צַעַר בְּתַעֲנִית וּבְמִעוּט אֲכִילָה וּשְׁתִיָּה; בְּעִנְיַן הַמִּשְׁכָּב וּבְעִנְיַן כָּל הַהֲנָאוֹת - יְמַעֵט.

תְּשׁוּבַת הַכָּתוּב כֵּיצַד? אִם בָּא עַל הַנִּדָּה וְיֵשׁ לוֹ בָּזֶה כָּרֵת, אוֹ שֶׁעָבַר עַל חַיָּבֵי מִיתוֹת בֵּית דִּין אוֹ מַלְקוּת - יְקַבֵּל עָלָיו לְהִצְטַעֵר וְלַעֲשׂוֹת צַעַר לְעַצְמוֹ כָּעִנְיָן הַכָּתוּב בַּתּוֹרָה.

וְהִנֵּה הָרוֹקֵחַ כָּתַב אֵיךְ יַעֲשֶׂה צַעַר לְעַצְמוֹ עַל כַּמָּה עֲבֵרוֹת. וְכֵן מָצִינוּ בַּתַּלְמוּד, שֶׁהָיוּ רְגִילִים בְּתַעֲנִית אֲפִלּוּ עַל חֵטְא קַל מְאֹד, אֲפִלּוּ בְּדִבּוּר בְּעָלְמָא. כְּמוֹ שֶׁאָמַר חָכָם אֶחָד (חגיגה כב ב): ״בּוֹשְׁנִי מִדִּבְרֵיכֶם בֵּית שַׁמַּאי״ - וְעַל זֶה יָשַׁב בְּתַעֲנִית עַד שֶׁהֶשְׁחֲרוּ שִׁנָּיו. וְכֵן מַעֲשֶׂה בְּרַב חִסְדָּא שֶׁאָמַר לְרַב הוּנָא (בבא מציעא לג א): תַּלְמִיד וְרַבּוֹ צָרִיךְ לוֹ, מַהוּ שֶׁיַּעֲמֹד לְפָנָיו? אָמַר לוֹ רַב הוּנָא לְרַב חִסְדָּא: ״חִסְדָּא! חִסְדָּא! לָא צְרִיכְנָא לָךְ!״ וְעַל זֶה יָשְׁבוּ בְּכַמָּה תַּעֲנִיּוֹת. וְכֵן מָצִינוּ בְּדָוִד, שֶׁנִּסְתַּלְּקָה שְׁכִינָה וְרוּחַ הַקֹּדֶשׁ מִמֶּנּוּ עֶשְׂרִים וּשְׁתַּיִם שָׁנָה, וּבְכָל יוֹם וָיוֹם הָיָה מוֹרִיד דְּמָעוֹת, וְהָיָה אוֹכֵל פִּתּוֹ בָּאֵפֶר, שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים קב י): ״כִּי אֵפֶר כַּלֶּחֶם אָכָלְתִּי״. אָמַר לְפָנָיו: רִבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם! קַבְּלֵנִי בִּתְשׁוּבָה שְׁלֵמָה לְפָנֶיךָ, כְּדֵי שֶׁתְּזַכֶּה הָרְשָׁעִים בָּעוֹלָם, שֶׁנֶּאֱמַר (שם נא טו): ״אֲלַמְּדָה פֹשְׁעִים דְּרָכֶיךָ״ - כָּל אָדָם יִלְמַד מִדָּוִד בְּעִנְיַן הַתְּשׁוּבָה. וְכֵן אָדָם הָרִאשׁוֹן, כֵּיוָן שֶׁרָאָה שֶׁנִּקְנְסָה מִיתָה עַל יָדוֹ - יָשַׁב מֵאָה וּשְׁלֹשִׁים שָׁנָה בְּתַעֲנִית, וּפָרַשׁ מִן הָאִשָּׁה, וְהֶעֱלָה זַרְזֵי תְאֵנִים עַל בְּשָׂרוֹ (ערובין יח ב).

וְאִם אָדָם עָשָׂה תְּשׁוּבָה וְחוֹזֵר לְסוּרוֹ, אֲפִלּוּ עוֹשֶׂה כֵּן הַרְבֵּה פְּעָמִים – לְעוֹלָם יָכוֹל לַעֲשׂוֹת תְּשׁוּבָה. אַךְ יֵשׁ לְהַחְמִיר בִּתְשׁוּבָה שְׁנִיָּה וּשְׁלִישִׁית יוֹתֵר מִבָּרִאשׁוֹנָה. וְגָרְסִינַן בַּיְּרוּשַׁלְמִי (פאה א א): מִי שֶׁהָיָה רָשָׁע כָּל יָמָיו וְעָשָׂה תְּשׁוּבָה – הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מְקַבְּלוֹ. אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן: וְלֹא עוֹד, אֶלָּא כָּל עֲבֵרוֹת נַעֲשׂוּ לוֹ כִּזְכוּיוֹת. וּבְפֶרֶק ״יוֹם הַכִּפּוּרִים״ (יומא פו ב): אִם עָשָׂה תְּשׁוּבָה מֵאַהֲבָה – זְדוֹנוֹת נַעֲשׂוּ לוֹ כִּזְכוּיוֹת. מִיִּרְאָה – זְדוֹנוֹת נַעֲשׂוּ לוֹ כִּשְׁגָגוֹת. וְכָל אוֹתָן שֶׁאֵין לָהֶם חֵלֶק לָעוֹלָם הַבָּא וְנִדּוֹנִים בְּגֵיהִנֹּם לְדוֹרֵי דוֹרוֹת – דַּוְקָא אוֹתָן שֶׁמֵּתוּ בְּרִשְׁעָתָם; אֲבָל אִם עָשׂוּ תְּשׁוּבָה – אֵין לְךָ דָּבָר שֶׁעוֹמֵד בִּפְנֵי בַּעֲלֵי תְּשׁוּבָה.

וְלֹא יַחֲשֹׁב אָדָם: ״הוֹאִיל וְחָטָאתִי, וְהֶחֱטֵאתִי אֲחֵרִים – לֹא אוּכַל לָשׁוּב״, וּמְרַפֶּה יָדוֹ מִן הַתְּשׁוּבָה – חָלִילָה מֵעֲשׂוֹת זֹאת! כִּי אָמְרוּ בְּפֶרֶק ״חֵלֶק״ (סנהדרין קב א): אֲפִלּוּ יָרָבְעָם שֶׁחָטָא וְהֶחֱטִיא – הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אָמַר לוֹ ״עַתָּה תָּשׁוּב״, וְלֹא רָצָה. צֵא וּלְמַד מֵאַחְאָב מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל, שֶׁגָּזַל וְחָמַד וְרָצַח, וְקָרָא לִיהוֹשָׁפָט מֶלֶךְ יְהוּדָה וְנָתַן לוֹ מַלְקוּת בְּכָל יוֹם שָׁלֹשׁ פְּעָמִים. וְהָיָה מַשְׁכִּים וּמַעֲרִיב בְּצוֹם וּבִתְפִלָּה לִפְנֵי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, וְהָיָה עוֹסֵק בַּתּוֹרָה כָּל יָמָיו, וְלֹא שָׁב אֶל מַעֲשָׂיו הָרִאשׁוֹנִים, שֶׁנֶּאֱמַר (מלכים א כא כט): ״הֲרָאִיתָ כִּי נִכְנַע אַחְאָב מִלְּפָנָי? יַעַן כִּי נִכְנַע מִפָּנַי לֹא אָבִיא הָרָעָה בְּיָמָיו״. וְאָמְרוּ בַּפְּסִיקְתָּא: אִם הָיָה רָגִיל לֶאֱכֹל בְּשָׁלֹשׁ שָׁעוֹת – הָיָה אוֹכֵל בְּשִׁשָּׁה שָׁעוֹת. אִם הָיָה רָגִיל בְּשִׁשָּׁה שָׁעוֹת – הָיָה אוֹכֵל בְּתֵשַׁע שָׁעוֹת. וּמַהוּ ״וַיְהַלֵּךְ אַט״ (שם פסוק כז)? אָמַר רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן לֵוִי: שֶׁהָיָה הוֹלֵךְ יָחֵף. וּמִמֶּנּוּ יִלְמַד כָּל אָדָם. וְעוֹד צֵא וּלְמַד מִמְּנַשֶּׁה בֶּן חִזְקִיָּה, שֶׁעָשָׂה הַתּוֹעֵבוֹת הָרָעוֹת שֶׁבָּעוֹלָם, וְקִבְּלוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא בִּתְשׁוּבָה (פרקי דרבי אליעזר מג). וְתָנֵי תַּנָּא קַמֵּהּ דְּרַבִּי יוֹחָנָן: מְנַשֶּׁה עָשָׂה תְּשׁוּבָה שְׁלֹשִׁים וְשָׁלֹשׁ שָׁנָה, וְקִבְּלוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא (סנהדרין קג א).

וְעַתָּה בַּדּוֹרוֹת הָאֵלֶּה, אֲשֶׁר בְּנֵי אָדָם חַלָּשִׁים מְאֹד בְּגוּפָם, וְאֵין לָהֶם כֹּחַ כְּבָרִאשׁוֹנָה – מַה יַּעֲשֶׂה אָדָם שֶׁחָטָא כָּל יָמָיו בְּלָשׁוֹן הָרַע וּבַחֲנִיפוּת וּבְכָל הַמִּדּוֹת כֻּלָּן, וְלֹא נִזְהַר כָּל יָמָיו בְּגוּפֵי הַמִּצְוֹת, שֶׁלֹּא הָיָה מְקַיֵּם אוֹתָן מֵחֲמַת שֶׁלֹּא רָאָה אָדָם מְקַיֵּם אוֹתָן שֶׁיִּלְמַד מִמֶּנּוּ, וְלֹא חָשׁ כָּל יָמָיו לְהִתְפַּלֵּל וּלְבָרֵךְ הַבְּרָכוֹת, וְכֵן בְּכָל הַמִּצְוֹת – אֵיךְ יִסְבֹּל צַעַר לְפִי מַה שֶּׁעָבַר? כִּי הֲלֹא אֵין חֵקֶר וְאֵין מִסְפָּר לְרִבֵּי הָעֲבֵרוֹת לְאָדָם שֶׁאֵינוֹ מְדַקְדֵּק בְּמַעֲשָׂיו. לָכֵן יֵשׁ לָשׂוּם דֶּרֶךְ לִפְנֵי בְּנֵי אָדָם הַמִּתְנַדְּבִים לָשׁוּב.

וְיֵשׁ חִלּוּק בֵּין אָדָם לְאָדָם. כֵּיצַד? אִם זֶה הַחוֹטֵא בַּעַל תּוֹרָה, וְאִם יַכְבִּידוּ עָלָיו בְּעִנְיְנֵי הַצַּעַר וּבְתַעֲנִית, אָז לֹא יוּכַל לְתַקֵּן מִדּוֹתָיו הָרָעִים – יֵשׁ לְהָקֵל עָלָיו בְּמִינֵי

הַתַּעֲנִיּוֹת וְהַצַּעַר, וְיֵשׁ לְהוֹרוֹת לוֹ שֶׁיַּעֲסֹק בַּתּוֹרָה בְּעֵסֶק גָּדוֹל. וְכֵן אָמְרוּ בְּוַיִּקְרָא רַבָּה (כה א): אִם נִכְשַׁל אָדָם בַּעֲבֵרָה וְנִתְחַיֵּב מִיתָה בִּידֵי שָׁמַיִם, מַה יַּעֲשֶׂה וְיִחְיֶה? אִם הוּא לָמוּד לִהְיוֹת קוֹרֵא דַּף אֶחָד - יִקְרָא שְׁנֵי דַפִּין; לִשְׁנוֹת פֶּרֶק אֶחָד - יִשְׁנֶה שְׁנֵי פְּרָקִים. אַלְמָא יֵשׁ כַּפָּרָה בְּרֹב לִמּוּד. וְיַעֲשֶׂה חֶסֶד וֶאֱמֶת, וּבָזֶה יִתְכַּפְּרוּ עֲווֹנוֹתָיו, שֶׁנֶּאֱמַר (משלי טז ו): ״בְּחֶסֶד וֶאֱמֶת יְכֻפַּר עָוֹן״. וְיִטְרַח לַעֲשׂוֹת כָּל מִצְוָה וּמִצְוָה כְּמַאֲמָרָהּ; וְיִטְרַח לְזַכּוֹת הָרַבִּים, וְלִגְמֹל חֲסָדִים לִבְנֵי אָדָם, וּלְהִתְפַּלֵּל בְּכַוָּנָה וּבְהַכְנָעָה וּבִקְרִיעַת הַלֵּב, וּלְבַקֵּשׁ מְחִילָה מֵאֵת הַשֵּׁם עַל כָּל פְּשָׁעָיו. וְיִמְנַע עַצְמוֹ מִשְּׂחוֹק וְטִיּוּלִים וּדְבָרִים בְּטֵלִים, וּמִלִּשְׁמֹעַ חִדּוּשֵׁי הָעוֹלָם. וְכֵן יִמָּנַע מִכָּל הַדְּבָרִים. וִישַׁעֵר בְּעַצְמוֹ בְּשִׁעוּר מְכֻוָּן אֵיזֶה דָּבָר יוּכַל לַעֲשׂוֹת וּמַה יּוּכַל לִסְבֹּל עִם עֵסֶק הַתּוֹרָה וְהַמִּצְוֹת. וְיִשְׁתַּדֵּל לְעוֹלָם שֶׁיִּהְיֶה נִכְנָע לֵאלֹהִים, וּלְכָל הַפָּחוֹת יוֹם אֶחָד בַּשָּׁבוּעַ יִתְעַנֶּה; וּבְאוֹתוֹ הַיּוֹם יְפַנֶּה עַצְמוֹ מִכָּל דָּבָר שֶׁבָּעוֹלָם, וְיֵשֵׁב יָחִיד לְבַדּוֹ, וְיַעֲרֹךְ מַחֲשָׁבוֹת בְּלִבּוֹ לֵאלֹהִים לְהִדָּבֵק בּוֹ, וְלִהְיוֹת מַר רוּחַ עַל שֶׁעָמַד בְּמֶרֶד נֶגֶד הַמֶּלֶךְ הַגָּדוֹל. וְיִבְכֶּה וְיִתְאַבֵּל בְּשִׁבְרוֹן הַלֵּב, וְיַרְבֶּה בְּתַחֲנוּנִים, וְיַרְבֶּה בְּתִשְׁבָּחוֹת. וְיַלְקֶה עַצְמוֹ בְּאוֹתוֹ הַיּוֹם שָׁלֹשׁ פְּעָמִים, וּבְשָׁעָה שֶׁמַּלְקִין אוֹתוֹ יֹאמַר: ״וְהוּא רַחוּם יְכַפֵּר עָוֹן וְלֹא יַשְׁחִית...״ עַד ״כָּל חֲמָתוֹ״ (תהלים עח לח); וְכֵן יֹאמַר בְּכָל מַלְקוֹת וּמַלְקוֹת שָׁלֹשׁ פְּעָמִים. וְכֵן יַעֲשֶׂה כָּל הַיָּמִים, עַד שֶׁיִּמְצָא חֵן לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ הָעֶלְיוֹן.

וְאִם הַחוֹטֵא הַבָּא לַעֲשׂוֹת תְּשׁוּבָה הוּא אָדָם שֶׁאֵינוֹ יָכוֹל לִלְמֹד, אוֹ שֶׁהוּא מְטֻפָּל, אוֹ שֶׁהוּא עַם הָאָרֶץ, אוֹ שֶׁהוּא לַמְדָן אַךְ אֵינוֹ יָכוֹל לָכֹף עַצְמוֹ לִשְׁמֹר אֶת כָּל דִּבְרֵי הַסֵּפֶר הַזֶּה - לְכָל אֵלֶּה יֵשׁ לְהַחְמִיר לִסְבֹּל יִסּוּרִין קָשִׁין. וְאֵין הַיִּסּוּרִין שָׁוִין לְכָל אָדָם, כִּי יֵשׁ אָדָם שֶׁהוּא בָּרִיא מְאֹד, וְיֵשׁ שֶׁהוּא חָלוּשׁ. הֲלֹא בִּהְיוֹת בֵּית דִּין בִּירוּשָׁלַיִם בְּלִשְׁכַּת הַגָּזִית, וְהָיוּ דָּנִין דִּינֵי נְפָשׁוֹת וּמַלְקִיּוֹת, הָיוּ אוֹמְדִים בְּמַלְקִיּוֹת כְּפִי כֹּחַ הָאִישׁ הַנִּלְקֶה. וְכָךְ יֵשׁ לַעֲשׂוֹת עַכְשָׁיו הַכֹּל לְפִי עִנְיַן הָאִישׁ: יֵשׁ אָדָם אִם מַחְמִירִין עָלָיו בְּעִנְיַן הַצַּעַר - יַעֲזֹב לְגַמְרֵי וְלֹא יַעֲשֶׂה תְּשׁוּבָה. לָכֵן צָרִיךְ הֶחָכָם לַחֲקֹר עִנְיַן הָאִישׁ, וּלְהוֹרוֹת לְפִי רְאוּת עֵינָיו.

וְעַתָּה יֵשׁ לִכְתֹּב עִנְיְנֵי הַצַּעַר לְפִי כָּל עֲבֵרָה וַעֲבֵרָה:

הַבָּא עַל הַגּוֹיָה - יִתְעַנֶּה וְיִלְקֶה, וְלֹא יֹאכַל בָּשָׂר וְלֹא יִשְׁתֶּה יַיִן לְכָל הַפָּחוֹת אַרְבָּעִים יוֹם; אוֹ יִתְעַנֶּה שְׁלֹשָׁה יָמִים לַיְלָה וָיוֹם, שָׁלֹשׁ שָׁנִים פַּעַם לְשָׁנָה. וְאִם אַחַר הַתְּשׁוּבָה יַחֲזֹר לְסוּרוֹ, יַחְמִיר יוֹתֵר עָלָיו: בִּימוֹת הַחַמָּה יֵלֵךְ בִּמְקוֹם נְמָלִים הַרְבֵּה וְיֵשֵׁב בֵּינֵיהֶם עָרוֹם, וּבִימוֹת הַחֹרֶף יְשַׁבֵּר הַקֶּרַח וְיֵשֵׁב בַּמַּיִם עַד הַחֹטֶם. וְאִם עוֹד יַחֲזֹר

לְסוּרוֹ יַחְמִיר עָלָיו יוֹתֵר וְיוֹתֵר.

הַמּוֹצִיא שִׁכְבַת זֶרַע לְבַטָּלָה – יִתְעַנֶּה אַרְבָּעִים יוֹם, וַאֲפִלּוּ אֵינָם רְצוּפִין. וְיֵשֵׁב בַּמַּיִם בִּימוֹת הַחֹרֶף כְּדֵי צְלִיַּת בֵּיצָה וּגְמִיעָתָהּ כָּל הָאַרְבָּעִים יוֹם; וְלֹא יֹאכַל בָּשָׂר וְלֹא יִשְׁתֶּה יַיִן וְדָבָר חַם, לְבַד מִשַּׁבָּתוֹת וְיָמִים טוֹבִים. וְיִרְחַץ הָרֹאשׁ מְעַט בְּמַיִם פַּעֲמַיִם אוֹ שָׁלֹשׁ, כָּל אוֹתָן אַרְבָּעִים יוֹם.

אִם חִבֵּק אוֹ נִשֵּׁק אִשְׁתּוֹ נִדָּה – יִתְעַנֶּה אַרְבָּעִים יוֹם. הַבָּא עַל אִשְׁתּוֹ נִדָּה – יִתְעַנֶּה אַרְבָּעִים יוֹם רְצוּפִים וְיִלְקֶה בְּכָל יוֹם; וְלֹא יֹאכַל בָּשָׂר וְלֹא יִשְׁתֶּה יַיִן וְלֹא יֹאכַל מַאֲכָל חַם לְבַד מִשַּׁבָּתוֹת וְיָמִים טוֹבִים. וְלֹא יִרְחַץ כָּל אוֹתָם הַיָּמִים, וְיִתְוַדֶּה בְּכָל יוֹם. הַמְנַשֵּׁק שְׁאָר נָשִׁים אוֹ מְחַבְּקָם – יִתְעַנֶּה שֵׁנִי וַחֲמִישִׁי, וְיִרְחַק מִפֶּתַח בֵּיתָהּ. רִבָּה בְּהֵמָה, חַיָּה אוֹ עוֹף – יִתְעַנֶּה וְלֹא יִרְחַץ אַרְבָּעִים יוֹם, וְלֹא יִסְתַּכֵּל בִּבְהֵמָה חַיָּה וָעוֹף בְּשָׁעָה שֶׁנִּזְקָקִים זֶה לָזֶה.

רוֹצֵחַ – יֵלֵךְ בַּגּוֹלָה שָׁלֹשׁ שָׁנִים, וְיִלְקֶה בְּכָל עִיר וָעִיר וְיֹאמַר ״רוֹצֵחַ אֲנִי״. וְלֹא יֹאכַל בָּשָׂר וְלֹא יִשְׁתֶּה יַיִן, וְלֹא יְגַלֵּחַ שְׂעַר רֹאשׁוֹ וּזְקָנוֹ אֶלָּא פַּעַם אַחַת בְּחֹדֶשׁ. וְיִקְשֹׁר יָדוֹ אֲשֶׁר רָצַח בָּהּ וּזְרוֹעוֹ בְּבַרְזֶל וּבְצַוָּארוֹ, וְיֵלֵךְ יָחֵף, וְיִבְכֶּה עַל חֲטָאתוֹ, וְיִתְעַנֶּה בְּכָל יוֹם עַד שֶׁיִּגְמֹר תַּעֲנִיתוֹ וְגָלוּתוֹ. וְאַחַר כָּךְ יִתְעַנֶּה שָׁנָה אַחַת שֵׁנִי וַחֲמִישִׁי וְשֵׁנִי. אִם יְחָרְפוּהוּ – יִשְׁתֹּק. וְאוֹתָן שָׁלֹשׁ שָׁנִים לֹא יֵלֵךְ בְּטִיּוּל וּשְׂחוֹק. וּכְשֶׁיִּגְלֶה, יַשְׁכִּיב עַצְמוֹ לִפְנֵי פֶּתַח בֵּית הַכְּנֶסֶת; וְיַעַבְרוּ עָלָיו הָעוֹבְרִים וְשָׁבִים, אַךְ לֹא יִדְרְכוּהוּ.

מְשֻׁמָּד – יָסִיר מַלְבּוּשָׁיו הַנָּאִים, וְיִתְאַבֵּל וְיִבְכֶּה וְיִצְטַעֵר כָּל יְמֵי חַיָּיו, וְיַשְׁפִּיל רוּחוֹ וְגַאֲוָתוֹ, וְיִתְוַדֶּה שָׁלֹשׁ פְּעָמִים בְּכָל יוֹם. וְלֹא יֹאכַל בָּשָׂר וְלֹא יִשְׁתֶּה יַיִן כִּי אִם בְּשַׁבָּתוֹת וְיָמִים טוֹבִים. וְיִרְחַץ מְעַט, וְלֹא יָחֹף רֹאשׁוֹ כִּי אִם פַּעַם אַחַת אוֹ פַּעֲמַיִם בְּחֹדֶשׁ. וְלֹא יֵלֵךְ לִשְׂחוֹק וְלֹא לְנִשּׂוּאִין, כִּי אִם בְּבִרְכַּת נִשּׂוּאִין לְבַדָּהּ. וְיִרְחַק מֵעֲבוֹדָה זָרָה וּמֵעוֹבְדֶיהָ, וְלֹא יֵשֵׁב אֵצֶל גַּלָּחִים וּכְמָרִים, וְלֹא בְּמָקוֹם שֶׁמְּדַבְּרִים דִּבְרֵי מִינוּת; וְיִתְרַחֵק מִפֶּתַח בֵּיתָם וְלֹא יֵהָנֶה מֵהֶם. וּמִיָּד כְּשֶׁיָּשׁוּב – צָרִיךְ טְבִילָה. וְיִסְבֹּל צַעַר וְיִסּוּרִין כְּנֶגֶד חֲטָאָיו: כִּי כָּפַר בָּעִקָּר, וְחִלֵּל שַׁבָּתוֹת, וּבָעַל נָכְרִיּוֹת, וְעָבַר כְּרֵתוֹת וּמִיתוֹת בֵּית דִּין. לָכֵן צָרִיךְ יִסּוּרִים גְּדוֹלִים וּתְשׁוּבָה גְדוֹלָה.

הַבָּא עַל אֵשֶׁת אִישׁ אוֹ נַעֲרָה הַמְאֹרָסָה – הֲרֵי זֶה אוֹסְרָהּ עַל בַּעֲלָהּ כֵּיוָן שֶׁנִּתְרַצֵּית, וְחַיָּב עָלֶיהָ מִיתַת בֵּית דִּין. לָכֵן יִסְבֹּל צַעַר הַקָּשֶׁה כַּמָּוֶת: בִּימוֹת הַחֹרֶף יֵשֵׁב בַּשֶּׁלֶג אוֹ בַּקֶּרַח בְּכָל יוֹם שָׁעָה אַחַת, כֵּן יַעֲשֶׂה כָּל הַחֹרֶף, פַּעַם אַחַת אוֹ פַּעֲמַיִם אוֹ שָׁלֹשׁ פְּעָמִים. וּבִימוֹת הַחַמָּה יֵשֵׁב לִפְנֵי זְבוּבִים אוֹ לִפְנֵי הַדְּבוֹרִים, אוֹ שְׁאָר יִסּוּרִים

הַקָּשִׁים כַּמָּוֶת, וְיִתְוַדֶּה בְּכָל זֶה בִּבְכִי וַאֲנָחָה. וְשָׁנָה תְּמִימָה לֹא יֹאכַל בָּשָׂר וְלֹא יִשְׁתֶּה יַיִן, לְבַד מִשַּׁבָּתוֹת וְיָמִים טוֹבִים וּפוּרִים. וְלֹא יֹאכַל מַאֲכָל חַם, וְלֹא יִרְחַץ כִּי אִם בְּעַרְבֵי שַׁבָּתוֹת וְיָמִים טוֹבִים מְעַט. וְלֹא יִרְאֶה שׁוּם שְׂחוֹק, רַק לִשְׁמֹעַ בִּרְכַּת חֲתָנִים. וְלֹא יְעַדֵּן עַצְמוֹ בְּשׁוּם דָּבָר. וְיִלְקֶה בְּכָל יוֹם, וְיִשְׁכַּב עַל הָאָרֶץ אוֹ עַל דַּף אֶחָד בְּלֹא כַּר וָכֶסֶת, כִּי אִם בְּשַׁבָּתוֹת וְיָמִים טוֹבִים יִשְׁכַּב עַל תֶּבֶן וְקַשׁ וְכַר בְּרֹאשׁוֹ, עַד כִּי יָסִיר הָרוּחַ הַגַּסָּה שֶׁבּוֹ וְיָמִית הַתַּאֲוָה. וְחַיֵּי צַעַר יִחְיֶה, וְיִלְבַּשׁ שַׂק עַל בְּשָׂרוֹ. וְלֹא יְדַבֵּר מֵעִנְיַן תַּאֲוַת נָשִׁים, וְלֹא יִסְתַּכֵּל בְּנָשִׁים וּבְתַכְשִׁיטֵיהֶן אֲפִלּוּ כְּשֶׁאֵינָן עֲלֵיהֶן, וְלֹא יִשְׁמַע קוֹל נִגּוּנָן. וְלֹא יִהְיֶה עִם הַנָּשִׁים כְּלָל, לֹא בִּרְמִיזָה וְלֹא בְּשׁוּם דָּבָר; וַאֲפִלּוּ עִם אִשְׁתּוֹ כְּשֶׁהִיא נִדָּה – לֹא יִתְיַחֵד עִמָּהּ בְּשׁוּם יִחוּד.

הַנִּשְׁבָּע לַשֶּׁקֶר אוֹ מָעַל בַּחֵרֶם – יֵשׁ לוֹ לִלְקוֹת כַּמָּה פְּעָמִים כָּל יְמֵי חַיָּיו, וְיִתְוַדֶּה יָמִים רַבִּים. וּלְאַחַר כֵּן יִזָּהֵר לְבִלְתִּי הִשָּׁבַע אֲפִלּוּ בֶּאֱמֶת, לֹא בַּתּוֹרָה וְלֹא בְּנִשְׁמוֹת אֲבוֹתָיו, אַךְ יִדֹּר בְּחַיֵּי רֹאשׁוֹ. אֲבָל יִשָּׁבַע לְקַיֵּם אֶת הַמִּצְוֹת. וְיִזָּהֵר שֶׁלֹּא יוֹצִיא שֵׁם שָׁמַיִם לְבַטָּלָה מִפִּיו, וְיִזְדַּעְזְעוּ אֵבָרָיו כְּשֶׁיַּזְכִּיר אֶת הַשֵּׁם בָּרוּךְ הוּא. וְיִזָּהֵר בִּבְרָכָה לְבַטָּלָה; וְאִם שָׁגַג וּבֵרֵךְ בְּרָכָה לְבַטָּלָה, יֹאמַר אַחֲרָיו: "בָּרוּךְ שֵׁם כְּבוֹד מַלְכוּתוֹ לְעוֹלָם וָעֶד" (ירושלמי ברכות ו א). וְאוֹתָם הַמַּרְגִּילִים בְּפִיהֶם וּבְפִי זַרְעָם לְהַזְכִּיר שֵׁם שָׁמַיִם בַּמֶּרְחֲצָאוֹת וּבִמְקוֹם הַטִּנֹּפֶת וּלְהַזְכִּיר שֵׁם שָׁמַיִם לְבַטָּלָה – אוֹי לְנַפְשָׁם וּלְזַרְעָם כִּי כֵן לִמְּדוּ לְשׁוֹנָם. לָכֵן יִשְׁמֹר וְיִגְדֹּר עַצְמוֹ וְזַרְעוֹ וַחֲבֵרָיו הַנִּשְׁמָעִים לוֹ, מִלְּהַזְכִּיר שֵׁם שָׁמַיִם לְבַטָּלָה. וְאִם הֻצְרַךְ זֶה הַשָּׁב לַעֲשׂוֹת שְׁבוּעָה לְבַעַל חוֹבוֹ אֲפִלּוּ בֶּאֱמֶת – יִתְעַנֶּה אוֹתוֹ הַיּוֹם בְּכָל שָׁנָה.

אִם הֻרְגַּל לְדַבֵּר בְּבֵית הַכְּנֶסֶת, וְלַעֲשׂוֹת שְׂחוֹק וְקַלּוּת רֹאשׁ – מֵעֵת שֶׁיָּשׁוּב יִזָּהֵר שֶׁלֹּא יְדַבֵּר בְּבֵית הַכְּנֶסֶת שׁוּם דָּבָר שֶׁל חוֹל, וַאֲפִלּוּ שֶׁלֹּא בִּשְׁעַת הַתְּפִלָּה. וְיֵשֵׁב בְּמוֹרָא גָּדוֹל וְיִתְפַּלֵּל בְּהַכְנָעָה. וְיִתְעַנֶּה אַרְבָּעִים יוֹם, בֵּין רְצוּפִים בֵּין מְפֻלָּגִים, וְיִלְקֶה בְּצִנְעָה בְּכָל יוֹם.

גָּנַב אוֹ לָקַח רִבִּית – יָשִׁיב, וִיבַקֵּשׁ מִמֶּנּוּ מְחִילָה. וְיִתְעַנֶּה אַרְבָּעִים יוֹם אוֹ יוֹתֵר, וְיִתְוַדֶּה בְּכָל יוֹם. וְיִזָּהֵר מִלְּקַבֵּל פִּקְדוֹנוֹת, וְלֹא יַרְגִּיל לָלֶכֶת אֶל מָמוֹן חֲבֵרוֹ. וְיַעֲשֶׂה גְּמִילוּת חֶסֶד בְּגוּפוֹ וּבְמָמוֹנוֹ, וִיוַתֵּר מִשֶּׁלּוֹ לַעֲמֵלֵי תוֹרָה יִרְאֵי שָׁמַיִם. וְזֶה שֶׁלָּקַח רִבִּית, אִם הָיָה יָכוֹל שֶׁלֹּא לִטֹּל רִבִּית אֲפִלּוּ מִן הַגּוֹי – הָיָה טוֹב.

הַמַּלְשִׁין חֲבֵרוֹ – הֲרֵי זֶה מַשְׂנִיאוֹ בְּעֵינֵי הַשַּׂר. וּמַעֲלִיל עָלָיו, וְלוֹקֵחַ מָמוֹנוֹ, וּמֵמִית רֵעֵהוּ, וְאִשְׁתּוֹ וּבָנָיו הַתְּלוּיִים בּוֹ – יִפְרַע לַחֲבֵרוֹ כָּל מַה שֶּׁהִפְסִיד וִיבַקֵּשׁ מִמֶּנּוּ

מְחִילָה. וְיִלְקֶה וְיִתְעַנֶּה יוֹתֵר מִשְּׁנָתַיִם, וְיִתְוַדֶּה כָּל יְמֵי חַיָּיו, כִּי נֶחְשָׁב כְּאִלּוּ הָרַג חֲבֵרוֹ וְאִשְׁתּוֹ וּבָנָיו, וְכַמָּה עֲבֵרוֹת עָשָׂה – עַל כֵּן יִשָּׁבֵר רוּחוֹ. וְאִם אֵין לוֹ מַה לְּשַׁלֵּם – יַרְבֶּה עָלָיו רֵעִים וִיבַקֵּשׁ מִמֶּנּוּ מְחִילָה, וִיצַמְצֵם וְיִפְרַע לוֹ אוֹ לְיוֹרְשָׁיו.

הוֹלֵךְ רָכִיל – כַּיּוֹצֵא בּוֹ. וְאֵין לוֹ רְפוּאָה [אִם לֹא] יְבַקֵּשׁ מִמֶּנּוּ מְחִילָה. וְיִתְעַנֶּה אַרְבָּעִים יוֹם אוֹ יוֹתֵר, וְיִלְקֶה בְּכָל יוֹם, וְיִתְוַדֶּה כָּל יְמֵי חַיָּיו. וְיִהְיוּ כָּל עֲסָקָיו בַּמִּצְוֹת, וּבְעֵסֶק הַשָּׁלוֹם בֵּין כָּל אָדָם וּבֵין אִישׁ לְאִשְׁתּוֹ.

הַמַּכֶּה חֲבֵרוֹ וְצִעֲרוֹ, בֵּין בְּמָמוֹן בֵּין בְּאוֹנָאַת דְּבָרִים – אֵין לוֹ כַּפָּרָה אִם לֹא יְרַצֶּה אֶת חֲבֵרוֹ. וְאֵין יוֹם הַכִּפּוּרִים מְכַפֵּר אֶלָּא עֲבֵרוֹת שֶׁבֵּינוֹ וּבֵין הַמָּקוֹם, אֲבָל שֶׁבֵּינוֹ וּבֵין חֲבֵרוֹ – צָרִיךְ לְפַיְּסוֹ (יומא פה ב). הַמַּגְבִּיהַּ יָדוֹ עַל חֲבֵרוֹ נִקְרָא "רָשָׁע" (סנהדרין נח ב) – וִיבַקֵּשׁ מִמֶּנּוּ מְחִילָה וְיִתְכַּפֵּר.

הַמַּלְבִּין פְּנֵי חֲבֵרוֹ – יִתְעַנֶּה אַרְבָּעִים יוֹם אוֹ יוֹתֵר, וְיִלְקֶה בְּכָל יוֹם, וְיִתְוַדֶּה כָּל יְמֵי חַיָּיו. הַמְכַנֶּה שֵׁם לַחֲבֵרוֹ – יְבַקֵּשׁ מִמֶּנּוּ מְחִילָה בִּפְנֵי רַבִּים, וְיִתְעַנֶּה אַרְבָּעִים יוֹם, וְיִתְוַדֶּה בִּצְנְעָה בְּכָל יוֹם.

הַמְאַנֶּה אֶת הַגֵּר – יְבַקֵּשׁ מִמֶּנּוּ מְחִילָה; וְיִלְקֶה, וְיִתְוַדֶּה, וְיִתְעַנֶּה אַרְבָּעִים יוֹם.

הַמַּקְנִיט אֶת חֲבֵרוֹ – יָבִיא שָׁלֹשׁ שׁוּרוֹת שֶׁל בְּנֵי אָדָם, וְיֹאמַר: "חָטָאתִי וְיָשָׁר הֶעֱוֵיתִי, וְלֹא שָׁוָה לִי" (ע"פ איוב לג כז). וִיבַקֵּשׁ מִמֶּנּוּ שָׁלֹשׁ פְּעָמִים וְלֹא יוֹתֵר. וְאִם מֵת – יוֹלִיךְ עֲשָׂרָה בְּנֵי אָדָם עַל קִבְרוֹ, וְיֹאמַר: "חָטָאתִי לַיְיָ אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל, וְחָטָאתִי גַּם לִפְלוֹנִי זֶה שֶׁהִקְנַטְתִּיו (יומא פז א). וּמִתְּחִלָּה יֵלֵךְ הַמַּקְנִיט לְמִי שֶׁהִקְנִיטוֹ, וְיֹאמַר: "פָּשַׁעְתִּי בְּךָ". וְאִם אֵינוֹ מְקַבֵּל – יָבִיא עֲשָׂרָה בְּנֵי אָדָם, וִיבַקֵּשׁ מִמֶּנּוּ מְחִילָה בִּפְנֵיהֶם. וְדַוְקָא שֶׁלֹּא בִּזָּהוּ בָּרַבִּים, אֲבָל בִּזָּהוּ בָּרַבִּים, לֹא דַּי לוֹ מְחִילָה בְּבַקָּשַׁת פִּיּוּס בֵּינוֹ לְבֵינוֹ. וְלֹא יְהֵא הַמּוֹחֵל אַכְזָרִי (בבא קמא צב א). וְאִם הִקְנִיטוֹ וְהוֹצִיא עָלָיו שֵׁם רַע – אֵין לוֹ מְחִילָה עוֹלָמִית (ירושלמי בבא קמא ח ז), אֶלָּא אִם כֵּן יִתְעַנֶּה וְיִלְקֶה בֵּינוֹ לְבֵין עַצְמוֹ אַרְבָּעִים יוֹם אוֹ יוֹתֵר.

הַמְחַלֵּל אֶת הַשֵּׁם – חִלּוּל הַשֵּׁם הוּא עָוֹן גָּדוֹל מְאֹד. וּמַהוּ חִלּוּל הַשֵּׁם? אָמַר רַב (יומא פו א): כְּגוֹן אֲנָא, דְּאָזֵילְנָא לְבֵי טַבָּחָא, וְשָׁקִילְנָא בִּשְׂרָא, וְלָא יָהֵיבְנָא דָּמֵי לְאַלְתַּר. פֵּרוּשׁ: מֵבִיא עַצְמוֹ לִידֵי זִלְזוּל דְּגֶזֶל, וְהָעוֹלָם לוֹמְדִים מִמֶּנּוּ וּמְזַלְזְלִים יוֹתֵר. רַבִּי יוֹחָנָן אָמַר: כְּגוֹן אֲנָא, דִּמְסַגֵּינָא אַרְבַּע אַמּוֹת בְּלֹא תּוֹרָה וּבְלֹא תְּפִלִּין. [פֵּרוּשׁ:] וְהָעוֹלָם מְזַלְזְלִים וְלוֹמְדִים מִמֶּנּוּ לְהָקֵל יוֹתֵר. דְּבֵי רַבִּי אַמִּי אַמְרֵי: כֹּל

שֶׁחֲבֵרָיו בּוֹשִׁים מֵחֲמַת שְׁמוּעָתוֹ. פֵּרוּשׁ: שֶׁאוֹמְרִים עָלָיו מַעֲשִׂים שֶׁאֵינָם מְהֻגָּנִים, וּבְנֵי אָדָם לוֹמְדִים מִמַּעֲשָׂיו, וְנוֹשְׂאִים קַל וָחֹמֶר מִמֶּנּוּ, וּמוֹרִים הֶתֵּר עַל גּוּפֵי עֲבֵרוֹת.

אָמַר רַבִּי אַבָּהוּ מִשּׁוּם רַבִּי חֲנִינָא (קדושין מ א): נֹחַ לוֹ לָאָדָם שֶׁיַּעֲבֹר עֲבֵרָה בַּסֵּתֶר, וְאַל יְחַלֵּל שֵׁם שָׁמַיִם בְּפַרְהֶסְיָא. פֵּרוּשׁ: שֶׁלֹּא יִלְמְדוּ בְּנֵי אָדָם מִמַּעֲשָׂיו. וְאָמַר רַבִּי אִלְעַאי הַזָּקֵן: אִם רוֹאֶה אָדָם שֶׁיִּצְרוֹ מִתְגַּבֵּר עָלָיו – יֵלֵךְ לְמָקוֹם שֶׁאֵין מַכִּירִים אוֹתוֹ, וְיִלְבַּשׁ שְׁחוֹרִים וְיִתְעַטֵּף שְׁחוֹרִים, וְיַעֲשֶׂה מַה שֶּׁלִּבּוֹ חָפֵץ, וְאַל יְחַלֵּל שֵׁם שָׁמַיִם בְּפַרְהֶסְיָא. וּפֵרֵשׁ רַבֵּנוּ חֲנַנְאֵל: חַס וְשָׁלוֹם שֶׁהֻתַּר לוֹ לַעֲבֹר עֲבֵרָה, אֶלָּא חֲכָמִים עָמְדוּ כְּנֶגֶד יֵצֶר הָרַע, שֶׁאֵינוֹ מִתְאַוֶּה אֶלָּא אֶל הָאִסּוּר וּלְמַלְּאוֹת תַּאֲוָתוֹ, וְכֵיוָן שֶׁהוֹלֵךְ לְמֵרָחוֹק וְלוֹבֵשׁ שְׁחוֹרִים – אָז לִבּוֹ יִשְׁתַּבֵּר וְיִמָּנַע מִן הַחֵטְא. אֲבָל לַעֲשׂוֹת אִסּוּרִים – כְּלָל וּכְלָל לֹא. אַךְ מַעֲשִׂים הַלָּלוּ מְשַׁבְּרִים רֹעַ יֵצֶר הָרַע, וּמוֹנְעִים אוֹתוֹ מִלַּעֲבֹר. כִּדְאָמַר רַבִּי אִלְעַאי, כִּי יְגִיעַת דְּרָכִים וְאַכְסַנְיוֹת, וּלְבִישַׁת שְׁחוֹרִים – מְשַׁבְּרִים יֵצֶר הָרַע, וּמוֹנְעִים אוֹתוֹ מִן הָעֲבֵרוֹת. וְאָמְרוּ: כָּל שֶׁלֹּא חָס עַל כְּבוֹד קוֹנוֹ – רָאוּי לוֹ שֶׁלֹּא בָּא לָעוֹלָם (חגיגה יא ב). וְאָמְרוּ בַּגְּמָרָא: אָמַר רַב יוֹסֵף: זֶה הָעוֹבֵר עֲבֵרָה בַּסֵּתֶר. וְאָמַר רַבִּי יִצְחָק: כָּל הָעוֹבֵר עֲבֵרָה בַּסֵּתֶר – כְּאִלּוּ דּוֹחֵק רַגְלֵי הַשְּׁכִינָה.

חִלּוּל הַשֵּׁם הִיא עֲבֵרָה שֶׁיֵּשׁ לָהּ פֵּרוֹת. כִּי כְּשֶׁעָשָׂה דָּבָר רַע – אָז אֲחֵרִים לוֹמְדִים מִמֶּנּוּ. וּמִזֹּאת הָעֲבֵרָה יֵשׁ לְכָל אָדָם לִירָא מְאֹד מְאֹד, כִּי חִלּוּל הַשֵּׁם יֶשְׁנוֹ בְּכַמָּה דְּרָכִים וְאֵין לוֹ שִׁעוּר, כִּי כָּל הַמְבַזֶּה מִצְוָה אַחַת וּמֵקֵל בִּכְבוֹד שָׁמַיִם נִקְרָא "מְחַלֵּל הַשֵּׁם", כִּי אֲחֵרִים יִלְמְדוּ מִמֶּנּוּ וְיָקֵלּוּ יוֹתֵר. לָכֵן צָרִיךְ אָדָם לִזָּהֵר מְאֹד מְאֹד בְּכָל מַעֲשָׂיו, שֶׁלֹּא יִלְמְדוּ מִמֶּנּוּ לְהָקֵל וּלְזַלְזֵל. עָבַר אָדָם עַל כְּרֵתוֹת וּמִיתוֹת בֵּית דִּין – תְּשׁוּבָה וְיוֹם הַכִּפּוּרִים מְכַפֵּר מֶחֱצָה, וְיִסּוּרִים מְכַפְּרִים מֶחֱצָה. אֲבָל נִתְחַלֵּל שֵׁם שָׁמַיִם עַל יָדוֹ – אֵין כֹּחַ בַּתְּשׁוּבָה לִתְלוֹת, וְלֹא יוֹם הַכִּפּוּרִים לְכַפֵּר, וְלֹא בַּיִּסּוּרִים לְמָרֵק. אֶלָּא הַכֹּל תּוֹלִין, וּמִיתָה מְמָרֶקֶת (יומא פו א). עַל כֵּן יִזָּהֵר כָּל אָדָם מֵחִלּוּל הַשֵּׁם, וְיִתְרַחֵק מִן הַכִּעוּר וּמִן הַדּוֹמֶה לוֹ (חולין מד ב). וְעִקַּר תְּשׁוּבָה שֶׁל חִלּוּל הַשֵּׁם – שֶׁיּוֹדֶה חֲטָאָיו כְּנֶגֶד רַבִּים, וְיֹאמַר לָהֶם: "אַל תִּלְמְדוּ מִמֶּנִּי, כִּי אֲנִי חָטָאתִי, עָוִיתִי וּפָשַׁעְתִּי, חִלַּלְתִּי הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ בְּאִוַּלְתִּי". וְיִתְעַנֶּה כַּמָּה תַּעֲנִיּוֹת, וְיִתְוַדֶּה בְּכָל יוֹם עַד יוֹם מוֹתוֹ.

עַל כָּל עֲבֵרָה וַעֲבֵרָה שֶׁאָדָם עוֹשֶׂה, בֵּין בְּשׁוֹגֵג בֵּין בְּמֵזִיד, כְּגוֹן שֶׁנָּגַע בְּנֵר אוֹ הִדְלִיק וְאֵינוֹ זוֹכֵר שֶׁהוּא שַׁבָּת, אוֹ שֶׁעָשָׂה בְּלֹא יְדִיעָה – יֵשׁ לוֹ לְהִתְוַדּוֹת וּלְהִתְעַנּוֹת לְכָל הַפָּחוֹת שְׁנֵי יָמִים: שֵׁנִי וַחֲמִישִׁי. וְכֵן עַל כָּל עֲבֵרוֹת, גְּדוֹלוֹת וּקְטַנּוֹת, שֶׁאָדָם עוֹשֶׂה – יִתְעַנֶּה.

וּבָזֶה יֵשׁ שְׁתֵּי טוֹבוֹת: **הָאַחַת** – שֶׁהַתַּעֲנִית מְכַפֶּרֶת. **וְהַשֵּׁנִית** – שֶׁיִּמָּנַע מְעֲבֵרוֹת, כִּי יַחֲשֹׁב: "אִם אֶעֱשֶׂה זֶה אֶצְטָרֵךְ לְהִתְעַנּוֹת", וְיִמָּנַע מִתּוֹךְ כָּךְ מִן הָעֲבֵרָה. וְזֶהוּ הַגָּדֵר הַגָּדוֹל לִפְנֵי כָּל הָעֲבֵרוֹת, שֶׁיִּקְנֹס עַצְמוֹ: אוֹ לִתֵּן צְדָקָה אוֹ לַעֲשׂוֹת צַעַר בְּגוּפוֹ כְּשֶׁעוֹבֵר. וְכֵן יַעֲשֶׂה לְכָל הָעֲבֵרוֹת שֶׁהוּא רָגִיל בָּהֶם, כְּגוֹן שִׂנְאָה וְקִנְאָה, וְשָׂמֵחַ לְאֵיד חֲבֵרוֹ, וּדְבָרִים בְּטֵלִים, וְלָשׁוֹן הָרָע; אוֹ שֶׁלֹּא הִתְכַּוֵּן בַּבְּרָכוֹת וּבַתְּפִלָּה, שֶׁזָּרַק הַבְּרָכוֹת מִפִּיו בְּלֹא כַּוָּנַת הַלֵּב, וְכָל כַּיּוֹצֵא בָּאֵלּוּ. הַרְבֵּה מְאֹד יִבְדֹּק עַצְמוֹ בְּכָל יוֹם בְּאֵלֶּה הָעִנְיָנִים, אִם פָּגַע בְּאֶחָד מֵאֵלּוּ וְעָבַר עֲלֵיהֶם – יְמַהֵר לְהִצְטַעֵר וּלְהִתְאַבֵּל וּלְהִתְוַדּוֹת עַל אֵיזֶה עָוֹן שֶׁעָשָׂה, וּלְבַקֵּשׁ מְחִילָה מֵאֵת הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ בְּלֵב נִשְׁבָּר.

וְעִנְיָן גָּדוֹל הוּא הַוִּדּוּי. כִּי שָׁנוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (סנהדרין מג ב): הָיָה רָחוֹק מִבֵּית הַסְּקִילָה כְּעֶשֶׂר אַמּוֹת, אוֹמְרִים לוֹ: "הִתְוַדֵּה!" שֶׁכֵּן דֶּרֶךְ הַמּוּמָתִין – מִתְוַדִּין, שֶׁכָּל הַמִּתְוַדֶּה יֵשׁ לוֹ חֵלֶק לָעוֹלָם הַבָּא. שֶׁכֵּן מָצִינוּ בְּעָכָן, שֶׁאָמַר לוֹ יְהוֹשֻׁעַ: "בְּנִי שִׂים נָא כָבוֹד לַיְיָ אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל וְתֶן לוֹ תוֹדָה, וְהַגֶּד נָא לִי מֶה עָשִׂיתָ, אַל תְּכַחֵד מִמֶּנִּי. וַיַּעַן עָכָן אֶת יְהוֹשֻׁעַ וַיֹּאמַר: אָמְנָה אָנֹכִי חָטָאתִי לַיְיָ אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל, וְכָזֹאת וְכָזֹאת עָשִׂיתִי" (יהושע ז יט-כ). וּמִנַּיִן שֶׁכִּפֵּר לוֹ הַוִּדּוּי? דִּכְתִיב: "וַיֹּאמֶר יְהוֹשֻׁעַ מֶה עֲכַרְתָּנוּ? יַעְכָּרְךָ ה׳ בַּיּוֹם הַזֶּה!" (שם פסוק כה) – "בַּיּוֹם הַזֶּה" אַתָּה עָכוּר, וְאֵין אַתָּה עָכוּר לָעוֹלָם הַבָּא. וְאִם אֵינוֹ יוֹדֵעַ לְהִתְוַדּוֹת, אוֹמְרִים לוֹ: אֱמֹר: "תְּהֵא מִיתָתִי כַּפָּרָה עַל כָּל עֲווֹנוֹתַי".

כָּל הַמִּצְוֹת שֶׁבַּתּוֹרָה, בֵּין עֲשֵׂה וּבֵין לֹא תַעֲשֶׂה, אִם עָבַר אָדָם עַל אַחַת מֵהֶן, בֵּין בְּזָדוֹן בֵּין בִּשְׁגָגָה, כְּשֶׁיַּעֲשֶׂה תְּשׁוּבָה וְיָשׁוּב מֵחֶטְאוֹ – חַיָּב לְהִתְוַדּוֹת לִפְנֵי הָאֵל בָּרוּךְ הוּא, שֶׁנֶּאֱמַר: "אִישׁ אוֹ אִשָּׁה כִּי יַעֲשׂוּ מִכָּל חַטֹּאת הָאָדָם לִמְעֹל מַעַל בַּיְיָ, וְאָשְׁמָה הַנֶּפֶשׁ הַהִוא. וְהִתְוַדּוּ אֶת חַטָּאתָם אֲשֶׁר עָשׂוּ" – זֶה וִדּוּי דְּבָרִים. וְכָל בַּעֲלֵי חֲטָאוֹת וַאֲשָׁמוֹת, וְכָל חַיָּבֵי מִיתוֹת בֵּית דִּין אוֹ מַלְקוֹת – אֵין מִתְכַּפֵּר לָהֶם בְּמִיתָה אוֹ בְּמַלְקוֹת אוֹ בְּקָרְבָּן, עַד שֶׁיַּעֲשׂוּ תְּשׁוּבָה וְיִתְוַדּוּ. וְכֵן הַחוֹבֵל בַּחֲבֵרוֹ וּמַזִּיק מָמוֹן חֲבֵרוֹ, אַף עַל פִּי שֶׁשִּׁלֵּם לוֹ – אֵין מִתְכַּפֵּר לוֹ עַד שֶׁיִּתְוַדֶּה וְיָשׁוּב מִלַּעֲשׂוֹת כָּזֶה לְעוֹלָם.

וְכֵיצַד מִתְוַדֶּה? יֹאמַר: "אָנָּא הַשֵּׁם! חָטָאתִי עָוִיתִי פָּשַׁעְתִּי לְפָנֶיךָ, וְעָשִׂיתִי כָּךְ וְכָךְ. וַהֲרֵי נִחַמְתִּי וּבֹשְׁתִּי בְּמַעֲשַׂי, וּלְעוֹלָם אֵינִי חוֹזֵר לְדָבָר זֶה". זֶהוּ עִקָּרוֹ שֶׁל וִדּוּי, וְכָל הַמַּרְבֶּה לְהִתְוַדּוֹת וּמַאֲרִיךְ בְּעִנְיָן זֶה – הֲרֵי זֶה מְשֻׁבָּח. וְגַם זֶה עִקַּר הַוִּדּוּי: "אֲבָל אֲנַחְנוּ חָטָאנוּ".

וְטוֹב מְאֹד לְפָרֵשׁ הַחֵטְא שֶׁלּוֹ בְּתוֹךְ הַוִּדּוּי. כְּגוֹן אִם אָכַל נְבֵלוֹת וּטְרֵפוֹת אוֹ שְׁאָר דָּבָר אָסוּר, כְּשֶׁיֹּאמַר "אָשַׁמְתִּי" - יֹאמַר "אָכַלְתִּי דָּבָר אָסוּר". וְאִם חָטָא בִּזְנוּת, כְּשֶׁיֹּאמַר "בָּגַדְתִּי" - יֹאמַר "בָּעַלְתִּי בְּעִילַת זְנוּת", וִיפָרֵשׁ בָּהּ אִם בָּעַל גּוֹיָה אוֹ נִדָּה. וְאִם גָּנַב, כְּשֶׁיֹּאמַר "גָּזַלְתִּי" - אָז יֹאמַר "מִפְּלוֹנִי וּמִפְּלוֹנִי גָּנַבְתִּי וְגָזַלְתִּי". וְאִם הוֹצִיא שֵׁם רַע עַל חֲבֵרוֹ, אוֹ לָשׁוֹן הָרַע אוֹ שׁוּם נִדּוּי - יֹאמַר עָלָיו "דִּבַּרְתִּי דֹפִי". וְאִם הוֹצִיא שִׁכְבַת זֶרַע לְבַטָּלָה, כְּשֶׁיַּגִּיעַ לְ"הֶעֱוֵיתִי" - אָז יֹאמַר "הוֹצֵאתִי שִׁכְבַת זֶרַע לְבַטָּלָה". וְאִם זִנָּה עִם עֲרָיוֹת, כְּשֶׁיַּגִּיעַ לְ"זַדְתִּי" - יֹאמַר "זָנִיתִי". וְאִם חִלֵּל שַׁבָּתוֹת, כְּשֶׁיַּגִּיעַ לְ"חָמַדְתִּי" - אָז יֹאמַר "חִלַּלְתִּי שַׁבָּתוֹת"; וְאִם חָמַד - יֹאמַר "חָמַדְתִּי". וְכֵן לְכָל אַלְפָא-בֵּיתָא, לְכָל אוֹת וָאוֹת שֶׁבַּוִּדּוּי - יֹאמַר מֵעֵין אוֹתָהּ עֲבֵרָה שֶׁעָשָׂה. וְיֹאמַר בִּבְכִי: "יַעֲזֹב רָשָׁע דַּרְכּוֹ, וְאִישׁ אָוֶן מַחְשְׁבֹתָיו, וְיָשֹׁב אֶל ה' וִירַחֲמֵהוּ, וְאֶל אֱלֹהֵינוּ כִּי יַרְבֶּה לִסְלֹחַ" (ישעיהו נה ז); וְאָז יוֹעִיל לוֹ. וּבְסוֹף הַוִּדּוּי: "סַרְתִּי מִמִּצְוֹתֶיךָ וּמִמִּשְׁפָּטֶיךָ הַטּוֹבִים וְלֹא שָׁוָה לִי. אַתָּה צַדִּיק עַל כָּל הַבָּא עָלַי, כִּי אֱמֶת עָשִׂיתָ וַאֲנִי הִרְשַׁעְתִּי". וְאָז יֹאמַר כָּךְ: "עָבַרְתִּי עַל מִצְוֹת עֲשֵׂה וְעַל מִצְוֹת לֹא תַעֲשֶׂה; עָבַרְתִּי עַל חַיָּבֵי כְּרֵתוֹת וּמִיתוֹת בֵּית דִּין; עָבַרְתִּי עַל הַתּוֹרָה שֶׁבִּכְתָב, עָבַרְתִּי עַל הַתּוֹרָה שֶׁבְּעַל פֶּה; שָׁכַחְתִּי שִׁמְךָ הַגָּדוֹל, שָׁכַחְתִּי עַל מַלְכוּתְךָ וְיִרְאָתְךָ; וְאַתָּה צַדִּיק עַל כָּל הַבָּא עָלֵינוּ". וְאִיתָא בַּיְּרוּשַׁלְמִי (ירושלמי יומא ח ז): כֵּיצַד מִתְוַדֶּה? "רִבּוֹן הָעוֹלָמִים! הָרַע בְּעֵינֶיךָ עָשִׂיתִי, וּבְדֶרֶךְ רַע הָיִיתִי עוֹמֵד, וּבִשְׁרִירוּת לִבִּי הָלַכְתִּי, וְתוֹכְחוֹתֶיךָ לֹא שָׁמַעְתִּי. וְשׁוּב אֵינִי עוֹשֶׂה כֵן. יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ הַשֵּׁם אֱלֹהַי וֵאלֹהֵי אֲבוֹתַי, שֶׁתְּכַפֵּר לִי עַל כָּל פְּשָׁעַי, וְתִמְחֹל לִי עַל כָּל עֲווֹנוֹתַי, וְתִסְלַח לִי עַל כָּל חֲטָאוֹתַי".

כְּלָלוֹ שֶׁל דָּבָר: יָשׁוּב אָדָם מִכָּל הַמִּדּוֹת הָרָעוֹת. וְהַמִּדּוֹת הָרָעוֹת הֵן צְרִיכוֹת חִזּוּק רַב וְגָדוֹל מְאֹד, כִּי כְּבָר אָדָם מֻרְגָּל בָּזֶה וְקָשֶׁה לוֹ לִפְרֹשׁ מֵהֶן. וְעַל זֶה נֶאֱמַר: "יַעֲזֹב רָשָׁע דַּרְכּוֹ, וְאִישׁ אָוֶן מַחְשְׁבֹתָיו" (ישעיהו נה ז).

וְאַל יַחְשֹׁב בַּעַל תְּשׁוּבָה שֶׁהוּא מֻרְחָק מִמַּעֲלוֹת הַתְּשׁוּבָה, מִפְּנֵי הַחֲטָאִים וְהָעֲווֹנוֹת שֶׁעָשָׂה - אֵין הַדָּבָר כֵּן. אֶלָּא הוּא אָהוּב וְנֶחְמָד לִפְנֵי הַבּוֹרֵא יִתְבָּרַךְ, כְּאִלּוּ לֹא חָטָא מֵעוֹלָם. וְלֹא עוֹד אֶלָּא שֶׁשְּׂכָרוֹ הַרְבֵּה, שֶׁהֲרֵי טָעַם טַעַם חֵטְא, וּפָרַשׁ מִמֶּנּוּ וְכָבַשׁ יִצְרוֹ. וְאָמְרוּ חֲכָמִים (ברכות לד ב): בְּמָקוֹם שֶׁבַּעֲלֵי תְשׁוּבָה עוֹמְדִים - אֵין צַדִּיקִים גְּמוּרִים יְכוֹלִים לַעֲמֹד בּוֹ. כְּלוֹמַר: מַעֲלָתָם גְּדוֹלָה מִמַּעֲלָתָם שֶׁל אֵלּוּ שֶׁלֹּא חָטְאוּ מֵעוֹלָם, מִפְּנֵי שֶׁהֵן כּוֹבְשִׁים אֶת יִצְרָם יוֹתֵר מֵהֶם.

וְכָל הַנְּבִיאִים כֻּלָּם צִוּוּ עַל הַתְּשׁוּבָה (ברכות שם), וְאֵין יִשְׂרָאֵל נִגְאָלִין אֶלָּא בִּתְשׁוּבָה (סנהדרין צז ב). וּכְבָר הִבְטִיחָה הַתּוֹרָה שֶׁסּוֹף יִשְׂרָאֵל לַעֲשׂוֹת תְּשׁוּבָה בְּסוֹף גָּלוּתָם, וּמִיָּד הֵם נִגְאָלִים, שֶׁנֶּאֱמַר (דברים ל א-ג): "וְהָיָה כִי יָבֹאוּ עָלֶיךָ כָּל הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה, הַבְּרָכָה וְהַקְּלָלָה אֲשֶׁר נָתַתִּי לְפָנֶיךָ, וַהֲשֵׁבֹתָ אֶל לְבָבֶךָ... וְשַׁבְתָּ עַד ה' אֱלֹהֶיךָ... וְשָׁב ה' אֱלֹהֶיךָ אֶת שְׁבוּתְךָ וְרִחֲמֶךָ, וְשָׁב וְקִבֶּצְךָ מִכָּל הָעַמִּים...".

גְּדוֹלָה תְּשׁוּבָה שֶׁמְּקָרֶבֶת אֶת הָאָדָם לַשְּׁכִינָה, שֶׁנֶּאֱמַר (הושע יד ב): "שׁוּבָה יִשְׂרָאֵל עַד ה' אֱלֹהֶיךָ" (יומא פו א), וְנֶאֱמַר (עמוס ד ו): "וְלֹא שַׁבְתֶּם עָדַי נְאֻם יְיָ". וְנֶאֱמַר (ירמיהו ד א): "אִם תָּשׁוּב יִשְׂרָאֵל נְאֻם ה' - אֵלַי תָּשׁוּב"; כְּלוֹמַר: אִם תַּחֲזֹר בִּתְשׁוּבָה - אֵלַי תִּדְבַּק.

הַתְּשׁוּבָה מְקָרֶבֶת אֶת הָרְחוֹקִים. אֶמֶשׁ הָיָה זֶה שָׂנוּא לִפְנֵי הַמָּקוֹם בָּרוּךְ הוּא, מְשֻׁקָּץ וּמְרֻחָק וּמְתֹעָב, וְהַיּוֹם הוּא אָהוּב וְנֶחְמָד וְקָרוֹב וְיָדִיד. וְכֵן אַתָּה מוֹצֵא: בַּלָּשׁוֹן שֶׁהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מַרְחִיק אֶת הַחוֹטְאִים - בּוֹ מְקָרֵב אֶת הַשָּׁבִים, בֵּין יָחִיד בֵּין רַבִּים, שֶׁנֶּאֱמַר (הושע ב א): "וְהָיָה בִּמְקוֹם אֲשֶׁר יֵאָמֵר לָהֶם לֹא עַמִּי אַתֶּם, יֵאָמֵר לָהֶם בְּנֵי אֵל חָי". עַל יְכָנְיָה בְּרִשְׁעָתוֹ נֶאֱמַר (ירמיהו כב ל): "כִּתְבוּ אֶת הָאִישׁ הַזֶּה עֲרִירִי גֶּבֶר לֹא יִצְלַח בְּיָמָיו..."; "אִם יִהְיֶה כָּנְיָהוּ בֶּן יְהוֹיָקִים מֶלֶךְ יְהוּדָה חוֹתָם עַל יַד יְמִינִי, כִּי מִשָּׁם אֶתְּקֶנְךָּ..." (שם פסוק כד). וְכֵיוָן שֶׁשָּׁב בְּגָלוּתוֹ, נֶאֱמַר בִּזְרֻבָּבֶל בְּנוֹ (חגי ב כג): "בַּיּוֹם הַהוּא נְאֻם ה' צְבָאוֹת, אֶקָּחֲךָ זְרֻבָּבֶל בֶּן שְׁאַלְתִּיאֵל עַבְדִּי נְאֻם יְיָ, וְשַׂמְתִּיךָ כַּחוֹתָם".

כַּמָּה מְעֻלָּה מַעֲלַת הַתְּשׁוּבָה! אֶמֶשׁ הָיָה זֶה מֻבְדָּל מֵהַשֵּׁם אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל יִתְבָּרַךְ, שֶׁנֶּאֱמַר (ישעיהו נט ב): "עֲוֹנֹתֵיכֶם הָיוּ מַבְדִּלִים בֵּינֵכֶם לְבֵין אֱלֹהֵיכֶם"; צוֹעֵק וְאֵינוֹ נַעֲנֶה, שֶׁנֶּאֱמַר (שם א טו): "גַּם כִּי תַרְבּוּ תְפִלָּה אֵינֶנִּי שֹׁמֵעַ"; וְעוֹשֶׂה מִצְווֹת וְטוֹרְפִין אוֹתָן בְּפָנָיו, שֶׁנֶּאֱמַר (שם א יב): "מִי בִקֵּשׁ זֹאת מִיֶּדְכֶם רְמֹס חֲצֵרָי"; "מִי גַם בָּכֶם וְיִסְגֹּר דְּלָתַיִם" (מלאכי א י); "עֹלוֹתֵיכֶם סְפוּ עַל זִבְחֵיכֶם וְאִכְלוּ בָשָׂר" (ירמיהו ז כא). וְהַיּוֹם הוּא מִדַּבֵּק בַּשְּׁכִינָה, שֶׁנֶּאֱמַר (דברים ד ד): "וְאַתֶּם הַדְּבֵקִים בַּייָ אֱלֹהֵיכֶם"; צוֹעֵק וְנַעֲנֶה מִיָּד, שֶׁנֶּאֱמַר (ישעיהו סה כד): "וְהָיָה טֶרֶם יִקְרָאוּ וַאֲנִי אֶעֱנֶה"; וְעוֹשֶׂה מִצְווֹת וּמְקַבְּלִים אוֹתָן בְּנַחַת וּבְשִׂמְחָה, שֶׁנֶּאֱמַר (קהלת ט ז): "כִּי כְבָר רָצָה הָאֱלֹהִים אֶת מַעֲשֶׂיךָ". וְלֹא עוֹד אֶלָּא שֶׁמִּתְאַוֶּה לָהֶם, שֶׁנֶּאֱמַר (מלאכי ג ד): "וְעָרְבָה לַייָ מִנְחַת יְהוּדָה וִירוּשָׁלִַם, כִּימֵי עוֹלָם וּכְשָׁנִים קַדְמֹנִיּוֹת".

בַּעֲלֵי תְּשׁוּבָה דַּרְכָּן לִהְיוֹת שְׁפָלִים וַעֲנָוִים בְּיוֹתֵר. וְאִם יְחָרְפוּ אוֹתָם הַכְּסִילִים בְּמַעֲשֵׂיהֶם הָרִאשׁוֹנִים, וְיֹאמְרוּ לָהֶם "אֶמֶשׁ הָיִיתָ עוֹשֶׂה כָּךְ וְכָךְ" - אַל יַרְגִּישׁ לָהֶם,

אֶלָּא שׁוֹמְעִים וּשְׂמֵחִים, וְיוֹדְעִים שֶׁזֶּהוּ זְכוּת לָהֶם, וְשֶׁכָּל זְמַן שֶׁבּוֹשִׁים מִמַּעֲשֵׂיהֶם שֶׁעָבְרוּ וְנִכְלָמִים מֵהֶם – זְכוּתָם מְרֻבָּה וּמַעֲלָתָם מִתְגַּדֶּלֶת. וְחֵטְא גָּדוֹל הוּא לוֹמַר לְבַעַל תְּשׁוּבָה: "זְכֹר מַעֲשֶׂיךָ הָרִאשׁוֹנִים", אוֹ לְהַזְכִּירָם לְפָנָיו כְּדֵי לְבַיְּשׁוֹ. וְעַל זֶה נֶאֱמַר (ויקרא כה יז): "וְלֹא תוֹנוּ אִישׁ אֶת עֲמִיתוֹ".

וּמִי שֶׁהוּא בַּעַל תְּשׁוּבָה יֵשׁ לוֹ לִדְרֹשׁ בְּמַעֲשִׂים טוֹבִים, וּלְהִתְרַחֵק מִן עֶשְׁתּוֹנוֹת הָעוֹלָם הַזֶּה, וּלְהַרְהֵר בַּעֲצַת הַשֵּׁם וְלַחֲסוֹת בְּצִלּוֹ. וְלָשֵׂאת עֹל תּוֹרַת הַשֵּׁם וְחֶרְפַּת אֱוִילִים וּבִזָּיוֹן, וְלִהְיוֹת כְּחֵרֵשׁ וּכְעִוֵּר וּכְמֵת, כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים סט ח-יד): "כִּי עָלֶיךָ נָשָׂאתִי חֶרְפָּה... וָאֶתְּנָה לְבוּשִׁי שָׂק... וַאֲנִי תְפִלָּתִי לְךָ יְיָ עֵת רָצוֹן".

שַׁעַר הָעֶשְׂרִים וּשְׁמוֹנָה

שַׁעַר הַתּוֹרָה

הַתּוֹרָה. בִּשְׁלֹשָׁה כְּתָרִים נִכְתְּרוּ יִשְׂרָאֵל: כֶּתֶר תּוֹרָה, כֶּתֶר כְּהֻנָּה, כֶּתֶר מַלְכוּת (משנה אבות ד יג). **כֶּתֶר כְּהֻנָּה** זָכָה בּוֹ אַהֲרֹן, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְהָיְתָה לּוֹ וּלְזַרְעוֹ אַחֲרָיו בְּרִית כְּהֻנַּת עוֹלָם" (במדבר כה יג). **כֶּתֶר מַלְכוּת** זָכָה בּוֹ דָּוִד עָלָיו הַשָּׁלוֹם, שֶׁנֶּאֱמַר: "זַרְעוֹ לְעוֹלָם יִהְיֶה, וְכִסְאוֹ כַשֶּׁמֶשׁ נֶגְדִּי" (תהלים פט לז). **כֶּתֶר תּוֹרָה** – הֲרֵי הוּא מֻנָּח וְעוֹמֵד וּמוּכָן לְכָל יִשְׂרָאֵל, שֶׁנֶּאֱמַר: "תּוֹרָה צִוָּה לָנוּ מֹשֶׁה, מוֹרָשָׁה קְהִלַּת יַעֲקֹב" (דברים לג ד). כָּל מִי שֶׁיִּרְצֶה – יָבוֹא וְיִטֹּל.

שֶׁמָּא תֹּאמַר שֶׁאוֹתָן כְּתָרִים גְּדוֹלִים מִכֶּתֶר תּוֹרָה? הֲרֵי הוּא אוֹמֵר: "בִּי מְלָכִים יִמְלֹכוּ, וְרֹזְנִים יְחֹקְקוּ צֶדֶק. בִּי שָׂרִים יָשֹׂרוּ" (משלי ח טו-טז). הָא לָמַדְתָּ שֶׁכֶּתֶר תּוֹרָה גָּדוֹל מִכֶּתֶר כְּהֻנָּה וּמִכֶּתֶר מַלְכוּת (יומא עב ב). וְאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (הוריות יג א): מַמְזֵר תַּלְמִיד חָכָם קוֹדֵם לְכֹהֵן גָּדוֹל עַם הָאָרֶץ, שֶׁנֶּאֱמַר: "יְקָרָה הִיא מִפְּנִינִים" (משלי ג טו) – מִכֹּהֵן גָּדוֹל הַנִּכְנָס לִפְנַי וְלִפְנִים.

אֵין לְךָ מִצְוָה בְּכָל הַמִּצְוֹת שֶׁהִיא שְׁקוּלָה כְּנֶגֶד תַּלְמוּד תּוֹרָה, רַק תַּלְמוּד תּוֹרָה שְׁקוּלָה כְּנֶגֶד כָּל הַמִּצְוֹת, לְפִי שֶׁהַתַּלְמוּד מֵבִיא לִידֵי מַעֲשֶׂה (בבא קמא יז א). וּמַה שֶּׁאָמְרוּ "תַּלְמוּד תּוֹרָה כְּנֶגֶד כֻּלָּם" (משנה פאה א א) – זֶה הַלּוֹמֵד עַל מְנָת לִלְמֹד וּלְלַמֵּד, לִשְׁמֹר וְלַעֲשׂוֹת וּלְקַיֵּם; וּמִפְּנֵי קְבִיעָתוֹ שֶׁל תּוֹרָה אֵינוֹ יָכוֹל לְקַיֵּם כָּל הַמִּצְוֹת, וּבְשָׁעָה שֶׁאֵינוֹ לוֹמֵד – עוֹשֶׂה כָּל מַה שֶּׁיּוּכַל לַעֲשׂוֹת, וּבָזֶה מַרְאֶה דַּעְתּוֹ שֶׁחָפֵץ בַּעֲשִׂיַּת הַמִּצְוָה. וְאָז תַּלְמוּד תּוֹרָה כְּנֶגֶד כֻּלָּם, כִּי כְּשֶׁהוּא לוֹמֵד הַמִּצְוָה וְחָפֵץ לְקַיְּמָהּ

– אָז יֵשׁ לוֹ שָׂכָר כְּאִלּוּ קִיְּמָהּ, כֵּיוָן שֶׁנִּתְעַכֵּב מֵחֲמַת קְבִיעָתוֹ, וְנִמְצָא שֶׂשְּׂכַר עֲשִׂיָּה וְלִמּוּד בְּיָדוֹ. אֲבָל מִי שֶׁהוֹלֵךְ בָּטֵל פְּעָמִים רַבּוֹת, וְהָיָה יָכוֹל לַעֲשׂוֹת מִצְוָה בְּעֵת הַבִּטּוּל וְאֵינוֹ חוֹשֵׁשׁ לַעֲשׂוֹתָהּ, אוֹ בְּשָׁעָה שֶׁעוֹשֶׂה שׁוּם מִצְוָה אֵינוֹ מְדַקְדֵּק בָּהּ כָּרָאוּי – עַל זֶה לֹא נֶאֱמַר: ״תַּלְמוּד תּוֹרָה כְּנֶגֶד כֻּלָּם״.

מִי שֶׁנְּשָׂאוֹ לִבּוֹ לַעֲשׂוֹת מִצְוָה זוֹ וּלְקַיְּמָהּ כָּרָאוּי לוֹ, וְלִהְיוֹת מְכֻתָּר בְּכִתְרָהּ שֶׁל תּוֹרָה – לֹא יַסִּיחַ דַּעְתּוֹ לִדְבָרִים בְּטֵלִים, וְלֹא יָשִׂים אֶל לִבּוֹ שֶׁיִּקְנֶה תּוֹרָה עִם עֹשֶׁר וְכָבוֹד כְּאֶחָד. אֶלָּא כָּךְ הִיא דַּרְכָּהּ שֶׁל תּוֹרָה: פַּת בַּמֶּלַח תֹּאכַל, וּמַיִם בַּמְּשׂוּרָה תִּשְׁתֶּה, וְעַל הָאָרֶץ תִּישַׁן, וְחַיֵּי צַעַר תִּחְיֶה, וּבַתּוֹרָה אַתָּה עָמֵל (אבות ו ד). וְאִם תֹּאמַר: עַד שֶׁאֲקַבֵּץ מָמוֹן וּכְשֶׁאֶפָּנֶה מֵעֲסָקַי – אָז אֶחֱזֹר וְאֶקְרָא וְאֶשְׁנֶה. אִם תַּעֲלֶה מַחֲשָׁבָה זוֹ בְּלִבְּךָ, אָז אֵין אַתָּה זוֹכֶה לְכִתְרָהּ שֶׁל תּוֹרָה לְעוֹלָם; אֶלָּא עֲשֵׂה תּוֹרָתְךָ קֶבַע, וּמְלַאכְתְּךָ עֲרַאי (משנה אבות א טו). וְאַל תֹּאמַר: ״לִכְשֶׁאֶפָּנֶה אֶשְׁנֶה״, שֶׁמָּא לֹא תִּפָּנֶה (משנה אבות ב ד).

כְּתִיב בַּתּוֹרָה: ״לֹא בַשָּׁמַיִם הִיא״ (דברים ל יב), פֵּרוּשׁ: בְּגַסֵּי הָרוּחַ. ״וְלֹא מֵעֵבֶר לַיָּם הִיא״ (שם יג), פֵּרוּשׁ: בְּאוֹתָם שֶׁהוֹלְכִים מֵעֵבֶר לַיָּם (ערובין נה א). לְפִיכָךְ אָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה: וְלֹא כָּל הַמַּרְבֶּה בִּסְחוֹרָה מַחְכִּים (משנה אבות ב ה). וְאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ: הֱוֵי מְמַעֵט בְּעֵסֶק וַעֲסֹק בַּתּוֹרָה (שם ד י).

וּמִתּוֹךְ שֶׁאָדָם עוֹסֵק בַּתּוֹרָה לִשְׁמָהּ, וְטוֹרֵחַ וְיָגֵעַ לְשֵׁם שָׁמַיִם – אָז נַעֲשׂוּ שְׁתֵּי כִּלְיוֹתָיו כִּשְׁנֵי מַעֲיָנוֹת, וּמוֹצִיא טַעַם וַהֲלָכוֹת מֵעַצְמוֹ, מַה שֶּׁלֹּא לָמַד מֵעוֹלָם וּמַה שֶּׁלֹּא נִתַּן אֲפִלּוּ לְמֹשֶׁה מִסִּינַי. כַּאֲשֶׁר מָצִינוּ בְּאַבְרָהָם אָבִינוּ זִכְרוֹנוֹ לִבְרָכָה, שֶׁלֹּא לָמַד מֵעוֹלָם מִשּׁוּם אָדָם, אַךְ מֵעַצְמוֹ הָיָה יוֹשֵׁב וּמְחַשֵּׁב אַחַר הַמִּצְוֹת, וְלָמַד מִלִּבּוֹ כָּל הַתּוֹרָה וְהַמִּצְוֹת, עַד שֶׁהֵעִיד עָלָיו הַכָּתוּב: ״וַיִּשְׁמֹר מִשְׁמַרְתִּי, מִצְוֹתַי חֻקּוֹתַי וְתוֹרֹתָי״ (בראשית כו ה). וְאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, שֶׁאֲפִלּוּ עֵרוּבֵי תַּבְשִׁילִין הָיָה יוֹדֵעַ (עיין בראשית רבה צה ג). וְגַם אָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (עבודה זרה יד ב): אַבְרָהָם אָבִינוּ עָלָיו הַשָּׁלוֹם לָמַד אַרְבַּע מֵאוֹת פְּרָקִים. וּמִי לִמֵּד לוֹ כָּל זֶה? אֶלָּא נַעֲשׂוּ שְׁתֵּי כִּלְיוֹתָיו כִּשְׁתֵּי מַעֲיָנוֹת, וְנוֹבְעוֹת לוֹ חָכְמָה וְתוֹרָה. וְכֵן מָצִינוּ בְּרַבִּי אֱלִיעֶזֶר הַגָּדוֹל: מִתּוֹךְ שֶׁעָסַק בַּתּוֹרָה הַרְבֵּה, הֵעִידוּ עָלָיו רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה שֶׁנִּתְגַּלָּה לוֹ מַה שֶּׁלֹּא נִתְגַּלָּה לְמֹשֶׁה מִסִּינַי (פרקי דרבי אליעזר ב). וְכֵן אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה: מִדּוֹרוֹ שֶׁל מֹשֶׁה רַבֵּנוּ עָלָיו הַשָּׁלוֹם עַד דּוֹרוֹ שֶׁל יְהוֹשֻׁעַ, וּמִיהוֹשֻׁעַ לִזְקֵנִים, וְלִנְבִיאִים, וּלְאַנְשֵׁי כְּנֶסֶת הַגְּדוֹלָה, וּלְתַנָּאִים, וְלַאֲמוֹרָאִים, וְלִגְאוֹנִים, וּלְכָל חַכְמֵי הַדּוֹר שֶׁעָסְקוּ בַּתּוֹרָה הַרְבֵּה וְנָתְנוּ נַפְשָׁם עֲלֵיהֶם – נִתְגַּלּוּ לָהֶם רָזֵי תּוֹרָה וְסוֹדֵי

חָכְמָה, מַה שֶּׁאֵין אָדָם יָכוֹל לִמְצֹא מֵעַצְמוֹ. וּכְבָר מָנוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בְּפִרְקֵי אָבוֹת (ו ו) אַרְבָּעִים וּשְׁמוֹנָה דְּבָרִים שֶׁנִּקְנֵית הַתּוֹרָה בָּהֶם. וּמִי שֶׁיַּעֲלֶה עַל לִבּוֹ לִהְיוֹת זוֹכֶה לְדֶרֶךְ הַתּוֹרָה, יַטְרִיחַ לְקַיֵּם אוֹתָם אַרְבָּעִים וּשְׁמוֹנָה דְּבָרִים, וְאָז יַעֲלֶה לְכָל טוֹב.

וְצָרִיךְ הַלּוֹמֵד לִהְיוֹת זָרִיז וְזָהִיר לִלְמֹד. כִּי מְלֶאכֶת הַתּוֹרָה אֵינָהּ דּוֹמָה לִשְׁאָר מְלָאכוֹת, כִּי הַלּוֹמֵד שְׁאָר מְלָאכוֹת אֲפִלּוּ יִבָּטֵל מִמֶּנָּה כַּמָּה שָׁנִים - לֹא יִשְׁכָּחֶנָּה. אֲבָל כְּשֶׁלּוֹמֵד תּוֹרָה וְאֵינוֹ חוֹזֵר - מִיָּד שׁוֹכֵחַ. וַאֲפִלּוּ אִם יַחֲזֹר מֵאָה פְּעָמִים, אִם יַסִּיחַ דַּעְתּוֹ מִמֶּנָּה יִשְׁכַּח הַכֹּל. וְהַדִּין נוֹתֵן, כִּי כָּל מְלָאכוֹת אֵינָן צְרִיכוֹת לֵב כִּי אִם כְּשֶׁלּוֹמֵד הַמְּלָאכָה בַּתְּחִלָּה; אֲבָל בַּעֲשִׂיָּתָן אֵינָן צְרִיכוֹת לֵב, אַךְ עוֹשֶׂה מְלַאכְתּוֹ וְחוֹשֵׁב הֵנָּה וָהֵנָּה. אֲבָל הַלִּמּוּד אֵינוֹ כֵן, כִּי כָּל פַּעַם וּפַעַם צָרִיךְ לִבּוֹ לְכַוֵּן שְׁמוּעָתוֹ, וְלֹא לַחְשֹׁב בְּשׁוּם דָּבָר אַחֵר כִּי אִם בִּשְׁמוּעָתוֹ. לָכֵן מִי שֶׁיְּפַנֶּה לִבּוֹ לְבַטָּלָה - מִיָּד הוּא שׁוֹכֵחַ מַה שֶּׁטָּרַח כָּל יָמָיו.

וְגַם אָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה: אִם אֵין אָדָם שׁוֹכֵחַ מַה שֶּׁלָּמַד, אִם כֵּן הָיָה לוֹמֵד כָּל הַתּוֹרָה כֻּלָּהּ, וְאַחַר כָּךְ הָיָה הוֹלֵךְ בָּטֵל. וְהַבַּטָּלָה מְבִיאָה לִידֵי שִׁעֲמוּם וְלִידֵי עֲבֵרָה (כתובות נט ב). לְכָךְ נִגְזְרָה גְּזֵרַת הַשִּׁכְחָה, שֶׁיְּהֵא אָדָם עוֹסֵק בַּתּוֹרָה כָּל יָמָיו, וּמִתּוֹךְ כָּךְ אֵינוֹ בָּא לִידֵי חֵטְא. וְהַתּוֹרָה מְבִיאָה לִידֵי מַעֲשִׂים טוֹבִים וּזְכוּת, כִּי כַּאֲשֶׁר הוּא עוֹסֵק בַּתּוֹרָה וְהֻגַּד לוֹ עֹנֶשׁ הָעֲבֵרוֹת וּזְכוּת הַמִּצְוֹת - אָז נוֹתֵן אֶל לִבּוֹ לַעֲשׂוֹת הַטּוֹב. וִיגִיעַת הַתּוֹרָה מַשְׁכַּחַת וּמוֹנַעַת אוֹתוֹ מִן הֶעָוֹן. אֲבָל הַבַּטָּלָה גּוֹרֶרֶת אֶת הֶעָוֹן, וּמוֹרִידָתוֹ לִשְׁאוֹל.

לָכֵן יְהֵא זָרִיז לַעֲסֹק בַּתּוֹרָה תָּמִיד יוֹמָם וָלַיְלָה, וְאַף כְּשֶׁהוּא הוֹלֵךְ בַּדֶּרֶךְ אוֹ שׁוֹכֵב בְּמִטָּתוֹ. וְאִם אֵינוֹ יָכוֹל לִלְמֹד בַּפֶּה, יַחְשֹׁב בְּלִבּוֹ עַל שְׁמוּעָתוֹ, וִיהֵא דַּעְתּוֹ עַל לִמּוּדוֹ שֶׁלֹּא יַסִּיחַ דַּעְתּוֹ מִלִּמּוּדוֹ, וְאָז קִיֵּם "וְהָגִיתָ בּוֹ יוֹמָם וָלַיְלָה" (יהושע א ח). כִּי אֵינוֹ אוֹמֵר "וְדִבַּרְתָּ בּוֹ יוֹמָם וָלַיְלָה" אֶלָּא "וְהָגִיתָ בּוֹ", וְהִגָּיוֹן אֵינוֹ אֶלָּא בַּלֵּב. וְעַל זֶה נֶאֱמַר: "וּבְלֶכְתְּךָ בַּדֶּרֶךְ וּבְשָׁכְבְּךָ וּבְקוּמֶךָ" (דברים ו ז, יא יט). וְזֶהוּ שֶׁנִּשְׁתַּבְּחוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, שֶׁלֹּא הָלְכוּ אַרְבַּע אַמּוֹת בְּלֹא תוֹרָה (מגלה כח א): אוֹ הָיוּ לוֹמְדִים וְגוֹרְסִים, אוֹ הָיוּ מְחַשְּׁבִים בְּלִבָּם בִּשְׁמוּעָתָם אוֹ בְּלִמּוּדָם.

לָכֵן תִּתֵּן לִבְּךָ וְכָל דַּעְתְּךָ עַל הַתּוֹרָה בְּכָל עֵת, כִּי אָדָם לוֹמֵד בַּתּוֹרָה חָכְמָה, וְדֶרֶךְ אֶרֶץ, וַעֲנָוָה וּצְנִיעוּת, וְכָל מַעֲשִׂים טוֹבִים; וּמִן הַשָּׁמַיִם עוֹשִׂים לוֹ צְרָכָיו, וְהַתּוֹרָה מְשַׁמַּרְתּוֹ וּמְגַדַּלְתּוֹ וּמְרוֹמַמְתּוֹ, כְּמוֹ שֶׁשָּׁנוּ חֲכָמִים (משנה אבות ו א): אָמַר רַבִּי מֵאִיר:

כָּל הָעוֹסֵק בַּתּוֹרָה לִשְׁמָהּ – זוֹכֶה לִדְבָרִים הַרְבֵּה. וְלֹא עוֹד, אֶלָּא שֶׁכָּל הָעוֹלָם כְּדַאי הוּא לוֹ. נִקְרָא ″רֵעַ″, ″אָהוּב″..., וּמְגַדַּלְתּוֹ וּמְרוֹמַמְתּוֹ עַל כָּל הַמַּעֲשִׂים. הֲרֵי שָׂכָר פָּרוּעַ בָּעוֹלָם הַזֶּה, אֲבָל לָעוֹלָם הַבָּא: ″עַיִן לֹא רָאָתָה אֱלֹהִים זוּלָתְךָ″ (ישעיהו סד ג), וְאֵין לְמַעְלָה הֵימֶנָּה לָעוֹלָם הַבָּא.

אִיתָא בַּמִּדְרָשׁ (רות רבה א א): רַבִּי שָׁאַל לְרַבִּי בְּצַלְאֵל: מַהוּ דִּכְתִיב: ″כִּי זָנְתָה אִמָּם″ (הושע ב ז)? אָמַר לוֹ: אֵימָתַי נַעֲשֵׂית דִּבְרֵי תוֹרָה כְּזוֹנָה? בִּזְמַן שֶׁבְּעָלֶיהָ מְבַזִּים אוֹתָהּ. כֵּיצַד? חָכָם יוֹשֵׁב וְדוֹרֵשׁ ″לֹא תַטֶּה מִשְׁפָּט″ (דברים טז יט), וְהוּא מַטֶּה מִשְׁפָּט; ″לֹא תַכִּיר פָּנִים″ (שם), וְהוּא מַכִּיר פָּנִים; ″וְלֹא תִקַּח שֹׁחַד″ (שם), וְהוּא לוֹקֵחַ שֹׁחַד.

וְכֵן דָּרְשׁוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה: ″וְחָכְמַת הַמִּסְכֵּן בְּזוּיָה″ (קהלת ט טז) – אֵיזֶה חָכְמַת מִסְכֵּן בְּזוּיָה? זֶהוּ שֶׁהוּא עָנִי בְּמַעֲשִׂים טוֹבִים, אָז חָכְמָתוֹ בְּזוּיָה. וּכְשֶׁיּוֹרֶה הוֹרָאוֹת לַעֲשׂוֹת טוֹב וְהוּא אֵינוֹ עוֹשֶׂה, אָז אֵין דְּבָרָיו מְקֻבָּלִים. וְלֹא הַמִּדְרָשׁ עִקָּר אֶלָּא הַמַּעֲשֶׂה (משנה אבות א ד). לָכֵן יֵשׁ לְכָל אָדָם לְכַוֵּן מַעֲשָׂיו לְשֵׁם שָׁמַיִם.

וּרְאֵה וְהָבֵן מֵאֱלִישָׁע בֶּן אֲבוּיָה, בִּשְׁבִיל שֶׁלִּמְּדוֹ אָבִיו תּוֹרָה שֶׁלֹּא לִשְׁמָהּ – לַסּוֹף נֶהְפַּךְ לְמִינוּת. דְּאָמְרִינָן בִּירוּשַׁלְמִי חֲגִיגָה (ב א) וּבְמִדְרַשׁ קֹהֶלֶת (ז יח): כְּשֶׁנִּמּוֹל עָשָׂה אָבִיו סְעֻדָּה לַחֲכָמִים, וְהִזְמִין לְרַבּוֹתֵינוּ: לְרַבִּי אֱלִיעֶזֶר וְרַבִּי יְהוֹשֻׁעַ וּשְׁאָר חֲכָמִים. וְהָיוּ יוֹשְׁבִים בַּסְּעֻדָּה וּמְדַבְּרִים דִּבְרֵי תוֹרָה עַד שֶׁבָּא הָאֵשׁ סְבִיבָם. בָּא אָבִיו שֶׁל אֱלִישָׁע וְאָמַר לָהֶם: רַבּוֹתַי, וְכִי בָּאתֶם לִשְׂרֹף אֶת הַבַּיִת?! אָמְרוּ לוֹ: אֵינוֹ כֵן אֶלָּא שֶׁמִּפְּנֵי שֶׁאָנוּ חוֹזְרִים בְּדִבְרֵי תוֹרָה וּנְבִיאִים וּכְתוּבִים, וְהַדְּבָרִים מְעִידִים בֵּינוֹתֵינוּ שֶׁמֵּהַר סִינַי נִתְּנוּ, וּמִתּוֹךְ הָאֵשׁ נִתְּנוּ. אָמַר: כֵּיוָן שֶׁאֲנִי רוֹאֶה שֶׁכָּךְ כֹּחַ הַתּוֹרָה, אִם נִתְקַיֵּם לִי בֵּן זֶה אֲנִי נוֹתְנוֹ לַתּוֹרָה. וּבִשְׁבִיל שֶׁהָיָה מִתְכַּוֵּן שֶׁלֹּא לִשְׁמָהּ, אֶלָּא לְכָבוֹד – נֶהֱפַּךְ בְּנוֹ לְמִינוּת. וְאַף עַל פִּי כֵן, לְעוֹלָם יִלְמַד אָדָם אֲפִלּוּ שֶׁלֹּא לִשְׁמָהּ, שֶׁמִּתּוֹךְ שֶׁלֹּא לִשְׁמָהּ – בָּא לִשְׁמָהּ (פסחים נ ב).

וְעַתָּה יֵשׁ לִי לִכְתֹּב עִנְיְנֵי הַתַּלְמוּד וְהַמִּצְוֹת:

כָּל הַמִּצְוֹת שֶׁנִּתְּנוּ לוֹ לְמֹשֶׁה בְּסִינַי – בְּפֵרוּשָׁן נִתְּנוּ, שֶׁנֶּאֱמַר: ″וְאֶתְּנָה לְךָ אֶת לֻחֹת הָאֶבֶן, וְהַתּוֹרָה וְהַמִּצְוָה″ (שמות כד יב); ″תּוֹרָה″ – זוֹ תּוֹרָה שֶׁבִּכְתָב, ″וְהַמִּצְוָה″ – זוֹ פֵּרוּשָׁהּ (ברכות ה א). וְצִוָּנוּ לַעֲשׂוֹת הַתּוֹרָה עַל פִּי הַמִּצְוָה, וּמִצְוָה זוֹ הִיא הַנִּקְרֵאת ″תּוֹרָה שֶׁבְּעַל פֶּה″.

כָּל הַתּוֹרָה כְּתָבָהּ מֹשֶׁה רַבֵּנוּ עָלָיו הַשָּׁלוֹם קוֹדֶם שֶׁמֵּת בִּכְתַב יָדוֹ, וְנָתַן סֵפֶר לְכָל

שֵׁבֶט וְשֵׁבֶט; וְסֵפֶר אֶחָד נְתָנוֹ בָּאָרוֹן לָעַד, שֶׁנֶּאֱמַר: ״לָקֹחַ אֵת סֵפֶר הַתּוֹרָה הַזֶּה, וְשַׂמְתֶּם אֹתוֹ מִצַּד אֲרוֹן בְּרִית ה׳ אֱלֹהֵיכֶם, וְהָיָה שָׁם בְּךָ לְעֵד״ (דברים לא כו). וְהַמִּצְוָה שֶׁהִיא פֵּרוּשׁ הַתּוֹרָה – לֹא כְּתָבָהּ, אֶלָּא צִוָּה בָּהּ לִזְקֵנִים וְלִיהוֹשֻׁעַ וְלִשְׁאָר כָּל יִשְׂרָאֵל, שֶׁנֶּאֱמַר: ״אֵת כָּל הַדָּבָר אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוֶּה אֶתְכֶם – אֹתוֹ תִשְׁמְרוּ לַעֲשׂוֹת, לֹא תֹסֵף עָלָיו וְלֹא תִגְרַע מִמֶּנּוּ״ (שם יג א); וּמִפְּנֵי זֶה נִקְרֵאת ״תּוֹרָה שֶׁבְּעַל פֶּה״.

וּמִימוֹת מֹשֶׁה רַבֵּנוּ עָלָיו הַשָּׁלוֹם וְעַד רַבֵּנוּ הַקָּדוֹשׁ, שֶׁהוּא רַבִּי יְהוּדָה הַנָּשִׂיא, לֹא חִבְּרוּ חִבּוּר שֶׁמְּלַמְּדִים אוֹתוֹ בָּרַבִּים בַּתּוֹרָה שֶׁבְּעַל פֶּה. אֶלָּא בְּכָל דּוֹר וָדוֹר רֹאשׁ בֵּית דִּין, אוֹ נָבִיא שֶׁיִּהְיֶה בְּאוֹתוֹ הַדּוֹר – כּוֹתֵב לְעַצְמוֹ זִכְרוֹן הַשְּׁמוּעוֹת שֶׁשָּׁמַע מֵרַבּוֹתָיו, וְהָיָה מְלַמֵּד עַל פֶּה בָּרַבִּים. וְכֵן כָּל אֶחָד וְאֶחָד כּוֹתֵב לְעַצְמוֹ כְּפִי כֹּחוֹ מִבֵּאוּר הַתּוֹרָה וּמֵהִלְכוֹתֶיהָ כְּמוֹ שֶׁשָּׁמַע, וּמִדְּבָרִים שֶׁנִּתְחַדְּשׁוּ בְּכָל דּוֹר וָדוֹר בְּדִינִים שֶׁלֹּא לְמָדוּם מִפִּי הַשְּׁמוּעָה אֶלָּא בְּמִדָּה מִשְּׁלֹשׁ עֶשְׂרֵה מִדּוֹת, וְהִסְכִּימוּ עֲלֵיהֶם בֵּית דִּין הַגָּדוֹל. וְכָךְ הָיָה הַדָּבָר תָּמִיד עַד רַבֵּנוּ הַקָּדוֹשׁ, שֶׁהוּא רַבִּי יְהוּדָה הַנָּשִׂיא.

וְלָמָּה עָשָׂה רַבֵּנוּ הַקָּדוֹשׁ כָּךְ, וְלֹא הִנִּיחַ הַדָּבָר כְּמוֹת שֶׁהָיָה? כִּי רָאָה שֶׁהַתַּלְמִידִים מִתְמַעֲטִים וְהוֹלְכִים, וְהַצָּרוֹת מִתְחַדְּשׁוֹת וּבָאוֹת, וּמַלְכוּת רוֹמִי פּוֹשֶׁטֶת בָּעוֹלָם וּמִתְגַּבֶּרֶת, וְיִשְׂרָאֵל מִתְגַּלְגְּלִים וְהוֹלְכִים לַקְּצָווֹת לְהִשְׁתַּעְבֵּד – כְּשֶׁרָאָה עִנְיָן זֶה, שֶׁהָיוּ יִשְׂרָאֵל מְבֻלְבָּלִים וְהָיְתָה תּוֹרָה מִשְׁתַּכַּחַת מִיִּשְׂרָאֵל, אָז חִבֵּר הַמִּשְׁנָיוֹת לִהְיוֹת בְּיַד כָּל אֶחָד וְאֶחָד, כְּדֵי שֶׁיִּלְמְדוּ בִּמְהֵרָה וְלֹא יִשְׁתַּכְּחוּ. וְיָשַׁב כָּל יָמָיו הוּא וּבֵית דִּינוֹ, וְלִמְּדוּ הַמִּשְׁנָה בָּרַבִּים. וְהָיוּ לְפָנָיו גְּדוֹלֵי הַחֲכָמִים שֶׁקִּבְּלוּ מִמֶּנּוּ, וְעִמָּהֶם אֲלָפִים וּרְבָבוֹת מִשְּׁאָר הַחֲכָמִים.

וְתַלְמִידָיו שֶׁל רַבִּי יְהוּדָה הַנָּשִׂיא גַּם כֵּן חִבְּרוּ חִבּוּרִים: רַב חִבֵּר ״סִפְרָא״ וְ״סִפְרִי״, לְבָאֵר וּלְהוֹדִיעַ עִקְּרֵי הַמִּשְׁנָה. וְרַבִּי חִיָּא חִבֵּר הַ״תּוֹסֶפְתָּא״ לְבָאֵר עִנְיְנֵי הַמִּשְׁנָה, וְכֵן רַבִּי הוֹשַׁעְיָא וּבַר קַפָּרָא חִבְּרוּ הַבְּרַיְתוֹת לְבָאֵר דִּבְרֵי הַמִּשְׁנָה. וְנִתְגַּלְגֵּל הַדָּבָר כָּךְ, עַד שֶׁבָּאוּ הָאָמוֹרָאִים, וְהָיוּ לָהֶם מַחְלוֹקוֹת בְּפֵרוּשׁ הַמִּשְׁנָיוֹת וְהַבְּרַיְתוֹת וְהַתּוֹסֶפְתּוֹת, עַד שֶׁחִבֵּר רַבִּי יוֹחָנָן הַ״תַּלְמוּד יְרוּשַׁלְמִי״ בְּאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל, אַחַר חֻרְבַּן הַבַּיִת בְּקֵרוּב שְׁלֹשׁ מֵאוֹת שָׁנָה. וְנִקְרָא ״יְרוּשַׁלְמִי״ בִּשְׁבִיל שֶׁהָיָה דָּר בִּירוּשָׁלַיִם. וְאַחַר כָּךְ כְּמוֹ מֵאָה שָׁנָה חִבֵּר רַב אַשֵׁי שֶׁהָיָה בְּבָבֶל הַ״תַּלְמוּד בַּבְלִי״. וְעִנְיַן שְׁנֵי הַתַּלְמוּדִים הוּא פֵּרוּשׁ דִּבְרֵי הַמִּשְׁנָה וּבֵאוּר עַמְקוּתָהּ, וּדְבָרִים שֶׁנִּתְחַדְּשׁוּ בְּכָל בֵּית דִּין וּבֵית דִּין מִימוֹת רַבֵּנוּ הַקָּדוֹשׁ וְעַד חִבּוּר הַתַּלְמוּד. וּמִשְּׁנֵי הַתַּלְמוּדִים, וּמִן

הַתּוֹסֶפְתָּא וּמִן הַסִּפְרָא וּמִן הַסִּפְרִי וּמִן הַתּוֹסֶפְתּוֹת, מִכֻּלָּם יִתְבָּאֵר הָאָסוּר וְהַמֻּתָּר, הַטָּמֵא וְהַטָּהוֹר, הַחִיּוּב וְהַפְּטוּר, הַפָּסוּל וְהַכָּשֵׁר, כְּמוֹ שֶׁהֶעְתִּיקוּ אִישׁ מִפִּי אִישׁ עַד מִפִּי מֹשֶׁה רַבֵּנוּ זִכְרוֹנוֹ לִבְרָכָה מִסִּינַי.

גַּם יִתְבָּאֵר מֵהֶם דְּבָרִים שֶׁגָּזְרוּ חֲכָמִים וּנְבִיאִים שֶׁבְּכָל דּוֹר וָדוֹר לַעֲשׂוֹת סְיָג לַתּוֹרָה, כְּמוֹ שֶׁשָּׁמְעוּ מִפִּי מֹשֶׁה רַבֵּנוּ זִכְרוֹנוֹ לִבְרָכָה בְּפֵרוּשׁ, שֶׁנֶּאֱמַר: ״וּשְׁמַרְתֶּם אֶת מִשְׁמַרְתִּי״ (ויקרא יח ל) – עֲשׂוּ מִשְׁמֶרֶת לְמִשְׁמַרְתִּי (מועד קטן ה א).

וְכֵן יִתְבָּאֵר מֵהֶם הַמִּנְהָגוֹת וְהַתַּקָּנוֹת שֶׁהִתְקִינוּ אוֹ שֶׁנָּהֲגוּ בְּכָל דּוֹר וָדוֹר, כְּמוֹ שֶׁרָאוּ בֵּית דִּין שֶׁל אוֹתוֹ הַדּוֹר. לְפִי שֶׁאָסוּר לָסוּר מֵהֶם, שֶׁנֶּאֱמַר: ״לֹא תָסוּר מִן הַדָּבָר אֲשֶׁר יַגִּידוּ לְךָ יָמִין וּשְׂמֹאל״ (דברים יז יא).

וְכֵן מִשְׁפָּטִים וְדִינִים מֻפְלָאִים שֶׁלֹּא קִבְּלוּם מִמֹּשֶׁה רַבֵּנוּ זִכְרוֹנוֹ לִבְרָכָה, וְדָנוּ בָּהֶן בֵּית דִּין שֶׁל אוֹתוֹ הַדּוֹר בְּמִדּוֹת שֶׁהַתּוֹרָה נִדְרֶשֶׁת בָּהֶן, וּפָסְקוּ אוֹתָם הַזְּקֵנִים וְגָמְרוּ שֶׁהַדִּין כָּךְ הוּא – הַכֹּל חִבֵּר רַב אַשֵׁי בַּתַּלְמוּד, מִימוֹת מֹשֶׁה וְעַד יָמָיו.

וְאַחַר בֵּית דִּינוֹ שֶׁל רַב אַשֵׁי, שֶׁחִבֵּר הַתַּלְמוּד וּגְמָרוֹ בִּימֵי בְּנוֹ, נִתְפַּזְּרוּ יִשְׂרָאֵל בְּכָל הָאֲרָצוֹת פִּזּוּר יָתֵר; וְהִגִּיעוּ לַקְּצָווֹת וְלָאִיִּים הָרְחוֹקִים, וְרָבְתָה קְטָטָה בָּעוֹלָם, וְנִשְׁתַּבְּשׁוּ הַדְּרָכִים בִּגְיָסוֹת, וְנִתְמַעֵט תַּלְמוּד תּוֹרָה, וְלֹא נִכְנְסוּ יִשְׂרָאֵל לְלַמֵּד בִּישִׁיבוֹתֵיהֶם אֲלָפִים וּרְבָבוֹת כְּמוֹ שֶׁהָיָה מִקּוֹדֵם. אֶלָּא מִתְקַבְּצִים יְחִידִים, הַשְּׂרִידִים אֲשֶׁר הַשֵּׁם קוֹרֵא, בְּכָל עִיר וָעִיר וּבְכָל מְדִינָה וּמְדִינָה; וְעוֹסְקִים בַּתּוֹרָה, וּמְבִינִים בְּחִבּוּרֵי הַחֲכָמִים כֻּלָּם, וְיוֹדְעִים מֵהֶם דֶּרֶךְ הַמִּשְׁפָּט הֵיאַךְ הוּא.

אַחַר הָאָמוֹרָאִים עָמְדוּ הַגְּאוֹנִים אֲשֶׁר יָדְעוּ כָּל הַתַּלְמוּד, בַּבְלִי וִירוּשַׁלְמִי וְסִפְרָא וְסִפְרִי וְתוֹסֶפְתָּא, וְהֵם הוֹצִיאוּ לָאוֹר תַּעֲלוּמוֹתָיו שֶׁל הַתַּלְמוּד וּבֵאֲרוּ עִנְיָנָיו. לְפִי שֶׁדֶּרֶךְ הַתַּלְמוּד עָמוֹק הוּא מְאֹד, וְעוֹד שֶׁהוּא בְּלָשׁוֹן אֲרַמִּי מְעֹרָב עִם לְשׁוֹנוֹת אֲחֵרוֹת, לְפִי שֶׁאוֹתָהּ הַלָּשׁוֹן הָיְתָה בְּרוּרָה לְכֻלָּם בְּבָבֶל בְּעֵת שֶׁחֻבַּר הַתַּלְמוּד. אֲבָל בִּשְׁאָר מְקוֹמוֹת, וּבִימֵי הַגְּאוֹנִים אֲפִלּוּ בְּבָבֶל, לֹא הָיוּ מַכִּירִים אוֹתָהּ הַלָּשׁוֹן עַד שֶׁיְּלַמְּדוּ אוֹתָהּ. וּשְׁאֵלוֹת רַבּוֹת הָיוּ שׁוֹאֲלִים אַנְשֵׁי כָּל עִיר וָעִיר לְכָל גָּאוֹן אֲשֶׁר הָיָה בִּימֵיהֶם, לְפָרֵשׁ לָהֶם דְּבָרִים קָשִׁים שֶׁבַּתַּלְמוּד, וְהֵם הָיוּ מְשִׁיבִים לָהֶם כְּפִי חָכְמָתָם. וְאוֹתָם הַשּׁוֹאֲלִים הָיוּ מְקַבְּצִים הַתְּשׁוּבוֹת, וְעוֹשִׂים מֵהֶם סְפָרִים לְהָבִין מֵהֶם.

גַּם חִבְּרוּ הַגְּאוֹנִים שֶׁבְּכָל דּוֹר וָדוֹר חִבּוּרִים לְבָאֵר הַתַּלְמוּד, מֵהֶם מִי שֶׁפֵּרֵשׁ הֲלָכוֹת יְחִידוֹת, וּמֵהֶם מִי שֶׁפֵּרֵשׁ מַסֶּכְתּוֹת וּסְדָרִים. וְעוֹד חִבְּרוּ הֲלָכוֹת פְּסוּקוֹת בְּעִנְיַן

הָאָסוּר וְהַמֻּתָּר, וְהַחִיּוּב וְהַפְּטוּר, בִּדְבָרִים שֶׁהַשָּׁעָה צְרִיכָה לָהֶם, כְּדֵי שֶׁיִּהְיוּ קְרוֹבִים לְמַדָּע מִי שֶׁאֵינוֹ יָכוֹל לֵירֵד לְעָמְקוֹ שֶׁל תַּלְמוּד.

אַחַר כָּךְ עָמַד הָרַב הַגָּדוֹל רַבֵּנוּ מֹשֶׁה בַּר מַיְמוֹן, וְכָלַל כָּל הַתּוֹרָה כֻּלָּהּ שֶׁבְּעַל פֶּה בְּסֵפֶר אֶחָד, בְּלָשׁוֹן קַל מְאֹד.

וְאַחַר כָּךְ עָמַד רַבֵּנוּ מֹשֶׁה מִקּוּצִי וְחִבֵּר סֵפֶר אַחֵר, וְלִקֵּט מֵאוֹתוֹ סֵפֶר שֶׁל מַיְמוֹנִי וְחִבֵּר עָלָיו שְׁאָר דְּבָרִים שֶׁל אַחֲרוֹנִים. וְכֵן כָּל אֶחָד וְאֶחָד עָשָׂה סֵפֶר לְפִי מַה שֶּׁרָאָה עִנְיְנֵי הַדּוֹר שֶׁהָיָה בּוֹ. וְכֵן חִבְּרוּ רַבָּנִים רַבִּים פְּסָקוֹת, כְּגוֹן: הָרוֹקֵחַ, וְרַבִּי אֱלִיעֶזֶר מִמַּיִץ, וַאֲבִי הָעֶזְרִי, וְאוֹר זָרוּעַ. וְכֵן עָשׂוּ רַבָּנִים רַבִּים, כָּל אֶחָד חִבֵּר סֵפֶר לְפִי מַה שֶּׁרָאָה עִנְיְנֵי הַדּוֹר שֶׁהָיָה בּוֹ, כִּי רָאוּ שֶׁנִּתְמַעֵט בַּעֲווֹנוֹתֵינוּ הָרַבִּים יְדִיעַת הַתַּלְמוּד, וְאֵין אָדָם יָכוֹל לֵידַע אִם לֹא מִתּוֹךְ סֵפֶר פּוֹסְקִים.

וְגַם רַבֵּנוּ שְׁלֹמֹה עָלָיו הַשָּׁלוֹם, שֶׁרָאָה בְּיָמָיו מִעוּט הַלְּבָבוֹת, שֶׁהָיוּ הַדּוֹרוֹת בַּעֲווֹנוֹתֵינוּ הָרַבִּים מִתְמַעֲטִים וְהוֹלְכִים, וְעַל כֵּן נִתְעוֹרֵר לִבּוֹ לְפָרֵשׁ הַתַּלְמוּד, לְלַמֵּד בְּנֵי יִשְׂרָאֵל דֵּעָה. וְאַחַר כָּךְ עָמְדוּ יוֹצְאֵי יְרֵכוֹ, רַבֵּנוּ תָּם וְרַבֵּנוּ יִצְחָק וּשְׁאָר רַבָּנִים, וּפִלְפְּלוּ פִּלְפּוּל גָּדוֹל עַד שֶׁחִבְּרוּ הַ"תּוֹסָפוֹת" בִּישִׁיבָתוֹ שֶׁל רַבִּי יִצְחָק בַּעַל הַתּוֹסָפוֹת. וְשָׁם הָיוּ גְּדוֹלִים, כְּגוֹן רַבֵּנוּ שִׁמְשׁוֹן מִשָּׁאנְץ שֶׁחִבֵּר גַּם כֵּן תּוֹסָפוֹת, לְבַד מִשְּׁאָרֵי תַּלְמִידִים שֶׁהָיוּ לָרֹב מְאֹד. וְהֵם הָיוּ גִּבּוֹרִים בַּתּוֹרָה, וְהָיָה לְבָבָם גָּדוֹל מְאֹד וּפָתוּחַ כְּאוּלָם, וְלָמְדוּ בְּעֵסֶק גָּדוֹל, וּמָסְרוּ נַפְשָׁם עַל הַתּוֹרָה, וְיָדְעוּ בְּלֹא עִיּוּן כָּל הַתַּלְמוּד, פֵּרוּשׁ [רַשִׁ"י] וְתוֹסָפוֹת.

וְאַחַר כָּךְ בַּעֲווֹנוֹתֵינוּ הָרַבִּים רַבּוּ הַצָּרוֹת, וְנִתְמַעֲטוּ הַיְשִׁיבוֹת, וְהָיוּ אוֹתָם הַתּוֹסָפוֹת הָאַחֲרוֹנִים כְּבֵדִים עֲלֵיהֶם וְלֹא יָכְלוּ לָשֵׂאת. וּבָאוּ גְּדוֹלִים אֲחֵרִים וְקִצְּרוּ הַתּוֹסָפוֹת הָהֵן, כָּל אֶחָד כְּפִי חָכְמָתוֹ, לְהָקֵל לְאַנְשֵׁי דּוֹרוֹ הַלִּמּוּד.

וַעֲדַיִן בַּיָּמִים הָהֵם הָיוּ בְּקִיאִים בְּכָל הַתַּלְמוּד, וְהָיוּ יוֹדְעִים הַמִּצְוֹת מִתּוֹךְ הַתַּלְמוּד. עַד שֶׁנִּתְגַּלְגֵּל שֶׁנִּתְגָּרְשׁוּ מִצָּרְפַת, אֲשֶׁר שָׁם הָיוּ מַחֲזִיקִים בַּתּוֹרָה וְהָיוּ לוֹמְדִים בְּעֵסֶק גָּדוֹל, כָּעִנְיָן שֶׁעָשׂוּ רִאשׁוֹנִים בִּימֵי חַכְמֵי הַתַּלְמוּד, שֶׁהָיָה עִקָּר לִמּוּדָם לַחֲזֹר הַתַּלְמוּד, כְּדֵי לְקַיֵּם מַה שֶּׁאָמְרוּ: "וְשִׁנַּנְתָּם לְבָנֶיךָ" (דברים ו ז) – שֶׁיְּהוּ דִּבְרֵי תוֹרָה מְחֻדָּדִים בְּפִיךָ; שֶׁאִם יִשְׁאָלְךָ אָדָם דָּבָר – אַל תְּגַמְגֵּם וְתֹאמַר, אֶלָּא אֱמֹר לוֹ מִיָּד (קידושין ל א). כִּי זֶה הַדָּבָר אִי אֶפְשָׁר הוּא, שֶׁיִּהְיוּ הַמִּצְוֹת שְׁנוּנִים וּמְזֻמָּנִים בְּפִי הָאָדָם לְהָשִׁיב לַשּׁוֹאֵל, אִם לֹא בְּרֹב חֲזָרוֹת, כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ (חגיגה ט ב): אֵינוֹ דּוֹמֶה מִי שֶׁשּׁוֹנֶה פִּרְקוֹ מֵאָה פְּעָמִים, לְמִי שֶׁשּׁוֹנֶה אוֹתוֹ מֵאָה וְאֶחָד. וְאַמְרִינָן (ח א) שֶׁרֵישׁ לָקִישׁ הָיָה

חוֹזֵר הַהֲלָכָה אַרְבָּעִים פְּעָמִים קוֹדֶם שֶׁבָּא לִפְנֵי רַבִּי יוֹחָנָן. וְכֵן עָשׂוּ כֻּלָּם בִּימֵי חַכְמֵי הַתַּלְמוּד, שֶׁעִקַּר לִמּוּדָם הָיָה חֲזָרָה.

וְאַמְרִינָן (מגלה ז ב): רַב אַשֵׁי הֲוָה יְתִב קָמֵיהּ דְּרַב כַּהֲנָא. נָגַהּ וְלָא קָאַתּוּ רַבָּנָן. אָמַר לֵיהּ: מַאי טַעֲמָא לָא אַתּוּ רַבָּנָן? אָמַר לֵיהּ: דִּלְמָא טְרִידִי בִּסְעֻדַּת פּוּרִים. אָמַר לֵיהּ: וְלָא הֲוָה אֶפְשָׁר לְמֵיכַל מִדְּאוּרְתָּא? אָמַר לֵיהּ: לָא שָׁמִיעַ לֵיהּ לְמַר לְהָא דְּאָמַר רָבָא: סְעֻדַּת פּוּרִים שֶׁאֲכָלָהּ בַּלַּיְלָה – לֹא יָצָא יְדֵי חוֹבָתוֹ. מַאי טַעֲמָא? "יְמֵי מִשְׁתֶּה וְשִׂמְחָה" כְּתִיב (אסתר ט כב). אָמַר לֵיהּ: אָמַר רָבָא הָכִי? אָמַר לוֹ: אִין! תָּנָא מִנֵּיהּ אַרְבָּעִין זִמְנִין, וְדָמֵי לֵיהּ כְּמָאן דְּמֻנָּח בְּכִיסוֹ.

וְעַתָּה רְאֵה: זֶה הָיָה דָּבָר קַל מְאֹד, וַאֲפִלּוּ הָכִי הָיָה חוֹזֵר אוֹתוֹ כַּמָּה פְּעָמִים. וְעַכְשָׁו אֵין שׁוּם אָדָם שֶׁיִּהְיֶה חוֹזֵר דָּבָר כָּזֶה יוֹתֵר מִפַּעַם אַחַת אוֹ שְׁתֵּי פְּעָמִים. וְיֵשׁ רְאָיוֹת גְּדוֹלוֹת בְּרוּרוֹת בְּכַמָּה מְקוֹמוֹת בַּתַּלְמוּד, שֶׁהָיוּ כֻּלָּם רְגִילִים בַּחֲזָרָה, וּלְכָל אֶחָד הָיָה לוֹ סְכוּם מִנְיָן כָּךְ וְכָךְ פְּרָקִים לְיוֹם, וּכְשֶׁהָיוּ טְרוּדִים בַּיּוֹם – אָז הָיוּ פּוֹרְעִים בַּלַּיְלָה (ערובין סה א). וְכָל שְׁלֹשִׁים יוֹם הָיוּ חוֹזְרִים תַּלְמוּדָם. וּבְזֶה הָעִנְיָן הָיוּ לוֹמְדִים גַּם כֵּן בְּצָרְפַת, עַד שֶׁהִגִּיעוּ לְמַעֲלוֹת רַבּוֹת וְלִידִיעָה גְּדוֹלָה. וְלֹא הֻצְרְכוּ לְסִפְרֵי פּוֹסְקִים, כִּי הָיוּ יוֹדְעִים הַמִּצְוֹת מִתּוֹךְ הַתַּלְמוּד וְהַתּוֹסָפוֹת. אֲבָל מִיּוֹם שֶׁנִּתְגָּרְשׁוּ מִצָּרְפַת נִתְמַעֵט הַלִּמּוּד מְאֹד מְאֹד.

וְעוֹד בַּדּוֹר הַזֶּה נִשְׁתַּכְּחָה הַתּוֹרָה, מֵחֲמַת כִּי הַלּוֹמְדִים הַלָּלוּ סְבוּרִים לַעֲשׂוֹת כְּמוֹ הָרִאשׁוֹנִים לְהַחֲזִיק בְּפִלְפּוּלִים, אַךְ אֵינָם דּוֹמִים לְחַכְמֵי צָרְפַת כְּלָל וּכְלָל. שֶׁלִּבָּם הָיָה פָּתוּחַ כְּאוּלָם, וְתוֹרָתָם הָיְתָה אֻמָּנוּתָם, וְהָיוּ מְמִיתִים עַצְמָם עָלֶיהָ יוֹמָם וָלַיְלָה; לָכֵן הִשִּׂיגוּ וְיָדְעוּ בְּפִלְפּוּלָם. אֲבָל עַכְשָׁו אֵינָם יוֹדְעִים כֵּן, אֶלָּא מְבַלְבְּלִים זֶה אֶת זֶה, וּמְבַטְּלִים רֹב הַיּוֹם וְעוֹסְקִים בְּאוֹתוֹ לִמּוּד כַּחֲצִי יוֹם, וְהַלִּמּוּד שֶׁלָּהֶם עֲרַאי דַּעֲרַאי וְהַבִּטּוּל קֶבַע. אֲבָל בִּימֵי חַכְמֵי הַתַּלְמוּד הָלְכוּ לִלְמֹד עֶשֶׂר שָׁנִים וְיוֹתֵר, וְהָיָה לִמּוּדָם גָּדוֹל בִּקְבִיעוּת, שֶׁאִם הָיָה אֶחָד מִתְעַטֵּשׁ לֹא הָיוּ אוֹמְרִים "אָסוּתָא" מִפְּנֵי בִּטּוּל בֵּית הַמִּדְרָשׁ (ברכות נג א). מִזֶּה הָעִנְיָן יֵשׁ לָדַעַת רֹב קְבִיעוּתָם.

וְאַמְרִינָן (כתובות סג א): רַב יוֹסֵף בְּרֵיהּ דְּרָבָא, שַׁדְרֵיהּ אָבוּהָ לְבֵי רַב קַמֵּי דְּרַב יוֹסֵף. פָּסַק לֵהּ שִׁית שְׁנִין. כִּי הֲוָה תְּלָת שְׁנִין, מְטָא מַעֲלֵי יוֹמָא דְּכִפּוּרָא, אָמַר: "אֵזִיל וְאַחֲזֵי לַאֲנָשֵׁי בֵּיתִי." שְׁמַע אָבוּהָ, שָׁקַל נַרְגָּא נְפַק לְאַפֵּיהּ. אָמַר לֵיהּ: "יוֹנָתְךָ נִזְכַּרְתָּ?!" וְאָמְרֵי לֵיהּ: "זוּגָתְךָ נִזְכַּרְתָּ?!" אִטְרִד, לָא מַר אַפְסִיק וְלָא מַר אַפְסִיק.

רְאֵה וְהָבֵן זֶה הָעִנְיָן, כַּמָּה הָיוּ דְּבֵקִים בַּתּוֹרָה, עַל כֵּן זָכוּ לְרוּחַ הַקֹּדֶשׁ! וְכֵן בְּאֶרֶץ

צָרְפַת הָיוּ עוֹסְקִים בְּעֵסֶק גָּדוֹל וּזְמַן רַב, וְהָיוּ יוֹשְׁבִים בְּמָקוֹם אֶחָד לִלְמֹד כָּל הַתַּלְמוּד, וְהָיוּ חוֹזְרִים תָּמִיד, וְלֹא פָּסְקָה תּוֹרָה מִפִּיהֶם. וְהָיוּ עוֹשִׂים כְּמוֹ מַעֲשֵׂי הָרִאשׁוֹנִים, כִּדְאַמְרִינָן (עבודה זרה יט א): לְעוֹלָם לִגְרֹס אִינִישׁ וְאַף עַל גַּב דְּמִשְׁכַּח, וְאַף עַל גַּב דְּלָא יָדַע מַאי קָאָמַר. וְאָמְרֵי (שבת סג א): מֵעִקָּרָא לִגְמַר אִינִישׁ, וְהָדַר לִסְבֹּר.

וְכָל זֶה אֵינָם עוֹשִׂים עַתָּה, כִּי כָּל אֶחָד רוֹצֶה לִלְמֹד תּוֹסָפוֹת, וְכָל חִדּוּשִׁים וְחִדּוּשֵׁי דְחִדּוּשִׁים, קוֹדֵם שֶׁיֵּדַע צוּרַת הַתַּלְמוּד. אִם כֵּן אֵיךְ יַצְלִיחוּ, כֵּיוָן שֶׁעוֹשֶׂה לְהֵפֶךְ מִמַּה שֶּׁאָמְרוּ חַכְמֵי הַתַּלְמוּד? כִּי כָּל מַה שֶּׁנֶּאֱמַר בַּתַּלְמוּד הַכֹּל אֱמֶת, וְאֵין לְהָשִׁיב עָלָיו אוֹ לְשַׁנּוֹתוֹ, וְלֹא לְהוֹסִיף וְלֹא לִגְרֹעַ. וְעַל כֵּן מֵרֹב טֹרַח הַלִּמּוּד, הָעִיּוּן וְהַפִּלְפּוּל, רַבִּים פּוֹרְשִׁים מִן הַלִּמּוּד מֵרֹב טֹרַח הַשְּׁמוּעוֹת וְהַדִּקְדּוּק שֶׁאוֹמֵר עַל פֶּה. כִּי אוֹמְרִים: ״מַה נּוּכַל לְהָבִין סְבָרוֹת מִבַּחוּץ? הַלְוַאי שֶׁהָיִינוּ יוֹדְעִים מַה שֶּׁבְּתוֹךְ הַסְּפָרִים!״ וְאִם הָיוּ לוֹמְדִים בִּקְבִיעוּת יוֹמָם וָלַיְלָה, אָז הָיוּ לוֹמְדִים וְהָיוּ בְּקִיאִים בַּתַּלְמוּד, וְהָיוּ מִתְאַוִּים לִלְמֹד, כִּי הָיָה לָהֶם לֵב לְהָבִין בְּקַל; וְהָיָה אָדָם בָּא לִלְמֹד לְעוֹלָם ״נִים וְלָא נִים, תִּיר וְלָא תִּיר״. וְהָיוּ מוֹסִיפִים בְּכָךְ יִרְאַת שָׁמַיִם שְׁלֵמָה, וְגַם הָיוּ מִתְרַבִּים הַתַּלְמִידִים, וְהָיוּ עוֹסְקִים תָּמִיד בַּתּוֹרָה. אֲבָל עַתָּה מֵרֹב טֹרַח הַשְּׁמוּעוֹת – נַעֲשֵׂית עֲלֵיהֶם הַהֲלָכָה כְּמַשָּׂא כָּבֵד וְלֹא יוּכְלוּ עוֹד לְהַבִּיט בָּהּ, וּמִתּוֹךְ כָּךְ עוֹסְקִים בְּשִׁגָּעוֹן וּבְלֵיצָנוּת, וּמְבַלְבְּלִים וּמְבַטְּלִים וְעוֹסְקִים בְּמִינֵי תַּחְבּוּלוֹת, וְאֵין לָהֶם יִרְאַת שָׁמַיִם.

וְאָמְרוּ בְּפֶרֶק ״הַשּׂוֹכֵר אֶת הַפּוֹעֲלִים״ (בבא מציעא פה א): רַבִּי זֵירָא יָתִיב בְּתַעֲנִית מֵאָה יוֹם, דִּלְשַׁכַּח מִנֵּיהּ תַּלְמוּדָא דְּבָבֶל, כִּי הֵיכִי דְּלָא נִטְרְדֵי. וְאָמְרוּ (ויקרא רבה כה א): נִכְשַׁל אָדָם בַּעֲבֵרָה אַחַת וְנִתְחַיֵּב מִיתָה לַשָּׁמַיִם, מַה יַּעֲשֶׂה וְיִחְיֶה? אִם הָיָה רָגִיל לִקְרוֹת דַּף אֶחָד – יִקְרָא שְׁנֵי דַּפִּים; אוֹ לִשְׁנוֹת פֶּרֶק פַּעַם אַחַת – יִשְׁנֶה פַּעֲמַיִם; אוֹ לִלְמֹד פֶּרֶק אֶחָד – יִלְמַד שְׁנֵי פְּרָקִים. אַלְמָא רֹב גִּרְסָא עִקָּר; כִּי אִם הָיָה הַפִּלְפּוּל עִקָּר, לִצְעֹק וּלְהָרִים קוֹל חֲצִי יוֹם בְּדִבּוּר אֶחָד, אָז הָיָה לוֹ לוֹמַר: אִם מִתְּחִלָּה הָיָה רָגִיל לְהַקְשׁוֹת קֻשְׁיָא אַחַת – יַקְשֶׁה שְׁתֵּי קֻשְׁיוֹת. וּבְפֶרֶק ״הָאִישׁ מְקַדֵּשׁ״ (קדושין נב ב) אַמְרִינָן: כְּשֶׁמֵּת רַבִּי מֵאִיר, אָמַר רַבִּי יְהוּדָה: אַל יִכָּנְסוּ תַּלְמִידֵי רַבִּי מֵאִיר לְכָאן, שֶׁקַּנְתְּרָנִים הֵם. וְכָל זֶה שֶׁלֹּא הָיָה רוֹצֶה לְהִתְבַּטֵּל מִגִּרְסָתוֹ, כִּי רַבִּי מֵאִיר הָיָה חָרִיף וְלֹא עָמְדוּ חֲבֵרָיו עַל סוֹף דַּעְתּוֹ (ערובין נג א). וְעוֹד הָתָם אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן: לִבָּן שֶׁל רִאשׁוֹנִים כְּפִתְחוֹ שֶׁל אוּלָם, וְשֶׁל אַחֲרוֹנִים כְּפִתְחוֹ שֶׁל הֵיכָל, וְאָנוּ כִּמְלֹא נֶקֶב מַחַט סִדְקִית. וְאָמַר אַבַּיֵּי: וַאֲנַן כִּי סִכְּתָא בְּגוּדָא לַגְּמָרָא. וְאָמַר רָבָא: וַאֲנַן כְּאֶצְבַּע בְּקִירָא לִסְבָרָא. וְאָמַר רַב אַשִׁי: וַאֲנַן כִּי אֶצְבַּעְתָּא בְּבֵירָא לְשִׁכְחָה. וְעַכְשָׁיו אֲנַן עֲנִיֵּי הַדַּעַת,

אֵין אָנוּ יְכוֹלִים לוֹמַר "כְּאֶצְבַּע", כִּי אִם "כְּאֶבֶן שַׁיִשׁ" לִגְמָרָא וְלִסְבָרָא.

וְהָא דְּאָמַר בְּפֶרֶק "בַּמֶּה מַדְלִיקִין" (שבת לא א), אָמַר רָבָא: בְּשָׁעָה שֶׁמַּכְנִיסִים אָדָם לַדִּין שׁוֹאֲלִין אוֹתוֹ: נָשָׂאתָ וְנָתַתָּ בֶּאֱמוּנָה? פִּלְפַּלְתָּ בְּחָכְמָה? – מַשְׁמַע שֶׁצָּרִיךְ אָדָם לְפַלְפֵּל? – זֶה לִמּוּד הַגְּמָרָא, שֶׁמַּקְשִׁינַן מִשְׁנָיוֹת עַל הַבְּרַיְתוֹת וּמְתָרְצִינַן לְהוּ. אִי נָמֵי: עַל יְדֵי עֵסֶק וְהִגָּיוֹן בַּתּוֹרָה תָּמִיד – נוֹתֵן דַּעְתּוֹ לְדַקְדֵּק וּמוֹצֵא טַעֲמוֹ. אֲבָל לֵישֵׁב כָּל הַיּוֹם לְפַטְפֵּט, פְּשִׁיטָא שֶׁלֹּא לַעֲשׂוֹת כֵּן.

וְכֵן עַתָּה רֹב הַלּוֹמְדִים מוֹדִים בְּעַצְמָם שֶׁאֵין לוֹמְדִים כַּהֹגֶן, וְיוֹדְעִים שֶׁאֵינָם לוֹמְדִים כְּדֶרֶךְ הַיָּשָׁר, כִּי מֵרֹב טֹרַח הַפִּטְפּוּטִים שֶׁהֵם מְפַטְפְּטִים הֵם מִתְבַּטְּלִים לְגַמְרֵי, וְלֹא יַשִּׂיגוּ לִלְמֹד לֹא תּוֹרָה, וְלֹא נְבִיאִים, וְלֹא כְּתוּבִים, וְלֹא אַגָּדוֹת, וְלֹא מִשְׁנָה, לֹא מִדְרָשִׁים, וְלֹא שׁוּם חָכְמָה מֵחֲמַת רֹב תַּחְבּוּלוֹת שֶׁלָּהֶם.

וְדָרְשׁוּ רַבּוֹתֵינוּ (אבות דרבי נתן כד ו) עַל פָּסוּק זֶה: "עַל שְׂדֵה אִישׁ עָצֵל עָבַרְתִּי, וְעַל כֶּרֶם אָדָם חֲסַר לֵב. וְהִנֵּה עָלָה כֻלּוֹ קִמְּשֹׂנִים, כָּסּוּ פָנָיו חֲרֻלִּים, וְגֶדֶר אֲבָנָיו נֶהֱרָסָה" (משלי כד ל-לא) – מִי שֶׁאֵינוֹ מַחֲזִיר תַּלְמוּדוֹ מִתְּחִלָּה מַחֲלִיף רָאשֵׁי פְּרָקִים, סוֹף מַחֲלִיף דִּבְרֵי חֲכָמִים, סוֹף שֶׁאוֹמֵר עַל טָמֵא "טָהוֹר", וַהֲרֵי הוּא מַחֲרִיב אֶת הָעוֹלָם. אַלְמָא, מִי שֶׁאֵינוֹ חוֹזֵר תַּלְמוּדוֹ לֹא יוּכַל לְהוֹרוֹת כַּדִּין, אֶלָּא טוֹעֶה בְּרֹב הַהוֹרָאוֹת. וְאַמְרִינָן (מדרש משלי י א), אָמַר רַבִּי יִשְׁמָעֵאל: בּוֹא וּרְאֵה כַּמָּה קָשֶׁה יוֹם הַדִּין! שֶׁעָתִיד הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לָדוּן כָּל הָעוֹלָם כֻּלּוֹ עַל עֵמֶק יְהוֹשָׁפָט, וְכֵיוָן שֶׁתַּלְמִיד חָכָם בָּא לְפָנָיו, אוֹמֵר לוֹ: "כְּלוּם עָסַקְתָּ בַּתּוֹרָה?" אוֹמֵר לוֹ: "הֵן!" אוֹמֵר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: הוֹאִיל וְהוֹדִיעַ לְפָנַי, אֱמֹר לִי מַה קָּרִיתָ וּמַה שָּׁנִיתָ וּמַה שָּׁמַעְתָּ בַּיְשִׁיבָה. מִכָּאן אָמְרוּ: כָּל מַה שֶּׁקָּרָא אָדָם יִתְפֹּס בְּיָדוֹ, שֶׁלֹּא תַשִּׂיגֵהוּ בּוּשָׁה וּכְלִמָּה לְיוֹם הַדִּין.

שַׁעַר הָעֶשְׂרִים וְתֵשַׁע

שַׁעַר יִרְאַת שָׁמַיִם

כָּתוּב בַּתּוֹרָה: "וְעַתָּה יִשְׂרָאֵל מָה ה׳ אֱלֹהֶיךָ שֹׁאֵל מֵעִמָּךְ, כִּי אִם לְיִרְאָה אֶת ה׳ אֱלֹהֶיךָ" (דברים י יב). וּכְתִיב (ישעיהו לג ו): "יִרְאַת ה׳ הִיא אוֹצָרוֹ". וְאָמְרוּ (שבת לא ב): אֵין לְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא בְּעוֹלָמוֹ אֶלָּא יִרְאַת שָׁמַיִם בִּלְבַד, דִּכְתִיב (איוב כח כח): "וַיֹּאמֶר לָאָדָם הֵן יִרְאַת ה׳ הִיא חָכְמָה", יְחִידָה הִיא הַיִּרְאָה בָּעוֹלָם (רש״י שם); "הֵן" מַשְׁמַע אַחַת, שֶׁכֵּן בִּלְשׁוֹן יְוָנִי קוֹרִין לְ"אַחַת" – "הֵן". וְאָמַר רָבָא (שבת לא א): בְּשָׁעָה שֶׁמַּכְנִיסִין אָדָם לַדִּין, אוֹמְרִים לוֹ: "נָשָׂאתָ וְנָתַתָּ בֶּאֱמוּנָה? קָבַעְתָּ עִתִּים לַתּוֹרָה?

עָסַקְתָּ בִּפְרִיָּה וּרְבִיָּה? צִפִּיתָ לִישׁוּעָה? פִּלְפַּלְתָּ בְּחָכְמָה? הֵבַנְתָּ דָּבָר מִתּוֹךְ דָּבָר?" וַאֲפִלּוּ הָכִי: אִי יִרְאַת הַשֵּׁם הִיא אוֹצָרוֹ – אִין, אִי לָא – לָא. מָשָׁל לְאָדָם שֶׁאָמַר לִשְׁלוּחוֹ: "הַעֲלֵה לִי כּוֹר חִטִּין לַעֲלִיָּה." הָלַךְ וְהֶעֱלָה לוֹ. אָמַר לֵיהּ: "עֵרַבְתָּ לִי בָּהֶן קַב חוּמְטִין?" אָמַר לֵיהּ: "לָאו." אָמַר לֵיהּ: "מוּטָב אִם לֹא הֶעֱלֵיתָ".

וְאָמַר רַבָּה בַּר רַב הוּנָא (שבת לא א-לא ב): כָּל אָדָם שֶׁיֵּשׁ בּוֹ תּוֹרָה וְאֵין בּוֹ יִרְאַת שָׁמַיִם – דּוֹמֶה לְגִזְבָּר שֶׁמָּסְרוּ לוֹ מַפְתְּחוֹת הַפְּנִימִיּוֹת, וּמַפְתְּחוֹת הַחִיצוֹנִיּוֹת לֹא מָסְרוּ לוֹ. בְּהֵי עָיֵיל? מַכְרִיז רַבִּי יַנַּאי: חֲבָל עַל דְּלֵית לֵיהּ דַּרְתָּא, וְתַרְעָא לְדַרְתָּא עָבֵיד. פֵּרוּשׁ "דַּרְתָּא" – "חָצֵר", "תַּרְעָא" – "שַׁעַר". וּבָא רַבִּי יַנַּאי לוֹמַר: מִי שֶׁאֵין לוֹ חָצֵר, מַה יּוֹעִיל לוֹ שֶׁיַּעֲשֶׂה שַׁעַר בְּחִנָּם? כָּךְ הַתּוֹרָה אֵינָהּ אֶלָּא שַׁעַר לִכָּנֵס בָּהּ לְיִרְאַת שָׁמַיִם. וְאָמַר לְהוּ רָבָא לְרַבָּנָן (יומא עב ב): בְּמָטוּתָא מִינַּיְיכוּ, לָא תֵּירְתוּ תַּרְתֵּי גֵּיהִנּוֹם! – לִהְיוֹת יְגֵעִים וַעֲמֵלִים בַּתּוֹרָה בָּעוֹלָם הַזֶּה וְלֹא תְּקַיְּמוּהָ, וְתִירְשׁוּ גֵּיהִנּוֹם בְּמוֹתְכֶם; וּבְחַיֵּיכֶם לֹא נֶהֱנֵיתֶם מִזֶּה הָעוֹלָם מֵחֲמַת טֹרַח הַלִּמּוּד, וּבְמוֹתְכֶם תְּאַבְּדוּ מֵעָלְמָא דְּאָתֵי.

וּמֵאַחַר שֶׁאָנוּ רוֹאִים שֶׁהַכֹּל תּוֹלֶה בְּיִרְאַת שָׁמַיִם, וְכָל הַתּוֹרָה אֵינָהּ מוֹעֶלֶת לָאָדָם אֶלָּא בְּיִרְאַת שָׁמַיִם, וְהִיא יָתֵד שֶׁהַכֹּל תָּלוּי בָּהּ, וְהִיא לְבַדָּהּ עוֹמֶדֶת לָאָדָם לְעוֹלְמֵי עוֹלָמִים. וְכֵן דָּוִד, זִכְרוֹנוֹ לִבְרָכָה, הֵעִיד (תהלים יט י): "יִרְאַת ה׳ טְהוֹרָה, עוֹמֶדֶת לָעַד". וְכֵן שְׁלֹמֹה הַמֶּלֶךְ, עָלָיו הַשָּׁלוֹם, הֵעִיד וְאָמַר (קהלת ג יד): "וְהָאֱלֹהִים עָשָׂה שֶׁיִּרְאוּ מִלְּפָנָיו". וּכְתִיב (משלי טו טז): "טוֹב מְעַט בְּיִרְאַת יְיָ, מֵאוֹצָר רָב וּמְהוּמָה בוֹ".

לָכֵן יֵשׁ לֵידַע שֶׁיֵּשׁ שְׁלֹשָׁה מִינֵי יִרְאָה:

הָאַחַת הִיא יִרְאָה גְּרוּעָה מְאֹד, כְּגוֹן אָדָם שֶׁאֵינוֹ יָרֵא מִלִּפְנֵי הָאֱלֹהִים, אַךְ כְּשֶׁיַּעֲשֶׂה אֵיזֶה מַעֲשֶׂה טוֹב הוּא עוֹשֶׂה מִפְּנֵי בְּנֵי אָדָם: שֶׁאִם לֹא יַעֲשֶׂה הַמַּעֲשֶׂה הַטּוֹב, הֵן בְּלִמּוּד, הֵן בִּצְדָקָה, הֵן בִּתְפִלָּה, הֵן בְּכָל דָּבָר – אָז לֹא יַאֲמִינוּ בוֹ וִיבַזּוּהוּ, אִם כֵּן מַה שֶּׁיַּעֲשֶׂה אֵינוֹ אֶלָּא לִמְצֹא חֵן בְּעֵינֵיהֶם. וְאִם אִישׁ זֶה מְכַוֵּן כָּךְ כָּל יָמָיו, אָז אַחֲרִיתוֹ עֲדֵי אוֹבֵד, כֵּיוָן שֶׁאֵין מַחֲשַׁבְתּוֹ לְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא.

הַשֵּׁנִי הוּא יָרֵא מִלִּפְנֵי הָאֱלֹהִים, אַךְ הוּא יָרֵא מִלְּפָנָיו מֵחֲמַת עֹנֶשׁ גֵּיהִנֹּם אוֹ שֶׁלֹּא יָבוֹא לְגַן עֵדֶן, וּמִתּוֹךְ כָּךְ יִתְחַזֵּק בְּמַעֲשֶׂה הַטּוֹב. וְזֶה הָאִישׁ, אֲפִלּוּ מְקַיֵּם כָּל הַתּוֹרָה בְּכַוָּנָה זוֹ – טוֹב הוּא שֶׁיִּירָא מִלִּפְנֵי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא שֶׁיְּבִיאוּהוּ לַמִּשְׁפָּט, אַךְ לֹא הִגִּיעַ לְעִקַּר הַטּוֹבָה, כִּי כָּל כַּוָּנָתוֹ בַּעֲבוֹדָתוֹ אֵינָהּ אֶלָּא לְטוֹבַת עַצְמוֹ, וְלֹא לִכְבוֹד הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא.

אֲבָל הַשְּׁלִישִׁי, הַמַּרְגָּלִית הַטּוֹבָה, זֶהוּ שֶׁיָּרֵא מִפְּנֵי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לֹא מִפְּנֵי שׁוּם דָּבָר בָּעוֹלָם, רַק שֶׁהוּא נִרְעָד מִלְּפָנָיו, וְכָל אֵיבָרָיו מִזְדַּעְזְעִים בְּזָכְרוֹ גְּדֻלָּתוֹ וּגְבוּרָתוֹ.

וַעֲבוּר שֶׁזֶּה הַדָּבָר עָמֹק מְאֹד מְאֹד לִבְנֵי אָדָם לְהָבִין, כִּי דֶּרֶךְ בְּנֵי אָדָם שֶׁלֹּא יַעֲשׂוּ מַעֲשֵׂיהֶם אִם לֹא יְקַוּוּ שֶׁיִּהְיֶה לָהֶם רֶוַח אוֹ יֻרְחַק הַנֶּזֶק מֵעֲלֵיהֶם, וְאִם אֵין אֶחָד מֵאֵלּוּ אָז הַמַּעֲשֶׂה אֶצְלָם הֶבֶל וָרִיק. וַעֲבוּר שֶׁזֹּאת הַמַּדְרֵגָה הַשְּׁלִישִׁית הִיא קָשָׁה לְהַשִּׂיג, לָכֵן הִתִּירוּ לַעֲשׂוֹת הַמִּצְוֹת לְיִרְאַת הָעֹנֶשׁ וּלְתִקְוַת הַגָּמוּל.

עַל כֵּן תִּמְצָא בְּרָכוֹת וּקְלָלוֹת לְהַפְחִיד לֵב הַקּוֹרֵא כְּדֵי שֶׁיִּתְעוֹרֵר לִבּוֹ, כְּמוֹ שֶׁעוֹשִׂים לְנַעַר עֲבוּר שֶׁהוּא קָטָן בְּחָכְמָה, לְעוֹרֵר לִבּוֹ לִתֵּן לוֹ אֱגוֹזִים וּפֵרוֹת. וְנִמְצָא שֶׁהַנַּעַר אֵינוֹ לוֹמֵד לִכְבוֹד הַתּוֹרָה, כִּי אֵינוֹ יוֹדֵעַ עֶרְכָּהּ וְאֵינוֹ יוֹדֵעַ בְּלִמּוּדוֹ טוֹבָה, אֶלָּא חוֹשֵׁב הַלִּמּוּד עָמָל וִיגִיעָה, וְהוּא עָמֵל וְלוֹמֵד כְּדֵי לְהַשִּׂיג הַפֵּרוֹת, כְּמוֹ הָעוֹשֶׂה מְלָאכָה שֶׁאֵינָהּ חֲשׁוּבָה בְּעֵינָיו אֶלָּא בִּשְׁבִיל הָרֶוַח שֶׁבָּהּ. אֲבָל אִם הָיוּ מַבְטִיחִים לְנַעַר קָטָן לֵאמֹר לוֹ: תִּלְמֹד וְאֶתֵּן לְךָ אִשָּׁה יָפָה, אוֹ בַּיִת, אוֹ תִּהְיֶה מֶלֶךְ – אָז לֹא יִלְמַד עֲבוּר זֶה, וְיוֹתֵר יִתְעוֹרֵר לְלֵב הַנַּעַר עֲבוּר פְּרִי אֶחָד מִמַּה שֶּׁיִּתְעוֹרֵר עֲבוּר כָּל אֵלֶּה, כִּי אֵין לִבּוֹ מַכִּיר טוֹבוֹת הָאִשָּׁה אוֹ הַמֶּלֶךְ.

וְכֵן עִנְיַן הַתּוֹרָה הוּא, לְהָעִיר לֵב הָאָדָם בִּדְבָרִים שֶׁהוּא מַכִּירָם וְיוֹדֵעַ שֶׁהֵם טוֹבִים, לְהַמְשִׁיךְ לִבּוֹ לַעֲשׂוֹת הַטּוֹב. וְכָל זֹאת צָרִיךְ לַעֲשׂוֹת לָאָדָם עֲבוּר שֶׁחָכְמָתוֹ קְטַנָּה וַחֲלָשָׁה, וְאֵין בּוֹ הַבְחָנָה לְהַבְחִין סוֹד הָעִנְיָן, וְזֶה נִקְרָא "שֶׁלֹּא לִשְׁמָהּ". לָכֵן אַל תְּהֵא דוֹמֶה לַנַּעַר, אַךְ תְּבַקֵּשׁ הָאֱמֶת לִכְבוֹד הָאֱמֶת. וְזֶה הָעִנְיָן צָרִיךְ בִּינָה וְהַבְחָנָה גְּדוֹלָה.

לָכֵן יֵשׁ לְהוֹדִיעֲךָ עִנְיַן הַנְּשָׁמָה, כֹּחָהּ וּגְבוּרָתָהּ, וְאָז תָּשִׂים שִׂכְלְךָ אֶל הַיְסוֹד הָעֶלְיוֹן. וְדוֹמֶה זֶה הָעִנְיָן לְבֶן מֶלֶךְ, נַעַר בֶּן שָׁנָה אוֹ שְׁנָתַיִם שֶׁנִּגְנַב, וְהוֹלִיכוּהוּ לְמֵרָחוֹק אֶלֶף פַּרְסָאוֹת אוֹ יוֹתֵר, וְנִתְגַּדֵּל בְּבֵית כַּפְרִי, וְנִתְלַמֵּד מַעֲשֵׂה כַּפְרִיּוּת, וְלֹא חָשַׁב וְלֹא זָכַר אַחַר מַלְכוּתוֹ כִּי לֹא הִכִּיר וְלֹא יָדַע. וְאַחַר שֶׁעָמַד עַל דַּעְתּוֹ, בָּא אֵלָיו אֶחָד וּבִשְּׂרוֹ וְאָמַר לוֹ: "אַתָּה בֶּן מֶלֶךְ!" אֲבָל לֹא הִגִּיד לוֹ אֵיזֶה בֶּן מֶלֶךְ. אָז גָּבַהּ לִבּוֹ קְצָת, אַךְ לֹא חָשַׁשׁ כָּל כָּךְ, כֵּיוָן שֶׁלֹּא יָדַע מִי הוּא אָבִיו. וְאַחַר כָּךְ בָּא אֵלָיו מְבַשֵּׂר אַחֵר וְהִגִּיד לוֹ אֵיזֶה מֶלֶךְ הוּא אָבִיו, וְהִגִּיד לוֹ מְדִינָתוֹ וְאַרְצוֹ. אָז גָּבַהּ לִבּוֹ יוֹתֵר וַיִּתְאַוֶּה לֵילֵךְ שָׁם. מִכָּל מָקוֹם הֻשְׁפַּל לִבּוֹ בְּזָכְרוֹ: "אֲפִלּוּ אִם אֵלֵךְ שָׁם לֹא יָחוּשׁוּ בִּי, כִּי לֹא מַכִּירִים אוֹתִי!" אַחַר כָּךְ שָׁמַע הַמֶּלֶךְ הֵיכָן בְּנוֹ, וְשָׁלַח אַחֲרָיו מִבְּנֵי בֵּיתוֹ שֶׁהִכִּירוּ סִימָנִים בְּגוּפוֹ, וְשָׁלַח עִמָּהֶם שָׂרִים וּבִגְדֵי מַלְכוּת לְהָבִיא בְּנוֹ אֶצְלוֹ. וּכְשֶׁבָּאוּ אֵלּוּ

אֵלָיו וְרָאוּהוּ וְהִכִּירוּהוּ, וְהֶרְאוּ לוֹ הַבְּגָדִים שֶׁל מַלְכוּת – אָז גָּבַהּ לִבּוֹ מְאֹד. וְאַחַר שֶׁהִלְבִּישׁוּהוּ וְהִרְכִּיבוּהוּ עַל הַסּוּס אֲשֶׁר רָכַב בּוֹ הַמֶּלֶךְ – אָז יָדַע תָּקְפּוֹ וּגְבוּרָתוֹ, וְהָיָה לוֹ לֵב מֶלֶךְ וְגָבַהּ מְאֹד מְאֹד.

כָּךְ עִנְיַן הַנְּשָׁמָה: הִיא בַּת מֶלֶךְ, נְפוּחָה בָּאָדָם מִכִּסֵּא הַכָּבוֹד, וְהוּבְאָה בַּגּוּף הַמְלֻכְלָךְ אֲשֶׁר חֶשְׁקוֹ רַב מְאֹד לָעוֹלָם הַזֶּה וְיֵשׁ לוֹ כַּמָּה מִינֵי תַּאֲווֹת, עַד שֶׁנִּקְבְּעָה הַנְּשָׁמָה שֶׁהִיא בַּת הַמֶּלֶךְ בֵּינֵיהֶן וְנִמְשֶׁכֶת אַחַר תַּאֲוַת הַגּוּף וְשׁוֹכַחַת אָבִיהָ הָעֶלְיוֹן. וּבְעֵת שֶׁמַּרְאִים לָהּ שָׁמַיִם, וְכוֹכָבִים, וְחַמָּה, וּלְבָנָה, הֵיאַךְ מִתְנַהֲגִים הֵם בְּמִנְהָג שָׁוֶה, וְאוֹמְרִים לָהּ שֶׁהִיא נִבְרֵאת מִמִּי שֶׁבָּרָא אוֹתָם – אָז הִיא מִתְעַלָּה יוֹתֵר וְיוֹתֵר. וּבְעֵת שֶׁמְּלַמְּדִים אוֹתָהּ סוֹד יִחוּד הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא וְסוֹד חָכְמַת הַנְּשָׁמָה – אָז הִיא לוֹבֶשֶׁת בִּגְדֵי מַלְכוּת וְנִכְנֶסֶת בְּסוֹד הַיִּרְאָה.

וְגַם אֲפִלּוּ אָדָם שֶׁאֵינוֹ יוֹדֵעַ כָּל זֶה, כְּשֶׁחוֹשֵׁב לְמַעְלָה מֵעֹמֶק הַלֵּב, וּמַבְחִין גְּבוּרוֹת הָאֵל בָּרוּךְ הוּא – אָז יִלְבַּשׁ מוֹרָא בְּלִבּוֹ, דִּכְתִיב (ישעיהו מ כו): "שְׂאוּ מָרוֹם עֵינֵיכֶם וּרְאוּ מִי בָרָא אֵלֶּה, הַמּוֹצִיא בְמִסְפָּר צְבָאָם, לְכֻלָּם בְּשֵׁם יִקְרָא, מֵרֹב אוֹנִים וְאַמִּיץ כֹּחַ, אִישׁ לֹא נֶעְדָּר".

וְגַם לֹא נָתַן הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא רְשׁוּת לְשׁוּם אוּמָּה בָּעוֹלָם לְסַפֵּר תְּהִלָּתוֹ אֶלָּא לְיִשְׂרָאֵל, שֶׁנֶּאֱמַר (ישעיהו מג כא): "עַם זוּ יָצַרְתִּי לִי, תְּהִלָּתִי יְסַפֵּרוּ". וּכְתִיב (דברים ז ו): "כִּי עַם קָדוֹשׁ אַתָּה לַיְיָ אֱלֹהֶיךָ". וּכְתִיב (דברים כו יח): "וַיְיָ הֶאֱמִירְךָ הַיּוֹם, לִהְיוֹת לוֹ לְעַם סְגֻלָּה". וּכְתִיב (דברים כו יט): "וּלְתִתְּךָ עֶלְיוֹן עַל כָּל הַגּוֹיִם". וְגַם לֹא לְשׁוּם בְּרִיָּה נָתַן הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לָדַעַת אֶת הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ אֶלָּא לְיִשְׂרָאֵל, דִּכְתִיב (דברים ד לה): "אַתָּה הָרְאֵתָ לָדַעַת כִּי ה׳ הוּא הָאֱלֹהִים, אֵין עוֹד מִלְּבַדּוֹ". וּכְתִיב (דברים ד ח): "וּמִי גּוֹי גָּדוֹל אֲשֶׁר לוֹ חֻקִּים וּמִשְׁפָּטִים צַדִּיקִם כְּכֹל הַתּוֹרָה הַזֹּאת". וּכְתִיב (דברים ו יג): "אֶת ה׳ אֱלֹהֶיךָ תִּירָא וְאֹתוֹ תַעֲבֹד".

וּמֵאֵלּוּ הַפְּסוּקִים אָנוּ לְמֵדִים שֶׁחַיָּבִים יִשְׂרָאֵל לְיִרְאָה אֶת הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ, וּלְהִתְעַסֵּק בְּהֶגְיוֹן תּוֹרָתוֹ וּלְקַיֵּם מִצְווֹתָיו, שֶׁמִּתּוֹךְ יִרְאַת ה׳ יִתְעַלֶּה יַעַסְקוּ בַּתּוֹרָה וִיקַיְּמוּ מִצְווֹתָיו, וּמִתּוֹךְ הֶגְיוֹן הַתּוֹרָה יָבִינוּ פֵּרוּשׁ טְעָמֶיהָ וְחִדּוּשֶׁיהָ, וְיִתְחַכְּמוּ לָדַעַת אֶת הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ, וְכֹחוֹ וּגְבוּרָתוֹ וּגְדֻלָּתוֹ, וּמַעֲשָׂיו הַגְּדוֹלִים וְהַנּוֹרָאִים וְהַנִּפְלָאִים, כְּדִכְתִיב (תהלים סו ג): "אִמְרוּ לֵאלֹהִים מַה נּוֹרָא מַעֲשֶׂיךָ". וּכְתִיב (תהלים לד יב): "לְכוּ בָנִים שִׁמְעוּ לִי, יִרְאַת ה׳ אֲלַמֶּדְכֶם".

אֵין דָּבָר בָּעוֹלָם שָׁקוּל כְּנֶגֶד הַיִּרְאָה, לֹא כֶּסֶף וְלֹא זָהָב וּמַרְגָּלִיּוֹת וְכָל מַטְמוֹנִים –

כֻּלָּם הֵם כְּאַיִן נֶגֶד יִרְאַת הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, כִּי "יִרְאַת ה' הִיא אוֹצָרוֹ" (ישעיהו לג ו). לָכֵן יְמַהֵר לֶאֱצֹר בְּגִנְזֵי לְבָבוֹ דָּבָר שֶׁהוּא אוֹצָרוֹ שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא. וְיִלְמַד אָדָם בָּעוֹלָם הַזֶּה כִּי כָּל אָדָם מִשְׁתַּדֵּל לֶאֱצֹר הַטּוֹב מַה שֶּׁיָּכוֹל, וּמִי שֶׁיָּכוֹל לֶאֱצֹר כְּמוֹ הַמְּלָכִים וַדַּאי עוֹשֶׂה כֵּן. אִם כֵּן, מִי הוּא לֹא יֶאֱצֹר מַה שֶּׁאָצַר מֶלֶךְ מַלְכֵי הַמְּלָכִים הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא?

וְעַתָּה אוֹדִיעֲךָ חָכְמַת הַנֶּפֶשׁ וְרוּחַ וּנְשָׁמָה, כְּדֵי לְיִרְאָה אֶת הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא.

הַנֶּפֶשׁ הִיא הַכָּבֵד, כִּי הַדָּם הוּא הַנָּפֶשׁ. וְהוּא מִתְאַוֶּה לֶאֱכֹל וְלִשְׁתּוֹת, וְחוֹשֵׁק מֶמְשָׁלָה וְתַאֲוָתָהּ. לְפִי שֶׁהַכָּבֵד מָלֵא דָּם וּמִתְאַוֶּה לְעִדּוּנִים וּלְשַׁעֲשׁוּעִים, וְזֶהוּ (משלי כז ז): "נֶפֶשׁ שְׂבֵעָה תָּבוּס נֹפֶת".

הָרוּחַ הוּא הַלֵּב, וּמְבַקֵּשׁ שְׂרָרָה גְּדוֹלָה וּמַלְכוּת בְּלֶב בְּנֵי אָדָם לִרְדֹּף אַחַר הַכָּבוֹד. עַל כֵּן גְּאוּת הַלֵּב נִקְרֵאת "גַּסּוּת הָרוּחַ". וְהוּא הַמַּגְבִּיהַּ דַּעַת בְּנֵי אָדָם לְהִשְׂתָּרֵר וּלְהִתְגַּדֵּל.

הַנְּשָׁמָה הִיא הַחָכְמָה, וְהִיא יוֹשֶׁבֶת בַּמֹּחַ כְּמֶלֶךְ בִּגְדוּד, וְדוֹמָה לִכְבוֹד בּוֹרְאָהּ, וּמוֹאֶסֶת בְּתַעֲנוּגֵי בְּנֵי אָדָם וְהַבְלֵי שַׁעֲשׁוּעֵיהֶם. וּמַחְכֶּמֶת וּמַשְׂכֶּלֶת דַּעַת, וְכָל מַחְשְׁבוֹתֶיהָ לַעֲבֹד לְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא בְּיִרְאָה, וּמְחַשֶּׁבֶת מַה יִּהְיֶה בַּסּוֹף בְּעֵת שֶׁיָּמוּת הַגּוּף וְיִכְלֶה, וְאֵיךְ תָּשׁוּב בְּטָהֳרָה לְמִי שֶׁבְּרָאָהּ וְהִכְנִיסָהּ בַּגּוּף.

הָאָדָם יֵשׁ לוֹ שְׁנֵי אֲדוֹנִים, וּבְמוֹתוֹ נַעֲשָׂה חָפְשִׁי מֵהֶם, שֶׁנֶּאֱמַר (איוב ג יט): "קָטֹן וְגָדוֹל שָׁם הוּא, וְעֶבֶד חָפְשִׁי מֵאֲדֹנָיו". שְׁנֵי הָאֲדוֹנִים הֵם רוּחַ וָנֶפֶשׁ, שֶׁהֵם חוֹשְׁבִים בְּתַעֲנוּגִים, וּלְהַרְבּוֹת מָמוֹן, וְלֶאֱכֹל וְלִשְׁתּוֹת, וְלִשְׂמֹחַ וְלַעֲשׂוֹת כָּל מַחְשְׁבוֹת הַלֵּב וּמַרְאֵה עֵינָיו, וּלְדַבֵּר דְּבָרִים הֲבָלִים וּלְהַנְאוֹת הַגּוּף. וְהַנְּשָׁמָה הוֹפֶכֶת מַחְשְׁבוֹתֵיהֶם וְאוֹמֶרֶת: "מַה שָּׁוֶה לְאָדָם וּמַה יִּתְרוֹן לוֹ בְּכָל עֲמָלוֹ שֶׁיַּעֲמֹל, וּבְרֶגַע אֶחָד אֵינֶנּוּ וְהַגּוּף כָּלֶה, וְאָז אַיֵּה חָכְמָתוֹ וְיָפְיוֹ? אִם כֵּן, אֵין טוֹב אֶלָּא לַעֲבֹד אֶת הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא וּלְדָבְקָה בּוֹ." זֶה אוֹמֵר בְּכֹה וְזֶה אוֹמֵר בְּכֹה. אִם הַנֶּפֶשׁ וְהָרוּחַ מִתְגַּבְּרִים, אָז תַּחֲלֹשׁ הַנְּשָׁמָה וְאֵין לָהּ כֹּחַ לַעֲמֹד בִּפְנֵיהֶם. עַל כֵּן הַמִּתְעַסֵּק בַּאֲכִילָה וּבִשְׁתִיָּה לֹא יֶחְכַּם לְעוֹלָם. וּכְשֶׁהַנְּשָׁמָה מִתְגַּבֶּרֶת עַל הָרוּחַ וְהַנֶּפֶשׁ, אָז תִּפָּקַחְנָה עֵינֵי הַנְּשָׁמָה לְהָבִין חָכְמַת הָעֶלְיוֹנִים. לָכֵן צְרִיכָה הַנְּשָׁמָה לְהַחֲלִישׁ הָרוּחַ אֲשֶׁר מִמֶּנּוּ יוֹצְאִים הַכַּעַס וְהַגַּאֲוָה, וְהַנֶּפֶשׁ אֲשֶׁר הִיא בַּעֲלַת הַתַּאֲוָה. וּכְשֶׁמִּתְגַּבֶּרֶת הַנְּשָׁמָה בַּחָכְמָה, אָז תָּבִיא לִידֵי עֲנָוָה.

גַּם לַבְּהֵמָה יֵשׁ נֶפֶשׁ וְרוּחַ, כִּי הַבְּהֵמָה מִתְאַוָּה וְכוֹעֶסֶת כְּמוֹ אָדָם. אֲבָל הָאָדָם יֵשׁ לוֹ נְשָׁמָה יְתֵרָה הַמְדַבֶּרֶת וְהַמַּכֶּרֶת בֵּין אֱמֶת לְשֶׁקֶר. וּכְשֶׁיָּמוּת הַגּוּף, אָז תָּמוּת נֶפֶשׁ הַתַּאֲוָה וְנֶפֶשׁ הָרוּחַ, וְנִשְׁאֶרֶת צוּרַת הַנְּשָׁמָה הָעֶלְיוֹנָה הַחֲכָמָה שֶׁאֵינָהּ מֵתָה בְּמִיתַת הַגּוּף, שֶׁנֶּאֱמַר (קהלת יב ז): "וְהָרוּחַ תָּשׁוּב אֶל הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר נְתָנָהּ" - הִיא רוּחַ הַחָכְמָה. וּכְשֶׁאָדָם חוֹטֵא, מֵתָה נִשְׁמַת נַפְשׁוֹ וְנִשְׁמַת רוּחוֹ, דִּכְתִיב (יחזקאל יח ד): "הַנֶּפֶשׁ הַחֹטֵאת הִיא תָמוּת". וְאָמַר מֹשֶׁה רַבֵּנוּ, עָלָיו הַשָּׁלוֹם, אִישׁ הָאֱלֹהִים (ויקרא כג ל): "וְהַאֲבַדְתִּי אֶת הַנֶּפֶשׁ הַהִוא מִקֶּרֶב עַמָּהּ" - שְׁמַע מִנֵּיהּ קוֹרֵא "נֶפֶשׁ" אוֹתָהּ שֶׁהִיא מֵתָה. וּלְאַחַר מוֹת הָרָשָׁע, הַנְּשָׁמָה הַחֲכָמָה יְקֻלָּעֶנָּה בְּכַף הַקֶּלַע מִפְּנֵי שֶׁשָּׁמְעָה לְרוּחַ וְנֶפֶשׁ. וְנֶפֶשׁ צַדִּיק אֲשֶׁר הַנְּשָׁמָה הָעֶלְיוֹנָה הִתְחַזְּקָה עַל רוּחַ וְנֶפֶשׁ - הִיא צְרוּרָה תַּחַת כִּסֵּא הַכָּבוֹד. וְהַכְּסִיל שֶׁשָּׁמַע לְרוּחַ וְנֶפֶשׁ - נִשְׁמָתוֹ הִכָּרֵת תִּכָּרֵת. וְהֶחָכָם שֶׁשָּׁמַע לַנְּשָׁמָה הָעֶלְיוֹנָה, שֶׁנִּפְּחָה לוֹ מִכִּסֵּא הַכָּבוֹד - נִשְׁמָתוֹ תִּזְכֶּה לְרֹב טוּב הַצָּפוּן.

וְעַתָּה הַטֵּה אָזְנְךָ, וְתָבִין וְתֵדַע שֶׁהַנְּשָׁמָה הִיא שְׁכוּנָה בַּלֵּב, וְהוּא מוֹשַׁב הַיִּרְאָה כִּי מִשָּׁם תּוֹצְאוֹת הַמַּחֲשָׁבָה. וְהַמַּחֲשָׁבָה מִתְרוֹמֶמֶת וּמִתְגַּדֶּלֶת בְּחַדְרֵי הַלֵּב, כַּאֲשֶׁר יִתְרוֹמְמוּ גַּלֵּי הַיָּם. הַנְּשָׁמָה דּוֹרֶשֶׁת וְחוֹקֶרֶת וּמִתְבּוֹנֶנֶת בְּכָל הַמַּעֲשִׂים, וְהַלֵּב מְשׁוֹטֵט בְּחָכְמָתוֹ לְמֶרְחוֹק וְצוֹפֶה בִּרְאִיָּתוֹ עִנְיָנִים רַבִּים, בְּרֶגַע קָטָן מְחַשֵּׁב הֵנָּה וָהֵנָּה וְרָץ וְשָׁב מֵעִנְיָן לְעִנְיָן.

הָאָדָם הֶחְכִּים וְהִשְׂכִּיל אוֹתוֹ צוּר עוֹלָמִים, וְלִמֵּד אוֹתוֹ חָכְמָה וָדַעַת. וּבְזֹאת הַחָכְמָה זוֹכֵר הָאָדָם כָּל הָעֲבֵרוֹת, וְרוֹאֶה כָּל הַנּוֹלָדוֹת. וּבְזֹאת הַחָכְמָה עוֹשֶׂה גַּלְגַּלִּים וְרֵיחַיִם לִטְחֹן בְּלִי עָמָל. וּבְזֹאת הַחָכְמָה עוֹשֶׂה צְבָאוֹת וּמַעֲמִיד חַיָּלִים וּמְזָרְזָם, וּמַצְלִיחַ בְּמַלְכוּתוֹ, וּמַנְהִיג בְּמֶמְשַׁלְתּוֹ וְתוֹפֵשׂ עִמָּהּ. וּבְזֹאת הַחָכְמָה פּוֹרֵשׂ רְשָׁתוֹת לְעָמְקֵי מְצוּלוֹת יַמִּים וּנְהָרוֹת, לָצוּד צֵיד דָּגִים מֵעִמְקֵי תְּהוֹמוֹת. וּבְזֹאת הַחָכְמָה יָצוּד חַיּוֹת מִדְבָּרִיּוֹת, וּבָהּ יִלְכֹּד עוֹפוֹת הַמְעוֹפְפִים בְּגָבְהֵי שָׁמַיִם. וּבָהּ יוֹדֵעַ וּמֵבִין תַּחֲלוּאֵי הַגּוּף וּרְפוּאָתוֹ לְבַקֵּשׁ הָרְפוּאוֹת, וּמַבְחִין תּוֹעֶלֶת הַסַּמִּים וְנִזְקָם, וּמַכִּיר שָׁרָשִׁים וַעֲשָׂבִים וּמִינֵי הַפֵּרוֹת, קָרִים וְחַמִּים, לַחִים וִיבֵשִׁים. וּבָהּ יוֹדֵעַ לְהַשְׁקוֹת אֶת הַגּוּף בְּמִרְקְחֵי הָרְפוּאוֹת לְהַעֲמִידוֹ עַל חֶזְקָתוֹ.

וְהִנֵּה עֵינֵיכֶם רוֹאוֹת גְּדֻלַּת הָאָדָם וּכְבוֹדוֹ, אֲשֶׁר גִּדְּלוֹ וְנִשְּׂאוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא עַל כָּל הַיְצוּרִים, וְהִשְׁלִיטוֹ עַל כָּל בְּרִיּוֹת הַתַּחְתּוֹנִים, וְאֵין כֹּחַ בַּפֶּה לְסַפֵּר רֹב פְּעֻלּוֹת אֲשֶׁר יִפְעַל הָאָדָם בָּעוֹלָם הַתַּחְתּוֹן. וְאַף בָּעוֹלָם הָעֶלְיוֹן שׁוֹלֵחַ הָאָדָם תַּאֲוָתוֹ, וְיָעוּף

וְיָטוּס עַל כַּנְפֵי הַחָכְמָה. אַף עַל פִּי שֶׁגּוּפוֹ הוֹלֵךְ בָּאָרֶץ כְּמוֹ בְּהֵמוֹת וּשְׁרָצִים, נִשְׁמָתוֹ הוֹלֶכֶת בָּעוֹלָם הָעֶלְיוֹן מֵרֹב חָכְמָה, וְהִיא תִּתְבּוֹנֵן וְיוֹדַעַת חָכְמַת מַדָּע שֶׁבָּעֶלְיוֹנִים, וְחָכְמַת מַדָּע שֶׁבָּרְקִיעִים, וְהִלּוּךְ הַכּוֹכָבִים וְשִׁעוּר קוֹמָתָם. אַף עַל פִּי שֶׁגּוּף אָדָם קָטָן מְאֹד, נִשְׁמָתוֹ גְּדוֹלָה וּרְחָבָה יוֹתֵר מִן הַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ, כִּי יוֹדַעַת רוּמָם וְגָבְהָם, וְדַרְכֵי חַמָּה וּמַזָּלוֹת וְכָל חִלּוּקֵיהֶם – הַכֹּל נִכְנָס בַּנְּשָׁמָה. וְכֵיוָן שֶׁהַכֹּל כָּלוּל בָּהּ, אִם כֵּן הִיא גְּדוֹלָה מִכֻּלָּם. שֶׁאִם לֹא כֵן לֹא הָיְתָה יְכוֹלָה לְהַחֲזִיק אֶת הַכֹּל, כִּי אִי אֶפְשָׁר לְהַכְנִיס מֵי הַיָּם בְּנֹאד קָטָן.

וְעַתָּה בִּרְאוֹתֵנוּ שֶׁהָאָדָם שׁוֹלֵט בְּחָכְמָתוֹ בִּשְׁנֵי עוֹלָמִים, בָּעוֹלָם הַתַּחְתּוֹן וּבָעוֹלָם הָעֶלְיוֹן, אִם כֵּן רָאוּי לְכָל אָדָם לַחֲשֹׁב וּלְהִתְבּוֹנֵן: לָמָּה הוֹדִיעוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא כָּל זֹאת? אֵין זֶה כִּי אִם לְהַשְׂכִּיל לְעָבְדוֹ בְּלֵבָב שָׁלֵם, כִּי כְּשֶׁמֵּבִין וּמַכִּיר הַנִּפְלָאוֹת הַגְּדוֹלִים וְהַנּוֹרָאִים, אָז רָאוּי לְהַכְנִיעַ עַצְמוֹ וּלְשַׁעְבֵּד הַגּוּף לַנְּשָׁמָה. כִּי כָּל הַחָכְמוֹת הַגְּדוֹלוֹת הָאֵלּוּ הֵן מִן הַנְּשָׁמָה וְלֹא מִן הַגּוּף, כִּי הַנְּשָׁמָה מַנְהֶגֶת אֶת הַגּוּף, כְּמוֹ אָדָם רוֹכֵב עַל סוּס וּמַנְהִיג אוֹתוֹ וּמְהַפְּכוֹ לְכָל צַד שֶׁיִּרְצֶה; אִם כֵּן הַסּוּס טָפֵל לָאָדָם, וְאֵין הָאָדָם טָפֵל לַסּוּס. לָכֵן אוֹי וְהוֹי וַאֲבוֹי לְאוֹתָם הַמְשַׁעְבְּדִים הַנְּשָׁמָה לַגּוּף, וּמַכְנִיעִים הָעִקָּר תַּחַת יַד הַטָּפֵל.

וְזֶה יוּכַל לָדַעַת: אַחַר אֲשֶׁר הָעוֹלָם הָעֶלְיוֹן מְשַׁמֵּשׁ לָעוֹלָם הַתַּחְתּוֹן, כְּגוֹן הַשֶּׁמֶשׁ וְהַיָּרֵחַ וְהַכּוֹכָבִים, בְּוַדַּאי וּבְבֵרוּר אֵין זֶה לַהֲנָאַת הַגּוּף שֶׁיֵּהָנֶה בַּהֲנָאַת עוֹלָם זֶה; כִּי אֵין בּוֹ מַמָּשׁ, וְהוּא עָפָר רִמָּה וְתוֹלֵעָה, וּמְזֻמָּן לִפְגָעִים, וּמוּכָן לָמוּת. וְהַשֶּׁמֶשׁ וְהַיָּרֵחַ וְהַכּוֹכָבִים הֵם זַכִּים וּצְלוּלִים, וְאֵיךְ יִתָּכֵן שֶׁאוֹתוֹ הָעִנְיָן הַגָּדוֹל יְשַׁמֵּשׁ לַגּוּף הַכָּלֶה הַמְדֻלְדָּל? אַךְ הַנְּשָׁמָה שֶׁהִיא צְלוּלָה וְזַכָּה, וּמְנֻשָּׂאָה עַד שְׁחָקִים וּמְעֻלָּה מֵהֶם, וּגְדוֹלָה יוֹתֵר מִן שָׁמַיִם וָאָרֶץ, כִּי בָּהּ נִכְנֶסֶת יְדִיעַת שָׁמַיִם וָאָרֶץ וְהִיא מַקֶּפֶת אוֹתָם – בֶּאֱמֶת זוֹהִי סְבָרָה וּרְאָיָה גְּדוֹלָה שֶׁשָּׁמַיִם וָאָרֶץ נִבְרְאוּ לְצָרְכָּהּ שֶׁל נְשָׁמָה וּלְשַׁמֵּשׁ לָהּ. וְהִיא תִּתְבּוֹנֵן וְתַבְחִין: "מִי אֲנִי, אֲשֶׁר שָׁמַיִם וָאָרֶץ נִבְרְאוּ לְצָרְכִּי? אֵין זֶה כִּי אִם לְהִשְׁתַּעְבֵּד לְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, לְהָבִין נִפְלְאוֹתָיו וּלְהַלְּלוֹ וּלְשַׁבְּחוֹ!" וְלוּלֵי הַתּוֹרָה כְּדֵי לְצָרֵף וּלְלַבֵּן נִשְׁמַת הָאָדָם, מַה צֹּרֶךְ יֵשׁ לוֹ בָּעוֹלָם? וְכִי זוֹ סְבָרָא, שֶׁהָעוֹלָם נִבְרָא לַהֲנָאַת הַגּוּף הָאָפֵל וְהַשָּׁפֵל?

וְעַתָּה בִּרְאוֹתֵנוּ שֶׁהָאָדָם נִבְחָר מִכָּל הַיְצוּרִים מֵרֹב חָכְמָתוֹ וְרֹב פְּעֻלּוֹתָיו, כִּי כָּל הַיְצוּרִים מְשֻׁעְבָּדִים לָאָדָם, וְיֵשׁ בּוֹ כֹּחַ לִלְמֹד חָכְמָה וּלְהָבִין הַסּוֹדוֹת הָעֲמֻקִּים, רָזֵי עוֹלָם הַתַּחְתּוֹן וְהָעֶלְיוֹן – זֶהוּ סִימָן מֻבְהָק לָאָדָם שֶׁתְּהֵא נַפְשׁוֹ צְרוּרָה בִּצְרוֹר הַחַיִּים,

אִם הוּא מְקַיֵּם אֶת הַתּוֹרָה. מָשָׁל לְמַה הַדָּבָר דּוֹמֶה? לְמֶלֶךְ שֶׁהִכְנִיס עֲבָדָיו בְּחַדְרֵי חֲדָרִים, וְהֶרְאָה לָהֶם אוֹצְרוֹתָיו וּמַרְגָּלִיּוֹת וְכָל גְּנָזָיו, וְהִמְשִׁילָם וְהִשְׁלִיטָם עַל כָּל זֶה, וְגִלָּה לָהֶם סוֹדָיו, וְהִזְהִירָם שֶׁיִּהְיוּ עִמּוֹ בֶּאֱמוּנָה, וְאָז יִתֵּן לָהֶם טוֹבָה גְּדוֹלָה וִינַשֵּׂא אוֹתָם כִּפְלֵי כִּפְלַיִם יוֹתֵר מִמַּה שֶּׁהָיוּ עַד עַכְשָׁיו. וְזֶה יִהְיֶה לָהֶם לְאוֹת: שֶׁגִּלָּה לָהֶם סוֹדוֹתָיו וְאוֹצְרוֹתָיו, וְהִמְשִׁילָם עַל אַרְצוֹ בֶּאֱמֶת, בָּזֶה יַבְחִינוּ שֶׁהַמֶּלֶךְ אוֹמֵר אֱמֶת. כָּךְ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא הֶרְאָה לָאָדָם גָּדְלוֹ וְתִפְאַרְתּוֹ, וְגִלָּה לוֹ סוֹדָיו מֵעֶלְיוֹנִים וְתַחְתּוֹנִים, וְהִמְשִׁילוֹ עַל כֹּל - בְּוַדַּאי בָּזֶה יַבְחִין רֹב גְּדֻלָּתוֹ לֶעָתִיד, אִם יִזָּהֵר בַּעֲבוֹדַת הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא.

גַּם יֵשׁ רְאָיָה גְּדוֹלָה שֶׁהַנְּשָׁמָה בָּאָה מִלְּמַעְלָה: כִּי אָנוּ רוֹאִים שֶׁכָּל אָדָם אֵין לוֹ דַּי בְּמַה שֶּׁיֵּשׁ לוֹ, אֶלָּא לְעוֹלָם מְבַקֵּשׁ מַעֲלָה יְתֵרָה מִמַּעֲלָתוֹ. אִם יֵשׁ לוֹ אֶלֶף חוֹמֵד אַלְפַּיִם, אִם הוּא שַׂר בִּמְדִינָה זוֹ מְבַקֵּשׁ לִהְיוֹת מוֹשֵׁל בִּמְדִינָה אַחֶרֶת; וְאֵין לְךָ מֶלֶךְ אוֹ שַׂר שֶׁאֵין מְבַקֵּשׁ מַעֲלָה יְתֵרָה מִמַּעֲלָתוֹ. וְזֹאת בָּאָה מֵחֲמַת שֶׁאֵין הַנְּשָׁמָה מִתְדַּבֶּקֶת לְאֵלּוּ הַטּוֹבוֹת, אֲבָל הִיא מִתְאַוָּה לְעוֹלָם לְמַעֲלוֹת יוֹתֵר גְּדוֹלוֹת, כִּי הִיא עֶלְיוֹנָה עַל כָּל הַבְּרוּאִים. וְעַל כֵּן הָאָדָם הוֹלֵךְ בְּקוֹמָה זְקוּפָה עֲבוּר הַנְּשָׁמָה, וּשְׁאָר הַבְּרִיּוֹת הוֹלְכִים עַל גְּחוֹנָם וּכְפוּפִים.

וַעֲבוּר שֶׁהַנְּשָׁמָה בָּאָה מִלְּמַעְלָה מִכִּסֵּא הַכָּבוֹד, עַל כֵּן הַגּוּף שֶׁהִיא שְׁרוּיָה בּוֹ יֵשׁ בּוֹ דִּמְיוֹן שֶׁל כָּל הָעוֹלָם, וְעַל כֵּן נִקְרָא הָאָדָם "עוֹלָם קָטָן". הַנְּשָׁמָה הִיא דּוֹמָה לְבוֹרְאָהּ, וְהַגּוּף דּוֹמֶה לָעוֹלָם הַתַּחְתּוֹן וְהָעֶלְיוֹן.

וְעַתָּה שְׁמַע חָכְמָה מֻפְלָאָה. כְּמוֹ שֶׁהָאֱלֹהִים עֶלְיוֹן, וּמוֹשֵׁל עַל הָאָדָם וְעַל כָּל הָעוֹלָם לְמַעְלָה וּלְמַטָּה - כֵּן הָאָדָם, כָּל עֵת שֶׁיַּעֲשֶׂה רְצוֹן בּוֹרְאוֹ. כִּי לְמֹשֶׁה עָלָיו הַשָּׁלוֹם, אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא בְּמַעֲשֵׂה הָעֵגֶל (דברים ט יד): "הֶרֶף מִמֶּנִּי וְאַשְׁמִידֵם", וּבְמַעֲשֵׂה קֹרַח בָּלְעָה הָאָרֶץ אוֹתָם וְאֵת כָּל אֲשֶׁר לָהֶם עַל פִּיו (במדבר טז). וְאֵלִיָּהוּ זָכוּר לַטּוֹב, נִשְׁבַּע שֶׁלֹּא יִהְיֶה טַל וּמָטָר כִּי אִם לְפִי דְּבָרוֹ (מלכים א יז א), וְהוֹרִיד הָאֵשׁ (מלכים א יח ושם ב א), וְהָרַג נְבִיאֵי הַבַּעַל (מלכים א יח ט), וְהֶחֱיָה הַמֵּת (מלכים א יז), וְגָזַר עַל אֱלִישָׁע לִהְיוֹת פִּי שְׁנַיִם בְּרוּחוֹ (מלכים ב ב). וְכֵן כָּל הַקְּדוֹשִׁים שֶׁהָיוּ בָּאָרֶץ, הָיוּ מוֹשְׁלִים לְמַעְלָה וּלְמַטָּה בִּרְצוֹן הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא כְּשֶׁעוֹשִׂים רְצוֹנוֹ. לָכֵן תִּזָּהֵר שֶׁתְּקַיֵּם תּוֹרוֹתָיו חֻקּוֹתָיו וּמִצְווֹתָיו, כְּדֵי שֶׁתִּזְכֶּה לְרֹב טוּב הַצָּפוּן.

וּכְמוֹ שֶׁהָאֱלֹהִים יוֹדֵעַ וּמֵבִין אָחוֹר וָקֶדֶם - כֵּן הָאָדָם שֶׁנָּתַן לוֹ הָאֱלֹהִים חָכְמָה. וּכְמוֹ שֶׁמַּסְפִּיק הָאֱלֹהִים וְנוֹתֵן לֶחֶם לְכָל בָּשָׂר - כֵּן הָאָדָם מְכַלְכֵּל בְּנֵי בֵיתוֹ, וּמְשָׁרְתוֹ,

וּבְהֶמְתּוֹ. וּכְמוֹ שֶׁהָאֱלֹהִים מְשַׁלֵּם גְּמוּל טוֹב וָרָע - כֵּן הָאָדָם. וּכְמוֹ שֶׁהָאֱלֹהִים עוֹשֶׂה בִּנְיַן הָעוֹלָם, וּמוֹסְדוֹת הָאָרֶץ, וּנְטִיַּת הָרָקִיעַ, וּמִקְוֵה יָמִים - כֵּן גַּם הָאָדָם עָשׂוּי לִבְנוֹת, וּלְיַסֵּד, וְלִקְרוֹת, וּלְהַקְווֹת, וּלְהַזְרִיעַ, וּלְהַצְמִיחַ, וְלִנְטֹעַ, וְלַעֲשׂוֹת כָּל דָּבָר; אַךְ בִּיגִיעָה וּתְלָאָה, וְהַכֹּל בִּרְצוֹן הַבּוֹרֵא.

וּכְמוֹ שֶׁאֵין כָּל בְּרִיָּה יְכוֹלָה לִרְאוֹת אֶת הָאֱלֹהִים - כָּךְ אֵין יְכֹלֶת לְשׁוּם בְּרִיָּה לִרְאוֹת אֶת הַנְּשָׁמָה. וּכְמוֹ שֶׁהָאֱלֹהִים יוֹדֵעַ עֲתִידוֹת - כֵּן גַּם הָאָדָם, בְּעֵת אֲשֶׁר יָנוּחַ רוּחוֹ וְגוּפוֹ מִלַּעֲסֹק בַּעֲמַל צְרָכָיו, וְיָנוּחַ וְיִשְׁקֹט רוּחַ הַחַיִּים מִלְּהִתְעַסֵּק בְּצָרְכֵי הַגּוּף, אָז יִרְאֶה בַּחֲלוֹמוֹתָיו עֲתִידוֹת, וְיִרְאֶה רוּחוֹת הַמֵּתִים, וּמְקוֹמוֹת שֶׁלֹּא רָאָה, וּבְנֵי אָדָם שֶׁלֹּא רָאָה, וּדְבָרִים וּתְמוּנוֹת גְּדוֹלוֹת, מַה שֶּׁהוּא אֵינוֹ יָכוֹל לִרְאוֹת כְּשֶׁהוּא עֵר. וּכְמוֹ שֶׁאֵין בְּרִיָּה בָּעוֹלָם שֶׁיּוֹדַעַת סִתְרֵי הָאֱלֹהִים - כֵּן אֵין בְּרִיָּה בִּבְנֵי אָדָם שֶׁיּוֹדַעַת סִתְרֵי מַחְשְׁבוֹת לֵב הָאָדָם, כִּי אִם הָאֱלֹהִים לְבַדּוֹ, כַּכָּתוּב (תהלים צד יא): "יְיָ יֹדֵעַ מַחְשְׁבוֹת אָדָם". וּבְרֹב דְּבָרִים יִדְמֶה הָאָדָם מְעַט מִזְּעֵר לֵאלֹהִים, לְפִי מְעַט הַכֹּחַ וְקֹצֶר הַחַיִּים שֶׁנָּתַן לוֹ הָאֱלֹהִים.

וְהוֹסִיף הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לָאָדָם יֵצֶר הָרַע לְטוֹבָתוֹ וּלְרָעָתוֹ: כְּדֵי לְבָחֲנוֹ וּלְנַסּוֹתוֹ בֵּין טוֹב וּבֵין רַע, וּכְדֵי לְהִתְנָאוֹת, לִבְנוֹת וְלִנְטֹעַ, וְלַהֲרֹס וְלַעֲקֹר נָטוּעַ, וְלַהֲרֹג וּלְיַסֵּר, לִצְבֹּר הוֹן, לְהִלָּחֵם, לִמְשֹׁל, וְלִשְׁלֹל, וְלִקְצֹף עַד מְאֹד. וְאִם לֹא הָיָה הַיֵּצֶר הָרַע, בִּשְׁבִיל אֵימַת הַמָּוֶת לֹא הָיָה עוֹסֵק בִּפְרִיָּה וְרִבְיָה, וְלֹא הָיָה בּוֹנֶה בִּנְיָן, וְלֹא הָיָה מִתְאַוֶּה לִקְנוֹת מִקְנֶה וְקִנְיָן, וְלֹא הָיָה נוֹטֵעַ, וְלֹא הָיָה זוֹרֵעַ, כִּי הָיָה אוֹמֵר בְּלִבּוֹ: "מֵאַחַר שֶׁנִּגְזְרָה גְּזֵרַת הַמָּוֶת, מַה לִּי לַעֲמֹל לְאַחֵר?" וְהָיָה כָּל הָעוֹלָם נֶאֱבָד וְנֶהֱרָס. וְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לֹא בָּרָא הָעוֹלָם מִימֵי בְּרֵאשִׁית כִּי אִם לְהִבָּנוֹת וּלְהִתְנַהֵג בְּרַחֲמָיו הָרַבִּים עַל יְדֵי בְּנֵי אָדָם. וְאִם יִתְגַּבֵּר בְּיִצְרוֹ הַטּוֹב לִכְבֹּשׁ אֶת יֵצֶר הָרַע שֶׁלֹּא יֶחֱטָא לִפְנֵי יוֹצְרוֹ, כִּי יִשְׁתַּמֵּשׁ בְּיִצְרוֹ הָרַע לַעֲשׂוֹת הַכֹּל בְּיִרְאַת הַשֵּׁם בָּרוּךְ הוּא, בְּלֹא עָוֹן וָפֶשַׁע - זוֹ הִיא טוֹבָתוֹ, אַשְׁרָיו וְאַשְׁרֵי יוֹלַדְתּוֹ.

וּכְמוֹ שֶׁהָאָדָם דּוֹמֶה מְעַט מִזְּעֵר לָאֱלֹהִים, כֵּן בִּנְיַן גּוּפוֹ דּוֹמֶה לְכָל הָעוֹלָם: עָשָׂה לוֹ גֻּלְגֹּלֶת הָרֹאשׁ - כְּמוֹ רְקִיעַ הַשָּׁמַיִם שֶׁעַל הָרָקִיעַ הַזֶּה. עָשָׂה לוֹ תִּקְרָה הָעֶלְיוֹנָה שֶׁל פֶּה, וּנְטוּעוֹת בָּהּ שִׁנַּיִם וְהַמַּלְתָּעוֹת - כִּדְמוּת הָרָקִיעַ הַזֶּה שֶׁעָלֵינוּ. וּכְמוֹ שֶׁמַּבְדִּיל הָרָקִיעַ הַזֶּה שֶׁעָלֵינוּ בֵּין מַיִם הָעֶלְיוֹנִים לַמַּיִם הַתַּחְתּוֹנִים - כֵּן גַּם הַתִּקְרָה הָעֶלְיוֹנָה שֶׁל פֶּה מַבְדִּילָה בֵּין הַלֵּחָה שֶׁל הַפֶּה וּבֵין הַלֵּחָה שֶׁבָּרֹאשׁ וּבֵין לֵחָה שֶׁבַּקְּרוּם הָעֶלְיוֹן. וּכְמוֹ שֶׁהָאֱלֹהִים שִׁכֵּן שְׁכִינָתוֹ הַקְּדוֹשָׁה בַּשָּׁמַיִם הָעֶלְיוֹנִים שֶׁקֵּרָה עַל הַמַּיִם,

כִּדְכְתִיב (תהלים קד ג): ״הַמְקָרֶה בַמַּיִם עֲלִיּוֹתָיו״ – כֵּן שִׁכֵּן אֶת רוּחַ נִשְׁמַת חַיִּים, וְהַדַּעַת וְהַבִּינָה, בִּקְרוּם הַמֹּחַ שֶׁל הָרֹאשׁ, הַנִּקְרָם עַל הַמֹּחַ וְעַל הַלֵּחָה. וּרְאֵה וְהָבֵן הָאֱמֶת, כִּי אִם יִקָּרַע קְרוּם הַמֹּחַ אוֹ יִנָּקֵב – מִיָּד יָמוּת הָאָדָם, עַל אֲשֶׁר בּוֹ שׁוֹכֵן רוּחַ חַיִּים.

וּכְמוֹ שֶׁשִּׁכֵּן הָאֵל יִתְבָּרַךְ שְׁכִינָתוֹ הַקְּדוֹשָׁה בַּמַּעֲרָב – כֵּן שִׁכֵּן אֶת הַמֹּחַ אֲחוֹרֵי הָרֹאשׁ עַל הָאָזְנַיִם, וְשִׁכֵּן אֶת רוּחַ חַיִּים עַל הַמֹּחַ. וּכְמוֹ שֶׁמִּתְקַיֵּם כָּל הָעוֹלָם וּמִתְנַהֵג בְּכֹחַ אֵל אֶחָד – כָּךְ מִתְנַהֵג כָּל הַגּוּף בְּכֹחַ רוּחַ חַיִּים אֶחָד שֶׁנָּתַן לוֹ הָאֵל יִתְבָּרַךְ, וּמִתְקַיֵּם בּוֹ לִהְיוֹת בָּרִיא וּמְקֻיָּם עַד בּוֹא קִצּוֹ. וְאִם יִתְעָרֵב בְּגוּפוֹ מְאוּמָה רוּחַ רָעָה אַחֶרֶת – לֹא יִתְקַיֵּם לִהְיוֹת כְּבַתְּחִלָּה.

וּכְמוֹ שֶׁנָּתַן בִּרְקִיעַ הַשָּׁמַיִם שְׁנֵי מְאוֹרוֹת וַחֲמִישָּׁה כּוֹכָבִים – כֵּן בָּרָא בְּרֹאשׁ הָאָדָם שִׁבְעָה שַׁמָּשִׁים: שְׁתֵּי עֵינַיִם, וּשְׁתֵּי אָזְנַיִם, וּשְׁנֵי נְחִירִים, וְהַפֶּה. הָעַיִן הַיְמָנִית דּוֹמָה לְחַמָּה, וְהַשְּׂמָאלִית דּוֹמָה לְנֹגַהּ. הָאַף הַיְמָנִית דּוֹמָה לְכוֹכָב, וְהַשְּׂמָאלִית דּוֹמָה לְמַאֲדִים. הַפֶּה, וְהַלָּשׁוֹן, וְהַשְּׂפָתַיִם – דּוֹמִים לְצֶדֶק, וְלִלְבָנָה, וּלְשַׁבְּתַאי.

וּכְמוֹ שֶׁנַּעֲשָׂה אֲוִיר בֵּין רָקִיעַ וּבֵין הָאָרֶץ – כֵּן נַעֲשָׂה בְּגוּף הָאָדָם וְהֶחָזֶה וְהַגְּוִיָּה. וּכְמוֹ שֶׁהֵשִׁיב הָרוּחַ בָּאֲוִיר בַּחֲלָלוֹ שֶׁל עוֹלָם – כֵּן תֵּצֵא נִשְׁמַת רוּחַ חַיִּים מִן הָרֵיאָה שֶׁבֶּחָזֶה וּבַגְּוִיָּה, הוּא חֲלָלוֹ שֶׁל גּוּף. וּכְמוֹ שֶׁרָקַע הָאָרֶץ עַל הַמַּיִם – כֵּן קָרַם וּמָתַח קְרוּם הַבָּשָׂר שֶׁעַל הַכָּבֵד, וְעַל הַבֶּטֶן, וְהַמֵּעַיִם, וְעַל הַטְּחוֹל – הוּא הַבָּשָׂר שֶׁבֵּין הָרֵיאָה וּבֵין הַכָּבֵד וְהַטְּחוֹל וְהַמֵּעַיִם וְהַבֶּטֶן.

וּכְמוֹ שֶׁעָשָׂה הָאֵל יִתְבָּרַךְ עוֹפוֹת וְדָגִים, וְחַיּוֹת וּבְהֵמוֹת, תְּמִימִים וְרַחֲמָנִים מִלַּעֲשֹׁק זֶה לָזֶה, וְיֵשׁ שֶׁהֵם אַכְזָרִיִּים וְטוֹרְפִים וּבוֹלְעִים זֶה לָזֶה – כֵּן עָשָׂה גַּם בְּנֵי אָדָם: הַטּוֹבִים נִדְמוּ לָעוֹפוֹת וְלַבְּהֵמוֹת הַטּוֹבִים, שֶׁנֶּאֱמַר (שיר השירים ה ב): ״יוֹנָתִי תַמָּתִי״; וְנֶאֱמַר (יחזקאל לד לא): ״וְאַתֵּן צֹאנִי, צֹאן מַרְעִיתִי״. וּבְנֵי אָדָם הָרָעִים נִדְמוּ לְחַיּוֹת רָעוֹת: לְאַרְיֵה, דִּכְתִיב (תהלים יז יב): ״דִּמְיֹנוֹ כְּאַרְיֵה יִכְסוֹף לִטְרוֹף״. וְיֵשׁ דּוֹמִים לְדֻבִּים וּזְאֵבִים, שֶׁנֶּאֱמַר (צפניה ג ג): ״שֹׁפְטֶיהָ זְאֵבֵי עֶרֶב״.

בָּעוֹלָם יֵשׁ אִילָנוֹת וַעֲשָׂבִים וּפֵרוֹת טוֹבִים וְרָעִים. יֵשׁ שֶׁיֵּשׁ לָהֶם רֵיחַ טוֹב וּפֵרוֹת טוֹבִים לִתְחִיָּה וְלִרְפוּאָה, וְיֵשׁ עֲשָׂבִים וְשָׁרָשִׁים וּפֵירוֹת לְהָמִית, כְּעִשְּׂבֵי סַמֵּי הַמָּוֶת, וּכְקוֹץ וְדַרְדַּר. הַטּוֹבִים נִדְמוּ לַטּוֹבִים, כִּדְכְתִיב (שיר השירים ב ב-ג): ״כְּשׁוֹשַׁנָּה בֵּין הַחוֹחִים... כְּתַפּוּחַ בַּעֲצֵי הַיַּעַר״. וְהָרָעִים נִדְמוּ לָרָעִים, כִּדְכְתִיב (שמואל ב כג ו): ״וּבְלִיַּעַל – כְּקוֹץ מֻנָּד כֻּלָּהֶם״.

וּכְמוֹ שֶׁעָשָׂה מִתַּחַת לָאָרֶץ תְּהוֹמוֹת וְטִיט וָרֶפֶשׁ - כֵּן עָשָׂה בָּאָדָם הַקֶּרֶב הָעֶלְיוֹן וְהַמֵּעַיִם, שֶׁמְּקַבְּלִים הַמַּאֲכָל וְהַמִּשְׁתֶּה. וּכְמוֹ שֶׁשּׁוֹרְצִים מִן הָרֶפֶשׁ וּמִן הַטִּיט שְׁרָצִים וּרְמָשִׂים לְמִינֵיהֶם - כֵּן נִשְׁרָצִים בִּמְעֵי הָאָדָם מֵרֶפֶשׁ הַשְּׁמָרִים שֶׁל מַאֲכָל וּמִשְׁתֶּה שְׁרָצִים וּרְמָשִׂים תּוֹלָעִים, אֲרֻכִּים וּקְצָרִים, גְּדוֹלִים וּקְטַנִּים.

וּכְמוֹ שֶׁעָשָׂה מִקְוֵה מַיִם בָּעוֹלָם - כֵּן עָשָׂה מִקְוֵה מֵי רַגְלַיִם, הוּא הַנֵּבֶל, הִיא הַשַּׁלְחוּפִית. וּכְמוֹ שֶׁעָשָׂה אַדְנֵי הָאָרֶץ לְמַטָּה מִמֶּנָּה - כֵּן עָשָׂה יְסוֹד כָּל בִּנְיַן הַגּוּף אֶת עַצְמוֹת הֶעָצֶה מִזֶּה וּמִזֶּה וּשְׁתֵּי יְרֵכַיִם. וּכְמוֹ שֶׁעָשָׂה אֲבָנִים מְפֻלָּמוֹת הַמְשֻׁקָּעוֹת בַּתְּהוֹם, אֲשֶׁר מִבֵּינֵיהֶן הַמַּיִם יוֹצְאִים - כֵּן עָשָׂה שְׁתֵּי הַכְּלָיוֹת לָצֵאת וְלַעֲבֹר מִבֵּינֵיהֶן מִתּוֹךְ גִּידֵיהֶן מֵי הָרַגְלַיִם, הוּא הַשֶּׁתֶן, אֶל הַשַּׁלְחוּפִית. וְגַם לְחִלּוּחַ הַזֶּרַע עוֹבֵר וְיוֹצֵא מִבֵּינֵיהֶן אֶת בֵּיצֵי הָעֶרְוָה. וּכְמוֹ שֶׁהַתְּהוֹם קוֹרֵא אֶל הַתְּהוֹם, כִּדְכְתִיב (תהלים מב ח): "תְּהוֹם אֶל תְּהוֹם קוֹרֵא" - כֵּן קוֹרֵא קֶרֶב הָעֶלְיוֹן, הוּא הָאִצְטוֹמְכָא, אֶל הַמֵּעַיִם לְהַקְבִּילָם שְׁאָר הַמַּאֲכָל וְהַמִּשְׁתֶּה; וְהַמֵּעַיִם קוֹרְאִים אֶל גִּידֵי הַכְּלָיוֹת, שֶׁהֵם כְּצִנּוֹרִים לְהַקְבִּילָם הַמַּיִם. מֵי רַגְלַיִם הֵם הַמִּתְמַצִּים וְנִפְרָדִים מִן מַאֲכַל הַמֵּעַיִם לָלֶכֶת אֶל הַשַּׁלְחוּפִית. וְצִנּוֹרֵי הַכְּלָיוֹת קוֹרְאִים אֶל גִּיד הַשַּׁלְחוּפִית לְהַקְבִּילָם הַמַּיִם הָהֵם, לְהוֹלִיכָם לְהַקְווֹתָם בְּתוֹךְ הַשַּׁלְחוּפִית, שֶׁהוּא דוֹמֶה לַתַּחְתּוֹן, שֶׁהוּא תַּחְתּוֹן לְכָל הַתְּהוֹמוֹת. וְעוֹד אוֹתוֹ מְעִי קוֹרֵא אֶל מְעִי אִצְטוֹמְכָא, לְקַבֵּל אֶת הַצּוֹאָה וְהַגְּלָל.

וּכְמוֹ שֶׁעָשָׂה הָאֱלֹהִים נְהָרוֹת לְהַשְׁקוֹת הָעוֹלָם - כֵּן עָשָׂה בְּגוּף הָאָדָם וְרִידִים, הֵם גִּידֵי הַדָּם הַמּוֹשְׁכִים אֶת הַדָּם לְהַשְׁקוֹת אֶת כָּל הַגּוּף. וּכְמוֹ שֶׁיֵּשׁ בָּעוֹלָם מַיִם צְלוּלִים וַעֲכוּרִים, מְתוּקִים וּמְלוּחִים וּמָרִים - כָּךְ בָּאָדָם: מֵעֵינָיו יוֹצְאִים מַיִם מְלוּחִים, מִנְּחִירָיו יוֹצְאִים מַיִם קָרִים, וּמִגְּרוֹנוֹ מַיִם חַמִּים, וּמִפִּיו מַיִם מְתוּקִים, וּמֵאָזְנָיו מַיִם מָרִים, וּמֵי הַשֶּׁתֶן הֵם מָרִים וּסְרוּחִים.

בָּעוֹלָם יֵשׁ רוּחוֹת קָרִים וְחַמִּים, כֵּן בָּאָדָם: כְּשֶׁפּוֹתֵחַ פִּיו וְנוֹפֵחַ - אָז הָרוּחַ חַם, וּכְשֶׁסּוֹגֵר פִּיו וְנוֹפֵחַ - אָז הָרוּחַ קַר. רְעָמִים בָּעוֹלָם - קוֹל בָּאָדָם, בְּרָקִים בָּעוֹלָם - בָּאָדָם פָּנָיו מְאִירִים כְּבָרָק. מַזָּלוֹת בָּעוֹלָם, וְהַחוֹזִים בַּכּוֹכָבִים יוֹדְעִים מֵהֶם עֲתִידוֹת - כָּךְ יֵשׁ אוֹתוֹת בָּאָדָם: כְּשֶׁיֵּשׁ חִכּוּךְ לָאָדָם בְּלֹא שְׁחִין וּבְלֹא כִּינָה וּבְלֹא פַּרְעוֹשׁ, בָּזֶה יוֹדְעִים הַבְּקִיאִים בַּחָכְמָה הַזֹּאת עֲתִידוֹת; וְכֵן בְּשִׂרְטוּטֵי יַד הָאָדָם וּבְתֹאַר פָּנָיו יוֹדְעִים עֲתִידוֹת. וְהַחָכְמָה הַזֹּאת הָיְתָה בְּיַד הַחֲכָמִים הַקַּדְמוֹנִים, אֲבָל מִן הָאַחֲרוֹנִים נִשְׁתַּכְּחָה. וְכֵן יְכוֹלִים הַחֲכָמִים לֵידַע עֲתִידוֹת מִן הָאִילָנוֹת וְהָעֲשָׂבִים, וְזֶהוּ מַה שֶּׁאָמְרוּ עַל רַבָּן יוֹחָנָן בֶּן זַכַּאי, שֶׁהָיָה יוֹדֵעַ שִׂיחַת דְּקָלִים (סוכה כח א), פֵּרוּשׁ: הָיָה בָּקִי

לִרְאוֹת בִּתְנוּעַת הַדְּקָלִים, וּמִזֶּה הָיָה יוֹדֵעַ עֲתִידוֹת.

וְכַאֲשֶׁר יוֹצְאִים מִצַּד דָּרוֹם, וְהוּא צַד יָמִין שֶׁל הָעוֹלָם, הַחוֹם וְטַלְלֵי בְּרָכָה וְגִשְׁמֵי בְּרָכָה – כֵּן יָצָא מִצַּד יְמִינוֹ שֶׁל אָדָם הַחֹם מִן הַמְּרִירָה הַתְּלוּיָה בַּכָּבֵד, וְכֵן יוֹצֵא לְחָלוּחַ הַדָּם מִן הַכָּבֵד שֶׁבְּצַד יְמִינוֹ שֶׁל אָדָם. וּכְמוֹ שֶׁיּוֹצֵאת הָרָעָה לָעוֹלָם מִצַּד צְפוֹן הָעוֹלָם – כֵּן יֵצֵא הַקֹּר מִצַּד הַשְּׂמֹאל שֶׁל אָדָם, מִן הַטְּחוֹל וּמִן הַמָּרָה הַשְּׁחוֹרָה הַשּׁוֹכֶנֶת בַּטְּחוֹל בְּתוֹכוֹ. וּכְמוֹ שֶׁיּוֹצְאָה הָרָעָה לָעוֹלָם מִצָּפוֹן – כֵּן יֵצֵא כָּל חֳלִי רַע וְקָשֶׁה מִן הַמְּרִירָה הַשְּׁחוֹרָה הַשּׁוֹכֶנֶת בַּטְּחוֹל בְּצַד שְׂמֹאל. וּכְמוֹ שֶׁבְּצַד צָפוֹן שֶׁל עוֹלָם מְדוֹר כָּל הַמַּזִּיקִים, וְהַזִּיקִים, וְהַזְּוָעוֹת, וְהָרוּחוֹת, וְהַבְּרָקִים, וְהָרְעָמִים מְצוּיִים – כָּךְ הוּא מְקוֹר מְרִירָה הַשְּׁחוֹרָה בַּטְּחוֹל בְּצַד שְׂמֹאל, שֶׁמִּמֶּנָּה תּוֹלְדוֹת כָּל חֳלִי רַע וְקָשֶׁה, כְּמוֹ הַשַּׁחֶפֶת, וְהַקַּדַּחַת הָרְבִיעִית, וְכָל מִינֵי שִׁגָּעוֹן, וְהַפַּחַד, וְהָרַעַד שֶׁל אֵבָרִים. וּכְמוֹ שֶׁעוֹלִים הַנְּשִׂיאִים, שֶׁהֵם כְּעָשָׁן, מִן הָאָרֶץ, וּמַעֲלִים הַמַּיִם מִן הַתְּהוֹמוֹת אֶל אֲוִיר הָרָקִיעַ לְהַמְטִיר עַל הָאָרֶץ – כֵּן עוֹלֶה עָשָׁן מִקֶּרֶב הָעֶלְיוֹן וּמַעֲלֶה לְחָלוּחַ אֶל הַפֶּה וְאֶל הָרֹאשׁ; וּמִן אוֹתוֹ הַלִּחְלוּחַ הָעוֹלֶה מִן הַקֶּרֶב – יִזְּלוּ הַדְּמָעוֹת, וְרִיר הַנְּחִירַיִם, וְרֹק הַפֶּה.

וּכְמוֹ שֶׁבָּרָא בָּעוֹלָם הֶהָרִים – כֵּן בָּרָא בְּגוּף הָאָדָם שִׁכְמֵי הַכְּתֵפַיִם, וְקִשְׁרֵי הַזְּרוֹעוֹת, וְהָאַרְכֻּבּוֹת עַל בִּרְכַּיִם, וְקִשְׁרֵי הַקַּרְסוּלַיִם, וּשְׁאָר הַקְּשָׁרִים שֶׁל כָּל הָאֵבָרִים. וּכְמוֹ שֶׁבָּרָא בָּעוֹלָם אֲבָנִים וְצוּרִים חֲזָקִים וְקָשִׁים – כֵּן בָּרָא בָּאָדָם הַשִּׁנַּיִם וְהַמַּלְתָּעוֹת, שֶׁהֵם קָשִׁים מִבַּרְזֶל וּמִכָּל עֶצֶם. וּכְמוֹ שֶׁבָּרָא בָּעוֹלָם אִילָנוֹת קָשִׁים וְרַכִּים – כֵּן בָּרָא בָּאָדָם עֲצָמוֹת קָשִׁים וְרַכִּים. וּכְמוֹ שֶׁבָּרָא בָּעוֹלָם אֶרֶץ עָבָה וְקָשָׁה, וְאֶרֶץ לָחָה וְרַכָּה – כֵּן בָּרָא בָּאָדָם הַבָּשָׂר כְּנֶגֶד הָאָרֶץ הָרַכָּה, וְהָעוֹר כְּנֶגֶד הָאָרֶץ הַקָּשָׁה. וּכְמוֹ שֶׁהָאִילָנוֹת וְהָעֲשָׂבִים יֵשׁ שֶׁעוֹשִׂים פְּרִי וָזֶרַע, וְיֵשׁ שֶׁאֵינָם עוֹשִׂים פְּרִי וָזֶרַע – כָּךְ יֵשׁ בְּנֵי אָדָם הַמּוֹלִידִים וְיֵשׁ שֶׁאֵינָם מוֹלִידִים. וּכְמוֹ שֶׁמַּצְמִיחַ עֲשָׂבִים מִן הָאָרֶץ – כָּךְ מַצְמִיחַ הָאָדָם שְׂעַר הָרֹאשׁ וְהַזָּקָן. וּכְמוֹ שֶׁשּׁוֹרְצִים חַיּוֹת וּרְמָשִׂים בַּיַּעַר וּבָאָרֶץ – כָּךְ שׁוֹרְצִים בְּרֹאשׁוֹ שֶׁל אָדָם וּבִשְׂעָרוֹ.

וּכְמוֹ שֶׁבָּרָא הָאֱלֹהִים בָּעוֹלָם הַתְּלִי, וְנָטָהוּ בָּרָקִיעַ מִמִּזְרָח וְעַד מַעֲרָב מִקָּצֶה אֶל קָצֶה, וְהַכּוֹכָבִים וְהַמַּזָּלוֹת וְכָל דָּבָר שֶׁבָּעוֹלָם אֲדוּקִים בּוֹ – כָּךְ בָּרָא בְּגוּף הָאָדָם אֶת הַמֹּחַ הַלָּבָן אֲשֶׁר בְּתוֹךְ חֻלְיַת הַשִּׁדְרָה, וְהוּא נָטוּי מִקְּצֵה מֹחַ הָרֹאשׁ וְעַד עֶצֶם הֶעָצֶה, וּשְׁנַיִם עָשָׂר הַנְּתָחִים וְהַצְּלָעִים וְכָל אֵבְרֵי הַגּוּף אֲדוּקִים בּוֹ מִפֹּה וּמִפֹּה. וּכְמוֹ שֶׁיֵּשׁ בְּשָׁנָה שס״ה יָמִים – כָּךְ יֵשׁ בָּאָדָם שס״ה גִּידִים.

סוֹף דָּבָר: מַעֲשֵׂה בְרֵאשִׁית וּמַעֲשֵׂה מֶרְכָּבָה – הַכֹּל רָמוּז בָּאָדָם מְעַט מִזְעֵר. וְהַיּוֹדֵעַ

סוֹד הַדָּבָר יָבִין נִפְלְאוֹת הַשֵּׁם יִתְעַלֶּה. עַל כֵּן נִקְרָא הָאָדָם "עוֹלָם קָטָן".

וַעֲבוּר אֲשֶׁר גּוּף הָאָדָם הוּא מְצֻיָּר דֻּגְמַת הָעוֹלָם הָעֶלְיוֹן וְהָעוֹלָם הַתַּחְתּוֹן, לָכֵן נִתְּנָה בּוֹ הַנֶּפֶשׁ שֶׁהִיא דּוֹמָה מְעַט מִזְּעֵר [לְבוֹרְאָהּ].

וְעַל כֵּן אָמַר דָּוִד (תהלים קג): "בָּרְכִי נַפְשִׁי אֶת יְיָ". וְלָמָּה אָמַר לַנֶּפֶשׁ לְבָרֵךְ?

אָמַר דָּוִד (ויקרא רבה ד ח): נֶפֶשׁ זוֹ מְמַלְּאָה כָּל הַגּוּף וּמַבְלָה אֶת הַגּוּף, וְאֵינָהּ אוֹכֶלֶת, וְסוֹבֶלֶת אֶת הַגּוּף. וְהִיא יְחִידָה בַּגּוּף, וְהִיא טְהוֹרָה, וְרוֹאָה וְאֵינָהּ נִרְאֵית, וְאֵינָהּ יְשֵׁנָה.

כָּךְ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מְמַלֵּא אֶת עוֹלָמוֹ וּמַבְלֶה אֶת הַכֹּל, שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים קב כז): "הֵמָּה יֹאבֵדוּ, וְאַתָּה תַעֲמֹד". וְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אֵין לְפָנָיו שֵׁינָה, שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים קכא ד): "הִנֵּה לֹא יָנוּם וְלֹא יִישָׁן". וְהוּא יָחִיד וְטָהוֹר. וְהוּא רוֹאֶה אֶת הַכֹּל, וְאֵין דָּבָר אַחֵר רוֹאֵהוּ. לָכֵן תָּבוֹא הַנֶּפֶשׁ שֶׁיֵּשׁ בָּהּ כָּל הַמִּדּוֹת הַלָּלוּ, וּתְשַׁבֵּחַ לַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא שֶׁיֵּשׁ בּוֹ כָּל הַמִּדּוֹת הַלָּלוּ.

הַנֶּפֶשׁ יוֹשֶׁבֶת וְחוֹשֶׁבֶת מִי בְּרָאָהּ, וְאָז הִיא לוֹבֶשֶׁת עֲנָוָה וְיִרְאַת הַשֵּׁם. לָכֵן צָרִיךְ הָאָדָם לִרְאוֹת אֶת עַצְמוֹ וּלְהָבִין עִנְיָנוֹ: מֵאַיִן שָׁרְשׁוֹ וְגִזְעוֹ, וְאֵיךְ נוֹצָר מִטִּנּוּף זֶרַע, וְאַחַר כָּךְ חֲתִיכַת בָּשָׂר, וְנוֹפֵחַ בּוֹ רוּחַ עֶלְיוֹנִים, וּמְרֻקָּם בַּעֲצָמוֹת וְגִידִים, דָּם וּמֹחַ, וְלָבוּשׁ עוֹר וּבָשָׂר. וְנוֹצָר בִּקְלַסְתֵּר פָּנִים וְקוֹמַת אַפַּיִם. וְאֵיךְ נְקוּבִים נְחִירָיו לִפְנִים וְלַגָּרוֹן לְהַנְשִׁים וּלְהָרִיחַ, וְאָזְנָיו לִשְׁמֹעַ וְחוֹרֵי עֵינָיו לִרְאוֹת. וּבְתוֹךְ הָעַיִן יֵשׁ בּוֹ כַּמָּה צְבָעִים, וְרִיסֵי עֵינָיו, וּפֶה וְגָרוֹן, וְחֵךְ וְלָשׁוֹן, וּשְׂפָתַיִם לִפְתֹּחַ וְלִסְגֹּר, וְהַמַּלְתָּעוֹת וְהַלְּחָיַיִם, וַאֲצִילֵי יָדַיִם וְרַגְלַיִם, וַחֲלַל הַגּוּף, וְאֶצְבָּעוֹת וְקִשְׁרֵיהֶן וְצִפָּרְנֵיהֶן. וְיָבִין אֵיךְ כָּל אֶחָד מְשֻׁנֶּה מֵחֲבֵרוֹ, וְאֵיךְ הָיָה אָסוּר תִּשְׁעָה חֳדָשִׁים בְּבֶטֶן אִמּוֹ, וְיָצָא עָרוֹם עִוֵּר חֵרֵשׁ וְחִגֵּר.

כָּל אֵלֶּה יַחֲשֹׁב וְיֹאמַר בְּלִבּוֹ: מִי פָּתַח פִּיךְ, עֵינֶיךְ וְאָזְנֶיךְ? וּמִי עָשָׂה לְךְ כָּל תִּקּוּנֵי גוּפְךְ? וּבִימֵי בְּחוּרוּתְךְ מִי הִשְׁחִיר שַׂעֲרוֹתֶיךְ, וְאִם הָיוּ רוֹחֲצִים הַשֵּׂעָר בְּכָל נֶתֶר וּבוֹרִית שֶׁהָיָה בָּעוֹלָם לֹא הָיָה מוֹעִיל לְלַבֵּן שֵׂעָר אֶחָד, וּבִימֵי זִקְנוּתֶיךְ הוּא מִתְלַבֵּן מֵאֵלָיו? כָּאֵלֶּה וְכָאֵלֶּה תַּחְשֹׁב תָּמִיד, וְתִהְיֶה עָנָו וּשְׁפַל רוּחַ וִירֵא שָׁמַיִם.

"סוֹף דָּבָר הַכֹּל נִשְׁמָע, אֶת הָאֱלֹהִים יְרָא וְאֶת מִצְוֹתָיו שְׁמוֹר, כִּי זֶה כָּל הָאָדָם" (קהלת יב יג).

תָּם וְנִשְׁלָם, שֶׁבַח לָאֵל בּוֹרֵא עוֹלָם.

מסילת ישרים

תוכן עניינים מסילת ישרים

הקדמת הרב המחבר זצ"ל..........357

פרק א'
בביאור כלל חובת האדם
בעולמו...361

פרק ב'
בביאור מדת הזהירות.................364

פרק ג'
בביאור חלקי הזהירות................366

פרק ד'
בדרך קנית הזהירות.....................368

פרק ה'
בביאור מפסידי הזהירות וההרחקה
מהם...373

פרק ו'
בביאור מידת הזריזות................377

פרק ז'
בביאור חלקי הזריזות.................379

פרק ח'
בדרך קניית הזריזות....................381

פרק ט'
בביאור מפסידי הזריזות וההרחקה
מהם...382

פרק י'
בביאור מידת הנקיות..................385

פרק יא'
בפרטי מידת הנקיות....................386

פרק יב'
בדרכי קניית הנקיות....................404

פרק יג'
בביאור מידת הפרישות...............405

פרק יד'
בחלקי הפרישות.........................409

פרק טו'
בדרכי קניית הפרישות.................410

פרק טז'
בביאור מידת הטהרה..................411

פרק יז'
בדרכי קניית הטהרה....................414

פרק יח'
בביאור מידת החסידות...............415

פרק יט'
בביאור חלקי החסידות...............417

פרק כ'
במשקל החסידות........................430

פרק כא'
בדרכי קניית החסידות................432

פרק כב'
בביאור מידת הענווה.................434

פרק כג'
בדרכי קניית הענווה וההרחקה
ממפסידיה...................................439

פרק כד'
בביאור יראת החטא....................442

פרק כה'
בדרך קניית היראה......................445

פרק כו'
בביאור מידת הקדושה ודרך
קנייתה..446

חתימה...450

מְסִלַּת יְשָׁרִים

הַקְדָּמַת הָרַב הַמְּחַבֵּר

אָמַר הַמְּחַבֵּר, הַחִבּוּר הַזֶּה לֹא חִבַּרְתִּיו לְלַמֵּד לִבְנֵי הָאָדָם אֶת אֲשֶׁר לֹא יָדְעוּ, אֶלָּא לְהַזְכִּירָם אֶת הַיָּדוּעַ לָהֶם כְּבָר, וּמְפֻרְסָם אֶצְלָם פִּרְסוּם גָּדוֹל. כִּי לֹא תִּמְצָא בְּרֹב דְּבָרַי אֶלָּא דְּבָרִים שֶׁרֹב בְּנֵי הָאָדָם יוֹדְעִים אוֹתָם וְלֹא מִסְתַּפְּקִים בָּהֶם כְּלָל, אֶלָּא שֶׁכְּפִי רֹב פִּרְסוּמָם וּכְנֶגֶד מַה שֶּׁאֲמִתָּתָם גְּלוּיָה לַכֹּל, כָּךְ הַהֶעְלֵם מֵהֶם מָצוּי מְאֹד וְהַשִּׁכְחָה רַבָּה. עַל כֵּן אֵין הַתּוֹעֶלֶת הַנִּלְקָט מִזֶּה הַסֵּפֶר יוֹצֵא מִן הַקְּרִיאָה בּוֹ פַּעַם אַחַת, כִּי כְּבָר אֶפְשָׁר שֶׁלֹּא יִמְצָא הַקּוֹרֵא בְּשִׂכְלוֹ חִדּוּשִׁים אַחַר קְרִיאָתוֹ שֶׁלֹּא הָיוּ בּוֹ לִפְנֵי קְרִיאָתוֹ אֶלָּא מְעַט. אֲבָל הַתּוֹעֶלֶת יוֹצֵא מִן הַחֲזָרָה עָלָיו וְהַהַתְמָדָה, כִּי יִזָּכְרוּ לוֹ הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה הַנִּשְׁכָּחִים מִבְּנֵי הָאָדָם בְּטֶבַע, וְיָשִׂים אֶל לִבּוֹ חוֹבָתוֹ אֲשֶׁר הוּא מִתְעַלֵּם מִמֶּנָּה.

וְתִרְאֶה אִם תִּתְבּוֹנֵן בַּהֹוֶה בְּרֹב הָעוֹלָם, כִּי רֹב אַנְשֵׁי הַשֵּׂכֶל הַמָּהִיר וְהַפִּקְחִים הַחֲרִיפִים יָשִׂימוּ רֹב הִתְבּוֹנְנָם וְהִסְתַּכְּלוּתָם בְּדַקּוּת הַחָכְמוֹת וְעֹמֶק הָעִיּוּנִים, אִישׁ אִישׁ כְּפִי נְטִיַּת שִׂכְלוֹ וְחֶשְׁקוֹ הַטִּבְעִי. כִּי יֵשׁ שֶׁיִּטְרְחוּ מְאֹד בְּמֶחְקַר הַבְּרִיאָה וְהַטֶּבַע, וַאֲחֵרִים יִתְּנוּ כָּל עִיּוּנָם לִתְכוּנָה וּלְהַנְדָּסָה, וַאֲחֵרִים לִמְלָאכוֹת, וַאֲחֵרִים יִכָּנְסוּ יוֹתֵר אֶל הַקֹּדֶשׁ, דְּהַיְנוּ לִמּוּד הַתּוֹרָה הַקְּדוֹשָׁה, מֵהֶם בְּפִלְפּוּלֵי הַהֲלָכוֹת, מֵהֶם בְּמִדְרָשִׁים, מֵהֶם בְּפִסְקֵי הַדִּינִים. אַךְ מְעַטִּים יִהְיוּ מִן הַמִּין הַזֶּה, אֲשֶׁר יִקְבְּעוּ עִיּוּן וְלִמּוּד עַל עִנְיְנֵי שְׁלֵמוּת הָעֲבוֹדָה, עַל הָאַהֲבָה, עַל הַיִּרְאָה, עַל הַדְּבֵקוּת וְעַל כָּל שְׁאָר חֶלְקֵי הַחֲסִידוּת.

וְלֹא מִפְּנֵי שֶׁאֵין דְּבָרִים אֵלֶּה עִקָּרִים אֶצְלָם, כִּי אִם תִּשְׁאַל לָהֶם, כָּל אֶחָד יֹאמַר שֶׁזֶּהוּ הָעִקָּר הַגָּדוֹל, וְשֶׁלֹּא יְדֻמֶּה חָכָם שֶׁיִּהְיֶה חָכָם בֶּאֱמֶת שֶׁלֹּא יִתְבָּרְרוּ אֶצְלוֹ כָּל הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה. אַךְ מַה שֶּׁלֹּא יִרְבּוּ לְעַיֵּן עָלָיו הוּא מִפְּנֵי רֹב פִּרְסוּם הַדְּבָרִים וּפְשִׁיטוּתָם אֶצְלָם, שֶׁלֹּא יֵרָאֶה לָהֶם צֹרֶךְ לְהוֹצִיא בְּעִיּוּנָם זְמַן רָב. וְלֹא יִשָּׁאֵר לִמּוּד הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וּקְרִיאַת הַסְּפָרִים מִזֶּה הַמִּין, כִּי אִם אֵצֶל אוֹתָם שֶׁאֵין שִׂכְלָם כָּל כָּךְ דַּק וְקָרוֹב לִהְיוֹת גַּס, שֶׁאֵלֶּה תִּרְאֶה אוֹתָם שׁוֹקְדִים עַל כָּל זֶה וְלֹא יָזוּזוּ מִמֶּנּוּ, עַד שֶׁלְּפִי הַמִּנְהָג הַנּוֹהֵג בָּעוֹלָם, כְּשֶׁתִּרְאֶה אֶחָד מִתְחַסֵּד, לֹא תוּכַל לִמְנֹעַ מִלַּחְשֹׁד אוֹתוֹ לְגַס הַשֵּׂכֶל.

וְאוּלָם תּוֹלְדוֹת הַמִּנְהָג הַזֶּה רָעוֹת מְאֹד לַחֲכָמִים וּלְבִלְתִּי חֲכָמִים, כִּי גּוֹרֵם שֶׁמֵּאֵלֶּה

וּמֵאֵלֶּה יֶחְסַר הַחֲסִידוּת הָאֲמִתִּי וְיִהְיֶה יָקָר מְאֹד לִמְצֹא אוֹתוֹ בָּעוֹלָם, כִּי יֶחְסַר מִן הַחֲכָמִים לִמְעוּט עִיּוּנָם בּוֹ. וְיֶחְסַר מִן הַבִּלְתִּי חֲכָמִים לִמְעוּט הַשָּׂגָתָם אוֹתוֹ, עַד שֶׁיְּדַמּוּ רֹב בְּנֵי הָאָדָם שֶׁהַחֲסִידוּת תָּלוּי בַּאֲמִירַת מִזְמוֹרִים הַרְבֵּה, וּוִדּוּיִים אֲרֻכִּים מְאֹד, צוֹמוֹת קָשִׁים, וּטְבִילוֹת קֶרַח וָשֶׁלֶג, כֻּלָּם דְּבָרִים אֲשֶׁר אֵין הַשֵּׂכֶל נָח בָּהֶם וְאֵין הַדַּעַת שׁוֹקְטָה, וְהַחֲסִידוּת הָאֲמִתִּי הַנִּרְצֶה וְהַנֶּחְמָד רָחוֹק מִצִּיּוּר שִׂכְלֵנוּ, כִּי זֶה דָּבָר פָּשׁוּט, - "מִלְּתָא דְּלָא רַמְיָא עֲלֵיהּ דְּאֱנִישׁ, לָאו אַדַּעְתֵּיהּ" (בבא בתרא לט.). וְאַף עַל פִּי שֶׁכְּבָר קְבוּעִים בְּלֵב כָּל הָאָדָם הַיָּשָׁר הַתְחָלוֹתָיו וִיסוֹדוֹתָיו, אִם לֹא יַעֲסֹק בָּהֶם - יִרְאֶה פְּרָטָיו וְלֹא יַכִּירֵם, יַעֲבֹר עֲלֵיהֶם וְלֹא יַרְגִּישׁ בָּם.

רְאֵה, כִּי אֵין דִּבְרֵי הַחֲסִידוּת וְעִנְיְנֵי הַיִּרְאָה וְהָאַהֲבָה וְטָהֳרַת הַלֵּב דְּבָרִים מֻטְבָּעִים בָּאָדָם, עַד שֶׁלֹּא יִצְטָרְכוּ אֶמְצָעִים לִקְנוֹתָם, אֶלָּא יִמְצְאוּ אוֹתָם בְּנֵי הָאָדָם בְּעַצְמָם כְּמוֹ שֶׁיִּמְצְאוּ כָּל תְּנוּעוֹתֵיהֶם הַטִּבְעִיּוֹת, כַּשֵּׁנָה וְהַיְקִיצָה, הָרָעָב וְהַשֹּׂבַע וְכָל שְׁאָר הַתְּנוּעוֹת הַחֲקוּקוֹת בְּטִבְעֵנוּ, אֶלָּא וַדַּאי שֶׁצְּרִיכִים הֵם לְאֶמְצָעִים וּלְתַחְבּוּלוֹת לִקְנוֹת אוֹתָם וְלֹא יִבָּצְרוּ גַּם כֵּן מַפְסִידִים לָהֶם שֶׁיַּרְחִיקוּם מִן הָאָדָם וְלֹא יַחְסְרוּ דְּרָכִים לְהַרְחִיק מַפְסִידֵיהֶם. אִם כֵּן אֵפוֹא, אֵיךְ לֹא יִצְטָרֵךְ לְהוֹצִיא זְמַן עַל הָעִיּוּן הַזֶּה לָדַעַת אֲמִתַּת הַדְּבָרִים וְלָדַעַת הַדֶּרֶךְ לִקְנוֹתָם וּלְקַיְּמָם? מֵאַיִן תָּבוֹא הַחָכְמָה הַזֹּאת בְּלֵב הָאָדָם אִם לֹא יְבַקְשֶׁנָּה?

וְכֵיוָן שֶׁכְּבָר הִתְאַמֵּת אֵצֶל כָּל חָכָם צֹרֶךְ תְּמִימוּת הָעֲבוֹדָה וְחוֹבַת טָהֳרָתָהּ וּנְקִיּוֹנָהּ, שֶׁזּוּלַת אֵלֶּה אֵינָהּ נִרְצֵית וַדַּאי כְּלָל, אֶלָּא נִמְאֶסֶת וּמְתֹעֶבֶת, "כִּי כָל לְבָבוֹת דּוֹרֵשׁ ה' וְכָל יֵצֶר מַחֲשָׁבוֹת הוּא מֵבִין" (דברי הימים א, כח, ט) מַה נַּעֲנֶה בְּיוֹם תּוֹכֵחָה אִם הִתְרַשַּׁלְנוּ מִן הָעִיּוּן הַזֶּה, וְהִנַּחְנוּ דָּבָר שֶׁהוּא כָּל כָּךְ מֻטָּל עָלֵינוּ, שֶׁהוּא עִקַּר מָה ה' אֱלֹהֵינוּ שׁוֹאֵל מֵעִמָּנוּ. הֲיִתָּכֵן שֶׁיִּיגַע וְיַעֲמֹל שִׂכְלֵנוּ בַּחֲקִירוֹת אֲשֶׁר לֹא נִתְחַיַּבְנוּ בָּם, בְּפִלְפּוּלִים אֲשֶׁר לֹא יֵצֵא לָנוּ שׁוּם פְּרִי מֵהֶם, וְדִינִים אֲשֶׁר אֵינָם שַׁיָּכִים לָנוּ, וּמַה שֶּׁחַיָּבִים אָנוּ לְבוֹרְאֵנוּ חוֹבָה רַבָּה, נַעַזְבֵהוּ לַהֶרְגֵּל וְנַנִּיחֵהוּ לְמִצְוַת אֲנָשִׁים מְלֻמָּדָה? אִם לֹא נִסְתַּכַּלְנוּ וְלֹא עִיַּנּוּ מַה הִיא הַיִּרְאָה הָאֲמִתִּית, וּמָה עֲנָפֶיהָ, אֵיךְ נִקְנֶה אוֹתָהּ, וְאֵיךְ נִמָּלֵט מִן הַהֶבֶל הָעוֹלָמִי הַמְשַׁכֵּחַ אוֹתָהּ מִלִּבֵּנוּ? הֲלֹא תִשָּׁכַח וְתֵלֵךְ אַף עַל פִּי שֶׁיָּדַעְנוּ חוֹבָתָהּ! הָאַהֲבָה כְּמוֹ כֵן, אִם לֹא נִשְׁתַּדֵּל לִקְבֹּעַ אוֹתָהּ בִּלְבָבֵנוּ בְּכֹחַ כָּל הָאֶמְצָעִים הַמַּגִּיעִים אוֹתָנוּ לָזֶה - אֵיךְ נִמְצָאֶהָ בָּנוּ? מֵאַיִן יָבוֹא הַדְּבֵקוּת וְהַהִתְלַהֲטוּת בְּנַפְשׁוֹתֵינוּ עִמּוֹ יִתְבָּרַךְ וְעִם תּוֹרָתוֹ, אִם לֹא נִשְׁעֶה אֶל גְּדֻלָּתוֹ וְאֶל רוֹמְמוּתוֹ אֲשֶׁר יוֹלִיד בְּלִבֵּנוּ הַדְּבֵקוּת הַזֶּה? אֵיךְ תִּטְהַר מַחֲשַׁבְתֵּנוּ אִם לֹא נִשְׁתַּדֵּל לְנַקּוֹתָהּ מִן הַמּוּמִין שֶׁמֵּטִיל בָּהּ הַטֶּבַע הַגּוּפָנִי? וְהַמִּדּוֹת כֻּלָּם הַצְּרִיכוֹת כָּל כָּךְ תִּקּוּן

וְהַיְשָׁרָה, מִי יְיַשְּׁרֵם וּמִי יְתַקְּנֵם, אִם לֹא נָשִׂים לֵב עֲלֵיהֶם וְלֹא נְדַקְדֵּק בַּדָּבָר דִּקְדּוּק גָּדוֹל ? הֲלֹא אִם עִיַּנּוּ עַל הַדָּבָר עִיּוּן אֲמִתִּי, הָיִינוּ מוֹצְאִים אוֹתוֹ עַל אֲמִתּוֹ וּמֵיטִיבִים לְעַצְמֵנוּ וּמְלַמְּדִים אוֹתוֹ לַאֲחֵרִים וּמֵיטִיבִים לָהֶם גַּם כֵּן !

הוּא מַה שֶּׁאָמַר שְׁלֹמֹה (משלי ב, ד-ה), "אִם תְּבַקְשֶׁנָּה כַכָּסֶף וְכַמַּטְמֹנִים תַּחְפְּשֶׂנָּה, אָז תָּבִין יִרְאַת ה׳". אֵינוֹ אוֹמֵר, אָז תָּבִין פִילוֹסוֹפְיָה, אָז תָּבִין תְּכוּנָה, אָז תָּבִין רְפוּאָה, אָז תָּבִין דִּינִים, אָז תָּבִין הֲלָכוֹת, אֶלָּא, "אָז תָּבִין יִרְאַת ה׳". הֲרֵי לְךָ, שֶׁלְּהָבִין הַיִּרְאָה צָרִיךְ לְבַקֵּשׁ אוֹתָהּ כַּכֶּסֶף וּלְחַפֵּשׂ אוֹתָהּ כַּמַּטְמוֹנִים. הֲדַי אֵפוֹא בְּמַה שֶּׁמְּלֻמָּד לָנוּ מֵאֲבוֹתֵינוּ וּבְמַה שֶּׁמְּפֻרְסָם אֵצֶל כָּל בֶּן דַּעַת דֶּרֶךְ כְּלָל. אוֹ, הֲנִמְצָא זְמַן לְכָל שְׁאָר חֶלְקֵי הָעִיּוּן וְלָעִיּוּן הַזֶּה לֹא יִהְיֶה זְמַן, לָמָּה לֹא יִקְבַּע אָדָם לְעַצְמוֹ עִתִּים לְפָחוֹת לְהִסְתַּכְּלוּת הַזֶּה, אִם מֻכְרָח הוּא בִּשְׁאֵרִית זְמַנּוֹ לִפְנוֹת אֶל עִיּוּנִים אוֹ אֶל עֲסָקִים אֲחֵרִים ?

וְהִנֵּה הַכָּתוּב אוֹמֵר (איוב כח, כח) "הֵן יִרְאַת ה׳ הִיא חָכְמָה", וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שבת לא:) "הֵן" - אַחַת. הֲרֵי שֶׁהַיִּרְאָה הִיא חָכְמָה, וְהִיא לְבַדָּהּ חָכְמָה, וְוַדַּאי שֶׁאֵין נִקְרָא "חָכְמָה" מַה שֶּׁאֵין בּוֹ עִיּוּן. אַךְ הָאֱמֶת הִיא, כִּי עִיּוּן גָּדוֹל צָרִיךְ עַל כָּל הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה לָדַעַת אוֹתָם בֶּאֱמֶת, וְלֹא עַל צַד הַדִּמְיוֹן וְהַסְּבָרָה הַכּוֹזֶבֶת, כָּל שֶׁכֵּן לִקְנוֹת אוֹתָם וּלְהַשִּׂיגָם, וּמִי שֶׁיִּתְבּוֹנֵן בָּם, יִרְאֶה שֶׁאֵין הַחֲסִידוּת תָּלוּי בְּאוֹתָם הַדְּבָרִים שֶׁיַּחְשְׁבוּ הַמִּתְחַסְּדִים הַטִּפְּשִׁים, אֶלָּא בְּדִבְרֵי שְׁלֵמוּת אֲמִתִּי וְחָכְמָה רַבָּה.

הוּא מַה שֶּׁמֹּשֶׁה רַבֵּנוּ עָלָיו הַשָּׁלוֹם מְלַמְּדֵנוּ בְּאָמְרוֹ, (דברים י, יב-יג) "וְעַתָּה יִשְׂרָאֵל מָה ה׳ אֱלֹהֶיךָ שֹׁאֵל מֵעִמָּךְ [כִּי אִם לְיִרְאָה אֶת ה׳ אֱלֹהֶיךָ לָלֶכֶת בְּכָל דְּרָכָיו וּלְאַהֲבָה אֹתוֹ וְלַעֲבֹד אֶת ה׳ אֱלֹהֶיךָ בְּכָל לְבָבְךָ וּבְכָל נַפְשֶׁךָ לִשְׁמֹר אֶת מִצְוֹת ה׳ וְאֶת חֻקֹּתָיו אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם לְטוֹב לָךְ]. כָּאן כָּלַל כָּל חֶלְקֵי שְׁלֵמוּת הָעֲבוֹדָה הַנִּרְצֵית לַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ וְהֵם, הַיִּרְאָה, הַהֲלִיכָה בִּדְרָכָיו, הָאַהֲבָה, שְׁלֵמוּת הַלֵּב, וּשְׁמִירַת כָּל הַמִּצְוֹת.

הַיִּרְאָה - הִיא יִרְאַת רוֹמְמוּתוֹ יִתְבָּרַךְ , שֶׁיִּירָא מִלְּפָנָיו כְּמִי שֶׁיִּירָא מִלִּפְנֵי מֶלֶךְ גָּדוֹל וְנוֹרָא, וְיֵבוֹשׁ מִגְּדֻלָּתוֹ עַל כָּל תְּנוּעָה שֶׁהוּא בָּא לְהִתְנוֹעֵעַ, כָּל שֶׁכֵּן בְּדַבְּרוֹ לְפָנָיו בִּתְפִלָּה אוֹ בְּעָסְקוֹ בְּתוֹרָתוֹ.

הַהֲלִיכָה בִּדְרָכָיו - כּוֹלֵל כָּל עִנְיַן יֹשֶׁר הַמִּדּוֹת וְתִקּוּנָם, וְהוּא מַה שֶּׁבֵּאֲרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שבת קלג:), "מַה הוּא חַנּוּן וְרַחוּם אַף אַתָּה רַחוּם" וכו׳. וּכְלַל כָּל זֶה, שֶׁיְּנַהֵג הָאָדָם כָּל מִדּוֹתָיו וְכָל מִינֵי פְּעֻלּוֹתָיו עַל פִּי הַיֹּשֶׁר וְהַמּוּסָר. וּכְלָלוֹ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (אבות ב, א), "כָּל שֶׁהִיא תִּפְאֶרֶת לְעוֹשֶׂיהָ וְתִפְאֶרֶת לוֹ מִן הָאָדָם", דְּהַיְנוּ, כָּל

הַהוֹלֵךְ אֶל תַּכְלִית הַהֲטָבָה הָאֲמִתִּית, דְּהַיְנוּ, שֶׁתּוֹלַדְתָּהּ חִזּוּק הַתּוֹרָה וְתִקּוּן אַחֲוַת הַמְּדִינוֹת.

הָאַהֲבָה - שֶׁיִּהְיֶה נִקְבָּע בְּלֵב הָאָדָם אַהֲבָה אֵלָיו יִתְבָּרַךְ , עַד שֶׁתִּתְעוֹרֵר נַפְשׁוֹ לַעֲשׂוֹת נַחַת רוּחַ לְפָנָיו, כְּמוֹ שֶׁלִּבּוֹ מִתְעוֹרֵר לַעֲשׂוֹת נַחַת רוּחַ לְאָבִיו וּלְאִמּוֹ, וְיִצְטַעֵר אִם חָסֵר זֶה מִצִּדּוֹ אוֹ מֵאֲחֵרִים, וִיקַנֵּא עַל זֶה וְיִשְׂמַח שִׂמְחָה רַבָּה בַּעֲשׂוֹתוֹ דָּבָר מִזֶּה.

שְׁלֵמוּת הַלֵּב הוּא - שֶׁתִּהְיֶה הָעֲבוֹדָה לְפָנָיו יִתְבָּרַךְ בְּטֹהַר הַכַּוָּנָה, דְּהַיְנוּ, לְתַכְלִית עֲבוֹדָתוֹ בִּלְבַד וְלֹא לְשׁוּם פְּנִיָּה אַחֶרֶת, וְנִכְלָל בָּזֶה, שֶׁיִּהְיֶה לִבּוֹ שָׁלֵם בָּעֲבוֹדָה וְלֹא כְּפוֹסֵחַ עַל שְׁתֵּי הַסְּעִפִּים, אוֹ כְּעוֹשֶׂה מִצְוַת אֲנָשִׁים מְלֻמָּדָה, אֶלָּא שֶׁיִּהְיֶה כָּל לִבּוֹ נָתוּן לָזֶה.

שְׁמִירַת כָּל הַמִּצְוֹת - כְּמַשְׁמָעוֹ, דְּהַיְנוּ, שְׁמִירַת כָּל הַמִּצְוֹת כֻּלָּן בְּכָל דִּקְדּוּקֵיהֶן וּתְנָאֵיהֶן.

וְהִנֵּה כָּל אֵלֶּה כְּלָלִים צְרִיכִים פֵּרוּשׁ גָּדוֹל. וּמָצָאתִי לַחֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, שֶׁכָּלְלוּ הַחֲלָקִים הָאֵלֶּה בְּסֵדֶר וְחִלּוּק אַחֵר יוֹתֵר פְּרָטִי וּמְסֻדָּר לְפִי הַהַדְרָגָה הַמִּצְטָרֶכֶת בָּהֶם לִקְנוֹת אוֹתָם עַל נָכוֹן. וְהוּא מַה שֶּׁאָמְרוּ בְּבָרַיְתָא הוּבְאָה בִּמְקוֹמוֹת שׁוֹנִים בַּשַּׁ״ס, וְאֶחָד מֵהֶם בְּפֶרֶק לִפְנֵי אֵידֵיהֶן (עבודה זרה כ:), זֶה לְשׁוֹנָם: ״מִכָּאן אָמַר רַבִּי פִּנְחָס בֶּן יָאִיר, תּוֹרָה מְבִיאָה לִידֵי זְהִירוּת, זְהִירוּת מְבִיאָה לִידֵי זְרִיזוּת, זְרִיזוּת מְבִיאָה לִידֵי נְקִיּוּת, נְקִיּוּת מְבִיאָה לִידֵי פְּרִישׁוּת, פְּרִישׁוּת מְבִיאָה לִידֵי טָהֳרָה, טָהֳרָה מְבִיאָה לִידֵי חֲסִידוּת, חֲסִידוּת מְבִיאָה לִידֵי עֲנָוָה, עֲנָוָה מְבִיאָה לִידֵי יִרְאַת חֵטְא, יִרְאַת חֵטְא מְבִיאָה לִידֵי קְדֻשָּׁה, קְדֻשָּׁה מְבִיאָה לִידֵי רוּחַ הַקֹּדֶשׁ, רוּחַ הַקֹּדֶשׁ מְבִיאָה לִידֵי תְּחִיַּת הַמֵּתִים״. וְהִנֵּה עַל פִּי הַבָּרַיְתָא הַזֹּאת הִסְכַּמְתִּי לְחַבֵּר חִבּוּרִי זֶה, לְלַמֵּד לְעַצְמִי וּלְהַזְכִּיר לַאֲחֵרִים תְּנָאֵי הָעֲבוֹדָה הַשְּׁלֵמָה לְמַדְרֵגוֹתֵיהֶם וַאֲבָאֵר בְּכָל אֶחָד מֵהֶם עִנְיָנָיו וַחֲלָקָיו אוֹ פְּרָטָיו, הַדֶּרֶךְ לִקְנוֹת אוֹתוֹ וּמָה הֵם מַפְסִידָיו וְהַדֶּרֶךְ לְהִשָּׁמֵר מֵהֶם, כִּי אֶקְרָא בּוֹ אֲנִי וְכָל מִי שֶׁיִּמְצָא בּוֹ נַחַת, לְמַעַן נִלְמַד לְיִרְאָה אֶת ה׳ אֱלֹקֵינוּ, וְלֹא תִשָּׁכַח מִמֶּנּוּ חוֹבָתֵנוּ לְפָנָיו. וַאֲשֶׁר חָמְרִיּוּת הַטֶּבַע מִשְׁתַּדֵּל לְהָסִיר מִלִּבֵּנוּ - הַקְּרִיאָה וְהַהִסְתַּכְּלוּת יַעֲלֶה עַל זִכְרוֹנֵנוּ וִיעִירֵנוּ אֶל הַמֻּצְוֶה עָלֵינוּ. וַה׳ יִהְיֶה בְּכִסְלֵנוּ וְיִשְׁמֹר רַגְלֵינוּ מִלָּכֶד, וְתִתְקַיֵּם בָּנוּ בַּקָּשַׁת הַמְשׁוֹרֵר הָאָהוּב לֵאלֹהָיו (תהלים פו, יא), ״הוֹרֵנִי ה׳ דַּרְכֶּךָ, אֲהַלֵּךְ בַּאֲמִתֶּךָ, יַחֵד לְבָבִי לְיִרְאָה שְׁמֶךָ״. אָמֵן כֵּן יְהִי רָצוֹן.

פרק א

בְּבֵאוּר כְּלַל חוֹבַת הָאָדָם בְּעוֹלָמוֹ

יְסוֹד הַחֲסִידוּת וְשֹׁרֶשׁ הָעֲבוֹדָה הַתְּמִימָה הוּא שֶׁיִּתְבָּרֵר וְיִתְאַמֵּת אֵצֶל הָאָדָם מַה חוֹבָתוֹ בְּעוֹלָמוֹ, וּלְמַה צָרִיךְ שֶׁיָּשִׂים מַבָּטוֹ וּמְגַמָּתוֹ בְּכָל אֲשֶׁר הוּא עָמֵל כָּל יְמֵי חַיָּיו.

וְהִנֵּה, מַה שֶּׁהוֹרוּנוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה הוּא, שֶׁהָאָדָם לֹא נִבְרָא אֶלָּא לְהִתְעַנֵּג עַל ה׳ וְלֵהָנוֹת מִזִּיו שְׁכִינָתוֹ, שֶׁזֶּהוּ הַתַּעֲנוּג הָאֲמִתִּי וְהָעִדּוּן הַגָּדוֹל מִכָּל הָעִדּוּנִים שֶׁיְּכוֹלִים לְהִמָּצֵא. וּמְקוֹם הָעִדּוּן הַזֶּה בֶּאֱמֶת הוּא הָעוֹלָם הַבָּא, כִּי הוּא הַנִּבְרָא בַּהֲכָנָה הַמִּצְטָרֶכֶת לַדָּבָר הַזֶּה, אַךְ הַדֶּרֶךְ כְּדֵי לְהַגִּיעַ אֶל מְחוֹז חֶפְצֵנוּ זֶה הוּא זֶה הָעוֹלָם. וְהוּא מַה שֶּׁאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (אבות ד, טז), ״הָעוֹלָם הַזֶּה דּוֹמֶה לִפְרוֹזְדוֹר בִּפְנֵי הָעוֹלָם הַבָּא״. וְהָאֶמְצָעִים הַמַּגִּיעִים אֶת הָאָדָם לַתַּכְלִית הַזֶּה, הֵם הַמִּצְוֹת אֲשֶׁר צִוָּנוּ עֲלֵיהֶן הָאֵל יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ. וּמְקוֹם עֲשִׂיַּת הַמִּצְוֹת הוּא רַק הָעוֹלָם הַזֶּה. עַל כֵּן הוּשַׂם הָאָדָם בְּזֶה הָעוֹלָם בַּתְּחִלָּה, כְּדֵי שֶׁעַל יְדֵי הָאֶמְצָעִים הָאֵלֶּה הַמִּזְדַּמְּנִים לוֹ כָּאן יוּכַל לְהַגִּיעַ אֶל הַמָּקוֹם אֲשֶׁר הוּכַן לוֹ, שֶׁהוּא הָעוֹלָם הַבָּא, לִרְווֹת שָׁם בַּטּוֹב אֲשֶׁר קָנָה לוֹ עַל יְדֵי הָאֶמְצָעִים הָאֵלֶּה. וְהוּא מַה שֶּׁאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ערובין כב.), ״הַיּוֹם לַעֲשׂוֹתָם וּמָחָר לְקַבֵּל שְׂכָרָם״.

וּכְשֶׁתִּסְתַּכֵּל עוֹד בַּדָּבָר תִּרְאֶה, כִּי הַשְּׁלֵמוּת הָאֲמִתִּי הוּא רַק הַדְּבֵקוּת בּוֹ יִתְבָּרַךְ, וְהוּא מַה שֶּׁהָיָה דָּוִד הַמֶּלֶךְ אוֹמֵר (תהלים עג, כח), ״וַאֲנִי קִרְבַת אֱלֹהִים לִי טוֹב״ וְאוֹמֵר (שם כז, ד), ״אַחַת שָׁאַלְתִּי מֵאֵת ה׳ אוֹתָהּ אֲבַקֵּשׁ, שִׁבְתִּי בְּבֵית ה׳ כָּל יְמֵי חַיַּי״. כִּי רַק זֶה הוּא הַטּוֹב, וְכָל זוּלַת זֶה שֶׁיַּחְשְׁבוּהוּ בְּנֵי הָאָדָם לְטוֹב אֵינוֹ אֶלָּא הֶבֶל וְשָׁוְא נִתְעֶה. אָמְנָם לִכְשֶׁיִּזְכֶּה הָאָדָם לַטּוֹבָה הַזֹּאת, רָאוּי שֶׁיַּעֲמֹל רִאשׁוֹנָה וְיִשְׁתַּדֵּל בִּיגִיעוֹ לִקְנוֹתָהּ, וְהַיְנוּ, שֶׁיִּשְׁתַּדֵּל לְדָבֵק בּוֹ יִתְבָּרַךְ בְּכֹחַ מַעֲשִׂים שֶׁתּוֹלְדוֹתָם זֶה הָעִנְיָן, וְהֵם הֵם הַמִּצְווֹת.

וְהִנֵּה שָׂמוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לָאָדָם בְּמָקוֹם שֶׁרַבִּים בּוֹ הַמַּרְחִיקִים אוֹתוֹ מִמֶּנּוּ יִתְבָּרַךְ, וְהֵם הֵם הַתַּאֲווֹת הַחָמְרִיּוֹת, אֲשֶׁר אִם יִמָּשֵׁךְ אַחֲרֵיהֶן הִנֵּה הוּא מִתְרַחֵק וְהוֹלֵךְ מִן הַטּוֹב הָאֲמִתִּי: וְנִמְצָא שֶׁהוּא מוּשָׂם בֶּאֱמֶת בְּתוֹךְ הַמִּלְחָמָה הַחֲזָקָה. כִּי כָל עִנְיְנֵי הָעוֹלָם, בֵּין לְטוֹב בֵּין לְמוּטָב, הִנֵּה הֵם נִסְיוֹנוֹת לָאָדָם, הָעֹנִי מִצַּד אֶחָד וְהָעֹשֶׁר מִצַּד אֶחָד, כְּעִנְיָן שֶׁאָמַר שְׁלֹמֹה (משלי ל, ט), ״פֶּן אֶשְׂבַּע וְכִחַשְׁתִּי וְאָמַרְתִּי מִי

ה׳, וּפֶן אִוָּרֵשׁ וְגָנַבְתִּי״ וְגוֹ׳, הַשַּׁלְוָה מִצַּד אֶחָד וְהַיִּסּוּרִין מִצַּד אֶחָד. עַד שֶׁנִּמְצֵאת הַמִּלְחָמָה אֵלָיו פָּנִים וְאָחוֹר. וְאִם יִהְיֶה לְבֶן חַיִל וִינַצַּח הַמִּלְחָמָה מִכָּל הַצְּדָדִין, הוּא יִהְיֶה הָאָדָם הַשָּׁלֵם אֲשֶׁר יִזְכֶּה לִדָּבֵק בְּבוֹרְאוֹ וְיֵצֵא מִן הַפְּרוֹזְדוֹר הַזֶּה וְיִכָּנֵס בַּטְּרַקְלִין לֵאוֹר בְּאוֹר הַחַיִּים, וּכְפִי הַשִּׁעוּר אֲשֶׁר כָּבַשׁ אֶת יִצְרוֹ וְתַאֲווֹתָיו וְנִתְרַחֵק מִן הַמַּרְחִיקִים אוֹתוֹ מֵהַטּוֹב וְנִשְׁתַּדֵּל לִדָּבֵק בּוֹ - כֵּן יַשִּׂיגֵהוּ וְיִשְׂמַח בּוֹ.

וְאִם תַּעֲמִיק עוֹד בָּעִנְיָן תִּרְאֶה כִּי הָעוֹלָם נִבְרָא לְשִׁמּוּשׁ הָאָדָם, אָמְנָם הִנֵּה הוּא עוֹמֵד בְּשִׁקּוּל גָּדוֹל, כִּי אִם הָאָדָם נִמְשָׁךְ אַחַר הָעוֹלָם וּמִתְרַחֵק מִבּוֹרְאוֹ, הִנֵּה הוּא מִתְקַלְקֵל וּמְקַלְקֵל הָעוֹלָם עִמּוֹ, וְאִם הוּא שׁוֹלֵט בְּעַצְמוֹ וְנִדְבָּק בְּבוֹרְאוֹ וּמִשְׁתַּמֵּשׁ מִן הָעוֹלָם רַק לִהְיוֹת לוֹ לְסִיּוּעַ לַעֲבֹד בּוֹרְאוֹ, הוּא מִתְעַלֶּה וְהָעוֹלָם עַצְמוֹ מִתְעַלֶּה עִמּוֹ. כִּי הִנֵּה עִלּוּי גָּדוֹל הוּא לַבְּרִיּוֹת כֻּלָּם בִּהְיוֹתָם מְשַׁמְּשֵׁי הָאָדָם הַשָּׁלֵם הַמְקֻדָּשׁ בִּקְדֻשָּׁתוֹ יִתְבָּרַךְ , וְהוּא כְּעֵין מַה שֶּׁאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (חגיגה יב.) בְּעִנְיַן הָאוֹר שֶׁגְּנָזוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לַצַּדִּיקִים, זֶה לְשׁוֹנָם, ״וְכֵיוָן שֶׁרָאָה אוֹר שֶׁגְּנָזוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לַצַּדִּיקִים שָׂמַח, שֶׁנֶּאֱמַר, (משלי יג, ט), ״אוֹר צַדִּיקִים יִשְׂמָח״. וּבְעִנְיַן אַבְנֵי הַמָּקוֹם שֶׁלָּקַח יַעֲקֹב וְשָׂם מְרַאֲשׁוֹתָיו אָמְרוּ (חולין צא:), ״אָמַר רַבִּי יִצְחָק, מְלַמֵּד שֶׁנִּתְקַבְּצוּ כֻּלָּן לְמָקוֹם אֶחָד וְהָיְתָה כָּל אַחַת אוֹמֶרֶת, עָלַי יַנִּיחַ צַדִּיק רֹאשׁוֹ״.

וְהִנֵּה עַל הָעִקָּר הַזֶּה הֶעִירוּנוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בְּמִדְרַשׁ קֹהֶלֶת (ז, יג), שֶׁאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, ״רְאֵה אֶת (כָּל) מַעֲשֵׂי הָאֱלֹהִים [כִּי מִי יוּכַל לְתַקֵּן אֵת אֲשֶׁר עִוְּתוֹ]״ בְּשָׁעָה שֶׁבָּרָא הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אֶת אָדָם הָרִאשׁוֹן, נְטָלוֹ וְהֶחֱזִירוֹ עַל כָּל אִילָנֵי גַּן עֵדֶן וְאָמַר לוֹ, רְאֵה מַעֲשַׂי כַּמָּה נָאִים וּמְשֻׁבָּחִים הֵן, וְכָל מַה שֶּׁבָּרָאתִי - בִּשְׁבִילְךָ בָּרָאתִי, תֵּן דַּעְתְּךָ שֶׁלֹּא תְקַלְקֵל וְתַחֲרִיב אֶת עוֹלָמִי״.

כְּלָלוֹ שֶׁל דָּבָר, הָאָדָם לֹא נִבְרָא בַּעֲבוּר מַצָּבוֹ בָּעוֹלָם הַזֶּה, אֶלָּא בַּעֲבוּר מַצָּבוֹ בָּעוֹלָם הַבָּא. אֶלָּא שֶׁמַּצָּבוֹ בָּעוֹלָם הַזֶּה הוּא אֶמְצָעִי לְמַצָּבוֹ בָּעוֹלָם הַבָּא, שֶׁהוּא תַּכְלִיתוֹ. עַל כֵּן תִּמְצָא מַאַמְרֵי חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה רַבִּים כֻּלָּם בְּסִגְנוֹן אֶחָד, מְדַמִּים הָעוֹלָם הַזֶּה לְמָקוֹם וּזְמַן הַהֲכָנָה, וְהָעוֹלָם הַבָּא לִמְקוֹם הַמְּנוּחָה וַאֲכִילַת הַמּוּכָן כְּבָר. וְהוּא מַה שֶּׁאָמְרוּ (אבות ב, טז), ״הָעוֹלָם הַזֶּה דּוֹמֶה לִפְרוֹזְדוֹר״, וּכְמוֹ שֶׁכָּתַבְתִּי לְעֵיל, ״הַיּוֹם לַעֲשׂוֹתָם וְלֹא לְמָחָר לַעֲשׂוֹתָם, הַיּוֹם לַעֲשׂוֹתָם וּמָחָר לְקַבֵּל שְׂכָרָם״, (ערובין כב.). ״מִי שֶׁטָּרַח בְּעֶרֶב שַׁבָּת יֹאכַל בְּשַׁבָּת״ (עבודה זרה ג.), ״הָעוֹלָם הַזֶּה דּוֹמֶה לְיַבָּשָׁה וְהָעוֹלָם הַבָּא לְיָם״ וְכוּ׳ (קהלת רבה א, טו). וְכָאֵלֶּה רַבִּים עַל זֶה הַדֶּרֶךְ.

וְתִרְאֶה בֶּאֱמֶת שֶׁכְּבָר לֹא יוּכַל שׁוּם בַּעַל שֵׂכֶל לְהַאֲמִין שֶׁתַּכְלִית בְּרִיאַת הָאָדָם הוּא

לְמַצָּבוֹ בָּעוֹלָם הַזֶּה, כִּי מַה הֵם חַיֵּי הָאָדָם בָּעוֹלָם הַזֶּה? אוֹ מִי הוּא שֶׁשָּׂמֵחַ וְשָׁלֵו מַמָּשׁ בָּעוֹלָם הַזֶּה? "יְמֵי שְׁנוֹתֵינוּ בָהֶם שִׁבְעִים שָׁנָה, וְאִם בִּגְבוּרֹת שְׁמוֹנִים שָׁנָה, וְרָהְבָּם עָמָל וָאָוֶן" (תהלים צ, י). בְּכַמָּה מִינֵי צַעַר וָחֳלָאִים וּמַכְאוֹבִים וּטְרָדוֹת, וְאַחַר כָּל זֹאת - הַמָּוֶת. אֶחָד מִנִּי אֶלֶף לֹא יִמָּצֵא שֶׁיַּרְבֶּה הָעוֹלָם לוֹ הֲנָאוֹת וְשַׁלְוָה אֲמִתִּית, וְגַם הוּא - אִלּוּ יַגִּיעַ לְמֵאָה שָׁנָה כְּבָר עָבַר וּבָטֵל מִן הָעוֹלָם.

וְלֹא עוֹד, אֶלָּא שֶׁאִם תַּכְלִית בְּרִיאַת הָאָדָם הָיָה לְצֹרֶךְ הָעוֹלָם הַזֶּה, לֹא הָיָה צָרִיךְ מִפְּנֵי זֶה שֶׁתִּנָּפַח בּוֹ נְשָׁמָה כָּל כָּךְ חֲשׁוּבָה וְעֶלְיוֹנָה שֶׁתִּהְיֶה גְּדוֹלָה יוֹתֵר מִן הַמַּלְאָכִים עַצְמָם, כָּל שֶׁכֵּן שֶׁהִיא אֵינָהּ מוֹצְאָה שׁוּם נַחַת רוּחַ בְּכָל עִנּוּגֵי זֶה הָעוֹלָם, וְהוּא מַה שֶּׁלִּמְּדוּנוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בְּמִדְרַשׁ קֹהֶלֶת (ו, ו) וְזוֹ לְשׁוֹנָם, "[כָּל עֲמַל הָאָדָם לְפִיהוּ] וְגַם הַנֶּפֶשׁ לֹא תִמָּלֵא" (קהלת ו, ז) - "מָשָׁל לְמָה הַדָּבָר דּוֹמֶה, לְעִירוֹנִי שֶׁנָּשָׂא בַּת מֶלֶךְ, אִם יָבִיא לָהּ כָּל מַה שֶּׁבָּעוֹלָם, אֵינָם חֲשׁוּבִים לָהּ כְּלוּם, שֶׁהִיא בַּת מֶלֶךְ. כָּךְ הַנֶּפֶשׁ אִלּוּ הֵבֵאתָ לָהּ כָּל מַעֲדַנֵּי עוֹלָם, אֵינָם כְּלוּם לָהּ, לָמָּה? שֶׁהִיא מִן הָעֶלְיוֹנִים. וְכֵן אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (אבות ד, כב), "עַל כָּרְחֲךָ אַתָּה נוֹצָר וְעַל כָּרְחֲךָ אַתָּה נוֹלָד", כִּי אֵין הַנְּשָׁמָה אוֹהֶבֶת הָעוֹלָם הַזֶּה כְּלָל, אֶלָּא אַדְּרַבָּה מוֹאֶסֶת בּוֹ, אִם כֵּן וַדַּאי לֹא הָיָה בּוֹרֵא הַבּוֹרֵא יִתְבָּרַךְ בְּרִיאָה לְתַכְלִית שֶׁהוּא נֶגֶד חֻקָּהּ וְנִמְאָס מִמֶּנָּה. אֶלָּא בְּרִיאָתוֹ שֶׁל הָאָדָם לְמַצָּבוֹ בָּעוֹלָם הַבָּא הִיא, וְעַל כֵּן נִתְּנָה בּוֹ נְשָׁמָה זֹאת, כִּי לָהּ רָאוּי לַעֲבֹד וּבָהּ יוּכַל הָאָדָם לְקַבֵּל הַשָּׂכָר בִּמְקוֹמוֹ וּזְמַנּוֹ, שֶׁלֹּא יִהְיֶה דָּבָר נִמְאָס אֶל נִשְׁמָתוֹ כָּעוֹלָם הַזֶּה, אֶלָּא אַדְּרַבָּה נֶאֱהָב וְנֶחְמָד מִמֶּנָּה. וְזֶה פָּשׁוּט.

וְהִנֵּה אַחַר שֶׁיָּדַעְנוּ זֶה נָבִין מִיָּד חֹמֶר הַמִּצְוֹת אֲשֶׁר עָלֵינוּ וִיקַר הָעֲבוֹדָה אֲשֶׁר בְּיָדֵינוּ. כִּי הִנֵּה אֵלֶּה הֵם הָאֶמְצָעִים הַמְּבִיאִים אוֹתָנוּ אֶל הַשְּׁלֵמוּת הָאֲמִתִּי אֲשֶׁר בִּלְעָדָם לֹא יֻשַּׂג כְּלָל. וְאוּלָם יָדוּעַ כִּי אֵין הַתַּכְלִית מַגִּיעַ אֶלָּא מִכֹּחַ קִבּוּץ כָּל הָאֶמְצָעִים אֲשֶׁר נִמְצְאוּ וַאֲשֶׁר שִׁמְּשׁוּ לְהַגִּיעוֹ, וּכְפִי כֹּחַ הָאֶמְצָעִים וְשִׁמּוּשָׁם כֵּן יִהְיֶה הַתַּכְלִית הַנּוֹלָד מֵהֶם, וְכָל הֶפְרֵשׁ קָטָן שֶׁיִּמָּצֵא בָּאֶמְצָעִים תִּבָּחֵן תּוֹלַדְתּוֹ בְּבֵרוּר וַדַּאי בְּהַגִּיעַ זְמַן הַתַּכְלִית הַנּוֹלָד מִקִּבּוּץ כֻּלָּם כְּמוֹ שֶׁכָּתַבְתִּי, וְזֶה בָּרוּר. מֵעַתָּה וַדַּאי הוּא שֶׁהַדִּקְדּוּק שֶׁיְּדַקְדֵּק עַל עִנְיַן הַמִּצְוֹת וְהָעֲבוֹדָה, מֻכְרָח שֶׁיִּהְיֶה בְּתַכְלִית הַדִּקְדּוּק, כַּאֲשֶׁר יְדַקְדְּקוּ שׁוֹקְלֵי הַזָּהָב וְהַפְּנִינִים לְרֹב יָקְרָם, כִּי תּוֹלַדְתָּם נוֹלֶדֶת בַּשְּׁלֵמוּת הָאֲמִתִּי וְהַיְּקָר הַנִּצְחִי שֶׁאֵין יְקָר לְמַעְלָה מִמֶּנּוּ.

נִמְצֵינוּ לְמֵדִים, כִּי עִקַּר מְצִיאוּת הָאָדָם בָּעוֹלָם הַזֶּה הוּא רַק לְקַיֵּם מִצְוֹת וְלַעֲבֹד וְלַעֲמֹד בְּנִסָּיוֹן, וַהֲנָאוֹת הָעוֹלָם אֵין רָאוּי שֶׁיִּהְיוּ לוֹ אֶלָּא לְעֵזֶר וּלְסִיּוּעַ בִּלְבַד, לְשֶׁיִּהְיֶה

לוֹ נַחַת רוּחַ וְיִשּׁוּב דַּעַת לְמַעַן יוּכַל לְפַנּוֹת לִבּוֹ אֶל הָעֲבוֹדָה הַזֹּאת הַמֻּטֶּלֶת עָלָיו.

וְאָמְנָם רָאוּי לוֹ שֶׁתִּהְיֶה כָּל פְּנִיָּתוֹ רַק לַבּוֹרֵא יִתְבָּרַךְ וְשֶׁלֹּא יִהְיֶה לוֹ שׁוּם תַּכְלִית אַחֵר בְּכָל מַעֲשֶׂה שֶׁיַּעֲשֶׂה אִם קָטָן וְאִם גָּדוֹל אֶלָּא לְהִתְקָרֵב אֵלָיו יִתְבָּרַךְ וְלִשְׁבֹּר כָּל הַמְּחִצּוֹת הַמַּפְסִיקוֹת בֵּינוֹ לְבֵין קוֹנוֹ, הֵן הֵנָּה כָּל עִנְיְנֵי הַחָמְרִיּוּת וְהַתָּלוּי בָּהֶם, עַד שֶׁיִּמָּשֵׁךְ אַחֲרָיו יִתְבָּרַךְ מַמָּשׁ כְּבַרְזֶל אַחַר אֶבֶן הַשּׁוֹאֶבֶת, וְכָל מַה שֶּׁיּוּכַל לַחְשֹׁב שֶׁהוּא אֶמְצָעִי לַקֻּרְבָה הַזֹּאת - יִרְדֹּף אַחֲרָיו וְיֹאחַז בּוֹ וְלֹא יַרְפֵּהוּ, וּמַה שֶּׁיּוּכַל לַחְשֹׁב שֶׁהוּא מְנִיעָה לָזֶה - יִבְרַח מִמֶּנּוּ כְּבוֹרֵחַ מִן הָאֵשׁ וּכְעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים סג, ט), "דָּבְקָה נַפְשִׁי אַחֲרֶיךָ בִּי תָּמְכָה יְמִינֶךָ", כֵּיוָן שֶׁבִּיאָתוֹ לָעוֹלָם אֵינָהּ אֶלָּא לַתַּכְלִית הַזֶּה, דְּהַיְנוּ לְהַשִּׂיג אֶת הַקֻּרְבָה הַזֹּאת בְּמַלְּטוֹ נַפְשׁוֹ מִכָּל מוֹנְעֶיהָ וּמַפְסִידֶיהָ.

וְהִנֵּה אַחַר שֶׁיָּדַעְנוּ וְהִתְבָּרֵר אֶצְלֵנוּ אֲמִתַּת הַכְּלָל הַזֶּה, יֵשׁ לָנוּ לַחְקֹר עַל פְּרָטָיו לְפִי מַדְרֵגוֹתֵיהֶם, מִתְּחִלַּת הַדָּבָר וְעַד סוֹפוֹ, כְּמוֹ שֶׁסִּדְּרָם רַבִּי פִּנְחָס בֶּן יָאִיר בַּמַּאֲמָר שֶׁלּוֹ שֶׁהֵבֵאנוּ כְּבָר בְּהַקְדָּמָתֵנוּ, וְהֵם, הַזְּהִירוּת, הַזְּרִיזוּת, הַנְּקִיּוּת, הַפְּרִישׁוּת, הַטָּהֳרָה, הַחֲסִידוּת, הָעֲנָוָה, יִרְאַת הַחֵטְא וְהַקְּדֻשָּׁה. וְעַתָּה נְבָאֵר אֶחָד אֶחָד בְּסִיַּעְתָּא דִשְׁמַיָּא.

פרק ב

בְּבֵאוּר מִדַּת הַזְּהִירוּת

הִנֵּה עִנְיַן הַזְּהִירוּת הוּא שֶׁיִּהְיֶה הָאָדָם נִזְהָר בְּמַעֲשָׂיו וּבְעִנְיָנָיו, כְּלוֹמַר, מִתְבּוֹנֵן וּמְפַקֵּחַ עַל מַעֲשָׂיו וּדְרָכָיו, הֲטוֹבִים הֵם אִם לֹא, לְבִלְתִּי עֲזוֹב נַפְשׁוֹ לְסַכָּנַת הָאֲבַדּוֹן חַס וְחָלִילָה, וְלֹא יֵלֵךְ בְּמַהֲלָךְ הֶרְגֵּלוֹ כְּעִוֵּר בָּאֲפֵלָה. וְהִנֵּה זֶה דָּבָר שֶׁהַשֵּׂכֶל יְחַיְּבֵהוּ וַדַּאי, כִּי אַחֲרֵי שֶׁיֵּשׁ לָאָדָם דֵּעָה וְהַשְׂכֵּל לְהַצִּיל אֶת עַצְמוֹ וְלִבְרֹחַ מֵאֲבַדּוֹן נִשְׁמָתוֹ, אֵיךְ יִתָּכֵן שֶׁיִּרְצֶה לְהַעְלִים עֵינָיו מֵהַצָּלָתוֹ? אֵין לְךָ פְּחִיתוּת וְהוֹלֵלוּת רַע מִזֶּה וַדַּאי!

וְהָעוֹשֶׂה כֵּן הִנֵּה הוּא פָּחוּת מֵהַבְּהֵמוֹת וּמֵהַחַיּוֹת אֲשֶׁר בְּטִבְעָם לִשְׁמֹר אֶת עַצְמָם וְעַל כֵּן יִבְרְחוּ וְיָנוּסוּ מִכָּל מַה שֶּׁיֵּרָאֶה לָהֶם הֱיוֹתוֹ מַזִּיק לָהֶם. וְהַהוֹלֵךְ בְּעוֹלָמוֹ בְּלִי הִתְבּוֹנְנוּת - אִם טוֹבָה דַּרְכּוֹ אוֹ רָעָה, הִנֵּה הוּא כְּסוּמָא הַהוֹלֵךְ עַל שְׂפַת הַנָּהָר אֲשֶׁר סַכָּנָתוֹ וַדַּאי עֲצוּמָה, וְרָעָתוֹ קְרוֹבָה מֵהַצָּלָתוֹ, כִּי אוּלָם חֶסְרוֹן הַשְּׁמִירָה מִפְּנֵי הָעִוָּרוֹן הַטִּבְעִי אוֹ מִפְּנֵי עִוָּרוֹן הָרְצוֹנִי, דְּהַיְנוּ, סְתִימַת הָעֵינַיִם בִּבְחִירָה וָחֵפֶץ, אֶחָד הוּא.

וְהִנֵּה יִרְמְיָה הָיָה מִתְאוֹנֵן עַל רֹעַ בְּנֵי דוֹרוֹ מִפְּנֵי הֱיוֹתָם נְגוּעִים בְּנֶגַע הַמִּדָּה הַזֹּאת, שֶׁהָיוּ מַעְלִימִים עֵינֵיהֶם מִמַּעֲשֵׂיהֶם בְּלִי שֶׁיָּשִׂימוּ לֵב לִרְאוֹת מַה הֵם, הַלְהֵעָשׂוֹת אִם לְהֵעָזֵב? וְאָמַר עֲלֵיהֶם (ירמיה ח, ו), ״אֵין אִישׁ נִחָם עַל רָעָתוֹ לֵאמֹר [מֶה עָשִׂיתִי], כֻּלֹּה שָׁב בִּמְרוּצָתָם כְּסוּס שׁוֹטֵף בַּמִּלְחָמָה״, וְהַיְנוּ, שֶׁהָיוּ רוֹדְפִים וְהוֹלְכִים בִּמְרוּצַת הֶרְגֵּלָם וְדַרְכֵיהֶם מִבְּלִי שֶׁיַּנִּיחוּ זְמַן לְעַצְמָם לְדַקְדֵּק עַל הַמַּעֲשִׂים וְהַדְּרָכִים וְנִמְצָא שֶׁהֵם נוֹפְלִים בְּרָעָה בְּלִי רְאוֹת אוֹתָהּ.

וְאוּלָם הִנֵּה זֹאת בֶּאֱמֶת אַחַת מִתַּחְבּוּלוֹת הַיֵּצֶר הָרַע וְעָרְמָתוֹ, לְהַכְבִּיד עֲבוֹדָתוֹ בִּתְמִידוּת עַל לִבּוֹת בְּנֵי הָאָדָם עַד שֶׁלֹּא יִשָּׁאֵר לָהֶם רֶוַח לְהִתְבּוֹנֵן וּלְהִסְתַּכֵּל בְּאֵיזֶה דֶּרֶךְ הֵם הוֹלְכִים. כִּי יוֹדֵעַ הוּא שֶׁאִלּוּלֵי הָיוּ שָׂמִים לִבָּם כִּמְעַט קָט עַל דַּרְכֵיהֶם, וַדַּאי שֶׁמִּיָּד הָיוּ מַתְחִילִים לְהִנָּחֵם מִמַּעֲשֵׂיהֶם וְהָיְתָה הַחֲרָטָה הוֹלֶכֶת וּמִתְגַּבֶּרֶת בָּהֶם עַד שֶׁהָיוּ עוֹזְבִים הַחֵטְא לְגַמְרֵי. וַהֲרֵי זֶה מֵעֵין עֲצַת פַּרְעֹה הָרָשָׁע שֶׁאָמַר (שמות ה, ט), ״תִּכְבַּד הָעֲבֹדָה עַל הָאֲנָשִׁים [וְיַעֲשׂוּ בָהּ וְאַל יִשְׁעוּ בְּדִבְרֵי שָׁקֶר]״, שֶׁהָיָה מִתְכַּוֵּן שֶׁלֹּא לְהַנִּיחַ לָהֶם רֶוַח כְּלָל לְבַל יִתְּנוּ לֵב אוֹ יָשִׂימוּ עֵצָה נֶגְדּוֹ, אֶלָּא הָיָה מִשְׁתַּדֵּל לְהַפְרִיעַ לִבָּם מִכָּל הִתְבּוֹנְנוּת בְּכֹחַ הַתְמָדַת הָעֲבוֹדָה הַבִּלְתִּי מֻפְסֶקֶת. כֵּן הִיא עֲצַת הַיֵּצֶר הָרַע מַמָּשׁ עַל בְּנֵי הָאָדָם, כִּי אִישׁ מִלְחָמָה הוּא וּמְלֻמָּד בַּעֲרְמִימוּת, וְאִי אֶפְשָׁר לִימָּלֵט מִמֶּנּוּ אֶלָּא בְּחָכְמָה רַבָּה וְהַשְׁקָפָה גְּדוֹלָה.

הוּא מַה שֶּׁהַנָּבִיא צוֹוֵחַ וְאוֹמֵר (חגי א, ה), ״שִׂימוּ לְבַבְכֶם עַל דַּרְכֵיכֶם״. וּשְׁלֹמֹה אָמַר בְּחָכְמָתוֹ (משלי ו, ד - ה), ״אַל תִּתֵּן שֵׁנָה לְעֵינֶיךָ וּתְנוּמָה לְעַפְעַפֶּיךָ הִנָּצֵל כִּצְבִי מִיָּד [וּכְצִפּוֹר מִיַּד יָקוּשׁ]״.

וַחֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה אָמְרוּ (מועד קטן ה.), ״כָּל הַשָּׂם אָרְחוֹתָיו בָּעוֹלָם הַזֶּה, זוֹכֶה וְרוֹאֶה בִּישׁוּעָתוֹ שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא״. וּפָשׁוּט הוּא שֶׁאֲפִלּוּ אִם יְפַקֵּחַ הָאָדָם עַל עַצְמוֹ, אֵין בְּכֹחוֹ לְנָצֵל, אִלּוּלֵי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא עוֹזְרוֹ (קדושין ל:), כִּי הַיֵּצֶר הָרַע תַּקִּיף מְאֹד, וּכְמַאֲמַר הַכָּתוּב (תהלים לז, לב - לג), ״צוֹפֶה רָשָׁע לַצַּדִּיק וּמְבַקֵּשׁ לַהֲמִיתוֹ ה׳ לֹא יַעַזְבֶנּוּ [בְיָדוֹ]״, אַךְ אִם הָאָדָם מְפַקֵּחַ עַל עַצְמוֹ, אָז הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא עוֹזְרוֹ וְנִצּוֹל מִן הַיֵּצֶר הָרָע. אֲבָל אִם אֵינוֹ מְפַקֵּחַ הוּא עַל עַצְמוֹ וַדַּאי שֶׁהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לֹא יְפַקַּח עָלָיו, כִּי אִם הוּא אֵינוֹ חָס, מִי יָחוּס עָלָיו? וְהוּא כְּעִנְיַן מַה שֶּׁאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ברכות לג.), ״כָּל מִי שֶׁאֵין בּוֹ דֵּעָה אָסוּר לְרַחֵם עָלָיו״. וְהוּא מַה שֶּׁאָמְרוּ (אבות א, יד), ״אִם אֵין אֲנִי לִי מִי לִי״.

פרק ג

בְּבֵאוּר חֶלְקֵי הַזְּהִירוּת

הִנֵּה הָרוֹצֶה לְפַקֵּחַ עַל עַצְמוֹ, שְׁתַּיִם הֵנָּה הַהַשְׁקָפוֹת הַצְּרִיכוֹת לוֹ. הָאַחַת, שֶׁיִּתְבּוֹנֵן מַהוּ הַטּוֹב הָאֲמִתִּי שֶׁיִּבְחַר בּוֹ הָאָדָם וְהָרַע הָאֲמִתִּי שֶׁיָּנוּס מִמֶּנּוּ, וְהַשֵּׁנִיָּה, עַל הַמַּעֲשִׂים אֲשֶׁר הוּא עוֹשֶׂה לִרְאוֹת אִם הֵם מִכְּלַל הַטּוֹב אוֹ מִכְּלַל הָרָע. וְזֶה בִּשְׁעַת מַעֲשֶׂה וְשֶׁלֹּא בִּשְׁעַת מַעֲשֶׂה. בִּשְׁעַת מַעֲשֶׂה, שֶׁלֹּא יַעֲשֶׂה שׁוּם מַעֲשֶׂה מִבְּלִי שֶׁיִּשְׁקֹל אוֹתוֹ בְּמֹאזְנֵי זֹאת הַיְדִיעָה, וְשֶׁלֹּא בִּשְׁעַת מַעֲשֶׂה, שֶׁיַּעֲלֶה לְפָנָיו זִכְרוֹן כְּלַל מַעֲשָׂיו וְיִשְׁקֹל אוֹתָם כְּמוֹ כֵן בְּמֹאזְנֵי הַמִּשְׁקָל הַזֶּה לִרְאוֹת מַה יֵּשׁ בָּם מֵהָרַע לְמַעַן יִדְחֶה אוֹתוֹ וּמַה מִן הַטּוֹב לְהַתְמִיד בּוֹ לְהִתְחַזֵּק בּוֹ, וְאִם יִמְצָא בָּהֶם מִן הָרָע אָז יִתְבּוֹנֵן וְיַחְקֹר בְּשִׂכְלוֹ אֵיזֶה תַּחְבּוּלָה יַעֲשֶׂה לָסוּר מִן הָרַע הַהוּא וְלִטָּהֵר מִמֶּנּוּ. וְדָבָר זֶה הוֹדִיעוּנוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בְּאָמְרָם (ערובין יג:), ״נוֹחַ לוֹ לָאָדָם שֶׁלֹּא נִבְרָא יוֹתֵר מִשֶּׁנִּבְרָא, וְעַכְשָׁו שֶׁנִּבְרָא - יְפַשְׁפֵּשׁ בְּמַעֲשָׂיו, וְאִכָּא דְאָמְרֵי, יְמַשְׁמֵשׁ בְּמַעֲשָׂיו״. וְתִרְאֶה שֶׁשְּׁנֵי הַלְּשׁוֹנוֹת הֵם שְׁתֵּי אַזְהָרוֹת טוֹבוֹת וּמוֹעִילוֹת מְאֹד, כִּי הִנֵּה הַפִּשְׁפּוּשׁ בְּמַעֲשִׂים הוּא לַחְקֹר עַל כְּלַל הַמַּעֲשִׂים וּלְהִתְבּוֹנֵן בּוֹ, הֲנִמְצָא בָּהֶם מַעֲשִׂים אֲשֶׁר לֹא יֵעָשׂוּ, אֲשֶׁר אֵינָם הוֹלְכִים עַל פִּי מִצְוֹת ה׳ וְחֻקָּיו, כִּי כָּל אֲשֶׁר יִמָּצֵא מֵאֵלֶּה יְבַעֲרֵם מִן הָעוֹלָם, אַךְ הַמִּשְׁמוּשׁ הוּא הַחֲקִירָה אֲפִלּוּ בַּמַּעֲשִׂים הַטּוֹבִים עַצְמָם, לַחְקֹר וְלִרְאוֹת הֲיֵשׁ בְּעִנְיָנָם אֵיזֶה פְּנִיָּה אֲשֶׁר לֹא טוֹבָה, אוֹ אֵיזֶה חֵלֶק רַע שֶׁיִּצְטָרֵךְ לַהֲסִירוֹ וּלְבַעֲרוֹ, וַהֲרֵי זֶה כִּמְמַשְׁמֵשׁ בְּבֶגֶד - לִבְחֹן הֲטוֹב וְחָזָק הוּא, אוֹ חַלָּשׁ וּבָלוּי, כֵּן יְמַשְׁמֵשׁ בְּמַעֲשָׂיו - לִבְחֹן תְּכוּנָתָם בְּתַכְלִית הַהַבְחָנָה עַד שֶׁיִּשָּׁאֵר זַךְ וְנָקִי.

כְּלַל הַדָּבָר, יִהְיֶה הָאָדָם מְעַיֵּן עַל מַעֲשָׂיו כֻּלָּם וּמְפַקֵּחַ עַל כָּל דְּרָכָיו שֶׁלֹּא לְהַנִּיחַ לְעַצְמוֹ הֶרְגֵּל רַע וּמִדָּה רָעָה, כָּל שֶׁכֵּן עֲבֵרָה וָפֶשַׁע. וְהִנְנִי רוֹאֶה צֹרֶךְ לָאָדָם, שֶׁיִּהְיֶה מְדַקְדֵּק וְשׁוֹקֵל דְּרָכָיו דְּבַר יוֹם בְּיוֹמוֹ, כַּסּוֹחֲרִים הַגְּדוֹלִים אֲשֶׁר יְפַלְּסוּ תָּמִיד כָּל עִסְקֵיהֶם לְמַעַן לֹא יִתְקַלְקְלוּ, וְיִקְבַּע עִתִּים וְשָׁעוֹת לָזֶה, שֶׁלֹּא יִהְיֶה מִשְׁקָלוֹ עֲרַאי אֶלָּא בִּקְבִיעוּת גָּדוֹל, כִּי רַב הַתּוֹלָדָה הוּא. וַחֲכָמִים זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה הוֹרוּנוּ בְּפֵרוּשׁ צֹרֶךְ הַחֶשְׁבּוֹן הַזֶּה, וְהוּא מַה שֶּׁאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בבא בתרא עח:), ״עַל כֵּן יֹאמְרוּ הַמֹּשְׁלִים בֹּאוּ חֶשְׁבּוֹן״, (במדבר כא, כז), ״עַל כֵּן יֹאמְרוּ הַמּוֹשְׁלִים בְּיִצְרָם בּוֹאוּ וְנַחְשֹׁב חֶשְׁבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם, הֶפְסֵד מִצְוָה כְּנֶגֶד שְׂכָרָהּ וּשְׂכַר עֲבֵרָה כְּנֶגֶד הֶפְסֵדָהּ״ וְכוּ׳.

וְזֶה כִּי הָעֵצָה הָאֲמִתִּית הַזֹּאת לֹא יוּכְלוּ לָתֵת אוֹתָהּ וְלֹא לִרְאוֹת אֲמִתָּהּ אֶלָּא אוֹתָם שֶׁכְּבָר יָצְאוּ מִתַּחַת יַד יִצְרָם וּמָשְׁלוּ בּוֹ, כִּי מִי שֶׁהוּא עֲדַיִן חָבוּשׁ בְּמַאֲסַר יִצְרוֹ

אֵין עֵינָיו רוֹאוֹת הָאֱמֶת הַזֹּאת, וְאֵינוֹ יָכוֹל לְהַכִּירָהּ, כִּי הַיֵּצֶר מְסַמֵּא אֶת עֵינָיו מַמָּשׁ וְהִנֵּה הוּא כְּהוֹלֵךְ בַּחֹשֶׁךְ שֶׁיֵּשׁ לְפָנָיו מִכְשׁוֹלוֹת וְאֵין עֵינָיו רוֹאוֹת אוֹתָם, וְהוּא מַה שֶׁאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בבא מציעא פג:), "תָּשֶׁת חֹשֶׁךְ וִיהִי לָיְלָה" (תהלים קד, כ) – זֶה הָעוֹלָם הַזֶּה שֶׁדּוֹמֶה לַלַּיְלָה. וְהָבֵן כַּמָּה נִפְלָא הַמַּאֲמָר הָאֲמִתִּי הַזֶּה לְמִי שֶׁמַּעֲמִיק לְהָבִין בּוֹ.

כִּי הִנֵּה חֹשֶׁךְ הַלַּיְלָה - שְׁנֵי מִינֵי טָעֻיּוֹת אֶפְשָׁר לוֹ שֶׁיִּגְרֹם לְעֵין הָאָדָם, אוֹ יְכַסֶּה אֶת הָעַיִן עַד שֶׁלֹּא יִרְאֶה מַה שֶּׁלְּפָנָיו כְּלָל, אוֹ שֶׁיַּטְעֶה אוֹתוֹ עַד שֶׁיֵּרָאֶה לוֹ עַמּוּד כְּאִלּוּ הוּא אָדָם וְאָדָם כְּאִלּוּ הוּא עַמּוּד. כֵּן חָמְרִיּוּת וְגַשְׁמִיּוּת הָעוֹלָם הַזֶּה הִנֵּה הוּא חֹשֶׁךְ הַלַּיְלָה לְעֵין הַשֵּׂכֶל וְגוֹרֵם לוֹ שְׁתֵּי טָעֻיּוֹת. הָאַחַת, אֵינוֹ מַנִּיחַ לוֹ שֶׁיִּרְאֶה הַמִּכְשׁוֹלוֹת שֶׁבְּדַרְכֵי הָעוֹלָם וְנִמְצָאִים הַפְּתָאִים הוֹלְכִים לָבֶטַח וְנוֹפְלִים וְאוֹבְדִים מִבְּלִי שֶׁהִגִּיעָם פַּחַד תְּחִלָּה, וְהוּא מַה שֶּׁאָמַר הַכָּתוּב (משלי ד, יט), "דֶּרֶךְ רְשָׁעִים כָּאֲפֵלָה לֹא יָדְעוּ בַּמֶּה יִכָּשֵׁלוּ", וְאוֹמֵר (שם כב, ג), "עָרוּם רָאָה רָעָה וְנִסְתָּר וּפְתָיִים עָבְרוּ וְנֶעֱנָשׁוּ", וְאוֹמֵר (שם יד, טז), "וּכְסִיל מִתְעַבֵּר וּבוֹטֵחַ", כִּי לִבָּם בָּרִיא לָהֶם כְּאוּלָּם וְנוֹפְלִים טֶרֶם יָדְעוּ מֵהַמִּכְשׁוֹל כְּלָל. וְהַטָּעוּת הַשֵּׁנִי, וְהוּא קָשֶׁה מִן הָרִאשׁוֹן, הוּא, שֶׁמַּטְעֶה רְאִיָּתָם עַד שֶׁרוֹאִים הָרַע כְּאִלּוּ הוּא מַמָּשׁ טוֹב, וְהַטּוֹב כְּאִלּוּ הוּא רַע, וּמִתּוֹךְ כָּךְ מִתְחַזְּקִים וּמַחֲזִיקִים מַעֲשֵׂיהֶם הָרָעִים, כִּי אֵין דַּי שֶׁחֲסֵרָה מֵהֶם רְאִיַּת הָאֱמֶת לִרְאוֹת הָרָעָה אֲשֶׁר נֶגֶד פְּנֵיהֶם, אֶלָּא שֶׁנִּרְאֶה לָהֶם לִמְצֹא רְאָיוֹת גְּדוֹלוֹת וְנִסְיוֹנוֹת מוֹכִיחִים לִסְבָרוֹתֵיהֶם הָרָעוֹת וּלְדֵעוֹתֵיהֶם הַכּוֹזְבוֹת, וְזֹאת הִיא הָרָעָה הַגְּדוֹלָה הַמְלַפַּפְתָּם וּמְבִיאָתָם אֶל בְּאֵר שַׁחַת. וְהוּא מַה שֶּׁאָמַר הַכָּתוּב (ישעיה ו, י), "הַשְׁמֵן לֵב הָעָם הַזֶּה וְאָזְנָיו הַכְבֵּד וְעֵינָיו הָשַׁע פֶּן" וְגוֹ', וְכָל זֶה מִפְּנֵי הֱיוֹתָם תַּחַת הַחֹשֶׁךְ וּכְבוּשִׁים הֵמָּה תַּחַת מֶמְשֶׁלֶת יִצְרָם.

אַךְ אוֹתָם שֶׁכְּבָר יָצְאוּ מִן הַמַּאֲסָר הַזֶּה, הֵם רוֹאִים הָאֱמֶת לַאֲמִתּוֹ וִיכוֹלִים לְיָעֵץ שְׁאָר בְּנֵי אָדָם עָלָיו. הָא, לְמָה זֶה דּוֹמֶה? לְגַן הַמְּבוּכָה, הוּא הַגָּן הַנָּטוּעַ לְצִחוֹק הַיָּדוּעַ אֵצֶל הַשָּׂרִים, שֶׁהַנְּטִיעוֹת עֲשׂוּיוֹת כְּתָלִים כְּתָלִים, וּבֵינֵיהֶם שְׁבִילִים רַבִּים נְבוֹכִים וּמְעֹרָבִים - כֻּלָּם דּוֹמִים זֶה לָזֶה, וְהַתַּכְלִית בָּם הוּא לְהַגִּיעַ אֶל אַכְסַדְרָה אַחַת שֶׁבְּאֶמְצָעָם, וְאָמְנָם הַשְּׁבִילִים הָאֵלֶּה מֵהֶם יְשָׁרִים וּמַגִּיעִים בֶּאֱמֶת אֶל הָאַכְסַדְרָה, וּמֵהֶם מַשְׁגִּים אֶת הָאָדָם וּמַרְחִיקִים אוֹתוֹ מִמֶּנָּה, וְאָמְנָם הַהוֹלֵךְ בֵּין הַשְּׁבִילִים, הוּא לֹא יוּכַל לִרְאוֹת וְלָדַעַת כְּלָל אִם הוּא בַּשְּׁבִיל הָאֲמִתִּי אוֹ בַּכּוֹזֵב, כִּי כֻּלָּם שָׁוִים וְאֵין הֶפְרֵשׁ בֵּינֵיהֶם לְעֵין הָרוֹאֶה אוֹתָם, אִם לֹא שֶׁיֵּדַע הַדֶּרֶךְ בִּבְקִיאוּת וּטְבִיעוּת עַיִן שֶׁכְּבָר נִכְנַס בָּם וְהִגִּיעַ אֶל הַתַּכְלִית, שֶׁהוּא הָאַכְסַדְרָה. וְהִנֵּה הָעוֹמֵד כְּבָר עַל

הָאַכְסַדְרָה הוּא רוֹאֶה כָּל הַדְּרָכִים לְפָנָיו וּמַבְחִין בֵּין הָאֲמִתִּיִּים וְהַכּוֹזְבִים, וְהוּא יָכוֹל לְהַזְהִיר אֶת הַהוֹלְכִים בָּם, לוֹמַר, ״זֶה הַדֶּרֶךְ לְכוּ בוֹ!״ וְהִנֵּה מִי שֶׁיִּרְצֶה לְהַאֲמִין לוֹ - יַגִּיעַ לַמָּקוֹם הַמְיֻעָד, וּמִי שֶׁלֹּא יִרְצֶה לְהַאֲמִין וְיִרְצֶה לָלֶכֶת אַחַר עֵינָיו - וַדַּאי שֶׁיִּשָּׁאֵר אוֹבֵד וְלֹא יַגִּיעַ אֵלָיו. כֵּן הַדָּבָר הַזֶּה, מִי שֶׁעֲדַיִן לֹא מָשַׁל בְּיִצְרוֹ, הוּא בְּתוֹךְ הַשְּׁבִילִים - לֹא יוּכַל לְהַבְחִין בֵּינֵיהֶם, אַךְ הַמּוֹשְׁלִים בְּיִצְרָם, שֶׁכְּבָר הִגִּיעוּ אֶל הָאַכְסַדְרָה וּכְבָר יָצְאוּ מִן הַשְּׁבִילִים וְרָאוּ כָּל הַדְּרָכִים לְעֵינֵיהֶם בְּבֵרוּר, הֵם יְכוֹלִים לְיָעֵץ לְמִי שֶׁיִּרְצֶה לִשְׁמֹעַ, וַאֲלֵיהֶם צְרִיכִים אָנוּ לְהַאֲמִין. וְאָמְנָם מַה הִיא הָעֵצָה שֶׁהֵם נוֹתְנִים לָנוּ, ״בּוֹאוּ חֶשְׁבּוֹן״ - ״בּוֹאוּ וּנְחַשֵּׁב חֶשְׁבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם״! כִּי כְּבָר הֵם נִסּוּ וְרָאוּ וְיָדְעוּ שֶׁזֶּה לְבַדּוֹ הוּא הַדֶּרֶךְ הָאֲמִתִּי לְהַגִּיעַ הָאָדָם אֶל הַטּוֹבָה אֲשֶׁר הוּא מְבַקֵּשׁ וְלֹא זוּלַת זֶה.

כְּלָלוֹ שֶׁל דָּבָר, צָרִיךְ הָאָדָם לִהְיוֹת מִתְבּוֹנֵן בְּשִׂכְלוֹ תָּמִיד בְּכָל זְמַן, וּבִזְמַן קָבוּעַ לוֹ בְּהִתְבּוֹדְדוֹ - מַהוּ הַדֶּרֶךְ הָאֲמִתִּי לְפִי חֹק הַתּוֹרָה שֶׁהָאָדָם צָרִיךְ לֵילֵךְ בּוֹ, וְאַחַר כָּךְ יָבוֹא לְהִתְבּוֹנֵן עַל מַעֲשָׂיו אִם הֵם עַל הַדֶּרֶךְ הַזֶּה אִם לֹא, כִּי עַל יְדֵי זֶה וַדַּאי שֶׁיִּהְיֶה לוֹ נָקֵל לִטָּהֵר מִכָּל רַע וּלְיַשֵּׁר כָּל דְּרָכָיו, וּכְמוֹ שֶׁהַכָּתוּב אוֹמֵר (משלי ד, כו). ״פַּלֵּס מַעְגַּל רַגְלֶךְ וְכָל דְּרָכֶיךְ יִכֹּנוּ״ וְאוֹמֵר (איכה ג, מ). ״נַחְפְּשָׂה דְרָכֵינוּ וְנַחְקוֹרָה וְנָשׁוּבָה עַד ה׳״.

פרק ד

בְּדֶרֶךְ קְנִיַּת הַזְּהִירוּת

הִנֵּה מַה שֶּׁמֵּבִיא אֶת הָאָדָם [עַל דֶּרֶךְ כְּלָל] אֶל הַזְּהִירוּת, הוּא לִמּוּד הַתּוֹרָה. וְהוּא מַה שֶּׁאָמַר רַבִּי פִּנְחָס בִּתְחִלַּת הַבָּרַיְתָא (עבודה זרה כ:), ״תּוֹרָה מְבִיאָה לִידֵי זְהִירוּת״. אָמְנָם עַל דֶּרֶךְ פְּרָט, הַמֵּבִיא לָזֶה, הוּא הַהִתְבּוֹנְנוּת עַל חֹמֶר הָעֲבוֹדָה אֲשֶׁר חַיָּב בָּהּ הָאָדָם, וְעֹמֶק הַדִּין עָלֶיהָ. וְיֵצֵא לוֹ זֶה מִן הָעִיּוּן בַּמַּעֲשִׂים הַכְּתוּבִים בְּסִפְרֵי הַקֹּדֶשׁ וּמִן הַלִּמּוּד בְּמַאַמְרֵי הַחֲכָמִים זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה הַמְעוֹרְרִים עַל זֶה.

וְהִנֵּה יֵשׁ בַּהִתְבּוֹנְנוּת הַזֶּה הֶעָרוֹת הֶעָרוֹת בְּהַדְרָגָה, לִשְׁלֵמֵי הַדַּעַת וְלַפְּחוּתִים מֵהֶם, וּלְכָל הֶהָמוֹן כֻּלּוֹ. לִשְׁלֵמֵי הַדַּעַת - תִּהְיֶה לָהֶם הַהֶעָרָה בְּמַה שֶּׁיִּתְבָּרֵר לָהֶם כִּי רַק הַשְּׁלֵמוּת הוּא הַדָּבָר הָרָאוּי שֶׁיֵּחָמֵד מֵהֶם וְלֹא זוּלַת זֶה. וְשֶׁאֵין רַע גָּדוֹל מֵחֶסְרוֹן הַשְּׁלֵמוּת וְהַהַרְחָקָה מִמֶּנּוּ. כִּי הִנֵּה אַחַר שֶׁיִּתְבָּאֵר זֶה אֶצְלָם, וְיִתְבָּאֵר לָהֶם כְּמוֹ כֵן הֱיוֹת הָאֶמְצָעִים אֵלָיו, הַמַּעֲשִׂים הַטּוֹבִים וְהַמִּדּוֹת הַטּוֹבוֹת, וַדַּאי הוּא שֶׁלֹּא יִתְרַצּוּ מֵעוֹלָם לְהַמְעִיט בְּאֵלֶּה הָאֶמְצָעִים אוֹ לְהָקֵל בָּהֶם, כִּי כְּבָר נִתְבָּאֵר אֶצְלָם שֶׁאִם

אֶמְצָעִים אֵלֶּה יִמְעֲטוּ לָהֶם, אוֹ אִם הָאֶמְצָעִים יִהְיוּ חַלָּשִׁים וְלֹא בְּכָל הַחֹזֶק הַמִּצְטָרֵךְ בָּהֶם, הִנֵּה לֹא יַשִּׂיגוּ בָּהֶם שְׁלֵמוּת אֲמִתִּי אֶלָּא יִגָּרַע מֵהֶם כְּפִי מַה שֶּׁגָּרְעוּ הֵם בְּהִשְׁתַּדְּלוּתָם, וְנִמְצָאִים חַסְרֵי הַשְּׁלֵמוּת, מַה שֶּׁהוּא לָהֶם צָרָה גְדוֹלָה וְרָעָה רַבָּה. עַל כֵּן לֹא יִבְחֲרוּ אֶלָּא לְהַרְבּוֹת בָּהֶם וּלְהַחְמִיר בְּכָל תְּנָאֵיהֶם וְלֹא יָנוּחוּ וְלֹא יִשְׁקְטוּ מִדְּאָגָה מִדָּבָר, פֶּן יֶחְסַר מֵהֶם מַה שֶּׁיַּגִּיעַ אוֹתָם אֶל הַשְּׁלֵמוּת אֲשֶׁר הֵם חֲפֵצִים. וְהוּא מַה שֶּׁאָמַר שְׁלֹמֹה הַמֶּלֶךְ עָלָיו הַשָּׁלוֹם (משלי כח, יד), "אַשְׁרֵי אָדָם מְפַחֵד תָּמִיד", וּפֵרְשׁוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ברכות ס.), "הַהוּא בְּדִבְרֵי תוֹרָה כְּתִיב".

וְהִנֵּה סוֹף זֹאת הַמַּדְרֵגָה הִיא הַנִּקְרֵאת "יִרְאַת חֵטְא", שֶׁהִיא מִן הַמְּשֻׁבָּחוֹת שֶׁבַּמַּדְרֵגוֹת וְהוּא שֶׁיִּהְיֶה הָאָדָם יָרֵא תָּמִיד וְדוֹאֵג פֶּן יִמָּצֵא בְּיָדוֹ אֵיזֶה שֶׁמֶץ חֵטְא שֶׁיְּעַכְּבֵהוּ מִן הַשְּׁלֵמוּת אֲשֶׁר הוּא חַיָּב לְהִשְׁתַּדֵּל בַּעֲבוּרוֹ. וְעַל זֶה אָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בבא בתרא עה.), עַל דֶּרֶךְ הַמָּשָׁל, "מְלַמֵּד שֶׁכָּל אֶחָד נִכְוֶה מֵחֻפָּתוֹ שֶׁל חֲבֵרוֹ". כִּי אֵין זֶה מִטַּעַם הַקִּנְאָה, אֲשֶׁר תִּפֹּל רַק בְּחַסְרֵי הַדַּעַת, כְּמוֹ שֶׁאֶכְתֹּב עוֹד בְּסִיַּעְתָּא דִשְׁמַיָּא, אֶלָּא מִפְּנֵי רְאוֹתוֹ עַצְמוֹ חָסֵר מִן הַשְּׁלֵמוּת מַדְרֵגָה שֶׁהָיָה יָכוֹל לְהַשִּׂיגָהּ כְּמוֹ שֶׁהִשִּׂיגָהּ חֲבֵרוֹ. וְהִנֵּה עַל פִּי הַהִתְבּוֹנְנוּת הַזֶּה וַדַּאי שֶׁלֹּא יִמָּנַע הַשָּׁלֵם בְּדַעְתּוֹ לִהְיוֹת זָהִיר בְּמַעֲשָׂיו.

אַךְ לַפְּחוּתִים מֵאֵלֶּה תִּהְיֶה הַהֶעָרָה לְפִי הַבְחָנָתָם, וְהוּא לְפִי עִנְיַן הַכָּבוֹד אֲשֶׁר הֵם מִתְאַוִּים לוֹ, וְזֶה, כִּי זֶה פָּשׁוּט אֵצֶל כָּל בַּעַל דַּעַת שֶׁאֵין הַמַּדְרֵגוֹת מִתְחַלְּקוֹת בָּעוֹלָם הָאֲמִתִּי שֶׁהוּא הָעוֹלָם הַבָּא אֶלָּא לְפִי הַמַּעֲשִׂים וְשֶׁלֹּא יִתְרוֹמֵם שָׁם אֶלָּא מִי שֶׁהוּא רַב הַמַּעֲשִׂים מֵחֲבֵרוֹ, וַאֲשֶׁר הוּא מְעַט הַמַּעֲשִׂים הוּא יִהְיֶה הַשָּׁפָל, אִם כֵּן אֵפוֹא, אֵיךְ יוּכַל הָאָדָם לְהַעְלִים עֵינָיו מִמַּעֲשָׂיו אוֹ לְמַעֵט הִשְׁתַּדְּלוּתוֹ בָּזֶה, אִם אַחַר כָּךְ וַדַּאי יֵצַר לוֹ בַּזְּמַן שֶׁלֹּא יוּכַל לְתַקֵּן אֶת אֲשֶׁר עִוְּתוֹ.

וְהִנֵּה יֵשׁ מֵהַפְּתָאִים הַמְבַקְשִׁים רַק לְהָקֵל מֵעֲלֵיהֶם שֶׁיֹּאמְרוּ, לָמָּה נְיַגֵּעַ עַצְמֵנוּ בְּכָל כָּךְ חֲסִידוּת וּפְרִישׁוּת ? הֲלֹא דַּי לָנוּ שֶׁלֹּא נִהְיֶה מֵהָרְשָׁעִים הַנִּדּוֹנִים בַּגֵּיהִנֹּם, אֲנַחְנוּ לֹא נִדְחֹק עַצְמֵנוּ לִכָּנֵס בְּגַן עֵדֶן - לִפְנַי וְלִפְנִים, אִם לֹא יִהְיֶה לָנוּ חֵלֶק גָּדוֹל יִהְיֶה לָנוּ חֵלֶק קָטָן, אָנוּ דַּי לָנוּ בָּזֶה וְלֹא נַכְבִּיד עֹל מַשָּׂאֵנוּ בַּעֲבוּר זֹאת. אָמְנָם שְׁאֵלָה אַחַת נִשְׁאַל מֵהֶם, הֲיוּכְלוּ כָּל כָּךְ עַל נְקַלָּה לִסְבֹּל בָּעוֹלָם הַזֶּה, הַחוֹלֵף, לִרְאוֹת אֶחָד מֵחַבְרֵיהֶם מְכֻבָּד וּמְנֻשָּׂא יוֹתֵר מֵהֶם וּמוֹשֵׁל עֲלֵיהֶם, וְכָל שֶׁכֵּן אֶחָד מֵעַבְדֵיהֶם אוֹ מִן הָעֲנִיִּים הַנִּבְזִים וּשְׁפָלִים בְּעֵינֵיהֶם, וְלֹא יִצְטַעֲרוּ וְלֹא יִהְיֶה דָמָם רוֹתֵחַ בְּקִרְבָּם ? לֹא, וַדַּאי ! כִּי הִנֵּה עֵינֵינוּ הָרוֹאוֹת כָּל עֲמַל הָאָדָם לְהִנָּשֵׂא עַל כָּל מִי שֶׁיּוּכַל וְלָשִׂים

מְקוֹמוֹ בֵּין הָרָמִים יוֹתֵר, כִּי הִיא קִנְאַת אִישׁ מֵרֵעֵהוּ, וְאִם יִרְאֶה חֲבֵרוֹ מִתְרוֹמֵם וְהוּא נִשְׁאָר שָׁפָל, וַדַּאי שֶׁמַּה שֶּׁיִּסְבֹּל הוּא מַה שֶּׁיֻּכְרַח לְסָבְלוֹ, כִּי לֹא יוּכַל לִמְנֹעַ וּלְבָבוֹ יִתְעַשֵּׁשׁ בְּקִרְבּוֹ. מֵעַתָּה, אִם כָּךְ קָשֶׁה עֲלֵיהֶם לִהְיוֹת שְׁפָלִים מִזּוּלָתָם בַּמַּעֲלוֹת הַמְדֻמּוֹת וְהַכּוֹזְבוֹת, שֶׁאֵין הַשִּׁפְלוּת בָּם אֶלָּא לַפָּנִים, וְלֹא הַהִנָּשֵׂא אֶלָּא שָׁוְא וָשֶׁקֶר, אֵיךְ יוּכְלוּ לִסְבֹּל שֶׁיֵּרָאוּ עַצְמָם שְׁפָלִים יוֹתֵר מֵאוֹתָם הָאֲנָשִׁים עַצְמָם אֲשֶׁר הֵם עַתָּה שְׁפָלִים מֵהֶם? וְזֶה בִּמְקוֹם הַמַּעֲלָה הָאֲמִתִּית וְהַיְקָר הַנִּצְחִי, שֶׁאַף עַל פִּי שֶׁעַכְשָׁו אֵין מַכִּירִים אוֹתוֹ וְאֶת עֶרְכּוֹ, עַל כֵּן לֹא יָחוּשׁוּ אֵלָיו - אֲבָל בִּזְמַנּוֹ וַדַּאי שֶׁיַּכִּירוּהוּ לַאֲמִתּוֹ לְצַעֲרָם וּלְבָשְׁתָּם, וַדַּאי שֶׁלֹּא יִהְיֶה לָהֶם זֶה אֶלָּא צַעַר גָּדוֹל וְנִצְחִי.

הֲרֵי לְךָ, שֶׁאֵין הַסַּבְלָנוּת הַזֶּה אֲשֶׁר הֵם דּוֹרְשִׁים לְעַצְמָם לְהָקֵל מֵהֶם חֹמֶר הָעֲבוֹדָה, אֶלָּא פִּתּוּי כּוֹזֵב שֶׁמְּפַתֶּה יִצְרָם אוֹתָם, וְלֹא דָּבָר אֲמִתִּי כְּלָל. וּכְבָר לֹא הָיָה מָקוֹם לְפִתּוּי זֶה לָהֶם לוּלֵי הָיוּ רוֹאִים אֲמִתַּת הָעִנְיָן, אֲבָל לְפִי שֶׁאֵין מְבַקְשִׁים אוֹתוֹ, וְהוֹלְכִים וְשׁוֹגִים לִרְצוֹנָם, הִנֵּה לֹא יוּסַר מֵהֶם פִּתּוּיָם עַד הַזְּמַן אֲשֶׁר לֹא יוֹעִיל לָהֶם, כִּי לֹא יִהְיֶה עוֹד בְּיָדָם לְתַקֵּן אֶת אֲשֶׁר שִׁחֲתוּ. וְהוּא מַה שֶּׁאָמַר שְׁלֹמֹה הַמֶּלֶךְ עָלָיו הַשָּׁלוֹם (קהלת ט, י), ״כֹּל אֲשֶׁר תִּמְצָא יָדְךָ לַעֲשׂוֹת בְּכֹחֲךָ עֲשֵׂה כִּי אֵין מַעֲשֶׂה וְחֶשְׁבּוֹן וְדַעַת [וְחָכְמָה בִּשְׁאוֹל אֲשֶׁר אַתָּה הֹלֵךְ שָׁמָּה]״, וְהַיְנוּ, כִּי מַה שֶּׁאֵין הָאָדָם עוֹשֶׂה עַד שֶׁהַכֹּחַ מָסוּר בְּיָדוֹ מִבּוֹרְאוֹ, הוּא הַכֹּחַ הַבְּחִירִי הַמָּסוּר לוֹ כָּל יְמֵי חַיָּיו, שֶׁהוּא בָּהֶם בְּחִירִי וּמְצֻוֶּה לַעֲשׂוֹת, הִנֵּה לֹא יוּכַל לַעֲשׂוֹתוֹ עוֹד בַּקֶּבֶר וּבַשְּׁאוֹל, שֶׁאֵין הַכֹּחַ הַזֶּה עוֹד בְּיָדוֹ, כִּי מִי שֶׁלֹּא הִרְבָּה מַעֲשִׂים טוֹבִים בְּחַיָּיו, אִי אֶפְשָׁר לַעֲשׂוֹתָם אַחֲרֵי כֵן. וּמִי שֶׁלֹּא חִשֵּׁב חֶשְׁבּוֹן מַעֲשָׂיו, לֹא יִהְיֶה לוֹ זְמַן לְחַשְּׁבוֹ אָז. וּמִי שֶׁלֹּא הִתְחַכֵּם בָּעוֹלָם הַזֶּה, לֹא יִתְחַכֵּם בַּקֶּבֶר, וְזֶהוּ שֶׁאָמַר (שם), ״כִּי אֵין מַעֲשֶׂה וְחֶשְׁבּוֹן וְדַעַת [וְחָכְמָה] בִּשְׁאוֹל אֲשֶׁר אַתָּה הוֹלֵךְ שָׁמָּה״.

אַךְ הַהֶעָרָה לְכָל הֶהָמוֹן, הִנֵּה הוּא בְּעִנְיַן הַשָּׂכָר וָעֹנֶשׁ עַצְמָם, בִּרְאוֹת עֹמֶק הַדִּין עַד הֵיכָן מַגִּיעַ, אֲשֶׁר בֶּאֱמֶת רָאוּי לְהִזְדַּעְזֵעַ וּלְהִתְחַרֵד תָּמִיד, כִּי מִי יַעֲמֹד בְּיוֹם הַדִּין, וּמִי יִצְדַּק לִפְנֵי בּוֹרְאוֹ בַּאֲשֶׁר הַשְׁקָפָתוֹ מְדַקְדֶּקֶת עַל כָּל דָּבָר קָטָן אוֹ גָּדוֹל. וְכֵן אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (חגיגה ה:), ״וּמַגִּיד לְאָדָם מַה שֵּׂחוֹ״ (עמוס ד, יג). - ״אֲפִלּוּ שִׂיחָה קַלָּה שֶׁבֵּין אִישׁ לְאִשְׁתּוֹ מַגִּידִין לוֹ לָאָדָם בִּשְׁעַת הַדִּין״. עוֹד אָמְרוּ (יבמות קכא:), ״וּסְבִיבָיו נִשְׂעֲרָה מְאֹד״ - ״מְלַמֵּד שֶׁהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מְדַקְדֵּק עִם חֲסִידָיו כְּחוּט הַשַּׂעֲרָה״.

אַבְרָהָם הוּא אַבְרָהָם הָאָהוּב לְקוֹנוֹ, עַד שֶׁהַכָּתוּב אָמַר עָלָיו (ישעיה מא, ח), ״אַבְרָהָם

אֹהֲבִי″, לֹא פָּלַט מִן הַדִּין מִפְּנֵי דְּבָרִים קַלִּים שֶׁלֹּא דִקְדֵּק בָּהֶם, עַל שֶׁאָמַר (בראשית טו, ח) ″בַּמָּה אֵדַע [כִּי אִירָשֶׁנָּה]″ אָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא (שם יג), ″חַיֶּיךְ, יָדֹעַ תֵּדַע כִּי גֵר יִהְיֶה זַרְעֲךְ [בְּאֶרֶץ לֹא לָהֶם]″, וְעַל שֶׁכָּרַת בְּרִית עִם אֲבִימֶלֶךְ בְּלֹא צִוּוּיוֹ שֶׁל מָקוֹם, אָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא ″חַיֶּיךְ, שֶׁאֲנִי מַשְׁהֶה בְּשִׂמְחַת בָּנֶיךְ שִׁבְעָה דוֹרוֹת″ (בראשית רבה נד, ד).

יַעֲקֹב, עַל שֶׁחָרָה אַפּוֹ בְּרָחֵל, שֶׁאָמְרָה לוֹ (בראשית ל, א) ″הָבָה לִּי בָנִים″, אָמְרוּ בַּמִּדְרָשׁ (בראשית רבה עא, ז) זֶה לְשׁוֹנוֹ, ″אָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, כָּךְ עוֹנִים אֶת הַמְּעוּקוֹת? חַיֶּיךְ שֶׁבָּנֶיךְ עוֹמְדִים לִפְנֵי בְנָהּ″. וּלְפִי שֶׁנָּתַן אֶת דִּינָה בְּתֵבָה כְּדֵי שֶׁלֹּא יִקָּחֶנָּה עֵשָׂו, אַף עַל פִּי שֶׁכַּוָּנָתוֹ הָיְתָה וַדַּאי לְטוֹבָה, אַךְ לְפִי שֶׁמָּנַע חֶסֶד מֵאָחִיו, אָמְרוּ בַּמִּדְרָשׁ (בראשית רבה עו, ט), ″אָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, ″לַמָּס מֵרֵעֵהוּ חָסֶד″ (איוב ו, יד), לֹא בִקַּשְׁתָּ לְהַשִּׂיאָהּ לְמָהוּל הֲרֵי הִיא נִשֵּׂאת לְעָרֵל. לֹא בִקַּשְׁתָּ לְהַשִּׂיאָהּ דֶּרֶךְ הֶתֵּר הֲרֵי הִיא נִשֵּׂאת דֶּרֶךְ אִסּוּר″.

יוֹסֵף, לְפִי שֶׁאָמַר לְשַׂר הַמַּשְׁקִים (בראשית מ, יד) ″כִּי אִם זְכַרְתַּנִי אִתְּךְ″ נִתּוֹסְפוּ לוֹ שְׁתֵּי שָׁנִים, כְּמַאֲמָרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בראשית רבה פט, ג), יוֹסֵף עַצְמוֹ עַל שֶׁחָנַט אֶת אָבִיו בְּלִי רְשׁוּתוֹ שֶׁל מָקוֹם אוֹ לְפִי שֶׁשָּׁמַע, ″עַבְדְּךְ אָבִינוּ″ וְשָׁתַק, לְמַר כִּדְאִית לֵהּ וּלְמַר כִּדְאִית לֵהּ, מֵת לִפְנֵי אֶחָיו (בראשית רבה ק, ג).

דָּוִד, לְפִי שֶׁקָּרָא לְדִבְרֵי תוֹרָה, ″זְמִירוֹת″, נֶעֱנַשׁ שֶׁנִּכְשַׁל בְּדָבָר עֻזָּה וְנִתְעַרְבְּבָה שִׂמְחָתוֹ (סוטה לה.), מִיכַל, לְפִי שֶׁהוֹכִיחָה אֶת דָּוִד בַּמֶּה שֶׁרָקַד בַּחוּץ לִפְנֵי הָאָרוֹן, נֶעֶנְשָׁה שֶׁלֹּא הָיָה לָהּ וָלָד אֶלָּא בְּמוֹתָהּ (שמואל ב ו, כ), חִזְקִיָּהוּ, לְפִי שֶׁהֶרְאָה אֶל שָׂרֵי מֶלֶךְ בָּבֶל אֶת בֵּית נְכֹתוֹ, נִגְזַר עַל בָּנָיו לִהְיוֹת סָרִיסִים בְּהֵיכַל מֶלֶךְ בָּבֶל (מלכים ב כ, יד). וְרַבִּים כָּאֵלֶּה מְאֹד.

וּבְפֶרֶק (אין דורשין) [הַכֹּל חַיָּבִין] (סנהדרין צ.), אָמְרוּ, ″רַבָּן [יוֹחָנָן] כַּד הֲוָה מָטֵי לְהַאי קְרָא הֲוָה בָּכֵי, ″וְקָרַבְתִּי אֲלֵיכֶם לַמִּשְׁפָּט וְהָיִיתִי עֵד מְמַהֵר [בַּמְכַשְּׁפִים וּבַמְנָאֲפִים וּבַנִּשְׁבָּעִים לַשָּׁקֶר וּבְעֹשְׁקֵי שְׂכַר שָׂכִיר אַלְמָנָה וְיָתוֹם וּמַטֵּי גֵר]″ (מלאכי ג, ה), עֶבֶד שֶׁשּׁוֹקְלִים עָלָיו קַלּוֹת כַּחֲמוּרוֹת, תַּקָּנָה יֵשׁ לוֹ?″ וּבְוַדַּאי שֶׁאֵין כַּוָּנַת הַמַּאֲמָר שֶׁיִּהְיֶה הָעֹנֶשׁ עַל שְׁתֵּיהֶן אֶחָד, כִּי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אֵינוֹ מְשַׁלֵּם אֶלָּא מִדָּה כְּנֶגֶד מִדָּה. אָמְנָם הָעִנְיָן הוּא, שֶׁלְּעִנְיַן מִשְׁקַל הַמַּעֲשִׂים כָּךְ עוֹלוֹת בְּכַף הַקַּלּוֹת כְּמוֹ הַחֲמוּרוֹת, כִּי לֹא יַשְׁכִּיחוּ הַחֲמוּרוֹת אֶת הַקַּלּוֹת, וְלֹא יַעְלִים הַדַּיָּן עֵינוֹ מֵהֶם כְּלָל, כַּאֲשֶׁר לֹא יַעְלִים מֵהַחֲמוּרוֹת, אֶלָּא עַל כֻּלָּם יַשְׁגִּיחַ וִיפַקֵּחַ בְּהַשְׁוָאָה אַחַת לָדוּן כָּל אֶחָד מֵהֶם

וּלְהַעֲנִישׁ אַחַר כָּךְ עַל כָּל אֶחָד כְּפִי מַה שֶּׁהוּא, וְהוּא מַה שֶּׁשְּׁלֹמֹה הַמֶּלֶךְ עָלָיו הַשָּׁלוֹם אוֹמֵר (קהלת יב, יד), ״כִּי אֶת כָּל מַעֲשֶׂה הָאֱלֹהִים יָבִיא בְמִשְׁפָּט״ וגו׳. כִּי כַּאֲשֶׁר אֵין הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מַנִּיחַ מִלִּשְׁכֹּחַ כָּל מַעֲשֶׂה טוֹב קָטָן כְּמוֹת שֶׁהוּא, כֵּן לֹא יַנִּיחַ מִלִּשְׁפֹּט וּלְהוֹכִיחַ כָּל מַעֲשֶׂה רַע קָטָן כְּמוֹת שֶׁהוּא, וּלְהוֹצִיא מִלֵּב הָרוֹצִים לְהִתְפַּתּוֹת וְלַחְשֹׁב שֶׁלֹּא יַעֲלֶה הָאָדוֹן בָּרוּךְ הוּא בְּדִינָיו הַדְּבָרִים הַקַּלִּים וְלֹא יִקַּח חֶשְׁבּוֹן עֲלֵיהֶם, אֶלָּא כְּלָלָא הוּא (בבא קמא נ.), ״כָּל הָאוֹמֵר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא וַתְּרָן הוּא, יְוַתְּרוּ מְעוֹהִי״. וְכֵן אָמְרוּ (חגיגה טז.), ״אִם אוֹמֵר לְךָ יֵצֶר הָרָע, חֲטָא וְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מוֹחֵל לְךָ, אַל תִּשְׁמַע לוֹ״.

וְזֶה דָּבָר פָּשׁוּט וּמְבֹרָר, כִּי הִנֵּה אֵל אֱמֶת ה׳, וְהוּא מַה שֶּׁאָמַר מֹשֶׁה רַבֵּנוּ עָלָיו הַשָּׁלוֹם (דברים לב, ד), ״הַצּוּר תָּמִים פָּעֳלוֹ, כִּי כָל דְּרָכָיו מִשְׁפָּט, אֵל אֱמוּנָה וְאֵין עָוֶל״ וְגוֹ׳, כִּי כֵּיוָן שֶׁהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא רוֹצֶה בְּמִשְׁפָּט הִנֵּה כָּךְ הוּא עוֹבֵר עַל הַמִּשְׁפָּט הַעְלֵם אֶת הָעַיִן מִן הַזְּכוּת כְּמוֹ מִן הַחוֹבָה, עַל כֵּן אִם מִשְׁפָּט הוּא רוֹצֶה, צָרִיךְ שֶׁיִּתֵּן לְכָל אִישׁ כִּדְרָכָיו וְכִפְרִי מַעֲלָלָיו בְּתַכְלִית הַדִּקְדּוּק בֵּין לְטוֹב בֵּין לְמוּטָב, וְהַיְנוּ, ״אֵל אֱמוּנָה וְאֵין עָוֶל צַדִּיק וְיָשָׁר הוּא״, שֶׁפֵּרְשׁוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, ״לַצַּדִּיקִים וְלָרְשָׁעִים״, כִּי כָּךְ הִיא הַמִּדָּה, וְעַל הַכֹּל הוּא דָּן וְעַל כָּל חֵטְא הוּא מַעֲנִישׁ וְאֵין לְהִמָּלֵט.

וְאִם תֹּאמַר, אִם כֵּן מִדַּת הָרַחֲמִים לָמָּה הִיא עוֹמֶדֶת, כֵּיוָן שֶׁעַל כָּל פָּנִים צָרִיךְ לְדַקְדֵּק בַּדִּין עַל כָּל דָּבָר? הַתְּשׁוּבָה, וַדַּאי מִדַּת הָרַחֲמִים הִיא קִיּוּמוֹ שֶׁל עוֹלָם, שֶׁלֹּא הָיָה עוֹמֵד זוּלָתוֹ כְּלָל וּכְלָל, וְאַף עַל פִּי כֵן אֵין מִדַּת הַדִּין לוֹקָה, וְזֶה - כִּי לְפִי שׁוּרַת הַדִּין מַמָּשׁ הָיָה רָאוּי שֶׁהַחוֹטֵא יֵעָנֵשׁ מִיָּד תֵּכֶף לְחֶטְאוֹ בְּלִי הַמְתָּנָה כְּלָל, וְגַם שֶׁהָעֹנֶשׁ עַצְמוֹ יִהְיֶה בַּחֲרוֹן אַף כָּרָאוּי לְמִי שֶׁמַּמְרֶה פִּי הַבּוֹרֵא יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ, וְשֶׁלֹּא יִהְיֶה תִּקּוּן לַחֵטְא כְּלָל, כִּי הִנֵּה בֶּאֱמֶת אֵיךְ יְתַקֵּן הָאָדָם אֶת אֲשֶׁר עִוֵּת וְהַחֵטְא כְּבָר נַעֲשָׂה? הֲרֵי שֶׁרָצַח הָאָדָם אֶת חֲבֵרוֹ, הֲרֵי שֶׁנָּאַף, אֵיךְ יוּכַל לְתַקֵּן הַדָּבָר הַזֶּה? הֲיוּכַל לְהָסִיר הַמַּעֲשֶׂה הֶעָשׂוּי מִן הַמְּצִיאוּת?

אָמְנָם, מִדַּת הָרַחֲמִים הִיא הַנּוֹתֶנֶת הֵפֶךְ הַשְּׁלֹשָׁה דְּבָרִים שֶׁזָּכַרְנוּ, דְּהַיְנוּ, שֶׁיִּתֵּן זְמַן לַחוֹטֵא וְלֹא יִכָּחֵד מִן הָאָרֶץ מִיָּד כְּשֶׁחָטָא, וְשֶׁהָעֹנֶשׁ עַצְמוֹ לֹא יִהְיֶה עַד לְכַלֵּה, וְשֶׁהַתְּשׁוּבָה תִּנָּתֵן לַחוֹטְאִים בְּחֶסֶד גָּמוּר, שֶׁתֵּחָשֵׁב עֲקִירַת הָרָצוֹן כַּעֲקִירַת הַמַּעֲשֶׂה, דְּהַיְנוּ, שֶׁבִּהְיוֹת הַשָּׁב מַכִּיר אֶת חֶטְאוֹ וּמוֹדֶה בּוֹ, וּמִתְבּוֹנֵן עַל רָעָתוֹ וְשָׁב וּמִתְחָרֵט עָלָיו חֲרָטָה גְמוּרָה דְּמֵעִקָּרָא כַּחֲרָטַת הַנֵּדֶר מַמָּשׁ, שֶׁהוּא מִתְנַחֵם לְגַמְרֵי וְהָיָה חָפֵץ

וּמִשְׁתּוֹקֵק שֶׁמֵּעוֹלָם לֹא נַעֲשָׂה הַדָּבָר הַהוּא וּמִצְטַעֵר בְּלִבּוֹ צַעַר חָזָק עַל שֶׁכְּבָר נַעֲשָׂה הַדָּבָר, וְעוֹזֵב אוֹתוֹ לְהַבָּא וּבוֹרֵחַ מִמֶּנּוּ, הִנֵּה עֲקִירַת הַדָּבָר מֵרְצוֹנוֹ יֵחָשֵׁב לוֹ כַּעֲקִירַת הַנֵּדֶר וּמִתְכַּפֵּר לוֹ. וְהוּא מַה שֶּׁאָמַר הַכָּתוּב (ישעיה ו, ז), "וְסָר עֲוֹנֶךָ וְחַטָּאתְךָ תְּכֻפָּר", שֶׁהֶעָוֹן סָר מַמָּשׁ מֵהַמְּצִיאוּת וְנֶעֱקָר בְּמַה שֶּׁעַכְשָׁו מִצְטַעֵר וּמִתְנַחֵם עַל מַה שֶּׁהָיָה לְמַפְרֵעַ. וְזֶה חֶסֶד וַדַּאי שֶׁאֵינוֹ מִשּׁוּרַת הַדִּין, אַךְ עַל כָּל פָּנִים הִנֵּה הוּא חֶסֶד שֶׁאֵינוֹ מַכְחִישׁ הַדִּין לְגַמְרֵי, שֶׁהֲרֵי יֵשׁ צַד לִתְלוֹת בּוֹ, שֶׁתַּחַת הָרָצוֹן שֶׁנִּתְרַצָּה בַּחֵטְא וְהַהֲנָאָה שֶׁנֶּהֱנָה מִמֶּנּוּ בָּא עַתָּה הַנֶּחָמָה וְהַצַּעַר, וְכֵן אֲרִיכוּת הַזְּמַן אֵינֶנּוּ וִתָּרוֹן עַל הַחֵטְא, אֶלָּא סַבְלָנוּת קְצָת לִפְתֹּחַ לוֹ פֶּתַח תִּקּוּן, וְכֵן שְׁאָר כָּל דַּרְכֵי חֶסֶד, כְּעִנְיַן (סנהדרין קד.), "בְּרָא מְזַכֶּה אַבָּא", אוֹ, "מִקְצָת נֶפֶשׁ כְּכָל הַנֶּפֶשׁ" (קהלת רבה ז, כז), הַמֻּזְכָּרִים בְּדִבְרֵי חֲכָמִים, דַּרְכֵי חֶסֶד הֵם לְקַבֵּל אֶת הַמּוּעָט כִּמְרֻבֶּה, אַךְ לֹא מִתְנַגְּדִים וּמַכְחִישִׁים מַמָּשׁ מִדַּת הַדִּין, כִּי כְּבָר יֵשׁ בָּהֶם טַעַם הָגוּן לְהַחְשִׁיב אוֹתָם. אַךְ שֶׁיְּוֻתְּרוּ עֲבֵרוֹת בְּלֹא כְלוּם אוֹ שֶׁלֹּא יֻשְׁגַּח עֲלֵיהֶם, זֶה הָיָה נֶגֶד הַדִּין לְגַמְרֵי, כִּי כְּבָר לֹא הָיָה מִשְׁפָּט וָדִין אֲמִתִּי בַּדְּבָרִים, עַל כֵּן זֶה אִי אֶפְשָׁר לִמְצֹא כְּלָל. וְאִם אֶחָד מִן הַדְּרָכִים שֶׁזָּכַרְנוּ לֹא יִמָּצֵא לַחוֹטֵא לְמַלֵּט, וַדַּאי שֶׁמִּדַּת הַדִּין לֹא תָּשׁוּב רֵיקָם, וְכֵן אָמְרוּ חֲזַ"ל (בראשית רבה סז), "מַאֲרִיךְ אַפֵּהּ וְגָבֵי דִּילֵהּ".

נִמְצָא שֶׁאֵין לָאָדָם הָרוֹצֶה לִפְקֹחַ עֵינָיו פִּתּוּי שֶׁיּוּכַל לְהִתְפַּתּוֹת בּוֹ לְבִלְתִּי הִזָּהֵר בְּמַעֲשָׂיו תַּכְלִית הַזְּהִירוּת וּלְדַקְדֵּק בָּם תַּכְלִית הַדִּקְדּוּק. הֵן כָּל אֵלֶּה הַשְׁקָפוֹת שֶׁיַּשְׁקִיף עֲלֵיהֶן הָאָדָם וְיִקְנֶה בָּם מִדַּת הַזְּהִירוּת וַדַּאי אִם בַּעַל נֶפֶשׁ הוּא.

פרק ה

בְּבֵאוּר מַפְסִידֵי הַזְּהִירוּת וְהַהַרְחָקָה מֵהֶם

הִנֵּה מַפְסִידֵי הַמִּדָּה הַזֹּאת וּמַרְחִיקֶיהָ הֵם שְׁלֹשָׁה. הָאֶחָד, הוּא הַטִּפּוּל וְהַטִּרְדָּה הָעוֹלָמִית, הַשֵּׁנִי, הַשְּׂחוֹק וְהַלָּצוֹן, הַשְּׁלִישִׁי, הַחֶבְרָה הָרָעָה. וּנְדַבֵּר בָּהֶם אֶחָד לְאֶחָד.

הִנֵּה הַטִּפּוּל וְהַטִּרְדָּה כְּבָר דִּבַּרְנוּ מֵהֶם לְמַעְלָה, כִּי בִּהְיוֹת הָאָדָם טָרוּד בְּעִנְיְנֵי עוֹלָמוֹ, הִנֵּה מַחְשְׁבוֹתָיו אֲסוּרוֹת בְּזִקֵּי הַמַּשָּׂא אֲשֶׁר עֲלֵיהֶם, וְאִי אֶפְשָׁר לָהֶם לָתֵת לֵב אֶל הַמַּעֲשֶׂה. וְהַחֲכָמִים עֲלֵיהֶם הַשָּׁלוֹם בִּרְאוֹתָם זֶה אָמְרוּ (אבות ד, י), "הֱוֵי מְמַעֵט בְּעֵסֶק, וַעֲסֹק בַּתּוֹרָה". כִּי הִנֵּה הָעֵסֶק מֻכְרָח הוּא לָאָדָם לְצֹרֶךְ פַּרְנָסָתוֹ, אַךְ רִבּוּי הָעֵסֶק אֵינוֹ מֻכְרָח שֶׁיִּהְיֶה כָּל כָּךְ גָּדוֹל עַד שֶׁלֹּא יַנִּיחַ לוֹ מָקוֹם אֶל עֲבוֹדָתוֹ, עַל כֵּן

נִצְטַוִּינוּ לִקְבֹּעַ עִתִּים לַתּוֹרָה. וּכְבָר זָכַרְנוּ שֶׁהִיא הַמִּצְטָרֶכֶת יוֹתֵר לָאָדָם לְשֶׁיַּגִּיעַ אֶל הַזְּהִירוּת, וּכְמַאֲמַר רַבִּי פִּנְחָס, ″תּוֹרָה מְבִיאָה לִידֵי זְהִירוּת″. וְזוּלָתָהּ לֹא יַגִּיעַ אֵלָיו כְּלָל, וְהוּא מַה שֶּׁאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שם ב, ה), ″וְלֹא עַם הָאָרֶץ חָסִיד″.

וְזֶה כִּי הַבּוֹרֵא יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ שֶׁבָּרָא הַיֵּצֶר רַע בָּאָדָם הוּא שֶׁבָּרָא הַתּוֹרָה תַּבְלִין לוֹ, וּכְמוֹ שֶׁאָמְרוּ (קדושין ל:), ″בָּרָאתִי יֵצֶר הָרָע בָּרָאתִי לוֹ תּוֹרָה תַּבְלִין″. וְהִנֵּה פָּשׁוּט הוּא, שֶׁאִם הַבּוֹרֵא לֹא בָּרָא לְמַכָּה זוֹ אֶלָּא רְפוּאָה זוֹ, אִי אֶפְשָׁר בְּשׁוּם פָּנִים שֶׁיֵּרָפֵא הָאָדָם מִזֹּאת הַמַּכָּה בִּלְתִּי זֹאת הָרְפוּאָה, וּמִי שֶׁיַּחְשֹׁב לְנָצֵל זוּלָתָהּ, אֵינוֹ אֶלָּא טוֹעֶה וְיִרְאֶה טָעוּתוֹ לְבַסּוֹף - כְּשֶׁיָּמוּת בְּחֶטְאוֹ. כִּי הִנֵּה הַיֵּצֶר הָרָע בֶּאֱמֶת חָזָק הוּא בָּאָדָם מְאֹד, וּמִבְּלִי יְדִיעָתוֹ שֶׁל הָאָדָם הוֹלֵךְ הוּא וּמִתְגַּבֵּר בּוֹ וְשׁוֹלֵט עָלָיו. וְאִם יַעֲשֶׂה כָּל הַתַּחְבּוּלוֹת שֶׁבָּעוֹלָם וְלֹא יִקַּח הָרְפוּאָה שֶׁנִּבְרֵאת לוֹ, שֶׁהִיא הַתּוֹרָה, כְּמוֹ שֶׁכָּתַבְתִּי, לֹא יֵדַע וְלֹא יַרְגִּישׁ בְּתִגְבֹּרֶת חָלְיוֹ אֶלָּא כְּשֶׁיָּמוּת בְּחֶטְאוֹ וְתֹאבַד נִשְׁמָתוֹ. הָא לְמַה זֶּה דּוֹמֶה? לְחוֹלֶה שֶׁדָּרַשׁ בָּרוֹפְאִים וְהִכִּירוּ חָלְיוֹ וְאָמְרוּ לוֹ שֶׁיִּקַּח סַם מָה. וְהוּא, מִבִּלְתִּי שֶׁתִּקְדַּם לוֹ יְדִיעָה בִּמְלֶאכֶת הָרְפוּאָה, יַנִּיחַ הַסַּם הַהוּא וְיִקַּח מַה שֶּׁיַּעֲלֶה בְּמַחֲשַׁבְתּוֹ מִן הַסַּמִּים - הֲלֹא יָמוּת הַחוֹלֶה הַהוּא וַדַּאי! כֵּן הַדָּבָר הַזֶּה, כִּי אֵין מִי שֶׁמַּכִּיר בָּחֳלִי הַיֵּצֶר רַע וּבְכֹחוֹ הַמֻּטְבָּע בּוֹ, אֶלָּא בּוֹרְאוֹ שֶׁבְּרָאוֹ, וְהוּא הִזְהִירָנוּ שֶׁהָרְפוּאָה לוֹ הִיא הַתּוֹרָה, מִי אֵפוֹא יַנִּיחֶהָ וְיִקַּח מַה שֶּׁיִּקַּח זוּלָתָהּ וְיִחְיֶה? וַדַּאי שֶׁחֹשֶׁךְ הַחָמְרִיּוּת יֵלֵךְ וְיִגְבַּר עָלָיו מַדְרֵגָה אַחַר מַדְרֵגָה וְהוּא לֹא יָבִין, עַד שֶׁיִּמָּצֵא שָׁקוּעַ בָּרָעָה וְרָחוֹק מִן הָאֱמֶת הֶרְחֵק גָּדוֹל, שֶׁאֲפִלּוּ הִרְהוּרֵי דְּבָרִים לֹא יַעֲלוּ עַל לִבּוֹ לְבַקֵּשׁ הָאֱמֶת. אַךְ אִם הוּא עוֹסֵק בַּתּוֹרָה, בִּרְאוֹתוֹ דְּרָכֶיהָ, צִוּוּיֶיהָ וְאַזְהָרוֹתֶיהָ, הִנֵּה סוֹף סוֹף מֵאֵלָיו יִתְחַדֵּשׁ בּוֹ הִתְעוֹרְרוּת שֶׁיְּבִיאֵהוּ אֶל הַדֶּרֶךְ הַטּוֹב. וְהוּא מַה שֶּׁאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (פתיחתא דאיכה רבתי), ″הַלְוַאי אוֹתִי עָזָבוּ וְתוֹרָתִי שָׁמָרוּ, שֶׁהַמָּאוֹר שֶׁבָּהּ מַחֲזִירָן לְמוּטָב″.

וְהִנֵּה בִּכְלַל זֶה גַּם כֵּן קְבִיעוּת הָעִתִּים אֶל חֶשְׁבּוֹן הַמַּעֲשֶׂה וְתִקּוּנוֹ, כְּמוֹ שֶׁכָּתַבְתִּי לְמַעְלָה, וּמִלְּבַד כָּל זֶה, כָּל מַה שֶּׁיִּשָּׁאֵר לוֹ פְּנַאי מֵעֲסָקָיו, אִם חָכָם הוּא, וַדַּאי שֶׁלֹּא יְאַבְּדֵהוּ, אֶלָּא יֹאחַז בּוֹ מִיָּד וְלֹא יַרְפֵּהוּ לַעֲסֹק בּוֹ בְּעֵסֶק נַפְשׁוֹ וְתִקּוּן עֲבוֹדָתוֹ. וְזֶה הַמַּפְסִיד אַף עַל פִּי שֶׁהוּא הַיּוֹתֵר כְּלָלִי, הִנֵּה הוּא הַיּוֹתֵר קַל לְמִי שֶׁרוֹצֶה לְמַלֵּט, שֶׁיִּמָּלֵט מִמֶּנּוּ.

אַךְ הַשֵּׁנִי הִנֵּה הוּא קָשֶׁה מְאֹד, וְהוּא הַשְּׂחוֹק וְהַלָּצוֹן, כִּי מִי שֶׁטּוֹבֵעַ בָּם הוּא כְּמִי שֶׁטּוֹבֵעַ בַּיָּם הַגָּדוֹל, שֶׁקָּשֶׁה מְאֹד לְהִמָּלֵט מִמֶּנּוּ, כִּי הִנֵּה הַשְּׂחוֹק הוּא מְאַבֵּד אֶת לֵב

הָאָדָם, עַד שֶׁכְּבָר אֵין הַטַּעַם וְהַדֵּעָה מוֹשֶׁלֶת בּוֹ, וַהֲרֵי הוּא כְּשִׁכּוֹר אוֹ שׁוֹטֶה, אֲשֶׁר אִי אֶפְשָׁר לָתֵת לָהֶם עָרְמָה אוֹ לְהַנְהִיגָם, כִּי אֵינָם מְקַבְּלִים הַנְהָגָה. וְהוּא מַה שֶּׁאָמַר שְׁלֹמֹה הַמֶּלֶךְ עָלָיו הַשָּׁלוֹם (קהלת ב:), ”לִשְׂחוֹק אָמַרְתִּי מְהוֹלָל וּלְשִׂמְחָה מַה זֹּה עוֹשָׂה”. וַחֲכָמִים זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה אָמְרוּ (אבות ג, יג), ”שְׂחוֹק וְקַלּוּת רֹאשׁ מַרְגִּילִים אֶת הָאָדָם לְעֶרְוָה”, כִּי אַף עַל פִּי שֶׁחֲמוּרָה הִיא הָעֶרְוָה אֵצֶל כָּל בֶּן דַּעַת, וְלִבּוֹ יָרֵא מִקְּרֹב אֵלֶיהָ, מִכֹּחַ הַצִּיּוּר שֶׁכְּבָר נִצְטַיֵּר בְּשִׂכְלוֹ מֵאֲמִתַּת גֹּדֶל פִּשְׁעָהּ וְרֹב עָנְשָׁהּ, הִנֵּה הַשְּׂחוֹק וְקַלּוּת רֹאשׁ מַמְשִׁיכִים אוֹתוֹ מְעַט מְעַט וּמַקְרִיבִים אוֹתוֹ הָלוֹךְ וְקָרֵב שֶׁתִּהְיֶה הַיִּרְאָה סָרָה מֵעָלָיו מְעַט מְעַט מַדְרֵגָה אַחַר מַדְרֵגָה עַד שֶׁיַּגִּיעַ אֶל הֶעָוֹן עַצְמוֹ וְיַעֲשֵׂהוּ. וְכָל כָּךְ לָמָּה? לְפִי שֶׁכְּמוֹ שֶׁכָּל מְצִיאוּת הַזְּהִירוּת תָּלוּי בְּשִׂימַת הַלֵּב עַל הַדָּבָר, כֵּן כָּל עַצְמוֹ שֶׁל הַשְּׂחוֹק אֵינוֹ אֶלָּא מֵסִיר הַלֵּב מִן הַמַּחֲשָׁבוֹת הַיְשָׁרוֹת וְהָעִיּוּנִיּוֹת, וְנִמְצָא שֶׁלֹּא יָבוֹאוּ הִרְהוּרֵי הַיִּרְאָה בְּלִבּוֹ כְּלָל.

וְתִרְאֶה קֹשִׁי הַלָּצוֹן וְהַשְׁחָתָתוֹ הַרְבֵּה, כִּי כְּמוֹ הַמָּגֵן הַמָּשׁוּחַ בְּשֶׁמֶן אֲשֶׁר יַשְׁמִיט וְיַפִּיל מֵעָלָיו הַחִצִּים וּמַשְׁלִיכָם לָאָרֶץ, וְלֹא יַנִּיחַ אוֹתָם שֶׁיַּגִּיעוּ אֶל גּוּף הָאָדָם, כֵּן הַלָּצוֹן בִּפְנֵי הַתּוֹכֵחָה וְהַמַּרְדּוּת, כִּי בְּלֵיצָנוּת אֶחָד וּבִשְׂחוֹק קָטָן יַפִּיל הָאָדָם מֵעָלָיו רִבּוּי גָּדוֹל מִן הַהִתְעוֹרְרוּת וְהַהִתְפַּעֲלוּת, מַה שֶּׁהַלֵּב מִתְעוֹרֵר וּמִתְפַּעֵל בְּעַצְמוֹ מִדֵּי רְאוֹתוֹ אוֹ שָׁמְעוֹ עִנְיָנִים שֶׁיְּעִירוּהוּ אֶל הַחֶשְׁבּוֹן וְהַפִּשְׁפּוּשׁ בַּמַּעֲשִׂים. וּבְכֹחַ הַלֵּיצָנוּת יִפֹּל הַכֹּל לָאָרֶץ וְלֹא יַעֲשֶׂה בּוֹ רֹשֶׁם כְּלָל, וְלֹא מִפְּנֵי חֻלְשַׁת הָעִנְיָנִים וְלֹא מִפְּנֵי חֶסְרוֹן הֲבָנַת הַלֵּב, אֶלָּא מִפְּנֵי כֹּחַ הַלָּצוֹן הַהוֹרֵס כָּל עִנְיְנֵי הַמּוּסָר וְהַיִּרְאָה. וְהִנֵּה הַנָּבִיא יְשַׁעְיָה הָיָה צוֹוֵחַ עַל זֶה כִּכְרוֹכְיָא, כִּי הָיָה רוֹאֶה שֶׁזֶּה הָיָה מַה שֶּׁלֹּא הָיָה מַנִּיחַ מָקוֹם לְתוֹכְחוֹתָיו שֶׁיַּעֲשׂוּ רֹשֶׁם וְהָיָה מְאַבֵּד תִּקְוָתָם שֶׁל הַחוֹטְאִים, וְהוּא מַה שֶּׁאָמַר (ישעיה כח, כב), ”וְעַתָּה אַל תִּתְלוֹצָצוּ פֶּן יֶחְזְקוּ מוֹסְרֵיכֶם”.

וּכְבָר גָּזְרוּ אֹמֶר חֲכָמִים זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (עבודה זרה יח:), שֶׁהַלֵּץ מֵבִיא הַיִּסּוּרִין עָלָיו. וְהוּא מַה שֶּׁהַכָּתוּב עַצְמוֹ מְבָאֵר בְּפֵרוּשׁ (משלי יט כט), ”נָכוֹנוּ לַלֵּצִים שְׁפָטִים”, כִּי זֶה הוּא דָּבָר שֶׁהַדִּין נוֹתֵן אוֹתוֹ, כִּי מִי שֶׁמִּתְפַּעֵל מִן הַהִתְבּוֹנְנוּת וּמִן הַלִּמּוּדִים, אֵינוֹ צָרִיךְ שֶׁיִּתְיַסֵּר בְּגוּפוֹ, כִּי כְּבָר יָשׁוּב מֵחַטֹּאתָיו בְּלִי זֶה – מִכֹּחַ הִרְהוּרֵי תְּשׁוּבָה שֶׁיִּוָּלְדוּ בִּלְבָבוֹ עַל יְדֵי מַה שֶּׁיִּקְרָא אוֹ שֶׁיִּשְׁמַע מִן הַמּוּסָרִים וְהַתּוֹכֵחוֹת. אַךְ הַלֵּצִים שֶׁאֵינָם מִתְפַּעֲלִים מִן הַתּוֹכֵחוֹת מִפְּנֵי כֹּחַ לֵיצָנוּתָם, אֵין לָהֶם תִּקּוּן אֶלָּא הַשְּׁפָטִים, שֶׁאֵלֶּה לֹא יִהְיֶה לָהֶם כֹּחַ בְּלֵיצָנוּתָם לְדָחוֹתָם מֵעֲלֵיהֶם כַּאֲשֶׁר יִדְחוּ הַמּוּסָרִים, וְהִנֵּה כְּפִי חֹמֶר הַחֵטְא וְתוֹלְדוֹתָיו, הֶחְמִיר הַשּׁוֹפֵט הָאֲמִתִּי בְּעָנְשׁוֹ. וְהוּא מַה שֶּׁלִּמְּדוּנוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (עבודה זרה יח:), ”קָשָׁה הַלֵּיצָנוּת – שֶׁתְּחִלָּתוֹ יִסּוּרִין וְסוֹפוֹ כְּלָיָה, שֶׁנֶּאֱמַר (ישעיה

כח, כב), פֶּן יֶחְזְקוּ מוֹסְרֵיכֶם כִּי כָלָה וְנֶחֱרָצָה שָׁמַעְתִּי״ וגו׳.

וְהַמַּפְסִיד הַשְּׁלִישִׁי, הוּא הַחֶבְרָה, דְּהַיְנוּ, חֶבְרַת הַטִּפְּשִׁים וְהַחוֹטְאִים, וְהוּא מַה שֶּׁהַכָּתוּב אוֹמֵר (משלי יג, כ), ״וְרֹעֶה כְסִילִים יֵרוֹעַ״, כִּי הִנֵּה אֲנַחְנוּ רוֹאִים פְּעָמִים רַבּוֹת, אֲפִלּוּ אַחַר שֶׁנִּתְאַמֵּת אֵצֶל הָאָדָם חוֹבַת הָעֲבוֹדָה וְהַזְּהִירוּת בָּהּ, יִתְרַפֶּה מִמֶּנָּה אוֹ יַעֲבֹר עַל אֵיזֶה דְּבָרִים מִמֶּנָּה, כְּדֵי שֶׁלֹּא יִלְעֲגוּ עָלָיו חֲבֵרָיו אוֹ כְּדֵי לְהִתְעָרֵב עִמָּהֶם.

וְהוּא מַה שֶּׁשְּׁלֹמֹה מַזְהִיר וְאוֹמֵר (משלי כד, כא), ״עִם שׁוֹנִים אַל תִּתְעָרָב״. כִּי אִם יֹאמַר לְךָ אָדָם, ״לְעוֹלָם תְּהֵא דַּעְתּוֹ שֶׁל אָדָם מְעֹרֶבֶת עִם הַבְּרִיּוֹת״ (כתובות יז.), אַף אַתָּה אֱמֹר לוֹ, בַּמֶּה דְּבָרִים אֲמוּרִים? בִּבְנֵי אָדָם שֶׁעוֹשִׂים מַעֲשֵׂה אָדָם, אַךְ לֹא בִּבְנֵי אָדָם שֶׁעוֹשִׂים מַעֲשֵׂה בְּהֵמָה. וּשְׁלֹמֹה מַזְהִיר עוֹד (משלי יד, ז), ״לֵךְ מִנֶּגֶד לְאִישׁ כְּסִיל״, וְדָוִד הַמֶּלֶךְ אָמַר (תהלים א, א), ״אַשְׁרֵי הָאִישׁ אֲשֶׁר לֹא הָלַךְ [בַּעֲצַת רְשָׁעִים וּבְדֶרֶךְ חַטָּאִים לֹא עָמָד וּבְמוֹשַׁב לֵצִים לֹא יָשָׁב]״, וּכְבָר פֵּרְשׁוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (עבודה זרה יח:), ״אִם הָלַךְ סוֹפוֹ לַעֲמֹד וְאִם עָמַד סוֹפוֹ לֵישֵׁב״. וְאוֹמֵר, (תהלים כו, ד-ה), ״לֹא יָשַׁבְתִּי עִם מְתֵי שָׁוְא [וְעִם נַעֲלָמִים לֹא אָבוֹא], שָׂנֵאתִי קְהַל מְרֵעִים [וְעִם רְשָׁעִים לֹא אֵשֵׁב]״. אֵין לוֹ לָאָדָם אֶלָּא לְטַהֵר וּלְנַקּוֹת עַצְמוֹ וְלִמְנֹעַ רַגְלָיו מִדַּרְכֵי הֶהָמוֹן הַשְּׁקוּעִים בְּהַבְלֵי הַזְּמַן, וְיָשִׁיב רַגְלָיו אֶל חַצְרוֹת ה׳ וְאֶל מִשְׁכְּנוֹתָיו. הוּא שֶׁדָּוִד עַצְמוֹ מְסַיֵּם וְאוֹמֵר (שם ו), ״אֶרְחַץ בְּנִקָּיוֹן כַּפָּי וַאֲסֹבְבָה אֶת מִזְבַּחֲךָ ה׳״.

וְאִם יֶאֱרַע לוֹ שֶׁיִּמָּצֵא בְּחֶבְרַת מִי שֶׁיִּלְעַג עָלָיו, לֹא יָשִׁית לִבּוֹ אֶל הַלַּעַג הַהוּא. אַדְּרַבָּא יִלְעַג עַל מַלְעִיגָיו וִיבַזֵּם, וְיַחְשֹׁב בְּדַעְתּוֹ כִּי לוּלֵי הָיָה לוֹ לְהַרְוִיחַ מָמוֹן הַרְבֵּה, הֶהָיָה מַנִּיחַ מַה שֶּׁהָיָה צָרִיךְ לָזֶה מִפְּנֵי חֲבֵרָיו שֶׁלֹּא יַלְעִיגוּ? כָּל שֶׁכֵּן שֶׁלֹּא יִרְצֶה לְאַבֵּד נִשְׁמָתוֹ מִפְּנֵי לַעַג. וְעַל דֶּרֶךְ זֶה הִזְהִירוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (אבות ה, כ), ״הֱוֵי עַז כַּנָּמֵר [וְקַל כַּנֶּשֶׁר רָץ כַּצְּבִי וְגִבּוֹר כָּאֲרִי] לַעֲשׂוֹת רְצוֹן אָבִיךָ שֶׁבַּשָּׁמָיִם״. וְדָוִד אָמַר (תהלים קיט, מו), ״וַאֲדַבְּרָה בְעֵדֹתֶיךָ נֶגֶד מְלָכִים וְלֹא אֵבוֹשׁ״, שֶׁאַף עַל פִּי שֶׁרֹב הַמְּלָכִים עִסְקָם וְדִבּוּרָם בְּדִבְרֵי גְּדוֹלוֹת וַהֲנָאוֹת, וְדָוִד שֶׁהָיָה גַּם כֵּן מֶלֶךְ, לִכְאוֹרָה תִּהְיֶה לוֹ לְחֶרְפָּה אִם בִּהְיוֹתוֹ בְּחֶבְרָתָם יִהְיֶה הוּא מְדַבֵּר בְּדִבְרֵי מוּסָר וְתוֹרָה, תַּחַת סַפְּרוֹ מִן הַגְּדוֹלוֹת וּמִתַּעֲנוּגוֹת בְּנֵי אָדָם כְּמוֹהֶם, הִנֵּה לֹא חָשׁ לָזֶה כְּלָל, וְלֹא הָיָה לִבּוֹ נִפְתֶּה בַּהֲבָלִים הָאֵלֶּה, אַחֲרֵי שֶׁכְּבָר הִשִּׂיג הָאֱמֶת, אֶלָּא מְפָרֵשׁ וְאוֹמֵר, ״וַאֲדַבְּרָה בְעֵדֹתֶיךָ נֶגֶד״ וגו׳. וִישַׁעְיָה כְּמוֹ כֵן אָמַר (ישעיה נ, ז), ״עַל כֵּן שַׂמְתִּי פָנַי כַּחַלָּמִישׁ וָאֵדַע כִּי לֹא אֵבוֹשׁ״.

פרק ו

בְּבֵאוּר מִדַּת הַזְּרִיזוּת

אַחַר הַזְּהִירוּת יָבוֹא הַזְּרִיזוּת, כִּי הַזְּהִירוּת סוֹבֵב עַל הַלֹּא תַעֲשֶׂה, וְהַזְּרִיזוּת עַל הָעֲשֵׂה, וְהַיְנוּ ″סוּר מֵרָע וַעֲשֵׂה טוֹב″.

וְעִנְיָנוֹ שֶׁל הַזְּרִיזוּת מְבֹאָר, שֶׁהוּא הַהַקְדָּמָה לְמִצְוֹת וּלְהַשְׁלָמַת עִנְיָנָם. וְכַלָּשׁוֹן הַזֶּה אָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (פסחים ד.), ″זְרִיזִים מַקְדִּימִים לְמִצְווֹת″. וְזֶה, כִּי כְּמוֹ שֶׁצָּרִיךְ פִּקְחוּת גְּדוֹלָה וְהַשְׁקָפָה רַבָּה לְנָצֵל מִמּוֹקְשֵׁי הַיֵּצֶר, וְלִמָּלֵט מִן הָרָע - שֶׁלֹּא יִשְׁלֹט בָּנוּ לְהִתְעָרֵב בְּמַעֲשֵׂינוּ, כֵּן צָרִיךְ פִּקְחוּת גְּדוֹלָה וְהַשְׁקָפָה לֶאֱחֹז בַּמִּצְווֹת וְלִזְכּוֹת בָּהֶן, וְשֶׁלֹּא תֹאבַדְנָה מִמֶּנּוּ, כִּי כְּמוֹ שֶׁמְּסַבֵּב וּמִשְׁתַּדֵּל הַיֵּצֶר הָרַע בְּתַחְבּוּלוֹתָיו לְהַפִּיל אֶת הָאָדָם בְּמִכְמוֹרוֹת הַחֵטְא, כֵּן מִשְׁתַּדֵּל לִמְנֹעַ מִמֶּנּוּ עֲשִׂיַּת הַמִּצְווֹת, וּלְאַבְּדָם מִמֶּנּוּ, וְאִם יִתְרַפֶּה וְיִתְעַצֵּל, וְלֹא יִתְחַזֵּק לִרְדֹּף אַחֲרֵיהֶם וְלִתְמֹךְ בָּם, יִשָּׁאֵר נָעוּר וָרֵיק מֵהֶם בְּוַדַּאי.

וְתִרְאֶה כִּי טֶבַע הָאָדָם כָּבֵד מְאֹד, כִּי עַפְרִיּוּת הַחָמְרִיּוּת גַּס, עַל כֵּן לֹא יַחְפֹּץ הָאָדָם בְּטֹרַח וּמְלָאכָה, וּמִי שֶׁרוֹצֶה לִזְכּוֹת לַעֲבוֹדַת הַבּוֹרֵא יִתְבָּרַךְ , צָרִיךְ שֶׁיִּתְגַּבֵּר נֶגֶד טִבְעוֹ עַצְמוֹ וְיִתְגַּבֵּר וְיִזְדָּרֵז, שֶׁאִם הוּא מַנִּיחַ עַצְמוֹ בְּיַד כְּבֵדוּתוֹ, וַדַּאי הוּא שֶׁלֹּא יַצְלִיחַ, וְהוּא מַה שֶּׁאָמַר הַתַּנָּא (אבות ה, כ), ″הֱוֵי עַז כַּנָּמֵר וְקַל כַּנֶּשֶׁר וְרָץ כַּצְּבִי וְגִבּוֹר כָּאֲרִי לַעֲשׂוֹת רְצוֹן אָבִיךָ שֶׁבַּשָּׁמַיִם″, וְכֵן מָנוּ חֲכָמִים זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ברכות לב:) בַּדְּבָרִים הַצְּרִיכִים חִזּוּק, תּוֹרָה וּמַעֲשִׂים טוֹבִים, וּמִקְרָא מָלֵא הוּא (יהושע א, ז), ″חֲזַק וֶאֱמַץ [מְאֹד לִשְׁמֹר לַעֲשׂוֹת כְּכָל הַתּוֹרָה אֲשֶׁר צִוְּךָ מֹשֶׁה עַבְדִּי]″, כִּי חִזּוּק גָּדוֹל צָרִיךְ לְמִי שֶׁרוֹצֶה לִכְפּוֹת הַטֶּבַע אֶל הֶפְכּוֹ.

וְהִנֵּה שְׁלֹמֹה שָׁנָה מְאֹד בְּאַזְהָרָתוֹ עַל זֶה, בִּרְאוֹתוֹ אֶת רֹעַ הָעַצְלָה וְהַהֶפְסֵד הַגָּדוֹל הַנִּמְשָׁךְ מִמֶּנָּה, וְאָמַר (משלי ו, י - יא), ″מְעַט שֵׁנוֹת, מְעַט תְּנוּמוֹת, מְעַט חִבֻּק יָדַיִם לִשְׁכָּב, וּבָא כִמְהַלֵּךְ רֵאשֶׁךָ [וּמַחְסֹרְךָ כְּאִישׁ מָגֵן]″, כִּי הִנֵּה הֶעָצֵל, אַף עַל פִּי שֶׁאֵינוֹ עוֹשֶׂה רַע בְּקוּם עֲשֵׂה, הִנֵּה הוּא מֵבִיא אֶת הָרָעָה עָלָיו בְּשֵׁב וְאַל תַּעֲשֶׂה שֶׁלּוֹ. וְאָמַר (שם יח, ט), ″גַּם מִתְרַפֶּה בִמְלַאכְתּוֹ אָח הוּא לְבַעַל מַשְׁחִית″. כִּי אַף עַל פִּי שֶׁאֵינוֹ הַמַּשְׁחִית הָעוֹשֶׂה אֶת הָרָעָה בְּיָדָיו, לֹא תַחְשֹׁב שֶׁהוּא רָחוֹק מִמֶּנּוּ, אֶלָּא אָחִיו הוּא וּבֶן גִּילוֹ הוּא.

וְאָמַר עוֹד לְבָאֵר רָעַת הֶעָצֵל בֵּאוּר צִיּוּרִי, מַה שֶּׁיִּקְרֶה וְיִוָּלֵד לְעֵינֵינוּ יוֹם יוֹם (שם כד, ל - לד), "עַל שְׂדֵה אִישׁ עָצֵל עָבַרְתִּי, וְעַל כֶּרֶם אָדָם חֲסַר לֵב, וְהִנֵּה עָלָה כֻלּוֹ קִמְּשֹׂנִים, כָּסּוּ פָנָיו חֲרֻלִּים וְגוֹ' וָאֶחֱזֶה אָנֹכִי אָשִׁית לִבִּי רָאִיתִי לָקַחְתִּי מוּסָר - מְעַט שֵׁנוֹת, מְעַט תְּנוּמוֹת וְגוֹ' וּבָא מִתְהַלֵּךְ רֵישֶׁךְ" וְגוֹ'. וְהִנֵּה מִלְּבַד פְּשׁוּטוֹ, אֲשֶׁר הוּא אֲמִתִּי כְּמַשְׁמָעוֹ, שֶׁהוּא מַה שֶּׁקּוֹרֶה, אֶל שְׂדֵה הֶעָצֵל מַמָּשׁ, הִנֵּה דָּרְשׁוּ בּוֹ חֲכָמִים זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ילקוט) מִדְרָשׁ נָאֶה, זֶה לְשׁוֹנָם, "וְהִנֵּה עָלָה כֻלּוֹ קִמְּשֹׂנִים - שֶׁמְּבַקֵּשׁ פֵּרוּשׁ שֶׁל פָּרָשָׁה וְאֵינוֹ מוֹצֵא, כָּסּוּ פָנָיו וְגוֹ' - מִתּוֹךְ שֶׁלֹּא עָמַל בָּהֶם הוּא יוֹשֵׁב וּמְטַמֵּא אֶת הַטָּהוֹר וּמְטַהֵר אֶת הַטָּמֵא וּפוֹרֵץ גְּדֵרָן שֶׁל תַּלְמִידֵי חֲכָמִים. וּמַה עָנְשׁוֹ שֶׁל זֶה? שְׁלֹמֹה פֵּרֵשׁ (קהלת י, ח), "וּפֹרֵץ גָּדֵר יִשְּׁכֶנּוּ נָחָשׁ".

וְהַיְנוּ, כִּי רָעַת הֶעָצֵל אֵינָהּ בָּאָה בְּבַת אֶחָת, אֶלָּא מְעַט מְעַט בְּלֹא שֶׁיֵּדַע וְיַרְגִּישׁ בָּהּ, כִּי הִנֵּה הוּא נִמְשָׁךְ מֵרָעָה אֶל רָעָה עַד שֶׁיִּמָּצֵא טָבוּעַ בְּתַכְלִית הָרָעָה. הִנֵּה בַּתְּחִלָּה אֵינוֹ אֶלָּא מַחְסִיר הַטֹּרַח אֲשֶׁר הָיָה רָאוּי לוֹ, וּמִזֶּה נִמְשָׁךְ שֶׁלֹּא יִלְמַד בַּתּוֹרָה כְּכָל הַצֹּרֶךְ, וּמִפְּנֵי חֶסְרוֹן הַלִּמּוּד כְּשֶׁיָּבוֹא אַחַר כָּךְ לִלְמֹד - תֶּחְסַר לוֹ הַהֲבָנָה. וְהִנֵּה אִלּוּלֵי הָיְתָה גוֹמֶרֶת רָעָתוֹ בָּזֶה, כְּבָר הָיְתָה רַבָּה, אַךְ עוֹד מִתְרַבָּה וְהוֹלֶכֶת בַּמֶּה שֶׁבִּרְצוֹתוֹ עַל כָּל פָּנִים לְיַשֵּׁב הַפָּרָשָׁה וְהַפֶּרֶק הַהוּא, הִנֵּה יְגַלֶּה בָהּ פָּנִים שֶׁלֹּא כַהֲלָכָה וְיַשְׁחִית הָאֱמֶת וְיַהַפְכָהּ, וְיַעֲבֹר עַל הַתַּקָּנוֹת וְיִפְרֹץ אֶת הַגְּדֵרִים, וְסוֹפוֹ כְּלָיָה כְּמִשְׁפַּט כָּל פּוֹרֵץ גָּדֵר. אָמַר שְׁלֹמֹה, "וָאֶחֱזֶה אָנֹכִי אָשִׁית לִבִּי", הִתְבּוֹנַנְתִּי עַל הַדָּבָר הַזֶּה וְרָאִיתִי גֹּדֶל הָרַע שֶׁבּוֹ שֶׁהוּא כְּאֶרֶס הַהוֹלֵךְ וּמִתְפַּשֵּׁט מְעַט מְעַט וְאֵין פְּעֻלָּתוֹ נִכֶּרֶת עַד הַמִּיתָה, וְזֶהוּ, "מְעַט שֵׁנוֹת [מְעַט תְּנוּמוֹת מְעַט חִבֻּק יָדַיִם לִשְׁכָּב] וּבָא כְמִתְהַלֵּךְ רֵישֶׁךְ [וּמַחְסֹרְךָ כְּאִישׁ מָגֵן]".

וְהִנֵּה אֲנַחְנוּ רוֹאִים בְּעֵינֵינוּ כַּמָּה וְכַמָּה פְּעָמִים, שֶׁכְּבָר לִבּוֹ שֶׁל הָאָדָם יוֹדֵעַ חוֹבָתוֹ וְנִתְאַמֵּת אֶצְלוֹ מַה שֶּׁרָאוּי לוֹ לְהַצָּלַת נַפְשׁוֹ, וּמַה שֶּׁחוֹבָה עָלָיו מִצַּד בּוֹרְאוֹ, וְאַף עַל פִּי כֵן יַנִּיחֵהוּ, לֹא מֵחֶסְרוֹן הַכָּרַת הַחוֹבָה הַהִיא, וְלֹא לְשׁוּם טַעַם אַחֵר, אֶלָּא מִפְּנֵי שֶׁכְּבֵדוּת הָעַצְלָה מִתְגַּבֶּרֶת עָלָיו, וַהֲרֵי הוּא אוֹמֵר, אֹכַל קִמְעָא אוֹ אִישַׁן קִמְעָא אוֹ קָשֶׁה עָלַי צֵאת מִבֵּיתִי, פָּשַׁטְתִּי אֶת כֻּתָּנְתִּי אֵיכָכָה אֶלְבָּשֶׁנָּה, חַמָּה עַזָּה בָּעוֹלָם, הַקָּרָה רַבָּה אוֹ הַגְּשָׁמִים, וְכָל שְׁאָר הָאֲמַתְלָאוֹת וְהַתּוֹאֲנוֹת אֲשֶׁר פִּי הָעֲצֵלִים מָלֵא מֵהֶם, וּבֵין כָּךְ וּבֵין כָּךְ הַתּוֹרָה מֻנַּחַת וְהָעֲבוֹדָה מְבֻטֶּלֶת וְהָאָדָם עוֹזֵב אֶת בּוֹרְאוֹ. הוּא מַה שֶּׁשְּׁלֹמֹה אָמַר (קהלת י, יח), "בַּעֲצַלְתַּיִם יִמַּךְ הַמְּקָרֶה וּבְשִׁפְלוּת יָדַיִם יִדְלֹף הַבָּיִת".

וְאוּלָם אִם תִּשְׁאַל אֶת פִּי הֶעָצֵל, יָבוֹא לְךָ בְּמַאֲמָרִים רַבִּים מִמַּאַמְרֵי הַחֲכָמִים וְהַמִּקְרָאוֹת מִן הַכְּתוּבִים וְהַטְּעָנוֹת מִן הַשֵּׂכֶל, אֲשֶׁר כֻּלָּם יוֹרוּ לוֹ לְפִי דַּעְתּוֹ הַמְּשֻׁבֶּשֶׁת לְהָקֵל עָלָיו לְהַנִּיחוֹ בִּמְנוּחַת עַצְלָתוֹ, וְהוּא אֵינֶנּוּ רוֹאֶה שֶׁאֵין הַטְּעָנוֹת הָהֵם וְהַטְּעָמִים הָהֵם נוֹלָדִים לוֹ מִפְּנֵי שִׁקּוּל דַּעְתּוֹ, אֶלָּא מִמְּקוֹר עַצְלָתוֹ הֵם נוֹבְעִים, אֲשֶׁר בִּהְיוֹתָהּ הִיא גּוֹבֶרֶת בּוֹ - מַטָּה דַעְתּוֹ וְשִׂכְלוֹ אֶל הַטְּעָנוֹת הָאֵלֶּה אֲשֶׁר לֹא יִשְׁמַע לְקוֹל הַחֲכָמִים וְאַנְשֵׁי הַדֵּעָה הַנְּכוֹנָה. הוּא מַה שֶּׁשְּׁלֹמֹה צוֹוֵחַ וְאוֹמֵר (משלי כו, טז), "חָכָם עָצֵל בְּעֵינָיו מִשִּׁבְעָה מְשִׁיבֵי טָעַם". כִּי הָעַצְלָה אֵינֶנָּה מַנַּחַת לוֹ שֶׁיִּהְיֶה אֲפִלּוּ חָשׁ לְדִבְרֵי הַמּוֹכִיחִים אוֹתוֹ, אֶלָּא יַחְשֹׁב הַכֹּל לְתוֹעִים וְשׁוֹטִים, וְהוּא לְבַדּוֹ חָכָם.

וְהִנֵּה תֵּדַע כִּי זֶה כְּלָל גָּדוֹל מְנֻסֶּה בִּמְלֶאכֶת הַפְּרִישׁוּת, שֶׁכָּל קֻלָּא צְרִיכָה בְּדִיקָה, כִּי אַף עַל פִּי שֶׁיְּכוֹלָה לִהְיוֹת יְשָׁרָה וּנְכוֹחָה, אָמְנָם קָרוֹב הַדָּבָר שֶׁתִּהְיֶה מֵעֲצַת הַיֵּצֶר וּמִרְמוֹתָיו, עַל כֵּן צָרִיךְ לִבְדֹּק אַחֲרֶיהָ בַּחֲקִירוֹת וּדְרִישׁוֹת רַבּוֹת וְאִם אַחַר כָּל אֵלֶּה תִּצְדַּק, וַדַּאי שֶׁהִיא טוֹבָה.

כְּלָלוֹ שֶׁל דָּבָר, חִזּוּק גָּדוֹל צָרִיךְ הָאָדָם לְהִתְחַזֵּק וּלְהִתְגַּבֵּר בִּזְרִיזוּת לַעֲשׂוֹת הַמִּצְוֹת בְּהַשְׁלִיכוֹ מֵעָלָיו כֹּבֶד הָעַצְלָה הַמְעַכֶּבֶת עַל יָדוֹ. וְתִרְאֶה שֶׁהַמַּלְאָכִים נִשְׁתַּבְּחוּ בַּמִּדָּה הַטּוֹבָה הַזֹּאת, שֶׁנֶּאֱמַר בָּהֶם (תהלים קג, כ), "גִּבֹּרֵי כֹחַ עֹשֵׂי דְבָרוֹ לִשְׁמֹעַ בְּקוֹל דְּבָרוֹ". וְאוֹמֵר (יחזקאל א, יד), "וְהַחַיּוֹת רָצוֹא וָשׁוֹב כְּמַרְאֵה הַבָּזָק". וְהִנֵּה הָאָדָם הוּא אָדָם וְלֹא מַלְאָךְ, עַל כֵּן אִי אֶפְשָׁר לוֹ שֶׁיַּגִּיעַ לִגְבוּרָתוֹ שֶׁל הַמַּלְאָךְ, אַךְ וַדַּאי שֶׁכָּל מַה שֶּׁיּוּכַל לְהִתְקָרֵב בְּמַדְרֵגָתוֹ אֵלָיו רָאוּי הוּא שֶׁיִּתְקָרֵב. וְדָוִד הָיָה מְשַׁבֵּחַ עַל חֶלְקוֹ וְאוֹמֵר (תהלים קיט, ס), "חַשְׁתִּי וְלֹא הִתְמַהְמָהְתִּי לִשְׁמֹר מִצְוֹתֶיךָ".

פרק ז

בְּבֵאוּר חֶלְקֵי הַזְּרִיזוּת

חֶלְקֵי הַזְּרִיזוּת שְׁנַיִם, אֶחָד קֹדֶם הַתְחָלַת הַמַּעֲשֶׂה, וְאֶחָד אַחֲרֵי כֵן.

קֹדֶם הַתְחָלַת הַמַּעֲשֶׂה הוּא, שֶׁלֹּא יַחְמִיץ הָאָדָם אֶת הַמִּצְוָה, אֶלָּא בְּהַגִּיעַ זְמַנָּהּ, אוֹ בְּהִזְדַּמְּנָהּ לְפָנָיו, אוֹ בַּעֲלוֹתָהּ בְּמַחֲשַׁבְתּוֹ, יְמַהֵר יָחִישׁ מַעֲשֵׂהוּ לֶאֱחֹז בָּהּ וְלַעֲשׂוֹת אוֹתָהּ וְלֹא יַנִּיחַ זְמַן לִזְמַן שֶׁיִּתְרַבֶּה בֵּינְתַיִם, כִּי אֵין סַכָּנָה כְּסַכָּנָתוֹ, אֲשֶׁר הִנֵּה כָּל רֶגַע שֶׁמִּתְחַדֵּשׁ יוּכַל לְהִתְחַדֵּשׁ אֵיזֶה עִכּוּב לַמַּעֲשֶׂה הַטּוֹב. וְעַל אֲמִתַּת זֶה הַדָּבָר, הֶעִירוּנוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בראשית רבה עו, ב), בְּעִנְיַן הַמְלָכַת שְׁלֹמֹה, שֶׁאָמַר דָּוִד לִבְנָיָהוּ (מלכים א א,

לג - לו), "וְהוֹרַדְתֶּם אֹתוֹ אֶל גִּחוֹן", וְעָנָה בְּנָיָהוּ, "אָמֵן כֵּן יֹאמַר ה'". אָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, "רַבִּי פִּינְחָס בְּשֵׁם רַבִּי (יוחנן) [חָנָן] דְּצִפּוֹרִי, וַהֲלֹא כְּבָר נֶאֱמַר (דברי הימים א כב, ט), "הִנֵּה בֵן נוֹלָד לָךְ הוּא יִהְיֶה אִישׁ מְנוּחָה", אֶלָּא הַרְבֵּה קָטֵיגוֹרִין יַעַמְדוּ מִכָּאן וְעַד גִּיחוֹן" (בראשית רבה עו, ב). עַל כֵּן הִזְהִירוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (מכילתא שמות יב, ז), "וּשְׁמַרְתֶּם אֶת הַמַּצּוֹת" - "מִצְוָה הַבָּאָה לְיָדְךָ אַל תַּחְמִיצֶנָּה". וְאָמְרוּ (נזיר כג:), "לְעוֹלָם יַקְדִּים אָדָם לִדְבַר מִצְוָה שֶׁלְּפִי שֶׁהִקְדִּימָה בְּכִירָה לִצְעִירָה, זָכְתָה וְקָדְמָה אַרְבָּעָה דוֹרוֹת בְּיִשְׂרָאֵל לַמַּלְכוּת". וְאָמְרוּ (פסחים ד.), "זְרִיזִים מַקְדִּימִים לְמִצְוֹת". וְכֵן אָמְרוּ, (ברכות ו:), "לְעוֹלָם יָרוּץ אָדָם לִדְבַר מִצְוָה, וַאֲפִלּוּ בְּשַׁבָּת". וּבַמִּדְרָשׁ אָמְרוּ, (בראשית רבה יא, ט), "הוּא יְנַהֲגֵנוּ עַל מוּת", בִּזְרִיזוּת, כְּאִלֵּין עוּלֵמָתָא, כְּמָה דְּאַתְּ אָמַר, "בְּתוֹךְ עֲלָמוֹת תּוֹפֵפוֹת" (תהילים סח, כו). כִּי הַזְּרִיזוּת הִיא מִדַּת שְׁלֵמוּת גָּדוֹל אֲשֶׁר טִבְעוֹ שֶׁל הָאָדָם מוֹנְעָהּ מִמֶּנּוּ עַתָּה, וּמִי שֶׁמִּתְגַּבֵּר וְתוֹפֵשׂ בָּהּ כָּל מַה שֶּׁיּוּכַל, הִנֵּה לֶעָתִיד לָבוֹא יִזְכֶּה לָהּ בֶּאֱמֶת, אֲשֶׁר הַבּוֹרֵא יִתְבָּרַךְ יִתְּנֶהָ לוֹ שְׂכָרוֹ חֵלֶף מַה שֶּׁהִשְׁתַּדֵּל אַחֲרֶיהָ בִּזְמַן עֲבוֹדָתוֹ.

אַךְ הַזְּרִיזוּת אַחַר הַתְחָלַת הַמַּעֲשֶׂה הוּא, שֶׁכֵּיוָן שֶׁאָחַז בַּמִּצְוָה יְמַהֵר לְהַשְׁלִים אוֹתָהּ, וְלֹא לְהָקֵל מֵעָלָיו, כְּמִי שֶׁמִּתְאַוֶּה לְהַשְׁלִיךְ מֵעָלָיו מַשָּׂאוֹ, אֶלָּא מִיִּרְאָתוֹ פֶּן לֹא יִזְכֶּה לִגְמֹר אוֹתָהּ. וְעַל זֶה הִרְבּוּ לְהַזְהִיר זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה וְאָמְרוּ (בראשית רבה פה, ג), "כָּל הַמַּתְחִיל בְּמִצְוָה וְאֵינוֹ גּוֹמֵר אוֹתָהּ, קוֹבֵר אִשְׁתּוֹ וּבָנָיו". וְאָמְרוּ (שם), "אֵין הַמִּצְוָה נִקְרֵאת אֶלָּא עַל שֵׁם גּוֹמְרָהּ". וְאָמַר שְׁלֹמֹה הַמֶּלֶךְ עָלָיו הַשָּׁלוֹם (משלי כב, כט), "חָזִיתָ אִישׁ מָהִיר בִּמְלַאכְתּוֹ לִפְנֵי מְלָכִים יִתְיַצָּב, בַּל יִתְיַצֵּב לִפְנֵי חֲשֻׁכִּים". וַחֲכָמִים זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (סנהדרין קד:), יִחֲסוּ לוֹ הַשֶּׁבַח הַזֶּה, עַל שֶׁמִּהֵר בִּמְלֶאכֶת בִּנְיַן הַבַּיִת וְלֹא נִתְעַצֵּל בָּהּ לְאַחֵר אוֹתָהּ, וְכֵן דְּרָשׁוּהוּ עַל מֹשֶׁה עָלָיו הַשָּׁלוֹם, עַל שֶׁמִּהֵר בִּמְלֶאכֶת הַמִּשְׁכָּן. וְכֵן תִּמְצָא כָּל מַעֲשֵׂיהֶם שֶׁל צַדִּיקִים תָּמִיד בִּמְהִירוּת. אַבְרָהָם כָּתוּב בּוֹ (בראשית יח, ו-ז), "וַיְמַהֵר אַבְרָהָם הָאֹהֱלָה אֶל שָׂרָה וַיֹּאמֶר מַהֲרִי", "וַיִּתֵּן אֶל הַנַּעַר וַיְמַהֵר", רִבְקָה, (שם כד, כ) "וַתְּמַהֵר וַתְּעַר כַּדָּהּ" וְגוֹ'. וְכֵן אָמְרוּ בַּמִּדְרָשׁ (במדבר רבה י), "וַתְּמַהֵר הָאִשָּׁה" וְגוֹ'. (שופטים יג, י) - "מְלַמֵּד שֶׁכָּל מַעֲשֵׂיהֶם שֶׁל צַדִּיקִים בִּמְהִירוּת", אֲשֶׁר לֹא יִתְּנוּ הֶפְסֵק זְמַן לֹא אֶל הַתְחָלַת הַמִּצְוָה וְלֹא אֶל הַשְׁלָמָתָהּ.

וְתִרְאֶה, שֶׁהָאָדָם אֲשֶׁר תִּלְהַט נַפְשׁוֹ בַּעֲבוֹדַת בּוֹרְאוֹ, וַדַּאי שֶׁלֹּא יִתְעַצֵּל בַּעֲשִׂיַּת מִצְוֹתָיו, אֶלָּא תִּהְיֶה תְּנוּעָתוֹ כִּתְנוּעַת הָאֵשׁ הַמְּהִירָה, כִּי לֹא יָנוּחַ וְלֹא יִשְׁקֹט עַד אִם כִּלָּה הַדָּבָר לְהַשְׁלִימוֹ. וְאָמְנָם הִתְבּוֹנֵן עוֹד, שֶׁכְּמוֹ שֶׁהַזְּרִיזוּת הוּא תּוֹלֶדֶת הַהִתְלַהֲטוּת הַפְּנִימִית, כֵּן מִן הַזְּרִיזוּת יִוָּלֵד הַהִתְלַהֲטוּת, וְהַיְנוּ, כִּי מִי שֶׁמַּרְגִּישׁ

עַצְמוֹ בְּמַעֲשֵׂה הַמִּצְוָה כְּמוֹ שֶׁהוּא מְמַהֵר תְּנוּעָתוֹ הַחִיצוֹנָה, כֵּן הִנֵּה הוּא גוֹרֵם שֶׁתִּבְעַר בּוֹ תְּנוּעָתוֹ הַפְּנִימִית כְּמוֹ כֵן וְהַחֵשֶׁק וְהַחֵפֶץ יִתְגַּבֵּר בּוֹ וְיֵלֵךְ, אַךְ אִם יִתְנַהֵג בִּכְבֵדוּת בִּתְנוּעַת אֵיבָרָיו, גַּם תְּנוּעַת רוּחוֹ תִּשְׁקַע וְתִכְבֶּה. וְזֶה דָבָר שֶׁהַנִּסָּיוֹן יְעִידֵהוּ.

וְאָמְנָם כְּבָר יָדַעְתָּ שֶׁהַנִּרְצֶה יוֹתֵר בַּעֲבוֹדַת הַבּוֹרֵא יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ הוּא חֵפֶץ הַלֵּב וּתְשׁוּקַת הַנְּשָׁמָה. וְהוּא מַה שֶּׁדָּוִד הַמֶּלֶךְ מִתְהַלֵּל בְּחֶלְקוֹ הַטּוֹב וְאוֹמֵר (תהלים מב, ב), "כְּאַיָּל תַּעֲרֹג עַל אֲפִיקֵי מָיִם כֵּן נַפְשִׁי תַעֲרֹג אֵלֶיךָ אֱלֹהִים, צָמְאָה נַפְשִׁי לֵאלֹהִים" וגו', (שם ד, ג) "נִכְסְפָה וְגַם כָּלְתָה נַפְשִׁי לְחַצְרוֹת ה'". (שם סג, ב) "צָמְאָה לְךָ נַפְשִׁי כָּמַהּ לְךָ בְשָׂרִי". וְאוּלָם הָאָדָם אֲשֶׁר אֵין הַחֶמְדָּה הַזֹּאת לוֹהֶטֶת בּוֹ כָּרָאוּי, עֵצָה טוֹבָה הִיא לוֹ שֶׁיִּזְדָּרֵז בִּרְצוֹנוֹ כְּדֵי שֶׁיִּמָּשֵׁךְ מִזֶּה שֶׁתִּוָּלֵד בּוֹ הַחֶמְדָּה בַּטֶּבַע, כִּי הַתְּנוּעָה הַחִיצוֹנָה מְעוֹרֶרֶת הַפְּנִימִית, וּבְוַדַּאי שֶׁיּוֹתֵר מְסוּרָה בְּיָדוֹ הִיא הַחִיצוֹנָה מֵהַפְּנִימִית, אַךְ אִם יִשְׁתַּמֵּשׁ מִמַּה שֶּׁבְּיָדוֹ, יִקְנֶה גַּם מַה שֶּׁאֵינוֹ בְּיָדוֹ בְּהֶמְשֵׁךְ, כִּי תִּוָּלֵד בּוֹ הַשִּׂמְחָה הַפְּנִימִית וְהַחֵפֶץ וְהַחֶמְדָּה מִכֹּחַ מַה שֶּׁהוּא מִתְלַהֵט בִּתְנוּעָתוֹ בְּרָצוֹן. וְהוּא מַה שֶּׁהָיָה הַנָּבִיא אוֹמֵר (הושע ו, ג), "וְנֵדְעָה נִרְדְּפָה לָדַעַת אֶת ה'". וְכָתוּב (שם יא, י), "אַחֲרֵי ה' יֵלְכוּ כְּאַרְיֵה יִשְׁאָג".

פרק ח

בְּדֶרֶךְ קְנִיַּת הַזְּרִיזוּת

הִנֵּה הָאֶמְצָעִים אֲשֶׁר נִקְנֶה בָּם הַזְּרִיזוּת הֵם הֵם אוֹתָם אֲשֶׁר נִקְנֶה בָּם הַזְּהִירוּת, וּמַדְרֵגוֹתֵיהֶם כְּמַדְרֵגוֹתֵיהֶם, וּכְמוֹ שֶׁכָּתַבְתִּי לְמַעְלָה. כִּי עִנְיָנָם קָרוֹב זֶה לָזֶה מְאֹד וְאֵין הֶפְרֵשׁ בֵּינֵיהֶם, אֶלָּא שֶׁזֶּה בַּעֲשִׂין וְזֶה בְּלָאוִין. וְכַאֲשֶׁר יִתְאַמֵּת אֵצֶל הָאָדָם גֹּדֶל עֵרֶךְ הַמִּצְוֹת וְרֹב חוֹבָתוֹ בָּהֶם, וַדַּאי שֶׁיִּתְעוֹרֵר לִבּוֹ אֶל הָעֲבוֹדָה וְלֹא יִתְרַפֶּה מִמֶּנָּה.

וְאָמְנָם מַה שֶּׁיּוּכַל לְהַגְבִּיר הַהִתְעוֹרְרוּת הַזֶּה הוּא, הַהִסְתַּכְּלוּת בְּרֹב הַטּוֹבוֹת שֶׁהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא עוֹשֶׂה עִם הָאָדָם בְּכָל עֵת וּבְכָל שָׁעָה, וְהַנִּפְלָאוֹת הַגְּדוֹלוֹת שֶׁעוֹשֶׂה עִמּוֹ מֵעֵת הַלֵּידָה עַד הַיּוֹם הָאַחֲרוֹן, כִּי כָל מַה שֶּׁיַּרְבֶּה לְהִסְתַּכֵּל וּלְהִתְבּוֹנֵן בִּדְבָרִים אֵלֶּה, הִנֵּה יַרְבֶּה לְהַכִּיר לְעַצְמוֹ חוֹבָה רַבָּה אֶל הָאֵל הַמֵּטִיב לוֹ, וְיִהְיוּ אֵלֶּה אֶמְצָעִים לְשֶׁלֹּא יִתְעַצֵּל וְיִתְרַפֶּה מֵעֲבוֹדָתוֹ, כִּי הֲרֵי הוֹאִיל וְאֵינוֹ יָכוֹל וַדַּאי לִגְמֹל לוֹ טוֹבָתוֹ יִתְבָּרַךְ , לְפָחוֹת יוֹדֶה לִשְׁמוֹ וִיקַיֵּם מִצְוֹתָיו.

וְהִנֵּה אֵין לְךָ אָדָם בְּאֵיזֶה מַצָּב שֶׁיִּמָּצֵא, אִם עָנִי וְאִם עָשִׁיר, אִם בָּרִיא וְאִם חוֹלֶה,

שֶׁלֹּא יִרְאֶה נִפְלָאוֹת וְטוֹבוֹת רַבּוֹת בְּמַצָּבוֹ, כִּי הֶעָשִׁיר וְהַבָּרִיא - כְּבָר הוּא חַיָּב לוֹ יִתְבָּרַךְ עַל עָשְׁרוֹ וְעַל בְּרִיאוּתוֹ, הֶעָנִי - חַיָּב לוֹ שֶׁאֲפִלּוּ בְּעָנְיוֹ מַמְצִיא פַּרְנָסָתוֹ דֶּרֶךְ נֵס וָפֶלֶא וְאֵינוֹ מַנִּיחוֹ לָמוּת בָּרָעָב. הַחוֹלֶה עַל שֶׁמַּחֲזִיקוֹ בְּכֹבֶד חָלְיוֹ וּמַכּוֹתָיו, וְאֵינוֹ מַנִּיחוֹ לָרֶדֶת שַׁחַת, וְכֵן כָּל כַּיּוֹצֵא בָּזֶה, עַד שֶׁאֵין לְךָ אָדָם שֶׁלֹּא יַכִּיר עַצְמוֹ חַיָּב לְבוֹרְאוֹ. וּבְהִסְתַּכְּלוֹ בְּטוֹבוֹת אֵלֶּה שֶׁהוּא מְקַבֵּל מִמֶּנּוּ, וַדַּאי שֶׁיִּתְעוֹרֵר לְהִזְדָּרֵז לַעֲבוֹדָתוֹ כְּמוֹ שֶׁכָּתַבְתִּי לְמַעְלָה, כָּל שֶׁכֵּן אִם יִתְבּוֹנֵן הֱיוֹת כָּל טוּבוֹ תָּלוּי בְּיָדוֹ יִתְבָּרַךְ . וּמַה שֶּׁמִּצְטָרֵךְ לוֹ וּמַה שֶּׁמּוּכְרָח אֵלָיו מִמֶּנּוּ יִתְבָּרַךְ הוּא וְלֹא מֵאַחֵר, אֲשֶׁר עַל כֵּן וַדַּאי שֶׁלֹּא יִתְעַצֵּל מֵעֲבֹד עֲבוֹדָתוֹ יִתְבָּרַךְ וְלֹא יֶחְסַר לוֹ מַה שֶּׁהוּא מֻכְרָח אֵלָיו.

וְהִנְּךָ רוֹאֶה מַה שֶּׁכָּלַלְתִּי פֹּה בְּדְבָרַי שְׁלֹשֶׁת הַמַּדְרֵגוֹת אֲשֶׁר חִלַּקְתִּים בַּזְּהִירוּת, כִּי כְּבָר עִנְיָנָם אֶחָד, וְהַדָּבָר לָמֵד מֵעִנְיָנוֹ, שֶׁלִּשְׁלֵמֵי הַדַּעַת תִּהְיֶה הַהֶעָרָה מִצַּד הַחוֹבָה וּמִצַּד עֵרֶךְ הַמַּעֲשִׂים וַחֲשִׁיבוּתָם, לַפְּחוּתִים מֵהֶם מִצַּד הָעוֹלָם הַבָּא וּכְבוֹדוֹ, שֶׁלֹּא תַּשִּׂיגֵהוּ בוּשָׁה לְיוֹם הַגְּמוּל בִּרְאוֹתוֹ הַטּוֹבָה שֶׁהָיָה יָכוֹל לְהַשִּׂיג וְאִבְּדָהּ, וְלֶהָמוֹן מִצַּד הָעוֹלָם הַזֶּה וּצְרָכָיו כְּעִנְיָן שֶׁפֵּרַשְׁתִּי שָׁם לְמַעְלָה.

פרק ט

בְּבֵאוּר מַפְסִידֵי הַזְּרִיזוּת וְהַהַרְחָקָה מֵהֶם

הִנֵּה מַפְסִידֵי הַזְּרִיזוּת הֵם הֵם מַגְדִּילֵי הָעַצְלָה, וְהַגָּדוֹל שֶׁבְּכֻלָּם הוּא בַּקָּשַׁת הַמְּנוּחָה הַגּוּפָנִית, וְשִׂנְאַת הַטֹּרַח וְאַהֲבַת הָעִדּוּנִים בְּתַשְׁלוּם כָּל תְּנָאֵיהֶם, כִּי הִנֵּה אָדָם כָּזֶה וַדַּאי שֶׁתִּכְבַּד עָלָיו הָעֲבוֹדָה לִפְנֵי בּוֹרְאוֹ כֹּבֶד גָּדוֹל, כִּי מִי שֶׁיִּרְצֶה לֶאֱכֹל אֲכִילוֹתָיו בְּכָל הַיִּשּׁוּב וְהַמְּנוּחָה וְלִישֹׁן שְׁנָתוֹ בְּלֹא טוֹרֵד, וִימָאֵן לָלֶכֶת אִם לֹא לְאִטּוֹ, וְכַיּוֹצֵא בִּדְבָרִים כָּאֵלֶּה, הִנֵּה יִקְשֶׁה עָלָיו לְהַשְׁכִּים לְבָתֵּי כְּנֵסִיּוֹת בַּבֹּקֶר, אוֹ לְקַצֵּר בִּסְעוּדָתוֹ מִפְּנֵי תְּפִלַּת הַמִּנְחָה בֵּין הָעַרְבַּיִם, אוֹ לָצֵאת לִדְבַר מִצְוָה אִם לֹא יִהְיֶה הָעֵת בָּרוּר, כָּל שֶׁכֵּן לְמַהֵר עַצְמוֹ לְדִבְרֵי מִצְוָה אוֹ לְתַלְמוּד תּוֹרָה, וּמִי שֶׁמַּרְגִּיל עַצְמוֹ לַמִּנְהָגוֹת הָאֵלֶּה, אֵינֶנּוּ אָדוֹן בְּעַצְמוֹ לַעֲשׂוֹת הֵפֶךְ זֶה כְּשֶׁיִּרְצֶה, כִּי כְּבָר נֶאֱסָר רְצוֹנוֹ בְּמַאֲסַר הַהֶרְגֵּל הַנַּעֲשֶׂה טֶבַע שֵׁנִי.

וְאָמְנָם צָרִיךְ שֶׁיֵּדַע הָאָדָם כִּי לֹא לִמְנוּחָה הוּא בָּעוֹלָם הַזֶּה, אֶלָּא לְעָמָל וָטֹרַח, וְלֹא יִנְהַג בְּעַצְמוֹ אֶלָּא מִנְהַג הַפּוֹעֲלִים הָעוֹשִׂים מְלָאכָה אֵצֶל מַשְׂכִּירֵיהֶם, וּכְעִנְיָן מַה שֶּׁהָיָה אוֹמֵר (עירובין סה.), "אֲגִירֵי דְיוֹמָא אֲנָן", וּכְדֶרֶךְ יוֹצְאֵי הַצָּבָא בְּמַעַרְכוֹתֵיהֶם, אֲשֶׁר אֲכִילָתָם בְּחִפָּזוֹן, וּשְׁנָתָם עֲרַאי, וְעוֹמְדִים תָּמִיד מוּכָנִים לְעֵת קְרָב, וְעַל זֶה

נֶאֱמַר (איוב ה, ז), ״כִּי אָדָם לְעָמָל יוּלָּד״, וּכְשֶׁיַּרְגִּיל עַצְמוֹ עַל זֶה הַדֶּרֶךְ יִמְצָא הָעֲבוֹדָה קַלָּה עָלָיו וַדַּאי, כֵּיוָן שֶׁלֹּא יֶחְסַר בְּעַצְמוֹ הַהַזְמָנָה וְהַהֲכָנָה אֵלֶיהָ, וְעַל זֶה הַדֶּרֶךְ אָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (אבות ו, ד), ״כָּךְ הִיא דַּרְכָּהּ שֶׁל תּוֹרָה - פַּת בַּמֶּלַח תֹּאכַל וּמַיִם בַּמְּשׂוּרָה תִּשְׁתֶּה וְעַל הָאָרֶץ תִּישַׁן״, שֶׁהוּא כְּלַל הַהַרְחָקָה בְּתַכְלִית מִן הַמְּנוּחוֹת וְהָעִדּוּנִים.

עוֹד מִמַּפְסִידֵי הַזְּרִיזוּת הוּא רֹב הַפַּחַד וְגֹדֶל הַמּוֹרָא מִן הַזְּמַן וְתוֹלְדוֹתָיו, כִּי פַּעַם יִירָא מֵהַקֹּר אוֹ מֵהַחֹם וּפַעַם מֵהַפְּגָעִים וּפַעַם מִן הֶחֳלָאִים וּפַעַם מִן הָרוּחַ וְכֵן כָּל כַּיּוֹצֵא בָּזֶה. הוּא הָעִנְיָן שֶׁאָמַר שְׁלֹמֹה עָלָיו הַשָּׁלוֹם (משלי כו, יג), ״אָמַר עָצֵל שַׁחַל בַּדָּרֶךְ אֲרִי בֵּין הָרְחֹבוֹת״. וּכְבָר גִּנּוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה הַמִּדָּה הַזֹּאת וְיִחֲסוּהָ אֶל הַחַטָּאִים, וּמִקְרָא מְסַיְּעָם, דִּכְתִיב (ישעיה לג, יד), ״פָּחֲדוּ בְצִיּוֹן חַטָּאִים אָחֲזָה רְעָדָה חֲנֵפִים״. עַד שֶׁאָמַר אֶחָד מִן הַגְּדוֹלִים אֶל תַּלְמִידוֹ בִּרְאוֹתוֹ אוֹתוֹ מִתְפַּחֵד, ״חַטָּאָה אַתְּ״ (ברכות ס.). אֶלָּא עַל זֶה נֶאֱמַר (תהלים לז, ג), ״בְּטַח בַּה׳ וַעֲשֵׂה טוֹב שְׁכָן אֶרֶץ וּרְעֵה אֱמוּנָה״.

כְּלָלוֹ שֶׁל דָּבָר, צָרִיךְ שֶׁיָּשִׂים הָאָדָם אֶת עַצְמוֹ עֲרַאי בָּעוֹלָם וְקָבוּעַ בָּעֲבוֹדָה, יִתְרַצֶּה וְיִסְתַּפֵּק בְּכָל עִנְיְנֵי הָעוֹלָם בְּמַה שֶּׁמִּזְדַּמֵּן לוֹ וְיִקַּח מִן הַבָּא בְּיָדוֹ וְיִהְיֶה רָחוֹק מִן הַמְּנוּחָה וְקָרוֹב לִמְלָאכָה וְעָמָל, וְיִהְיֶה נָכוֹן לִבּוֹ בָּטוּחַ בַּה׳ וְלֹא יִירָא מִתּוֹלְדוֹת הַזְּמָן וּפְגָעָיו.

שֶׁמָּא תֹּאמַר, הֲרֵי מָצִינוּ שֶׁחִיְּבוּ חֲכָמִים בְּכָל מָקוֹם שֶׁיִּשְׁמֹר הָאָדָם אֶת עַצְמוֹ שְׁמִירָה מְעֻלָּה וְלֹא יָשִׂים עַצְמוֹ בְּסַכָּנָה אֲפִלּוּ הוּא צַדִּיק וּבַעַל מַעֲשִׂים, וְאָמְרוּ (כתובות ל.), ״הַכֹּל בִּידֵי שָׁמַיִם חוּץ מִצִּנִּים פַּחִים״ וּמִקְרָא כָּתוּב (דברים ד, טו), ״וְנִשְׁמַרְתֶּם מְאֹד לְנַפְשֹׁתֵיכֶם״, הֲרֵי שֶׁאֵין לְהַחְלִיט הַבִּטָּחוֹן הַזֶּה עַל כָּל פָּנִים, וְהָתָם אָמְרוּ, ״וַאֲפִלּוּ לִדְבַר מִצְוָה״. דַּע כִּי יֵשׁ יִרְאָה וְיֵשׁ יִרְאָה, יֵשׁ יִרְאָה רְאוּיָה וְיֵשׁ יִרְאָה שׁוֹטָה, יֵשׁ בִּטָּחוֹן וְיֵשׁ הוֹלֵלוּת, כִּי הִנֵּה הָאָדוֹן בָּרוּךְ הוּא עָשָׂה אֶת הָאָדָם בַּעַל שֵׂכֶל נָכוֹן וּסְבָרָא נְכוֹחָה לְשֶׁיִּנְהַג עַצְמוֹ עַל דֶּרֶךְ טוֹב וְיִשָּׁמֵר מִן הַדְּבָרִים הַמַּזִּיקִים אֲשֶׁר נִבְרְאוּ לַעֲנֹשׁ אֶת הָרְשָׁעִים, וּמִי שֶׁיִּרְצֶה שֶׁלֹּא יִנְהַג עַצְמוֹ בְּדֶרֶךְ הַחָכְמָה וְיַפְקִיר עַצְמוֹ לַסַּכָּנוֹת הִנֵּה אֵין זֶה בִּטָּחוֹן אֶלָּא הוֹלֵלוּת, וְהִנֵּה הוּא חוֹטֵא בְּמַה שֶּׁהוּא עוֹשֶׂה נֶגֶד רְצוֹן הַבּוֹרֵא יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ, שֶׁרוֹצֶה שֶׁיִּשְׁמֹר הָאָדָם אֶת עַצְמוֹ, וְנִמְצָא שֶׁמִּלְּבַד הַסַּכָּנָה הַמְּטֻבַּעַת בַּדָּבָר אֲשֶׁר הוּא עָלוּל אֵלֶיהָ מִפְּנֵי חֶסְרוֹן שְׁמִירָתוֹ, הִנֵּה עוֹד הוּא מִתְחַיֵּב בְּנַפְשׁוֹ בְּקוּם עֲשֵׂה בַּחֵטְא אֲשֶׁר הוּא חוֹטֵא, וְנִמְצָא הַחֵטְא עַצְמוֹ מְבִיאוֹ לָעֹנֶשׁ.

וְאוּלָם הַשְּׁמִירָה הַזֹּאת וְזֹאת הַיִּרְאָה הַמְיֻסֶּדֶת עַל הַנְהָגַת הַחָכְמָה וְהַשֵּׂכֶל הִיא הָרְאוּיָה, שֶׁעָלֶיהָ נֶאֱמַר (משלי כב, ג), ״עָרוּם רָאָה רָעָה וְנִסְתָּר וּפְתָיִים עָבְרוּ וְנֶעֱנָשׁוּ״. אַךְ הַיִּרְאָה הַשּׁוֹטָה הִיא שֶׁיִּהְיֶה הָאָדָם רוֹצֶה לְהוֹסִיף שְׁמִירוֹת עַל שְׁמִירוֹת וְיִרְאָה עַל יִרְאָה וְעוֹשֶׂה מִשְׁמֶרֶת לְמִשְׁמַרְתּוֹ, בְּאֹפֶן שֶׁיַּגִּיעַ מִזֶּה בִּטּוּל לַתּוֹרָה וְלָעֲבוֹדָה.

וְהַכְּלָל לְהַבְחִין בֵּין שְׁתֵּי הַיִּרְאוֹת הוּא מַה שֶּׁחִלְּקוּ חֲכָמִים זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בְּאָמְרָם (פסחים ח:), ״הֵיכָא דִּשְׁכִיחַ הֶזֵּקָא שָׁאנֵי״, כִּי מָקוֹם שֶׁהַהֶזֵּק מָצוּי וְנוֹדָע, יֵשׁ לִשָּׁמֵר, אַךְ מָקוֹם שֶׁאֵין הַהֶזֵּק נוֹדָע, אֵין לִירֹא. וְעַל כַּיּוֹצֵא בָּזֶה נֶאֱמַר (חולין מח:) ״רֵיעוּתָא דְּלָא חֲזֵינָן לָא מַחַזְקִינָן״, וְאֵין לוֹ לֶחָכָם אֶלָּא מַה שֶּׁעֵינָיו רוֹאוֹת, הוּא עַצְמוֹ עִנְיַן הַפָּסוּק שֶׁהֵבֵאנוּ לְמַעְלָה, ״עָרוּם רָאָה רָעָה וְנִסְתָּר״, הָא אֵינוֹ מְדַבֵּר אֶלָּא בְּנִסְתָּר מִן הָרָעָה אֲשֶׁר רוֹאֶה, לֹא מִמַּה שֶּׁיּוּכַל לִהְיוֹת שֶׁיִּהְיֶה אֶפְשָׁרִי שֶׁיָּבוֹא, וְהוּא מַמָּשׁ עִנְיַן הַפָּסוּק שֶׁהִזְכַּרְתִּי לְמַעְלָה, ״אָמַר עָצֵל שַׁחַל בַּדָּרֶךְ״ וְגוֹ׳. וַחֲכָמִים זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה פֵּרְשׁוּ הָעִנְיָן כְּמִין חֹמֶר, לְהַרְאוֹת עַד הֵיכָן מַגַּעַת יִרְאַת הַהֶבֶל לְהַפְרִישׁ הָאָדָם מִן הַמַּעֲשֶׂה הַטּוֹב.

וְאָמְרוּ (דברים רבה ח, ו) ״שִׁבְעָה דְבָרִים אָמַר שְׁלֹמֹה בֶּעָצֵל, כֵּיצַד, אָמְרוּ לֶעָצֵל, הֲרֵי רַבְּךָ בָּעִיר לֵךְ וּלְמַד תּוֹרָה מִמֶּנּוּ, וְהוּא מֵשִׁיב אוֹתָם, מִתְיָרֵא אֲנִי מִן הָאֲרִי שֶׁבַּדֶּרֶךְ, רַבְּךָ בְּתוֹךְ הַמְּדִינָה, אוֹמֵר לָהֶם, מִתְיָרֵא אֲנִי שֶׁלֹּא יִהְיֶה אֲרִי בֵּין הָרְחוֹבוֹת, אוֹמְרִים לוֹ, הֲרֵי הוּא בְּתוֹךְ בֵּיתְךָ אוֹמֵר לָהֶם, אִם אֲנִי הוֹלֵךְ אֶצְלוֹ אֲנִי מוֹצֵא הַפֶּתַח נְעוּלָה״ וְכוּ׳ עַיֵּן שָׁם. הָא לָמַדְתָּ שֶׁאֵין הַיִּרְאָה גּוֹרֶמֶת שֶׁיִּתְעַצֵּל, אֶלָּא עַצְלָה גּוֹרֶמֶת לוֹ שֶׁיִּתְיָרֵא. וְכָל הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה, הַנִּסָּיוֹן הַיּוֹמִי יָעִיד עֲלֵיהֶם, מִמַּה שֶּׁכְּבָר פָּשׁוּט הוּא וְרָגִיל בְּרֹב הֲמוֹן בְּנֵי הָאָדָם אֲשֶׁר זֶה דַרְכָּם כֵּסֶל לָמוֹ, וּמַשְׂכִּיל עַל דָּבָר יִמְצָא אֱמֶת לַאֲמִתּוֹ וְדַעַת לְנָבוֹן נָקֵל. וּכְבָר נִתְבָּאֵר עִנְיַן הַזְּרִיזוּת בֵּאוּר שֶׁאֶחְשֹׁב הֱיוֹתוֹ מַסְפִּיק לְהֶעָרַת הַלֵּב, וְהֶחָכָם יֶחְכַּם וְיוֹסִיף לֶקַח.

וְהִנְּךָ רוֹאֶה כִּי רָאוּי לַזְּרִיזוּת לִהְיוֹת בְּמַדְרֵגָה אַחַר הַזְּהִירוּת, כִּי עַל הָרֹב לֹא יִהְיֶה הָאָדָם זָרִיז אִם לֹא יִהְיֶה זָהִיר בַּתְּחִלָּה, כִּי מִי שֶׁלֹּא יָשִׂים לִבּוֹ לְהִזָּהֵר בְּמַעֲשָׂיו וּלְהִתְבּוֹנֵן בָּעֲבוֹדָה וּמִשְׁפָּטֶיהָ, שֶׁזּוֹ הִיא מִדַּת הַזְּהִירוּת, כְּמוֹ שֶׁכָּתַבְתִּי, קָשֶׁה שֶׁיִּלְבַּשׁ אַהֲבָה וְחֶמְדָּה אֵלֶיהָ וְיִזְדָּרֵז בִּתְשׁוּקָה לִפְנֵי בּוֹרְאוֹ, כִּי הִנֵּה הוּא עוֹדֶנּוּ טוֹבֵעַ בְּתַאֲווֹת הַגּוּפָנִיּוֹת וְרָץ מְרוּצַת הֶרְגֵּלוֹ הַמַּרְחִיקוֹ מִכָּל זֶה, אָמְנָם אַחַר שֶׁכְּבָר פָּקַח עֵינָיו לִרְאוֹת מַעֲשָׂיו וּלְהִזָּהֵר בָּם, וְחָשַׁב חֶשְׁבּוֹן הַמִּצְוֹת וְהָעֲבֵרוֹת, כַּאֲשֶׁר זָכַרְנוּ, נָקֵל הוּא לוֹ שֶׁיָּסוּר מִן הָרַע וְיִשְׁתּוֹקֵק אֶל הַטּוֹב וְיִזְדָּרֵז בּוֹ. וְזֶה פָּשׁוּט.

פרק י

בְּבֵאוּר מִדַּת הַנְּקִיּוּת

מִדַּת הַנְּקִיּוּת הִיא, הֱיוֹת הָאָדָם נָקִי לְגַמְרֵי מִכָּל מִדָּה רָעָה וּמִכָּל חֵטְא, לֹא דַי מִמַּה שֶׁהַחֵטְא בּוֹ מְפֻרְסָם וְגָלוּי, אֶלָּא גַּם כֵּן מִמַּה שֶּׁהַלֵּב נִפְתֶּה בּוֹ לְהוֹרוֹת הֶתֵּר בַּדָּבָר, שֶׁכַּאֲשֶׁר נַחְקֹר עָלָיו בֶּאֱמֶת נִמְצָא שֶׁלֹּא הָיָה הַהֶתֵּר הַהוּא נִרְאֶה לוֹ אֶלָּא מִפְּנֵי הֱיוֹת הַלֵּב עֲדַיִן נָגוּעַ קְצָת מִן הַתַּאֲוָה, כִּי לֹא טֹהַר מִמֶּנָּה מִכֹּל וָכֹל, עַל כֵּן תַּמְשִׁכֵהוּ לְהָקֵל לוֹ. אַךְ הָאָדָם אֲשֶׁר טֹהַר מִזֶּה הַנֶּגַע לְגַמְרֵי וְנָקִי מִכָּל רֹשֶׁם רַע שֶׁמַּשְׁאֶרֶת הַתַּאֲוָה אַחֲרֶיהָ, הִנֵּה רְאִיָּתוֹ תִּהְיֶה בְּרוּרָה לְגַמְרֵי וְהַבְחָנָתוֹ זַכָּה וְלֹא תַּטֵּהוּ הַחֶמְדָּה לְשׁוּם דָּבָר, אֶלָּא עַל כָּל מַה שֶּׁהוּא חֵטְא, אֲפִלּוּ שֶׁיִּהְיֶה קַל שֶׁבְּקַלֵּי הַחֲטָאִים, תַּכִּירֵהוּ שֶׁהוּא רַע וְתַרְחִיקֵהוּ מִמֶּנּוּ. וְכַלָּשׁוֹן הַזֶּה אָמְרוּ חֲכָמִים עַל הַשְּׁלֵמִים הַמְטַהֲרִים מַעֲשֵׂיהֶם טָהֳרָה רַבָּה שֶׁלֹּא יִהְיֶה בָּהֶם אֲפִלּוּ נִדְנוּד דָּבָר רַע, "נְקִיֵּי הַדַּעַת שֶׁבִּירוּשָׁלַיִם" (סנהדרין כג.).

וְהִנְּךָ רוֹאֶה עַתָּה הַהֶפְרֵשׁ שֶׁבֵּין הַזָּהִיר וְהַנָּקִי, אַף עַל פִּי שֶׁקְּרוֹבִים הֵם זֶה לָזֶה בְּעִנְיָנָם, הַזָּהִיר הוּא הַנִּזְהָר בְּמַעֲשָׂיו וְרוֹאֶה שֶׁלֹּא יֶחֱטָא בְּמַה שֶּׁכְּבָר נוֹדַע לוֹ וּמְפֻרְסָם אֵצֶל הַכֹּל הֱיוֹתוֹ חֵטְא, אָמְנָם עֲדַיִן אֵינֶנּוּ אָדוֹן בְּעַצְמוֹ שֶׁלֹּא יִמְשֹׁךְ לִבּוֹ מִן הַתַּאֲוָה הַטִּבְעִית שֶׁלֹּא תַּטֵּהוּ לְהֵרָאוֹת לוֹ הֶתֵּרִים בְּאֵיזֶה דְּבָרִים שֶׁאֵין רָעָתָם מְפֻרְסֶמֶת. וְזֶה, כִּי אַף עַל פִּי שֶׁהוּא מִשְׁתַּדֵּל לִכְבֹּשׁ אֶת יִצְרוֹ וְלִכְפּוֹת אֶת תַּאֲווֹתָיו, לֹא מִפְּנֵי זֶה יְשַׁנֶּה אֶת טִבְעוֹ וְלֹא יוּכַל לְהָסִיר מִלִּבּוֹ הַתַּאֲוָה הַגּוּפָנִית, אֶלָּא שֶׁיִּכְבֹּשׁ אוֹתָהּ וְיֵלֵךְ אַחַר הַחָכְמָה וְלֹא אַחֲרֶיהָ, אַךְ עַל כָּל פָּנִים חֵשֶׁק הַחָמְרִיּוּת עוֹשֶׂה אֶת שֶׁלּוֹ לַהֲסִיתוֹ וּלְפַתּוֹתוֹ.

אָמְנָם אַחַר שֶׁיִּתְרַגֵּל הָאָדָם הֶרְגֵּל גָּדוֹל בַּזְּהִירוּת הַזֶּה, עַד שֶׁיִּנָּקֶה נִקָּיוֹן רִאשׁוֹן מִן הַחֲטָאִים הַמְפֻרְסָמִים, וְיַרְגִּיל עַצְמוֹ בָּעֲבוֹדָה וּבִזְרִיזוּתָהּ, וְתִגְבַּר בּוֹ הָאַהֲבָה אֶל בּוֹרְאוֹ וְהַחֶמְדָּה אֵלָיו, הִנֵּה כֹּחַ הַהֶרְגֵּל הַזֶּה יַרְחִיק אוֹתוֹ מֵעִנְיְנֵי הַחֹמֶר וְיַדְבִּיק דַּעְתּוֹ אֶל הַשְּׁלֵמוּת הַנַּפְשִׁי עַד שֶׁסּוֹף סוֹף יוּכַל לְהַגִּיעַ אֶל הַנִּקָּיוֹן הַשָּׁלֵם, שֶׁכְּבָר יִכְבֶּה אֵשׁ הַתַּאֲוָה הַגּוּפָנִית מִלִּבּוֹ בְּהִתְגַּבֵּר בּוֹ הַחֶמְדָּה הָאֱלֹהִית וְאָז תִּשָּׁאֵר רְאִיָּתוֹ זַכָּה וּבָרָה, כְּמוֹ שֶׁכָּתַבְתִּי לְמַעְלָה, שֶׁלֹּא יְפֻתֶּה וְלֹא יַשִּׂיגֵהוּ חֹשֶׁךְ חָמְרִיּוּתוֹ וְיִנָּקֶה בְּמַעֲשָׂיו מִכֹּל וָכֹל. וְהִנֵּה עַל מִדָּה זוֹ הָיָה דָּוִד שָׂמֵחַ בְּעַצְמוֹ וְאוֹמֵר (תהלים כו, ו), "אֶרְחַץ בְּנִקָּיוֹן כַּפָּי וַאֲסֹבְבָה אֶת מִזְבַּחֲךָ ה'", כִּי בֶּאֱמֶת רַק מִי שֶׁיִּנָּקֶה לְגַמְרֵי מִכָּל נִדְנוּד חֵטְא וְעָוֹן, הוּא הוּא הָרָאוּי לִרְאוֹת אֶת פְּנֵי הַמֶּלֶךְ ה', כִּי זוּלַת זֶה אֵין לוֹ אֶלָּא לֵבוֹשׁ וּלְהִכָּלֵם מִלְּפָנָיו,

וּכְמַאֲמַר עֶזְרָא הַסּוֹפֵר, (עזרא ט, ו), "אֱלֹהַי בֹּשְׁתִּי וְנִכְלַמְתִּי לְהָרִים אֱלֹהַי פָּנַי אֵלֶיךָ".

וְהִנֵּה וַדַּאי כִּי מְלָאכָה רַבָּה הִיא לָאָדָם לְהַגִּיעַ אֶל שְׁלֵמוּת הַמִּדָּה הַזֹּאת, כִּי הָעֲבֵרוֹת הַנִּכָּרוֹת וִידוּעוֹת קַלּוֹת הֵם לִישָּׁמֵר מֵהֶם, כֵּיוָן שֶׁרָעָתָם גְּלוּיָה, אַךְ הַדִּקְדּוּק הַזֶּה הַמִּצְטָרֵךְ לַנְּקִיּוּת הוּא הַקָּשֶׁה יוֹתֵר, כִּי הוֹרָאַת הַהֶתֵּר מְכַסָּה עַל הַחֵטְא, וּכְמוֹ שֶׁכָּתַבְתִּי. וְהוּא כְּעִנְיַן מַה שֶּׁאָמְרוּ חֲכָמִים זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (עבודה זרה יח.), "עֲבֵרוֹת שֶׁאָדָם דָּשׁ בַּעֲקֵבָיו סוֹבְבוֹת אוֹתוֹ בִּשְׁעַת הַדִּין", וְעַל דֶּרֶךְ זֶה אָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בבא בתרא קסה.), "רֻבָּם בְּגָזֵל, וּמִעוּטָם בַּעֲרָיוֹת, וְכֻלָּם בַּאֲבַק לָשׁוֹן הָרָע", כִּי מִפְּנֵי רֹב דַּקּוּתוֹ כָּל בְּנֵי אָדָם נִכְשָׁלִים בּוֹ בְּמַה שֶּׁאֵין מַכִּירִים אוֹתוֹ. וְאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, שֶׁדָּוִד הָיָה נִזְהָר וּמְנַקֶּה עַצְמוֹ נִקָּיוֹן גָּמוּר מִכָּל אֵלֶּה, וְעַל כֵּן הָיָה הוֹלֵךְ לַמִּלְחָמָה בְּבִטָּחוֹן חָזָק וְהָיָה שׁוֹאֵל (תהלים יח, לח), "אֶרְדּוֹף אוֹיְבַי וְאַשִּׂיגֵם וְלֹא אָשׁוּב עַד כַּלּוֹתָם", מַה שֶּׁלֹּא שָׁאֲלוּ יְהוֹשָׁפָט, אָסָא וְחִזְקִיָּה, לְפִי שֶׁלֹּא הָיוּ מְנֻקִּים כָּל כָּךְ, וְהוּא מַה שֶּׁאָמַר הוּא עַצְמוֹ בְּתוֹךְ דְּבָרָיו (שם כא), "יִגְמְלֵנִי ה' כְּצִדְקִי כְּבֹר יָדַי יָשִׁיב לִי". וְאָמַר עוֹד (שם כה), "וַיָּשֶׁב ה' לִי כְצִדְקִי כְּבֹר יָדַי לְנֶגֶד עֵינָיו", וְהוּא הַבֹּר וְהַנִּקָּיוֹן הַזֶּה שֶׁזָּכַרְנוּ, וְאָז חָזַר וְאָמַר עוֹד (שם ל), "כִּי בְךָ אָרוּץ גְּדוּד" וגו' "אֶרְדּוֹף אוֹיְבַי וְאַשִּׂיגֵם" (שם לח). וְהוּא עַצְמוֹ אָמַר עוֹד (שם כד ג-ד), "מִי יַעֲלֶה בְהַר ה' וּמִי יָקוּם בִּמְקוֹם קָדְשׁוֹ נְקִי כַפַּיִם וּבַר לֵבָב".

וְאָמְנָם וַדַּאי שֶׁהַמִּדָּה הַזֹּאת קָשָׁה, כִּי טֶבַע הָאָדָם חַלָּשׁ וְלִבּוֹ נִפְתֶּה עַל נְקַלָּה וּמַתִּיר לְעַצְמוֹ הַדְּבָרִים שֶׁיּוּכַל לִמְצֹא בָּהֶם כְּדֵי הַטְעָאָה, וּבְוַדַּאי שֶׁמִּי שֶׁהִגִּיעַ לְזֹאת הַמִּדָּה, כְּבָר הִגִּיעַ לְמַדְרֵגָה גְּדוֹלָה, כִּי בִּפְנֵי מִלְחָמָה חֲזָקָה עָמַד וְנִצַּח. וְנָבוֹא עַתָּה לְבָאֵר פְּרָטֵי הַמִּדָּה הַזֹּאת.

פרק יא

בִּפְרָטֵי מִדַּת הַנְּקִיּוּת

פְּרָטֵי מִדַּת הַנְּקִיּוּת רַבִּים הֵם מְאֹד וְהִנָּם כְּכָל הַפְּרָטִים שֶׁבְּכָל הַשַּׁסָ"ה מִצְוֹת לֹא תַעֲשֶׂה. כִּי אָמְנָם עִנְיַן הַמִּדָּה כְּבָר אָמַרְתִּי שֶׁהוּא לִהְיוֹת נָקִי מִכָּל עַנְפֵי הָעֲבֵרוֹת, וְאוּלָם אַף עַל פִּי שֶׁבְּכָל הָעֲבֵרוֹת מִשְׁתַּדֵּל הַיֵּצֶר הָרָע לְהַחֲטִיא אֶת הָאָדָם, כְּבָר יֵשׁ מֵהֶם שֶׁהַטֶּבַע מְחַמְּדָן יוֹתֵר וּבָהֶן מַרְאֶה לוֹ יוֹתֵר הֶתֵּרִים, אֲשֶׁר עַל כֵּן יִצְטָרֵךְ בָּהֶן יוֹתֵר חִזּוּק לְנַצֵּחַ אֶת יִצְרוֹ וּלְהִנָּקוֹת מִן הַחֵטְא, וְכֵן אָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (חגיגה יא:), "גָּזֵל וַעֲרָיוֹת נַפְשׁוֹ שֶׁל אָדָם מְחַמַּדְתָּן וּמִתְאַוָּה לָהֶן".

וְהִנֵּה אֲנַחְנוּ רוֹאִים, שֶׁאַף עַל פִּי שֶׁלֹּא רֹב בְּנֵי הָאָדָם גַּנָּבִים בְּגָלוּי הֵם, דְּהַיְנוּ, שֶׁיִּשְׁלְחוּ יָד מַמָּשׁ בְּמָמוֹן חַבְרֵיהֶם לָקַחַת וְלָשׂוּם בִּכְלֵיהֶם, אַף עַל פִּי כֵן רֻבָּם טוֹעֲמִים טַעַם גְּנֵבָה בְּמַשָּׂאָם וּמַתָּנָם, בְּמַה שֶּׁיּוֹרוּ הֶתֵּר לְעַצְמָם לְהִשְׂתַּכֵּר אִישׁ בְּהֶפְסֵדוֹ שֶׁל חֲבֵרוֹ, וְיֹאמְרוּ ״לְהַרְוִיחַ שָׁאנֵי״. וְאוּלָם לָאוִים הַרְבֵּה נֶאֶמְרוּ בְּגָזֵל, ״לֹא תַעֲשֹׁק״, ״לֹא תִגְזֹל״, ״לֹא תִגְנֹבוּ, וְלֹא תְכַחֲשׁוּ וְלֹא תְשַׁקְּרוּ אִישׁ בַּעֲמִיתוֹ״, ״לֹא תֹנוּ אִישׁ אֶת אָחִיו״, ״לֹא תַשִּׂיג גְּבוּל רֵעֲךָ״, הֵן כָּל אֵלֶּה חִלּוּקֵי דִּינִים שֶׁבְּגָזֵל, כּוֹלְלִים מַעֲשִׂים רַבִּים מִן הַמַּעֲשִׂים הַנַּעֲשִׂים בִּכְלָל הַמַּשָּׂא וְהַמַּתָּן הַמְּדִינִי, וּבְכֻלָּם אִסּוּרִים רַבִּים. כִּי לֹא הַמַּעֲשֶׂה הַנִּכָּר וּמְפֻרְסָם בְּעֹשֶׁק וּבְגָזֵל הוּא לְבַדּוֹ הָאָסוּר, אֶלָּא כָּל שֶׁסּוֹף סוֹף יַגִּיעַ אֵלָיו וְיִגְרֹם אוֹתוֹ, כְּבָר הוּא בִּכְלַל הָאִסּוּר.

וְעַל עִנְיָן זֶה אָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (סנהדרין פא.), ״וְאֶת אֵשֶׁת רֵעֵהוּ לֹא טִמֵּא״ (יחזקאל יח, ו) – ״שֶׁלֹּא יָרַד לְאֻמָּנוּת חֲבֵרוֹ״. וּכְבָר הָיָה רַבִּי יְהוּדָה אוֹסֵר לְחֶנְוָנִי שֶׁלֹּא יְחַלֵּק קְלָיוֹת וֶאֱגוֹזִים לְתִינוֹקוֹת כְּדֵי לְהַרְגִּילָן שֶׁיָּבוֹאוּ אֶצְלוֹ, וְלֹא הִתִּירוּ חֲכָמִים אֶלָּא מִפְּנֵי שֶׁגַּם חֲבֵרוֹ יָכוֹל לַעֲשׂוֹת כֵּן (בבא מציעא ס.). וְאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בבא בתרא פח:), ״קָשֶׁה גֵּזֶל הֶדְיוֹט מִגֵּזֶל גָּבוֹהַּ, שֶׁזֶּה הִקְדִּים חֵטְא לִמְעִילָה [וְזֶה הִקְדִּים מְעִילָה לְחֵטְא]״. וּכְבָר פָּטְרוּ אֶת הַפּוֹעֲלִים הָעוֹשִׂים אֵצֶל בַּעַל הַבַּיִת מִבִּרְכַּת הַמּוֹצִיא, וּמִבְּרָכוֹת אַחֲרוֹנוֹת דְּבִרְכַּת הַמָּזוֹן, וַאֲפִלּוּ בִּקְרִיאַת שְׁמַע לֹא חִיְּבוּם לְבַטֵּל מִמְּלַאכְתָּן אֶלָּא בְּפָרָשָׁה רִאשׁוֹנָה בִּלְבַד (ברכות טז.), קַל וָחֹמֶר בֶּן בְּנוֹ שֶׁל קַל וָחֹמֶר לְדִבְרֵי הָרְשׁוּת, שֶׁכָּל שְׂכִיר יוֹם אָסוּר בָּהֶן שֶׁלֹּא לְבַטֵּל מִמְּלַאכְתּוֹ שֶׁל בַּעַל הַבַּיִת, וְאִם עָבַר הֲרֵי זֶה גַּזְלָן. הִנֵּה אַבָּא חִלְקִיָּה אֲפִלּוּ שָׁלוֹם לֹא הֵשִׁיב לְתַלְמִידֵי חֲכָמִים שֶׁנָּתְנוּ לוֹ שָׁלוֹם, שֶׁלֹּא לְבַטֵּל מִמְּלֶאכֶת רֵעֵהוּ (תענית כג:). וְיַעֲקֹב אָבִינוּ עָלָיו הַשָּׁלוֹם מְבָאֵר בְּפִיו וְאוֹמֵר (בראשית לא, מ), ״הָיִיתִי בַיּוֹם אֲכָלַנִי חֹרֶב וְקֶרַח בַּלָּיְלָה וַתִּדַּד שְׁנָתִי מֵעֵינָי״, מַה יַּעֲנוּ אֵפוֹא הָעוֹסְקִים בַּהֲנָאוֹתֵיהֶם בִּשְׁעַת מְלָאכָה וּבְטֵלִים מִמֶּנָּה ? אוֹ כִּי יַעַסְקוּ בְּחֶפְצֵיהֶם אִישׁ לְבִצְעוֹ ?.

כְּלָלוֹ שֶׁל דָּבָר, הַשָּׂכוּר אֵצֶל חֲבֵרוֹ לְאֵיזֶה מְלָאכָה שֶׁתִּהְיֶה, הִנֵּה כָּל שְׁעוֹתָיו מְכוּרוֹת הֵן לוֹ לְיוֹמוֹ, כְּעִנְיָן שֶׁאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בבא מציעא נו:) ״שְׂכִירוּת מְכִירָה לְיוֹמֵיהּ״, וְכָל מַה שֶּׁיִּקַּח מֵהֶן לַהֲנָאַת עַצְמוֹ בְּאֵיזֶה אֹפֶן שֶׁיִּהְיֶה אֵינוֹ אֶלָּא גֶּזֶל גָּמוּר, וְאִם לֹא מְחָלוֹ אֵינוֹ מָחוּל, שֶׁכְּבָר אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (יומא פה:), ״עֲבֵרוֹת שֶׁבֵּין אָדָם לַחֲבֵרוֹ אֵין יוֹם הַכִּפּוּרִים מְכַפֵּר עַד שֶׁיְּרַצֶּה אֶת חֲבֵרוֹ״.

וְלֹא עוֹד אֶלָּא שֶׁאֲפִלּוּ אִם עָשָׂה מִצְוָה בִּזְמַן מְלַאכְתּוֹ, לֹא לִצְדָקָה תֵּחָשֵׁב לוֹ אֶלָּא

עֲבֵרָה הִיא בְּיָדוֹ, שֶׁאֵין עֲבֵרָה מִצְוָה (ירושלמי חלה א, ה), וּקְרָא כְּתִיב (ישעיה סא, ח), ״שֹׂנֵא גָזֵל בְּעוֹלָה״. וּכְעִנְיָן זֶה אָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בבא קמא צד.), ״הֲרֵי שֶׁגָּזַל סְאָה חִטִּים וּטְחָנָהּ וַאֲפָאָהּ וּמְבָרֵךְ, אֵין זֶה מְבָרֵךְ אֶלָּא מְנָאֵץ, דִּכְתִיב (תהלים י, ג), ״וּבוֹצֵעַ בֵּרֵךְ נִאֵץ ה׳״, וְעַל כַּיּוֹצֵא בָּזֶה נֶאֱמַר, ״אוֹי לוֹ לָזֶה שֶׁנַּעֲשָׂה סַנֵּגוֹרוֹ קַטֵּגוֹרוֹ״, וּכְמַאֲמָרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ירושלמי סוכה ג, א) בְּעִנְיַן לוּלָב הַגָּזוּל, וְהַדִּין נוֹתֵן, כִּי הֲרֵי גֶּזֶל חֵפֶץ - גָּזֵל, וְגֶזֶל זְמָן - גָּזֵל, מַה גּוֹזֵל אֶת הַחֵפֶץ וְעוֹשֶׂה בּוֹ מִצְוָה - נַעֲשֶׂה סַנֵּגוֹרוֹ קַטֵּגוֹרוֹ, אַף גּוֹזֵל אֶת הַזְּמַן וְעוֹשֶׂה בּוֹ מִצְוָה - נַעֲשֶׂה סַנֵּגוֹרוֹ קַטֵּגוֹרוֹ. וְאֵין הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא חָפֵץ אֶלָּא בֶּאֱמוּנָה, וְכֵן הוּא אוֹמֵר, (תהלים לא, כד) ״אֱמוּנִים נֹצֵר ה׳״. וְאוֹמֵר, (ישעיהו כו, ב) ״פִּתְחוּ שְׁעָרִים וְיָבֹא גוֹי צַדִּיק שֹׁמֵר אֱמֻנִים״. וְאוֹמֵר (תהלים קא, ו), ״עֵינַי בְּנֶאֶמְנֵי אֶרֶץ לָשֶׁבֶת עִמָּדִי״. וְאוֹמֵר (ירמיה ה, ג), ״עֵינֶיךָ הֲלֹא לֶאֱמוּנָה״.

וְאַף אִיּוֹב הֵעִיד עַל עַצְמוֹ וְאָמַר (איוב לא, ז-ח), ״אִם תִּטֶּה אַשֻּׁרִי מִנִּי הַדָּרֶךְ וְאַחַר עֵינַי הָלַךְ לִבִּי וּבְכַפַּי דָּבַק מְאוּם״, וְהַבֵּט יְפִי הַמָּשָׁל הַזֶּה, כִּי דִּמָּה הַגָּזֵל הַבִּלְתִּי נִגְלֶה כְּדָבָר הַמִּתְדַּבֵּק בְּיַד הָאָדָם, שֶׁאַף עַל פִּי שֶׁאֵין הָאָדָם הוֹלֵךְ לְכַתְּחִלָּה לִטֹּל אוֹתוֹ, וְנִשְׁאָר דָּבֵק מֵאֵלָיו, סוֹף סוֹף בְּיָדוֹ הוּא - כֵּן הַדָּבָר הַזֶּה, שֶׁאַף שֶׁלֹּא יִהְיֶה הָאָדָם הוֹלֵךְ וְגוֹזֵל מַמָּשׁ, קָשֶׁה הוּא שֶׁיִּהְיוּ יָדָיו רֵיקָנִיּוֹת מִמֶּנּוּ לְגַמְרֵי. אָמְנָם בֶּאֱמֶת כָּל זֶה נִמְשָׁךְ מִמַּה שֶּׁתַּחַת הֱיוֹת הַלֵּב מוֹשֵׁל בָּעֵינַיִם, שֶׁלֹּא יַנִּיחַ לִהְיוֹת נָעִים לָהֶם אֶת שֶׁל אֲחֵרִים, הָעֵינַיִם מוֹשְׁכִים אֶת הַלֵּב לְבַקֵּשׁ הֶתֵּרִים עַל מַה שֶּׁנִּרְאֶה לָהֶם יָפֶה וְנֶחְמָד, עַל כֵּן אָמַר אִיּוֹב, שֶׁהוּא לֹא כֵן עָשָׂה וְלֹא הָלַךְ לִבּוֹ אַחַר עֵינָיו, עַל כֵּן לֹא דָבַק בְּכַפָּיו מְאוּם.

רְאֵה נָא בְּעִנְיַן הָאוֹנָאָה, כַּמָּה נָקֵל הוּא לָאָדָם לְהִתְפַּתּוֹת וְלִכָּשֵׁל, כַּאֲשֶׁר לִכְאוֹרָה יֵרָאֶה לוֹ שֶׁרָאוּי הוּא לְהִשְׁתַּדֵּל לְיַפּוֹת סְחוֹרָתוֹ בְּעֵינֵי הָאֲנָשִׁים, וּלְהִשְׁתַּכֵּר בִּיגִיעַ כַּפָּיו, לְדַבֵּר עַל לֵב הַקּוֹנֶה לְמַעַן יִתְרַצֶּה לוֹ, וְיֹאמְרוּ עַל כָּל זֶה, ״יֵשׁ זָרִיז וְנִשְׂכָּר״, ״וְיַד חָרוּצִים תַּעֲשִׁיר״, אָמְנָם אִם לֹא יְדַקְדֵּק וְיִשְׁקֹל מַעֲשָׂיו הַרְבֵּה, הִנֵּה תַּחַת חִטָּה יֵצֵא חוֹחַ, כִּי יַעֲבֹר וְנִכְשָׁל בַּעֲוֹן הַהוֹנָאָה אֲשֶׁר הֻזְהַרְנוּ עָלֶיהָ (ויקרא כה, יז), ״לֹא תוֹנוּ אִישׁ אֶת עֲמִיתוֹ״. וְאָמְרוּ זַ״ל, אֲפִלּוּ לְרַמּוֹת אֶת הַגּוֹי אָסוּר, וּקְרָא כְּתִיב (צפניה ג, יג) ״שְׁאֵרִית יִשְׂרָאֵל לֹא יַעֲשׂוּ עַוְלָה וְלֹא יְדַבְּרוּ כָזָב, וְלֹא יִמָּצֵא בְּפִיהֶם לְשׁוֹן תַּרְמִית״, וְכֵן אָמְרוּ (בבא מציעא ס:), ״אֵין מְפַרְכְּסִין אֶת הַכֵּלִים הַיְשָׁנִים שֶׁיֵּרָאוּ כַּחֲדָשִׁים״, ״אֵין מְעָרְבִין פֵּרוֹת בְּפֵרוֹת, אֲפִלּוּ חֲדָשִׁים בַּחֲדָשִׁים, אֲפִלּוּ סְאָה בְּדִינָר, וַאֲפִלּוּ יָפֶה דִּינָר וּטְרֹסִית לֹא יְעָרֵב וְיִמְכְּרֵם סְאָה בְּדִינָר״, ״כָּל עוֹשֵׂה אֵלֶּה כָּל עוֹשֵׂה עָוֶל״ (דברים כה, טז), וְקָרוּי ה׳ שֵׁמוֹת, עָוֶל, שָׂנאוּי, מְשֻׁקָּץ, חֵרֶם, תּוֹעֵבָה. עוֹד אָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה

(בבא קמא קיט.), ״כָּל הַגּוֹזֵל אֶת חֲבֵרוֹ אֲפִלּוּ שָׁוֶה פְּרוּטָה כְּאִלּוּ נוֹטֵל נַפְשׁוֹ מִמֶּנּוּ״, הֲרֵי לְךָ חֹמֶר הֶעָווֹן הַזֶּה אֲפִלּוּ בְּשִׁעוּר מֻעָט. וְאָמְרוּ עוֹד (תענית ז:), ״אֵין הַגְּשָׁמִים נֶעֱצָרִים אֶלָּא בַּעֲווֹן גָּזֵל״. וְעוֹד אָמְרוּ (ויקרא רבה לג, ג), ״קֻפָּה מְלֵאָה עֲווֹנוֹת מִי מְקַטְרֵג בְּרֹאשׁ כֻּלָּם? - גָּזֵל״. וְדוֹר הַמַּבּוּל לֹא נֶחְתַּם גְּזַר דִּינָם אֶלָּא עַל הַגָּזֵל (סנהדרין קח, א). וְאִם תֹּאמַר בִּלְבָבְךָ, וְאֵיךְ אֶפְשָׁר לָנוּ שֶׁלֹּא לְהִשְׁתַּדֵּל בְּמַשָּׂאֵנוּ וּמַתָּנֵנוּ לְרַצּוֹת אֶת חֲבֵרֵנוּ עַל הַמֶּקַח וְעַל שָׁוְיוֹ? חִלּוּק גָּדוֹל יֵשׁ בַּדָּבָר, כִּי כָּל מַה שֶּׁהוּא לְהַרְאוֹת אֶת הַקּוֹנִים אֲמִתַּת טוּב הַחֵפֶץ וְיָפְיוֹ, הִנֵּה הַהִשְׁתַּדְּלוּת הַהוּא טוֹב וְיָשָׁר, אַךְ מַה שֶּׁהוּא לְכַסּוֹת מוּמֵי חֶפְצוֹ אֵינוֹ אֶלָּא אוֹנָאָה וְאָסוּר. וְזֶה כְּלָל גָּדוֹל בֶּאֱמוּנַת הַמַּשָּׂא וְהַמַּתָּן. לֹא אֹמַר מֵעִנְיַן הַמִּדּוֹת, שֶׁהֲרֵי בְּפֵרוּשׁ כָּתוּב בָּהֶם, ״תּוֹעֲבַת ה׳ אֱלֹהֶיךָ כָּל עֹשֵׂה אֵלֶּה״, וְאָמְרוּ (בבא בתרא פח:), ״קָשֶׁה עָנְשָׁן שֶׁל מִדּוֹת מֵעָנְשָׁן שֶׁל עֲרָיוֹת״ וכו׳, וְאָמְרוּ (שם ע״א), ״הַסִּיטוֹן מְקַנֵּחַ מִדּוֹתָיו אַחַת לִשְׁלֹשִׁים יוֹם״, וְכָל כָּךְ לָמָּה? כְּדֵי שֶׁלֹּא יַחְסְרוּ בְּלֹא דַּעַת וְלֹא יֵעָנֵשׁ.

כָּל שֶׁכֵּן עֲוֹן הָרִבִּית שֶׁגָּדוֹל הוּא כְּכוֹפֵר בֵּאלֹהֵי יִשְׂרָאֵל חַס וְחָלִילָה, וְאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה עַל פָּסוּק (יחזקאל יח, יג), ״בְּנֶשֶׁךְ נָתַן וְתַרְבִּית לָקַח חָיֹה לֹא יִחְיֶה״, שֶׁאֵינוֹ חַי לִתְחִיַּת הַמֵּתִים, כִּי הוּא וְאָבָק שֶׁלּוֹ מְשֻׁקָּץ וּמְתֹעָב בְּעֵינֵי ה׳. וְאֵינִי רוֹאֶה צֹרֶךְ לְהַאֲרִיךְ בָּזֶה, שֶׁכְּבָר אֵימָתוֹ מֻטֶּלֶת עַל כָּל אִישׁ יִשְׂרָאֵל.

אָמְנָם כְּלָלוֹ שֶׁל דָּבָר, כְּמוֹ שֶׁחֶמְדַּת הַמָּמוֹן רַבָּה, כֵּן מִכְשׁוֹלוֹתָיו רַבִּים, וּכְדֵי שֶׁיִּהְיֶה הָאָדָם נָקִי מֵהֶם בֶּאֱמֶת, עִיּוּן גָּדוֹל וְדִקְדּוּק רַב צָרִיךְ לוֹ, וְאִם נִקָּה מִמֶּנּוּ, יֵדַע שֶׁהִגִּיעַ כְּבָר לְמַדְרֵגָה גְּדוֹלָה, כִּי רַבִּים יִתְחַסְּדוּ בַּעֲנָפִים רַבִּים מֵעַנְפֵי הַחֲסִידוּת, וּבְעִנְיַן שִׂנְאַת הַבֶּצַע לֹא יָכְלוּ לְהַגִּיעַ אֶל מְחוֹז הַשְּׁלֵמוּת. הוּא מַה שֶּׁאָמַר צוֹפָר הַנַּעֲמָתִי לְאִיּוֹב (איוב יא, יד-טו), ״אִם אָוֶן בְּיָדְךָ - הַרְחִיקֵהוּ, וְאַל תַּשְׁכֵּן בְּאֹהָלֶיךָ עַוְלָה, כִּי אָז תִּשָּׂא פָנֶיךָ מִמּוּם, וְהָיִיתָ מֻצָּק וְלֹא תִירָא״.

וְהִנֵּה דִּבַּרְתִּי עַד הֵנָּה מִפְּרָטֵי מִצְוָה אַחַת מִן הַמִּצְווֹת, וְכִפְרָטֵי חִלּוּקִים אֵלֶּה וַדַּאי שֶׁנִּמְצָאִים בְּכָל מִצְוָה וּמִצְוָה, אָמְנָם אֵינֶנִּי מַזְכִּיר אֶלָּא אוֹתָם שֶׁרְגִילִים רֹב בְּנֵי הָאָדָם לִכָּשֵׁל בָּהֶם.

וּנְדַבֵּר עַתָּה מִן הָעֲרָיוֹת שֶׁגַּם הֵם מִן הַחֲמוּרִים, וְהֵם שְׁנִיִּים בְּמַדְרֵגָה אֶל הַגָּזֵל, כְּמַאֲמָרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בבא בתרא קסה.), ״רֻבָּם בְּגָזֵל וּמִעוּטָם בַּעֲרָיוֹת״.

וְהִנֵּה מִי שֶׁיִּרְצֶה לְהִנָּקוֹת לְגַמְרֵי מִזֶּה הַחֵטְא, גַּם לוֹ תִּצְטָרֵךְ מְלָאכָה לֹא מוּעֶטֶת, כִּי אֵין בִּכְלָל הָאִסּוּר גּוּפוֹ שֶׁל מַעֲשֶׂה בִּלְבַד, אֶלָּא כָּל הַקָּרֵב אֵלָיו, וּמִקְרָא מָלֵא הוּא

(ויקרא יח), ״לֹא תִקְרְבוּ לְגַלּוֹת עֶרְוָה״. וְאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שמות רבה טז, ב), ״אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, אַל תֹּאמַר, הוֹאִיל וְאָסוּר לִי לְהִשְׁתַּמֵּשׁ בְּאִשָּׁה, הֲרֵינִי תּוֹפְשָׂהּ וְאֵין לִי עָוֹן, הֲרֵינִי מְגַפְּפָהּ וְאֵין לִי עָוֹן, אוֹ שֶׁאֲנִי נוֹשְׁקָהּ וְאֵין לִי עָוֹן, אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, כְּשֵׁם שֶׁאִם נָדַר נָזִיר שֶׁלֹּא לִשְׁתּוֹת יַיִן - אָסוּר לוֹ לֶאֱכֹל עֲנָבִים לַחִים וִיבֵשִׁים וּמִשְׁרַת עֲנָבִים וְכָל הַיּוֹצֵא מִגֶּפֶן הַיַּיִן, אַף אִשָּׁה שֶׁאֵינָהּ שֶׁלְּךָ אָסוּר לִיגַּע בָּהּ כָּל עִקָּר, וְכָל מִי שֶׁנּוֹגֵעַ בְּאִשָּׁה שֶׁאֵינָהּ שֶׁלּוֹ מֵבִיא מִיתָה לְעַצְמוֹ״ וְכוּ׳.

וְהַבֵּט מַה נִּפְלְאוּ דִּבְרֵי הַמַּאֲמָר הַזֶּה, כִּי הִמְשִׁיל אֶת הָאִסּוּר הַזֶּה לְנָזִיר, אֲשֶׁר אַף עַל פִּי שֶׁעִקַּר הָאִסּוּר אֵינוֹ אֶלָּא שְׁתִיַּת יַיִן, הִנֵּה אָסְרָה לוֹ תּוֹרָה כָּל מַה שֶּׁיֵּשׁ לוֹ שַׁיָּכוּת עִם הַיַּיִן, וְהָיָה זֶה לִמּוּד שֶׁלִּמְּדָה תּוֹרָה לַחֲכָמִים, אֵיךְ יַעֲשׂוּ הֵם הַסְּיָג לַתּוֹרָה בַּמִּשְׁמֶרֶת שֶׁנִּמְסַר בְּיָדָם לַעֲשׂוֹת לְמִשְׁמַרְתָּהּ, כִּי יִלְמְדוּ מִן הַנָּזִיר לֶאֱסֹר בַּעֲבוּר הָעִקָּר גַּם כָּל דְּדָמֵי לֵיהּ, וְנִמְצָא שֶׁעָשְׂתָה הַתּוֹרָה בְּמִצְוָה זֹאת שֶׁל נָזִיר, מַה שֶּׁמָּסְרָה לַחֲכָמִים שֶׁיַּעֲשׂוּ בִּשְׁאָר כָּל הַמִּצְוֹת, לְמַעַן דַּעַת שֶׁזֶּה רְצוֹנוֹ שֶׁל מָקוֹם, וּכְשֶׁאוֹסֵר לָנוּ אֶחָד מִן הָאִסּוּרִין, יִלְמַד סָתוּם מִן הַמְפֹרָשׁ לֶאֱסֹר כָּל הַקָּרוֹב לוֹ. וְעַל זֶה הַדֶּרֶךְ אָסְרוּ בְּעִנְיָן זֶה שֶׁל הָעֲרָיוֹת כָּל מַה שֶּׁהוּא מִמִּינוֹ שֶׁל הַזְּנוּת אוֹ הַקָּרוֹב אֵלָיו, יִהְיֶה בְּאֵיזֶה חוּשׁ שֶׁיִּהְיֶה דְּהַיְנוּ, בֵּין בְּמַעֲשֶׂה, בֵּין בִּרְאִיָּה, בֵּין בְּדִבּוּר בֵּין בִּשְׁמִיעָה, וַאֲפִלּוּ בְּמַחֲשָׁבָה.

וְעַתָּה אָבִיא לְךָ רְאָיוֹת עַל כָּל אֵלֶּה מִדִּבְרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה. בְּמַעֲשֶׂה, דְּהַיְנוּ, הַנְּגִיעָה אוֹ הַחִבּוּק וְכַיּוֹצֵא. כְּבָר נִתְבָּאֵר לְמַעְלָה בַּמַּאֲמָר שֶׁזָּכַרְנוּ וְאֵין צֹרֶךְ לְהַאֲרִיךְ.

בִּרְאִיָּה, אָמְרוּ זַ״ל (ברכות סא.), ״יָד לְיָד לֹא יִנָּקֶה רָע״ - ״כָּל הַמְרַצֶּה מָעוֹת מִיָּדוֹ לְיָדָהּ כְּדֵי לְהִסְתַּכֵּל בָּהּ לֹא יִנָּקֶה מִדִּינָהּ שֶׁל גֵּיהִנֹּם״. וְאָמְרוּ עוֹד (שבת סד.), ״מִפְּנֵי מָה הֻצְרְכוּ יִשְׂרָאֵל שֶׁבְּאוֹתוֹ הַדּוֹר כַּפָּרָה? מִפְּנֵי שֶׁזָּנוּ עֵינֵיהֶם מִן הָעֶרְוָה״ וכו׳, ״אָמַר רַב שֵׁשֶׁת, מִפְּנֵי מָה מָנָה הַכָּתוּב תַּכְשִׁיטִין שֶׁבַּחוּץ עִם תַּכְשִׁיטִין שֶׁבִּפְנִים? לוֹמַר לְךָ, כָּל הַמִּסְתַּכֵּל בְּאֶצְבַּע קְטַנָּה שֶׁל אִשָּׁה כְּאִלּוּ מִסְתַּכֵּל״ וְכוּ׳ (ברכות כד.), וְאָמְרוּ עוֹד, ״וְנִשְׁמַרְתָּ מִכֹּל דָּבָר רָע״ (דברים כג, י) ״שֶׁלֹּא יִסְתַּכֵּל אָדָם בְּאִשָּׁה נָאָה וַאֲפִלּוּ הִיא פְּנוּיָה, אֵשֶׁת אִישׁ וַאֲפִלּוּ הִיא מְכוֹעֶרֶת, (עבודה זרה כ.).

בְּעִנְיַן הַדִּבּוּר עִם הָאִשָּׁה, בְּהֶדְיָא שָׁנִינוּ (אבות א), ״כָּל הַמַּרְבֶּה שִׂיחָה עִם הָאִשָּׁה גּוֹרֵם רָעָה לְעַצְמוֹ״. וּבִשְׁמִיעָה, אָמְרוּ (ברכות כד.), ״קוֹל בְּאִשָּׁה עֶרְוָה״.

עוֹד בְּעִנְיַן זְנוּת הַפֶּה וְהָאֹזֶן, דְּהַיְנוּ, הַדִּבּוּר בְּדִבְרֵי הַזְּנוּת אוֹ הַשְּׁמִיעָה לַדְּבָרִים הָאֵלֶּה, כְּבָר צָוְחוּ כִּכְרוּכְיָא, ״וְלֹא יִרְאֶה בְךָ עֶרְוַת דָּבָר״ (דברים כג, טו) - ״עֶרְוַת דִּבּוּר

זֶה נִבּוּל פֶּה״, וְאָמְרוּ (שבת לג, א), ״בַּעֲווֹן נַבְלוּת פֶּה צָרוֹת רַבּוֹת וּגְזֵרוֹת קָשׁוֹת מִתְחַדְּשׁוֹת וּבַחוּרֵי יִשְׂרָאֵל מֵתִים״ חַס וְשָׁלוֹם, וְאָמְרוּ עוֹד (שם), ״כָּל הַמְנַבֵּל פִּיו מַעֲמִיקִים לוֹ גֵּיהִנֹּם״, וְאָמְרוּ עוֹד (שם), ״הַכֹּל יוֹדְעִים כַּלָּה לָמָּה נִכְנֶסֶת לַחֻפָּה, אֶלָּא כָּל הַמְנַבֵּל פִּיו וְאוֹמְרוֹ כו׳ אֲפִלּוּ גְּזַר דִּין שֶׁל שִׁבְעִים שָׁנָה לְטוֹבָה הוֹפְכִים לוֹ לְרָעָה״, וְאָמְרוּ עוֹד (חגיגה ה:), ״אֲפִלּוּ שִׂיחָה קַלָּה שֶׁבֵּין אִישׁ לְאִשְׁתּוֹ מַגִּידִים לוֹ לָאָדָם בִּשְׁעַת הַדִּין״. וּבְעִנְיַן הַשְּׁמִיעָה הָרָעָה הַזֹּאת גַּם כֵּן אָמְרוּ (שבת לג.), ״אַף הַשּׁוֹמֵעַ וְשׁוֹתֵק, שֶׁנֶּאֱמַר ״זְעוּם ה׳ יִפָּל שָׁם״, (משלי כב, יד) הֲרֵי לְךָ שֶׁכָּל הַחוּשִׁים צְרִיכִים לִהְיוֹת נְקִיִּים מִן הַזְּנוּת וּמֵעִנְיָנוֹ. וְאִם לְחָשְׁךְ אָדָם לוֹמַר, שֶׁמַּה שֶּׁאָמְרוּ עַל נִבּוּל פֶּה, אֵינוֹ אֶלָּא כְּדֵי לְאַיֵּם וּלְהַרְחִיק אָדָם מִן הָעֲבֵרָה, וּבְמִי שֶׁדָּמוֹ רוֹתֵחַ הַדְּבָרִים אֲמוּרִים, שֶׁמִּדֵּי דַבְּרוֹ בָּא לִידֵי תַּאֲוָה, אֲבָל מִי שֶׁאוֹמְרוֹ דֶּרֶךְ שְׂחוֹק בְּעָלְמָא לָאו מִלְּתָא הִיא וְאֵין לָחוּשׁ עָלָיו, אַף אַתָּה אֱמֹר לוֹ, עַד כָּאן דִּבְרֵי יֵצֶר הָרָע. כִּי מִקְרָא מָלֵא שֶׁהֵבִיאוּ זַ״ל לִרְאָיָתָם (ישעיה ט, טז), ״עַל כֵּן עַל בַּחוּרָיו לֹא יִשְׂמַח ה׳ וגו׳ כִּי כֻלּוֹ חָנֵף וּמֵרַע וְכָל פֶּה דֹּבֵר נְבָלָה״, הִנֵּה לֹא הִזְכִּיר הַכָּתוּב הַזֶּה לֹא עֲבוֹדָה זָרָה וְלֹא גִּלּוּי עֲרָיוֹת וְלֹא שְׁפִיכוּת דָּמִים, אֶלָּא חֲנֻפָּה וְלָשׁוֹן הָרָע וְנִבּוּל פֶּה, כֻּלָּם מֵחַטַּאת הַפֶּה בְּדִבּוּרוֹ, וַעֲלֵיהֶם יָצְאָה הַגְּזֵרָה, ״עַל בַּחוּרָיו לֹא יִשְׂמַח ה׳ וְאֶת יְתוֹמָיו וְאֶת אַלְמְנוֹתָיו לֹא יְרַחֵם״, אֶלָּא הָאֱמֶת הוּא כְּדִבְרֵי רַבּוֹתֵינוּ זַ״ל, שֶׁנִּבּוּל פֶּה הוּא עֶרְוָתוֹ שֶׁל הַדִּבּוּר מַמָּשׁ, וּמִשּׁוּם זְנוּת הוּא שֶׁנֶּאֱסַר כְּכָל שְׁאָר עִנְיְנֵי הַזְּנוּת חוּץ מִגּוּפוֹ שֶׁל מַעֲשֶׂה, שֶׁאַף עַל פִּי שֶׁאֵין בָּהֶם כָּרֵת אוֹ מִיתַת בֵּית דִּין אֲסוּרִים הֵם אִסּוּר עַצְמָם, מִלְּבַד הֱיוֹתָם גַּם כֵּן גּוֹרְמִים וּמְבִיאִים אֶל הָאִסּוּר הָרָאשִׁי עַצְמוֹ, וּכְעִנְיַן הַנָּזִיר שֶׁזָּכְרוּ בַּמִּדְרָשׁ שֶׁהֵבֵאנוּ לְמַעְלָה.

בְּעִנְיַן הַמַּחֲשָׁבָה, כְּבָר אָמְרוּ בִּתְחִלַּת הַבָּרַיְתָא שֶׁלָּנוּ, ״וְנִשְׁמַרְתָּ מִכֹּל דָּבָר רָע״ – ״שֶׁלֹּא יְהַרְהֵר אָדָם בַּיּוֹם [וְיָבוֹא לִידֵי טֻמְאָה בַּלַּיְלָה]״, וְאָמְרוּ עוֹד (יומא כט.), ״הִרְהוּרֵי עֲבֵרָה קָשִׁים מֵעֲבֵרָה״, וּמִקְרָא מָלֵא הוּא (משלי טו, כו), ״תּוֹעֲבַת ה׳ כָּל מַחְשְׁבוֹת רָע״. וְהִנֵּה דִּבַּרְנוּ מִשְּׁנֵי גּוּפֵי עֲבֵרוֹת חֲמוּרוֹת שֶׁבְּנֵי אָדָם קְרוֹבִים לִכָּשֵׁל בְּעַנְפֵיהֶם מִפְּנֵי רֻבָּם שֶׁל הָעֲנָפִים וְרֹב נְטִיַּת לִבּוֹ שֶׁל אָדָם בְּתַאֲוָתוֹ אֲלֵיהֶם.

וְהַמַּדְרֵגָה הַשְּׁלִישִׁית אַחַר הַגָּזֵל וְהָעֲרָיוֹת לְעִנְיַן הַחֶמְדָּה – הִנֵּה הוּא אִסּוּר הַמַּאֲכָלוֹת, בֵּין בְּעִנְיַן הַטְּרֵפוֹת עַצְמָם, בֵּין בְּעִנְיַן תַּעֲרוֹבוֹתֵיהֶן, בֵּין בְּעִנְיַן בָּשָׂר בְּחָלָב אוֹ חֵלֶב וָדָם וְעִנְיַן בִּשּׁוּלֵי גּוֹיִים וְעִנְיַן גִּעוּל גּוֹיִים, יֵין נִסְכָּם וּסְתָם יֵינָם, כָּל אֵלֶּה הַנְּקִיּוּת בָּהֶם צָרִיךְ דִּקְדּוּק גָּדוֹל וְצָרִיךְ חִזּוּק, כִּי יֵשׁ תַּאֲוַת הַלֵּב הַמִּתְאַוֶּה בְּמַאֲכָלִים הַטּוֹבִים וְחֶסְרוֹן הַכִּיס בְּאִסּוּרֵי הַתַּעֲרוֹבוֹת וְכַיּוֹצֵא בָּזֶה, וּפְרָטֵיהֶם רַבִּים כְּכָל דִּינֵיהֶם

הַיְדוּעִים וְהַמְבֹאָרִים בְּסִפְרֵי הַפּוֹסְקִים, וְהַמֵּקֵל בָּהֶם בְּמָקוֹם שֶׁאָמְרוּ לְהַחְמִיר אֵינוֹ אֶלָּא מַשְׁחִית לְנַפְשׁוֹ.

וְכָךְ אָמְרוּ בְּסִפְרֵי, "לֹא [תִּטַּמְּאוּ בָּהֶם] וְנִטְמֵתֶם בָּם" (ויקרא יא, מג) "אִם מְטַמְּאִים אַתֶּם בָּם סוֹפְכֶם לְטָמֵא בָּם" (ספרא שמיני יב, ג), וְהַיְנוּ, כִּי הַמַּאֲכָלוֹת הָאֲסוּרוֹת מַכְנִיסִים טֻמְאָה מַמָּשׁ בְּלִבּוֹ וּבְנַפְשׁוֹ שֶׁל אָדָם עַד שֶׁקְּדֻשָּׁתוֹ שֶׁל הַמָּקוֹם בָּרוּךְ הוּא מִסְתַּלֶּקֶת וּמִתְרַחֶקֶת מִמֶּנּוּ, וְהוּא מַה שֶּׁאָמְרוּ בַּשַּׁ"ס גַּם כֵּן (יומא לט.), "וְנִטְמֵאתֶם בָּם" - "אַל תִּקְרֵי וְנִטְמֵאתֶם אֶלָּא וְנִטַּמְטֶם", שֶׁהָעֲבֵרָה מְטַמְטֶמֶת לִבּוֹ שֶׁל אָדָם, כִּי מְסַלֶּקֶת מִמֶּנּוּ הַדֵּעָה הָאֲמִתִּית וְרוּחַ הַשֵּׂכֶל שֶׁהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא נוֹתֵן לַחֲסִידִים, כְּמוֹ שֶׁאָמַר הַכָּתוּב (משלי ב, ו), "כִּי ה' יִתֵּן חָכְמָה", וְהִנֵּה הוּא נִשְׁאָר בַּהֲמִי וְחָמְרִי מְשֻׁקָּע בְּגַסּוּת הָעוֹלָם הַזֶּה. וְהַמַּאֲכָלוֹת הָאֲסוּרוֹת יְתֵרוֹת בָּזֶה עַל כָּל הָאִסּוּרִין, כֵּיוָן שֶׁהֵם נִכְנָסִים בְּגוּפוֹ שֶׁל הָאָדָם מַמָּשׁ וְנַעֲשִׂים בָּשָׂר מִבְּשָׂרוֹ.

וּכְדֵי לְהוֹדִיעֵנוּ שֶׁלֹּא הַבְּהֵמוֹת הַטְּמֵאוֹת אוֹ הַשְּׁקָצִים בִּלְבַד הֵם הַטְּמֵאִים, אֶלָּא גַּם הַטְּרֵפוֹת שֶׁבַּמִּין הַכָּשֵׁר עַצְמוֹ הֵם בִּכְלַל טֻמְאָה, אָמַר הַכָּתוּב (ויקרא יא, מז), "לְהַבְדִּיל בֵּין הַטָּמֵא וּבֵין הַטָּהוֹר". וּבָא הַפֵּרוּשׁ לְרַבּוֹתֵינוּ זַ"ל (תורת כהנים), "אֵין צָרִיךְ לוֹמַר בֵּין חֲמוֹר לְפָרָה, לָמָּה נֶאֱמַר בֵּין הַטָּמֵא וּבֵין הַטָּהוֹר? בֵּין טְמֵאָה לָךְ וּבֵין טְהוֹרָה לָךְ, בֵּין נִשְׁחַט רֻבּוֹ שֶׁל קָנֶה לְנִשְׁחַט חֶצְיוֹ, וְכַמָּה בֵּין רֻבּוֹ [לְחֶצְיוֹ? מְלֹא הַשַּׂעֲרָה]", עַד כָּאן לְשׁוֹנָם. וְאָמְרוּ לָשׁוֹן זֶה בְּסִיּוּם מַאֲמָרָם, "וְכַמָּה בֵּין רֻבּוֹ לְחֶצְיוֹ וכו'. לְהַרְאוֹת כַּמָּה נִפְלָא כֹּחַ הַמִּצְוָה - שֶׁחוּט הַשַּׂעֲרָה מַבְדִּיל בֵּין טֻמְאָה לְטָהֳרָה מַמָּשׁ.

וְהִנֵּה כָּל מִי שֶׁיֵּשׁ לוֹ מֹחַ בְּקָדְקֳדוֹ יַחְשֹׁב אִסּוּרֵי הַמַּאֲכָל כְּמַאֲכָלִים הָאַרְסִיִּים אוֹ כְּמַאֲכָל שֶׁנִּתְעָרֵב בּוֹ אֵיזֶה דָּבָר אַרְסִי, כִּי הִנֵּה אִם דָּבָר זֶה יֶאֱרַע, הֲיָקֵל אָדָם עַל עַצְמוֹ לֶאֱכֹל מִמֶּנּוּ? אִם יִשָּׁאֵר לוֹ בּוֹ אֵיזֶה בֵּית מֵחוּשׁ וַאֲפִלּוּ חֲשָׁשָׁא קְטַנָּה? וַדַּאי שֶׁלֹּא יָקֵל, וְאִם יָקֵל לֹא יִהְיֶה נֶחְשָׁב אֶלָּא לְשׁוֹטֶה גָּמוּר, אַף אִסּוּר הַמַּאֲכָל כְּבָר בֵּאַרְנוּ שֶׁהוּא אֶרֶס מַמָּשׁ לְלֵב וְנֶפֶשׁ, אִם כֵּן מִי אֵפוֹא יִהְיֶה הַמֵּקֵל בִּמְקוֹם חֲשָׁשָׁא שֶׁל אִסּוּר, אִם בַּעַל שֵׂכֶל הוּא? וְעַל דָּבָר זֶה נֶאֱמַר (משלי כג, ב), "וְשַׂמְתָּ סַכִּין בְּלֹעֶךָ אִם בַּעַל נֶפֶשׁ אָתָּה".

וּנְדַבֵּר עַתָּה עַל הַחֲטָאִים הַמְּצוּיִים הַנּוֹלָדִים מֵחֶבְרַת בְּנֵי הָאָדָם וְקִבּוּצָם, כְּגוֹן, הוֹנָאַת דְּבָרִים, הַלְבָּנַת הַפָּנִים, הַכְשָׁלַת הָעִוֵּר בְּעֵצָה, רְכִילוּת, שִׂנְאָה וּנְקִימָה, שְׁבוּעוֹת, דְּבַר שֶׁקֶר וְחִלּוּל הַשֵּׁם, כִּי מִי יֹאמַר נִקֵּיתִי מֵהֶם? טָהַרְתִּי מֵאַשְׁמָה בָם? כִּי עַנְפֵיהֶם רַבִּים וְדַקִּים עַד מְאֹד, אֲשֶׁר הַהֶזְהֵר בָּם טֹרַח גָּדוֹל.

הוֹנָאַת הַדְּבָרִים, בִּכְלָלָהּ הוּא לְדַבֵּר בִּפְנֵי חֲבֵרוֹ, דָּבָר שֶׁיֵּבוֹשׁ מִמֶּנּוּ, כָּל שֶׁכֵּן הָאֲמִירָה בְּפֵרוּשׁ דָּבָר שֶׁיֵּבוֹשׁ בּוֹ, אוֹ לַעֲשׂוֹת לוֹ מַעֲשֶׂה שֶׁיִּגְרֹם לוֹ שֶׁיֵּבוֹשׁ, וְהוּא מַה שֶּׁאָמְרוּ בְּפֶרֶק הַזָּהָב (בבא מציעא נח:), "אִם הָיָה בַּעַל תְּשׁוּבָה, לֹא יֹאמַר לוֹ זְכֹר מַעֲשֶׂיךָ הָרִאשׁוֹנִים" וכו', "אִם הָיוּ חֳלָאִים בָּאִים עָלָיו, לֹא יֹאמַר לוֹ כְּדֶרֶךְ שֶׁאָמְרוּ חֲבֵרָיו לְאִיּוֹב, "זְכָר נָא מִי הוּא נָקִי אָבָד" וכו' (איוב ד, ז), אִם הָיוּ חַמָּרִים מְבַקְּשִׁים הֵימֶנּוּ תְּבוּאָה, לֹא יֹאמַר לָהֶם, לְכוּ אֵצֶל פְּלוֹנִי שֶׁהוּא מוֹכֵר תְּבוּאָה, וְיוֹדֵעַ בּוֹ שֶׁלֹּא מָכַר תְּבוּאָה מִיָּמָיו". וּכְבָר אָמְרוּ זַ"ל (שם), "גָּדוֹל אוֹנָאַת דְּבָרִים מֵאוֹנָאַת מָמוֹן" וכו'. וְכָל שֶׁכֵּן אִם הוּא בָּרַבִּים, שֶׁבְּהֶדְיָא שָׁנִינוּ, הַמַּלְבִּין פְּנֵי חֲבֵרוֹ בָּרַבִּים אֵין לוֹ חֵלֶק לָעוֹלָם הַבָּא, וְאָמַר רַבִּי חִסְדָּא (בבא מציעא נט.), "כָּל הַשְּׁעָרִים נִנְעֲלוּ חוּץ מִשַּׁעֲרֵי אוֹנָאָה", וְאָמַר רַבִּי אֶלְעָזָר (שם), "הַכֹּל - הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא נִפְרָע עַל יְדֵי שָׁלִיחַ, חוּץ מֵאוֹנָאָה", וְאָמְרוּ (שם), "שְׁלֹשָׁה אֵין הַפַּרְגּוֹד נִנְעָל בִּפְנֵיהֶם, וְאֶחָד מֵהֶם אוֹנָאָה". וַאֲפִלּוּ לְדַבֵּר מִצְוָה אָמַר הַכָּתוּב (ויקרא יט, טז), "הוֹכֵחַ תּוֹכִיחַ אֶת עֲמִיתֶךָ", וְאָמְרוּ זַ"ל (ערכין טז:), "יָכוֹל אֲפִלּוּ פָּנָיו מִשְׁתַּנּוֹת? תַּלְמוּד לוֹמַר, "וְלֹא תִשָּׂא עָלָיו חֵטְא". מִכָּל אֵלֶּה הַמַּאֲמָרִים תִּרְאֶה עַד הֵיכָן מִתְפַּשְּׁטִים עַנְפֵי הָאַזְהָרָה הַזֹּאת, וְכַמָּה עָנְשָׁהּ קָשֶׁה.

בְּעִנְיַן נְתִינַת הָעֵצָה, שָׁנִינוּ בְּתוֹרַת כֹּהֲנִים (ויקרא יט, יד), "וְלִפְנֵי עִוֵּר לֹא תִתֵּן מִכְשֹׁל" - לִפְנֵי סוּמָא בַּדָּבָר. אָמַר לְךָ בַּת פְּלוֹנִי מַהִי לִכְהֻנָּה? אַל תֹּאמַר לוֹ, כְּשֵׁרָה הִיא, וְהִיא אֵינָהּ אֶלָּא פְּסוּלָה. הָיָה נוֹטֵל מִמְּךָ עֵצָה, אַל תִּתֵּן לוֹ עֵצָה שֶׁאֵינָהּ הוֹגֶנֶת לוֹ, וְאַל תֹּאמַר לוֹ, מְכֹר שָׂדְךָ וְקַח לְךָ חֲמוֹר, וְאַתָּה עוֹקֵף עָלָיו וְנוֹטְלָהּ מִמֶּנּוּ. שֶׁמָּא תֹּאמַר, עֵצָה יָפָה אֲנִי נוֹתֵן לוֹ, הֲרֵי הַדָּבָר מָסוּר לַלֵּב, שֶׁנֶּאֱמַר, "וְיָרֵאתָ מֵּאֱלֹהֶיךָ". נִמְצֵאנוּ לְמֵדִים, שֶׁבֵּין בְּדָבָר שֶׁיָּכוֹל לִהְיוֹת נוֹגֵעַ בּוֹ, וּבֵין בְּדָבָר שֶׁאֵינוֹ נוֹגֵעַ בּוֹ כְּלָל, חַיָּב אָדָם לְהַעֲמִיד אֶת הַבָּא לְהִתְיָעֵץ בּוֹ עַל הָאֱמֶת הַזַּךְ וְהַבָּרוּר. וְתִרְאֶה שֶׁעָמְדָה תּוֹרָה עַל סוֹף דַּעְתָּם שֶׁל רַמָּאִים, דְּלָאו בְּשׁוּפְטָנֵי עַסְקִינָן שֶׁיְּיָעֲצוּ עֵצָה שֶׁרָעָתָהּ מְפֻרְסֶמֶת וְנִגְלֵית, אֶלָּא בַּחֲכָמִים לְהָרַע, אֲשֶׁר יִתְּנוּ עֵצָה לְחַבְרֵיהֶם שֶׁלְּפִי הַנִּגְלֶה בָּהּ, יֵשׁ בָּהּ מִן הָרֶוַח אֶל חֲבֵרוֹ בֶּאֱמֶת, אַךְ סוֹף הָעִנְיָן אֵינוֹ לְטוֹבָתוֹ שֶׁל חֲבֵרוֹ, כִּי אִם לְרָעָתוֹ וְלַהֲנָאָתוֹ שֶׁל הַמְיָעֵץ, עַל כֵּן אָמְרוּ, "שֶׁמָּא [תֹּאמַר] עֵצָה יָפָה [אֲנִי נוֹתֵן לוֹ], וַהֲרֵי הַדָּבָר מָסוּר לַלֵּב" וכו'. וְכַמָּה נִכְשָׁלִים בְּנֵי הָאָדָם בְּאֵלֶּה הַחֲטָאִים יוֹם יוֹם, בִּהְיוֹתָם קְרוּאִים וְהוֹלְכִים לְתֹקֶף חֶמְדַּת הַבֶּצַע. וּכְבָר הִתְבָּאֵר גֹּדֶל עָנְשָׁהּ בַּכָּתוּב (דברים כז, יח), "אָרוּר מַשְׁגֶּה עִוֵּר בַּדָּרֶךְ", אַךְ זֹאת הִיא חוֹבַת הָאָדָם הַיָּשָׁר, כַּאֲשֶׁר יָבוֹא אִישׁ לְהִתְיָעֵץ בּוֹ יְיָעֲצֵהוּ הָעֵצָה שֶׁהָיָה הוּא נוֹטֵל לְעַצְמוֹ מַמָּשׁ, מִבְּלִי שֶׁיַּשְׁקִיף בָּהּ אֶלָּא לְטוֹבָתוֹ שֶׁל הַמִּתְיָעֵץ, לֹא לְשׁוּם תַּכְלִית אַחֵר, קָרוֹב אוֹ רָחוֹק שֶׁיִּהְיֶה, וְאִם יֶאֱרַע

שֶׁיִּרְאֶה הוּא הֶזֵּק לְעַצְמוֹ בְּעֵצָה הַהִיא, אִם יָכוֹל לְהוֹכִיחַ אוֹתָהּ עַל פָּנָיו שֶׁל הַמִּתְיָעֵץ - יוֹכִיחֵהוּ, וְאִם לָאו יִסְתַּלֵּק מִן הַדָּבָר וְלֹא יְיָעֲצֵהוּ, אַךְ עַל כָּל פָּנִים אַל יְיָעֲצֵהוּ עֵצָה שֶׁתַּכְלִיתָהּ דָּבָר זוּלַת טוֹבָתוֹ שֶׁל הַמִּתְיָעֵץ, אִם לֹא שֶׁכַּוָּנַת הַמִּתְיָעֵץ לְרָעָה, שֶׁאָז וַדַּאי מִצְוָה לְרַמּוֹתוֹ, וּכְבָר נֶאֱמַר (תהלים יח, כז), ″וְעִם עִקֵּשׁ תִּתַּפָּל″, וְחוּשַׁי הָאַרְכִּי יוֹכִיחַ (שמואל ב, יז).

הָרְכִילוּת וְלָשׁוֹן הָרָע, כְּבָר חָמְרוֹ נוֹדָע, וְגֹדֶל עֲנָפָיו כִּי רַבּוּ מְאֹד, עַד שֶׁכְּבָר גָּזְרוּ אֹמֶר חֲזַ״ל בְּמַאֲמָר שֶׁכְּבָר הִזְכַּרְתִּי, ″וְכֻלָּם בַּאֲבַק לָשׁוֹן הָרָע″, וְאָמְרוּ (ערכין טו:), ″הֵיכִי דָמֵי לָשׁוֹן הָרָע? כְּגוֹן דְּאָמַר הֵיכָא מִשְׁתַּכַּח נוּרָא אֶלָּא בֵּי פְלַנְיָא″, אוֹ שֶׁיְּסַפֵּר טוֹבָתוֹ לִפְנֵי שׂוֹנְאָיו, וְכָל כַּיּוֹצֵא בָּזֶה, אַף עַל פִּי שֶׁנִּרְאִים דְּבָרִים קַלִּים וּרְחוֹקִים מִן הָרְכִילוּת, הִנֵּה בֶּאֱמֶת מֵאָבָק שֶׁלּוֹ הֵם. כְּלָלוֹ שֶׁל דָּבָר, הַרְבֵּה דְרָכִים לַיֵּצֶר. אֲבָל כָּל דָּבָר שֶׁיּוּכַל לְהִוָּלֵד מִמֶּנּוּ נֶזֶק אוֹ בִזָּיוֹן לַחֲבֵרוֹ, בֵּין בְּפָנָיו בֵּין שֶׁלֹּא בְּפָנָיו, הֲרֵי זֶה בִּכְלַל לָשׁוֹן הָרָע הַשָּׂנאוּי וּמְתֹעָב לִפְנֵי הַמָּקוֹם שֶׁאָמְרוּ עָלָיו (שם טז.), ″כָּל הַמְסַפֵּר לָשׁוֹן הָרָע - כְּאִלּוּ כּוֹפֵר בָּעִקָּר″, וּקְרָא כְּתִיב (תהלים קא, ה), ″מְלָשְׁנִי בַסֵּתֶר רֵעֵהוּ אוֹתוֹ אַצְמִית″.

גַּם הַשִּׂנְאָה וְהַנְּקִימָה קָשֶׁה מְאֹד לְשֶׁיִּמָּלֵט מִמֶּנּוּ לֵב הוּתַל אֲשֶׁר לִבְנֵי הָאָדָם, כִּי הָאָדָם מַרְגִּישׁ מְאֹד בְּעֶלְבּוֹנוֹתָיו, וּמִצְטַעֵר צַעַר גָּדוֹל. וְהַנְּקָמָה לוֹ מְתוּקָה מִדְּבַשׁ, כִּי הִיא מְנוּחָתוֹ לְבַדָּהּ, עַל כֵּן לְשֶׁיִּהְיֶה בְּכוֹחוֹ לַעֲזוֹב מַה שֶּׁטִּבְעוֹ מַכְרִיחַ אוֹתוֹ, וְיַעֲבֹר עַל מִדּוֹתָיו וְלֹא יִשְׂנָא מִי שֶׁהֵעִיר בּוֹ הַשִּׂנְאָה וְלֹא יִקֹּם מִמֶּנּוּ בְּהִזְדַּמֵּן לוֹ שֶׁיּוּכַל לְהִנָּקֵם, וְלֹא יִטֹּר לוֹ, אֶלָּא אֶת הַכֹּל יִשְׁכַּח וְיָסִיר מִלִּבּוֹ כְּאִלּוּ לֹא הָיָה - חָזָק וְאַמִּיץ הוּא, וְהוּא קַל רַק לְמַלְאֲכֵי הַשָּׁרֵת שֶׁאֵין בֵּינֵיהֶם הַמִּדּוֹת הַלָּלוּ, לֹא אֶל שׁוֹכְנֵי בָתֵּי חֹמֶר אֲשֶׁר בֶּעָפָר יְסוֹדָם. אָמְנָם גְּזֵרַת מֶלֶךְ הִיא, וְהַמִּקְרָאוֹת גְּלוּיִים בָּאֵר הֵיטֵב, אֵינָם צְרִיכִים פֵּרוּשׁ, ″לֹא תִשְׂנָא אֶת אָחִיךָ בִּלְבָבְךָ″ (ויקרא יט, יז-יח). ″לֹא תִקֹּם וְלֹא תִטֹּר אֶת בְּנֵי עַמֶּךָ″ (שם). וְעִנְיַן הַנְּקִימָה וְהַנְּטִירָה יָדוּעַ, דְּהַיְינוּ, נְקִימָה - לִמְנֹעַ מֵהֵיטִיב לְמִי שֶׁלֹּא רָצָה לְהֵיטִיב לוֹ, אוֹ שֶׁהֵרַע לוֹ כְּבָר. וּנְטִירָה - לְהַזְכִּיר בְּעֵת שֶׁהוּא מֵיטִיב לְמִי שֶׁהֵרַע לוֹ אֵיזֶה זִכָּרוֹן מִן הָרָעָה שֶׁעָשָׂה לוֹ. וּלְפִי שֶׁהַיֵּצֶר הוֹלֵךְ וּמַרְתִּיחַ אֶת הַלֵּב, וּמְבַקֵּשׁ תָּמִיד לְהַנִּיחַ לְפָחוֹת אֵיזֶה רֹשֶׁם אוֹ אֵיזֶה זִכָּרוֹן מִן הַדָּבָר, וְאִם לֹא יוּכַל לְהַשְׁאִיר זִכָּרוֹן גָּדוֹל, יִשְׁתַּדֵּל לְהַשְׁאִיר זִכָּרוֹן מוּעָט, יֹאמַר דֶּרֶךְ מָשָׁל לְאָדָם, אִם תִּרְצֶה לִתֵּן לָאִישׁ הַזֶּה אֶת אֲשֶׁר לֹא רָצָה הוּא לָתֵת לְךָ כְּשֶׁנִּצְרַכְתָּ, לְפָחוֹת לֹא תִתְּנֵנוּ בְּסֵבֶר פָּנִים יָפוֹת, אוֹ אִם אֵינְךָ רוֹצֶה לְהָרַע לוֹ, לְפָחוֹת לֹא תֵיטִיב לוֹ טוֹבָה גְדוֹלָה, וְלֹא תְסַיְּעֵהוּ סִיּוּעַ גָּדוֹל. אוֹ אִם תִּרְצֶה גַּם לְסַיְּעוֹ הַרְבֵּה, לְפָחוֹת לֹא תַעֲשֵׂהוּ בְּפָנָיו,

אוֹ לֹא תָשׁוּב לְהִתְחַבֵּר עִמּוֹ וְלִהְיוֹת לוֹ לְרֵעַ, אִם מָחַלְתָּ לוֹ שֶׁלֹּא תֵרָאֶה לוֹ לְאוֹיֵב - דַּי בָּזֶה, וְאִם גַּם לְהִתְחַבֵּר עִמּוֹ תִרְצֶה, אַךְ לֹא תַרְאֶה לוֹ כָּל כָּךְ חִבָּה גְדוֹלָה כְּבָרִאשׁוֹנָה, וְכֵן כָּל כַּיּוֹצֵא בָּזֶה מִמִּינֵי הֶחָרִיצוּת שֶׁבַּיֵּצֶר, מַה שֶּׁהוּא מִשְׁתַּדֵּל לְפַתּוֹת אֶת לִבּוֹת בְּנֵי הָאָדָם. עַל כֵּן בָּאָה הַתּוֹרָה וְכָלְלָה כְּלָל שֶׁהַכֹּל נִכְלָל בּוֹ, ״וְאָהַבְתָּ לְרֵעֲךְ כָּמוֹךְ״, כָּמוֹךְ בְּלִי שׁוּם הֶפְרֵשׁ, כָּמוֹךְ בְּלִי חִלּוּקִים, בְּלִי תַּחְבּוּלוֹת וּמְזִמּוֹת, כָּמוֹךְ מַמָּשׁ.

אוּלָם הַשְּׁבוּעוֹת, אַף עַל פִּי שֶׁמִּן הַסְּתָם - כָּל שֶׁאֵינוֹ מִן הַהֶדְיוֹטוֹת נִשְׁמָר מֵהוֹצִיא שֵׁם שָׁמַיִם מִפִּיו לְבַטָּלָה, כָּל שֶׁכֵּן בִּשְׁבוּעָה, יֵשׁ עוֹד אֵיזֶה עֲנָפִים קְטַנִּים, שֶׁאַף עַל פִּי שֶׁאֵינָם מִן הַחֲמוּרִים יוֹתֵר, עַל כָּל פָּנִים רָאוּי לְמִי שֶׁרוֹצֶה לִהְיוֹת נָקִי לִשָּׁמֵר מֵהֶם, וְהוּא מַה שֶּׁאָמְרוּ (שבועות לו.), ״אָמַר רַבִּי אֶלְעָזָר, לָאו - שְׁבוּעָה וְהֵן - שְׁבוּעָה. אָמַר רָבָא, וְהוּא דְּאָמַר, לָאו לָאו תְּרֵי זִמְנֵי, וְהוּא דְּאָמַר, הֵן הֵן תְּרֵי זִמְנֵי״, וְכֵן אָמְרוּ (בבא מציעא מט.), ״וְהִין צֶדֶק״ - ״שֶׁיְּהֵא לָאו שֶׁלְּךְ צֶדֶק וְהֵן שֶׁלְּךְ צֶדֶק״.

וְהִנֵּה דְּבַר הַשֶּׁקֶר, גַּם הוּא חֳלִי רָע נִתְפַּשֵּׁט מְאֹד מְאֹד בִּבְנֵי הָאָדָם. וְאוּלָם מַדְרֵגוֹת מַדְרֵגוֹת יֵשׁ בּוֹ. יֵשׁ בְּנֵי אָדָם שֶׁאֻמָּנוּתָם מַמָּשׁ הִיא הַשַּׁקְרָנוּת, הֵם הַהוֹלְכִים וּבוֹדִים מִלִּבָּם כְּזָבִים גְּמוּרִים לְמַעַן הַרְבּוֹת שִׂיחָה בֵּין הַבְּרִיּוֹת, אוֹ לְהֵחָשֵׁב מִן הַחֲכָמִים וְיוֹדְעֵי דְבָרִים הַרְבֵּה, וַעֲלֵיהֶם נֶאֱמַר (משלי יב, כב), ״תּוֹעֲבַת ה׳ שִׂפְתֵי שָׁקֶר״. וְאוֹמֵר (ישעיה נט, ג), ״שִׂפְתוֹתֵיכֶם דִּבְּרוּ שֶׁקֶר, לְשׁוֹנְכֶם עַוְלָה תֶהְגֶּה״. וּכְבָר גָּזְרוּ דִּינָם חֲכָמֵינוּ זַ״ל (סוטה מב.), ״אַרְבַּע כִּתּוֹת אֵינָן מְקַבְּלוֹת פְּנֵי הַשְּׁכִינָה״, וְאַחַת מֵהֶם כַּת שַׁקְרָנִים.

וְיֵשׁ אֲחֵרִים קְרוֹבִים לָהֶם בְּמַדְרֵגָה אַף עַל פִּי שֶׁאֵינָם כְּמוֹהֶם מַמָּשׁ, וְהֵם הַמְכַזְּבִים בְּסִפּוּרֵיהֶם וְדִבְרֵיהֶם, וְהַיְנוּ, שֶׁאֵין אֻמָּנוּתָם בְּכָךְ - לָלֶכֶת וְלִבְדּוֹת סִפּוּרִים וּמַעֲשִׂים אֲשֶׁר לֹא נִבְרְאוּ וְלֹא נִהְיוּ, אֲבָל בְּבוֹאָם לְסַפֵּר דְּבַר מָה, יְעָרְבוּ בָּהֶם מִן הַשְּׁקָרִים כְּמוֹ שֶׁיַּעֲלֶה עַל רוּחָם, וְיִתְרַגְּלוּ בָּזֶה עַד שֶׁשָּׁב לָהֶם כְּמוֹ טֶבַע, וְהֵם הֵם הַבַּדָּאִים אֲשֶׁר אִי אֶפְשָׁר לְהַאֲמִין לְדִבְרֵיהֶם, וּכְמַאֲמָרָם זַ״ל (סנהדרין פט:), ״כָּךְ הוּא עָנְשׁוֹ שֶׁל בַּדַּאי, שֶׁאֲפִלּוּ אוֹמֵר אֱמֶת אֵין שׁוֹמְעִין לוֹ״, שֶׁכְּבָר הִטְבִּיעוּ בָּהֶם הָרָעָה הַזֹּאת שֶׁלֹּא יוּכְלוּ לָצֵאת דִּבְרֵיהֶם נְקִיִּים מִן הַכָּזָב מִתּוֹךְ פִּיהֶם. הוּא מַה שֶּׁהַנָּבִיא מִצְטַעֵר וְאוֹמֵר (ירמיהו ט, ד), ״לִמְּדוּ לְשׁוֹנָם דַּבֶּר שֶׁקֶר הַעֲוֵה נִלְאוּ״.

וְיֵשׁ עוֹד אֲחֵרִים שֶׁחָלְיָם קַל מֵחֳלִי הָרִאשׁוֹנִים, וְהֵם אוֹתָם שֶׁאֵינָם קְבוּעִים כָּל כָּךְ בַּשֶּׁקֶר, אֶלָּא שֶׁלֹּא יָחוּשׁוּ לְהִתְרַחֵק מִמֶּנּוּ, וְאִם יִזְדַּמֵּן לָהֶם יֹאמְרוּהוּ, וּפְעָמִים רַבּוֹת

יֹאמְרוּהוּ דֶּרֶךְ שְׂחוֹק אוֹ כַּיּוֹצֵא בָּזֶה בְּלֹא כַּוָּנָה רָעָה. וְאָמְנָם הֶחָכָם הוֹדִיעָנוּ שֶׁכָּל זֶה הוּא הֵפֶךְ רְצוֹן הַבּוֹרֵא בָּרוּךְ הוּא וּמִדַּת חֲסִידָיו, הוּא מַה שֶּׁכָּתוּב (משלי יג, ה), "דְּבַר שֶׁקֶר יִשְׂנָא צַדִּיק". וְהוּא מַה שֶּׁבָּאָה עָלָיו הָאַזְהָרָה (שמות כג, ז), "מִדְּבַר שֶׁקֶר תִּרְחָק", וְתִרְאֶה שֶׁלֹּא אָמַר, "מִשֶּׁקֶר תִּשָּׁמֵר", אֶלָּא "מִדְּבַר שֶׁקֶר תִּרְחָק", לְהָעִיר אוֹתָנוּ עַל הַהֶרְחֵק הַגָּדוֹל וְהַבְּרִיחָה הָרַבָּה שֶׁצָּרִיךְ לִבְרֹחַ מִזֶּה. וּכְבָר נֶאֱמַר (צפניה ג, יג), "שְׁאֵרִית יִשְׂרָאֵל לֹא יַעֲשׂוּ עַוְלָה וְלֹא יְדַבְּרוּ כָזָב וְלֹא יִמָּצֵא בְּפִיהֶם לְשׁוֹן תַּרְמִית". וַחֲזַ"ל אָמְרוּ (שבת נה.), "חוֹתָמוֹ שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אֱמֶת". וּבְוַדַּאי שֶׁאִם הָאֱמֶת הוּא מַה שֶּׁבָּחַר בּוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְקַחְתּוֹ לְחוֹתָם לוֹ, כַּמָּה יִהְיֶה הֶפְכּוֹ מְתֹעָב לְפָנָיו.

וְהִזְהִיר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא עַל הָאֱמֶת אַזְהָרָה רַבָּה וְאָמַר (זכריה ח, טז), "דַּבְּרוּ אֱמֶת אִישׁ אֶת רֵעֵהוּ". וְאָמַר (ישעיה טז, ה), "וְהוּכַן בַּחֶסֶד כִּסֵּא וְיָשַׁב עָלָיו בֶּאֱמֶת". וְאָמַר (שם סג, ח), "וַיֹּאמֶר אַךְ עַמִּי הֵמָּה בָּנִים לֹא יְשַׁקֵּרוּ", הָא לָמַדְתָּ שֶׁזֶּה תָּלוּי בָּזֶה. וְאָמַר (זכריה ח, ג), "וְנִקְרְאָה יְרוּשָׁלַיִם עִיר הָאֱמֶת", לְהַגְדִּיל חֲשִׁיבוּתָהּ. וּכְבָר אָמְרוּ זַ"ל (מכות כד.), "וְדוֹבֵר אֱמֶת בִּלְבָבוֹ" - "כְּגוֹן רַב סַפְרָא" וכו', לְהוֹדִיעֲךָ עַד הֵיכָן חוֹבַת הָאֱמֶת מַגַּעַת. וּכְבָר אָסְרוּ לְתַלְמִיד חָכָם לְשַׁנּוֹת בְּדִבּוּרוֹ חוּץ מִשְּׁלֹשָׁה דְּבָרִים. וְאֶחָד מִן הָעַמּוּדִים שֶׁהָעוֹלָם עוֹמֵד עָלָיו הוּא הָאֱמֶת, אִם כֵּן מִי שֶׁדּוֹבֵר שֶׁקֶר כְּאִלּוּ נוֹטֵל יְסוֹדוֹ שֶׁל עוֹלָם, וְהַהֵפֶךְ מִזֶּה מִי שֶׁזָּהִיר בֶּאֱמֶת - כְּאִלּוּ מְקַיֵּם יְסוֹדוֹ שֶׁל עוֹלָם. וּכְבָר סִפְּרוּ חֲזַ"ל (סנהדרין צז.) מֵאוֹתוֹ הַמָּקוֹם שֶׁהָיוּ זְהִירִים בֶּאֱמֶת, שֶׁלֹּא הָיָה מַלְאַךְ הַמָּוֶת שׁוֹלֵט שָׁם, וּלְפִי שֶׁאִשְׁתּוֹ שֶׁל רַבִּי פְּלוֹנִי שִׁנְּתָה בִּדְבָרֶיהָ, אַף עַל פִּי שֶׁהָיָה לְכַוָּנָה טוֹבָה, גֵּרְתָה בָּהֶם מַלְאַךְ הַמָּוֶת, עַד שֶׁגֵּרְשׁוּהָ מִשָּׁם בַּעֲבוּר זֶה וְחָזְרוּ לְשַׁלְוָתָם. וְאֵין צָרִיךְ לְהַאֲרִיךְ בַּדָּבָר הַזֶּה שֶׁהַשֵּׂכֶל מְחַיְּבוֹ וְהַדַּעַת מַכְרִיחוֹ.

עַנְפֵי חִלּוּל הַשֵּׁם גַּם כֵּן הֵם רַבִּים וּגְדוֹלִים, כִּי הַרְבֵּה צָרִיךְ הָאָדָם לִהְיוֹת חָס עַל כְּבוֹד קוֹנוֹ וּבְכָל מַה שֶּׁיַּעֲשֶׂה צָרִיךְ שֶׁיִּסְתַּכֵּל וְיִתְבּוֹנֵן מְאֹד שֶׁלֹּא יֵצֵא מִשָּׁם מַה שֶּׁיּוּכַל לִהְיוֹת חִלּוּל לִכְבוֹד שָׁמַיִם חַס וְחָלִילָה וּכְבָר שָׁנִינוּ (אבות ד, ד), "אֶחָד שׁוֹגֵג וְאֶחָד מֵזִיד בְּחִלּוּל הַשֵּׁם". וְאָמְרוּ זַ"ל (יומא פו.), "הֵיכִי דָּמֵי חִלּוּל הַשֵּׁם? אָמַר רַב, כְּגוֹן אֲנָא דְּשָׁקִילְנָא בִּשְׂרָא וְלָא יָהִיבְנָא דָּמֵי לְאַלְתַּר. וְרַבִּי יוֹחָנָן אָמַר, כְּגוֹן אֲנָא דִּמְסַגֵּינָא אַרְבַּע אַמּוֹת בְּלֹא תּוֹרָה וּבְלֹא תְּפִלִּין". וְהָעִנְיָן שֶׁכָּל אָדָם לְפִי מַדְרֵגָתוֹ וּלְפִי מַה שֶּׁהוּא נֶחְשָׁב בְּעֵינֵי הַדּוֹר, צָרִיךְ שֶׁיִּתְבּוֹנֵן לְבִלְתִּי עֲשׂוֹת דָּבָר בִּלְתִּי הָגוּן לְאִישׁ כְּמוֹתוֹ, כִּי כְּפִי רִבּוֹת חֲשִׁיבוּתוֹ וְחָכְמָתוֹ כֵּן רָאוּי שֶׁיַּרְבֶּה זְהִירוּתוֹ בְּדִבְרֵי הָעֲבוֹדָה וְדִקְדּוּקוֹ בָּהּ. וְאִם אֵינֶנּוּ עוֹשֶׂה כֵן, הֲרֵי שֵׁם שָׁמַיִם מִתְחַלֵּל בּוֹ חַס וְחָלִילָה. כִּי כְּבוֹד הַתּוֹרָה הוּא שֶׁמִּי שֶׁמַּרְבֶּה הַלִּמּוּד בָּהּ יַרְבֶּה כְּמוֹ כֵן בְּיֹשֶׁר וּבְתִקּוּן הַמִּדּוֹת, וְכָל מַה

שֶׁיֶּחְסַר מִזֶּה לְמִי שֶׁמַּרְבֶּה בְּלִמּוּד גּוֹרֵם בִּזָּיוֹן לַלִּמּוּד עַצְמוֹ, וְזֶה חַס וְחָלִילָה חִלּוּל לִשְׁמוֹ יִתְבָּרַךְ שֶׁנָּתַן לָנוּ אֶת תּוֹרָתוֹ הַקְּדוֹשָׁה וְצִוָּנוּ לַעֲסֹק בָּהּ לְהַשִּׂיג עַל יָדָהּ שְׁלֵמוּתֵנוּ.

וְהִנֵּה גַּם שְׁמִירַת הַשַּׁבָּתוֹת וְיָמִים טוֹבִים רַבָּה הִיא, כִּי הַמִּשְׁפָּטִים רַבִּים, וְכֵן אָמְרוּ (שבת יב.), "הִלְכְתָא רַבְּתָא לְשַׁבְּתָא", וַאֲפִלּוּ דִבְרֵי הַשְּׁבוּת, אַף עַל פִּי שֶׁמִּדִּבְרֵי חֲכָמִים הֵם, עִקָּרִים הֵם. וְכֵן אָמְרוּ (חגיגה טז:), "לְעוֹלָם אַל תְּהִי שְׁבוּת קַלָּה בְּעֵינֶיךָ, שֶׁהֲרֵי סְמִיכָה שְׁבוּת הִיא וְנֶחְלְקוּ בָּהּ גְּדוֹלֵי הַדּוֹר". וְאוּלָם פְּרָטֵי הַדִּינִים לְמַחְלְקוֹתָם מְבֹאָרִים הֵם אֵצֶל הַפּוֹסְקִים בְּסִפְרֵיהֶם, וְכֻלָּם שָׁוִים לְחוֹבָתֵנוּ בָּם וְלַזְּהִירוּת הַמִּצְטָרֵךְ. וּמַה שֶּׁקָּשֶׁה עַל הֶהָמוֹן שְׁמִירָתוֹ, הוּא הַשְׁבִּיתָה מִן הָעֵסֶק, וּמְדַבֵּר בְּמַשָּׂאִם וּבְמַתָּנָם, וְאוּלָם הָאִסּוּר הַזֶּה מְבֹאָר בְּדִבְרֵי הַנָּבִיא (ישעיה נח, יג), "וְכִבַּדְתּוֹ מֵעֲשׂוֹת דְּרָכֶיךָ מִמְּצוֹא חֶפְצְךָ וְדַבֵּר דָּבָר". וְהַכְּלָל הוּא, שֶׁכָּל מַה שֶּׁאָסוּר בְּשַׁבָּת לַעֲשׂוֹתוֹ, אָסוּר לְהִשְׁתַּדֵּל בַּעֲבוּרוֹ, אוֹ לְהַזְכִּירוֹ בְּפִיו. וְלָכֵן אָסְרוּ לְעַיֵּן בִּנְכָסָיו לִרְאוֹת מַה צָּרִיךְ לְמָחָר, אוֹ לֵילֵךְ לְפֶתַח הַמְּדִינָה - לָצֵאת בַּלַּיְלָה מְהֵרָה לַמֶּרְחָץ (טור סי' שו). וְאָסְרוּ לוֹמַר, "דָּבָר פְּלוֹנִי אֶעֱשֶׂה לְמָחָר", אוֹ "סְחוֹרָה פְּלוֹנִי אֶקְנֶה לְמָחָר" (טור סי' שז), וְכֵן כָּל כַּיּוֹצֵא בָּזֶה.

וְהִנֵּה עַד הֵנָּה דִּבַּרְתִּי מִן קְצָת הַמִּצְוֹת מַה שֶּׁאָנוּ רוֹאִים שֶׁבְּנֵי הָאָדָם נִכְשָׁלִים בָּהֶם עַל הָרֹב, וּמֵאֵלֶּה נִלְמַד לְכָל שְׁאָר הַלָּאוִין, שֶׁאֵין לְךָ אִסּוּר שֶׁאֵין לוֹ עֲנָפִים וּפְרָטִים, מֵהֶם חֲמוּרִים וּמֵהֶם קַלִּים. וּמִי שֶׁרוֹצֶה לִהְיוֹת נָקִי, צָרִיךְ שֶׁיִּהְיֶה נָקִי מִכֻּלָּם וְטָהוֹר מִכֻּלָּם, וּכְבָר אָמְרוּ זַ"ל (שיר השירים רבה ו), "שִׁנַּיִךְ כְּעֵדֶר הָרְחֵלִים" (שיר השירים ו, ו) - "מָה רָחֵל זוֹ צְנוּעָה, [כָּךְ הָיוּ יִשְׂרָאֵל צְנוּעִים וּכְשֵׁרִים] בְּמִלְחֶמֶת מִדְיָן", רַב הוּנָא בְּשֵׁם רַב אַחָא אָמַר, "שֶׁלֹּא הִקְדִּים אֶחָד מֵהֶם תְּפִלִּין שֶׁל רֹאשׁ לִתְפִלִּין שֶׁל יָד, שֶׁאִלּוּ הִקְדִּים אֶחָד לֹא הָיָה מֹשֶׁה מְשַׁבְּחָן וְלֹא הָיוּ יוֹצְאִים מִשָּׁם בְּשָׁלוֹם", וְכֵן אָמְרוּ (בירושלמי): "הַמְסַפֵּר בֵּין יִשְׁתַּבַּח לְיוֹצֵר - עֲבֵרָה הִיא בְּיָדוֹ וְחוֹזֵר עָלֶיהָ מֵעוֹרְכֵי הַמִּלְחָמָה", הֲרֵי לְךָ עַד הֵיכָן צָרִיךְ לְהַגִּיעַ הַדִּקְדּוּק וְהַנְּקִיּוּת הָאֲמִתִּי בַּמַּעֲשִׂים.

הִנֵּה, כְּמוֹ שֶׁצָּרִיךְ בַּמַּעֲשִׂים, כָּךְ צָרִיךְ נְקִיּוּת בַּמִּדּוֹת. וְכִמְעַט שֶׁיּוֹתֵר קָשֶׁה הוּא הַנְּקִיּוּת בַּמִּדּוֹת מִמַּה שֶּׁהוּא בַּמַּעֲשִׂים, כִּי הַטֶּבַע פּוֹעֵל בַּמִּדּוֹת יוֹתֵר מִמַּה שֶּׁהוּא פּוֹעֵל בְּמַעֲשִׂים, יַעַן הַמֶּזֶג וְהַתְּכוּנָה הֵם אוֹ מְסַיְּעִים אוֹ מִתְנַגְּדִים גְּדוֹלִים לָהֶם, וְכָל מִלְחָמָה שֶׁהִיא נֶגֶד נְטִיַּת הַטֶּבַע - מִלְחָמָה חֲזָקָה הִיא, וְהוּא מַה שֶּׁפֵּרְשׁוּ בְּמַאֲמָרָם זַ"ל (אבות ד, א), "אֵיזֶהוּ גִבּוֹר? הַכּוֹבֵשׁ אֶת יִצְרוֹ". וְהִנֵּה הַמִּדּוֹת הֵן רַבּוֹת, כִּי כְּפִי כָּל הַפְּעֻלּוֹת שֶׁשַּׁיָּכִים לָאָדָם בָּעוֹלָם, כְּמוֹ כֵן מִדּוֹתֵיהֶן שֶׁאַחֲרֵיהֶן הוּא נִמְשָׁךְ בִּפְעֻלּוֹתָיו.

אָמְנָם כְּמוֹ שֶׁדִּבַּרְנוּ בַּמִּצְוֹות שֶׁהָיָה הַצֹּרֶךְ לְהִנָּקוֹת בָּם יוֹתֵר, דְּהַיְנוּ, מִמַּה שֶּׁרְגִילוּת בְּנֵי הָאָדָם לִכָּשֵׁל, כֵּן נְדַבֵּר בַּמִּדּוֹת הָרָאשִׁיּוֹת בַּאֲרִיכוּת עִיּוּן יוֹתֵר מִפְּנֵי רְגִילוּתֵנוּ בָּם, וְהֵם, הַגַּאֲוָה, הַכַּעַס, הַקִּנְאָה וְהַתַּאֲוָה, הֵן כָּל אֵלֶּה מִדּוֹת רָעוֹת אֲשֶׁר רָעָתָם נִכֶּרֶת וּמְפֻרְסֶמֶת, אֵין צָרִיךְ לָהּ רְאָיוֹת, כִּי הִנֵּה רָעוֹת הֵנָּה בְּעַצְמָן וְרָעוֹת בְּתוֹלְדוֹתֵיהֶן, כִּי כֻּלָּן חוּץ מִשּׁוּרַת הַשֵּׂכֶל וְהַחָכְמָה וְכָל אַחַת כְּדַאי לְעַצְמָהּ לְהָבִיא אֶת הָאָדָם אֶל עֲבֵרוֹת חֲמוּרוֹת: עַל הַגַּאֲוָה - מִקְרָא מָלֵא מַזְהִיר וְאוֹמֵר (דברים ח, יד), "וְרָם לְבָבֶךְ וְשָׁכַחְתָּ אֶת ה' אֱלֹהֶיךְ". עַל הַכַּעַס - אָמְרוּ זַ"ל (רמב"ם דעות ב, ג) "כָּל הַכּוֹעֵס יִהְיֶה בְּעֵינֶיךְ כְּאִלּוּ עוֹבֵד עֲבוֹדָה זָרָה": עַל הַקִּנְאָה וְהַתַּאֲוָה - שָׁנִינוּ בְּהֶדְיָא (אבות ד, כא), "הַקִּנְאָה וְהַתַּאֲוָה וְהַכָּבוֹד מוֹצִיאִים אֶת הָאָדָם מִן הָעוֹלָם": אָמְנָם הָעִיּוּן הַמִּצְטָרֵךְ בָּם הוּא, לְהִמָּלֵט מֵהֶם וּמִכָּל עַנְפֵיהֶם, כִּי כֻלָּם כְּאֶחָד סוּרֵי הַגֶּפֶן נָכְרִיָּה. וְנַתְחִיל לְדַבֵּר בָּם רִאשׁוֹן.

הִנֵּה כְּלַל עִנְיַן הַגַּאֲוָה הוּא זֶה, שֶׁהָאָדָם מַחְשִׁיב עַצְמוֹ בְּעַצְמוֹ, וּבִלְבָבוֹ יְדַמֶּה כִּי לוֹ נָאֲוָה תְּהִלָּה. וְאָמְנָם זֶה יָכוֹל לִמָּשֵׁךְ מִסְּבָרוֹת רַבּוֹת מִתְחַלְּפוֹת, כִּי יֵשׁ מִי שֶׁיַּחְשִׁיב אֶת עַצְמוֹ בַּעַל שֵׂכֶל, וְיֵשׁ מִי שֶׁיַּחְשִׁיב עַצְמוֹ נָאֶה, וְיֵשׁ שֶׁיַּחְשִׁיב עַצְמוֹ נִכְבָּד, וְיֵשׁ שֶׁיַּחְשִׁיב עַצְמוֹ גָּדוֹל, וְיֵשׁ שֶׁיַּחְשִׁיב עַצְמוֹ חָכָם. כְּלָלוֹ שֶׁל דָּבָר, כָּל אֶחָד מִן הַדְּבָרִים הַטּוֹבִים שֶׁבָּעוֹלָם אִם יַחְשֹׁב הָאָדָם שֶׁיֶּשְׁנָהּ בּוֹ, הֲרֵי הוּא מְסֻכָּן מִיָּד לִפּוֹל בְּשַׁחַת זֶה שֶׁל גַּאֲוָה. אַךְ אַחֲרֵי שֶׁקָּבַע הָאָדָם בְּלִבּוֹ הֱיוֹתוֹ חָשׁוּב וְרָאוּי לִתְהִלָּה, לֹא תִּהְיֶה הַתּוֹלָדָה הַיּוֹצֵאת מִן הַמַּחֲשָׁבָה הַזֹּאת אַחַת בִּלְבָד, אֶלָּא תּוֹלָדוֹת רַבּוֹת וּמְשֻׁנּוֹת תֵּצֶאנָה מִמֶּנָּה, וַאֲפִלּוּ הֶפְכִּיּוֹת נִמְצָא בָּהֶן, וְנוֹלָדוֹת מִסִּבָּה אַחַת, וּשְׁתֵּיהֶן לְדָבָר אֶחָד מִתְכַּוְּנוֹת.

הִנֵּה יִמָּצֵא גֵּאֶה אֶחָד שֶׁיַּחְשֹׁב בְּלִבּוֹ, שֶׁכֵּיוָן שֶׁהוּא רָאוּי לִתְהִלָּה וְהוּא מְיֻחָד וְרָשׁוּם בְּמַעֲלָתוֹ כְּפִי מַחֲשַׁבְתּוֹ, רָאוּי לוֹ גַּם כֵּן שֶׁיִּתְנַהֵג בְּדֶרֶךְ מְיֻחָד וְרָשׁוּם בְּכָבוֹד רַב, בֵּין בְּלֶכְתּוֹ, בֵּין בְּשִׁבְתּוֹ, בֵּין בְּקוּמוֹ, בְּדִבּוּרוֹ וּבְכָל מַעֲשָׂיו, לֹא יֵלֵךְ אֶלָּא בְּנַחַת גָּדוֹל, עֲקֵבוֹ בְּצַד גּוּדָלוֹ, לֹא יֵשֵׁב אֶלָּא אַפְרַקְדָּן, לֹא יָקוּם אֶלָּא מְעַט מְעַט כְּנָחָשׁ, לֹא יְדַבֵּר עִם הַכֹּל אֶלָּא עִם נִכְבְּדֵי הָעָם, וְגַם בֵּינֵיהֶם לֹא יְדַבֵּר אֶלָּא מַאֲמָרִים קְצָרִים כְּמַאַמְרֵי הַתְּרָפִים, וְכָל שְׁאָר מַעֲשָׂיו, בִּתְנוּעוֹתָיו, בִּפְעֻלּוֹתָיו, בְּמַאֲכָלוֹ וּבְמִשְׁתָּיו, בְּמַלְבּוּשָׁיו וּבְכָל דְּרָכָיו, יִתְנַהֵג בִּכְבֵדוּת גָּדוֹל, כְּאִלּוּ כָּל בְּשָׂרוֹ עוֹפֶרֶת וְכָל עֲצָמָיו אֶבֶן אוֹ חוֹל.

וְיִמָּצֵא גֵּאֶה אַחֵר שֶׁיַּחְשֹׁב, שֶׁלְּפִי שֶׁהוּא רָאוּי לִתְהִלָּה וְרַב הַמַּעֲלוֹת, צָרִיךְ שֶׁיִּהְיֶה מַרְגִּיז הָאָרֶץ וְשֶׁהַכֹּל יִרְעֲשׁוּ מִפָּנָיו, כִּי לֹא יֵאוֹת שֶׁיֶּהֶרְסוּ בְּנֵי הָאָדָם לְדַבֵּר עִמּוֹ וּלְבַקֵּשׁ מִמֶּנּוּ דָּבָר, וְאִם יַעְפִּילוּ לַעֲלוֹת אֵלָיו - יְבַהֲלֵם בְּקוֹלוֹ וּבְרוּחַ שְׂפָתָיו יְהֻמֵּם,

בַּעֲנוֹת לָהֶם עַזּוֹת וּפָנָיו זוֹעֲפוֹת בְּכָל עֵת וּבְכָל שָׁעָה.

וְיֵשׁ גֵּאֶה אַחֵר שֶׁיַּחְשֹׁב בְּלִבּוֹ, שֶׁכְּבָר הוּא כָּל כָּךְ גָּדוֹל וּמְכֻבָּד עַד שֶׁאִי אֶפְשָׁר לַכָּבוֹד שֶׁיִּתְפָּרֵשׁ מִמֶּנּוּ, וְאֵינוֹ צָרִיךְ לוֹ כְּלָל, וּלְהַרְאוֹת הַדָּבָר הַזֶּה יַעֲשֶׂה מַעֲשִׂים כְּמַעֲשֵׂה הֶעָנָו, וְיַפְרִיז עַל מִדּוֹתָיו לְהַרְאוֹת שִׁפְלוּת גָּדוֹל וַעֲנָוָה עַד אֵין חֵקֶר, וְלִבּוֹ מִתְנַשֵּׂא בְּקִרְבּוֹ לֵאמֹר, אֲנִי כָּל כָּךְ רָם וְכָל כָּךְ נִכְבָּד שֶׁכְּבָר אֵינִי צָרִיךְ לְכָבוֹד וְאֵין לִי אֶלָּא לְוַתֵּר עָלָיו, שֶׁכְּבָר רַב הוּא אֶצְלִי.

וְיִמָּצֵא גֵּאֶה אַחֵר שֶׁרוֹצֶה לִהְיוֹת נִרְשָׁם הַרְבֵּה בְּמַעֲלוֹתָיו וּלְהִתְיַחֵד בִּדְרָכָיו, עַד שֶׁלֹּא דַּי לוֹ שֶׁיְּהַלְלוּהוּ כָּל הָעוֹלָם עַל הַמַּעֲלוֹת אֲשֶׁר הוּא חוֹשֵׁב שֶׁיֵּשׁ בּוֹ, אֶלָּא שֶׁרוֹצֶה שֶׁעוֹד יַרְבּוּ לְהוֹסִיף בִּתְהִלָּתוֹ - שֶׁהוּא הֶעָנָו שֶׁבָּעֲנָוִים. וְנִמְצָא זֶה מִתְגָּאֶה בְּעַנְוְתוֹ וְרוֹצֶה בְּכָבוֹד עַל מַה שֶּׁמַּרְאֶה עַצְמוֹ בּוֹרֵחַ מִמֶּנּוּ. וְהִנֵּה גֵּאֶה כָּזֶה יָשִׂים עַצְמוֹ תַּחַת קְטַנִּים מִמֶּנּוּ הַרְבֵּה, אוֹ תַּחַת נִבְזִים שֶׁבָּעָם, שֶׁיַּחְשֹׁב לְהַרְאוֹת בָּזֶה תַּכְלִית הָעֲנָוָה, וּכְבָר לֹא יִרְצֶה בְּשׁוּם תֹּאַר מִתָּאֳרֵי הַגְּדֻלָּה, וִימָאֵן בְּכָל הָעִלּוּיִּים, וְלִבּוֹ אוֹמֵר בְּקִרְבּוֹ, ״אֵין חָכָם וְעָנָו כָּמוֹנִי בְּכָל הָאָרֶץ״.

וְאָמְנָם גֵּאִים כָּאֵלֶּה, אַף עַל פִּי שֶׁלִּכְאוֹרָה מַרְאִים עַצְמָם עֲנָוִים, לֹא יִבָּצְרוּ מִכְשׁוֹלוֹת לָהֶם שֶׁבְּלִי יְדִיעָתָם תִּהְיֶה מִתְגַּלֵּית גַּאֲוָתָם כְּלֶהָבָה הַיּוֹצֵאת מִבֵּין הַחֲרָסִים. וּכְבָר מָשְׁלוּ חֲזַ״ל (במדבר רבה יח, יז), מָשָׁל לְבַיִת מָלֵא תֶּבֶן, וְהָיָה בַּבַּיִת חוֹרִין וְהָיָה הַתֶּבֶן נִכְנָס בָּהֶם, לְאַחַר יָמִים הִתְחִיל אוֹתוֹ הַתֶּבֶן שֶׁהָיָה בְּתוֹךְ אוֹתָם הַחוֹרִין יוֹצֵא, יָדְעוּ הַכֹּל כִּי הָיָה אוֹתוֹ בַּיִת שֶׁל תֶּבֶן, כֵּן הַדָּבָר הַזֶּה, שֶׁלֹּא יוּכְלוּ תָּמִיד לְהַסְתִּיר אֶת עַצְמָם, וּמַחֲשַׁבְתָּם הָרָעָה תִּהְיֶה נִכֶּרֶת מִתּוֹךְ מַעֲשֵׂיהֶם, אַךְ דַּרְכֵיהֶם הֵם בַּעֲנָוָה פְּסוּלָה וְשִׁפְלוּת מִרְמָה.

וְיִמָּצְאוּ גֵּאִים אֲחֵרִים שֶׁתִּשָּׁאֵר גַּאֲוָתָם קְבוּרָה בְּלִבָּם לֹא יוֹצִיאוּהָ אֶל הַמַּעֲשֶׂה אֲבָל יַחְשְׁבוּ בִּלְבָבָם שֶׁכְּבָר הֵם חֲכָמִים גְּדוֹלִים יוֹדְעֵי הַדְּבָרִים לַאֲמִתָּם וְשֶׁלֹּא רַבִּים יַחְכְּמוּ כְּמוֹהֶם, עַל כֵּן לֹא יָשִׁיתוּ לֵב אֶל דִּבְרֵי זוּלָתָם, בְּחָשְׁבָם כִּי מַה שֶּׁקָּשֶׁה עֲלֵיהֶם לֹא יִהְיֶה נָקֵל לַאֲחֵרִים, וּמַה שֶּׁשִּׂכְלָם מַרְאֶה לָהֶם כָּל כָּךְ בָּרוּר, הוּא וְכָל כָּךְ פָּשׁוּט, עַד שֶׁלֹּא יָחוּשׁוּ לְדִבְרֵי הַחוֹלְקִים עֲלֵיהֶם, אִם רִאשׁוֹנִים וְאִם אַחֲרוֹנִים, וְסָפֵק אֵין אֶצְלָם עַל סְבָרָתָם.

כָּל אֵלֶּה תּוֹלְדוֹת הַגַּאֲוָה הַמְּשִׁיבָה הַחֲכָמִים אָחוֹר וְדַעְתָּם מְסַכֶּלֶת, מְסִירָה לֵב רָאשֵׁי הַחָכְמָה, וְאַף כִּי תַּלְמִידִים שֶׁלֹּא שִׁמְּשׁוּ כָּל צָרְכָּם, שֶׁכִּמְעַט שֶׁנִּפְקְחוּ עֵינֵיהֶם - כְּבָר חַכְמֵי הַחֲכָמִים שָׁוִים לָהֶם בְּלִבָּם, וְעַל כֻּלָּם נֶאֱמַר (משלי טז, ה), ״תּוֹעֲבַת ה׳ כָּל גְּבַהּ

לֵב״, וּמִכֻּלָּם צָרִיךְ שֶׁיִּנָּקֶה הָרוֹצֶה בְּמִדַּת הַנְּקִיּוּת וְיֵדַע וְיָבִין כִּי אֵין הַגַּאֲוָה אֶלָּא עִוָּרוֹן מַמָּשׁ אֲשֶׁר אֵין שֵׂכֶל הָאָדָם רוֹאֶה חֶסְרוֹנוֹתָיו וּמַכִּיר פְּחִיתוּתוֹ, שֶׁאִלּוּ הָיָה יָכוֹל לִרְאוֹת, וְהָיָה מַכִּיר הָאֱמֶת, הָיָה סָר וּמִתְרַחֵק מִכָּל הַדְּרָכִים הָרָעִים וְהַמְקֻלְקָלִים הָאֵלֶּה הֶרְחֵק גָּדוֹל. וְעוֹד נְדַבֵּר מִזֶּה בְּסִיַּעְתָּא דִשְׁמַיָּא בְּבוֹאֵנוּ אֶל מִדַּת הָעֲנָוָה, אֲשֶׁר מִפְּנֵי הַקֹּשִׁי הַגָּדוֹל שֶׁיֵּשׁ בְּהַשָּׂגָתָהּ הוּשְׂמָה בְּדִבְרֵי רַבִּי פִּנְחָס מִן הָאַחֲרוֹנוֹת.

וּנְדַבֵּר עַתָּה מִן הַכַּעַס. הִנֵּה יֵשׁ הָרַגְזָן שֶׁאָמְרוּ עָלָיו, ״כָּל הַכּוֹעֵס כְּאִלּוּ עוֹבֵד עֲבוֹדָה זָרָה״, וְהוּא הַנִּכְעָס עַל כָּל דָּבָר שֶׁיַּעֲשׂוּ נֶגֶד רְצוֹנוֹ וּמִתְמַלֵּא חֵמָה, עַד שֶׁכְּבָר לִבּוֹ בַּל עִמּוֹ וַעֲצָתוֹ נִבְעֲרָה, וְהִנֵּה אִישׁ כָּזֶה כְּדַאי לְהַחֲרִיב עוֹלָם מָלֵא אִם יִהְיֶה יְכֹלֶת בְּיָדוֹ, כִּי אֵין הַשֵּׂכֶל שׁוֹלֵט בּוֹ כְּלָל, וְהוּא סָר טַעַם מַמָּשׁ כְּכָל הַחַיּוֹת הַטּוֹרְפוֹת, וְעָלָיו נֶאֱמַר (איוב יח, ד), ״טוֹרֵף נַפְשׁוֹ בְּאַפּוֹ הַלְמַעַנְךָ תֵּעָזַב אָרֶץ״, וְהוּא קַל וַדַּאי לַעֲבֹר כָּל מִינֵי עֲבֵרוֹת שֶׁבָּעוֹלָם אִם חֲמָתוֹ תַּשִּׂיאֵהוּ לָהֶם, כִּי כְּבָר אֵין לוֹ מֵנִיעַ אַחֵר אֶלָּא כַּעְסוֹ, וְאֶל אֲשֶׁר יְבִיאֵהוּ – יֵלֵךְ.

וְיֵשׁ כַּעֲסָן רָחוֹק מִזֶּה, וְהוּא שֶׁלֹּא עַל כָּל דָּבָר אֲשֶׁר יְבוֹאֵהוּ שֶׁלֹּא כִּרְצוֹנוֹ אִם קָטָן וְאִם גָּדוֹל יִבְעַר אַפּוֹ, אַךְ בְּהַגִּיעוֹ לְהַרְגִּיז – יִרְגַּז וְיִכְעַס כַּעַס גָּדוֹל, וְהוּא שֶׁקְּרָאוּהוּ חֲזַ״ל (אבות ה, יא), ״קָשֶׁה לִכְעֹס וְקָשֶׁה לִרְצוֹת״, וְגַם זֶה רַע וַדַּאי, כִּי כְּבָר יְכוֹלָה לָצֵאת תְּקָלָה רַבָּה מִתַּחַת יָדוֹ בִּזְמַן הַכַּעַס, וְאַחֲרֵי כֵן לֹא יוּכַל לְתַקֵּן אֶת אֲשֶׁר עִוְּתוֹ.

וְיֵשׁ כַּעֲסָן פָּחוּת מִזֶּה שֶׁלֹּא יִכְעֹס עַל נְקַלָּה, וַאֲפִלּוּ כְּשֶׁיַּגִּיעַ לִכְעֹס יִהְיֶה כַּעְסוֹ קָטָן וְלֹא יָסוּר מִדַּרְכֵי הַשֵּׂכֶל, אַךְ עוֹדֶנּוּ יִשְׁמֹר עֶבְרָתוֹ, וְהִנֵּה זֶה רָחוֹק מִן הַהֶפְסֵד יוֹתֵר מֵהָרִאשׁוֹנִים שֶׁזָּכַרְנוּ, וְאַף גַּם זֹאת וַדַּאי שֶׁלֹּא הִגִּיעַ לִהְיוֹת נָקִי, כִּי אֲפִלּוּ זָהִיר אֵינֶנּוּ עֲדַיִן, כִּי עַד שֶׁהַכַּעַס עוֹשֶׂה בּוֹ רֹשֶׁם, לֹא יֵצֵא מִכְּלַל כַּעֲסָן.

וְיֵשׁ עוֹד פָּחוּת מִזֶּה, וְהוּא, שֶׁקָּשֶׁה לִכְעֹס וְכַעְסוֹ לֹא לְהַשְׁחִית וְלֹא לְכַלֵּה, אֶלָּא כַּעַס מוּעָט, וְכַמָּה זַעְמוֹ ? – רֶגַע וְלֹא יוֹתֵר, דְּהַיְנוּ, מִשָּׁעָה שֶׁהַכַּעַס מִתְעוֹרֵר בּוֹ בַּטֶּבַע עַד שֶׁגַּם הַתְּבוּנָה תִּתְעוֹרֵר כְּנֶגְדּוֹ, וְהוּא מַה שֶּׁאָמְרוּ חֲזַ״ל (אבות שם) ״קָשֶׁה לִכְעֹס וְנוֹחַ לִרְצוֹת״. הִנֵּה זֶה חֵלֶק טוֹב וַדַּאי, כִּי טֶבַע הָאָדָם מִתְעוֹרֵר לְכַעַס, וְאִם הוּא מִתְגַּבֵּר עָלָיו שֶׁאֲפִלּוּ בִּשְׁעַת הַכַּעַס עַצְמוֹ לֹא יִבְעַר הַרְבֵּה, וּמִתְגַּבֵּר עָלָיו שֶׁאֲפִלּוּ אוֹתוֹ הַכַּעַס הַקַּל לֹא יַעֲמֹד בּוֹ זְמַן גָּדוֹל אֶלָּא יַעֲבֹר וְיֵלֵךְ, וַדַּאי שֶׁרָאוּי לְשֶׁבַח הוּא, וְאָמְרוּ זַ״ל (חולין פט.), ״תּוֹלֶה אֶרֶץ עַל בְּלִימָה״ (איוב כו, ז) – ״אֵין הָעוֹלָם מִתְקַיֵּם אֶלָּא בִּשְׁבִיל מִי שֶׁבּוֹלֵם אֶת עַצְמוֹ בִּשְׁעַת מְרִיבָה״, וְהַיְנוּ שֶׁכְּבָר נִתְעוֹרֵר טִבְעוֹ בְּכַעַס וְהוּא בְּהִתְגַּבְּרוּתוֹ בּוֹלֵם פִּיו.

אָמְנָם מִדָּתוֹ שֶׁל הִלֵּל הַזָּקֵן עוֹלָה עַל כָּל אֵלֶּה, שֶׁכְּבָר לֹא הָיָה מַקְפִּיד עַל שׁוּם דָּבָר וַאֲפִלּוּ הִתְעוֹרְרוּת שֶׁל כַּעַס לֹא נַעֲשָׂה בּוֹ, זֶה הוּא וַדַּאי הַנָּקִי מִן הַכַּעַס מִכֹּל וָכֹל.

וְהִנֵּה אֲפִלּוּ לִדְבַר מִצְוָה הִזְהִירוּנוּ זַ"ל שֶׁלֹּא לִכְעֹס, וַאֲפִלּוּ הָרַב עִם תַּלְמִידוֹ וְהָאָב עִם בְּנוֹ וְלֹא שֶׁלֹּא יְיַסְּרֵם, אֶלָּא יְיַסְּרֵם וִייַסְּרֵם, אַךְ מִבְּלִי כַּעַס, כִּי אִם לְהַדְרִיךְ אוֹתָם בַּדֶּרֶךְ הַיְשָׁרָה, וְהַכַּעַס שֶׁיֵּרָאֶה לָהֶם, יִהְיֶה כַּעַס הַפָּנִים לֹא כַּעַס הַלֵּב (שבת קה:). וְאָמַר שְׁלֹמֹה (קהלת ז, ט), "אַל תְּבַהֵל בְּרוּחֲךָ לִכְעוֹס" וגו'. וְאוֹמֵר (איוב ה, ב), "כִּי לֶאֱוִיל יַהֲרָג (כעס) [כָּעַשׂ]". וְאָמְרוּ זַ"ל (עירובין סה:), "בִּשְׁלֹשָׁה דְבָרִים הָאָדָם נִכָּר - בְּכוֹסוֹ בְּכִיסוֹ בְּכַעְסוֹ".

הַקִּנְאָה, גַּם הִיא אֵינָהּ אֶלָּא חֶסְרוֹן יְדִיעָה וְסִכְלוּת, כִּי אֵין הַמְקַנֵּא מַרְוִיחַ כְּלוּם לְעַצְמוֹ, וְגַם לֹא מַפְסִיד לְמִי שֶׁהוּא מִתְקַנֵּא בּוֹ. אֵינוֹ אֶלָּא מַפְסִיד לְעַצְמוֹ, וּכְמַאֲמַר הַכָּתוּב שֶׁזָּכַרְתִּי (איוב שם), "וּפֹתֶה תָּמִית קִנְאָה". וְאָמְנָם יֵשׁ מִי שֶׁסִּכְלוּתוֹ רַבָּה כָּל כָּךְ, עַד שֶׁאִם יִרְאֶה לַחֲבֵרוֹ אֵיזֶה טוֹבָה יִתְעַשֵּׁשׁ בְּעַצְמוֹ וְיִדְאַג וְיִצְטַעֵר, עַד שֶׁאֲפִלּוּ הַטּוֹבוֹת שֶׁבְּיָדוֹ לֹא יְהַנּוּהוּ מִצַּעַר מַה שֶּׁהוּא רוֹאֶה בְּיַד חֲבֵרוֹ. וְהוּא מַה שֶּׁאָמַר עָלָיו הֶחָכָם (משלי יד, ל), "וּרְקַב עֲצָמוֹת קִנְאָה".

אָמְנָם יֵשׁ אֲחֵרִים שֶׁאֵינָם מִצְטַעֲרִים וְכוֹאֲבִים כָּל כָּךְ, אַף עַל פִּי כֵן יַרְגִּישׁוּ בְּעַצְמָם אֵיזֶה צַעַר, וּלְפָחוֹת יִתְקָרֵר רוּחָם בִּרְאוֹתָם אֶחָד עוֹלֶה אֵיזֶה מַעֲלָה יְתֵרָה, אִם לֹא יִהְיֶה מֵאוֹהֲבָיו הַיּוֹתֵר דְּבֵקִים לוֹ, כָּל שֶׁכֵּן אִם מֵאוֹתָם אֲשֶׁר אֵין לוֹ אַהֲבָה רַבָּה עִמּוֹ הוּא, כָּל שֶׁכֵּן אִם יִהְיֶה גֵּר מֵאֶרֶץ אַחֶרֶת. וְתִרְאֶה שֶׁבְּפִיהֶם אֶפְשָׁר שֶׁיֹּאמְרוּ דְּבָרִים כִּשְׂמֵחִים, אוֹ מוֹדִים עַל טוֹבָתוֹ, אַךְ לִבָּם רָעָה בְּקִרְבָּם, וְהוּא דָּבָר יֶאֱרַע עַל הָרֹב בְּרֹב בְּנֵי הָאָדָם, כִּי אַף עַל פִּי שֶׁלֹּא יִהְיוּ בַּעֲלֵי קִנְאָה מַמָּשׁ, אָמְנָם לֹא נִקּוּ מִמֶּנָּה לְגַמְרֵי. כָּל שֶׁכֵּן אִם בַּעַל אֻמָּנוּתוֹ מַצְלִיחַ בָּהּ שֶׁכְּבָר כָּל אֻמָּן סָנֵי לְחַבְרֵיהּ (מדרש תהלים יא, ו) וְכָל שֶׁכֵּן אִם מַצְלִיחַ בָּהּ יוֹתֵר מִמֶּנּוּ.

וְאָמְנָם לוּ יָדְעוּ וְלוּ יָבִינוּ כִּי אֵין אָדָם נוֹגֵעַ בַּמּוּכָן לַחֲבֵרוֹ אֲפִלּוּ כִּמְלֹא נִימָא (יומא לח:), וְהַכֹּל כַּאֲשֶׁר לַכֹּל מֵה' הוּא, כְּפִי עֲצָתוֹ הַנִּפְלָאָה וְחָכְמָתוֹ הַבִּלְתִּי נוֹדַעַת, הִנֵּה לֹא הָיָה לָהֶם טַעַם לְהִצְטַעֵר בְּטוֹבַת רֵעֵיהֶם כְּלָל. וְהוּא מַה שֶּׁיִּעֵד לָנוּ הַנָּבִיא עַל הַזְּמַן הֶעָתִיד, שֶׁלְּמַעַן תִּהְיֶה טוֹבַת יִשְׂרָאֵל שְׁלֵמָה, יַקְדִּים הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְהָסִיר מִלְּבָבֵנוּ הַמִּדָּה הַמְגֻנָּה הַזֹּאת, וְאָז לֹא יִהְיֶה צַעַר לְאֶחָד בְּטוֹבַת הָאַחֵר, וְגַם לֹא יִצְטָרֵךְ הַמַּצְלִיחַ לְהַסְתִּיר עַצְמוֹ וּדְבָרָיו מִפְּנֵי הַקִּנְאָה, וְהוּא מַה שֶּׁכָּתוּב (ישעיה יא, יג), "וְסָרָה קִנְאַת אֶפְרַיִם וְצֹרְרֵי יְהוּדָה יִכָּרֵתוּ אֶפְרַיִם לֹא יְקַנֵּא אֶת יְהוּדָה" וְגוֹ', הוּא

הַשָּׁלוֹם וְהַשַּׁלְוָה אֲשֶׁר לְמַלְאֲכֵי הַשָּׁרֵת, אֲשֶׁר כֻּלָּם שְׂמֵחִים בַּעֲבוֹדָתָם - אִישׁ אִישׁ עַל מְקוֹמוֹ, וְאֵין אֶחָד מִתְקַנֵּא בַּחֲבֵרוֹ כְּלָל, כִּי כֻּלָּם יוֹדְעִים הָאֱמֶת לַאֲמִתּוֹ, וַעֲלֵזִים עַל הַטּוֹב אֲשֶׁר בְּיָדָם וּשְׂמֵחִים בְּחֶלְקָם.

וְתִרְאֶה, כִּי אֲחוֹת הַקִּנְאָה הִיא הַחֶמְדָּה וְהַתַּאֲוָה, הֲלֹא הִיא הַמְיַגַּעַת לֵב הָאָדָם עַד יוֹם מוֹתוֹ, וּכְמַאֲמָרָם זַ״ל (קהלת רבה א, יג), ״אֵין אָדָם מֵת וַחֲצִי תַּאֲוָתוֹ בְּיָדוֹ״. וְאָמְנָם עִקַּר הַתַּאֲוָה פּוֹנֶה לִשְׁנֵי רָאשִׁים, הָאֶחָד הוּא הַמָּמוֹן, וְהַשֵּׁנִי הוּא הַכָּבוֹד, שְׁנֵיהֶם כְּאֶחָד רָעִים מְאֹד וְגוֹרְמִים לָאָדָם רָעוֹת רַבּוֹת.

הִנֵּה חֶמְדַּת הַמָּמוֹן הִיא הָאוֹסֶרֶת אוֹתוֹ בְּמַאֲסַר הָעוֹלָם, וְנוֹתֶנֶת עֲבוֹתוֹת הֶעָמָל וְהָעֵסֶק עַל זְרוֹעוֹתָיו, כְּעִנְיַן הַכָּתוּב (קהלת ה, ט), ״אֹהֵב כֶּסֶף לֹא יִשְׂבַּע כֶּסֶף״, הִיא הַמְּסִירָה אוֹתוֹ מִן הָעֲבוֹדָה, כִּי הִנֵּה כַּמָּה תְּפִלּוֹת נֶאֱבָדוֹת וְכַמָּה מִצְווֹת נִשְׁכָּחוֹת מִפְּנֵי רֹב הָעֵסֶק וִיגִיעַת הֲמוֹן הַסְּחוֹרָה, כָּל שֶׁכֵּן תַּלְמוּד תּוֹרָה, וּכְבָר אָמְרוּ זַ״ל (עירובין נה.), ״לֹא מֵעֵבֶר לַיָּם הִיא״ (דברים ל, יג) - ״בְּאוֹתָם שֶׁהוֹלְכִים מֵעֵבֶר לַיָּם בִּסְחוֹרָה״, וְכֵן שָׁנִינוּ (אבות ב, ה), ״לֹא כָּל הַמַּרְבֶּה בִּסְחוֹרָה מַחְכִּים״, הִיא הַמּוֹסֶרֶת אוֹתוֹ לְסַכָּנוֹת רַבּוֹת וּמַתֶּשֶׁת אֶת כֹּחוֹ בְּרֹב הַדְּאָגָה, אֲפִלּוּ אַחֲרֵי הַשִּׂיגוֹ הַרְבֵּה, וְכֵן שָׁנִינוּ (אבות ב, ז), ״מַרְבֶּה נְכָסִים מַרְבֶּה דְאָגָה״, הִיא הַמַּעֲבֶרֶת פְּעָמִים רַבּוֹת עַל מִצְוֹת הַתּוֹרָה וַאֲפִלּוּ עַל חֻקּוֹת הַשֵּׂכֶל הַטִּבְעִיִּים.

יְתֵרָה עָלֶיהָ חֶמְדַּת הַכָּבוֹד, כִּי כְּבָר הָיָה אֶפְשָׁר שֶׁיִּכְבֹּשׁ הָאָדָם אֶת יִצְרוֹ עַל הַמָּמוֹן וְעַל שְׁאָר הַהֲנָאוֹת, אַךְ הַכָּבוֹד הוּא הַדּוֹחֵק, כִּי אִי אֶפְשָׁר לוֹ לִסְבֹּל וְלִרְאוֹת אֶת עַצְמוֹ פָּחוּת מֵחֲבֵרָיו, וְעַל דָּבָר זֶה נִכְשְׁלוּ רַבִּים וְנֶאֶבְדוּ. הִנֵּה יָרָבְעָם בֶּן נְבָט לֹא נִטְרַד מֵהָעוֹלָם הַבָּא אֶלָּא בַּעֲבוּר הַכָּבוֹד, הוּא מַה שֶּׁאָמְרוּ זַ״ל (סנהדרין קב.), ״תְּפָסוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא בְּבִגְדוֹ, וְאָמַר לוֹ, חֲזֹר בְּךָ, וַאֲנִי וְאַתָּה וּבֶן יִשַׁי נְטַיֵּל בְּגַן עֵדֶן, אָמַר לוֹ, מִי בָּרֹאשׁ ? אָמַר לוֹ, בֶּן יִשַׁי בָּרֹאשׁ, אָמַר לוֹ, אִי הָכֵי לָא בָעֵינָא״, מִי גָּרַם לְקֹרַח שֶׁיֹּאבַד הוּא וְכָל עֲדָתוֹ עִמּוֹ ? אֶלָּא מִפְּנֵי הַכָּבוֹד, וּמִקְרָא מָלֵא הוּא (במדבר טז, י), ״וּבִקַּשְׁתֶּם גַּם כְּהֻנָּה״, וַחֲזַ״ל (במדבר רבה יח, ב) הִגִּידוּ לָנוּ, כִּי כָל זֶה נִמְשַׁךְ מִפְּנֵי שֶׁרָאָה אֱלִיצָפָן בֶּן עֻזִּיאֵל נָשִׂיא, וְהָיָה רוֹצֶה לִהְיוֹת הוּא נָשִׂיא בִּמְקוֹמוֹ, הוּא שֶׁגָּרַם לְפִי דַעַת חֲזַ״ל (זהר ח״ג קנח ע״א) אֶל הַמְרַגְּלִים שֶׁיּוֹצִיאוּ דִבָּה עַל הָאָרֶץ, וְגָרְמוּ מִיתָה לָהֶם וּלְכָל דּוֹרָם - מִיִּרְאָתָם פֶּן יִמְעַט כְּבוֹדָם בִּכְנִיסַת הָאָרֶץ, שֶׁלֹּא יִהְיוּ הֵם נְשִׂיאִים לְיִשְׂרָאֵל, וְיַעַמְדוּ אֲחֵרִים בִּמְקוֹמָם. עַל מָה הִתְחִיל שָׁאוּל לֶאֱרֹב אֶל דָּוִד ? אֶלָּא מִפְּנֵי הַכָּבוֹד, שֶׁנֶּאֱמַר (שמואל א יח, ז-ט), ״וַתַּעֲנֶינָה הַנָּשִׁים הַמְשַׂחֲקוֹת וַתֹּאמַרְןָ, הִכָּה שָׁאוּל וגו׳ וַיְהִי שָׁאוּל

עוֹיֵן אֶת דָּוִד מֵהַיּוֹם הַהוּא וְהָלְאָה״, מִי גָרַם לוֹ לְיוֹאָב שֶׁיָּמִית אֶת עֲמָשָׂא? אֶלָּא הַכָּבוֹד. שֶׁאָמַר לוֹ דָּוִד (שמואל ב כ, י), ״אִם לֹא שַׂר צָבָא תִּהְיֶה לְפָנַי כָּל הַיָּמִים״.

כְּלָלוֹ שֶׁל דָּבָר, הַכָּבוֹד הוּא הַדּוֹחֵק אֶת לֵב הָאָדָם יוֹתֵר מִכָּל הַתְּשׁוּקוֹת וְהַחֲמָדוֹת שֶׁבָּעוֹלָם, וְלוּלֵי זֶה כְּבָר הָיָה הָאָדָם מִתְרַצֶּה לֶאֱכֹל מַה שֶּׁיּוּכַל, לִלְבֹּשׁ מַה שֶּׁיְּכַסֶּה עֶרְוָתוֹ, וְלִשְׁכֹּן בְּבַיִת שֶׁתַּסְתִּירֵהוּ מִן הַפְּגָעִים, וְהָיְתָה פַּרְנָסָתוֹ קַלָּה עָלָיו, וְלֹא הָיָה צָרִיךְ לְהִתְיַגֵּעַ לְהַעֲשִׁיר כְּלָל, אֶלָּא שֶׁלְּבִלְתִּי רְאוֹת עַצְמוֹ שָׁפָל וּפָחוּת מֵרֵעָיו - מַכְנִיס עַצְמוֹ בָּעֳבִי הַקּוֹרָה הַזֹּאת, וְאֵין קֵץ לְכָל עֲמָלוֹ. עַל כֵּן אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זַ״ל (אבות ד, כא), ״הַקִּנְאָה וְהַתַּאֲוָה וְהַכָּבוֹד מוֹצִיאִין אֶת הָאָדָם מִן הָעוֹלָם״. וְהִזְהִירוּנוּ (אבות ו, ד), ״אַל תְּבַקֵּשׁ גְּדֻלָּה וְאַל תַּחְמֹד כָּבוֹד״. כַּמָּה הֵם שֶׁמִּתְעַנִּים בָּרָעָב וְיַשְׁפִּילוּ אֶת עַצְמָם לְהִתְפַּרְנֵס מִן הַצְּדָקָה וְלֹא יִתְעַסְּקוּ בִּמְלָאכָה שֶׁלֹּא תִּהְיֶה מְכֻבֶּדֶת בְּעֵינֵיהֶם, מִיִּרְאָתָם פֶּן יִמְעַט כְּבוֹדָם, הֲיֵשׁ לְךָ הוֹלֵלוּת גָּדוֹל מִזֶּה? וְיוֹתֵר יִרְצוּ בְּבַטָּלָה הַמְּבִיאָה לִידֵי שִׁעֲמוּם וְלִידֵי זִמָּה וְלִידֵי גָזֵל וְלִידֵי כָּל גּוּפֵי עֲבֵרוֹת, שֶׁלֹּא לְהַשְׁפִּיל מַעֲלָתָם וּלְהַבְזוֹת כְּבוֹדָם הַמְדֻמֶּה. וְאָמְנָם חֲזַ״ל, אֲשֶׁר הוֹרוּנוּ וְהִדְרִיכוּנוּ תָּמִיד בְּדַרְכֵי הָאֱמֶת, אָמְרוּ (אבות א, י), ״אֱהֹב אֶת הַמְּלָאכָה וּשְׂנָא אֶת הָרַבָּנוּת״. וְאָמְרוּ עוֹד (פסחים קיג.), ״פְּשׁוֹט נְבֵלְתָּא בְּשׁוּקָא וְלָא תֵּימַר, גַּבְרָא רַבָּא אֲנָא, כָּהֲנָא אֲנָא״. וְאָמְרוּ עוֹד (בבא בתרא קי.), ״לְעוֹלָם יַעֲבֹד אָדָם עֲבוֹדָה שֶׁהִיא זָרָה לוֹ וְאַל יִצְטָרֵךְ לַבְּרִיּוֹת״.

כְּלַל הַדְּבָרִים, הַכָּבוֹד הוּא מִן הַמִּכְשׁוֹלוֹת הַיּוֹתֵר גְּדוֹלִים אֲשֶׁר לָאָדָם, וְאִי אֶפְשָׁר לוֹ לִהְיוֹת עֶבֶד נֶאֱמָן לְקוֹנוֹ כָּל זְמַן שֶׁהוּא חָס עַל כְּבוֹד עַצְמוֹ, כִּי עַל כָּל פָּנִים יִצְטָרֵךְ לְמַעֵט בִּכְבוֹד שָׁמַיִם מִפְּנֵי סִכְלוּתוֹ. זֶהוּ מַה שֶּׁאָמַר דָּוִד הַמֶּלֶךְ עָלָיו הַשָּׁלוֹם (שמואל ב ו, כב), ״וּנְקַלֹּתִי עוֹד מִזֹּאת וְהָיִיתִי שָׁפָל בְּעֵינָי״. וְהַכָּבוֹד הָאֲמִתִּי אֵינוֹ אֶלָּא יְדִיעַת הַתּוֹרָה בֶּאֱמֶת, וְכֵן אָמְרוּ זַ״ל (אבות ו, ג), ״אֵין כָּבוֹד אֶלָּא תּוֹרָה, שֶׁנֶּאֱמַר, כָּבוֹד חֲכָמִים יִנְחָלוּ״, וְזוּלָתָהּ אֵינוֹ אֶלָּא כָּבוֹד מְדֻמֶּה, וְכוֹזֵב, וְהֶבֶל וְאֵין בּוֹ מוֹעִיל. וְרָאוּי הַנָּקִי לְהִנָּקוֹת וּלְהִטָּהֵר מִמֶּנּוּ טָהֳרָה גְּמוּרָה אָז יַצְלִיחַ.

וְהִנֵּה כָּלַלְתִּי עַד הֵנָּה רַבִּים מִפְּרָטֵי הַנְּקִיּוּת, וְזֶה בִּנְיַן אָב לְכָל שְׁאָר הַמִּצְוֹת וְהַמִּדּוֹת כֻּלָּם, יִשְׁמַע חָכָם וְיוֹסִיף לֶקַח וְנָבוֹן תַּחְבֻּלוֹת יִקְנֶה (משלי א, ה): וְהִנֵּה אֵינֶנִּי יָכוֹל לְהַכְחִישׁ שֶׁיֵּשׁ קְצָת טֹרַח לְאָדָם לְהַגִּיעַ אֶל הַנְּקִיּוּת הַזֶּה, אַף עַל פִּי כֵן אוֹמֵר אֲנִי שֶׁאֵין צָרִיךְ כָּל כָּךְ כְּמוֹ שֶׁנִּרְאֶה לִכְאוֹרָה, וְהַמַּחֲשָׁבָה בַּדָּבָר הַזֶּה קָשָׁה מִן הַמַּעֲשֶׂה, כִּי כַּאֲשֶׁר יָשִׂים הָאָדָם בְּלִבּוֹ וְיִקְבַּע בִּרְצוֹנוֹ בִּקְבִיעוּת לִהְיוֹת מִבַּעֲלֵי הַמִּדָּה הַטּוֹבָה הַזֹּאת, הִנֵּה בִּמְעַט הֶרְגֵּל שֶׁיַּרְגִּיל עַצְמוֹ בָּזֶה, תָּשׁוּב לוֹ קַלָּה הַרְבֵּה יוֹתֵר מִמַּה שֶּׁהָיָה יָכוֹל לַחְשֹׁב, וְזֶה דָּבָר שֶׁהַנִּסָּיוֹן יוֹכִיחַ אֲמִתּוֹ.

פרק יב

בְּדַרְכֵי קְנִיַּת הַנְּקִיּוּת וְהַהַרְחָקָה מִמַּפְסִידֶיהָ

הִנֵּה הָאֶמְצָעִי הָאֲמִתִּי לִקְנוֹת הַנְּקִיּוּת, הוּא הַתְמָדַת הַקְּרִיאָה בְּדִבְרֵי חֲכָמִים זַ״ל, אִם בְּעִנְיְנֵי הַהֲלָכוֹת וְאִם בְּעִנְיְנֵי הַמּוּסָרִים. כִּי הִנֵּה אַחַר שֶׁכְּבָר הִתְאַמֵּת אֵצֶל הָאָדָם חוֹבַת הַנְּקִיּוּת וְהַצֹּרֶךְ בּוֹ, אַחַר שֶׁכְּבָר הִשִּׂיג הַזְּהִירוּת וְהַזְּרִיזוּת בַּמֶּה שֶׁנִּתְעַסֵּק בְּדַרְכֵי קְנִיָּתָם, וְהִתְרַחֵק מִמַּפְסִידֵיהֶם, הִנֵּה לֹא יִשָּׁאֲרוּ לוֹ עַתָּה עִכּוּבִים לִקְנוֹת הַנְּקִיּוּת אֶלָּא יְדִיעַת הַדִּקְדּוּקִים אֲשֶׁר בַּמִּצְווֹת כְּדֵי שֶׁיּוּכַל לִזָּהֵר בְּכֻלָּם. וְעַל כֵּן הִנֵּה צָרִיךְ לוֹ בְּהֶכְרֵחַ יְדִיעַת הַהֲלָכוֹת עַל בֻּרְיָם, לָדַעַת עַנְפֵי הַמִּצְוֹת עַד הֵיכָן הֵם מַגִּיעִים. וְגַם לְפִי שֶׁהַשִּׁכְחָה מְצוּיָה בַּדְּבָרִים הַדַּקִּים הָאֵלֶּה, הִנֵּה תִּצְטָרֵךְ לוֹ הַתְמָדַת הַקְּרִיאָה בַּסְּפָרִים הַמְבָאֲרִים אֵלֶּה הַדִּקְדּוּקִים, לְמַעַן חַדֵּשׁ בְּשִׂכְלוֹ זְכִירָתָם, אָז וַדַּאי שֶׁיִּתְעוֹרֵר לְקַיְּמָם. וְכֵן בְּעִנְיַן הַמִּדּוֹת מֻכְרַחַת לוֹ קְרִיאַת מַאַמְרֵי הַמּוּסָר לַקַּדְמוֹנִים אוֹ לָאַחֲרוֹנִים.

כִּי פְּעָמִים רַבּוֹת אֲפִלּוּ אַחַר שֶׁיִּקְבַּע הָאָדָם בְּעַצְמוֹ לִהְיוֹת מִן הַמְדַקְדְּקִים הַנְּקִיִּים אֶפְשָׁר לוֹ שֶׁיֶּאְשַׁם בִּפְרָטִים מִפְּנֵי שֶׁלֹּא הִגִּיעָה יְדִיעָתוֹ בָּהֶם, כִּי אֵין אָדָם נוֹלָד חָכָם, וְאִי אֶפְשָׁר לוֹ לָדַעַת אֶת הַכֹּל. אַךְ בִּקְרִיאַת הַדְּבָרִים יִתְעוֹרֵר בְּמַה שֶּׁלֹּא יָדַע וְיִתְבּוֹנֵן בְּמַה שֶּׁלֹּא הִשְׂכִּיל מִתְּחִלָּה וַאֲפִלּוּ בְּמַה שֶּׁלֹּא יִמְצָא בַּסְּפָרִים עַצְמָם, כִּי בִּהְיוֹת שִׂכְלוֹ נֵעוֹר עַל הַדָּבָר הוֹלֵךְ וּמַשְׁגִּיחַ הוּא עַל כָּל הַצְּדָדִין וּמַמְצִיא עִנְיָנִים חֲדָשִׁים מִמְּקוֹר הָאֱמֶת.

וְאָמְנָם מַפְסִידֵי הַמִּדָּה הַזֹּאת הִנֵּה הֵם כָּל מַפְסִידֵי הַזְּהִירוּת, וְנוֹסָף עֲלֵיהֶם חֶסְרוֹן הַבְּקִיאוּת בִּידִיעַת הַדִּינִים אוֹ הַמּוּסָרִים כְּמוֹ שֶׁכָּתַבְתִּי. וּכְבָר אָמְרוּ זַ״ל (אבות ב, ה), ״וְלֹא עַם הָאָרֶץ חָסִיד״, כִּי מַה שֶּׁלֹּא יָדַע אִי אֶפְשָׁר לוֹ לַעֲשׂוֹת, וְכֵן אָמְרוּ (קדושין מ:), ״תַּלְמוּד גָּדוֹל שֶׁמְּבִיאָה לִידֵי מַעֲשֶׂה״.

פרק יג

בְּבֵאוּר מִדַּת הַפְּרִישׁוּת

הַפְּרִישׁוּת, הִיא תְּחִלַּת הַחֲסִידוּת. וְתִרְאֶה שֶׁכָּל מַה שֶּׁבֵּאַרְנוּ עַד עַתָּה הוּא מַה שֶּׁמִּצְטָרֵךְ אֶל הָאָדָם לְשֶׁיִּהְיֶה צַדִּיק, וּמִכָּאן וּלְהַלְאָה הוּא לְשֶׁיִּהְיֶה חָסִיד. וְנִמְצָא הַפְּרִישׁוּת עִם הַחֲסִידוּת הוּא כְּמוֹ הַזְּהִירוּת עִם הַזְּרִיזוּת, שֶׁזֶּה בְּסוּר מֵרָע וְזֶה בַּעֲשֵׂה טוֹב.

וְהִנֵּה כְּלַל הַפְּרִישׁוּת הוּא מַה שֶּׁאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (יבמות כ.), ״קַדֵּשׁ עַצְמְךָ בַּמֻּתָּר לָךְ״, וְזֹאת הִיא הוֹרָאָתָהּ שֶׁל הַמִּלָּה עַצְמָהּ פְּרִישׁוּת, רוֹצֶה לוֹמַר, לִהְיוֹת פּוֹרֵשׁ וּמַרְחִיק עַצְמוֹ מִן הַדָּבָר, וְהַיְנוּ שֶׁאוֹסֵר עַל עַצְמוֹ דְּבַר הֶתֵּר, וְהַכַּוָּנָה בָּזֶה לְשֶׁלֹּא יִפְגַּע בָּאִסּוּר עַצְמוֹ. וְהָעִנְיָן, שֶׁכָּל דָּבָר שֶׁיּוּכַל לְהִוָּלֵד מִמֶּנּוּ גְּרָמַת רַע אַף עַל פִּי שֶׁעַכְשָׁו אֵינוֹ גּוֹרֵם לוֹ, וְכָל שֶׁכֵּן שֶׁאֵינֶנּוּ רַע מַמָּשׁ, יִרְחַק וְיִפְרֹשׁ מִמֶּנּוּ.

וְהִתְבּוֹנֵן וְתִרְאֶה שֶׁיֵּשׁ כָּאן שָׁלֹשׁ מַדְרֵגוֹת, יֵשׁ הָאִסּוּרִים עַצְמָם וְיֵשׁ סְיָגוֹתֵיהֶם, וְהֵם הַגְּזֵרוֹת וְהַמִּשְׁמָרוֹת שֶׁגָּזְרוּ חֲזַ״ל עַל כָּל יִשְׂרָאֵל, וְיֵשׁ הַהֶרְחֵקִים שֶׁמֻּטָּל עַל כָּל פָּרוּשׁ וּפָרוּשׁ לַעֲשׂוֹת לִהְיוֹת כּוֹנֵס בְּתוֹךְ שֶׁלּוֹ וּבוֹנֶה גְּדָרִים לְעַצְמוֹ, דְּהַיְנוּ, לְהַנִּיחַ מִן הַהֶתֵּרִים עַצְמָם שֶׁלֹּא נֶאֶסְרוּ לְכָל יִשְׂרָאֵל וְלִפְרֹשׁ מֵהֶם, כְּדֵי שֶׁיִּהְיֶה מֻרְחָק מִן הָרָע הֶרְחֵק גָּדוֹל.

וְאִם תֹּאמַר, מִנַּיִן לָנוּ לִהְיוֹת מוֹסִיפִים וְהוֹלְכִים בָּאִסּוּרִים, וַהֲרֵי חֲזַ״ל (ירושלמי נדרים ט, א) אָמְרוּ, ״לֹא דַיֶּךָ מַה שֶּׁאָסְרָה תוֹרָה שֶׁאַתָּה בָא לֶאֱסֹר עָלֶיךָ דְּבָרִים אֲחֵרִים?״, וַהֲרֵי מַה שֶּׁרָאוּ הַחֲכָמִים ז״ל בְּחָכְמָתָם שֶׁצָּרִיךְ לֶאֱסֹר וְלַעֲשׂוֹת מִשְׁמֶרֶת כְּבָר עָשׂוּהוּ וּמַה שֶּׁהִנִּיחוּ עַתָּה לְהֶתֵּר הוּא מִפְּנֵי שֶׁרָאוּ הֱיוֹתוֹ רָאוּי לְהֶתֵּר וְלֹא לְאִסּוּר, וְלָמָּה נְחַדֵּשׁ עַתָּה גְּזֵרוֹת אֲשֶׁר לֹא רָאוּ הֵם לִגְזֹר אוֹתָם? וְעוֹד שֶׁאֵין גְּבוּל לַדָּבָר הַזֶּה, וְנִמְצָא אִם כֵּן הָאָדָם שׁוֹמֵם וּמְעֻנֶּה וְלֹא נֶהֱנֶה מִן הָעוֹלָם כְּלָל, וַחֲזַ״ל (ירושלמי קדושין ד, יב) אָמְרוּ, שֶׁעָתִיד אָדָם לִתֵּן דִּין לִפְנֵי הַמָּקוֹם עַל כָּל מַה שֶּׁרָאוּ עֵינָיו וְלֹא רָצָה לֶאֱכֹל הֵימֶנּוּ, אַף עַל פִּי שֶׁהָיָה מֻתָּר לוֹ וְהָיָה יָכוֹל, וְאַסְמְכוּהָ אַקְּרָא (קהלת ב, י), ״וְכֹל אֲשֶׁר שָׁאֲלוּ עֵינַי לֹא אָצַלְתִּי מֵהֶם״. הַתְּשׁוּבָה הִיא, כִּי הַפְּרִישׁוּת וַדַּאי צָרִיךְ וּמֻכְרָח, וְהִזְהִירוּ עָלָיו חֲזַ״ל. הוּא מַה שֶּׁאָמְרוּ (ספרא קדושים א, ה), ״קְדֹשִׁים תִּהְיוּ״ (ויקרא יט, ב) – ״פְּרוּשִׁים תִּהְיוּ״. עוֹד אָמְרוּ (תענית יא.), ״כָּל הַיּוֹשֵׁב בְּתַעֲנִית נִקְרָא קָדוֹשׁ קַל וָחֹמֶר מִנָּזִיר״. עוֹד אָמְרוּ (פסיקתא דרב כהנא ו, נט), ״צַדִּיק אוֹכֵל לְשֹׂבַע נַפְשׁוֹ״ (משלי יג, כה), ״זֶה חִזְקִיָּהוּ מֶלֶךְ

יְהוּדָה, אָמְרוּ עָלָיו שֶׁשְּׁתֵּי אֲגֻדּוֹת שֶׁל יֶרֶק וְלִיטְרָא שֶׁל בָּשָׂר הָיוּ מַעֲלִין לְפָנָיו בְּכָל יוֹם וְהָיוּ יִשְׂרָאֵל מַלְעִיגִין וְאוֹמְרִים, זֶה מֶלֶךְ?”. עוֹד אָמְרוּ (כתובות קד.) בְּרַבֵּנוּ הַקָּדוֹשׁ, שֶׁבִּשְׁעַת מִיתָתוֹ זָקַף עֶשֶׂר אֶצְבְּעוֹתָיו וְאָמַר, ”גָּלוּי וְיָדוּעַ לְפָנֶיךָ שֶׁלֹּא נֶהֱנֵיתִי מִן הָעוֹלָם הַזֶּה אֲפִלּוּ בְּאֶצְבַּע קְטַנָּה שֶׁלִּי”. עוֹד אָמְרוּ (תנא דבי אליהו רבא, כד) ”עַד שֶׁאָדָם מִתְפַּלֵּל עַל דִּבְרֵי תוֹרָה שֶׁיִּכָּנְסוּ בְּתוֹךְ מֵעָיו, יִתְפַּלֵּל עַל אֲכִילָה וּשְׁתִיָּה שֶׁלֹּא יִכָּנְסוּ בְּתוֹךְ מֵעָיו”. הֵן כָּל אֵלֶּה מַאֲמָרִים מוֹרִים בְּפֵרוּשׁ צֹרֶךְ הַפְּרִישׁוּת וְהַחוֹבָה בּוֹ. אָמְנָם עַל כָּל פָּנִים צְרִיכִים אָנוּ לְתָרֵץ הַמַּאֲמָרִים הַמּוֹרִים הֵפֶךְ זֶה.

אַךְ הָעִנְיָן הוּא, כִּי וַדַּאי חִלּוּקִים רַבִּים וְעִקָּרִים יֵשׁ בַּדָּבָר, יֵשׁ פְּרִישׁוּת שֶׁנִּצְטַוֵּינוּ בּוֹ וְיֵשׁ פְּרִישׁוּת שֶׁהֻזְהַרְנוּ עָלָיו לְבִלְתִּי הִכָּשֵׁל בּוֹ, וְהוּא מַה שֶּׁאָמַר שְׁלֹמֹה הַמֶּלֶךְ עָלָיו הַשָּׁלוֹם (קהלת ז, טז), ”אַל תְּהִי צַדִּיק הַרְבֵּה”.

וּנְבָאֵר עַתָּה הַפְּרִישׁוּת הַטּוֹב וְנֹאמַר, כִּי הִנֵּה אַחַר שֶׁהִתְבָּאֵר לָנוּ הֱיוֹת כָּל עִנְיְנֵי הָעוֹלָם נִסְיוֹנוֹת לָאָדָם, וּכְמוֹ שֶׁכָּתַבְנוּ כְּבָר לְמַעְלָה וְהוֹכַחְנוּהוּ בִּרְאָיוֹת, וְהִתְאַמֵּת לָנוּ גַּם כֵּן רֹב חֻלְשַׁת הָאָדָם וְקִרְבַת דַּעְתּוֹ אֶל הָרָעוֹת, יִתְבָּרֵר בְּהֶכְרֵחַ שֶׁכָּל מַה שֶּׁיּוּכַל הָאָדָם לְהִמָּלֵט מִן הָעִנְיָנִים הָאֵלֶּה רָאוּי שֶׁיַּעֲשֵׂהוּ, כְּדֵי שֶׁיִּהְיֶה נִשְׁמָר יוֹתֵר מִן הָרָעָה אֲשֶׁר בְּרַגְלֵיהֶם, כִּי הִנֵּה אֵין לְךָ תַּעֲנוּג עוֹלָמִי אֲשֶׁר לֹא יִמְשֹׁךְ אַחֲרָיו אֵיזֶה חֵטְא בַּעֲקֵבוֹ, דֶּרֶךְ מָשָׁל, הַמַּאֲכָל וְהַמִּשְׁתֶּה כְּשֶׁנְּקוּ מִכָּל אִסּוּרֵי הָאֲכִילָה הִנֵּה מֻתָּרִים הֵם, אָמְנָם מִלּוּי הַכֶּרֶס מוֹשֵׁךְ אַחֲרָיו פְּרִיקַת הָעֹל וּמִשְׁתֵּה הַיַּיִן מוֹשֵׁךְ אַחֲרָיו הַזְּנוּת וּשְׁאָר מִינִים רָעִים, כָּל שֶׁכֵּן שֶׁבִּהְיוֹת הָאָדָם מַרְגִּיל עַצְמוֹ לִשְׂבֹּעַ מֵאֲכִילָה וּשְׁתִיָּה, הִנֵּה אִם פַּעַם אַחַת יֶחְסַר לוֹ רְגִילוּתוֹ יִכְאַב לוֹ וְיַרְגִּישׁ מְאֹד, וּמִפְּנֵי זֶה נִמְצָא הוּא מַכְנִיס עַצְמוֹ בְּתֹקֶף עֲמַל הַסְּחוֹרָה וִיגִיעַת הַקִּנְיָן לְשֶׁתִּהְיֶה שֻׁלְחָנוֹ עֲרוּכָה כִּרְצוֹנוֹ, וּמִשָּׁם נִמְשָׁךְ אֶל הָעָוֶל וְהַגָּזֵל, וּמִשָּׁם אֶל הַשְּׁבוּעוֹת וְכָל שְׁאָר הַחֲטָאִים הַבָּאִים אַחַר זֶה, וּמֵסִיר עַצְמוֹ מִן הָעֲבוֹדָה וּמִן הַתּוֹרָה וּמִן הַתְּפִלָּה, מַה שֶּׁהָיָה נִפְטָר מִכָּל זֶה אִם מִתְּחִלָּתוֹ לֹא מָשַׁךְ עַצְמוֹ בַּהֲנָאוֹת אֵלֶּה. וּכְעִנְיָן זֶה אָמְרוּ בְּעִנְיַן בֵּן סוֹרֵר וּמוֹרֶה (סנהדרין עב.), ”הִגִּיעָה תוֹרָה לְסוֹף דַּעְתּוֹ שֶׁל בֵּן סוֹרֵר וּמוֹרֶה, שֶׁסּוֹף מְגַמֵּר נִכְסֵי אָבִיו, וּמְבַקֵּשׁ לְמוּדוֹ וְאֵינוֹ מוֹצֵא, וְיוֹצֵא לְפָרָשַׁת דְּרָכִים וּמְלַסְטֵם אֶת הַבְּרִיּוֹת”. וְכֵן עַל עִנְיַן הַזְּנוּת אָמְרוּ (סוטה ב.), ”כָּל הָרוֹאֶה סוֹטָה בְּקִלְקוּלָהּ יַזִּיר עַצְמוֹ מִן הַיַּיִן”. וְתִרְאֶה כִּי זֹאת הִיא תַּחְבּוּלָה גְּדוֹלָה לָאָדָם לְמַעַן הִנָּצֵל מִיִּצְרוֹ, כִּי כֵּיוָן שֶׁבִּהְיוֹתוֹ בְּעֵסֶק הָעֲבֵרָה, קָשֶׁה עָלָיו לְנַצְּחוֹ וְלִכְבֹּשׁ אוֹתוֹ, עַל כֵּן צָרִיךְ שֶׁבְּעוֹדֶנּוּ רָחוֹק מִמֶּנָּה יַשְׁאִיר עַצְמוֹ רָחוֹק, כִּי אָז יִהְיֶה קָשֶׁה לַיֵּצֶר לְקָרְבוֹ אֵלֶיהָ.

הִנֵּה הַבְּעִילָה עִם אִשְׁתּוֹ מֻתֶּרֶת הִיא הֶתֵּר גָּמוּר, אָמְנָם כְּבָר תִּקְּנוּ טְבִילָה לְבַעֲלֵי קְרָיִין (בבא קמא פב.), שֶׁלֹּא יִהְיוּ תַּלְמִידֵי חֲכָמִים מְצוּיִּים אֵצֶל נְשֵׁיהֶם כְּתַרְנְגוֹלִים, לְפִי שֶׁאַף עַל פִּי שֶׁהַמַּעֲשֶׂה עַצְמוֹ מֻתָּר, אָמְנָם כְּבָר הוּא מַטְבִּיעַ בְּעַצְמוֹ שֶׁל הָאָדָם הַתַּאֲוָה הַזֹּאת, וּמִשָּׁם יָכוֹל לִמָּשֵׁךְ אֶל הָאִסּוּר, וּכְמַאֲמָרָם זַ״ל (סנהדרין קז.), ״אֵבֶר קָטָן יֵשׁ בָּאָדָם, מַשְׂבִּיעוֹ - רָעֵב, מַרְעִיבוֹ - שָׂבֵעַ״. וְלֹא עוֹד, אֶלָּא שֶׁאֲפִלּוּ בַּשָּׁעָה הָרְאוּיָה וְהָעֵת הֶהָגוּן, אָמְרוּ עַל רַבִּי אֱלִיעֶזֶר (נדרים כ:) שֶׁהָיָה מְגַלֶּה טֶפַח וּמְכַסֶּה טְפָחַיִם וְדוֹמֶה לְמִי שֶׁכְּפָאוֹ שֵׁד, כְּדֵי שֶׁלֹּא לֵהָנוֹת אֲפִלּוּ בִּשְׁעַת הֲנָאָתוֹ.

הַמַּלְבּוּשִׁים וְקִשּׁוּטִים לֹא הִזְהִירָה הַתּוֹרָה עַל יָפְיָם אוֹ עַל תַּבְנִיתָם, אֶלָּא שֶׁלֹּא יִהְיֶה בָּהֶם כִּלְאַיִם וְיִהְיֶה בָּהֶם צִיצִית, וְאָז כֻּלָּם מֻתָּרִים. אָמְנָם מִי לֹא יֵדַע שֶׁמַּלְבִּישַׁת הַפְּאֵר וְהָרִקְמָה תִּמָּשֵׁךְ הַגַּאֲוָה, וְגַם הַזְּנוּת יִגְבֹּל בָּהּ, מִלְּבַד הַקִּנְאָה וְהַתַּאֲוָה וְהָעֹשֶׁק הַנִּמְשָׁכִים מִכָּל מַה שֶּׁהוּא יָקָר עַל הָאָדָם לְהַשִּׂיגוֹ. וּכְבָר אָמְרוּ זַ״ל (בראשית רבה כב, ו), ״כֵּיוָן שֶׁרוֹאֶה הַיֵּצֶר, אָדָם שֶׁתּוֹלֶה בַּעֲקֵבוֹ, מְמַשְׁמֵשׁ בִּגְדָיו, וּמְסַלְסֵל בִּשְׂעָרוֹ, אוֹמֵר, זֶה שֶׁלִּי״.

הַטִּיּוּל וְהַדִּבּוּר אִם אֵינוֹ בִּדְבַר אִסּוּר וַדַּאי דִּין תּוֹרָה מֻתָּר הוּא, אָמְנָם כַּמָּה בִּטּוּל תּוֹרָה נִמְשָׁךְ מִמֶּנּוּ? כַּמָּה מִן הַלָּשׁוֹן הָרַע? כַּמָּה מִן הַשְּׁקָרִים, כַּמָּה מִן הַלֵּיצָנוּת? וְאוֹמֵר (משלי י, יט), ״בְּרֹב דְּבָרִים לֹא יֶחְדַּל פָּשַׁע״.

כְּלַל הַדָּבָר, כֵּיוָן שֶׁכָּל עִנְיְנֵי הָעוֹלָם אֵינָם אֶלָּא סַכָּנוֹת עֲצוּמוֹת, אֵיךְ לֹא יְשֻׁבַּח מִי שֶׁיִּרְצֶה לְהִמָּלֵט מֵהֶם, וּמִי שֶׁיַּרְבֶּה לְהַרְחִיק מֵהֶם. זֶהוּ עִנְיַן הַפְּרִישׁוּת הַטּוֹב שֶׁלֹּא יִקַּח מִן הָעוֹלָם בְּשׁוּם שִׁמּוּשׁ שֶׁהוּא מִשְׁתַּמֵּשׁ מִמֶּנּוּ אֶלָּא מַה שֶּׁהוּא מֻכְרָח בּוֹ מִפְּנֵי הַצֹּרֶךְ אֲשֶׁר לוֹ בְּטִבְעוֹ אֵלָיו. הוּא מַה שֶּׁהִשְׁתַּבַּח רַבִּי בַּמַּאֲמָר שֶׁזָּכַרְתִּי, שֶׁלֹּא נֶהֱנָה מִן הָעוֹלָם הַזֶּה אֲפִלּוּ בְּאֶצְבַּע קְטַנָּה, עִם הֱיוֹתוֹ נְשִׂיא יִשְׂרָאֵל, וְשֻׁלְחָנוֹ שֻׁלְחַן מְלָכִים בְּהֶכְרֵחַ לְיַקֵּר נְשִׂיאוּתוֹ, וּכְמַאֲמָרָם זַ״ל (ברכות נז:), ״שְׁנֵי גוֹיִם בְּבִטְנֵךְ״ - ״זֶה רַבִּי וְאַנְטוֹנִינוּס שֶׁלֹּא פָּסַק מֵעַל שֻׁלְחָנָם [לֹא צְנוֹן וְלֹא חֲזֶרֶת וְלֹא קִישׁוּאִין, לֹא בִּימוֹת הַחַמָּה וְלֹא בִּימוֹת הַגְּשָׁמִים]״. וְחִזְקִיָּהוּ מֶלֶךְ יְהוּדָה כְּמוֹ כֵן. וּשְׁאָר הַמַּאֲמָרִים שֶׁזָּכַרְתִּי כֻּלָּם מְקַיְּמִים וּמוֹרִים שֶׁיֵּשׁ לָאָדָם לִפְרֹשׁ מִכָּל מַה שֶּׁהוּא תַּעֲנוּג עוֹלָמִי, לְמַעַן לֹא יִפֹּל בְּסַכָּנָתוֹ.

וְאִם תִּשְׁאַל וְתֹאמַר, אִם כֵּן אֵפוֹא, שֶׁזֶּה דָּבָר מִצְטָרֵךְ וּמֻכְרָח, לָמָּה לֹא גָּזְרוּ עָלָיו הַחֲכָמִים, כְּמוֹ שֶׁגָּזְרוּ עַל הַסְּיָגוֹת וְתַקָּנוֹת שֶׁגָּזְרוּ? הִנֵּה הַתְּשׁוּבָה מְבֹאֶרֶת וּפְשׁוּטָה, כִּי לֹא גָּזְרוּ חֲכָמִים גְּזֵרָה אֶלָּא אִם כֵּן רֹב הַצִּבּוּר יְכוֹלִים לַעֲמֹד בָּהּ, וְאֵין רֹב הַצִּבּוּר

יְכוֹלִים לִהְיוֹת חֲסִידִים, אֲבָל דַּי לָהֶם שֶׁיִּהְיוּ צַדִּיקִים. אַךְ הַשְּׂרִידִים אֲשֶׁר בָּעָם, הַחֲפֵצִים לִזְכּוֹת לְקִרְבָתוֹ יִתְבָּרַךְ וּלְזַכּוֹת בִּזְכוּתָם לְכָל שְׁאָר הֶהָמוֹן הַנִּתְלֶה בָּם, לָהֶם מַגִּיעַ לְקַיֵּם מִשְׁנַת חֲסִידִים אֲשֶׁר לֹא יָכְלוּ לְקַיֵּם הָאֲחֵרִים, הֵם הֵם סִדְרֵי הַפְּרִישׁוּת הָאֵלֶּה, כִּי בָזֶה בָּחַר ה׳, שֶׁכֵּיוָן שֶׁאִי אֶפְשָׁר לָאֻמָּה שֶׁתִּהְיֶה כֻלָּהּ שָׁוָה בְּמַעֲלָה אַחַת, כִּי יֵשׁ בָּעָם מַדְרֵגוֹת, אִישׁ לְפִי שִׂכְלוֹ, הִנֵּה לְפָחוֹת יְחִידֵי סְגֻלָּה יִמָּצְאוּ אֲשֶׁר יָכִינוּ אֶת עַצְמָם הֲכָנָה גְמוּרָה, וְעַל יְדֵי הַמּוּכָנִים יִזְכּוּ גַּם הַבִּלְתִּי מוּכָנִים אֶל אַהֲבָתוֹ יִתְבָּרַךְ וְהַשְׁרָאַת שְׁכִינָתוֹ, כְּעִנְיָן שֶׁדָּרְשׁוּ ז״ל בְּאַרְבָּעָה מִינִים שֶׁבַּלּוּלָב (ויקרא רבה ל, יב), ״יָבוֹאוּ אֵלֶּה וִיכַפְּרוּ עַל אֵלֶּה״. וּכְבָר מָצָאנוּ לְאֵלִיָּהוּ זָכוּר לְטוֹב שֶׁאָמַר לְרַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן לֵוִי בְּמַעֲשֶׂה דְּעוּלָּא בַּר קוֹשֶׁב (ירושלמי תרומות ח, י) כְּשֶׁהֱשִׁיבוֹ, ״וְלֹא מִשְׁנָה הִיא ?״ אַף הוּא אָמַר לוֹ, ״וְכִי מִשְׁנַת חֲסִידִים הִיא ?״.

אַךְ הַפְּרִישׁוּת הָרַע הוּא כְּדֶרֶךְ הַסְּכָלִים, אֲשֶׁר לֹא דַי שֶׁאֵינָם לוֹקְחִים מִן הָעוֹלָם מַה שֶּׁאֵין לָהֶם הֶכְרֵחַ בּוֹ, אֶלָּא שֶׁכְּבָר יִמְנְעוּ מֵעַצְמָם גַּם אֶת הַמֻּכְרָח וִייַסְּרוּ גּוּפָם בְּיִסּוּרִין וּדְבָרִים זָרִים אֲשֶׁר לֹא חָפֵץ בָּהֶם ה׳ כְּלָל, אֶלָּא אַדְּרַבָּא חֲכָמִים אָמְרוּ (תענית כב:), ״אָסוּר לָאָדָם שֶׁיְּסַגֵּף עַצְמוֹ״, וּבְעִנְיַן הַצְּדָקָה אָמְרוּ (ירושלמי פאה ח, ט), ״כָּל מִי שֶׁצָּרִיךְ לִטֹּל וְאֵינוֹ נוֹטֵל, הֲרֵי זֶה שׁוֹפֵךְ דָּמִים״, וְכֵן אָמְרוּ (תענית כב:), ״לְנֶפֶשׁ חַיָּה״ – ״נְשָׁמָה שֶׁנָּתַתִּי בְּךָ הַחֲיֵה אוֹתָהּ״, וְאָמְרוּ (תענית יא.), ״כָּל הַיּוֹשֵׁב בְּתַעֲנִית נִקְרָא חוֹטֵא״. וְהֶעֱמִידוּהָ בִּדְלָא מָצֵי מְצַעֵר נַפְשֵׁיהּ. וְהִלֵּל הָיָה אוֹמֵר (משלי יא, יז), ״גֹּמֵל נַפְשׁוֹ אִישׁ חָסֶד״, עַל אֲכִילַת הַבֹּקֶר, וְהָיָה רוֹחֵץ פָּנָיו וְיָדָיו לִכְבוֹד קוֹנוֹ, קַל וָחֹמֶר מִדְּיוֹקְנָאוֹת הַמְּלָכִים (ויקרא רבה לד, ג).

הֲרֵי לְךָ הַכְּלָל הָאֲמִתִּי, שֶׁכָּל מַה שֶּׁאֵינוֹ מֻכְרָח לָאָדָם בְּעִנְיְנֵי הָעוֹלָם הַזֶּה רָאוּי לוֹ שֶׁיִּפְרֹשׁ מֵהֶם, וְכָל מַה שֶּׁהוּא מֻכְרָח לוֹ מֵאֵיזֶה טַעַם שֶׁיִּהְיֶה, כֵּיוָן שֶׁהוּא מֻכְרָח לוֹ, אִם הוּא פּוֹרֵשׁ מִמֶּנּוּ, הֲרֵי זֶה חוֹטֵא. הִנֵּה זֶה כְּלָל נֶאֱמָן. אַךְ מִשְׁפַּט הַפְּרָטִים עַל פִּי הַכְּלָל הַזֶּה אֵינוֹ מָסוּר אֶלָּא אֶל שִׁקּוּל הַדַּעַת, וּלְפִי שִׂכְלוֹ יְהֻלַּל אִישׁ, כִּי אִי אֶפְשָׁר לְקַבֵּץ כָּל הַפְּרָטִים, כִּי רַבִּים. וְאֵין שֵׂכֶל הָאָדָם יָכוֹל לְהַקִּיף עַל כֻּלָּם אֶלָּא דָּבָר דָּבָר בְּעִתּוֹ.

פרק יד

בְּחֶלְקֵי הַפְּרִישׁוּת

חֶלְקֵי הַפְּרִישׁוּת הָרָאשִׁיִּים שְׁלֹשָׁה. כִּי הִנֵּה יֵשׁ פְּרִישׁוּת בַּהֲנָאוֹת, פְּרִישׁוּת בְּדִינִים, פְּרִישׁוּת בְּמִנְהָגִים.

הַפְּרִישׁוּת בַּהֲנָאוֹת הוּא מַה שֶּׁהִזְכַּרְנוּ בַּפֶּרֶק הַקּוֹדֵם, דְּהַיְנוּ שֶׁלֹּא לָקַחַת מִדִּבְרֵי הָעוֹלָם אֶלָּא מַה שֶּׁהַצֹּרֶךְ יַכְרִיחַ. וְדָבָר זֶה יַקִּיף עַל כָּל מַה שֶּׁהוּא תַּעֲנוּג לְאֶחָד מִן הַחוּשִׁים, וְהַיְנוּ, בְּמַאֲכָלוֹת, בִּבְעִילוֹת, בְּמַלְבּוּשִׁים, בְּטִיּוּלִים, בִּשְׁמִיעוֹת, וְכָל כַּיּוֹצֵא בָּזֶה, רַק בַּיָּמִים שֶׁהָעֹנֶג בָּהֶם מִצְוָה.

וְהַפְּרִישׁוּת בַּדִּינִים הוּא לְהַחֲמִיר בָּהֶם תָּמִיד לָחוּשׁ אֲפִלּוּ לְדִבְרֵי יָחִיד בְּמַחֲלֹקֶת אִם טַעְמוֹ נִרְאֶה אֲפִלּוּ שֶׁאֵין הֲלָכָה כְּמוֹתוֹ, וּבִתְנַאי שֶׁלֹּא יִהְיֶה חֻמְרוֹ קֻלּוֹ, וּלְהַחֲמִיר בַּסְּפֵקוֹת אֲפִלּוּ בְּמָקוֹם שֶׁאֶפְשָׁר לְהָקֵל בָּהֶם. וּכְבָר בֵּאֲרוּ לָנוּ חֲזַ"ל (חולין לז:), מַאֲמַר יְחֶזְקֵאל, "הִנֵּה נַפְשִׁי לֹא מְטֻמָּאָה [וּנְבֵלָה וּטְרֵפָה לֹא אָכַלְתִּי מִנְּעוּרַי וְעַד עַתָּה, וְלֹא בָא בְּפִי בְּשַׂר פִּגּוּל]" (יחזקאל ד, יד) - "שֶׁלֹּא אָכַלְתִּי מִבְּהֵמָה שֶׁהוֹרָה בָּהּ חָכָם וְלֹא אָכַלְתִּי מִבְּשַׂר כֹּס כֹּס. וְהִנֵּה כָּל זֶה מֻתָּר הוּא מִן הַדִּין וַדַּאי אֶלָּא אִיהוּ דְּאַחְמִיר אַנַּפְשֵׁיהּ. וּכְבָר זָכַרְתִּי לְמַעְלָה שֶׁאֵין לִלְמֹד מִמַּה שֶּׁהֻתַּר עַל כָּל יִשְׂרָאֵל, לַפְּרוּשִׁים שֶׁיֵּשׁ לָהֶם לְהַרְחִיק מִן הַכִּעוּר וּמִן הַדּוֹמֶה לוֹ וּמִן הַדּוֹמֶה לַדּוֹמֶה. וְכֵן אָמַר מַר עוּקְבָא (שם קה.), "אֲנָא בְּהַאי מִלְּתָא חַלָּא בַּר חַמְרָא לְגַבֵּי אַבָּא, דְּאִלּוּ אַבָּא כַּד אָכֵל בִּשְׂרָא הָאִידְנָא לָא הֲוֵה אָכֵל גְּבִינָה עַד לְמָחָר כִּי הַשְׁתָּא, וַאֲנָא בְּהַאי סְעוּדָתָא לָא אָכֵילְנָא בִּסְעוּדָתָא אַחֲרִיתָא אָכֵילְנָא", וּבְוַדַּאי שֶׁאֵין פְּסַק הַהֲלָכָה כְּמוֹ שֶׁהָיָה אָבִיו עוֹשֶׂה, שֶׁאִם לֹא כֵן לֹא הָיָה מַר עוּקְבָא עוֹשֶׂה נֶגֶד זֶה, אֶלָּא שֶׁאָבִיו מַחֲמִיר הָיָה בִּפְרִישׁוּתוֹ וּלְכָךְ הָיָה מַר עוּקְבָא קוֹרֵא עַצְמוֹ חַלָּא בַּר חַמְרָא, לְפִי שֶׁלֹּא הָיָה פָּרוּשׁ כָּל כָּךְ כָּמוֹהוּ.

וְהַפְּרִישׁוּת בְּמִנְהָגִים הוּא הַהִתְבּוֹדְדוּת וְהַהִבָּדֵל מִן הַחֶבְרָה הַמְּדִינִית, לְפַנּוֹת לִבּוֹ אֶל הָעֲבוֹדָה וְהַהִתְבּוֹנְנוּת בָּהּ כָּרָאוּי, וּבִתְנַאי שֶׁלֹּא יִטֶּה גַּם בָּזֶה אֶל הַקָּצֶה הָאַחֵר, שֶׁכְּבָר אָמְרוּ זַ"ל (כתובות יז.), "לְעוֹלָם תְּהֵא דַעְתּוֹ שֶׁל אָדָם מְעֹרֶבֶת עִם הַבְּרִיּוֹת", וְכֵן אָמְרוּ (ברכות סג:), "חֶרֶב אֶל הַבַּדִּים וְנוֹאָלוּ" (ירמיה נ, לו) - "חֶרֶב עַל שׂוֹנְאֵיהֶם שֶׁל תַּלְמִידֵי חֲכָמִים שֶׁיּוֹשְׁבִים בַּד בְּבַד וְעוֹסְקִים בַּתּוֹרָה", אֶלָּא יִתְחַבֵּר הָאָדָם עִם הַטּוֹבִים זְמַן מַה שֶּׁמִּצְטָרֵךְ לוֹ לְלִמּוּדוֹ אוֹ לְפַרְנָסָתוֹ וְיִתְבּוֹדֵד אַחַר כָּךְ לְהִדָּבֵק

בֵּאלֹקָיו וּלְהַשִּׂיג דַּרְכֵי הַיֹּשֶׁר וְהָעֲבוֹדָה הָאֲמִתִּית. וּבִכְלָל זֶה - לְמַעֵט בְּדִבּוּרוֹ וּלְהִזָּהֵר מִן הַשִּׂיחָה בְּטֵלָה וְשֶׁלֹּא לְהִסְתַּכֵּל חוּץ מֵאַרְבַּע אַמּוֹתָיו וְכָל כַּיּוֹצֵא בָּזֶה מִן הָעִנְיָנִים שֶׁהָאָדָם מַרְגִּיל אֶת עַצְמוֹ בָּהֶם עַד שֶׁנִּשְׁאָרִים לוֹ בַּטֶּבַע אֶל תְּנוּעוֹתָיו.

וְהִנֵּה שְׁלֹשֶׁת הַחֲלָקִים הָאֵלֶּה, אַף עַל פִּי שֶׁאֲמַרְתִּים לְךָ בִּכְלָלִים קְצָרִים, הִנְּךָ רוֹאֶה שֶׁהֵם כּוֹלְלִים פְּעֻלּוֹת רַבּוֹת מִפְּעֻלּוֹת הָאָדָם, וּכְבָר אָמַרְתִּי לְךָ שֶׁהַפְּרָטִים - אִי אֶפְשָׁר לִמָּסֵר כִּי אִם לְשִׁקּוּל הַדַּעַת, לְהַיְשִׁיר אוֹתָם עַל יֹשֶׁר הַכְּלָל וַאֲמִתּוֹ.

פרק טו

בְּדַרְכֵי קְנִיַּת הַפְּרִישׁוּת

הִנֵּה הַדֶּרֶךְ הַמֻּבְחָר לִקְנוֹת אֶת הַפְּרִישׁוּת הוּא, שֶׁיִּסְתַּכֵּל הָאָדָם בִּגְרִיעוּת תַּעֲנוּגוֹת הָעוֹלָם הַזֶּה וּפְחִיתוּתָם מִצַּד עַצְמָם וְהָרָעוֹת הַגְּדוֹלוֹת שֶׁקְּרוֹבוֹת לְהִוָּלֵד מֵהֶם. כִּי הִנֵּה מַה שֶּׁמַּטֶּה הַטֶּבַע אֶל הַתַּעֲנוּגוֹת הָאֵלֶּה עַד שֶׁיִּצְטָרֵךְ כָּל כָּךְ כֹּחַ וְתַחְבּוּלוֹת לְהַפְרִישׁוֹ מֵהֶם, הוּא פִּתּוּי הָעֵינַיִם הַנִּפְתִּים בְּמַרְאֵה הַדְּבָרִים אֲשֶׁר הוּא טוֹב וְעָרֵב לִכְאוֹרָה, הוּא הַפִּתּוּי שֶׁגָּרַם לַחֵטְא הָרִאשׁוֹן שֶׁיֵּעָשֶׂה, כְּעֵדוּת הַכָּתוּב (בראשית ג, ו), "וַתֵּרֶא הָאִשָּׁה כִּי טוֹב הָעֵץ לְמַאֲכָל, וְכִי תַאֲוָה הוּא לָעֵינַיִם וגו' וַתִּקַּח מִפִּרְיוֹ וַתֹּאכַל". אֲבָל כְּשֶׁיִּתְבָּרֵר אֶל הָאָדָם הֱיוֹת הַטּוֹב הַהוּא כּוֹזֵב לְגַמְרֵי, מְדֻמֶּה וּבְלִי שׁוּם הַתְמָדָה נְכוֹנָה, וְהָרַע בּוֹ אֲמִתִּי אוֹ קָרוֹב לְהִוָּלֵד מִמֶּנּוּ בֶּאֱמֶת, וַדַּאי שֶׁיִּמְאַס בּוֹ וְלֹא יִרְצֵהוּ כְּלָל. עַל כֵּן זֶהוּ כָּל הַלִּמּוּד שֶׁצָּרִיךְ שֶׁיְּלַמֵּד הָאָדָם אֶת שִׂכְלוֹ, לְהַכִּיר בְּחֻלְשַׁת הַתַּעֲנוּגִים הָאֵלֶּה וְשִׁקְרָם, עַד שֶׁמֵּאֵלָיו יִמְאַס בָּם וְלֹא יִקְשֶׁה בְּעֵינָיו לְשַׁלְּחָם מֵאִתּוֹ.

הִנֵּה תַּעֲנוּג הַמַּאֲכָל, הוּא הַיּוֹתֵר מוּחָשׁ וּמֻרְגָּשׁ, הֲיֵשׁ דָּבָר אָבֵד וְנִפְסָד יוֹתֵר מִמֶּנּוּ? שֶׁהֲרֵי אֵין שִׁעוּרוֹ אֶלָּא כְּשִׁעוּר בֵּית הַבְּלִיעָה כֵּיוָן שֶׁיָּצָא מִמֶּנָּה וְיָרַד בִּבְנֵי הַמֵּעַיִם אָבַד זִכְרוֹ וְנִשְׁכַּח כְּאִלּוּ לֹא הָיָה. וְכָךְ יִהְיֶה שָׂבֵעַ אִם אָכַל בַּרְבּוּרִים אֲבוּסִים, כְּמוֹ אִם אָכַל לֶחֶם קֵבָר, אִם אָכַל מִמֶּנּוּ כְּדֵי שְׂבִיעָה. כָּל שֶׁכֵּן אִם יָשִׂים אֶל לִבּוֹ הֶחֳלָאִים הָרַבִּים שֶׁיְּכוֹלִים לָבוֹא עָלָיו מֵחֲמַת אֲכִילָתוֹ וּלְפָחוֹת הַכֹּבֶד שֶׁמַּגִּיעֵהוּ אַחַר הָאֲכִילָה וְהָעֲשָׁנִים הַמַּהְבִּילִים אֶת שִׂכְלוֹ, הִנֵּה עַל כָּל אֵלֶּה וַדַּאי שֶׁלֹּא יַחְפֹּץ אָדָם בַּדָּבָר הַזֶּה, כֵּיוָן שֶׁטּוֹבָתוֹ אֵינָהּ טוֹבָה וְרָעָתוֹ רָעָה. וּשְׁאָר כָּל הַהֲנָאוֹת שֶׁבָּעוֹלָם כְּמוֹ כֵן, אִלּוּ יִתְבּוֹנֵן בָּהֶם יִרְאֶה שֶׁאֲפִלּוּ הַטּוֹב הַמְדֻמֶּה שֶׁבָּהֶם אֵינֶנּוּ אֶלָּא לִזְמַן מוּעָט וְהָרַע שֶׁיָּכוֹל לְהִוָּלֵד מֵהֶם קָשֶׁה וְאָרֹךְ, עַד שֶׁלֹּא יֵאוֹת לְשׁוּם בַּעַל שֵׂכֶל לָשׂוּם עַצְמוֹ בְּסַכָּנוֹת הָרָעוֹת עַל רֶוַח הַטּוֹב הַמּוּעָט הַהוּא. וְזֶה פָּשׁוּט.

וּכְשֶׁיַּרְגִּיל אֶת עַצְמוֹ וְיַתְמִיד בְּעִיּוּנוֹ עַל הָאֱמֶת הַזֹּאת, הִנֵּה מְעַט מְעַט יֵצֵא חָפְשִׁי מִמַּאֲסַר הַסִּכְלוּת אֲשֶׁר חֹשֶׁךְ הַחֹמֶר אוֹסֵר אוֹתוֹ בּוֹ, וְלֹא יִתְפַּתֶּה מִפִּתּוּיֵי הַהֲנָאוֹת הַכּוֹזְבוֹת כְּלָל, אָז יִמְאַס בָּהֶן וְיֵדַע שֶׁאֵין לוֹ לָקַחַת מִן הָעוֹלָם אֶלָּא הַהֶכְרֵחִי, וּכְמוֹ שֶׁכָּתַבְתִּי.

וְהִנֵּה, כְּמוֹ שֶׁהַהִתְבּוֹנֵן עַל זֶה הַדָּבָר גּוֹרֵם קְנִיַּת הַפְּרִישׁוּת, כָּךְ סִכְלוּתוֹ מַפְסִיד אוֹתוֹ, וְהַהַתְמָדָה בֵּין הַשָּׂרִים וְאַנְשֵׁי הַגְּדֻלּוֹת הָרוֹדְפִים אַחַר הַכָּבוֹד וּמַרְבִּים הַהֶבֶל, כִּי בִּרְאוֹתוֹ אֶת הַיְקָר הַהוּא וְהַגְּדֻלָּה הַהִיא, אִי אֶפְשָׁר שֶׁלֹּא תִתְעוֹרֵר תַּאֲוָתוֹ בּוֹ לַחְמֹד אוֹתָם, וַאֲפִלּוּ לֹא יַנִּיחַ אֶת יִצְרוֹ שֶׁיְּנַצֵּחַ אוֹתוֹ, עַל כָּל פָּנִים מִידֵי מִלְחָמָה לֹא יִמָּלֵט, וְהִנֵּה הוּא בְּסַכָּנָה. וּכְעִנְיָן זֶה אָמַר שְׁלֹמֹה (קהלת ז, ב), "טוֹב לָלֶכֶת אֶל בֵּית אֵבֶל מִלֶּכֶת אֶל בֵּית מִשְׁתֶּה".

וְיָקָר מִן הַכֹּל הוּא הַהִתְבּוֹדְדוּת, כִּי כְמוֹ שֶׁמֵּסִיר מֵעֵינָיו עִנְיְנֵי הָעוֹלָם, כֵּן מַעֲבִיר חֶמְדָּתָם מִלִּבּוֹ. וּכְבָר הִזְכִּיר דָּוִד הַמֶּלֶךְ ע"ה בְּשֶׁבַח הַהִתְבּוֹדְדוּת וְאָמַר (תהלים נה, ז-ח), "מִי יִתֶּן לִי אֵבֶר כַּיּוֹנָה [אָעוּפָה וְאֶשְׁכֹּנָה] הִנֵּה אַרְחִיק נְדֹד אָלִין בַּמִּדְבָּר סֶלָה", וְהַנְּבִיאִים אֵלִיָּהוּ וֶאֱלִישָׁע מָצָאנוּ הֱיוֹתָם מְיַחֲדִים מְקוֹמָם עַל הֶהָרִים מִפְּנֵי הִתְבּוֹדְדוּתָם, וְהַחֲכָמִים הַחֲסִידִים הָרִאשׁוֹנִים זַ"ל הָלְכוּ בְּעִקְּבוֹתֵיהֶם, כִּי מָצְאוּ לָהֶם זֶה הָאֶמְצָעִי הַיּוֹתֵר מוּכָן לִקְנוֹת שְׁלֵמוּת הַפְּרִישׁוּת, לְמַעַן אֲשֶׁר לֹא יְבִיאוּם הַבְלֵי חַבְרֵיהֶם לְהַהְבִּיל גַּם הֵם כְּמוֹתָם.

וּמִמַּה שֶּׁצָּרִיךְ לִזָּהֵר בִּקְנִיַּת הַפְּרִישׁוּת הוּא, שֶׁלֹּא יִרְצֶה הָאָדָם לְדַלֵּג וְלִקְפֹּץ אֶל הַקָּצֶה הָאַחֲרוֹן שֶׁבּוֹ רֶגַע אֶחָד, כִּי זֶה וַדַּאי לֹא יַעֲלֶה בְּיָדוֹ, אֶלָּא יִהְיֶה פּוֹרֵשׁ וְהוֹלֵךְ מְעַט מְעַט, הַיּוֹם יִקְנֶה קְצָת מִמֶּנּוּ וּמָחָר יוֹסִיף עָלָיו מְעַט יוֹתֵר, עַד שֶׁיִּתְרַגֵּל בּוֹ לְגַמְרֵי, כִּי יָשׁוּב לוֹ כְּמוֹ טֶבַע מַמָּשׁ.

פרק טז

בְּבֵאוּר מִדַּת הַטָּהֳרָה

הַטָּהֳרָה הִיא תִּקּוּן הַלֵּב וְהַמַּחֲשָׁבוֹת. וְזֶה הַלָּשׁוֹן מְצָאנוּהוּ אֵצֶל דָּוִד שֶׁאָמַר (תהלים נא, יב), "לֵב טָהוֹר בְּרָא לִי אֱלֹקִים". וְעִנְיָנָהּ, שֶׁלֹּא יַנִּיחַ הָאָדָם מָקוֹם לַיֵּצֶר בְּמַעֲשָׂיו, אֶלָּא יִהְיוּ כָּל מַעֲשָׂיו עַל צַד הַחָכְמָה וְהַיִּרְאָה וְלֹא עַל צַד הַחֵטְא וְהַתַּאֲוָה. וְזֶה אֲפִלּוּ בַּמַּעֲשִׂים הַגּוּפָנִיִּים וְהַחָמְרִיִּים, שֶׁאֲפִלּוּ אַחֲרֵי הִתְנַהֲגוֹ בִּפְרִישׁוּת, דְּהַיְנוּ שֶׁלֹּא יִקַּח מִן הָעוֹלָם אֶלָּא הַהֶכְרֵחִי, עֲדַיִן יִצְטָרֵךְ לְטַהֵר לְבָבוֹ וּמַחֲשַׁבְתּוֹ, שֶׁגַּם בְּאוֹתוֹ הַמְּעַט

אֲשֶׁר הוּא לוֹקֵחַ לֹא יְכַוֵּן אֶל הַהֲנָאָה וְהַתַּאֲוָה כְּלָל, אֶלָּא תִּהְיֶה כַּוָּנָתוֹ אֶל הַטּוֹב הַיּוֹצֵא מִן הַמַּעֲשֶׂה הַהוּא עַל צַד הַחָכְמָה וְהָעֲבוֹדָה, וּכְעִנְיָן שֶׁאָמְרוּ בְּרַבִּי אֱלִיעֶזֶר (נדרים כ:) שֶׁהָיָה מְגַלֶּה טֶפַח וּמְכַסֶּה טְפָחַיִם וְדוֹמֶה לְמִי שֶׁכְּפָאוֹ שֵׁד, שֶׁלֹּא הָיָה נֶהֱנֶה כְּלָל וְלֹא הָיָה עוֹשֶׂה הַמַּעֲשֶׂה הַהוּא אֶלָּא מִפְּנֵי הַמִּצְוָה וְהָעֲבוֹדָה. וְעַל דֶּרֶךְ זֶה אָמַר שְׁלֹמֹה (משלי ג, ו) ״בְּכָל דְּרָכֶיךָ דָעֵהוּ וְהוּא יְיַשֵּׁר אֹרְחֹתֶיךָ״.

וְאָמְנָם צָרִיךְ שֶׁתֵּדַע, שֶׁכְּמוֹ שֶׁשַּׁיָּךְ טָהֳרַת הַמַּחֲשָׁבָה בַּמַּעֲשִׂים הַגּוּפָנִיִּים, אֲשֶׁר הֵם מִצַּד עַצְמָם קְרוֹבִים לַיֵּצֶר, לְשֶׁיִּתְרַחֲקוּ מִמֶּנּוּ וְלֹא יִהְיוּ מִשֶּׁלּוֹ, כֵּן שַׁיָּךְ טָהֳרַת הַמַּחֲשָׁבָה בַּמַּעֲשִׂים הַטּוֹבִים הַקְּרוֹבִים לַבּוֹרֵא יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ, לְשֶׁלֹּא יִתְרַחֲקוּ מִמֶּנּוּ וְלֹא יִהְיוּ מִשֶּׁל הַיֵּצֶר, וְהוּא עִנְיַן ״שֶׁלֹּא לִשְׁמָהּ״ הַמֻּזְכָּר בְּדִבְרֵי רַזַ״ל פְּעָמִים רַבּוֹת.

וְאוּלָם כְּבָר נִתְבָּאֲרוּ דִּבְרֵי חֲזַ״ל שֶׁיֵּשׁ מִינִים שׁוֹנִים שֶׁל שֶׁלֹּא לִשְׁמָהּ, הָרַע מִכֻּלָּם הוּא שֶׁאֵינֶנּוּ עוֹבֵד לְשֵׁם עֲבוֹדָה כְּלָל, אֶלָּא לְרַמּוֹת בְּנֵי הָאָדָם וּלְהַרְוִיחַ כָּבוֹד אוֹ מָמוֹן, וְזֶהוּ שֶׁאָמְרוּ בּוֹ (ירושלמי ברכות א, ב), ״נוֹחַ לוֹ שֶׁנֶּהֶפְכָה שִׁלְיָתוֹ עַל פָּנָיו״. וְעָלָיו אָמַר הַנָּבִיא (ישעיה סד, ה), ״וַנְּהִי כַטָּמֵא כֻּלָּנוּ וּכְבֶגֶד עִדִּים כָּל צִדְקוֹתֵינוּ״. וְיֵשׁ מִין אַחֵר שֶׁל שֶׁלֹּא לִשְׁמָהּ, שֶׁהוּא הָעֲבוֹדָה עַל מְנָת לְקַבֵּל פְּרָס, וְעָלָיו אָמְרוּ (פסחים נ:), ״לְעוֹלָם יַעֲסֹק אָדָם בַּתּוֹרָה וּבְמִצְווֹת וַאֲפִלּוּ שֶׁלֹּא לִשְׁמָהּ, שֶׁמִּתּוֹךְ שֶׁלֹּא לִשְׁמָהּ בָּא לִשְׁמָהּ״. אַךְ עַל כָּל פָּנִים מִי שֶׁלֹּא הִגִּיעַ עֲדַיִן מִתּוֹךְ שֶׁלֹּא לִשְׁמָהּ אֶל לִשְׁמָהּ, הֲרֵי רָחוֹק הוּא מִשְּׁלֵמוּתוֹ.

אָמְנָם מַה שֶּׁצָּרִיךְ לָאָדָם יוֹתֵר עִיּוּן וּמְלָאכָה רַבָּה הוּא תַּעֲרֹבֶת הָאִסּוּר, דְּהַיְנוּ, שֶׁלִּפְעָמִים הָאָדָם הוֹלֵךְ וְעוֹשֶׂה מִצְוָה לִשְׁמָהּ מַמָּשׁ, שֶׁכָּךְ גָּזַר אָבִינוּ שֶׁבַּשָּׁמַיִם, אָמְנָם לֹא יֶחְדַּל מִלְּשַׁתֵּף עִמָּהּ אֵיזֶה פְּנִיָּה אַחֶרֶת, אוֹ שֶׁיְּשַׁבְּחוּהוּ בְּנֵי הָאָדָם, אוֹ שֶׁיְּקַבֵּל שָׂכָר בְּמַעֲשֵׂהוּ, וְלִפְעָמִים אֲפִלּוּ אִם לֹא יִהְיֶה מִתְכַּוֵּן מַמָּשׁ לְשֶׁיְּשַׁבְּחוּהוּ, בִּשְׂמֹחַ לִבּוֹ עַל הַשֶּׁבַח יַרְבֶּה לְדַקְדֵּק יוֹתֵר, כְּעֵין מַעֲשֶׂה שֶׁל בִּתּוֹ שֶׁל רַבִּי חֲנִינָא בֶּן תְּרַדְיוֹן (עבודה זרה יח.) שֶׁהָיְתָה פוֹסַעַת פְּסִיעוֹת יָפוֹת, וְכֵיוָן שֶׁשָּׁמְעָה שֶׁאוֹמְרִים, ״כַּמָּה נָאוֹת פְּסִיעוֹתֶיהָ שֶׁל רִיבָה זוֹ״, מִיָּד דִּקְדְּקָה יוֹתֵר. הֲרֵי הַתּוֹסֶפֶת הַזֶּה נוֹלַד מִכֹּחַ הַשֶּׁבַח שֶׁשִּׁבְּחוּהָ, וְאָמְנָם אַף עַל פִּי שֶׁאִסּוּר כָּזֶה בָּטֵל בְּמִעוּטוֹ, עַל כָּל פָּנִים הַמַּעֲשֶׂה שֶׁתַּעֲרֹבֶת כָּזֶה בְּתוֹכוֹ - טָהוֹר לְגַמְרֵי אֵינֶנּוּ.

כִּי הִנֵּה כְּשֵׁם שֶׁאֵין עוֹלֶה עַל גַּבֵּי הַמִּזְבֵּחַ שֶׁלְּמַטָּה אֶלָּא סֹלֶת נְקִיָּה מְנֻפָּה בִּשְׁלֹשׁ עֶשְׂרֵה נָפָה, שֶׁכְּבָר טָהוֹר לְגַמְרֵי מִכָּל סִיג, כָּךְ אִי אֶפְשָׁר לַעֲלוֹת עַל רְצוֹן מִזְבְּחוֹ הָעֶלְיוֹן לִהְיוֹת מֵעֲבוֹדַת הָאֵל הַשְּׁלֵמָה וְהַמֻּבְחֶרֶת אֶלָּא הַמֻּבְחָר שֶׁבַּמַּעֲשִׂים הַטָּהוֹר

מִכָּל מִינֵי סִיג: וְאֵינֶנִּי אוֹמֵר שֶׁמָּה שֶׁהוּא זוּלַת זֶה יִהְיֶה נִדְחֶה לְגַמְרֵי, כִּי הֲרֵי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אֵינוֹ מְקַפֵּחַ שְׂכַר כָּל בְּרִיָּה וּמְשַׁלֵּם שְׂכַר הַמַּעֲשִׂים לְפִי מַה שֶּׁהֵם, אָמְנָם עַל הָעֲבוֹדָה הַתְּמִימָה אֲנִי מְדַבֵּר, הָרְאוּיָה לְכָל אוֹהֲבֵי ה׳ בֶּאֱמֶת, שֶׁלֹּא יִקָּרֵא בְּזֶה הַשֵּׁם אֶלָּא הָעֲבוֹדָה הַטְּהוֹרָה לְגַמְרֵי, שֶׁלֹּא תִהְיֶה הַפְּנִיָּה בָּהּ אֶלָּא לַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ וְלֹא לְזוּלָתוֹ. וְכָל מַה שֶּׁיִּתְרַחֵק מִן הַמַּדְרֵגָה הַזֹּאת, כְּפִי הַרִבּוּת רְחוּקוֹ כֵּן יִרְבֶּה הַחֶסְרוֹן בָּהּ. הוּא מַה שֶּׁדָּוִד הַמֶּלֶךְ ע״ה אוֹמֵר (תהלים עג, כה), ״מִי לִי בַשָּׁמָיִם וְעִמְּךָ לֹא חָפַצְתִּי בָאָרֶץ״. וְאָמַר כְּמוֹ כֵן (שם קיט, קמ), ״צְרוּפָה אִמְרָתְךָ מְאֹד וְעַבְדְּךָ אֲהֵבָהּ״, כִּי בֶּאֱמֶת הָעֲבוֹדָה הָאֲמִתִּית צְרִיכָה לִהְיוֹת צְרוּפָה הַרְבֵּה יוֹתֵר מִן הַזָּהָב וּמִן הַכֶּסֶף, וְהוּא מַה שֶּׁאָמַר עַל הַתּוֹרָה (שם יב, ז), ״אִמְרוֹת ה׳ אֲמָרוֹת טְהֹרוֹת, כֶּסֶף צָרוּף בַּעֲלִיל לָאָרֶץ מְזֻקָּק שִׁבְעָתָיִם״.

וּמִי שֶׁהוּא עוֹבֵד ה׳ בֶּאֱמֶת, לֹא יִסְתַּפֵּק בָּזֶה בְּמוּעָט וְלֹא יִתְרַצֶּה לָקַחַת כֶּסֶף מְעֹרָב בְּסִיגִים וּבְדִילִים, דְּהַיְנוּ, עֲבוֹדָה מְעֹרֶבֶת בִּפְנִיּוֹת לֹא טוֹבוֹת, אֶלָּא הַזַּךְ וְהַטָּהוֹר כָּרָאוּי, וְאָז יִקָּרֵא עוֹשֶׂה מִצְוָה כְּמַאֲמָרָהּ שֶׁעָלָיו אָמְרוּ זַ״ל (שבת סג, א), ״כָּל הָעוֹשֶׂה מִצְוָה כְּמַאֲמָרָהּ, אֵין מְבַשְּׂרִין אוֹתוֹ בְּשׂוֹרוֹת רָעוֹת״, וְכֵן אָמְרוּ זַ״ל (נדרים סב, א), ״עֲשֵׂה דְבָרִים לְשֵׁם פָּעֳלָם וְדַבֵּר בָּהֶם לִשְׁמָן״, וְהוּא מַה שֶּׁבּוֹחֲרִים אוֹתָם שֶׁהֵם עוֹבְדֵי ה׳ בְּלֵב שָׁלֵם, כִּי מִי שֶׁלֹּא נִתְדַּבֵּק עִמּוֹ יִתְבָּרַךְ בְּאַהֲבָה אֲמִתִּית, צֵרוּף הָעֲבוֹדָה הַזֹּאת תִּהְיֶה לוֹ לְטֹרַח וּלְמַשָּׂא גָּדוֹל, כִּי יֹאמַר מִי יוּכַל לַעֲמֹד בָּזֶה. וַאֲנַחְנוּ בְּנֵי חֹמֶר יְלוּדֵי אִשָּׁה אִי אֶפְשָׁר לְהַגִּיעַ אֶל הַזִּקּוּק וְהַצֵּרוּף הַזֶּה. אָמְנָם אוֹהֲבֵי ה׳ וַחֲפֵצֵי עֲבוֹדָתוֹ, הִנֵּה שָׂמֵחַ לִבָּם לְהַרְאוֹת אֱמוּנַת אַהֲבָתָם לְפָנָיו יִתְבָּרַךְ וּלְהִתְעַצֵּם בִּצְרוּפָהּ וְטָהֳרָתָהּ, הוּא מַה שֶּׁסִּיֵּם דָּוִד עַצְמוֹ בְּאָמְרוֹ (תהלים קיט, קמ), ״וְעַבְדְּךָ אֲהֵבָהּ״.

וְהִנֵּה בֶּאֱמֶת זֶהוּ הַמִּבְחָן שֶׁבּוֹ נִבְחָנִים וְנִבְדָּלִים עוֹבְדֵי ה׳ עַצְמָם בְּמַדְרֵגָתָם, כִּי מִי שֶׁיּוֹדֵעַ לְטַהֵר לִבּוֹ יוֹתֵר, הוּא הַמִּתְקָרֵב יוֹתֵר וְהָאָהוּב יוֹתֵר אֶצְלוֹ יִתְבָּרַךְ , הֵם הֵמָּה הָרִאשׁוֹנִים אֲשֶׁר בָּאָרֶץ הֵמָּה אֲשֶׁר גָּבְרוּ וְנִצְּחוּ בַּדָּבָר הַזֶּה, הָאָבוֹת וּשְׁאָר הָרוֹעִים אֲשֶׁר טִהֲרוּ לִבָּם לְפָנָיו. הוּא מַה שֶּׁדָּוִד מַזְהִיר אֶת שְׁלֹמֹה בְנוֹ (דברי הימים א כח, ט), ״כִּי כָל לְבָבוֹת דּוֹרֵשׁ ה׳ וְכָל יֵצֶר מַחֲשָׁבוֹת (הוא) מֵבִין״. וְכֵן אָמְרוּ זַ״ל (סנהדרין קו:), ״רַחֲמָנָא לִבָּא בָּעֵי״. כִּי אֵין דַּי לָאָדוֹן בָּרוּךְ הוּא בְּמַעֲשִׂים לְבַדָּם שֶׁיִּהְיוּ מַעֲשֵׂי מִצְוָה, אֶלָּא הָעִקָּר לְפָנָיו שֶׁהַלֵּב יִהְיֶה טָהוֹר - לְכַוֵּן בָּהּ לַעֲבוֹדָה אֲמִתִּית. וְהִנֵּה הַלֵּב הוּא הַמֶּלֶךְ לְכָל חֶלְקֵי הַגּוּף וְנוֹהֵג בָּם. וְאִם הוּא אֵינוֹ מֵבִיא עַצְמוֹ אֶל עֲבוֹדָתוֹ יִתְבָּרַךְ אֵין עֲבוֹדַת שְׁאָר הָאֵבָרִים כְּלוּם, כִּי אֶל אֲשֶׁר יִהְיֶה שָׁמָּה רוּחַ הַלֵּב לָלֶכֶת - יֵלֵכוּ. וּמִקְרָא כָּתוּב בְּפֵרוּשׁ (משלי כג, כו), ״תְּנָה בְנִי לִבְּךָ לִי״.

פרק יז

בְּדַרְכֵי קְנִיַּת הַטָּהֳרָה

הִנֵּה הַדֶּרֶךְ לְהַשִּׂיג הַמִּדָּה הַזֹּאת קַל הוּא לְמִי שֶׁכְּבָר הִשְׁתַּדֵּל וְהִשִּׂיג הַמִּדּוֹת הַשְּׁנוּיוֹת עַד הֵנָּה. כִּי הִנֵּה כְּשֶׁיַּחְשֹׁב וְיִתְבּוֹנֵן עַל פְּחִיתוּת תַּעֲנוּגֵי הָעוֹלָם וְטוֹבוֹתָיו, כְּמוֹ שֶׁכָּתַבְתִּי לְמַעְלָה יִמְאַס בָּהֶם, וְלֹא יַחְשְׁבֵם אֶלָּא לְרָעוֹת וּלְחֶסְרוֹנוֹת הַטֶּבַע הַחָמְרִי הֶחָשׁוּךְ וְהַגַּס. וּבְהִתְאַמֵּת אֶצְלוֹ הֱיוֹתָם מַמָּשׁ חֶסְרוֹנוֹת וְרָעוֹת וַדַּאי שֶׁיֵּקַל לוֹ לְהִבָּדֵל מֵהֶם וְלַהֲסִירָם מִלִּבּוֹ, עַל כֵּן כָּל מַה שֶּׁיַּעֲמִיק וְיַתְמִיד לְהַכִּיר פְּחִיתוּת הַחָמְרִיּוּת וְתַעֲנוּגָיו יוֹתֵר יִהְיֶה נָקֵל לוֹ לְטַהֵר מַחְשְׁבוֹתָיו וְלִבּוֹ שֶׁלֹּא לִפְנוֹת אֶל הַיֵּצֶר כְּלָל בְּשׁוּם מַעֲשֶׂה מִן הַמַּעֲשִׂים, אֶלָּא יִהְיֶה בַּמַּעֲשִׂים הַחָמְרִיִּים כְּאָנוּס, לֹא זוּלַת.

וְאָמְנָם, כְּמוֹ שֶׁטָּהֳרַת הַמַּחֲשָׁבָה חִלַּקְנוּהָ לִשְׁנֵי חֲלָקִים, הָאֶחָד בַּמַּעֲשִׂים הַגּוּפָנִיִּים וְהָאֶחָד בְּמַעֲשֵׂי הָעֲבוֹדָה, כֵּן הָעִיּוּן הַמִּצְטָרֵךְ כְּדֵי לִקְנוֹתָהּ יִתְחַלֵּק לִשְׁנַיִם. כִּי הִנֵּה לְטַהֵר מַחֲשַׁבְתּוֹ בְּמַעֲשֵׂי גּוּפָנִיּוּתוֹ, הַדֶּרֶךְ הוּא לְהַתְמִיד הִסְתַּכְּלוּתוֹ עַל פְּחִיתוּת הָעוֹלָם וְתַעֲנוּגָיו, כְּמוֹ שֶׁכָּתַבְתִּי, וּלְטַהֵר מַחֲשַׁבְתּוֹ בְּמַעֲשֵׂי עֲבוֹדָתוֹ, יַרְבֶּה הִתְבּוֹנְנוּתוֹ עַל תַּרְמִית הַכָּבוֹד וּכְזָבָיו וְיַרְגִּיל עַצְמוֹ לִבְרֹחַ מִמֶּנּוּ, אָז יִנָּקֶה בְּעֵת עֲבוֹדָתוֹ מִפְּנוֹת אֶל הַשֶּׁבַח וְאֶל הַתְּהִלָּה אֲשֶׁר יְהַלְלוּהוּ בְּנֵי הָאָדָם וְתִהְיֶה מַחֲשַׁבְתּוֹ פּוֹנָה בְּיִחוּד אֶל אֲדוֹנֵינוּ אֲשֶׁר הוּא תְּהִלָּתֵנוּ וְהוּא כָּל טוּבֵנוּ וּשְׁלֵמוּתֵנוּ וְאֶפֶס זוּלָתוֹ, וְכֵן הוּא אוֹמֵר (דברים י, כא), ״הוּא תְהִלָּתְךָ וְהוּא אֱלֹקֶיךָ״.

וּמִן הַמַּעֲשִׂים הַמַּדְרִיכִים אֶת הָאָדָם לָבוֹא לִידֵי מִדָּה זוֹ, הוּא הַהַזְמָנָה לְדִבְרֵי הָעֲבוֹדָה וְהַמִּצְוֹת, וְהַיְנוּ, שֶׁלֹּא יִכָּנֵס בְּקִיּוּם הַמִּצְוָה בְּפֶתַע פִּתְאֹם, שֶׁאֵין דַּעְתּוֹ עֲדַיִן מְיֻשֶּׁבֶת עָלָיו וִיכוֹלָה לְהִתְבּוֹנֵן בְּמַה שֶּׁהוּא עוֹשֶׂה, אֶלָּא יַזְמִין עַצְמוֹ לַדָּבָר וְיָכִין לִבּוֹ בְּמִתּוּן עַד שֶׁיִּכָּנֵס בְּהִתְבּוֹנְנוּת, וְאָז יִתְבּוֹנֵן מַה הוּא הוֹלֵךְ לַעֲשׂוֹת וְלִפְנֵי מִי הוּא הוֹלֵךְ לַעֲשׂוֹת, שֶׁהֲרֵי, בְּהִכָּנְסוֹ בָּעִיּוּן הַזֶּה קַל הוּא שֶׁיַּשְׁלִיךְ מֵעָלָיו הַפְּנִיּוֹת הַחִיצוֹנוֹת וְיִקְבַּע בְּלִבּוֹ הַכַּוָּנָה הָאֲמִתִּית הָרְצוּיָה. וְתִרְאֶה שֶׁהַחֲסִידִים הָרִאשׁוֹנִים הָיוּ שׁוֹהִים שָׁעָה אַחַת קֹדֶם תְּפִלָּתָם וְאַחַר כָּךְ מִתְפַּלְּלִים (ברכות ל.), כְּדֵי שֶׁיְּכַוְּנוּ לִבָּם לַמָּקוֹם, וּבְוַדַּאי שֶׁלֹּא הָיוּ פּוֹנִים שָׁעָה אַחַת לְבַטָּלָה, אֶלָּא מִתְכַּוְּנִים וּמְכִינִים לִבָּם לַתְּפִלָּה שֶׁהָיָה לָהֶם לְהִתְפַּלֵּל וְדוֹחִים מֵעֲלֵיהֶם הַמַּחֲשָׁבוֹת הַזָּרוֹת וּמִתְמַלְּאִים הַיִּרְאָה וְהָאַהֲבָה הַצְּרִיכָה. וְאוֹמֵר (איוב יא, יג), ״אִם אַתָּה הֲכִינוֹתָ לִבֶּךָ וּפָרַשְׂתָּ אֵלָיו כַּפֶּךָ״.

וְהִנֵּה מַפְסִידֵי הַמִּדָּה הֵם חֶסְרוֹן הַהִתְבּוֹנְנוּת עַל הָעִנְיָנִים שֶׁזָּכַרְנוּ, דְּהַיְנוּ, סִכְלוּת

פְּחִיתוּת הַתַּעֲנוּגִים, רְדִיפַת הַכָּבוֹד וּמִעוּט הַהֲכָנָה לָעֲבוֹדָה. כִּי הַשְּׁנַיִם הָרִאשׁוֹנִים הֵם מְפַתִּים אֶת הַמַּחֲשָׁבָה וּמַמְשִׁיכִים אוֹתָהּ אֶל הַפְּנִיּוֹת, כָּאִשָּׁה הַמְּנָאֶפֶת אֲשֶׁר תַּחַת אִישָׁהּ תִּקַּח אֶת זָרִים, וּכְבָר נִקְרְאוּ הַמַּחֲשָׁבוֹת הַחִיצוֹנוֹת, ״זְנוּת הַלֵּב״, דִּכְתִיב (במדבר טו, לט), ״וְלֹא תָתוּרוּ אַחֲרֵי לְבַבְכֶם וְאַחֲרֵי עֵינֵיכֶם אֲשֶׁר אַתֶּם זֹנִים אַחֲרֵיהֶם״, כִּי נִמְצָא הַלֵּב פּוֹנֶה מִן הַמַּבָּט הַשָּׁלֵם אֲשֶׁר הָיָה לוֹ לְקָשֵׁר בּוֹ, אֶל הֲבָלִים וְדִמְיוֹנוֹת כּוֹזְבִים, וּמִעוּט הַהֲכָנָה גּוֹרֵם לַסִּכְלוּת הַטִּבְעִי הַבָּא מִצַּד הַחֹמֶר שֶׁלֹּא יְגֹרַשׁ מִתּוֹכוֹ וַהֲרֵי הוּא מַבְאִישׁ אֶת הָעֲבוֹדָה בְּסִרְחוֹנוֹ.

וּנְבָאֵר עַתָּה מִדַּת הַחֲסִידוּת.

פרק יח

בְּבֵאוּר מִדַּת הַחֲסִידוּת

מִדַּת הַחֲסִידוּת צְרִיכָה הִיא בֶּאֱמֶת לְבֵאוּר גָּדוֹל, כִּי מִנְהָגִים רַבִּים וּדְרָכִים רַבִּים עוֹבְרִים בֵּין רַבִּים מִבְּנֵי הָאָדָם בְּשֵׁם חֲסִידוּת וְאֵינָם אֶלָּא גָּלְמֵי חֲסִידוּת, בְּלִי תֹּאַר וּבְלִי צוּרָה וּבְלִי תִּקּוּן. וְנִמְשָׁךְ זֶה מֵחֶסְרוֹן הָעִיּוּן וְהַהַשְׂכָּלָה הָאֲמִתִּית אֲשֶׁר לְבַעֲלֵי הַמִּדּוֹת הָהֵם, כִּי לֹא טָרְחוּ וְלֹא נִתְיַגְּעוּ לָדַעַת אֶת דֶּרֶךְ ה׳ בִּידִיעָה בְּרוּרָה וִישָׁרָה, אֶלָּא הִתְחַסְּדוּ וְהָלְכוּ בְּמַה שֶּׁנִּזְדַּמֵּן לָהֶם לְפִי הַסְּבָרָא הָרִאשׁוֹנָה, וְלֹא הֶעֱמִיקוּ בַּדְּבָרִים וְלֹא שָׁקְלוּ אוֹתָם בְּמֹאזְנֵי הַחָכְמָה. וְהִנֵּה אֵלֶּה הִבְאִישׁוּ אֶת רֵיחַ הַחֲסִידוּת בְּעֵינֵי הֲמוֹן הָאֲנָשִׁים, וּמִן הַמַּשְׂכִּילִים עִמָּהֶם, בַּאֲשֶׁר כְּבָר יַחְשְׁבוּ שֶׁהַחֲסִידוּת תָּלוּי בְּדִבְרֵי הֶבֶל אוֹ דְבָרִים נֶגֶד הַשֵּׂכֶל וְהַדֵּעָה הַנְּכוֹנָה וְיַאֲמִינוּ הֱיוֹת כָּל הַחֲסִידוּת תָּלוּי רַק בַּאֲמִירַת בַּקָּשׁוֹת רַבּוֹת וּוִדּוּיִים גְּדוֹלִים וּבְכִיּוֹת וְהִשְׁתַּחֲוָיוֹת גְּדוֹלוֹת וּבְסִגּוּפִים הַזָּרִים שֶׁיָּמִית בָּהֶם הָאָדָם אֶת עַצְמוֹ, כִּטְבִילַת הַקֶּרַח וְהַשֶּׁלֶג, וְכַיּוֹצֵא בַּדְּבָרִים הָאֵלֶּה. וְהִנֵּה לֹא יָדְעוּ, כִּי אַף עַל פִּי שֶׁקְּצָת דְּבָרִים אֵלֶּה צְרִיכִים לְבַעֲלֵי תְּשׁוּבָה, וּקְצָתָם רְאוּיִים לַפְּרוּשִׁים, הִנֵּה לֹא עַל אֵלֶּה נוֹסָד הַחֲסִידוּת כְּלָל, כִּי אִם הַטּוֹב שֶׁבַּמִּנְהָגִים הָאֵלֶּה הוּא רָאוּי לְהִתְלַוּוֹת אֶל הַחֲסִידוּת.

אַךְ מְצִיאוּת הַחֲסִידוּת עַצְמוֹ הוּא דָּבָר עָמֹק מְאֹד לַהֲבִינוֹ עַל נָכוֹן, וְהוּא מְיֻסָּד עַל יְסוֹדוֹת חָכְמָה רַבָּה וְתִקּוּן הַמַּעֲשֶׂה בְּתַכְלִית, אֲשֶׁר רָאוּי לְכָל חֲכַם לֵב לִרְדֹּף אַחֲרָיו, כִּי רַק לַחֲכָמִים לְהַשִּׂיגוֹ בֶּאֱמֶת, וְכֵן אָמְרוּ זַ״ל (אבות ב, ה), ״לֹא עַם הָאָרֶץ חָסִיד״. וּנְבָאֵר עַתָּה עִנְיָן זֶה עַל הַסֵּדֶר.

הִנֵּה שֹׁרֶשׁ הַחֲסִידוּת הוּא מַה שֶּׁאָמְרוּ זַ"ל (ברכות יז.), "אַשְׁרֵי אָדָם שֶׁעֲמָלוֹ בַּתּוֹרָה וְעוֹשֶׂה נַחַת רוּחַ לְיוֹצְרוֹ". וְהָעִנְיָן הוּא, כִּי הִנֵּה הַמִּצְוֹת הַמֻּטָּלוֹת עַל כָּל יִשְׂרָאֵל כְּבָר יְדוּעוֹת הֵן, וְחוֹבָתָן יְדוּעָה עַד הֵיכָן הִיא מַגַּעַת, אָמְנָם מִי שֶׁאוֹהֵב אֶת הַבּוֹרֵא יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ אַהֲבָה אֲמִתִּית, לֹא יִשְׁתַּדֵּל וִיכַוֵּן לִפְטֹר עַצְמוֹ בְּמַה שֶּׁכְּבָר מְפֻרְסָם מִן הַחוֹבָה אֲשֶׁר עַל כָּל יִשְׂרָאֵל בִּכְלָל, אֶלָּא יִקְרֶה לוֹ כְּמוֹ שֶׁיִּקְרֶה אֶל בֵּן אוֹהֵב אָבִיו, שֶׁאִלּוּ יְגַלֶּה אָבִיו אֶת דַּעְתּוֹ גִּלּוּי מְעַט שֶׁהוּא חָפֵץ בְּדָבָר מִן הַדְּבָרִים, כְּבָר יַרְבֶּה הַבֵּן בַּדָּבָר הַהוּא וּבַמַּעֲשֶׂה הַהוּא כָּל מַה שֶּׁיּוּכַל, וְאַף עַל פִּי שֶׁלֹּא אֲמָרוֹ אָבִיו אֶלָּא פַּעַם אַחַת וּבַחֲצִי דִּבּוּר, הִנֵּה דַּי לְאוֹתוֹ הַבֵּן לְהָבִין הֵיכָן דַּעְתּוֹ שֶׁל אָבִיו נוֹטָה, לַעֲשׂוֹת לוֹ גַּם אֶת אֲשֶׁר לֹא אָמַר לוֹ בְּפֵרוּשׁ, כֵּיוָן שֶׁיּוּכַל לָדוּן בְּעַצְמוֹ שֶׁיִּהְיֶה הַדָּבָר הַהוּא נַחַת רוּחַ לְפָנָיו, וְלֹא יַמְתִּין שֶׁיְּצַוֵּהוּ יוֹתֵר בְּפֵרוּשׁ אוֹ שֶׁיֹּאמַר לוֹ פַּעַם אַחֶרֶת. וְהִנֵּה דָּבָר זֶה אֲנַחְנוּ רוֹאִים אוֹתוֹ בְּעֵינֵינוּ, שֶׁיִּוָּלֵד בְּכָל עֵת וּבְכָל שָׁעָה בֵּין כָּל אוֹהֵב וָרֵעַ, בֵּין אִישׁ לְאִשְׁתּוֹ, בֵּין אָב וּבְנוֹ. כְּלָלוֹ שֶׁל דָּבָר, בֵּין כָּל מִי שֶׁהָאַהֲבָה בֵּינֵיהֶם עַזָּה בֶּאֱמֶת, שֶׁלֹּא יֹאמַר, לֹא נִצְטַוֵּיתִי יוֹתֵר, דַּי לִי בְּמַה שֶּׁנִּצְטַוֵּיתִי בְּפֵרוּשׁ, אֶלָּא מִמַּה שֶּׁנִּצְטַוָּה יָדוּן עַל דַּעַת הַמְצַוֶּה וְיִשְׁתַּדֵּל לַעֲשׂוֹת לוֹ מַה שֶּׁיּוּכַל לָדוּן שֶׁיִּהְיֶה לוֹ לְנַחַת.

וְהִנֵּה, כַּמִּקְרֶה הַזֶּה יִקְרֶה לְמִי שֶׁאוֹהֵב אֶת בּוֹרְאוֹ גַּם כֵּן אַהֲבָה נֶאֱמֶנֶת, כִּי גַּם הוּא מִסּוּג הָאוֹהֲבִים, וְתִהְיֶינָה לוֹ הַמִּצְוֹת אֲשֶׁר צִוּוּיָם גָּלוּי וּמְפֻרְסָם, לְגִלּוּי דַּעַת לְבַד, לָדַעַת שֶׁאֶל הָעִנְיָן הַהוּא נוֹטֶה רְצוֹנוֹ וְחֶפְצוֹ יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ, וְאָז לֹא יֹאמַר, "דַּי לִי בְּמַה שֶּׁאָמוּר בְּפֵרוּשׁ", אוֹ, "אֶפְטֹר עַצְמִי בְּמַה שֶּׁמֻּטָּל עָלַי עַל כָּל פָּנִים", אֶלָּא אַדְּרַבָּא יֹאמַר, כֵּיוָן שֶׁכְּבָר מָצָאתִי רָאִיתִי שֶׁחֶפְצוֹ יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ נוֹטֶה לָזֶה, יִהְיֶה לִי לְעֵינַיִם לְהַרְבּוֹת בְּזֶה הָעִנְיָן וּלְהַרְחִיב אוֹתוֹ בְּכָל הַצְּדָדִין שֶׁאוּכַל לָדוּן שֶׁרְצוֹנוֹ יִתְבָּרַךְ חָפֵץ בּוֹ. וְזֶהוּ הַנִּקְרָא, "עוֹשֶׂה נַחַת רוּחַ לְיוֹצְרוֹ". נִמְצָא כְּלַל הַחֲסִידוּת, הַרְחָבַת קִיּוּם כָּל הַמִּצְוֹת בְּכָל הַצְּדָדִין וְהַתְּנָאִים שֶׁרָאוּי וְשֶׁאֶפְשָׁר.

וְהִנְּךָ רוֹאֶה שֶׁהַחֲסִידוּת מִמִּין הַפְּרִישׁוּת, אֶלָּא שֶׁהַפְּרִישׁוּת בְּלָאוִין וְהַחֲסִידוּת בַּעֲשִׂין, וּשְׁנֵיהֶם עִנְיָן אֶחָד, שֶׁהוּא, לְהוֹסִיף עַל הַמְפֹרָשׁ מַה שֶּׁנּוּכַל לָדוּן לְפִי הַמִּצְוָה הַמְפֹרֶשֶׁת שֶׁיִּהְיֶה נַחַת רוּחַ לְפָנָיו יִתְבָּרַךְ . זֶה גֶּדֶר הַחֲסִידוּת הָאֲמִתִּי. וְעַתָּה נְבָאֵר חֲלָקָיו הָרָאשִׁיִּים.

פרק יט

בְּבֵאוּר חֶלְקֵי הַחֲסִידוּת

חֶלְקֵי הַחֲסִידוּת הָרָאשִׁיִּים שְׁלֹשָׁה : הָרִאשׁוֹן בְּמַעֲשֶׂה, הַשֵּׁנִי בְּאֹפֶן הָעֲשִׂיָּה, הַשְּׁלִישִׁי בְּכַוָּנָה. הַחֵלֶק הָרִאשׁוֹן בְּמַעֲשֶׂה - אַף הוּא יִתְחַלֵּק לִשְׁנֵי חֲלָקִים, הָאֶחָד בְּמַה שֶּׁבֵּין אָדָם לַמָּקוֹם, וְהַשֵּׁנִי בְּמַה שֶּׁבֵּין אָדָם לַחֲבֵרוֹ.

הַחֵלֶק הָרִאשׁוֹן שֶׁבָּרִאשׁוֹן, הוּא בְּמַעֲשֶׂה שֶׁבֵּין אָדָם לַמָּקוֹם, וְעִנְיָנוֹ - קִיּוּם כָּל הַמִּצְוֹת בְּכָל הַדִּקְדּוּקִים שֶׁבָּהֶם עַד מָקוֹם שֶׁיַּד הָאָדָם מַגַּעַת, וְאֵלֶּה הֵם שֶׁקְּרָאוּם חֲזַ״ל ״שְׁיָרֵי מִצְוָה״, וְאָמְרוּ (סוכה לח.), ״שְׁיָרֵי מִצְוָה מְעַכְּבִים אֶת הַפֻּרְעָנוּת״, כִּי אַף עַל פִּי שֶׁגּוּף הַמִּצְוָה נִשְׁלַם זוּלָתָם וּכְבָר יָצָא בָּזֶה יְדֵי חוֹבָתוֹ, הִנֵּה זֶה לְכָל הֲמוֹן יִשְׂרָאֵל, אַךְ הַחֲסִידִים אֵין לָהֶם אֶלָּא לְהַרְבּוֹת בְּהַשְׁלָמָתָם וְלֹא לְמַעֵט בָּהֶם כְּלָל.

הַחֵלֶק הַשֵּׁנִי שֶׁבָּרִאשׁוֹן הוּא בְּמַה שֶּׁבֵּין אָדָם לַחֲבֵרוֹ, וְעִנְיָנוֹ גֹּדֶל הַהֲטָבָה, שֶׁיִּהְיֶה הָאָדָם לְעוֹלָם מֵטִיב לַבְּרִיּוֹת וְלֹא מֵרֵעַ לָהֶם. וְזֶה בַּגּוּף, בְּמָמוֹן וּבַנֶּפֶשׁ.

בַּגּוּף - שֶׁיִּהְיֶה מִשְׁתַּדֵּל לַעֲזֹר כָּל אָדָם בְּמַה שֶּׁיּוּכַל וְיָקֵל מַשָּׂאָם מֵעֲלֵיהֶם, וְהוּא מַה שֶּׁשָּׁנִינוּ (אבות ו, ו), ״וְנוֹשֵׂא בְּעוֹל עִם חֲבֵרוֹ״, וְאִם מַגִּיעַ לַחֲבֵרוֹ אֵיזֶה נֶזֶק בְּגוּפוֹ וְהוּא יָכוֹל לִמְנֹעַ אוֹתוֹ אוֹ לַהֲסִירוֹ יִטְרַח כְּדֵי לַעֲשׂוֹתוֹ.

בְּמָמוֹן - לְסַיְּעוֹ כַּאֲשֶׁר תַּשִּׂיג יָדוֹ וְלִמְנֹעַ מִמֶּנּוּ הַנְּזָקִין בְּכָל מַה שֶּׁיּוּכַל, כָּל שֶׁכֵּן שֶׁיַּרְחִיק הוּא כָּל מִינֵי נְזָקִין שֶׁיְּכוֹלִים לָבוֹא מֵחֲמָתוֹ, בֵּין לְיָחִיד בֵּין לְרַבִּים, וַאֲפִלּוּ שֶׁעַתָּה מִיָּד אֵין הֶזֵקָן מָצוּי, כֵּיוָן שֶׁיָּכוֹל לָבוֹא לִידֵי כָּךְ יְסִירֵם וְיַעֲבִירֵם, וְאָמְרוּ ז״ל (אבות ב, יב), ״יְהִי מָמוֹן חֲבֵרְךָ חָבִיב עָלֶיךָ כְּשֶׁלָּךְ״.

בַּנֶּפֶשׁ - שֶׁיִּשְׁתַּדֵּל לַעֲשׂוֹת לַחֲבֵרוֹ כָּל קֹרַת רוּחַ שֶׁיֵּשׁ בְּיָדוֹ, בֵּין בְּעִנְיְנֵי הַכָּבוֹד בֵּין בְּכָל שְׁאָר הָעִנְיָנִים, כָּל מַה שֶּׁהוּא יוֹדֵעַ שֶׁאִם יַעֲשֵׂהוּ לַחֲבֵרוֹ הוּא מְקַבֵּל נַחַת רוּחַ מִמֶּנּוּ. מִצְוַת חֲסִידוּת הוּא לַעֲשׂוֹתוֹ, כָּל שֶׁכֵּן שֶׁלֹּא יְצַעֲרֶנּוּ בְּשׁוּם מִינֵי צַעַר כְּלָל, יִהְיֶה בְּאֵיזֶה אֹפֶן שֶׁיִּהְיֶה. וּכְלַל כָּל זֶה הוּא גְּמִילוּת חֲסָדִים, אֲשֶׁר הִפְלִיגוּ חֲזַ״ל בְּשִׁבְחָהּ וּבְחוֹבוֹתֵינוּ בָּהּ. וּבִכְלָל זֶה רְדִיפַת הַשָּׁלוֹם, שֶׁהוּא הַהֲטָבָה הַכְּלָלִית בֵּין כָּל אָדָם לַחֲבֵרוֹ.

וְעַתָּה אָבִיא לְךָ רְאָיוֹת עַל כָּל הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה מִן הַחֲזַ״ל, אַף עַל פִּי שֶׁהַדְּבָרִים פְּשׁוּטִים וְאֵין צְרִיכִים לְחִזּוּק רְאָיָה.

בְּפֶרֶק בְּנֵי הָעִיר (מגילה כז:), "שָׁאֲלוּ תַּלְמִידָיו אֶת רַבִּי זַכַּאי, בַּמֶּה הֶאֱרַכְתָּ יָמִים? אָמַר לָהֶם, מִיָּמַי לֹא הִשְׁתַּנְתִּי בְּתוֹךְ אַרְבַּע אַמּוֹת שֶׁל תְּפִלָּה, וְלֹא כִּנִּיתִי שֵׁם לַחֲבֵרִי, וְלֹא בִּטַּלְתִּי קִדּוּשׁ הַיּוֹם. אִמָּא זְקֵנָה הָיְתָה לִי, פַּעַם אַחַת מָכְרָה כִּפָּה שֶׁבְּרֹאשָׁהּ וְהֵבִיאָה לִי קִדּוּשׁ הַיּוֹם". הֲרֵי לְךָ פֹּה מִן הַחֲסִידוּת בְּמַה שֶּׁנּוֹגֵעַ אֶל דִּקְדּוּקֵי הַמִּצְווֹת, כִּי כְּבָר פָּטוּר הָיָה מִן הַדִּין מֵהֲבָאַת יַיִן לְקִדּוּשׁ, כֵּיוָן שֶׁלֹּא הָיָה לוֹ, עַד שֶׁהָיְתָה צְרִיכָה אִמּוֹ לִמְכֹּר כִּפָּה שֶׁבְּרֹאשָׁהּ. אָמְנָם מִמִּדַּת חֲסִידוּת הָיָה עוֹשֶׂה כֵּן, וּבְמַה שֶּׁנּוֹגֵעַ לִכְבוֹד חֲבֵרוֹ, שֶׁלֹּא כִּנָּהוּ אֲפִלּוּ כִּנּוּי שֶׁאֵינוֹ שֶׁל גְּנַאי, וְכִדְפֵרְשׁוּ הַתּוֹסָפוֹת שָׁם (ד"ה ולא כניתי). וְרַב הוּנָא גַּם כֵּן קָשַׁר גְּמִי עַל לְבוּשׁוֹ, לְפִי שֶׁמָּכַר הֶמְיָנוֹ לִקְנוֹת יַיִן לְקִדּוּשׁ הַיּוֹם.

עוֹד שָׁם, "שָׁאֲלוּ תַּלְמִידָיו אֶת רַבִּי אֶלְעָזָר בֶּן שַׁמּוּעַ, בַּמֶּה הֶאֱרַכְתָּ יָמִים? אָמַר לָהֶם, מִיָּמַי לֹא עָשִׂיתִי קַפַּנְדַּרְיָא לְבֵית הַכְּנֶסֶת, וְלֹא פָּסַעְתִּי עַל רָאשֵׁי עַם קֹדֶשׁ". הִנֵּה זֶה חֲסִידוּת בְּעִנְיַן כְּבוֹד בֵּית הַכְּנֶסֶת וּבְעִנְיַן כְּבוֹד הַבְּרִיּוֹת - שֶׁלֹּא לִפְסֹעַ עַל גַּב מְסִבָּתָן שֶׁלֹּא לֵרָאוֹת כִּמְבַזֶּה אוֹתָן.

עוֹד שָׁם, "שָׁאֲלוּ תַּלְמִידָיו אֶת רַבִּי פְּרֵידָא, בַּמֶּה הֶאֱרַכְתָּ יָמִים? אָמַר לָהֶם, מִיָּמַי לֹא קְדָמַנִי אָדָם לְבֵית הַמִּדְרָשׁ, וְלֹא בֵּרַכְתִּי לִפְנֵי כֹּהֵן, וְלֹא אָכַלְתִּי מִבְּהֵמָה שֶׁלֹּא הוּרְמָה מַתְּנוֹתֶיהָ". וְאָמְרוּ עוֹד (מגילה שם), "שָׁאֲלוּ תַּלְמִידָיו אֶת רַבִּי נְחוּנְיָא, בַּמֶּה הֶאֱרַכְתָּ יָמִים? אָמַר לָהֶם, מִיָּמַי לֹא נִתְכַּבַּדְתִּי בִּקְלוֹן חֲבֵרִי, וְלֹא עָלְתָה עַל מִטָּתִי קִלְלַת חֲבֵרִי", וּמְפָרֵשׁ הָתָם, "כִּי הָא דְּרַב הוּנָא דָּרֵי מָרָא אַכַּתְפֵּיהּ, אֲתָא רַב חָנָא בַּר חֲנִילָאִי וְקָא דָרֵי מִינֵּיהּ, אָמַר לֵיהּ, אִי רְגִילַת דְּדָרֵית בְּמָאתִיךְ - דְּרֵי, וְאִי לָא - אִתְיַקּוּרֵי אֲנָא בְּזִילוּתָא דִּידָךְ לָא נִיחָא לִי". הֲרֵי לָנוּ, שֶׁאַף עַל פִּי שֶׁמַּשְׁמָעוּת 'בִּקְלוֹן חֲבֵרוֹ' הוּא הַמִּשְׁתַּדֵּל לְבַזּוֹת חֲבֵרוֹ כְּדֵי שֶׁעַל יְדֵי זֶה יִרְבֶּה כְּבוֹדוֹ, הִנֵּה לַחֲסִידִים לֹא יָאוּת לְקַבֵּל כָּבוֹד אֲפִלּוּ אִם חֲבֵרוֹ הוּא הַבָּא וּמִתְרַצֶּה בָּזֶה, אִם יִהְיֶה זֶה בִּזָּיוֹן לַחֲבֵרוֹ.

וּכְעִנְיָן זֶה אָמַר רַבִּי זֵירָא (שם), "מִיָּמַי לֹא הִקְפַּדְתִּי בְּתוֹךְ בֵּיתִי, וְלֹא צָעַדְתִּי בִּפְנֵי מִי שֶׁגָּדוֹל מִמֶּנִּי, וְלֹא הִרְהַרְתִּי בַּמְּבוֹאוֹת הַמְטֻנָּפוֹת, וְלֹא הָלַכְתִּי אַרְבַּע אַמּוֹת בְּלֹא תוֹרָה וּבְלֹא תְּפִלִּין, וְלֹא יָשַׁנְתִּי בְּבֵית הַמִּדְרָשׁ לֹא שְׁנַת קֶבַע וְלֹא שְׁנַת עֲרַאי, וְלֹא שַׂשְׂתִּי בְּתַקָּלַת חֲבֵרִי, וְלֹא קָרָאתִי לַחֲבֵרִי בַּחֲנִיכָתוֹ". הֲרֵי לְךָ מַעֲשֵׂי חֲסִידוּת מִכָּל הַדְּרָכִים שֶׁזָּכַרְנוּ לְמַעְלָה. וְאָמְרוּ עוֹד זַ"ל (בבא קמא ל.), "אָמַר רַב יְהוּדָה, הַאי מָאן דְּבָעֵי לְמֶהֱוֵי חֲסִידָא - לְקַיֵּם מִלֵּי דִּבְרָכוֹת", וְזֶה לְמַה שֶּׁבֵּינוֹ לְבֵין קוֹנוֹ, "וְאָמְרֵי לָהּ - לְקַיֵּם מִלֵּי דִּנְזִיקִין", וְזֶה לְמַה שֶּׁבֵּינוֹ לְבֵין חֲבֵרוֹ, "וְאָמְרֵי לָהּ לְקַיֵּם מִלֵּי דְּאָבוֹת", שֶׁשָּׁם נִכְלָלִים עִנְיָנִים מִכָּל הַחֲלָקִים.

וְהִנֵּה גְּמִילוּת חֲסָדִים הוּא עִקָּר גָּדוֹל לֶחָסִיד, כִּי חֲסִידוּת עַצְמוֹ נִגְזָר מֵחֶסֶד, וְאָמְרוּ זַ"ל (אבות א, ב), "עַל שְׁלֹשָׁה דְּבָרִים הָעוֹלָם עוֹמֵד, וְאֶחָד מֵהֶם - גְּמִילוּת חֲסָדִים. וְכֵן מְנוּהוּ זַ"ל עִם הַדְּבָרִים שֶׁאוֹכֵל פֵּרוֹתֵיהֶן בָּעוֹלָם הַזֶּה, וְהַקֶּרֶן קַיֶּמֶת לוֹ לָעוֹלָם הַבָּא, וְאָמְרוּ עוֹד (סוטה יד.), "דָּרַשׁ ר' שִׂמְלָאִי, תּוֹרָה - תְּחִלָּתָהּ גְּמִילוּת חֲסָדִים, וְסוֹפָהּ גְּמִילוּת חֲסָדִים".

וְאָמְרוּ עוֹד (כלה רבתי י), "דָּרַשׁ רָבָא, כָּל מִי שֶׁיֵּשׁ בּוֹ שָׁלֹשׁ מִדּוֹת הַלָּלוּ, בְּיָדוּעַ שֶׁהוּא מִזַּרְעוֹ שֶׁל אַבְרָהָם אָבִינוּ, רַחֲמָן וּבַיְשָׁן וְגוֹמֵל חֲסָדִים", וְאָמְרוּ (סוכה מט:), "אָמַר רַבִּי אֶלְעָזָר, גְּדוֹלָה גְּמִילוּת חֲסָדִים יוֹתֵר מִן הַצְּדָקָה, שֶׁנֶּאֱמַר (הושע י, יב) "זִרְעוּ לָכֶם לִצְדָקָה וְקִצְרוּ לְפִי חֶסֶד". וְאָמְרוּ עוֹד (סוכה שם), "בִּשְׁלֹשָׁה דְּבָרִים גְּדוֹלָה גְּמִילוּת חֲסָדִים מִן הַצְּדָקָה, שֶׁהַצְּדָקָה בְּמָמוֹנוֹ, וּגְמִילוּת חֲסָדִים בְּגוּפוֹ. צְדָקָה לַעֲנִיִּים, וּגְמִילוּת חֲסָדִים לַעֲנִיִּים וְלַעֲשִׁירִים. צְדָקָה לַחַיִּים, וּגְמִילוּת חֲסָדִים בֵּין לַחַיִּים בֵּין לַמֵּתִים".

וְאָמְרוּ עוֹד (שבת קנא:), "וְנָתַן לְךָ רַחֲמִים וְרִחַמְךָ" (דברים יג, יח) - "כָּל הַמְרַחֵם עַל הַבְּרִיּוֹת מְרַחֲמִין עָלָיו מִן הַשָּׁמַיִם". וְזֶה פָּשׁוּט, כִּי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מוֹדֵד מִדָּה כְּנֶגֶד מִדָּה (סנהדרין צ.), וּמִי שֶׁמְּרַחֵם וְעוֹשֶׂה חֶסֶד עִם הַבְּרִיּוֹת גַּם הוּא בְּדִינוֹ יְרַחֲמוּהוּ וְיִמְחֲלוּ לוֹ עֲווֹנוֹתָיו בְּחֶסֶד, שֶׁהֲרֵי מְחִילָה זוֹ דִּין הוּא, כֵּיוָן שֶׁהִיא מִדָּה כְּנֶגֶד מִדָּתוֹ, וְהוּא מַה שֶּׁאָמְרוּ זַ"ל (ראש השנה יז.), "לְמִי נוֹשֵׂא עָוֹן? לְמִי שֶׁעוֹבֵר עַל פֶּשַׁע", וּמִי שֶׁאֵינוֹ רוֹצֶה לְהַעֲבִיר עַל מִדּוֹתָיו, אוֹ אֵינוֹ רוֹצֶה לִגְמֹל חֶסֶד, הִנֵּה הַדִּין נוֹתֵן שֶׁגַּם עִמּוֹ לֹא יַעֲשׂוּ אֶלָּא שׁוּרַת הַדִּין. רְאֵה עַתָּה מִי הוּא זֶה וְאֵיזֶה הוּא שֶׁיּוּכַל לַעֲמֹד אִם הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא עוֹשֶׂה עִמּוֹ שׁוּרַת הַדִּין? וְדָוִד הַמֶּלֶךְ מִתְפַּלֵּל וְאוֹמֵר (תהלים קמג, ב), "וְאַל תָּבוֹא בְמִשְׁפָּט אֶת עַבְדֶּךָ, כִּי לֹא יִצְדַּק לְפָנֶיךָ כָל חָי". אָמְנָם הָעוֹשֶׂה חֶסֶד יְקַבֵּל חֶסֶד, וּכְכָל מַה שֶּׁיַּרְבֶּה לַעֲשׂוֹת כָּךְ יַרְבֶּה לְקַבֵּל, וְדָוִד הָיָה מִתְהַלֵּל בְּמִדָּתוֹ זֹאת הַטּוֹבָה, שֶׁאֲפִלּוּ לְשׂוֹנְאָיו הָיָה מִשְׁתַּדֵּל לְהֵיטִיב. זֶהוּ מַה שֶּׁאָמַר (שם לה, יג), "וַאֲנִי בַּחֲלוֹתָם לְבוּשִׁי שָׂק, עִנֵּיתִי בַצּוֹם נַפְשִׁי". וְאָמַר (שם ז, ה), "אִם גָּמַלְתִּי שׁוֹלְמִי רָע" וגו'.

וּבִכְלַל הָעִנְיָן הַזֶּה, שֶׁלֹּא לְצַעֵר לְשׁוּם בְּרִיָּה, אֲפִלּוּ בַּעֲלֵי חַיִּים, וּלְרַחֵם וְלָחוּס עֲלֵיהֶם. וְכֵן הוּא אוֹמֵר (משלי יב, י), "יוֹדֵעַ צַדִּיק נֶפֶשׁ בְּהֶמְתּוֹ". וּכְבָר יֵשׁ שֶׁסּוֹבְרִים (בבא מציעא לג.) "צַעַר בַּעֲלֵי חַיִּים דְּאוֹרַיְתָא" וְעַל כָּל פָּנִים דְּרַבָּנָן: כְּלָלוֹ שֶׁל דָּבָר, הָרַחֲמָנוּת וְהַהֲטָבָה צָרִיךְ שֶׁתִּהְיֶה תְּקוּעָה בְּלֵב הֶחָסִיד לְעוֹלָם, וְתִהְיֶה מְגַמָּתוֹ תָּמִיד לַעֲשׂוֹת קֹרַת רוּחַ לַבְּרִיּוֹת וְלֹא לִגְרֹם לָהֶם שׁוּם צַעַר וכו'.

הַחֵלֶק הַשֵּׁנִי מִן הַחֲסִידוּת הוּא בְּאֹפֶן הָעֲשִׂיָּה. וְהִנֵּה גַּם זֶה נִכְלָל בִּשְׁנֵי עִנְיָנִים. אָמְנָם תַּחְתֵּיהֶם נִכְלָלִים פְּרָטִים רַבִּים, וּשְׁנַיִם הָרָאשִׁיִּים הֵם, הַיִּרְאָה וְהָאַהֲבָה - שְׁנֵי עַמּוּדֵי הָעֲבוֹדָה הָאֲמִתִּית שֶׁזּוּלָתָם לֹא תִכּוֹן כְּלָל: בִּכְלַל הַיִּרְאָה יֵשׁ, הַהַכְנָעָה מִלְּפָנָיו יִתְבָּרַךְ, הַבֹּשֶׁת בְּקֶרֶב אֶל עֲבוֹדָתוֹ, וְהַכָּבוֹד הַנַּעֲשֶׂה אֶל מִצְווֹתָיו אֶל שְׁמוֹ יִתְבָּרַךְ וְאֶל תּוֹרָתוֹ. וּבִכְלַל הָאַהֲבָה, הַשִּׂמְחָה, הַדְּבֵקוּת וְהַקִּנְאָה. וְעַתָּה נְבָאֵר אֶחָד אֶחָד.

הִנֵּה, עִקַּר הַיִּרְאָה הִיא יִרְאַת הָרוֹמְמוּת, שֶׁצָּרִיךְ הָאָדָם לַחְשֹׁב בְּעוֹדוֹ מִתְפַּלֵּל אוֹ עוֹשֶׂה מִצְוָה, כִּי לִפְנֵי מֶלֶךְ מַלְכֵי הַמְּלָכִים הוּא מִתְפַּלֵּל אוֹ עוֹשֶׂה הַמַּעֲשֶׂה הַהוּא. וְהוּא מַה שֶּׁהִזְהִיר הַתַּנָּא (ברכות כח:), ״וּכְשֶׁאַתָּה מִתְפַּלֵּל, דַּע לִפְנֵי מִי אַתָּה מִתְפַּלֵּל״.

וְהִנֵּה שְׁלֹשָׁה דְּבָרִים צָרִיךְ שֶׁיִּסְתַּכֵּל הָאָדָם וְיִתְבּוֹנֵן הֵיטֵב כְּדֵי שֶׁיַּגִּיעַ אֶל זֹאת הַיִּרְאָה, הָאֶחָד, שֶׁהוּא עוֹמֵד מַמָּשׁ לִפְנֵי הַבּוֹרֵא יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ, וְנוֹשֵׂא וְנוֹתֵן עִמּוֹ, אַף עַל פִּי שֶׁאֵין עֵינוֹ שֶׁל אָדָם רוֹאֵהוּ. וְתִרְאֶה כִּי זֶה הוּא הַיּוֹתֵר קָשֶׁה שֶׁיִּצְטַיֵּר בְּלֵב הָאָדָם צִיּוּר אֲמִתִּי, יַעַן אֵין הַחוּשׁ עוֹזֵר לָזֶה כְּלָל, אָמְנָם מִי שֶׁהוּא בַּעַל שֵׂכֶל נָכוֹן, בִּמְעַט הִתְבּוֹנְנוּת וְשִׂימַת לֵב יוּכַל לִקְבֹּעַ בְּלִבּוֹ אֲמִתַּת הַדָּבָר, אֵיךְ הוּא בָּא וְנוֹשֵׂא וְנוֹתֵן מַמָּשׁ עִמּוֹ יִתְבָּרַךְ, וּלְפָנָיו הוּא מִתְחַנֵּן, וּמֵאִתּוֹ הוּא מְבַקֵּשׁ, וְהוּא יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ מַאֲזִין לוֹ מַקְשִׁיב לִדְבָרָיו, כַּאֲשֶׁר יְדַבֵּר אִישׁ אֶל רֵעֵהוּ, וְרֵעֵהוּ מַקְשִׁיב וְשׁוֹמֵעַ אֵלָיו.

וְאַחַר שֶׁיִּקְבַּע זֶה בְּדַעְתּוֹ צָרִיךְ שֶׁיִּתְבּוֹנֵן עַל רוֹמְמוּתוֹ יִתְבָּרַךְ אֲשֶׁר הוּא מְרוֹמָם וְנִשְׂגָּב עַל כָּל בְּרָכָה וּתְהִלָּה, עַל כָּל מִינֵי שְׁלֵימוּת שֶׁתּוּכַל מַחֲשַׁבְתֵּנוּ לְדַמּוֹת וּלְהָבִין: וְעוֹד צָרִיךְ שֶׁיִּתְבּוֹנֵן עַל שִׁפְלוּת הָאָדָם וּפְחִיתוּתוֹ, לְפִי חָמְרִיּוּתוֹ וְגַסּוּתוֹ, כָּל שֶׁכֵּן לְפִי הַחֲטָאִים שֶׁחָטָא מֵעוֹדוֹ, כִּי עַל כָּל אֵלֶּה אִי אֶפְשָׁר שֶׁלֹּא יֶחֱרַד לִבּוֹ, וְלֹא יִרְעַשׁ בְּעוֹדוֹ מְדַבֵּר דְּבָרָיו לְפָנָיו יִתְבָּרַךְ וּמַזְכִּיר בִּשְׁמוֹ וּמִשְׁתַּדֵּל לְהֵרָצוֹת לוֹ. הוּא מַה שֶּׁאָמַר הַכָּתוּב (תהלים ב, יא), ״עִבְדוּ אֶת ה׳ בְּיִרְאָה וְגִילוּ בִּרְעָדָה״. וּכְתִיב (שם פט, ח), ״אֵל נַעֲרָץ בְּסוֹד קְדוֹשִׁים, רַבָּה וְנוֹרָא עַל כָּל סְבִיבָיו״. כִּי הַמַּלְאָכִים - לִהְיוֹתָם יוֹתֵר קְרוֹבִים אֵלָיו יִתְבָּרַךְ מִבְּנֵי הַגּוּף הַחָמְרִי, קַל לָהֶם יוֹתֵר לְדַמּוֹת שֶׁבַח גְּדֻלָּתוֹ, עַל כֵּן מוֹרָאוֹ עֲלֵיהֶם יוֹתֵר מִמַּה שֶּׁהוּא עַל בְּנֵי הָאָדָם. וְאָמְנָם דָּוִד הַמֶּלֶךְ ע״ה הָיָה מְשַׁבֵּחַ וְאוֹמֵר (שם ה, ח), ״אֶשְׁתַּחֲוֶה אֶל הֵיכַל קָדְשְׁךָ בְּיִרְאָתֶךָ״. וּכְתִיב (מלאכי ב, ה), ״מִפְּנֵי שְׁמִי נִחַת הוּא״. וְאוֹמֵר (עזרא ט, ו), ״אֱלֹקַי, בֹּשְׁתִּי וְנִכְלַמְתִּי לְהָרִים, אֱלֹקַי, פָּנַי אֵלֶיךָ״.

וְאוּלָם הַיִּרְאָה הַזֹּאת צָרִיךְ שֶׁתִּתְגַּבֵּר בַּלֵּב בַּתְּחִלָּה, וְאַחַר כָּךְ תֵּרָאֶה פְּעֻלּוֹתֶיהָ גַּם בְּאֵבְרֵי הַגּוּף, הֲלֹא הֵמָּה, כֹּבֶד הָרֹאשׁ וְהַהִשְׁתַּחֲוָאָה, שִׁפְלוּת הָעֵינַיִם וּכְפִיפַת

הַיָּדַיִם, כְּעֶבֶד קָטָן לִפְנֵי מֶלֶךְ רָב, וְכֵן אָמְרוּ בַּגְּמָרָא (שבת י.), "רָבָא פָּכַר יָדֵיהּ וּמַצְלֵי, אֲמַר, כְּעַבְדָּא קַמֵּי מָארֵיהּ".

וְהִנֵּה דִּבַּרְנוּ עַד עַתָּה מִן הַהַכְנָעָה וּמִן הַבֹּשֶׁת. וּנְדַבֵּר עַתָּה מֵעִנְיַן הַכָּבוֹד. הִנֵּה, כְּבוֹד הַמִּצְוָה וִיקָרָהּ כְּבָר הִזְהִירוּנוּ עָלָיו חֲזַ"ל וְאָמְרוּ (שבת קלג:), "זֶה אֵלִי וְאַנְוֵהוּ" (שמות טו, ב) – "הִתְנָאֶה לְפָנָיו בְּמִצְוֹות – צִיצִית נָאָה, תְּפִלִּין נָאָה, סֵפֶר תּוֹרָה נָאֶה, לוּלָב נָאֶה" וכו'. וְכֵן אָמְרוּ (בבא קמא ט:), "הִדּוּר מִצְוָה עַד שְׁלִישׁ, עַד כָּאן מִשֶּׁלּוֹ מִכָּאן וְאֵילָךְ מִשֶּׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא". הֲרֵי דַּעַת שִׂפְתוֹתֵיהֶם זַ"ל בָּרוּר מִלֵּלוּ, שֶׁאֵין דַּי בַּעֲשׂוֹת הַמִּצְוָה לְבַד, אֶלָּא שֶׁצָּרִיךְ לְכַבְּדָהּ וּלְהַדְּרָהּ, וּלְהוֹצִיא מִמִּי שֶׁלְּהָקֵל עַל עַצְמוֹ יֹאמַר, "אֵין הַכָּבוֹד אֶלָּא לִבְנֵי הָאָדָם הַמִּתְפַּתִּים בַּהֲבָלִים אֵלֶּה, אַךְ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אֵינוֹ חוֹשֵׁשׁ לָזֶה כִּי הוּא מְרוֹמָם מִדְּבָרִים הָאֵלֶּה וְנִשְׂגָּב מֵהֶם, וְכֵיוָן שֶׁהַמִּצְוָה נַעֲשֵׂית לַאֲמִתָּהּ דַּי בָּזֶה". אָמְנָם הָאֱמֶת הוּא, שֶׁהָאָדוֹן בָּרוּךְ הוּא נִקְרָא אֵל הַכָּבוֹד, וְאָנוּ חַיָּבִים לְכַבְּדוֹ, אַף עַל פִּי שֶׁאֵינוֹ צָרִיךְ לִכְבוֹדֵנוּ וְלֹא כְּבוֹדֵנוּ חָשׁוּב וְסָפוּן לְפָנָיו, וּמִי שֶׁמְּמַעֵט בָּזֶה בְּמָקוֹם שֶׁהָיָה יָכוֹל לְהַרְבּוֹת, אֵינוֹ אֶלָּא חוֹטֵא, הוּא מַה שֶּׁהַנָּבִיא מַלְאָכִי מִתְרָעֵם עַל יִשְׂרָאֵל בִּדְבַר ה' (מלאכי א, ח), "וְכִי תַגִּשׁוּן עִוֵּר לִזְבֹּחַ – אֵין רָע, הַקְרִיבֵהוּ נָא לְפֶחָתֶךָ הֲיִרְצְךָ אוֹ הֲיִשָּׂא פָנֶיךָ". וְאוּלָם חֲכָמִים זַ"ל הִזְהִירוּנוּ לְהִתְנַהֵג הֵפֶךְ זֶה בָּעֲבוֹדָה וְאָמְרוּ [סוכה נ] בְּעִנְיַן מַיִם שֶׁנִּתְגַּלּוּ שֶׁלֹּא יְסַנְּנֵם בִּמְסַנֶּנֶת, מִטַּעַם, אֵימוּר דְּאָמְרֵי לְהֶדְיוֹט, לַגָּבוֹהַּ מִי קָאָמַר, לֵית לֵהּ "הַקְרִיבֵהוּ נָא לְפֶחָתֶךָ", רְאֵה נָא מַה חֶסְרוֹן יֵשׁ בַּמַּיִם שֶׁנִּסְתַּנְּנוּ? וּכְבָר מֻתָּרִים הֵם לְהֶדְיוֹט, וַאֲפִלּוּ הָכִי אֲסוּרִים הֵם לַגָּבוֹהַּ מִשּׁוּם שֶׁאֵינוֹ דֶּרֶךְ כָּבוֹד. וְאָמְרוּ עוֹד בְּסִפְרִי, "וְכֹל מִבְחַר נִדְרֵיכֶם" (דברים יב, יא), דְּהַיְנוּ, שֶׁלֹּא יָבִיא אֶלָּא מִן הַמֻּבְחָר. וּכְבָר מָצָאנוּ קַיִן וְהֶבֶל, הֶבֶל הֵבִיא מִבְּכוֹרוֹת צֹאנוֹ וּמֵחֶלְבֵיהֶן, וְקַיִן מִן הַפְּסֹלֶת – מִפְּרִי הָאֲדָמָה, כְּפֵרוּשָׁם זַ"ל (בראשית רבה כב), וּמֶה עָלָה בָהֶם – "וַיִּשַׁע ה' אֶל הֶבֶל וְאֶל מִנְחָתוֹ, וְאֶל קַיִן וְאֶל מִנְחָתוֹ לֹא שָׁעָה" (בראשית ד, ד-ה). וְאוֹמֵר (מלאכי א, יד), "וְאָרוּר נוֹכֵל, וְיֵשׁ בְּעֶדְרוֹ זָכָר, וְנֹדֵר וְזֹבֵחַ מָשְׁחָת לַה' כִּי מֶלֶךְ גָּדוֹל אָנִי". וְכַמָּה דְּבָרִים הִזְהִירוּנוּ זַ"ל שֶׁלֹּא יִהְיוּ מִצְוֹות בְּזוּיוֹת עָלֵינוּ. וּכְבָר אָמְרוּ (שבת יד.), "כָּל הָאוֹחֵז סֵפֶר תּוֹרָה עָרֹם – נִקְבָּר עָרֹם" מִפְּנֵי בִּזּוּי הַמִּצְוָה.

וְסֵדֶר הַעֲלָאַת בִּכּוּרִים יִהְיֶה לָנוּ לְעֵינַיִם לִרְאוֹת מַה הוּא הִדּוּרָן שֶׁל מִצְוֹות, שֶׁכָּךְ שָׁנִינוּ (בכורים ג, ג), "הַשּׁוֹר הוֹלֵךְ לִפְנֵיהֶם, וְקַרְנָיו מְצֻפּוֹת זָהָב, וַעֲטָרָה שֶׁל זַיִת בְּרֹאשׁוֹ" וכו'. עוֹד שָׁם, "הָעֲשִׁירִים מְבִיאִים בִּכּוּרֵיהֶם בִּקְלָתוֹת שֶׁל זָהָב, וְהָעֲנִיִּים בְּסַלֵּי נְצָרִים" כו'. עוֹד שָׁם, "שָׁלֹשׁ מִדּוֹת בְּבִכּוּרִים, בִּכּוּרִים, תּוֹסֶפֶת בִּכּוּרִים, וְעִטּוּר בִּכּוּרִים" וכו'. הֲרֵי לָנוּ בְּהֶדְיָא כַּמָּה רָאוּי לָנוּ לְהוֹסִיף עַל גּוּפָהּ שֶׁל מִצְוָה כְּדֵי לְהַדְּרָהּ.

וּמִכָּאן נִלְמַד לְכָל שְׁאָר מִצְווֹת שֶׁבַּתּוֹרָה. וְאָמְרוּ (שבת י.), "רָבָא רָמֵי פּוּזְמָקֵי וּמַצְלֵי, אָמַר, (עמוס ד, יב) הִכּוֹן לִקְרַאת אֱלֹקֶיךָ יִשְׂרָאֵל". עוֹד אָמְרוּ רַזַ"ל (בראשית רבה סה, טז) עַל פָּסוּק "בִּגְדֵי עֵשָׂו בְּנָהּ [הַגָּדֹל] הַחֲמוּדוֹת" (בראשית כז, טו) - "אָמַר רַבָּן שִׁמְעוֹן בֶּן גַּמְלִיאֵל, אֲנִי שִׁמַּשְׁתִּי אֶת אַבָּא [בִּבְגָדִים מְלֻכְלָכִין], אֲבָל עֵשָׂו - כְּשֶׁהָיָה מְשַׁמֵּשׁ אֶת אָבִיו, לֹא הָיָה מְשַׁמֵּשׁ אֶלָּא בְּבִגְדֵי מַלְכוּת". וְהִנֵּה אִם כֵּן לְבָשָׂר וָדָם, קַל וָחֹמֶר לְמֶלֶךְ מַלְכֵי הַמְּלָכִים הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, שֶׁהָעוֹמֵד לְפָנָיו לְהִתְפַּלֵּל, רָאוּי הוּא שֶׁיִּלְבַּשׁ בִּגְדֵי כָבוֹד וְיֵשֵׁב לְפָנָיו כְּמוֹ שֶׁיּוֹשֵׁב לִפְנֵי מֶלֶךְ גָּדוֹל.

וְהִנֵּה בִּכְלָל זֶה יֵשׁ כְּבוֹד הַשַּׁבָּתוֹת וְיָמִים טוֹבִים, שֶׁכָּל הַמַּרְבֶּה לְכַבְּדָם וַדַּאי עוֹשֶׂה נַחַת רוּחַ לְיוֹצְרוֹ, שֶׁכֵּן צִוָּנוּ (ישעיה נח, יג), "וְכִבַּדְתּוֹ". וְכֵיוָן שֶׁכְּבָר הִתְאַמֵּת לָנוּ שֶׁכְּבוֹדוֹ מִצְוָה, הִנֵּה מִינֵי הַכָּבוֹד רַבִּים הֵם, אַךְ הַכְּלָל הוּא שֶׁכָּל מַעֲשֶׂה שֶׁבּוֹ נִרְאֶה חֲשִׁיבוּת לְשַׁבָּת, צְרִיכִים אָנוּ לַעֲשׂוֹתוֹ, עַל כֵּן הָיוּ הַחֲכָמִים הָרִאשׁוֹנִים עוֹסְקִים בַּהֲכָנוֹת הַשַּׁבָּת, אִישׁ אִישׁ לְפִי דַרְכּוֹ (שבת קיט), "רַבִּי אַבָּהוּ הֲוָה יָתִיב אַתַּכְתַּקָא דְשִׁינָא וּמְנַשֵּׁב נוּרָא. רַב סַפְרָא מַחְרִיךְ רֵישָׁא. רָבָא מָלַח שִׁבּוּטָא, רַב הוּנָא מַדְלִיק שְׁרָגָא. רַב פָּפָּא גָּדִיל פְּתִילְתָּא. רַב חִסְדָּא פָּרִים סִלְקָא. רַבָּה וְרַב יוֹסֵף מְצַלְחוּ צִיבֵי. רַב נַחְמָן מְכַתֵּף וְעָיֵיל, מְכַתֵּף וְנָפִיק, אָמַר, אִלּוּ מִקְלָעִין לִי רַבִּי אַמִּי וְרַבִּי אַסֵּי, מִי לָא מְכַתְּפִינָא קַמַּיְהוּ?". וְתִרְאֶה הֶקֵּשׁוֹ שֶׁל רַב נַחְמָן, שֶׁיֵּשׁ לָנוּ מִמֶּנּוּ מָקוֹם לִמּוּד, כִּי הִנֵּה הָיָה מִתְבּוֹנֵן מֶה הָיָה הוּא עוֹשֶׂה לְפִי דַרְכּוֹ לְאָדָם שֶׁהוּא חָפֵץ לְכַבְּדוֹ, וְכָזֶה עַצְמוֹ הָיָה עוֹשֶׂה בְּשַׁבָּת.

וְעַל דָּבָר זֶה נֶאֱמַר (ברכות יז.), "לְעוֹלָם יְהֵא אָדָם עָרוּם בְּיִרְאָה" - לָדַעַת וּלְהִתְבּוֹנֵן דָּבָר מִתּוֹךְ דָּבָר, וּלְחַדֵּשׁ הַמְצָאוֹת לַעֲשׂוֹת נַחַת רוּחַ לְיוֹצְרוֹ בְּכָל הַדְּרָכִים שֶׁאֶפְשָׁר לְהַרְאוֹת, הֱיוֹת מַכִּירִים גֹּדֶל רוֹמְמוּתוֹ עָלֵינוּ. אֲשֶׁר עַל כֵּן, כָּל מַה שֶּׁיִּתְיַחֵס לוֹ יִהְיֶה נִכְבָּד עָלֵינוּ כָּבוֹד גָּדוֹל, וְכֵיוָן שֶׁהוּא יִתְבָּרַךְ בְּטוּבוֹ הַגָּדוֹל עִם כָּל שִׁפְלוּתֵנוּ רָצָה בְּעַנְוָתוֹ לַחֲלֹק לָנוּ כָּבוֹד וְלִמְסֹר לָנוּ דִּבְרֵי קָדְשָׁתוֹ, לְפָחוֹת בְּכָל כֹּחֵנוּ נְכַבְּדֵם וְנַרְאֶה הַיְקָר אֲשֶׁר לָהֶם אֶצְלֵנוּ. וְתִרְאֶה שֶׁזֹּאת הִיא הַיִּרְאָה הָאֲמִתִּית שֶׁהִיא יִרְאַת הָרוֹמְמוּת שֶׁזָּכַרְנוּ, שֶׁבָּהּ תָּלוּי הַכָּבוֹד הַמִּתְקָרֵב אֶל חִבּוּב הָאַהֲבָה, וּכְמוֹ שֶׁאֶכְתֹּב עוֹד בְּסִיַּעְתָּא דִשְׁמַיָּא. מַה שֶּׁאֵין כֵּן יִרְאַת הָעֹנֶשׁ שֶׁאֵינָהּ הָעִקָּרִית, וְאֵין מַעֲלוֹת הַמִּדּוֹת הָאֵלֶּה נִמְשָׁכוֹת הֵימֶנָּה.

וְנַחֲזֹר לְעִנְיַן הַשַּׁבָּת, הִנֵּה אָמְרוּ (שבת קיט.), "רַב עָנָן לָבִישׁ גּוּנְדָּא", דְּהַיְנוּ, שֶׁהָיָה לוֹבֵשׁ בֶּגֶד שָׁחֹר בְּעֶרֶב שַׁבָּת, כְּדֵי שֶׁיִּהְיֶה נִכָּר יוֹתֵר כְּבוֹד הַשַּׁבָּת בְּלָבְשׁוֹ בּוֹ בְּגָדִים

נָאִים, נִמְצָא שֶׁלֹּא לְבַד הַהֲכָנָה לְשַׁבָּת הוּא מִכְּלַל הַכָּבוֹד, אֶלָּא אֲפִלּוּ הַהֶעְדֵּר - שֶׁמִּכֹּחוֹ יִבָּחֵן יוֹתֵר מְצִיאוּת הַכָּבוֹד, גַּם הוּא מִכְּלַל הַמִּצְוָה. וְכֵן אָסְרוּ (גיטין לח) לִקְבֹּעַ סְעוּדָה בְּעֶרֶב שַׁבָּת, מִפְּנֵי כְּבוֹד הַשַּׁבָּת. וְכֵן כָּל כַּיּוֹצֵא בָּזֶה.

וּבִכְלַל הַיִּרְאָה עוֹד, כְּבוֹד הַתּוֹרָה וְלוֹמְדֶיהָ. וּבְהֶדְיָא שָׁנִינוּ (אבות ד, ו), "כָּל הַמְכַבֵּד אֶת הַתּוֹרָה, גּוּפוֹ מְכֻבָּד עַל הַבְּרִיּוֹת". וְאָמְרוּ זַ"ל (סנהדרין קב:), "אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן, מִפְּנֵי מָה זָכָה אַחְאָב לְמַלְכוּת עֶשְׂרִים וּשְׁתַּיִם שָׁנָה? לְפִי שֶׁכִּבֵּד אֶת הַתּוֹרָה שֶׁנִּתְּנָה בְּעֶשְׂרִים וּשְׁתַּיִם אוֹתִיּוֹת, שֶׁנֶּאֱמַר, "וַיִּשְׁלַח מַלְאָכִים אֶל אַחְאָב וגו' [וְהָיָה כָּל מַחְמַד עֵינֶיךָ יָשִׂימוּ בְיָדָם וְלָקָחוּ, וַיֹּאמֶר לְמַלְאֲכֵי בֶן הֲדַד, אִמְרוּ לַאֲדוֹנִי הַמֶּלֶךְ כָּל אֲשֶׁר שָׁלַחְתָּ אֵלַי בָּרִאשׁוֹנָה אֶעֱשֶׂה] וְהַדָּבָר הַזֶּה לֹא אוּכַל לַעֲשׂוֹת". [מַאי "מַחְמַד עֵינֶיךָ"? לָאו סֵפֶר תּוֹרָה]. וְאָמְרוּ (ברכות יח.), "הָיָה הוֹלֵךְ מִמָּקוֹם לְמָקוֹם [וְסֵפֶר תּוֹרָה עִימּוֹ] לֹא יַנִּיחֶנּוּ בְּשַׂק וְיַנִּיחֶנּוּ עַל הַחֲמוֹר וְיִרְכַּב עָלָיו, אֶלָּא מַנִּיחוֹ בְּחֵיקוֹ" וכו'. וְאָסְרוּ עוֹד (מועד קטן כה.) לֵישֵׁב עַל הַמִּטָּה שֶׁסֵּפֶר תּוֹרָה עָלֶיהָ. וְכֵן אָמְרוּ (עירובין צח., רמב"ם הלכות ס"ת י, ה), "אֵין זוֹרְקִין כִּתְבֵי הַקֹּדֶשׁ וַאֲפִלּוּ הֲלָכוֹת וְאַגָּדוֹת". וְאָסְרוּ (מגילה כז.) לְהַנִּיחַ נְבִיאִים וּכְתוּבִים עַל גַּבֵּי חֻמָּשִׁים. הֵן אֵלֶּה דְּבָרִים שֶׁאָסְרוּ חֲזַ"ל לְכָל עֲדַת יִשְׂרָאֵל, וְהֶחָסִיד - יֵשׁ לוֹ לִלְמֹד מֵאֵלֶּה וּלְהוֹסִיף עֲלֵיהֶם כָּהֵנָּה וְכָהֵנָּה לִכְבוֹד שֵׁם ה' אֱלֹקָיו.

וּבִכְלַל זֶה, הַנִּקָּיוֹן וְהַטָּהֳרָה הַצְּרִיכָה לְדִבְרֵי תוֹרָה, שֶׁלֹּא לַעֲסֹק בָּהּ אֲפִלּוּ בְּהִרְהוּר בַּמְּקוֹמוֹת הַמְטֻנָּפִים, וְלֹא בְּיָדַיִם שֶׁאֵינָם נְקִיּוֹת, וּכְבָר הִרְבּוּ חֲזַ"ל לְהַזְהִיר עַל זֶה בִּמְקוֹמוֹת רַבִּים.

וּבְעִנְיַן לוֹמְדֵי תוֹרָה, הִנֵּה מִקְרָא כָּתוּב (ויקרא יט, לב), "מִפְּנֵי שֵׂיבָה תָּקוּם, וְהָדַרְתָּ פְּנֵי זָקֵן". וּמִינָהּ יַלְפִינָן לְכָל מִינֵי כִּבּוּד שֶׁאֶפְשָׁר לַעֲשׂוֹת לָהֶם שֶׁרָאוּי וַדַּאי לְחָסִיד שֶׁיַּעֲשֵׂהוּ. וּכְבָר אָמְרוּ זַ"ל (כתובות קג:), "וְאֶת יִרְאֵי ה' יְכַבֵּד" (תהלים טו, ד) - "זֶה יְהוֹשָׁפָט מֶלֶךְ יְהוּדָה, שֶׁכֵּיוָן שֶׁהָיָה רוֹאֶה תַּלְמִיד חָכָם, הָיָה עוֹמֵד מִכִּסְאוֹ וּמְחַבְּקוֹ וּמְנַשְּׁקוֹ, וְאוֹמֵר לוֹ, רַבִּי רַבִּי מוֹרִי מוֹרִי". וְרַבִּי זֵירָא, כְּשֶׁהָיָה חָלָשׁ מִלִּמּוּדוֹ הָיָה מֵשִׂים עַצְמוֹ עַל פֶּתַח בֵּית הַמִּדְרָשׁ לַעֲשׂוֹת מִצְוָה כְּשֶׁיָּקוּם מִלִּפְנֵי הַתַּלְמִידֵי חֲכָמִים (ברכות כח.). כָּל אֵלֶּה דְּבָרִים שֶׁכְּבָר רוֹאִים אֲנַחְנוּ הֱיוֹת הַבּוֹרֵא יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ חָפֵץ בָּם וְגִלָּה דַעְתּוֹ הָעֶלְיוֹן בָּזֶה, וְכֵיוָן שֶׁכֵּן, מִי הָאִישׁ הֶחָפֵץ לַעֲשׂוֹת נַחַת רוּחַ לְיוֹצְרוֹ, הִנֵּה בְּדֶרֶךְ זֶה יֵלֵךְ וְיוֹסִיף לֶקַח בְּתַחְבּוּלוֹתָיו וְלַעֲשׂוֹת הַיָּשָׁר לְפָנָיו יִתְבָּרַךְ .

וּבִכְלָל זֶה כְּמוֹ כֵן כְּבוֹד בֵּית הַכְּנֶסֶת וּבֵית הַמִּדְרָשׁ (מגלה כח.), שֶׁאֵין דַּי שֶׁלֹּא יִנְהַג בָּהֶם

קַלּוּת רֹאשׁ, אֶלָּא שֶׁיִּנְהַג בָּהֶם כָּל מִינֵי כָּבוֹד וּמוֹרָא בְּכָל מִנְהָגָיו וּבְכָל פְּעֻלּוֹתָיו, וְכָל מַה שֶּׁלֹּא הָיָה עוֹשֶׂה בְּהֵיכַל מֶלֶךְ גָּדוֹל, לֹא יַעֲשֶׂה בָּהֶם.

וּנְדַבֵּר עַתָּה מֵעִנְיַן הָאַהֲבָה, וַעֲנָפֶיהָ הֵם שְׁלֹשָׁה, הַשִּׂמְחָה, הַדְּבֵקוּת וְהַקִּנְאָה: וְהִנֵּה עִנְיַן הָאַהֲבָה הוּא שֶׁיִּהְיֶה הָאָדָם חוֹשֵׁק וּמִתְאַוֶּה מַמָּשׁ אֶל קִרְבָתוֹ יִתְבָּרַךְ , וְרוֹדֵף אַחַר קְדֻשָּׁתוֹ, כַּאֲשֶׁר יִרְדֹּף אִישׁ אַחַר דָּבָר הַנֶּחְמָד מִמֶּנּוּ חֶמְדָּה עַזָּה, עַד שֶׁיִּהְיֶה לוֹ הַזְכָּרַת שְׁמוֹ יִתְבָּרַךְ וְדִבּוּר בִּתְהִלּוֹתָיו וְהָעֵסֶק בְּדִבְרֵי תּוֹרָתוֹ וֶאֱלֹהוּתוֹ יִתְבָּרַךְ שַׁעֲשׁוּעַ וְעֹנֶג מַמָּשׁ, כְּמִי שֶׁאוֹהֵב אֶת אֵשֶׁת נְעוּרָיו אוֹ בְּנוֹ יְחִידוֹ אַהֲבָה חֲזָקָה, אֲשֶׁר אֲפִלּוּ הַדִּבּוּר בָּם יִהְיֶה לוֹ לְנַחַת וְתַעֲנוּג, וּכְעִנְיַן הַכָּתוּב (ירמיה לא, יט), ″כִּי מִדֵּי דַבְּרִי בּוֹ זָכֹר אֶזְכְּרֶנּוּ עוֹד″.

וְהִנֵּה וַדַּאי שֶׁמִּי שֶׁאוֹהֵב אֶת בּוֹרְאוֹ אַהֲבָה אֲמִתִּית, לֹא יַנִּיחַ עֲבוֹדָתוֹ לְשׁוּם טַעַם שֶׁבָּעוֹלָם, אִם לֹא יִהְיֶה אָנוּס מַמָּשׁ, וְלֹא יִצְטָרֵךְ רִצּוּי וּפִתּוּי לַעֲבוֹדָה, אֶלָּא אַדְּרַבָּה לִבּוֹ יִשָּׂאֵהוּ וִירִצֵהוּ אֵלֶיהָ, אִם לֹא יִהְיֶה עִכּוּב גָּדוֹל שֶׁיִּמְנָעֵהוּ. הִנֵּה זֹאת הִיא הַמִּדָּה הַנֶּחְמֶדֶת אֲשֶׁר אֵלֶיהָ זָכוּ הַחֲסִידִים הָרִאשׁוֹנִים קְדוֹשֵׁי עֶלְיוֹן, וּכְמַאֲמַר דָּוִד הַמֶּלֶךְ עָלָיו הַשָּׁלוֹם (תהלים מב, ב-ג), ″כְּאַיָּל תַּעֲרֹג עַל אֲפִיקֵי מָיִם, כֵּן נַפְשִׁי תַעֲרֹג אֵלֶיךָ אֱלֹהִים, צָמְאָה נַפְשִׁי לֵאלֹהִים לְאֵל חָי, מָתַי אָבוֹא″ וגו׳. וְאוֹמֵר (שם פד, ג), ″נִכְסְפָה וְגַם כָּלְתָה נַפְשִׁי לְחַצְרוֹת ה׳″ וגו׳, (שם סג, ב), ″צָמְאָה לְךָ נַפְשִׁי כָּמַהּ לְךָ בְשָׂרִי″ וגו׳, כָּל זֶה מִתֹּקֶף הַתְּשׁוּקָה שֶׁהָיָה מִשְׁתּוֹקֵק לוֹ יִתְבָּרַךְ , וּכְעִנְיַן מַה שֶּׁאָמַר הַנָּבִיא (ישעיה כו, ח), ″לְשִׁמְךָ וּלְזִכְרְךָ תַּאֲוַת נָפֶשׁ″. וְאוֹמֵר (שם ט), ″נַפְשִׁי אִוִּיתִיךָ בַּלַּיְלָה אַף רוּחִי בְקִרְבִּי אֲשַׁחֲרֶךָּ″. וְדָוִד עַצְמוֹ אָמַר (תהלים סג, ז), ″אִם זְכַרְתִּיךָ עַל יְצוּעָי בְּאַשְׁמֻרוֹת אֶהְגֶּה בָּךְ″, בֵּאֵר הָעֹנֶג וְהַשַּׁעֲשׁוּעַ שֶׁהָיָה לוֹ בְּדַבְּרוֹ בוֹ וּבְשִׁבְחָיו יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ, וְאָמַר (שם קיט, מז), ″וְאֶשְׁתַּעֲשַׁע בְּמִצְוֺתֶיךָ אֲשֶׁר אָהָבְתִּי″. וְאָמַר (שם כד), ″גַּם מִצְוֺתֶיךָ שַׁעֲשֻׁעָי″ וגו׳.

וְהִנֵּה זֹאת וַדַּאי שֶׁאַהֲבָה זֹאת צָרִיךְ שֶׁלֹּא תִּהְיֶה אַהֲבָה הַתְּלוּיָה בְּדָבָר, דְּהַיְנוּ, שֶׁיֹּאהַב אֶת הַבּוֹרֵא יִתְבָּרַךְ עַל שֶׁמֵּיטִיב אֵלָיו וּמַעֲשִׁירוֹ וּמַצְלִיחַ אוֹתוֹ, אֶלָּא כְּאַהֲבַת הַבֵּן לְאָבִיו, שֶׁהִיא אַהֲבָה טִבְעִית מַמָּשׁ, שֶׁטִּבְעוֹ מַכְרִיחוֹ וְכוֹפֵהוּ לָזֶה, כְּמַאֲמַר הַכָּתוּב (דברים לב, ו), ″הֲלֹא הוּא אָבִיךָ קָּנֶךָ″. וּמִבְחַן הָאַהֲבָה הַזֹּאת הוּא בִּזְמַן הַדֹּחַק וְהַצָּרָה. וְכֵן אָמְרוּ זַ״ל (ברכות נד.), ″וְאָהַבְתָּ אֵת ה׳ אֱלֹהֶיךָ בְּכָל לְבָבְךָ וּבְכָל נַפְשְׁךָ″ (דברים ו, ה) – ″אֲפִלּוּ נוֹטֵל אֶת נַפְשְׁךָ″, ″וּבְכָל מְאֹדֶךָ″ - ″בְּכָל מָמוֹנְךָ″.

אָמְנָם כְּדֵי שֶׁלֹּא תִּהְיֶה הַצָּרוֹת וְהַדְּחָקִים קֹשִׁי וּמְנִיעָה אֶל הָאַהֲבָה, יֵשׁ לָאָדָם לְהָשִׁיב אֶל עַצְמוֹ שְׁתֵּי תְּשׁוּבוֹת, הָאַחַת מֵהֶן שָׁוָה לְכָל נֶפֶשׁ. וְהַשְּׁנִיָּה - לַחֲכָמִים בַּעֲלֵי הַדֵּעָה

הָעֲמֻקָּה. הָאַחַת הִיא, ”כָּל מַאי דְּעָבְדִין מִן שְׁמַיָּא לְטָב” (ברכות ס:). וְזֶה, כִּי אֲפִלּוּ הַצַּעַר הַהוּא, וְהַדֹּחַק הַנִּרְאֶה בְּעֵינָיו רָעָה, אֵינֶנּוּ בֶּאֱמֶת אֶלָּא טוֹבָה אֲמִתִּית, וְכִמְשַׁל הָרוֹפֵא הַחוֹתֵךְ אֶת הַבָּשָׂר אוֹ אֶת הָאֵבֶר שֶׁנִּפְסָד כְּדֵי שֶׁיַּבְרִיא שְׁאָר הַגּוּף וְלֹא יָמוּת, שֶׁאַף עַל פִּי שֶׁהַמַּעֲשֶׂה אַכְזָרִי לִכְאוֹרָה, אֵינוֹ אֶלָּא רַחֲמָנוּת בֶּאֱמֶת - לְהֵיטִיבוֹ בְּאַחֲרִיתוֹ, וְלֹא יָסִיר הַחוֹלֶה אַהֲבָתוֹ מֵהָרוֹפֵא בַּעֲבוּר זֶה הַמַּעֲשֶׂה, אֶלָּא אַדְרַבָּא - יוֹסִיף לְאַהֲבָה אוֹתוֹ, כֵּן הַדָּבָר הַזֶּה, כְּשֶׁיַּחְשֹׁב הָאָדָם שֶׁכָּל מַה שֶּׁהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא עוֹשֶׂה עִמּוֹ - לְטוֹבָתוֹ הוּא עוֹשֶׂה, בֵּין שֶׁיִּהְיֶה בְּגוּפוֹ, בֵּין שֶׁיִּהְיֶה בְּמָמוֹנוֹ, וְאַף עַל פִּי שֶׁהוּא אֵינוֹ רוֹאֶה וְאֵינוֹ מֵבִין אֵיךְ זֶה הוּא טוֹבָתוֹ, וַדַּאי טוֹבָתוֹ הוּא, הִנֵּה לֹא תֶחֱלַשׁ אַהֲבָתוֹ מִפְּנֵי כָּל דֹּחַק אוֹ כָּל צַעַר, אֶלָּא אַדְרַבָּא תִּגְבַּר וְנוֹסְפָה בּוֹ תָּמִיד.

אַךְ בַּעֲלֵי הַדֵּעָה הָאֲמִתִּית אֵינָם צְרִיכִים אֲפִלּוּ לַטַּעַם הַזֶּה, כִּי הֲרֵי אֵין לָהֶם לְכַוֵּן עַצְמָם כְּלָל, אֶלָּא כָּל תְּפִלָּתָם לְהַגְדִּיל כְּבוֹד הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ, וְלַעֲשׂוֹת נַחַת רוּחַ לְפָנָיו, וְכָל מַה שֶּׁיִּתְגַּבְּרוּ עִכּוּבִים נֶגְדָּם עַד שֶׁיִּצְטָרְכוּ הֵם יוֹתֵר כֹּחַ לְהַעֲבִירָם, הִנֵּה יֶאֱמַץ לִבָּם וְיִשְׂמְחוּ לְהַרְאוֹת תֹּקֶף אֱמוּנָתָם, כְּשַׂר צָבָא הָרָשׁוּם בִּגְבוּרָה, אֲשֶׁר יִבְחַר לוֹ תָּמִיד בַּמִּלְחָמָה הַחֲזָקָה יוֹתֵר, לְהַרְאוֹת תָּקְפּוֹ בְּנִצְחוֹנָהּ. וּכְבָר מֻרְגָּל זֶה הָעִנְיָן בְּכָל אוֹהֵב בָּשָׂר - וָדָם שֶׁיִּשְׂמַח כְּשֶׁיִּזְדַּמֵּן לוֹ מַה שֶּׁיּוּכַל לְהַרְאוֹת בּוֹ אֶל אֲשֶׁר הוּא אוֹהֵב, עַד הֵיכָן מַגִּיעַ עֹצֶם אַהֲבָתוֹ.

וּנְבָאֵר עַתָּה עַנְפֵי הָאַהֲבָה, הֵם הַשְּׁלֹשָׁה שֶׁזְּכַרְתִּים, הַדְּבֵקוּת, הַשִּׂמְחָה וְהַקִּנְאָה.

הַדְּבֵקוּת הוּא, שֶׁיִּהְיֶה לִבּוֹ שֶׁל אָדָם מִתְדַּבֵּק כָּל כָּךְ בַּשֵּׁם יִתְבָּרַךְ עַד שֶׁכְּבָר יָסוּר מִלִּפְנוֹת וּלְהַשְׁגִּיחַ אֶל שׁוּם דָּבָר זוּלָתוֹ. וְהוּא שֶׁבָּא עָלָיו הַמָּשָׁל בְּדִבְרֵי שְׁלֹמֹה (משלי ה, יט), ”אַיֶּלֶת אֲהָבִים וְיַעֲלַת חֵן, דַּדֶּיהָ יְרַוֻּךָ בְכָל עֵת, בְּאַהֲבָתָהּ תִּשְׁגֶּה תָמִיד”. וּבַגְּמָרָא אָמְרוּ זַ”ל (עירובין נד:), ”אָמְרוּ עָלָיו עַל רַבִּי אֶלְעָזָר בֶּן פְּדָת, שֶׁהָיָה יוֹשֵׁב וְעוֹסֵק בַּתּוֹרָה בַּשּׁוּק הַתַּחְתּוֹן שֶׁל צִפּוֹרִי, וּסְדִינוֹ מוּטָל בַּשּׁוּק הָעֶלְיוֹן שֶׁל צִפּוֹרִי”. וְהִנֵּה תַּכְלִית הַמִּדָּה הַזֹּאת הוּא, לִהְיוֹת הָאָדָם מִתְדַּבֵּק כָּךְ אֶל בּוֹרְאוֹ בְּכָל עֵת וּבְכָל שָׁעָה, אָמְנָם לְפָחוֹת בִּשְׁעַת עֲבוֹדָה, אִם אוֹהֵב הוּא אֶת בּוֹרְאוֹ וַדַּאי שֶׁיִּהְיֶה לוֹ הַדְּבֵקוּת הַזֶּה. וּבִירוּשַׁלְמִי אָמְרוּ רַבִּי חֲנִינָא בֶּן דּוֹסָא הָיָה עוֹמֵד וּמִתְפַּלֵּל, וּבָא חֲבַרְבָּר וְהִכִּישׁוֹ, וְלֹא הִפְסִיק תְּפִלָּתוֹ [וְהָלְכוּ וּמָצְאוּ אוֹתוֹ חֲבַרְבָּר מֵת מוּטָל עַל פִּי חוֹרוֹ]. אָמְרוּ לוֹ תַּלְמִידָיו, רַבִּי, וְלֹא הִרְגַּשְׁתָּ? וְאָמַר לָהֶם, יָבוֹא עָלַי! מִתּוֹךְ שֶׁהָיָה לִבִּי מְכֻוָּן בַּתְּפִלָּה לֹא הִרְגַּשְׁתִּי”. וְעַל הַדְּבֵקוּת הֻזְהַרְנוּ בַּתּוֹרָה פְּעָמִים רַבּוֹת (דברים ל, כ), ”לְאַהֲבָה אֶת ה׳ אֱלֹהֶיךָ” וגו׳ וּלְדָבְקָה בוֹ”. ”וּבוֹ תִדְבָּק”, (שם י, כ), ”וּבוֹ תִדְבָּקוּן”

(שם יג, ה). וְדָוִד אָמַר (תהלים סג, ט), "דָּבְקָה נַפְשִׁי אַחֲרֶיךָ", וְעִנְיַן כָּל אֵלֶּה הַפְּסוּקִים אֶחָד, שֶׁהוּא הַדְּבֵקוּת שֶׁהָאָדָם מִתְדַּבֵּק בּוֹ יִתְבָּרַךְ שֶׁאֵינוֹ יָכוֹל לִפָּרֵד וְלָזוּז מִמֶּנּוּ, וְאָמְרוּ זַ"ל (בראשית רבה פ, ז), "אָמַר רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן לָקִישׁ, בְּשָׁלֹשׁ לְשׁוֹנוֹת שֶׁל חִבָּה חִבֵּב הַקָּבָּ"ה אֶת יִשְׂרָאֵל, בִּדְבִיקָה, בַּחֲשִׁיקָה, וּבַחֲפִיצָה. וְאָנוּ לְמֵדִים [אוֹתָם מִפָּרָשָׁתוֹ שֶׁל אוֹתוֹ רָשָׁע]", וְהֵם מַמָּשׁ עַנְפֵי הָאַהֲבָה הָעִקָּרִית, וְהַיְנוּ הַתְּשׁוּקָה שֶׁזָּכַרְתִּי, וְהַדְּבֵקוּת וְהַנַּחַת וְהָעֹנֶג הַנִּמְצָא בְּעֵסֶק עִנְיָנָיו שֶׁל הַנֶּאֱהָב.

הַשֵּׁנִי הוּא, הַשִּׂמְחָה, וְהוּא עִקָּר גָּדוֹל בָּעֲבוֹדָה, וְהוּא מַה שֶּׁדָּוִד מַזְהִיר וְאוֹמֵר (תהלים ק, ב), "עִבְדוּ אֶת ה׳ בְּשִׂמְחָה, בֹּאוּ לְפָנָיו בִּרְנָנָה", וְאוֹמֵר (שם סח, ד), "וְצַדִּיקִים יִשְׂמְחוּ יַעַלְצוּ לִפְנֵי אֱלֹהִים וְיָשִׂישׂוּ בְשִׂמְחָה", וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זַ"ל (שבת ל:), "אֵין הַשְּׁכִינָה שׁוֹרָה אֶלָּא מִתּוֹךְ שִׂמְחָה שֶׁל מִצְוָה". וְעַל הַפָּסוּק שֶׁזָּכַרְנוּ לְמַעְלָה "עִבְדוּ אֶת ה׳ בְּשִׂמְחָה", אָמְרוּ בַּמִּדְרָשׁ (שוחר טוב), "אָמַר רַב, כְּשֶׁתִּהְיֶה עוֹמֵד לְהִתְפַּלֵּל יְהֵא לִבְּךָ שָׂמֵחַ עָלֶיךָ שֶׁאַתָּה מִתְפַּלֵּל לֵאלֹהִים שֶׁאֵין כַּיּוֹצֵא בּוֹ", כִּי זֹאת הִיא הַשִּׂמְחָה הָאֲמִתִּית, שֶׁיִּהְיֶה לִבּוֹ שֶׁל הָאָדָם עָלֵז עַל שֶׁהוּא זוֹכֶה לַעֲבֹד לִפְנֵי אָדוֹן יִתְבָּרַךְ שֶׁאֵין כָּמוֹהוּ, וְלַעֲסֹק בְּתוֹרָתוֹ וּבְמִצְווֹתָיו שֶׁהֵם הַשְּׁלֵמוּת הָאֲמִתִּי וְהַיְקָר הַנִּצְחִי, וְאָמַר שְׁלֹמֹה בְּמְשַׁל הַחָכְמָה (שיר השירים א, ד), "מָשְׁכֵנִי אַחֲרֶיךָ נָּרוּצָה, הֱבִיאַנִי הַמֶּלֶךְ חֲדָרָיו נָגִילָה וְנִשְׂמְחָה בָּךְ", כִּי כָל מַה שֶׁזּוֹכֶה הָאָדָם לִכָּנֵס יוֹתֵר לִפְנִים בְּחַדְרֵי יְדִיעַת גְּדֻלָּתוֹ יִתְבָּרַךְ, יוֹתֵר תִּגְדַּל בּוֹ הַשִּׂמְחָה וְיִהְיֶה לִבּוֹ שָׂשׂ בְּקִרְבּוֹ, וְאוֹמֵר (תהלים קמט, ב), "יִשְׂמַח יִשְׂרָאֵל בְּעוֹשָׂיו, בְּנֵי צִיּוֹן יָגִילוּ בְמַלְכָּם". וְדָוִד, שֶׁכְּבָר הִגִּיעַ אֶל הַמַּעֲלָה הַזֹּאת שִׁעוּר גָּדוֹל, אָמַר (שם קד, לד), "יֶעֱרַב עָלָיו שִׂיחִי, אָנֹכִי אֶשְׂמַח בַּה׳". וְאוֹמֵר (שם מג, ד), "וְאָבוֹאָה אֶל מִזְבַּח אֱלֹהִים אֶל אֵל שִׂמְחַת גִּילִי, וְאוֹדְךָ בְכִנּוֹר אֱלֹהִים אֱלֹהָי". וְאָמַר (שם עא, כג), "תְּרַנֵּנָּה שְׂפָתַי כִּי אֲזַמְּרָה לָּךְ, וְנַפְשִׁי אֲשֶׁר פָּדִיתָ", וְהַיְנוּ, כִּי כָל כָּךְ הָיְתָה מִתְגַּבֶּרֶת בְּקִרְבּוֹ הַשִּׂמְחָה, שֶׁכְּבָר הַשְּׂפָתַיִם הָיוּ מִתְנַעְנְעוֹת מֵאֲלֵיהֶם, וּמְרַנְּנוֹת בִּהְיוֹתוֹ עוֹסֵק בִּתְהִלּוֹתָיו יִתְבָּרַךְ, וְכָל זֶה מִגֹּדֶל הִתְלַהֲטוּת נַפְשׁוֹ שֶׁהָיְתָה מִתְלַהֶטֶת בְּשִׂמְחָתָהּ לְפָנָיו, הוּא מַה שֶּׁסִּיֵּם, "וְנַפְשִׁי אֲשֶׁר פָּדִיתָ". וּמָצִינוּ שֶׁנִּתְרָעֵם הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא עַל יִשְׂרָאֵל מִפְּנֵי שֶׁחִסְּרוּ תְּנַאי זֶה בַּעֲבוֹדָתָם, הוּא שֶׁנֶּאֱמַר (דברים כח, מז), "תַּחַת אֲשֶׁר לֹא עָבַדְתָּ אֶת ה׳ אֱלֹהֶיךָ בְּשִׂמְחָה וּבְטוּב לֵבָב". וְדָוִד, לְפִי שֶׁרָאָה אֶת יִשְׂרָאֵל בְּעֵת הִתְנַדְּבָם עַל בִּנְיַן הַבַּיִת, שֶׁכְּבָר הִגִּיעוּ לַמַּעֲלָה הַזֹּאת, הִתְפַּלֵּל עֲלֵיהֶם שֶׁתִּתְקַיֵּם הַמִּדָּה הַטּוֹבָה בָּהֶם וְלֹא תָסוּר, הוּא מַה שֶּׁאָמַר (דברי הימים א כט, יז-יח), "וְעַתָּה עַמְּךָ הַנִּמְצְאוּ פֹה, רָאִיתִי בְשִׂמְחָה לְהִתְנַדֶּב לָךְ ה׳ אֱלֹהֵי אַבְרָהָם יִצְחָק וְיִשְׂרָאֵל אֲבוֹתֵינוּ, שָׁמְרָה זֹּאת לְעוֹלָם לְיֵצֶר מַחְשְׁבוֹת לְבַב עַמֶּךָ וְהָכֵן לְבָבָם אֵלֶיךָ".

הֶעָנָף הַשְּׁלִישִׁי הוּא הַקִּנְאָה, שֶׁיִּהְיֶה הָאָדָם מְקַנֵּא לְשֵׁם קָדְשׁוֹ, שׂוֹנֵא אֶת מְשַׂנְאָיו וּמִשְׁתַּדֵּל לְהַכְנִיעָם בְּמַה שֶּׁיּוּכַל, כְּדֵי שֶׁתִּהְיֶה עֲבוֹדָתוֹ יִתְבָּרַךְ נַעֲשֵׂית, וּכְבוֹדוֹ מִתְרַבֶּה. וְהוּא מַה שֶּׁאָמַר דָּוִד עָלָיו הַשָּׁלוֹם (תהלים קלט, כא-כב), ״הֲלֹא מְשַׂנְאֶיךָ ה׳ אֶשְׂנָא, וּבִתְקוֹמְמֶיךָ אֶתְקוֹטָט תַּכְלִית שִׂנְאָה שְׂנֵאתִים״ וגו׳, וְאֵלִיָּהוּ אָמַר (מלכים א יט, י), ״קַנֹּא קִנֵּאתִי לַה׳ צְבָאוֹת״ וגו׳. וּכְבָר רָאִינוּ לְמַה זָּכָה בַּעֲבוּר קִנְאָתוֹ לֵאלֹהָיו, כְּמַאֲמַר הַכָּתוּב (במדבר כה, יג), ״תַּחַת אֲשֶׁר קִנֵּא לֵאלֹהָיו וַיְכַפֵּר עַל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל״. וּכְבָר הִפְלִיגוּ חֲזַ״ל (שבת נד:) לְדַבֵּר בְּמִי שֶׁיֵּשׁ בְּיָדוֹ לִמְחוֹת וְאֵינוֹ מוֹחֶה, וְגָזְרוּ דִּינוֹ לִתָּפֵס בַּעֲוֹן הַחוֹטְאִים עַצְמוֹ. וּבְמִדְרַשׁ אֵיכָה (איכה רבה א, לג) אָמְרוּ, ״הָיוּ שָׂרֶיהָ כְּאַיָּלִים״ (איכה א, ו) – ״מָה אַיָּלִים הַלָּלוּ בִּשְׁעַת שָׁרָב הוֹפְכִים פְּנֵיהֶם אֵלּוּ תַּחַת אֵלּוּ, כָּךְ הָיוּ גְּדוֹלֵי יִשְׂרָאֵל – רוֹאִים דְּבַר עֲבֵרָה וְהוֹפְכִים פְּנֵיהֶם מִמֶּנּוּ. אָמַר לָהֶם הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, תָּבוֹא הַשָּׁעָה וַאֲנִי אֶעֱשֶׂה לָהֶם כֵּן״.

[וְזֶה פָּשׁוּט, מִי שֶׁאוֹהֵב אֶת חֲבֵרוֹ, אִי אֶפְשָׁר לוֹ לִסְבֹּל שֶׁיִּרְאֶה מַכִּים אֶת חֲבֵרוֹ אוֹ מְחָרְפִים אוֹתוֹ, וּבְוַדַּאי שֶׁיֵּצֵא לְעֶזְרָתוֹ, גַּם מִי שֶׁאוֹהֵב שְׁמוֹ יִתְבָּרַךְ, לֹא יוּכַל לִסְבֹּל וְלִרְאוֹת שֶׁיְּחַלְּלוּ אוֹתוֹ חַס וְחָלִילָה, וְשֶׁיַּעַבְרוּ עַל מִצְוֹתָיו. וְהוּא מַה שֶּׁאָמַר שְׁלֹמֹה (משלי כח, ד), ״עוֹזְבֵי תוֹרָה יְהַלְלוּ רָשָׁע, וְשׁוֹמְרֵי תוֹרָה יִתְגָּרוּ בָם״, כִּי אוֹתָם שֶׁמְּהַלְלִים רָשָׁע בְּרִשְׁעָתוֹ וְלֹא יוֹכִיחוּ עַל פָּנָיו מוּמוֹ, הִנֵּה הֵם עוֹזְבֵי הַתּוֹרָה וּמַנִּיחִים אוֹתָהּ שֶׁתִּתְחַלֵּל חַס וְחָלִילָה. אַךְ שׁוֹמְרֶיהָ הַמִּתְחַזְּקִים לְהַחֲזִיקָהּ, וַדַּאי שֶׁיִּתְגָּרוּ בָם – [כִּי] לֹא יוּכְלוּ לְהִתְאַפֵּק וּלְהַחֲרִישׁ. וְאָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אֶל אִיּוֹב (איוב מ, יא-יג), ״הָפֵץ עֶבְרוֹת אַפֶּךָ, וּרְאֵה כָל גֵּאֶה וְהַשְׁפִּילֵהוּ, רְאֵה [כָל גֵּאֶה] (ו)הַכְנִיעֵהוּ, וַהֲדֹךְ רְשָׁעִים תַּחְתָּם, טָמְנֵם בֶּעָפָר יָחַד, פְּנֵיהֶם חֲבֹשׁ בַּטָּמוּן״, כִּי זֶהוּ תֹּקֶף הָאַהֲבָה – שֶׁיּוּכַל לְהַרְאוֹת מִי שֶׁאוֹהֵב אֶת בּוֹרְאוֹ בֶּאֱמֶת. וְאוֹמֵר (תהלים צז, י), ״אוֹהֲבֵי ה׳ שִׂנְאוּ רָע״.

וְהִנֵּה בֵּאַרְנוּ עַד הֵנָּה הַחֲסִידוּת מַה שֶּׁתָּלוּי בַּמַּעֲשֶׂה וּבְאֹפֶן הָעֲשִׂיָּה. נְבָאֵר עַתָּה הַתְּלוּיָה בַּכַּוָּנָה. וּכְבָר דִּבַּרְנוּ גַּם כֵּן לְמַעְלָה מֵעִנְיַן לִשְׁמָהּ וְשֶׁלֹּא לִשְׁמָהּ לְמַדְרֵגוֹתֵיהֶם. אָמְנָם וַדַּאי שֶׁמִּי שֶׁמִּתְכַּוֵּן בַּעֲבוֹדָתוֹ לְטַהֵר נַפְשׁוֹ לִפְנֵי בוֹרְאוֹ, לְמַעַן תִּזְכֶּה לָשֶׁבֶת אֶת פָּנָיו בִּכְלַל הַיְשָׁרִים וְהַחֲסִידִים, לַחֲזוֹת בְּנֹעַם ה׳ וּלְבַקֵּר בְּהֵיכָלוֹ וּלְקַבֵּל הַגְּמוּל אֲשֶׁר בָּעוֹלָם הַבָּא, לֹא נוּכַל לוֹמַר שֶׁתִּהְיֶה כַּוָּנָה זוֹ רָעָה, אָכֵן לֹא נוּכַל לוֹמַר גַּם כֵּן שֶׁתִּהְיֶה הַיּוֹתֵר טוֹבָה, כִּי עַד שֶׁהָאָדָם מִתְכַּוֵּן לְטוֹבַת עַצְמוֹ סוֹף סוֹף עֲבוֹדָתוֹ לְצֹרֶךְ עַצְמוֹ.

אַךְ הַכַּוָּנָה הָאֲמִתִּית הַמְצוּיָה בַּחֲסִידִים אֲשֶׁר טָרְחוּ וְהִשְׁתַּדְּלוּ לְהַשִּׂיגָהּ, הוּא שֶׁיִּהְיֶה הָאָדָם עוֹבֵד רַק לְמַעַן אֲשֶׁר כְּבוֹדוֹ שֶׁל הָאָדוֹן בָּרוּךְ הוּא יִגְדַּל וְיִרְבֶּה, וְזֶה יִהְיֶה אַחַר שֶׁהִתְגַּבֵּר בְּאַהֲבָה אֵלָיו יִתְבָּרַךְ וְיִהְיֶה חוֹמֵד וּמִתְאַוֶּה אֶל הַגְדָּלַת כְּבוֹדוֹ וּמִצְטַעֵר עַל כָּל שֶׁיִּמַּעֵט מִמֶּנּוּ, כִּי אָז יַעֲבֹד עֲבוֹדָתוֹ לְתַכְלִית זֶה - שֶׁלְּפָחוֹת מִצִּדּוֹ יִהְיֶה כְּבוֹדוֹ יִתְבָּרַךְ מִתְגַּדֵּל, וְיִתְאַוֶּה שֶׁכָּל שְׁאָר בְּנֵי הָאָדָם יִהְיוּ כְּמוֹ כֵן, וְיִצְטַעֵר וְיִתְאַנַּח עַל מַה שֶּׁמְּמַעֲטִים שְׁאָר בְּנֵי הָאָדָם, וְכָל שֶׁכֵּן עַל מַה שֶּׁמְּמַעֵט הוּא עַצְמוֹ, בְּשׁוֹגֵג אוֹ בְּאֹנֶס אוֹ בְּחֻלְשַׁת הַטֶּבַע, אֲשֶׁר קָשֶׁה לוֹ לִשָּׁמֵר מִן הַחֲטָאִים בְּכָל עֵת, כְּעִנְיַן הַכָּתוּב (קהלת ז, כ), ″כִּי אָדָם אֵין צַדִּיק בָּאָרֶץ אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה טּוֹב וְלֹא יֶחֱטָא″.

וְדָבָר זֶה בֵּאֲרוּהוּ בְּתָנָא דְבֵי אֵלִיָּהוּ זָכוּר לַטּוֹב (רבה פרק ד), אָמְרוּ, ″כָּל חָכָם מִיִּשְׂרָאֵל שֶׁיֵּשׁ בּוֹ דְּבַר תּוֹרָה לַאֲמִתּוֹ וּמִתְאַנֵּחַ עַל כְּבוֹדוֹ שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, וְעַל כְּבוֹדָן שֶׁל יִשְׂרָאֵל כָּל יָמָיו, וּמִתְאַוֶּה וּמֵצֵר לִכְבוֹד יְרוּשָׁלַיִם, וְלִכְבוֹד בֵּית הַמִּקְדָּשׁ, וְלַיְשׁוּעָה שֶׁתִּצְמַח בְּקָרוֹב, וּלְכִנּוּס גָּלֻיּוֹת, זוֹכֶה לְרוּחַ הַקֹּדֶשׁ בִּדְבָרָיו″ וכו׳. נִמְצֵאתָ לָמֵד, שֶׁזֹּאת הִיא הַכַּוָּנָה הַמְעֻלָּה, שֶׁהִיא רְחוֹקָה לְגַמְרֵי מִכָּל הֲנָאַת עַצְמוֹ, וְאֵינָהּ אֶלָּא לִכְבוֹדוֹ שֶׁל מָקוֹם וּלְקִדּוּשׁ שְׁמוֹ יִתְבָּרַךְ הַמִּתְקַדֵּשׁ בִּבְרִיּוֹתָיו בְּשָׁעָה שֶׁעוֹשִׂים רְצוֹנוֹ. וְעַל זֶה אָמְרוּ (זוהר ח״ג, רפה.), ″אֵיזֶהוּ חָסִיד? - הַמִּתְחַסֵּד עִם קוֹנוֹ″.

וְהִנֵּה הֶחָסִיד הַזֶּה, מִלְּבַד הָעֲבוֹדָה שֶׁהוּא עוֹבֵד בְּמַעֲשֵׂה מִצְווֹתָיו עַל הַכַּוָּנָה הַזֹּאת, הִנֵּה וַדַּאי צָרִיךְ שֶׁיִּצְטַעֵר תָּמִיד צַעַר מַמָּשׁ עַל הַגָּלוּת וְעַל הַחֻרְבָּן, מִצַּד שֶׁזֶּה גּוֹרֵם מִעוּט כִּבְיָכוֹל לִכְבוֹדוֹ יִתְבָּרַךְ, וְיִתְאַוֶּה לַגְּאֻלָּה, לְפִי שֶׁבָּהּ יִהְיֶה עִלּוּי לִכְבוֹד הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ, וְהוּא מַה שֶּׁאָמַר הַתָּנָא דְבֵי אֵלִיָּהוּ שֶׁהֵבֵאנוּ לְמַעְלָה, ″וּמִתְאַוֶּה וּמֵצֵר לִכְבוֹד יְרוּשָׁלַיִם וכו׳, וְיִתְפַּלֵּל תָּמִיד עַל גְּאוּלָתָן שֶׁל יִשְׂרָאֵל וְהַשָּׁבַת כְּבוֹד שָׁמַיִם לָעִלּוּי″.

וְאִם יֹאמַר אָדָם, מִי אֲנִי וּמָה אֲנִי סָפוּן שֶׁאֶתְפַּלֵּל עַל הַגָּלוּת וְעַל יְרוּשָׁלַיִם, הֲמִפְּנֵי תְפִלָּתִי יְכֻנְּסוּ הַגָּלֻיּוֹת וְתִצְמַח הַיְשׁוּעָה? תְּשׁוּבָתוֹ בְּצִדּוֹ, כְּאוֹתָהּ שֶׁשָּׁנִינוּ (סנהדרין לז.), ″לְפִיכָךְ נִבְרָא אָדָם יְחִידִי - כְּדֵי שֶׁכָּל אֶחָד יֹאמַר, בִּשְׁבִילִי נִבְרָא הָעוֹלָם″, וּכְבָר נַחַת רוּחַ הוּא לְפָנָיו יִתְבָּרַךְ שֶׁיִּהְיוּ בָנָיו מְבַקְשִׁים וּמִתְפַּלְּלִים עַל זֹאת, וְאַף שֶׁלֹּא תֵעָשֶׂה בַקָּשָׁתָם, מִפְּנֵי שֶׁלֹּא הִגִּיעַ הַזְּמַן אוֹ מֵאֵיזֶה טַעַם שֶׁיִּהְיֶה, הִנֵּה הֵם עָשׂוּ אֶת שֶׁלָּהֶם וְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא שָׂמֵחַ בָּזֶה.

וְעַל הֶעְדֵּר זֶה הַדָּבָר הִתְרַעֵם הַנָּבִיא (ישעיה נט, טז), ″וַיַּרְא כִּי אֵין אִישׁ, וַיִּשְׁתּוֹמֵם כִּי אֵין מַפְגִּיעַ″. וְאָמַר (שם סג, ה), ″וְאַבִּיט וְאֵין עֹזֵר, וְאֶשְׁתּוֹמֵם וְאֵין סוֹמֵךְ″. וְאוֹמֵר (ירמיה ל, יז), ″צִיּוֹן הִיא, דֹּרֵשׁ אֵין לָהּ″, וּפֵרְשׁוּ זַ״ל (סוכה מא.), ″מִכְּלַל דְּבַעְיָא דְּרִישָׁה″, הֲרֵי

כָּאן שֶׁחַיָּבִים אֲנַחְנוּ בָּזֶה, וְאֵין לָנוּ לִפָּטֵר מִפְּנֵי מִעוּט כֹּחֵנוּ, כִּי עַל כַּיּוֹצֵא בָּזֶה שָׁנִינוּ (אבות ב, טז), "לֹא עָלֶיךָ הַמְּלָאכָה לִגְמֹר, וְאִי אַתָּה בֶן חוֹרִין לִבָּטֵל הֵימֶנָּה". וְאָמַר עוֹד הַנָּבִיא (ישעיה נא, יח), "אֵין מְנַהֵל לָהּ מִכָּל בָּנִים יָלָדָה, וְאֵין מַחֲזִיק בְּיָדָהּ מִכָּל בָּנִים גִּדֵּלָה", וְאָמַר (שם מ, ו), "כָּל הַבָּשָׂר חָצִיר, וְכָל חַסְדּוֹ כְּצִיץ הַשָּׂדֶה", וּפֵרְשׁוּ זַ"ל (תיקוני זהר עג, ב) שֶׁכָּל חֶסֶד שֶׁעוֹשִׂים - לְעַצְמָם הֵם עוֹשִׂים, לְטוֹבַת נַפְשָׁם וְלַהֲנָאָתָם, וְאֵינָם מִתְכַּוְּנִים לַכַּוָּנָה הַשְּׁלֵמָה הַזֹּאת, וְלֹא מְבַקְשִׁים עַל עִלּוּי הַכָּבוֹד וּגְאֻלָּתָן שֶׁל יִשְׂרָאֵל, שֶׁהֲרֵי אִי אֶפְשָׁר לַכָּבוֹד הָעֶלְיוֹן לְהִתְרַבּוֹת אֶלָּא בִּגְאֻלָּתָן שֶׁל יִשְׂרָאֵל, וּבְרִבּוּי כְּבוֹדָם, שֶׁזֶּה תָּלוּי בָּזֶה בֶּאֱמֶת, וּכְמוֹ שֶׁכָּתוּב בְּתָנָא דְבֵי אֵלִיָּהוּ שֶׁהִזְכַּרְתִּי, "וּמִתְאַנֵּחַ עַל כְּבוֹדוֹ שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא וְעַל כְּבוֹדָן שֶׁל יִשְׂרָאֵל". נִמְצֵאתָ לָמֵד שֶׁשְּׁנֵי דְבָרִים יֵשׁ בְּעִנְיָן זֶה, אֶחָד - הַכַּוָּנָה בְּכָל מִצְוָה וַעֲבוֹדָה שֶׁתִּהְיֶה לְעִלּוּי כְּבוֹדוֹ שֶׁל מָקוֹם בְּמַה שֶּׁבְּרִיּוֹתָיו עוֹשִׂים נַחַת רוּחַ לְפָנָיו. וְעוֹד - הַצַּעַר וְהַבַּקָּשָׁה עַל עִלּוּי הַכָּבוֹד הַזֶּה שֶׁיֵּעָשֶׂה בִּשְׁלֵמוּת בְּעִלּוּי כְּבוֹדָן שֶׁל יִשְׂרָאֵל וְשַׁלְוָתָן.

וְאָמְנָם עוֹד עִקָּר שֵׁנִי יֵשׁ בְּכַוָּנַת הַחֲסִידוּת, וְהוּא, טוֹבַת הַדּוֹר. שֶׁהִנֵּה רָאוּי לְכָל חָסִיד שֶׁיִּתְכַּוֵּן בְּמַעֲשָׂיו לְטוֹבַת דּוֹרוֹ כֻּלּוֹ, לְזַכּוֹת אוֹתָם וּלְהָגֵן עֲלֵיהֶם. וְהוּא עִנְיַן הַכָּתוּב (ישעיה ג, י), "אִמְרוּ צַדִּיק כִּי טוֹב כִּי פְרִי מַעַלְלֵיהֶם יֹאכֵלוּ", שֶׁכָּל הַדּוֹר אוֹכֵל מִפֵּרוֹתָיו. וְכֵן אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זַ"ל (בבא בתרא טו.), "הֲיֵשׁ בָּהּ עֵץ" (במדבר יג, כ) - "אִם יֵשׁ מִי שֶׁמֵּגֵן עַל דּוֹרוֹ כְּעֵץ". וְתִרְאֶה שֶׁזֶּהוּ רְצוֹנוֹ שֶׁל מָקוֹם שֶׁיִּהְיוּ חֲסִידֵי יִשְׂרָאֵל מְזַכִּים וּמְכַפְּרִים עַל כָּל שְׁאָר הַמַּדְרֵגוֹת שֶׁבָּהֶם, וְהוּא מַה שֶּׁאָמְרוּ זַ"ל בַּלּוּלָב וּמִינָיו (ויקרא רבה ל, יב), "יָבוֹאוּ אֵלֶּה וִיכַפְּרוּ עַל אֵלֶּה", שֶׁאֵין הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא חָפֵץ בְּאָבְדַן הָרְשָׁעִים, אֶלָּא מִצְוָה מֻטֶּלֶת עַל הַחֲסִידִים לְהִשְׁתַּדֵּל לְזַכּוֹתָם וּלְכַפֵּר עֲלֵיהֶם, וְזֶה צָרִיךְ שֶׁיֵּעָשֶׂה בְּכַוָּנַת עֲבוֹדָתוֹ וְגַם בִּתְפִלָּתוֹ בְּפֹעַל, דְּהַיְנוּ, שֶׁיִּתְפַּלֵּל עַל דּוֹרוֹ לְכַפֵּר עַל מִי שֶׁצָּרִיךְ כַּפָּרָה וּלְהָשִׁיב בִּתְשׁוּבָה מִי שֶׁצָּרִיךְ לָהּ וּלְלַמֵּד סַנֵּגוֹרְיָא עַל הַדּוֹר כֻּלּוֹ.

וּכְבָר אָמְרוּ זַ"ל עַל פָּסוּק (דניאל י, יב), "וַאֲנִי בָאתִי בִּדְבָרֶיךָ" - שֶׁלֹּא חָזַר גַּבְרִיאֵל וְנִכְנַס לִפְנִים מִן הַפַּרְגּוֹד אֶלָּא כְּשֶׁלִּמֵּד סַנֵּגוֹרְיָא עַל יִשְׂרָאֵל. וְגִדְעוֹן נֶאֱמַר לוֹ (שופטים ו, יד), "לֵךְ בְּכֹחֲךָ זֶה", לְפִי שֶׁלִּמֵּד סַנֵּיגוֹרְיָא עַל עַמּוֹ (ילקוט שמעוני שופטים סב). כִּי אֵין הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אוֹהֵב אֶלָּא לְמִי שֶׁאוֹהֵב אֶת יִשְׂרָאֵל, וְכָל מַה שֶּׁאָדָם מַגְדִּיל אַהֲבָתוֹ לְיִשְׂרָאֵל, גַּם הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מַגְדִּיל עָלָיו, וְאֵלֶּה הֵם הָרוֹעִים הָאֲמִתִּיִּים שֶׁל יִשְׂרָאֵל שֶׁהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא חָפֵץ בָּהֶם הַרְבֵּה, שֶׁמּוֹסְרִים עַצְמָם עַל צֹאנוֹ וְדוֹרְשִׁים וּמִשְׁתַּדְּלִים עַל שְׁלוֹמָם וְטוֹבָתָם בְּכָל הַדְּרָכִים. וְעוֹמְדִים תָּמִיד בַּפֶּרֶץ לְהִתְפַּלֵּל עֲלֵיהֶם לְבַטֵּל הַגְּזֵרוֹת הַקָּשׁוֹת, וְלִפְתֹּחַ עֲלֵיהֶם שַׁעֲרֵי הַבְּרָכָה. הָא לְמַה זֶּה דּוֹמֶה?

לְאָב שֶׁאֵינוֹ אוֹהֵב שׁוּם אָדָם יוֹתֵר מִמִּי שֶׁהוּא רוֹאֶה שֶׁאוֹהֵב אֶת בָּנָיו אַהֲבָה נֶאֱמֶנֶת, וְהוּא דָּבָר שֶׁהַטֶּבַע יָעִיד עָלָיו. וְהוּא עִנְיַן כֹּהֵן גָּדוֹל שֶׁאָמְרוּ עָלָיו (מכות יא.), "שֶׁהָיָה לָהֶם לְבַקֵּשׁ רַחֲמִים עַל דּוֹרָם וְלֹא בִקְּשׁוּ", וְכֵן אָמְרוּ (שם), "הַהוּא גַבְרָא דְּאַכְלֵיהּ אַרְיָא בְּרִחוּק תְּלָת פַּרְסֵי דְּרַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן לֵוִי, וְלֹא אִשְׁתָּעֵי אֵלִיָּהוּ בַּהֲדֵהּ תְּלָתָא יוֹמֵי". הֲרֵי לְךָ הַחוֹבָה הַמֻּטֶּלֶת עַל הַחֲסִידִים לְבַקֵּשׁ וּלְהִשְׁתַּדֵּל עַל בְּנֵי דוֹרָם.

וְהִנֵּה כְּבָר בֵּאַרְנוּ חֶלְקֵי הַחֲסִידוּת הָרָאשִׁיִּים, וּפְרָטֵיהֶם מְסוּרִים לְכָל בַּר - שֵׂכֶל וּלְכָל לֵב טָהוֹר לְהִתְנַהֵג בָּהֶם בְּדֶרֶךְ הַיָּשָׁר לְפִי הַשָּׁרָשִׁים הָאֵלֶּה, כָּל דָּבָר בְּעִתּוֹ.

פרק כ – בְּמִשְׁקַל הַחֲסִידוּת

מַה שֶּׁצָּרִיךְ לְבָאֵר עַתָּה הוּא מִשְׁקַל הַחֲסִידוּת הַזֶּה, וְהוּא עִנְיָן עִקָּרִי מְאֹד מְאֹד. וְתֵדַע בֶּאֱמֶת שֶׁזּוֹהִי הַמְּלָאכָה הַקָּשָׁה שֶׁבַּחֲסִידוּת, כִּי דַקּוּתוֹ רַב וְיֵשׁ לַיֵּצֶר בַּדָּבָר הַזֶּה כְּנִיסָה גְדוֹלָה, עַל כֵּן נִמְצֵאת סַכָּנָתוֹ עֲצוּמָה, כִּי הַרְבֵּה דְבָרִים טוֹבִים יוּכַל הַיֵּצֶר לְרַחֵק כְּאִלּוּ הֵם רָעִים, וְהַרְבֵּה חֲטָאִים לְקָרֵב כְּאִלּוּ הֵם מִצְוֹת גְּדוֹלוֹת.

וּבֶאֱמֶת שֶׁלֹּא יוּכַל אִישׁ לְהַצְלִיחַ בַּמִּשְׁקָל הַזֶּה אֶלָּא בִּשְׁלֹשָׁה דְּבָרִים, שֶׁיִּהְיֶה לִבּוֹ יָשָׁר שֶׁבַּלְּבָבוֹת, שֶׁלֹּא תִהְיֶה פְּנִיָּתוֹ אֶלָּא לַעֲשׂוֹת הַנַּחַת רוּחַ לְפָנָיו יִתְבָּרַךְ וְלֹא זוּלַת זֶה כְּלָל, וְשֶׁיִּהְיֶה מְעַיֵּן עַל מַעֲשָׂיו עִיּוּן גָּדוֹל וְיִשְׁתַּדֵּל לְתַקְּנָם עַל פִּי הַתַּכְלִית הַזֶּה, וְאַחַר כָּל זֹאת יִהְיֶה מַשְׁלִיךְ יְהָבוֹ עַל ה׳, שֶׁאָז יֵאָמֵר בּוֹ, "אַשְׁרֵי אָדָם עוֹז לוֹ בָךְ וגו׳ לֹא יִמְנַע טוֹב לַהֹלְכִים בְּתָמִים" (תהלים פד, ו-יב). אָמְנָם אִם אֶחָד מִן הַתְּנָאִים הָאֵלֶּה יֶחְסַר לוֹ, לֹא יַגִּיעַ אֶל הַשְּׁלֵמוּת וְקָרוֹב הוּא לִכָּשֵׁל וְלִפּוֹל, דְּהַיְנוּ, אוֹ אִם הַכַּוָּנָה לֹא תִהְיֶה מֻבְחֶרֶת וְזַכָּה, אוֹ אִם יִתְרַשֵּׁל מִן הָעִיּוּן בְּמַה שֶּׁיּוּכַל לְעַיֵּן, אוֹ אִם אַחַר כָּל זֶה לֹא יִתְלֶה בִּטְחוֹנוֹ בְקוֹנוֹ, קָשֶׁה לוֹ שֶׁלֹּא יִפּוֹל. אַךְ אִם שְׁלָשְׁתָּם יִשְׁמֹר כָּרָאוּי, תְּמִימוּת הַמַּחֲשָׁבָה, עִיּוּן וּבִטָּחוֹן, אָז יֵלֵךְ בֶּטַח בֶּאֱמֶת וְלֹא יְאֻנֶּה לוֹ כָּל רָע. הוּא הַדָּבָר שֶׁאָמְרָה חַנָּה בִּנְבוּאָתָהּ (שמואל א ב, ט), "רַגְלֵי חֲסִידָיו יִשְׁמֹר", וְדָוִד כְּמוֹ כֵן אָמַר (תהלים לז, כח), "וְלֹא יַעֲזֹב אֶת חֲסִידָיו לְעוֹלָם נִשְׁמָרוּ".

וְהִנֵּה מַה שֶּׁצָּרִיךְ לְהָבִין הוּא, כִּי אֵין לָדוּן דִּבְרֵי הַחֲסִידוּת עַל מַרְאֵיהֶן הָרִאשׁוֹן, אֶלָּא צָרִיךְ לְעַיֵּן וּלְהִתְבּוֹנֵן עַד הֵיכָן תּוֹלְדוֹת הַמַּעֲשֶׂה מַגִּיעוֹת, כִּי לִפְעָמִים הַמַּעֲשֶׂה בְּעַצְמוֹ יֵרָאֶה טוֹב, וּלְפִי שֶׁהַתּוֹלָדוֹת רָעוֹת יִתְחַיֵּב לְהַנִּיחוֹ. וְאִם יַעֲשֶׂה אוֹתוֹ יִהְיֶה חוֹטֵא וְלֹא חָסִיד. הִנֵּה מַעֲשֵׂה גְדַלְיָה בֶּן אֲחִיקָם (ירמיה מ, טז) גָּלוּי לְעֵינֵינוּ שֶׁמִּפְּנֵי רֹב חֲסִידוּתוֹ שֶׁלֹּא לָדוּן אֶת יִשְׁמָעֵאל לְכַף חוֹבָה אוֹ שֶׁלֹּא לְקַבֵּל לָשׁוֹן הָרָע אָמַר לְיוֹחָנָן

בֶּן קָרֵחַ, ״שֶׁקֶר אַתָּה דוֹבֵר עַל יִשְׁמָעֵאל״, וּמַה גָּרַם? גָּרַם שֶׁמֵּת הוּא וְנִפְזְרוּ יִשְׂרָאֵל וְכָבָה גַּחַלְתָּם הַנִּשְׁאָרָה. וּכְבָר יִחֵס הַכָּתוּב אֵלָיו הֲרִיגַת אֲנָשִׁים אֲשֶׁר נֶהֶרְגוּ כְּאִלּוּ הֲרָגָם הוּא, וּכְמַאֲמָרָם זַ״ל (נדה סא.) עַל פָּסוּק ״אֵת כָּל פִּגְרֵי הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר הִכָּה בְּיַד גְּדַלְיָהוּ״ (ירמיה מא, ט). וְהַבַּיִת הַשֵּׁנִי גַּם הוּא חָרַב עַל יְדֵי חֲסִידוּת כָּזֶה אֲשֶׁר לֹא נִשְׁקַל בְּמִשְׁקַל צֶדֶק. בְּמַעֲשֵׂה דְּבַר קַמְצָא (גיטין נו.) אָמְרוּ, ״סָבוּר רַבָּנָן לְקָרוּבֵהּ, אָמַר לָהֶם רַבִּי זְכַרְיָה בֶּן אַנְקַלִיס, יֹאמְרוּ ׳בַּעֲלֵי מוּמִין קְרֵבִין לְגַבֵּי מִזְבֵּחַ׳, סָבוּר לְמִקְטְלֵהּ, אָמַר לָהֶם רַבִּי זְכַרְיָה בֶּן אַנְקַלִיס, יֹאמְרוּ ׳מַטִּיל מוּם בְּקָדָשִׁים יֵהָרֵג׳. בֵּין כָּךְ וּבֵין כָּךְ הָלַךְ אוֹתוֹ הָרָשָׁע וְהִלְשִׁין אֶת יִשְׂרָאֵל, בָּא הַקֵּיסָר וְהֶחֱרִיב יְרוּשָׁלַיִם. וְהוּא מַה שֶּׁאָמַר רַבִּי יוֹחָנָן עַל זֶה, ״עַנְוְתָנוּתוֹ שֶׁל רַבִּי זְכַרְיָה הֶחֱרִיבָה אֶת בֵּיתֵנוּ וְשָׂרְפָה אֶת הֵיכָלֵנוּ וְהִגְלַתְנוּ לְבֵין הָאֻמּוֹת״. הֲרֵי לְךָ שֶׁאֵין לָדוּן בַּחֲסִידוּת הַמַּעֲשֶׂה בַּאֲשֶׁר הוּא שָׁם לְבַד, אַךְ צָרִיךְ לִפְנוֹת כֹּה וָכֹה לְכָל הַצְּדָדִין שֶׁיּוּכַל שֵׂכֶל הָאָדָם לִרְאוֹת, עַד שֶׁיָּדוּן בֶּאֱמֶת אֵיזֶה יִכְשַׁר יוֹתֵר הָעֲשִׂיָּה אוֹ הַפְּרִישָׁה.

הִנֵּה הַתּוֹרָה צִוְּתָה (ויקרא יט, טז), ״הוֹכֵחַ תּוֹכִיחַ אֶת עֲמִיתֶךָ״, וְכַמָּה פְּעָמִים יִכָּנֵס אָדָם לְהוֹכִיחַ חוֹטְאִים בְּמָקוֹם אוֹ בִּזְמַן שֶׁאֵין דְּבָרָיו נִשְׁמָעִים, וְגוֹרֵם לָהֶם לְהִתְפָּרֵץ יוֹתֵר בְּרִשְׁעָם וּלְחַלֵּל ה׳ לְהוֹסִיף עַל חַטָּאתָם פֶּשַׁע, הִנֵּה בְּכַיּוֹצֵא בָּזֶה אֵינוֹ מִן הַחֲסִידוּת אֶלָּא לִשְׁתֹּק. וְכָךְ אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זַ״ל (יבמות סה:), ״כְּשֵׁם שֶׁמִּצְוָה לוֹמַר דָּבָר הַנִּשְׁמָע, כָּךְ מִצְוָה שֶׁלֹּא לוֹמַר אֶת שֶׁאֵינוֹ נִשְׁמָע״. רְאֵה, פָּשׁוּט הוּא שֶׁרָאוּי לְכָל אָדָם לִהְיוֹת מַקְדִּים וְרָץ לִדְבַר מִצְוָה וּלְהִשְׁתַּדֵּל לִהְיוֹת מִן הָעוֹסְקִים בָּהּ, אַךְ הִנֵּה לִפְעָמִים יָכוֹל לְהִוָּלֵד מִזֶּה מְרִיבָה, שֶׁיּוֹתֵר תִּתְבַּזֶּה הַמִּצְוָה וְיִתְחַלֵּל בָּהּ שֵׁם שָׁמַיִם מִמַּה שֶּׁיִּתְכַּבֵּד, – בְּכַיּוֹצֵא בָּזֶה וַדַּאי שֶׁחַיָּב הֶחָסִיד לְהַנִּיחַ אֶת הַמִּצְוָה וְלֹא לִרְדֹּף אַחֲרֶיהָ. וְכֵן אָמְרוּ זַ״ל בְּעִנְיַן הַלְוִיִּם זַ״ל (במדבר רבה ה, א), ״מִפְּנֵי שֶׁהָיוּ יוֹדְעִים שֶׁכָּל מִי שֶׁטּוֹעֵן בָּאָרוֹן שְׂכָרוֹ מְרֻבֶּה, וְהָיוּ מַנִּיחִין אֶת הַשֻּׁלְחָן וְהַמְּנוֹרָה וְהַמִּזְבְּחוֹת וְכֻלָּן רָצִים לָאָרוֹן לִטֹּל שָׂכָר, וּמִתּוֹךְ כָּךְ הָיָה זֶה מֵרִיב וְאוֹמֵר, אֲנִי טוֹעֵן כָּאן, וְזֶה מֵרִיב וְאוֹמֵר, אֲנִי טוֹעֵן כָּאן, וּמִתּוֹךְ כָּךְ הָיוּ נוֹהֲגִין קַלּוּת רֹאשׁ, וְהָיְתָה הַשְּׁכִינָה פּוֹגַעַת בָּהֶם״ וכו׳.

הִנֵּה חַיָּב הָאָדָם לִשְׁמֹר כָּל הַמִּצְוֹת בְּכָל דִּקְדּוּקֵיהֶם לִפְנֵי מִי שֶׁיִּהְיֶה, וְלֹא יִירָא וְלֹא יֵבוֹשׁ, וְכֵן הוּא אוֹמֵר (תהלים קיט, מו), ״וַאֲדַבְּרָה בְעֵדֹתֶיךָ נֶגֶד מְלָכִים וְלֹא אֵבוֹשׁ״. וְכֵן שָׁנִינוּ (אבות ה, כ), ״הֱוֵי עַז כַּנָּמֵר״ וכו׳. אָמְנָם גַּם בָּזֶה צָרִיךְ חִלּוּק וְהַבְחָנָה, כִּי כָל זֶה נֶאֱמַר עַל גּוּפֵי הַמִּצְוֹת שֶׁחַיָּבִים אֲנַחְנוּ בָּהֶם חוֹבָה גְמוּרָה, שֶׁבָּהֶם יָשִׂים פָּנָיו כַּחַלָּמִישׁ. אַךְ יֵשׁ אֵיזֶה תּוֹסְפוֹת חֲסִידוּת, שֶׁאִם יַעֲשֶׂה אוֹתָם הָאָדָם לִפְנֵי הֲמוֹן הָעָם יִשְׂחֲקוּ עָלָיו וְיִתְלוֹצְצוּ, וְנִמְצְאוּ חוֹטְאִים וְנֶעֱנָשִׁים עַל יָדוֹ, וְהוּא הָיָה יָכוֹל לְהַנִּיחַ

מִלַּעֲשׂוֹת הַדְּבָרִים הָהֵם, כִּי אֵינָם חוֹבָה מֻחְלֶטֶת, הִנֵּה דָּבָר כָּזֶה וַדַּאי שֶׁיּוֹתֵר הָגוּן הוּא לֶחָסִיד שֶׁיַּנִּיחֵהוּ מִשֶּׁיַּעֲשֵׂהוּ, וְהוּא מַה שֶּׁאָמַר הַכָּתוּב (מיכה ו, ח), "וְהַצְנֵעַ לֶכֶת עִם אֱלֹהֶיךָ", וְכַמָּה חֲסִידִים גְּדוֹלִים הִנִּיחוּ מִמִּנְהֲגֵי חֲסִידוּת בִּהְיוֹתָם בֵּין הֲמוֹן הָעָם, מִשּׁוּם דְּמֶחֱזֵי כְּיֻהֲרָא. כְּלָלוֹ שֶׁל דָּבָר, כָּל מַה שֶּׁהוּא עִקָּרִי בַּמִּצְוָה יַעֲשֵׂהוּ לִפְנֵי כָּל מַלְעִיג וּמַה שֶּׁאֵינוֹ עִקָּרִי וְהוּא גוֹרֵם שְׂחוֹק וְהִתּוּל לֹא יַעֲשֵׂהוּ.

נִמְצֵאתָ לָמֵד, שֶׁהַבָּא לְהִתְחַסֵּד חֲסִידוּת אֲמִתִּי, צָרִיךְ שֶׁיִּשְׁקֹל כָּל מַעֲשָׂיו לְפִי הַתּוֹלָדוֹת הַנִּמְשָׁכוֹת מֵהֶם וּלְפִי הַתְּנָאִים הַמִּתְלַוִּים לָהֶם, לְפִי הָעֵת, לְפִי הַחֶבְרָה, לְפִי הַנּוֹשֵׂא וּלְפִי הַמָּקוֹם, וְאִם הַפְּרִישָׁה תּוֹלִיד יוֹתֵר קִדּוּשׁ שֵׁם שָׁמַיִם וְנַחַת רוּחַ לְפָנָיו מִן הַמַּעֲשֶׂה - יִפְרֹשׁ וְלֹא יַעֲשֶׂה, אוֹ אִם מַעֲשֶׂה אֶחָד בְּמַרְאִיתוֹ הוּא טוֹב וּבְתוֹלְדוֹתָיו אוֹ בִּתְנָאָיו הוּא רָע, וּמַעֲשֶׂה אַחֵר רַע בְּמַרְאִיתוֹ וְטוֹב בְּתוֹלְדוֹתָיו, הַכֹּל הוֹלֵךְ אַחַר הַחִתּוּם וְהַתּוֹלָדָה, שֶׁהִיא פְּרִי הַמַּעֲשִׂים בֶּאֱמֶת. וְאֵין הַדְּבָרִים מְסוּרִים אֶלָּא לְלֵב מֵבִין וְשֵׂכֶל נָכוֹן, כִּי אִי אֶפְשָׁר לְבָאֵר הַפְּרָטִים שֶׁאֵין לָהֶם קֵץ וְ"ה' יִתֵּן חָכְמָה מִפִּיו דַּעַת וּתְבוּנָה" (משלי ב, ו). וּמַעֲשֶׂה דְּרַבִּי טַרְפוֹן (ברכות י:) יוֹכִיחַ, שֶׁהֶחְמִיר לְהַטּוֹת כְּבֵית שַׁמַּאי וְאָמְרוּ לוֹ, "כְּדַאי הָיִיתָ לָחוּב בְּעַצְמְךָ, שֶׁעָבַרְתָּ עַל דִּבְרֵי בֵּית הִלֵּל", אַף עַל פִּי שֶׁמַּחְמִיר הָיָה. וְזֶה, שֶׁעִנְיַן מַחֲלֹקֶת בֵּית שַׁמַּאי וּבֵית הִלֵּל הָיָה עִנְיָן כָּבֵד לְיִשְׂרָאֵל, מִפְּנֵי הַמַּחֲלֹקֶת הַגְּדוֹלָה שֶׁרָבְתָה בֵּינֵיהֶם, וְסוֹף סוֹף נִגְמַר שֶׁהֲלָכָה כְּבֵית הִלֵּל לְעוֹלָם (עירובין יג.), הִנֵּה קִיּוּמָהּ שֶׁל תּוֹרָה שֶׁגְּמַר דִּין זֶה יִשָּׁאֵר בְּכָל תָּקְפּוֹ לָעַד וּלְעוֹלְמֵי עוֹלָמִים וְלֹא יֶחֱלַשׁ בְּשׁוּם פָּנִים, שֶׁלֹּא תֵעָשֶׂה תּוֹרָה חַס וְשָׁלוֹם כִּשְׁתֵּי תוֹרוֹת, וְעַל כֵּן לְדַעַת הַמִּשְׁנָה הַזֹּאת, יוֹתֵר חֲסִידוּת הוּא לְהַחֲזִיק כְּבֵית הִלֵּל אֲפִלּוּ לְקֻלָּא מִלְּהַחְמִיר כְּבֵית שַׁמַּאי. וְזֶה לָנוּ לְעֵינַיִם לִרְאוֹת אֵי זֶה דֶּרֶךְ יִשְׁכֹּן אוֹר בֶּאֱמֶת וּבֶאֱמוּנָה לַעֲשׂוֹת הַיָּשָׁר בְּעֵינֵי ה'.

פרק כא

בְּדֶרֶךְ קְנִיַּת הַחֲסִידוּת וְהַהַרְחָקָה מִמַּפְסִידֶיהָ

הִנֵּה מִמַּה שֶּׁיּוֹעִיל הַרְבֵּה לִקְנוֹת הַחֲסִידוּת, הוּא גֹּדֶל הַהִסְתַּכְּלוּת וְרֹב הַהִתְבּוֹנְנוּת. כִּי כַּאֲשֶׁר יַרְבֶּה הָאָדָם לְהִתְבּוֹנֵן עַל גֹּדֶל רוֹמְמוּתוֹ יִתְבָּרַךְ וְתַכְלִית שְׁלֵמוּתוֹ וְרֹב הַהֶרְחֵק הַבִּלְתִּי מְשֹׁעָר שֶׁבֵּין גְּדֻלָּתוֹ וּבֵין שִׁפְלוּתֵנוּ, יִגְרֹם לוֹ שֶׁיִּמָּלֵא יִרְאָה וּרְעָדָה מִלְּפָנָיו, וּבְהִתְבּוֹנְנוֹ עַל רֹב חֲסָדָיו עִמָּנוּ וְעַל גֹּדֶל אַהֲבָתוֹ יִתְבָּרַךְ לְיִשְׂרָאֵל וְעַל קִרְבַת הַיְשָׁרִים אֵלָיו, וּמַעֲלוֹת הַתּוֹרָה וְהַמִּצְוֹת, וְכַיּוֹצֵא מִן הָעִיּוּנִים וְהַלִּמּוּדִים, וַדַּאי

שֶׁתִּתְלַהֵט בּוֹ אַהֲבָה עַזָּה וְיִבְחַר וְיִתְאַוֶּה לְדָבֵק בּוֹ. כִּי בִּרְאוֹתוֹ שֶׁהַבּוֹרֵא יִתְבָּרַךְ הוּא לָנוּ לְאָב מַמָּשׁ וּמְרַחֵם עָלֵינוּ כְּאָב עַל בָּנִים, יִתְעוֹרֵר בּוֹ בְּהֶמְשֵׁךְ הַחֵפֶץ וְהַתְּשׁוּקָה לִגְמֹל לוֹ כְּבֵן אֶל אָבִיו.

וְהִנֵּה לָזֶה צָרִיךְ הָאָדָם שֶׁיִּתְבּוֹדֵד בַּחֲדָרָיו וְיִקְבֹּץ כָּל מַדָּעוֹ וּתְבוּנָתוֹ אֶל הַהִסְתַּכְּלוּת וְאֶל הָעִיּוּן בַּדְּבָרִים הָאֲמִתִּיִּים הָאֵלֶּה, וְהִנֵּה וַדַּאי שֶׁיַּעַזְרֵהוּ לָזֶה רֹב הַהַתְמָדָה וְהָעִיּוּן בְּמִזְמוֹרֵי דָוִד הַמֶּלֶךְ ע״ה וְהַהִתְבּוֹנְנוּת בָּם בְּמַאַמְרֵיהֶם וְעִנְיָנָם. כִּי בִּהְיוֹתָם כֻּלָּם מְלֵאִים אַהֲבָה וְיִרְאָה וְכָל מִינֵי חֲסִידוּת, הִנֵּה בְּהִתְבּוֹנְנוֹ בָּם לֹא יִמָּנַע מֵהִתְעוֹרֵר בּוֹ הִתְעוֹרְרוּת גָּדוֹל לָצֵאת בְּעִקְּבוֹתָיו וְלָלֶכֶת בִּדְרָכָיו. וְכֵן תּוֹעִיל הַקְּרִיאָה בְּסִפּוּר מַעֲשֵׂה הַחֲסִידִים בָּאַגָּדוֹת אֲשֶׁר בָּאוּ שָׁם, כִּי כָּל אֵלֶּה מְעוֹרְרִים אֶת הַשֵּׂכֶל לְהִתְיָעֵץ וְלַעֲשׂוֹת כְּמַעֲשֵׂיהֶם הַנֶּחְמָדִים. וְזֶה מְבֹאָר.

אַךְ מַפְסִידֵי הַחֲסִידוּת הֵם הַטְּרָדוֹת וְהַדְּאָגוֹת. כִּי בִּהְיוֹת הַשֵּׂכֶל טָרוּד וְנֶחְפָּז בְּדַאֲגוֹתָיו וּבַעֲסָקָיו, אִי אֶפְשָׁר לוֹ לִפְנוֹת אֶל הַהִתְבּוֹנְנוּת הַזֶּה, וּמִבְּלִי הִתְבּוֹנְנוּת לֹא יַשִּׂיג הַחֲסִידוּת, וַאֲפִלּוּ אִם הִשִּׂיגוֹ כְּבָר, הִנֵּה הַטְּרָדוֹת מַכְרִיחוֹת אֶת הַשֵּׂכֶל וּמְעַרְבְּבוֹת אוֹתוֹ וְאֵינָם מַנִּיחוֹת אוֹתוֹ לְהִתְחַזֵּק בְּיִרְאָה וּבְאַהֲבָה וּבִשְׁאָר הָעִנְיָנִים הַשַּׁיָּכִים אֶל הַחֲסִידוּת, כַּאֲשֶׁר זָכַרְתִּי. עַל כֵּן אָמְרוּ חֲזַ״ל (שבת ל:), ״אֵין הַשְּׁכִינָה שׁוֹרָה לֹא מִתּוֹךְ עַצְבוּת [וְלֹא מִתּוֹךְ עַצְלוּת וְלֹא מִתּוֹךְ שְׂחוֹק וְלֹא מִתּוֹךְ קַלּוּת רֹאשׁ אֶלָּא מִתּוֹךְ דְּבַר שִׂמְחָה שֶׁל מִצְוָה]״. כָּל שֶׁכֵּן הַהֲנָאוֹת וְהַתַּעֲנוּגִים, שֶׁהֵם הֶפְכִּיִּים מַמָּשׁ אֶל הַחֲסִידוּת, כִּי הִנֵּה הֵם מְפַתִּים הַלֵּב לִמְשֹׁךְ אַחֲרֵיהֶם וְסָר מִכָּל עִנְיְנֵי הַפְּרִישׁוּת וְהַיְדִיעָה הָאֲמִתִּית.

אָמְנָם מַה שֶּׁיּוּכַל לִשְׁמֹר אֶת הָאָדָם וּלְהַצִּילוֹ מִן הַמַּפְסִידִים הָאֵלֶּה הוּא הַבִּטָּחוֹן, וְהוּא שֶׁיַּשְׁלִיךְ יְהָבוֹ עַל ה׳ לְגַמְרֵי. בַּאֲשֶׁר יֵדַע כִּי וַדַּאי אִי אֶפְשָׁר שֶׁיֶּחְסַר לָאָדָם מַה שֶּׁנִּקְצַב לוֹ, וּכְמוֹ שֶׁאָמְרוּ זַ״ל בְּמַאַמְרֵיהֶם (ביצה טז.), ״כָּל מְזוֹנוֹתָיו שֶׁל אָדָם קְצוּבִים לוֹ מֵרֹאשׁ הַשָּׁנָה [וְעַד יוֹם הַכִּפּוּרִים]״ וְכֵן אָמְרוּ (יומא לח:), ״אֵין אָדָם נוֹגֵעַ בַּמּוּכָן לַחֲבֵרוֹ אֲפִלּוּ כִּמְלֹא נִימָא״.

וּכְבָר הָיָה הָאָדָם יָכוֹל לִהְיוֹת יוֹשֵׁב וּבָטֵל וְהַגְּזֵרָה הָיְתָה מִתְקַיֶּמֶת, אִם לֹא שֶׁקָּדַם הַקְּנָס לְכָל בְּנֵי אָדָם, וְאָמַר (בראשית ג, יט), ״בְּזֵעַת אַפֶּיךָ תֹּאכַל לֶחֶם״, אֲשֶׁר עַל כֵּן חַיָּב אָדָם לְהִשְׁתַּדֵּל אֵיזֶה הִשְׁתַּדְּלוּת לְצֹרֶךְ פַּרְנָסָתוֹ, שֶׁכֵּן גָּזַר הַמֶּלֶךְ הָעֶלְיוֹן, וַהֲרֵי זֶה כְּמַס שֶׁפּוֹרֵעַ כָּל הַמִּין הָאֱנוֹשִׁי אֲשֶׁר אֵין לְהִמָּלֵט מִמֶּנּוּ. עַל כֵּן אָמְרוּ (מדרש תהלים קלו, י), ״יָכוֹל, אֲפִלּוּ יוֹשֵׁב וּבָטֵל? תַּלְמוּד לוֹמַר (דברים כח, כ), ׳בְּכָל מִשְׁלַח יָדְךָ אֲשֶׁר

תַּעֲשֶׂה״. אַךְ לֹא שֶׁהַהִשְׁתַּדְּלוּת הוּא הַמּוֹעִיל, אֶלָּא שֶׁהַהִשְׁתַּדְּלוּת מֻכְרָח, וְכֵיוָן שֶׁהִשְׁתַּדֵּל הֲרֵי יָצָא יְדֵי חוֹבָתוֹ, וּכְבָר יֵשׁ מָקוֹם לְבִרְכַּת שָׁמַיִם שֶׁתִּשְׁרֶה עָלָיו, וְאֵינוֹ צָרִיךְ לְבַלּוֹת יָמָיו בְּחָרִיצוּת וְהִשְׁתַּדְּלוּת.

הוּא מַה שֶּׁאָמַר דָּוִד הַמֶּלֶךְ עָלָיו הַשָּׁלוֹם (תהלים עה, ז–ח), ״כִּי לֹא מִמּוֹצָא וּמִמַּעֲרָב וְלֹא [מִמִּדְבָּר הָרִים], כִּי אֱלֹהִים שׁוֹפֵט [זֶה יַשְׁפִּיל וְזֶה יָרִים]״. וּשְׁלֹמֹה הַמֶּלֶךְ עָלָיו הַשָּׁלוֹם אָמַר (משלי כג, ד), ״אַל תִּיגַע לְהַעֲשִׁיר, מִבִּינָתְךָ חֲדָל״. אֶלָּא הַדֶּרֶךְ הָאֲמִתִּי הוּא דַּרְכָּם שֶׁל הַחֲסִידִים הָרִאשׁוֹנִים, עוֹשִׂים תּוֹרָתָן עִקָּר וּמְלַאכְתָּן טְפֵלָה, וְזֶה וְזֶה נִתְקַיֵּם בְּיָדָם (ברכות לה:). כִּי כֵּיוָן שֶׁעָשָׂה אָדָם קְצָת מְלָאכָה, מִשָּׁם וָהָלְאָה אֵין לוֹ אֶלָּא לִבְטֹחַ בְּקוֹנוֹ וְלֹא לְהִצְטַעֵר עַל שׁוּם דָּבָר עוֹלָמִי, אָז תִּשָּׁאֵר דַּעְתּוֹ פְּנוּיָה וְלִבּוֹ מוּכָן לַחֲסִידוּת הָאֲמִתִּי וְלָעֲבוֹדָה הַתְּמִימָה.

פרק כב

בְּבֵאוּר מִדַּת הָעֲנָוָה וַחֲלָקֶיהָ

הִנֵּה כְּבָר דִּבַּרְנוּ לְמַעְלָה מִגְּנוּת הַגַּאֲוָה, וּמִכְּלָלָהּ נִשְׁמַע שֶׁבַח הָעֲנָוָה. אַךְ עַתָּה נְבָאֵר יוֹתֵר בְּדֶרֶךְ עִקַּר הָעֲנָוָה וְתִתְבָּאֵר הַגַּאֲוָה מֵאֵלֶיהָ.

הִנֵּה כְּלַל הָעֲנָוָה הוּא: הֱיוֹת הָאָדָם בִּלְתִּי מַחְשִׁיב עַצְמוֹ מִשּׁוּם טַעַם שֶׁיִּהְיֶה, וְזֶה הֶפֶךְ הַגַּאֲוָה מַמָּשׁ, וְהַתּוֹלָדוֹת הַנִּמְשָׁכוֹת מִזֶּה תִּהְיֶינָה הַהֶפְכִּיּוֹת שֶׁל תּוֹלְדוֹת הַגַּאֲוָה. וּכְשֶׁנְּדַקְדֵּק נִמְצָא, שֶׁתְּלוּיָה בַּמַּחֲשָׁבָה וּבַמַּעֲשֶׂה. כִּי בַּתְּחִלָּה צָרִיךְ שֶׁיִּהְיֶה הָאָדָם עָנָו בְּמַחֲשַׁבְתּוֹ, וְאַחַר כָּךְ יִתְנַהֵג בְּדַרְכֵי הָעֲנָוִים, כִּי אִם לֹא יִהְיֶה עָנָו בְּדַעְתּוֹ, וְיִרְצֶה לִהְיוֹת עָנָו בַּמַּעֲשֶׂה, לֹא יִהְיֶה אֶלָּא מִן הָעֲנָוִים הַמְּדַמִּים וְהָרָעִים שֶׁזָּכַרְנוּ לְמַעְלָה, שֶׁהֵם מִכְּלַל הַצְּבוּעִים אֲשֶׁר אֵין בָּעוֹלָם רַע מֵהֶם. וּנְבָאֵר עַתָּה הַחֲלָקִים הָאֵלֶּה.

הָעֲנָוָה בַּמַּחֲשָׁבָה – הוּא שֶׁיִּתְבּוֹנֵן הָאָדָם וְיִתְאַמֵּת אֶצְלוֹ אֲשֶׁר אֵין הַתְּהִלָּה וְהַכָּבוֹד רְאוּיִים לוֹ, כָּל שֶׁכֵּן הַהִתְנַשֵּׂא עַל שְׁאָר בְּנֵי מִינוֹ, וְזֶה מִפְּנֵי מַה שֶּׁחָסֵר מִמֶּנּוּ – בְּהֶכְרֵחַ. וְגַם מִפְּנֵי מַה שֶּׁכְּבָר יֵשׁ בְּיָדוֹ. מִפְּנֵי מַה שֶּׁחָסֵר מִמֶּנּוּ – פָּשׁוּט הוּא, כִּי אִי אֶפְשָׁר לָאָדָם, בְּאֵיזֶה מַדְרֵגָה שֶׁיִּהְיֶה מִן הַשְּׁלֵמוּת, שֶׁלֹּא יִהְיוּ בוֹ חֶסְרוֹנוֹת רַבִּים, אוֹ מִצַּד טִבְעוֹ, אוֹ מִצַּד מִשְׁפַּחְתּוֹ וּקְרוֹבָיו, אוֹ מִצַּד מִקְרִים שֶׁקָּרוּ לוֹ, אוֹ מִצַּד מַעֲשָׂיו, שֶׁ״אָדָם אֵין צַדִּיק בָּאָרֶץ אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה טוֹב וְלֹא יֶחֱטָא״ (קהלת ז, כ). הֵן כָּל אֵלֶּה מוּמִים בָּאָדָם שֶׁאֵין מַנִּיחִים לוֹ מְקוֹם הִתְנַשְּׂאוּת כְּלָל, אֲפִלּוּ יִהְיֶה בַּעַל מַעֲלוֹת רַבּוֹת, כִּי כְּבָר עִנְיְנֵי הַחֶסְרוֹנוֹת הָאֵלֶּה יַסְפִּיקוּ לְהַחֲשִׁיכָם.

הִנֵּה הַחָכְמָה הִיא הַמְּבִיאָה יוֹתֵר אֶת הָאָדָם לִידֵי הִתְנַשְּׂאוּת וְגַאֲוָה, לְפִי שֶׁכְּבָר הִיא מַעֲלָה שֶׁבָּאָדָם עַצְמוֹ בַּחֵלֶק הַנִּכְבָּד שֶׁלּוֹ, דְּהַיְנוּ, הַשֵּׂכֶל. וְהִנֵּה אֵין לְךָ חָכָם שֶׁלֹּא יִטְעֶה וְשֶׁלֹּא יִצְטָרֵךְ לִלְמֹד מִדִּבְרֵי חֲבֵרָיו, וּפְעָמִים רַבּוֹת אֲפִלּוּ מִדִּבְרֵי תַלְמִידָיו, אִם כֵּן אֵפוֹא אֵיךְ יִתְנַשֵּׂא בְּחָכְמָתוֹ? וְאָמְנָם מִי שֶׁהוּא בַּעַל שֵׂכֶל יָשָׁר, אֲפִלּוּ אִם זָכָה לִהְיוֹת חָכָם גָּדוֹל וּמֻפְלָג, בֶּאֱמֶת כְּשֶׁיִּסְתַּכֵּל וְיִתְבּוֹנֵן יִרְאֶה שֶׁאֵין מָקוֹם לְגַאֲוָה וְהִתְנַשְּׂאוּת. כִּי הִנֵּה מִי שֶׁהוּא בַּעַל שֵׂכֶל שֶׁיּוֹדֵעַ יוֹתֵר מֵהָאֲחֵרִים אֵינוֹ עוֹשֶׂה אֶלָּא מַה שֶּׁבְּחֹק טִבְעוֹ לַעֲשׂוֹת, כְּעוֹף שֶׁמַּגְבִּיהַּ לָעוּף לְפִי שֶׁטִּבְעוֹ בְּכָךְ, וְהַשּׁוֹר מוֹשֵׁךְ בְּכֹחוֹ לְפִי שֶׁחֻקּוֹ הוּא, כֵּן מִי שֶׁהוּא חָכָם, הוּא לְפִי שֶׁטִּבְעוֹ מְבִיאוֹ לָזֶה, וְאִלּוּ אוֹתוֹ שֶׁעַכְשָׁו אֵינוֹ חָכָם כָּמוֹהוּ הָיָה לוֹ שֵׂכֶל טִבְעִי כָּמוֹהוּ - הָיָה מִתְחַכֵּם כְּמוֹ שֶׁנִּתְחַכֵּם. אִם כֵּן אֵין כָּאן לְהִתְנַשֵּׂא וּלְהִתְגָּאוֹת, אֶלָּא אִם יֵשׁ בּוֹ חָכְמָה רַבָּה הִנֵּה הוּא מְחֻיָּב לְלַמְּדָהּ לְמִי שֶׁצָּרִיךְ אֵלֶיהָ, וּכְמַאֲמַר רַבָּן יוֹחָנָן בֶּן זַכַּאי (אבות ב, ח), "אִם לָמַדְתָּ תּוֹרָה הַרְבֵּה, אַל תַּחֲזִיק טוֹבָה לְעַצְמְךָ כִּי לְכָךְ נוֹצָרְתָּ". אִם עָשִׁיר הוּא - יִשְׂמַח בְּחֶלְקוֹ, וְעָלָיו הוּא לַעֲזֹר לְמִי שֶׁאֵין לוֹ. אִם גִּבּוֹר הוּא - לַעֲזֹר לַכּוֹשְׁלִים וּלְהַצִּיל לַעֲשׁוּקִים. הָא לְמַה זֶּה דּוֹמֶה? לִמְשָׁרְתֵי הַבַּיִת, שֶׁכָּל אֶחָד מְמֻנֶּה עַל דְּבַר מָה, וְרָאוּי לוֹ לַעֲמֹד בְּמִשְׁמַרְתּוֹ לְפִי פְּקֻדָּתוֹ, לְהַשְׁלִים מְלֶאכֶת הַבַּיִת וּצְרָכֶיהָ, וְאֵין בְּכָאן מָקוֹם לְגַאֲוָה לְפִי הָאֱמֶת.

וְהִנֵּה זֶה הָעִיּוּן וְהַהִתְבּוֹנְנוּת הָרָאוּי לְכָל אִישׁ אֲשֶׁר שִׂכְלוֹ יָשָׁר וְלֹא מִתְעַקֵּשׁ. וּכְשֶׁיִּתְבָּרֵר זֶה אֶצְלוֹ, אָז יִקָּרֵא עָנָו אֲמִתִּי, שֶׁבְּלִבּוֹ וּבְקִרְבּוֹ הוּא עָנָו, וְהוּא כְּעִנְיַן דָּוִד שֶׁאָמַר לְמִיכַל (שמואל ב ו, כב), "וְהָיִיתִי שָׁפָל בְּעֵינָי", וְאָמְרוּ זַ"ל (סוטה ה:), "כַּמָּה גְדוֹלִים נְמוּכֵי הָרוּחַ, שֶׁבִּזְמַן שֶׁבֵּית הַמִּקְדָּשׁ קַיָּם, אָדָם מַקְרִיב עוֹלָה שְׂכַר עוֹלָה בְּיָדוֹ. מִנְחָה - שְׂכַר מִנְחָה בְּיָדוֹ, אֲבָל מִי שֶׁדַּעְתּוֹ שְׁפָלָה עָלָיו, מַעֲלֶה עָלָיו הַכָּתוּב כְּאִלּוּ הִקְרִיב כָּל הַקָּרְבָּנוֹת כֻּלָּם, שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים נא, יט), "זִבְחֵי אֱלֹהִים רוּחַ נִשְׁבָּרָה". הֲרֵי זֶה שֶׁבַח שֶׁל נְמוּכֵי הָרוּחַ, שֶׁהֵם עֲנָוִים בְּלִבָּם וּמַחְשְׁבֹתָם.

וְכֵן אָמְרוּ עוֹד (חולין פט.), "לֹא מֵרֻבְּכֶם מִכָּל הָעַמִּים [חָשַׁק ה' בָּכֶם וַיִּבְחַר בָּכֶם]" (דברים ז, ז) - "אָמַר לָהֶם הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, בָּנַי, אֲנִי חוֹשֵׁק בָּכֶם, שֶׁאֲפִילוּ כְּשֶׁאֲנִי מַשְׁפִּיעַ לָכֶם גְּדֻלָּה אַתֶּם מְמַעֲטִין עַצְמְכֶם לְפָנַי, נָתַתִּי גְּדֻלָּה לְאַבְרָהָם, אָמַר (בראשית יח, כז), "וְאָנֹכִי עָפָר וָאֵפֶר". נָתַתִּי גְּדֻלָּה לְמֹשֶׁה וְאַהֲרֹן, אָמְרוּ (שמות טז, ז), "וְנַחְנוּ מָה". נָתַתִּי גְּדֻלָּה לְדָוִד, אָמַר (תהלים כב, ז), "וְאָנֹכִי תוֹלַעַת וְלֹא אִישׁ". כָּל זֶה מִמַּה שֶּׁאֵין הַלֵּב הַיָּשָׁר מַנִּיחַ עַצְמוֹ לְהִתְפַּתּוֹת מִשּׁוּם מַעֲלָה אֲשֶׁר יְבוֹאֵהוּ, בְּיָדְעוֹ בֶּאֱמֶת שֶׁכְּבָר לֹא מִפְּנֵי זֶה יוֹצֵא מִידֵי שִׁפְלוּתוֹ, מִצַּד הַחֶסְרוֹנוֹת הָאֲחֵרוֹת שֶׁאִי אֶפְשָׁר שֶׁלֹּא יִהְיוּ

בּוֹ. וְעוֹד, שֶׁאֲפִלּוּ בְּאוֹתָם הַמִּצְוֹת עַצְמָם שֶׁהִשִּׂיג לֹא הִגִּיעַ וַדַּאי לַתַּכְלִית הָאַחֲרוֹן. וְעוֹד, אֲפִלּוּ לֹא יִהְיֶה בּוֹ חֶסְרוֹן אַחֵר, אֶלָּא הֱיוֹתוֹ בָּשָׂר וָדָם יְלוּד אִשָּׁה, דַּי לוֹ זֶה וְהוֹתֵר לִפְחִיתוּת וּגְרִיעוּת, עַד שֶׁלֹּא יֵאוֹת לוֹ הַהִנַּשֵּׂא כְּלָל. כִּי הֲרֵי כָּל מַעֲלָה שֶׁהוּא מַשִּׂיג אֵינוֹ אֶלָּא חֶסֶד אֵל עָלָיו, שֶׁרוֹצֶה לָחֹן אוֹתוֹ, עִם הֱיוֹתוֹ מִצַּד טִבְעוֹ וְחָמְרִיּוּתוֹ שָׁפָל וְנִבְזֶה עַד מְאֹד, עַל כֵּן אֵין לוֹ אֶלָּא לְהוֹדוֹת לְמִי שֶׁחֲנָנוֹ, וְלִכָּנַע תָּמִיד יוֹתֵר. הָא לְמַה זֶּה דּוֹמֶה? לְעָנִי וְאֶבְיוֹן שֶׁמְּקַבֵּל מַתָּנָה בְּחֶסֶד, שֶׁאִי אֶפְשָׁר לוֹ שֶׁלֹּא יֵבוֹשׁ, כִּי כָל מַה שֶּׁיִּרְבֶּה הַחֶסֶד שֶׁיְּקַבֵּל, כָּךְ יִרְבֶּה הַבֹּשֶׁת שֶׁיֵּבוֹשׁ, כֵּן הַדָּבָר הַזֶּה, בְּכָל אָדָם שֶׁעֵינָיו פְּקוּחוֹת לִרְאוֹת אֶת עַצְמוֹ בִּהְיוֹתוֹ מַשִּׂיג מַעֲלוֹת טוֹבוֹת מֵאֵת הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ, וּכְעִנְיָן שֶׁאָמַר דָּוִד הַמֶּלֶךְ (תהלים קטז, יב), ״מָה אָשִׁיב לַה׳ כָּל תַּגְמוּלוֹהִי עָלָי״.

וּכְבָר רָאִינוּ חֲסִידִים גְּדוֹלִים שֶׁנֶּעֶנְשׁוּ עַל שֶׁהֶחֱזִיקוּ טוֹבָה לְעַצְמָם עִם כָּל חֲסִידוּתָם, נְחֶמְיָה בֶּן חֲכַלְיָה, אָמְרוּ ז״ל (סנהדרין צג:), ״מִפְּנֵי מַה לֹּא נִקְרָא סִפְרוֹ עַל שְׁמוֹ? מִפְּנֵי שֶׁהֶחֱזִיק טוֹבָה לְעַצְמוֹ״, וְכֵן חִזְקִיָּה אָמַר (ישעיה לח, יז), ״הִנֵּה לְשָׁלוֹם מַר לִי מָר״, לְפִי שֶׁעֲנָהוּ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא (שם לז, לה), ״וְגַנּוֹתִי עַל הָעִיר הַזֹּאת לְהוֹשִׁיעָהּ לְמַעֲנִי וּלְמַעַן דָּוִד עַבְדִּי״, וּכְמַאֲמָרָם ז״ל (ברכות י:), ״כָּל הַתּוֹלֶה בִּזְכוּת עַצְמוֹ, תּוֹלִין לוֹ בִּזְכוּת אֲחֵרִים״. הֲרֵי לְךָ שֶׁאֵין לָאָדָם אֲפִלּוּ לְהַחֲזִיק טוֹבָה לְעַצְמוֹ עַל טוֹבוֹתָיו וְכָל שֶׁכֵּן שֶׁלֹּא יִתְנַשֵּׂא וְיִגְבַּהּ בָּהֶם.

וְאָמְנָם כָּל זֶה הוּא מִמַּה שֶּׁרָאוּי לְהָשִׁיב אֶל לִבּוֹ מִי שֶׁיִּהְיֶה כְּאַבְרָהָם, כְּמֹשֶׁה, כְּאַהֲרֹן, כְּדָוִד וּשְׁאָר הַחֲסִידִים שֶׁזָּכַרְנוּ, אֲבָל אֲנַחְנוּ, יְתוֹמֵי יְתוֹמִים, אֵין אָנוּ צְרִיכִים לְכָל זֶה, כִּי כְּבָר יֵשׁ וְיֵשׁ אִתָּנוּ חֶסְרוֹנוֹת רַבּוֹת שֶׁאֵין צָרִיךְ עִיּוּן גָּדוֹל לִרְאוֹת פְּחִיתוּתֵנוּ, וְכָל חָכְמָתֵנוּ כְּאַיִן נֶחְשֶׁבֶת, כִּי הַיּוֹתֵר חָכָם גָּדוֹל שֶׁבֵּינֵינוּ אֵינוֹ כִּי אִם מִן תַּלְמִידֵי הַתַּלְמִידִים אֲשֶׁר בַּדּוֹרוֹת הָרִאשׁוֹנִים. וְזֶה מַה שֶּׁרָאוּי שֶׁנָּבִין וְנֵדַע בֶּאֱמֶת, וְלֹא יָזוּחַ עָלֵינוּ לִבֵּנוּ חִנָּם, אֶלָּא נַכִּיר שֶׁדַּעְתֵּנוּ קַלָּה וְשִׂכְלֵנוּ חַלָּשׁ עַד מְאֹד, הַסִּכְלוּת רַב בָּנוּ וְהַטָּעוּת גּוֹבֶרֶת, וַאֲשֶׁר נֵדַע אוֹתוֹ אֵינוֹ אֶלָּא מְעַט מִן הַמְּעָט, אִם כֵּן וַדַּאי שֶׁאֵין רָאוּי לָנוּ הַהִנָּשֵׂא כְּלָל, אֶלָּא הַבֹּשֶׁת וְהַשִּׁפְלוּת. וְזֶה פָּשׁוּט.

וְהִנֵּה דִּבַּרְנוּ עַד הֵנָּה מֵעַנְוַת הַמַּחֲשָׁבָה, נְדַבֵּר עַתָּה מֵעַנְוַת הַמַּעֲשֶׂה, וְהִיא תִּתְחַלֵּק לְאַרְבָּעָה חֲלָקִים, בְּהִתְנַהֵג עַצְמוֹ בְּשִׁפְלוּת, בִּסְבוֹל הָעֶלְבּוֹנוֹת, בִּשְׂנֹא הָרַבָּנוּת וּבְרֹחַ מִן הַכָּבוֹד, בְּחִלּוּק כָּבוֹד לַכֹּל.

הָאֶחָד הוּא בְּהִתְנַהֵג בְּשִׁפְלוּת וְזֶה רָאוּי שֶׁיִּהְיֶה בְּדִבּוּרוֹ, בַּהֲלִיכָתוֹ, בְּשִׁבְתּוֹ וּבְכָל תְּנוּעוֹתָיו.

בְּדִבּוּרוֹ – אָמְרוּ זַ״ל, ״לְעוֹלָם יִהְיֶה דִבּוּרוֹ שֶׁל אָדָם בְּנַחַת עִם הַבְּרִיּוֹת״, וּמִקְרָא מָלֵא הוּא (קהלת ט, יז), ״דִּבְרֵי חֲכָמִים בְּנַחַת נִשְׁמָעִים״. צָרִיךְ שֶׁיִּהְיוּ דְבָרָיו דִּבְרֵי כָבוֹד וְלֹא דִבְרֵי בִזָּיוֹן. וְכֵן הוּא אוֹמֵר (משלי יא, יב), ״בָּז לְרֵעֵהוּ חֲסַר לֵב״, וְאוֹמֵר (שם יח, ג), ״בְּבוֹא רָשָׁע בָּא גַם בּוּז״.

בַּהֲלִיכָתוֹ – אָמְרוּ זַ״ל (סנהדרין פח:), ״שָׁלְחוּ מִתָּם, אֵיזֶהוּ בֶּן הָעוֹלָם הַבָּא? עַנְוְתָן וּשְׁפַל בֶּרֶךְ, שָׁיֵף עָיֵל, שָׁיֵף נָפֵק״. וְלֹא יֵלֵךְ בְּקוֹמָה זְקוּפָה וְלֹא בִּכְבֵדוּת גָּדוֹל עָקֵב בְּצַד גֻּדָל, אֶלָּא כְּדֶרֶךְ כָּל הוֹלֵךְ לַעֲסָקָיו. וְכֵן אָמְרוּ זַ״ל (ברכות מג:), ״כָּל הַהוֹלֵךְ בְּקוֹמָה זְקוּפָה, כְּאִלּוּ דוֹחֵק רַגְלֵי הַשְּׁכִינָה״, וּכְתִיב (ישעיהו י, לג), ״וְרָמֵי הַקּוֹמָה גְּדֻעִים״.

בְּשִׁבְתּוֹ – שֶׁיְּהֵא מְקוֹמוֹ בֵּין הַשְּׁפָלִים וְלֹא בֵּין הָרָמִים, וְהוּא גַּם כֵּן מִקְרָא מָלֵא (משלי כה, ו-ז), ״אַל תִּתְהַדַּר לִפְנֵי מֶלֶךְ וּבִמְקוֹם גְּדֹלִים אַל תַּעֲמֹד״ וגו׳. וְכֵן אָמְרוּ זַ״ל בְּוַיִּקְרָא רַבָּה (א, ה), ״הַרְחֵק מִמְּקוֹמְךְ שְׁנַיִם וּשְׁלֹשָׁה מְקוֹמוֹת וָשֵׁב עַד שֶׁיֹּאמְרוּ לְךְ עֲלֵה. וְאַל תַּעֲלֶה שֶׁיֹּאמְרוּ לְךְ רֵד״. וְעַל כָּל הַמַּקְטִין עַצְמוֹ אָמְרוּ זַ״ל (בבא מציעא פה, ב), ״כָּל מִי שֶׁמַּקְטִין עַצְמוֹ עַל דִּבְרֵי תוֹרָה בָּעוֹלָם הַזֶּה נַעֲשֶׂה גָדוֹל לָעוֹלָם הַבָּא״, וּכְנֶגֶד זֶה אָמְרוּ (יחזקאל כא, לא), ״הָסֵר הַמִּצְנֶפֶת וְהָרֵם הָעֲטָרָה״ – ״כָּל מִי שֶׁהוּא גָּדוֹל בָּעוֹלָם הַזֶּה קָטָן בָּעוֹלָם הַבָּא״ (ילקוט שמעוני, יחזקאל שסא) וּמִנָּהּ לְהֵפֶךְ – מִי שֶׁהוּא קָטָן בָּעוֹלָם הַזֶּה, זְמַן גְּדֻלָּתוֹ לָעוֹלָם הַבָּא, וְאָמְרוּ (סוטה ה.), ״לְעוֹלָם יִלְמַד אָדָם מִדַּעַת קוֹנוֹ, שֶׁהֲרֵי הִנִּיחַ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא כָּל הָרִים וּגְבָעוֹת וְהִשְׁרָה שְׁכִינָתוֹ עַל הַר סִינַי״, וְזֶה מִפְּנֵי שִׁפְלוּתוֹ, וְכֵן אָמְרוּ (ראש השנה יז:), ״לִשְׁאֵרִית נַחֲלָתוֹ״ (מיכה ז, יח) – ״לְמִי שֶׁמֵּשִׂים עַצְמוֹ כְּשִׁירַיִם״.

הַחֵלֶק הַשֵּׁנִי הוּא סְבִילַת הָעֶלְבּוֹנוֹת. וְהִנֵּה בְּפֵרוּשׁ אָמְרוּ (ראש השנה יז:), ״לְמִי נוֹשֵׂא עָוֹן? לְמִי שֶׁעוֹבֵר עַל פֶּשַׁע. וְאָמְרוּ עוֹד (שבת פח:), ״הַנֶּעֱלָבִים וְאֵינָם עוֹלְבִים, שׁוֹמְעִים חֶרְפָּתָם וְאֵינָם מְשִׁיבִים, עֲלֵיהֶם הַכָּתוּב אוֹמֵר (שופטים ה, לא), ״וְאֹהֲבָיו כְּצֵאת הַשֶּׁמֶשׁ בִּגְבֻרָתוֹ״, וְסִפְּרוּ מִגֹּדֶל עַנְוָתוֹ שֶׁל בָּבָא בֶּן בּוּטָא, זֶה לְשׁוֹנָם (נדרים סו, ב), ״הַהוּא בַּר בָּבֶל דִּסְלִיק לְאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל, נָסִיב אִתְּתָא, אֲמַר לָהּ, בַּשִּׁילִי לִי [תְּרֵי טַלְפֵי וכו׳, אֲמַר לָהּ, זִילִי אַיְיתִי לִי תְּרֵי בוּצִינֵי, אָזְלַת וְאַיְתִי לֵיהּ תְּרֵי שְׁרַגֵּי, אֲמַר לָהּ,] עַד זִיל תַּבְרִי יָתְהוֹן עַל רֵישָׁא דְּבָבָא. הֲוָה יָתִיב בָּבָא בֶּן בּוּטָא וְדָאִין דִּינָא, אָזְלַת וְתַבְרַת יַתְהוֹן עַל רֵישֵׁיהּ, אֲמַר לָהּ, מָה הָדֵין דַּעֲבַדְתְּ? אָמְרָה לוֹ, כָּךְ צִוַּנִי בַּעְלִי. אָמַר, עָשִׂית רְצוֹן בַּעְלֵךְ, הַמָּקוֹם יוֹצִיא מִמֵּךְ שְׁנֵי בָנִים כְּבָבָא בֶּן בּוּטָא״, וְהִלֵּל כְּמוֹ כֵן סִפְּרוּ מֵרֹב עַנְוְתָנוּתוֹ בְּמַסֶּכֶת שַׁבָּת (ל:), זֶה לְשׁוֹנָם, ״תָּנוּ רַבָּנָן, לְעוֹלָם יְהֵא אָדָם עַנְוְתָן

כְּהִלֵּל″ וכו׳, וְרַבִּי אַבָּהוּ אַחֲרֵי רֹב עַנְוָתוֹ מָצָא שֶׁעֲדַיִן לֹא הִגִּיעַ לִהְיוֹת רָאוּי לִיקָּרֵא עָנָו, זֶה לְשׁוֹנָם (סוטה מ.), ″אָמַר רַבִּי אַבָּהוּ, מֵרֵישׁ הֲוָה אֲמִינָא עַנְוְתָנָא אֲנָא, כֵּיוָן דְּחָזֵינָא לְרַבִּי אַבָּא דְעַכּוֹ, דְּאָמַר אִיהוּ חַד טַעֲמָא, וְאָמַר אָמוֹרֵיהּ חַד טַעֲמָא וְלָא קָפִּיד, אֲמֵינָא, לָאו עַנְוְתָנָא אֲנָא″.

שִׂנְאַת הָרַבָּנוּת וּבְרִיחַת הַכָּבוֹד - מִשְׁנָה עֲרוּכָה הִיא (אבות א, י), ″אֱהֹב אֶת הַמְּלָאכָה וּשְׂנָא אֶת הָרַבָּנוּת″, וְאָמְרוּ עוֹד (שם ד, ז), ″הַגַּס לִבּוֹ בְּהוֹרָאָה - שׁוֹטֶה רָשָׁע וְגַס רוּחַ″. וְאָמְרוּ, ″כָּל הָרוֹדֵף אַחַר הַכָּבוֹד, הַכָּבוֹד בּוֹרֵחַ מִמֶּנּוּ″. וְאָמְרוּ (פסיקתא רבתי כב), ″אַל תֵּצֵא לָרִיב מַהֵר″ (משלי כה, ח) - ″לְעוֹלָם אַל תְּהִי רָץ אַחַר הַשְּׂרָרָה, לָמָּה? פֶּן מַה תַּעֲשֶׂה בְּאַחֲרִיתָהּ″ - לְמָחָר בָּאִים וְשׁוֹאֲלִים לְךָ שְׁאֵלוֹת, מָה אַתָּה מְשִׁיבָם?″ עוֹד שָׁם, ″רַבִּי מְנַחֲמָא בְּשֵׁם רַבִּי תַּנְחוּם, כָּל הַמְקַבֵּל עָלָיו שְׂרָרָה כְּדֵי לֵהָנוֹת מִמֶּנָּה, אֵינוֹ אֶלָּא כְּנוֹאֵף הַזֶּה שֶׁהוּא נֶהֱנֶה מִגּוּפָהּ שֶׁל אִשָּׁה. עוֹד שָׁם, ″אָמַר רַבִּי אַבָּהוּ, אֲנִי נִקְרֵאתִי קָדוֹשׁ [ר″ל: הקב″ה], הָא אִם אֵין בְּךָ כָּל הַמִּדּוֹת הַלָּלוּ שֶׁיֵּשׁ בִּי לֹא תְקַבֵּל עָלֶיךָ שְׂרָרָה. וְתַלְמִידֵי רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ יוֹכִיחוּ, שֶׁהָיוּ מֻצְרָכִים מִפְּנֵי עֲנִיּוּתָם וְלֹא רָצוּ לְקַבֵּל עֲלֵיהֶם שְׂרָרָה, הוּא מַה שֶּׁאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בְּפֶרֶק כֹּהֵן מָשׁוּחַ (הוריות י.) זֶה לְשׁוֹנָם, ″כִּמְדֻמִּין שֶׁשְּׂרָרוּת אֲנִי נוֹתֵן לָכֶם [עַבְדוּת אֲנִי נוֹתֵן לָכֶם]″. וְאָמְרוּ עוֹד (פסחים פז:), ″אוֹי לָהּ לָרַבָּנוּת שֶׁמְּקַבֶּרֶת אֶת בְּעָלֶיהָ″, וּמְנָלַן? מִיּוֹסֵף, שֶׁמִּפְּנֵי שֶׁהִנְהִיג עַצְמוֹ בְּרַבָּנוּת מֵת קֹדֶם אֶחָיו (ברכות נה.).

כְּלָלוֹ שֶׁל דָּבָר, אֵין הָרַבָּנוּת אֶלָּא מַשָּׂא גָּדוֹל אֲשֶׁר עַל שְׁכֶם הַנּוֹשֵׂא אוֹתוֹ. כִּי עַד שֶׁהָאָדָם יָחִיד וְיוֹשֵׁב בְּתוֹךְ עַמּוֹ, מֻבְלָע בֵּין הָאֲנָשִׁים, אֵינוֹ נִתְפָּס אֶלָּא עַל עַצְמוֹ, כֵּיוָן שֶׁנִּתְעַלָּה לְרַבָּנוּת וּשְׂרָרָה כְּבָר הוּא נִתְפָּס עַל כָּל מִי שֶׁתַּחַת יָדוֹ וּמֶמְשַׁלְתּוֹ, כִּי עָלָיו לְהַשְׁקִיף עַל כֻּלָּם וְלִרְעוֹת אוֹתָם דֵּעָה וְהַשְׂכֵּל וּלְהַיְשִׁיר מַעֲשֵׂיהֶם, וְאִם לָאו ″וַאֲשָׂמֵם בְּרָאשֵׁיכֶם″ (דברים א, יג) כְּתִיב, אָמְרוּ חֲכָמִים (דברים רבה א, י).

וְהַכָּבוֹד אֵינוֹ אֶלָּא הֲבֵל הֲבָלִים, הַמַּעֲבִיר אֶת הָאָדָם עַל דַּעְתּוֹ וְעַל דַּעַת קוֹנוֹ וּמְשַׁכְּחוֹ כָּל חוֹבָתוֹ, וּמִי שֶׁמַּכִּירוֹ וַדַּאי שֶׁיִּמְאַס בּוֹ וְיִשְׂנָאוֹ, וְהַתְּהִלּוֹת אֲשֶׁר יְהַלְלוּהוּ בְּנֵי הָאָדָם יִהְיוּ עָלָיו לְטֹרַח, כִּי בִּרְאוֹתוֹ אוֹתָם מַגְדִּילִים הִלּוּלֵיהֶם עַל אֲשֶׁר אֵינוֹ בּוֹ בֶּאֱמֶת, אֵינוֹ אֶלָּא מִתְבּוֹשֵׁשׁ וּמִתְאַנֵּחַ עַל שֶׁלֹּא דַּי לוֹ רָעָתוֹ שֶׁחֲסֵרוֹת מִמֶּנּוּ הַמַּעֲלוֹת הָהֵם אֶלָּא שֶׁיַּעֲמִיסוּ עָלָיו תְּהִלּוֹת שֶׁקֶר לְמַעַן יְכַלֵּם יוֹתֵר.

הַחֵלֶק הָרְבִיעִי הוּא חִלּוּק הַכָּבוֹד לְכָל אָדָם, וְכֵן שָׁנִינוּ (אבות ד, א), ″אֵיזֶהוּ מְכֻבָּד? הַמְכַבֵּד אֶת הַבְּרִיּוֹת″, וְאָמְרוּ עוֹד (פסחים קיג:), ″מִנַּיִן הַיּוֹדֵעַ בַּחֲבֵרוֹ שֶׁהוּא גָּדוֹל מִמֶּנּוּ אֲפִלּוּ דָּבָר אֶחָד, שֶׁחַיָּב לִנְהֹג בּוֹ כָּבוֹד?″ [שֶׁנֶּאֱמַר ″כָּל קֳבֵל דִּי רוּחַ יַתִּירָא בֵּהּ

וּמַלְכָּא עֲשִׂית לַהֲקָמוּתֵהּ עַל כָּל מַלְכוּתָא״]. וְעוֹד שָׁנִינוּ (אבות ד, טו), ״הֱוֵי מַקְדִּים בִּשְׁלוֹם כָּל אָדָם״. וְאָמְרוּ עָלָיו עַל רַבָּן יוֹחָנָן בֶּן זַכַּאי שֶׁלֹּא הִקְדִּים לוֹ אָדָם שָׁלוֹם מֵעוֹלָם וַאֲפִלּוּ נָכְרִי בַּשּׁוּק (ברכות יז.). וּבֵין בְּדִבּוּר וּבֵין בְּמַעֲשִׂים חַיָּב לִנְהֹג כָּבוֹד בַּחֲבֵרָיו, וְכֵן סִפְּרוּ זַ״ל (יבמות סב:) מֵעֶשְׂרִים וְאַרְבָּעָה אֶלֶף תַּלְמִידֵי רַבִּי עֲקִיבָא שֶׁמֵּתוּ עַל שֶׁלֹּא הָיוּ נוֹהֲגִין כָּבוֹד זֶה לָזֶה. וּכְמוֹ שֶׁהַבִּזָּיוֹן הוּא דָּבָר מִתְיַחֵס אֶל הָרְשָׁעִים, כַּדָּבָר הַכָּתוּב שֶׁזָּכַרְנוּ, ״בְּבוֹא רָשָׁע בָּא גַם בּוּז״, כֵּן הַכָּבוֹד מִתְיַחֵס אֶל הַצַּדִּיקִים. כִּי הַכָּבוֹד שׁוֹכֵן עִמָּהֶם וְאֵינוֹ מִתְפָּרֵשׁ מֵהֶם, וְאוֹמֵר (ישעיה כד, כג), ״וְנֶגֶד זְקֵנָיו כָּבוֹד״.

וַהֲרֵי נִתְבָּאֲרוּ חֶלְקֵי הָעֲנָוָה הָרָאשִׁיִּים וּפְרָטֵיהֶם כְּכָל פְּרָטֵי הַמִּינִים הַמִּתְרַחֲבִים וְהוֹלְכִים לְפִי הַנּוֹשְׂאִים וּלְפִי הָעִתִּים וְהַמְּקוֹמוֹת - יִשְׁמַע חָכָם וְיוֹסִיף לֶקַח. וְהִנֵּה זֶה וַדַּאי שֶׁהָעֲנָוָה מְסִירָה מִדֶּרֶךְ הָאָדָם מִכְשׁוֹלוֹת רַבִּים וּמְקָרֶבֶת אוֹתוֹ אֶל טוֹבוֹת רַבּוֹת, כִּי הֶעָנָו יָחוּשׁ מְעַט עַל דִּבְרֵי הָעוֹלָם וְלֹא יְקַנֵּא בַּהֲבָלָיו, וְעוֹד שֶׁחֶבְרַת הֶעָנָו נָאָה עַד מְאֹד וְרוּחַ הַבְּרִיּוֹת נוֹחָה הֵימֶנּוּ בְּהֶכְרֵחַ, לֹא יָבוֹא לִידֵי כַעַס וְלֹא לִידֵי מְרִיבָה, אֶלָּא הַכֹּל בְּהַשְׁקֵט, הַכֹּל בִּמְנוּחָה. אַשְׁרֵי מִי שֶׁזּוֹכֶה לְמִדָּה זוֹ. וּכְבָר אָמְרוּ (ירושלמי שבת ג, ג), ״מַה שֶּׁעָשְׂתָה חָכְמָה עֲטָרָה לְרֹאשָׁהּ, עָשְׂתָה עֲנָוָה עָקֵב לְסֻלְיָתָהּ״, כִּי כָּל הַחָכְמָה כֻּלָּהּ לֹא יַעַרְכֶנָּה. וְזֶה בָּרוּר.

פרק כג

בְּדַרְכֵי קְנִיַּת הָעֲנָוָה וְהַהַרְחָקָה מִמַּפְסִידֶיהָ

שְׁנַיִם הֵם הַמַּרְגִּילִים אֶת הָאָדָם אֶל הָעֲנָוָה, הָרְגִילוּת וְהַהִתְבּוֹנֵן.

הָרְגִילוּת הוּא, שֶׁיִּהְיֶה הָאָדָם מַרְגִּיל עַצְמוֹ מְעַט מְעַט בְּהִתְנַהֵג בְּשִׁפְלוּת עַל הַדֶּרֶךְ שֶׁזָּכַרְנוּ, בִּישִׁיבַת הַמְּקוֹמוֹת הַפְּחוּתִים וְלָלֶכֶת בְּסוֹף הַחֶבְרָה, לִלְבֹּשׁ בִּגְדֵי צְנוּעִים, דְּהַיְנוּ, מְכֻבָּדִים אַךְ לֹא מְפֹאָרִים, כִּי בְּהִתְרַגְּלוֹ בַּדֶּרֶךְ הַזֶּה תִּכָּנֵס וְתָבוֹא הָעֲנָוָה בְּלִבּוֹ מְעַט מְעַט עַד שֶׁתִּקָּבַע בּוֹ כָּרָאוּי, כִּי הִנֵּה בִּהְיוֹת טֶבַע לֵב הָאָדָם לָזוּחַ וּלְהִתְנַשֵּׂא קָשֶׁה עָלָיו לַעֲקֹר מֵעִקָּרָהּ הַנְּטִיָּה הַטִּבְעִית הַזֹּאת, אֶלָּא אִם כֵּן בַּפְּעֻלּוֹת הַחִיצוֹנוֹת הַמְּסוּרוֹת בְּיָדוֹ יִמְשֹׁךְ מְעַט מְעַט הַדָּבָר בִּפְנִימִיּוּתוֹ הַבִּלְתִּי מָסוּר לוֹ כָּל כָּךְ,] וּכְעִנְיַן שֶׁבֵּאַרְנוּ בַּזְּרִיזוּת שֶׁכָּל זֶה נִכְלָל בְּמַאֲמָרָם זַ״ל (ברכות יז.), ״לְעוֹלָם יְהֵא אָדָם עָרוּם בְּיִרְאָה״, דְּהַיְנוּ, שֶׁיְּבַקֵּשׁ תַּחְבּוּלוֹת נֶגֶד הַטֶּבַע וּנְטִיָּתוֹ עַד שֶׁיְּנַצְּחֵם.

אַךְ הַהִתְבּוֹנֵן הוּא עַל עִנְיָנִים שׁוֹנִים. הָאֶחָד הוּא הַמֻּזְכָּר בְּדִבְרֵי עֲקַבְיָא בֶּן מַהֲלַלְאֵל (אבות ג, א), ״דַּע מֵאַיִן בָּאתָ - מִטִּפָּה סְרוּחָה, וּלְאָן אַתָּה הוֹלֵךְ - לִמְקוֹם עָפָר רִמָּה

וְתוֹלֵעָה, וְלִפְנֵי מִי אַתָּה עָתִיד לִתֵּן דִּין וְחֶשְׁבּוֹן - לִפְנֵי מֶלֶךְ מַלְכֵי הַמְּלָכִים הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא″. כִּי בֶּאֱמֶת כָּל אֵלֶּה הֵם נֶגְדִּיִּים לַגַּאֲוָה וְעוֹזְרִים אֶל הָעֲנָוָה, כִּי בִּהְיוֹת הָאָדָם מִסְתַּכֵּל בִּפְחִיתוּת חָמְרוֹ וּגְרִיעוּת הַתְחָלָתוֹ, אֵין לוֹ טַעַם לְנָשֵׂא כְּלָל אֶלָּא לֵבוֹשׁ וְלִכָּלֵם. הָא לְמַה זֶּה דּוֹמֶה? לְרוֹעֵה חֲזִירִים שֶׁהִגִּיעַ לִמְלֹךְ, כָּל עֵת אֲשֶׁר יִזְכֹּר יָמָיו הָרִאשׁוֹנִים, אִי אֶפְשָׁר לוֹ שֶׁיִּתְגָּאֶה. וּכְשֶׁיַּחְשֹׁב כְּמוֹ כֵן שֶׁבְּסוֹף כָּל גְּדֻלּוֹתָיו יָשׁוּב לֶעָפָר, מַאֲכָל לַתּוֹלַעַת, כָּל שֶׁכֵּן שֶׁיִּכָּנַע גְּאוֹנוֹ וְיִשְׁכַּח שְׁאוֹן גַּאֲוָתוֹ, כִּי מַה טּוּבוֹ וּמַה גְּדֻלָּתוֹ - וְאַחֲרִיתוֹ בּוּשָׁה וּכְלִמָּה.

וּכְשֶׁיַּחְשֹׁב עוֹד וִידַמֶּה בְּלִבּוֹ רֶגַע הִכָּנְסוֹ לִפְנֵי הַבֵּית דִּין הַגָּדוֹל שֶׁל צְבָא מַעְלָה, בְּעֵת שֶׁיִּרְאֶה עַצְמוֹ לִפְנֵי מֶלֶךְ מַלְכֵי הַמְּלָכִים הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, הַקָּדוֹשׁ וְהַטָּהוֹר בְּתַכְלִית הַקְּדֻשָּׁה וְהַטָּהֳרָה, בְּסוֹד קְדוֹשִׁים מְשָׁרְתֵי גְבוּרָה גִּבּוֹרֵי כֹחַ עוֹשֵׂי דְבָרוֹ, אֲשֶׁר אֵין בָּהֶם כָּל מוּם, וְהוּא עוֹמֵד לִפְנֵיהֶם - גָּרוּעַ, פָּחוּת וְנִבְזֶה מִצַּד עַצְמוֹ, טָמֵא וּמְגֹאָל מִצַּד מַעֲשָׂיו, הֲיָרִים רֹאשׁ? הֲיִהְיֶה לוֹ פִּתְחוֹן פֶּה? וְכִי יִשְׁאָלוּהוּ, אַיֵּה אֵפוֹא פִּיךְ? אַיֵּה גְּאוֹנְךְ וּכְבוֹדְךְ אֲשֶׁר נָשָׂאתָ בְּעוֹלָמֶךְ? מַה יַּעֲנֶה אוֹ מַה יָּשִׁיב עַל תּוֹכַחְתּוֹ?. הִנֵּה וַדַּאי שֶׁאִלּוּ רֶגַע אֶחָד יְצַיֵּר הָאָדָם בְּשִׂכְלוֹ הָאֱמֶת הַזֶּה צִיּוּר אֲמִתִּי וְחָזָק, פָּרוֹחַ תִּפְרַח מִמֶּנּוּ כָּל הַגַּאֲוָה וְלֹא תָשׁוּב אֵלָיו עוֹד.

הַשֵּׁנִי הוּא עִנְיַן חִלּוּף תּוֹלְדוֹת הַזְּמַן וְרֹב תְּמוּרוֹתֵיהֶם, כִּי הֶעָשִׁיר - קַל לִהְיוֹת עָנִי, וְהַמּוֹשֵׁל - לְעֶבֶד, וְהַמְּכֻבָּד - לְנִקְלֶה, וְאִם הוּא יָכוֹל כָּל כָּךְ עַל נְקַלָּה לָשׁוּב אֶל הַמַּצָּב הַנִּבְזֶה בְּעֵינָיו הַיּוֹם, אֵיךְ יִגְבַּהּ לִבּוֹ עַל מַצָּבוֹ אֲשֶׁר אֵינוֹ בָּטוּחַ עָלָיו? כַּמָּה מִינֵי חֳלָאִים יְכוֹלִים חַס וְשָׁלוֹם לָבוֹא עַל הָאָדָם שֶׁיִּצְטָרֵךְ בְּמוֹ פִיו לְהִתְחַנֵּן לְמִי שֶׁיַּעֲזֹר אוֹתוֹ וִיסַיְּעֵהוּ, וְיֵקַל לוֹ בְּמִקְצָת? כַּמָּה צָרוֹת חַס וְשָׁלוֹם יְכוֹלִים לָבוֹא עָלָיו שֶׁיִּצְטָרֵךְ לָלֶכֶת לְשַׁחֵר פְּנֵי רַבִּים אֲשֶׁר מָאַס לִפְעָמִים לָתֵת לָהֶם שָׁלוֹם, לְמַעַן יִהְיוּ לוֹ לְמוֹשִׁיעִים? וּדְבָרִים אֵלֶּה אֲנַחְנוּ רוֹאִים בְּעֵינֵינוּ דְּבַר יוֹם בְּיוֹמוֹ, כְּדַאי הֵם לְהָסִיר מִלֵּב הָאָדָם גַּאֲוָתוֹ וּלְהַלְבִּישׁוֹ עֲנָוָה וְשִׁפְלוּת.

וּכְשֶׁיִּתְבּוֹנֵן עוֹד הָאָדָם עַל חוֹבָתוֹ לְפָנָיו יִתְבָּרַךְ, וְכַמָּה הִיא נֶעֱזֶבֶת מִמֶּנּוּ, וְכַמָּה הוּא מִתְרַשֵּׁל בָּהּ, וַדַּאי שֶׁיֵּבוֹשׁ וְלֹא יִתְגָּאֶה, יִכָּלֵם וְלֹא יָרוּם לִבּוֹ. וְכֵן הוּא אוֹמֵר (ירמיה לא, יז-יח), ″שָׁמוֹעַ שָׁמַעְתִּי אֶפְרַיִם מִתְנוֹדֵד כִּי אַחֲרֵי שׁוּבִי נִחַמְתִּי וְאַחֲרֵי הִוָּדְעִי סָפַקְתִּי עַל יָרֵךְ בֹּשְׁתִּי וְגַם נִכְלַמְתִּי″ וגו׳.

וְעַל הַכֹּל יִתְבּוֹנֵן תָּמִיד לְהַכִּיר חֻלְשַׁת הַשֵּׂכֶל הָאֱנוֹשִׁי וְרֹב טָעֻיּוֹתָיו וּכְזָבָיו, שֶׁיּוֹתֵר קָרוֹב לוֹ תָּמִיד הַטָּעוּת מֵהַיְדִיעָה הָאֲמִתִּית, עַל כֵּן יִירָא תָּמִיד מֵהַסַּכָּנָה הַזֹּאת, וִיבַקֵּשׁ

לִלְמֹד תָּמִיד מִכָּל אָדָם וְלִשְׁמֹעַ תָּמִיד לְעֵצָה פֶּן יִכָּשֵׁל, וְהוּא מַה שֶּׁאָמְרוּ זַ״ל (אבות ד, א), ״אֵיזֶהוּ חָכָם? הַלּוֹמֵד מִכָּל אָדָם״, וְכֵן הוּא אוֹמֵר (משלי יב, טו), ״שׁוֹמֵעַ לְעֵצָה חָכָם״: אַךְ מַפְסִידֵי הַמִּדָּה הַזֹּאת הוּא הָרִבּוּי וְהַשְּׂבִיעָה בְּטוֹבוֹת הָעוֹלָם הַזֶּה, וּכְעִנְיַן הַכָּתוּב שֶׁבְּפֵרוּשׁ אוֹמֵר (דברים ח, יב-יד), ״פֶּן תֹּאכַל וְשָׂבָעְתָּ וגו׳ וְרָם לְבָבֶךָ״ וגו׳. עַל כֵּן מָצְאוּ לָהֶם הַחֲסִידִים - טוֹב לִהְיוֹת הָאָדָם מְעַנֶּה נַפְשׁוֹ לִפְעָמִים, לְמַעַן הַשְׁפִּיל יֵצֶר הַגַּאֲוָה, אֲשֶׁר אֵינֶנּוּ מִתְגַּבֵּר אֶלָּא מִתּוֹךְ הָרִבּוּי, וְכָעִנְיָן שֶׁאָמְרוּ זַ״ל (ברכות לב.), ״אֵין אֲרִי נוֹהֵם מִתּוֹךְ קֻפָּה שֶׁל תֶּבֶן אֶלָּא מִתּוֹךְ קֻפָּה שֶׁל בָּשָׂר״.

וְהִנֵּה בְּרֹאשׁ כָּל הַמַּפְסִידִים הוּא הַסִּכְלוּת וּמִעוּט הַיְדִיעָה הָאֲמִתִּית, כִּי תִּרְאֶה שֶׁאֵין הַגַּאֲוָה מְצוּיָה יוֹתֵר אֶלָּא בְּמִי שֶׁסָּכָל יוֹתֵר, וְרַבּוֹתֵינוּ זַ״ל אָמְרוּ (סנהדרין כד.), ״סִימָן לְגַסּוּת הָרוּחַ עֲנִיּוּת הַתּוֹרָה״, וְכֵן אָמְרוּ (זהר ח״ג, קצג:), ״סִימָן דְּלָא יָדַע כְּלוּם שְׁבוּחֵי״, וְאָמְרוּ עוֹד (בבא מציעא פה:), ״אִסְתְּרָא בְּלָגִינָא קִישׁ קִישׁ קָרְיָא״. עוֹד אָמְרוּ (בראשית רבה טז, ג), ״שָׁאֲלוּ לְאִילָנֵי סְרָק, מִפְּנֵי מָה קוֹלְכֶם נִשְׁמָע? אָמְרוּ, הַלְוַאי יִהְיֶה קוֹלֵנוּ נִשְׁמָע וְנִזְכֵּר״, וּכְבָר רָאִינוּ שֶׁמֹּשֶׁה, שֶׁהוּא מֻבְחָר שֶׁבְּכָל הָאָדָם הָיָה עָנָו מִכָּל הָאָדָם.

עוֹד מִמַּפְסִידֵי הָעֲנָוָה הוּא הַהִתְחַבְּרוּת אוֹ הַהִשְׁתַּמֵּשׁ בִּבְנֵי אָדָם חֲנֵפִים, אֲשֶׁר לִגְנֹב לִבּוֹ בַּחֲנֻפָּתָם לְמַעַן יִיטַב לָהֶם יְשַׁבְּחוּהוּ וִירוֹמְמוּהוּ, בְּהַגְדִּיל מַה שֶּׁיֵּשׁ בּוֹ מִן הַמַּעֲלוֹת עַד הַתַּכְלִית, וּבְהוֹסִיף עָלָיו מַה שֶּׁאֵין בּוֹ כְּלָל, וְלִפְעָמִים שֶׁמַּה שֶּׁיֵּשׁ בּוֹ הוּא הַהֵפֶךְ מִמַּה שֶּׁמְּשַׁבְּחִין אוֹתוֹ, וְהִנֵּה סוֹף סוֹף דַּעַת הָאָדָם קַלָּה, וְטִבְעוֹ חַלָּשׁ וּמִתְפַּתֶּה בְּנָקֵל, כָּל שֶׁכֵּן בְּדָבָר שֶׁאֵלָיו הוּא נוֹטֶה בַּטֶּבַע, עַל כֵּן בְּשָׁמְעוֹ אֶת הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה יוֹצְאִים מִפִּי שֶׁהוּא מַאֲמִין לוֹ - יִכָּנְסוּ בוֹ כְּאֶרֶס וָעֶכֶס, וְנִמְצָא נוֹפֵל בְּרֶשֶׁת הַגַּאֲוָה וְנִשְׁבָּר. הֲרֵי לָנוּ יוֹאָשׁ (דברי הימים ב כד, יז), אֲשֶׁר הֵיטִיב לַעֲשׂוֹת כָּל יְמֵי הוֹרָהוּ יְהוֹיָדָע הַכֹּהֵן רַבּוֹ, וְאַחֲרֵי מוֹת יְהוֹיָדָע בָּאוּ עֲבָדָיו וְהִתְחִילוּ לְהַחֲנִיף לוֹ וּלְהַגְדִּיל הִלּוּלָיו עַד שֶׁדִּמּוּהוּ לֶאֱלוֹהַּ, אָז שָׁמַע הַמֶּלֶךְ אֲלֵיהֶם. וְתִרְאֶה זֶה הַדָּבָר בְּבֵרוּר, כִּי רֹב הַשָּׂרִים וְהַמְּלָכִים, אוֹ כָּל בַּעֲלֵי הַיְכֹלֶת, יִהְיוּ בְּאֵיזֶה מַדְרֵגָה שֶׁיִּהְיוּ, נִכְשָׁלִים הֵם וְנִשְׁחָתִים בַּעֲבוּר חֲנֻפַּת מְשָׁרְתֵיהֶם. עַל כֵּן מִי שֶׁעֵינָיו בְּרֹאשׁוֹ יוֹתֵר יִזָּהֵר וִיעַיֵּן בְּמַעֲשֵׂי מִי שֶׁרוֹצֶה לִקְנוֹתוֹ לוֹ לְחָבֵר אוֹ לְיוֹעֵץ אוֹ לְפָקִיד עַל בֵּיתוֹ, יוֹתֵר מִמַּה שֶּׁיִּזָּהֵר וִיעַיֵּן בְּמַאֲכָלוֹ וּבְמִשְׁתָּיו, כִּי הַמַּאֲכָל וְהַמִּשְׁתֶּה יוּכַל לְהַזִּיק לְגוּפוֹ בִּלְבַד, וְהַחֲבֵרִים אוֹ הַפְּקִידִים יוּכְלוּ לְהַשְׁחִית נַפְשׁוֹ וּמְאוֹדוֹ וְכָל כְּבוֹדוֹ. וְדָוִד הַמֶּלֶךְ עָלָיו הַשָּׁלוֹם אוֹמֵר (תהלים קא ו-ז), ״הוֹלֵךְ בְּדֶרֶךְ תָּמִים הוּא יְשָׁרְתֵנִי״. ״לֹא יֵשֵׁב בְּקֶרֶב בֵּיתִי עֹשֵׂה רְמִיָּה״.

וְאֵין טוֹב לָאָדָם אֶלָּא שֶׁיְּבַקֵּשׁ לוֹ חֲבֵרִים תְּמִימִים, שֶׁיָּאִירוּ עֵינָיו בְּמָה שֶׁהוּא עִוֵּר בּוֹ, וְיוֹכִיחוּהוּ בְּאַהֲבָתָם, וְנִמְצְאוּ מַצִּילִים אוֹתוֹ מִכָּל רָע, כִּי מַה שֶּׁאֵין הָאָדָם יָכוֹל לִרְאוֹת, לְפִי שֶׁאֵינוֹ רוֹאֶה חוֹבָה לְעַצְמוֹ, הֵם יִרְאוּ וְיָבִינוּ וְיַזְהִירוּהוּ וְנִשְׁמָר. וְעַל זֶה נֶאֱמַר (משלי כד, ו), ״וּתְשׁוּעָה בְּרֹב יוֹעֵץ״.

פרק כד

בְּבֵאוּר יִרְאַת הַחֵטְא

הִנֵּה רְאוּתֵנוּ הַמִּדָּה הַזֹּאת נִמְנֵית אַחַר כָּל הַמִּדּוֹת הַטּוֹבוֹת אֲשֶׁר זָכַרְנוּ עַד הֵנָּה, דַּי לָנוּ לְהַעִירֵנוּ עַל עִנְיָנָהּ שֶׁרָאוּי שֶׁיִּהְיֶה וַדַּאי עִנְיָן נִכְבָּד וְעִקָּרִי מְאֹד וְקָשֶׁה לְהַשִּׂיג אוֹתוֹ, שֶׁכְּבָר לֹא יוּכַל לְהַגִּיעַ אֵלָיו אֶלָּא מִי שֶׁכְּבָר הִשִּׂיג כָּל הַמִּדּוֹת שֶׁקָּדַם זִכְרָם.

אָמְנָם צָרִיךְ שֶׁנַּקְדִּים, כִּי מִינֵי הַיִּרְאָה הֵם שְׁנַיִם שֶׁהֵם שְׁלֹשָׁה, הָאַחַת קַלָּה מְאֹד לְהַשִּׂיגָהּ אֵין דָּבָר קַל כָּמוֹהוּ. וְהַשְּׁנִיָּה קָשָׁה מִן הַכֹּל, וּשְׁלֵמוּתָהּ כְּמוֹ כֵן שְׁלֵמוּת גָּדוֹל מְאֹד. יֵשׁ יִרְאַת הָעֹנֶשׁ, וְזֶהוּ הַמִּין הָאֶחָד, וְיֵשׁ יִרְאַת הָרוֹמְמוּת, וְזֶהוּ הַמִּין הַשֵּׁנִי, שֶׁיִּרְאַת הַחֵטְא חֵלֶק שֵׁנִי מִמֶּנּוּ. וּנְבָאֵר עַתָּה עִנְיָנָם וְהֶבְדֵּלֵיהֶם.

יִרְאַת הָעֹנֶשׁ כִּפְשׁוּטָהּ, שֶׁאָדָם יִירָא מֵעֲבֹר אֶת פִּי ה׳ אֱלֹהָיו מִפְּנֵי הָעֳנָשִׁים אֲשֶׁר לָעֲבֵרוֹת, אִם לַגּוּף וְאִם לַנֶּפֶשׁ. וְהִנֵּה זֹאת קַלָּה וַדַּאי, כִּי כָל אָדָם אוֹהֵב אֶת עַצְמוֹ וְיִירָא לְנַפְשׁוֹ, וְאֵין דָּבָר שֶׁיַּרְחִיק אוֹתוֹ מֵעֲשׂוֹת דָּבָר אֶחָד יוֹתֵר מִן הַיִּרְאָה שֶׁלֹּא תְּבוֹאֵהוּ בּוֹ אֵיזֶה רָעָה, וְאֵין יִרְאָה זוֹ רְאוּיָה אֶלָּא לְעַמֵּי הָאָרֶץ וּלְנָשִׁים אֲשֶׁר דַּעְתָּן קַלָּה, אַךְ אֵינָהּ יִרְאַת הַחֲכָמִים וְאַנְשֵׁי הַדֵּעַת.

הַמִּין הַשֵּׁנִי הוּא יִרְאַת הָרוֹמְמוּת, וְהוּא שֶׁהָאָדָם יִרְחַק מִן הַחֲטָאִים וְלֹא יַעֲשֵׂם מִפְּנֵי כְּבוֹדוֹ הַגָּדוֹל יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ, כִּי אֵיךְ יֵקַל אוֹ אֵיךְ יֶעֱרַב לִבּוֹ שֶׁל בָּשָׂר וָדָם שָׁפָל וְנִמְאָס לַעֲשׂוֹת דָּבָר נֶגֶד רְצוֹנוֹ שֶׁל הַבּוֹרֵא יִתְבָּרַךְ וְיִתְעַלֶּה שְׁמוֹ. וְהִנֵּה זֹאת הַיִּרְאָה אֵינָהּ כָּל כָּךְ קַלָּה לְהַשִּׂיג אוֹתָהּ, כִּי לֹא תִּוָּלֵד אֶלָּא מִתּוֹךְ יְדִיעָה וְהַשְׂכָּלָה, לְהִתְבּוֹנֵן עַל רוֹמְמוּתוֹ יִתְבָּרַךְ וְעַל פְּחִיתוּתוֹ שֶׁל הָאָדָם, כָּל אֵלֶּה דְּבָרִים מִתּוֹלְדוֹת הַשֵּׂכֶל הַמֵּבִין וּמַשְׂכִּיל, וְהִיא הַיִּרְאָה אֲשֶׁר שַׂמְנוּהָ לְחֵלֶק שֵׁנִי, מֵאֶחָד מֵחֶלְקֵי הַחֲסִידוּת אֲשֶׁר זָכַרְנוּ, בָּהּ יֵבוֹשׁ הָאָדָם וְיֶחֱרַד בְּעָמְדוֹ לִפְנֵי קוֹנוֹ לְהִתְפַּלֵּל אוֹ לַעֲבֹד כָּל עֲבוֹדָה, הִיא הַיִּרְאָה הַמְשֻׁבַּחַת שֶׁנִּשְׁתַּבְּחוּ בָּהּ חֲסִידֵי עוֹלָם, וְהוּא מַה שֶּׁמֹּשֶׁה מְדַבֵּר וְאוֹמֵר (דברים כח, נח), ״לְיִרְאָה אֶת הַשֵּׁם הַנִּכְבָּד וְהַנּוֹרָא הַזֶּה אֵת ה׳ אֱלֹהֶיךָ״.

זֹאת הַיִּרְאָה שֶׁאֲנַחְנוּ בְּבֵאוּרָהּ עַתָּה, דְּהַיְנוּ, יִרְאַת הַחֵטְא, הִיא כְּמוֹ חֵלֶק מִיִּרְאַת הָרוֹמְמוּת שֶׁזָּכַרְנוּ, וּכְמוֹ מִין בִּפְנֵי עַצְמוֹ. וְהַיְנוּ כִּי הִנֵּה עִנְיָנָהּ הוּא שֶׁיִּהְיֶה הָאָדָם יָרֵא וְדוֹאֵג תָּמִיד עַל מַעֲשָׂיו, פֶּן נִתְעָרֵב בָּם אֵיזֶה שֶׁמֶץ חֵטְא אוֹ פֶּן יִהְיֶה שָׁם אֵיזֶה דָּבָר קָטֹן אוֹ גָּדוֹל שֶׁאֵינוֹ לְפִי גֹּדֶל כְּבוֹדוֹ יִתְבָּרַךְ וְרוֹמְמוּת שְׁמוֹ.

וְהִנְּךָ רוֹאֶה הַיַּחַס הַגָּדוֹל שֶׁבֵּין יִרְאָה זוֹ וְיִרְאַת הָרוֹמְמוּת שֶׁזָּכַרְנוּ. כִּי הַתַּכְלִית בִּשְׁנֵיהֶם שֶׁלֹּא לַעֲשׂוֹת דָּבָר נֶגֶד רוּם כְּבוֹדוֹ יִתְבָּרַךְ. אָמְנָם הַהֶבְדֵּל שֶׁבֵּינֵיהֶם, שֶׁבַּעֲבוּרוֹ תֵּחָשֵׁב כְּמִין אַחֵר וּבְשֵׁם אַחֵר תִּקָּרֵא, הוּא, כִּי יִרְאַת הָרוֹמְמוּת הוּא בִּשְׁעַת הַמַּעֲשֶׂה אוֹ בִּשְׁעַת הָעֲבוֹדָה אוֹ בְּפֶרֶק הָעֲבֵרָה, דְּהַיְנוּ, אוֹ בְּשָׁעָה שֶׁהוּא עוֹמֵד וּמִתְפַּלֵּל אוֹ עוֹבֵד, שֶׁאָז יֵבוֹשׁ וְיִכָּלֵם יִרְעַשׁ וְיִרְעַד מִפְּנֵי רוּם כְּבוֹדוֹ יִתְבָּרַךְ, אוֹ בְּשָׁעָה שֶׁמִּזְדַּמֶּנֶת עֲבֵרָה לְפָנָיו וְהוּא מַכִּיר בָּהּ שֶׁהִיא עֲבֵרָה, שֶׁיַּעֲזֹב מִלַּעֲשׂוֹתָהּ לְמַעַן אֲשֶׁר לֹא יַעֲשֶׂה דָּבָר לַמְרוֹת עֵינֵי כְבוֹדוֹ חַס וְחָלִילָה. אַךְ יִרְאַת הַחֵטְא הִיא בְּכָל עֵת וּבְכָל שָׁעָה, שֶׁהִנֵּה בְּכָל רֶגַע הוּא יָרֵא פֶּן יִכָּשֵׁל וְיַעֲשֶׂה דָּבָר אוֹ חֲצִי דָבָר שֶׁיִּהְיֶה נֶגֶד כְּבוֹד שְׁמוֹ יִתְבָּרַךְ, וְעַל כֵּן נִקְרֵאת יִרְאַת חֵטְא כִּי עִקָּרָהּ הַיִּרְאָה מִן הַחֵטְא שֶׁלֹּא יִכָּנֵס וְיִתְעָרֵב בְּמַעֲשָׂיו מֵחֲמַת פְּשִׁיעָה וְהִתְרַשְּׁלוּת אוֹ מֵחֲמַת הֶעְלֵם, יִהְיֶה בְּאֵיזֶה דֶּרֶךְ שֶׁיִּהְיֶה. וְהִנֵּה עַל זֶה נֶאֱמַר (משלי כח, יד), ״אַשְׁרֵי אָדָם מְפַחֵד תָּמִיד״, וּפֵרְשׁוּ זַ״ל (ברכות ס.), ״הַהוּא בְּדִבְרֵי תוֹרָה כְּתִיב״, כִּי אֲפִלּוּ בְּשָׁעָה שֶׁאֵינוֹ רוֹאֶה הַמִּכְשׁוֹל לְנֶגֶד עֵינָיו צָרִיךְ שֶׁיִּהְיֶה לִבּוֹ חָרֵד בְּקִרְבּוֹ, פֶּן טָמוּן הוּא לְרַגְלָיו וְהוּא לֹא נִשְׁמָר.

וְעַל יִרְאָה זֹאת אָמַר מֹשֶׁה רַבֵּנוּ ע״ה (שמות כ, יז), ״וּבַעֲבוּר תִּהְיֶה יִרְאָתוֹ עַל פְּנֵיכֶם לְבִלְתִּי תֶחֱטָאוּ״. כִּי זֶה עִקַּר הַיִּרְאָה, שֶׁיִּהְיֶה הָאָדָם יָרֵא וּמִזְדַּעְזֵעַ תָּמִיד, עַד שֶׁלֹּא תָסוּר יִרְאָה זוֹ מִמֶּנּוּ, כִּי עַל יְדֵי זֶה וַדַּאי לֹא יָבוֹא לִידֵי חֵטְא, וְאִם יָבוֹא - כְּאֹנֶס יֵחָשֵׁב. וִישַׁעְיָהוּ אָמַר בִּנְבוּאָתוֹ (ישעיה סו, ב), ״וְאֶל זֶה אַבִּיט - אֶל עָנִי וּנְכֵה רוּחַ וְחָרֵד עַל דְּבָרִי״. וְדָוִד הַמֶּלֶךְ הִשְׁתַּבַּח בָּזֶה וְאָמַר (תהלים קיט, קסא), ״שָׂרִים רְדָפוּנִי חִנָּם וּמִדְּבָרְךָ פָּחַד לִבִּי״. וּכְבָר מָצָאנוּ שֶׁהַמַּלְאָכִים הַגְּדוֹלִים וְהָרָמִים חֲרֵדִים וְרוֹעֲשִׁים תָּמִיד מִפְּנֵי גַּאֲוַת ה׳, עַד שֶׁאָמְרוּ זַ״ל בִּמְשַׁל חָכְמָתָם (חגיגה יג:), ״נְהַר דִּינוּר מֵהֵיכָן יוֹצֵא? - מִזֵּעָתָן שֶׁל חַיּוֹת״, וְהוּא מִפְּנֵי הָאֵימָה אֲשֶׁר עֲלֵיהֶם תָּמִיד מֵרוֹמְמוּתוֹ יִתְבָּרַךְ, פֶּן יְעַדְּרוּ דָּבָר קָטֹן מִן הַכָּבוֹד וְהַקְּדֻשָּׁה הָרָאוּי לְפָנָיו, וּבְכָל שָׁעָה שֶׁנִּגְלֵית הַשְּׁכִינָה עַל אֵיזֶה מָקוֹם שֶׁיִּהְיֶה, יִהְיֶה רַעַד וָרַעַשׁ וְרֹגֶז, הוּא מַה שֶּׁאָמַר הַכָּתוּב (תהלים סח, ט), ״אֶרֶץ רָעָשָׁה אַף שָׁמַיִם נָטְפוּ גַּם עָבִים נָטְפוּ מָיִם, הָרִים נָזְלוּ מִפְּנֵי ה׳״. וְאוֹמֵר, (ישעיהו סג, יט) ״לוּא קָרַעְתָּ שָׁמַיִם יָרַדְתָּ מִפָּנֶיךָ הָרִים נָזֹלּוּ״. כָּל שֶׁכֵּן בְּנֵי הָאָדָם שֶׁרָאוּי שֶׁיִּרְגְּזוּ וְיִרְעֲשׁוּ בְּיָדְעָם שֶׁלִּפְנֵי ה׳ הֵם עוֹמְדִים תָּמִיד, וְנָקֵל לָהֶם לַעֲשׂוֹת אֵיזֶה

דָּבָר שֶׁאֵינוֹ לְפִי רוֹמְמוּת כְּבוֹדוֹ יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ. וְהוּא מַה שֶּׁאָמַר אֱלִיפַז לְאִיּוֹב (איוב טו, יד-טו), ״מָה אֱנוֹשׁ כִּי יִזְכֶּה, וְכִי יִצְדַּק יְלוּד אִשָּׁה, הֵן בִּקְדוֹשָׁיו לֹא יַאֲמִין, וְשָׁמַיִם לֹא זַכּוּ בְעֵינָיו״. וְאוֹמֵר (שם ד, יח-יט), ״הֵן בַּעֲבָדָיו לֹא יַאֲמִין וּבְמַלְאָכָיו יָשִׂים תָּהֳלָה, אַף שֹׁכְנֵי בָתֵּי חֹמֶר״ וגו׳. כִּי הִנֵּה עַל כֵּן צָרִיךְ וַדַּאי שֶׁיֶּחֱרַד תָּמִיד וְיִרְעַשׁ כָּל הָאָדָם, וּכְמַאֲמַר אֱלִיהוּא (שם לז, א-ב), ״אַף לְזֹאת יֶחֱרַד לִבִּי וְיִתַּר מִמְּקוֹמוֹ שִׁמְעוּ שָׁמוֹעַ בְּרֹגֶז קֹלוֹ״ וגו׳. זֹאת הִיא הַיִּרְאָה הָאֲמִתִּית שֶׁרָאוּי לָאִישׁ הֶחָסִיד שֶׁתִּהְיֶה עַל פָּנָיו תָּמִיד וְלֹא תָסוּר מִמֶּנּוּ.

אַךְ חֶלְקֵי הַיִּרְאָה הַזֹּאת - שְׁנַיִם. הָאֶחָד הוּא בַּהֹוֶה אוֹ עָתִיד, וְהַשֵּׁנִי בֶּעָבָר: בַּהֹוֶה הוּא - שֶׁיִּהְיֶה הָאָדָם יָרֵא וְדוֹאֵג עַל מַה שֶּׁהוּא עוֹשֶׂה אוֹ עַל מַה שֶּׁהוֹלֵךְ לַעֲשׂוֹתוֹ, פֶּן יִהְיֶה בּוֹ דָבָר אוֹ פֶּן יִכָּנֵס בּוֹ אֵיזֶה דָבָר אֲשֶׁר לֹא לְפִי כְבוֹדוֹ יִתְבָּרַךְ, וּכְמוֹ שֶׁכָּתַבְתִּי לְעֵיל. בֶּעָבָר הוּא - שֶׁיִּהְיֶה הָאָדָם חוֹשֵׁב תָּמִיד עַל מַה שֶּׁכְּבָר עָשָׂה, וְיִירָא וְיִדְאַג פֶּן יָצָא מִתַּחַת יָדָיו אֵיזֶה חֵטְא בְּלֹא שֶׁיֵּדַע, וְהוּא כְּעִנְיַן בָּבָא בֶּן בּוּטָא שֶׁהָיָה מַקְרִיב אָשָׁם תָּלוּי בְּכָל יוֹם (כריתות ו, ג). וְאִיּוֹב, אַחַר מִשְׁתֵּה בָנָיו, הָיָה מַשְׁכִּים ״וְהֶעֱלָה עוֹלוֹת מִסְפַּר כֻּלָּם, כִּי אָמַר אִיּוֹב, אוּלַי חָטְאוּ בָנַי״ וגו׳ (איוב א, ה).

וְאָמְרוּ זַ״ל עַל מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן בְּעִנְיַן שֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה שֶׁמָּשַׁח מֹשֶׁה לְאַהֲרֹן, שֶׁהֲרֵי נֶאֱמַר בּוֹ (שמות ל, לב), ״עַל בְּשַׂר אָדָם לֹא יִיסָךְ״, וּלְאַהֲרֹן נִצְטַוָּה שֶׁיִּמְשָׁחֵהוּ בּוֹ, וְהָיוּ מִתְיָרְאִים שֶׁמָּא מָעֲלוּ בוֹ בְּאֵיזֶה צַד שֶׁנָּהֲגוּ שֶׁלֹּא כַמִּצְוָה, זֶה לְשׁוֹנָם (הוריות יב.), ״וְעַל דָּבָר זֶה דָּאַג מֹשֶׁה וְאָמַר, שֶׁמָּא מָעַלְתִּי בְּשֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה? יָצְתָה בַּת קוֹל וְאָמְרָה, כְּטַל חֶרְמוֹן, [מַה טַּל חֶרְמוֹן אֵין בּוֹ מְעִילָה אַף שֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה שֶׁבִּזְקַן אַהֲרֹן אֵין בּוֹ מְעִילָה]. וַעֲדַיִן הָיָה אַהֲרֹן דּוֹאֵג שֶׁמָּא מֹשֶׁה לֹא מָעַל, וַאֲנִי מָעַלְתִּי, יָצְאָה בַּת - קוֹל וְאָמְרָה [לוֹ, הִנֵּה מַה טּוֹב וּמַה נָּעִים שֶׁבֶת אַחִים גַּם יָחַד, מַה מֹּשֶׁה לֹא מָעַל אַף אַתָּה לֹא מָעַלְתָּ״]. הֲרֵי לְךָ מִדָּתָם שֶׁל חֲסִידִים, שֶׁאֲפִלּוּ בַּמִּצְוָה שֶׁעָשׂוּ הָיוּ דוֹאֲגִים וְאוֹמְרִים, שֶׁמָּא נִתְעָרֵב בָּהֶם שֶׁמֶץ פְּסוּל חַס וְשָׁלוֹם.

וְאַבְרָהָם אַחֲרֵי שֶׁיָּצָא לַעֲזוֹר לְבֶן אָחִיו לוֹט שֶׁשָּׁבוּ אוֹתוֹ, הָיָה מִתְפַּחֵד וְאוֹמֵר, שֶׁמָּא לֹא זַכּוּ מַעֲשָׂיו לְגַמְרֵי, הוּא מַה שֶּׁפֵּרְשׁוּ זַ״ל (בראשית רבה מד, ד) עַל פָּסוּק ״אַל תִּירָא אַבְרָם״ - ״רַבִּי לֵוִי אָמַר, לְפִי שֶׁהָיָה אַבְרָהָם מִתְפַּחֵד וְאוֹמֵר, בֵּין כָּל אוּכְלוּסִין שֶׁהָרַגְתִּי, שֶׁמָּא הָיָה בֵינֵיהֶם צַדִּיק אֶחָד אוֹ יְרֵא שָׁמַיִם אֶחָד, לְפִיכָךְ נֶאֱמַר לוֹ, אַל תִּירָא אַבְרָם״. וְאָמְרוּ בְּתָנָא דְבֵי אֵלִיָּהוּ (רבה, כג), ״אַל תִּירָא אַבְרָם״ - ״אֵין אוֹמְרִים, אַל תִּירָא אֶלָּא לְמִי שֶׁהוּא יְרֵא שָׁמַיִם לַאֲמִתּוֹ״. וְהִיא זֹאת הַיִּרְאָה הָאֲמִתִּית שֶׁאָמְרוּ

עָלֶיהָ (ברכות לג:), ״אֵין לוֹ לְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא בְּעוֹלָמוֹ אֶלָּא אוֹצָר שֶׁל יִרְאַת שָׁמַיִם בִּלְבָד״, שֶׁרַק לְמשֶׁה הָיָה קַל לְהַשִּׂיגָהּ מִפְּנֵי רֹב דְּבֵקוּתוֹ בּוֹ יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ. כִּי הָאֲחֵרִים וַדַּאי שֶׁהַחֹמֶר מוֹנֵעַ גָּדוֹל הוּא לָהֶם. אָמְנָם כָּל חָסִיד וְחָסִיד רָאוּי לוֹ לְהִשְׁתַּדֵּל לְהַשִּׂיג מִמֶּנָּה כָּל מַה שֶּׁיּוּכַל, וְנֶאֱמַר (תהלים לד, י), ״יְראוּ אֶת ה׳ קְדוֹשָׁיו״.

פרק כה

בְּדֶרֶךְ קְנִיַּת הַיִּרְאָה

אַךְ דֶּרֶךְ קְנִיַּת הַיִּרְאָה הַזֹּאת הוּא הַהִתְבּוֹנֵן עַל שְׁנֵי עִנְיָנִים אֲמִתִּיִּים.

הָאֶחָד הוּא הֱיוֹת שְׁכִינָתוֹ יִתְבָּרַךְ נִמְצֵאת בְּכָל מָקוֹם שֶׁבָּעוֹלָם, וְשֶׁהוּא יִתְבָּרַךְ מַשְׁגִּיחַ עַל כָּל דָּבָר - קָטֹן וְגָדוֹל אֵין נִסְתָּר מִנֶּגֶד עֵינָיו, לֹא מִפְּנֵי גֹּדֶל הַנּוֹשֵׂא וְלֹא מִפְּנֵי פְּחִיתוּתוֹ, אֶלָּא הַדָּבָר הַגָּדוֹל וְהַדָּבָר הַקָּטֹן, הַנִּקְלֶה וְהַנִּכְבָּד, הוּא רוֹאֶה וְהוּא מֵבִין בְּלִי הֶפְרֵשׁ. הוּא מַה שֶּׁאָמַר הַכָּתוּב (ישעיה ו, ג), ״מְלֹא כָל הָאָרֶץ כְּבוֹדוֹ״, וְאוֹמֵר (ירמיה כג, כד), ״הֲלֹא אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ אֲנִי מָלֵא״, וְאוֹמֵר (תהלים קיג, ה-ו) ״מִי כַּה׳ אֱלֹהֵינוּ הַמַּגְבִּיהִי לָשָׁבֶת, הַמַּשְׁפִּילִי לִרְאוֹת בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ״, וְאוֹמֵר (שם קלח, ו), ״כִּי רָם ה׳ וְשָׁפָל יִרְאֶה, וְגָבֹהַּ מִמֶּרְחָק יְיֵדָע״. וְכֵיוָן שֶׁיִּתְבָּרֵר לוֹ שֶׁבְּכָל מָקוֹם שֶׁהוּא, הוּא עוֹמֵד לִפְנֵי שְׁכִינָתוֹ יִתְבָּרַךְ, אָז מֵאֵלֶיהָ תָּבוֹא בוֹ הַיִּרְאָה וְהַפַּחַד פֶּן יִכָּשֵׁל בְּמַעֲשָׂיו שֶׁלֹּא יִהְיוּ כָּרָאוּי לְפִי רוֹמְמוּת כְּבוֹדוֹ. וְהוּא מַה שֶּׁאָמְרוּ (אבות ב, א), ״דַּע מַה לְּמַעְלָה מִמְּךָ - עַיִן רוֹאָה וְאֹזֶן שׁוֹמַעַת וְכָל מַעֲשֶׂיךָ בַּסֵּפֶר נִכְתָּבִים״, כִּי כֵיוָן שֶׁהַשְׁגָּחַת הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא עַל כָּל דָּבָר, וְהוּא רוֹאֶה הַכֹּל וְשׁוֹמֵעַ הַכֹּל, וַדַּאי שֶׁכָּל הַמַּעֲשִׂים יִהְיוּ עוֹשִׂים רֹשֶׁם וְכֻלָּם נִכְתָּבִים בַּסֵּפֶר אִם לִזְכוּת אוֹ לְחוֹבָה.

וְאָמְנָם הַדָּבָר הַזֶּה אֵינוֹ מִצְטַיֵּר הֵיטֵב בְּשֵׂכֶל הָאָדָם, אֶלָּא עַל יְדֵי הַתְמָדַת הַהִתְבּוֹנְנוּת וְהַהִסְתַּכְּלוּת הַגָּדוֹל, כִּי כֵיוָן שֶׁהַדָּבָר רָחוֹק מֵחוּשֵׁינוּ, לֹא יְצַיְּרֵהוּ הַשֵּׂכֶל אֶלָּא אַחַר רֹב הָעִיּוּן וְהַהַשְׁקָפָה, וְגַם אַחַר שֶׁיְּצַיְּרֵהוּ יָסוּר הַצִּיּוּר מִמֶּנּוּ בְּנָקֵל אִם לֹא יַתְמִיד עָלָיו הַרְבֵּה.

וְנִמְצָא שֶׁכְּמוֹ שֶׁרֹב הַהִתְבּוֹנֵן הוּא הַדֶּרֶךְ לִקְנוֹת הַיִּרְאָה הַתְּמִידִית, כֵּן הֶסַּח הַדַּעַת וּבִטּוּל הָעִיּוּן הוּא הַמַּפְסִיד הַגָּדוֹל שֶׁלָּהּ, יִהְיֶה מֵחֲמַת טְרָדוֹת אוֹ בְּרָצוֹן, כָּל הֶסַּח דַּעַת בִּטּוּל הוּא לַיִּרְאָה הַתְּמִידִית. הוּא מַה שֶּׁצִּוָּה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא עַל הַמֶּלֶךְ (דברים יז, יט), ״וְהָיְתָה עִמּוֹ, וְקָרָא בוֹ כָּל יְמֵי חַיָּיו, לְמַעַן יִלְמַד לְיִרְאָה אֶת ה׳ אֱלֹהָיו״, הָא

לָמַדְתָּ שֶׁאֵין הַיִּרְאָה נִלְמֶדֶת אֶלָּא מִן הַקְּרִיאָה הַבִּלְתִּי נִפְסֶקֶת, וּתְדַקְדֵּק שֶׁאָמַר, "לְמַעַן יִלְמַד לְיִרְאָה", וְלֹא אָמַר, "לְמַעַן יִירָא", אֶלָּא לְפִי שֶׁאֵין הַיִּרְאָה הַזֹּאת מֻשֶּׂגֶת בַּטֶּבַע, כִּי אַדְּרַבָּא רְחוֹקָה הִיא מִמֶּנּוּ מִפְּנֵי גַּשְׁמִיּוּת הַחוּשִׁים, וְאֵינָהּ נִקְנֵית אֶלָּא עַל יְדֵי לִמּוּד. וְאֵין לִמּוּד לְיִרְאָה אֶלָּא בְּרֹב הַהַתְמָדָה בַּתּוֹרָה וּדְרָכֶיהָ בְּלִי הֶפְסֵק, וְהוּא שֶׁיִּהְיֶה הָאָדָם מִתְבּוֹנֵן וּמְעַיֵּן בַּדָּבָר הַזֶּה תָּמִיד, בְּשִׁבְתּוֹ, בְּלֶכְתּוֹ, בְּשָׁכְבוֹ וּבְקוּמוֹ, עַד שֶׁיִּקָּבַע בְּדַעְתּוֹ אֲמִתַּת הַדָּבָר, דְּהַיְנוּ אֲמִתַּת הִמָּצֵא שְׁכִינָתוֹ יִתְבָּרַךְ בְּכָל מָקוֹם, וְהֱיוֹתֵנוּ עוֹמְדִים לְפָנָיו מַמָּשׁ בְּכָל עֵת וּבְכָל שָׁעָה, וְאָז יִירָא אוֹתוֹ בֶּאֱמֶת.

וְהוּא מַה שֶּׁהָיָה דָּוִד הַמֶּלֶךְ מִתְפַּלֵּל וְאוֹמֵר (תהלים פו, יא), "הוֹרֵנִי ה' דַּרְכֶּךָ אֲהַלֵּךְ בַּאֲמִתֶּךָ יַחֵד לְבָבִי לְיִרְאָה שְׁמֶךָ".

פרק כו

בְּבֵאוּר מִדַּת הַקְּדֻשָּׁה וְדֶרֶךְ קְנִיָּתָהּ

עִנְיַן הַקְּדֻשָּׁה כָּפוּל הוּא, דְּהַיְנוּ, תְּחִלָּתוֹ עֲבוֹדָה וְסוֹפוֹ גְּמוּל, תְּחִלָּתוֹ הִשְׁתַּדְּלוּת וְסוֹפוֹ מַתָּנָה, וְהַיְינוּ שֶׁתְּחִילָּתוֹ הוּא מַה שֶּׁאָדָם מְקַדֵּשׁ עַצְמוֹ וְסוֹפוֹ מַה שֶּׁמְּקַדְּשִׁים אוֹתוֹ. וְהוּא מַה שֶּׁאָמְרוּ זַ"ל (יומא לט.), "אָדָם מְקַדֵּשׁ עַצְמוֹ מְעַט - מְקַדְּשִׁים אוֹתוֹ הַרְבֵּה, מִלְּמַטָּה - מְקַדְּשִׁים אוֹתוֹ מִלְמַעְלָה". הַהִשְׁתַּדְּלוּת הוּא שֶׁיִּהְיֶה הָאָדָם נִבְדָּל וְנֶעְתָּק מִן הַחָמְרִיּוּת לְגַמְרֵי וּמִתְדַּבֵּק תָּמִיד בְּכָל עֵת וּבְכָל שָׁעָה בֵּאלֹהָיו. וְעַל דָּבָר זֶה נִקְרְאוּ הַנְּבִיאִים 'מַלְאָכִים', כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר בְּאַהֲרֹן (מלאכי ב, ז), "כִּי שִׂפְתֵי כֹהֵן יִשְׁמְרוּ דַעַת, וְתוֹרָה יְבַקְשׁוּ מִפִּיהוּ, כִּי מַלְאַךְ ה' צְבָאוֹת הוּא", וְאוֹמֵר (דברי הימים ב לו, טז), "וַיִּהְיוּ מַלְעִיבִים בְּמַלְאֲכֵי אֱלֹהִים" וגו'. וַאֲפִילוּ בִּשְׁעַת הִתְעַסְקוֹ בַּמַּעֲשִׂים הַגַּשְׁמִיִּים הַמֻּכְרָחִים לוֹ מִפְּאַת גּוּפוֹ, הִנֵּה לֹא תָּזוּז נַפְשׁוֹ מִדְּבֵקוּתָהּ הָעֶלְיוֹן, וּכְעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים סג, ט), "דָּבְקָה נַפְשִׁי אַחֲרֶיךָ בִּי תָּמְכָה יְמִינֶךָ".

וְאָמְנָם לְפִי שֶׁאִי אֶפְשָׁר לָאָדָם שֶׁיָּשִׂים הוּא אֶת עַצְמוֹ בַּמַּצָּב הַזֶּה, כִּי כָבֵד הוּא מִמֶּנּוּ, כִּי סוֹף סוֹף חָמְרִי הוּא וּבָשָׂר וָדָם, עַל כֵּן אָמַרְתִּי, שֶׁסּוֹף הַקְּדֻשָּׁה מַתָּנָה, כִּי מַה שֶּׁיּוּכַל הָאָדָם לַעֲשׂוֹת - הוּא הַהִשְׁתַּדְּלוּת בִּרְדִיפַת הַיְדִיעָה הָאֲמִתִּית וְהַתְמָדַת הַהַשְׂכָּלָה בִּקְדֻשַּׁת הַמַּעֲשֶׂה, אַךְ הַסּוֹף הוּא, שֶׁהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא יַדְרִיכֵהוּ בַּדֶּרֶךְ הַזֶּה שֶׁהוּא חָפֵץ לָלֶכֶת בָּהּ, וְיַשְׁרֶה עָלָיו קְדֻשָּׁתוֹ וִיקַדְּשֵׁהוּ, וְאָז יִצְלַח בְּיָדוֹ זֶה הַדָּבָר שֶׁיּוּכַל לִהְיוֹת בַּדְּבֵקוּת הַזֶּה עִמּוֹ יִתְבָּרַךְ בִּתְמִידוּת, כִּי מַה שֶּׁהַטֶּבַע מוֹנֵעַ מִמֶּנּוּ - יַעְזְרֵהוּ יִתְבָּרַךְ וְסִיּוּעוֹ יִתֵּן לוֹ, וּכְעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים פד, יב), "לֹא יִמְנַע טוֹב לַהוֹלְכִים

בְּתָמִים״. וְעַל כֵּן אָמְרוּ בַּמַּאֲמָר שֶׁזָּכַרְתִּי, ״אָדָם מְקַדֵּשׁ עַצְמוֹ מְעַט״, שֶׁהוּא מַה שֶּׁיּוּכַל הָאָדָם לִקְנוֹת בְּהִשְׁתַּדְּלוּתוֹ, ״מְקַדְּשִׁים אוֹתוֹ הַרְבֵּה״, שֶׁהוּא הָעֵזֶר שֶׁעוֹזֵר אוֹתוֹ הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ, וּכְמוֹ שֶׁזָּכַרְתִּי.

וְהִנֵּה, הָאִישׁ הַמִּתְקַדֵּשׁ בִּקְדֻשַּׁת בּוֹרְאוֹ, אֲפִלּוּ מַעֲשָׂיו הַגַּשְׁמִיִּים חוֹזְרִים לִהְיוֹת עִנְיְנֵי קְדֻשָּׁה מַמָּשׁ, וְסִימָנְךָ אֲכִילַת קָדָשִׁים, שֶׁהִיא עַצְמָהּ מִצְוַת עֲשֵׂה, וְאָמְרוּ זַ״ל (פסחים נט, ב), ״כֹּהֲנִים אוֹכְלִים וּבְעָלִים מִתְכַּפְּרִים״.

וְתִרְאֶה עַתָּה הַהֶפְרֵשׁ שֶׁבֵּין הַטָּהוֹר לַקָּדוֹשׁ, הַטָּהוֹר - מַעֲשָׂיו הַחָמְרִיִּים אֵינָם לוֹ אֶלָּא הֶכְרֵחִיִּים וְהוּא עַצְמוֹ אֵינוֹ מִתְכַּוֵּן בָּהֶם אֶלָּא עַל צַד הַהֶכְרֵחַ, וְנִמְצָא שֶׁעַל יְדֵי זֶה יוֹצְאִים מִסּוּג הָרָע שֶׁבַּחָמְרִיּוּת וְנִשְׁאָרִים טְהוֹרִים, אַךְ לִכְלַל קְדֻשָּׁה לֹא בָּאוּ, כִּי אִלּוּ הָיָה אֶפְשָׁר בִּלְתָּם כְּבָר הָיָה יוֹתֵר טוֹב. אַךְ הַקָּדוֹשׁ, הַדָּבֵק תָּמִיד לֵאלֹהָיו וְנַפְשׁוֹ מִתְהַלֶּכֶת בֵּין הַמֻּשְׂכָּלוֹת הָאֲמִתִּיּוֹת בְּאַהֲבַת בּוֹרְאוֹ וְיִרְאָתוֹ, הִנֵּה נֶחְשָׁב לוֹ כְּאִלּוּ הוּא מִתְהַלֵּךְ לִפְנֵי ה׳ בְּאַרְצוֹת הַחַיִּים עוֹדֶנּוּ פֹּה בָּעוֹלָם הַזֶּה, וְהִנֵּה אִישׁ כָּזֶה הוּא עַצְמוֹ נֶחְשָׁב כַּמִּשְׁכָּן, כַּמִּקְדָּשׁ וּכַמִּזְבֵּחַ, וּכְמַאֲמָרָם זַ״ל (בראשית פב, ו), ״וַיַּעַל מֵעָלָיו אֱלֹהִים״ (בראשית לה, יג) - ״הָאָבוֹת הֵן הֵן הַמֶּרְכָּבָה״, וְכֵן אָמְרוּ, ״הַצַּדִּיקִים הֵן הֵן הַמֶּרְכָּבָה״, כִּי הַשְּׁכִינָה שׁוֹרָה עֲלֵיהֶם כְּמוֹ שֶׁהָיְתָה שׁוֹרָה בַּמִּקְדָּשׁ.

וּמֵעַתָּה - הַמַּאֲכָל שֶׁהֵם אוֹכְלִים הוּא כְּקָרְבָּן שֶׁעוֹלֶה עַל גַּבֵּי הָאִשִּׁים, כִּי וַדַּאי הוּא שֶׁיִּהְיֶה נֶחְשָׁב לְעִלּוּי גָּדוֹל אֶל אוֹתָם הַדְּבָרִים שֶׁהָיוּ עוֹלִים עַל גַּבֵּי הַמִּזְבֵּחַ, כֵּיוָן שֶׁהָיוּ נִקְרָבִים לִפְנֵי הַשְּׁכִינָה, וְכָל כָּךְ יִתְרוֹן הָיָה לָהֶם בָּזֶה עַד שֶׁהָיָה כָּל מִינָם מִתְבָּרֵךְ בְּכָל הָעוֹלָם, וּכְמַאֲמָרָם זַ״ל בַּמִּדְרָשׁ, כֵּן הַמַּאֲכָל וְהַמִּשְׁתֶּה שֶׁהָאִישׁ הַקָּדוֹשׁ אוֹכֵל עִלּוּי הוּא לַמַּאֲכָל הַהוּא וּלַמִּשְׁתֶּה הַהוּא וּכְאִלּוּ נִקְרַב עַל גַּבֵּי הַמִּזְבֵּחַ מַמָּשׁ, וְהוּא הָעִנְיָן שֶׁאָמְרוּ עָלָיו זַ״ל (כתובות קה:), ״כָּל הַמֵּבִיא דוֹרוֹן לְתַלְמִיד חָכָם כְּאִלּוּ הִקְרִיב בִּכּוּרִים״ וְכֵן אָמְרוּ (יומא עא.), ״יְמַלֵּא גְּרוֹנָם שֶׁל תַּלְמִידֵי חֲכָמִים יַיִן״, בִּמְקוֹם נְסָכִים. וְאֵין הַדָּבָר הַזֶּה שֶׁיִּהְיוּ הַתַּלְמִידֵי חֲכָמִים לְהוּטִים אַחֲרֵי הָאֲכִילָה וְהַשְּׁתִיָּה, חַס וְחָלִילָה, שֶׁיְּמַלְאוּ גְּרוֹנָם כְּמַלְעִיט אֶת הַגַּרְגְּרָן. אֶלָּא הָעִנְיָן הוּא לְפִי הַכַּוָּנָה שֶׁזָּכַרְתִּי, כִּי הַתַּלְמִידֵי חֲכָמִים הַקְּדוֹשִׁים בְּדַרְכֵיהֶם וּבְכָל מַעֲשֵׂיהֶם הִנֵּה הֵם מַמָּשׁ כַּמִּקְדָּשׁ וּכַמִּזְבֵּחַ, מִפְּנֵי שֶׁהַשְּׁכִינָה שׁוֹרָה עֲלֵיהֶם כְּמוֹ שֶׁהָיְתָה שׁוֹרָה בַּמִּקְדָּשׁ מַמָּשׁ, וְהִנֵּה הַנִּקְרָב לָהֶם כַּנִּקְרָב עַל גַּבֵּי הַמִּזְבֵּחַ וּמִלּוּי גְּרוֹנָם תַּחַת מִלּוּי הַסְּפָלִים.

וְעַל דֶּרֶךְ זֶה כָּל תַּשְׁמִישׁ שֶׁיִּשְׁתַּמְּשׁוּ מִדִּבְרֵי הָעוֹלָם אַחֲרֵי הֱיוֹתָם כְּבָר דְּבוּקִים לִקְדֻשָּׁתוֹ יִתְבָּרַךְ הִנֵּה עִלּוּי וְיִתְרוֹן הוּא לַדָּבָר הַהוּא שֶׁזָּכָה לִהְיוֹת תַּשְׁמִישׁ לַצַּדִּיק,

וּכְבָר הִזְכִּירוּ זַ"ל בְּעִנְיַן אַבְנֵי הַמָּקוֹם שֶׁלָּקַח יַעֲקֹב וְשָׂם מְרַאֲשׁוֹתָיו (חולין צא:), "אָמַר רַבִּי יִצְחָק, מְלַמֵּד שֶׁנִּתְקַבְּצוּ כֻּלָּן וְהָיְתָה כָּל אַחַת אוֹמֶרֶת, עָלַי יַנִּיחַ צַדִּיק רֹאשׁוֹ".

כְּלָלוֹ שֶׁל דָּבָר, עִנְיַן הַקְּדֻשָּׁה הוּא שֶׁיִּהְיֶה הָאָדָם דָּבֵק כָּל כָּךְ בֵּאלֹהָיו עַד שֶׁבְּשׁוּם מַעֲשֶׂה אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה לֹא יִפָּרֵד וְלֹא יָזוּז מִמֶּנּוּ יִתְבָּרַךְ, עַד שֶׁיּוֹתֵר יִתְעַלּוּ הַדְּבָרִים הַגַּשְׁמִיִּים אֲשֶׁר יְשַׁמְּשׁוּ לְאֶחָד מִתַּשְׁמִישָׁיו בְּמַה שֶּׁהוּא מִשְׁתַּמֵּשׁ בָּהֶם מִמַּה שֶּׁיֵּרֵד הוּא מִדְּבֵקוּתוֹ וּמַעֲלָתוֹ בְּהִשְׁתַּמְּשׁוֹ מִדְּבָרִים גַּשְׁמִיִּים.

וְאָמְנָם זֶה בִּהְיוֹת שִׂכְלוֹ וְדַעְתּוֹ קְבוּעִים תָּמִיד בִּגְדֻלָּתוֹ יִתְבָּרַךְ וְרוֹמְמוּתוֹ וּקְדֻשָּׁתוֹ, עַד שֶׁיִּמָּצֵא כְּאִלּוּ הוּא מִתְחַבֵּר לַמַּלְאָכִים הָעֶלְיוֹנִים מַמָּשׁ עוֹדֵהוּ בָּעוֹלָם הַזֶּה, וּכְבָר אָמַרְתִּי שֶׁאֵין הָאָדָם יָכוֹל לַעֲשׂוֹת בָּזֶה מִצִּדּוֹ, אֶלָּא לְהִתְעוֹרֵר בַּדָּבָר וּלְהִשְׁתַּדֵּל עָלָיו, וְזֶה אַחַר שֶׁכְּבָר יִמָּצְאוּ בוֹ כָּל הַמִּדּוֹת הַטּוֹבוֹת שֶׁזָּכַרְנוּ עַד הֵנָּה מִתְּחִלַּת הַזְּהִירוּת וְעַד יִרְאַת הַחֵטְא, בְּזֹאת יָבֹא אֶל הַקֹּדֶשׁ וְיַצְלִיחַ, שֶׁהֲרֵי אִם הָרִאשׁוֹנוֹת חֲסֵרוֹת מִמֶּנּוּ הֲרֵי הוּא כְּזָר וּבַעַל מוּם שֶׁנֶּאֱמַר בּוֹ (במדבר יח, ד), "וְזָר לֹא יִקְרַב", אַךְ אַחֲרֵי הֲכִינוֹ אֶת עַצְמוֹ בְּכָל הֲכָנוֹת אֵלֶּה, אִם יַרְבֶּה לִדָּבֵק בְּתֹקֶף הָאַהֲבָה וְעֹצֶם הַיִּרְאָה בְּהַשְׂכָּלַת גְּדֻלָּתוֹ יִתְבָּרַךְ וְעֹצֶם רוֹמְמוּתוֹ, יַפְרִיד עַצְמוֹ מֵעִנְיְנֵי הַחֹמֶר מְעַט מְעַט וּבְכָל פְּעֻלּוֹתָיו וּבְכָל תְּנוּעוֹתָיו יְכַוֵּן לְבָבוֹ אֶל מַצְפּוּנֵי הַהִתְדַּבְּקוּת הָאֲמִתִּי, עַד שֶׁיֵּעָרֶה עָלָיו רוּחַ מִמָּרוֹם, וְיַשְׁכִּין הַבּוֹרֵא יִתְבָּרַךְ אֶת שְׁמוֹ עָלָיו כְּמוֹ שֶׁעוֹשֶׂה לְכָל קְדוֹשָׁיו וְאָז יִהְיֶה כְּמַלְאַךְ ה׳ מַמָּשׁ וְכָל מַעֲשָׂיו, אֲפִלּוּ הַשְּׁפָלִים וְהַגַּשְׁמִיִּים, כְּקָרְבָּנוֹת וַעֲבוֹדוֹת.

וְהִנְּךָ רוֹאֶה שֶׁדֶּרֶךְ קְנִיַּת זֹאת הַמִּדָּה הוּא עַל יְדֵי רֹב הַפְּרִישָׁה וְהָעִיּוּן הֶעָצוּם בְּסִתְרֵי הַהַשְׁגָּחָה הָעֶלְיוֹנָה וּמַצְפּוּנֵי הַבְּרִיאָה וִידִיעַת רוֹמְמוּתוֹ יִתְבָּרַךְ וּתְהִלּוֹתָיו, עַד שֶׁיִּתְדַּבֵּק בּוֹ דְּבֵקוּת גָּדוֹל וְיֵדַע לְכַוֵּן מַחֲשַׁבְתּוֹ בִּהְיוֹתוֹ הוֹלֵךְ וּמִשְׁתַּמֵּשׁ בַּדְּרָכִים הָאַרְצִיִּים כְּמוֹ שֶׁהָיָה רָאוּי לַכֹּהֵן שֶׁיִּתְכַּוֵּן בְּעוֹדוֹ שׁוֹחֵט הַזֶּבַח אוֹ מְקַבֵּל דָּמוֹ אוֹ זוֹרְקוֹ עַד שֶׁיַּמְשִׁיךְ בָּזֶה הַבְּרָכָה מִמֶּנּוּ יִתְבָּרַךְ הַחַיִּים וְהַשָּׁלוֹם, וְזוּלַת זֶה אִי אֶפְשָׁר שֶׁיַּשִּׂיג מַעֲלָה זוֹ וְיִשָּׁאֵר עַל כָּל פָּנִים חָמְרִי וְגַשְׁמִי כְּכָל שְׁאָר בְּנֵי אָדָם. וְהִנֵּה מַה שֶּׁעוֹזֵר לְהַשָּׂגַת הַמִּדָּה הַזֹּאת הוּא הַהִתְבּוֹדְדוּת וְהַפְּרִישָׁה הָרַבָּה, כְּדֵי שֶׁבְּהֶעְדֵּר הַמַּטְרִידִים תּוּכַל נַפְשׁוֹ לְהִתְגַּבֵּר יוֹתֵר וּלְהִדָּבֵק בַּבּוֹרֵא.

מַפְסִידֵי הַמִּדָּה הֵם, חֶסְרוֹן הַיְדִיעוֹת הָאֲמִתִּיּוֹת וְרֹב הַחֶבְרָה עִם בְּנֵי הָאָדָם. כִּי הַחָמְרִיּוּת מוֹצֵא אֶת מִינוֹ וְנֵעוֹר וּמִתְחַזֵּק וְנִשְׁאֶרֶת הַנֶּפֶשׁ לְכוּדָה בוֹ וְלֹא תֵצֵא מִמַּאֲסָרָהּ. אַךְ בְּהִפָּרְדוֹ מֵהֶם וְהִשָּׁאֲרוֹ לְבַד וְיָכִין עַצְמוֹ אֶל הַשְׁרָאַת קְדֻשָּׁתוֹ, הִנֵּה בַּדֶּרֶךְ שֶׁרוֹצֶה לֵילֵךְ, בָּהּ יוֹלִיכוּהוּ, וּבָעֵזֶר הָאֱלֹהִי אֲשֶׁר יִתֵּן לוֹ תִּתְגַּבֵּר נַפְשׁוֹ בּוֹ

וּתְנַצַּח אֶת הַגּוּפָנִיּוּת וְתִדְבַּק בִּקְדֻשָּׁתוֹ יִתְבָּרַךְ וְתִשְׁלַם בּוֹ. וּמִשָּׁם יַעֲלֶה אֶל מַעֲלָה גְּבוֹהָה יוֹתֵר וְהִיא הָרוּחַ הַקֹּדֶשׁ, שֶׁכְּבָר תַּגִּיעַ הַשְׂכָּלָתוֹ לִהְיוֹת לְמַעְלָה מֵחֹק הָאֱנוֹשִׁי. וְיָכוֹל לְהַגִּיעַ דְּבֵקוּתוֹ אֶל מַעֲלָה כָּל כָּךְ גְּדוֹלָה שֶׁכְּבָר יִמָּסֵר בְּיָדוֹ מַפְתֵּחַ שֶׁל תְּחִיַּת הַמֵּתִים, כְּמוֹ שֶׁנִּמְסַר לְאֵלִיָּהוּ וְלֶאֱלִישָׁע, שֶׁהוּא מַה שֶּׁמּוֹרֶה עַל עֹצֶם הַהִתְדַּבְּקוּת בּוֹ יִתְבָּרַךְ, שֶׁבִּהְיוֹת הוּא יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ מְקוֹר הַחַיִּים, הַנּוֹתֵן חַיִּים לְכָל חַי. וּכְמַאֲמָרָם זַ״ל (תענית ב.), ״שְׁלֹשָׁה מַפְתְּחוֹת לֹא נִמְסְרוּ בְּיַד שָׁלִיחַ, מַפְתֵּחַ תְּחִיַּת הַמֵּתִים״ וכו׳. הִנֵּה הַדָּבֵק בּוֹ יִתְבָּרַךְ דְּבֵקוּת גָּמוּר, יוּכַל לִמְשֹׁךְ מִמֶּנּוּ יִתְבָּרַךְ אֲפִלּוּ מֶשֶׁךְ הַחַיִּים עַצְמָם, שֶׁהוּא מַה שֶּׁמִּתְיַחֵס לוֹ בִּפְרָט יוֹתֵר מִן הַכֹּל, כְּמוֹ שֶׁכָּתַבְתִּי. וְהוּא מַה שֶּׁסִּיֵּם הַבָּרַיְתָא, ״וּקְדֻשָּׁה מְבִיאָה לִידֵי רוּחַ הַקֹּדֶשׁ, וְרוּחַ הַקֹּדֶשׁ מְבִיאָה לִידֵי תְּחִיַּת הַמֵּתִים״.

וְאַתָּה קוֹרֵא נָעִים, יָדַעְתִּי שֶׁכָּמוֹנִי תֵּדַע אֲשֶׁר לֹא כִּלִּיתִי בְּסִפְרִי זֶה אֶת כָּל חֻקֵּי הַחֲסִידוּת, וְלֹא אָמַרְתִּי כָּל מַה שֶּׁיֵּשׁ לוֹמַר בְּעִנְיָן זֶה, כִּי אֵין לַדָּבָר סוֹף, וְאֵין לַהִתְבּוֹנֵן תַּכְלִית, אֲבָל אָמַרְתִּי קְצָת מִכָּל פְּרָט שֶׁבִּפְרָטֵי הַבָּרַיְתָא, אֲשֶׁר עָלֶיהָ יָסַדְתִּי חִבּוּרִי זֶה, וְהוּא מַה שֶּׁיָּכוֹל לִהְיוֹת הַתְחָלָה וְרֵאשִׁית לְהַרְחִיב הָעִיּוּן בָּעִנְיָנִים הָהֵם, כֵּיוָן שֶׁנִּגְלָה דַּרְכָּם וְנִפְתַּח אָרְחָם לְעֵינֵינוּ לָלֶכֶת בָּם בְּדֶרֶךְ מִישׁוֹר, וְעַל כָּל כַּיּוֹצֵא בָּזֶה נֶאֱמַר (משלי א, ה), ״יִשְׁמַע חָכָם וְיוֹסֶף לֶקַח וְנָבוֹן תַּחְבֻּלוֹת יִקְנֶה״, וְהַבָּא לִטָּהֵר מְסַיְּעִים אוֹתוֹ, ״כִּי ה׳ יִתֵּן חָכְמָה, מִפִּיו דַּעַת וּתְבוּנָה״ (שם ב, ו) לְהַיְשִׁיר אִישׁ אִישׁ אֶת דַּרְכּוֹ לִפְנֵי בּוֹרְאוֹ.

וְזֶה פָּשׁוּט, כִּי כָל אָדָם לְפִי הָאֻמָּנוּת אֲשֶׁר בְּיָדוֹ, וְהָעֵסֶק אֲשֶׁר הוּא עוֹסֵק, כָּךְ צָרִיךְ לוֹ הַיְשָׁרָה וְהַדְרָכָה. כִּי דֶּרֶךְ הַחֲסִידוּת הָרָאוּי לְמִי שֶׁתּוֹרָתוֹ אֻמָּנוּתוֹ, אֵינוֹ דֶּרֶךְ הַחֲסִידוּת הָרָאוּי לְמִי שֶׁצָּרִיךְ לְהַשְׂכִּיר עַצְמוֹ לִמְלֶאכֶת חֲבֵרוֹ, וְלֹא זֶה וָזֶה דֶּרֶךְ הַחֲסִידוּת הָרָאוּי לְמִי שֶׁעוֹסֵק בִּסְחוֹרָתוֹ, וְכֵן כָּל שְׁאָר הַפְּרָטִים אֲשֶׁר בְּעִסְקֵי הָאָדָם בָּעוֹלָם - כָּל אֶחָד וְאֶחָד לְפִי מַה שֶּׁהוּא, רְאוּיִים לוֹ דַּרְכֵי הַחֲסִידוּת. לֹא לְפִי שֶׁהַחֲסִידוּת מִשְׁתַּנֶּה, כִּי הִנֵּה הוּא שָׁוֶה לְכָל נֶפֶשׁ וַדַּאי, הוֹאִיל וְאֵינֶנּוּ אֶלָּא לַעֲשׂוֹת מַה שֶּׁיֵּשׁ נַחַת רוּחַ לְיוֹצְרוֹ בּוֹ. אֲבָל הוֹאִיל וְהַנּוֹשְׂאִים מִשְׁתַּנִּים אִי אֶפְשָׁר שֶׁלֹּא יִשְׁתַּנּוּ גַּם הָאֶמְצָעִים הַמַּגִּיעִים אוֹתָם אֶל הַתַּכְלִית - כָּל אֶחָד לְפִי עִנְיָנוֹ. וּכְבָר יָכוֹל לִהְיוֹת חָסִיד גָּמוּר אִישׁ אֲשֶׁר לֹא יִפְסֹק מִפִּיו הַלִּמּוּד, כְּמוֹ מִי שֶׁמִּפְּנֵי צָרְכּוֹ הוּא בַּעַל מְלָאכָה פְּחוּתָה. וּכְתִיב (משלי טז, ד), ״כֹּל פָּעַל ה׳ לַמַּעֲנֵהוּ״. וְאוֹמֵר (שם ג, ו), ״בְּכָל דְּרָכֶיךָ דָעֵהוּ וְהוּא יְיַשֵּׁר אֹרְחֹתֶיךָ״. הוּא יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ בְּרַחֲמָיו יִפְקַח עֵינֵינוּ בְּתוֹרָתוֹ, וְיוֹרֵנוּ דְּרָכָיו, וְיוֹלִיכֵנוּ בְּאוֹרְחוֹתָיו, וְנִזְכֶּה לָתֵת כָּבוֹד לִשְׁמוֹ וְלַעֲשׂוֹת נַחַת רוּחַ לְפָנָיו.

יְהִי כְבוֹד ה׳ לְעוֹלָם יִשְׂמַח ה׳ בְּמַעֲשָׂיו: יִשְׂמַח יִשְׂרָאֵל בְּעוֹשָׂיו, בְּנֵי צִיּוֹן יָגִילוּ בְמַלְכָּם: אָמֵן אָמֵן אָמֵן:

חֲתִימָה

אָמַר הַמְחַבֵּר, הַפַּעַם אוֹדֶה אֶת ה׳ אָשִׁירָה וַאֲזַמֵּרָה, אֲשֶׁר עַד הֵנָּה עֲזָרוּנִי רַחֲמָיו לְהוֹצִיא לָאוֹר סִפְרִי זֶה ״מְסִלַּת יְשָׁרִים״, אֲשֶׁר לְהִתְלַמֵּד בּוֹ חִבַּרְתִּיו, וּלְהוֹעִיל לְשֶׁכְּמוֹתִי - לָרַבִּים נְתַתִּיו, אוּלַי אֶזְכֶּה שֶׁיִּזְכּוּ אֲחֵרִים עַל יָדִי, וְיִיטַב לָהֶם בַּעֲבוּרִי וְאֶעֱשֶׂה נַחַת רוּחַ לְיוֹצְרִי. וּתְהִי זֹאת נֶחָמָתִי בְּאֶרֶץ תַּלְאוּבוֹת, וְאֶקְרָא שְׁמָהּ רְחוֹבוֹת. כֵּן יֹאמַר ה׳ לָתֵת חֶלְקִי בְּתוֹרָתוֹ - לִלְמֹד וּלְלַמֵּד לִשְׁמֹר וְלַעֲשׂוֹת וְחֶפְצוֹ בְּיָדִי יַצְלִיחַ. אָמֵן, כֵּן יְהִי רָצוֹן:

וּתְשׁוּאוֹת חֵן חֵן מִמֶּנִּי יִשָּׂא: אִישׁ אֲשֶׁר כִּלְבָבִי:
מְדוּשָׁתִי וּבֶן גָּרְנִי: עֲטָרָה לְרֹאשִׁי:
וְחוֹתָם עַל יַד יְמִינִי: זֶה דוֹדִי וְזֶה רֵעִי:
רַבִּי אַלּוּפִי וּמְיֻדָּעִי: הֲלֹא הוּא הֶחָכָם הַנַּעֲלֶה:
כמוהר״ר יַעֲקֹב בֶּן כ״ר אַבְרָהָם בָּשָׁן נר״ו:
אֲשֶׁר נִכְנַס בְּעָבְיָהּ שֶׁל קוֹרָה: לְזַכּוֹתֵנִי בַּדָּבָר הַזֶּה: מִתְּחִלָּה וְעַד סוֹף:
לְהַדְפִּיס וּלְהַגִּיהַּ וּלְהַשְׁלִים: כָּל הַמְּלָאכָה בְּשָׁלֵם שֶׁבִּפְנִים:
וּמִשְּׁנֵהוּ נוֹדָע בַּשְּׁעָרִים שְׁמוֹ: מְהֻלָּל בְּתִשְׁבְּחוֹתָיו וְנִמּוּקוֹ עִמּוֹ:
זָרִיז וְנִזְכָּר לְטוֹבָה: עַל כָּל מַגִּיהֵי סְפָרִים:
אִישׁ מָהִיר בִּמְלַאכְתּוֹ: בֵּין הַחֲכָמִים מְרוֹם שִׁבְתּוֹ:
הֲלֹא הוּא הֶחָכָם הַנַּעֲלֶה: כמוהר״ר דָּוִד:
בֵּן לְהָרַב הַגָּדוֹל הַמֻּפְלָא וְהַמֻּבְהָק: כמוהר״ר רְפָאֵל מֵילְדוֹלָה נר״ו:
יְבָרֵךְ ה׳ חֵילָם וּפֹעַל יְדֵיהֶם: בְּכָל אֲשֶׁר יִפְנוּ יַשְׂכִּילוּ:
שִׂמְחַת עוֹלָם תִּהְיֶה לָהֶם: יִשְׂבְּעוּ בָנִים:
וְהִנִּיחוּ יִתְרָם לְעוֹלְלֵיהֶם: כֹּה דִבְרֵי הַצָּעִיר:

מֹשֶׁה בֶּן כְּבוֹד רַבִּי יַעֲקֹב חַי לוּצָאטוֹ ס״ט:

תומר דבורה

תוכן עניינים

פרק א' - האדם ראוי שיתדמה לקונו:........................ 453

פרק ב' - כמה גופי פעולות שהם עיקר ההנהגה:........................ 463

פרק ג' - האיך ירגיל האדם עצמו במדת החכמה:........................ 469

פרק ד' - האיך ירגיל האדם עצמו במדת הבינה:........................ 471

פרק ה' - כיצד ירגיל האדם עצמו במדת החסד:........................ 472

פרק ו' - היאך ירגיל אדם עצמו במדת הגבורה:........................ 476

פרק ז' - היאך ירגיל האדם עצמו במדות התפארת:........................ 477

פרק ח' - היאך ירגיל האדם עצמו במדות נצח הוד יסוד:........................ 479

פרק ט' - היאך ירגיל האדם עצמו במדות המלכות:........................ 481

פרק י' - להתחבר עם הספירות לפי הזמן:........................ 484

פרק א׳ - האדם ראוי שיתדמה לקונו:

הָאָדָם רָאוּי שֶׁיִּתְדַּמֶּה לְקוֹנוֹ וְאָז יִהְיֶה בְּסוֹד הַצּוּרָה הָעֶלְיוֹנָה צֶלֶם וּדְמוּת, שֶׁאִלּוּ יְדֻמֶּה בְּגוּפוֹ וְלֹא בִּפְעֻלּוֹת הֲרֵי הוּא מַכְזִיב הַצּוּרָה וְיֹאמְרוּ עָלָיו צוּרָה נָאָה וּמַעֲשִׂים כְּעוּרִים. שֶׁהֲרֵי עִיקַּר הַצֶּלֶם וְהַדְּמוּת הָעֶלְיוֹן הֵן פְּעֻלּוֹתָיו וּמַה יּוֹעִיל לוֹ הֱיוֹתוֹ כְּצוּרָה הָעֶלְיוֹנָה דְּמוּת תַּבְנִית אֵבָרָיו וּבִפְעֻלּוֹת לֹא יִתְדַּמֶּה לְקוֹנוֹ. לְפִיכָךְ רָאוּי שֶׁיִּתְדַּמֶּה אֶל פְּעֻלּוֹת הַכֶּתֶר שֶׁהֵן י״ג מִדּוֹת שֶׁל רַחֲמִים עֶלְיוֹנוֹת. וּרְמוּזוֹת בְּסוֹד הַפְּסוּקִים: ״**מִי אֵל כָּמוֹךָ נֹשֵׂא עָוֹן וְעֹבֵר עַל פֶּשַׁע לִשְׁאֵרִית נַחֲלָתוֹ לֹא הֶחֱזִיק לָעַד אַפּוֹ כִּי חָפֵץ חֶסֶד הוּא. יָשׁוּב יְרַחֲמֵנוּ יִכְבֹּשׁ עֲוֹנֹתֵינוּ וְתַשְׁלִיךְ בִּמְצֻלוֹת יָם כָּל חַטֹּאותָם. תִּתֵּן אֱמֶת לְיַעֲקֹב חֶסֶד לְאַבְרָהָם אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתָּ לַאֲבֹתֵינוּ מִימֵי קֶדֶם**״ (מיכה ז, יח-כ) אִם כֵּן רָאוּי שֶׁתִּמְצָאֶנָה בּוֹ י״ג מִדּוֹת אֵלּוּ. וְעַכְשָׁו נְפָרֵשׁ אוֹתָן הַפְּעֻלּוֹת י״ג שֶׁרָאוּי שֶׁתִּהְיֶינָה בּוֹ:

הא׳ — ״מִי אֵל כָּמוֹךָ״

מוֹרֶה עַל הֱיוֹת הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מֶלֶךְ נֶעֱלָב, סוֹבֵל עֶלְבּוֹן מַה שֶּׁלֹּא יְכִילֵהוּ רַעְיוֹן. הֲרֵי אֵין דָּבָר נִסְתָּר מֵהַשְׁגָּחָתוֹ בִּלִי סָפֵק וְעוֹד אֵין רֶגַע שֶׁלֹּא יִהְיֶה הָאָדָם נִזּוֹן וּמִתְקַיֵּם מִכֹּחַ עֶלְיוֹן הַשּׁוֹפֵעַ עָלָיו וַהֲרֵי תִּמְצָא שֶׁמֵּעוֹלָם לֹא חָטָא אָדָם נֶגְדּוֹ שֶׁלֹּא יִהְיֶה הוּא בְּאוֹתוֹ הָרֶגַע מַמָּשׁ שׁוֹפֵעַ שֶׁפַע קִיּוּמוֹ וּתְנוּעַת אֵבָרָיו, עִם הֱיוֹת שֶׁהָאָדָם חוֹטֵא בַּכֹּחַ הַהוּא לֹא מְנָעוֹ מִמֶּנּוּ כְּלָל אֶלָּא סוֹבֵל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא עֶלְבּוֹן כָּזֶה לִהְיוֹת מַשְׁפִּיעַ בּוֹ כֹּחַ תְּנוּעוֹת אֵבָרָיו וְהוּא מוֹצִיא אוֹתוֹ כֹּחַ בְּאוֹתוֹ רֶגַע בְּחֵטְא וְעָוֹן וּמַכְעִיס וְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא סוֹבֵל. וְלֹא תֹאמַר שֶׁאֵינוֹ יָכוֹל לִמְנוֹעַ מִמֶּנּוּ הַטּוֹב הַהוּא ח״ו שֶׁהֲרֵי בְּכֹחוֹ בְּרֶגַע כְּמֵימְרָא לְיַבֵּשׁ יָדָיו וְרַגְלָיו כְּעֵין שֶׁעָשָׂה לְיָרָבְעָם (מלכים-א יג, ד) וְעִם כָּל זֹאת שֶׁהַכֹּחַ בְּיָדוֹ לְהַחְזִיר הַכֹּחַ הַנִּשְׁפָּע הַהוּא וְהָיָה לוֹ לוֹמַר כֵּיוָן שֶׁאַתָּה חוֹטֵא נֶגְדִּי תֶּחֱטָא בְּשֶׁלְּךָ לֹא בְשֶׁלִּי, לֹא מִפְּנֵי זֶה מָנַע טוּבוֹ מִן הָאָדָם אֶלָּא סָבַל עֶלְבּוֹן וְהִשְׁפִּיעַ הַכֹּחַ וְהֵטִיב לְאָדָם טוּבוֹ. הֲרֵי זֶה עֶלְבּוֹן וְסַבְלָנוּת מַה שֶּׁלֹּא יְסֻפַּר וְעַל זֶה קוֹרְאִים מַלְאֲכֵי הַשָּׁרֵת לְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא ׳**מֶלֶךְ עָלוּב**׳ (פרקי היכלות פרק כה) וְהַיְנוּ אוֹמְרוֹ ״**מִי אֵל כָּמוֹךָ**״ אַתָּה ״**אֵל**״ בַּעַל חֶסֶד

הַמֵּטִיב, "**אֵל**" בַּעַל כֹּחַ לִנְקֹם וְלֶאֱסֹף אֶת שֶׁלְּךָ וְעִם כָּל זֹאת אַתָּה סוֹבֵל וְנֶעֱלָב עַד יָשׁוּב בִּתְשׁוּבָה.

הֲרֵי זוֹ מִדָּה שֶׁצָּרִיךְ הָאָדָם לְהִתְנַהֵג בָּהּ רְצוֹנִי הַסַּבְלָנוּת וְכֵן הֱיוֹתוֹ נֶעֱלָב אֲפִלּוּ לְמַדְרֵגָה זוֹ וְעִם כָּל זֹאת לֹא יֶאֱסֹף טוֹבָתוֹ מִן הַמְּקַבֵּל:

הב' — "נֹשֵׂא עָוֹן"

וַהֲרֵי זֶה גָּדוֹל מֵהַקֹּדֶם שֶׁהֲרֵי לֹא יַעֲשֶׂה הָאָדָם עָוֹן שֶׁלֹּא יִבָּרֵא מַשְׁחִית כִּדְתְנַן '**הָעוֹבֵר עֲבֵרָה אַחַת קוֹנֶה לוֹ קָטֵגוֹר אֶחָד**' (אבות ד, יא) וַהֲרֵי אוֹתוֹ קַטֵּגוֹר עוֹמֵד לִפְנֵי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא וְאוֹמֵר פְּלוֹנִי עֲשָׂאַנִי וְאֵין בְּרִיָּה מִתְקַיֶּמֶת בָּעוֹלָם אֶלָּא בְּשִׁפְעוֹ שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא וַהֲרֵי הַמַּשְׁחִית הַזֶּה עוֹמֵד לְפָנָיו וּבַמֶּה מִתְקַיֵּם, הַדִּין נוֹתֵן שֶׁיֹּאמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אֵינִי זָן מַשְׁחִיתִים יֵלֵךְ אֵצֶל מִי שֶׁעֲשָׂאוֹ וְיִתְפַּרְנֵס מִמֶּנּוּ וְהָיָה הַמַּשְׁחִית יוֹרֵד מִיַּד וְנוֹטֵל נִשְׁמָתוֹ אוֹ כוֹרְתוֹ אוֹ נֶעֱנַשׁ עָלָיו כְּפִי עָנְשׁוֹ עַד שֶׁיִּתְבַּטֵּל הַמַּשְׁחִית הַהוּא וְאֵין הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא עוֹשֶׂה כֵן אֶלָּא "**נֹשֵׂא**" וְסוֹבֵל הֶעָוֹן וּכְמוֹ שֶׁהוּא זָן הָעוֹלָם כֻּלּוֹ זָן וּמְפַרְנֵס הַמַּשְׁחִית הַזֶּה עַד שֶׁיִּהְיֶה אֶחָד מִשְּׁלֹשָׁה דְּבָרִים; (1) אוֹ שֶׁיָּשׁוּב הַחוֹטֵא בִּתְשׁוּבָה וִיכַלֵּהוּ וִיבַטְּלֵהוּ בְּסִגּוּפָיו, (2) אוֹ יְבַטְּלֵהוּ שׁוֹפֵט צֶדֶק בְּיִסּוּרִים וּמִיתָה, (3) אוֹ יֵלֵךְ בַּגֵּיהִנֹּם וְשָׁם יִפְרַע חוֹבוֹ. וְהַיְנוּ שֶׁאָמַר קַיִן "**גָּדוֹל עֲוֹנִי מִנְּשֹׂא**" (בראשית ד, יג) וּפֵרְשׁוּ חֲזַ"ל: '**כָּל הָעוֹלָם כֻּלּוֹ אַתָּה סוֹבֵל**' יִרְצֶה, זָן וּמְפַרְנֵס '**וַעֲוֹנִי כָּבֵד שֶׁאֵין אַתָּה יָכוֹל לְסוֹבְלוֹ?!**' (תנחומא בראשית סימן ט) פֵּרוּשׁ לְפַרְנְסוֹ עַד שֶׁאָשׁוּב וַאֲתַקֵּן, אִם כֵּן הֲרֵי זֶה מִדַּת סַבְלָנוּת גְּדוֹלָה שֶׁיָּזוּן וּמְפַרְנֵס בְּרִיָּה רָעָה שֶׁבָּרָא הַחוֹטֵא עַד שֶׁיָּשׁוּב.

יִלְמֹד הָאָדָם כַּמָּה צָרִיךְ שֶׁיִּהְיֶה סַבְלָן לִסְבֹּל עֹל חֲבֵרוֹ וְרָעוֹתָיו שֶׁהֵרִיעַ עַד שִׁעוּר כָּזֶה שֶׁעֲדַיִן רָעָתוֹ קַיֶּמֶת, שֶׁחָטָא נֶגְדּוֹ וְהוּא יִסְבֹּל עַד יְתַקֵּן חֲבֵרוֹ אוֹ עַד שֶׁיִּתְבַּטֵּל מֵאֵלָיו וְכַיּוֹצֵא:

הג' — "וְעֹבֵר עַל פֶּשַׁע"

זוֹ מִדָּה גְּדוֹלָה שֶׁהֲרֵי אֵין הַמְּחִילָה עַל יְדֵי שָׁלִיחַ אֶלָּא עַל יָדוֹ מַמָּשׁ שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא כִּדְכְתִיב: "**כִּי עִמְּךָ הַסְּלִיחָה לְמַעַן תִּוָּרֵא**" (תהלים קל, ד) וּמַה הִיא "**הַסְּלִיחָה**" שֶׁהוּא רוֹחֵץ הֶעָוֹן כִּדְכְתִיב: "**אִם רָחַץ אֲדֹנָי אֵת צֹאַת בְּנוֹת צִיּוֹן וְאֶת**

דְּמֵי יְרוּשָׁלַ◌ִם יָדִיחַ מִקִּרְבָּהּ בְּרוּחַ מִשְׁפָּט וּבְרוּחַ בָּעֵר" (ישעיה ד, ד) וְכֵן כְּתִיב: "**וְזָרַקְתִּי עֲלֵיכֶם מַיִם טְהוֹרִים וּטְהַרְתֶּם מִכֹּל טֻמְאוֹתֵיכֶם וּמִכָּל גִּלּוּלֵיכֶם אֲטַהֵר אֶתְכֶם**" (יחזקאל לו, כה) וְהַיְנוּ "**וְעֹבֵר עַל פֶּשַׁע**" שׁוֹלֵחַ מֵימֵי רְחִיצָה "**וְעֹבֵר**" וְרוֹחֵץ הַפֶּשַׁע.

וְהִנֵּה מַמָּשׁ כִּדְמוּת זֶה צָרִיךְ לִהְיוֹת הָאָדָם שֶׁלֹּא יֹאמַר וְכִי אֲנִי מְתַקֵּן מַה שֶּׁפְּלוֹנִי חָטָא אוֹ הִשְׁחִית?! לֹא יֹאמַר כָּךְ שֶׁהֲרֵי הָאָדָם חוֹטֵא וְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא בְּעַצְמוֹ שֶׁלֹּא עַל יְדֵי שָׁלִיחַ מְתַקֵּן אֶת מְעֻוָּת וְרוֹחֵץ צֹאַת עֲוֹנוֹ.

וּמִכָּאן יִתְבַּיֵּשׁ הָאָדָם לָשׁוּב לַחֲטֹא שֶׁהֲרֵי הַמֶּלֶךְ בְּעַצְמוֹ רוֹחֵץ לִכְלוּךְ בְּגָדָיו:

הד' – "לִשְׁאֵרִית נַחֲלָתוֹ"

הִנֵּה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מִתְנַהֵג עִם יִשְׂרָאֵל בְּדֶרֶךְ זֶה לוֹמַר מָה אֶעֱשֶׂה לְיִשְׂרָאֵל וְהֵם קְרוֹבַי שְׁאֵר בָּשָׂר יֵשׁ לִי עִמָּהֶם שֶׁהֵם בַּת זוּג לְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא וְקוֹרֵא לָהּ בִּתִּי, אֲחוֹתִי, אִמִּי. כִּדְפֵרְשׁוּ ז"ל (שיר השירים רבה סוף פ"ג) וּכְתִיב: "**יִשְׂרָאֵל עַם קְרוֹבוֹ**" (תהלים קמח, יד) מַמָּשׁ קֻרְבָה יֵשׁ לוֹ עִמָּהֶם וּבָנָיו הֵם. וְהַיְנוּ; "**לִשְׁאֵרִית נַחֲלָתוֹ**" לְשׁוֹן: שְׁאֵר בָּשָׂר (ע"פ ויקרא יח, ו) וְסוֹף סוֹף הֵם "**נַחֲלָתוֹ**". וּמָה אֹמַר, אִם אַעֲנִישֵׁם הֲרֵי הַכְּאֵב עָלַי כִּדְכְתִיב: "**בְּכָל צָרָתָם לוֹ צָר**" (יְשַׁעְיָה סג, ט) כְּתִיב בְּ'אַלֶף' ("בְּכָל צָרָתָם לא [לוֹ] צָר") לוֹמַר שֶׁצַּעֲרָם מַגִּיעַ לְפֶלֶא הָעֶלְיוֹן וְכָל שֶׁכֵּן לְדוּ פַּרְצוּפִין שֶׁבָּהֶן עִיקַּר הַהַנְהָגָה וְקָרֵינַן בְּ'וָאו' "**לוֹ צָר**". וּכְתִיב: "**וַתִּקְצַר נַפְשׁוֹ בַּעֲמַל יִשְׂרָאֵל**" (שֹׁפְטִים י, טז) לְפִי שֶׁאֵינוֹ סוֹבֵל צַעֲרָם וּקְלוֹנָם מִפְּנֵי שֶׁהֵם "**שְׁאֵרִית נַחֲלָתוֹ**".

כָּךְ הָאָדָם עִם חֲבֵרוֹ כָּל יִשְׂרָאֵל הֵם שְׁאֵר בָּשָׂר אֵלּוּ עִם אֵלּוּ מִפְּנֵי שֶׁהַנְּשָׁמוֹת כְּלוּלוֹת יַחַד יֵשׁ בָּזֶה חֵלֶק זֶה וּבָזֶה חֵלֶק זֶה וּלְכָךְ **אֵינוֹ דּוֹמֶה מְרֻבִּים הָעוֹשִׂים אֶת הַמִּצְוֹת** (ספרא בחקותי פרק ב) וְכ"ז מִפְּנֵי כְּלָלוּתָם וּלְכָךְ פֵּרְשׁוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה עַל **הַנִּמְנֶה מֵעֲשָׂרָה רִאשׁוֹנִים בְּבֵית הַכְּנֶסֶת אֲפִלּוּ מֵאָה בָּאִים אַחֲרָיו מְקַבֵּל שָׂכָר כְּנֶגֶד כֻּלָּם** (ברכות מז:) מֵאָה (100) מַמָּשׁ כְּמַשְׁמָעוֹ, מִפְּנֵי שֶׁהָעֲשָׂרָה (10) הֵם כְּלוּלִים אֵלּוּ בְּאֵלּוּ הֲרֵי הֵם עֲשָׂרָה פְּעָמִים עֲשָׂרָה מֵאָה וְכָל אֶחָד מֵהֶם כָּלוּל מִמֵּאָה אִם כֵּן אֲפִלּוּ יָבוֹאוּ מֵאָה הוּא יֵשׁ לוֹ שְׂכַר מֵאָה וְכֵן מִטַּעַם זֶה **יִשְׂרָאֵל עֲרֵבִים זֶה לָזֶה** (שבועות לט.) מִפְּנֵי שֶׁמַּמָּשׁ יֵשׁ בְּכָל אֶחָד חֵלֶק אֶחָד מֵחֲבֵרוֹ

וּכְשֶׁחוֹטֵא הָאֶחָד פּוֹגֵם אֶת עַצְמוֹ וּפוֹגֵם חֵלֶק אֲשֶׁר לַחֲבֵרוֹ בּוֹ, נִמְצָא מִצַּד הַחֵלֶק הַהוּא חֲבֵרוֹ עָרֵב עָלָיו. אִם כֵּן הֵם שְׁאֵר זֶה עִם זֶה וּלְכָךְ רָאוּי לְאָדָם לִהְיוֹתוֹ חָפֵץ בְּטוֹבָתוֹ שֶׁל חֲבֵרוֹ וְעֵינוֹ טוֹבָה עַל טוֹבַת חֲבֵרוֹ וּכְבוֹדוֹ יִהְיֶה חָבִיב עָלָיו כְּשֶׁלּוֹ (ע״פ אבות ב, י) שֶׁהֲרֵי הוּא הוּא מַמָּשׁ וּמִטַּעַם זֶה נִצְטַוִּינוּ: **״וְאָהַבְתָּ לְרֵעֲךָ כָּמוֹךָ״** (וַיִּקְרָא יט, יח) וְרָאוּי שֶׁיִּרְצֶה בְּכַשְׁרוּת חֲבֵרוֹ וְלֹא יְדַבֵּר בִּגְנוּתוֹ כְּלָל וְלֹא יִרְצֶה בוֹ כְּדֶרֶךְ שֶׁאֵין הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא רוֹצֶה בִּגְנוּתֵנוּ וְלֹא בְּצַעֲרֵנוּ מִטַּעַם הַקֻּרְבָה, אַף הוּא לֹא יִרְצֶה בִּגְנוּת חֲבֵרוֹ וְלֹא בְּצַעֲרוֹ וְלֹא בְקִלְקוּלוֹ וְיֵרַע לוֹ מִמֶּנּוּ כְּאִלּוּ הוּא מַמָּשׁ הָיָה שָׁרוּי בְּאוֹתוֹ צַעַר אוֹ בְּאוֹתוֹ טוֹבָה:

הה׳ — ״לֹא הֶחֱזִיק לָעַד אַפּוֹ״

זוֹ מִדָּה אַחֶרֶת שֶׁאֲפִלּוּ שֶׁהָאָדָם מַחֲזִיק בְּחֵטְא אֵין הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מַחֲזִיק אַף וְאִם מַחֲזִיק לֹא **״לָעַד״** אֶלָּא יְבַטֵּל כַּעֲסוֹ אֲפִלּוּ שֶׁלֹּא יָשׁוּב הָאָדָם, כְּמוֹ שֶׁמָּצִינוּ בִּימֵי יָרָבְעָם בֶּן יוֹאָשׁ (מלכים-ב יד, כה) שֶׁהֶחְזִיר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא גְּבוּל יִשְׂרָאֵל וְהֵם הָיוּ עוֹבְדִים עֲגָלִים וְרִחֵם עֲלֵיהֶם וְלֹא שָׁבוּ אִם כֵּן לָמָּה רִחֵם, בִּשְׁבִיל מִדָּה זוֹ שֶׁ; **״לֹא הֶחֱזִיק לָעַד אַפּוֹ״** אַדְּרַבָּא מַחְלִישׁ **״אַפּוֹ״** עִם הֱיוֹת שֶׁעֲדַיִן הַחֵטְא קַיָּם אֵינוֹ מַעֲנִישׁ אֶלָּא מְצַפֶּה וּמְרַחֵם אוּלַי יָשׁוּבוּ וְהַיְנוּ; **״כִּי לֹא לָנֶצַח אָרִיב וְלֹא לְעוֹלָם אֶקְּצוֹף״** (ישעיה נז, טז) אֶלָּא הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מִתְנַהֵג בְּרַכּוּת וּבַקָּשׁוֹת הַכֹּל לְטוֹבַת יִשְׂרָאֵל.

וְזוֹ מִדָּה רְאוּיָה לְאָדָם לְהִתְנַהֵג בָּהּ עַל חֲבֵרוֹ אֲפִלּוּ שֶׁהוּא רַשַּׁאי לְהוֹכִיחַ בְּיִסּוּרִים אֶת חֲבֵרוֹ אוֹ אֶת בָּנָיו וְהֵם מִתְיַסְּרִים לֹא מִפְּנֵי זֶה יַרְבֶּה תּוֹכַחְתּוֹ וְלֹא יַחֲזִיק כַּעֲסוֹ אֲפִלּוּ שֶׁכָּעַס אֶלָּא יְבַטְּלֶנּוּ וְלֹא יַחֲזִיק **״לָעַד אַפּוֹ״** גַּם אִם אַף הוּא הַמֻּתָּר לָאָדָם כְּעֵין שֶׁפֵּרְשׁוּ **״כִּי תִרְאֶה חֲמוֹר שֹׂנַאֲךָ רֹבֵץ תַּחַת מַשָּׂאוֹ וְחָדַלְתָּ מֵעֲזֹב לוֹ״** (שמות כג, ה) וּפֵרְשׁוּ מַה הִיא הַשִּׂנְאָה הַזֹּאת? - **שֶׁרָאָה אוֹתוֹ עוֹבֵר עֲבֵרָה וְהוּא יָחִיד אֵינוֹ יָכוֹל לְהָעִיד וְשׂוֹנֵא אוֹתוֹ עַל דְּבַר עֲבֵרָה** (פסחים קיג:) וַאֲפִלּוּ הָכִי אָמְרָה תּוֹרָה **״עָזֹב תַּעֲזֹב עִמּוֹ״** (שם) — **׳שְׁבוֹק יָת דִּבְלִבָּךְ׳** (אונקלוס) אֶלָּא מִצְוָה לְקָרֵב אוֹתוֹ בְּאַהֲבָה אוּלַי יוֹעִיל בְּדֶרֶךְ זוֹ וְהַיְנוּ מַמָּשׁ מִדָּה זוֹ **״לֹא הֶחֱזִיק לָעַד אַפּוֹ״**:

הו׳ — ״כִּי חָפֵץ חֶסֶד הוּא״

הֲלֹא כְּבָר פֵּרַשְׁנוּ בִּמְקוֹמוֹ (פרדס רימונים, שער ההיכלות, סוף פרק ה׳) שֶׁיֵּשׁ בַּהֵיכָל יָדוּעַ מַלְאָכִים מְמֻנִּים לְקַבֵּל גְּמִילוּת **חֶסֶד** שֶׁאָדָם עוֹשֶׂה בָּעוֹלָם הַזֶּה וְכַאֲשֶׁר מִדַּת הַדִּין מְקַטְרֶגֶת עַל יִשְׂרָאֵל, מִיַּד אֹתָם הַמַּלְאָכִים מַרְאִים הַחֶסֶד הַהוּא וְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מְרַחֵם עַל יִשְׂרָאֵל מִפְּנֵי שֶׁהוּא חָפֵץ בְּחֶסֶד וְעִם הֱיוֹת שֶׁהֵם חַיָּבִים אִם הֵם גּוֹמְלִים חֶסֶד זֶה לָזֶה - מְרַחֵם עֲלֵיהֶם וּכְמוֹ שֶׁהָיָה בִּזְמַן הַחֻרְבָּן שֶׁנֶּאֱמַר לְגַבְרִיאֵל: ״**בֹּא אֶל בֵּינוֹת לַגַּלְגַּל אֶל תַּחַת לַכְּרוּב וּמַלֵּא חָפְנֶיךָ גַחֲלֵי אֵשׁ מִבֵּינוֹת לַכְּרֻבִים וּזְרֹק עַל הָעִיר וַיָּבֹא לְעֵינָי**״ (יְחֶזְקֵאל י, ב) כִּי הוּא שַׂר הַדִּין וְהַגְּבוּרָה וְנָתַן לוֹ רְשׁוּת לְקַבֵּל כֹּחוֹת הַדִּין ״**בֵּינוֹת לַגַּלְגַּל**״ מִתַּחַת לַכְּרוּבִים מֵאֵשׁ הַמִּזְבֵּחַ דְּהַיְנוּ דִּין גְּבוּרַת הַמַּלְכוּת וְהָיָה הַדִּין מִתְחַזֵּק עַד שֶׁבִּקֵּשׁ לְכַלּוֹת אֶת הַכֹּל לְקַעֲקֵעַ בֵּיצָתָן שֶׁל שׂוֹנְאֵיהֶן שֶׁל יִשְׂרָאֵל מִפְּנֵי שֶׁנִּתְחַיְּבוּ כְּלָיָה (רח״ל) וּכְתִיב ״**וַיֵּרָא לַכְּרוּבִים תַּבְנִית יַד אָדָם תַּחַת כַּנְפֵיהֶם**״ (שם, ח) וְהַיְנוּ שֶׁאָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְגַבְרִיאֵל **הֵם גּוֹמְלִים חֲסָדִים אֵלּוּ עִם אֵלּוּ** (ויקרא רבה סוף פרק כו) וְאַף אִם הֵם חַיָּבִים נִצּוֹלוּ וְהָיָה לָהֶם שְׁאֵרִית. וְהַטַּעַם מִפְּנֵי מִדָּה זוֹ ״**כִּי חָפֵץ חֶסֶד הוּא**״ רוֹצֶה בְּמַה שֶּׁיִּשְׂרָאֵל גּוֹמְלִים חֶסֶד וְאוֹתוֹ צַד מַזְכִּיר לָהֶם עִם הֱיוֹת שֶׁאֵינָם כְּשֵׁרִים בְּצַד אַחֵר.

אִם כֵּן בְּסֵדֶר זוֹ רָאוּי לְאָדָם לְהִתְנַהֵג אַף אִם רָאָה שֶׁאָדָם עוֹשֶׂה לוֹ רַע וּמַכְעִיסוֹ אִם יֵשׁ בּוֹ צַד טוֹבָה שֶׁמֵּטִיב לַאֲחֵרִים אוֹ מִדָּה טוֹבָה שֶׁמִּתְנַהֵג כַּשּׁוּרָה יַסְפִּיק לוֹ צַד זֶה לְבַטֵּל כַּעֲסוֹ מֵעָלָיו וְיֵרָצֶה לִבּוֹ עִמּוֹ וְיַחְפֹּץ חֶסֶד וְיֹאמַר דַּי לִי בְּטוֹבָה זוֹ שֶׁיֵּשׁ לוֹ וְכָל שֶׁכֵּן בְּאִשְׁתּוֹ כִּדְפֵרְשׁוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה: ׳**דַּיֵּנוּ שֶׁמְּגַדְּלוֹת אֶת בָּנֵינוּ וּמַצִּילוֹת אוֹתָנוּ מִן הַחֵטְא**׳ (יְבָמוֹת סג, א) כָּךְ יֹאמַר עַל כָּל אָדָם דַּי לִי בְּטוֹבָה פְּלוֹנִית שֶׁעָשָׂה לִי אוֹ שֶׁעָשָׂה עִם פְּלוֹנִי אוֹ מִדָּה טוֹבָה פְּלוֹנִית שֶׁיֵּשׁ לוֹ יִהְיֶה ״**חָפֵץ חֶסֶד**״:

הז׳ — ״יָשׁוּב יְרַחֲמֵנוּ״

הִנֵּה אֵין הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מִתְנַהֵג כְּמִדַּת בָּשָׂר וָדָם שֶׁאִם הִכְעִיסוֹ חֲבֵרוֹ כְּשֶׁהוּא מִתְרַצֶּה עִמּוֹ מִתְרַצֶּה מְעַט לֹא כְּאַהֲבָה הַקּוֹדֶמֶת. אֲבָל אִם חָטָא אָדָם וְעָשָׂה תְּשׁוּבָה, מַעֲלָתוֹ יוֹתֵר גְּדוֹלָה עִם הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא וְהַיְנוּ ״**בְּמָקוֹם שֶׁבַּעֲלֵי תְשׁוּבָה עוֹמְדִים אֵין צַדִּיקִים גְּמוּרִים יְכוֹלִין לַעֲמוֹד**״ (בְּרָכוֹת לד:) וְהַטַּעַם כִּדְפֵרְשׁוּ בְּפֶרֶק הַבּוֹנֶה (לְפָנֵינוּ הוּא בִּמְנָחוֹת כט:) בְּעִנְיַן ה׳א לָמָּה הִיא עֲשׂוּיָה כְּאַכְסַדְרָא?

- שֶׁכָּל הָרוֹצֶה לָצֵאת מֵעוֹלָמוֹ יֵצֵא, פֵּרוּשׁ הָעוֹלָם נִבְרָא בַּה׳ וְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא בָּרָא הָעוֹלָם פָּתוּחַ לְצַד הָרַע וְהַחֵטְא לִרְוָחָה אֵין צַד שֶׁאֵין חֹמֶר וְיֵצֶר הָרַע וּפְגָם כְּמִין אַכְסַדְרָא, אֵינוֹ בַּעַל גְּדָרִים אֶלָּא פִּרְצָה גְּדוֹלָה פְּרוּצָה לְצַד הָרַע לְצַד מַטָּה כָּל מִי שֶׁיִּרְצֶה לָצֵאת מֵעוֹלָמוֹ כַּמָּה פִּתְחִין לוֹ לֹא יִפְנֶה לְצַד שֶׁלֹּא יִמְצָא צַד חֵטְא וְעָוֹן לִכָּנֵס אֶל הַחִצוֹנִים וְהִיא פְּתוּחָה מִלְמַעְלָה שֶׁאִם יָשֵׁב יְקַבְּלוּהוּ. וְהִקְשׁוּ וּלְהַדְּרוּהוּ בְּהַאי? - לֹא מִסְתַּיְּעָא מִלְתָא, רָצוּ בָּזֶה שֶׁהַשָּׁב בִּתְשׁוּבָה לֹא יַסְפִּיק לוֹ שֶׁיִּהְיֶה נִגְדָּר בְּעָוֹן כְּגֶדֶר הַצַּדִּיקִים מִפְּנֵי שֶׁהַצַּדִּיקִים שֶׁלֹּא חָטְאוּ גָּדֵר מְעַט יַסְפִּיק אֲלֵיהֶם אָמְנָם הַחוֹטֵא שֶׁחָטָא וְשָׁב לֹא יַסְפִּיק לוֹ גָּדֵר מְעַט אֶלָּא צָרִיךְ לְהַגְדִּיר עַצְמוֹ כַּמָּה גְּדָרִים קָשִׁים מִפְּנֵי שֶׁאִתּוֹ הַגָּדֵר הַמְעַט כְּבַר נִפְרָץ פַּעַם אַחַת אִם יִתְקָרֵב שָׁם בְּקַל יְפַתֵּהוּ יִצְרוֹ אֶלָּא צָרִיךְ לְהִתְרַחֵק הֶרְחֵק גָּדוֹל מְאֹד וְלָזֶה לֹא יִכָּנֵס דֶּרֶךְ פֶּתַח הָאַכְסַדְרָה שֶׁהַפִּרְצָה שָׁם אֶלָּא יִתְעַלֶּה וְיִכָּנֵס דֶּרֶךְ פֶּתַח צַר וַיַּעֲשֶׂה כַּמָּה צָרוֹת וְסִגּוּפִים לְעַצְמוֹ וְיִסְתֹּם הַפְּרָצוֹת.

וּמִטַּעַם זֶה ״**בְּמָקוֹם שֶׁבַּעֲלֵי תְּשׁוּבָה עוֹמְדִים אֵין צַדִּיקִים גְּמוּרִים יְכוֹלִין לַעֲמוֹד**״ מִפְּנֵי שֶׁלֹּא נִכְנְסוּ דֶּרֶךְ פֶּתַח הַצַּדִּיקִים כְּדֵי שֶׁיִּהְיוּ עִם הַצַּדִּיקִים, אֶלָּא נִצְטַעֲרוּ וְעָלוּ דֶּרֶךְ פֶּתַח הָעֶלְיוֹן וְסִגְּפוּ עַצְמָן וְנִבְדְּלוּ מִן הַחֵטְא יוֹתֵר וְיוֹתֵר מִן הַצַּדִּיקִים לְכָךְ עָלוּ וְעָמְדוּ בְּמַדְרֵגָה **ה׳** הֵיכָל חֲמִישִׁי שֶׁבְּגַן עֵדֶן דְּהַיְנוּ גַּג הַהֵ״א וְצַדִּיקִים בְּפֶתַח הַהֵ״א בִּכְנִיסַת הָאַכְסַדְרָא וְלָזֶה כַּאֲשֶׁר הָאָדָם יַעֲשֶׂה תְּשׁוּבָה דְּהַיְנוּ תָּשׁוּב ה׳ אֶל מְקוֹמָהּ וְיַחְזִיר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא שְׁכִינָתוֹ עָלָיו אֵינוֹ שָׁב כְּאַהֲבָה הָרִאשׁוֹנָה בִּלְבַד, אֶלָּא יוֹתֵר וְיוֹתֵר. וְהַיְנוּ ״**יָשׁוּב יְרַחֲמֵנוּ**״ שֶׁיּוֹסִיף רַחֲמִים לְיִשְׂרָאֵל וִיתַקְּנֵם וִיקָרְבֵם יוֹתֵר.

וְכָךְ הָאָדָם צָרִיךְ לְהִתְנַהֵג עִם חֲבֵרוֹ לֹא יִהְיֶה נוֹטֵר אֵיבָה מֵהַכַּעַס הַקּוֹדֵם אֶלָּא כְּשֶׁיִּרְאֶה שֶׁחֲבֵרוֹ מְבַקֵּשׁ אַהֲבָתוֹ יִהְיֶה לוֹ בְּמַדְרֵגַת רַחֲמִים וְאַהֲבָה יוֹתֵר וְיוֹתֵר מִקֹּדֶם וְיֹאמַר הֲרֵי הוּא לִי כְּבַעֲלֵי תְּשׁוּבָה **שֶׁאֵין צַדִּיקִים גְּמוּרִים** יְכוֹלִים לַעֲמֹד אֶצְלָם וִיקָרְבֵהוּ תַּכְלִית קִרְבָה יוֹתֵר מִמַּה שֶּׁמְּקָרֵב אֹתָם שֶׁהֵם צַדִּיקִים גְּמוּרִים עִמּוֹ שֶׁלֹּא חָטְאוּ אֶצְלוֹ:

הח' — "יִכְבֹּשׁ עֲוֹנֹתֵינוּ"

הֲרֵי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מִתְנַהֵג עִם יִשְׂרָאֵל בְּמִדָּה זוֹ וְהִיא סוֹד כְּבִישַׁת הֶעָוֹן. כִּי הִנֵּה הַמִּצְוֹת הִיא **כְּפֹרַחַת עָלְתָה נִצָּהּ** וּבוֹקֵעַ וְעוֹלֶה עַד אֵין תַּכְלִית לִכְנֹס לְפָנָיו יִתְבָּרַךְ אָמְנָם הָעֲוֹנוֹת אֵין לָהֶם כְּנִיסָה שָׁם ח"ו אֶלָּא כֹּבְשָׁם שֶׁלֹּא יִכָּנְסוּ כְּדִכְתִיב: "**לֹא יְגֻרְךָ רָע**" (תְּהִלִּים ה, ה) '**לֹא יָגוּר בִּמְגוּרְךָ רָע**' (שבת קמט:) אִם כֵּן אֵין הֶעָוֹן נִכְנָס פְּנִימָה. וּמִטַּעַם זֶה "**שְׂכַר מִצְוָה בְּהַאי עָלְמָא לֵיכָּא**" (קִדּוּשִׁין לט.) מִפְּנֵי שֶׁהֵם לְפָנָיו יִתְבָּרַךְ וְהֵאַיךְ יִתֵּן לוֹ מִמַּה שֶּׁלְּפָנָיו שָׂכָר רוּחָנִי בָּעוֹלָם גַּשְׁמִי?! וַהֲרֵי כָּל הָעוֹלָם אֵינוֹ כְּדַאי לְמִצְוָה אַחַת וּלְקוֹרַת רוּחַ אֲשֶׁר לְפָנָיו. וּמִטַּעַם זֶה **לֹא יִקַּח שֹׁחַד** (דברים י, יז) שֶׁל מִצְוֹת, הַמָּשָׁל בָּזֶה, אֵין הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אוֹמֵר עָשָׂה אַרְבָּעִים (40) מִצְוֹת וְעֶשֶׂר (10) עֲבֵרוֹת נִשְׁאֲרוּ שְׁלֹשִׁים (30) מִצְוֹת וְיֵלְכוּ עֶשֶׂר בְּעֶשֶׂר חַס וְשָׁלוֹם אֶלָּא אֲפִלּוּ צַדִּיק גָּמוּר וְעָשָׂה עֲבֵרָה אַחַת (1) דּוֹמֶה לְפָנָיו כְּאִלּוּ שָׂרַף אֶת הַתּוֹרָה עַד שֶׁיְּרַצֶּה חֹבוֹ וְאַחַר כָּךְ יְקַבֵּל שְׂכַר כָּל מִצְוֹתָיו. וְזֶה חֶסֶד גָּדוֹל שֶׁעוֹשֶׂה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא עִם הַצַּדִּיקִים שֶׁאֵינוֹ מְנַכֶּה מִפְּנֵי שֶׁהַמִּצְוֹת חֲשׁוּבוֹת מְאֹד וּמִתְעַלּוֹת עַד לְפָנָיו יִתְבָּרַךְ וְהֵאַיךְ יְנַכֶּה מֵהֶן בִּשְׁבִיל הָעֲבֵרוֹת?! כִּי שְׂכַר הָעֲבֵרָה הוּא מֵחֵלֶק הַגֵּיהִנֹּם - מֵהַנִּבְזֶה וְהַמִּצְוֹת שְׂכָרָן מֵהַנִּכְבָּד זִיו שְׁכִינָה, הֵאַיךְ יְנַכֶּה אֵלּוּ בְּצַד אֵלּוּ?! אֶלָּא הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא גּוֹבֶה חוֹב הָעֲבֵרוֹת וּמַשְׂכִּיר שְׂכַר כָּל הַמִּצְוֹת. וְהַיְנוּ; "**יִכְבֹּשׁ עֲוֹנֹתֵינוּ**" שֶׁאֵין הָעֲוֹנוֹת מִתְגַּבְּרִים לְפָנָיו כְּמִצְוֹת אֶלָּא כּוֹבֵשׁ אֹתָם שֶׁלֹּא יִתְעַלּוּ וְלֹא יִכָּנְסוּ עִם הֱיוֹת שֶׁהוּא מַשְׁגִּיחַ עַל דַּרְכֵי אִישׁ הַטּוֹב וְהָרָע עִם כָּל זֶה הַטּוֹב אֵינוֹ כּוֹבְשׁוֹ אֶלָּא פּוֹרֵחַ וְעוֹלֶה עַד לִמְאֹד וְנִכְלָל מִצְוָה בְּמִצְוָה וְנִבְנֶה מִמֶּנּוּ בִּנְיָן וּלְבוּשׁ נִכְבָּד וַעֲוֹנוֹת אֵין לָהֶם סְגֻלָּה זוֹ אֶלָּא כּוֹבֵשׁ אֹתָם שֶׁלֹּא יַצְלִיחוּ הַצְלָחָה זוֹ וְלֹא יִכָּנְסוּ פְּנִימָה.

אַף מִדָּה זוֹ צָרִיךְ הָאָדָם לְהִתְנַהֵג בָּהּ שֶׁלֹּא יִכְבֹּשׁ טוֹבַת חֲבֵרוֹ וַיִּזְכּוֹר רָעָתוֹ שֶׁגְּמָלָהוּ אֶלָּא אַדְּרַבָּה יִכְבֹּשׁ הָרַע וַיִּשְׁכָּחֵהוּ וְיַזְנִיחֵהוּ וְלֹא יָגוּר בִּמְגוּרוֹ רָע וְתִהְיֶה הַטּוֹבָה סְדוּרָה תָּמִיד לְפָנָיו וְיִזְכֹּר לוֹ הַטּוֹבָה וְיַגְבִּיר לוֹ עַל כָּל הַמַּעֲשִׂים שֶׁעָשָׂה לוֹ וְלֹא יְנַכֶּה בְּלִבּוֹ וְיֹאמַר אִם עָשָׂה לִי טוֹבָה הֲרֵי עָשָׂה לִי רָעָה וְיִשְׁכַּח הַטּוֹבָה לֹא יַעֲשֶׂה כֵן אֶלָּא בְּרָעָה יִתְרַצֶּה כָּל דֶּרֶךְ רִצּוּי שֶׁיּוּכַל וְהַטּוֹבָה אַל יַזְנִיחָהּ לְעוֹלָם מִבֵּין עֵינָיו וְיַעֲלִים עֵינוֹ מִן הָרָעָה כָּל מַה שֶּׁיּוּכַל כְּדֶרֶךְ שֶׁהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא כּוֹבֵשׁ עֲוֹנוֹת כִּדְפֵּרַשְׁתִּי:

הט' – "וְתַשְׁלִיךְ בִּמְצֻלוֹת יָם כָּל חַטֹּאותָם"

זוֹ מִדָּה טוֹבָה לְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא שֶׁהֲרֵי יִשְׂרָאֵל חָטְאוּ מְסָרָם בְּיַד פַּרְעֹה וְשָׁבוּ בִּתְשׁוּבָה לָמָּה יַעֲנִישׁ פַּרְעֹה וְכֵן סַנְחֵרִיב וְכֵן הָמָן וְדוֹמֵיהֶם אֵין הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מִתְנַחֵם בִּלְבַד לוֹמַר שָׁבוּ בִּתְשׁוּבָה אִם כֵּן לֹא יִהְיֶה לָהֶם עוֹד רָעָה אִם כֵּן יִסְתַּלֵּק הָמָן מֵעֲלֵיהֶם אוֹ פַּרְעֹה אוֹ סַנְחֵרִיב זֶה לֹא יַסְפִּיק אֶלָּא יָשׁוּב עֲמַל הָמָן עַל רֹאשׁוֹ וְכֵן פַּרְעֹה וְכֵן סַנְחֵרִיב וְהַטַּעַם לְהַנְהָגָה זוֹ הִיא בְּסוֹד: "**וְנָשָׂא הַשָּׂעִיר עָלָיו אֶת כָּל עֲוֹנֹתָם אֶל אֶרֶץ גְּזֵרָה**" (וַיִּקְרָא טז, כב) וּפֵרוּשׁוֹ שֶׁהַשָּׂעִיר נוֹשֵׂא עֲוֹנוֹת מַמָּשׁ וְזֶה קָשֶׁה מְאֹד וְכִי יִשְׂרָאֵל חָטְאוּ וְהַשָּׂעִיר נוֹשֵׂא?! אֶלָּא הַמִּדָּה הִיא כָּךְ הָאָדָם מִתְוַדֶּה וְכַוָּנָתוֹ בַּוִּדּוּי לְקַבֵּל עָלָיו טָהֳרָה כְּעִנְיָן שֶׁאָמַר דָּוִד: "**הֶרֶב כַּבְּסֵנִי מֵעֲוֹנִי**" (תְּהִלִּים נא, ד) וְכֵן הוּא אֲמָרֵנוּ "**מְחוֹק בְּרַחֲמֶיךָ הָרַבִּים**" אֵינוֹ מִתְפַּלֵּל אֶלָּא שֶׁיִּהְיוּ יִסּוּרִים קַלִּים שֶׁלֹּא יִהְיֶה בָּהֶם בִּטּוּל תּוֹרָה. וְזֶה שֶׁאוֹמְרִים "**אֲבָל לֹא עַל יְדֵי יִסּוּרִים רָעִים**" וְכָךְ הוּא מְכַוֵּן בִּהְיוֹתוֹ אוֹמֵר: "**וְאַתָּה צַדִּיק עַל כָּל הַבָּא עָלֵינוּ כִּי אֱמֶת עָשִׂיתָ וַאֲנַחְנוּ הִרְשָׁעְנוּ**" (נחמיה ט, לג) מַמָּשׁ הוּא מְקַבֵּל יִסּוּרִים בְּסֵבֶר פָּנִים יָפוֹת לְהִתְכַּפֵּר מִפְּנֵי שֶׁיֵּשׁ עֲוֹנוֹת שֶׁיִּסּוּרִים מְמָרְקִים אוֹ מִיתָה מְמָרֶקֶת. וְכָךְ הִיא הַמִּדָּה מִיַּד שֶׁזֶּה מִתְוַדֶּה בִּתְפִלָּתוֹ וּפֵרְשׁוּ בַּזֹּהַר בְּפָרָשַׁת פְּקוּדֵי (דַּף רסב:) שֶׁהוּא חֵלֶק סמא"ל כְּעֵין "**הַשָּׂעִיר**" מַהוּ חֶלְקוֹ? - שֶׁהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא גּוֹזֵר עָלָיו יִסּוּרִים וּמִיַּד מִזְדַּמֵּן שָׁם סמא"ל וְהוֹלֵךְ וְגוֹבֶה חוֹבוֹ וַהֲרֵי נוֹשֵׂא "**הַשָּׂעִיר**" הָעֲוֹנוֹת שֶׁהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא נוֹתֵן לוֹ רְשׁוּת לִגְבּוֹת חוֹבוֹ וְיִשְׂרָאֵל מִתְטַהֲרִים וְהִנֵּה הַכֹּל יִתְגַּלְגֵּל עַל סמא"ל וְהַטַּעַם שֶׁהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא גָּזַר עַל עוֹלָמוֹ שֶׁכָּל מִי שֶׁיַּעֲשֶׂה כֵּן יִתְבַּטֵּל וְזֶה טַעַם: "**וְאֶת הַבְּהֵמָה תַּהֲרֹגוּ**" (וַיִּקְרָא כ, טו) וְכֵן הָאֶבֶן שֶׁל מִצְוַת הַנִּסְקָלִין וְהַסַּיִף שֶׁל מִצְוַת הַנֶּהֱרָגִין טְעוּנִין קְבוּרָה (סַנְהֶדְרִין מה:) לְבַטֵּל מְצִיאוּתָם וְכֹחָם אַחַר שֶׁיִּגְמֹר דִּינָם.

וַהֲרֵי בָּזֶה מַמָּשׁ סוֹד הַצֶּלֶם שֶׁל נְבוּכַדְנֶאצַּר נִמְסְרוּ יִשְׂרָאֵל בְּיַד מֶלֶךְ בָּבֶל "**רֵאשֵׁהּ דִּי דְהַב טָב**" (דָּנִיֵּאל ב, לב) נִכְנַע הַהוּא רֵישָׁא וְנִמְסְרוּ בְּיַד פָּרַס שֶׁהֵן "**חֲדוֹהִי וּדְרָעוֹהִי דִּי כְסַף**" (שם) וְכֵן נִדְחוּ אֵלּוּ מִפְּנֵי אֵלּוּ עַד שֶׁיָּרְדוּ יִשְׂרָאֵל לְ; "**רַגְלוֹהִי מנהון [מִנְּהֵין] דִּי פַרְזֶל ומנהון [וּמִנְּהֵין] דִּי חֲסַף**" (שָׁם, לג) וּמַה יִּהְיֶה תַּכְלִית הַטּוֹב? בַּסּוֹף הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מַעֲמִידָם וְעוֹשֶׂה בָּהֶם דִּין כְּדִכְתִיב: "**חִצַּי אֲכַלֶּה בָּם**" (דְּבָרִים לב, כג) — '**חִצַּי כָּלִים וְיִשְׂרָאֵל אֵינָם כָּלִים**' (סוטה ט.). "**בֵּאדַיִן דָּקוּ כַחֲדָה פַּרְזְלָא חַסְפָּא נְחָשָׁא כַּסְפָּא וְדַהֲבָא וַהֲווֹ כְּעוּר מִן אִדְּרֵי קַיִט וּנְשָׂא הִמּוֹן רוּחָא וְכָל אֲתַר לָא הִשְׁתְּכַח לְהוֹן וְאַבְנָא דִּי מְחָת לְצַלְמָא הֲוָת לְטוּר רַב וּמְלָת כָּל**

אַרְעָא״ (שָׁם, לה) הִנֵּה בַּהַתְחָלָה כְּתִיב: ״**וּמְחָת לְצַלְמָא עַל רַגְלוֹהִי**״ (שם, לד) אֵין מִכָּל הַצֶּלֶם אֶלָּא רַגְלָיו שֶׁכְּבָר נִתְבַּטֵּל כֹּחָם וְעָבְרוּ רֹאשׁ וּדְרָעוֹהִי וּמְעוֹהִי וְעִם כָּל זֶה בַּסּוֹף ״**דָּקוּ כַחֲדָה**״ עָתִיד הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְהַעֲמִיד סמא״ל וְהָרְשָׁעִים עוֹשֵׂי מַעֲשָׂיו וּפְעֻלוֹתָיו וַיֵּעָשֶׂה בָּהֶם הַדִּין. וְהַיְנוּ ״**וְתַשְׁלִיךְ בִּמְצֻלוֹת יָם כָּל חַטֹּאותָם**״ יָרְצֶה הִשְׁלִיךְ כֹּחַ הַדִּין לְהַפִּיל עַל יְדֵי אֵלּוּ שֶׁהֵם מְצוּלוֹת יָם ״**וְהָרְשָׁעִים כַּיָּם נִגְרָשׁ כִּי הַשְׁקֵט לֹא יוּכָל וַיִּגְרְשׁוּ מֵימָיו רֶפֶשׁ וָטִיט**״ (יְשַׁעְיָה נז, כ) אֵלּוּ הֵם הָעוֹשִׂים דִּין בְּיִשְׂרָאֵל שֶׁיָּשׁוּב אַחַר כָּךְ כָּל גְּמוּלָם בְּרֹאשָׁם וְהַטַּעַם מִפְּנֵי שֶׁאַחַר שֶׁיִּשְׂרָאֵל קִבְּלוּ הַדִּין הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מִתְנַחֵם אֲפִלּוּ עַל מַה שֶּׁקָּדַם וְתוֹבֵעַ עֶלְבּוֹנָם וְלֹא דַּי אֶלָּא ״**אֲנִי קָצַפְתִּי מְעָט וְהֵמָּה עָזְרוּ לְרָעָה**״ (זְכַרְיָה א, טו).

גַּם בְּמִדָּה זוֹ צָרִיךְ לְהִתְנַהֵג הָאָדָם עִם חֲבֵרוֹ, אֲפִלּוּ שֶׁיִּהְיֶה רָשָׁע מְדֻכָּא בְּיִסּוּרִין אַל יִשְׂנָאֵהוּ **שֶׁאַחַר שֶׁנִּקְלָה הֲרֵי הוּא כְּאָחִיךְ** (מַכּוֹת כג.) וִיקָרֵב הַמְּרוּדִים וְהַנֶּעֱנָשִׁים וִירַחֵם עֲלֵיהֶם וְאַדְּרַבָּה יַצִּילֵם מִיַּד אוֹיֵב וְאַל יֹאמַר עֲוֹנוֹ גָּרַם לוֹ אֶלָּא יְרַחֲמֵהוּ בְּמִדָּה זוֹ כִּדְפֵרַשְׁתִּי:

הי׳ — ״תִּתֵּן אֱמֶת לְיַעֲקֹב״

מִדָּה זוֹ הִיא, שֶׁיֵּשׁ בְּיִשְׂרָאֵל מַעֲלָה, אֹתָם הַבֵּינוֹנִיִּים שֶׁאֵינָם יוֹדְעִים לְהִתְנַהֵג לִפְנִים מִשּׁוּרַת הַדִּין וְהֵם נִקְרָאִים ״**יַעֲקֹב**״ מִפְּנֵי שֶׁאֵינָם מִתְנַהֲגִים אֶלָּא עִם הַנְהָגוֹת אֲמִתִּיּוֹת גַּם הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא יֵשׁ לוֹ מִדַּת ״**אֱמֶת**״ שֶׁהוּא עַל צַד מְצִיאוּת הַמִּשְׁפָּט הַיֹּשֶׁר וְאֵלּוּ הֵם הַמִּתְנַהֲגִים בָּעוֹלָם בְּיֹשֶׁר וְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מִתְנַהֵג עִמָּהֶם בֶּאֱמֶת מְרַחֵם עֲלֵיהֶם עַל צַד הַיֹּשֶׁר וְהַמִּשְׁפָּט.

גַּם כֵּן הָאָדָם צָרִיךְ לְהִתְנַהֵג עִם חֲבֵרוֹ עַל צַד הַיֹּשֶׁר וְהָאֱמֶת בְּלִי לְהַטּוֹת מִשְׁפַּט חֲבֵרוֹ לְרַחֵם עָלָיו בֶּאֱמֶת כְּמוֹ שֶׁהַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ מְרַחֵם עַל הַבְּרִיּוֹת הַבֵּינוֹנִיִּים בְּמִדַּת ״**אֱמֶת**״ לְתַקֵּן אֹתָם:

הי״א — ״חֶסֶד לְאַבְרָהָם״

הֵם הַמִּתְנַהֲגִים בָּעוֹלָם לִפְנִים מִשּׁוּרַת הַדִּין כְּאַבְרָהָם אָבִינוּ גַּם הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מִתְנַהֵג עִמָּהֶם לִפְנִים מִשּׁוּרַת הַדִּין, אֵינוֹ מַעֲמִיד עִמָּהֶם הַדִּין עַל תּוֹקְפּוֹ אַף לֹא כְּדֶרֶךְ הַיֹּשֶׁר אֶלָּא נִכְנַס עִמָּהֶם לִפְנִים מִן הַיֹּשֶׁר כְּמוֹ שֶׁהֵם מִתְנַהֲגִים וְהַיְנוּ ״**חֶסֶד**

לְאַבְרָהָם״ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מִתְנַהֵג בְּמִדַּת חֶסֶד עִם אוֹתָם שֶׁהֵם כְּמוֹ אַבְרָהָם בְּהִתְנַהֲגוּת.

גַּם הָאָדָם עִם הֱיוֹת שֶׁעִם כָּל אָדָם יִהְיֶה מִתְנַהֵג בְּצֶדֶק וּבְיֹשֶׁר וּבְמִשְׁפָּט, עִם הַטּוֹבִים וְהַחֲסִידִים תִּהְיֶה הַנְהָגָתוֹ לְפָנִים מִשּׁוּרַת הַדִּין. וְאִם לִשְׁאָר הָאָדָם הָיָה סַבְלָן קְצָת לְאֵלּוּ יוֹתֵר וְיוֹתֵר וִירַחֵם עֲלֵיהֶם לִכָּנֵס עִמָּהֶם **לִפְנִים מִשּׁוּרַת הַדִּין** שֶׁהוּא מִתְנַהֵג בָּהּ עִם שְׁאָר הָאָדָם וְצָרִיךְ שֶׁיִּהְיוּ אֵלּוּ חֲשׁוּבִים לְפָנָיו מְאֹד מְאֹד וַחֲבִיבִים לוֹ וְהֵם יִהְיוּ מֵאַנְשֵׁי חֶבְרָתוֹ:

הי״ב — ״אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתָּ לַאֲבֹתֵינוּ״

יֵשׁ בְּנֵי אָדָם שֶׁאֵינָם הֲגוּנִים וְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מְרַחֵם עַל כֻּלָּם וּפֵרְשׁוּ בַּגְּמָרָא (בְּרָכוֹת ז.) ״**וְחַנֹּתִי אֶת אֲשֶׁר אָחֹן**״ (שְׁמוֹת לג, יט) אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אוֹצָר זֶה לְאוֹתָם שֶׁאֵינָם הֲגוּנִים יֵשׁ אוֹצַר חִנּוּנִים שֶׁהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא חוֹנֵן וְנוֹתֵן לָהֶם **מַתְּנַת חִנָּם** לְפִי שֶׁאָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא הֲרֵי יֵשׁ לָהֶם זְכוּת אָבוֹת, אֲנִי נִשְׁבַּעְתִּי לָאָבוֹת אִם כֵּן עִם הֱיוֹת שֶׁאֵינָם הֲגוּנִים יִזְכּוּ בִּשְׁבִיל שֶׁהֵם מִזֶּרַע הָאָבוֹת שֶׁנִּשְׁבַּעְתִּי לָהֶם לְפִיכָךְ אַנְהִילֵם וְאַנְהִיגֵם עַד שֶׁיִּתְקְנוּ.

וְכָךְ יִהְיֶה הָאָדָם אַף אִם יִפְגַּע בָּרְשָׁעִים אַל יִתְאַכְזֵר כְּנֶגְדָּם אוֹ יְחָרְפֵם וְכַיּוֹצֵא, אֶלָּא יְרַחֵם עֲלֵיהֶם וְיֹאמַר סוֹף סוֹף הֵם בְּנֵי אַבְרָהָם יִצְחָק וְיַעֲקֹב, אִם הֵם אֵינָם כְּשֵׁרִים, אֲבוֹתֵיהֶם כְּשֵׁרִים וַהֲגוּנִים וְהַמְּבַזֶּה הַבָּנִים מְבַזֶּה הָאָבוֹת, אֵין רְצוֹנִי שֶׁיִּתְבַּזּוּ אֲבוֹתֵיהֶם עַל יָדִי וּמְכַסֶּה עֶלְבּוֹנָם וּמְתַקְּנָם כְּפִי כֹּחוֹ.

הי״ג — ״מִימֵי קֶדֶם״

הֲרֵי מִדָּה שֶׁיֵּשׁ לְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא עִם יִשְׂרָאֵל כְּשֶׁתַּמָּה זְכוּת וְכַיּוֹצֵא מַה יַּעֲשֶׂה וַהֲרֵי הֵם מִצַּד עַצְמָם אֵינָם הֲגוּנִים, כְּתִיב: ״**זָכַרְתִּי לָךְ חֶסֶד נְעוּרַיִךְ אַהֲבַת כְּלוּלֹתָיִךְ**״ (יִרְמְיָה ב, ב) מַמָּשׁ זוֹכֵר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא יְמֵי קַדְמוֹנִים, אַהֲבָה שֶׁהָיָה מִקֹּדֶם וּמְרַחֵם עַל יִשְׂרָאֵל וּבָזֶה יַזְכִּיר לָהֶם כָּל הַמִּצְוֹת שֶׁעָשׂוּ מִיּוֹם שֶׁנּוֹלְדוּ וְכָל מִדּוֹת טוֹבוֹת שֶׁהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מַנְהִיג בָּהֶם עוֹלָמוֹ וּמִכֻּלָּם עוֹשֶׂה סְגֻלָּה לְרַחֵם בִּשְׁבִילָם וַהֲרֵי זוֹ הַמִּדָּה כּוֹלֶלֶת כָּל הַמִּדּוֹת כֻּלָּם כִּדְפֵרְשׁוּ בָּאִדְרָא (זֹהַר נָשֹׂא קלד:).

כָּךְ הָאָדָם יְתַקֵּן הַנְהָגָתוֹ עִם בְּנֵי אָדָם שֶׁאֲפִלּוּ שֶׁלֹּא יִמְצָא טַעֲנָה מֵאֵלּוּ הַנִּזְכָּרוֹת יֹאמַר כְּבָר הָיוּ שָׁעָה קֹדֶם שֶׁלֹּא חָטְאוּ וַהֲרֵי אתָּהּ שָׁעָה אוֹ בְּיָמִים קַדְמוֹנִים הָיוּ כְּשֵׁרִים וְיִזְכֹּר לָהֶם הַטּוֹבָה שֶׁעָשׂוּ בְּקַטְנוּתָם וְיִזְכֹּר לָהֶם אַהֲבַת גְּמוּלֵי מֵחָלָב עַתִּיקֵי מִשָּׁדָיִם וּבָזֶה לֹא יִמָּצֵא אָדָם שֶׁאֵינוֹ רָאוּי לְהֵטִיבוֹ וּלְהִתְפַּלֵּל עַל שְׁלוֹמוֹ וּלְרַחֵם עָלָיו.

עַד כַּאן הִגִּיעַ שְׁלֹשׁ עֶשְׂרֵה מִדּוֹת שֶׁבָּהֶן יִהְיֶה הָאָדָם דּוֹמֶה אֶל קוֹנוֹ שֶׁהֵן מִדּוֹת שֶׁל רַחֲמִים עֶלְיוֹנוֹת וּסְגֻלָּתָן כְּמוֹ שֶׁיִּהְיֶה הָאָדָם מִתְנַהֵג לְמַטָּה כָּךְ יִזְכֶּה לִפְתֹּחַ לוֹ מִדָּה עֶלְיוֹנָה מִלְמַעְלָה מַמָּשׁ כְּפִי מַה שֶּׁיִּתְנַהֵג כָּךְ מַשְׁפִּיעַ מִלְמַעְלָה וְגוֹרֵם שֶׁאוֹתָהּ הַמִּדָּה תָּאִיר בָּעוֹלָם. וּלְכָךְ אַל יָלֻזוּ מֵעֵינֵי הַשֵּׂכֶל שְׁלֹשׁ עֶשְׂרֵה מִדּוֹת אֵלּוּ וְהַפָּסוּק לֹא יָסוּף מִפִּיו כְּדֵי שֶׁיִּהְיֶה לוֹ לְמַזְכֶּרֶת כַּאֲשֶׁר יָבֹא לוֹ מַעֲשֶׂה שֶׁיִּצְטָרֵךְ לְהִשְׁתַּמֵּשׁ בְּמִדָּה אַחַת מֵהֶן יִזְכֹּר וְיֹאמַר הֲרֵי דָּבָר זֶה תָּלוּי בְּמִדָּה פְּלוֹנִית אֵינִי רוֹצֶה לָזוּז מִמֶּנָּה שֶׁלֹּא תִתְעַלֵּם וְתִסְתַּלֵּק הַמִּדָּה הַהִיא מִן הָעוֹלָם:

פרק ב' - כמה גופי פעולות שהם עיקר ההנהגה:

עוֹד, לִהְיוֹת הָאָדָם דּוֹמֶה לְקוֹנוֹ בְּסוֹד מִדַּת הַכֶּתֶר צָרִיךְ שֶׁיִּהְיוּ בוֹ כַּמָּה גּוּפֵי פְּעֻלּוֹת שֶׁהֵם עִיקַּר הַהַנְהָגָה:

הָרִאשׁוֹנָה - הַכּוֹלֶלֶת הַכֹּל הִיא מִדַּת הָעֲנָוָה מִפְּנֵי שֶׁהִיא תְּלוּיָה בַּכֶּתֶר שֶׁהֲרֵי הִיא מִדָּה עַל כָּל הַמִּדּוֹת וְאֵינָהּ מִתְעַלִּית וּמִתְגָּאָה לְמַעְלָה אָמְנָם יוֹרֶדֶת וּמִסְתַּכֶּלֶת לְמַטָּה תָּדִיר וְזֶה מִשְּׁנֵי טְעָמִים: **הָאֶחָד** שֶׁהוּא בּוֹשׁ לְהִסְתַּכֵּל בְּסִבָּתוֹ אֶלָּא מַאֲצִילוֹ מַבִּיט בּוֹ תָּמִיד לְהֵטִיבוֹ וְהוּא מַבִּיט בַּתַּחְתּוֹנִים. כָּךְ הָאָדָם צָרִיךְ שֶׁיֵּבוֹשׁ מִלְּהִסְתַּכֵּל לְצַד מַעְלָה לְהִתְגָּאוֹת אֶלָּא תָּדִיר יִסְתַּכֵּל לְצַד מַטָּה לְהַפְחִית עַצְמוֹ כָּל מַה שֶּׁיּוּכַל. וַהֲרֵי הַמִּדָּה הַזֹּאת הִיא תְּלוּיָה דֶּרֶךְ כְּלָל בָּרֹאשׁ שֶׁאֵין הָאָדָם מִתְגָּאֶה אֶלָּא בַּהֲרָמַת רֹאשׁוֹ כְּלַפֵּי מַעְלָה וְהֶעָנִי מַשְׁפִּיל רֹאשׁוֹ לְמַטָּה. וַהֲרֵי אֵין סַבְלָן וְעָנָו כֵּאלֹהֵינוּ בְּמִדַּת הַכֶּתֶר שֶׁהוּא תַּכְלִית הָרַחֲמִים וְלֹא יִכָּנֵס לְפָנָיו שׁוּם פְּגַם וְלֹא עָוֹן וְלֹא דִּין וְלֹא שׁוּם מִדָּה מוֹנַעַת מִלְּהַשְׁגִּיחַ וּלְהַשְׁפִּיעַ וּלְהֵיטִיב תָּדִיר. כָּךְ צָרִיךְ הָאָדָם שֶׁשּׁוּם סִבָּה שֶׁבָּעוֹלָם לֹא תְּמְנָעֵהוּ מִלְּהֵטִיב וְשׁוּם עָוֹן אוֹ מַעֲשֶׂה בְּנֵי אָדָם בִּלְתִּי הָגוּן לֹא יִכָּנֵס לְפָנָיו כְּדֵי שֶׁיְּעַכְּבֵהוּ מִלְּהֵיטִיב לְאוֹתָם הַצְּרִיכִים טוֹבָתוֹ בְּכָל

עֵת וּבְכָל רֶגַע. וּכְמוֹ שֶׁהוּא **יֹשֵׁב וְזָן מִקַּרְנֵי רְאֵמִים וְעַד בֵּיצֵי כִנִּים** וְאֵינוֹ מְבַזֶּה שׁוּם בְּרִיָּה שֶׁאִלּוּ יְבַזֶּה הַבְּרוּאִים מִפְּנֵי פְּחִיתוּתָם לֹא יִתְקַיְּמוּ בָעוֹלָם אֲפִלּוּ רֶגַע, אֶלָּא מַשְׁגִּיחַ וְנוֹתֵן רַחֲמָיו עַל כֻּלָּם. כָּךְ צָרִיךְ שֶׁיִּהְיֶה הָאָדָם מֵטִיב לַכֹּל וְלֹא יִתְבַּזֶּה שׁוּם נִבְרָא לְפָנָיו אֶלָּא אֲפִלּוּ בְּרִיָּה קַלָּה שֶׁבַּקַּלִּים תִּהְיֶה מְאֹד חֲשׁוּבָה בְעֵינָיו וְיִתֵּן דַּעְתּוֹ עָלֶיהָ וְיֵיטִיב לְכָל הַמִּצְטָרֵךְ אֶל טוֹבָתוֹ וְזוֹ מִדָּה תְּלוּיָה בַּכֶּתֶר בְּסוֹד הָרֹאשׁ דֶּרֶךְ כְּלָל :

הַשְּׁנִיָּה - מַחְשַׁבְתּוֹ תִּדְמֶה לְמַחְשֶׁבֶת הַכֶּתֶר. כְּמוֹ שֶׁאוֹתָהּ הַחָכְמָה לֹא תִּפְסֹק תָּמִיד לַחְשֹׁב מַחֲשָׁבוֹת טוֹבוֹת וְהָרַע לֹא יִכָּנֵס בָּהּ מִפְּנֵי שֶׁהִיא רַחֲמִים גְּמוּרִים וְאֵין שָׁם דִּין וְלֹא שׁוּם קֹשִׁי כְּלָל, כָּךְ הָאָדָם תָּמִיד תִּהְיֶה מַחְשַׁבְתּוֹ פְּנוּיָה מִכָּל דָּבָר מְכֹעָר. וּכְמוֹ שֶׁהִיא סוֹד חָכְמָה תּוֹרָה קְדוּמָה וְלֹא יֶחְסַר שָׁם סוֹד תּוֹרָה, כָּךְ לֹא יִפְנֶה אֶל שׁוּם פְּנִיָּה חוּץ מִמַּחְשֶׁבֶת הַתּוֹרָה וְלַחְשֹׁב בְּגַדְלוּת הָאֵל וּפְעֻלּוֹתָיו הַטּוֹבוֹת וּלְהֵיטִיב וְכַיּוֹצֵא.

כְּלָלוֹ שֶׁל דָּבָר - לֹא יִכָּנֵס זָר וּבָטֵל בְּמַחֲשַׁבְתּוֹ וְזוֹ הָיְתָה מַעֲלַת רַבִּי שִׁמְעוֹן וַחֲבֵרָיו. וְהִנֵּה כְּשֶׁהִפְרִיד רַבִּי יוֹסֵי מַחֲשַׁבְתּוֹ מְעָט, כַּמָּה הוֹכִיחוֹ רַבִּי שִׁמְעוֹן בַּזֹּהַר בְּפָרָשַׁת וַיַּקְהֵל :

הַשְּׁלִישִׁית - מִצְחוֹ לֹא יִהְיֶה בוֹ קֹשִׁי כְּלָל, אֶלָּא יִדְמֶה תָּמִיד לְמֵצַח הָרָצוֹן שֶׁיְּרַצֶּה אֶת הַכֹּל אֲפִלּוּ שֶׁיִּמְצָא בְּנֵי אָדָם כּוֹעֲסִים יְרַצֵּם וְיַשְׁקִיטֵם בִּרְצוֹנוֹ הַטּוֹב, שֶׁכֵּן מֵצַח הָרָצוֹן הוּא תָּמִיד רוֹצֶה וּמְרַצֶּה הַגְּבוּרוֹת וּמְתַקְּנָם, אַף הוּא יְרַצֶּה הַגִּבּוֹרִים הַמִּתְגַּבְּרִים כַּעֲסָם וְהוּא יְנַהֲלֵם בְּרָצוֹן טוֹב וְיַשְׁתֵּף שָׁם חָכְמָה גְּדוֹלָה לְהַשְׁבִּית הַכַּעַס, שֶׁלֹּא יַעֲבֹר הַגְּבוּל וִיקַלְקֵל חַס וְשָׁלוֹם וְיַעֲשֶׂה דֻּגְמָא לְרָצוֹן הָעֶלְיוֹן שֶׁהוּא נִמְשָׁךְ מִן הַחָכְמָה הַנִּפְלָאָה בְּמִצְחָא דְעַתִּיקָא וּמִשָּׁם מְרַצֶּה הַכֹּל.

וְזֶה יִמָּשֵׁךְ לִהְיוֹתוֹ תָּמִיד **נֹחַ לַבְּרִיּוֹת**, שֶׁאִם מִדּוֹתָיו קָשׁוֹת מִצַּד אֶחָד עִם בְּנֵי אָדָם, לֹא יִתְרַצּוּ מִמֶּנּוּ. וְזֶה טַעַם הַמִּשְׁנָה : '**כָּל שֶׁרוּחַ הַבְּרִיּוֹת נוֹחָה הֵימֶנּוּ, רוּחַ הַמָּקוֹם נוֹחָה הֵימֶנּוּ**' (אבות ג, י) :

הָרְבִיעִית - שֶׁיִּהְיוּ אָזְנָיו נוֹטוֹת תָּמִיד לִשְׁמֹעַ הַטּוֹב, אָמְנָם "**שֵׁמַע שָׁוְא**" אוֹ הַמְּגֻנֶּה לֹא יִכָּנֵס בָּהֶם כְּלָל, כְּדֶרֶךְ שֶׁסּוֹד הָאֲזָנָה הָעֶלְיוֹנָה אֵין שׁוּם צַעֲקַת דִּין וְלֹא פְּגַם לָשׁוֹן הָרָע נִכְנָס שָׁם, כָּךְ לֹא יַאֲזִין אֶלָּא הַטּוֹבוֹת וְהַדְּבָרִים הַמּוֹעִילִים וּשְׁאָר

דְּבָרִים הַמַּגְבִּירִים כַּעַס לֹא יַאֲזִין אֲלֵיהֶם כְּלָל וּכְמוֹ שֶׁהַנָּחָשׁ וְדִבּוּרוֹ וּלְשׁוֹנוֹ אֵינוֹ נִכְנָס לְמַעְלָה, כָּךְ לֹא יִכָּנֵס אֵלָיו שׁוּם דָּבָר מְגֻנֶּה. וְהַיְנוּ **"לֹא תִשָּׂא שֵׁמַע שָׁוְא"** (שְׁמוֹת כג, א) כָּל שֶׁכֵּן שְׁאָר הַמְּגֻנֶּה שֶׁלֹּא יִכָּנֵס לְאָזְנוֹ כְּלָל וְלֹא תִהְיֶה קַשֶּׁבֶת אֶלָּא אֶל הַדְּבָרִים הַטּוֹבִים.

הַחֲמִישִׁית - עֵינָיו לֹא יִסְתַּכֵּל בָּהֶן כְּלָל בְּשׁוּם דָּבָר מְגֻנֶּה. אָמְנָם תִּהְיֶינָה תָמִיד פְּקֻחוֹת לְהַשְׁגִּיחַ וּלְרַחֵם עַל הָאֻמְלָלִים כְּפִי כֹּחוֹ וּכְשֶׁיִּרְאֶה בְּצָרַת עָנִי לֹא יַעֲצִים עֵינָיו כְּלָל, אֶלָּא יִתְבּוֹנֵן בְּדַעְתּוֹ עָלָיו כְּפִי כֹּחוֹ וִיעוֹרֵר רַחֲמִים עָלָיו בִּפְנֵי שָׁמַיִם וּבִפְנֵי הַבְּרִיּוֹת. וְיִתְרַחֵק מִכָּל הַשְׁגָּחָה רָעָה, כְּדֶרֶךְ שֶׁהָעַיִן הָעֶלְיוֹנָה פְּקוּחָה וּמִסְתַּכֶּלֶת מִיַּד אֶל הַטּוֹב:

הַשִּׁשִּׁית - בְּחֹטְמוֹ מֵעוֹלָם לֹא יִמָּצֵא בוֹ חֲרוֹן אַף כְּלָל, אֶלָּא תָמִיד בְּאַפּוֹ חַיִּים וְרָצוֹן טוֹב וַאֲרִיכוּת אַף, אֲפִלּוּ לְאוֹתָם שֶׁאֵינָם הֲגוּנִים. וְתָמִיד רוֹצֶה לְמַלְּאוֹת רָצוֹן וּלְהָפִיק כָּל שְׁאֵלָה וּלְהַחֲיוֹת כָּל נִדְכֶּה וּמוֹצִיא מֵחֹטְמוֹ תָּמִיד מְחִילַת עָוֹן (וְהַעֲצָרַת [וְהַעֲבָרַת] פָּשַׁע וְאֵינוֹ כּוֹעֵס בַּחֹטֵא לוֹ, אֶלָּא מִתְרַצֶּה תָּמִיד וְחָפֵץ חֶסֶד לַעֲשׂוֹת **נַחַת רוּחַ** לַכֹּל:

הַשְּׁבִיעִית - פָּנָיו תִּהְיֶינָה מְאִירוֹת תָּמִיד וִיקַבֵּל **כָּל אָדָם בְּסֵבֶר פָּנִים יָפוֹת** (אבות א, טו) שֶׁכֵּן בְּכֶתֶר עֶלְיוֹן נֶאֱמַר: **"בְּאוֹר פְּנֵי מֶלֶךְ חַיִּים"** (מִשְׁלֵי טז, טו) וְאֵין שׁוּם אֹדֶם וְדִין נִכְנָס שָׁם כְּלָל, כָּךְ אוֹר פָּנָיו לֹא יְשֻׁנֶּה וְכָל הַמִּסְתַּכֵּל בָּהֶם לֹא יִמְצָא אֶלָּא שִׂמְחָה וְסֵבֶר פָּנִים וְשׁוּם סִבָּה לֹא תַטְרִידֵהוּ מִזֶּה כְּלָל:

הַשְּׁמִינִית - פִּיו לֹא יוֹצִיא אֶלָּא טוֹבָה וְגִזְרַת אֲמָרָיו תּוֹרָה וַהֲפָקַת רָצוֹן טוֹב תָּמִיד וְלֹא יוֹצִיא מִפִּיו דָּבָר מְגֻנֶּה וְלֹא קְלָלָה וְלֹא רֹגֶז כַּעַס כְּלָל וְלֹא דְּבָרִים בְּטֵלִים וְיִהְיֶה דּוֹמֶה לְאוֹתוֹ הַפֶּה הָעֶלְיוֹן שֶׁאֵינוֹ נִסְתָּם כְּלָל וְלֹא יִמְנַע טוֹב תָּמִיד וְלָכֵן צָרִיךְ שֶׁלֹּא יֶחֱשֶׁה מִלְּדַבֵּר טוֹבָה עַל הַכֹּל וּלְהוֹצִיא מִפִּיו טוֹבָה וּבְרָכָה תָּמִיד.

הֲרֵי אֵלֶּה שְׁמֹנֶה מִדּוֹת טוֹבוֹת וְכֻלָּן תַּחַת דֶּגֶל הָעֲנָוָה שֶׁכֻּלָּן לְמַעְלָה בַּכֶּתֶר בָּאֵבָרִים הָעֶלְיוֹנִים. וּבָעֵת שֶׁיִּרְצֶה הָאָדָם לְהִתְקָרֵב לְמַעְלָה לְהִדָּמוֹת אֵלָיו לִפְתֹּחַ מְקוֹרוֹתָיו אֶל הַתַּחְתּוֹנִים צָרִיךְ שֶׁיִּשְׁתַּלֵּם בִּשְׁנֵי פְּרָקִים אֵלּוּ.

מתי צריך להתנהג במדות הכתר:

אָמְנָם יָדַעְנוּ שֶׁאִי אֶפְשָׁר לְהִתְנַהֵג בְּאֵלּוּ הַמִּדּוֹת תָּמִיד, מִפְּנֵי שֶׁיֵּשׁ מִדּוֹת אֲחֵרוֹת שֶׁהָאָדָם צָרִיךְ לְהִשְׁתַּלֵּם בָּהֶן וְהֵן מֵהַגְּבוּרוֹת הַתַּחְתּוֹנוֹת, כַּאֲשֶׁר נְבָאֵר. אֲבָל יֵשׁ יָמִים יְדוּעִים שֶׁאֵין הַגְּבוּרוֹת פּוֹעֲלוֹת וְאֵין בְּנֵי אָדָם צְרִיכִים אֲלֵיהֶן, לְפִי שֶׁהַכֶּתֶר שׁוֹלֵט בָּהֶם, אוֹ שָׁעוֹת שֶׁהַכֶּתֶר מִתְבַּקֵּשׁ, אָז צָרִיךְ שֶׁיִּשְׁתַּמֵּשׁ בְּכָל אֵלֶּה הַמִּדּוֹת שֶׁזָּכַרְנוּ.

אָמְנָם שְׁאָר הַמִּדּוֹת עִם הֱיוֹת שֶׁהֵם צֹרֶךְ עֲבוֹדָה בִּשְׁעָתָן, אֵין עֵת עַתָּה לְהִשְׁתַּמֵּשׁ בָּהֶן, מִפְּנֵי שֶׁאוֹר הַכֶּתֶר מְבַטְּלָן. וְכָךְ הוּא לֹא יִשְׁתַּמֵּשׁ בְּאוֹתָן הַמִּדּוֹת הַקָּשׁוֹת, כְּגוֹן שַׁבָּת שֶׁהָעוֹלָם מִתְתַּקֵּן בְּסוֹד עֹנֶג וְאֵין דָּנִין בְּשַׁבָּת, אָז יִשְׁתַּמֵּשׁ בְּמִדּוֹת אֵלּוּ כֻּלָּן, כְּדֵי לִפְתֹּחַ הַמְּקוֹרוֹת הָעֶלְיוֹנִים. שֶׁאִלּוּ יְכַוֵּן בְּכַוָּנָתוֹ אֶל אוֹרוֹת הַכֶּתֶר בִּתְפִלּוֹתָיו וְהוּא יִפְעֹל בִּפְעֻלּוֹתָיו בְּהֵפֶךְ, הֵיאַךְ יִפְתַּח מְקוֹר הַכֶּתֶר וַהֲרֵי הוּא דוֹחֵהוּ מַמָּשׁ בְּמַעֲשָׂיו. וַהֲרֵי הַדְּבָרִים קַל וָחֹמֶר, אִם הַסְּפִירוֹת הָעֶלְיוֹנוֹת מַגְבִּירוֹת הַדִּינִים הַקְּדוֹשִׁים וְהַכַּעַס, הַקָּדוֹשׁ לֹא יִשְׁרֶה הַכֶּתֶר בָּהֶן, אִם הָאָדָם יַגְבִּיר הַכַּעַס הַחִיצוֹנִי אֲפִלּוּ יִהְיֶה לְשֵׁם שָׁמַיִם, כָּל שֶׁכֵּן שֶׁלֹּא יִשְׁרֶה הַכֶּתֶר וְאוֹרוֹ עָלָיו. וּמַה גַּם שֶׁהוּא בָּא לְעוֹרְרוֹ עַל הַמִּדּוֹת הָעֶלְיוֹנוֹת וְהֵן אוֹמְרוֹת כַּמָּה עַזּוּת פָּנִים יֵשׁ בּוֹ, אֵין אוֹר הַכֶּתֶר מִתְגַּלֶּה בָּנוּ, מִפְּנֵי דִּינֵנוּ הַקָּדוֹשׁ וְהַטָּהוֹר וְהוּא רוֹצֶה לְגַלּוֹתוֹ מָלֵא כַּעַס וּפְעֻלּוֹת מְגֻנּוֹת חִצוֹנוֹת.

לְכָךְ צָרִיךְ הָאָדָם בְּיָמִים טוֹבִים וּבַשַּׁבָּתוֹת וּבְיוֹם הַכִּפּוּרִים וּבִשְׁעַת הַתְּפִלָּה וּשְׁעוֹת עֵסֶק הַתּוֹרָה שֶׁאֵינָן שָׁעוֹת הַגְּבוּרוֹת, אֶלָּא שָׁעוֹת גִּלּוּי הָרָצוֹן הָעֶלְיוֹן, לְכוֹנֵן דֵּעוֹתָיו בְּמִדּוֹת הָאֵלּוּ כֻּלָּן. וּשְׁאָר שָׁעוֹת יִשְׁתַּמֵּשׁ בְּמִדּוֹת הַנִּשְׁאָרוֹת לַעֲבוֹדַת ה׳, לֹא הַמְגֻנֶּה מֵהֶן, שֶׁאֵין לוֹ עֵת לִשְׁלוֹט בָּאָדָם אֶלָּא לְרָעָתוֹ, כַּאֲשֶׁר נְבָאֵר. וְאָז כַּאֲשֶׁר יִשְׁתַּמֵּשׁ בְּמִדּוֹת אֵלּוּ יִהְיֶה נָכוֹן וּבָטוּחַ שֶׁיִּפְתַּח הַמְּקוֹרוֹת הָעֶלְיוֹנִים. לְפִיכָךְ צָרִיךְ כָּל אָדָם לְהַרְגִּיל עַצְמוֹ בְּאֵלּוּ הַמִּדּוֹת מְעַט מְעַט וְהָעִקָּרִית שֶׁיִּתְפֹּס, שֶׁהִיא מַפְתֵּחַ הַכֹּל - הָעֲנָוָה, מִפְּנֵי שֶׁהִיא רֹאשׁ לְכֻלָּן, בְּחִינָה רִאשׁוֹנָה בַּכֶּתֶר וְתַחְתֶּיהָ יֻכְלַל הַכֹּל.

וְהִנֵּה עִיקַּר הָעֲנָוָה הוּא שֶׁלֹּא יִמְצָא בְּעַצְמוֹ עֵרֶךְ כְּלָל, אֶלָּא יַחְשֹׁב שֶׁהוּא הָאַיִן וּכְמַאֲמַר הֶעָנָיו: ״**וְנַחְנוּ מָה כִּי תַלִּינוּ עָלֵינוּ**״ (שְׁמוֹת טז, ז) עַד שֶׁיִּהְיֶה הוּא בְּעֵינָיו הַבְּרִיָּה הַשְּׁפֵלָה שֶׁבְּכָל הַנִּבְרָאִים וּבָזוּי וּמָאוּס מְאֹד. וְכַאֲשֶׁר יִיגַע תָּמִיד לְהַשִּׂיג

הַמִּדָּה הַזֹּאת, כָּל שְׁאָר הַמִּדּוֹת נִגְרָרוֹת אַחֲרֶיהָ. שֶׁהֲרֵי הַכֶּתֶר הַמִּדָּה הָרִאשׁוֹנָה אֲשֶׁר בּוֹ, שֶׁנִּרְאֶה עַצְמוֹ לְאַיִן לִפְנֵי מַאֲצִילוֹ, כָּךְ יָשִׂים הָאָדָם עַצְמוֹ אַיִן מַמָּשׁ וְיַחְשֹׁב הֶעְדֵּרוֹ טוֹב מְאֹד מִן הַמְּצִיאוּת וּבָזֶה יִהְיֶה לְנֹכַח הַמְּבַזִּים אוֹתוֹ כְּאִלּוּ הַדִּין עִמָּהֶם וְהוּא הַנִּבְזֶה אֲשֶׁר עָלָיו הָאָשָׁם וְזוֹ תִּהְיֶה סִבַּת קִנְיַן הַמִּדּוֹת הַטּוֹבוֹת:

עצות להרגיל עצמו בענוה:

וַאֲנִי מָצָאתִי תְּרוּפָה לְהַרְגִּיל הָאָדָם עַצְמוֹ בִּדְבָרִים אֵלּוּ מְעַט מְעַט, אֶפְשָׁר שֶׁיִּתְרַפֵּא בָּהּ מֵחֳלִי הַגַּאֲוָה וְיִכָּנֵס בְּשַׁעֲרֵי הָעֲנָוָה וְהוּא תַּחְבֹּשֶׁת הַנַּעֲשָׂה מִשְּׁלֹשָׁה סַמִּים:

הָאַחַת - שֶׁיַּרְגִּיל עַצְמוֹ לִהְיוֹת בּוֹרֵחַ מֵהַכָּבוֹד כָּל מַה שֶּׁיּוּכַל. שֶׁאִם יִתְנַהֵג שֶׁיְּכַבְּדוּהוּ בְּנֵי אָדָם, יִתְלַמֵּד בָּהֶם עַל צַד הַגַּאֲוָה וְיִתְרַצֶּה הַטֶּבַע תָּמִיד בְּכָךְ וּבְקֹשִׁי יוּכַל לְהֵרָפֵא.

הַשְּׁנִיָּה - שֶׁיַּרְגִּיל מַחְשַׁבְתּוֹ לִרְאוֹת בִּבְזְיוֹנוֹ וְיֹאמַר, עִם הֱיוֹת שֶׁבְּנֵי אָדָם אֵינָם יוֹדְעִים אֶת גְּרִיעוּתִי מַה לִּי מִזֶּה וְכִי אֲנִי אֵינִי מַכִּיר בְּעַצְמִי שֶׁאֲנִי נִבְזֶה בְּכָךְ וְכָךְ, אִם בְּהֶעְדֵּר הַיְדִיעָה וַחֲלִשַׁת הַיְּכֹלֶת וּבִזְיוֹן הַמַּאֲכָל וְהַפֶּרֶשׁ הַיּוֹצֵא מִמֶּנּוּ וְכַיּוֹצֵא, עַד שֶׁיִּהְיֶה נִבְזֶה בְּעֵינָיו נִמְאָס.

הַשְּׁלִישִׁית - שֶׁיַּחְשֹׁב עַל עֲוֹנֹתָיו תָּמִיד וְיִרְצֶה בְּטָהֳרָה וְתוֹכַחַת וְיִסּוּרִים וְיֹאמַר, מַה הֵם הַיִּסּוּרִין הַיּוֹתֵר טוֹבִים שֶׁבָּעוֹלָם שֶׁלֹּא יַטְרִידוּנִי מֵעֲבוֹדַת ה׳, אֵין חָבִיב בְּכֻלָּם מֵאֵלּוּ שֶׁיְּחָרְפוּהוּ וִיבַזֵּהוּ וִיגַדְּפֵהוּ, שֶׁהֲרֵי לֹא יִמְנְעוּ מִמֶּנּוּ כֹּחוֹ וְאוֹנוֹ בָּחֳלָאִים וְלֹא יִמְנְעוּ אֲכִילָתוֹ וּמַלְבּוּשׁוֹ וְלֹא יִמְנְעוּ חַיָּיו וְחַיֵּי בָנָיו בְּמִיתָה. אִם כֵּן מַמָּשׁ יַחְפֹּץ בָּהֶם וְיֹאמַר מַה לִּי לְהִתְעַנּוֹת לְהִסְתַּגֵּף בְּשַׂקִּים וּבְמַלְקִיּוֹת הַמַּחְלִשִׁים כֹּחִי מֵעֲבוֹדַת ה׳ וַאֲנִי לוֹקֵחַ אֹתָם בְּיָדִי, יוֹתֵר טוֹב אֶסְתַּגֵּף בְּבִזְיוֹן בְּנֵי אָדָם וְחֶרְפָּתָם לִי וְלֹא יָסוּר כֹּחִי וְלֹא יֶחֱלַשׁ. וּבָזֶה כְּשֶׁיָּבֹאוּ הָעֶלְבּוֹנוֹת עָלָיו יִשְׂמַח בָּהֶם וְאַדְרַבָּה יַחְפֹּץ בָּהֶם. וְיַעֲשֶׂה מִשְּׁלֹשֶׁת סַמִּים אֵלּוּ תַּחְבֹּשֶׁת לְלִבּוֹ וְיִתְלַמֵּד בָּזֶה כָּל יָמָיו.

עצות נוספות להתרגל לענוה:

וְעוֹד מָצָאתִי מַשְׁקֶה טוֹב מְאֹד אֲבָל לֹא יוֹעִיל הַמַּשְׁקֶה כָּל כָּךְ כְּמוֹ שֶׁיּוֹעִיל אַחַר תַּחְבֹּשֶׁת הַנִּזְכָּר לְעֵיל וְהוּא שֶׁיַּרְגִּיל עַצְמוֹ בִּשְׁנֵי דְבָרִים:

הָאֶחָד - הוּא לְכַבֵּד כָּל הַנִּבְרָאִים כֻּלָּם, אַחַר שֶׁיַּכִּיר מַעֲלַת הַבּוֹרֵא אֲשֶׁר יָצַר הָאָדָם בְּחָכְמָה וְכֵן כָּל הַנִּבְרָאִים חָכְמַת הַיּוֹצֵר בָּהֶם וְיִרְאֶה בְּעַצְמוֹ שֶׁהֲרֵי הֵם נִכְבָּדִים מְאֹד מְאֹד, שֶׁנִּטְפַּל יוֹצֵר הַכֹּל הֶחָכָם הַנַּעֲלֶה עַל כֹּל בִּבְרִיאָתָם וְאִלּוּ יְבַזֶּה אוֹתָם חַס וְשָׁלוֹם נוֹגֵעַ בִּכְבוֹד יוֹצְרָם. וַהֲרֵי זֶה יִדְמֶה אֶל חָכָם צוֹרֵף, עָשָׂה כְּלִי בְּחָכְמָה גְּדוֹלָה וְהֶרְאָה מַעֲשֵׂהוּ אֶל בְּנֵי אָדָם וְהִתְחִיל אֶחָד מֵהֶם לְגַנּוֹתוֹ וּלְבַזּוֹתוֹ, כַּמָּה יַגִּיעַ מֵהַכַּעַס אֶל הֶחָכָם הַהוּא מִפְּנֵי שֶׁמְּבַזִּין חָכְמָתוֹ בִּהְיוֹתָם מְבַזִּים מַעֲשֵׂה יָדָיו. וְאַף הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא יֵרַע בְּעֵינָיו אִם יְבַזּוּ שׁוּם בְּרִיָּה מִבְּרִיּוֹתָיו וְזֶה שֶׁכָּתוּב: "**מָה רַבּוּ מַעֲשֶׂיךָ ה׳**" (תְּהִלִּים קד, כד) לֹא אָמַר "גָּדְלוּ" אֶלָּא "**רַבּוּ**" לָשׁוֹן "**רַב בֵּיתוֹ**" (אֶסְתֵּר א, ח) חֲשׁוּבִים מְאֹד "**כֻּלָּם בְּחָכְמָה עָשִׂיתָ**" (תְּהִלִּים קד, כד) וְאַחַר שֶׁנִּטְפְּלָה חָכְמָתְךָ בָּהֶם רַבּוּ וְגָדְלוּ מַעֲשֶׂיךָ וְרָאוּי לְאָדָם לְהִתְבּוֹנֵן מִתּוֹכָם חָכְמָה, לֹא בִּזָּיוֹן.

הַשֵּׁנִי - יַרְגִּיל עַצְמוֹ לְהַכְנִיס אַהֲבַת בְּנֵי אָדָם בְּלִבּוֹ וַאֲפִילוּ הָרְשָׁעִים, כְּאִלּוּ הָיוּ אֶחָיו וְיֹתֵר מִזֶּה, עַד שֶׁיִּקְבַּע בְּלִבּוֹ אַהֲבַת בְּנֵי אָדָם כֻּלָּם וַאֲפִלּוּ הָרְשָׁעִים יֶאֱהַב אוֹתָם בְּלִבּוֹ וְיֹאמַר, מִי יִתֵּן וְיִהְיוּ אֵלּוּ צַדִּיקִים שָׁבִים בִּתְשׁוּבָה וַיִּהְיוּ כֻּלָּם גְּדוֹלִים וּרְצוּיִים לַמָּקוֹם. כְּמַאֲמַר אוֹהֵב נֶאֱמָן לְכָל יִשְׂרָאֵל, אָמַר: "**וּמִי יִתֵּן כָּל עַם ה׳ נְבִיאִים כִּי יִתֵּן ה׳ אֶת רוּחוֹ עֲלֵיהֶם**" (בַּמִּדְבָּר יא, כט) וּבַמֶּה יֶאֱהַב, בִּהְיוֹתוֹ מַזְכִּיר בְּמַחֲשַׁבְתּוֹ טוֹבוֹת אֲשֶׁר בָּהֶם וִיכַסֶּה מוּמָם וְלֹא יִסְתַּכֵּל בְּנִגְעֵיהֶם אֶלָּא בַּמִּדּוֹת הַטּוֹבוֹת אֲשֶׁר בָּהֶם. וְיֹאמַר בְּלִבּוֹ, אִלּוּ הָיָה הֶעָנִי הַמָּאוּס הַזֶּה בַּעַל מָמוֹן רַב כַּמָּה הָיִיתִי שָׂמֵחַ בְּחֶבְרָתוֹ, כְּמוֹ שֶׁאֲנִי שָׂמֵחַ בְּחֶבְרַת פְּלוֹנִי. וַהֲרֵי זֶה, אִלּוּ יַלְבִּישׁוּהוּ הַלְּבוּשִׁים הַנָּאִים כְּמוֹ פְּלוֹנִי הֲרֵי אֵין בֵּינוֹ לְבֵינוֹ הֶבְדֵּל, אִם כֵּן לָמָּה יֵעָדֵר כְּבוֹדוֹ בְּעֵינַי וַהֲרֵי בְּעֵינֵי ה׳ חָשׁוּב מִמֶּנִּי, שֶׁהוּא נָגוּעַ מְדֻכָּה עֹנִי וְיִסּוּרִים וּמְנֻקֶּה מֵעָוֹן וְלָמָּה אֶשְׂנָא מִי שֶׁהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אוֹהֵב?! וּבָזֶה יִהְיֶה לְבָבוֹ פּוֹנֶה אֶל צַד הַטּוֹב וּמַרְגִּיל עַצְמוֹ לַחְשֹׁב בְּכָל מִדּוֹת טוֹבוֹת שֶׁזָּכַרְנוּ.

פרק ג׳ - האיך ירגיל האדם עצמו במדת החכמה:

הִנֵּה הַחָכְמָה הָעֶלְיוֹנָה פְּרוּשָׂה עַל כָּל הַנִּמְצָאִים כֻּלָּם, עִם הֱיוֹתָהּ נֶעֱלֶמֶת וְנִשְׂגָּבָה מְאֹד וְעָלֶיהָ נֶאֱמַר: **״מָה רַבּוּ מַעֲשֶׂיךָ ה׳ כֻּלָּם בְּחָכְמָה עָשִׂיתָ״** (תְּהִלִּים קד, כד) כָּךְ רָאוּי לְאָדָם שֶׁתִּהְיֶה חָכְמָתוֹ מְצוּיָה בַּכֹּל וְיִהְיֶה מְלַמֵּד לְהוֹעִיל לִבְנֵי אָדָם לְכָל אֶחָד וְאֶחָד כְּפִי כֹּחוֹ כָּל מַה שֶּׁיּוּכַל לְהַשְׁפִּיעַ עָלָיו מֵחָכְמָתוֹ יַשְׁפִּיעֵהוּ וְלֹא תַטְרִידֵהוּ סִבָּה כְּלָל.

שני פנים לחכמה: וְהִנֵּה אֶל הַחָכְמָה שְׁנֵי פָּנִים:

הַפָּן הָעֶלְיוֹן הַפּוֹנֶה אֶל הַכֶּתֶר - וְאֵין אֹתָם הַפָּנִים מִסְתַּכְּלִים לְמַטָּה אֶלָּא מְקַבְּלִים מִלְמַעְלָה.

הַפָּן הַשֵּׁנִי הַתַּחְתּוֹן פּוֹנֶה לְמַטָּה - לְהַשְׁגִּיחַ בַּסְּפִירוֹת שֶׁהִיא מִתְפַּשֶּׁטֶת בְּחָכְמָתָהּ אֲלֵיהֶם.

כָּךְ יִהְיֶה אֶל הָאָדָם שְׁנֵי פָּנִים:

הַפָּן **הָרִאשׁוֹן** - הוּא הִתְבּוֹדְדוּתוֹ בְּקוֹנוֹ כְּדֵי לְהוֹסִיף בְּחָכְמָתוֹ וּלְתַקְּנָהּ.

הַשֵּׁנִי - לְלַמֵּד בְּנֵי אָדָם מֵאוֹתָהּ חָכְמָה שֶׁהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא הִשְׁפִּיעַ עָלָיו.

וּכְמוֹ שֶׁהַחָכְמָה מַשְׁפַּעַת אֶל כָּל סְפִירָה וּסְפִירָה כְּפִי שִׁעוּרָהּ וְצָרְכָּהּ, כֵּן יַשְׁפִּיעַ בְּכָל אָדָם כְּפִי שִׁעוּר שִׂכְלוֹ אֲשֶׁר יוּכַל שְׂאֵת וְהַנְּאוֹת אֵלָיו וְצָרְכּוֹ. וְיִשָּׁמֵר מִלָּתֵת יוֹתֵר מִשִּׁעוּר שֵׂכֶל הַמֻּשְׁפָּע, שֶׁלֹּא תִמָּשֵׁךְ מִמֶּנּוּ תַּקָּלָה, שֶׁכֵּן הַסְּפִירָה הָעֶלְיוֹנָה אֵינָהּ מוֹסֶפֶת עַל הַשִּׁעוּר הַמֻּגְבָּל בִּמְקַבֵּל.

השגחה על צרכי אחרים:

וְעוֹד מִדֶּרֶךְ הַחָכְמָה לִהְיוֹתָהּ מַשְׁגַּחַת עַל כָּל הַמְּצִיאוּת מִפְּנֵי שֶׁהִיא הַמַּחְשָׁבָה הַחוֹשֶׁבֶת עַל כָּל הַנִּמְצָאוֹת וְעָלֶיהָ נֶאֱמַר: **״כִּי לֹא מַחְשְׁבוֹתַי מַחְשְׁבוֹתֵיכֶם״** (יְשַׁעְיָה נה, ח) וּכְתִיב: **״וְחָשַׁב מַחֲשָׁבוֹת לְבִלְתִּי יִדַּח מִמֶּנּוּ נִדָּח״** (שְׁמוּאֵל ב יד, יד) וּכְתִיב: **״כִּי אָנֹכִי יָדַעְתִּי אֶת הַמַּחֲשָׁבֹת אֲשֶׁר אֲנִי חוֹשֵׁב עֲלֵיכֶם בֵּית יִשְׂרָאֵל מַחְשְׁבוֹת**

שָׁלוֹם וְלֹא רָעָה לָתֵת לָכֶם אַחֲרִית תִּקְוָה״ (ירמיה כט, יא) כָּךְ צָרִיךְ הָאָדָם לִהְיוֹת עֵינָיו פְּקֻחוֹת עַל הַנְהָגַת עַם ה׳ לְהוֹעִילָם וּמַחְשְׁבוֹתָיו תִּהְיֶינָה לְקָרֵב הַנִּדָּחִים וְלַחְשֹׁב עֲלֵיהֶם מַחֲשָׁבוֹת טוֹבוֹת, כְּמוֹ שֶׁהַשֵּׂכֶל חֹשֵׁב תּוֹעֶלֶת הַנִּמְצָא כֻּלּוֹ, כָּךְ יַחְשֹׁב הוּא תּוֹעֶלֶת הַחֲבֵרִים וְיִתְיַעֵץ עֵצוֹת טוֹבוֹת עִם ה׳ וְעִם עַמּוֹ בִּפְרָט וּבִכְלָל וְהַיּוֹצֵא מֵהַהַנְהָגָה הַטּוֹבָה יְנַהֲלֵהוּ אֶל הַהַנְהָגָה הַיְשָׁרָה וְיִהְיֶה לוֹ כְּמוֹ שֵׂכֶל וּמַחְשָׁבָה לְנַהֲגוֹ וּלְנַהֲלוֹ אֶל הַמִּנְהָג הַטּוֹב וְהַיֹּשֶׁר, כַּמַּחֲשָׁבָה הָעֶלְיוֹנָה הַמְיַשֶּׁרֶת הָאָדָם הָעֶלְיוֹן.

להשפיע חיים:

וְעוֹד הַחָכְמָה תְּחַיֶּה הַכֹּל כְּדִכְתִיב: ״**וְהַחָכְמָה תְּחַיֶּה בְעָלֶיהָ**״ (קֹהֶלֶת ז, יב) כָּךְ יִהְיֶה הוּא מוֹרֶה חַיִּים לְכָל הָעוֹלָם וְגוֹרֵם לָהֶם חַיֵּי הָעוֹלָם הַזֶּה וְחַיֵּי הָעוֹלָם הַבָּא וּמַמְצִיא לָהֶם חַיִּים. זֶה הַכְּלָל יִהְיֶה נוֹבֵעַ חַיִּים לַכֹּל.

להיות כמו אב:

וְעוֹד הַחָכְמָה אָב לְכָל הַנִּמְצָאוֹת כְּדִכְתִיב: ״**מָה רַבּוּ מַעֲשֶׂיךָ ה׳ כֻּלָּם בְּחָכְמָה עָשִׂיתָ**״ (תְּהִלִּים קד, כד) וְהֵן חַיִּים וּמִתְקַיְּמִים מִשָּׁם, כָּךְ יִהְיֶה הוּא אָב לְכָל יְצוּרָיו שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא וּלְיִשְׂרָאֵל, עִקָּר שֶׁהֵם הַנְּשָׁמוֹת הַקְּדוֹשׁוֹת הָאֲצֵלוֹת מִשָּׁם וִיבַקֵּשׁ תָּמִיד רַחֲמִים וּבְרָכָה לָעוֹלָם, כְּדֶרֶךְ שֶׁהָאָב הָעֶלְיוֹן רַחֲמָן עַל בְּרוּאָיו וְיִהְיֶה תָמִיד מִתְפַּלֵּל בְּצָרַת הַמְּצֵרִים כְּאִלּוּ הָיוּ בָנָיו מַמָּשׁ וּכְאִלּוּ הוּא יְצָרָם, שֶׁזֶּהוּ רְצוֹנוֹ שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא כְּדֶרֶךְ שֶׁאָמַר הָרוֹעֶה הַנֶּאֱמָן: ״**הֶאָנֹכִי הָרִיתִי אֵת כָּל הָעָם הַזֶּה כִּי תֹאמַר אֵלַי שָׂאֵהוּ בְחֵיקֶךָ**״ (בַּמִּדְבָּר יא, יב) וּבָזֶה יִשָּׂא אֶת כָּל עַם ה׳ ״**כַּאֲשֶׁר יִשָּׂא הָאֹמֵן אֶת הַיֹּנֵק**״ (במדבר יא, יב) ״**בִּזְרוֹעוֹ יְקַבֵּץ טְלָאִים וּבְחֵיקוֹ יִשָּׂא עָלוֹת יְנַהֵל**״ (ישעיה מ, יא) הַנִּכְחָדוֹת יִפְקֹד, הַנַּעַר יְבַקֵּשׁ, הַנִּשְׁבֶּרֶת יְרַפֵּא, הַנִּצָּבָה (׳שיש לה כח קצת לעמוד על רגליה וצריכה סיוע לנהלה לאט׳ רש״י) יְכַלְכֵּל (ע״פ זכריה יא, טז) הָאֹבְדוֹת יַחְזִיר. וִירַחֵם עַל יִשְׂרָאֵל וְיִשָּׂא ׳**בְּסֵבֶר פָּנִים יָפוֹת**׳ (אבות א, טו) מַשָּׂאָם כְּאָב הָרַחֲמָן הָעֶלְיוֹן הַסּוֹבֵל כֹּל וְלֹא יִבּוֹל וְלֹא יִתְעַלֵּם וְלֹא יָקוּץ וִינַהֵל לְכָל אֶחָד כְּפִי צָרְכּוֹ.

אֵלּוּ הֵן מִדּוֹת הַחָכְמָה אָב רַחֲמָן עַל בָּנִים:

לרחם על כל הנבראים:

עוֹד צָרִיךְ לִהְיוֹת רַחֲמָיו פְּרוּשִׂים עַל כָּל הַנִּבְרָאִים, לֹא יְבַזֵּם וְלֹא יְאַבְּדֵם. שֶׁהֲרֵי הַחָכְמָה הָעֶלְיוֹנָה הִיא פְּרוּשָׂה עַל כָּל הַנִּבְרָאִים דּוֹמֵם וְצוֹמֵחַ וְחַי וּמְדַבֵּר. וּמִטַּעַם זֶה הֻזְהַרְנוּ מִבִּזּוּי אוֹכְלִים. וְעַל דָּבָר זֶה רָאוּי, שֶׁכְּמוֹ שֶׁהַחָכְמָה הָעֶלְיוֹנָה אֵינָהּ מְבַזָּה שׁוּם נִמְצָא וְהַכֹּל נַעֲשָׂה מִשָּׁם כְּדִכְתִיב ״**כֻּלָּם בְּחָכְמָה עָשִׂיתָ**״ כֵּן יִהְיֶה רַחֲמֵי הָאָדָם עַל כָּל מַעֲשָׂיו יִתְבָּרַךְ. וּמִטַּעַם זֶה הָיָה עֹנֶשׁ רַבֵּינוּ הַקָּדוֹשׁ עַל יְדֵי שֶׁלֹּא חָס עַל בֶּן הַבָּקָר שֶׁהָיָה מִתְחַבֵּא אֶצְלוֹ וְאָמַר לוֹ ״**זִיל לְכָךְ נוֹצַרְתָּ**״ (בָּבָא מְצִיעָא פה.) בָּאוּ לוֹ יִסּוּרִין, שֶׁהֵם מִצַּד הַדִּין שֶׁהֲרֵי הָרַחֲמִים מְגִנִּים עַל הַדִּין וְכַאֲשֶׁר רִחֵם עַל הַחֻלְדָּה וְאָמַר ״**וְרַחֲמָיו עַל כָּל מַעֲשָׂיו**״ (תהלים קמה, ט) כְּתִיב - נִצּוֹל מִן הַדִּין מִפְּנֵי שֶׁפֵּרַשׂ אוֹר הַחָכְמָה עָלָיו וְנִסְתַּלְּקוּ הַיִּסּוּרִים. וְעַל דֶּרֶךְ זֶה לֹא יְבַזֶּה בְּשׁוּם נִמְצָא מִן הַנִּמְצָאִים שֶׁכֻּלָּם בְּחָכְמָה וְלֹא יַעֲקֹר הַצּוֹמֵחַ אֶלָּא לְצֹרֶךְ וְלֹא יָמִית הַבַּעַל חַי אֶלָּא לְצֹרֶךְ **וְיִבְרֹר לָהֶם מִיתָה יָפָה** בְּסַכִּין בְּדוּקָה לְרַחֵם כָּל מַה שֶׁאֶפְשָׁר.

זֶה הַכְּלָל: הַחֶמְלָה עַל כָּל הַנִּמְצָאִים שֶׁלֹּא לְחַבְּלָם תְּלוּיָה בַּחָכְמָה, זוּלָתִי לְהַעֲלוֹתָם מִמַּעֲלָה אֶל מַעֲלָה, מִצּוֹמֵחַ לְחַי, מֵחַי לִמְדַבֵּר שֶׁאָז מֻתָּר לַעֲקֹר הַצּוֹמֵחַ וּלְהָמִית הַחַי - לָחוּב עַל מְנָת לְזַכּוֹת:

פרק ד׳ - האיך ירגיל האדם עצמו במדת הבינה:

בינה היא תשובה:

וְהוּא לָשׁוּב בִּתְשׁוּבָה שֶׁאֵין דָּבָר חָשׁוּב כָּמוֹהָ מִפְּנֵי שֶׁהִיא מְתַקֶּנֶת כָּל פְּגַם וּכְמוֹ שֶׁדֶּרֶךְ הַבִּינָה לְמַתֵּק כָּל הַדִּינִים וּלְבַטֵּל מְרִירוּתָם, כָּךְ הָאָדָם יָשׁוּב בִּתְשׁוּבָה וִיתַקֵּן כָּל פְּגָם. וּמִי שֶׁמְּהַרְהֵר תְּשׁוּבָה כָּל יָמָיו גּוֹרֵם שֶׁתָּאִיר הַבִּינָה בְּכָל יָמָיו וְנִמְצְאוּ כָּל יָמָיו בִּתְשׁוּבָה דְּהַיְנוּ לִכְלֹל עַצְמוֹ בְּבִינָה שֶׁהִיא תְּשׁוּבָה וִימֵי חַיָּיו מְעֻטָּרִים בְּסוֹד הַתְּשׁוּבָה הָעֶלְיוֹנָה. וּרְאֵה כִּי כְּמוֹ שֶׁהַתְּשׁוּבָה יֵשׁ בָּהּ שֹׁרֶשׁ כָּל הַנִּמְצָאוֹת בְּסוֹד הַיּוֹבֵל וַהֲרֵי שֹׁרֶשׁ הַחִצוֹנִים סוֹד נְהַר דִּינוּר הַנִּכְלָל בִּקְדֻשָּׁה בְּסוֹד הַגְּבוּרוֹת נִשְׁרַשׁ שָׁם וְיִתְפַּשֵּׁט מִשָּׁם וְיִקָּרֵא הִתְפַּשְּׁטוּת חֲרוֹן אַף וּבְסוֹד ״**וַיָּרַח ה׳ אֶת רֵיחַ הַנִּיחֹחַ**״ (בְּרֵאשִׁית ח, כא) יַחְזֹר הַהִתְפַּשְּׁטוּת הַהוּא אֶל מְקוֹרוֹ וְיֻמְתְּקוּ

הַדִּינִים וְיִשְׁקֹט הֶחָרוֹן "**וַיִּנָּחֶם ה' עַל הָרָעָה**" (שמות לב, יד) כָּךְ הָאָדָם בְּסוֹד תְּשׁוּבָתוֹ עוֹשֶׂה סוֹד זֶה.

התשובה טובה גם לרע:

שֶׁלֹּא תֹאמַר שֶׁהַתְּשׁוּבָה טוֹבָה לְחֵלֶק הַקְּדֻשָּׁה שֶׁבָּאָדָם, אֶלָּא גַּם לְחֵלֶק הָרַע שֶׁבּוֹ, מִתְמַתֵּק כְּעֵין הַמִּדָּה הַזֹּאת. תֵּדַע שֶׁהֲרֵי קַיִן רַע הָיָה וּמִנָּחָשׁ הָיָה וְנֶאֱמַר לוֹ: "**הֲלֹא אִם תֵּיטִיב שְׂאֵת**" (בְּרֵאשִׁית ד, ז) אַל תַּחְשֹׁב מִפְּנֵי שֶׁאַתָּה מִצַּד הָרַע שֶׁאֵין לְךָ תַּקָּנָה, זֶה שֶׁקֶר. "**הֲלֹא אִם תֵּיטִיב**" וְתַשְׁרִישׁ עַצְמְךָ בְּסוֹד הַתְּשׁוּבָה שֶׁאִם תִּסְתַּלֵּק שָׁם בְּסוֹד הַטּוֹב הַמְּשֹׁרָשׁ שָׁם שֶׁכָּל מַר עֶלְיוֹן שָׁרְשׁוֹ מָתוֹק וְיָכוֹל לִכָּנֵס דֶּרֶךְ שָׁרְשׁוֹ וּלְהֵטִיב עַצְמוֹ וְלָזֶה הַפְּעֻלּוֹת עַצְמָן מֵטִיב הָאָדָם **וּזְדוֹנוֹת נַעֲשׂוּ לוֹ כִּזְכֻיּוֹת** (ע"פ יומא פו, ב) כִּי הִנֵּה אֹתָם הַפְּעֻלּוֹת שֶׁעָשָׂה הָיוּ מְקַטְרְגוֹת מִסִּטְרָא דִשְׂמָאלָא, שָׁב בִּתְשׁוּבָה שְׁלֵמָה, הֲרֵי מַכְנִיס וּמַשְׁרִישׁ אוֹתָן הַפְּעֻלּוֹת לְמַעְלָה וְכָל אֹתָם הַמְּקַטְרְגִים אֵינָם מִתְבַּטְּלִים אֶלָּא מְטִיבִין עַצְמָן וּמִשְׁתָּרְשִׁים בִּקְדֻשָּׁה כְּעֵין הֲטָבַת קַיִן וַהֲרֵי אִם קַיִן שָׁב בִּתְשׁוּבָה וְנִתְקַן הִנֵּה זְדוֹן אָדָם הָרִאשׁוֹן שֶׁבּוֹ הוֹלִיד אֶת קַיִן - קִינָא דִמְסָאֲבוּתָא, הָיָה נֶחְשָׁב לוֹ זְכוּת, בְּסוֹד "**בְּרָא מְזַכֶּה אַבָּא**" (סַנְהֶדְרִין קד.) אָמְנָם לֹא רָצָה לָשׁוּב וּלְכָךְ כָּל סִטְרָא דִשְׂמָאלָא נִמְשַׁךְ מִשָּׁם וְכָל עֲנָפָיו עֲתִידִין לְהִתְמַתֵּק וְהֵם שָׁבִים וּמִתְמַתְּקִים וְהַיְנוּ מַמָּשׁ מִן הַטַּעַם שֶׁפֵּרַשְׁנוּ, שֶׁהָאָדָם מַשְׁרִישׁ בְּעַצְמוֹ סוֹד הָרַע וּמְמַתְּקוֹ וּמַכְנִיסוֹ אֶל הַטּוֹב. לְפִיכָךְ הָאָדָם מְטַהֵר יֵצֶר הָרַע וּמַכְנִיסוֹ אֶל הַטּוֹב וְהוּא מִשְׁתָּרֵשׁ בִּקְדֻשָּׁה לְמַעְלָה.

וְזוֹ הִיא מַעֲלַת הַתְּשׁוּבָה שֶׁהָאָדָם יִתְנַהֵג בָּהּ, צָרִיךְ שֶׁבְּכָל יוֹם וָיוֹם יְהַרְהֵר בָּהּ וְיַעֲשֶׂה תְּשׁוּבָה בְּצַד מַה כְּדֵי שֶׁיִּהְיוּ כָּל יָמָיו בִּתְשׁוּבָה:

פרק ה' - כיצד ירגיל האדם עצמו במדת החסד:

העקר - אהבת ה':

עִיקָּר כְּנִיסַת הָאָדָם אֶל סוֹד הַחֶסֶד הוּא לֶאֱהֹב אֶת ה' תַּכְלִית אַהֲבָה שֶׁלֹּא יַנִּיחַ עֲבוֹדָתוֹ לְשׁוּם סִבָּה מִפְּנֵי שֶׁאֵין דָּבָר נֶאֱהָב אֶצְלוֹ כְּלָל לְעֵרֶךְ אַהֲבָתוֹ יִתְבָּרַךְ וְלָזֶה

יְתַקֵּן תְּחִלָּה צָרְכֵי עֲבוֹדָתוֹ וְאַחַר כָּךְ הַמּוֹתָר יִהְיֶה לִשְׁאָר הַצְּרָכִים וְתִהְיֶה הָאַהֲבָה הַזֹּאת תְּקוּעָה בְּלִבּוֹ בֵּין יְקַבֵּל טוֹבוֹת מֵאֵת הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא וּבֵין יְקַבֵּל יִסּוּרִין וְתוֹכָחוֹת יַחְשְׁבֵם לְאַהֲבָה לוֹ כִּדְכְתִיב: "**נֶאֱמָנִים פִּצְעֵי אוֹהֵב**" (מִשְׁלֵי כז, ו) וּכְדִכְתִיב: "**וּבְכָל מְאֹדֶךָ**" (דְּבָרִים ו, ה) וּפֵרְשׁוּ "**בְּכָל מִדָּה וּמִדָּה שֶׁהוּא מוֹדֵד לְךָ הֱוֵי מוֹדֶה לוֹ**" (בְּרָכוֹת נד.) כְּדֵי לִכְלֹל כָּל הַמִּדּוֹת בְּחֶסֶד וְנִמְצָא סוֹד הַנְהָגָתוֹ מֵהַמַּלְכוּת וְעִם הֱיוֹת שֶׁהִיא פּוֹעֶלֶת דִּין הִיא קְשׁוּרָה בְּחֶסֶד וְהַיְנוּ מִדַּת **נַחוּם אִישׁ גַּם זוֹ** שֶׁהָיָה אוֹמֵר "**גַּם זוֹ לְטוֹבָה**" (תענית כא.) רָצָה לְקָשְׁרָה תָּמִיד בְּצַד הַחֶסֶד הַנִּקְרָא טוֹב (זוהר תרומה קסח, ב) וְהָיָה אוֹמֵר "**גַּם זוֹ**" שֶׁנִּרְאֶה שֶׁהִיא בִּשְׂמֹאל קְשׁוּרָה בַּגְּבוּרָה אֵינוֹ אֶלָּא "**לְטוֹבָה**" הִיא קְשׁוּרָה בְּחֶסֶד וְהָיָה שָׂם דַּעְתּוֹ אֶל צַד הַטּוֹב בַּמִּדָּה הַהִיא וּמַסְתִּיר דִּינֶיהָ. וְזוֹ הִיא הַנְהָגָה גְּדוֹלָה לְהִקָּשֵׁר בְּחֶסֶד תָּמִיד.

וּבַתִּקּוּנִים פֵּרְשׁוּ (בַּהַקְדָּמָה) "**אֵיזֶה חָסִיד הַמִּתְחַסֵּד עִם קוֹנוֹ**". לְפִי שֶׁגְּמִילוּת חֲסָדִים שֶׁאָדָם עוֹשֶׂה בַּתַּחְתּוֹנִים צָרִיךְ שֶׁיְּכַוֵּן בָּהּ הַתִּקּוּן הָעֶלְיוֹן דֻּגְמָתוֹ וְהוּא שֶׁגּוֹמֵל חֶסֶד עִם קוֹנוֹ.

מהחסד בבני אדם ילמד החסד עם קונו:

וְעַתָּה צָרִיךְ לָדַעַת כַּמָּה הֵן מִדּוֹת גְּמִילוּת חֲסָדִים בִּבְנֵי אָדָם וְכֻלָּם יַעֲשֶׂה עִם קוֹנוֹ לְמַעְלָה אִם יִרְצֶה לִקְנוֹת מִדַּת הַחֶסֶד וְלָזֶה נֹאמַר כִּי מִדּוֹת גְּמִילוּת חֲסָדִים הֵם אֵלּוּ:

רִאשׁוֹנָה - בְּלֵדַת הָאָדָם צָרִיךְ לִגְמֹל עִמּוֹ כָּל תִּקּוּן לִמְזוֹנוֹ. אִם כֵּן יַעֲלֶה בְּדַעְתּוֹ עֵת לֵדַת הַבִּינָה - הַתִּפְאֶרֶת. וַיְהִי בְּהַקְשֹׁתָהּ בְּלִדְתָּהּ מִצַּד הַדִּין חַס וְשָׁלוֹם, יֵצֵא הַתִּפְאֶרֶת לְצַד הַגְּבוּרוֹת וְלֵדָתָהּ בְּקֹשִׁי, צָרִיךְ לְתַקֵּן שָׁם כָּל הָאֶפְשָׁר שֶׁתִּהְיֶה לֵדַת הַתִּפְאֶרֶת לְצַד הַיָּמִין כְּדֵי שֶׁיֵּצֵא הַוָּלָד בְּלִי מוּם כְּלָל כִּדְאָמְרִינַן "**וְתוֹצִיא לָאוֹר מִשְׁפָּטֵינוּ קָדוֹשׁ**" דְּהַיְנוּ שֶׁיּוֹצִיא הַתִּפְאֶרֶת מִשְׁפָּט לְצַד הָאוֹר שֶׁהוּא הַיָּמִין וְיִהְיֶה קָדוֹשׁ וְנִבְדָּל מִן הַגְּבוּרוֹת וּבָזֶה נִכְלָל הֱיוֹתוֹ מְכַוֵּן בְּמַעֲשָׂיו לְקוֹשְׁרוֹ תָּמִיד בַּחֶסֶד וּלְהוֹצִיא מִן הַבִּינָה בְּצַד הַחֶסֶד וְאָז יֵצֵא הַוָּלָד מְזֹרָז וּמְלֻבָּן וְכִמְעַט בָּזֶה נִכְלָל כָּל אַזְהָרָה שֶׁבַּתּוֹרָה כְּדֵי שֶׁלֹּא יְעוֹרְרוּ הַגְּבוּרוֹת תִּגְבֹּרֶת הַדִּינִים שָׁם וְיִהְיֶה קֹשִׁי בְּלֵדָתָהּ חַס וְשָׁלוֹם.

שְׁנִיָּה - לָמוּל אֶת הַוָּלָד הַיְנוּ לַעֲשׂוֹת כְּתִקּוּנֵי מִצְוֹתָיו. שֶׁכָּל אֵיזֶה צַד קְלִפָּה וְעָרְלָה הַמִּטַּפֶּלֶת אֶל הַיְסוֹד יָמוּל אִתָּהּ וְיִרְדֹּף אַחַר כָּל אֹתָם הַגּוֹרְמִים שָׁם עָרְלָה וְיַחְזִירֵם בִּתְשׁוּבָה, בְּאֹפֶן שֶׁבִּהְיוֹתוֹ מָל אֶת עָרְלַת לְבָבָם גּוֹרֵם שֶׁיִּהְיֶה הַצַּדִּיק הָעֶלְיוֹן בְּלִי עָרְלָה וְיַעֲמֹד בְּחָזְקָה לְתַקֵּן כָּל הַדְּבָרִים הַגּוֹרְמִים שָׁם עָרְלָה וְלָזֶה פִּנְחָס כְּשֶׁמָּל עָרְלַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל זָכָה אֶל כְּהֻנָּה מִפְּנֵי שֶׁגָּמַל חֶסֶד עִם קוֹנוֹ בְּסוֹד הַמִּילָה שֶׁמָּל הַיְסוֹד מֵאוֹתָהּ עָרְלָה זָכָה אֶל הַחֶסֶד. וְכֵן מִזֶּה יִלְמֹד אֶל כָּל שְׁאָר מִדּוֹת הַחֶסֶד.

שְׁלִישִׁית - לְבַקֵּר חוֹלִים וּלְרַפְּאוֹתָם. כָּךְ יָדוּעַ שֶׁהַשְּׁכִינָה הִיא חוֹלַת אַהֲבָה מֵהַיִּחוּד כְּדִכְתִיב: ״**כִּי חוֹלַת אַהֲבָה אָנִי**״ (שיר השירים ב, ה) וּרְפוּאָתָהּ בְּיַד הָאָדָם לְהָבִיא לָהּ סַמָּנִים יָפִים כְּדִכְתִיב: ״**סַמְּכוּנִי בָּאֲשִׁישׁוֹת רַפְּדוּנִי בַּתַּפּוּחִים**״ (שָׁם) וּפֵרְשׁוּ בַּתִּקּוּנִים (דַּף לט:) שֶׁסּוֹד אֲשִׁישׁוֹת הַיְנוּ כָּל הַדְּבָרִים הַנִּקְשָׁרִים בְּמַלְכוּת, בְּאִישׁ **י׳** חֶסֶד וּבְאִשָּׁה **ה׳** גְּבוּרָה, בִּשְׁנֵי זְרוֹעוֹת וְשָׁם הִיא נִסְמֶכֶת עֲלֵיהֶם וּמִי שֶׁעוֹשֶׂה זֶה סוֹמֵךְ הַחוֹלֶה בְּחָלְיוֹ.

הַשֵּׁנִי, ״**רַפְּדוּנִי בַּתַּפּוּחִים**״ פֵּרוּשׁ לְקָשְׁרָהּ בֵּין נֶצַח וְהוֹד שֶׁשָּׁם הִיא רְפִידָתָהּ בִּהְיוֹתָהּ חִוֵּר וְסוּמָּק כַּתַּפּוּחִים הַלָּלוּ שֶׁגַּוְנֵיהֶם מְזוּגִים מִצַּד הַחֶסֶד. וְצָרִיךְ לְבַקְּרָהּ וְלִזְכֹּר אִתָּהּ וּלְחַלּוֹת פָּנֶיהָ שֶׁתְּקַבֵּל מַאֲכָל וּמַשְׁקֶה מֵהַשֶּׁפַע הָעֶלְיוֹן שֶׁהִיא מוּנַעַת עַצְמָהּ מִמֶּנּוּ ״**וַתִּקְצַר נַפְשׁוֹ בַּעֲמַל יִשְׂרָאֵל**״ (שופטים י, טז) כְּדֶרֶךְ שֶׁהוּא בְּחוֹלִים הַגַּשְׁמִיִּים, כָּךְ צָרִיךְ בְּחוֹלִים הָעֶלְיוֹנִים שֶׁהִיא חוֹלָה כִּדְאָמְרָן. וְהוּא חוֹלֶה דְּנָע מֵאַתְרֵיהּ - עָלְמָא דְּאָתֵי בִּינָה וְנָד אֲבַתְרָהּ בְּעָלְמָא דֵּין כְּדִכְתִיב: ״**כְּצִפּוֹר נוֹדֶדֶת מִן קִנָּהּ**״ (מִשְׁלֵי כז, ח) שֶׁהִיא הַשְּׁכִינָה ״**כֵּן אִישׁ נוֹדֵד מִמְּקוֹמוֹ**״ (שם) וּנְטִיר לָהּ וְאוֹמֵי דְּלָא יְתֵיב לְאַתְרֵיהּ עַד דְּיַחֲזִיר לָהּ לְאַתְרָהּ (זוהר כי תצא רעח, א) הִנֵּה גַּם הוּא **מְחֹלָל מִפְּשָׁעֵנוּ מְדֻכָּא** לִרְצוֹנוֹ **מֵעֲוֹנֹתֵינוּ** (ע״פ ישעיה נג, ה) וּרְפוּאַת שְׁנֵיהֶם בְּיָדֵינוּ. וְרָאוּי לְבַקְּרָם וּלְהַזְמִין צָרְכֵיהֶם בְּתוֹרָה וּבְמִצְוֹת.

רְבִיעִית - לָתֵת צְדָקָה לָעֲנִיִּים. וְדֻגְמָתָם יְסוֹד וּמַלְכוּת. וְהַצְּדָקָה הָרְאוּיָה אֲלֵיהֶם פֵּרְשׁוּ בַּתִּקּוּנִים (תִּקּוּן י״ח, דַּף ל״ג.) לְקַיֵּם **צ׳** אָמֵנִים **ד׳** קְדֻשּׁוֹת **ק׳** בְּרָכוֹת **ה׳** חֻמְּשֵׁי תוֹרָה, בְּכָל יוֹם. וְעַל דֶּרֶךְ זֶה כָּל אֶחָד כְּפִי כֹּחוֹ יַמְשִׁיךְ צְדָקָה מִתִּפְאֶרֶת לָעֲנִיִּים הַלָּלוּ וְיַזְמִין אֲלֵיהֶם ״**לֶקֶט**״ מֵהַסְּפִירוֹת כֻּלָּם, ״**שִׁכְחָה**״ מִסּוֹד הָעֹמֶר הָעֶלְיוֹן שֶׁהִיא בִּינָה ״**וּפֵאָה**״ מִבְּחִינַת הַמַּלְכוּת עַצְמָהּ שֶׁהִיא פֵּאָה לִשְׁאָר הַמִּדּוֹת וּכְתִיב:

״**לֶעָנִי וְלַגֵּר תַּעֲזֹב אֹתָם**״ (וַיִּקְרָא יט, י) שֶׁאֲפִילוּ הַתִּפְאֶרֶת גֵּר לְמַטָּה בַּמַּלְכוּת וְצָרִיךְ לָתֵת לוֹ מֵאֵלּוּ הַתִּקּוּנִים וְכֵן מַעֲשֵׂר עָנִי לְהַעֲלוֹת הַמַּלְכוּת שֶׁהִיא מַעֲשֵׂר אֶל הַיְסוֹד הַנִּקְרָא עָנִי וְאִם יְקַשְּׁרֶנָּה בַּתִּפְאֶרֶת יִתֵּן מִן הַמַּעֲשֵׂר אֶל הַגֵּר. וְכַמָּה תִּקּוּנִים נִכְלָלִים בָּזֶה.

חֲמִישִׁית - הַכְנָסַת אוֹרְחִים. הֵם הַתִּפְאֶרֶת וְהַיְסוֹד לָתֵת לָהֶם בֵּית מְנוּחָה שֶׁיָּנוּחוּ בָהּ דְּהַיְנוּ הַמַּלְכוּת, כֵּיוָן שֶׁהֵם הוֹלְכֵי דְרָכִים בְּסוֹד הַגָּלוּת לַחֲזֵר עַל אֲבֵדָתָם צָרִיךְ לְהַכְנִיסָם שָׁם. וּלְפִי הַמִּתְבָּאֵר בַּזֹּהַר (וַיֵּרָא, ח״א קטו:) שֶׁזֶּה הַמִּצְוָה מִתְקַיֶּמֶת בְּ: ״**הֹלְכֵי עַל דֶּרֶךְ שִׂיחוּ**״ (שופטים ה, י) שֶׁהֵם הַמִּתְגָּרְשִׁים מִבֵּיתֵיהֶם לַעֲסֹק בַּתּוֹרָה שֶׁגּוֹרְמִים שֶׁיִּהְיוּ הָאוֹרְחִים עוֹסְקִים בְּצָרְכֵי הַמַּלְכוּת. וְכֵן כָּל הָעוֹשֶׂה יִחוּד אֶל הַתִּפְאֶרֶת בַּמַּלְכוּת מִבְּחִינָה אַחֶרֶת וְקוֹבֵעַ מָקוֹם לְתוֹרָתוֹ, גּוֹרֵם שֶׁהַתִּפְאֶרֶת יַעֲשֶׂה מְלוֹנוֹ בַּמַּלְכוּת. וְכֵן פֵּרְשׁוּ בַּתִּקּוּנִים (בַּהַקְדָּמָה) וְאֶל הָאוֹרְחִים צָרִיךְ לְהָכִין אֲכִילָה שְׁתִיָּה לְוָיָה, דְּהַיְנוּ שֶׁצָּרִיךְ לְהַכְנִיס הַתִּפְאֶרֶת וְהַיְסוֹד אֶל הַמַּלְכוּת וְלָתֵת לָהֶם שָׁם ״אֲכִילָה״ מֵעֵין ״**בָּאתִי לְגַנִּי אָכַלְתִּי יַעְרִי עִם דִּבְשִׁי**״ (שיר השירים ה, א) שֶׁהוּא שֶׁפַע רָאוּי לַהַנְהָגָה הַתַּחְתּוֹנָה הַמִּתְפַּשֶּׁטֶת מִצַּד הַגְּבוּרָה הַמְּתוּקָה. וּ״שְׁתִיָּה״ מֵעֵין ״**שָׁתִיתִי יֵינִי עִם חֲלָבִי**״ (שם) שֶׁהוּא שֶׁפַע פְּנִימִי מִן הַיַּיִן הַמְּשֻׁמָּר וּמִסּוֹד הֶחָלָב הַמִּתְמַתֵּק לְקַשֵּׁר הַתִּפְאֶרֶת וְהַמַּלְכוּת - יַעֲקֹב וְרָחֵל וְהַגְּבוּרָה בְּנֶצַח אוֹ בְּהוֹד כִּי כֵן פֵּרְשׁוּ בְּרַעְיָא מְהֵימְנָא (וַיִּקְרָא, דַּף ד.) וְהַ״לְּוָיָה״ לְהָבִיא עַצְמוֹ וְנִשְׁמָתוֹ שָׁם עִמָּהֶם בְּדִיוֹקָן עֶלְיוֹן לְלַוּוֹתָם שָׁם. עוֹד לְהָבִיא שְׁאָר הַסְּפִירוֹת שָׁם עִמָּהֶם לַעֲשׂוֹת לָהֶם לְוָיָה טוֹבָה. וְכַמָּה דְּבָרִים נִכְלָלִים בְּתִקּוּן זֶה.

כְּלָלוֹ שֶׁל דָּבָר, יִשְׁתַּדֵּל בְּצֹרֶךְ הֶדְיוֹט וִיכַוֵּן בִּרְמִיזָתוֹ וּמֻבְטָח הוּא שֶׁיֵּעָשֶׂה לְמַעְלָה כַּיּוֹצֵא בּוֹ אַחַר שֶׁיִּהְיֶה בָּקִי בַּסּוֹדוֹת. וּמַה טּוֹב לְהַזְכִּיר בְּפִיו רְמִיזַת כַּוָּנָתוֹ הַנְּכוֹנָה בִּשְׁעַת מַעֲשֶׂה לְקַיֵּם ״**בְּפִיךְ וּבִלְבָבְךְ לַעֲשׂוֹתוֹ**״ (דברים ל, יד).

שִׁשִּׁית - עֵסֶק הַחַי עִם הַמֵּת. וְדָבָר זֶה הֵיאַךְ יִתְיַחֵס לְמַעְלָה קָשֶׁה מְאֹד, כִּי הוּא סוֹד הַסְּפִירוֹת שֶׁהֵם מִתְעַלְּמוֹת וּמִסְתַּלְּקוֹת אֶל נַרְתִּיקָן לְמַעְלָה כַּמָּה צָרִיךְ לְתַקְּנָן לְהַרְחִיצָן מִכָּל חֶלְאַת עָוֹן וּלְהַלְבִּישָׁן לְבָנִים לְבוּנֵי הַסְּפִירוֹת בְּאוֹר הַמַּעֲשֶׂה הַטּוֹב, לְהִתְעַלּוֹת בְּסוֹד אֶחָד לְקָשְׁרָם לְמַעְלָה וְלָשֵׂאת אֹתָם עַל הַכָּתֵף סוֹד עִלּוּי הַסְּפִירוֹת אַחַת אֶל אַחַת עַד שֶׁיִּתְעַלּוּ לְמַעְלָה מֵהַכָּתֵף שֶׁהוּא תְּחִלַּת חִבּוּר הַזְּרוֹעַ בַּגּוּף וּלְמַעְלָה מִזֶּה הוּא סוֹד הֶעְלֵם שֶׁאֵין הַשָּׂגָה בּוֹ. וִיכַוֵּן בְּסוֹד הַקְּבוּרָה

לְפָסוּק: "**וַיִּקְבֹּר אֹתוֹ בַגַּי**" (דְּבָרִים לד, ו) דִּמְתַּרְגְּמִינַן בִּתְלֵיסַר מְכִילִין דְּרַחֲמֵי (תקונים מזוהר חדש) שֶׁהֵן נוֹבְעוֹת בַּכֶּתֶר בִּבְחִינוֹתָיו הַפּוֹנוֹת לְמַטָּה לְרַחֵם בַּתַּחְתּוֹנִים וּמִשָּׁם יַעֲלֶה הַנִּקְבָּר אֶל הָעֵדֶן הָעֶלְיוֹן חָכְמָה שֶׁבַּכֶּתֶר וְצָרִיךְ הִתְיַשְּׁבוּת הַדַּעַת בָּזֶה מְאֹד.

שְׁבִיעִית - הַכְנָסַת כַּלָּה לְחֻפָּה. וּבָזֶה נִכְלָלִים כָּל צָרְכֵי הַיִּחוּד שֶׁכָּל הַתְּפִלּוֹת וְהַיִּחוּדִים הֵם סוֹד הַכְנָסַת כַּלָּה לַחֻפָּה וְעִקָּרָהּ בְּסוֹד הַתְּפִלָּה מִכַּמָּה מַדְרֵגוֹת זוֹ אַחַר זוֹ: קָרְבָּנוֹת, זְמִירוֹת, תְּפִילָה מְיֻשָּׁב שֶׁבָּהּ קְרִיאַת שְׁמַע וּבִרְכוֹתֶיהָ, אַחַר כָּךְ תְּפִלָּה מְעֻמָּד וּשְׁאָר תִּקּוּנִים הַבָּאִים אַחֲרֵיהֶם, הַכֹּל גְּמִילוּת חֶסֶד אֶל הֶחָתָן וְהַכַּלָּה לְפַקֵּחַ עַל צָרְכֵיהֶם וְתִקּוּנֵי זִווּגָם.

שְׁמִינִית – '**הֲבָאַת שָׁלוֹם בֵּין אָדָם לַחֲבֵרוֹ**' (פאה א, א) שֶׁהֵם הַתִּפְאֶרֶת וְהַיְסוֹד, לִפְעָמִים יִתְרַחֲקוּ זֶה מִזֶּה וְצָרִיךְ לְהַשְׁלִימָם וּלְתַקְּנָם שֶׁיִּהְיוּ שָׁוִים וְנִקְשָׁרִים יַחַד בְּאַהֲבָה וְחִבָּה וְזֶה עַל יְדֵי כִּשְׁרוֹן הַמַּעֲשֶׂה הַטּוֹב שֶׁכַּאֲשֶׁר יִהְיֶה הַיְסוֹד נוֹטֶה אֶל הַשְּׂמֹאל וְהַתִּפְאֶרֶת אֶל הַיָּמִין, אָז הֵם נֶגְדִּיִּים זֶה לָזֶה עַד שֶׁהַיְסוֹד יִטֶּה אֶל הַיָּמִין כָּמוֹהוּ וְכַאֲשֶׁר חַס וְשָׁלוֹם יֵשׁ אֵיזֶה פְּגַם שֶׁל עָוֹן בָּעוֹלָם אָז יֵשׁ שִׂנְאָה נֶגְדִּית בֵּין שְׁנֵיהֶם וְאֵין יִחוּד נִקְשָׁר בֵּין הַסְּפִירוֹת כְּלָל. וְעַל דֶּרֶךְ זֶה יִהְיֶה גַּם כֵּן בֵּין כָּל שְׁתֵּי סְפִירוֹת שֶׁהֵם יָמִין וּשְׂמֹאל, בֵּין הַחָכְמָה וְהַבִּינָה אוֹ בֵּין הַחֶסֶד וְהַגְּבוּרָה אוֹ בֵּין הַנֵּצַח וְהַהוֹד, צָרִיךְ לְהַכְנִיס שָׁלוֹם בֵּינֵיהֶם וְהַיְנוּ '**הֲבָאַת שָׁלוֹם בֵּין אָדָם לַחֲבֵרוֹ**' וְכֵן בֵּין אִישׁ לְאִשְׁתּוֹ דְּהַיְנוּ הַיְסוֹד שָׁלוֹם בֵּין הַתִּפְאֶרֶת וּמַלְכוּת וְכָל כַּיּוֹצֵא בָּזֶה מִדַּרְכֵי שָׁלוֹם, הוּא גְּמִילוּת חֲסָדִים לְמַעְלָה:

פרק ו' - היאך ירגיל אדם עצמו במדת הגבורה:

דַּע כִּי כָל פְּעֻלּוֹת הִתְעוֹרְרוּת יֵצֶר הָרַע הֵם מַמָּשׁ מְעוֹרְרוֹת הַגְּבוּרוֹת הַחֲזָקוֹת, לְכָךְ לֹא יִתְנוֹעֵעַ יֵצֶר הָרַע שֶׁלֹּא יְעוֹרֵר גְּבוּרָה. וְהַטַּעַם שֶׁהָאָדָם נוֹצָר בִּשְׁתֵּי יְצִירוֹת יֵצֶר טוֹב וְיֵצֶר הָרָע, זֶה חֶסֶד וְזֶה גְבוּרָה, אָמְנָם פֵּרְשׁוּ בַּזֹּהַר בְּפָרָשַׁת בְּרֵאשִׁית (דַּף מט.) שֶׁיֵּצֶר טוֹב נִבְרָא לָאָדָם עַצְמוֹ לְצָרְכּוֹ וְיֵצֶר הָרַע לְצֹרֶךְ אִשְׁתּוֹ. רְאֵה כַּמָּה מְתוּקִים דְּבָרָיו הֲרֵי הַתִּפְאֶרֶת בַּעַל הַחֶסֶד נוֹטֶה אֶל הַיָּמִין וְכָל הַנְהָגוֹתָיו בַּיָּמִין - יֵצֶר טוֹב. וְהַנְּקֵבָה שְׂמָאלִית וְכָל הַנְהָגוֹתֶיהָ בַּגְּבוּרָה אִם כֵּן רָאוּי שֶׁלֹּא יִתְעוֹרֵר יֵצֶר הָרַע

לְתוֹעֶלֶת עַצְמוֹ שֶׁהֲרֵי מְעוֹרֵר אָדָם הָעֶלְיוֹן בַּגְּבוּרָה וּמְאַבֵּד הָעוֹלָם. אִם כֵּן כָּל מִדּוֹת שֶׁיְּעוֹרֵר הָאָדָם לְעַצְמוֹ לְצַד הַגְּבוּרָה וְיֵצֶר הָרַע פּוֹגֵם הָאָדָם הָעֶלְיוֹן וּמִכָּאן יִרְאֶה כַּמָּה מְגֻנֶּה הַכַּעַס וְכָל כַּיּוֹצֵא בּוֹ שֶׁהוּא מַגְבִּיר הַגְּבוּרוֹת הַקָּשׁוֹת, אָמְנָם יֵצֶר הָרַע צָרִיךְ לִהְיוֹת קָשׁוּר וְאָסוּר לְבִלְתִּי יִתְעוֹרֵר לְשׁוּם פְּעֻלָּה שֶׁבָּעוֹלָם מִפְּעֻלּוֹת גּוּפוֹ לֹא לְחִמּוּד בִּיאָה וְלֹא לְחֶמְדַּת מָמוֹן וְלֹא לְצַד כַּעַס וְלֹא לְצַד כָּבוֹד כְּלָל.

אָמְנָם לְצֹרֶךְ אִשְׁתּוֹ יְעוֹרֵר יִצְרוֹ בְּנַחַת לְצַד הַגְּבוּרוֹת הַמְּתוּקוֹת כְּגוֹן לְהַלְבִּישָׁהּ, לְתַקֵּן לָהּ בַּיִת וְיֹאמַר הֲרֵי בָּזֶה שֶׁאֲנִי מַלְבִּישָׁהּ אֲנִי מְתַקֵּן הַשְּׁכִינָה, שֶׁהִיא מִתְקַשֶּׁטֶת בַּבִּינָה שֶׁהוּא גְּבוּרָה דְּכָלִיל כּוּלְּהוּ גְּבוּרוֹת וְהֵן מִתְמַתְּקוֹת בַּהֲמוֹן רַחֲמֶיהָ. לְפִיכָךְ כָּל תִּקּוּנֵי הַבַּיִת הֵם תִּקּוּנֵי הַשְּׁכִינָה שֶׁהִיא מִתְמַתֶּקֶת מִצַּד יֵצֶר הָרַע הַנִּבְרָא לַעֲשׂוֹת רְצוֹן קוֹנוֹ לֹא זוּלַת, לְפִיכָךְ לֹא יְכַוֵּן הָאָדָם בּוֹ שׁוּם הֲנָאָה שֶׁל כְּלוּם אֶלָּא כְּשֶׁאִשְׁתּוֹ מִתְנָאָה לְפָנָיו בְּדִירָה נָאָה יְכַוֵּן לְתִקּוּנֵי שְׁכִינָה שֶׁהִיא מִתְתַּקֶּנֶת בִּגְבוּרוֹת הַשְּׂמָאלִיּוֹת הַטּוֹבוֹת שֶׁמִּשָּׁם הָעֹשֶׁר וְהַכָּבוֹד. וּמִצַּד זֶה יְעוֹרֵר הַיֵּצֶר הָרַע לְאַהֲבָתָהּ וְאָז יְכַוֵּן אֶל הַשְּׂמֹאל הַמִּתְעוֹרֵר לְקָרְבָהּ בְּסוֹד "**שְׂמֹאלוֹ תַּחַת לְרֹאשִׁי**" (שִׁיר הַשִּׁירִים ח, ג) אֵינָהּ מִתְקַשֶּׁרֶת תְּחִלָּה אֶלָּא מִצַּד הַשְּׂמֹאל וְאַחַר כָּךְ "**וִימִינוֹ תְּחַבְּקֵנִי**" (שם) יְכַוֵּן לְמַתֵּק כָּל אֹתָם הַתִּקּוּנִים בְּיִצְרוֹ הַטּוֹב וּלְתַקֵּן אֹתָהּ מַמָּשׁ **לְשַׂמְּחָהּ בִּדְבַר מִצְוָה** (ע"פ פסחים עב, ב) לְשֵׁם הַיִּחוּד עֶלְיוֹן הֲרֵי הִמְתִּיק כָּל הַגְּבוּרוֹת וְתִקְּנָם בִּימִין וְדֶרֶךְ זֶה יִהְיֶה לְכָל מִינֵי חֶמְדָּה הַבָּאִים מִצַּד יֵצֶר הָרַע יִהְיֶה עִקָּרָם לְתִקּוּנֵי הָאִשָּׁה אֲשֶׁר הוֹכִיחַ ה' לוֹ לְ: "**עֵזֶר כְּנֶגְדּוֹ**" (בראשית ב, יח) וְיַהֲפֹךְ כּוּלָּם אַחַר כָּךְ לַעֲבוֹדַת ה', לְקָשְׁרָם בַּיָּמִין:

פרק ז' - היאך ירגיל האדם עצמו במדות התפארת:

אֵין סָפֵק שֶׁמִּדַּת הַתִּפְאֶרֶת הוּא הָעֵסֶק בַּתּוֹרָה, אָמְנָם צָרִיךְ זְהִירוּת גָּדוֹל שֶׁלֹּא יִתְגָּאֶה אָדָם בְּדִבְרֵי תוֹרָה שֶׁלֹּא יִגְרֹם רָעָה גְּדוֹלָה, שֶׁהֲרֵי כְּמוֹ שֶׁהוּא מִתְגָּאֶה כָּךְ גּוֹרֵם שֶׁמִּדַּת הַתִּפְאֶרֶת שֶׁהִיא הַתּוֹרָה תִּתְגָּאֶה וְתִסְתַּלֵּק לְמַעְלָה חַס וְשָׁלוֹם אֶלָּא כָּל הַמַּשְׁפִּיל עַצְמוֹ בְּדִבְרֵי תוֹרָה גּוֹרֵם אֶל הַתִּפְאֶרֶת שֶׁתֵּרֵד וְתַשְׁפִּיל עַצְמָהּ לְהַשְׁפִּיעַ לַמַּלְכוּת. וַהֲרֵי לְמַטָּה מֵהַתִּפְאֶרֶת אַרְבַּע סְפִירוֹת וְלָהֶן שָׁלֹשׁ מִדּוֹת:

רִאשׁוֹנָה - הַמִּתְגָּאֶה עַל תַּלְמִידִים גּוֹרֵם שֶׁהַתִּפְאֶרֶת יִתְגָּאֶה וְיִתְעַלֶּה מֵעַל נֶצַח וָהוֹד שֶׁהֵם לִמֻּדֵי ה׳ תַּלְמִידֵי הַתִּפְאֶרֶת. וְהַמַּשְׁפִּיל עַצְמוֹ וּמְלַמְּדָהּ בְּאַהֲבָה, גַּם הַתִּפְאֶרֶת יַשְׁפִּיל עַצְמוֹ אֶל תַּלְמִידָיו וְיַשְׁפִּיעֵם, לְפִיכָךְ יִהְיֶה הָאָדָם נוֹחַ לְתַלְמִידָיו וִילַמְּדֵם כַּאֲשֶׁר יוּכְלוּן שְׂאֵת וְהַתִּפְאֶרֶת בִּזְכוּתוֹ יַשְׁפִּיעַ בְּלִמּוּדֵי ה׳ כְּפִי בְּחִינָתָם הָרְאוּיָה אֲלֵיהֶם.

שֵׁנִית - הַמִּתְגָּאֶה בְּתוֹרָתוֹ עַל הֶעָנִי וּמְבַזֶּה אוֹתוֹ, כְּהַהוּא עוּבְדָא דְּאֵלִיָּהוּ שֶׁנִּדְמֶה לְרַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן אֶלְעָזָר כְּעָנִי מְכֹעָר, נִבְזֶה וְנִמְאָס, לְהַכְשִׁילוֹ, שֶׁזָּחָה דַּעְתּוֹ עָלָיו וְגִנָּה אֶת הֶעָנִי וְהוּא הוֹכִיחַ עַל פָּנָיו מוּמוֹ (תַּעֲנִית כ.) כִּי הַמִּתְגָּאֶה עַל הֶעָנִי גּוֹרֵם שֶׁהַתִּפְאֶרֶת יִתְגָּאֶה עַל הַיְסוֹד וְלֹא יַשְׁפִּיעַ בּוֹ וְאִם תִּהְיֶה דַּעְתּוֹ שֶׁל חָכָם מְיֻשֶּׁבֶת עָלָיו עִם הֶעָנִי אָז הַתִּפְאֶרֶת יַשְׁפִּיעַ בַּיְסוֹד. לְפִיכָךְ יֵחָשֵׁב הֶעָנִי מְאֹד אֵצֶל הֶחָכָם וִיקָרְבֵהוּ וְכָךְ יֵחָשֵׁב לְמַעְלָה הַיְסוֹד אֵצֶל הַתִּפְאֶרֶת וְיִתְקַשֵּׁר בּוֹ.

שְׁלִישִׁית - הַמִּתְגָּאֶה בְּתוֹרָתוֹ עַל עַמָּא דְּאַרְעָא שֶׁהוּא כְּלַל עַם ה׳, גּוֹרֵם שֶׁהַתִּפְאֶרֶת יִתְגָּאֶה מֵעַל הַמַּלְכוּת וְלֹא יַשְׁפִּיעַ בָּהּ אֶלָּא יִהְיֶה דַּעְתּוֹ מְעֹרֶבֶת עִם הַבְּרִיּוֹת וְכָל עַם הַיִּשּׁוּב חֲשׁוּבִים לְפָנָיו, מִפְּנֵי שֶׁהֵם לְמַטָּה בְּסוֹד הָאָרֶץ וְחַס וְשָׁלוֹם אִם קוֹרֵא אֹתָם חֲמוֹרִים מוֹרִידָם אֶל הַקְּלִפּוֹת לְכָךְ לֹא יִזְכֶּה לְבֵן שֶׁיִּהְיֶה בּוֹ אוֹר תּוֹרָה כִּדְאִיתָא בַּגְּמָרָא (נְדָרִים פא.) אֶלָּא יִתְנַהֵג עִמָּהֶם בְּנַחַת עַל פִּי דַּרְכָּם, כְּעֵין הַתִּפְאֶרֶת שֶׁהוּא מַשְׁפִּיעַ לַמַּלְכוּת וּמַנְהִיגָהּ כְּפִי עֲנִיּוּת דַּעְתָּהּ, כִּי **דַּעְתָּן שֶׁל נָשִׁים קַלָּה** (שַׁבָּת לג:) וּבִכְלַל זֶה שֶׁלֹּא יִתְגָּאֶה עַל כָּל חֲלוּשֵׁי הַדַּעַת שֶׁהֵם בִּכְלַל עֲפַר הָאָרֶץ. וּמִפְּנֵי זֶה הַקַּדְמוֹנִים לֹא הָיוּ מִתְגָּאִים בַּתּוֹרָה כְּעוּבְדָא דְּרַב הַמְנוּנָא בְּפָרָשַׁת בְּרֵאשִׁית (הקדמת הזוהר דַּף ז.) וּכְעוּבְדָא דְּרַבִּי חַגַּאי (זֹהַר חֵלֶק א׳ דַּף קנח.) וּבַתִּקּוּנִים (סוֹף תִּקּוּן כ״ו, דַּף ע״ב, ב) הַהוּא סָבָא דְּבָעוּ לְנַשְּׁקָא לֵיהּ פָּרַח, שֶׁלֹּא הָיָה רוֹצֶה לְהִתְגָּאוֹת בְּדִבְרֵי תוֹרָה.

עוֹד יִהְיֶה רָגִיל בִּהְיוֹתוֹ נוֹשֵׂא וְנוֹתֵן בְּדִבְרֵי תוֹרָה לְכַוֵּן אֶל תִּקּוּנֵי שְׁכִינָה לְתַקְּנָהּ וּלְקַשְּׁטָהּ אֶל הַתִּפְאֶרֶת דְּהַיְנוּ הֲלָכָה אֶל הָאֱמֶת וְזֶהוּ **מַחְלֹקֶת לְשֵׁם שָׁמַיִם** (ע״פ אבות ה, יז) דְּהַיְנוּ חֶסֶד וּגְבוּרָה לָבֹא אֶל הַתִּפְאֶרֶת - שָׁמַיִם, לְהַסְכִּים הֲלָכָה עִמּוֹ. וְכָל מַחְלֹקֶת שֶׁיֵּצֵא מִן הַשּׁוּרָה הַזֹּאת יִבָּדֵל מִמֶּנּוּ כִּי לֹא יִרְצֶה הַתִּפְאֶרֶת לְהִתְאַחֵז בַּחוּץ אֲפִלּוּ שֶׁיִּהְיֶה בְּדִבְרֵי תוֹרָה, אִם הוּא **לְקַנְטֵר** סוֹפָהּ גֵּיהִנֹּם חַס וְשָׁלוֹם וְאֵין

לְךָ מַחְלֹקֶת שֶׁלֹּא יִפְגֹּם הַתִּפְאֶרֶת אֶלָּא מַחְלֹקֶת הַתּוֹרָה לְשֵׁם שָׁמַיִם, שֶׁכָּל **נְתִיבוֹתֶיהָ שָׁלוֹם** (משלי ג, יז) וְאַהֲבָה בְּסוֹפָהּ (קידושין ל, ב).

וְהָאוֹכֵל הֲנָאוֹת מִדִּבְרֵי תוֹרָה פּוֹגֵם בַּמִּדָּה הַזֹּאת שֶׁהִיא קֹדֶשׁ וּמוֹצִיאָהּ אֶל דִּבְרֵי חוֹל וְכַאֲשֶׁר יַעֲסֹק בַּתּוֹרָה לַהֲנָאַת גָּבוֹהַּ אַשְׁרֵי חֶלְקוֹ. וְעִקָּר הַכֹּל הוּא לְצָרֵף דַּעְתּוֹ בְּמִבְחַן הַמַּחְשָׁבָה וּלְפַשְׁפֵּשׁ בְּעַצְמוֹ דֶּרֶךְ מַשָּׂא וּמַתָּן אִם יִמָּצֵא שֶׁמֶץ עֶרְוַת דָּבָר יַחֲזֹר בּוֹ וּלְעוֹלָם יוֹדֶה עַל הָאֱמֶת, כְּדֵי שֶׁיִּמָּצֵא שָׁם הַתִּפְאֶרֶת מִדַּת אֱמֶת:

פרק ח' - היאך ירגיל האדם עצמו במדות נצח הוד יסוד:

תקוני הנצח וההוד בכללות:

וְאוּלָם בְּתִקּוּנֵי הַנֵּצַח וְהַהוֹד, קְצָתָם מְשֻׁתָּפִים לִשְׁנֵיהֶם וּקְצָתָם מְיֻחָדִים כָּל אֶחָד לְעַצְמוֹ.

וְהִנֵּה רִאשׁוֹנָה צָרִיךְ לְסַיֵּעַ לוֹמְדֵי הַתּוֹרָה וּלְהַחְזִיקָם אִם בְּמָמוֹנוֹ אוֹ בְּמַעֲשֵׂהוּ לְהַזְמִין לָהֶם צָרְכֵי שִׁמּוּשׁ וְהַזְמָנַת מָזוֹן וַהֲפָקַת כָּל רְצוֹנָם שֶׁלֹּא יִתְבַּטְּלוּ מִדִּבְרֵי תוֹרָה וּלְהִזָּהֵר שֶׁלֹּא לְגַנּוֹת תַּלְמוּדָם שֶׁלֹּא יִתְרַפּוּ מֵעֵסֶק הַתּוֹרָה, אֶלָּא לְכַבְּדָם וּלְהַלֵּל מַעֲשֵׂיהֶם הַטּוֹבִים כְּדֵי שֶׁיִּתְחַזְּקוּ בַּעֲבוֹדָה וּלְהַזְמִין לָהֶם סְפָרִים צֹרֶךְ עִסְקָם וּבֵית מִדְרָשׁ וְכָל כַּיּוֹצֵא, שֶׁהוּא חִזּוּק וְסַעַד לְעוֹסְקֵי הַתּוֹרָה. הַכֹּל תָּלוּי בִּשְׁתֵּי מִדּוֹת הַלָּלוּ כָּל אֶחָד כְּפִי כֹחוֹ **הַמְעַט הוּא אִם רָב**. סוֹף דָּבָר כָּל מַה שֶּׁיַּרְבֶּה בָּזֶה לְכַבֵּד הַתּוֹרָה וּלְהַחְזִיק בְּדִבּוּר בְּגוּפוֹ וּבְמָמוֹנוֹ וּלְעוֹרֵר לֵב הַבְּרִיּוֹת אֶל הַתּוֹרָה שֶׁיִּתְחַזְּקוּ בָהּ, הַכֹּל נֶאֱחָז וְנִשְׁרָשׁ בִּשְׁתֵּי סְפִירוֹת אֵלֶּה, מִפְּנֵי שֶׁהֵם נִקְרָאִים מַחְזִיקִים בָּהּ וְתוֹמְכֶיהָ.

עוֹד צָרִיךְ הָעוֹסֵק בַּתּוֹרָה שֶׁיִּלְמֹד מִכָּל אָדָם כְּדִכְתִיב: **"מִכָּל מְלַמְּדַי הִשְׂכַּלְתִּי"** (תְּהִלִּים קיט, צט) כִּי אֵין הַתּוֹרָה מִשְׁתַּלֶּמֶת אֵצֶל רַב אֶחָד וְכֵיוָן שֶׁהוּא נַעֲשֶׂה תַּלְמִיד לַכֹּל זוֹכֶה לִהְיוֹת מֶרְכָּבָה אֶל נֶצַח וָהוֹד לְמוֹדֵי ה' וְהַמַּשְׁפִּיעַ אֵלָיו תּוֹרָה הוּא בְּמַדְרֵגַת תִּפְאֶרֶת. וַהֲרֵי בִּהְיוֹתוֹ יֹשֵׁב וְלוֹמֵד זוֹכֶה אֶל הַתִּפְאֶרֶת שֶׁיַּשְׁפִּיעַ בְּנֶצַח וְהוֹד וְהוּא בְּמַדְרֵגָתָם מַמָּשׁ.

נצח והוד בפרטות:

וְהִנֵּה בִּהְיוֹתוֹ לוֹמֵד מִקְרָא שֶׁהוּא מִן הַיָּמִין יֵשׁ לוֹ יַחַס פְּרָטִי אֶל הַנֵּצַח וּבִהְיוֹתוֹ לוֹמֵד מִשְׁנָה שֶׁהִיא מִן הַשְּׂמֹאל יֵשׁ לוֹ יַחַס פְּרָטִי אֶל הַהוֹד וְהַגְּמָרָא הַכְּלוּלָה בַּכֹּל שֶׁמֵּבִיא רְאָיָה לְדִינֵי הַמִּשְׁנָה מִן הַכָּתוּב הֲרֵי זֶה תִּקּוּן לִשְׁנֵיהֶם יָחַד.

תקוני היסוד:

וְאוּלָם הָאֵיךְ יַרְגִּיל הָאָדָם עַצְמוֹ בְּמִדַּת הַיְסוֹד, צָרִיךְ הָאָדָם לְהִזָּהֵר מְאֹד מֵהַדִּבּוּר הַמֵּבִיא לִידֵי הִרְהוּר כְּדֵי שֶׁלֹּא יָבֹא לִידֵי קֶרִי, אֵין צָרִיךְ לוֹמַר שֶׁלֹּא יְדַבֵּר נְבָלָה אֶלָּא אֲפִילוּ דִּבּוּר טָהוֹר הַמֵּבִיא לִידֵי הִרְהוּר רָאוּי לְהִשָּׁמֵר מִמֶּנּוּ וַהֲכִי דָּיֵיק לִישָּׁנָא דִּקְרָא: ״**אַל תִּתֵּן אֶת פִּיךָ לַחֲטִיא אֶת בְּשָׂרֶךָ**״ (קֹהֶלֶת ה, ה) הִזְהִיר שֶׁלֹּא יִתֵּן פִּיו בְּדִבּוּר שֶׁמֵּבִיא לְהַחֲטִיא בְּשַׂר קֹדֶשׁ אוֹת בְּרִית - בְּקֶרִי. וּכְתִיב ״**לָמָּה יִקְצֹף הָאֱלֹהִים עַל קוֹלֶךָ וְחִבֵּל אֶת מַעֲשֵׂה יָדֶיךָ**״ וְאִם הוּא נִבְלוּת הַפֶּה, מַאי ״**לַחֲטִיא**״ הֲרֵי הוּא בְּעַצְמוֹ חֵטְא, אֶלָּא אֲפִילוּ שֶׁהַדִּבּוּר לֹא יִהְיֶה חֵטְא אֶלָּא דִּבּוּר טָהוֹר, אִם מֵבִיא לִידֵי הִרְהוּר צָרִיךְ לְהִזָּהֵר מִמֶּנּוּ וְלָזֶה אָמַר ״**לַחֲטִיא אֶת בְּשָׂרֶךָ לָמָּה יִקְצֹף**״ יִרְצֶה אַחַר שֶׁמַּחְטִיא ״**יִקְצֹף**״ עַל אוֹתוֹ קוֹל אֲפִילוּ שֶׁיִּהְיֶה מֻתָּר, כִּי עַל יְדֵי פְּעֻלָּה רָעָה הַנִּמְשֶׁכֶת מִמֶּנּוּ, חָזַר הַקּוֹל וְהַדִּבּוּר רָע. כָּל כָּךְ צָרִיךְ זְהִירוּת לְאוֹת בְּרִית, שֶׁלֹּא לְהַרְהֵר וְלֹא יַשְׁחִית.

וְעוֹד צָרִיךְ לְהִזָּהֵר שֶׁהַיְסוֹד הוּא אוֹת בְּרִית הַקֶּשֶׁת וְהַקֶּשֶׁת אֵינָהּ דְּרוּכָה לְמַעְלָה אֶלָּא לְשַׁלֵּחַ חִצִּים לְמִדַּת הַמַּלְכוּת שֶׁהִיא מַטָּרָה לַחֵץ, שׁוֹמֶרֶת הַטִּפָּה הַיּוֹרָה כְּחֵץ לַעֲשׂוֹת עָנָף וְלָשֵׂאת פֶּרִי וּכְשֵׁם שֶׁמֵּעוֹלָם לֹא יִדְרֹךְ הַקֶּשֶׁת הָעֶלְיוֹן אֶלָּא לְנֹכַח הַמַּטָּרָה הַנִּזְכֶּרֶת, כָּךְ הָאָדָם לֹא יִדְרֹךְ הַקֶּשֶׁת וְלֹא יַקְשֶׁה עַצְמוֹ בְּשׁוּם צַד, אֶלָּא לְנֹכַח הַמַּטָּרָה הָרְאוּיָה, שֶׁהִיא אִשְׁתּוֹ בְּטָהֳרָתָהּ שֶׁהוּא עֵת הַזִּוּוּג וְלֹא יוֹתֵר מִזֶּה, שֶׁלֹּא יִפְגֹּם בַּמִּדָּה הַזֹּאת חַס וְשָׁלוֹם וּמְאֹד מְאֹד צָרִיךְ זְהִירוּת וְעִקַּר הַשְּׁמִירָה בִּהְיוֹתוֹ שׁוֹמֵר עַצְמוֹ מִן הַהִרְהוּר.

פרק ט׳ - היאך ירגיל האדם עצמו במדות המלכות:

לְהשפיל את עצמו:

רִאשׁוֹנָה לְכֻלָּן שֶׁלֹּא יִתְגָּאֶה לִבּוֹ בְּכָל אֲשֶׁר לוֹ וְיָשִׂים עַצְמוֹ תָּמִיד כְּעָנִי וְיַעֲמִיד עַצְמוֹ לִפְנֵי קוֹנוֹ כְּדַל שׁוֹאֵל וּמִתְחַנֵּן. וּלְהַרְגִּיל עַצְמוֹ בְּמִדָּה זוֹ אֲפִלּוּ שֶׁיִּהְיֶה עָשִׁיר יַחְשֹׁב שֶׁאֵין דָּבֵק עִמּוֹ מִכָּל אֲשֶׁר לוֹ מְאוּמָה וְהוּא נֶעֱזָב צָרִיךְ לְרַחֲמֵי הַבּוֹרֵא תָּמִיד, שֶׁאֵין לוֹ כָּל דָּבָר אֶלָּא הַלֶּחֶם אֲשֶׁר אֹכֵל וְיַכְנִיעַ לְבָבוֹ וְיֵעָנֵי עַצְמוֹ וּמַה גַּם בְּעֵת תְּפִלּוֹתָיו שֶׁזּוֹ סְגֻלָּה נִפְלָאָה וּלְהֵפֶךְ מִזֶּה נֶאֱמַר: ״**וְרָם לְבָבֶךָ וְשָׁכַחְתָּ**״ (דְּבָרִים ח, יד) שֶׁהַשִּׁכְחָה הַחִצוֹנִית מְצוּיָה שָׁם. וְדָוִד הִתְנַהֵג בְּמִדָּה זוֹ הַרְבֵּה שֶׁאָמַר: ״**כִּי יָחִיד וְעָנִי אָנִי**״ (תְּהִלִּים כה, טז) שֶׁהֲרֵי כָּל אַנְשֵׁי בֵיתוֹ כָּל אֶחָד וְאֶחָד צָרִיךְ לְהֵעָזֵר לְעַצְמוֹ, מַה כֻּלָּם אֵלָיו אֲפִלּוּ אִשְׁתּוֹ וּבָנָיו מַה יּעִילוּהוּ בִּהְיוֹתוֹ נִשְׁפָּט לִפְנֵי הַבּוֹרֵא אוֹ בְּעֵת סִלּוּק נִשְׁמָתוֹ, כְּלוּם יְלַוּוּהוּ אֶלָּא עַד קִבְרוֹ. מָה הֵם לוֹ בְּעֵת דִּינָיו מִפֶּתַח הַקֶּבֶר וְאֵילָךְ, לְפִיכָךְ יַשְׁפִּיל וִיתַקֵּן עַצְמוֹ בְּסוֹד הַמִּדָּה הַזֹּאת.

לצאת לגלות:

עוֹד **שְׁנִיָּה** פֵּרְשׁוּ בְּסֵפֶר הַזֹּהַר (וַיַּקְהֵל, קצ״ח:) וְהִיא חֲשׁוּבָה מְאֹד, יִגְלֶה מִמָּקוֹם לְמָקוֹם לְשֵׁם שָׁמַיִם וּבָזֶה יַעֲשֶׂה מֶרְכָּבָה אֶל הַשְּׁכִינָה הַגּוֹלָה. וִידַמֶּה עַצְמוֹ הֲרֵי אֲנִי גָלִיתִי וַהֲרֵי כְּלֵי תַשְׁמִישַׁי עִמִּי, מַה יַּעֲשֶׂה כְּבוֹד גָּבוֹהַּ שֶׁגָּלְתָה שְׁכִינָה וְכֵלֶיהָ אֵינָם עִמָּהּ, שֶׁחָסְרוּ בְּסִבַּת הַגָּלוּת. וְלָזֶה יְמַעֵט בְּכֵלָיו בְּכָל יְכָלְתּוֹ כְּדִכְתִיב: ״**כְּלֵי גוֹלָה עֲשִׂי לָךְ**״ (יִרְמְיָה מו, יט) וְיַכְנִיעַ לְבָבוֹ בַּגּוֹלָה וְיִתְקַשֵּׁר בַּתּוֹרָה וְאָז שְׁכִינָה עִמּוֹ וְיַעֲשֶׂה לְעַצְמוֹ גֵּרוּשִׁין וְיִתְגָּרֵשׁ מִבֵּית מְנֻחָתוֹ תָּמִיד כְּדֶרֶךְ שֶׁהָיוּ מִתְגָּרְשִׁים רַבִּי שִׁמְעוֹן וַחֲבֵרָיו וְעוֹסְקִים בַּתּוֹרָה. וּמַה גַּם אִם יְכַתֵּת רַגְלָיו מִמָּקוֹם לְמָקוֹם בְּלִי סוּס וָרֶכֶב, עָלָיו נֶאֱמַר: ״**שְׁבְרוֹ עַל ה׳ אֱלֹהָיו**״ (תְּהִלִּים קמו, ה) וּפֵרְשׁוּ בּוֹ (זוהר ויקהל קצח, א) לְשׁוֹן שֶׁבֶר שֶׁהוּא מְשַׁבֵּר גּוּפוֹ לִכְבוֹד גָּבוֹהַּ.

ליראה את השם:

עוֹד מִמִּדַּת הַמַּלְכוּת מִדָּה חֲשׁוּבָה מְאֹד, שַׁעַר הָעֲבוֹדָה כֻּלָּהּ וְהִיא ״**לְיִרְאָה אֶת הַשֵּׁם הַנִּכְבָּד וְהַנּוֹרָא**״ (דברים כח, נח) וְהִנֵּה הַיִּרְאָה מְסֻכֶּנֶת מְאֹד לִפָּגֵם וּלְהִכָּנֵס בָּהּ

הַחִצוֹנִים שֶׁהֲרֵי אִם הוּא יָרֵא מִן הַיִּסּוּרִים אוֹ מִן הַמִּיתָה אוֹ מִגֵּיהִנֹּם, הֲרֵי זוֹ יִרְאַת הַחִצוֹנִים, שֶׁכָּל פְּעֻלּוֹת אֵלּוּ מִן הַחִצוֹנִים, אָמְנָם הַיִּרְאָה הָעִקָּרִית ״**לְיִרְאָה אֶת הַשֵּׁם**״ וְהוּא שֶׁיַּחְשֹׁב בִּשְׁלֹשָׁה דְּבָרִים:

הָאֶחָד - לִהְיוֹת גְּדֻלָּתוֹ שֶׁל יוֹצֵר הַכֹּל עַל כָּל נִמְצָא. וַהֲרֵי הָאָדָם יָרֵא מִן הָאֲרִי, מִן הַדֹּב, מִן הָאַנָּס, מִן הָאֵשׁ, מִן הַמַּפֹּלֶת וְאֵלּוּ הֵם שְׁלוּחִים קְטַנִּים וְלָמָּה לֹא יִירָא מִן הַמֶּלֶךְ הַגָּדוֹל?! וְיִהְיֶה פַּחְדּוֹ עַל פָּנָיו מִגְּדֻלָּתוֹ וְיֹאמַר הֵיאַךְ יֶחֱטָא הָאָדָם הַנִּבְזֶה לְאָדוֹן רַב כָּזֶה וַהֲרֵי אִלּוּ הָיָה דֹּב יֹאכְלֵהוּ וְאִלּוּ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא סוֹבֵל עֶלְבּוֹן, מִפְּנֵי זֶה לֹא יִירָא מִפַּחְדּוֹ וּגְדֻלָּתוֹ?!

הַשֵּׁנִי - כַּאֲשֶׁר יְדַמֶּה הַשְׁגָּחָתוֹ תָּמִיד שֶׁהוּא צוֹפֶה וּמַבִּיט בּוֹ וַהֲרֵי הָעֶבֶד יָרֵא מֵרַבּוֹ תָּמִיד בִּהְיוֹתוֹ לְפָנָיו וְהָאָדָם תָּמִיד לִפְנֵי הַבּוֹרֵא וְעֵינוֹ פְּקוּחָה עַל כָּל דְּרָכָיו, יִירָא וְיִפְחַד הֵיאַךְ יִרְאֶנּוּ מְבַטֵּל מִצְוֹתָיו.

הַשְּׁלִישִׁי - הֱיוֹתוֹ שֹׁרֶשׁ כָּל הַנְּשָׁמוֹת וְכֻלָּן מֻשְׁרָשׁוֹת בִּסְפִירוֹתָיו וְהַחוֹטֵא פּוֹגֵם הֵיכָלוֹ וְלָמָּה לֹא יִירָא הֵיאַךְ יִהְיֶה הֵיכַל הַמֶּלֶךְ מְלֻכְלָךְ מִמַּעֲשָׂיו הָרָעִים.

הָרְבִיעִי - יִרְאֶה שֶׁפְּגַם מַעֲשָׂיו הֵם דּוֹחִים שְׁכִינָה מִלְמַעְלָה וְיִירָא הֵיאַךְ יִגְרֹם הָרָעָה הַגְּדוֹלָה הַזֹּאת לְהַפְרִיד חֵשֶׁק הַמֶּלֶךְ מִן הַמַּלְכָּה. וְהַיִּרְאָה שֶׁהִיא כַּיּוֹצֵא בָּזֶה הִיא יִרְאָה הַמְיַשֶּׁרֶת הָאָדָם אֶל תִּקּוּן הַמִּדָּה הַזֹּאת וְהוּא דָּבֵק בָּהּ.

לעשות שהשכינה תדבק בו על ידי ההתנהגות עם אשתו:

עוֹד זְהִירוּת הַרְבֵּה צָרִיךְ לִקַּח הָאָדָם לְעַצְמוֹ לַעֲשׂוֹת שֶׁתִּהְיֶה שְׁכִינָה דְּבֵקָה עִמּוֹ וְלֹא תִּפָּרֵד מִמֶּנּוּ וְהִנֵּה הָאָדָם בְּעוֹד שֶׁלֹּא נָשָׂא אִשָּׁה פְּשִׁיטָא שֶׁאֵין עִמּוֹ שְׁכִינָה כְּלָל כִּי עִקַּר שְׁכִינָה לָאָדָם מִצַּד הַנְּקֵבָה וְהָאָדָם עוֹמֵד בֵּין שְׁתֵּי הַנְּקֵבוֹת, נְקֵבָה תַּחְתּוֹנָה גַּשְׁמִית שֶׁהִיא נוֹטֶלֶת מִמֶּנּוּ **שְׁאֵר כְּסוּת וְעוֹנָה** (שמות כא, י) וְהַשְּׁכִינָה הָעוֹמֶדֶת עָלָיו לְבָרְכוֹ בְּכֻלָּם שֶׁיִּתֵּן וְיַחְזֹר וְיִתֵּן לְאֵשֶׁת בְּרִיתוֹ כְּעִנְיַן הַתִּפְאֶרֶת שֶׁהוּא עוֹמֵד בֵּין שְׁתֵּי הַנְּקֵבוֹת, אִימָּא עִילָּאָה לְהַשְׁפִּיעַ לוֹ כָּל הַצֹּרֶךְ וְאִימָּא תַּתָּאָה לְקַבֵּל מִמֶּנּוּ שְׁאֵר כְּסוּת וְעוֹנָה, חֶסֶד דִּין רַחֲמִים כַּנּוֹדָע. וְלֹא תָּבֹא אֵלָיו שְׁכִינָה אִם לֹא יְדַמֶּה אֶל מְצִיאוּת הָעֶלְיוֹן.

וְהִנֵּה לִפְעָמִים הָאָדָם פּוֹרֵשׁ מֵאִשְׁתּוֹ לְאַחַת מִשְּׁלֹשָׁה סִבּוֹת:

הָא' - לִהְיוֹתָהּ נִדָּה.

הַב' - שֶׁהוּא עוֹסֵק בַּתּוֹרָה וּבוֹדֵל מִמֶּנָּהּ כָּל יְמֵי הַחֹל.

הַג' - שֶׁהוּא הוֹלֵךְ בַּדֶּרֶךְ וְשׁוֹמֵר עַצְמוֹ מִן הַחֵטְא.

וּבִזְמַנִּים אֵלּוּ הַשְּׁכִינָה דְּבֵקָה וּקְשׁוּרָה עִמּוֹ וְאֵינָהּ מַנַּחַת אוֹתוֹ, כְּדֵי שֶׁלֹּא יִהְיֶה נֶעֱזָב וְנִפְרָד, אֶלָּא לְעוֹלָם אָדָם שָׁלֵם זָכָר וּנְקֵבָה וַהֲרֵי שְׁכִינָה מִזְדַּוֶּגֶת לוֹ, צָרִיךְ אָדָם לִזָּהֵר שֶׁלֹּא תִּפָּרֵד שְׁכִינָה מִמֶּנּוּ בִּהְיוֹתוֹ יוֹצֵא לַדֶּרֶךְ וְיִהְיֶה זָרִיז וְנִשְׂכַּר לְהִתְפַּלֵּל תְּפִלַּת הַדֶּרֶךְ וְלֶאֱחֹז בַּתּוֹרָה, שֶׁבְּסִבָּה זוֹ שְׁכִינָה שֶׁהִיא שְׁמִירַת הַדֶּרֶךְ, עוֹמֶדֶת לוֹ תָּמִיד בִּהְיוֹתוֹ זָהִיר מִן הַחֵטְא וְעוֹסֵק בַּתּוֹרָה. וְכֵן בִּהְיוֹת אִשְׁתּוֹ נִדָּה שְׁכִינָה עוֹמֶדֶת לוֹ כְּשֶׁשּׁוֹמֵר הַנִּדָּה כָּרָאוּי. אַחַר כָּךְ בְּלֵיל טָהֳרָתָהּ אוֹ בְּלֵיל שַׁבָּת אוֹ בְּבֹאוֹ מִן הַדֶּרֶךְ, כָּל אֶחָד מֵהֶן זְמַן בְּעִילַת מִצְוָה הוּא. וּשְׁכִינָה תָּמִיד נִפְתַּחַת לְמַעְלָה לְקַבֵּל נְשָׁמוֹת קְדוֹשׁוֹת, גַּם אִשְׁתּוֹ רָאוּי לִפְקֹד אֹתָהּ וּבָזֶה שְׁכִינָה תָּמִיד עִמּוֹ, כֵּן פֵּרֵשׁ בַּזֹּהַר בְּפָרָשַׁת בְּרֵאשִׁית (דַּף מ״ט.) הַפְּקִידָה לְאִשְׁתּוֹ צָרִיךְ שֶׁתִּהְיֶה דַּוְקָא בִּזְמַן שֶׁהַשְּׁכִינָה בִּמְקוֹמָהּ, דְּהַיְנוּ כְּשֶׁהִיא בֵּין שְׁתֵּי זְרוֹעוֹת. אָמְנָם בִּזְמַן צָרַת הַצִּבּוּר שֶׁאֵין הַשְּׁכִינָה בֵּין שְׁתֵּי זְרוֹעוֹת, אָסוּר. וְכֵן פֵּרְשׁוּ בַּתִּקּוּנִים פָּרָשַׁת בְּרֵאשִׁית (תִּקּוּן ס״ט).

לתקן המדות כלם ולקבל על מצות:

הָרוֹצֶה לְהִזְדַּוֵּג עִם בַּת הַמֶּלֶךְ וְשֶׁלֹּא תִּפָּרֵד מִמֶּנּוּ לְעוֹלָם צָרִיךְ תְּחִלָּה שֶׁיְּקַשֵּׁט עַצְמוֹ בְּכָל מִינֵי קִשּׁוּטִים וּמַלְבּוּשִׁים נָאִים וְהֵם תִּקּוּנֵי הַמִּדּוֹת הַנִּזְכָּרוֹת כֻּלָּם. וְאַחַר שֶׁתִּקֵּן עַצְמוֹ בְּתִקּוּנֶיהָ יְכַוֵּן לְקַבְּלָהּ עָלָיו בִּהְיוֹתוֹ עוֹסֵק בַּתּוֹרָה וְנוֹשֵׂא עֹל מִצְוֹת בְּסוֹד כַּוָּנַת הַיִּחוּד תָּמִיד וּמִיַּד הִיא נִשֵּׂאת לוֹ וְאֵינָהּ פּוֹרֶשֶׁת מִמֶּנּוּ. וְזֶה בִּתְנַאי שֶׁיְּטַהֵר וִיקַדֵּשׁ עַצְמוֹ וְאַחַר שֶׁהוּא טָהוֹר וְקָדוֹשׁ יְכַוֵּן לְקַיֵּם לָהּ שְׁאֵר כְּסוּת וְעוֹנָה שֶׁהֵם שְׁלֹשָׁה דְּבָרִים שֶׁחַיָּב הָאָדָם לְאִשְׁתּוֹ:

הָאַחַת - לְהַשְׁפִּיעַ לָהּ בְּכָל מַעֲשָׂיו שֶׁפַע מִן הַיָּמִין - מְזוֹנָהּ.

הַשְּׁנִיָּה - לְכַסּוֹת עָלֶיהָ מִצַּד הַגְּבוּרָה. שֶׁלֹּא יִשְׁלְטוּ בָהּ הַחִיצוֹנִים שֶׁלֹּא יִהְיֶה צַד יֵצֶר הָרַע בְּעֵסֶק מִצְוֹתָיו, כְּגוֹן לַהֲנָאַת הַגּוּף וּלְתִקְוַת הַכָּבוֹד הַמְדֻמֶּה וְכַיּוֹצֵא, שֶׁיֵּצֶר הָרַע מָצוּי בְּאוֹתָהּ מִצְוָה וְהִיא בּוֹרַחַת מִמֶּנּוּ מִפְּנֵי שֶׁהִיא עֶרְוָ"ה, אִם כֵּן צָרִיךְ לְכַסּוֹת הָעֶרְוָה וּלְהַסְתִּירָהּ תָּמִיד שֶׁלֹּא יִשְׁלֹט בָּהּ. כֵּיצַד, כָּל מַעֲשָׂיו לְשֵׁם שָׁמַיִם בְּלִי חֵלֶק לְיֵצֶר הָרָע. וְכֵן תְּפִלִּין וְצִיצִית הֵם מְגִנִּים גְּדוֹלִים בַּעֲדָהּ שֶׁלֹּא יִשְׁלְטוּ הַחִיצוֹנִים בָּהּ וְיִהְיֶה רָגִיל בָּהֶם.

הַשְּׁלִישִׁי - לְיַחֲדָהּ עִם הַתִּפְאֶרֶת בְּעוֹנַת קְרִיאַת שְׁמַע, בִּקְבִיעוּת עִתִּים לַתּוֹרָה וּכְשֶׁיִּקְבַּע עוֹנָה לְכָל דָּבָר, יְכַוֵּן שֶׁזֶּהוּ עוֹנַת הַשְּׁכִינָה בַּת מֶלֶךְ וְיֵשׁ רֶמֶז לָזֶה בַּתִּקּוּנִים:

פרק י' - להתחבר עם הספירות לפי הזמן:

פֵּרֵשׁ רַבִּי שִׁמְעוֹן בְּפָרָשַׁת בְּרֵאשִׁית (דַּף יא.) עֵצָה רַבָּה וּגְדוֹלָה מִן הַתּוֹרָה הֵיאַךְ יִתְקַשֵּׁר הָאָדָם בִּקְדֻשָּׁה הָעֶלְיוֹנָה וְיִתְנַהֵג בָּהּ וְלֹא יִפָּרֵד מִן הַסְּפִירוֹת הָעֶלְיוֹנוֹת תָּדִיר וְצָרִיךְ הָאָדָם בָּזֶה לְהִתְנַהֵג כְּפִי הַזְּמַן, רוֹצֶה לוֹמַר לָדַעַת אֵיזוֹ סְפִירָה שׁוֹלֶטֶת וּלְהִתְקַשֵּׁר בָּהּ וְלַעֲשׂוֹת הַתִּקּוּן הַמִּתְיַחֵס אֶל הַמִּדָּה הַשּׁוֹלֶטֶת.

בלילה יתקשר עם המלכות:

וְהִתְחִיל מֵהַלַּיְלָה עֵת שְׁכִיבַת הָאָדָם עַל מִטָּתוֹ וַהֲרֵי הַשְּׁלִיטָה הִיא לַיְלָה מִדַּת הַמַּלְכוּת וְהוּא הוֹלֵךְ לִישֹׁן, הַשֵּׁנָה הִיא כְּעֵין מִיתָה וְאִילָנָא דְמוֹתָא שָׁלְטָא, מַה יַּעֲשֶׂה, יְתַקֵּן וְיַקְדִּים לְהִתְקַשֵּׁר בְּסוֹד הַקְּדֻשָּׁה דְּהַיְנוּ סוֹד מִדַּת הַמַּלְכוּת בִּבְחִינַת קְדֻשָּׁתָהּ וְלָזֶה יֵלֵךְ עַל מִטָּתוֹ וִיקַבֵּל עֹל מַלְכוּת שָׁמַיִם שְׁלֵמָה בְּכַוָּנַת הַלֵּב. קָם בַּחֲצוֹת לַיְלָה יִטּוֹל יָדָיו מֵהַקְּלִפָּה הַשּׁוֹלֶטֶת עֲלֵיהֶם וְיַעֲבִיר רָעָה מִבְּשָׂרוֹ וִיבָרֵךְ וִיתַקֵּן הַשְּׁכִינָה בְּעֵסֶק הַתּוֹרָה וְעַל זֶה נֶאֱמַר עָלֶיהָ: "**בְּשָׁכְבְּךָ תִּשְׁמֹר עָלֶיךָ**" (מִשְׁלֵי ו, כב) מִן הַחִיצוֹנִים "**וַהֲקִיצוֹתָ הִיא תְשִׂיחֶךָ**" (שם) וְתִתְקַשֵּׁר עִמּוֹ וְהוּא עִמָּהּ וְיִתְעַלֶּה דְּיוֹקַן נִשְׁמָתוֹ בְּגַן עֵדֶן עִם הַשְּׁכִינָה הַנִּכְנֶסֶת שָׁם עִם הַצַּדִּיקִים וְהַתִּפְאֶרֶת יָבֹא שָׁם גַּם הוּא לְהִשְׁתַּעֲשֵׁעַ עִם הַצַּדִּיקִים וְעִמּוֹ בְּחֶבְרָתָם, שֶׁכֻּלָּם מַקְשִׁיבִים לְקוֹלוֹ. הֲרֵי מַמָּשׁ נָסַע עִמָּהּ מֵהַמִּיתָה וְהַשֵּׁנָה אֶל סוֹד הַחַיִּים הָעֶלְיוֹנִים וְנִקְשַׁר בְּסוֹד גַּן עֵדֶן

וְהִתְחִיל לְהִתְנוֹצֵץ עָלָיו אוֹר הַתִּפְאֶרֶת הַמִּתְנוֹצֵץ בְּגַן עֵדֶן עַל הַצַּדִּיקִים וְכֵן פֵּרֵשׁ בְּפָרָשַׁת תְּרוּמָה (דַּף קל:).

בשחר יתקשר עם מדות שלשת האבות הכלולים בתפארת:

הִשְׁכִּים וְעָלָה עַמּוּד הַשַּׁחַר, הִתְחִיל הוּא גַּם כֵּן לָבֹא לִכָּנֵס לְבֵית הַכְּנֶסֶת וְקָשַׁר עַצְמוֹ בִּשְׁלֹשָׁה אָבוֹת. בְּפֶתַח בֵּית הַכְּנֶסֶת אוֹמֵר "**וַאֲנִי בְּרֹב חַסְדְּךָ אָבוֹא בֵיתֶךָ אֶשְׁתַּחֲוֶה אֶל הֵיכַל קָדְשְׁךָ בְּיִרְאָתֶךָ**" (תהלים ה, ח) וְכוֹלֵל עַצְמוֹ בְּסוֹד הַתִּפְאֶרֶת אָדָם כָּלוּל חֶסֶד גְּבוּרָה תִּפְאֶרֶת וְנִכְנָס לִכְנֶסֶת מַלְכוּת.

וּמְכַוֵּן בַּפָּסוּק בִּשְׁלֹשָׁה אָבוֹת: "**בְּרֹב חַסְדְּךָ**" - דָּא אַבְרָהָם, "**אֶשְׁתַּחֲוֶה אֶל הֵיכַל קָדְשְׁךָ**" - דָּא יִצְחָק, דְּמִסְטְרֵיהּ הִשְׁתַּחֲוָיָה לִכְפֹּף קוֹמָתוֹ נֶגֶד מִדַּת הַדִּין לִהְיוֹת נִדְחֶה מִפָּנֶיהָ וְאָז הַשָּׁעָה נִדְחֵית מִפָּנָיו כִּי יֻמְשַׁךְ שֶׁפַע הָרַחֲמִים מִלְמַעְלָה עָלֶיהָ לְמַתְּקָהּ.

"**בְּיִרְאָתֶךָ**" - דָּא יַעֲקֹב, דִּכְתִיב בֵּיהּ: "**וַיִּירָא וַיֹּאמַר מַה נּוֹרָא הַמָּקוֹם הַזֶּה אֵין זֶה כִּי אִם בֵּית אֱלֹהִים וְזֶה שַׁעַר הַשָּׁמָיִם**" (בְּרֵאשִׁית כח, יז).

וַהֲרֵי כָּלַל עַצְמוֹ בָּהֶם בְּמַחְשָׁבָה דִּבּוּר וּמַעֲשֶׂה, כִּי מַחֲשָׁבָה שֶׁזָּכַרְנוּ הִיא הַכַּוָּנָה, הַדִּבּוּר הוּא הַפָּסוּק וְהַמַּעֲשֶׂה הַבִּיאָה לְבֵית הַכְּנֶסֶת וְהִשְׁתַּחֲוָיָתוֹ נֶגֶד הֵיכָלוֹ.

המדות שמתקשר בהם במשך היום:

קֹדֶם תְּפִילָּה עוֹמֵד בְּבֵית הַכְּנֶסֶת, פִּיו מְקוֹר נוֹבֵעַ תְּפִילָּה וְיִחוּד יְסוֹד, מְקוֹר הַבְּאֵר נִפְתָּח בִּבְאֵר שֶׁהוּא בֵּית הַכְּנֶסֶת וּמְתַקֵּן שְׁכִינָה בְּכָל יְכֹלֶת כַּוָּנָתוֹ בִּתְפִלָּתוֹ. יוֹצֵא מִשָּׁם, עוֹלֶה בְּסוֹד הַתּוֹרָה וּמִתְקַשֵּׁר בָּהּ בְּסוֹד מִדַּת יוֹם וּמִתְנַהֵג עִמָּהּ כָּל הַיּוֹם עַד שְׁעַת הַמִּנְחָה, שֶׁמִּתְקַשֵּׁר בַּגְּבוּרָה. שֶׁהֲרֵי בַּבֹּקֶר נִקְשָׁר בַּחֶסֶד בִּתְפִלָּתוֹ וּבַיּוֹם בַּתִּפְאֶרֶת בְּעֵסֶק הַתּוֹרָה וּבָעֶרֶב בִּגְבוּרָה. וְכָל זֶה בְּמִדַּת יוֹם שֶׁהוּא בָּא לְבֵית הַכְּנֶסֶת לְיַחֵד בְּסוֹד הַגְּבוּרָה, כְּדֶרֶךְ שֶׁעָשָׂה בְּצַד הַחֶסֶד.

וּבֵין זֶה לָזֶה קוֹשֵׁר הַשְּׁכִינָה עִמּוֹ בִּסְעוּדָתוֹ, שֶׁגּוֹמֵל חֶסֶד עִם הָעֲנִיָּה הַזֹּאת, כְּמוֹ שֶׁהָיָה אוֹמֵר הִלֵּל הַזָּקֵן (וַיִּקְרָא רַבָּה לד, ג) "**יוֹדֵעַ צַדִּיק נֶפֶשׁ בְּהֶמְתּוֹ**" (מִשְׁלֵי יב, י) וְזוֹ תִּהְיֶה כַּוָּנָתוֹ בִּסְעוּדָתוֹ לִגְמֹל חֶסֶד לְנֶפֶשׁ בְּהֵמָה וּלְקָשְׁרָהּ בְּסוֹד הַמָּזוֹן.

וְאַחַר שֶׁעָלָה לִשְׁעַת הַמִּנְחָה וְנִקְשַׁר בַּגְּבוּרָה, הִמְתִּין לָעֶרֶב וְיָרַד הַתִּפְאֶרֶת אֶל הַמַּלְכוּת וַהֲרֵי הוּא עִמָּהּ בִּתְחִלַּת הַלַּיְלָה קוֹשֵׁר עַצְמוֹ בָּהּ וְנִכְנַס לְבֵית הַכְּנֶסֶת עִם הַכַּוָּנָה הַנִּזְכֶּרֶת לְמַעְלָה וְקוֹשֵׁר עַצְמוֹ לְמַטָּה - תִּפְאֶרֶת בָּא לְבֵית מְלוֹנוֹ.

יָצָא מִבֵּית הַכְּנֶסֶת יְיַחֵד עַצְמוֹ מַמָּשׁ בַּמַּלְכוּת לְבַד, בְּסוֹד קַבָּלַת עֹל מַלְכוּת שָׁמַיִם וְזֶהוּ תְּקוּפָתוֹ בַּיּוֹם עִם תְּקוּפַת הַסְּפִירָה וּלְעוֹלָם דָּבֵק בָּאוֹר הַשּׁוֹלֵט.

עֵצָה זוֹ עִקָּרָהּ בְּפָרָשַׁת בְּרֵאשִׁית וְהַשְּׁאָר מְקֻבָּץ מִמְּקוֹמוֹת רַבִּים מֵהַזֹּהַר. וְהִיא עֵצָה כּוֹלֶלֶת לְהִתְקַשֵּׁר הָאָדָם תָּמִיד בַּקְּדֻשָּׁה וְלֹא יֶחְסַר עִטּוּר הַשְּׁכִינָה מֵעַל רֹאשׁוֹ:

תָּם וְנִשְׁלַם שֶׁבַח לְאֵל יוֹדֵעַ כָּל נֶעְלָם, הַיּוֹם יוֹם ד׳ י״ב יָמִים לְמַרְחֶשְׁוָן, שְׁנַת ״**יֶעֱרַב עָלָיו שִׂיחִי אָנֹכִי אֶשְׂמַח בַּה׳** ״ (תהלים קד, לד):

”אֵל נָא רְפָא נָא לָהּ” (במדבר יב, יג)

* * *

צילה בת **איריס**
רפואה שלימה
בתוך שאר חולי ישראל מהרה
אמן!

”נֵר השם נִשְׁמַת אָדָם” (משלי כ, כז)

* * *

לעילוי נשמת:
ר׳ **יחיא זכריה** בן **עוואד**,
מרת **רומיה** בת **סאלם**,
יוסף בן **זהרה**,
חיים בן **ברכה**,
דוד בן **אסתר**
תנצב”ה.

סגולת השעתיים וחצי:

הסגולה לרפואה / ישועה / להצלחה / לזיווג / לזש”ק וכל מילי דמיטב.
גברים - שעתיים לימוד תורה (לא תהילים ולא ”שנים מקרא ואחד תרגום”)
בתענית דיבור ללא הפסקה.
נשים - חצי שעה ספר ”שערי תשובה” של רבנו יונה.
3 חודשים רצוף - כל יום כולל שבתות, חגים וצומות.
הפסקה בדיבור - מתחיל שעתיים מחדש.
יום - מהבוקר ועד השינה.
במידה ופספסתם יום - מתחילים 3 חודשים מחדש.

* * *

סגולת השמחה:

ב"ה ישועות רבות זוכים עמך בית ישראל בפרנסה, בריאות ועוד...
בזכות השירים והריקודים בשמחה לכבוד השי"ת!
גם אתם מוזמנים להצטרף למעגל הישועות הענק! ולשיר כל יום
במשך רבע שעה: **"עִבְדוּ אֶת ה' בְּשִׂמְחָה בֹּאוּ לְפָנָיו בִּרְנָנָה"** (תהלים ק, ב)
לפירוט הישועות ראו נא במדור **'הכרת הטוב'**
1. שרים בפעם הראשונה:
עִבְדוּ עִבְדוּ עִבְדוּ עִבְדוּ אֶת ה' בְּשִׂמְחָה, עִבְדוּ עִבְדוּ עִבְדוּ עִבְדוּ אֶת ה' בְּשִׂמְחָה, בֹּאוּ לְפָנָיו לְפָנָיו בִּרְנָנָה, בֹּאוּ לְפָנָיו בִּרְנָנָה, בֹּאוּ לְפָנָיו לְפָנָיו בִּרְנָנָה, בֹּאוּ לְפָנָיו בִּרְנָנָה.
2. משלבים את שם **הוי"ה** בשיר, כך:
אומרים בקול רם את האו"ת **יֵ' (בניקוד ציריה)** וחוזרים על השיר **"עִבְדוּ..."**
אומרים בקול רם את האו"ת **הֵ' (בניקוד ציריה)** וחוזרים על השיר **"עִבְדוּ..."**
אומרים בקול רם את האו"ת **וֵ' (בניקוד ציריה)** וחוזרים על השיר **"עִבְדוּ..."**
אומרים בקול רם את האו"ת **הֵ' (בניקוד ציריה)** וחוזרים על השיר **"עִבְדוּ..."**
3. מברכים אחד את השני. ניתן לשמוע את השירה הנפלאה
מפיו של כבוד הרב **אמנון יצחק** שליט"א בליווי מוזיקלי.
נ.ב. הסגולה בעקבות הספרים הנפלאים על השמחה:
שמחת עולם וכן **וישמחו בך ישראל** מאת הרב **ישראל שלמה** שליט"א.

* * *

סְגֻלָּה לְפַרְנָסָה טוֹבָה (סגולת הביסים):

וְכָתַב הָרַהַ"ק **רַבִּי מְנַחֵם מֶנְדְּל מֵרִימְנוֹב זיע"א,**
שֶׁכֵּיוָן שֶׁכָּל הַשֶּׁפַע שֶׁל כָּל שָׁבוּעַ יוֹרֵד בְּשָׁעָה זוֹ, לָכֵן יְכַוֵּן הָאָדָם בַּאֲכִילָתוֹ אֶת סְעוּדָה שְׁלִישִׁית לְהַמְשִׁיךְ שֶׁפַע לְכָל הַשָּׁבוּעַ כֻּלּוֹ. דְּהַיְנוּ, שֶׁבַּחֲתִיכַת הַחַלָּה הָרִאשׁוֹנָה שֶׁאוֹכֵל יְכַוֵּן לְהַמְשִׁיךְ שֶׁפַע לְיוֹם רִאשׁוֹן, וּבַחֲתִיכָה הַשְּׁנִיָּה לְיוֹם שֵׁנִי, וְכֵן הָלְאָה, וּבִזְכוּת כָּךְ מֻבְטָח לוֹ שֶׁלֹּא יֶחְסַר לוֹ שֶׁפַע שֶׁל פַּרְנָסָה לְכָל הַשָּׁבוּעַ כֻּלּוֹ.
וְכֵן כָּתַב בַּעַל הַ**"בְּנֵי יִשָּׂשכָר" זיע"א,**
שֶׁמְּסֻגֶּלֶת סְעוּדָה זוֹ לְפַרְנָסָה טוֹבָה, מִפְּנֵי שֶׁסְּעוּדָה זוֹ הִיא כְּנֶגֶד יַעֲקֹב אָבִינוּ עָלָיו הַשָּׁלוֹם אֲשֶׁר בִּקֵּשׁ מֵהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: "וְנָתַן לִי לֶחֶם לֶאֱכֹל וּבֶגֶד לִלְבֹּשׁ" וְכוּ'.
וְכֵן כָּתַב **רַבִּי פִּנְחָס מִקּוֹרִיץ זיע"א,**
שֶׁשָּׁעָה זוֹ הִיא עֵת רָצוֹן לִפְעֹל בָּהּ פַּרְנָסָה טוֹבָה לְכָל הַשָּׁבוּעַ כֻּלּוֹ.
(ע"פ הספר ישמחו במלכותך - הדרך לזכות לאורה הגדול של שבת המלכה).

* * *